

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

EDITIONUM COLLEGII HISTORICI ACADEMIAE LITTERARUM CRACOVIENSIS Nr. 15.

ACTA HISTORICA
RES GESTAS POLONIAE ILLUSTRANTIA.

TOMUS IV.

Continet:

CARDINALIS HOŠI EPISTOLARUM TOMUM I.
1525 — 1550.

WYDAWNICTWA KOMISSYI HISTORYCZNEJ AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI W KRAKOWIE Nr. 15.

AKTA HISTORYCZNE
DO OBJAŚNIENIA RZECZY POLSKICH SŁUŻĄCE.

T O M IV.

Zawiera:

KARDYNAŁA HOZYUSZA KORESPONDENCYI TOM I.
z lat 1525 — 1550.

W KRAKOWIE,

DRUKIEM WŁ. L. ANCZYCA I SPÓŁKI.

1879.

WYDAWNICTWA KOMISYI HISTORYCZNEJ AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI W KRAKOWIE

Nr. 15.

ACTA HISTORICA

RES GESTAS POLONIAE ILLUSTRANTIA

AB ANNO 1507 AD ANNUM 1795.

TOMUS IV

continet

Stanislai Hosii S. R. E. Cardinalis Episcopi Varmiensis,
Epistolarum tomum I a. 1525 — 1550.

W KRAKOWIE

NAKŁADEM AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI KRAKOWSKIEJ.

Druk Wład. L. Anczyca i Spółki.

1879.

EDITIONUM COLLEGII HISTORICI ACADEMIAE LITTERARUM CRACOVIENSIS
Nr. 15.

STANISLAI HOSII

S. R. E. Cardinalis Maioris Poenitentiarum Episcopi Varmiensis

(1504 — 1579)

et quae ad eum scriptae sunt

EPISTOLAE

tum etiam eius

ORATIONES LEGATIONES.

TOMUS I.

1525—1550.

Praemittuntur vita Hosii auctore Stanislao Rescio et Hosii opera iuvenilia,
accedunt autem epistolae et acta, quae vitam et res gestas Hosii illustrant.

Editionem curaverunt

Dr. Franciscus Hipler

Lycel reg. Hosiani Brunsberg. Professor
et Seminarii Dioec. Varmiensis Rector.

&

Dr. Vincentius Zakrzewski

caes. reg. Universitatis Cracoviensis
Professor.

CRACOVIAE,

SUMPTIBUS ACADEMIAE LITTERARUM CRACOVIENSIS.

Typis Vlad. Lud. Anczyc et Comp

1879.

STANISLAI HOSII

S. R. E. CARDINALIS

EPISCOPI VARMIENSIS

PRINCIPIS ECCLESIAE EMINENTISSIMI

SENATORIS DE REBUS PUBLICIS REGNI POLONIAE

OPTIME MERITI

CORPUS EPISTOLARUM

TRECENTESIMO EIUSDEM OBITUS DIE ANNIVERSARIO

GRATAE MEMORIAE CAUSA

IN LUCEM EDENDUM CURAVIT

ACADEMIA LITTERARUM

CRACOVIAE.

11204 LATHAM

11204 LATHAM

11204 LATHAM

11204 LATHAM

11204 LATHAM

11204 LATHAM

11204 LATHAM

11204 LATHAM

11204 LATHAM

11204 LATHAM

11204 LATHAM

INDEX.

Praefatio pag. IX* — XXXIII*.

I. Quo consilio et qua ratione haec editio sit adornata pag. IX*.

II. De prioribus epistolarum Hosii editionibus p. XIII*.

III. De archivis et bibliothecis epistolas Hosii continentibus p. XV*.

IV. Quae ratio critica in edendis Hosii epistolis observata sit. p. XXIV*.

V. De vita Hosii auctore Stan. Rescio p. XXVII*.

Index chronologicus epistolarum etc. quae hoc volumine continentur p. XXXV*.

Index alphabeticus virorum, ad quos epist. ab Hosio vel quorum epist. ad Hosium in hoc volumine inveniuntur p. XLIII*.

Index alphabeticus eorum, quorum acta et epist. aut in appendice aut in adnotationibus singularum epistolarum exhibentur p. XLIV*.

Regesta Hosii p. XLV* — LII*.

Hosii vita auctore St. Rescio pag. I — CXXIV.

Appendix I. Oratio funebris Th. Treteri p. CXXV.

„ II. Hosii carmina iuvenilia p. CXXXII.

„ III. Hosii versio latina libelli S. Ioannis Chrysostomi p. CXLIII.

„ IV. Vita Petri Tomicki Hosio auctore p. CXLVIII.

Hosii epistolae, legationes, orationes pag. 1 — 404.

Appendix. Epistolae et acta, quae Hosii vitam illustrant p. 405-452.

Index rerum et personarum p. 453-474.

Index auctorum, qui in Hosii scriptis laudantur p. 474-476.

Corrigenda p. 476.

PRAEFATIO.

I. Quo consilio et qua ratione haec editio sit adornata.

Hoc anno Nonis Augusti trecenti exierunt anni, ex quo mortuus est Cardinalis Hosius. Quem diem festum ac sollemnem celebravit universa Varmia, quippe quae grata recordatione meminerit Hosium olim per duodetriginta annos suum fuisse Episcopum atque Principem eumque potissimum id effecisse, ut Varmia fidem catholicam servet incorruptam.

Sed Hosii auctoritas angustiores Varmiae fines transgressa longius latiusque patuit: qui cum Sedis Apostolicae nuntius apud Imperatorem Ferdinandum I esset constitutus, cum esset unus ex Cardinalibus legatis, qui Concilio Tridentino praesidebant, cumque decem extremis vitae annis Romae versaretur ibique etiam summo Maioris Poenitentiarii fungeretur honore, mirum quantum in universa Ecclesia catholica potuit valuitque. Sed nusquam tantum valuit, quantum in patria sua Polonia: ut veritati demus testimonium, Hosius potissimum id effecit, ut Polonia fidem catholicam retineret; ut Regnum illud, quod altera XVI saeculi parte omnes a catholica fide dissidentes domique suae vexatos liberaliter hospitio excepisset iamque ab Ecclesia catholica abalienatum esse videretur, brevi tamen cum ea reconciliaretur firmissimumque existeret Ecclesiae catholicae praesidium ac munimentum.

Quomodo autem id sit factum, quibus temporibus moribusque vixerit is vir, qui tanta perficere potuerit, quibus armis subsidiisque munitus certamen hoc subierit, quem statum Ecclesiae catholicae in Polonia invenerit, qua ratione Ecclesiam hanc iam labantem confirmaverit atque ad victoriam duxerit: — haec omnia vixdum coepta sunt accuratius investigari.

Non defuerunt quidem, qui vitam Hosii enarrarent: statim enim post eius mortem duo fideles familiares, quibus Secretariis utebatur, St. Rescius et Th. Treterus, vitam virtutesque eius soluta ac poetica oratione pictisque imaginibus praedicaverunt; quorum primus *vitam Hosii* scripsit, alter „*theatrum virtutum Hosii*“ C carminibus atque imaginibus adornatum extruxit. Qui ambo, quamvis veritatis amore duci sibi viderentur, id tamen praecipue contendebant, ut Hosii virtutum exemplo animos aequalium catholicae fidei addictorum et pietate imbuerent et ad imitandum excitarent; quomodo autem Hosius esset excultus, quid perfecisset quidque valuisset, neque accurate neque ita enarraverunt, ut posteritati satis facerent.

Neque posterioribus temporibus vita Hosii ita est descripta, ut etiam veram imaginem Ecclesiae catholicae in Polonia reformationis aetate exprimeret doceretque, quomodo Ecclesia catholica protestantismo restitisset eumque ad extremum vicisset; neque unquam ita scribi poterit, nisi habita fuerit ratio actorum fide dignorum et epistolarum ab iis viris conscriptarum, qui illis temporibus in rebus publicis versabantur.

Atque Hosius commercii epistolarum copia et ubertate omnes suos aequales Polonos longe superat: neque enim quisquam eorum tantum habuit commercium, neque cuiusdam tot ad hoc tempus remanserunt epistolae. Quamvis enim Hosii epistolae non sint servatae omnes, cum aliae interierint, aliae lateant, numerus tamen hoc tempore notarum certe decem fere milia efficit.

Magna parte harum epistolarum (praeter typis editas epistolas), praecipue eis, quae hoc tempore in archivo Episcoporum Varmiensium asservantur, primus usus est Dr. Eichhorn Canon. Varm. in libro: „*Der ermländische Bischof und Cardinal Stanislaus Hosius*“ (2 vol. Moguntiae 1854 - 55), in quo vitam Hosii accurate enarrare sibi proposuit. Qui vir doctissimus cum omnes sibi notos et typis editos et scriptos fontes perquisivisset, omnia quae ad vitam Hosii spectant admiranda cum diligentia collegit eaque cum Rescii relationibus unum in corpus coniunxit. Liber igitur eius optimam adhuc praebet notitiam vitae Cardinalis rerumque ab eo gestarum et haud dubie diu etiam rem hanc scrutaturis certissimam viam munibit. Cum autem Eichhorn neque Polonos rerum gestarum scriptores neque Polonos fontium editiones neque reliquas nondum typis mandatas epistolas Hosii novisset¹⁾, necessario et quae de Hosii rebus gestis scripsit perspicuitate firmoque fundamento quodammodo carent et Hosii ipsius imago, quam adumbravit, nec perfecta omnino nec ad vivum satis expressa videtur (quae p. m. scriptor ipse sensit, cum in prooemio; I p. V et 16, laboriosum exoptatumque hunc librum nimia cum modestia exiguum vocaret experimentum, „einen schwachen Versuch“, Hosiumque dignum fuisse diceret, qui a peritiore quodam scriptore, „von einer geübteren Feder“, praedicaretur). Hac tamen in re optime meruit Eichhorn, quod primus

¹⁾ Libri atque archiva, quibus E. est usus, in proxima (§ II et III) enumeratione signo * notantur.

indicavit, quam uberes fontes non solum ad historiam Ecclesiae Polonae, sed etiam ad universam XVI saeculi historiam in epistolis H. invenirentur.

His de causis cum ante quattuor annos in Varmia primum contigisset, ut moneret Dr. Hipler Hosii epistolas esse edendas, Academiae litterarum Cracoviensis collegium historicum, quod in edendis novis fontibus ad historiam Polonam pertinentibus potissimum est occupatum, consilio illo comprobato lubentissimo animo decrevit, ut prima pars huius editionis trecentesimo anno post mortem Hosii promulgaretur idque opus perficiendum sociis suis, Dr. Hipler et Dr. Zakrzewski, mandavit. Qua re deliberata hoc est constitutum: ut ederentur omnes Hosii epistolae, et quas ipse scripsit et quas alii ad eum scripserunt, praeterea etiam eius orationes et legationes; ut epist. minoris momenti (inprimis quae ad H. sunt scriptae) ederentur non integrae, sed excerptae, in appendice autem uniuscuiusque voluminis ut collocarentur epist. et acta, quae aut vitam H. illustrarent aut cognitionem hominum rerumque in epist. commemoratarum faciliorem redderent. Qua in editione ut invenirentur omnia, quae ad vitam H. spectant, praemittenda erat epistolis Vita Hosii a Rescio enarrata, cui addendae videbantur hae appendices: oratio funebris, qua Treterus Hosium mortuum laudavit, carmina ab Hosio iuvene scripta (quorum olim typis edita exemplaria hoc tempore omnia fere deperierunt), versio latina libelli S. Ioannis Chrysostomi de monacho et rege ab H. facta eiusdemque nondum edita vita Tomicii. Praetermittendum autem erat Treteri „*theatrum virtutum Hosii*“ cum prae Rescii vita atque prae oratione funebri nihil fere novi praebeat; quae autem in eo sunt commemoratione digniora, et in monito praevio orationis funebris et in adnotationibus ad epist. adpositis legantur. Accedit eo, quod liber hic cum rarissime inveniatur nuper, cum Hosii sollemnia saecularia celebrabantur, denuo est editus sub titulo: „*Theatrum virtutum Stanislai Cardinalis Hosii Episcopi Warmiensis per Thomam Treterum Canonicum custodem Warmiensem centum odis illustratum, primum Cracoviae a. 1685 luci publicae exhibitum, nunc tertio post optimi praesulis mortem saeculo elapso denuo recognitum atque Episcopo cleroque Warmiensi ad instar xenii dedicatum in piam memoriam diei V Augusti 1879*“ (Braunsbergae ex officina Warmien. pp. XII et 120, 12vo).

Quod opus editores ita inter se diviserunt, ut Dr. Hipler vitam Hosii tresque cum ea coniunctas appendices ederet, omnes epist., quae in Varmia, Prussia, Italia Sueciaque asservantur, colligeret resque Warmienses adnotationibus explicaret; Dr. Zakrzewski autem ut collectis reliquis epistolis omnium epist. congeriem in ordinem redigeret, adnotationibus collustraret typisque paratam redderet, praeterea etiam vitam Tomicii ederet.

Hac ratione compositum volumen primum (vitam Rescii si exceperis) quadraginta sex annos vitae Hosii complectitur atque illustrat, inde ab anno 1504, quo est natus, vel — si temporis, quo prima

epistola est scripta ratio habetur — ab anno 1525 usque ad annum 1551, quo Hosius post mortem Tidemanni Giese Episcopi Varmiensis designatus est eius successor. Continet autem hoc volumen 391 epistolas orationes legationesque, praeterea 46 acta in appendice, omnino igitur 437 documenta, ex quibus circa 400 nondum erant edita, maximam partem etiam prorsus incognita¹⁾.

Hoc temporis spatio Hosius in rebus Poloniam ipsam spectantibus erat occupatus necdum ampliorem agendi potestatem habuit. Epistolae autem hoc tempore scriptae per se in duas dividuntur partes: quarum primam efficiunt epistolae usque ad N. 310 pertinentes. scriptae autem eo tempore, quo Hosius nondum liber in agendo singulis ecclesiasticae dignitatis gradibus paulatim ascendens, maiorem in dies rerum gerendarum scientiam atque usum sibi comparabat. Qui cum esset primo Secretarius apud nonnullos ecclesiasticos Pro-cancellarios Regni Poloniae, mox munere Regii Secretarii ornatus assiduo labore in cancellaria Regni brevi tantam assecutus est auctoritatem, ut esset fere princeps unius ex duabus cancellariis Regni ipsiusque Cancellarii Maciejowski familiaris amicus adiutorque necessarius. Epistolae hae maximam partem ab H. ad alios scriptae (perpaucae enim ab aliis ad eum sunt datae) magnopere adiuvant cognitionem rerum Sigismundo I imperante gestarum, imprimis earum, quae ultimis eius vitae annis — cum diversae factiones in Aula senescentis Regis inter se contenderent — in Polonia evenerunt. Inter quas epistolas maximi sunt momenti 188 continenter scriptae, quibus H. Dantiscum de omnibus rebus, quae in Aula Regia gerebantur, certiores faciebat.

Altera eaque minor pars huius voluminis constat ex 69 epistolis et actis ad illud tempus pertinentibus, quo Hosius, cum esset nomi-

¹⁾ Imago Hosii, cuius aere expressum exemplar huic volumini est praefixum quaeque Cardinalem ultimo eius vitae anno repraesentat, asservatur hoc tempore in monasterio Camaldulensium sito in Monte Argentes (Bielany) ad Cracoviam. Quae quomodo in possessionem horum monachorum, quorum monasterium anno demum 1610 sit conditum, venerit, tabularium monasterii non docet; intellegendissimus tamen huius tabularii atque bibliothecae existimator Stan. Zarewicz id per Paulum Mauritium Hennik, civem Cracoviensem Hosiique cognatum, factum esse putat: virum enim illum doctrina ac pietate insignem, qui multum esset peregrinatus terque terram S. visisset (ubi eques Hierosolymitanus S. Sepulcri esset renuntiatus) plerumque Romae in domo Cardinalis habitasse ibique (in palatio alla Valle) etiam ultimis eius vitae diebus versatum esse; posterioribus autem vitae annis affuisse eum condendo monasterio Bielanensi una cum Nicolao Wolski, Curiae Regis Poloniae Marsalco, saepe deinde in illo monasterio habitasse eique anno 1623 (quo esset mortuus) copiosam bibliothecam variasque res a se collectas legavisse. Hac igitur donatione Zarewicz etiam imaginem Hosii in possessionem monasterii Bielanensis pervenisse conicit. — Quae viri doctissimi coniectura valde est probabilis: utut autem est, imago haec Bielanensis aliis praeferenda esse videtur; inter omnes enim Cardinalis imagines simillima est verissimae illi imagini, quam Treterus vivo Cardinale delineatam in littera initiali translationis S. Cleridoniae a se conscriptae (cf. Theatrum virtutum S. Card. H., p. 105 ed. Braunsb.) Sublacique ad hoc tempus asservatae adiunxit, simillima etiam nummo in memoriam honoremque Hosii excuso, cf. Raczyński, Gabinet medalów polskich (Le médailler de Pologne) I N. 26 p. 110 (Vratislav. 1838) simulacroque posito in eius sepulcro. — Exemplari hoc a chalcographo Vindobonensi Ioanne Klaus facto addita est ex chirographo Hosii imitatio nominis subscripti et sigilli Cardinalis, in quo sigillo errore singulari pro voce *Stanislaus* scripta est *Stansilaus*.

natus Episcopus Culmensis missusque ab Sigismundo Augusto ad Regem Romanorum atque Imperatorem Carolum, liberam agendi potestatem primum est assecutus. Desunt quidem epist. hac in re ab H. ad Regem et Cancellarium scriptae; collectae tamen hac in parte epist. mandataque Regis nomine ex cancellaria Hosio missa, acta ab eo Regi Roman. et Imperatori tradita responsaque accepta, totiusque legationis expositio (quamvis non sit integra) efficiunt, ut legatio haec etiam in singulis notior sit, quam quaecumque alia illis temporibus ex Polonia missa. Quarum rerum notitia augetur grato epistolarum commercio, quod Hosius hoc tempore cum Cromero, successore suo in cancellaria Regni, habebat: qui viri cum antea in eadem cancellaria versarentur, raro per litteras secum agendi habebant occasionem; hoc autem ex tempore commercium eorum fit frequens ac stabile, ut Cromerus hac in re Dantisci partes suscepisse videatur. Cuius rei testes sunt 32 epist. huius partis ab Hosio ad Cromerum scriptae.

Extremae huius voluminis epist. duodecim maximam partem ad Hosium scriptae cognitionem Episcopatus eius Culmensis haud multum adiuvant, quamquam nonnullae, ut epistolae a Maciejowski scriptae, mutuam horum insignium virorum familiaritatem illustrant.

II. De prioribus epistolarum Hosii editionibus.

Pars epistolarum H., quas nunc promulgare incipimus universas, edita est iam prioribus temporibus. Cuius rei initium factum est vivo etiam Hosio. Atque ut omittamus epist., quibus Hosius ipse suos aut aliorum (ut Dantisci) libros praefando dedicabat, et eas, quibus alii (ut Kuczborski, Grebsius 1565, Sanderus de visibili ecclesia, Treterus etc.) libros suos ad eum mittebant, vivo Hosio editae sunt:

1. *Epistolae duae, altera Hosii, altera M. Cromeri* (Coloniae 1564).
2. *Epistolae clarorum virorum selectae* (Venetiis 1568 et Coloniae 1569), inter quas inveniuntur tres epist. ab H. et ad H. scriptae; imprimis autem:

3. Karnkowski Episcopus Vladislaviensis in editione epist. suarum: **Illustrium virorum Epistolae* (Cracoviae 1578; iterum in altero vol. edit. Lipsien. Dlugossii) epistolas Hosii ad se et ad Regem scriptas suasque ad Hosium collocavit (omnino 37 epist.).

Omnium autem uberrima collectio aliquot annis post mortem Cardinalis auctore Rescio eius Secretario et testamenti executore apparuit. Qui

4. in editione **Operum omnium Hosii* (Coloniae 1584) 277 epist. eius (inter quas paucae ad H. scriptae inveniuntur) inseruit¹⁾.

¹⁾ Hic adnotandum est tres H. epist., quas Stan. Rostowski in libro: *Lituanicarum Soc. Iesu historiarum provincialium pars prima* (Vilnae 1768) ex tabulario Iesuitarum Vilnensium se edidisse scribit, maioremque partem 14 regestorum ab eodem in appendice collocatorum depromptas esse ex Opp. Hosii, quamquam reliqua perbrevia excerpta ex hoc tabulario (quod hoc tempore non exstat) sumpta esse videntur.

Proximis temporibus perraro plures H. epist. in editionibus inveniuntur. Atque ex longa serie editionum epistolarum, quas alii H. aequales scripserunt, et librorum collectionumque, in quibus facienda erat Hosii mentio, una editio (Cypriani) fere solas epist. ad Hosium continet. — Quas editiones servato temporis ordine hic enumeramus:

5. Latini Latinii Viterbiensis *Epistolae, coniecturae et observationes* (2 vol. Romae et Viterb. 1659-67) continent 35 epist., quas L. nomine Cardinalis Putei, cuius erat Secretarius ad H. scripsit, et 23 epist., quas ipse suo nomine scripsit (praeterea etiam in reliquis epist., quas Puteus ad multos alios viros in Poloniam misit, Hosii fit mentio).

6. **Tabularium Ecclesiae Romanae saeculi XVI*, ed. E. S. Cyprianus (Francof. et Lipsiae 1743) continet aliquot epist. H. et per multas ab aliis ad eum scriptas (omnino 251), ut epist. Cardinalium Borromaei, Commendoni aliorumque summae dignitatis virorum.

7. Inter *Epistolas Reginaldi Poli* ed. Quirini (Brixiae 1745-52) sex epist. ad H. et ab H. inveniuntur; item aliquot aliae

8. inter *Caroli Borromaei epistolas* (Venetiis 1762).

9. **Iulii Pogiani Sunensis Epistolae et Orationes* collectae ab Ant. M. Gratiano ed. Lagomarsini (4 Vol., Romae 1756-62) continent epist. Cardinalium Truchsess et Bonelli atque ipsius Pogiani ad H. scriptas (omnino 116)

Multo maior est numerus editionum hoc saeculo adornatarum; quamquam epist. Hosii paucae in eis inveniuntur. Huc pertinent:

10. Ludovici Beccadelli *Monumenta di varia letteratura* (Bononiae 1804) in vol. I unam epist. H. continent.

11. In actis diurnis *Dziennik Wileński* a. 1815 inveniuntur duae epist. et aliquot excerpta ex aliis epist. ad H. scriptis ex apographis ab Albertrandy in Suecia (Linköping) confectis edita.

12. *Friedländer *Beiträge zur Reformationsgeschichte* (Berlin. 1837) duas epist. ad H. missas edidit,

13. *Theiner *Schweden und seine Stellung zum heiligen Stuhl* Augustae Vindel. 1839) tres epist. Hosii.

14. Grabowski *Starożytności polskie* continent in II volumine (Cracoviae 1840) 112 epist. lingua polonica ab H. vel ad H. scriptas, e Bibl. Jagell. depromptas; praeterea nonnulla excerpta ex aliis epist., quae maxima ex parte negotium Annae Reginae Poloniae et Catharinae Reginae Sueciae cum Rege Hispaniae (propter hereditatem matris earum, Bonae Reginae) spectant.

15. Hosii ad Albertum Ducem Prussiae epistolae eiusdemque responsa ab *J. Voigt collecta (parum tamen accurate) in *Neue Preussische Provinzialblätter* a. 1849 (II p. 81, 208, 307 sq.) inveniuntur;

16. Łukaszewicz autem, *Historya szkół w Polsce* (4 vol. 1849-51) et

17. eiusdem auctoris *Historya kościoła helweckiego w Małej Polsce* (1853) continent nonnulla excerpta ex epist. H. in arch. episc. Frauenb. asservatis.

18. *Łepkowski: *Tajne listy króla pol. Zygmunta Augusta do Stanisława Hożysza* (Vindobon. 1850) edidit duas epist. notis secretioribus scriptas (quas ipse legit), quae in bibl. Jagell. inveniuntur.

19. Theiner *Vetera Monumenta Poloniae* continent in vol. II (Romae 1861) 41 epist. ab H. ad curiam Romanam et ab eadem curia ad H. missas.

20. In VI^{to} volum. operis: *Miscellanea di storia italiana* (Turin. 1865) inter epist. Commendoni, Nuntii Apostol. in Germaniam a. 1561 missi, a Gioanni editas, etiam epist. ad H. scriptae inveniuntur.

21. Noailles: Henri de Valois (Paris 1867) unam epist. Hosii (in 3to vol.) edidit.

22. Przezdziecki *Jagiellonki Polskie* (4 Vol. Cracov. 1868) continent 12 epist. ab H. vel ad H. scriptas, in vol. V autem a Szujski (Crac. 1878) edito 7 epist.

23. *Biblioteka Ordynacyi Krasińskich*, vol. II-IV (Varsaviae 1869-71) continet inter acta Vicecancellarii Fr. Krasiński plusquam 80 epist. ab eodem Vicecancell. vel a Rege Sigismundo Augusto ad H. scriptas a. 1569-72.

24. Sickel *Zur Geschichte des Concils von Trient* (Vindob. 1870-71) edidit unam epist. H. ad Imper. Ferdinandum I, alteram ad eundem Imperat. ab H. unacum aliis legatis concilio praesidentibus scriptam; praeterea nonnulla acta, quae ad H. nuntiaturam Vindobon. spectant¹⁾.

25. In *Spicilegio Copernicano* edidit Hipler (Braunsbergae 1873) unam epist. ad H. missam;

26. idem auctor in libro: *J. Grodziecki. Bischof von Olmütz* (Vindob. 1874) edidit 26 epist. a Gr. ad H. scriptas.

27. C. Walewski *Marcin Kromer* (Varsav. 1874) continet in append. 8 epist. ab H. ad Cromerum et a Cr. ad H. (ex arch. ep. Frauenb.).

28. Inter *Andreae Zebrzydowski epistolas*, ed. Wisłocki (Cracov. 1878) inveniuntur 6 epist. A. Z. ad H. scriptae.

29. Denique libro ab A. Pawiński edito *Sprawy Prus książęcych za Zygmunta Augusta 1566-68* (Varsav. 1879; — qui liber eodem tempore, omissa polonice scripta introductione, editus est sub titulo: *De rebus ac statu Ducatus Prussiae tempore Alberti Senioris*) insunt duae epist. Hosii.

III. De archivis et bibliothecis epistolas Hosii continentibus.

In libris, quos supra recensuimus, plusquam mille epistolae, maximam partem ad Hosium scriptae, inveniuntur; quamquam numerus earum revera minor est, cum multae in duabus aut etiam in tribus editionibus sint repetitae. Multo autem maior pars epistolarum Hosii,

¹⁾ Nonnulla acta eiusdem generis iam apud Raynald, Le Plat et Bucholtz edita inveniuntur.

inter quas sunt plures gravissimi momenti, ad hoc tempus in diversis archivis atque bibliothecis abscondita asservatur. Quarum bibliothecarum atque archivorum tria genera distinguenda esse putamus: A) earum in quibus epist. a principio sunt collocatae; B) earum in quas decursu temporum ex aliis locis sunt translatae; C) earum quae tantum apographa epist. aliis locis asservatarum continent. Hac divisione nisi hic totam seriem actorum enumerabimus, quae in notitiam nostram venerunt quaeque in usum nostrum iam convertimus aut brevi convertemus, cum aliam divisionem hodie facere non possimus, dum in iisdem locis et maior pars archetyporum Hosii et eius commentariorum et archetyparum epist. ad H. missarum asservetur.

A. 1. ARCHIVUM VATICANUM ROMAE continet litteras, quae ab Hosio ad Curiam Romanam vel a Curia ad illum scriptae sunt; cf. Hipler, *Analecta Varmien.* p. 163 et Dudik, *Iter Romanum II* p. 34 N. 17.

2. ARCHIVUM PATRUM SOCIETATIS IESU ROMAE continet epistolas Hosii ad illustres huius Societatis patres.

3. ARCHIVUM CAES. REG. VINDOBONENSE (k. k. Haus-, Hof- und Staatsarchiv.) continet in „Polonicis“ et „Romanis“ epistolas Hosii ad Reges Roman. vel Imperatores atque acta eius legationis et nuntiaturae Vindobonensis.

4. ARCHIVUM REG. REGIOMONTANUM (in Prussia) et

5. ARCHIVUM CIVITATIS GEDANENSIS continent epistolas Hosii archetypas ad Duces Prussiae eorumque consiliarios, itemque ad senatum Gedanen.; ibidem in „libris missivarum“ inveniuntur apographa epistolarum ad Hos. scriptarum, a Secretariis Ducum et Civitatis, cum illae mitterentur, confecta. Regiomonti praeterea conservantur nonnulla ex iis, quae a Suecis ex archivis Varmiensibus ablata, posteriore tempore restituta sunt.

6. ARCHIVUM CAPITULI ECCLESIAE CATHEDRALIS CRACOVENSIS continet aliquot epistolas Hosii; in libris vero actorum multa, quae ad vitam H. illustrandam magni sunt momenti.

Epistolae fere omnes ad H. scriptae eiusque epistolae ad Dantiscum, T. Giese et Cromerum inveniebantur in copiosissimo olim

7. * ARCHIVO EPISCOPORUM VARMIENSIVM aliquando Heilsbergae, nunc Frauenburgae asservato, quod etiam nunc, quamvis magna parte manuscriptorum spoliatum sit, copia epistolarum H. longe reliqua omnia superat. Huius archivi historiam variamque eius vicem descripsit Dr. Hipler in *Analectis Varmien.* (in *Erml. Zeitschr.* V, 317 sq. atque eiusdem tractatus separata editione, Braunsbergae 1872, p. 2 sq.); ex qua apparet, archivum illud a Suecis a. 1704 vastatum, postea iussu Episcopi Krasicki in ordinem denuo esse redactum, quo tempore acta et epistolae comprehensa sunt non ita magnis voluminibus (charta glutinata caerulei coloris compactis), quorum sane nonnulla tempore ipsius Krasicki deperierunt. Nihilominus larga et abundans materia nostram tulit aetatem. Et quidem hodie in Archivo ep. Varm. hi codices continent Hosii epistolas (cf. Eichhorn, II 18, qui tamen aliquot codices praeteriit): D 1, 2, 6, 9—19, 22—31, 33, 34,

36, 38, 39, 62 — 64, 70 — 74, 98, 99, 115, 116, 120, 121, 122, 126, 132. Quorum cod. D 19 continet archetypas, fere omnes chirographas H. epistolas, ad Dantiscum, T. Giese (ad hunc admodum paucas), Cromerum; cod. D. 18 commentarios epistolarum, quae nomine H. Episcopi et principis Varmiensis de rebus ad munus hoc pertinentibus scriptae sunt; cod. D. 70 eiusmodi commentarios Dantisci: in omnibus reliquis archetypae epistolae ad Hosium inveniuntur.

B. Pars documentorum, quae Sueci ex Varmia abstulerunt, conservatur etiam nunc in Suecia et quidem in

8. ARCHIVO REGIO HOLMIENSI,

9. BIBLIOTHECA UNIVERSITATIS UPSALENSIS,

10. BIBLIOTHECA GYMNASII LINKÖPINGENSIS. Scripsit de iis omnibus primus Prowe: *Mittheilungen aus schwed. Arch. u. Biblioth.* (Berlin 1853), accurate vero ea enumeravit Hipler in *Anal. Varmien.*, p. 112 sq. Postquam magna pars eorum, quae Holmiae diu servabantur, archivo Regiomontano reddita est, nunc quidem illic una tantum Hosii epistola a. 1561 ad Capitulum Varmien. scripta invenitur (partim edita apud Prowe p. 27). — Item bibliotheca Upsal., in qua ampla collectio epistolarum ad Dantiscum servatur, unam tantummodo epistolam Cardinalis Putei ad H. continet. — Largiorem vero copiam bibliotheca Linköping. nobis praebeat, in qua praeter 300 fere epist. ad Cromerum, 81 epistolae, quae ad H. pertinent (in quibus 16 ipsius H.) servantur.

In his Suecicis rapinis fuerant olim sine dubio Hosiana, quae inveniuntur in

11. BIBLIOTHECA DUCALI SAXO-GOTHANA, 5 volumina, fol., (N. 381—385), albo corio compacta (praeter unum, cuius tegumentum ex charta et corio glutinatum est); quorum tres primi inscripti sunt in dorso: „*Commercium epistolicum Stan. Hosii cardinalis*“, alii duo: „*Epistolarum Card. H. appendix I, II*“. Haec sunt archetypa epistolarum, quas edidit Cyprianus, aliquot tamen omissis (ut ep. huius voluminis N. 100, 166). In N. 384 invenimus illis adiunctas epist. lingua germanica scriptas, quae ad horum voluminum emptionem spectant; ex quibus apparet, illa „*drei Volumina geschriebene Originalbriefe an den Cardin. und Bischof v. Ermland St. Hosium an der Zahl 360; 2° noch ein Brief vom Card. Mendoza an Hosium; 3° noch 11 Stück geschriebene Originalbriefe; 4° ditto 11 Stück, so zu gedachten III Voluminibus der Briefe an Hos. gehören*“¹⁾ emisse Consiliarium aulicum Bollhagen mense Iulio 1722 Stettini a Mich. Frid. Quaden, atque solvisse pro iis „100 Speciesthaler“ iussu et auctoritate Ducis Friderici II Anhalt Zerbst²⁾.

¹⁾ Volumen quartum compositum est ex sparsis documentis, quae supra attigimus, quintum vero continet epistolas Episcopi J. Pflug, quas Cyprianus a „Frau Cammerräthin Pflugk“ Dresdae 1741 centum emit aureis (ducatis).

²⁾ Eodem tempore emptum est „Originalbildniss in Lebensgrösse“ Hosii (cf. Cyprian. p. 58), Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

Partim quidem hoc eodem, partim autem diverso modo magna pars Hosianorum ex archivo ep. Varmiensium in collectiones Polonicas pervenit. In ampla apographorum collectione, quam Stanislaus Augustus Rex sua impensa et sumptu confici iussit, ut studia docti Episcopi Naruszewicz historiam Polonicam scripturi adiuuaret (cuius quidem collectionis longe maxima pars titulo Corpus Naruszevicianum — Teki Naruszewicza — designata in bibliotheca Principis Vlad. Czartoryski asservatur) inveniuntur aliquot Hosiana, quorum in margine haec adnotatio legitur: „*ex MS. Krasicki Eppli. Varmien.*“ aut: „*ex archivo Capit. Varmien.*“, alia omni adnotatione carent. Horum quidem archetypha partim in bibliothecis, quae infra nominabantur, asservantur, partim adhuc latent. Unde verisimile fit, Episcopum Krasicki multas ex epistolis a se in ordinem redactis, antequam singula folia ligari iussisset vel etiam postquam id esset factum, sive Regi sive Naruszevicio praebuisse, quae (quod sane propter inquietum statum civitatis et interitum reipublicae facile fieri potuit) nunquam in pristinum locum rediissent. Pars eorum sine dubio deperit, pars in varias et ignotas devenit manus. Ita quidem abhinc annos septem (1873) a praefecto

12. BIBLIOTHECAE CUIUSDEM PRIVATAE IN REGNO POLONIAE quinque volumina (in fol.) empta sunt, quae archetypas epistolas Regum Poloniae ad Episcopos Varmien. continent, atque in iis plus 80 epistolas ad Hosium. In his inveniuntur aliquot, quarum apographa in Corp. Narusz. illam habent adnotationem.

Felici tamen accidit casu, ut maxima pars Hosianorum, quae ex archivo ep. Varmien. ablata sunt, ibi perveniret, ubi et accessu VV. DD. facilis est et tuto asservatur: in collectiones Thaddaei Czacki, viri de litteris in Polonia promovendis optime meriti (quae posteriore tempore in bibliothecam Principis Czartoryski defluerunt) atque in bibliothecam Universitatis Iagellonicae. Hi sunt nunc, praeter archivum Frauenburgense, quasi principales thesauri, ex quibus maximam epist. Hos. copiam eruimus.

13. Quae Varmiensia in BIBLIOTHECA ATQUE ARCHIVO PRINCIPIS VLADISLAI CZARTORYSKI, (nunc quidem Cracoviae, antea vero Parisiis) asservantur, ea in *Analectis Varmien.* p. 154 sq. breviter enumerata invenies; hic quidem Hosiana huius bibliothecae accuratius percensenda esse putamus. In quibus primum duae series voluminum distinguendae sunt. — a) Altera quidem continet tredecim amplissima volumina, fol., aut tota aut ex parte corio albo compacta, titulis atramento (in dorso) scriptis praedita, in quibus singulae epist. secundum temporis rationem dispositae sunt (insunt tamen non pauci errores), paginae ta-

quod Heilsbergae oriundum nunc Frauenburgi conservatur, cf. *Past. Blatt f. d. Diöc. Ermland* XI, 8, 83, 117. — De quibusdam H. epist. Gryphiae quondam asservatis vid. *Iöcher, Gelehrtenlex.* s. v. Borromaeus et Hosius.

men, si N. 1618 excipias, non notantur. Huius generis sunt codices: NN. 1595, 1597, 1599, 1602, 1605, 1607, 1609, 1601, 1606, 1608, 1618, 1620, 1637. Quorum primi tres inscripti sunt: „*ad Ioannem Dantiscum epistolae variorum*“; quattuor vero insequentes: „*ad Stanislaum Hosium epistolae variorum 1549-54, 1555-64, 1565-66, 1567-69*“; N. 1601 inscriptus est: „*ad Ioannem Dantiscum et Tideman. Epistolae Caroli V, Ferdinandi I, Mathiae (!) Impp., Casimiri Jag., Sigismundi I et Bonae Regg. Polon. ab a. 1455 ad 1549*“; N. 1606: „*ad Fabianum Lusian, M. Ferber, Dantiscum, Tidemanum et Hosium epistolae Alberti Senioris Ducis Prussiae 1516-1566*“; N. 1608: „*ad Stan. Hosium epist. Cardinalium, nuntiorum, episcoporum etc. 1551-69*“; N. 1618: „*ad I. Dantiscum et M. Cromerum cet.que epist. Sigismundi Augusti, Elisabethae et Catharinae Regg. Pol., item Stan. Hosii ab a. 1544-1578*“. Hic quidem ultimus codex continet maxima ex parte chirographa Hosii ipsius ad Dantiscum, Cromerum et I. Leoman, Eppatus. Varmien. oeconomum, missa; reliqui duo codices, quorum alter N. 1620 duas, alter vero N. 1637 quattuor epist. ad Hosium scriptas continet, inscripti sunt: ille (1620) „*ad M. Cromerum epistolae variorum 1545-85*“, hic vero (1637): „*ad Fabianum, Mauricium, Dantiscum, Tidemannum et Hosium ceterosque Eppos. Varmien. epist. Regum Polon. Ducum Prussiae et aliorum ab a. 15.. (duo signa deleta sunt) ad 1619.*“ — **b)** Alteram vero seriem efficiunt XV volumina minus ampla, fol., quorum tegumenta ex corio et charta conglutinata sunt tituloque litteris aureis (in dorso) impresso „*Listy orig.*“ designantur, annorum nota apposita, quibus epistolae hae scriptae sint. Huc quidem pertinent hi codices: NN. 1594, 1596, 1598, 1603, 1610, 1611, 1617, 1619, 1625, 1626, 1630; tum etiam NN. 1615, 1624, 1631, 1643. Hi codices continent archetypas epist. inde ab a. 1512-1606 ad Eppos. Varmien. missas (in primo volum. praemissa sunt quaedam ad saeculum XV pertinentia); quae in XI primis horum voluminum secundum temporis rationem dispositae sunt (etiam in his deprehendes aliquot errores), quarumque catalogum a Luca Gołębiowski (olim bibliothecae T. Czacki praeposito) confectum initiis fere omnium horum voluminum invenies. Deerrarunt tamen in hanc collectionem nonnulla ab hac materia prorsus aliena, aliquotque partes horum codicum omni carent dispositione. Imprimis quidem ex hac parte vitiosi sunt IV codices, quos extremos nominavi, qui quasi complementum aliquod reliquis XI volum. huius seriei sunt additi; in quos ea pervenerunt, quae in illis ordinandis et ligandis ommissa sunt quaeque, cum temporis nota deesset, in ceterarum epist. ordinem recipi non poterant. — **c)** Separatim duo codices: N. 403 et N. 240, sunt nominandi, quorum prior amplum efficit volumen (fol.) voluminibus seriei **b** ex parte simile, paulo tamen diversum, nigriculo corio et charta tectum, cui titulus, qui in charta in dorso affixa legitur: „*Akta 1527-1672*“. Codex hic perversa dispositione ordinatus (ita ut recentissima quaeque initio iuvenias) continet epistolas ad Eppos. Varmien. inde ab 1469 scriptas (quaedam huc non pertinent); maxi-

mam vero eius partem efficiunt epist. ad Dantiscum et Hosium, in quibus tota series epist. Commendoni eo tempore, quo is nuntii et legati Apostolici in Polonia munere fungebatur, scriptarum, tum etiam multae epist. Archiepiscopi et Primatis Regni Uchański inveniuntur. — N. 240, parvus codex in fol., novo tegumento praeditus atque indice a L. Gołębiowski confecto auctus, continet non parvum numerum epist. Cromeri ad Hosium (1560-71), tum complures epist. ad Dantiscum et Tid. Giese, deinde aliquot epist. Hosii (archetypha vel chirographa), denique aliquot commentarios epist. Dantisci et T. Giese. Extrinsecus quidem ab omnibus codicibus, qui supra nominati sunt, discrepat.

Dum alia¹ Varmiensia, in quibus nulla insunt Hosiana, hic praetereuntur, notandum est praeterea in bibliotheca Czartorysciana alia quoque Hosiana inveniri. Ita quidem non negligendi sunt **d)** codices N. 1612 et N. 1613, quos ex tabulario publico Poloniae aut ex archivo privato Regis oriri manifestum est. His numeris distincta sunt duo parva volumina (fol.), membrana (cui notae musicae superscriptae sunt) compacta et inter se prorsus similia. Alterum quidem in tegumento hunc titulum habet tempore Hosii inscriptum: „*S. Hosii Card. et Ep. Warmien. ad Sigis. Augustum R. Pol. epistolae CIL. ab a. 1569 — 72 super controversiis illius cum Rege Catholico Philippo II de ducatu Barensi et Rossan. bonisque Reginae Bonae hereditariis, deque reformatae religionis in Polonia toleratione epistola ἰδιόχειρος XCΙ p. 425*“.

Epistolae singulae secundum temporis rationem dispositae atque, si supra nominatum chirographum excipias, omnes sunt archetypae a Hos. propria manu subscriptae. Non diversa est forma alterius codicis, qui eadem manu inscriptus est: „*Stan. Hosii Card. et Ep. Varm. epist. CXVII super lite pecuniaria Regum Polon. et Hispan. reformataeque religionis permissione ab anno Christi Dionysiano 1569-72*“.

Tum sequitur catalogus epistolarum, quae fere omnes ad Vicecancellarium Regni Fr. Krasiński scriptae sunt; supplementi vice addita sunt apographa epist. Hosii ad Regem Philippum eiusque consiliarios, quae ad eandem rem spectant, aliquotque archetypae epistolae a nuntiis, quos Rex Poloniae eiusdem negotii causa miserat, ad Hos. scriptae; praeterea apographa epist. H. ad Capitulum Varmien. de coadiutoria Cromeri scriptarum, itemque duo huius capituli archetypha responsa. In fine inveniuntur huic volumini adiunctae septemdecim epist. Cromeri ad Regem et Krasiński (quae in catalogo praetereuntur) scriptae a. 1569-72, itemque duae epist. M. Olimpīi cuiusdam ad eundem Vicecancellarium. — **e)** Inspiciendi denique sunt ei, qui epist. Hosii exquiret, plerique libri manuscripti Bibliothecae Czartor., qui ad notam illam collectionem Acta Tomiciāna vulgo nominatam pertinent, itemque Corpus Naruszevicianum, quod supra memoratum est. Et in illis et in hoc aliquot epist. Hosii inveniuntur, quae alibi frustra quaerentur.

14. Pars quaedam eorum Hosianorum, quae nunc in BIBLIOTHECA C. R. UNIVERSITATIS IAGELLONICAE CRACOVIAE asservantur, illuc sine dubio

aeque ex archivo ep. Varmien. pervenit. Huius bibliothecae qui libri MS. Hosiana continent, his designantur numeris: 28, 60—64, 91, 154—156, 158, 160—162, 164, 1131, 1134, 1136, 1137, 1139—1141, 1149, 2560, 2561. Supervacaneum quidem esset hic de iis longius disserere, cum nostra aetate catalogum codicum MS. Bibl. Iagell. diligentissime perscriptum custos eiusdem bibl., Dr. W. Wisłocki, editurus sit; cuius quidem catalogi fasciculi quattuor iam sunt impressi, in quibus omnes supra memorati codices (si duos extremos excipias) diligentissime describuntur, quidque unusquisque eorum contineat, adnotatur. Suffecerit igitur hic retulisse, maximi inter eos esse momenti amplum codicem N. 60, qui nihil nisi chirographa Hosii ad Cromerum continet, quae quidem nulla temporis ratione habita permixtim exhibentur. Hic quidem codex et aliae complures epist. archetypae ad Hosium, quae omni ordine neglecto in variis codicibus inveniuntur atque ita sunt dissipatae, ut eiusdem epistolae particulas nonnunquam in diversis codicibus perquirere necesse esset (numerus quidem harum epistolarum archetyparum ad H. non est ita magnus in bibl. Iagell.), sine dubio ex archivo ep. Varmien. illuc pervenerunt; attamen quo modo id factum sit, non liquet. Sed alia pars Hosianorum, praecipueque haec eorum species, qua Bibl. Iagell. imprimis abundat, alia quadam via in eam pervenisse videtur. Sunt quidem eae collectiones commentariorum (Concepte) epistolarum Hosianorum, qui a variis H. Secretariis raptim et neglegenter scripti, saepe rasuris undique repleti, propterea vix legi possunt. Plerique eorum tempus, quo epist. missa erat, simulque nomen illius, ad quem erat scripta, in margine adnotata exhibent. Horum quidem commentariorum, qui in singularibus chartis a Valent. Kuczborski, Rescio, Tretero et ab ambobus Stanislais Hosii iunioribus (nepotibus Cardinalis), qui de Bezdan et de Rubno nominantur, denique ab ignoto quodam Secretario (ex Italia oriundo, si quidem id ex formis litterarum conicere licet) scripti sunt, maximus numerus in Bibl. Iagell. asservatur. Pars quidem eorum per varios codices est disiecta; maxima tamen copia diligenter est disposita, ita ut commentarios uniuscuiusque mensis albis foliis chartaceis in singulos fasciculos divisos invenias, quibus aut a Rescio aut H. ipsius manu nomen mensis inscriptum est. Commentarii eius generis, qui ad annos a. 1560 superiores pertineant, rari sunt passimque disiecti; anni 1560 aliquot habemus menses, anni 1561 duo tantum desunt fasciculi. Qui quidem omnes manu V. Kuczborski sunt perscripti. Eiusmodi commentarii item ex an. 1567, 1571, 1574, 1576, 1577 primisque septem mensibus a. 1579 praesto sunt, qui secundum menses singulis fasciculis continentur atque in codd. MSS. N. 61 et N. 160 permixtim exhibentur. Contra ex horum annorum intervallis paucos invenimus comment. in variis libris MSS. nullo ordine servato dissipatos. Eiusdem vero generis exempla in nulla alia Hosianorum collectione apparent: in Bibl. Czartor. pauca inveniuntur, quae antiquiorem spectant aetatem (ante 1560) manuque Kuczborski sunt confecta; archivum ep. Varmien. nihil eiusmodi continet (si quidem epist. lingua germanica scriptas de

rebus ad munus episcopi et Principis pertinentibus excipias). Quae omnia suspicionem movere possent haec esse illa a Rescio saepius laudata „*adversaria Hosii*“, quae Cardinalis testamento illi legaverit. In bibl. Iagell. adhuc quidem memoria nunquam intermortua viget Rescii bibliothecam illius legato illuc migrasse (quod idem in aliquot MSS. ad historiam Universitatis Iagell. spectantibus traditur).¹⁾ Firmaturque haec opinio eo, quod hic epistolae Rescii asservantur (eae saltem, quas posteriore aetate scripsit, cum post H. mortem nullum ei erat cum Varmia commercium, quaeque propterea nunquam in Arch. ep. Varm. pervenire potuerunt). Fere certum igitur esse videtur omnia haec H. adversaria a Rescio nondum omni ex parte ordinata una cum ipsius libris MSS. huc fluxisse; lacunae vero illae, quas notavimus, inde fortasse sunt ortae, quod in transferendis Rescii († Neapoli) libris ea, quae nondum erant ordinata, dispersa sunt prorsusque deperierunt. — Eodem vero modo a Rescii manibus duo MSS. N. 64 et N. 164 in Bibl. Iagell. sine dubio pervenerunt, qui apographa H. epistolarum a Rescio ex illis adversariis continent: in altero inveniuntur epist. a. 1560—63, praeterea 1566 (insunt vero etiam quaedam antiquioris aetatis), alterum continet epist. a. 1575—78. — Codd. N. 2560 et 2561, duo volum. exiguae formae (in 4°), in quibus testamentum H. quaeque ad eius executionem pertinent leguntur (cf. Pastoralblatt f. d. Dioec. Ermland, 1879 p. 91), etiam sine dubio in manibus Rescii quondam fuerunt.

Alio vero loco asservatur magni momenti codex, qui olim et ipse in Rescii fuerat bibliotheca indeque in

15. BIBLIOTHECAM INSTITUTI OSSOLINIANI Leopoliensis pervenit. Est quidem hic cod. N. 153 fol. designatus, *Liber legationum* inscriptus, membrana compactus, complures fasciculos continens, qui antea non erant coniuncti, hoc tamen modo iam eo tempore, cum codex ille in Rescii versabatur manibus, erant colligati. Cuius initio legimus „*Consilium Cardinalis Varmien. datum Paulo IV Pontif. Romae 1559*“ (titulus Rescii manu inscriptus est); sequuntur autem hoc volumine edita acta legationis H. ad Ferdinandum I Regem Roman. et Carolum V Imperatorem a. 1549-50, quibus varia quae huc spectant addita sunt, ut apographa antiquiorum pactorum inter Poloniam et Bohemiam, Hungariam, Silesiam, Austriam atque diversa acta ad proscriptionem Ducis Prussiae pertinentia; in quibus etiam inveniuntur illa ab X. Liske edita (in *Rozprawy i sprawozdania wydziału histor. filoz. Akademii Umiej. w Krakowie*, vol. III p. 190) ad Congressum Posnaniensem a. 1510 pertinentia. Omnia haec fuerant olim in manibus H., cum ille munere legati a. 1549 fungebatur, postea vero in Rescii manus pervenerunt, qui singula documenta adnotationibus auxit, quid illa revera significarent, parum intellegens. — Praeterea in eadem bibl. Ossol. asservatur inter alia diplomata Pauli Papae IV epi-

¹⁾ Attamen Rostowski (Lituan. Soc. Iesu histor. p. 79) scribit: „...Rescium.... imortuum... 1603 (!) paulo ante bibliotheca sua lectissima domui professorum Societatis (Iesu) Cracoviae testamento tradita“.

stola archetypa ad H. d.d. 18 Dec. 1557, et apographa 102 epist. Hosii ad Karnkowski a. 1555-73, uniusque ep. Karnk. ad illum a 1577 (Codex N. 154).

16. Hosiana asservata in *ARCHIVO CAPITULI VARMIENSIS Frauenburgae (cf. Eichhorn I, 18) item in manibus Rescii quondam fuisse videntur. Hi sunt codd. NN. 2, 4, 5, 6, qui (praeter alia) archetypas epist. ad H. vel ab H. scriptas continent et partim saltem in hoc archivum testamento Stanislai Bużeński Canonici Varmien. († 1692) pervenerunt; qui quidem post mortem Rescii multos eius libros typis impressos et MSS. possidebat.

17. BIBLIOTHECA KORNICENSIS COMITIS DZIAŁYŃSKI continet Hosianorum codicem, qui — ut illi supra nominati codd. N. 1612 et 1613 in Bibl. Czartor. — in regio tabulario Poloniae olim fuisse videtur. Qui quidem cod. II 126 signatus, corio nigriculo a recentiore manu est compactus habetque (in dorso) hanc inscriptionem: „*Card. Hassii (!) A(!) Sig. Aug. Reg. Aepistolae (!)*“. Leguntur in eo in 446 paginis 101 epistolae archetypae (in iis multae chirographae) H. ad Sigismundum Augustum Regem an. 1562-68, secundum annorum ordinem dispositae (insunt tamen aliquot errores), praeterea duae epist. archetypae Nuntii Apost. Rugerii, una Nuntii Vincentii Portico ad Sig. Aug., apographon epist. theologicae ad Nuntium Vincentium subscriptione carens (an Hosii?), accurata chirographa relatio legationis Hosii Regiomontanae a. 1566 (f. 359-406) ad Vicecancellarium P. Myszkowski missa; fragmentum alius legationis, quod similia continet, praeterea apographon orationis H. ad Imperatorem a. 1549 (vid. huius volum. N. 363); in fine vero subiunguntur: „*Magni Turci epistolae, syriaca graeca et scythica linguis conscriptae perque Landinum equitem Hierosol. latinitate donatae*“: quod apographon saec. XVI confectum in fine mutilum est. — Totus hic codex inter Hosianos praestantem tenet locum atque ut quarta collectio praecipua epist. archetyparum Hosii ad illas tres (Arch. Ep. Frauenb. cod. D 19, Bibl. Czart. cod. N. 1618, Bibl. Jagell. cod. N. 60), quas supra memoravimus, accedit.

C) Tandem bibliothecae et archiva sunt nominanda, in quibus nulla quidem archetypa Hosiana, sed apographa epist. H. inveniuntur. Huc pertinent:

18. *BIBLIOTHECA GYMNASII BRAUNSBURGENSIS, ubi codex apographorum a Rescio confectus (illorum similis, qui in Bibl. Jagell. numeris 64 et 164 designantur) 86 epist. H. an. 1570 continens asservatur (cf. Eichhorn I 19). Inscriptus est: *Litterae Cardinalis Hosii ad principes*, atque post mortem Stan. Bużeński una cum eius libris (qui olim Resci fuerant) huc pervenisse videtur.

19. ARCHIVUM EPISCOPORUM CULMENSIIUM hodie Pelplini asservatum, in quo — codice: *Acta consistorii Culmensis 1575-1601* — inter apographa 399 epist. Epporum. Culmen., eodem quo ipsae epist. aevo scripta, 6 epist. a Petro Kostka Ep. Culmen. a. 1575-77 ad H. missae inveniuntur.

20. BIBLIOTHECA SEMINARIJ ECCLESIASTICI Pelplini, in qua invenitur archetypa collectio apographorum notissimi quondam paedagogi Po-

loni „*Simonis Maricii Pilsnensis litterarum partim ad se partim suarum ad alios suo vel alterius nomine exempla ex a. 1551*“, in qua epist. H. ad Maricium huiusque epist. ad H. leguntur, praeterea epist. Episcopi Culmen. Lubodziecki (cuius Cancellarius Maricius fuerat), et Raphaelis Georgii Konopaccy ad H. a. 1551-55; quae omnia cura et iussu Maricii ex archetypis sunt descripta.

21. BIBLIOTHECA UNIVERSITATIS LUNDENSIS in Suecia, in qua „*Registrum Cancellariae Regis Poloniae 1561-68*“ asservatur (quod quin iussu Vicecancellarii Petri Myszkowski confectum sit, dubitari nequit eiusque est simile, quod tempore eius successoris Krasinski scriptum in Bibl. Krasinski, cf. supra § II N. 23, editum est) complures epist. Regis et Vicecancell. M. ad H. descriptas exhibens.

22. BIBLIOTHECA VATICELLANA Romae continet apographa quaedam ex archivio Vaticano.

23. BIBLIOTHECA SUBLACENSIS continet apographa epist. Tridentinarum Hosii (cf. Past. Blatt f. d. Diöc. Ermland XI, 58).

24. BIBLIOTHECA CIVITATIS TRIDENTINAE continet totam seriem apographorum epist. H. in collectione ab A. Mazzoleni condita, quae ad Concilium Tridentinum pertinet.

25. BIBLIOTHECA PUBLICA (nationale) Lutetiae Parisiorum continet in codice *M. S. D. Ant. Faur* signato (fonds latin N. 6063) inter apographa (mendosa, saec. XVIII confecta) documentorum, quae Stephani Regis Poloniae res gestas illustrant, etiam aliquot epist. H.

Dum igitur hic VV. clarissimis et doctissimis, qui supra nominatis archivis et bibliothecis praesunt nosque in his studiis adiuvant, publice gratias agimus, non sumus nescii, quantumvis longa fuerit haec enumeratio¹⁾, non omnes nobis innotuisse collectiones, in quibus Hosiana inveniri possent, aliasque epistolas in multis nobis ignotis bibliothecis vel archivis dispersas latere. Quae ut eruerentur, investigationes iam sunt susceptae²⁾: quae tamen nisi a bibliothecarum singularum praesidibus erunt adiutae, vix ad felicem eventum perducere poterunt. Cum igitur sit in votis hac editione omnia Hosiana complecti, magna prece rogamus eos, quibus alii fontes a nobis neglecti innotuerint, ut de hac re vel alterutrum de editoribus vel etiam praesidem collegii historici Academiae litter. Cracovien. certiorum facere dignentur.

IV. Quae ratio critica in edendis epistolis Hosii observata sit.

Alter ex editoribus huius epistolarum codicis abhinc paucos annos mandata collegii historici Cracoviensis exsecuturus breviter exposuit,

¹⁾ In qua tamen omissa sunt archiva et bibliothecae, quae interierunt nec hodie exstant, ut archivum publicum Regni Poloniae, nunc prorsus dispersum ac dissipatum, bibliotheca quondam Załusiana (cuius reliquiae Petropoli nunc asservantur), Bibl. in Claro monte Czenstochoviensis (cf. Anal. Varmien. p. 150, 153) etc.

²⁾ Postquam haec iam scripta erant, nuntiatum nobis est in Arch. reg. Monacensi inveniri epist. H. ad Cardin. Truchsess, in Arch. Civit. Coloniensis ad senatum Colon.; quae vero in Arch. duc. Guelferbytano asservantur, hae iam a Przezdziecki, cf. supra § II N 22, editae sunt.

quomodo hoc genus epistolas et acta ordinanda et edenda censeret¹⁾. Ratio illic exposita in his epist. H. edendis observata est.

Omnes igitur epist. etc. ad annorum et dierum ordinem dispositae hac collectione comprehenduntur singulaque documenta numeris distinguuntur (acta et epist. in Appendice collocata peculiares habent numeros). Cum vero omnibus fere H. epistolis nota diei in fine adscripta inveniatur (more romano vel medii aevi expressa), hoc quidem loco illa formula nihil mutata etiam in nostra editione servata est, praeterea tamen initio uniuscuiusque documenti dies ad usum nostrae aetatis expressa praemittitur, et quidem orationibus nota diei, qua illae habitae sunt vel pronuntiari debebant. Quam diem autem, cum epistolae vel orationi adscripta non inveniretur in MSS., aliunde eruere necesse erat, eius nota litteris cursivis distincta uncisque inclusa est. Omissae sunt annorum notae, quippe quae in summis paginis totius codicis indicarentur.

Errores, quos H. etiam in archetypis epist. propter nimiam festinationem vel alium quendam casum irrepere passus est, sanati sunt et remoti; qui quidem loci omnes litteris cursivis distinguuntur, dum adnotationes appositae corruptum textum exhibent, ut unusquisque lector de ratione emendationis iudicare possit. Quae vero in epist. casu omissa sunt vel propter vitiosorem chartarum conservationem legi nequeunt, ea item cursivis suppleta praeterea uncis inclusa sunt; ubicunque tamen certum textus supplementum proponi vix poterat, ibi adnotationes coniecturas exhibent aut tantummodo lacuna tot punctis notatur, quot litterae excidisse videntur. Singulis verbis vel enuntiationibus corruptis, quorum emendatio difficilior erat, formisque inusitatis, quae notandae videbantur, brevitatis causa pro sollemni illo „sic“ signa interrogationis vel interiectionis uncis inclusa (?) (!) apposita sunt.

Interpunctiones ad usum et rationem nostrae aetatis dispositae sunt et conformatae. Aeque vero orthographia epist. latinarum, etiam in archetypis, mutata et illi rationi, quae nunc in edendis scriptoribus antiquis servatur, accommodata est²⁾. Qua quidem re maior aequalitas simplicitasque exorta est, quae certe excusatione non eget: etenim vix quisquam inveniri posset, qui orthographiae latinae Hosii aliorumque, qui ad eum scripserunt, studium impendere vellet³⁾. Litterae tamen maiusculae initio quorundam substantivorum, quae appellativa dicuntur, conservatae sunt ad scripturam codicum MSS., qui talia exhibebant; ita quidem *Ecclesia* universum Christianorum corpus vel dioecesim significat, *ecclesia* singula templa; *Princeps*,

¹⁾ Vid. Zakrzewski: Jak należałoby wydawać zbiory listów i aktów histor. z wieku 16 lub późniejszych, in: Rozprawy i sprawozd. wydziału histor.-filozof. Akademii Umiejęt., vol. VII.

²⁾ In dubiis Brambachi praecepta adhibebantur.

³⁾ Si quis tamen in has minutas quaestiunculas inquirere vellet, ei certe libri Hosii ipsius auctoritate editi praecipuum et idoneum documentum praeberent. Hic quidem aliis omissis adnotasse suffecerit, H. saepissime, quamvis non semper, scribere: „*authoritas*, *charitas*“, prorsus tamen vitare formam „*quum*“, pro qua genuinam et a philologis restitutam formam „*cum*“ semper usurpat.

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

d

Dux regem vel principes designat, *princeps*, *dux* ad designandos priores vel duces exercitus usurpantur etc. Etiam tituli, qui brevitatis causa fere omnibus locis compendiose scribuntur, maiusculis distinguuntur litteris (*Sermo. pro Serenissimo, Rma. Ptas. V. pro Reverendissima Paternitas vestra* etc.). — In epist. tamen polonicis, quarum duae tantum, et germanicis, quarum una hoc primo volumine editur, servata est genuina earum orthographia, ut lectori specimen eius proponeretur; in voluminibus, quae sequuntur multoque plures epist. german. et polon. exhibebunt, servabitur usus a plurimis nostri aevi editoribus comprobatus, qui antiquam illam orthographiam ad usum recentiorum accommodant, nequaquam sermonis proprietates grammaticas immutando. Proprietates grammaticas sermonis in latinis quoque epist. servari consentaneum erat: ita quidem vitiosam formam Infinitivi futuri passivi, quae in H. epist. pro Supino semper Participium perfecti exhibet (e. g.: *litteras scriptas iri, legationem missam iri* etc.). Orthographiam nominum priorum polonicorum, germanicorum etc., etiam ubi formae eorum ad usum linguae latinae accommodatae sunt, integram exhiberi placuit (e. gr. *Piotrcovia, Piotrckovia, Petrcovia*, ut scribit H. pro vulgari *Piotrcovia* vel *Petricovia* = Piotrków).

Unicuique numero quam brevissimus titulus praemissus est, qui, nisi se ex documento statim ipse obtulit, uncis est inclusus: quibus etiam nomina virorum, ad quos epist. missae sunt, distinximus, ubi in ll. MSS. sunt omissa. Inscriptiones autem epistolarum non omnibus repetuntur locis satisque fuit eam primae epist. longioris seriei praeponere; a quo usu ibi tantum discessum est, ubi inscriptiones illae a forma in aliis epist. servata abhorrent. Etiam formulae illae tritae et sollemnes, quibus epistolarum initia et fines exornantur, semel impressae postea omittuntur, nisi quid novi aut insolentis praebent. Eiusdem brevitatis causa subscriptiones, quae saepius repetuntur, semel tantum exhiberi placuit.

Unicuique documento, cuius plenus contextus hic editur, brevis epitome praemittitur; epitomae tamen illae omissae sunt, ubi documenta excerptuntur aut tantummodo indicantur. Omnibus autem locis, quibus tantummodo epistolarum consilium explicatur, litterae cursivae usurpatae sunt.

Si quidem eiusdem documenti compluria et inter se diversa extant exemplaria, lectionis varietas diligenter adnotata est; earum vero particularum, quae in codicibus cum insigni lectionum varietate exhibentur, diversae lectiones pagina fracta iuxta positae sunt. Verba erasa aut in margine addita uncis includuntur; epistolae aut singula in eis verba notis secretioribus perscripta maioribus typis expressa sunt, et quidem litteris cursivis, si notae illae non singulas litteras sed voces integras designant.

In fine cuiuscunque documenti diligenter adnotatum est, quo loco id asservaretur atque cuiusnam esset generis. Distinguuntur vero hae classes: chirographa, h. e. archetypa, quae manu ipsius auctoris scripta sunt; archetypa, auctoris iussu ab aliis perscripta; com-

mentarii (Concept, brouillon); apographa. Eodem loco adnotatum invenies, quibus in libris aut integer documenti contextus aut particula eius edita, excerpta, usurpata sint. Appositae sunt etiam notae, quae in dorso leguntur (saepissimae tempus designantes, quo epist. accepta est). Cum autem omnia archetypa, ea dumtaxat, in quibus inscriptiones epist. non desiderantur, sigillis praedita sint vel saltem aliquando praedita fuerint (in Bibl. Czartor. fere omnia sigilla decepta sunt), ea res quidem distincte non adnotatur, nisi sigillum ad ipsam epist. illustrandam alicuius sit peculiaris momenti (ut in N. 56, 313, 315).

In adnotationibus, quibus singulas epist. vel acta auximus, qua ratione unumquodque documentum cum aliis hac editione comprehensis vel quae alio loco extarent cohaereret, indicatum est; praeterea vero de personis et rebus, quae in epist. laudantur, pauca afferuntur, alias tantummodo libri designantur, in quibus de illis scripta quaedam exstent. Qua in re semper accurateque auctores afferuntur, ex quibus explicatio hausta sit, ut lector, num vera probandaque esset, suum ferre posset iudicium. Iisdemque adnotationibus saepius addita sunt quaedam ex epist. actisque nondum editis excerpta, quae ad res illustrandas aliquid conferre potuerant.

Quorum excerptorum index chronologicus indice generali eodemque chronologico omnium epistolarum etc., quae hoc volumen continet, comprehensus est; adiunctus autem est index alphabeticus personarum, ad quas H. epistolas misit quaeque ad eum scripserunt. In fine vero voluminis exhibetur accuratissimus, quod eius fieri potuit, index personarum et rerum, quae in hoc volum. commemorantur, in quo tamen indice omissa sunt omnia, quae ad ipsius H. personam pertinent: etenim haec in regestis huic volumini praemissis invenies. Praeterea adiungitur (in fine voluminis) index auctorum, qui in H. scriptis laudantur atque personarum et rerum ex mythologia, historia sacra vel antiqua, quae ab H. commemorantur, ut unicuique lectori statim appareat, in quibus auctoribus H. versari solitus sit.

V. De vita Hosii auctore Stan. Rescio epistolis Hosianis praemissa.

Restat iam, ut praefandi finem faciamus, de vita Hosii a Stanislao Rescio conscripta, quam editioni nostrae praemittendam duximus, pauca praemonere. Plura qui voluerint, conferant tractatum de hoc opusculo singularem haud ita pridem typis mandatum in *Erml. Zeitschr.* VII, 113 sq. (separatim impressum sub titulo: *Hipler, Die Biographen des Stan. Hosius, Braunsbergae 1879*).

Stanislaus Rescius (Reszka), patria Posnaniensis, a teneris annis literis, in primis artibus liberalibus, philosophiae, theologiae et iuri canonico operam dedit tum Cracoviae, ubi Nicolao de Szadek, Gorscio et Leopolda usus est magistris, tum Patavii, ut constat ex albis Polonorum ad a. 1554, tum Lipsiae et Vitembergae, ubi a. 1557 cum Melanchthone de communione sub utraque specie se disputasse ipse refert. Brevi post (a. 1558) propter eam qua enituit doctrinae soliditatem, stili elegan-

tiam et morum probitatem Hosio Romae tunc degenti commendatus et valde acceptus „per octo fere“ quae exinde lapsa sunt „dierum millia paene in sinu eius et gremio se vixisse“ et „per viginti annos in illius intimis se fuisse“ ipse testatur. (Rescii Epist. Neapoli 1594. p. 83, 88, 95. Vita Hosii III, 12, p. C). Comitatus patronum suum a. 1560 Vindobonam proficiscentem et inde Tridentum petentem per omne Concilii tempus, secretarii et camerarii titulo ornatus, in eius familia vixit, tum vero Heilsbergae per totum subsequens lustrum „libris et scripturis legendis ac litteris excipiendis ita erat occupatus, ut nil plane vacui saepe liberique temporis habuerit ad reliquas vitae et valetudinis rationes procurandas.“ (V. H. p. XVIII). Neque cum Hosius a. 1569 iterum Romam peteret, Rescius Cardinalem dilectissimum deseruit, cui in Italia per reliquum vitae spatium ad mortem usque fideliter adhaesit. Anno 1571 Hosio intercedente Canonicatu Varmiensi potito duobus annis post in Gallias ad Henricum Valesium Poloniae Regem electum legationis munus Romae obvenit, ut illi novam hanc dignitatem nomine Cardinalis sui gratularetur fidemque simul, subiectionem ac salutem deferret. A quo in numerum secretariorum regionum tunc temporis aggregatus est. Romam reversus iterum ad Valesium post ipsius e Polonia fugam Venetias ab Hosio missus brevi post — die 21 Decembris 1575 — a Cardinali suo presbyter ordinatus atque sigillatoris dignitate in tribunali S. Poenitentiariae auctus est. Patrono suo Capranicae moribundo extremam ministravit unctionem, mortuo una cum St. Hosio iuniore pulcherrimum epitaphium in ecclesia S. Mariae trans Tiberim ut erigeretur curavit nec deinde per reliquum vitae suae decursum benefactoris sui dilectissimi unquam oblitus est.

Illum Stephanus Rex a. 1582 Romae adhuc degentem Hosiique epistolis edendis insudantem, ut nepoti suo Andreae Báthory „vitae et morum esset rector“, in patriam revocavit decanatusque Varsaviensis dignitate auxit. Die 10 Septembris a. 1583 Rescius una cum nepote regio relicta Cracovia iter Romanum ingressus est, quod itinerario suo in bibliotheca Iagellonica Cracoviensi adhuc asservato (Ms. 161; cf. etiam N. 158, 159, 2199) copiose descripsit. Anno sequenti regium alumnum suum ad dignitatem cardinalitiam coadiutoriamque Varmiensem Romae evectum in patriam revertentem comitatus ad praebendas priores mox etiam munus abbatis Andrzejoviensis, opimum sacerdotium, die 17 Octobris 1585 accepit, necnon in cives Poloniae nobiles, si scriptoribus recentioribus (Rostowski et Wiszniewski) fides habenda est, tunc temporis rite relatus est. Tribus exinde vicibus a regibus Poloniae, quibus ob morum comitatem insignemque in negotiis gerendis dexteritatem gratissimus erat, in Italiam missus est (annis 1586, 1588, 1592), tum ad Rempublicam Venetam, tum ad Summos Pontifices (Sixtum V et Clementem VIII), tum ad Ferdinandum Hetruriae Ducem ad varia plena honoris et laboris officia tractanda. Mortuus est Neapoli, ubi tunc munere Internuntii Regis Poloniae fungebatur, a. 1600 die 3 Aprilis.

Rescius noster quanti ab aequalibus habitus fuerit, epistolae documento sunt doctissimorum atque gravissimorum illius aetatis ad ipsum datae duobusque voluminibus Neapoli (1594 et 1598) editae. In quibus, ut alios ommittamus, S. Carolus Borromaeus Rescium laudat, „quod (studium ipsius) eximia quadam animi simplicitate conditum est et ad Iesu Christi nomen amplificandum, quod nobis omnibus propositum esse debet, spectat“ (Epist. II, 138). Caesar autem Baronius, eximius ille annalium ecclesiasticorum parens, in alia epistola ad Rescium data Clementem PP. VIII refert valde admiratum esse Rescii „vim ingenii, cordis zelum mentisque candorem“ (l. c. II, 225). Eodem Summo Pontifice iubente Rescio defuncto pulchrum epitaphium Neapoli positum est. Quem etiam idem Baronius in suis ad Martyrologium Romanum notis (ad diem 7 Maii) „ob morum egregiam integritatem et insignem eruditionem plurimi se facere“ palam profiteri nullus dubitavit. Haud ergo iniuste Iacobus Vitellius hoc illum celebravit epigrammate:

Talis Rescius inter eruditos,
Qualis Roscius unus in theatro,
Cum solus populi approbationem
Et plausum sibi comparasset omnem.
Tam felix fuit eruditione,
Ut suadae merito medulla dici
Corculum sapientiaeque possit
Suavis Rescius in Latinitate.

Inter multa eaque docta et utilia opera, quae Rescius inter tot negotia tamque serias occupationes horis subsecivis composuit, non ultimum locum intelligentium iudicio tenet „vita Cardinalis Hosii.“ Cuius aliquam partem (libr. III, 19 — 20) brevi post mortem patroni sui conscripserat in „epistola de transitu et dormitione Ill. et Revmi. D. Stanislai Hosii ad Ioannem Hosium de Bezdan fratrem eius“ (die 15 Augusti 1579), quem eodem et iterum sequenti anno una cum ode lugubri per 50 strophas sapphicas decurrente Romae, anno vero 1582 Lutetiae Parisiorum (apud Guilielmum Chaudière, via Iacobaea, in 8°) typis mandavit. Hoc opusculum cum Cromero Episcopo Varmiensi misisset, brevi post litteris die 11 Augusti 1582 ad eundem datis, in tabulario Epp. Varm. nunc asservatis (D. 116, 83) inter alia haec scribit: „Ad 9 diem Augusti sollemnes et anniversarias exequias in ecclesia S. Mariae Transtib. peregrimus nunquam illi satis laudato Cardinali Nostro Varmien.... Colinus Confessionis opus emendatum ab autore ante mortem — iam absolvit. Posthuma opera a me exspectat, cui 286 epistolas ecclesiasticas mitto et alia nonnulla. Secundum tomum operum Regi dicavi. *Vitae hystoria latet in tenebris*. Scirletus Card. optimus vellet eam in Vaticana Bibliotheca reponi. Dies quid facto sit opus docebit. Thomas noster Treterus centum figuras vitae rerumque a Cardinale gestarum finxit, pinxit, carminaue scripsit: quod opus mirum quam ab intelligentibus viris

commendatur¹⁾. Parisiis quoque recusa denuo est foelicissimi illius transitus (Hosii) hystoria, quam ad R. D. V. pervenisse puto.“

Tribus annis post cum Cromerus, ut vitae Hosianae „historia“ etiam tum in tenebris latens quantotius ederetur, Rescium monuisset, auctor opusculum suum manuscriptum Episcopo Varmiensi corrigendum misit. Qui qualem de hac historia censuram tulerit, Rescius ipse nos docet ad eundem Cromerum Calendis Febr. 1586 scribens: „Iudicium R. D. V. de vita Hosiana amantis est iudicium, cui locum dare non possum, quia de me dicitur, non dare non possum, quia abs te dicitur, in cuius ore et pectore veritas sedem fixisse creditur“. (Epist. I, 237). Correctis deinde nonnullis locis a Cromero vituperatis Rescius sine mora opus suum typographo tradidit, ita ut die 12 Aprilis 1587 Andreae Cardinali Báthory scribere potuerit: „Vita Hosii Cardinalis imprimitur, qua me nunc occupatione recreo.“ (Arch. Cap. Varm. Vol. 3 epist. 36). Die autem 10 Augusti e. a. in epistola ad Cromerum data: „Mitto“, inquit, „R. D. V. vitam Cardinalis Hosii domini et benefactoris mei colendissimi. In ea emendanda secutus sum R. D. V. consilium, quod semper maxime feci et facio“. (Arch. Epp. Varm. D. 116, 86).

Opusculum tamdiu exoptatum prodiit sub titulo: „*D. Stanislai Hosii S. R. E. Cardinalis Maioris Poeniten. & Episcopi Varmien-sis, Vita. Auctore Stanislao Rescio, Protonotario Et Referendario Apostolico. Romae, Impensis Iacobi Tornerii. Apud Zanettum et Ruffinellum. M.D.LXXTVII.*“ (400 pp. et 4 folia s. n. in 8°). Titulum folio verso excipit auctoris praefatio ad Sixtum PP. V, deinde (fol. II^b) exemplar imaginis Hosii aere expressum cum subscriptione: „Stanislavs Hosivs | Card. Varmien. M. P.“ et (fol. III) hoc Thomae Treteri epigrammate „in effigiem et vitam D. Hosii Varmien.:

„Talis erat facies Hosii. Sic ora ferebat
Praeco Dei, patriae splendor et orbis amor.
Hoc docti clarique viri regesque ducesque
Declarant: illud terra Polona probat.
Tota Dei studium fervens Ecclesia novit,
Cui lingua, exemplo profuit et calamo.
Singula si cognosse voles, evolve libellum,
Quem docta scripsit Rescius ipse manu.
Neve legas frustra haec, imitari studeto:
Sic auctor meritum, commoda tu referes“.

In fine operis addita sunt Treteri oratio funebris, tunc tres Rescii epistolae Hosii vitam et obitum spectantes, deinde ode lugubris, cuius mentionem iam fecimus, et titulus epitaphii Hosiani in ecclesia S. Mariae trans Tiberim.

¹⁾ De hoc opere cf. infra p. CXXVI et Pastoralblatt f. d. D. Ermland XI, 58, 68 et 82. Imagines a Tretero pictae hodieum Varsaviae in bibliotheca Zamojsiana asservantur. (Cf. Biblioteka Warszawska, 1868. IV. 467). A. 1590 Rescius Tretero scribens: „Res gestas“ inquit „magni Hosii aereis abs te tabulis incisas fac ut aliquando in lucem hominum productas cum adiuncto poemate videamus.“ Resci Epist. I, 384.

Divisit autem Rescius „historiam“ suam in libros tres eiusdem fere molis (resp. 25, 34, 20 capp.), quorum primus usque ad Hosii cardinalatum (1561), alter usque ad secundum iter Romanum (1569), tertius usque ad mortem Cardinalis Varm. (1579) extenditur. Fontibus usus est optimis, videlicet, „diariis et adversariis“ suis, in quae per 20 continuos annos, quibus cum Hosio morabatur, omnia quae patrono suo referente audivit quaeque eiusdem vitam et res ab eo gestas spectabant, diligenter se retulisse ipse narrat. (Epist. I, 383; II, 111. V. H. II, 13 et 16; III, 8). Praeterea in testamento suo Hosius statuerat: „volo ut libri mei et epistolae nondum in lucem editae remaneant in potestate Stan. Rescii sigillatoris“. His igitur epistolis, quarum magnam partem a. 1584 Coloniae apud Cholinum R. ediderat, in conscribenda vita Hosii uti potuit et revera usus est. Ceterum quale consilium in hoc opere ab aequalibus mirum quantum exoptato et celebrato ¹⁾ secutus sit, optime patet tum ex praefatione ad Sixtum PP. V, quam libro suo praemisit, tum ex epistola, quam Venetiis Kalendis Novembr. a. 1588 ad Io. Bapt. Fiklerum, veterem Hosii admiratorem et amicum, una cum opere recens impresso misit. „Ut magis“, inquit, „etiam acquiescas, quod in vertendis Hosii sanctissimi lucubrationibus desudasti atque elaborasti, mitto tibi earum rerum commentariolum, quas in omni vita sua pro Christi gloria et orthodoxae fidei propagatione aggressus est, a me quidem crasso, quod aiunt, filo ita conscriptum, ut sperare non debeam, quod quae scripsi aeterna futura sint, ita tamen scripsi tanquam futura, ne labor meus ei viro defuisse videretur, qui labore suo saltem in patria nostra perfecit, ne Christi Ecclesia tantopere laboret. Ac utinam, sicut ait ille, numen habentia verba habuissem, aut quales Parysatis illa in filiis suis requirebat: βυσσίνους λόγους in thesauris nostris invenire potuissem: plane omnes ad celebrandas tanti viri laudes effudissem. Sed tu rem ipsam sat scio charam habebis. Verborum ornamenta et eloquendi elegantiam Osorio doctissimo et nostri olim amantissimo Episcopo (quem Hosius Christianum Ciceronem appellare consueverat) relinquamus et quam sibi laudem et natura et arte comparavit, eam illius propriam esse et peculiarem patiamur. Factum hoc meum in optimam partem accipies et ex eodem fonte profectum

¹⁾ In libello, qui prodiit Neapoli 1594 sub titulo: „Piarum meditationum progymnasmata“ hoc occurrit (p. 106) Collegii Neapolitani S. I. epigramma:

„In vitam Hosii Cardinalis.

Herois magni laudes et fortia facta

Descripsit lepida sedulus arte liber.

Sed mores Hosii melius verumque laborem

Finxisti, Resci, moribus ante tuis.

Cuncta Stanislao similis: nomenque fidesque,

Nec potis est, maneat dum tibi vita, mori.

At tu magna refers memores in nomina chartas,

Post cineres etiam vivat ut ille tuos“.

putabis, ex quo tota ratio scribendae huius epistolae emanuit“. (Epist. I, 408).

Hac epistola motus Fiklerus brevi post vitam Hosii ipsi ab auctore missam in sermonem Germanicum vertit typisque hanc translationem mandavit sub titulo:

„Gründtliche und aussführliche | Beschreibung, | *Der Geschichten,*
gan- | tzen Lebens vnd Sterbens, dess grossen Leh- | rers
vnd Verfechters Catholischer Kirchen vnd Re- | ligion, diser vnserer
Zeiten, Herrn STANISLAI HOSII, der | heiligen Römischen Kirchen Car-
dinals | obristen Pe- | nitentzierers zu Rom, vnd Bischoffen | zu War-
mien: | Durch Herrn Stanislaw Rescken, Apostolischen
Prothonotarien vnd Referen- | darien, in Lateinischer Sprach erst- lich
beschriben: | Nachmaln durch H. Johann Baptista Fiklern, |
der Rechten Doctorn | Fürstlichen Bäyrischen Rath, etc. | getrewlichen
in Teutsche Sprach transferiert vnd verwendet: | Mit Römischer Kay-
serlicher Maiestät Freyheit. | Getruckt zu Jngolstadt, durch
Wolffgang Eder. | Anno M.D.LXXXXI.“ (418 pp. in 4° cum In-
dice etc.).

Ex quo tempore vita Hosii auctore Rescio tum Latino tum Ger-
manico sermone typis vulgata erat, qui exinde de rebus a Cardinali
Varmiensi gestis disputaverunt, Eichhornium si exceperis, ad unum
omnes ex hoc opusculo usque ad nostra fere tempora hauserunt eo-
que tanquam fonte unico eodemque limpidissimo in hac materia con-
stanter usi sunt. Unde factum est, ut Abrahamus Bzovius in annales
suos ecclesiasticos (Romae 1616) ad annum 1558 (N° 33 — 84) totum
opusculi nostri librum I et ad annum 1562 (N° 27 — 35) libri II ca-
pita 1 — 14 ad verbum transsumpserit. Ludovicus autem Donius d'At-
tichy, Episcopus Augustodunensis, „flores suos historiae sacri collegii
S. R. E. Cardinalium“ (Parisiis 1660) editurus, cum nullum iam in
Galliis exemplar vitae Hosianae reperire posset, totum fere Rescii li-
brum ab amicis Romanis ipsi tandem transmissum in tomo tertio
operis sui (p. 417 — 473) iterandum curavit. Neque defuerunt tunc
temporis qui, tanta cum esset huius libri raritas, novam eius editionem
meditarentur. Audi Matthiam a Lubomierz Treterum in editione ope-
ris de episcopatu Varm. ab avunculo suo quondam compositi (Cra-
coviae 1681 p. 115) hoc modo querentem: „Cum Stan. Rescius ..
iusto volumine vitam patroni et benefactoris sui eleganter eruditeque
sit complexus, fortassis et Thomas Treterus manum (ut aiunt) de ta-
bula actaque agere supersedit. Neque nos praesumimus ea in com-
pendium redigere, quae alias exacto cultoque dicendi genere a Rescio
connotata. Satius foret, si sumptus abundaret, eandem vitam, quae
nonnisi in bibliothecis extat, iterato in publicam mittere lucem, hoc-
que fieri optaremus.“ Cui desiderio haud ita multo post satisfactum
est. Prodiit enim editio secunda eaque hucusque ultima sub titulo:
„Vita D. Stanislai | Hosii Poloni S. R. E. Cardinalis Maioris P'oe-
niten. Et Episcopi Var- | Miensis. | Auctore Stanislao Rescio | Proto-
notario Et Re- | Ferendario Apo- | Stolico. | Romae Primum Impressa |

1587. | Nunc Iterum Prodit | Typis Monast. | S. O. C. | Olivae | Anno 1690.“ | (XVI et 604 pp. in 8°).

Praemissa est huic editioni haud paucis erroribus typographicis — id quod dolendum est — scatenti vocabulaque graeca tam mendose exhibenti, ut legi vix queant, epistola dedicatoria ad Io. Stanislaum Sbąski Episcopum Varm. data „die XIII Kalend. Febr. A. 1690 ad Ecclesiam Varmiensem“ ab editore S(tanislao) B(użeński, tunc temporis Decano Varm.). Quam sequitur carmen 22 strophis decurrens sub titulo: „Phoenix redivivus | in Vita | Stanislai Hosii | S. R. E. Cardinalis | reimpressa: | Anno 1690“ — quod in locum odes lugubris a Rescio compositae, in hac vero recensione omissae, substitutum est. Brevia praeterea argumenta singulis addita sunt capitibus in hac editione Olivensi, cuius exemplaria brevi tempore omnino divendita erant, ita ut iam medio saeculo XVIII Dan. Ianozki (Nachricht von ... der Zaluskischen Bibliothek. Breslau 1753 III, 53) de nimia huius libri raritate conquestus sit.

Ideo operae pretium nos esse facturos existimavimus, si novae nostrae epistolarum Hosianarum collectioni novam etiam praemitteremus opusculi Resciani hodiedum rarissimi editionem. In qua adornanda textum editionis Romanae ab auctore ipso typis mandatae (et quidem exemplar ab ipso Rešcio Petro Dunin Wolski Episcopo Plocensi inscriptum, quod nunc in Bibl. Jagellon. Cracov. asservatur) religiosissime secuti sumus, sola interpungendi ratione ad hodiernam consuetudinem redacta. Notae quas addidimus marginales tum varia rerum quae in textu tractantur argumenta, tum verba veterum auctorum a Rescio laudata, tum verum temporum ordinem indicant nonnullosque breviter corrigunt errores, qui hic illuc auctori currenti calamo passim et ex memoria scribenti obrepserunt, inprimis in libro primo, quo ea comprehenduntur tempora, quibus Rescius in familiam Hosii nondum erat adscitus. Ceterum ab addendo uberiori apparatu historico abstinendum putavimus, cum tota haec nostra epistolarum Hosianarum collectio ad instar optimi commentarii vitam Cardinalis Varmiensis illustrantis aestimari possit. Cf. V. H. p. XI (ubi in margine legendum est 1540 pro 1543), XIV, XXII, XXXVI, XXXVII, LVII (ubi Thomae a Kempis imitatio Christi II, 1, 7 — alias Gersenius abbas — laudatur); Epist. H. p. 22, 71, 75, 353, 354, 371. Item Eichhorn l. c. I. 82, 124, 211, 398; II, 16, 36, 39, 257, 426.

mense Octobri a. 1879.

INDEX CHRONOLOGICUS

epistolarum, orationum, legationum, actorum,

quae hoo volumine continentur.

(Epistolae et acta, ex quibus excerpta in adnotationibus apponuntur, litteris cursivis distincta sunt).

				Nro.	Pag.
1525	Nov. v.	Decbr.	Cricius Andreas Hosio	1	1
1527	sine	die	Hosius Petro Tomicio	2	2
1528	Apr.	8	Idem eidem	3	3
	Iulii	19	Idem eidem	4	6
1529	s. d.		Idem lectori	5	8
1530	s. d.		Idem Dantisco	6	9
1532	s. d.		Hosii oratio ad Franciscum Guicciardini	7	10
"	"	"	ad Cardinalem Campegi	8	13
"	Novbr.	20	Hosius Dantisco	9	20
1534	Sept.	18	Tomicius Ioanni Chojeński	Ap. 1	407
	Octbr.	27	Hosius Tomicio	10	21
1535	Febr.	2	<i>Tomicius Lazaro Bonamico</i>	14, 1	32
"	Mart.	17	<i>Drzewiecki Epus. Vladislav. Dantisco</i>	16, 7	36
"	April.	2	Hosius nomine Tomicii Sigismundo Augusto Regi	11	22
"	Maio?		Libanus Georgius Hosio	12	28
"	Iunii	5	Hosius Ioanni Chojeński Eppo. Premisliensi	13	30
"	s. d.		Bonamicus Lazarus Petro, Hosio et aliis	14	31
"	Sept.	s. d.	Legatio ad Conventum Prussiae ab Hosio composita	15	32
1536	Febr.	12	Hosius Lazaro Bonamico	16	33
"	Mart.	3	Chojeński Ioan. Eppus. Plocen. Hosio	17	36
"	"	23	Chojeński I. Ioanni Latalski Eppo. Cracov.	Ap. 2	409
"	Apr.	21	Chojeński Hosio	18	37
"	Mai	29	Hosius Dantisco	19	"
"	Sept.	21	Idem eidem	20	38
"	Octbr.	s. d.	Hosius nomine Latalski Eppi. Cracov. Sigismundo I Regi	21	40
1537	Mart.	7	Hosius Dantisco	22	43
"	Apr.	7	Idem Reginaldo Polo Cardinali	23	"
"	Mai	8	Idem Dantisco	24	45
"	Iunii	14	Idem eidem	25	"
"	Iulii	7	Idem eidem	26	46
"	"	11	Idem eidem	27	47
"	Aug.	7	Idem eidem	28	48
"	"	"	<i>Bona Regina Dantisco</i>	28, 3	49
"	"	21	Hosius Dantisco	29	"
"	Sept.	4	Idem eidem	30	50
"	"	16	Idem eidem	31	"
"	"	28	<i>Dantiscus Tidemanno Giese</i>	31, 2	51
"	Octbr.	1	<i>Idem Ioanni Chojeński Eppo. Plocen.</i>	31, 2	"
"	Decbr.	4	Hosius Martino Cromero	32	"
1538	Mai	16	Hosius Dantisco	33	52
"	"	24	Idem eidem	34	53
"	"	30	Idem eidem	35	54
"	Iunii	10	<i>Górski Stanislaus Ianitio</i>	35, 1	"
"	Iulii	5	Acta in Capitulo Varmiensi	Ap. 4, 1	410
"	"	20	Gamrat Eppus. Plocensis Dantisco	Ap. 3	"
"	"	27	Acta in Capitulo Varmien.	Ap. 4, 2	"
"	"	30	Hosius Dantisco	36	54
"	Aug.	1	Idem eidem	37	55

				Nro.	Pag.
1538	Aug.	27	Oratio ab Hosio composita, a Maciejowski pronuntiata	38	56
"	Sept.	2	<i>Maciejowski Samuel Dantisco</i>	39,2	61
"	"	10	Hosius Dantisco	39	58
"	"	13	<i>Aichler Stanislaus Dantisco</i>	38,1; 54,2	58,76
"	"	20	Hosius Dantisco	40	61
"	Octbr.	26	Oratio ab Hosio composita, a Maciejowski pronuntiata	41	62
"	Novbr.	1	Hosius Dantisco	42	64
"	"	"	<i>Maciejowski Dantisco</i>	42,2	"
"	"	4	Hosius Dantisco	43	"
"	"	"	Hosius Tidemanno Giese	44	65
1539	Ianuar.	ineunte	Hosius Dantisco	45	"
"	"	11	Idem eadem	46	66
"	Febr.	5	Idem eadem	47	67
"	Martii	12	Idem eadem	48	68
"	"	18	Idem eadem	49	"
"	"	"	<i>Maciejowski Dantisco</i>	49,2	69
"	April.	9	Hosius Dantisco	50	"
"	"	10	<i>Sigismundus I Rex Archiepiscopo Latański</i>	53,20	75
"	Mai	3	<i>Bona Regina Dantisco</i>	51,5	71
"	"	6	<i>Sigismundus I Cardinali Protectori Regni</i>	51,4	70
"	"	10	Hosius Dantisco	51	69
"	"	cir. 10	Idem eadem	52	71
"	"	cir. 15	Oratio ab Hosio composita, a Gamrat pronuntiata	53	"
"	Iunii	1	<i>Sigismundus I Rex Episcopo Cracov. Gamrat.</i>	53,20	75
"	"	20	Hosius Dantisco	54	"
"	Iulii	7	Idem eadem	55	76
"	"	"	Idem eadem	56	77
"	"	"	<i>Aichler Stanislaus Dantisco</i>	55,1	"
"	Aug.	13	Hosius Samueli Maciejowski	57	78
"	Sept.	7	Instructio ad conventus particulares ab Hosio composita	58	79
"	"	19	Acta in Capitulo Varmiensi	Ap. 4.	411
"	Octbr.	11	Hosius Dantisco	59	83
"	Decbr.	7	Idem eadem	60	84
1540	Ianuar.	5	Idem eadem	61	85
"	Febr.	14	Idem eadem	62	86
"	"	27	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 5	411
"	Mart.	4	Hosius Dantisco	63	86
"	"	"	<i>Maciejowski Dantisco</i>	63,7	87
"	"	10	Hosius Dantisco	64	"
"	April.	4	Idem eadem	65	89
"	"	9	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 6.	411
"	Iunii	2	<i>Sigismundus I Paulo Papae III</i>	Ap. 7.	412
"	Iulii	3	<i>Maciejowski Dantisco</i>	66,1; 67,1	90,92
"	"	26	Hosius Dantisco	66	90
"	Sept.	3	Idem eadem	67	91
"	"	13	Idem eadem	68	92
"	"	"	Idem eadem	69	"
"	Octbr.	14	Idem eadem	70	93
"	Nov.	4	Hosius Cromero	71	"
"	"	13	Hosius Dantisco	72	94
"	"	16	Capitulum Varmiense Bonae Reginae	Ap. 8.	414
"	"	17	Hosius Dantisco	73	95
"	"	30	Cardinalis Polus Hosio	74	96
"	Decbr.	18	Hosius Dantisco	75	"
"	"	31	Cromerus Hosio	76	98
1541	Ianuar.	2	Hosius nomine Maciejowski L. a Górka Eppo. Vladisl.	77	99
"	"	12	Hosius Dantisco	78	100
"	Febr.	15	<i>Dantiscus Bonae Reginae</i>	80,1	102
"	"	20	Hosius Dantisco	79	101
"	Mart	6	Idem eadem	80.	102
"	"	17	<i>Acta in Capitulo Cracovien.</i>	110,4	124
"	"	26	Hosius Dantisco	81.	103
"	April.	21	Hosius nomine Maciejowski Dantisco	82	104
"	"	22	Hosius Dantisco	83.	105
"	"	29	Idem eadem	84	106
"	Mai	31	Hosius Alberto Duci Prussiae	85	107
"	Iunii	3	Hosius Dantisco	86	108
"	"	9	Cromerus Hosio	87	109
"	"	10	Hosius Dantisco	88	"
"	Iulii	31	Idem eadem	89	110

				Nro.	Pag.
1541	Aug.	3	Hosius Dantisco	90	110
"	"	10	Hosius Alberto Duci Prussiae	91	111
"	"	13	Hosius Dantisco	92	"
"	"	23	Idem eidem	93	112
"	"	27	Hosius nomine Maciejowski L. a Górka Eppo. Vladislav.	94	113
"	Sept.	11	Hosius Dantisco	95	114
"	Octbr.	1	Idem eidem	96	115
"	"	10	Albertus Dux Prussiae Hosio	97	116
"	"	17	<i>Decretum Synodi Provincialis</i>	259,5	238
"	Novbr.	5	Hosius Dantisco	98	116
"	"	"	Hosius Alberto Duci Prussiae	99	118
"	"	18	Hosius Dantisco	100	"
"	Decbr.	10	Hosius Alberto Duci Prussiae	101	119
"	"	23	Hosius Dantisco	102	"
1542	Febr.	9	Idem eidem	103	120
"	"	18	Idem eidem	104	"
"	"	23	Albertus Dux Prussiae Hosio	105	121
"	Mart.	3	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 9	416
"	"	13	Hosius Dantisco	106	121
"	"	20	Idem eidem	107	122
"	"	31	Idem eidem	108	"
"	April.	24	Thomas Konopnicki Hosio	109	123
"	"	25	Hosius Dantisco	110	124
"	Mai	5	Albertus Dux Prussiae Hosio	111	125
"	Iunii	13	Hosius Dantisco	112	"
"	"	24	Albertus Dux Prussiae Hosio	113	"
"	"	29	Hosius Dantisco	114	126
"	Iulii	3	Gamrati litterae patentes	Ap. 10	417
"	"	14	<i>Acta in Capitulo Cracoviensi</i>	134,8	138
"	"	22	Hosius nomine Sigismundi I Regis Dantisco	115	126
"	"	24	Hosius Dantisco	116	127
"	Sept.	3	Albertus Dux Prussiae Hosio	117	128
"	"	20	Hosius Dantisco	118	"
"	"	"	<i>Sigismundus I Rex Dantisco</i>	116,4	127
"	Octbr.	25	Hosius Dantisco	119	129
"	Novbr.	9	Hosius Cardinali Polo	120	"
"	"	"	Hosius Dantisco	121	130
"	"	"	Idem eidem	122	131
"	"	23	Albertus Dux Prussiae Hosio	123	"
"	Decbr.	4	Hosius Dantisco	124	132
"	"	8	Idem eidem	125	"
1543	Ianuar.	12	Idem eidem	126	133
"	"	19	Idem eidem	127	134
"	"	28	Idem eidem	128	"
"	"	31	Idem eidem	129	135
"	Mart.	13	Albertus Dux Prussiae Hosio	130	"
"	"	19	Hosius Dantisco	131	"
"	"	21	Hosius Alberto Duci Prussiae	132	136
"	Apr.	17	Hosius Dantisco	133	137
"	"	28	Idem eidem	134	"
"	Mai	4	Acta in Capitulo Varmieni	Ap. 4	411
"	"	5	Oratio a Hosio composita a Gamrat pronuntiata	135	138
"	"	7	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 11	418
"	Iunii	6	Hosius nomine Maciejowski Sigismundo I Regi	136	140
"	Iulii	28	Hosius Dantisco	137	"
"	Aug.	20	Albertus Dux Prussiae Hosio	138	141
"	Octbr.	9	Hosius Dantisco	139	"
"	"	13	Idem eidem	140	142
"	"	25	<i>Sigismundus I Rex Dantisco</i>	145,7	146
"	"	27	Hosius Dantisco	141	143
"	Nov.	2	Idem eidem	142	144
"	"	10	Idem eidem	143	145
"	"	12	Idem eidem	144	"
"	"	21	Idem eidem	145	146
"	"	26	Idem eidem	146	"
"	"	27	<i>Sigismundus I Rex Dantisco</i>	147,7	147
"	"	27et 1Dec.	Hosius Dantisco	147	"
"	Decbr.	2	Ferdinandus Romanorum Rex Hosio	Ap. 12	418
"	"	10	<i>Bona Regina Dantisco</i>	148,15	150
"	"	16	Hosius Dantisco	148	148

				Nro.	Pag.
1543	Decbr.	16	Hosius Dantisco	149	150
1544	Ianuar.	4	<i>Dantiscus Bonae Reginae</i>	148,15	"
"	"	20	Hosius Dantisco	150	151
"	"	21	<i>Maciejowski Dantisco</i>	153,15	154
"	Febr.	14	Hosius Dantisco	151	152
"	Mart.	1	Hosius Alberto Duci Prussiae	152	153
"	"	5	Hosius Dantisco	153	"
"	"	15	Hosius Alberto Duci Prussiae	154	154
"	"	"	Hosius Ioanni Kreutz, Cancellario Ducis Prussiae	155	"
"	April.	14	Hosius Dantisco	156	155
"	"	21	<i>Sigismundus I Rex Dantisco</i>	153,15	154
"	Mai	4	Hosius Dantisco	157	155
"	"	10	Idem eadem	158	"
"	"	15	Oratio ab Hosio composita, a Maciejowski pronuntiata	159	160
"	"	16	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 13	419
"	"	17	<i>Maciejowski Bonae Reginae</i>	153,15	154
"	Iunii	2	Sigismundus I Rex Paulo Papae III	Ap. 14	419
"	"	6	Hosius Dantisco	160	158
"	"	14	Idem eadem	161	159
"	"	16	Albertus Dux Prussiae Hosio	162	160
"	"	28	Hosius Dantisco	163	"
"	Iulii	9	Idem eadem	164	"
"	"	c. 15	Hosius nomine Maciejowski Dantisco	165	161
"	"	"	Hosius Dantisco	166	162
"	"	21	Albertus Dux Prussiae Hosio	167	164
"	Aug.	5	Hosius Dantisco	168	165
"	"	16	<i>Bona Regina Dantisco</i>	169,2	166
"	"	17	Hosius Dantisco	169	165
"	"	"	<i>Górski Stanislaus Dantisco</i>	169,2	166
"	"	18	Hosius Dantisco	170	"
"	Sept.	9	Idem eadem	171	167
"	Octb.	7	Idem eadem	172	"
"	"	11	<i>Bona Regina Dantisco</i>	173,3	168
"	"	"	<i>Maciejowski Dantisco</i>	173,1	"
"	"	12	<i>Sigismundus I Rex Dantisco</i>	173,2	"
"	"	13	Hosius Dantisco	173	"
"	Novbr.	11	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 15	420
"	"	17	Hosius Dantisco	174	169
"	"	22	Idem eadem	175	"
"	"	"	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 16	421
"	"	23	Hosius Dantisco	176	170
"	Decbr.	7	Idem eadem	177	"
"	"	9	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 16	421
"	"	11	Dantiscus Hosio	178	171
1545	Ianuar.	4	Hosius nomine Maciejowski Sigismundo Augusto Regi	179	"
"	"	16	Hosius Dantisco	180	172
"	"	22	Idem eadem	181	173
"	Febr.	6	Idem eadem	182	174
"	"	"	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 16	421
"	"	11	Hosius Dantisco	183	177
"	"	28	Idem eadem	184	"
"	Mart.	21	Idem eadem	185	179
"	"	28	Idem eadem	186	180
"	Mart. vel April.	"	Legatio Sigismundi I ad Carolum V ab Hosio composita	187	"
"	Apr.	1	Albertus Dux Prussiae Hosio	188	184
"	"	24, 27	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 17	422
"	Mai	5	Hosius Dantisco	189	184
"	"	10	<i>Archintus Dantisco</i>	197,2	193
"	"	12	Hosius Dantisco	190	185
"	"	20	<i>Maciejowski Dantisco</i>	189,5	"
"	"	21	Hosius Dantisco	191	187
"	Iunii	7	Albertus Dux Prussiae Hosio	192	"
"	"	12	Hosius Dantisco	193	188
"	"	15	Idem eadem	194	"
"	Iulii	10	Idem eadem	195	190
"	Aug.	13	Idem eadem	196	"
"	"	22	<i>Maciejowski Dantisco</i>	200,2	195
"	"	s. d.	Dantiscus Hosio	197	192
"	"	v. Sept.	Hosius Dantisco	198	193
"	Sept.	18	Idem eadem	199	194

				Nro.	Pag.
1545	Sept.	24	Maciejowski Dantisco	200,2	195
"	Octbr.	1	Acta in Capitulo Cracoviensi	194,12	189
"	"	3	Hosius Dantisco	200	194
"	"	9	Idem eadem	201	195
"	"	13 et 14	Idem eadem	202	"
"	"	14	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 18	423
"	"	17	Oratio Hosii ad Maciejowski	203	196
"	"	"	Acta in Capitulo Cracoviensi	203,1	197
"	"	"	Iudicium Magistri S. Palatii	Ap. 19	425
"	"	"	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 20	426
"	"	21	Ducis Prussiae locumtenentes Hosio	204	197
"	"	30	Oratio Hosii ad Maciejowski	205	198
"	"	"	Acta in Capitulo Cracoviensi	205,1	199
"	Octbr. vel Nov.	"	Caspar Hannovius Hosio	206	"
"	Novbr.	11	Hosius Dantisco	207	201
"	Decbr.	3	Idem eadem	208	202
"	"	4	Acta in Capitulo Varmiensi	Ap. 4	411
"	"	31	Hosius Dantisco	209	202
1545	vel	1546	Reginaldus Polus Cardinalis Hosio	210	203
1546	Januar.	8	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 21	426
"	"	21	Anonymus (Górski Stan.?) anonymo	243,6	228
"	"	31	Hosius Dantisco	211	204
"	Febr.	18	Idem eadem	212	205
"	"	27	Mathias a Makolin Dantisco	211,2	204
"	"	excunte	Hosius nomine Maciejowski Sigismundo Augusto Regi	213	205
"	Mart.	6	Hosius Dantisco	214	206
"	"	17	Idem eadem	215	207
"	April.	2	Idem eadem	217	209
"	"	4	Oratio ab Hosio composita, a Maciejowski pronuntiata	216	208
"	"	16	Hosius Dantisco	218	210
"	"	c. 16	Hosius nomine Maciejowski Sigismundo Augusto Regi	219	211
"	"	29	Hosius Dantisco	220	"
"	Mai	7	Idem eadem	221	212
"	"	s. d.	Hosius nomine Maciejowski Sigismundo Augusto Regi	222	"
"	"	23	Hosius Reginaldo Polo Cardinali	223	213
"	"	"	Hosius Iacobo Niemieczkowski	224	214
"	"	26	Hosius nomine Bonae Reginae Alexandro Sculteti Canonico Varmiensi	225	216
"	Iunii	5	Hosius Dantisco	226	217
"	"	19	Idem eadem	227	"
"	Iulii	1	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 22	426
"	"	4	Hosius Dantisco	228	218
"	"	s. d.	Hannovius Ioannes Dantisco	228,9	219
"	"	16	Hosius Dantisco	229	"
"	Aug.	12	Hosius nomine Maciejowski Sigismundo Augusto Regi	230	220
"	"	18	Hosius Alberto Duci Prussiae	231	221
"	"	21	Hosius Dantisco	232	"
"	Sept.	10	Idem eadem	233	222
"	"	19	Idem eadem	234	223
"	"	28	A. Zebrzydowski Episcopus Vladislaviensis Hosio	235	224
"	Octbr.	5	Albertus Dux Prussiae Hosio	236	225
"	"	16	Idem eadem	237	"
"	"	21	Hosius Alberto Duci Prussiae	238	"
"	"	22	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 23	427
"	"	s. d.	A. Zebrzydowski Episcopus Vladislaviensis Hosio	239	225
"	Novbr.	s. d.	Idem eadem	240	"
"	"	14 et 17	Hosius Dantisco	241	226
"	Decbr.	18	Acta in Capitulo Cracoviensi	294,2	265
"	"	31	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 24	427
"	"	s. d.	Reginaldus Polus Cardinalis Hosio	242	227
1547	Januar.	6	Hosius Dantisco	243	"
"	"	18	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 25	427
"	Febr.	17	Hosius Dantisco	244	228
"	Mart.	18	Dantiscus Hosio	245	229
"	"	24	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 26	428
"	"	25	Dantiscus Hosio	246	229
"	April.	4	Acta in Capitulo Cracoviensi	300,2	269
"	"	22	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 27	428
"	"	23	Hosius Tidemann Giese Episcopo Culmensi	247	229
"	Mai	s. d.	A. Zebrzydowski Hosio	248	230

				Nro.	Pag.
1547	Mai	11	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 28	429
	"	24	Sigismundus Augustus Rex Samueli Maciejowski	Ap. 29	"
"	"	27	Dantiscus Hosio	249	230
"	Iunii	11	Idem eidem	250	232
"	"	17	Hosius Dantisco	251	"
"	"	24	Idem eidem	252	233
"	Iulii	19	Idem eidem	253	234
"	"	21	Acta in Capitulo Cracoviensi	264,1	242
"	"	29	Hosius Martino Cromero	254	234
"	Aug.	5	Hosius Dantisco	255	235
"	"	"	Acta in Capitulo Varmieni	Ap. 4	411
"	"	9	Hosius Dantisco	256	236
"	"	"	Hosius Martino Cromero	257	237
"	"	12	Albertus Dux Prussiae Hosio	258	"
"	"	"	Acta in Capitulo Cracoviensi	254,4	235
"	"	18	Hosius Tidemann Giese Episcopo Culmensi	259	237
"	"	"	Maciejowski Tidemann Giese	259,5	238
"	"	20	Hosius Martino Cromero	260	"
"	"	25	Hosius Alberto Duci Prussiae	261	239
"	Sept.	7	Albertus Dux Prussiae Hosio	262	"
"	"	19	Maciejowski Tidemann Giese	259,5	238
"	"	23	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 30	430
"	"	25	Hosius Alberto Duci Prussiae	263	239
"	Octbr.	20	Hosius nomine Archiepiscopi Drzierzgowski Paulo Papae III	264	240
"	"	21	Hosius Dantisco	265	243
"	"	"	Hosius Alberto Duci Prussiae	266	244
"	"	26	Dantiscus Hosio	267	"
"	"	27	Hosius Dantisco	268	"
"	"	31	Dantiscus Hosio	269	245
"	Novbr.	3	Hosius Dantisco	270	"
"	"	7	Hosius nomine Sigismundi I Regis Paulo Papae III	271	"
"	"	15	Hosius Dantisco	272	247
"	"	20	Idem eidem	273	248
"	"	24	Dantiscus Hosio	274	"
"	"	30	Hosius Dantisco	275	249
"	Decbr.	8	Idem eidem	276	"
"	"	12	Sigismundus Augustus Rex Galliae Regi	276,5	"
1548	Ianuar	9	Hosius Dantisco	277	250
"	"	16	Dantiscus Hosio	278	"
"	Febr.	6	Hosius Dantisco	279	251
"	Martii	15	Idem eidem	280	252
"	"	26	Ferdinandus Rex Romanorum Paulo Papae III	Ap. 31	430
"	"	28	Hosius Dantisco	281	253
"	April.	1	Idem eidem	282	"
"	"	12	Hosius Alberto Duci Prussiae	283	"
"	"	"	Hosius nomine Sigismundi Augusti Regis Paulo Papae III	284	254
"	"	26	Hosius Dantisco	285	255
"	Mai	2	Wlossek Stanislaus Dantisco	287,1	258
"	"	7	Hosius nomine Maciejowski Sigismundo Augusto Regi	286	256
"	"	11	Hosius Dantisco	287	258
"	"	18	Acta in Capitulo Cracoviensi	288,1	261
"	"	24	Oratio ab Hosio composita, a Maciejowski pronuntiata	288	258
"	Iunii	25	Hosius Martino Cromero	289	261
"	"	26	Hosius nomine Maciejowski Cromero	290	"
"	"	29	Hosius Dantisco	291	262
"	"	"	Mathias a Makolin Dantisco	289,7	261
"	Iulii	8	Hosius Samueli Maciejowski	292	263
"	"	"	Hosius nomine Maciejowski Cromero	293	264
"	"	"	Hosius Martino Cromero	294	265
"	"	19	Dantiscus Hosio	295	266
"	"	"	Idem eidem	296	"
"	"	26	Oratio ab Hosio composita, a Maciejowski pronuntiata	297	"
"	Aug.	9 et 11	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 32	431
"	"	17	Acta in Capitulo Cracoviensi	300,4	269
"	"	21	Hosius nomine Maciejowski Cromero	298	268
"	"	22	Hosius Dantisco	299	"
"	"	"	Hosius Cromero	300	269
"	"	"	Hosius Tidemann Giese	301	"
"	"	"	Maciejowski Sigismundo Augusto Regi	297,1	267
"	Sept.	7	Hosius Dantisco	302	270

				Nro.	Pag.
1548	Sept.	9	Hosius Tidemanno Giese	303	270
"	"	24	Hosius Cromero	304	271
"	"	s. d.	Hosius Dantisco	305	"
"	Ocbrt.	15	Albertus Dux Prussiae Hosio	306	272
"	"	s. d.	Oratio ab Hosio composita, ut a Maciejowski pronuntiaretur	307	"
"	Novbr.	15	Hosius Tidemanno Giese	308	276
"	Decbr.	1	Albertus Dux Prussiae Hosio	309	"
"	"	24	Hosius Praelatis et Canonicis Varmiensesibus	310	277
1549	Ianuar.	5	Porembski Petrus Cromero	Ap. 33	284
"	Febr.	3	Hosius Alberto Duci Prussiae	311	277
"	"	"	Sigismundus Augustus Rex Tidemanno Giese	Ap. 34	285
"	"	"	<i>Idem Capitulo Varmiensi</i>	Ap. 33, 5	"
"	"	"	Maciejowski Tidemanno Giese	Ap. 35	286
"	Martii	1	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 36	287
"	"	5	Tarnowski Ioannes Hosio	312	279
"	"	8	Acta in Capitulo Cracoviensi	Ap. 37	288
"	"	12	<i>Acta in Capitulo Cracoviensi</i>	225, 10	287
"	"	ineunte	Legatio ad Regem Romanorum Hosio data	313	283
"	"	"	Summa mandatorum ad Regem Roman. Hosio datorum	314	291
"	"	medio	Altera summa mandatorum	315	292
"	"	27	Hosius Cromero	316	294
"	Apr.	s. d.	Formulae renovationis pactorum Regi Roman. ab H. oblatae	Ap. 38	298
"	"	11	Responsum nomine Regis Romanorum ad Hosii legationem	317	294
"	"	12	Hosius Cromero	318	298
"	"	19	Idem eidem	319	"
"	"	25	Idem eidem	320	300
"	"	"	<i>Kostka Palatinus Pomeraniae Cromero</i>	Ap. 44, 3	298
"	"	28	Sigismundus Augustus Rex Hosio	321	300
"	"	29	Maciejowski Hosio	322	302
"	"	30	Sigismundus Augustus Rex Hosio	323	303
"	Mai	5	Hosius Cromero	324	304
"	"	7	Augustinus Rotundus Hosio	325	305
"	"	c. 10	Hosii responsum Regi Romanorum	326	307
"	"	10	Hosius Cromero	327	311
"	"	"	Idem eidem	328	312
"	"	s. d.	Formula confirmationis pactorum a Rege Roman.	Ap. 39	292
"	"	11	Truchsess Otho Cardinalis Augustanus Hosio	329	313
"	"	"	Idem Sigismundo Augusto Regi	Ap. 40	294
"	"	s. d.	Ioannes Cosmius Samueli Maciejowski	Ap. 41	295
"	"	14	Sigismundus Augustus Rex Hosio	330	314
"	"	17	Idem eidem	331	315
"	"	"	Maciejowski Hosio	332	316
"	"	"	Ioannes a Watt Hosio	333	317
"	"	19	Hosius Cromero	334	317
"	"	27	Idem eidem	335	318
"	Iunii	2	Hosius cuidam Galczewski	336	318
"	"	3	<i>Sigismundus Augustus Rex Tidemanno Giese</i>	328, 3	313
"	"	5	Hosius Cromero	337	318
"	"	13	Idem eidem	338	320
"	"	c. 15	Hosii responsum Commissariis Regis Romanorum	339	"
"	"	17	Responsum nomine Regis Romanorum Hosio	340	324
"	"	18	Hosius Cromero	341	327
"	"	"	Sigismundus Augustus Rex Hosio	342	328
"	"	"	Idem eidem	343	"
"	"	"	Idem eidem	344	329
"	"	24	Hosius Cromero	345	331
"	"	26	Bonamicus Hosio	346	"
"	"	exeunte	Declaratio Hosii Regi Romanorum oblata	347	332
"	"	"	Formula litterarum Regis Roman. ab Hosio composita	348	333
"	Iulii	3	Ferdinandus Roman. Rex Lango	Ap. 42	446
"	"	9	Hosius Cromero	349	334
"	"	10	Sigismundus Augustus Rex Hosio	350	335
"	"	12	Sigismundus Augustus Ordinibus Prussiae	Ap. 43	447
"	"	30	Kostka Palatinus Pomeraniae Cromero	Ap. 44	"
"	Aug.	1	Hosius Cromero	351	336
"	"	23	Sigismundus Augustus Rex Hosio	352	337
"	Sept.	14	Ioannes Curtius Cromero	Ap. 45	448
"	"	medio	Hosii Oratio ad Philippum Principem Hispaniae	353	339
"	"	25	Hosius Cromero	354	340

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

f

				Nro.	Pag.
1549	Sept.	26	Hosius Cromero	355	342
"	"	Intr. 28-30	Hosii legatio ad Carolum V Imperatorem	356	344
"	"	30	Hosius Tidemanno Giese	357	349
"	Octbr.	1	Hosius Cromero	358	"
"	"	2	Sigismundus Augustus Rex Hosio	359	351
"	"	2, 8, 10	<i>Acta in Capitulo Cracoviensi.</i>	355, 10	344
"	"	c. 20	Formula ab Hosio composita Caroloque V oblata	360	353
"	"	27	Hosius Ferdinando Regi Romanorum	361	354
"	Novbr.	4	Ferdinandus Hosio	362	355
"	"	7 vel 8	Hosii oratio ad Carolum V Imperatorem	363	356
"	"	17	Hosius Cromero	364	360
"	"	28	Hosius Alberto Duci Prussiae	365	"
"	Decbr.	15	Hosius Sigismundo Augusto Regi	366	361
"	"	20	Hosius Cromero	367	363
1550	Januar.	1	<i>Mstowski Iacobus Cromero</i>	Ap. 45, 4	449
"	"	18	Cromerus Hosio	368	365
"	Febr.	4	Sigismundus Augustus Rex Hosio	369	366
"	"	med. v. ex.	Hosii petitio nomine sui Regis Regi Roman. facta	370	367
"	"	"	Hosii scriptum Regi Roman. oblatum	371	368
"	"	"	Responsum Ferdinandi Regis Roman. Hosio	372	"
"	"	"	Alterum responsum Ferdinandi Hosio	373	370
"	Martii	1	Hosius Cromero	374	"
"	"	7	Idem eidem	375	372
"	Apr.	18	<i>Acta in Capitulo Cracoviensi</i>	Ap. 46	449
"	Iunii	23	Expositio legationis Hosii coram Rege et Senatu	376	372
"	"	"	Relatio legationis Hosii	377	376
"	"	"	Hosius Alberto Duci Prussiae	378	392
"	Iulii	5	Albertus Dux Prussiae Hosio	379	393
"	"	25	Iulius Papa III Hosio	380	"
"	Aug.	10	Siemikowski Hosio	381	394
"	"	12	Tidemannus Giese Hosio	382	395
"	"	25	Maciejowski Hosio	383	397
"	"	29	Sigismundus Augustus Rex Hosio	384	400
"	Sept.	3	Maciejowski Hosio	385	"
"	"	a. d.	Idem eidem	386	401
"	"	15	Hosius Alberto Duci Prussiae	387	402
"	"	27	Matthias Turski Hosio	388	"
"	Octbr.	1	Hosius Alberto Duci Prussiae	389	403
"	"	27	Zebrzydowski Episcopus Vladislaviensis Hosio	390	"
"	Novbr.	10	<i>Acta in Capitulo Cracoviensi.</i>	394, 2	271
"	Decbr.	31	Hosius Cromero	391	404
1551	Januar.	9	<i>Acta in Capitulo Cracoviensi.</i>	Ap. 46, 1	450

INDEX ALPHABETICUS VIRORUM

ad quos epist. ab Hosio scriptae | quorum epist. ad Hosium scriptae
in hoc volumine inveniuntur.

Alberto Duci Prussiae 85, 91, 99, 101, 132, 152,
154, 163, 231, 238, 261, 263, 266, 283, 311,
365, 378, 387, 389

Bonamico 16.

Chojeński Ioanni 13.

Cromero 32, 71, 254, 257, 260, 289, 294, 300,
304, 316, 318-320, 324, 327, 328, 334, 335,
337, 338, 341, 345, 349, 351, 354, 355, 358,
364, 367, 374, 375, 391.

Dantisco 6, 9, 19, 20, 22, 24-31, 33-37, 39, 40,
42, 43, 45-52, 54-56, 59-70, 72, 73, 75,
78-81, 83, 84, 86, 88-90, 92, 93, 95, 96,
98, 100, 102-104, 106-108, 110, 112, 114,
116, 118, 119, 121, 122, 124-129, 131, 133,
134, 137, 139-151, 153, 156-158, 161, 164,
166, 168, 170-177, 180-186, 189-191, 193-
202, 207-209, 211, 212, 214, 215, 217, 218,
220, 221, 226-229, 232-234, 241, 243, 244,
251-253, 255, 256, 265, 268, 270, 272-282,
285, 287, 291, 299, 302, 305.

Ferdinando Regi Roman. 361.

Galczewski 336.

Giese Tidemanno 44, 247, 259, 301, 303, 308,
357.

a Kreutz Ioanni Ducis Prussiae Cancellario 155.

Kricio 1.

lectori 5.

Maciejowski Samueli 57, 292.

Niemieczkowski Iacobo 224.

Polo Reginaldo Cardinali 23, 120, 223.

Sigismundo Augusto Regi 366.

Tomicio 2, 3, 4, 10.

Varmiensi Capitulo 310.

Albertus Dux Prussiae 97, 105, 111, 113, 117,
123, 130, 138, 162, 167, 188, 192, 236,
237, 258, 262, 306, 309, 379.

Bonamicus 14, 346.

Chojeński Ioannes 17, 18.

Cromerus 76, 87, 368.

Dantiscus 178, 245, 246, 249, 250, 267, 269,
295, 296.

Ferdinandus Rex Roman. A12, 362.

Giese Tidemannus Episc. Varmiensis 382.

Hannovius Caspar 206.

Iulius III Summus Pontifex 380.

Konopnicki Thomas 109.

Libanus Georgius 12.

Maciejowski Samuel 322, 332, 383, 385, 386.

Polus Reginaldus Cardinalis 74, 210, 242.

Prussiae Ducis locumtenentes 204.

Rotundus Augustinus 325.

Siemikowski 381.

Sigismundus Augustus Rex 321, 323, 330, 331,
342-344, 350, 352, 359, 369, 384.

Tarnowski Ioannes Castellanus Cracovien. 312.

Truchsesa Otho Cardinalis Augustanus 329.

Turski 388.

a Watt Ioannes ex sorore nepos 333.

Zebrzydowski Andreas Eppus. Vladislav. 235,
239, 240, 248, 390.

Epistolae ab Hosio scriptae nomine aliorum.

Bonae Reginae 225.

Dzierzgowski Archiepiscopi Gnesnensis 264.

Latański Episcopi Cracov. 21.

Maciejowski 77, 82, 94, 136, 165, 169, 179, 213,
219, 222, 230, 286, 290, 293, 298

Sigismundi I Regis 115, 271.

Sigismundi Augusti Regis 284.

Tomicii 11.

Legationes Hosii

ab Hosio compositae, ut aliis darentur 15, 58, 187.
Acta legationis Hosii apud Regem Roman. et
Caesarem:

Hosio oblata: 313, 314, 315, 317, 340, 372,
373.

ab Hosio composita: 326, 329, 347, 348,
370, 371.

Relatio eiusdem legationis Hosii 377.

Orationes Hosii 7, 8, 203, 205, 353, 356, 363,
376.

ab Hosio compositae, ut ab aliis dicerentur:

a Petro Gamrat 53, 135.

a Samuele Maciejowski 38, 41, 159, 216,
288, 297, 307.

INDEX ALPHABETICUS EORUM

quorum acta et epistolae aut in appendice aut in adnotationibus singularum epistolarum exhibentur.

<p>Aichler Stanislaus Dantisco 38¹, 54², 55¹.
 Archintus Philippus Dantisco 197².
 Bartholomaei Pisani S. Palatii Magistri iudicium A19.
 Bona Regina Dantisco 28², 51⁵, 148¹⁵, 169², 173².
 Chojeński Ioannes Ioanni Latałski A2.
 Cosmius Ioannes Samuelli Maciejowski A41.
 Cracoviensis Capituli acta A5, A6, A9, 110⁴, 134², A11, A13, A15-17, 194¹², A18, A20, 203¹, 205¹, A21-23, 294², A24-26, 300², A27, A28, 264¹, 254⁴, A30, 288¹, A32, 300⁴, A36, A37, 325¹⁰, 355⁰, A46, 304², A46¹.
 Curtius Ioannes Cromero A45.
 Dantiscus Bonae Reginae 80¹, 148¹⁵.
 — Chojeński Ioanni 30².
 — Giese Tidemanno 30².
 Drzewicki M. Eppus. Vladislavien. Dantisco 167.
 Ferdinandus Roman. Rex Lango A42.
 — Paulo Papae III A31.
 Gamrat Petrus Dantisco A3.
 — litterae institutionis Hosii A10.
 Górski Stanislaus Janicio 35¹.
 — Dantisco 169².
 — cuidam 243⁶.
 Hannovius Ioannes Dantisco 228⁹.
 Kostka Palatin. Pomeran. Cromero A44.</p> | <p>Maciejowski Sam. Bonae Reginae 153¹⁵.
 — Dantisco 39², 42², 49², 63⁷, 66¹, 67¹, 153¹⁵, 173¹, 189⁵, 200².
 — Giese Tidemanno 259⁵, A35.
 — Sigismundo Augusto Regi 297¹.
 a Makolin Matthias Dantisco 211², 289⁷.
 Mstowski Iacobus Cromero A45⁴.
 Porembski Petrus Cromero A33.
 Sigismundus I Rex Cardinali Protectori Regni 51⁴.
 — Dantisco 116¹, 145⁷, 147⁷, 153¹⁵, 173².
 — Gamrat Petro 53²⁰.
 — Latałski Ioanni 53⁰.
 — Paulo Papae III A7, A14.
 Sigismundus Augustus Rex Galliae Regi 276⁵.
 — Giese Tidemanno A34, 328³.
 — Maciejowski Samuelli A29.
 — Prussiae ordinibus cavet A43.
 — Varmiensi capitulo A33⁵.
 synodi provincialis Piotrcoviensis decretum 259⁵.
 Tomicki Petrus Bonamico 14¹.
 — Chojeński Ioanni A1.
 Truchsess Otho Cardinalis Sigismundo Augusto Regi A40.
 Varmiense Capitulum Bonae Reginae A8.
 — acta A4.
 Wlossek Stanislaus Dantisco 287¹.</p> |
|--|--|

REGESTA HOSII

1504 — 1550.

1504 Maii 5 *) Stanislaus Hosius (Hosz, Hossius) nascitur Cracoviae**), patre Ulrico cive Cracoviensi ex Marchionatu Badensi oriundo, matre Anna (cf. Rescii vit. lib. I cap. 1, 2).

Infans una cum patre, monetae Vilmensis praefecto, postea arcis Vilm. procuratore, Vilnam migrat ibique educatur (Resc. vita I c. 3, 4; ep. 10¹).

1519 Augusti 29 Universitatem studii Cracoviensem adit (Resc. p. VII 41). „Sub Rectoratu octavo Vblis. ac Egregii Dni. Mathiae de Miechow, Artium et medicinae doctoris, Canonici eccl. cath. Cracov., commutatione aestivali A. D. 1519 hi sunt intitulati:.... Stanislaus Udalrici de Cracovia dioecesis eiusdem 29 Augusti solvit totum“. Metricae studiosorum Univ. Cracov. pars II, MS. B. lagell. N. 259 f. 83 (in marg. ad laevam partem alia manu adscriptum): „Caligula alias Hosius“; ad dextram: „1549 electus Epus. Chulmen.“, alia m.: „Epus. Varmien.“ alia: „scripsit contra Luterum multa“; alia: „Cardinalis tituli S. Clementis“.

1520 Decembris circa 18. Ad gradum baccalaureatus promovetur. „A. D. 1520***) in Decanatu Mgri. Martini de Leschensko, commutatione hiemali ad Quattuor tempora S. Lucia ad gradum baccalaureatus promoti hoc qui sequitur ordine sunt locati: Stanisl. de Cracovia (Hosius, eppus. antea Culmen. postea Varmien. idemque tituli S. Laurentii Cardinalis ac concilii Tridentini a. 1562 celebrati legatus praeses)...“ Muczkowski, Statuta necnon liber promotion. ordin. philos. (Cracov. 1849) p. 171.

In „Iudicium astronomicum“ a. 1522 Mgri. Nicolai de Szadek epigramma componit (p. CXXXIII, I).

(ante **1525**) Paedagogum nepotum Ioannis Konarski Episcopi Cracovien. agit (Ap. I, 2).

1523 Novembri. In „Iudicium astronomicum a. 1524“ eiusdem Nicolai de Szadek epigramma in laudem Petri Tomicki Eppli. Cracov., alterum vero in laudem Andreae Critii (Krzycki) Eppli. Premislien. in „Iudicio maiori“ Mgri. Ioannis Plonisco positum componit (p. CXXXIII, II et CXXXIV, III).

1524 Epigrammata in laudem Callimachi, Critii et Tomicii (in libro Callimachi a Critio edito posita), tum in „Iudicium astrologicum a. 1525“ Nicolai de Szadek componit (p. CXXXV, V et VI, p. CXXXIV, IV).

1525 Post mortem Ioannis Konarski (5 Apr. 1525) in gratiam Tomicii a Ioanne Chojęński insinuat atque nepotibus Tomicii erudiendis operam dat (Ap. I, 2).

In Critii librum: „ad Pulleonem de negotio Prutenico epistola“ epigramma componit (pag. CXXVI, V).

1526 Contra Lutheri „admiratores“ et „sectatores“, in laudem vero Erasmi Roterodami epigrammata componit, libro eiusdem Erasmi „Hyperaspistes“ Cracoviae reimpresso addita (pag. CXXXVII, VIII et IX; Resc. p. VII 18).

1527 Critii libellum „de afflictione Ecclesiae“ epigrammatibus in eiusdem laudem adornat; epistolam Erasmi ad Sigismundum Regem edit Tomicioque dedicat atque epigrammate in Erasmi imaginem augeat (p. CXXXVIII — IX, ep. N. 2; cf. Erasmi Opp. (Lugd. Bat. 1703) III, 1046, 1057, 1096 — 7).

*) Dies traditur a Tretero tantum (Theatr. virt. p. 1).

**) Parum attente lecta quadam Hosii epistola eum Vilnae natum esse putat Rostowski, I. i. tuan. Soc. Iesu hist. prov. p. 66 (qui error etiam a Kraszewski, Hist. Wilna IV, 369, repetitur).

***) In libro promot. scriptum est „1521“ per errorem; nam Mgr. Martinus de L. erat Decanus ordinis philos. semestri („commutatione“) hiemali Octob. 1520 — April. 1521; cf. I. c.

1528 Aprilis 8. Paraphrasim in psalmum L. edit Tomicioque dedicat, in eius insigne (cymbam) epigramma componit (ep. 3; p. CXL).

In Graecis auctoribus multum versatur, conversis vero in latinum nonnullis Luciani dialogis et Demosthenis orationibus, S. Ioannis Chrysostomi comparisonem monachi cum rege a se in latinum conversam edit (13 Julii) Tomicioque dedicat (p. VIII 20, CXLIII; ep. 4).

Ab Andrea Friderici carmine celebratur (p. CXL); Georgius Libanus vero librum suum graecum ei dedicat (ep. 12¹).

1529 Hosius praeceptor filiorum procerum Poloniae, quos Tomicius in aula sua alebat, (cf. p. CLXIII), discipulum suum Michaellem Wrantium Dalmatam „durae et impiae scriptionis in Germanos arguit“ (285¹).

Cricii libellum „de Sacrificio missae“ edit (5).

Duo sacerdotia, Praeposituram Vielunensem et Canonicatum Visliciensem, a Tomicio obtinet. (A1; p. CLXVIII⁴²).

In Italiam a Tomicio mittitur, qui illic eum sumptu suo alit (Ap. 1; p. IX).

1530 Dantisco ad Episcopatum Culmensem promotus gratulatur Venetiis (6), Bononiamque se confert.

1532 A collegis suis unacum aliis Patavium mittitur ad Lazarum Bonamicum; unde reversus, de Bonamico Bononiam vocando primum cum F. Guicciardini, urbis praefecto, deinde cum Cardinali Campeggio, Legato Apost., frustra agit (7, 8).

Patavium ad Bonamicum se confert eiusque familiaritate utitur; Reginaldum Polum, Othonem Truchsess, Georgium Sabinum collegas habet (9, 14¹, 74, 120, A1²).

1533 (?) Doctor Utriusque Iuris promotus *) Erasmus Roterodamum adire cupit, sed impeditus in Poloniam revertitur atque a Tomicio illustri cum gratia in familiaritatem accipitur (p. X; Ap. 1).

1534 m. Septembri. Ad visendum patrem Vilnam proficiscitur, a Tomicio Ioanni Chojeński commendatus (p. X 44; Ap. 1).

m. Octobri. A Sigismundo Rege munus, quo pater fungebatur, fratri suo obtinere conatur, sed frustra (10).

1535 Cracoviam reversus a Tomicio scribendis eius nomine epistolis, instructionibus etc. per totos dies occupatur non sine valetudinis suae discrimine (11, 15, 16(35), Ap. 2).

m. Maio. Pater Hosii Vilnae moritur (13).

m. Augusto. Testamento Tomicii condendo testis adest (p. CLXVIII⁴²).

m. Novembri. Vitam Tomicii († 29 Octbr. 1535) et elegiam in obitum eius conscribit (p. CXLVIII sq., p. CXL1), quam castigandam Dantisco mittit (19).

A Ioanne a Łasko, Praeposito Gnesnen. et Lancien., Canonico Cracov., in societatem studiorum invitatus ab amicis et propinquis in Aula Regia manere contra suam voluntatem cogitur (16).

1536 m. Martio. Multis Regni proceribus, praesertim Eppo. Cracov. Latałski, eum invitantibus, in familiaritatem I. Chojeński Eppli. Plocensis, Secretarii Maioris, mox etiam Cancellarii Regni, se confert (Ap. 2; 17, 18), nomine Latałski tamen epistolam consolatoriam ad Regem scribit (21).

1537 Regem in bellum contra Valachos sequi sese parat (22), interim vero cum hero suo in dioecesim eius Plocensem proficiscitur (24), unde revertens Synodum Provinciale Piotrcoviensem mense Maio adit (29). Cracoviam reversus scribendo (in Cancellaria Regni) vehementer occupatur (30).

*) Ubi et quando hoc factum sit, incertum est; nam Rescius, qui Bononiae id esse factum putat, errat in hoc, quod H. primum Patavii, deinde Bononiae studiis vacasse dicit: itaque ne in hac re quidem credendum illi esse videtur. Cum autem verisimile non sit, H. Bononiae fuisse promotum, antequam a. 1532 Patavium sese conferret itaque vel Patavii doctor est factus vel fortasse Bononiam iterum adire necesse habuit.

- 1537** Ad Canonicatum Varmiensem a Rege nominatus, ut Dantiscus sibi Canonicatu cedat, cum Eppatum Varmiensem assecuturus sit, petit idque intercedente I. Chojeński obtinet (26, 27, 28, 30, 31, 33).
- 1538** m. Maio. Secretarius Regius relatu Sam. Maciejowski a Rege nominatur (33, 35; cf. X40).
- m. Iunio. Cum Petro Gamrat Eppo. Plocensi et Cracov. (post Chojeński † 11 Martii 1538) nominato in Dioecesim Plocensem, inde vero a Gamrat Dantisco commendatus in Varmiam proficiscitur (Ap. 3).
- Iulii 27. Possessionem Canonicatus Varmiensis personaliter adit (accepta ea iam 5 Iulii per alium, Ap. 4).
- Iulii 29. In quieta Canonicatus possessione ab Alexandro Sculteti impeditur (36, 37), quocum tamen e Varmia rediens consilio Eppi. Culmensis Tidemanni Giese indutias paciscitur (39, 42, 43, 44).
- m. Augusto et Septembri. Apud Gamrat in Płock et Pułtusk commoratur, interim vero orationem a Maciejowski pronuntiandam componit (38, 40).
- m. Octobri. Cracoviam revertitur litteris Regiis vocatus ac iterum orationem a Maciejowski in receptione Petri Gamrat ad ecclesiam Cracovien. pronuntiandam componit (40, 41).
- 1539** m. Ianuario, Martio. In cancellaria Regia maxime occupatus (46, 48), inde ex eo tempore munere suo diligenter fungitur, miseris et afflictis subvenire omnesque causas pias suscipere solet (242, 250); nullis muneribus ut contra fidem suam agat adduci potest (127, 166), ita ut nomen eius in proverbium abeat Hosiumque multi appellare soleant, si quem insigni aliqua virtute praeditum videant (Ap. 35); praecipue vero causis Pruthenicis in Cancellaria Regia expediendis operam navat (Ap. 35), processus Pruthenicos legit et Vicecancellario refert (98), Dantisci negotia curat ac omnia, quae in Aula aguntur, ei nuntiat; a Dantisco autem annuum H. solvitur (232, 251, 291); item Ducis Prussiae negotia promovet (passim; cf. XI, XII).
- Composita cum Alexandro Sculteti de Canonicatu lite, Custodiam Varmiensem vacantem obtinere cupit (45, 47, 49, 50).
- m. Maio. Cantor Varmiensis fit (51), nullos tamen fructus ex Cantoria usque ad a. 1544 percipit (170).
- c. Mai 15. Synodo provinciali Piotrcoviensi interest, orationemque a Gamrat in Synodo pronuntiandam componit (53).
- m. Augusto. Dantisci „Carmen paraeneticum ad C. Alliopagum“ edit Vicecancellarioque Maciejowski, Eppo. Chelmensi nominato, dedicat (52, 54, 55, 57).
- Septembris 19. Hosii nomine procurator eius in Capitulo Varmien. allodium capituli optat (Ap. 4), quod tamen ei ob litem de Cantoria ab Alexandro Sculteti motam (59) non est concessum (Ap. 8).
- m. Decembri. Vincentii Lirinensis libellum a Maciejowski editum Dantisco mittit (60, 61).
- 1540** Aulae renuntiare vult, a Maciejowski tamen est prohibitus, cuius beneficio
- Februarii 27 ad Canonicatum Cracoviensem „fundi Szczytnicka pro doctoribus plebeis assignatum tanquam iurium doctor“ recipitur (64, Ap. 5; cf. XI35).
- Aprilis 9. Decreto Capituli Cracoviensis domum canonicalem („domunculam angustam“) obtinet (Ap. 6, 131).
- m. Maio. Vilnam cum Rege et Vicecancellario Maciejowski proficiscitur (64, 66, cf. Ap. 7).
- m. Augusto. Allodium Hosio a Capitulo Varmiensi conceditur (67, 70, 78, Ap. 8).
- m. Septembri. Vicecancellarium Maciejowski a Dantisco Regi commendari petit (68).
- m. Octobri. Febri aliisque morbis laborat (70).
- 1541** m. Ianuario. Bona Regini de Hosio asperius loquitur (78).
- H. in romanistas sive cortisanos vehementer invehitur (79); ab Alexandro Sculteti Romae accusatus, quod litteras Regias scripserit praeter Regis scientiam et voluntatem (83 cf. 109), ab eodem A. citatur, proficisci tamen Roman non vult, nisi etiam Dantiscus id faciat (86, 88, 92).

- 1541** m. Iunio. Plebanus Gołabiensis a Rege nominatur, quamvis multis contra id nitentibus; satis sibi benignitate Maciejowski prospectum esse putat, ut fortuna sua contentus vivere posset (86, 87, 92).
- m. Augusto. Graviter ex catarrho et febri nocturna laborat (91, 95).
- m. Novembri. Praebendarius sacelli S. Martini in castro superiori Vilenſi (98; hocne tempore factus, an iam pridem?).
- 1542** mense Maio. Revertente Rege et Vicecancellario Vilna in Poloniam, Hosius in Varmiam proficiscitur (110, 112), unde reversus ad Regem
- m. Iunio Canonicus Sandomiriensis nominatur (112).
- Iulii 3. Cracoviam veniens Canonicus Cracoviensis fundi RzemieŹdźce „ad praesentationem“ Ioannis a Tarnów Castellani Cracovien. ab Episcopo Cracov. Gamrat instituitur, quo Canonicatu tamen cedit statim Sigismundo Sobek (A10, 134⁸, 355).
- 1543** m. Ianuario. Munus insigne a Gedanensibus obtinet (127).
- m. Martio. Sacerdos fit, „primitias“ suas celebrat totamque hebdomadam Deo dicat (131, cf. X137).
- m. Maio. Orationem in excipienda sponsa Sigismundi Augusti ab Archiepiscopo Gamrat pronuntiandam componit (135).
- Mai 4. Allodium capituli Varmiensis Hosii nomine optatur (Ap. 4).
- Mai 7. Alia domus Canonialis Cracoviensis Hosio datur (Ap. 11).
- Iulii 28. Cracovia discedens in plebanatum suum Gołabiensem proficiscitur (ubi etiam hoc vel alio tempore concionatus est, cf. X1120), ibique viginti dies commoratur (137, 139).
- m. Augusto exeunte vel Septembri ineunte. Sandomiriam ad Capitulum generale venit (139) ibique usque ad finem anni commoratur saepius ad Aulam eundo, quae pestim fugiens in WielawieŹ degebat (139, 144, 146, 147).
- m. Novembri intra 2 et 10. Cum Vicecancellario Maciejowski ad iusta patris eius persolvenda proficiscitur (142, 143).
- Novembris 20. Navi Vistulam inter Sandomiriam et WielawieŹ traiciendo maxime periclitatur (145, 146).
- m. Decembri. Litteras a Rege Romanorum accipit, cui et fratri eius Imperatori ut omnia feliciter cedant, vehementer cupit (Ap. 12, 139, 142, 147, 166).
- 1544** Ianuar. — Mart. Piotrcoviae in Comitibus commoratur quam maxime occupatus, ibique munus a Duce Prussiae sibi missum accipit (148, 150, 152, 153, 155).
- m. Aprili. Cracoviae festa Paschae celebrat, deinde vero in Aulam Varsaviam vocatus (153 — 155, 156)
- m. Maio cum Maciejowski et aliis legatis Regiis in Prussiam proficiscitur atque Gedani periculum subit (157 — 169), interim vero
- Mai 16. decimae episcopales Cracovienses ab Gamrat Archieppo. Gnesnen. et Eppo. Cracov. ei donantur (Ap. 13).
- 1544** m. Iunio. Una cum Maciejowski e Prussia per Masoviam revertens ad Regem in BrzeŹc Litewski proficiscitur ibique usque ad m. Octobrem commoratur (160 — 163).
- m. Augusto. Fructus e Cantoria sua Varmiensi Locae Romam proficiscenti donat, id quod etiam sequentibus annis facit (170, 181, 234).
- m. Octobri. E Lituania una cum Rege Cracoviam revertitur (173-174).
- Novembris 21. A Capitulo Cracovien. petit, ut sibi pensio e domo Canonicali a se restaurata dimittatur (Ap. 15).
- 1545** Februarii 6. Capituli Cracovien. iussu una cum alio Canonico Cracov. Dr. Leonardum, concionatorem ordinarium eccl. cathedr. Cracov., admonet, ne in concionibus suis in ordinem eccl. siast. invehatur neve ceremonias ab Ecclesia receptas in dubium revocet (Ap. 16).
- m. Febuario. Aegrotans atque quam maxime in Comitibus occupatus, et cum Syndico Gedanensi et cum Proconsule l. a Werden de lite Pucensi (inter Regem et Gedanenses intercedente) disceptat, quam Bona Regina sibi ab Hosio explicari cupit (181, 184).

1545 m. Aprili. Munus a Duce Prussiae sibi missum accipit (188).

Aprilis 14. Inquisitor de haeresi inter Capitulares Cracovien. una cum aliis Canonicis a Capitulo Cracov. constituitur (Ap. 17).

m. Maio ineunte. Aliis sese subducentibus, ipse in causa Pucensi contra Gedanenses rem gerit, decretumque, quod in hac causa erat latum, aliter quam pronuntiatum erat, iussu tamen Regis accedente, conscribit, ita ut Gedanenses querantur (189, 190, 194).

media aestate. Decimas episcopales ab Archieppo. et Eppo. Cracov. Gamrat sibi donatas obtinet (194¹²).

m. Augusto. Libellum contra Summum Pontificem editum concremat neque potest animum inducere, ut „istas spurcitas“ legat (196).

m. Septembri. Librum Philippi Archinti: „Christiana de fide et sacramentis explanatio“ a Danisco sibi missum Cracoviae edit (196 — 8).

Octobris 14. Electioni Maciejowski ad Episcopatum Cracoviensem interest electumque ad munus hoc accipiendum invitat (Ap. 18, 202, 203, 205).

Octobris 17. A Capitulo Cracovien. ad recognoscenda acta canonisationis B. Hyacinthi unacum aliis Canonicis deputatur (Ap. 20).

Decembris 4. Curia Canonialis in Capitulo Varmiensi nomine Hosii optatur (Ap. 4, 217, 220, 228).

Hosius fit plebanus in Radłów *) (260⁹).

1546 Ianuarii 6. Villam praestimoniam Capituli Cracoviensis, Garlica, decreto Capituli obtinet (Ap. 21).

Martii 6. De statu religionis Gedani cum Proconsule Gedanen. I. a Werden agit (214).

m. Martio. Expectativam Palatinatus Culmensis pro Stanislaw Kostka Castellano Culmensi obtinere conatur (214, 215).

Aprilis 4. Orationem a Sam. Maciejowski in eius ingressu in Eccl. Cracovien. pronuntiandam componit (216).

Mai 26. Quamvis Bonae Reginae invisus (220), tamen nomine eius ad litteras Alexandri Sculteti respondet (225, 226, 228).

Iulii 1. Villam praestimoniam Capituli Cracovien. Zielonki optat atque sibi concessam obtinet (Ap. 22).

m. Augusto. Litteras, quas Bona Regina pro Alexandro Sculteto Romam scribi volebat, scribere recusat, ne ulla de Rege suspicio conflari possit eum iniuste ac per vim agere (223, 234).

Octobris 22. Ad Episcopum Cracoviensem Maciejowski una cum aliis Canonicis a Capitulo deputatur, ut eum de oratore in Concilium Tridentinum mittendo admoneret (Ap. 23).

Decembris 31. Ad Canonicatum Cracoviensem fundi Biezanowska recipitur, quo tamen paulo post Alberto Kijewski cedit, reservatis sibi nonnullis Canonicatus huius decimis (Ap. 24, 300², Ap. 37).

1547 mense Ianuario. Hosius Scholasticus Skarbimiriensis (Ap. 25, 260⁹; inde ex quo tempore, incertum est).

Ianuarii 18. Villam praestimoniam Capituli Cracovien. Łosońkowice obtinet (Ap. 25).

m. Ianuario. Cum Fricio (Andrea Frycz Modrzewski) contendit propterea, quod hic in „Oratione de legatis ad Concilium mittendis“ scripserat Ecclesiam errare posse (243).

Martii 24. Aliam domum canonicaalem a Capitulo Cracoviensi sibi datam accipit (Ap. 26).

*) In epistola (nondum edita) ad Cromerum 9 Iun. 1562 scribit H., se „per 3 aut 4 annos Columbensem et alios totidem Radloviensem paroeciam“ habuisse. Cum vero H. paroeciam Gołbiensem inde ab a. 1541 habuerit (vid. supra), anno autem 1549 Eppus. Culmen. nominatus omnia alia sacerdotia resignaverit (vid. infra), verisimillimum videtur eum paroeciam Radłowiensem a. 1545 obtinuisse eodemque tempore plebanatu Gołb. cessisse; id quod fortasse cum electione Maciejowski in Eppum. Cracov. (ad quem bona Radłów pertinebant) cohaeret.

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

- 1547** m. Maio et Iunio. Possessiones suas circum Cracoviam sitas perlustrat, in villa praestimoniali Łosoškowice agros „praediales“ sepit, piscinam reficit, curiam restaurat (251, Ap. 27, Ap. 30, Ap. 36).
- m. Iunio. Regem in Zator commorantem adit, unde Cracoviam reversus mox Piotrcoviam proficiscitur una cum Rege et Aula, ibi Comititia expectaturus (251, 252, 253).
- m. Augusto. Febri catarrhali, deinde capitis dolore laborat (255 — 257, 259).
- m. Septembri. In Synodum provincialem Lanciciam una cum Maciejowski proficiscitur litterasque de sententia synodi nomine Archiepiscopi ad Summum Pontificem scribit. (264).
- Novembris 7. Piotrcoviam reversus alias litteras ad S. Pontificem nomine Regis scribit, ne Concilium Tridento Bononiam transferatur (271).
- 1548** m. Febuario et Martio. Ecclesiae in Polonia statum deplorat, pericula Regno imminere timet, quae connubium Sigismundi Augusti cum Barbara portendere putat (279, 280).
- m. Martio. Cracoviam post comitia Piotrcoviensia revertitur, post mortem vero Sigismundi I Regis (1 April. 1548) orationes a Maciejowski pronuntiandas, unam in excipiendo Rege Sigismundo Augusto, alteram in funere Sigismundi I, tertiam in Comititiis, componit (288, 297, 307).
- m. Iunio. Ex capite graviter laborat (291).
- m. Iulio. Dantisci libellum hymnorum edit (291, 292).
- Augusti 9 et 11. De decimis Biezanoviensibus locandis cum collega suo Iacobo Uchański in Capitulo Cracoviensi litigat (Ap. 32).
- m. Augusto exeunte. Nuptiis sororis et fratris exhaustus pecuniam sibi credi a Cromero petit. Czenstochoviam religionis ergo una cum Maciejowski proficiscitur (300).
- m. Septembri. Sandomiriae et Bodzantini una cum Maciejowski commoratur (302 — 5), deinde vero m. Octobri exeunte Piotrcoviam in Comititia proficiscitur.
- 1549** m. Ianuario ineunte. Hosius, quem ante omnes alios Episcopum in Prussia nominare oblata occasione iam Sigismundus I filio suo praecoperat (Ap. 35; cf. XIII 36), episcopatum accipere auctore Cromero quamvis invitatus (319, 397, cf. Lengnich II 54) consentit (324, Ap. 33) maxime tamen laborat, ut T. Giese inter candidatos ad Episcopatum Varmiensem Capitulo a Rege nominetur. (Ap. 35).
- Februarii 3. Episcopus Culmensis nominatur a Rege Sigismundo Augusto eodemque tempore Orator ad Regem Romanorum et Imperatorem de pactis renovandis deque causa Prussiae, consilio Senatorum Regni accedente, in Comititiis designatur (311, 376(372), Ap. 34, Ap. 35; cf. XIV, XV).
- Martii 1. Nominationem suam in medio Capitulo Cracovien. denuntiat atque petit, ut sibi villam praestimonialem domumque canonicalem usque ad mensem Octobrem retinere liceat; cui petitioni Capitulum assentitur eamque cum honorifica Hosii mentione actis suis inscribere mandat (Ap. 36).
- m. Martio. In legationem ire sese parat, decimas suas vendit (Ap. 37) et in sumptus faciendos aes alienum contrahit (327), consiliumque a Ioanne Tarnowski expetit, quomodo legatio haec peragenda sit (312).
- m. Martio exeunte. Ad Regem Romanorum proficiscitur (316) comitantibus eum Secretariis Regiis Fricio Andrea, Podocio et quodam tertio [354(340), 358, 377(379, 391)].
- m. Aprili ineunte. Pragam venit statimque legationem suam Regi Romanorum exponit, deinde vero cum Consiliariis eius Commissariis ad hoc deputatis tractat, omniaque diligenter Regi et Cancellario Poloniae perscribit, ut sibi de omnibus rebus celeriter expressa mandata mittantur, a Cromero petit (376, 377), interim vero Pragae laute et splendide vivit (328, 337).
- Cum Rege Romanorum ter semotis arbitris colloquitur (319).
- m. Aprili exeunte. Regem Roman. adit agitque cum eo, ne Imperium Romanum in pactis cum Rege Poloniae conficiendis excipiat (377, 379).
- Cir. Mai 10. Accepta a Rege suo informatione iterum ad Regem Roman. accedit, atque post aliquot dies formulam pactorum concludendorum ex parte Regis Roman. propositam accipit [377(381), Ap. 39]; interim vero in Polonia rumor spargitur eum infectis rebus Praga discessisse (325).

- 1549** m. Maio. Ut Episcopum Cracov. Maciejowski, apud quem magnam obtinet auctoritatem, ad persequendos impios homines (Luteranos) excitet, admonetur (325).
- A Cardinali Augustano Othone Truchsess invitatur, ut ad eum veniat (329).
 - In Comitibus terrarum Prussiae Marienburgensibus decernitur querendum esse apud Regem de privilegiis earundem terrarum nominatione Hosii non indigenae in Eppum. Culmen. laesis (319, 324, 337, 338, Ap. 43; Lengnich, II p. 40, 44, Doc. 7, 8).
 - Curiae Romanae cupiditatem deplorat (335).
- m. Iunio. Pecuniam sibi a Rege Poloniae suppeditari cupit (337).
- m. Iunio medio. Ex catarrho graviter laborat (338, 341).
- Cum Commissariis Regis Roman. expostulat ab iisque responsum accipit [339, 340, 377(381)].
- m. Iunio exeunte. Maximis curis oneratus Regi nuntiat, cum in religione tum in iis, quae ad rempublicam pertineant, nihil se suo iudicio statuere solere [349, 377(383)].
- m. Iulio ineunte. Cum Rege Roman. foedus conficit, litteras pactorum tamen statim expedire non vult, sed ad reditum suum a Caesare differt (349, Ap. 39, 377(385)).
- medio Iulio. Regi Romanorum valedicit, ad Caesarem proficiscitur [377 (386)].
- Per Ratisbonam, Augustam Vindel., Dillingam, Norimbergam (1 Augusti), Herbpolim, Heidelbergam in Germaniam Inferiorem iter facit (376).
- m. Augusto exeunte. Primum Antverpiam, deinde Lovanium venit.
- Septembris 7. Consilium Episcopi Atrebatensis secutus Antverpiam revertitur [354, 358, 377 (386)], ibique
- medio Septembri Philippum, Caesaris filium, nomine sui Regis salutatur [353, 358, 377(386)].
- Interim vero, postquam Roma allatae sunt in Poloniam litterae confirmationis Hosii in Episcopum Culmensem (pro quibus expediendis missa erat illuc a Sev. Bonar per Fuggaros pecunia, (322, 328, 337, 349, 351, 364))
- 1 Septembris. Episcopatus possessio datur a Capitulo Culmensi Hosii administratori Curtio, atque
- 13 Septembris a subditis Episcopatus homagium ei praestatur (Ap. 45).
- m. Septembri exeunte. Bruxellas profectus Imperatorem adit legationemque suam de pactis confirmandis exponit [356 — 358, 377(386 — 7)].
- m. Octobri ineunte. Cum Hosius sacerdotia, quae ad hoc tempus gerebat, servare nollit, iisque cedere accepta Episcopatus possessione statuisset, Canonicatus suos Cracovien., domus et villa Capitularis, cedente iis procuratore suo Cromero, a Capitulo Cracov. aliis conceduntur (337, 355).
- De Hosii ad Imperatorem oratione commenta in Polonia disseminantur (367).
- m. Octobri exeunte. Postquam Imperator pacta cum Rege Roman. confecta confirmare, exceptionem vero Imperii in iis declarare consensit, ut litterae pactorum confirmandorum in aulam Caesaream mittantur, a Rege Roman. Hosius petit (360, 361, 376).
 - m. Novembri. De causa Prussiae componenda cum Caesare eiusque consiliariis agit, proscriptionis Ducis Prussiae suspensionem ad sex menses obtinet, nihil tamen definitive statuere vult; toto vero tempore, quo erat apud Caesarem, singulis diebus dominicis omnia quae a se agebantur Regi suo nuntiabat, neque quidquam nisi iuxta expressa eius mandata constituit [363 — 6, 377 (373), 377 (388)].
- circa Decembri 15. Caesari valedicit munusque oratoribus dari solitum ab eo accipit (366).
- m. Decembri exeunte. E Germania Inferiore Vindobonam ad Regem Roman. proficiscitur.
- 1550** m. Ianuario. A Caesare revertens Vindobonam venit.
- m. Febuario. Litteras foederis a se mense Iulio cum Rege Roman. confecti, a Rege Polon. subscriptas Regi Roman. tradit, vicissim vero eiusdem formae litteras a Rege Roman. subscriptas una cum litteris confirmationis pactorum a Caesare accipit, deque legatis a Rege Roman. et Caesare in Comitibus Polonica mittendis cum Rege Roman. agit (370 — 373).

1550 Ad novum Papam (Iulium III) mitti gratulatum non vult (374).

m. Martio ineunte. Liberaliter et honorifice a Rege Roman. dimissus Vindobona discedit atque in Poloniam revertitur (375).

medio m. Martio. Cracoviae Episcopus consecratur.*)

Aprilis 18. Quamvis sumptibus legationis suae quam maxime exhaustus, ne quid tamen mali exempli neve iurium Capituli Cracovien. diminutio ulla oreretur, petere non vult, ut sibi taxa e domo capitulari a se solvenda dimittatur, sed certa debita sua pro eadem taxa Capitulo per familiarem suum offert, quae a Capitulo accipiuntur, (Ap. 46).

m. Maio. In Comitia Piotrcoviensia proficiscitur, ibique

Iunii 23, quomodo legationem suam obierit coram Rege et Senatu exponit, Ducique Prussiae nuntiat (376—8).

Iulii 25. Ab Iulio Papa III inquisitor haereticae pravitatis in dioecesi Pomesaniensi constituitur (380).

m. Iulio vel Augusto. Post Comitia in Episcopatum suum proficiscitur deque statu religionis in eo apud Cancellarium Maciejowski queritur, qui ab H. petit, ut sibi aegrotanti testamentum et epitaphium componat (383, 384; cf. XVII, 16).

m. Augusto. Pueros apud se instituere cogitat, professores Cracovia sibi mitti cupit (383, 388).

m. Septembri. Pro matrimonii indissolubilitate apud Ducem Prussiae intercedit (387).

m. Octobri. Causam monasteriorum Pruthenicorum contra Episcopum Vladislaviensem Zebrzydowski tuetur (390).

m. Novembri exeunte. Cracoviam ad coronationem Reginae Barbarae et feudum Prussiae conferendum proficiscitur.

m. Decembri ineunte. Consiliariis Prussiae postulantibus, ut indigenam Pruthenum coadiutorem sibi adiungat, ne in posterum privilegia Prussiae eius nominatione laesa diminuantur, facere id recusat, nihilominus tamen privilegia ipsa apud Regem tuetur suamque nominationem excusat (Lengnich II 53—58).

* m. Decembri exeunte. In Dioecesim suam revertitur (391).

*) Volebat H., antequam ex legatione sua revertisset, „munus consecrationis pro Dominica Laetare (16 Martii) accipere“ (374); cum vero iam 7 Martii esset in reditu (375), hoc revera vel d. 16 Martii vel fortasse sequenti die Dominica, i. e. 23 Martii, factum esse videtur.

D. STANISLAI HOSII

S. R. E. Cardinalis Maioris Poenitent. et Episcopi Varmiensis

VITA

auctore Stanislao Rescio

Protonotario et Referendario Apostolico.

SIXTO V. PONT. MAX.

STANISLAUS RESCIUS

beatos pedes exosculatur.

Hosii Cardinalis vitam in lucem hominum prodeuntem tua, Beatissime Pa-
10 ter, protectione et patrocinio ornandam muniendamque putavi: tum quod me non
ita pridem ad illius editionem (quae tua semper fuit in Hosii memoriam bene-
volentia) benigne adhortatus es, tum quod illius lectionem orbi Christiano uni-
verso et nostris praecipue hominibus cuperem reddere commendatiorem, iis prae-
sertim, qui in partem tuae solitudinis vocati sunt, ut rapaces lupos ab ovili
15 Christi (quod tu prudenter, iuste, fortiter et temperate moderaris) omni suo
studio conatuque repellant. Spero etiam fore, ut ista rerum ab Hosio gestarum
commemoratio, nonnullam tuae Bea. adferat voluptatem: quae in istiusmodi pie-
tatis studiis, in defendendis verbo et opere Ecclesiae Dei rationibus, inque rerum
omnium, quas iste sol aspicit, contemptu aetatem tuam a teneris usque annis,
20 magna cum laude pietatis contrivisti: et hoc tempore campum adeptus es maxi-
mum, Orbem universum Christo lucrificandi. Languent Haeretici. Timent Scisma-
tici. Machometanorum feritas repressa quoque dicitur. Laus ea tuae in Deum
pietati proculdubio reservatur, ut extremam mortiferam plagam pestibus istis im-
ponas, et Orbi Christiano pacem, Christo haereditatem, urbi voluptatem, nobis
25 omnibus aurea saecula repraesentes, tibi vero caelestes illas coronas compares, quae
praeparatae sunt his, qui in moderandis vitae vocationisque suae rationibus nil
timuerunt nisi Deum, nil speraverunt, nisi a Deo. Interim autem ut Apostolica
tua benedictione, conatus hos et labores meos prosequi digneris, qua summa possum
animi mei submissione, etiam atque etiam peto: et quod hucusque feci, deinceps
30 etiam Deum rogabo, ut Tibi det vitam, quam mereris, et conservet animum, quem dedit.

LIBER PRIMUS.

Caput I.

Hosii nati-
vitas 1504
d. 5. Maii.

Pater
Ulricus.

Natus est magnus veritatis praedicator, Stanislaus Hosius, in ea quae Regni Poloniae caput est Civitate Cracoviensi Anno Domini 1504 regente ecclesiam Dei Julio II Pont. Romano, Imperatore Maximiliano I. Rege Poloniae Alexandro. Patrem habuit Ulricum Hosium, matrem vero Annam, de quorum vita et conversatione recte dici poterat, quod erant iusti ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis et iustificationibus Domini sine querela, timebantque Dominum valde, nec erat qui loqueretur de illis verbum malum. Erat autem Ulricus laudatissimo et omnium saeculorum memoria et praedicatione dignissimo Regi Sigismundo I charissimus; tum quod in omnibus vitae studiis pietatem coleret, tum quod illi fidem, industriam diligentiamque suam in obeundis et administrandis publicis officiis et muneribus, in Civitate Vlnensi, quae Magni Ducatus Lituaniae caput est, quorum illi procurationem commiserat, ita probavit, ut amorem sibi tum Regis, tum reliquorum omnium compararet in eo officio, in quo odium vitare valde difficile videbatur. Regias enim rationes omnes tam abstinenter administrabat, quam alienas; tam diligenter, quam suas, tam religiose, quam publicas; quo factum est, ut rem quoque suam familiarem ita auxerit, quasi pietatem colere nesciret, et ita vicissim pietatis officia persecutus sit, sicut de patre quoque suo scriptum reliquit magnus ille Theologus, ut rerum domesticarum curam in omne tempus abiecissee videretur, ita ut novus quidam Abraham et secundus Joseph reputari mereretur, cum in augenda re sua non avaritiae praedam, sed instrumentum bonitati quaesivisse videretur. Aedificavit enim in eadem Civitate Vlnensi Xenodochium recipiendis fovendisque pauperibus accomodatum, quos omnibus Christianae pietatis officiis vitaeque praesidiis tanta charitate sublevabat, ut pater pauperum, pes claudorum, caecorum oculus, pupillorum adiutor, viduarum consolatio re et veritate probaretur. Aliud quoque extruxit Monasterium, in quo fratres sub Regula S. Patris Dominici Christo servientes collocavit, quos praecipuo quodam cultu et studio prosequabatur, eorumque domestica consuetudine familiarissime utebatur semper. Ecclesiam ipsam et omne orationis tempus sollicitissima cura et pietate tanta frequentabat, nullam ut publicis muneribus curam, nullam domesticis rationibus operam impendere videretur. Vicissim autem afflictorum iniurias, oppressorum calamitates, viduarum lachrymas, orphanorum angustias et omnium miseras tanta pietate, benignitate, celeritate sublevabat, ut nec orationibus, nec publicis muneribus distractum occupatumque crederes, in eoque studio cum caeteris omnibus antecelleret, adeo ut publicus quidam virtutis et morum et vitae etiam paulo politioris in illa civitate auctor et magister haberetur; a solo tamen filio, quod sequens indicabit oratio, primas ferre partes prohibebatur, quem etiam post multos demum annos de hoc ipso patre suo ad optimum illum

et intelligentem virum Augustinum Rotundum Advocatum Vilmensem sic scripsisse legimus: „Patrem meum scio te vidisse nunquam, sed famam illius obscura tamen apud vos non est. Nam quantam operam navaverit in ornanda et quibuscunque modis potuit augenda et illustranda Civitate Vilmensi et castro Regio, tum in
5 Monasterio et Hospitali exaedificando, quas impensas fecerit, non ignoras. Quod opus ab illo caeptum fuit, id per filium eius, fratrem meum Ioannem, est absolutum: nec etiam queri possum de Sigismundi I. Regis liberalitate, qua fuit meum patrem prosecutus, quam nec filius eius Sigismundus Augustus in se requiri passus est“.

10

Caput II.

Anna quoque mater, quam laudem mulieri forti in scripturis attributam cognoverat, eam in omnibus pietatis officiis explere cumulate contendebat. Manum enim suam aperuit inopi, et palmas suas extendit ad pauperem. Consideravit semitas domus suae, et panem otiosa non comedit, imo vero tantum ipsa quoque
15 Deo placere conabatur, tantum ad salutem praesidium in iuvandis pauperibus ac in sacerdotum ac religiosorum hominum orationibus collocabat, ut nil magis expeteret, quam filium suum Stanislaum in sacrum sacerdotum ordinem cooptatum aspicere, a quo possit in altari (sicut vetus patriae nostrae verbum habet) „sub calicem poni“; hoc est: eius potissimum precibus et sacrificiis divinae miseri-
20 cordiae commendari. Quamobrem etiam et calicem et cruces et reliqua sacerdotis ornamenta gemmis auroque distincta ad usum triennalis adhuc filii praeparavit, quibus etiam, cum et sacerdos et Episcopus et Cardinalis factus esset, in sacrificio Missae usum vidimus, ac tantam istam pia matronae fidem rerumque futurarum quandam quasi praesensionem admirati sumus. Atque haec breviter
25 de parentibus Hosii commemorare visum est, propterea quod, ut dicit Ecclesiasticus: „Gloria hominis ex honore patris ipsius“, atque ut etiam lector intelligat, quod probati viri genus virtutis prosapia est et sicut hominum genus homines, sic virtutum genus virtutes sunt. Haec autem Hosiorum familia ex Marchionatu Badensi videtur initium accepisse.

Anna
mater
Hosii.

30

Caput III.

His ergo parentibus procreatus Hosius, cum in domestica virtutis et pietatis exempla incidisset, ab ineunte statim aetate optimus esse coepit, non aliter quam si pietatis studium ex maternis uberibus accepisset. Et quoniam ad docendum et ad viam veritatis et unitatis cathedram errantibus ostendendam natus
35 erat, statim eius quoque rei igniculi a natura dati eluxerunt. Nam cum adhuc per aetatem gradiendo non valeret, serpendo ad magistrum liberalium artium properabat, ut quantum posset pueriles disciplinas primo quoque tempore capesseret atque sese ad futuram frugem praepararet. In reliquis etiam infantiae studiis maxima futurae maturitatis signa et acerrimi ingenii argumenta apparebant. Nam et
40 arbusculae quaedam ex nobili atque fructifera stirpe venientes citius fructum facere, quam crescere consueverunt, et quanto minor aetas, tanto est earum ubertas gravior. Tres simul linguas, quibus olim in Ecclesia verbum veritatis loqueretur,

Hosii
educatio.

ex parentum et praeceptorum consuetudine et disciplina eodem tempore eadem-
 que opera perdidicit, Latinam, Germanicam et Polonam. Omnes infantum ineptias
 aequae respuebat, parentes reverebatur, praeceptores honorabat, maioribus assurgebat,
 nil contentiose, nil per iracundiam exorabat. Tenui victu, minime preciosa veste et
 simili cum aequalibus cultu utebatur, divitias parentum in conspectu, non in usu
 habebat, haeredem se esse audiebat, non sentiebat; in ludis puerilibus vincere non
 nocere cupiebat, victor laetabatur non gestiebat; victus patiebatur, non irasceba-
 tur, delitias et blanditias nunquam appetebat: admonitiones in animum, non in
 aurem tantum recipiebat. Ut primum autem per aetatis beneficium ad studium
 Grammatices accessit, discendi proficiendique cupiditate non aequales tantum
 suos, verum etiam parentum praeceptorumque expectationem antecede-
 bat. Neque enim Ecclesiae Dei rationibus expedire videbatur, ut sermonum elementis tam-
 quam lacte diutius pasceretur, sed ut elementa, sicut ait Apostolus, exordii ser-
 monum Dei caperet, quibus olim esset omnium gentium ac nationum animos nu-
 triturus. Postquam autem legendi artificium sine praeceptore exercere poterat,
 ante omnia ad evolvendas sanctorum patrum vitas et res ab illis pro fide Christi
 gestas cognoscendas studium suum convertit (huius enim generis libros Germa-
 nica lingua conscriptos ad fallendum familiae suae otium, non aleas, non fritillum,
 non talos, non tesseram, Hosii nostri pater domi suae tenebat expositos) idque
 non cursim et remisse, aut fallendi temporis gratia, quae res solet habere in iu-
 venibus maximam repraehensionem, verum animo proficiendi cupidissimo et ad
 imitandas Sanctorum virtutes valde inflammata voluntate. Memoriter etiam singu-
 lorum historias ita complectebatur, ut praeclarissima quaeque dicta et facta et
 inferendis aequanimiter acerbitatibus admirabilem constantiam mortisque genera
 parentibus et praeceptoribus suis ac etiam universae familiae recenseret, ac re-
 missos etiam et negligentes ad studium audiendi inflammaret. Ante omnia vero
 observare solitus est, ex qua quisque virtute salvatori suo Christo placuisset,
 idque potissimum et publicis votis ac suspiriis et privatis orationibus sibi quoque
 a Domino contingere contendebat: quo factum est, ut dum meliores quotidie imi-
 tatur, ipse quoque singularibus exemplis ad imitandum abundare mereretur. Hi-
 storiam quoque Titi Livii Germanica lingua scriptam, cum tantis et rerum et
 sententiarum ponderibus abundare perspiceret et autorem Latino sermone scrip-
 sisse per aetatis immaturitatem ignoraret, in Latinam linguam transferre caete-
 risque populis et nationibus tam praeclarum thesaurum impertiendum esse pro-
 ponebat. Erat in templo assiduus, orationum pensum et libenter et studiose quo-
 tidie persolvebat. Et cum caeteris in rebus ac in tota familia postremus haberi
 minimusque reputari cuperet, in eleemosynis pauperibus erogandis inter omnes
 fratres et domesticos et vernas principatum obtinere contendebat. Et quidquid
 a parentibus assignatum extitisset, id manibus ipse suis in egenos parti et vota
 benedictionesque singulorum colligere cupiebat, in quibus summum vitae actio-
 numque suarum praesidium statuebat; ita ut urgentium prementiumque turba
 et importunitate pene quandoque obrueretur, ac ad parentum pedes iterum et
 tertio proiectus, tanquam ipse indigeret causam indigentis, loqueretur nec finem
 fecit exigendi, quam singulis plene satisfactum cognovisset. Sive lectioni sive ora-
 tioni vacabat, dimissis occupationibus ad ferendas pauperi vociferanti suppetias
 accurrebat. Ieiuniorum dies magno studio ac diligentia cavit, ne vel cibo lege vel
 consuetudine prohibito, vel intempestivo tempore sumpto violaret, ut impetus

In addi-
 scendis
 linguis etc.
 singulare
 studium.

Hebr. 5, 12.

Ad pietatis
 opera
 propensio.

adolescentiae abstinentiae beneficio frangeret et asellum carnis suae cibum potius quam lasciviam cogitare compelleret: praecipue vero diem, quam feriam sextam vocamus, in qua Dominicae passionis memoria peragitur, in summa cibi potusque abstinentia transigendum putabat: et nihilominus Quadragesimae tempore abstinentiae rigorem augebat, ac feria secunda et quarta et sexta ita parce cibo ac potu utebatur, ut extremam tantum partem deficientis spiritus conservare voluisse videretur, nec ullis vel parentum vel nutricum precibus concedere consueverat, ut aliquid de severitate ieiunii relaxaret, adeo ut pater coactus aliquando fuerit ab hoc tam accurato ieiunandi studio, interposita confessoris auctoritate, filium avertere ac poenitentiae etiam loco praecipere, ut paulo liberalius alimentis necessariis uteretur, ne quod vitium stomachus in posterum traheret, cui medendo et rem et tempus et omnes medicorum artes et operas impendere perdereque cogeretur, quod tamen aegre quandoque impetrabat.

Caput IV.

15 Sed et hoc magnum illum puerulum Spiritus Sancti gratia, quae sibi in eo domicilium et Ecclesiae Dei praesidium praeparabat, docuerat, quod „corrumpunt bonos mores colloquia prava“; quodque sicut libidines adulterorum sodalitia, sicut saevitiam homicidarum contubernia, sicut avaritiam sordidorum consuetudo, ita vicissim piorum hominum conversatio pietatem et caeterarum virtutum amorem
20 ac desiderium in animis recte institutis excitaret, et quod etiam Ecclesiasticus praecipit: „Cum viro sancto assiduus esto, quemcunque cognoveris observantem timorem Domini“. Quamobrem cum sciret se non posse inter exempla deficere, optimis sese statim initio coepit adiungere, ex quorum consuetudine melior indies atque perfectior evadebat; illius quoque memor, quod qui in sole ambulat, etiamsi ob
25 aliam causam ambulet, fieri natura tamen ut coloretur, et qui in taberna unguentarii haeserit, odorem loci vel nolens asportat. Erat igitur in Ecclesia et in Monasterio assiduus. Religiosos S. Dominici tamquam Angelos Dei unice colebat et in intimam eorum familiaritatem immersus vitae instituta et eius regulae observationes curiosius investigabat, quorum Angelica conversatione tantum fuit ad
30 amorem vitae solitariae inflammatus, ut ipse quoque saeculo renunciare seque ad illius regulae societatem adiungere voluisse videretur: nec obscure vim istius desiderii praeseferebat. Ipsi quoque religiosi viri cum Hosium in animo prudentiam, in lingua silentium, in vultu pudorem, in moribus ferre sacerdotium, et magnam olim ad religionis amplitudinem accessionem futuram ex illius societate
35 animadverterent, singulari voluntatis suae inclinatione in Hosium propendebant: et profecto utriusque partis desiderium consentientes exitus accepisset, nisi quod, sicut ait scriptura, „non erat in homine via eius“. Ille volebat latere, sed Dominus volebat super candelabrum ponere. Ille se humiliabat, sed Dominus in oculis omnium gentium ac nationum exaltandum reservabat. Ille mundum fugere, sed
40 Dominus cogitavit per os eius mala mundi corripere. Quamobrem etiam Hosii pater suam voluntatem divinae voluntati adiungens, cum ipse quoque iudicaret minime hoc magno et excelso animo convenire mundi fugam persequi „et adipiscendae virtutis gratia adiutrice, sicut ille ait, uti solitudine“ (cum nec in tranquillo mari navigationis peritus, nec in summa quiete et otio miles expeditus probari
45 consueverit), coepit ipse quoque filium charissimum ab illa cogitatione de ingressu

Eius
conversa-
tio.

Ad reli-
gionem S.
Dominici
inclinatio.

religionis suscepta modis omnibus avertere, idque unum omni cura providere, sicut olim D. Gregorii Nazianzeni parentes providisse memorantur, ne vel invito sibi et reluctanti religionis habitum filius assumeret: conatusque ad extremum est homo pietatis et religionis studiosissimus aversionem animi sui deserendique Monasterii periculum religionis superioribus denunciare, si filio suo religionis ha- 5 bitum imponerent: quod certe fecisse non impetu voluntatis aut cupiditate victus existimandus est, sed quod, id quod deinceps evenit, in luce hominum collocandum esse filium suum in spiritu, cui serviebat in timore, praevidebat. Usus autem est Hosius per novem continuos annos unius praeceptoris opera maioresque in litteris progressus, vel quam ipse praeceptor fecerat, vel aetatis imbecillitas ferre 10 et sustinere posse videbatur, sponteque sua ad graviora studia contendebat, quae captum magistri, hominis non omnium eruditissimi, excedebant, qui etiam parentibus denunciavit, ut alios praeceptores ingenio pueri et proficiendi cupiditati consentaneos inquirerent. Iam enim hoc quoque Hosius intelligere coeperat, quam esset periculosum otium et quam sit omnibus, quod aiunt, nervis fugienda igna- 15 via; quoque nullum esset frenum ad frangendos adolescentiae impetus et aver-tenda carnis vitia remedium efficacius perpetua et honesta occupatione, ut ne unquam, ut ait Hieronymus: Diabolus inveniat otiosos. Nunquam igitur libros de manu, oculos a libro lectioneque demittebat, etiam dum cibum sumeret, altera manu alimenta capiebat, altera librum oculis offerebat, ita ut ex ea quoque con- 20 tentione, sicut ante ex ieiunii studio, ne quid incommodi filio crearetur, pater amantissimus dubitare cogeretur. Ac sicut olim vestes Origenis, ne ad Martyrium curreret, mater eius abscondebatur, sic Hosii quoque nostri pater libros subtrahebat, ne nimis assiduo studio filius vitam suam in discrimen adduceret. Caeterum ille nec de contentione quicquam remittebat, et in alios atque alios libros novos 25 subinde sumptus impensasque faciebat; non ut eos faceret caenaculorum orna-menta, sed ut ad manum haberet studiorum instrumenta: ita ut pater admiraretur, cum et cibi et potus et somni et temporis magna esset in filio parsimonia, in conquirenda tamen atque coëmenda librorum suppellectile profusior videretur. Accidit autem ut pater non paucorum millium sumptus et in Ecclesiam et Mo- 30 nasterium et in Hospitale S. Spiritus extruendum factos et istas quoque in libros immoderatas filii impensas commemoraret. Cui Hosius noster modestissima, ut par erat, oratione usus respondit: Si pietatis suae meritum nolle apud Deum amittere, ne sumptus ad honorem Dei factos cum dolore memoraret: habere istam commemorationem exprobatōis et abiecti poenitentisque animi significationem. Longe 35 plures adhuc opes in thesauris Dei repositas asservari, unde possit impensas factas copiose refundere. Quo filii responso pius pater delectatus tantum non exoscula-tus est filii sui pectus, sicut olim Origenis dormientis pater eius osculatus esse perhibetur, tanquam Spiritus Sancti domicilium.

Progres-
sus.Otium
fugit.In legendo
assiduus.Prudens
dat patri
respon-
sum.

Caput V.

40

Ad Acade-
miam Cra-
coviensem
mittitur
a. 1519.

Missus est postea Vilna Cracoviam, ut in Academia celeberrima (quae semper in patria nostra habita est altrix doctissimorum virorum et quasi quoddam opti-marum artium domicilium) piis et eruditissimis praeceptoribus uteretur, ac sitim illam proficiendi cumulate satiaret. Agebat interim annum aetatis suae duodeci-mum, cum Martinus Lutherus, ignobilissimus Apostata Christique perduellis, bustum 45

illud legum ac religionum, omnium ira et odio, pessimis consultoribus, audaciam ministrante, eam fidem et doctrinam coepit oppugnare, quam una, Sancta, Catholica, Apostolica Romana profitetur Ecclesia, ac aliam vicissim novam, Apostolis et Apostolicis viris, maioribus et patribus nostris incognitam, quam auctore et
5 praeceptore suo Sathana, cum quo non unum salis modium se comedisse gloria-
tur, sub scamno erutam, vel ex aliqua tenebricosa popina extractam, pro puro puto verbo Dei venditabat, coepit in vulgus spargere, ac universam vetustatem, patres, concilia, pontifices, universitatem, consensionem valde caeco impetu erroris et impietatis condemnare. Cuius rei fama cum ex vicina Germania in patriam
10 quoque nostram initio pervasisset, omnium pariter calculis et sententiis impudentissimi hominis audacia damnabatur, nec quidquam aures hominum minus ferre poterant, quam ut una, Sancta, Catholica, Apostolica, Romana fides et religio unius Apostatae, heri, quod aiunt, et nudius tertius nati somniis et incredibili deliratione atque stultitia labefactaretur et convelleretur. Atque utinam ne nunc
15 quidem eiusmodi blasphemii aures hominum assuevissent. Sed Hosius praecipue, cum ad viam veritatis errantibus ostendendam natus esset, conservandae religionis studio ac divini nominis zelo maiori quam pro aetatis tyrocinio inflammatus, in illis nascentis mali quasi crepundiis arma quae poterat in nova Lutheri dogmata coepit expedire: conscriptisque carminibus impurissimae doctrinae foeditatem et
20 Catholicae et Apostolicae doctrinae veritatem nudatis fraudibus ob oculos hominum ponere et ex intimo fallentium artificio depromptas artes, ut aetas adhuc tenera et carminis leges ferre poterant, aggressus est magno prorsus et invicto animo omnibus ostendere: ac si quos pestilentes eius generis libros, qui per Lutheranae factionis administros ad perniciem hominum comparandam spangebantur, conquirere et habere poterat, omnes illico Vulcano corrigendos offerebat.
25 Quo tempore illud quoque memoria dignum accidit, quod cum in eadem Academia bonis litteris operam daret, Fabianus Cema, iuvenis nobili loco et familia in Prussia natus et Hosio nostro domestica familiaritate coniunctissimus, nisi quod non aequè ut ille a rebus novis abhorrebat et blasphemos Lutheranae factionis libellos, Germanica praesertim lingua scriptos, non gravatim lectitabat, in
30 acutam aliquando Febrim incidit. Cuius vicem cum Hosius doleret, officia consolantium et libenter et studiose praestabat, ac saepe ad lectulum decumbentis assidebat. Quodam ergo die sub capite iacentis quendam libellum aspicit, quem cum in manus accepisset et haereticum esse cognovisset: „Haec est, inquit, ista febris, quae te adeo graviter excruciat. Tu malum hoc ipse tibi sciens et volens accersis,
35 dum istas pestes non solum in animum, sed et in lectulum tuum recipis. Quamobrem si febrim a corpore tuo cupis propulsatam, prius ab animo tuo blasphemiarum studium et omnem haereticorum librorum colluviem a tua consuetudine quam citissime remove, nec dubites, quin te statim febris acerbitas deserat et corporis sanitas remota peste consequatur“; ac ita libellum flammis ultricibus obiecit. Postridie vero cum ad visitandum amicum reversus esset, a febris relictum illo ipso tempore invenit, quo libellum ignibus exurendum tradiderat: et magnam est
40 uterque ex ea re consolationem assecutus, alterum illum Macharium Aegyptium adolescentem plane παιδαγωγέροντα diceres.

Contra
Lutherum
carmina.

Fabianum
Cemam a
legendis
libris haereticis
avocat.

Pallad.
hist.
laus. 19.

Caput VI.

Cracoviae
duas so-
lum vias
novit.

Foemina-
rum con-
suetudi-
nem
fugit.

S. Ioannis
Chrysost.
homilias
interpre-
tatur.

Pietatem
doctrinae
iungit.

Quamvis autem in illa ipsa civitate Cracoviensi natus esset Hosius, non plu-
res tamen in ea quam duas vias noverat; unam, quae ex domo paterna ducebat
ad Ecclesiam, alteram, quae ducebat ad Academiam: quam sibi quoque laudem
et Basilio suo Gregorius Nazianzenus tribuit, cum a Platone rem eam bonae in-
dolus et futurae frugis specimen habere didicisset. Et quoniam erat facie valde
liberali, quae puritatem in animo reclusam in vultu, in fronte, in oculis reprae-
sentabat, et iam vestiri coeperat rosea lanugine vultus, cum intemperantiae pericu-
lum pius adolescens formidaret, omni adhibita cautione providere conatus est,
ne voluptates, quarum tutissima est quies, in infirmo et iuvenili corpore ad luxu-
riam excitaret. Quamobrem, iuxta Doctoris illius sanctissimi consilium, non solum
alienarum, verum etiam domesticarum foeminarum consuetudinem fugiebat: et cum
esset in plateas Civitatis procedendum, illud Ecclesiastici consilium, observabat:
„Noli circumspicere in vicis Civitatis, ne oberraveris in plateis illius, averte faciem
tuam a muliere compta, et ne circumspicias speciem alienam. Propter speciem
mulieris multi perierunt, et ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescet“, faciem-
que suam togatae vestis, qua ab ineunte aetate utebatur, semper manica operie-
bat, ne videret mulierem ad concupiscendum eam, vel ab aliqua videretur et ca-
peretur. Ipsis quoque Bacchanalium diebus cum amici et cognati, pro veteri patriae
consuetudine, paulo liberalius coenitarent, in cubiculo reclusus D. Ioannis Chry-
sostomi Homiliam de comparatione Regis et Monachi ex Graeca Latinam faciebat,
a quo studio velut ab intempestiva occupatione, cum a sua sorore caeterisque
coëtaneis abreptus ad convivium et ad extremum delictiarum comitem saltationem
traheretur, in medio caenaculo e conspectu convivarum fere fugiens evolavit ac
ad intermissam scriptionem se recepit, nec unquam deinceps in omni vita sua
ad hoc lusionis et recreationis genus accessit. Habebat etiam in usu ad Ecclesiam
S. Stanislai in Skalka, in qua S. ille Christi Martyr et Episcopus Stanislaus pro
fide et veritate sanguinem suum effuderat, singulis ut vocant feriis sextis accedere,
quam consuetudinem constantissime servabat, nec aut morbo, aut aëris intempe-
rie, aut viarum impedimentis, aut caeteris occupationibus a proposita sententia
unquam revocabatur: cumque aliquando febri ac dysenteria simul laboraret et
a suis prohiberetur, ne ad Skalkam accederet, quod ex eo motu non vulgare pe-
riculum attritae valetudini posset accersiri: solebat ex suo praeceptore caeterisque
domesticis secretius percontari, numquid recta in caelestem patriam evolare, si in
illo itinere moreretur: qui cum adolescentis animum ad obeunda pietatis officia
magis etiam accenderent, et sui et periculi oblitus ad S. Martyris et patroni sui
memoriam ferventissimo animo in summo suo languore accedebat: ubi cum cae-
teras virtutes et dona gratiarum, tum praecipue continentiae laudem a Domino
cum lacrymis flagitabat. Sic ille pietatem studiis adiungebat, studia pietate exor-
nabat. Et quamvis doctrina propter pietatis cultum non egeret, ita tamen doctri-
nas omnes persequutus est, acsi ne vestigium quidem adhuc in studiis pietatis po-
suisset. In litteris humanioribus, Graecis pariter ac Latinis, et in extrema Philo-
sophia brevissimo tempore usque ad multorum admirationem profecit, in Aristo-
tele praesertim, quem sua lingua loquentem legebat ac longe melius quam Latinam
eius versionem intellexisse, ac etiam in Cicerone, quem maximo cum fructu octies

a capite ad calcem legisse postremis istis vitae suae diebus referebat: quo videlicet, sicut de Damasceno legimus, limpidiorem creaturarum notitiam tenendo et earum opificem clarius intelligeret et ob miraculum maioris faceret et amaret, ad hunc enim ille quoque finem cursum actionum et studiorum suorum referebat. Tantam autem pietatis doctrinaeque famam apud omnes collegerat, ut caeteri coëtanei, et ex iis multi qui aetate praecedebant, Hosii adolescentiam imitandam sibi proponerent. Ac sicut Athenis olim sodalitiū illud non ignobile praeceptorem et ducem Magnum illum Basilium adhuc adolescentem et illius cursum et mores; sic Hosium quoque nostrum Cracoviae caeteri sequebantur; adeo ut in eius praesentia non solum a factis, verum etiam a dictis intemperantioribus abstinerent; ac ipsi quandoque praeceptores, cum paulo ad explicandum difficilius quaestio incidisset, Hosium censorem et arbitrum opinionum suarum adhibere non verecundarentur. Licet enim in discipulorum adhuc ordine censeretur, profectu tamen in litteris, ingenio, iudicio, memoria in praeceptorum numerum erat referendus. Quamvis autem admirabili quadam ingenii celeritate abundaret, nec ullo labore aut contentione opus habere videretur, vicissim tamen contentionem tantam adhibebat, ut etiamsi tardissimo esset ingenio omnia tamen assequi posse putaretur, ille vero proficiendi cupidissimus sic utrumque coniunxerat, ut non satis liqueret, utro nomine magis venire in omnium deberet admirationem.

20

Caput VII.

Vidit hoc Petrus Tomicki, Episcopus Cracoviensis et Regni Poloniae Vicecancellarius, vir animi excelsi, acerrimi iudicii et aequitatis amantissimus, quod in Hosio celerior esset virtutis, quam aetatis cursus, quodque pietas illa et eruditio non solum patriae nostrae, verum etiam toti Reipub. Christianae nascebatur. Quamobrem autor Hosio fuit, ut in Italiam profectus coeptum cursum studiorum prosequeretur et interiores ac reconditas disciplinas, quarum siti laborare videbatur, perdisceret. Hosius itaque Patavium profectus in praestantem illum virum, qui tunc in Italia principatum in docendo assecutus existimabatur, Latinarum Bonamicum incidit, in eiusque se consuetudinem penitus immersit, ut ex ea quotidie doctior evaderet, nec ullis ibi quoque blanditiis aut illecebris captus est, sed quam semel ingressus est pietatis viam sine ulla contentionis remissione persecutus, seipso maior quotidie evadebat. Duas enim tantum Patavii quoque vias noverat, ad Ecclesiam unam, ad Academiam alteram: reliquas omnes, quae ad festa, spectacula, conventus, celebritates, ludos, epulas, ad forum, ad otium ducebant, volentibus relinquebat. Observabat Hosius Bonamicum, et a Bonamico vicissim impensius amabatur cum propter exquisitam curam proficiendi, tum propter innocentis vitae castimoniam, quod in Epistola, qua deinde munus Episcopale Hosio gratulatus est, abunde testatus est. Magna illi quoque familiaritas et consuetudo cum Reginaldo Polo, adolescente gravi, senili iudicio ad omnem laudem et apud suos illustri loco nato intercessit, qui postea in Sacrum S. R. E. Cardinalium ordinem cooptatus patriae suae et splendoris plurimum et utilitatis attulit. Par erat in utroque studium pietatis, par doctrinae, rei omnium invidiosissimae, spes ducebat; aberat tamen ab utroque invidia, sola aemulatione flagrabant, non uter eorum primas ferret, sed uter alteri primas cederet. Athenas rediivas et alterum Basilium et alterum Gregorium Nazianzenum diceres. Secēssit postea

Petrus Tomicki autor Hosio professionis in Italiam c. a. 1529.

Patavii Bonamici consuetudine utitur.

Item R. Poli.

Hosius
Bononiae
Dr. iur.

Bononiam Bonamicus, quem Hosius fidelissimus et intimus discipulus secutus, cursu studiorum feliciter absoluto, Doctoratus lauream maxima cum laude et approbatione intelligentissimorum virorum, inter quos tum quoque celebris erat Romulus Amaseus, adeptus est: praesente et suis quoque calculis approbante Hugone Boncompagnio Doctore Bononiensi, qui nuper in Petri Cathedra sedens, Ecclesiae Dei rationes feliciter administravit et Gregorii XIII nomen obtinuit, et Alexandro Farnesio, Christophoro Madrucio, Othone Truchses Augustano, qui postea S. R. E. Cardinales fuerunt, viri sempiterna memoria dignissimi, et Octavio Parmensi Duce Farnesii fratre germano: quos hoc loco memorandos putavi, ut nostri homines videant, quam praestantium virorum semper fuerit ac nunc etiam sit altrix Bononia, et eo potius, quae domus est semper habita doctrinae, quam ad illas Christi perduellium haereticorum scholas (ubi nihil aliud quam edunt ut vomant, vomunt ut edant, et cum bene poti fuerint, Ecclesiam Dei, Pontificem, Episcopos et universum ordinem Ecclesiasticum turpissimis conviciis et omnium maledictorum notis proscindunt) Goltpergam, Vitembergam, Lipsiam, Francofurtum, Genevam, Ienam, Tigurim, Basileam filios et necessarios suos in bonis litteris erudiendos mittant. Bononia in patriam rediturus Basileam deflectere ac Erasmus Roterodamum (qui tum in Germania docti viri nomen adeptus existimabatur) videre eoque etiam familiariter uti cupiebat. Sicut olim Icherium, Romanae urbis Oratorem, Augustinus, quem tamen de facie non noverat, sed ex doctrinae fama, quae illi clara erat, amaverat ac videre cupierat; ac profectus etiam fuisset, nisi pecuniam, quam in sumptum itineris paraverat, pridie eius diei, quo discessurus erat Patavio, prorsus omnem amisisset. Voluit fortasse providere Dominus, qui servi sui vias omnes dirigebat et in Ecclesiae suae columnam erigere proponebat, ne ex Erasmi domestica consuetudine et ex illo pleno futilitatis ac levitatis ingenio mordacis linguae labem traheret, aut caeteris istiusmodi maculis mentis suae puritatem inquinaret, aut aliquod vitae periculum in mediis haereticorum furoribus, qui in Germania, Luthero Christi perduelle classicum canente, in sacra omnia laxatis totius crudelitatis et impudentiae habenis bacchabantur, incurreret.

Ab Erasmi
familiaritate
arce-
tur.

30

Caput VIII.

Cracoviam
reversus
ad regiam
cancellariam
applicatur
a. 1533.

Cracoviam itaque ex Italia reversus ab Episcopo Tomicio in familiaritatem recipitur. Quo mortuo et eius successore Choienski, qui et ipse Hosium habebat charissimum, Regina Poloniae Bona Sfortia cum Hosii ingenio opus haberet, in suam familiaritatem regalibus adiunctis promissionibus advocabat. Idem etiam plerique alii Regni Poloniae Episcopi faciebant. Caeterum Hosius cum Reginae divitiis opus non haberet, quietem et otium litterarium et Academicum pulverem, in quo vir bonus discitur, Regum opibus anteponendum existimabat, ac privatae potius vitae rationes, quam publica munera et officia, sibi esse persequenda proponebat: ac perfecisset etiam, nisi Sigismundus I Rex auctoritatem suam interposuisset, qui per Samuelem Macieyowski Episcopum Cracoviensem Regni Polon. Vicecancellarium, summi consilii, maximi animi, elegantem in dicendo et in existimando admodum prudentem ad operam in Regia sua Cancellaria navandam partim precibus, partim imperio interposito coëgisset. Vilnam deinde profectus Hosius ab octogenario patre mirabili et animi et vultus hilaritate excipitur. Placuit

Vilnam
profectus
ad patrem.

45

pio patri pietas filii, placuit rerum divinarum continens et minime interruptum studium, assidua lectio, fervens oratio, cura pauperum, in parentes obsequium, et quod in summa laude ponendum est, humilitatis possessio, quod nunquam de se magnifice sentiret, sed servum se inutilem profiteretur. Accidit etiam (neque enim et hoc praetereundum puto) cum ad mensam accumberet, ut famuli aliis rebus occupati mensae ministerium desererent et Hosius a mensa sese proripiens ministrorum munera obire et ea, quae deerant, tum parentibus suis, tum aliis hospitibus et convivis debito cum honore suppeditare pergeret. Quo facto grandaeus senex permotus, lachrymantibus oculis, in illius caput, sicut olim Iacob, manu imposita filio supplici benedixit dicens: „Exaltabit Dominus humilitatem tuam, multiplicabit in te gratiam suam. Eris longaeus super terram, et eris benedictus“. Filio vero respondente: Amen, ad mensam iterum accersitis ministris redierunt.

Caput IX.

Ad Aulam Regiam reversus scribendis litteris, decretis, legationibus, instructionibus, expeditionibus sedulam et fidelem et necessariam operam, magna cum sua laude, Regi Reipublicaeque navabat et Pruthenicis negotiis praecipue audiendis, referendis et expediendis erat occupatus, nec ulli labori, tempori, vigiliis pepercit, sed et cibum sumens et remotis mensis vel legebat statim aliquid, vel scribebat, vel dictabat amanuensi suo, vel legentem audiebat. Verumtamen cum hoc unum ante omnia laboraret, ut magis in vitae, quam in Reip. moderatione proficeret, in mediis occupationibus, in tanta concursatione negotiosissimorum hominum, in media turba et clamore aulico fecit tamen ille sibi solitudinem, ac toto nihilominus animo in sacrarum litterarum lectione versabatur, matutino praesertim tempore, quod huic uni occupationi destinaverat, nec unquam se passus est vel foro vel ambitione a suscepto consilio avocari. Quo factum est, ut Hosio cresceret grande nomen, non tamen re grandius. Nam licet adhuc esset in laicorum ordine, ipsi tamen sacerdotes eum sibi imitandum proponebant, cum viderent nil esse aliud Hosio vivere, quam Christum cum dilectione timere et cum timore diligere, cuius in se et in universum genus humanum beneficia semper sibi ostendebat.

Ad aulam revertitur.

Exemplar sacerdotum.

Caput X.

Offerebantur illi Ecclesiastica beneficia non modo non ambienti (virtute enim ambiendum esse didicerat, non favioribus), verum saepe etiam repugnanti. Cum autem Canonicatum Cracoviensem suscepisset, ut vocationi divinae satisfaceret, nulla mora interposita sacris ordinibus initiatus primam ut vocant suam Missam sine ulla frequentia et celebritate, quae fere solet maxima in his nostris provinciis adhiberi, in Ecclesia S. Stanislai in Skalka, non solum necessariis suis, verumetiam domesticis insciis, uno tantum Presbytero comitatus absolvit et tempus, quod consecutum est, a salutationibus amicorum et saecularibus negotiis vacuum transmisit, sibi et Deo vivens, mentem suam et cogitationem in examinandis vocationis suae muneribus et in altitudine mysteriorum contemplanda defixam habens; unde magna est ad pristinum zelum accessio consecuta. Coepit enim,

Canonicus Cracov. factus primam hostiam in Scalca offert a. 1540.

In haere-
ticorum
errores in-
vehitur. **tanquam potestatem habens, longe acrius maiorque vehementia in haereticorum errores invehi: in obstinatos et rebelles cum ipsum Regem tum ipsos quoque Episcopos, Regiae potentiae administros, incendere: legitimae potestatis auctoritatem ad commune quasi incendium extinguendum implorare: muneris quemque sui magna cum libertate admonere: Lutheri foedissimi hominis audaciam et impudentiam, cum daemone consuetudinem, fastu et superbia excaecatam animum, sitim Christiani sanguinis sive ex occasione, sive ex veritate continenter memorare, et omnia temulenti Saxonis somnia, quae pro puro puto verbo Dei venditabat, in odium hominum ac detestationem adducere; et quorum id munus erat proprium, ut omnes Haereticorum libellos peste venenisque respersos ex omnibus Regni finibus exterminandos susciperent, verbis valde bonis adhortari. Vincentii quoque** 10
Lirinensis aureum libellum, quem de Veritate Catholicae fidei conscripsit, recudendum curavit et omnibus tamquam praesentissimum antidotum, notis pariter et ignotis, offerebat; ita ut auctor ipse eius libelli existimaretur, non solum a nostris hominibus, sed a Smidelino quoque, Lutheranae sectae in Germania administro, 15
quod se ex ore eius audivisse Ioannes Rabus, ex Lutherano factus Christianus, in urbe cum esset, nobis audientibus referebat.

Vinc. Lirinensis
commonitorium
recudi curat
a. 1539.

Caput XI.

Conciones
exarat,
quae aliis
usui erant. **Quoniam autem ad munus Sacerdotale et eorum praesertim, qui curam animarum susceperunt, praedicandi quoque Evangelii officium pertinere** 20
didicerat, in Ecclesia Parochiali Golubensi bis ac ter idipsum praestare conatus est: verum illa contentio ex animi sententia non successit, sive propter vocis exilitatem, sive propter alias infirmitates et gracilitates corporis, quae nimia vocis contentione cumulari et exacerbari poterant, sive quod illi dominus talentum hoc, sicut ipse referre dolenter admodum consueverat, non est 25
donare dignatus. Cum itaque pro concione non posset, scribendo verbum veritatis praedicare aggressus est, Magni illius Gregorii Pontificis exemplum imitatus. Nam conciones scribebat Latina, Germanica et Polonica lingua, quas aliis praedicatoribus ad populum referendas offerebat, quae et intelligentium iudiciis valde probabantur et in auditorum animis maximos fructus pariebant: cum propter magnam spiritus, quae in illis elucebat, vehementiam et cor salutis proximorum cupidissimum, tum quod tota ratio Catholicae veritatis luculentissima oratione exponebatur. Ipse quoque Samuel Macieyowski Cracoviensis Episcopus, salutaris patriae nostrae senator, ex earum praescripto verba ad populum facere non dubitavit: et sunt adhuc in manibus nostris eius generis sermones non pauci, Hosii 35
manu propria Latina, Germanica, Polonica lingua conscripti, qui suo tempore, si Deo visum fuerit, in lucem hominum emittentur.

Caput XII.

In aula
conversatio. **Sic autem in Aula Regia vivebat Hosius, sic se in obeundis Cancellariae muneribus adhibebat, ut quantum antea alios, tantum seipsum quotidie superaret.** 40
Nam et hoc ante omnia diligentissime cavere solitus est, ne ullum obulum in nomen suum admitteret male intrantem. Munera, quae excoecant oculos, plane respuebat, ita ut successores eius abstinentiam accusarent, quod auream illam

remunerandorum laborum et officiorum consuetudinem, antiquo usu receptam, in Cancellaria Regia, magno ministrorum detrimento, partim explosisset, partim in cibaria munera convertisset. Cum in Ecclesia Cathedrali Cracoviensi resideret, in qua Canonicatum coactus acceperat, et aliquando contigisset, ut ab officiis di-
 5vinis per occupationes officii sui abesse coactus esset, ipse magis quam ministri Capituli vel, ut alicubi vocantur, Punctatores absentiam suam observabat: et cum illi distributiones quotidianae sine ulla deductione adnumerarentur, cum esset sui ipsius diligentissimus observator et custos, tantum de oblata pecunia detrahebat, quantum per Capituli leges absentibus detrahi consueverat. Cum itaque mores
 10haberet sine avaritia, contentus sicut ait Paulus praesentibus, fidens Deo, qui dixit: „Non te deseram, neque derelinquam“, eiecta ex animo huius Idoli servitute, vitam legibus Dei astrictam, linguam autem et orationem aulicis legibus et omni adulatione et blanditiis ambitiosorum hominum liberam et solutam habere voluit. Et cum aliquando iussus esset litteras ad Caesarem scribere, quae ad dissolu-
 15tionem matrimonii longa et accurata deliberatione praecedente inter maximos Orbis Christiani Principes constituti pertinebant, sicut olim Benevolus Imperialis scriba fecisse memoratur, cum Iustina Augusta Concilii Ariminensis abrogationem scribere praecepisset, sine ullis dissimulantiae involucris quod facere iubebatur propterea recusavit, quod rem eam magno cum Regni patriaeque periculo con-
 20iunctam videret: et cum paulo ante factus esset minister reconciliationis, ministerium divisionis et separationis exercere non deberet. Quae ad unitatem, charitatem et mutuam Principum concordiam constituendam pertinerent, in iis dicendis, scribendis, exequendis nullum in se laborem, fidem, diligentiam desideratam iri dicebat. Ut autem Sathanae consilia, qui dividit inter fratres, ulla sua opera, con-
 25silio, assensione approbet, prius se de gratia Regia, de fortunis ac de ipsa quoque vita decessurum, quam rem Sacerdotis officio, qui non divisionis sed reconciliationis minister est, ac persona vocationeque sua indignam esse designaturum. Quae cum essent ad regias aures perlata, sic animum illius perculerunt, ut ipse quoque rescindendi matrimonii cogitationem abiecerit, et quae semel fuerunt con-
 30stituta consentientes principiis exitus acceperunt, ac fertur etiam Regina Bona aliquando dixisse (nam ad illam quoque plurima Regni negocia referebat): „Putabam quod Hosius nesciret nisi scribere, sed video quod scit etiam dicere“, et hoc quoque nomine saepe innocentem appellabat, quod in animo serpentis prudentiam aleret, in moribus columbae simplicitatem obtineret.

Pro disso-
lutione
matrimo-
nii litteras
scribere
detreecat.

Caput XIII.

Sigismundus autem primus, sapientissimus ille Rex, cum pro sua prudentia iudicaret mores Hosii Sacerdotio, zelum Episcopatu esse dignissimum et ei com-
 mittere recte posse curam animarum, quas antea servare didicisset, splendorem illum
 praestantissimarum virtutum, quae in eo elucebant, ad illuminandos caeteros super
 40candelabrum ponere in animo suo constitutum habebat, ac perfecisset etiam, si vitam illi Dominus longiorem concessisset. Cum autem caelestem illam in domum ex istius corporis domicilio migraturus esset, sicut olim Constantinus ille Magnus filio suo Constantio de Athanasii gloriosissimi Christi Confessoris ad Episcopatum restitutione, sic iste Sigismundo Augusto filio suo de Hosii ad Episcopatum pro-
 45motione mandata dedit; quae etiam is est non ita multo post executus. Hosium

Hosius
invitus
Episcopus
Culm. no-
minatus
a. 1549
Paulo PP.
III. (non
Julio III).

enim ad Episcopatum Culmensem Iulio III. Romano Pontifici nominavit. Sed cum is in oculis suis parvus esset (non enim ultimum, quod de sapiente viro Philo Iudaeus memorat, inanis gloriae tunicam exuit, sed cum alias animi perturbationes vincere didicisset, virus quoque virtutum, laudis scilicet et gloriae cupiditatem, ne in animum admitteret statim ab initio laboravit) et Episcopalis officii magnitudinem et difficultatem cum ex aliis, tum vero maxime ex illo Chrysostomi aureo de Sacerdotio libello cognitam perspectamque haberet, quibus periculis esset vita pastoris obnoxia, quanta ab eo integritas, quanta religio exigatur, qualem linguam, qualem animam esse oporteat eius, qui pro Christo legatione fungitur: tum etiam praesentis temporis difficultates, audaciam, licentiam, impudentiam, Catholicorum ignaviam et tepiditatem, insidiatores multos, laqueos paratos, invidorum greges, ambitiosorum cohortes, Principum terrores, aequalium detractiones, adulationes, palpationes et, ut semel dicamus, quod ita purum, ita constantem esse Episcopum oporteat, ut si in ipsis caelis collocatus inter caelestes illas virtutes medius staret. Et, quod ad proximum attinet, ita sollicitum, ut omnium preces audiat, omnium quaerimonias intelligat, omnium vulneribus medeatur, omnium errores corrigat, omnium morbos cognoscat, omnia medicinae genera explorata habeat: cum opus est urat, cum opus est secet, scindat, vulneret; vicissim autem fomenta et salutare medicinas, cum opus est, adhibeat, mille ei oculis, mille pedibus, mille linguis, mille opus esse manibus, ut omnibus fiat omnia. Haec inquam et alia eius generis cum animo suo videnda proponeret, latere potius, quam his tantis aerumnis ac tempestatibus vitam suam obiicere cupiebat. Quamobrem cum per amicos non posset Regem de suscepta sententia dimovere, coram id etiam a Regia Maiestate verbis ad persuadendum aptis flagitabat, ut ad alium potius ea dignitas deferretur, non solum prece, sed novo quodam et inusitato exemplo usus, pretio quoque proposito. Cum enim in aula non deessent Lutheranae factionis sectatores, ruinis Reip. Christianae gaudentes, qui regem de sententia promovendi Hosii propositis nescio quibus periculis et Pruthenicae provinciae statutis et consuetudinibus ac magna pecuniae vi dimovere conarentur; ac illos Hosii pro religione conatus, pietatem illam suis conatibus et Lutheri sui somniis pestem et exitium allaturam iudicarent, precio ipsi quoque Regem, ut a proposito consilio discederet, oppugnandum susceperunt. Non solum autem Regi, verum etiam Hosio munera amplissima obtulerunt, ut Episcopale munus oblatum detrectaret, alioquin caput suum multis et magnis periculis obiiceret. Hosius autem (o omnibus saeculis imitandum exemplum) tantum abest, ut adversis hominum studiis et contentionibus moveretur, ut etiam immortales gratias ageret, quod tam exquisita cura salutis suae causam agerent utque ad alterum munus Episcopale deferretur laborarent, qui, qualiscunque tandem esset, se uno magis idoneus futurus esset. Quamobrem ut in sententia persisterent admonebat, nec nisi perfecta re conquiescerent, nullum sibi ab illis hoc uno maius beneficium praestari posse. Quod ad oblatam pecuniam attinet, nil unquam sibi minus cordi fuisse, quam opum studium: nullam se per Dei gratiam foelicitatis partem in iniquo mammona posuisse, nullam in pecuniae thesauris, ac tantum abesse, ut obtrusa auri pondera appeteret, ut etiam paratus esset ex suis angustiis aliquot centena ducatorum numerare, quicumque perficeret, ne Pontificis Maximi autoritate et Regia potestate munus oblatum suscipere cogeretur. Nil in animum suum minus cadere posse, quam ut vellet sua causa iura et Privilegia cuiuscunque tandem Provinciae aut Ecclesiae violari, pro

quorum conservatione per tot annos in Cancellaria Regia quam diligenter laborasset, ipsorum faciebat iudicium. Nec certe deerat Naaman quidam, si Giezi non defuisset, cuius pecunia aperuit os suum et clamabat: „Ecce ego, mitte me“. Sed omnium conatus Regia constantia eludebat: quam et mandata extrema moribundi parentis, et Hosii ipsius merita, et spes iuvandae religionis concepta in sententia retinebat: ut in hanc Hosii promotionem cadere non potuerit, quod de sui temporis infoelicitate queritur Gregorius Theologus, quod, sicut ipse loquitur, ad Episcopatum promovendos uno die sanctos fingimus eosque sanctos et eruditos esse iubemus, qui nihil didicerunt, nec aliud ad Sacerdotium attulerunt, praeterquam velle. Non solum itaque Rex ad Episcopatum nominavit Hosium, verum etiam ad sedem Apostolicam pro obtinenda confirmatione misit ac sumptus itineris et iura Cancellariae persolvit. Sic Hosius noster ad Episcopatum pertractus est potius, quam pervenit: ad quem, sicut de Cornelio scribit Cyprianus, non subito accessit, non volavit, sed per omnia officia Ecclesiastica promotus et in divinis administrationibus Dominum saepe promeritus ad Sacerdotii primum, deinde ad Episcopatus quoque sublime fastigium cunctis religionis gradibus ascendit. Episcopatum enim neque postulavit neque voluit, nec, ut caeteri, quos arrogantiae et superbiae tumor inflat, invasit, sed quietus et modestus et, qualēs esse consueverunt, qui ad hunc locum divinitus eliguntur, pro pudore virginalis conscientiae suae et pro humilitate ingenuitatis sibi et custoditae verecundiae non vim fecit, ut Episcopus fieret, sed ipse vim passus est, ut Episcopatum acciperet.

Caput XIV.

Post Episcopatum non ambitione vel pretio extortum, sed Dei, qui Episcopos facit, voluntate susceptum, cum iam Cathedra magnum et admirabilem Hosium non fecisset sed accepisset, quanta in administrando virtus, quanta fidei firmitas, quantum animi robur, quantus charitatis ardor, quanta vigiliarum accessio sit consecuta, iam dicemus. Decreverat is pro officio Episcopali ad Ecclesiam Culmensensem, sponsam suam, proficisci et oves fidei suae creditas verbo veritatis pascere; sed cum Sigismundo Regi cum invictissimo Imperatore Carolo V. et Ferdinando fratre Romanorum Rege negocia quaedam ardua et ad Regni sui ac totius Reipub. pacem et quietem stabiliendam valde pertinentia intercederent, visum illi est, consentientibus Regni Senatorum iudiciis, ut pacis et unitatis procuratio pacis et unitatis amantissimo Episcopo Hosio committeretur. Passus itaque est Hosius, quod Rex cupiebat sibi quoque persuaderi, legationisque munus suscepit. Existimabat enim maximam pietatem pacis patriaeque conservatione contineri, nec minus id ad salutem animarum et Ecclesiae Dei pacem pertinere, si apud summos orbis Christiani Principes, quam si apud oves suas pro stabilienda pace laboraret. Profectus itaque in Germaniam Ferdinandum Regem Viennae, Carolum fratrem eius Bruxellis et Gandavi, et Philippum Catholicum Regem Caroli filium Antverpiae convenit legationemque exposuit, in qua tantis sententiarum ponderibus, tanta eloquendi elegantia pacis et unitatis commoda recensuit, quem nos adhuc sermonem in thesauris nostris asservamus, ut non solum boni Oratoris, sed et boni Episcopi nomen et laudem apud illos Principes fuerit consecutus, ac in summo honore tum Regis sui, tum sua quoque causa propter maximam integritatis opinionem habitus, ea omnia, quorum causa missus erat, ex re et

Hosius
Epp. orator a Rege
ad Caesarem etc.
mittitur.

Foedera
Poloniam
inter
et Impe-
rium con-
firmatur.

utilitate Regni et ex dignitate Regis sui confecit. Libenter autem Legationis verba pietatis et prudentia plenissima et pectus unitatis studio inflammatum pone-
remus, nisi ad alia nostra properaret oratio. Sed ex responso Magni illius Caesaris, sicut ex unguibus leonem, Hosii in conglutinandis Principum animis dexteritatem ostendemus, cuius verba sic habent: „Misso ad nos Oratore suo Serenissimus 5
D. Sigismundus Augustus, Poloniae Rex, et amoris, amicitiae benevolentiaeque mutuae certamen per eum nobis denunciavit atque ad id nos provocavit, maiorum etiam nostrorum exemplis propositis, qui cum Serenitatis illius maioribus, certamen hoc semel susceptum ad extrema usque vitae suae tempora constanter viriliterque gesserunt. Nos vero, quibus persuasissimum est, nullum esse certamen 10
neque Deo gratius, neque Christiano Principe dignius, quam sit hoc, ad quod per Oratorem Serenissimi D. Regis Poloniae invitamur, tantominus gravatim ad id suscipiendum assensi sumus, quod non modo maiorum nostrorum Regum et Imperatorum exemplis, verum etiam Dei Opt. Ma. praeceptis ad eam rem impellimur: qui nil nobis neque per filium suum, neque per xii. Legatos suos diligen- 15
tius inculcavit, quam pacem, concordiam, tranquillitatem, amorem, amicitiam, benevolentiam paternamque charitatem: neque alia nota filios suos regnique haeredes agnoscere voluit, quam pace amplectenda mutuaeque dilectione retinenda. Quamobrem“ etc. In eandem quoque sententiam frater eius Ferdinandus Rom. Rex respondit. Cum autem diutius quam initio constituerat moram in Flandria Hosius 20
traheret, pius Rex intercedente Samuele Maciejowski Episcopo, Hosii amantissimo, novam non contemnendam pecuniam in sumptus itineris ad eum transcripsit. Quacum non indigeret Hosius, inusitato exemplo usus integram ad Regem suum remisit in eoque rem, sicut de suo Martino Bernardus memorat, non huius sed alterius saeculi designavit, quod videlicet legatus de terra auri sine auro rediit, 25
transierit per terram argenti et argentum nescivit. In itinere vero cavit semper diligentissime, ne ad hospicia haereticorum divertere cogeretur, saepeque maluit per integros dies sine ulla refectione iter institutum proseguere, noctes etiam insomnes aliquando ducere, ut in Catholicorum potius consuetudine festis praecipue diebus, quos in offerendo incruento sacrificio et in audiendis officiis divinis et 30
concionibus ponere consueverat, quam in terris haeresi infectis consisteret. Ex itinere quoque ad Magnum illum Othonem Truchsesium Cardinalem Augustanum divertit, virum conservandae religionis Catholicae cupidissimum, pietatis et pauperum non solum amicum, sed etiam amatorem, et in nos, antequam ad beatorum sedes evolaret, suaviter effusum, a quo fuit et honore maximo et summa vultus 35
frontisque hilaritate exceptus propter nominis et famae celebritatem, quam sua sibi pietate collegerat: quem etiam pater Cardinalis, Baro Truchses de Valburg, vir grandaevus, qui tunc apud filium Dilingae morabatur, ut primum aspexit et quosdam cum eo sermones contulit, multam senectuti suae gratiam habuit, quod eum usque ad tempora tam laudati et omni virtute cumulati viri, quem Angelum 40
Dei et exemplum veteris Sanctitatis vocitabat, perduxisset. Viros doctos, religionis Cathol. defensores, veri verbi Dei veros et legitimos ministros ubique quos potuit libentissime salutavit, amicitiae fundamenta iecit, ope, opera, consilio, auxilio, re iuivit: de pace religionis, de haeresibus extirpandis, de scripturarum locis, de haereticorum argumentis, de omni artificio Ecclesiae Dei tranquillandae sollicitate 45
consuluit et, ut ex omnium sermonibus et vitae ratione quotidie proficeret, laboravit; inter quos fuerunt doctissimus ille Dominicus de Soto, Roardus Tapper,

Petrus Canisius, Fridericus Staphylus, Martinus Eseingreinius, Vitus Amerbachius et alii nonnulli, qui vicissim Hosium, illam antiquae pietatis imaginem, sic intuebantur, ut quendam ex annalium Ecclesiasticorum memoria, aut de caelo in terram delapsum divinum hominem putarent.

5

Caput XV.

Exposita coram Rege legationis suae ratione ad Ecclesiam Culmensem, nulla mora interposita, se recepit totumque suum studium non ad otium et quietem post exantlatos illos aulae et itineris molestissimos labores, quod ignavi et desides faciunt, non ad curam rei familiaris, quod hominum est pecuniae cupiditate perditorum, se contulit. Sed cum duo esse Episcopi opera a Gregorio Pontifice didicisset, ut aut a Deo aliquid disceret, aut ipse populum doceret, in lectionem scripturarum ac in sacrae Theologiae studium totum se penitus immersit. Ante omnia vero omnem adhibuit operam, iuxta Petri principis Apostolorum admonitionem, ut paratus esse possit ad satisfactionem omni poscenti rationem reddere de ea quae in se erat spe et fide; et quod Paulus in Episcopo requirit, ut potens sit exhortari in doctrina sana et eos, qui contradicunt et docent quae non oportet, arguere. In quo studio quantum profecerit, ea quae cum haedis suis Torunensibus (sic enim vocare oves pastoribus suis inobedientes et rerum novarum cupidos homines consueverat) de religionis negotiis tractavit, apertissime ostendunt. Ad hos enim illico profectus erat, cum in illa Civitate fuisse cognovisset mente corruptos, sanam doctrinam non sustinentes, reprobos circa fidem, resistentes veritati, quibus Christo lucrificandis tam sedulam navavit operam, ut ea sola cura reliquas omnes curas et vitae quoque tuendae studium exclusisse videretur. Nam et cibi appetentiam fere amiserat et somno quietibusque caeteris longe quam ante minus utebatur, sciens illud, sicut ex Homero his etiam postremis vitae suae temporibus aliquando memorabat, quod

Redux ad
Eppi mu-
nia se
applicat.

Petr. 3, 15.

Tit. 1, 9.

Acta To-
runensia.

Ilias 2, 24.

Ὅς χρεὶ παννύχιον εὔδειν βουλευφόρον ἄνδρα,
ὃ λαοὶ τ' ἐπιτετράφαται καὶ τόσσα μέμλεον.

Perpetuam noctem domire haud principe dignum est,
Cui populi commissi, et tanta negotia curae.

30

Ac fuisset profecto laboris sui et vigiliarum eum quem cupiebat exitum apud Civitatem Torunensem consecutus, nisi Culmensem illam relinquere ac Varmiensis Ecclesiae curam suscipere, non sua cupiditate impulsus, sed Iulii Pontificis Maximi voluntate Regiaque autoritate iussus esset: quorum iudiciis tanto facilius obtemperandum esse putavit, quod sacris etiam canonibus transitionem ab una Ecclesia ad alteram non translationem prohibitam esse sciebat et exempla veterum Patrum memoria retinebat, qui ex uno Episcopatu ad alterum non habendi cupiditate, aut dominationis affectatione, vel inanis gloriae studio, sed, sicut Celestinus Pontifex et collega eius Anterius praecipit, utilitatis communis aut necessitatis gratia, non sua voluntate sed superiorum auctoritate translati fuerunt. Profectus itaque ad Ecclesiam Varmiensem, quanto sublimius ascendebat, tanto humilior evadebat, quanto autem minor erat in oculis suis, tanto maior in oculis hominum apparebat.

Translatio
ad Eppa-
tum Varm.
a. 1551.

Virtutes
Eppi
Varm.

Ibi quoque immoderati adversum se imperii fuit. In negotiis, in studiis sine intervallo gravis sibi instabat, nec desinebat, nisi deficiebat. In legendis enim et evolvendis veterum Patrum et Ecclesiae Dei Doctorum immensis voluminibus assiduam sine ulla intermissione operam navabat, maxime autem omnium sanctissimi Doctoris Augustini: quem sexies a capite ad calcem legisse ac, centies si legisset, ex eo quotidie proficere potuisse memorabat. Octo horas studii, octo negotiis et proximorum infirmitatibus, octo valetudini quietibusque caeteris impendebat: et quantumcunque temporis vel somno vel negotiis detrahere potuit, id totum in lectione et scriptione consumebat. Officium divinum semper solus in Ecclesia prostratus in genua devotissime recitabat. Missae sacrificium frequentissime celebrabat. Diebus festivis ad Ecclesiam Parochialem ex arce Heilspergensi descendebat et omnibus officiis divinis, horis, processionibus, concionibus et Missis publicis interesse volebat. Pauperes in Hospitali saepe visitabat, consolabatur et largis eleemosynis sublevabat, caeteros omnes indigentes, quicumque tandem accessissent, nunquam indonatos a conspectu suo dimittebat. Et cum sciret dominorum mores et studia ex familiae plerumque moribus et studiis aestimari, nec esse posse cuiusquam bonitatem tutam, cum a malis obsidetur, sicut nec sanitatem securam vicino serpente, maximam in recipiendis in familiaritatem suam servitoribus et ministris adhibuit cautionem. Neminem tulit unquam in familia sua haereticum obstinatum, at ne quidem in fide suspectum, neminem publicis vitis infamem, aut insigni aliqua nota turpitudinis aspersum. Ad legationes praesertim obeundas adiungebat sibi homines graves idoneos eosque, ut secum irent, rogabat, invitabat, quos sciebat suae famae, capiti, existimationi consulturos esse; ad laborem, non ad praedam ituros denunciabat; cum hoc quoque ab Africano illo didicisset, quamvis Ethnico, multo magis petendum esse ab hominibus, si salvi esse volumus, ut eant nobiscum in Provinciam, quam hoc illis in beneficii loco deferendum. Ad frequentandam peccatorum confessionem, ad expianda peccata, ad communionem sacratissimi Eucharistiae sacramenti et vitae exemplis et paternis admonitionibus accendebat. Otium viciorum matrem non solum ipse exquisitissima cura fugiebat, sed omnes quoque suos familiares honestissimis occupationibus, ne unquam Diabolus otiosos inveniret, quasi quibusdam vitae alimentis distinebat: alium lectione, alium scriptione, alium in sacra scriptura et in Doctorum libris locorum investigatione, alium in scribendis, alium in rescribendis litteris, alium in audiendis, alium in explicandis negotiis occupabat. Omnes in universum aliquibus officiis implicatos et constrictos esse volebat. Et inter alios scio hominem, qui (quod sibi perpetuae laudi gloriaeque ducit) in illius erat intimis, quem in privato suo conclavi et in bibliothecis per integros dies libris et scripturis legendis ac litteris excipiendis occupatum tenuit, ut nil plane vacui saepe liberique temporis habuerit ad reliquas vitae et valetudinis rationes procurandas; atque etiam ea re cumprimis delectari videbatur, cum adolescentes praesertim ieiuniis, vigiliis, humicubationibus, lectioni, scriptioni deditos esse videret. Malebat ut sudorem, laborem, militiam, virum, quam ulla pigmenta olerent. Sciebat quod severior disciplina firmat ingenium aptumque magnis conatibus reddit, et iumenta, quorum ungula in asperis montibus obduruat, quantumlibet difficilem viam facile patiuntur, in molli palustrique pascuo saginata cito subteruntur. Pueros autem nobiles, quos alebat, ad compatendum Christo et ad memoriam eius quinque vulnerum accuratius expendendam, non sicut olim Lacaedemonii in illa sua διαμαστίγωσι gloriae causa, sed veluti D.

Bonaventura consulit, ad compunctionem excitandam in singulas ferias sextas virgis caedi voluit: cum haec omnia ad frangendam aetatis intemperantiam et ad opprimendas adolescentiae cupiditates plurimum habere momenti meminisset. Ministris suis et publicorum munerum procuratoribus charitatis studium et amorem iustitiae praecipue commendabat, ut subditos omni potius humanitatis et benevolentiae genere, quam metu, malo custode diuturnitatis, in officio continerent. Iram inermem haberent, pestiferam vim esse valere ad nocendum: cum non solum ferocissima, sed etiam ignavissima animalia timeantur ob malum virus. Peccatis eos, non peccantibus irasci iubebat. In cognoscendis et diiudicandis controversiis ut alteram semper aurem alteri parti reservarent, admonebat. Legis non legislatoris animum et personam assumerent. Et sicut illa notos et ignotos sine ulla differentia, sed non nisi reos condemnat, sic illi sine personarum acceptione iustum iudicium iudicarent; alieni sanguinis essent parcissimi. Ultima supplicia non nisi ultimis sceleribus adhiberent, nec quenquam unquam perire permetterent, nisi viderint etiam pereuntis interesse, ut pereat. Illudque ante omnia exploratissimum haberent, non modo iis, qui munus aliquod iustitiae causa acceperant, sed et his, qui dedissent inimicum se, si id cognovisset, futurum. Nec etiam magnopere ministros requirebat, qui omnes vias pecuniae nossent, tales enim pecuniae causa multa vicissim facere sciebat. Ac saepe maluit minus intelligentes ministros tolerare, quam se labyrinthis curandae rei familiaris intricare. Scrutari sordes omnium, excutere unumquemque suorum illiberale putabat. De pretio escarum, de numero panum quotidianas rationes indagare alienum ab officio Episcopi iudicabat. Rem putabat erubescendam, quod Christianus Christiano sua non crederet. Incumbere suppellectili, ordinare singula, scire de omnibus, suspicionibus laborare, moveri ad quaeque perdita vel neglecta, animi id esse censebat nimis abiecte de misericordia Dei sentientis. Solius tantum temporis et horarum avaritiam honestissimam esse iudicabat. Et cum aliquando moneretur, ut colonis suis paulo maiorem pecuniam imperaret, ex qua plurium posset necessitatibus succurrere: „Tondere ait pecus permittitur, non deglubere, a me mos iste non coepit, in me nolo desinat“. Non enim aurum habere praeclarum sibi videri, sed eis qui haberent aurum imperare. Facilis igitur erat in admittendis hominibus. Ostia sua Achatii Episcopi exemplo accedentibus aperta semper esse voluit, sciens quod vela non tam superbia, quam conscientia Magnatum ostiis obdidit. In negotiis cognoscendis et investigandis diligentissimus, in ferendis sententiis aequissimus; severitatem abditam, in promptu semper clementiam habebat. In maleficos legumque transgressores, aequabili severitate utebatur, nulla gratia, nullo timore variata: atque haec ipsa quoque severitas multis saepe condimentis humanitatis mitigabatur. Assentatoribus, qui ad alterius non modo sensum ac voluntatem, sed etiam vultum atque nutum convertuntur, aures suas nunquam patefaciebat, imo suspectus semper eos habebat, qui palam vererentur, quod in aurem erant parati dicere. Colonos et agricolas libenter ex omni occasione familiariter alloquebatur, cupiens ex illorum sancta simplicitate, sicut olim faciebat magnus ille Arsenius, proficere, quod reliqua omnia ex libris et magnorum consuetudine, sola simplicitas ex consuetudine simplicium disci atque percipi posset. Familia non valde numerosa, equitatu honesto caeterisque splendoribus et ornamentis ita utebatur, ut ea dignitatis magis quam potestatis insignia viderentur. Errores domesticorum et necessariorum suorum sic aspiciebat, sicut aspicit aegros suos medicus. In summa sic se adhibuit in illa sua Episcopali

dignitate et potestate, nulla ut alia potestas ab his, quibus praeerat, desideraretur. Plane enim nullum officium praetermisit diligentis ac moderati speculatoris, sed omnium commodis et utilitatibus servivit, omnibus consuluit, omnibus medebatur, omnium saluti providebat: ac se non dominum esse, sed pastorem gregis Christi et parentem filiorum spiritualium re et veritate comprobavit.

5

Caput XVI.

Joannes
a Preuk
praefectu-
ra Braus-
bergensi
privatur
a. 1557.

Ad hunc itaque modum, compositis vitae, familiae domusque suae rationibus, curam suam ad Ecclesiae rationes sublevandas convertit. Erat in oppido Braunsbergensi Capitaneus N. Praika vir nobilis, habens coniugem quoque nobilem, ex antiqua Cemarum familia oriundam, sed in Lutherana perfidia enutritam,¹⁰ quam cum maritus ad rectam fidem non posset, illa maritum ad suam perfidiam nocturnis concionibus et blanditiis pertraxit. Non ferendum hoc putavit Orthodoxus Episcopus, ut subditis Ecclesiae desertor Ecclesiae imperaret. Quamobrem inter se et ipsum paternis primum admonitionibus ad officium revocare utrumque conabatur docendo, instruendo cum omni patientia et charitate. Sed cum lenitate¹⁵ non proficeret, daturum se esse operam denunciavit, nisi paternis suis admonitionibus obtemperaret, ut sicut se suo iudicio a corpore Christi Ecclesia et Episcopi et Domini sui communione separavit, ita etiam a sua et a reliquorum Ecclesiae Variniensis subditorum societate separaretur, ac de munere Capitanei decedere cogeretur. Praikius vir animi alioquin moderati cum Episcopum in sententia per-²⁰ sistere animadverteret, per Palatinum Mariaeburgensem Regia gratia praefidentem Maiestatis suae praesidium imploravit, ut pro sua potestate Episcopo mandaret, ne religionis causa, et maxime propter usum utriusque speciei, qui in reliqua Prussiae parte tolerabatur, virum de universo Episcopatu bene meritum et munere suo fideliter et cum fructu perfungentem praefectura Braunspergensi dimo-²⁵ veret. Rogatus a Palatino Rex datis ad Hosium litteris quod rogabatur rogavit; vel fortasse etiam, ut in Aulis magnorum Principum accidit, obreptum illi est. At pius Episcopus acceptis litteris, cum sese tanquam scutis atque telis maxima in Deum fiducia et orationum praesidio armavisset, Alexandri Constantini Episcopi exemplum imitatus, cui ut Arium in communionem reciperet Constantius Impe-³⁰ rator mandaverat: et illa piissimi Theodosii Coenobiarchae ad Theodosium Imperatorem, plena Christianae libertatis verba ferens in oculis: „Tantum abest, ait, o Rex ut haec in subditis nostris nova toleremus dogmata, ut eos etiam, qui ea profiteri voluerint, pie abdicare et anathemati subiicere cogitemus. Absit ut hoc fiat, o Rex, Christe, et si quis vim facere voluerit, veritatis auctorem Deum testa-³⁵ mur, quod usque ad sanguinem resistemus et libenter animam pro recta fide profundemus, nec quenquam permittemus aliquid sentire, tantum abest ut dicere quod discrepet a Sanctis Patribus et Oecumenicis Conciliis. Hunc potius, o Rex, qui superbit et errat, admonere quam me ab officio munereque meo revocare debuisti. Nam etsi peccata Hosii tanta sunt, ut pati talia debeat; Petri Apostoli peccata⁴⁰ nulla sunt, ut Regni tui temporibus, ab eius Cathedra talis secessio fieri debeat“. Quamobrem a Regia Maiestate vicissim postulavit, „ne quid sibi (haec enim sunt epistolae verba) velit imperare, quod Episcopo Catholico non sit dignum et in quo, nisi vellet animam suam, qua nihil habebat charius, Sathanae tradere, Maiestati suae parere non posset, nec etiam deberet. Omnia potius alia velit imperare. Quod⁴⁵

si mihi etiam ad mortem vel in exilium proficisci sic imperante M. V. licebit, modo ne quid contra Deum et conscientiam meam facere cogar, id mihi beneficii loco futurum est. In te Domine speravi non confundar in aeternum. Agnoscat me Praikius pro suo Episcopo, conscientiam suam non ipse sibi liget, aut solvat
 5 arbitrato suo, sed a me Episcopo et pastore suo solvi ligarique patiat: a me, non ab uxore de vero sensu et intelligentia scripturarum doceatur, in quarum meditatione bonam vitae meae partem consumpsi, ut eam (quod sine arrogancia dictum velim) melius intelligere mihi videar, non modo quam ipsa mulier, verum etiam quam pater eius: tum ego facile patiar, ut bona conditione sua, aliquo
 10 etiam cum detrimento meo, praefectum agat Ca tri et Oppidi mei Braunspergensis. Ita factum est, cum Episcopus Regio imperio vinci non posset, ut Rex Episcopi constantia vinceretur, et Praikius uxoris potius, quam Episcopi sui religionem secutus praefectura Braunspergensis decedere cogeretur.

Caput XVII.

15 Ad caeteras quoque Episcopatus partes partim repurgandas, partim in officio retinendas studium convertit, si quos ex vicinorum haereticorum consuetudine, qui sub dominatu Ducis in Prussia, sicut prius Ecclesiae ita postea Lutheri dogmate reprobato, novum Osiandri dogma receperant, vitium traxisse cognoverat, nullum laborem docendi, monendi, rogandi tam per se, quam per sacerdot
 20 es et parochos et Theologos suos nullam prorsus occasionem praetermittebat; libros Catholicos pro singulorum intelligentia tam Latinos quam vulgares offerebat, haereticorum errores, audaciam, impudentiam, crudelitatem detestari ac in odium adducere non cessabat. Quoniam autem in tenera iuventute recte et honeste et laudabiliter instituta magnum habere momentum ad universae pietatis
 25 propagationem iudicabat, nobilium puerorum et adolescentum non contemnendum numerum maximis expensis sub disciplina Catholicorum praeceptorum aluit, atque ut in recta fide timoreque Domini tenera eorum aetas instrueretur, maxima adhibita diligentia laboravit; sciens quam graviter deploret Esaias Propheta suorum
 30 temporum infelicitatem, quibus impietatis Magistri, aequae ut nunc haeretici, operam enixe dabant, ut fierent „laqueus iuvenum“, hoc est, ut adolescentes suos eodem scelere colligatos in eandem fraudem impellerent et doctrina scelestae et impiae a teneris annis imbuerent; tum ut etiam vestigia sanctissimi Christi martyris Thomae Cantuariensis Archiepiscopi in eadem iuventute educanda sequeretur; quae una re animos universae nobilitatis mirabiliter sibi adiunxit, ita ut haeretici quoque
 35 parentes liberos suos in fidem et protectionem Hosii committerent, et sunt ex hoc eius studio non vulgares fructus in Ecclesia Dei et in ipsa quoque patria nostra post aliquot annos consecuti.

Hosii in
tuendis
catholicis
opera.

Pro tenera
iuventute
cura.

les. 42, 22.

Caput XVIII.

Coëgit interea Synodum Provinciale Nicolaus Dziergowski Gneznen. Archiepiscopus: ad quam etsi non pertineret Episcopus Varmiensis, maluit tamen Hosius de iure quam de charitate, aut de studio iuvandae Ecclesiae decedere. Profectus est Petricoviam. In itinere porro transeunda erat Istula ventis et glacie defluente impedita, cui periculo ne se committeret, et a nautis et a suis domesticis rogabatur.

Synodus
Provinc.
Petrico-
viae a. 1557
mense lu-
nio.

Hoc evenit Hosio altera vice, mense Novembri a. 1554, Petricoviam petenti.

Caeterum ille malens, ut se mortuum potius quam vivum desideraret Ecclesia, reposita in Deum fiducia vilem quandam scapham conscendit, in medio flumine cum esset, coepit obrui fluctibus atque ad orationem conversus, exaequatis cordis intentioni luminibus: „Christe, tua, inquit, causa agitur, adiuva nos“, ac ita periculum evasit et in tempore ad synodum venit, quo in loco quam sapientes sententias dixerit, quae consilia suggesserit ad Ecclesiam Dei pristinae paci restituendam, cum alia multa, tum hoc scriptum ostendit, quod Archiepiscopo porrexerat, in quo haec inter caetera verba leguntur: „Unusquisque nostrum in se descendat, quae regnent in se consideret, atque ex eo coniecturam capiat, regnum ne Dei primum quaerat, iuxta Magistri nostri consilium, quod intra nos est, an Sathanae potius regnum, de quo nos pretioso sanguine suo liberatos Deus esse voluit. Dolenter dico, verumtamen quin quod sentiam dicam, facere non possum. Omnes prope derelicto regno Dei, Sathanae regnum quaerimus, ac nullius prope rei quam temporalium istorum, quae fluxa sunt et caduca, curam habemus maiorem. Sed cum dixerit Magister noster: Primum quaerite regnum Dei et haec omnia adiicientur vobis, non est mirandum si non desunt nobis et externi et domestici hostes, qui, postquam regnum Dei quaerere desiimus, ea quae adiecta nobis oportuit regnum Dei quaerentibus, detrachere quantum possunt et eripere conantur. Nostris hoc vitii et flagitii debemus, quod ab iis ipsis, quibus nos benigne facimus, quod ab iis etiam, qui nos arcta necessitudine attingunt, de iurium nostrorum abrogatione, de privilegiorum et immunitatum antiquatione, de fortunarum nostrarum eversione consilia iniri videmus. Cum enim animadvertant multum nos ab officii religione declinare, nec alii fere rei quam congerendis opibus avidè inhiare, cum solo nomine spirituales, revera autem plusquam carnales et saeculares nos esse conspiciant, cum eam esse vitam, eos mores nostros videant, ut nomen Dei per nos blasphemetur inter gentes, non solum nos et odio et contemptu dignos esse iudicant, verum etiam de fide de religione, de Deo dubitare incipiant, atque alii hanc, alii illam sectam profitentur, plerique etiam a fide Christiana ad perfidiam delabuntur Iudaeorum. Redeundum itaque nobis est in viam, corrigendi sunt pravi mores nostri, vitaeque nostrae commutatione placandus est Deus: ita futurum est, ut haec temporalia, quae nobis adiectum iri regnum Dei quaerentibus promisit, nemo nobis eripiat, et consequamur praeterea regnum illud sempiternum. Postquam autem in vitam nostam inquisiverimus, atque in melius commutaverimus, tum demum in aliorum nos quoque mores inquirere oportebit. Sic fiet ut oves nostrae voces nostras libentius audiant, salutem suam nobis fidant, ductum nostrum sequantur, quo ducimus eant, cum viderint non solum docere quae Christus docenda praecepit, sed etiam facere. Nos enim speculatores Deus dedit domui Israel. Debemus diligenter speculari, quemadmodum se quisque gerat in Dioecesi nostra, qua vita, quibus sit moribus; atque illud inprimis, quas de Deo, de fide, de religione opiniones habeat“. Tam pia Orthodoxi Episcopi admonitio cum reliquorum Episcoporum animos ad studium reformandae vitae accendisset, constitutum ante omnia est, ut fidem Ecclesiae Catholicae iuramento interposito singuli profiterentur. Proposita fuerunt certa doctrinae capita, ut suam de illis sententiam omnes Episcopi dicerent. Quoniam autem nude proferebantur, postulatum ab Hosio fuit, ut ea pluribus verbis explicaret et illustriora redderet, quo melius intelligere possent quid illic foret, de quo iureiurando interposito sententiam suam essent dicturi. Quod etiam ab illo, ut angustiae temporis ferebant, curatum est diligenter:

conatusque est doctrinae capita in ordinem redacta scripturarum et Conciliorum Patrumque testimoniis ac probabilibus etiam rationibus confirmare, quo facilius ad ea calculo suo comprobanda Patres adducerentur. Neque prorsus irritus cecidit labor hic illius. Nam simul ut lecta fuerunt quae conscripserat doctrinae capita, iurarunt statim in ea omnes, qui tum praesentes erant Episcopi: et libello quem produxerat manibus suis subscripserunt, quin etiam ut is typis mandaretur, decreverunt. Sic Hosius publici commodi procurator et antistes; cuius curae finis erant rerum termini, piam et orthodoxam doctrinam, sicut olim Greg. fecisse Basilium memorat, litteris consignavit, importunam haereticorum audaciam propulsans et alios armis linguae comminus feriens, alios autem atramenti sagittis impetens. Quoniam autem quatuor tantum dierum spacium ad scribendum illi datum erat, et res gravis atque ardua tractabatur, ne quid Patres de scripto illo festinantius statuerent, postulavit, simul etiam se facturum recepit ut intra paucos menses ea quae scripserat accuratius expenderet ac perpoliret, augeret etiam ac locupletaret. Ac initio quidem liber ille Cracoviae fuit typis mandatus: et postquam in Urbem Romam esset perlatus, omnium Theologorum iudicio fuit approbatus, ita ut Magnus ille Cardinalis Augustanus Otto Truchses dignum iudicaret, quem in oppido suo Diligensi statim imprimendum curaret. Idem paulo post factum est Moguntiae: ubi tamen, quae illius erat modestia, qui nunquam nomina sua in terris scribere didicerat, auctoris nomen praetermissum erat: qua de re cum a Roardo Tapper viro doctissimo admonitus esset, quod in terras Catholicorum libros, qui nomen auctoris praefixum non haberent, importari minime liceret, nomen suum deinceps non gravatim adscribi passus est. Haec initia tam laudatus iste liber habuit, qui deinceps in orbe Christiano tantas utilitates et com-
moda peperit, qualia sequens oratio indicabit, adeo ut de eo quoque nos, quod olim de Basilii scriptis Gregorius, dicere possimus, quod post Hosium nulla alia scribendi materia contra haereticos scriptoribus suppetere videatur. Quod autem ei libro titulum hunc dederit Confessio Catholicae fidei Christiana, id eo consilio in quadam Epistola se fecisse memorat, quod videbat haereticos scripsisse: Confessionem Augustanam, ipse contra voluit scribere Confessionem Christianam: illi suae privatae, ipse vero Catholicae fidei: ut sicut doctrina doctrinae, sic et titulus titulo ex diametro opponeretur, et semen adulterae a semine liberae in fronte et in oculis, in ipso initio discernetur.

Confessio
fidei
catholicae
Petricov.
a. 1551
conscripta,

A. 1553
typis man-
data.

A. 1557.

A. 1560.

Caput XIX.

Cum Gedanum aliquando Sigismundus Rex venisset, vir quoque Dei Hosius cum salutandi Regis, tum religionis praecipue causa, ne quid incommodi a Civibus novitatis studiosis pateretur, ad Civitatem illam accessit, qui, quod futurum suspicabatur, Augustanae Confessionis approbationem magna adhibita contentione, aureis armati gladiis, a Regia Maiestate petiverunt. Hosius contra, ne Rex tantum scelus admitteret, omni suo studio, conatu, labore, diligentia impedivit, cognominisque quondam sui Hosii Cordubensis libertatem in eo admonendo imitatus: „Ne te, ait, immisceas, o Rex, rebus Ecclesiasticis, neque Episcopis in hoc genere praecipe, sed ea potius ab illis disce. Tibi Deus imperium commisit, nobis ea quae sunt Ecclesiae concredidit. Ad Regem palatia, ad Episcopum Ecclesiae pertinent. Quin tu potius defende contra haereticos inconcussum Ecclesiae statum,

Acta Ge-
danensia
a. 1552.

Cum Alberto, duce Prussiae, de iustificatione colloquium.

Phil. 1, 18.

ut et tuum Christi dextera defendat imperium". Venerat autem Gedanum salutandi quoque Regis causa Albertus Marchio Brandeburgensis Dux in Prussia, qui non ita pridem et Ecclesiae Catholicae et Ordinis sui Theutonicorum S. Mariae legibus et institutis, cuius supremus Magister erat constitutus, repudiatis primo quidem impetu ad Lutheri dogma, postea vero ad Osiandri in articulo de iustificatione sententiam, Lutheri magistri sui et eius Symmystae Philippi Melanthonis sententia reprobata, defecerat, eumque hominem in oculis et deliciis habebat totumque salutis suae praesidium in eius praecipue ingenio et doctrina collocabat. Ad eum Ducem iussu Regis cum alio quodam regni Senatore accessit Hosius, ut de quodam negotio ad Rempub. pertinente cum eo transigeret ac etiam admoneret, ne tubarum clangoribus ad suas Osiandrinas conciones populum convocaret. Quo constituto pro Christiana charitate, qua pectus instructum habebat, et incredibili zelo quo abundabat Catholicae fidei, iuxta Pauli praeceptum sive per occasionem, sive per veritatem, propagandae: tenere se non potuit, quin errorum, in quos incurrerat, Ducem et vicinum et bene de se meritum admoneret. „Memini, dicebat, eius temporis cum Excellentia tua eam religionis doctrinam sequeretur, quam docet una sancta, Catholica, Apostolica, Romana Ecclesia, omneque salutis suae firmamentum in huius unius praesidio collocabat, nec salvum esse quenquam posse iudicabat, nisi quod illa doceret fideliter firmiterque retineret. Suscitato vero ab inferis Luthero, qui primus hoc infoelici saeculo nostro, cum in lupae prius cuiusdam gremio, quam illi uxorem vocare visum est, mentem metumque deposuisset, doctrinam Ecclesiae Catholicae ausus fuit superbissima praesumptione reprobare, et sopitas atque reprobatae dudum haereses sub scamnoque sepultas pro puro puto verbo Dei in lucem hominum producere: visum est Excellentiae tuae, quod gratissima quaedam lux oculis suis affulserit. Quamobrem quam tenebat Ecclesiae doctrinam tanquam nimis et ortu et virtute antiquam et obsoletam longoque situ squalentem repudiavit, nec esse spem salutis in illius observatione collocandam iudicavit; eam vero, quam e latebris Lutherus extraxerat, omnibus numeris et partibus absolutam recta in Caelum, mit Spornn und Stiwell (sic enim Germanice loquebatur), quasi diceret ocreatum et petasatum, ducere esseque per omnia Evangelio Christi et Apostolicae doctrinae consentaneam, totiusque salutis humanae arcem in ea sola esse constituendam. Venit postea Osiander, qui Lutheri de iustificatione dogma, si iuxta Philippi interpretationem accipiatur, damnavit et sibi soli huius articuli intelligentiam arrogare non dubitavit, eamque ab omnibus tanquam Dei verbum et ipsissimum Evangelium Christi recipi adorarique voluit, quam etiam Vitembergenses pseudoapostoli cum suo Brentio approbarant et cum Evangelio consentire censuerant. Vitembergenses autem ministri, Philippus, Pomeranus, Forsterus, damnarunt omnibusque sententiis reprobarunt et editis contra Osiandrum libellis omnibus maledictorum notis et sententiam, et eius auctorem prosciderunt. Vocant enim Osiandrum haereticum, Antichristum, Iudaeum, nigrum Diabolum, draconem, hominem nefarium, consceleratum hostem Christi, quod in eius cubiculo scriptitare Diabolus visus esset, et quod alii duo in specie canum quocunque se verteret eum sequerentur. Vicissim autem Osiander Scholae Vitembergensi et praecipue Philippo tyrannidem obicit, quod discipulos suos iuramento interposito adigant id pro verbo Dei recipere, quod ipsis videretur de aliquo scripturae loco; et monet etiam parentes diligenter, ut etiam atque etiam secum deliberent, num suos filios Vitembergam mittere debeant, ut ibi Magistri vel

Doctores efficiantur. Coguntur enim, inquit, abiurare verba Dei et iurare in verba Philippi. Iurat enim quilibet, quod de gravioribus rebus ad fidem pertinentibus nil velit statuere, nisi de sententia seniorum confessionis Augustanae, etiamsi contrarium dicit scriptura, quam si sequi potius voluerit, erit periurii reus. Ita secreta fit quaedam conspiratio, quae magis hominum quam Dei verba respicit, atque ideo Christianae Reipub. non parum adfert detrimenti. Philippi verbum plus apud eos ponderis habet quam Dei verbum. Sex, ait Osiander, et triginta scripturarum loca produxi, quibus habitare Deum in nobis ostendi; creditum non est. Simul ut Philippus parvam schaedam scripsit, qua testatus est rem ita se habere, statim creditum est. Vox est audita de caelo patris de Christo dicentis: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, hunc audite. Hunc, inquit, audite, non Philippum, non alios homines, qui tibi os obturant et volunt, ut secundum eorum consilium, non autem secundum scripturas pronuncies. Sic Osiander ferre non potuit, ut homines ad Confess. Augustanam, quod Philippi verbum est, alligarentur potius quam ad Dei verbum; et patietur Excellentia tua se ad Osiandri verbum, quod Dei verbum non est, alligari? Quin potius postea quam Osiandri iudicio tantum tribuit et eum in intimis atque deliciis habet, consilium eius sequi deberet et Dei voci, qui filium suum, non Philippum, non Lutherum, non Osiandrum audire iubet, obtemperaret. Loquutus est olim Deus in Prophetis, loquutus est in filio, loquitur et nunc in Ecclesia. Hanc igitur iuxta Christi et Pauli consilium audiat et iuxta Osiandri sui consilium nec Philippo, nec Confessionis Augustanae, nec ipsi quoque Osiandro fidem ullam adiungat, cum ipse quoque sit homo, sicut Philippus et Lutherus, erroribus multis et infirmitatibus obnoxius. Non vult sibi Osiander a magistris et praeceptoribus suis os obturari, non secundum eorum consilium, sed secundum scripturas de fidei articulis vult pronunciare; cur sibi Excellentia tua ab Osiandro patietur os obturari, ut de fidei articulis id approbet, quod dicit Osiander, id reprobet, quod dicit scriptura? Nonne haec ipsissima est idolatria, hominis verbum pro Dei verbo recipere et ab eo discedere nefas esse existimare? Nam si hominum sententias sequi voluerit, nullo unquam certo gradu consistet sed in dies in peius proficiet, dum per omnes impietatis gradus eo perveniat, ut dicat in corde suo: „Non est Deus“. Superbia enim, ait scriptura, eorum, qui oderunt Dominum, Psl. 13, 1. ascendit semper. Nil itaque ad salutem tutius, quam istorum, qui se novos recentesque Deos faciunt, quos non coluerunt patres nostri, quocunque tandem illi nomine vocentur, sententias reprobare et Ecclesiae Catholicae, cui promissus et missus est Spiritus Sanctus, quam columnam veritatis vocat Apostolus, in qua ipsa quoque Excellentia tua nata et educata esset, quam a suis maioribus, avis, attavis, proavis, abavis, custoditam esse non ignoraret, adhaerere“. Haec et alia id generis multa, quae Spiritus Sanctus causam suam agenti suggerebat, cum dixisset Hosius, Dux alioquin eloquens et qui sibi cautus et prudens videbatur, vi veritatis victus, cum gratias pro amicissima admonitione egisset, nil aliud respondit quam hoc: „Quantum video, tu velles me facere Papistam“. Hosius autem: „Ego, inquit, profiteor me esse Christianum, postea Papistam, deinde Registam et, si natus essem in ditione tua, non erubescam profiteri me Ducistam. Libenter enim agnosco semper legitimam potestatem, cui me subiectum Deus esse voluit. Summum Pontificem, meum et totius Ecclesiae caput, quin et Regem ac Dominum meum agnosco Christum, Deum et Salvatorem meum: numquid propterea non est agnoscendus Rex meus et Dominus meus Sigismundus? Quod si vero non

Osiander
contra
Philippum.

detrahitur supremo Regi meo et Domino Iesu Christo, si Regem et Dominum meum esse dicam Sigismundum Augustum: certe nil detrahitur eidem, si summum etiam Pontificem in terris, pastorem meum et Ecclesiae totius caput, sub illo capite, agnoscam Christi vicarium Petrique successorem Rom. Pontificem. Proinde me non offendi, verum etiam laudi ducere, si quis me vocet primum Christianum, 5 deinde Papistam, postea Registam. Caeterum Lutheristam, Calvinistam, Osiandristam vocari me nolle, quod non videam, quo iure illi subiectus esse debeam, qui nulla fuit in potestate constitutus et Cathedram suam contra eius Cathedram constituit, cui scio dictum esse: Pasce oves meas, cui claves Regni caelorum datas esse in iisdem illis scripturis lego, in quibus lego, quod venturi essent Pseudo- 10 prophetae pellibus ovium cooperti et ostensuri: Ecce hic est Christus, ecce illic: quales istos Lutheros, Philippos, Osiandros et alios similes istis esse persuasum habeo. Et credat, ait, Excell. tua, quod apud istos, qui Papistae nomen contumeliosum putant, non minus est contumeliosum Caesaristae et Registae nomen. Nihil enim aliud quam eversam volunt omnem legitimam potestatem, ut ruant sursum deorsum omnia. Et hoc est Evangelium, quod profitentur. Porro quibus tum usus est Germanica verba haec fuerunt; „Ich bin ein Christ, ein Papist, ein Regist, aller meiner Obrikeit, der mich Gott unterworfen hat, will ich Trew und Gehorsam leisten; aber da behüt mich Gott für, das ich sol ein Luterist, ein Caluinist, ein Satanist sein“. Id est: „Ego sum Christianus, sum Papista, sum Regista: 20 potestati meae, cui me Deus subiectum esse voluit, omnem fidem et obedientiam praestabo. Caeterum hoc a me quam longissime absit, ut Lutherista, Calvinista, sive Satanista sim et vocer. Debitam fidem et subiectionem erga sublimiorem potestatem testatam omnibus facere cum primis id ad laudem et gloriam amplum et illustre fore iudico, nec ulla res maiori mihi est abominationi, quam vel a Luthero, vel a Calvino, vel ab alio quopiam eiusdem farinae nomen ducere et eorum alicuius verbum Dei verbi et Evangelii appellatione dignari, cum nulla possit esse maior quam haec idololatria. Procul hoc a nobis absit, o Christe, ut ab homine potius quam abs te velimus habere cognomentum, tanquam si essemus mortui alicuius haeretici monumentum. Quis enim Lutherum, Calvinum, Philippum, quis 30 Osiandrum, quis tot tam multos, tam varios, tam contrarios spiritus phanaticos ad praedicandum misit? quis nobis, ut illis dicto audientes essemus, imperavit? nisi forte Deus venter, Deus huius saeculi, Princeps tenebrarum. Scio Christum a Deo, Petrum a Christo missum esse: scio illi ligandi solvendique potestatem datam esse, scio illi dictum esse: non deficiet fides tua: scio Romae sedisse, quod 35 a Christo didicerat docuisse, successorem accepisse et illam eandem Petri doctrinam per manus succedentium sibi Episcoporum ad nos usque illibatam pervenisse. Ad hanc itaque Petri Cathedram, quam unitatis Cathedram vocare Augustinus et in ea Dominum posuisse doctrinam veritatis affirmat, redeundum: ab illis pestilentiae cathedris, quas Lutherus Vitembergae, Calvinus Genevae, 40 Osiander Regiomonti, alii alibi per summam audaciam erexerunt, velis, quod aiunt, remisque recedendum esse. Unus Deus, ait Paulus, una fides, unum baptisma. Quidquid extra unam fidem est, non fides sed perfidia est. Posteaquam ab una fide discessum est, tot fides esse coeperunt, quot voluntates. Ad hoc autem esse coeperunt, ait B. Athanasius, ut ne una sit. Nil itaque foret melius, quam eo redire, unde discessum est, ad unam, sanctam, Catholicam, Romanam Ecclesiam“. Audivit haec omnia Dux valde patienter, sed obduratum fuit cor hominis, ne cre-

Epistol.
105. ad
Donatist.

deret veritati, quae res incredibili dolore animum de omnium salute solliciti Episcopi affligebat. Sed impletum est illud Prophetæ: „Si tu annuntiaveris impio et ille non fuerit conversus, ipse quidem in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti“. Ezech. 3, 19.

5

Caput XX.

Agebat interim in Polonia S. Sedis Apostolicæ Nuntium vir pietatis et doctrinæ laudibus cumulatus, Aloysius Lypomanus Episcopus Veronensis, qui tantum hoc in iuvanda religione Hosii studium, tantam vitæ innocentiam magnopere suspiciebat illiusque potissimum, quod eum Deo charum esse cognoverat, et consuetudine et consilio utebatur. Eodem autem tempore venerat quoque ex Germania Petrus Paulus Vergerius, Christi et eius Vicarii Romani Pontificis nobilissimus perduellis et humani divinique iuris „legirupa“, ut Athanasii verbis utamur. Dedicaverat is Magistri sui Brentii librum Serenissimo Poloniae Regi contra virum optimum et eruditionis laude præstantissimum Petrum a Soto scriptum, in cuius præfatione Nuntium Apostolicum hæreticis consiliis omnibus summa fide ac vigilantia occurrentem omnibus maledictorum notis et calumniis, multo etiam maiore impudentia quam olim Auxentius hæreticus Ambrosium illum sanctissimum Episcopum lacerabat, ac ad disputationem de fidei capitibus in eo libro contentis, homo, ut lenissime dicam, bipedum omnium nequissimus, Regia Maiestate iudice interveniente, provocabat Regnique Senatores et nobilitatem universam ad defectionem a religione vehementissima oratione incendebat. Quem librum et quæ ex illius lectione secutura videbantur incommoda cum Hosius accepisset, ipse quoque ad parandam tempestive medicinam se accinxit: ac pene prius etiam omnibus eius argumentis respondit, quam illa pestis Brentiana per multorum manus pervagari potuisset, qui et ipse liber Hosii doctissimorum virorum sententiis approbatus magnos in Ecclesia Dei fructus peperit, de quo sic alicubi scripsit vir doctissimus et omnibus pietatis artibus instructissimus, strenuus Ecclesiæ Dei contra omnes inferorum portas propugnator et utilissimus Iesu Christi servus Petrus Canisius, S. Societatis Iesu Theologus: „Habet, ait ille, aetas quoque nostra (Christo gratia) suum Hosium, ac quanto rectius causa religionis haberet, quantoque commodius et impietas disiici et pietas orbi restitui posset, si multos id genus Hosios hæc aetas ferret, nimirum qui in pascendo servandoque grege Dominico, qui in arcendis lupis et in convertendis hæreticis non dissimili vigilantia parique doctrina, copia, gravitate, sinceritate et fide præstare seque muros pro domo Dei adversus Philistæos istos opponere possent et vellent“. Nuncius
Aplicus
Hosii consilio utitur.
Confutatio
Brentii et
Vergerii
a. 1557.
P. Canisii
encomium.

35

Caput XXI.

Ad omnia fere terrarum Prussiae Comitia proficiscebatur, non tam ut negotiis saecularibus interesset, sed ut, ne quid detrimenti religio Christiana acciperet, provideret. Quocunque autem veniebat, quodcunque loquebatur, de Deo, de religione, sicut de Bernardo quoque memoratur, silere non poterat et agere, quæ Dei sunt, non cessabat: quo zelo, quo studio, qua contentione, qua diligentia, in iis Ecclesiasticis eius actis et gestis videre quisque potest, in quibus ea, quæ in Comitibus Torunensibus, Elbingensibus, Mariaeburgensibus, Graudentinis, quæ privatim etiam cum suis Braunsbergensibus tractavit de religione, in eumque finem Acta in
comitiis
Prussiae.

40

Gesta cum
haereticis
conscripta.

Hosii con-
suetudine
schisma-
tici emen-
dantur.

Lectione
ad mensam
multi aedi-
ficantur.

Centuriae
Io. Nasi.

conscripsit, ut sanctae sedi Apostolicae morbos hominum aperiret atque ad salu-
taria adhibenda remedia vias et rationes ostenderet: tum ut Serenissimus quoque
Poloniae Rex et ii, qui cum potestate versabantur, animadverterent, quod futurum
praevidebat ille quoque Lutheri fidelissimus „landknechtonus“ Philippus Melanthon,
motis semel in religione rebus rem ad anarchiam evadere, ut arbitrato quisque 5
suo sicut Ecclesiasticas sic polyticas leges figat vel refigat, et iuxta Christi pa-
triaeque statuta malis omnibus tempestive occurrant: in eo quoque S. illum Chri-
sti martyrem Cyprianum imitatus, qui suas cum Gentilibus et haereticis contentio-
nes Clero suo Carthaginensi perscribebat, ut alii quidem in fide confirmarentur
alii imitarentur, et Sanctissimi quoque Doctoris Augustini, quem sua cum Foelice 10
et Emerito aliisque haereticis gesta diligenter et fideliter ad posteritatis memoriam
et exemplum descripsisse legimus. A mensa quoque sua et congressu venientes
haereticos et schismaticos prohibere non solebat, sed eorum consuetudine, ut olim
Proclus Constantinus Episcopus, ad ipsorum emendationem utebatur atque ad
omnes occasiones erat intentus, quibus posset haereticarum fabularum vanitates 15
omnium mortalium oculis subiicere et in summum odium atque contemptum, tan-
quam pestes omnium nocentissimas, adducere. Neque certe pauci sunt ex eius fa-
miliari sermone ad mentem meliorem revocati. Plurimi quoque ea lectione, quae
refectionis tempore habebatur, admoniti, nonnunquam etiam fracti seriam de salute
sua cogitationem susceperunt. Dux aliquando Mechelburgensis ad Hosii mensam 20
quadagesimali tempore assidebat. Legebantur a Rescio plane aurei de laudibus
ieiunii B. Chrysostomi sermones, quorum eximia suavitate Princeps Lutheranus,
qui nunquam quicquam praeter Lutheri sui, totius abstinentiae hostis acerrimi,
scripta degustaverat, tantum fuit delinitus, ut fassus fuerit in omni vita sua nun-
quam quicquam de tantis ieiunii commodis et utilitatibus audivisse, sed Papistica 25
commenta reputasse omnes ieiunii dierumque observationes: deinceps autem ma-
iore in honore virtutem abstinentiae habiturum. Nonnulla quoque in eodem Chry-
sostomi libro ipsemet legit seque nunquam existimasse testatus est, quod veterum
Doctorum lectio tantis utilitatibus abundaret. „Si, inquit, hanc lectionem initio
Quadragesimae audivissem, forte et ego ab usu carniū abstinuissem“. Venerat 30
quoque ex aula Regia vir quidam vino et potationibus deditus inciditque in illum
ipsum diem, quo eiusdem S. Patris de ebrietate lectio habebatur, quam cum audi-
ret, totus rubore perfundebatur existimans sermonem illum data opera contra se
fuisse institutum, ac quaestus etiam est, quod Episcopus vitia sua publice potius
quam privatim emendanda suscepisset, cum scriptura praecipiat, ut prius inter te 35
et ipsum vitia proximi corrigantur. Quamvis cum illi ostensum per nos fuisset,
non illius notandi gratia lectionem illam fuisse institutam, cuius nobis mores et
vitae ratio esset penitus incognita, sed quod ordo lectionis in illum ipsum diem
incidisset, nec sua causa homiliam, sed se homiliae causa ad eum diem reservat-
um fuisse, ut quod in Ecclesia fortasse noluit, vel invitatus in mensa, inter ipsa 40
pocula, ebrietatis incommoda audire cogeretur et cavere moneretur. Sic ille vitii
turpitudinem et intelligere et cavere coepit. Possemus et alios recensere nomina-
tim, nisi honori optimorum virorum parcendum putaremus, qui suos errores ex
familiaribus Hosii colloquiis et domestica consuetudine magis etiam quam ex pu-
blicis concionibus, quae in templis habebantur, agnoverunt et etiam reliquerunt. 45
Iusserat aliquando Fratris Ioannis Nasi Centurias in praesentia quorundam Luthe-
ranorum legi, in quibus eorum mendacia contra Ecclesiam et Ecclesiasticos viros

conficta persequitur ac refutat, qui se Evangelicos vocari malunt reiecto veteri et usu recepto Christianorum nomine. Tantum illi fuerunt magistrorum praeceptorumque suorum improbitate et impudentia propter effrenatam maledicendi calumniisque omnibus Catholicos oppugnandi cupiditatem, quibus omnia eorum dicta et scripta aspersa notataque sunt, conterriti, ut de vera fide religioneque investiganda seriam cogitationem susceperint ac omnibus postea sectis nuntium remiserint. Quibus exemplis doctus Hosius non putavit a sua consuetudine atque congressu omnes, qui se sectis dederunt, et eos praesertim, qui nondum essent Apostolica censura reprobati, prorsus esse removendos.

10

Caput XXII.

Quamvis et hoc quoque praestare non dubitavit, cum id temporis et personarum ratio postulare videbatur, ac omnia sese inferiora ducere Christi religionisque causa declaravit. Constitutum erat omnium ordinum Regni consensu in Comitibus Petricoviensibus, ut si quis absente a Regno suo Rege, qui tum contra Moschorum Principem, perpetuum hostem Polonici nominis, expeditionem suscepturus erat, novam aliquam in religione rationem suscitare, aut Ecclesias caeteraque loca sacra et religiosa prophana facere vellet, hostis patriae haberetur et omnibus poenis Regni statutis comprehensis subiiceretur. Ecce autem nonnullae primariae in Prussia civitates, cum earum magistratus ad res novas animum adiecisset Lutheri praeceptoris sui doctrinam secutus, modo non illa ipsa verba de Comitiorum Generalium, quae Lutherus de Conciliorum Oecumen. decretis, non tam verbis pronunciavit, quam re et veritate complevit. Nam in despectum Comitiorum, in despectum Regiae Maiestatis, in Ecclesias Catholicorum, in quibus per 300 prope annos Christiano ritu Christus semper colebatur, veteribus per summam audaciam reprobatis, sacerdotibus eiectionis, novos non Dei, sed Diaboli verbi, quod per electum vas suum Lutherum apostatam in lucem produxit, magistros et ministros introduxerunt et nova fecerunt omnia. Quae res cum acerbissimum doloris sensum Hosio, antiquitatis propugnatori acerrimo, attulisset, accidit, ut in Comitibus terrarum Prussiae particularibus illarum civitatum Burgimagistri pro veteri consuetudine Hosium Episcopum, consilii praesidentem, manu pro more patriae porrecta salutare vellent. Sed Hosius alios ne admittere quidem in conspectum suum voluit; Elbingensium autem Burgimagistris, sicut olim B. Donstanus Archiepiscopus Cantuariensis Edredo Regi Angliae propter violatam Monialem fecisse memoratur, manus porrigentibus manum ipse suam subtraxit nec ab illis eam contingi passus est: cum indignum esse duceret manum, quae veritatis magistrum et unitatis autorem Christum Iesum Servatorem nostrum in altari immolabat, in signum pacis et unitatis veritatis hostibus et unitatis dissipatoribus porrigere: et generali praeterea Comitiorum decreto constitutum esse meminisset, ut pro hoste patriae haberetur, quicumque aliquid in religione novare ausus esset: qua de re cum in Actis Elbingensibus copiose scriptum habeatur, nolumus hoc loco sermonem producere longiorem. Iam et illud vere Christianae libertatis exemplum in quo praedicationis loco ponemus? Sparserat Vergerius apostata ac persuaserat etiam nonnullis cum ex equestri tum ex Senatorio quoque ordine, quod Pontifex Paulus IV. nullius rei minore quam religionis cura tangeretur, quod quidvis potius aliud quam ea, quae sunt propria sui muneris, curaret et quod nil esset

Conversatio cum burgimastriis rebellibus.

De Pauli
PP. IV
fama litte-
rae ad
Card. Pu-
teum
c. a. 1556.

in eo ad componenda religionis dissidia spei collocandum. Quamobrem congregarent ipsi nationale Concilium ac ibi de communi omnium voluntate quod esset verbo Dei consentaneum, id statuerent. Quibus consiliis impurissimi hominis etsi itum esset obviam et calumniae in optimum Pontificem iactatae cum a caeteris Regni Episcopis tum praecipue ab Hosio, S. Sedis Apostolicae defensore ferventissimo, et ab ipso quoque Nuntio Apostolico Lypomano fuerunt refutatae, non potuit tamen zelantissimus Episcopus vim desiderii cohibere, quin in ipsam quoque Urbem, etiamsi sciret eiusmodi licentiam libertatemque dicendi ad patientium et tolerandum esse quandoque difficilem, ad optimum illum et integerrimum Cardinalem Puteum in haec verba scriberet: „Spargitur in vulgus ab impiis haereticis magno Catholicorum dolore neque mediocri totius Ecclesiae detrimento, non alia in re curas cogitationesque Sanctitatis eius consumi, quam in augendis quacun-⁵que tandem ratione suis. Prae unius huius rei studio Sanctitatem illius omnia pro nihilo ducere: tum quem sequestrum pacis inter Christianos Principes esse oportebat, eum facem bellorum existere ac ad Regem Galliae misisse, ut pacem¹⁵ constitutam violaret. Vera sint haec an falsa nos hic scire non possumus, sed magnos tamen ea motus animorum in vulgo facere certum est. Utinam autem hanc S. D. N. mentem Deus inspiret, ut Pontificem potius agere velit, quam Imperatorem: et positis armis de constituenda religione deque ratione, qua possit obviam iis veniri, qui novatam vel eversam potius illam cupiunt, deliberationem suscipiat,²⁰ atque ad nos quoque tuendos animum adiiciat, etc. Inepte fortasse ista scribo, qui neque meae neque illius, ad quem scribo vel de quo scribo, personae meminisse satis videor, sed ex optimo animo et Ecclesiae tranquillandae cupidissimo scripta haec mea proficisci, qui solus est agnitor cordis humani Deus mihi testis esse potest“. In quo Hosii sermone manifeste possumus agnoscere, verum illud esse, quod²⁵ scribit Bernardus: „Dolor nimius non deliberat, non verecundatur, non consulit rationem, non metuit dignitatis damnum, legi non obtemperat, iudicio non acquiescit, modum ignorat et ordinem: id omnimodo et solummodo satagente animo, quo vel careat, quod se dolet habere, vel habeat, quo se dolet carere“. Calumniae vero in optimum Pont. iactatae rebus deinceps per Pontificem gestis sunt refutatae.³⁰

Caput XXIII.

De Paulo
PP. IV.
ternis litteris
Romam evocatur
a. 1557.
Eccli 23,
18.

Ecce autem parvo interiecto tempore idem Paulus IV. Pontifex Maximus, sive hac ipsa epistola plena Evangelicae libertatis motus, sive nominis et famae celebritate (neque enim in tenebris et in obscuritate, non minus ac iste sol, Hosii pro Ecclesia Catholica studia et contentiones latitare potuerunt), sive etiam eruditionis opinione, quae in omnibus eius scriptis elucebat, excitatus, vel ut illud imple-³⁵ retur, quod de viro sapiente Ecclesiasticus memorat: „In medio magnatum ministrabit, et in conspectu praesidis apparebit: in terram alienigenarum gentium pertransiet, bona enim et mala tentabit“; cum laboranti Ecclesiae maxime necessaria remedia adhibere, mores corrigere atque omnia, quae pravis iam pridem exemplis⁴⁰ in consuetudinem adducta fuerunt, tollere et haereses tam longe lateque disseminatas extirpare et harum rerum causa Concilium celebrare Deo iuvante statuisset, ut hominum vocolas et haeticorum calumnias atque mendacia re et veritate confutaret, „optimum esse duxit (haec enim sunt Epistolae Pontificiae ad Hosium verba), aliquot venerabilium fratrum suorum ad urbem accersere, quorum consilium⁴⁵

et operam ad eadem exequenda sibi utilia fore arbitrabatur⁴, ac inter caeteros de Hosio quoque nostro merito ita sentiret, ut praesentiam illius in urbe maximo ad has res usui sibi fore confideret „propter eximiam, sicut ait, doctrinam et pietatem illius ac rerum illius regni peritiam“, ternis eum litteris, in Urbem ut veniret, in virtute sanctae obedientiae praecipiendo ex intima Polonia evocavit. Hosius autem, Pontificis vocem tanquam Dei loquentis vocem audiens, nulla valetudinis imbecillae, nulla sumptuum ac temporis ad iter faciendum minime omnium opportuni (Iulius enim mensis agebatur) ratione habita, cum obedientiam caecam esse debere a Bernardo didicisset, maximis itineribus Romam ultima mensis Augusti pervenit. Acceptus est a Pontifice humanissime, qui in primo illo congressu per tres continuas horas sermonem de pace Ecclesiae Dei restituenda ac de tempestatibus religionis componendis elegantissime et sapientissime (hanc enim illi laudem ab Hosio attributam audivimus) produxit: cui vicissim in omnibus suis consiliis et colloquiis pietatem suam et prudentiam et iudicii maturitatem magis atque magis Hosius comprobavit, ita ut coram Episcopo Veronensi Lypomano, qui tum ex Polonia redierat, de Hosii laudibus modo non illa ipsa Sabae Reginae verba memoraret: „Verus est sermo, quem audiui in terra mea, super sermonibus eius et super sapientia eius. Sit Dominus Deus benedictus, qui suscitavit viros potentes verbo et opere ad aedificationem corporis sui, quod est Ecclesia“. Postulavit etiam ab Hosio, ut quae coram de universo religionis negotio sapientissime disseruerat, ea scriptis comprehensa traderet, memoriae causa, quod etiam fecit Hosius non minore prudentia consulendo, quam eloquentia in scribendo et modestia usus, in quo plenum pectus Christianae pietatis et dignam speculatore vigilantiam et consilii abundantiam Christi Vicario ita comprobavit, ut eum amplissimis ornamentis dignissimum iudicaret ac in numerum etiam S. R. E. Cardinalium cooptare decerneret, ac cooptasset etiam, si Hosius ad accipiendum honorem animum adiacere voluisset: quem tantum abest, ut appeteret, ut etiam, cum ab ipso Pontifice de suscepto consilio cognovisset, ad genua Sanctitatis suae provolutus supplex ab eo postulare, ut quidvis potius aliud quam hoc imperare dignaretur, nec existimationem suam, qua nihil haberet in omnibus rebus, quas iste sol aspicit, charius, in periculum adduceret apud eos, qui omnia ambitionis causa faciunt. Se quidem vitam omnem, rem et fortunas pro Ecclesia Dei et S. Sedis Apostolicae dignitate paratum esse omnibus periculis exponere, nec ullam vim tantam esse posse, quae tuendae religionis consilium labefactare posset. Sed cum intelligat, maiore cum fructu religionis Christianae, in illis praesertim septentrionalibus partibus, commodare posse in ea, qua fungebatur, Episcopali dignitate, posteaquam in omnia facta et consilia sua coniectos oculos habere viderentur haeretici, et semper occasiones omnes aucupentur, ut vel mordeant vel saltem admurmurent, cupere se aditum huic quoque calumniae obstruere, ne huius dignitatis gratia vel haereticos oppugnasse vel iter in Urbem suscepisse putaretur. Quamobrem iterum atque iterum supplicavit, ut Sanctitas sua existimationis suae maximam et praecipuam rationem habere dignaretur. Admiratus est Pontifex Hosii Episcopi constantiam vel, ut ipse vocabat, obstinationem; cum praesertim in Urbe eius generis exempla ita raro extiterint, ut si quando auditum sit, prodigii simile censeretur. Sed cum eum verborum lenitate inclinare non posset, cum quadam animi commotiuncula frontis et oculorum asperitatem adhibuit, mirarique se respondit, quod voluntatem tam propensam Romani Pontificis floccifaceret honorique suo labem ex ea aliquam

Kal.
Septbr.
a. 1558
Romam
pervenit.

2. Paral. 9,
5.

In nume-
rum Car-
dinalium
cooptari
recusat.

aut maculam aspergi posse existimaret, ac in ista animi sui inductione atque voluntate pertinacius haereret et Christi Vicarii voluntati propter amorem sententiae suae repugnare non dubitaret, quod eorum esse proprium meminerat, quos in omnibus vitae consiliis et libris et sententiis oppugnandos susceperat: nullam labem, nullam maculam ex eo aspergi cuiquam posse, si legitimae vocationi obtemperet ac ab honore potius quaeratur, quam ipse quaerat honorem. Dignitatem hanc deberi animis affectis virtutibus, non vitiis, non inertiis, sed artibus; et esse laborum et periculorum praemium, non incitamentum, non instrumentum otii et deliciarum illecebram, sed ingenii et industriae et sudorum, vigiliarum et contentionum fructus, ut ex ea non ignominiam ullam, sed auctoritatis et existimationis non diminutionem sed accessionem expectare debeat. „Tu vero, ait, ut videmus, maioris haereticorum studia, quam nostram gratiam facere videris.“ Ibi iterum ad genua provolutus Hosius, procul hoc ab animo suo, procul ab ingenio, procul a cogitatione, procul ab omnibus anteactae vitae studiis abesse testatus est, ut voluntati Christi Vicarii et illius benevolentiae quidquam ex omnibus rebus humanis esse anteponendum iudicaret, cui quicunque non esset dicto audiens, eum non esse Catholicum reputare didicisset ac etiam docuisset ac cum Hieronymo lubens fateretur: salutem Ecclesiae a Summi Sacerdotis dignitate pendere, cui si non exors quaedam et ab omnibus eminens detur potestas, tot in Ecclesiis efficerentur Schismata, quot sacerdotes. Coepit deinde cum haereticorum voculas, quas de sua in Urbem profectio spargebant et in suis conventiculis calumniosissime traducebant, tum de Regni Poloniae statutis de Regia voluntate, de dignitatis amplitudine, de sua parvitate, cuius causa tanto muneri ferendo idoneus non esset, multa recensere: quibus conatus est Pontificis animum ad mitiorem sententiam impellere. Sed aliud responsum obtinere tum non potuit, quam hoc: „non est tibi ullum ab ullo Rege periculum expectandum“. Non potuit in Urbe omnium, sicut ille ait, gnara et nihil reticente, domesticis parietibus Pontificis et Hosii colloquium occultari, sed in ipsam etiam Poloniam eius rei fama advolavit, eundo tamen maiores vires acquisivit. Spargebatur enim initio, quod Pontifex Hosium Episcopum inobedientiae crimine condemnatum a suo conspectu indignabundus repulerit: addebant alii, quod etiam comprehensum in custodiam tradiderit. Quo nuncio quamvis incertis auctoribus perlato Sigismundus Rex percussus mittere in Urbem decreverat, qui negotium Hosii cum Pontifice transigeret. Et extant litterae vere magni illius Regni Cancellarii Ioannis Ocziecki, quibus casum Hosii deplorabat ac, si res ita postularet, in ipsam etiam Urbem accurrere ac omnia tentare velle paratum se ostendebat, etiamsi certum aliquod vitae discrimen sibi adeundum foret, ut Hosium innocentem ex omnibus periculis eximeret. Caeterum re tota ut erat patefacta, magnam utrique in Orbe Christiano laudem ea contentio comparavit: Pontifici, quod optimo iudicio usus virum optime de Ecclesia meritum tanta contentione tantoque studio ornandum susceperat: Hosio, quod hominum voculas re et veritate refutavit, quem ad honorum studium non ista populari ambitione, sed illa pernitiota et legibus repugnante, homines intemperantissimi et ambitione perdit abripi invidissime criminabantur. Qua de re post annos aliquot ita scripsit, qui tum erat istius in Urbe Regni protector, Cardinalis Puteus ad Sigismundum Augustum Poloniae Regem, vir totius pietatis et optimarum artium non solum amicus, sed etiam amator: „Cum primum Summo Pontifici Pio IV. Ecclesiae universae cura commissa est, nil prius aut antiquius visum est, quam ut ad convocandam Synodum Chri-

15. Kal.
Iun.
a. 1561.

stianorum Principum animos accenderet atque ad eam rem perficiendam Hosium Legatum ad Caesarem mitteret, cuius optima fide et industria speravit piissimi principis studium et voluntatem ad tantam rem aggrediendam facile sibi adiunctum iri. In ea igitur legatione egregiam operam Ecclesiae Dei navantem Hosium summus Pontifex in Cardinalium Collegium universo Senatu approbante adlegit. Eum autem gradum tantum abest, ut nunquam ambiverit Hosius, ut me deprecatore aliquando apud Paulum IV. Pontificem sit usus, ne in nostrum ordinem adscriberetur. Quae ego, ut gesta sunt, volui Maiestati tuae commemorare, ut plane intelligeret, nil cupivisse vehementius, nil postulasse atque etiam efflagitasse ardentius Hosium, quam ut ipsi ad Ecclesiam suam curandam redeundi facultas aliquando concederetur. Et amplissimus quoque Cardinalis Sirletus, vir pietatis et doctrinae laudibus cumulatissimus, qui assiduo studio et lectione pectus suam bibliothecam Christi effecit, in suis ad Hosium litteris, cum illi munus Maioris Poenitentiarii gratularetur, id ipsum his verbis confirmat: „Scio quam vehementer sanctae memoriae Paulo IV. Pontifici te ad Cardinalatum invitanti ac prope indignanti restiteris. Effugisti Pauli IV. manus, sed eius successoris, μάλλον δὲ τοῦ παντοκράτορος θεοῦ χεῖρας ἐκφυγεῖν οὐκ ἐδυνάθης; quemadmodum illud magna cum Dei gloria et Ecclesiae ipsius utilitate factum atque in dies magis magisque cernimus fieri, ita et hoc fiet συνεργούντος τοῦ Ἰησοῦ σωτῆρος ἡμῶν“. Immo vero et hoc etiam ex eodem Cardinale audivimus, quod idem Paulus IV. Pontifex sapientissimus, cum Hosium de sanandis Reipub. Christianae vulneribus disserentem audivisset, cum eius consilia prudentiae maturitatisque plena ex intimo zelo proficisci perspexisset, coram plebisque S. R. E. Cardinalibus his verbis uti non dubitavit, quod posteaquam Hosium cognovisset, caeteros omnes sui temporis viros admirabiles admirari desiisset.

Hosius
a Paulo
PP. IV.
laudatur.

25

Caput XXIV.

Obdormivit interim in Domino Paulus IV. et in eius locum est suffectus Pius IV. Is quoque in Hosium Episcopum, quem semel tantum viderat, sed non semel pietatem illius et eruditionis praestantiam intelligentium virorum sententiis commendatam audiverat, singulari voluntatis suae inclinatione coepit propendere: nec ulla mora interposita Nuntium suum ad Imperatorem Ferdinandum et Maximilianum Bohemiae Regem designavit Concilii congregandi causa. Quod munus etsi fuisset initio constantissime deprecatus, cedere tamen ad extremum coactus est Pontificis obfirmatissimae voluntati, qui inter multos alios sermones, quos cum Hosio de pace Ecclesiae Dei, de ratione extirpandarum haeresum, de omnibus re- mediis iuvandae religionis habuit, in conclavi paulo ante cum esset, aliquot inter se Cardinales collocutos esse memorabat, ut quicumque factus esset Pontifex, Hosium Episcopum Concilii congregandi causa Nuntium in Germaniam mitteret. Suscepto itaque legationis munere Hosius orationibus et eleemosynis ante omnia se muniendum existimavit, ut sapientia, quae attingit a fine usque ad finem fortiter et disponit omnia suaviter, veniret ad docendum se viam prudentiae et ea consilia suggereret, quae essent ad salutem Christianae Reipublicae constituendam consentanea. Cum Viennam pervenisset, susceptus est ab Imperatore Ferdinando humanissime. Ad quem cum Pontificis nomine de Catholicae religionis veritate, de haeticarum fabularum vanitate, de Ecclesiae auctoritate, de Pontificis studio de Imperatoris officio, de Regnorum et Rerumpubl. excidiis atque ruinis, de omnibus

A Pio PP.
IV. nuncius ad
Imper.,
Ferdinandum I. in
negotio
Concilii
etc. mittitur a. 1560

Suscipitur
ab Imper.
humanissime.

rebus ad interitum inclinatis deque remediis admovendis et ornate et copiose semotis arbitris verba fecisset, sicut in exemplo eiusdem sermonis vidimus, summa cum attentione audiebat omnia pius Imperator, ita ut ex ore dicentis pendere videretur. Et cum sermonem institutum absolvisset, Imperator, velut alter Constan-
 tinus, qui se Athanasium ut virum Dei allocutum esse ad Alexandrinos scribens 5
 Hosii ora- gloriatur, e sua cathedra surgens atque in caput Hosii incumbens: „Gratia, inquit
 tio gravis- Spiritus Sancti vobiscum est, Spiritum Domini labia vestra moventem video. Vera
 sima. sunt omnia, quae dicitis, et ita credo et sentio, ut dicitis“, ac ita prorupit in lachry-
 mas et aliquamdiu vocem continuit. Cum se recollegisset, dixit semel tantum se uxore
 sua mortua flevisse, ex eo tempore non vidisse quenquam se flentem, nil sibi in vita 10
 acerbius accidisse, quam quod post magnos labores suos, post adhibitum omne
 a se studium in subditis Imperii sui in fide Ecclesiae Catholicae continendis, quod
 nil tamen profecisse videretur. „Sed orate, ait, pro me Dominum, ut nobis det posse
 quod volumus, et istis vestris salutaribus consiliis iuvare nos non desinite.“

Caput XXV.

15

Coepit igitur Hosius tota animi, ingenii viriumque contentione de con-
 Labores gregando Concilio laborare, cuius tamen studii exitum propter Fauserum,
 pro antichristi ministrum, Lutheranae doctrinae buccinatorem importunissimum, qui
 Concilio. Vienstensem populum falsa doctrina imbueret contendebat, valde fore difficilem
 iudicabat. Quamobrem de eo cum de Principum gratia, tum de Civitate 20
 amovendo coepit laborare. qua animi fortitudine, quibus vigiliis, longum esset
 omnia recensere, et non pauci Fauseri patroni eadem essent ratione perstrin-
 gendi. Perfectum autem ad extremum est, ut Fauserus Vienna discedere iube-
 Fauserus retur et Hosii consilia faciliores deinceps progressus et exitus acciperent. Quos
 Vienna discedit. cum Caesare, quos cum eius filio Maximiliano, Bohemiae Rege, sermones habuerit, 25
 quibus artibus et consiliis utriusque animum ad opprimendos haereticorum nefa-
 rios conatus et furiosos illorum impetus a Catholicorum iugulis amovendos in-
 cenderit, ex Actis legationis Germanicae peti potest, quae viri quidam Principes,
 religionis Catholicae amatores, ut in perpetuis tenebris delitescerent indignissima,
 dignissima autem esse putaverunt, quae in lucem hominum ad multorum aedifi- 30
 cationem ederentur. Multos ibi quoque haereticos cum exemplis innocentissimae
 vitae, tum gravissimis et utilissimis sermonibus et scientia scripturarum ad Eccle-
 siae Catholicae gremium revocavit, tantumque sui amorem suavissimis suis mori-
 bus et dulcissima consuetudine et summa hospitalitate ac liberalitate in omnium
 animis concitavit, ut non minus haeretici quam Catholici tantum illius pro reli- 35
 gione studium, tantam in Ecclesia propugnanda contentionem, tantos pro omnium
 salute conatus tanquam unius ex antiquis Patribus e coelo delapsi viri suspicerent
 et admirarentur. Accessit ad eum aliquando unus ex ministris Caesareae potentiae
 vir nobilissimus, qui sibi cautus et prudens in sua perfidia videbatur. Multa Lu-
 theri argumenta produxit in medium, quibus adductum se dicebat, ut Catholicae 40
 Ecclesiae nuntium remitteret: quae cum ab Hosio ex scripturis et Ecclesiae tra-
 ditionibus essent refutata, ille vicissim pro veteri omnium haereticorum consuetu-
 dine mores et vitam eorum, qui vocantur Ecclesiastici, coepit lacerare, quod ab
 eorum, quorum se loca tenere gloriantur, sanctitate et innocentia quam longissime
 discessissent, quod non omnia sicut Apostoli fecerunt reliquissent, quod opibus 45

bonis, fortunis, divitiis, castris, villis, oppidis, Civitatibus, omni gloria et honore abundarent. Itaque reipsa potius quam verbis Apostolorum successores esse se ostenderent, et nuncio splendoribus istis terrenis remisso nudi et inopes nudum et inopem Christum sequerentur. Ad haec Hosius respondit: optare se, ut ei, quam profitentur doctrinae, vita Catholicorum per omnia responderet. „Sed si vultis, inquit, ut nos Ecclesiastici per omnia simus sicut Apostoli, estote vos saeculares sicut Apostolorum tempore per omnia saeculares fuerunt Christiani. Quid illi faciebant? Quotquot, ait scriptura, possessores agrorum et domorum erant, vendentes offerebant pretia eorum, quae vendebant, et ponebant ante pedes Apostolorum, dividebatur autem singulis, prout cuique opus erat, nec quisquam eorum, quae possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. Facite vos idipsum et bonorum vestrorum procuracionem et dispensacionem Ecclesiasticis relinquate; tum a nobis quoque, ut bona ista quae tenemus, relinquamus exigite. Si quando expedire visum est, ut Ecclesiastici viri externis istis opibus abundarent et caeteris splendoribus uterentur, hoc tempore maxime expedit, quo extinctam fere charitatem in mortalium animis intuemur. Neque enim ullum fortasse vestigium religionis Catholicae in Germania hoc tempore appareret, nisi eam Ecclesiastici viri in subiectis sibi Civitatibus et oppidis pro sua potentia, invitis inferiorum portis, retinerent. Quomodo autem victum et amictum ab his expectaremus, qui ne hoc quidem nobis relinquere vultis, quod maiorum vestrorum pietate et liberalitate consecuti sumus?“ Ad haec nil aliud ille nobilis, quam „video, ait, quod etiam nostra paterna et haereditaria bona iure divino ad vos pertinere putatis. Itaque expedit, ut nos vobis vestra, vos nobis nostra relinquatis“. Scripsit ibi quoque nonnullas conciones Hosius ad praesentem aulae Caesaricae civitatisque statim accommodatas: quas Concionatoribus Catholicis et praesertim Patri Cytardo, ordinis S. Dominici religioso, viro eloquentissimo, ex superiori loco praedicandas offerebat. Quos de religione suspectos habebat notos et amicos, ad eas invitabat, plerosque etiam semotis arbitris de fidei negotiis in spiritu lenitatis instruebat, fraudes, imposturas, errores haereticorum ex litteris et libris, qui subinde novi in lucem hominum proferebantur, et ex historiis recensebat, convitiis plaustra, maledictorum acervos, universae doctrinae turpitudinem, in mensa, in cubiculo, in omni consuetudine, ex omni occasione in medium proferebat, libros Catholicos intelligentioribus donabat. In summa nullum Christianae pietatis officium, nullum prudentis viri consilium, nullum accurati servitoris ministerium, nullum vigilantis Episcopi studium, nullum diligentis Nuntii munus praetermissum ab Hosio est, quod non tentandum et exequendum susciperet. Quo factum est, ut indies et haereticorum ad Ecclesiam et Catholicorum ad templa, ad divina officia frequentanda caeteraque pietatis studia obeunda maior accessio consequeretur: et saepe concurrisset vidimus innumeros, qui ex Hosii praecipue manibus, sicut olim ex manibus Euthicii sanctissimi Patriarchae, sacratissimam Corporis Dominici communionem accipere desiderabant. Omnes in universum aditum, sermonem, congressum eius expetebant. Perfecit autem ad extremum, posteaquam infinitas prope molestias devorasset et non paucas difficultates consilii sui abundantia et summa animi moderatione superasset, ut in Concilium Oecumenicum in Civitate Tridentina prosequendum (nam de hoc quoque verbo summa contentione laboratum est) Caesarea Maiestas, Serenissimus Bohemiae Rex Maximilianus, reliqui Principes Austriaci et Imperii electores Ecclesiastici consentirent ac suos ad illud Ora-

Hosii conciones germanicae a. P. Cytardo praedicantur.

Populo SS. Eucharistiam distribuit.

tores designarent: etiamsi conatus eius ii praecipue Principes impedirent, qui se ad illorum imitationem, de quibus in Paralip. legimus, quod missos a Domino Prophetas protestantes audire nolebant, ipsi quoque Protestantes, id est, Domino repugnantes, vocaverunt.

LIBER SECUNDUS.

5

Caput I.

Hosius
die
26. Febr.
a. 1561.
S. R. E.
Cardinalis
pronun-
ciatur.

Insignia
recipere
recusan-
tem Impe-
rator vehe-
menter
urget.
Item alii
Principes,
non autem
Sigismun-
dus Pol.
Rex.

Dum Hosius apud Caesarem pro Ecclesiae Dei incolumitate, Pontifex in Urbe pro Hosii dignitate laborabat. Nam 4. Kalen. Martii nihil minus expectan-tem approbante universo Collegio S. R. E. Cardinalem pronunciavit et per duos suos Cubicularios, Strasoldum et Fidelem, dignitatis insignia, rubeum biretum et 10 Capellum, Viennam usque transmisit. Hosius autem accepta huius rei significatione, quanto maiorem esse eius dignitatis amplitudinem, quanto plus oneris et difficultatis et molestiarum secum trahere videbat, quanto maiorem curarum et sollicitudinum molem, tanto sibi diligentiorum de eo suscipiendo deliberationem insti-
tuendam esse existimabat. Quamobrem nobis omnibus ex intimo cubiculo exclusis, 15 prostratus in terram ante Christi Crucifixi simulachrum prope unam horam lacrymabundus orabat, ut ea consilia in animum Dominus suggereret, quae sciret ad gloriam suam et Ecclesiae suae sanctae propagationem pertinere. Per Hospitalia quoque pauperum et Monasteria Religiosorum largiores eleemosynas distribu-
it et reliquorum piorum orationibus se rationesque suas diligentissime com- 20 mendavit. Quamobrem per unum fere mensem, ne quicquam instantibus Pontificis Cubiculariis, quid sibi faciendum esset, deliberabat: quam eius cunctationem cum cognovisset Ferdinandus Imperator, misit evestigio Georgium Drascovitium, tum Episcopum Quinque Ecclesiensem, nunc Colocensem Archiepiscopum et S. R. E. Cardinalem, virum insigni in Deum pietate et optimis consiliis abundantem, 25 qui suae Maiestatis verbis ad oblatam dignitatem suscipiendam admoneret ac ut moras omnes praecideret seque ad obtemperandum eius voluntati compararet, cui ut obtemperaret orbis Christianus tantopere laborabat. Quod cum nihilominus facere recusaret Hosius, coram etiam his verbis pius Imperator admonuit: „Scio tibi
mandatum esse in virtute Sanctae obedientiae, ut oblatam a Pontifice Cardinalatus 30 dignitatem accipias. An tu non es filius obedientiae? an eandem a nobis non semper exis? Quid igitur? Num etiam utrum Pontifici obedire debeat Hosius dubitabit?“ Ex ipsa quoque Urbe Roma novae litterae, nova subinde mandata mitte-
bantur, ut nulla mora interposita, praecisa omni dubitatione, Christi Vicarii voluntati obediret. Idem ab illo plerique Germaniae Principes, idem Regum Ora- 35
tores et consilii Caesarei Senatores contendebant. Idem ut faceret ex ipsa quoque Polonia tum Rex ipse Sigismundus, tum Episcopi, tum reliqui consiliarii per litteras urgere monereque non cessabant. Quorum tandem sententias secutus Hosius,

cum meminisset ut levitatis esse, inanem aucupari rumorem et omnes umbras etiam falsae gloriae consecrari, sic levis esse vicissim et abiecti animi lucemque et splendorem fugientis, iustam gloriam, qui est fructus verae virtutis honestissimus, repudiare, cum hanc etiam vocationem esse plane divinam iudicaret, post
 5 multas lachrymas et intima suspiria manum ad extremum dedit humerosque submitit oneri, ac post oblatum Missae sacrificium eo ipso die, quo Gabriel Archangelus laetissimum Sanctissimae Virgini nuntium attulit, futurum ut conciperet et pareret Salvatorem, invocato Dei nomine ex manibus Archiepiscopi Strigoniensis insignia Cardinalatus accepit ac simul etiam ad Pontificem in eam sententiam
 10 litteras dedit. „Quanto cum onere sit coniunctus honos iste, non adeo sum hebes, ut non intelligam, sed facit praecipientis auctoritas, ut recusare amplius quod imperatur non audeam. Tuam enim vocem, non hominis, verum Christi per te loquentis vocem esse certo persuasum habeo. Quamobrem quidvis imperes, licebit: non aliud responsum a me feres unquam, quam quod ille dedit, qui dixit: Para-
 15 tum cor meum, paratum cor meum. Cor tibi paratum adfero, facultatem ille supeditet, qui per te mihi praecipere dignatur. Quae sit horum temporum difficultas video, quibus quanto quis in locum altiorem ascenderit, tanto manent eum curae, sollicitudines, labores, pericula graviora. Sed nec haec ego, nec quid vires meae possint, verum quid imperet ille, quem per te loqui certum est et indubitatum,
 20 attendendum esse puto. Dabit is parendi vires, qui tibi me parere praecepit. Quamobrem si propterea mihi purpureum hoc honoris insigne mittendum esse duxisti, ut admonitus eo pro Dei religione proque fide Catholica non modo nullum laborem recusem nullumque certamen detrectem, verum et sanguinem ipsum, si sit usus, una cum vita profundere nil dubitem, Paratum cor meum, paratum cor
 25 meum. Utinam autem hoc me tanto Deus honore dignaretur, ut Ecclesiae tam graviter afflictae salutem vel morte mea repraesentare possem. Quid me felicius? quid me fieri posset beatius? Mihi vero non unius sed mille mortium instar est, quod miserandum in modum sic eam a saevissimis lupis laceratam et ex illa tot esse particulas factas video. Vellein, ut in mei corporis membra saevirent et ea
 30 lacerarent potius, dummodo per hunc modum pristinae possit integritati restitui corpus illud mysticum, pro quo verum et vivum ille suum corpus in mortem tradidit. Ad omnes quamlibet graves labores tolerandos, ad durissima quaeque certamina perferenda, ad mortem etiam oppetendam, pro Christi religione, pro Ecclesiae tranquillitate, pro S. Sedis Apostolicae dignitate, paratum cor meum,
 35 paratum cor meum: neque dubito, quin qui dedit cor paratum, idem quoties usus fuerit, vires etiam sit suffecturus ad haec omnia summa cum alacritate pro sui nominis gloria sustinenda“.

Die 25.
 Martii
 1561 pur-
 pureum
 biretum a
 cubacula-
 rio ponti-
 ficio acci-
 pit et bre-
 vi post (d.
 10. April.)
 ad Pium
 PP. IV de
 hac re
 litteras
 dat.

Caput II.

Vix duo postea menses abierunt, cum illum iterum Pont. memor illius, quod
 40 scriptum est: „Legatus fidelis sanitas“, ex omnium S. R. E. Cardinalium communi sententia et approbatione suum et S. Sedis Apostolicae ad Concilium Tridentinum de latere Legatum pronunciavit ac Tridentum, statim ut Caesar suos Ora- tores misisset, ipse quoque ad obeunda Legati Apostolici munera ut se conferret, mandavit. Vicissim autem Hosius Caesarem orare, obsecrare, monere, urgere non
 45 destitit, tum et alios quoque Principes litteris precibusque suis sine ulla studii

Hosius die
 10. Martii
 1561 a
 Pont. Le-
 gatus de
 latere ad
 Conc. Trid.
 pronun-
 ciatur.
 Prov. 13
 17.

Terrores
obiecti re-
felluntur.

remissione vehementissime sollicitavit, ut ipsi quoque suos Oratores omni sepo-
sita cunctatione Tridentum versus ablegarent. Cum autem illi a magno quodam
Principe terrores quidam obiicerentur, quasi essent Concilii progressum impedituri
Protestantes: „Itane, ait, nutu Protestantium Christo rebellium regi debet Orbis?
Non puto hoc Deum esse permissurum. Si volunt Concilium, ita ut eos revera 5
velle video, Caesarea Maiestas, Galliae, Hispaniae, Poloniae, Portugalliae Reges
et quotquot alii Principes Christiani, qui priscam illam maiorum nostrorum
fidem, quae Catholica vocatur, colunt: non tanti erunt Protestantes, ut unanimen
istorum consensum impedire queant. In symbolo, quod profiteamur, non dicimus:
Credo fidem Protestantium, sed Credo sanctam Ecclesiam Catholicam: quam cum 10
Concilium Oecumenicum repraesentet, illius auctoritati, non Protestantium libidini,
tribuendam esse auctoritatem omnem: tanto minus unius alicuius hominis, quam-
libet is sibi doctus, cautus et prudens sibi videatur, cum non aliunde natae sint tot
sectae, tam inter se dissectae, quam ex Conciliorum contemptu, dum vel suo vel
istorum Protestantium, vel unius alicuius, quem admiratur, iudicio, plus aliquis 15
tribuendum censet, quam sensui et consensui Ecclesiae universae; et si vim ali-
quam adhibere Protestantes isti voluerint, reipsa experientur, quod Sacerdotes Dei
Evangelium tenentes et praecepta Dei custodientes occidi possunt, vinci non pos-
sunt. Quamobrem servis ista suis et delicatis obicienda meminissent. Nos qui per
Dei gratiam assidua mortis meditatione mortem non timere discimus, terrores isti 20
non afficient. Nullius rei timor potest in animum eius ingredi, qui ex animo
mortis timorem eiecit“.

Caput III.

Bulla pro-
mulgatio-
nis in Hi-
spania re-
cipitur.

Regem
Poloniae,

Amicos in
Urbe,

Tantum autem hoc de Concilio studium non solum in Germania adhibuit,
verum etiam cum in Hispania Bullam promulgati Concilii nondum receptam esse 25
cognovisset, eiusmodi litteras ad Nuntium Apostolicum Campegium Maioricensem
Episcopum dedit, quae non solum Regis animum in sententiam Pontificis atque
ad recipiendam Concilii Bullam inclinarunt, verum etiam cum multa exempla Re-
gis iussu descripta et ad Episcopos Regni missa fuissent, omnes ut Tridentum
versus in viam se darent, effecit. Sigismundo quoque Poloniae Regi sic inter cae- 30
tera scripsit: „Cum eorum, qui loco primi semper esse contendunt, qui primogeniti,
qui Christianissimi, qui Catholici dicuntur, nemo adhuc primus esse voluerit ad
succurrendum Ecclesiae Dei et eius tranquillitati prospiciendum, det operam Ma-
iestas vestra, ut hac in re Principatum obtineat, nec ipsa quoque esse velit in
mora, quominus primo quoque tempore Concilium inchorari possit; nisi quod 35
revera laudem hanc iam praeripuit omnibus Serenissimus Portugalliae Rex, qui
suos Oratores primus omnium Tridentum misit, ita ut mihi propemodum idem
nunc evenisse videatur, quod acciderat cum Christus in Bethleem nasceretur.
A suis et finitimis negligi visus est, ex ultimis vero terris venerunt Reges qui
adorarent eum“. Amicos etiam suos in Urbe viros doctissimos et optimos: Sirletum 40
postea factum Cardinalem, Latinum Latinium, Faernum, Pogianum et alios ro-
gare, monere, urgere, obtestari non destitit, ut se ad sublevandas inclinatae reli-
gionis rationes atque ad commune quasi incendium extinguendum ad Civitatem
Tridentinam conferrent. „Quae vos, ait, a Tridentino caelo deterrent, etiam atque
etiam videte, ne eadem illa eodem vos coelo prohibeant, ad quod nos perventuros 45

speramus, quotquot pie Christum colimus. Sed vos gaudiis illis et commoditatibus urbanis proculdubio perfrui cupitis, molestias autem et labores et pericula subire detrectatis. At non ita nos scriptura docet. Nemo coronabitur, inquit, nisi qui legitime certaverit. Vos certamen recusatis, in solem et pulverem prodire non vultis. Optarem inesse vobis fidem maiorem, non essetis adeo de corpusculo isto solliciti, nec hanc de potestate divina conciperetis opinionem, quasi non possit etiam Tridenti vos incolumes servare. Non omnia sunt in coelo Romano et in medicorum artificio posita: etiam absque illis, qui solus est verus Medicus et vere sanat languores omnes et corporis et animi, conservare nos potest, sine quo verissimum est illud, quod scripsit Orator ille nobilis: *πέρας μὲν γὰρ ἅπαντι ἀνθρώπῳ ἐστὶ τοῦ βίου θάνατος, καὶ ἐν οὐκίστῳ τις αὐτὸν κατεῖρεας τήρῃ· δεῖ δὲ τοῖς ἀγαθοῖς ἄνδρας ἐγχειρεῖν μὲν ἅπαντι ἀεὶ τοῖς καλοῖς, τὴν ἀγαθὴν προβαλλομένους ἐλπιδά, φέρειν δ' ὅτι ἂν ὁ θεὸς διδῶι γενναίως. Nosti caetera*. Quae ad Electores Imperii Ecclesiasticos, quae ad Ducem Braunsvicensem, ad Ducem in Prussia, ad Ducem Clevensem, ad alios multos Principes et Episcopos scripserit, quo studio, qua sollicitudine omnes ad Concilium congregare voluerit, epistolae, quas non ita pridem satis multas edidimus, loquuntur. Porro cum Vienna discessurus esset Tridentum, convocatis ad se Caesaris Consiliariis et magno illo et integerrimo Cancellario Zeldio, eos quoque gravissima oratione obtestatus est, ut universas concilii rationes valde sibi vellent habere commendatas: si quae difficultates vel a Protestantibus vel a quocunque tandem alio obiicerentur, ut eas omni suo consilio et auctoritate amoverent atque vias etiam investigarent, quibus persuaderi possit Germaniae Principibus et Episcopis, ut ad Concilium venirent. In summa, ut non solum studiosi et fautores huius tam salutaris et necessarij instituti esse vellent, verum etiam amplificatores. Deinde vero ut in civitate Vienensi verbum Lutheri pro Dei verbo praedicari ne paterentur, magistros et ministros verbi Sathanae si non possunt ex omni Caesaris ditione, saltem ab aula, saltem ab iis locis, ubi Maiestas eius commoratur facessere iuberent, Christi causam intrepide agerent, si vellent, ut Christi quoque dextera hoc, quod gubernandum susceperant, imperium defenderet. Quae de Concilio, de Oratoribus, de Episcopis essent cum Caesare constituta, ea ut debita mandarentur executioni, procurarent. „Et quamvis, ait, coram Domino et coram Christo eius conscius mihi non sum, quod in hac legatione mea cuiusque bovem tulerim, aut asinum (his enim Samuelis verbis utebatur), quod quempiam calumniatus sim, quod quempiam oppresserim, quod de manu cuiusque munus acceperim: cum tamen sciam etiam meorum errores et culpas praestare me oportere, si tale quidquam a suis designatum audivissent, ut ipsi quoque coram Domino et coram Christo eius loquerentur, admonebat. Contemnam, inquit, illud hodie restituamque vobis“. Cum autem illi dicerent: „Non es calumniatus nos, neque oppressisti, neque tulisti de manu alicuius quidpiam“, Ille vicissim: „Testis est, ait, mihi Dominus et testis Christus eius in die hac, quod in omnibus meis studiis et consiliis, et contentionibus ea, quae sunt Iesu Christi, quaerere semper volui“; ac ita Vienna discessit Augusto mense, magno sui cum apud optimum et pientissimum Caesarem, tum apud reliquos aulae Principes et universos Catholicos desiderio relicto.

Demo-
sthen:s,
de corona
258.

Elector:s
Ecclesi-
sticos et
alios Prin-
cipes et
Episcopos
litteris ex-
citat.

Vienna di-
scedit m.
Augusto
1561.

Caput IV.

Die 20. Aug. 1561. *Tridentum sine pompa ingreditur.* Cum Tridentum magnis itineribus pervenisset et pompam illam, quae in ingressione Legatorum solet adhiberi, evitare vellet, sicut in aliis locis facere consueverat, in ipso diluculo paucis comitatus civitatem est ingressus, sed eum statim infirmitas corporalis excepit, sive propter itineris incommoda, sive propter assiduos labores, curas, vigiliis, sollicitudines, quas Concilii causa, ut illius progressum promoveret, sustinuit: quae res non mediocrem dolorem in omnium Patrum et Episcoporum animis concitavit, adeo ut quidam ex Episcoporum ordine viri graves et candidi praecipuam quandam curam de recuperanda Hosii valetudine suscipere voluerint, aegrotantis lectulo continuo assidentes, omnia momenta et pondera temporum et ciborum et medicinarum sollicitissima cura observantes, ut ne quid ad perfectam curationem defuisse videretur, non tam Hosium quam seipsos atque adeo universas Ecclesiae Dei rationes languere cum Hosio defecereque existimantes. Inciderat autem is morbus in tempus Ecclesiastici ieiunii, cuius observationem cum afflictae valetudini incommodare posse iudicaretur medici, monuerunt, ut cibis salubrioribus et accommodatis, hoc est pecudum et volatilium carnibus uteretur et usitatum illum abstinentiae rigorem relaxaret. Sed Hosius ut id faceret, adduci non potuit malens sibi ventrem, sicut olim Paula venerabilis dicebat, dolere quam mentem; quo factum fortasse est, ut in dies morbi vehementia augetur, ex qua vitae periculum imminere putabatur, cui ut irent obviam caeteri S. Concilii Legati, summi et amplissimi viri, de salute collegae sui solliciti, simul omnes ad lectulum aegrotantis accesserunt ac, sicut olim Hieronymus et Epiphanius Paulam beatissimam, verbis efficacissimis monuerunt, ut medicorum consiliis tantum obtemperaret, quantum ad tuendam vitam satis esse putaretur: caetera quoque consolantium officia humanissime et prolixissime obierunt. Hosius autem sperare se respondit in Dei misericordia, quod abstinentiae et Ecclesiastici ieiunii observatio nullum esset vitae suae periculum allatura, cum Dominus et Salvator omnium sententia sua crapulam damnaverit, abstinentiam autem verbo et exemplo commendaverit. Instabant autem paulo vehementius Legati et praesertim laudatissimus ille Cardinalis, et animi magnitudine et consilii abundantia et specie corporis vere Hercules Gonzaga, ut aliquid loci precibus et consiliis tantorum virorum tribueret, quod si precibus nollet, auctoritati cederet. Et si forte praeceptum Ecclesiae violare dubitaret, quamvis necessitas ipsa abunde aegrotantem excusaret, se tamen cum Collegiis suis omnibus, etiam ipsius Pontificis nomine et universi Concilii auctoritate dispensare, ut sine periculo violati praecepti Ecclesiastici ex medicorum consilio carnibus vesceretur seque Ecclesiae Dei et religioni Christianae, pro qua tantum in omni vita sua laborasset ac etiam laboraturus adhuc esset, conservare conaretur. Quae cum audiret Hosius: „Iam, inquit, Illustrissimae D. V. dixi, me spem meam non in bestiarum cadaveribus, sed in Deo salvatore meo ponere, qui solus est verus medicus et vere sanat languores omnes et corporis et animi. Scriptum est, ait: Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longaevus super terram. Pater meus Deus est in caelis, mater mea Ecclesia est in terris. Ille praecipit, ut ieiunem, haec praecipit, ut his diebus istoque tempore ieiunem. Utrumque honorare, utrique obtemperare volo: et spero, quod ero longaevus super terram, quidquid tandem de suis coniecturis dicant

Gravi morbo correptus ad ieiunium intermittendum nullis precibus commoveri potest.

medici“. Imo vero se eam a teneris annis fidem habuisse, si praeceptum Ecclesiae de servando ieiunio ex quacunque tandem causa violaret, quod in certum aliquod vitae periculum incurreret. Quamobrem si se salvum et incolumem cuperent, ne auctoritatem suam ad vim inferendam ieiunio adhiberent: se in eadem plane fide, 5 quam a teneris annis in animum induxerat, versari, si carnes prohibitis ab Ecclesia diebus comederet, quod mortem sibi sciens et volens accerseret et prorsus sibi secundum fidem suam fieret, quod procul dubio Illustrissimis Dominis Legatis displiceret. Sic Hosius in suscepta sententia perstitit ac non multo post pristinam valetudinem recuperavit. Saepe etiam a medicis et episcopis monebatur, 10 ut continuum illud studium et legendi assiduitatem saltem in illa morbi vehementia relaxaret et ad valetudinis curam cogitationes omnes adiungeret. Verum Hosius: „hoc, inquit, est vitam mihi adimere et vivum videntemque sepulturae commendare: tollite libros, eadem opera vitam quoque auferetis. Nonne sicut corpus ita quoque spiritus sua refectione indiget? In reficiendo corpore sequar prae- 15 scriptum vestrum; in reficienda anima sequar institutum meum“.

Neque
continuum
studium
intermittit.

Caput V.

Confirmata valetudine, sicut sagitta cum arcus extenditur tanto celerius volat, quanto diutius impetum retrorsum reducta distulerit, sic ille quoque tanto maiore conatu, studio, labore, sollicitudine, prudentia, vigilantia, abstinencia ad obeunda 20 Legati Apostolici munera incubuit, quanto eum diutius ab his officiis persequendis invaletudinis incommoda retardabant. Neque enim corporis imbecillitas animi vires fregerat. Sed licet is, qui foris est, homo corrumpi videbatur, tamen is, qui intus est, renovabatur de die in diem. Quamobrem omnes suas curas et cogitationes ad hoc unum studium convertit, ut in sacro illo et orthodoxo tre- 25 centorum fere episcoporum Deo amabilium coetu (ex quibus multi singulari vitae sanctimonia, multi sacrarum litterarum scientia, multi rerum usu et prudentiae laudibus eminebant, plerique etiam stigmata D. Iesu in corpore suo vel a Turcis, vel ab haereticis propter nomen illius impressa, quae nos etiam summa cum voluptate saepe sumus exosculati, portabant) quod infirmum est consolidare, quod 30 aegrotum sanare, quod confractum alligare, quod abiectum reducere, quod perierat quaerere pergerent, non cum austeritate imperantes et potentia, sed in spiritu lenitatis cunctos instruentes et hortantes. Nullum etiam, ut aiunt, non movit lapidem, nil prorsus intactum et intentatum reliquit, ut ad Concilium ii praecipue venirent, quorum illud causa potissimum congregatum erat. Hoc per Nuncios, hoc 35 per Consiliarios, hoc per litteras a vere primogenito Ecclesiae filio Ferdinando Rom. Imperatore, hoc ab eius filiis Serenissimis Maximiliano Bohemiae Rege, Ferdinando et Carolo Archiducibus Austriae, hoc a Serenissimo Poloniae Rege Sigismundo, a Catholicissimo Bavariae Duce Alberto, ab Ecclesiasticis Imperii Electoribus, a Duce Wirtembergensi, Clevensi, Braunsvicensi, Brandenburgensi, Prussiae, 40 hoc ab aliis Archiepiscopis, Episcopis tam Germaniae, quam Poloniae, Saltzburgensi, Magdeburgensi, Gnesnensi, Mersburgensi, Numburgensi, Bambergensi, Eistatensi, Gurcensi, hoc a Theologis Germaniae praestantissimis, hoc a Patribus Societatis Iesu sine ulla studii et contentionis remissione perpetuo flagitabat, rogabat, monebat, urgebat, obtestabatur, ut et ipsi ad Concilium venirent et iis, qui segre- 45 gaverunt semetipsos, esse autores vellent, ut in Concilio potius Oecumenico, quam

Co. firma-
valetudine
m. Maio
1562
praecipua
Europae
Capita ad
Concilium
invitat.

In epistola
ad Cani-
sium cupit,
ut omnes
protestan-
tes Triden-
tum ve-
niant.

in aliquibus Germaniae angulis de quibus dubitarent Christianae fidei articulis disputare vellent. Et habentur illius verba in epistola ad Canisium: „Cuperem verum esse quod dicitur, quod missuri sunt huc suos Elector Saxoniae et Brandeburgen. ac nescio quis tertius. Deum precamur ut veniant, quocunque tandem animo illis venire decretum est. Etiam Saulus ad persequendam Ecclesiam profectus erat, factus est nihilominus Paulus et ex persecutore Apostolus. Saul ad occidendum Regem David festinabat, incidit in cuneum prophetarum, prophetavit et ipse. Balaam ad maledicendum populo Israel conductus fuerat, quem cum vidisset benedixit. Idem nunc Deus est qui fuit: aequae potens, aequae benignus et misericors, ut fuit: nec est in eo *fuit*, aut *erit*, sed *est* tantum. Potest is auferre cor lapideum et dare cor carneum, potest efficere, qui conducti sunt ad maledicendum populo Dei, ut hi mutato proposito benedicant potius: et cum sit fons totius benignitatis, non magis potest quam vult, modo nos Deum precemur in fide nihil haesitantes, etiam ex lapidibus ille suscitavit filios Abrahae. Veniant, veniant, quocunque animo veniant. Reperient hic viscera paternae charitatis plena, super eorum capita carbones ignis congerentur, nec aliud nobis erit propositum, quam ut non vincamur a malo, sed vincamus in bono malum. Quod nos divina misericordia consecuturos speramus, vestris praecipue precibus adiutos, in quibus multum fiducia positum habemus“. Et in alia quadam epistola ad episcopum Numburgensem his verbis utitur: „Videor et ego animadvertisse quibusdam in locis, ubi suave Christi iugum per ministrum suum Pontificem Ecclesiam gubernantis excussum est, etiam Principum iugum non fere tolerari. Vidimus et Clebitii quendam libellum, qui inscribitur: Victoria veritatis et ruina Papatus Saxonici, in quo Lutheranos ad synodum et ad disputationem de praesentia vel absentia potius, ut ille ait, Christi corporis et sanguinis in Eucharistiae sacramento provocat, et easdem illis leges praescribit, quas ipsi nobis praescribere consueverunt. Itaque qui Romanum Papatum se eversuros esse persuasum habebant, de iis gloriantur Sacramentarii, quod eorum Saxonicus Papatus prius sit eversus. Vidimus et Flaccii supplicatorios quosdam libellos, quibus in Germania vel Saxonia potius congregari Synodum postulat: a qua primum excludit Christianos omnes, quos illi libuit vocare Papistas, deinde Servetianos, Swenckfeldianos, Antinomos, Anabaptistas, Sacramentarios et Osiandrinos: neque sibi cum aliis quam cum Synergistis, Adiaphoristis et Maioristis, qui vestri sunt, rem esse vult: ac miras tragoedias excitat de Confessione Augustana multis in locis mutata ac depravata. Neque dubitat alicubi falsi crimen impingere Philippo, quod non magis confessionem Augustanam quam ipsos Lutheri libros pluribus in locis adulteravit. Nec sine causa. Nam contuli ego quoque aliquot exemplaria Confessionis Augustanae et ita se rem habere comperi: nec ulla mihi visa est propius accedere ad eam, quae fuit Augustae Christianissimo Caesari Carolo oblata, quam ea, quae Flaccii opera Iehenae typis fuit edita et extat in quarto librorum Lutheri Tomo. Quamobrem cum etiam de ipsius Augustanae confessionis fide iam apud vos disceptatur, quam admodum festive quidam cothurnum appellant utrique pedi aptum, cum autor ipsius, qui suis eam conscripsit manibus, et in aliis multis et, quod est praecipuum doctrinae Christianae caput, de Christi corporis in Eucharistia praesentia, diversum ab illa sentiat et cum Calvino consentiat: nonne satius foret, ut de hac ipsa Confessione, quid in ea recte recipi possit, quid non, huic Oecumenico Tridentino Concilio potestas iudicandi potius permitteretur, quam ut unius hominis arbitrio toties mutata

Confessio
Augustana
ab ipso
autore
adulterata.

tantam ipsis etiam Lutheranis ambigendi materiam praeberet. Cupit id in Saxonia fieri Flaccus. Cur autem non ibi potius, ubi totus est congregatus orbis Christianus? Scilicet Saxonica fides condenda et non Catholica potius nobis est retinenda? Certe ex usu magis et ex dignitate etiam fieret Principum istorum, ut eorum iudicio controversias istas disceptandas permitterent, quos pro legitimis iudicibus agnoscunt, et Dominus eorum Caesarea Maiestas et quotquot sunt alii per orbem Christianum orthodoxi Reges ac Principes, quam ut vel Flacco vel Gallo se, vel qui sunt eiusdem farinae subiicerent: neque dubitare debent, quin Patres hos habituri sint multo aequiores iudices, quam illos nescio quos. Esset hic non magis cognoscendi, quam ignoscendi locus: idque tolerabilioribus multo conditionibus, quam quos praeceptoribus suis proponit Flaccus. Et cum in symbolo nos credere profiteamur omnes sanctam Ecclesiam Catholicam, nonne magis velle deberent Catholicam aliquam Confessionem habere isti Principes, quam vel Saxoniam vel Augustanam: cum de his, quae ad Catholicam aliquam confessionem pertinent, nil extra Concilium Oecumenicum, quod Catholicam Ecclesiam repraesentat, statui fas sit, et quod in angulo aliquo constituitur a paucis, id Catholicum dici nequeat. Omnia sibi de nobis recte polliceri possunt, quae de Patribus sui amantissimis nec aliud quidquam praeter salutem ipsorum sitientibus“.

Caput VI.

His ille rationibus et multis aliis huius generis persuadere Germaniae Principibus conabatur, ut se Concilii Oecumenici auctoritati subiicerent: idque vere Oecumenicum esse scripta eleganti epistola ad Stanislaum Orichovium Roxolanum, alterum illum Poloniae nostrae Demosthenem, sole clarioribus rationibus demonstravit. Sed cum in sententia nihilominus persisterent et salutaria remedia refutarent, rogatus a quibusdam hanc causam intermissionis adferebat: „Isti ministri, qui novi cuiusdam Evangelii sunt autores, videntur causae suae prorsus diffidere, quandoquidem ex latibulis in lucem prodire non audent. Nam qui male agit odit lucem, qui bene agit venit in lucem, ut manifestentur opera eius. Mirum est autem, quod metuunt exemplum Ioannis Huss, cum etiam sanguine suo novam suam doctrinam confirmare parati esse deberent. Sic enim Apostoli factitarunt, cum novam Christi doctrinam propagarent. Adeone sunt autem stupidi, ut non intelligant, alia nunc esse tempora quam tum fuerunt, quando de Ioanne Huss, quod ille meritis erat, supplicium sumptum est? Nam in uno tantum Regno pauci quidam defecerant. Nunc diversa est ratio. Etiamsi nullas haberent salvi conductus litteras, tuto tamen huc eis venire liceret. Quid enim lucrifaceret Sacrum Concilium, si unum aliquem ex Germania vel Polonia venientem haereticum supplicio curaret afficiendum? Quamobrem vel sensus ipse communis poterat illos docere, quod etiam absque salvo conductu ullo sine aliquo discrimine versari hic eis liceret: nisi forte facinus aliquod capitale committerent, quod nec apud ipsos haereticos impune cuiquam liceret. Sed verum est illud: Qui male agit, odit lucem. Conscientia mille testes. Nec est maius tormentum ullum, quam ipse sibi male conscius animus.“ Et in alia quadam epistola ad Regem Poloniae sic scribit: „Scio non deesse, qui quae pie sancteque sunt a Pontifice acta et cogitata ea in deteriore rem partem rapiant, et est (proh dolor) nimis verum. Nam cum ii, qui se a Christo et ab eius corpore segregarunt, nil minus cupiant quam Concilium, omnes

Ut Germaniae Principes Concilio se subiiciant, suadet.

Qua de causa iidem Concilium refugiant.

vias et rationes quaerunt, quibus invidiam Pontificis conflare et in eum culpam omnem conferre queant. Verum hoc sciat Maiestas vestra, quod nulla de loco Concilii fuit controversia. Nam quamvis diversae Civitates erant propositae, in quibus Concilium celebraretur, omnes tamen, qui sunt Christiani Reges et Principes, eo tandem aquieverunt, ut haberetur Tridenti potius quam alibi. Qui vero sunt Lutherani, nullus illis locus placuit. Nam sicut Marcolphus vel Aesopus olim nullam dicitur arborem in sylvis reperire potuisse, in qua suspendi vellet: sic isti cum sibi conscii sint, se veterum haereticorum dogmata renovasse, quae pridem ab Ecclesia damnata sunt, nec illa ulla ratione tueri posse, nil magis horrent quam nomen Concilii. Et scripsit Brentius in eo libro, quam Maiestati vestrae dicere¹⁰ veritus non est ille bipedum nequissimus Petrus et Paulus Vergerius, quod nulum ferre possit doctrinae suae iudicem, nisi iudicem vivorum et mortuorum Christum. Quid autem aliud cuperent sicarii, parricidae et quotquot sunt criminis alicuius condemnati? Quamobrem de loco nulla est inter haereticos controversia. Nam haereticis nullus neque locus neque ratio congregandi Concilii probatur¹⁵.

Caput VII.

Quaestio-
nem de re-
sidentia
episcopo-
rum docte
resolvit.

De residentia quoque Episcoporum in suis Ecclesiis magna contentione laboratum a nonnullis est, ut in S. Concilio disputaretur: Num ea esset iuris divini, quod ita futurum putarent, ut Episcopi tanto essent in pascendo grege sibi commisso vigilantiores ac in suis Ecclesiis perpetuo residerent, si decretum esset,²⁰ quod iure divino ad residendum in suis Ecclesiis et Episcopatibus adstringerentur. Verum Hosius faciendum id potius et reipsa praestandum esse, non disputandum, quo id iure faceremus, expedire respondebat: qua etiam de re ad Seldium Caesaris Ferdinandi Cancellarium in hanc sententiam scripsisse legimus: „Mecum quoque fuit actum, ut vellem disputari, quo iure Pastores in Ecclesiis suis residere²⁵ tenerentur? Quaesivi ex nonnullis, quem finem sibi propositum haberent in hac disputatione. Producebant illud ex Evangelio: Forte verebuntur filium meum. Quid autem, inquam? An in eodem Evangelio non legistis, malos illos, quos male Deus perdidit, dixisse cum viderent filium: Hic est haeres, venite occidamus eum? Videte itaque, quod qui servos trucidarunt, idem etiam de filio fecerunt, ac vel inde³⁰ cognoscere potestis, quod qui non audit Deum per ministros suos, per Ecclesiam suam praecipientem, non audiet eum etiam per filium mandantem. Fingamus autem nusquam praecepisse Deum, ut residerent in Ecclesiis suis Episcopi, sed Ecclesiae tantum praeceptum esse. Num ideo non parebunt pastores, quoniam Ecclesiae tantum praeceptum est? Ego vero Dei vocem hanc lego: si quis non audierit Ecclesiam,³⁵ sit tibi tanquam Ethnicus et Publicanus. Itaque divino iure teneri pastores ad residentiam persuasum habeo, etiamsi nihil de ea in scripturis reperiatur, sed Ecclesiae tantum praeceptum sit, quam qui non audierit, eum tanquam Ethnicum et Publicanum haberi Christus voluit. Indubitatum iuris divini esse: Dilige, Non concupisces, Diligite inimicos vestros, nemo dubitat: num ideo praestantur haec⁴⁰ ab omnibus, quia iuris divini esse sciuntur? Utinam vel a paucis saltem praestarentur. Quamobrem non scire, sed facere ius divinum ad salutem prodest. Scienti vero bonum et non facienti peccatum est illi. Sciebat Eva divinum esse praeceptum, non esse comedendum de ligno vetito: num propterea, quia scivit, statim fecit? praestiterat eam nescivisse. Verum illi aliam postea causam proferebant,⁴⁵

Matth. 21,
37.

Matth. 21,
38.

Matth. 18,
17.

quamobrem disputari de residentia cuperent; quod si decretum esset, eam esse iuris divini, praeclusam iri viam dispensationibus dicebant. Ego vero, ut maxime verum sit, inquam, residentiam esse iuris divini, quod negavi nunquam, tamen perpetuam residentiam esse iuris divini verum non est, cum dicat ipsa veritas:

5 Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam. Ex quibus verbis colligere licet, casum dari, quo licet non residere. Nec solum hunc esse casum, verum et alios multos. Sicut hoc ipso tempore multi Pastores absunt ab Ecclesiis suis, qui non solum non peccant, quod absunt ab illis et in Concilio praesentes adsunt, verumetiam sine magno peccato vocati ad Concilium in

10 Ecclesiis suis residere non possent. Itaque posse et in hoc et in aliis multis casibus Pontificem vel dispensare, vel interpretari, ut abesse aliquando ab Ecclesia sua liceat, nec eos finem istum, quem optant, esse consecuturos. Cum praesertim audiverim Patres dicentes, esse quoddam ius divinum dependens, esse aliud independens: esse absolutum, esse positivum, esse quod versetur circa materiam

15 contingentem, esse ius divinum mediatum, esse et immediatum. Certum autem esse, quod residentia sit iuris divini mediati, dependentis, positivi, et quod versetur circa materiam contingentem, qualia iura dispensari posse illi ipsi Patres affirmarunt, qui de residentia, num sit iuris divini, disputare cupiebant. Et in alia Epistola divino illi et obstupendo viro (alterum Ambrosium diceret) Cardinali Borromaeo scribens his verbis utitur: „Dixerat hic quidam, variis in Conciliis multos

20 fuisse Canones sancitos contra usurarios, nec profectum tamen quicquam fuisse. Postea decretum fuisse in quodam Concilio, iure divino usuras prohiberi, et statim homines cognovisse, quod esset mortale peccatum, usuram percipere. Si hoc inquam intulisset, quod statim usurarii esse desierunt, ad rem aliquid dixisse videretur. Sed sicut posteaquam iure divino usuras prohiberi declaratum est, non

25 propterea desierunt esse usurarii ac fortasse plures nunc sunt, quam fuerunt antea, eadem ratione induci potest, postquam declaratum fuerit, esse iuris divini residentiam, non propterea facturos Episcopos, ut resideant. Deus ipse praecepit Evae, ne comederet de ligno scientiae boni et mali; num propterea non gustavit? imo

30 vero magis accensa videtur illius cupiditas hoc interdicto, quam refraenata. Quamobrem qui non audierunt Deum per Ecclesiam residere iubentem, habere me persuasum, quod iidem illi non sunt audituri eundem etiam ipsum per se loquentem.“

Caput VIII.

Quaerebant etiam ex Hosio nonnulli, num Episcopi a Deo, vel, ut tum lo-

35 quebantur, divino iure essent in Ecclesia instituti? quibus in quadam epistola ita se respondisse meminit: „Quod Episcopi sint divino iure instituti certum est, nec ullam de eo nobis esse pugnam cum haereticis, sed hoc illos negare, quod qui sunt a Pontifice Romano instituti, sint iure divino instituti, neque eos pro legitimis Episcopis agnoscere: quod etiam sibi obiectum a Beza fuisse anno superiori

40 dixit Illustrissimus Dominus Cardinalis Lotharingus, eos scilicet qui a Romano Pontifice instituuntur, non esse a Christo institutos, sed esse larvas Papales, rasas, unctas, oleatas. Verum nos ista credere certumque id esse, quod qui vocantur aut assumuntur in partem sollicitudinis a Pontifice Romano, vel quibus providetur a Pontifice, quod hi et non alii sunt legitimi Episcopi: quod hi et non alii

45 sint divino iure instituti. Pontifex enim divino iure, quod habet a Christo,

Quaestio-
ni, nunc
Episcopi
iure divino
in Ecclesia
instituti
sint, solide
respondet.

constituit Episcopos, et qui constituuntur ab illo sunt divino iure constituti. Quod autem ad vocationem attinet, certum est id quoque, Episcopos a Deo vocari: sed hanc a Deo vocationem habere se quoque gloriantur haeretici: Calvinus, Beza, Bullingerus, Petrus Martyr, Brentius et alii, omnes gloriantur a Deo se vocatos. Quoniam autem illi non sunt a Pontifice vocati, ideo non sunt Catholici Episcopi; nec aliud me discrimen scire inter Catholicos Episcopos et haeticos superintendentes, nisi quod illi non agnoscunt se vocatos a Pontifice, sed a solo Deo, nos vero vocatos quidem a Deo nos esse gloriamur, sed ut certum sit nos esse legitime vocatos, legitime id factum esse per Pontificem Christi in terris Vicarium praedicamus. Mihi valde placuit cuiusdam Hybernici Episcopi sententia, qui cum rite legitime consecratus esset Episcopus Romani Pontificis auctoritate, et quidam minister haeticus ab Elisabetha Angliae Regina missus esset in dioecesim eius ut ibi superintendentem ageret, et idem ille se quoque vocatum a Deo diceret per capitellam Anglicanae Ecclesiae: Episcopum produxisse litteras Apostolicas vocationis suae testes atque his productis probasse, quod ipse per Christum et eius Vicarium legitime vocatus esset, non autem ille alius, qui postea fuit inde pulsus. Si quis ex me quoque quaerat, quo iure sim Varmiensis Episcopus, dicam et ego vocatum me esse a Deo, sed huius a Deo vocationis testes producam litteras Apostolicas, non in caelo, sed in Urbe Roma scriptas, et hoc iure divino, quod Vicario suo, Petri legitimo successori, Pontifici Romano Deus concessit, Episcopum me esse Varmiensem demonstrabo: alioquin si dixerimus omnes a Deo nos esse vocatos, nec per quem a Deo simus vocati, ostenderimus, nullus ius aliquod certum habebit, nec erit nota, qua discerni possint a Catholicis haetici. Quamobrem si soli sunt a Christo vocati et instituti, a quo qui non sunt instituti, non a Christo sed ab adversario Christi sunt instituti. Neque vero quia con-

Tit. 1, 5. stituit Episcopos Pontifex, ideo non constituit Christus. Dixit Paulus Tito, ut constitueret per civitates Presbyteros: num ideo non constituit eos Christus? Quin hi vere sunt demum a Christo instituti, qui sunt per Vicarium eius Pontificem Romanum constituti." In Epistola quoque ad Cardinalem Trident. his verbis utitur: „Spes est in Deo, quod ius divinum, hoc est charitatem, infundet in cordibus nostris per Spiritum suum sanctum. Quod cum erit factum illius benignitate, magis implere ius divinum, quam disputare de eo volumus. Modo ne desit nobis verbum illud abbreviatum: Dilige, quod est manifestissimi iuris divini, praesto statim erit residentia personalis, nec quaeremus quo iure teneamur, sed sive per se, sive per Prophetas sive per Apostolos sive per Ecclesiam Deus id praeceperit, libenter acquiescimus. Delicata nimis est haec et molesta obedientia, cum praecipitur aliquid, quaerere, quo iure. Disputare hoc est, quemadmodum praeclare quidam dixit ex Patribus, in actu cordis, non in auditu auris obedire, ius divinum est. Qui vos audit me audit, Qui vos spernit me spernit. Ius divinum est. Si non audierit Ecclesiam, sit tibi tanquam Ethnicus et Publicanus. Itaque mihi quidem contra ius divinum peccare ac Ethnicus et Publicanus esse videtur, quisquis matrem Ecclesiam praecipientem non audit, etiamsi forte non reperiatur expresse in scripturis, quod illa praecipit. Nam si non audiendas nobis nisi scripturas, nec praeter illas recipiendum esse quidquam putaverimus, haeticorum hoc est axioma, a quo et aures et animi piorum omnium semper debent abhorrere. Quam autem ad me misit Epistolam Gregorii Nazian. legi lubens. Brentius in suo scripto contra Petrum a Soto profert locum hunc ex Nazianzeno, quo probare conatur frustra Concilia congregari: quod nihil aliud

praeter inanes contentiones in illis videre liceat. Sed mihi videntur haec Nazianzeni verba non de Synodis Generalibus, sed de Provincialibus quibusdam intelligi debere; quae fere fuerunt instar Colloquiorum, qualia superioribus annis in Germania vidimus, nec fructum ullum adferebant. Nam certum est Gregorium Nazianzenum non interfuisse modo, verum etiam praefuisse propemodum Concilio Constantinopolitano primo, in quo multa sunt salubria constituta: quodque Symbolum recitatur in Ecclesia post lectum Evangelium, in illo Concilio creditur fuisse conscriptum. Haereticorum itaque conventicula, quae crebra tum fuerunt, fugere se velle scribit Nazianzenus, non quod Synodos legitimas declinaret. Ubi de rebus controversis agitur, fieri non potest, quin exoriatum aliqua contentio, et est illud verissimum, quod a Philosopho scriptum legimus: Opposita iuxta se posita magis elucescunt. Fit enim illustrior veritas, cum opponitur illi falsitas. Itaque nullum puto fuisse Concilium, in quo disputatum in utramque partem non fuerit de rebus, quae vocabantur in quaestionem."

15

Caput IX.

Quodam etiam tempore cum reprehendi audiret Legatorum S. Concilii diligentiam, quod subinde referrent ad Romanum Pontificem de causis gravioribus, vanas eorum querimonias eius generis responso refutavit: „De eo, quod subinde refertur ad S. D. N. de causis gravioribus, scio quod a Vergerio multa scripta sunt, cuius nuper pleraque opuscula vulgari lingua in lucem prodierunt, quorum unum singulatim contra me scriptum est: sed ego dixi et ostendi nonnullis, vetus hoc esse et ex ipsius Christi mandato institutum, ut de causis gravioribus ad S. Sedem Apostolicam referretur: tum autem etiam adversariis nostris non inusitatum id esse: ac exhibui nonnullis librum Heshusii, in quo scribit, quo tempore Confessio Augustana scribebatur, quod per omne tempus id Coburgi fuerit Lutherus, ut de vicino loco deliberationes de religione atque ipsam scriptionem articulorum legeret atque regeret atque adiuvaret. Crebris ad hunc datis litteris Philippus se petiit erudiri de gravissimis controversiis. Haec Heshusius homo Lutheranus. Exhibui et alium librum scholasticorum Vitembergensium, in quo scribunt, quod cum de concordia agerent inter Philippum et Heshusium, Illyricus suae dignitatis esse iudicavit consistere Cosvitii, et inde decreta Vitembergensium mittere, sicut ante aliquot, ut loquitur, annos fertur Romanum Pontificem misisse Tridentum. Exhibui et tertium libellum cuiusdam viri Catholici, qui nomen tamen suum non expressit, qui inscribitur: Religionis et Regis Christianissimi defensio contra Calvinum, in quo scribit, quod anno superiori, cum habita fuisset prope Lutetiam Symblea, sicut ipsi vocant, Beza de rebus omnibus ad Calvinum referebat: Calvinus autem e suo tripode reddebat oracula, quibus illum in singulas horas quid agendum, quibus occurrendum esset, monebat. Et abest Geneva non minus fortasse Lutetia quam Tridento Roma. Quare si licet haereticis ad eum referre, si qua de re controveritur, quem superiorem agnoscunt, quanto magis licere debet id catholicis, nobis praesertim legatis et ministris S. D. N. cum iussione Domini statuerunt Apostoli, sicut scribit Anacletus, ut de gravioribus fidei praesertim causis ad S. Sedem Apostolicam referretur?"

De causis
graviori-
bus ad
Rom. Pont.
referen-
dum esse,
instantiis
ipsorum
adversa-
riorum de-
monstrat.

Caput X.

Hosii opi-
nio de usu
calicis om-
nibus con-
cedendo.

Porro de Calicis usu, de quo tantas contentiones hac tempestate excitatas videmus et ingemiscimus: cum eius usum Laicis Caesarea Maiestas concedendum et alii nonnulli Germaniae Principes magna contentione a Patribus S. Concilii postularent, quid senserit ac etiam fecerit Hosius in aliquot Epistolis apertissime explicat. Nam ad Regem Poloniae scribens his verbis utitur: „Magna contentione petitus est a Patribus Calicis usus per Oratores Caesareae Maiestatis, de quo cum sententiae dictae essent, fuere Patres in sex partes divisi. Nam alii concedendum esse dixerunt: alii cum essent in eadem sententia, non a Concilio tamen, sed a Pontifice concedi debere: alii negarunt: alii quamvis negarent, ad Pontificem tamen remiserunt: alii cum neutram in partem quidquam definirent, concedendus esset nec ne, totam causam ad Pontificis arbitrium reiecerunt: alii deliberandum amplius et negotium hoc in aliud tempus reiiciendum esse censuerunt. Qui tantopere calicem petiverunt, spem fecerunt, fore ut multis ex his, qui segregaverunt semetipsos, ad Ecclesiae gremium redirent, quod si certum esset, minus foret in impetrando negotii. Qui vero negarunt, his maxime causis adducti sunt, quod negarent eos vere et ex animo ad Ecclesiae gremium reverti, qui praescribere vellent Episcopis potius, quam praescriptis parere. Nam qui legitimus est Ecclesiae filius, pro ea pietate, qua parentem suam sanctissimam prosequitur, accipit ab ea condiciones potius, quam ut ei praescribat. Certe quem vere peccatorum suorum poenitet, accipit leges non dat, nec eorum quidquam facere recusat, quae praescribit is in cuius gratiam redire cupit. Quamobrem cuiusdam in errore tuendo perseverantiae signum esse dicebant, quod non aliter quam sub ea conditione, si Calix esset permissus, ad Ecclesiae gremium se redituros nonnulli ostenderunt. Neque posse dici eos ab omni errore liberos esse, qui hoc peterent. Nam aut eos persuasum habere, quod aliter salvi esse non possent, nisi sumant utramque speciem, quasi praecepto Dei ad eam sumendam adstringantur; aut non credere, quod Christus sit aequae integer sub una specie atque sub utraque. Cum autem utrumque affirmare sit haeresis, calicem eiusmodi concedere, nil aliud affirmare, quam haeresim approbare: maxime cum certo constet, non alios quam haereticos calice uti, ita ut usus illius cuiusdam ab Ecclesia Dei discessionis symbolum esse videatur. Quamobrem fieri non posse, ut ex animo redeant ad Ecclesiam, qui sibi nihilominus tesseram hanc atque symbolum permitti volunt, quod est hoc tempore proprium haereticorum. Si credunt totum esse Christum sub altera specie, si credunt nullum esse Christi mandatum de utraque specie sumenda, nec esse id de necessitate salutis: quorsum petunt utramque speciem? Si vero non credunt horum alterum, quid aliud, quam condemnant sanctos maiores suos, quin et Ecclesiam universam, gravissimi cuiusdam erroris vel impietatis, quae cum interdixerit usum calicis laicis, aeterna salute liberos suos privaverit. Sic autem sentire de matre sua Ecclesia non est legitimae prolis, verum seminis adulterae. Itaque res eo perducta est, ut causa tota ad S. sedem Apostolicam remitteretur, penes quam potestas erit, quidquid magis expedire Christianae charitati duxerit, hac de re statuere. Ego vero si quam non dubiam spem ostendi viderem, extinctas iri haereses omnes in regnis ac terris Maiestatis vestrae, modo calix permittatur, existimarem non ita magno negotio id impetraturum esse, quamlibet multa dicta sunt a multis in contrariam sententiam.

Sed si perstare nihilominus in suis erroribus debent haeretici, non video quid causae sit, quamobrem de calice magnopere laboretur. Quin etiam expedire cum quibusdam iudico, ut haec sit quasi tessera, communio alterius speciei, qua dignoscuntur ab haeticis Catholici: ut quemadmodum illi non aliam ob causam sibi
 5 calicem usurpant, quam ut suam adversus Matrem Ecclesiam rebellionem declarant; sic hi propterea sunt unius tantum speciei usu contenti, ut se legitimos illius et obedientes esse filios demonstrent.“ Et in Epistola ad Othonem Cardinalem Augustanum his verbis utitur: „Fuerunt apud me nonnulli Episcopi, qui meam de concedendo calice sententiam expiscari cupiebant. Inter eos etiam, qui est Aichsta-
 10 tensi Episcopo a suffragiis, quid sibi dicendum esset, consilium sibi a me dari postulavit. Respondi et illi et aliis, ut dicerent, quod illis illorum conscientia dictaret: cumque de successu ex me quaererent, si Calicis usus esset permissus, num ego putarem futurum, ut statim omnes qui segregaverunt semetipsos ad Ecclesiae gremium redirent, fateor me non uni respondisse: si certo persuasum id
 15 haberem, quod per concessionem hanc omnes Christo lucrifacere liceret, quicunque sunt ab illo et corpore illius Ecclesia separati, me modis omnibus laboraturum, ut Calicis usus permetteretur. Quoniam vero ea de re vehementer dubito, non me statuere satis posse, utrum expediat nec ne? Et scripsit quidam haeticus Eplinus ad Serenissimum Regem meum, quod ego in libello „De expresso Dei
 20 verbo“ scripserim, verbum Dei: „Bibite ex hoc omnes“ (si de laicis et non tantum de Apostolis intelligatur) non Dei sed Diaboli verbum esse et Calicis usum vocaverim Sathanismum: ac mox his verbis usus sim: „Equidem non iverim inficias, Calicis usum in Oecumenico Concilio laicis permitti recte posse“. Itaque detestatur meam impietatem et blasphemiam, qui fuerim ausus affirmare, quod Oecumeni-
 25 cum Concilium possit ex Sathanismo et ex verbo Diaboli Dei verbum facere, et iustis de causis Sathanismum concedere et confirmare. Ego vero sicut superiora illa non agnosco nec reperiri scio in libello meo ita scripta, quemadmodum ab isto haetico recitantur, sic quod fuerit haec mea sententia et sit etiam nunc, posse concedere Concilium Calicis usum, non invitus fateor.“ Talis fuit Hosii de
 30 Calice Laicis concedendi sententia. Ac prodierat tum fere Sylvani cuiusdam haetici libellus, in quo in ea se fuisse sententia aliquando confitetur, si calix concessus esset laicis, quod facile componi hoc religionis dissidium possit inter Christum et Lutherum: sed nunc se diversum sentire. Oportere totum Papatum everti, inprimis autem Missam diabolo pro strena donari omnesque Missarios sacerdotes
 35 interfici; ex quibus etiam verbis, qui fructus ex concessio Calice esset expectandus, ostendebat.

Caput XI.

Rogatus etiam saepe fuit per litteras a magno illo regni Poloniae Cancellario Ioanne Ocieski, ut in Concilio laboraret, quo concederetur facultas toti Regno
 40 Poloniae, quod olei proventibus non abundat, ut ovorum saltem et lacticiniorum usu uti possent singulis feriis sextis et Quadragesimali tempore. Cui vicissim ita respondit vir abstinentiae et ieiunii amantissimus Hosius: „Quod scribis futurum, ut magnam ex eo laudem consequar, si perfectum opera mea fuerit, ut ovandi potestas Polonis nostris in Quadragesima concederetur a Pontifice vel ab isto S.
 45 Concilio, si tam essem valde laudis avidus, aliis ex rebus, quam ex hac conciliare

Hosii sententia de usu lacticiniorum tempore ieiunii.

mihi malle. Mirum est autem, quod cum sexcentis prope iam annis semper olivatum fuerit apud nos et non ovatum in Quadragesima, nunquam animadversum est aliquid homines ex eo per tot secula detrimenti accepisse, praeterquam hoc tempore. In solitudine degentes Patres illi sancti herbis tantummodo vivebant, cum ne panem quidem, quo vescerentur, haberent, et aquae potu contenti erant, 5 nihilominus rari fuerunt hoc vitae genus amplexi, qui non attigerint annum centesimum, nonnunquam etiam superaverint, quod sanctorum Patrum historiae abunde testantur. Posteaquam vero, quo tempore praeparatio quaedam fit ad Christi passionem et mortem recolendam, eo coeptum est ovari, quinetiam triumphari, complures videre licuit in ipso aetatis flore lucis huius usura spoliatos: quibus illud 10 quod Israelitico quondam populo contigit, qui cum petissent carnes, dedit illis Dominus carnes, adhuc autem erant carnes in dentibus illorum et ecce furor Domini concitatus in populum percussit eum plaga magna. Mihi veteres mores retinendi viderentur. Quas autem profert scripturas ad confirmandam petitionis suae aequitatem, eas me si minus intellexisse, legisse tamen sciat, fortassis autem et 15 intelligere: sed non ita, sicut intelligunt ii, quibus nihil placet, quod Ecclesiae moribus est receptum. Lecta semper haec fuerunt in Ecclesia et quanto sanior fuit harum scripturarum intellectus, tanto diligentius observatum erat hoc ciborum discrimen, quo nunc utitur Ecclesia. Nunquam enim existimatum est, quod cibus quenquam inquinaret, alioquin non in Quadragesima tantum aut pro Sabbato 20 carniuum usu fuisset interdictum: quin, si qui hoc existimabant, ii sunt haereseos condemnati. Non quae intrant in os, sed quae prodeunt de ore, dicit Christus, ea coinquinant hominem. De corde enim exeunt cogitationes malae. Quae autem sunt illae, nolo nunc scribere. Lecta et illa est scriptura in Ecclesia: „Non est regnum 25 Dei esca et potus“, neque unquam creditum est, quod in piscium usu sit regnum Dei, 17. multi minus in ovorum et carniuum, sed creditum est hoc, quod subiungit Paulus, regnum Dei esse iustitiam et pacem. Iustitia autem est, ut praecepta maiorum non discutiantur, sed eis pareatur. Et illud in confesso est, quod citius conservatur pax in ieiunio, quam cum carnibus et ovis et vino venter distenditur. Tunc enim procedunt ex corde cogitationes malae, quae pacem perturbant, 30 quae libidinem excitant, quae pugnas nonnunquam cient; quae cogitationes malae per abstinentiam a carnibus et reliquis id genus cibis impediuntur. Et est revera regnum Dei pax, quando pax cum sanctis maioribus nostris, qui nos praecesserunt in fide Catholica perseverantibus retinetur, nec vel in ritibus vel in observationibus vel in doctrina diversum quidquam ab orbe reliquo Christiano statuitur. 35 Haec pax, cuius oliva signum est, qua utimur in Quadragesima, est regnum Dei, non autem esus carniuum et ovorum, qui nonnunquam plus obest etiam ad valetudinem conservandam, quam ab eis abstinentia“.

Caput XII.

Num reformationis initium a Curia Romana sit institutum. Quoniam autem in singulis S. Concilii sessionibus, quae nonnunquam ab 40 hora duodecima ad vigesimam secundam usque producebantur, de reformatione quoque tractabatur, visum erat nonnullis, reformationis initium a Curia Romana esse introducendum, qui etiam ab Hosio postulabant, ut operam dare vellet, quo Curiae reformatio institueretur. Verum ille tale responsum se plerisque dedisse ad Canisium scribens meminit: „Vere Magnus Imperator ille Constantinus, cum 45

oblatis sibi fuissent libelli, quibus crimina quaedam Sacerdotum et Episcoporum continebantur, non satis habuit, quod eos exuri fecit (cum se ab illis, non illos a se iudicari oportere diceret), verum et hoc insuper addidit: si forte suis oculis turpe facinus aliquod Episcopum designantem conspexisset, obtecturum se id paludamento, ne cuius oculi ea re offenderentur. Nunc quidam piis Orthodoxis et Catholicis Principibus auctores sunt, non ut ipsi quidem iudicent, sed ut iudicari velint, non quemvis Episcopum aut Sacerdotem, sed eum, qui Princeps est Episcoporum, ab his qui veniunt ab illo iudicandi: ut membra de capite, oves de pastore, subditi iudicent de eo, cui divino iure sunt subiecti. Quid autem hoc aliud est, quam ordinem prorsus omnem pervertere et eum in ordinem coactum velle, cuius dignitate salva salvus est ordo omnis in Ecclesia? Si quid autem in ea sit labefactatum, iam nullum in ea ordinem, sed horrorem, quod absit, sempiternum videre licebit. Sacrificaverat idolis Marcellinus Pontifex, Concilium indixerat, condemnari se petiverat tanquam ingentis flagitii reum. Sed qui Patres in eo congregati fuerunt, non multo minus facinus iudicabant de eo iudicare, quam fuerat illud ipsum crimen, quod Pontificem designasse constabat, verum ut ipse causam suam iudicaret hortabantur, quod prima sedes a nemine iudicetur. Nil tale commissum nunc audivimus, nulla sunt idolis thura admota. Nihilominus a nonnullis hoc agi cernimus, ut prima sedes ab his potius iudicetur, qui veniunt ab ea iudicandi, et verenda patris eorum toto Orbe Christiano detegantur. Quodque maxime deplorandum est, ut corrigantur hi, qui suarum opinionum idolis magnam Orbis Christiani partem in maximas calamitates adduxerunt, non fere cuiquam curae esse videmus; sed contra illum omni impetu ferri homines conspiciamus, de cuius auctoritate quanto magis detractum fuerit, tanto plus virium accesserit iis, qui veterem et orthodoxam religionem evertere et sua a nobis idola adorari cupiunt: quorum sanandorum causa potissimum Concilium hoc est congregatum. Non sum is, qui Romanae Curiae peccatis patrocinari velim, quibus non minus me infestum esse profiteor, quam fuit S. Abbas ille Bernardus, qui sic ea detestatus est, sic in ea oratione sua invectus est, ut perdita quidem illa, sed salvam nihilominus vellet primae Sedis auctoritatem dignitatemque. Corrigenda sunt, quae perperam fiunt in illa Curia, quis negat? aut quis pius non ea maxime corrigi cupit? Verum a quo corrigenda? Cur et nos non dicimus: Causam tuam vel Curiae tuae ipse iudica, quandoquidem prima sedes a nemine iudicatur? Cur ab eo non petimus, ut ipse potius stirpitus ea eradicet omnia, quaecunque oculos hominum iuste offendunt? Sic enim extirpatis vitiis, salva nihilominus permanebit primae sedis dignitas et auctoritas. Sed velle pastorem ovium, velle caput membrorum, velle principem sibi subiectorum iudicio permittere, hoc mihi quidem non minus peccatum esse videtur, quam illa ipsa omnia, quorum causa id fieri postulatur. Etiam ipsi sectarii queruntur, nunc ad anarchiam spectare omnia. Quid autem hoc fuerit aliud, quam anarchiam quandam constituere, si, qui caput est Orbis totius Christiani, eum a suis membris iudicari, eius ministrorum verenda coram orbe toto detegi velimus? Mihi non videtur tanti esse ista reformatio, quae tantis clamoribus exigitur, quantum ex hac reformandi ratione deformationem secuturam esse iudico. Fortassis autem non temere affirmaverim, plus esse periculi in hac reformandi ratione, quam sit in dissimulandis malis, quae in hunc usque diem Ecclesia toleravit. Mihi quidem hac in re non solius Pontificis, verum omnium, qui cum potestate versantur, dignitas et auctoritas agi videtur; in quos

fortasse idem aliquando sibi licere subditi volent, quod ipsi licere volunt in Pontificem his, qui sunt illius potestati subiecti. Est igitur quamobrem, si antea unquam, nunc certe nos Deo facere vim oporteat, sed eam vim, quae grata illi esse solet: quando coit coetus omnis et aggregatur ad Deum et quasi manu facta precationibus eum ambiunt orantes, ut quod singulis petentibus negaturus forte fuerat, id multorum precantium unanimitati tribuat. Sed omnia vigilantissimi et sapientissimi Hosii in S. illo Concilio dicta et facta et scripta longum esset hoc in loco recensere. Pauca haec de multis exempla animi plane Apostolici sufficiant: quia ad ostendenda eius merita et ad procuranda legentibus exempla idipsum pauca valent, quod multa. Quamvis nec pauca iure dicuntur, ubi cuncta pene, quae Apostolus requirit, gratiarum dona inveniuntur.

Caput XIII.

Hosii
conversa-
tio Tri-
denti

Doctos et
pios viros
ad men-
sam invi-
tat, collo-
quiis etc.
erudit.

Quos autem videbat in omni pietate et in sacrarum litterarum scientia inter caeteros eminere, eorum praecipue consuetudinen appetebat, ad communicationem studiorum et consiliorum invitabat, quaerebat, audiebat, sciscitabatur et gratiam habebat respondentibus atque se in omni congressu humanissime et familiarissime adhibebat. Extorres a patria sua Episcopos, eiectos ex Anglia, Germania, Gallia Sacerdotes in domum suam benignissime colligebat, liberalissime tractabat: opera, consilio, re iuvabat, quos poterat, et omnium sibi animos omnibus modis et rationibus ex intima arte hospitalitatis depromptis adiungere contendebat. Vidimus aliquando et Episcopos simul in domo eius congregatos: quorum alii videndi tantum, alii salutandi, alii conferendi, alii consilii capiendi causa veniebant, certissimam fidei regulam totum id reputantes, quod sentiret in negociis religionis aut diceret Hosius. Vidimus ab eo et plures etiam Patres ad mensae refectionem simul admotos benedictionis loco genus hoc charitatis accepisse, quod in ea plus sapientissimis colloquiis quam cibus alerentur, ita ut saepe doctiores, fortasse etiam meliores recederent. Si quis autem alicuius nominis vir ex Gallia, Germania, Ungaria, Polonia, Bohemia caeterisque infectis haeresi partibus Concilii videndi causa veniebat, sicut illi praecipua cura fuit Hosii cognoscendi, sic Hosio vicissim eius sibi omnibus officiis et studiis demerendi. Saepe invitatos ad se et plures etiam Episcopos ex omni natione mensae suae adhibebat, Italos, Gallos, Hispanos, Anglos, Graecos, Germanos, Lusitanos, Scotos, Ungaros, Polonos, Bohemos, Dalmatas, Sclavos, Bosnenses, Epyrotas, Illyricos, Cretenses, Cyprios, Chios, Melitenses et Armenos: ut ostenderet hoc tale Concilium et esse et recte dici posse Oecumenicum, in quo Orbis fere totius nationes congregatae viderentur, quae in diversitate linguarum oris unam habebant linguam cordis. Vidimus non paucos inferioris ordinis viros, pietatis et sacrarum litterarum amatores, magni beneficii loco reputasse, cum in domesticorum ordine et numero aut in aliquo cubiculi angulo gravissimos illos et utilissimos sermones, lectiones, disputationes, quae per aliquot horas et ante mensam et amotis mensis habebantur, audire potuissent. Scimus etiam hominem, ac fortasse plures alii Hosii admiratores fuerunt, qui pene singula illius verba et sententiarum pondera, sive in publicis consiliis sive in privatis et domesticis colloquiis recitata, calamo studiosissime excipiebant et inter sua *καμύλια* reposita magno adhuc studio et diligentia asservant.

Caput XIV.

Iam vero quis pro dignitate memorare posset greges illos egenorum et portas et porticus et gradus domus eius obsidentium? Sacerdotes illos, monachos et iuvenes, bonarum litterarum studiosos: quorum neminem umquam vacuum et indonatum abire permittebat, dicens, nullum id facere minus decere, quam Legatum Apostolicum. Quos in Anglia vel in Germania propter confessionem Christianae fidei in carcerem vel in custodiam compactos vel loco motos fortunisque spoliatos audiebat, eos epistolis datis consolabatur, pecuniam submittebat, ad se invitabat. Concionatores itidem Catholicos, qui cum libertate verbum veritatis loquebantur, et re et consilio iuvabat et in proposita sententia doctissimis epistolis confirmabat: ac auctor etiam fuit Illustrissimis Dominis Legatis, ut ad Orbis Christiani Principes Catholicos scriberent, quo Angliae Episcoporum Christi confessorum, quos in carcere foedissimo Christi inimica Iezabel Angliae Regina detinebat, et vitam et rationes valde sibi habere vellent commendatas. Non solum autem in oculis Catholicorum habebatur Hosius, sed haeretici quoque praecipuo quodam studio videndi et audiendi Hosii tenebantur: quem etiam per contemptum, sicut olim Scythae Theotimum, Tomitanum Episcopum, propter admirabiles et divinas eius virtutes Deum Romanorum, sic isti „Papisten Gott“, hoc est Deum Papistarum appellabant. Et contigit nobis inter se mussitantes audire: „Sieh sieh, der ist der alte Schelm, des rechten Evangelii Feindt und Widersacher, aller Papisten Doctor, welche sollen wol zu Boden gehen, wo der Teuffel wird den Magister wegführen“. Id est: „Hic est antiquus ille latro, veri Evangelii hostis et persecutor, Papistarum Doctor, qui statim omnes conciderent, si Magistrum hunc Diabolus e medio tolleretur.“ Vidimus etiam librum Pomerani cuiusdam, ignobilissimi auctoris Merlini, illius seditiosissimi ministri symmystae, de traditionibus: ex quo si convitia, maledicta, blasphemias in Deum, Ecclesiam, in Pontificem, in totum Ordinem Ecclesiasticum tolleres, rasa tabula maneret: sed in hoc certe genere egregie est Lutheri sui mores et linguae procacitatem imitatus. Ibi quoque in Hosium nostrum, cum doctrinam eius de traditionibus refutare non posset, nec vitae honestissimae rationem, qua toti orbi notissimus erat, proscindere iuste valeret, Graeca, Latina, Germanica lingua maledicendo tamen, ut vincere videretur, laboravit. Vocat ibi Hosium non *δοιον* sed *ἀνδοιον*, vocat Antichristi legatum, vocat Carpinalem, Carnalem, Diabolicum, impium, Tridentinae colluviei praesidem, Papistarum Legatum, Impostorem: vocat Hosii Poloni traditoria opera, vocat Helspergensem sive Varmiensem Episcopum, der in der Helle, si non convertatur, wird in Ewigkeit warm bleiben, qui in inferno nisi convertatur plus satis concalescet. Sed verum est illud, quod ait sapiens: „Ambulans recto itinere et timens Deum despicietur ab eo, qui infami graditur via“. Sciebat illud Hosius, quod magna est laus Catholicorum, cum vituperantur ab haereticis; magna infamia, cum ab illis laudantur. Quamvis ne in ea quidem de Hosio sententia haeretici inter se consentiebant. Audivimus enim ex ore Laurentii Alberti, ex Lutherano iam Christiani, quod cum Philippo Melanthane praeceptore uteretur, saepe ab illo libros et argumenta Hosii Episcopi producta in medium refutataque audivisset, quamvis ita, ut aiebat ille, frigide, ut haec sola causa fuerit, quae se ad lectionem librorum Hosii impulerit, in quibus veritatis lucem aspexit et Lutheranorum perfidiae nuncium remisit.

Hosii beneficentia in egenos et exules, inprimis sacerdotes.

Ab haereticis qualis habitus sit.

Prov. 14, 2.

Laudatur a Melan-
thone. Nunquam tamen Philippus Hosii mentionem faciebat, quin illi vitae honestae actae totiusque pietatis laudem tribueret. „Qui si, inquit, Papista non esset, primus omnium Doctorum hoc saeculo esset“. Vergerius tamen, profligatissimus ille pudoris et pudicitiae hostis, cum feliciorem quam cupiebat Concilii progressum et Hosii conatus aequo animo ferre non posset, incitata in hominem innocentem illa sua 5
Vergerii
investivae. vecordi mente, omnibus maledictis lacerandum et in odium hominum adducendum putavit. Sparsit enim complures libellos, Latina, Italica, Germanica, Gallica lingua scriptos, ubi cum Acta S. Concilii, tum Hosii praecipue epistolam ad Ducem Braunsvicensem exagitat (nec enim invenire poterat, quod in Hosii vita moribusque castissimis laceraret), in qua dixerat, expedire haereticis, ut in Concilio de 10
sua doctrina cognosci velint, praesertim de Confessione Augustana. Tum etiam illud reprehendit, quod totum mundum in Concilio adesse dixerit: quod doctrinam Protestantium Sathanismum appellaverit: quod apud haereticos de fidei doctrina sartores, baiulos, figulos et aliam fecem populi iudicare dixerit: quod anarchiam seminent inter Christianos et rebellionem inter populos: quod eandem 15
nunc inter Christianos Missam quam ante 1500 annos celebrari docuerit: quod Lutheranos Sodomitis esse peiores dixerit: et quod nulla sunt apud eos certa matrimonia: quod necessarium esse docuerit, ut unus praesit in Ecclesia. Addidit et hoc, quod Hosius baptizet campanas, quodque Romam cum suis libris profectus fuerit, ut Cardinalis fieret. Ad extremum etiam in optimum Pontificem Pium IV. 20
virulentam linguam exerit, quod cum omnia ad cursum Evangelii, ut vocat, impediendum excogitet, nil tamen perniciosius excogitare potuerit, quam quod Hosium Cardinalem et Legatum Concilii creavit. Praeterea vero scripsit recantationem quandam sive palinodiam, in qua poenitere se ostendit, si vel micam aliquando habuit in se Christiani hominis. Totum Missale et Caeremoniale subsan- 25
nat mirabiliter. Missae praecipue Sacrificium impudentissime irridet. Sacrosanctum Christi Corpus vocat frustulum panis: et planum omnibus facit, si fuit aliquando Christianus, se nunc fidem Christianam prorsus execrari et ab ea vehementer abhorrere. Verum his turpissimi hominis convitiis, et opprobriis laudari se potius quam vituperari Hosius existimabat: quin etiam cum Theologus quidam Illustris- 30
simi Bavariae Principis Apologiam pro Hosio contra Vergerium scripsisset, quam etiam in manibus tenemus, non putavit esse dignas Vergerii vanitates, ut a viro bono refutarentur, itaque liber hic non fuit in lucem editus.

Caput XV.

Andreae
Dudithii
futuram
aposta-
siam co-
gnoscit ex
eius su-
perbia. Erat in eodem Concilio, qui post aliquot annos apostatae Vergerii exemplum 35
seculus a fide Christiana ipse quoque, ut ita dicam, apostatavit, Andreas Dudecius Sbardellatus, qui tum Episcopus Tinniensis vocabatur et a Clero Regni Ungariae deputatus venerat. Is propter quandam eloquendi elegantiam et orationis ubertatem non obscuri erat inter caeteros Episcopos nominis et familiaritate Hosii cumprimis delectari videbatur. Hosius tamen de eius in fide Catholica constan- 40
tia vehementer dubitabat; ac sicut olim Gregorius de Iuliano, cum adhuc iuvenis Athenis operam navaret litteris, periculum defectionis imminere privatim aliquando coram suis memorabat, quod etiam aliquot annis interiectis, cum oratorem Caesaris apud Sigismundum Polon. Regem ageret, consecutum est: ubi Dudecius, sicut olim Vergerius, relictis maiorum nostrorum fide, Calvinii perfidiam est amplexus 45

et refractis pudoris repagulis mulierem quandam nobilem sibi copulavit eamque uxorem vocare non dubitavit. Quo tempore quaerebamus ex Hosio, quibus olim iudiciis futuram levitatem hanc et inconstantiam hominis et hunc tam gravem et luctuosum casum deprehendisset: qui nobis respondit, quod ex sola superbia, 5 quod magnus et doctus in oculis suis videbatur, multum suo iudicio tribuebat, caeterorum auctoritatem, iudicia, consilia et sententias flocci faciebat, quod omnium haereticorum tam est proprium, ut vel inde genuinam superbissimi Luciferi sobolem agnoscas. In quo responso illud mihi in mentem veniebat, quod in vita S. Zenobii legimus: Quod maxime omnium vigent sanctorum et Deo amabilium 10 virorum ingenia: et ipsa animi puritas ad coniectanda ea, quae futura sunt, ex minimis iudiciis eventus colligit; et quod Philo quoque Iudaeus meminit, quod legitimi cultores Dei mente pollent plurimum, qui ne levia quidem errata negligunt, propter excellentiam huiusmodi Regis, in cuius versantur obsequiis. Verus enim sacerdos simul etiam vates est, non tam generis, quam virtutis (sicut hic 15 noster Hosius) beneficio Sacerdotium consecutus, summi nominis, ideo nil ignorat: quippe qui habet in seipso solem intelligibilem.

Caput XVI.

Sed et in ipsa Polonia non defuerunt haeretici ad ravim usque vociferantes, quod Hosius tamdiu a Regno et a Reipub. obsequiis abesset: externis tantum 20 Principibus operam navans et honores captans, et quod opes Regni exhauriret, et quod onera Reipub. necessaria non ferret; quorum importunos clamores non putavit silentio suo esse nutriendos, sed in eam sententiam cum ipsi Regi Sigismundo, tum Consiliariis eius scribens refutavit: „Perfertur ad me, quod in Comitibus, quae proxime sunt habita Mariaeburgi, in absentiam meam a patria causa sit 25 collata, quamobrem nullam ad usus Maiestatis Vestrae pecuniam contribuere potuerint. Sed ego qua de causa absim ab Ecclesia mea, non ignorat Maiestas Vestra. Neque enim absum, ut voluptatibus aliquibus et deliciis Italiae vacem, aut ut privatis rationibus meis prospiciam. Quam ad rem non me ingessi, sed sum legitime vocatus et ab eo vocatus, cui non obedire est Christianum non esse. 30 Deinde vero, si minus ab eo vocatus fuisset, tamen in Synodo, quae proxima Quadragesima Varsaviae habita est, fuit hoc ipsum decretum, ut ad Concilium profisceretur; ita ut necessario mihi fuerit hoc tempore propter tam pium et necessarium opus Ecclesia mea relinquenda. Quamobrem non habent isti, quod vociferentur contra me. Absum enim Reipub. causa et quidem gravissima causa. 35 Adsum tamen ad omnia officia, obsequia servitutemque Maiestatis vestrae, quoties his uti voluerit, praestanda. Hac ipsa de causa abfuerunt aliquando a Regno: Nicolaus Gnesnensis Archiepiscopus, Andreas Posnaniensis et Nicolaus Plocensis. Abfuerunt Ioannes et Franciscus Varmienses Episcopi, et in Constantiensi et in Basiliensi Concilio, quorum utrumque multos annos durasse scimus, neque tamen 40 clamores aliqui fuerunt contra eos concitati, sed gratiae potius actae sunt, quod labores et sumptus facere non recusaverint, dum Ecclesiae Dei pro sua virili succurrere possint“. In aliis quoque litteris ad Stanislaum Karnkovium, tunc Referendarium, postea Episcopum Vladislaviensem, nunc Archiepiscopum Gnesnensem vigilantissimum, his verbis utitur: „Si quid ambivisse me constaret, si 45 vel verbo mortalium quenquam sollicitasse, si non etiam renuisse quamdiu licuit,

Haereticorum in Polonia clamores, quod tamdiu a reipublicae negotiis abesset, refellit.

fortasse causam aliquam isti haberent, quamobrem durius aliquid in me statuen-
dum iudicarent. Sed si mihi honos hic obtrusus est, si non recusavi quoad potui,
si non ad voluptates, non ad opes, verum ad labores, ad sumptus, ad pericula
gravissima sum vocatus, et quidem Ecclesiae totius causa sustinenda, num hac re
tantum deliquisse vobis videor, ut poenas etiam de me sustinendas existimetis, 5
quo Ecclesiae tranquillitati pro virili mea servire conor, quam ad rem non ipse
me ingessi, sed ab eo, cui necesse fuit obedire, sum vocatus? Nisi forte grave
crimen hoc apud vos est, praeter ambitum ad honorem aliquem pervenisse, quem-
admodum etiam proximis superioribus diebus cuidam tibi non ignoto non alia
res dicitur impedimento fuisse, quominus nescio quid consequeretur, nisi quod 10
parum ambivisse videretur. Quasi vero non satis virtus ipsa ambiat, non satis
ambiant labores Regni Reipublicaeque causa suscepti. Apud Ethnicos lex erat
ambitus constituta, apud vos contra eos, qui non ambiunt. Video nil esse vobis
cum illa Platonis Reipublica commune, in qua non esse mandandos honores nisi
invitis fuit constitutum, ambientes vero procul ab illis arcendos. Ego vero cau- 15
sam non dico; si quas meritis sum, de me poenas sumatis, si vobis meritis
videbor, reclamabit iudicio vestro totus orbis, nec me tamen spes mea, Christus,
deseret; nec ego propterea quicquam remittam vel de religionis tuendae studio
vel de ea fide, quam Serenissimo Regi meo, vel de ea charitate, quam patriae
meae dulcissimae debeo. Iam vela ventis permissa sunt: Deum precor, ut cursum 20
nostrum dirigat. Sic Hosii patientiam et innocentiam exercere permittebat divina
misericordia, ut tanto redderet omnibus gentibus et populis gloriam eius illustrio-
rem. Neque ille vicissim ullum finem faciebat gloriae Dei et Ecclesiae Catholicae
promovendae, non in his tantum publicis muneribus et officiis, quae commemora-
vimus, sed in omnibus quoque privatae vitae studiis et rationibus, quas tanta 25
pietate moderabatur, ut exemplo caeteris praeluceret et ab ipso Christo vitae nor-
mam accepisse videretur, quem illis Evangelii vocibus perpetuo invocabat: „Mane
nobiscum Domine, Mane nobiscum Domine“. Ipso quoque Parasceves die in illo
ipso Concilio (neque enim huius quoque facti memoriam oblivione et tenebris
obruendam censeo, quippe cum meminisse Hosii, sicut de suo Socrate ait Phae- 30
don, sive quae dixerit sive quae fecerit, mihi semper omnium sit dulcissimum)

Luc. 24, 29. cum pridie modico tantum pane sese refecisset, noctem in vigiliis et orationibus
exegit, ad compatiendum Christo spinis coronato et flagellis lacerato sese exer-
cens. Media vero noctae caeteris omnibus quiescentibus cum Rescium tantum et
Nicolaum Gallum virum omnino probum sibi adiunxisset, extra Civitatem Triden- 35
tinam ad Ecclesiam Dominicanorum egressus est, ubi ante sepulturae simulachrum,
in quo Christi verum corpus de more asservabatur, in terram prostratus, per
duas fere continuas horas in oratione Dei lachrymis et singultibus interrupta
perseveravit, Christianae religionis integritatem, Ecclesiae Catholicae unitatem,
pacem populorum, conversionem haereticorum, Concilii progressum Domino com- 40
mendans, ac postea reliquas etiam omnes Ecclesias extra moenia civitatis positas,
intempesta nocte, aspero coelo, non sine periculo obambulabat, sanctorum preces
ardentissime invitando, pauperes ad sepulchrum vigilantes salutando: quorum
etiam orationibus se et Concilii progressum diligentissime commendabat et co-
piosas eleemosynas in singula capita porrigebat. In quadam autem Ecclesia, cum 45
nihil superesset, quod egeno supplicanti tribueret, ex intimo pectore suspirans
ad nos conversus, si quid haberemus, ut petenti largiremur, innuebat, ad extremum

Die Para-
sceves me-
dia nocte
ecclesias
Tridentinas obam-
bulat.

autem, ne cui prorsus defuisse videretur, aurea nonnulla Regum et Imperatorum numismata offerebat non contemnendi ponderis, ipsum quoque, quo tegebatur, pallium oblaturus, nisi familia illucescente iam die ministrique pecuniae advenissent. Quamvis autem occupatissimus esset publicis totius Reipublicae Christianae negotiis, ita ut respirare libere non posset, nam et in media quoque nocte aliquando surgere et consiliis interesse urgentibus cogebatur, legendi tamen et scribendi consuetudinem ne tum quidem praetermisit, sed quod de S. Thoma Aquinate memoratur, ipse quoque ternas aliquando litteras simul dictitabat et interim alium quoque legentem auscultabat et, si quis interim veniebat, eum quoque benignissime audiebat et expediebat et ad studia vel ad caeptam scriptionem sine ulla animi vel memoriae perturbatione recurrebat, verissimumque illud esse, quod a Gersone scriptum legimus, comprobavit: „Homo internus cito se colligit, quia nunquam se totus ad exteriora effundit, non illi obest labor exterior aut occupatio ad tempus necessaria“.

Legendi
scribendi-
que stu-
dium non
praeter-
mittit.

15

Caput XVII.

Haec fuerunt eius in Concilio Tridentino studia, consilia, hi mores, haec vitae ratio, praeclarissimis exemplis ad imitandum abundans, quo etiam nomine Pius IV. Pontifex illi magnas egit gratias, cuius vel unica epistola haec locupletissimum testimonium perhibere poterit, quam Deo grata, Ecclesiae utilis, Pontifici chara fuerit eius viri opera, cuius aliquot ex multis aliis exempla iam commemoravimus. Pontificis autem epistola sic habet: „Vehementer optatum nobis fuit, ut post impositum superno favore finem sacro isti Concilio ad nos redires, ut te, quem inter fratres nostros eximie diligimus, complecteremur et tibi coram gratias ageremus pro tantis laboribus, quos in ipso Concilio noster et Apostolicae sedis legatus suscepisti. Ea te vultus et animi laetitia, fili, fuimus excepturi, quam singularis erga te amor noster postulat, eas vero gratias acturi, quae tantae tuae erga Deum pietati, tantae erga sedem Apostolicam devotioni ac fidei, tanto denique studio, curae, diligentiae in commisso tibi legationis officio adhibitae debebantur. Neque vero mediocre fructum percepturi fuimus ex praesentia tua in hoc servitutis Apostolicae munere, quod sicut Domino placuit, nobis licet immerentibus et tanto oneri imparibus commissum fuit, obeundo ac sustinendo; quin operae et consilii tui auxilium tanto nobis opportunius fuerit futurum, quanto maiora animi virtutumque dona bonorum omnium largitor Deus in te contulit. Sed quando Ecclesia tua, a qua diu abfuisti, primum a foelicis recordationis Paulo IV. praedecessore nostro evocatus, deinde a nobis ad Concilium missus, tantopere reditum tuum efflagitat, tantoque desiderio et studio flagras commisso tibi gregi praesens tuum officium ac pastorem sollicitudinem praestandi, pia isti et omni laude dignae voluntati tuae morem quin geramus facere non possumus, scientes, quantopere gregi tuo his tam miseris periculosisque temporibus excubiae tuae salutare futurae sunt, quantoque usui futura sit excellens auctoritas et doctrina tua cum insigni pietate ac religione coniuncta, non solum ad continendos in fide Catholica bonos et devotos Ecclesiae filios, qui in illis partibus sunt, sed etiam ad multos, qui haereticorum fraudibus abducti sunt, supernae misericordiae auxilio ad unitatem Ecclesiae et orthodoxae fidei veritatem reducendos. Quamobrem humilibus precibus tuis inclinati, cum peractum Concilium fuerit,

Pius PP.
IV. ma-
gnas Hosio
agit gra-
tias pro
laboribus
in Conc.
Trid. ex-
antlatis
d. 4. De-
cembri-
1563.

discedendi tibi potestatem concedimus: et quoniam te complecti praesentem non possumus, absentem animo et cogitatione complectimur, gratias tibi debitas agentes, quod tanta cura, fide, diligentia, prudentia officio tibi commissio functus es; ut nobis et fratribus nostris cumulatissime satisfeceris. Bonorum vero omnium remuneratorem Deum orantes, ut pro tuis erga religionem Catholicam et universalem Ecclesiam meritis ac pro singulari erga nos et hanc sanctam sedem devotione praemia tibi talibus proposita tribuat et ad Ecclesiam tuam redeuntem atque in ea residentem gratia et protectione sua perpetuo custodiat. Deferentes autem tibi omnia, quae a nobis proficisci possunt, ad tuum et ipsius Ecclesiae commodum, eaque praestare summo animi studio parati rogamus charitatem tuam, dilectissime fili, ut piis precibus tuis divinae Maiestati assidue nos commendes. His litteris acceptis, cum absolutum esset Concilium, cum invicem sibi sancti illi et venerandi Patres in osculo sancto cum lachrymis vale dixissent, in omnem terram verba et decreta S. Concilii propagaturi, noster quoque Hosius in Poloniam iter ingressus est Decembri mense, cum tota regio nivibus, frigore et glacie obriguisset; cuius asperitatem vix unius urbis tecta et parietes ferre et sustinere potuissent. Sed ignis internus, charitatis fasciculis inflammatus, frigoris vehementiam temperabat, ita ut omnia prae hoc uno desiderio posteriora duceret, ut ovium suarum salutem primo quoque tempore coram procuraret. Multis et magnificis verbis ab Illustrissimo Cardinali Ludovico Madrucio rogabatur, ut aetati suae parceret, Tridenti subsisteret, valetudini operam daret, saltem dum asperitas hyemis frangeretur. Idem etiam ab illo contendebat Illustrissimus Cardinalis Augustanus, qui tum per Tridentum in Hispanias cum Serenissimis Principibus Austriacis Rudolpho et Matthia, Maximiliani tum adhuc Romanorum Regis liberis, proficiscebatur; sed aliud in Hosii corde Spiritus charitatis loquebatur, quam nulla vis, nulla consilia, nulla incommoda non solum eripere, sed ne labefactare quidem potuerunt. Addidit autem animum Introitus, ut vocant, Missae, quam illo ipso quo discessurus erat die in Ecclesia Cathedrali S. Vigiliis audiebat, qui incipit: „Egredimini et videte filiae Sion Reginam vestram“; ita ut ne domum quidem reverti ex Ecclesia voluerit, sed recta ad portas Civitatis, tanquam Deo per sacerdotem monenti obtemperaturus, properabat. Ex itinere ad Ferdinandum pientissimum Imperatorem rogatus ab eo Viennam divertit, qui divinam illam Hosii, Iesu Christi veterani, gravitatem, plenam auctoritatis et prudentiae laudibus abundantem, incredibili frontis et oculorum hilaritate exceperit, ubi sibi invicem et Ecclesiae Dei felicem Concilii exitum amicissime gratulabantur, ac de executione decretorum eius deque pace Ecclesiae Dei constituenda plena maturitatis consilia contulerunt.

Die 14.
Decembr.
1563 itinere
se committit.

Viennam
ex itinere
ad Ferdinand.
Imp. divertit.

Caput XVIII.

Reversus in patriam Hosius tanto maiore cum gaudio exceptus est, quanto maius sui desiderium in omnium animis abiens ex patria reliquerat. Patrem pauperes, adiutorem pupilli, oppressi liberatorem, caeci oculum, claudi pedem, perituri salutem, viduae consolationem sibi restitutam existimabant: nec erat quisquam in Diocesi praesertim eius Varmiensi, qui non pietatem, iustitiam, misericordiam in suas sedes rediisse arbitraretur, sed tanquam Angelum Dei et hominem e coelo lapsum exceperunt. Ille vero pro perpetua sua consuetudine nullum tempus otio quietibusque caeteris, nullam reficiendo corpori ac debilitatis ex itinere

Reversus
Heilsberg.
m d. 7.
Febr.
a. 1564
summo
cum gaudio
exceptus est.

viribus concessit; sed curam suam omnem et cogitationem ad executionem De-
 cretorum S. Concilii Tridentini atque ad homines iurisdictioni suae Ecclesiasticae
 subiectos partim revocandos, partim in officio retinendos convertit, et ante omnia
 Synodum Dioecesanam coëgit, in qua multa salutaria et Dioecesi suae necessaria
 5 instituit: praesente et omnia pia instituta promovente Ioanne Francisco Commen-
 dono S. R. E. Cardinali, viro ingenio, doctrina, pietate, rerum usu et eloquendi
 elegantia valde cumulado: qui tum legationis Apostolicae munus apud Sigismun-
 dum Regem Augustum summa cum dignitate sustinebat: et erat Hosio nostro
 summa et veteri consuetudine coniunctissimus propter admirabiles ingenii et pru-
 10 dentiae dotes, quibus eum Dominus abunde cumulavit, cuius etiam consiliis in
 omnibus Christianae Reipublicae negotiis plurimum tribuere videbatur. Deinde
 vero Patres quoque Societatis Iesu, quorum hodie laus est in Evangelio per omnes
 Ecclesias, qui tradiderunt animas suas pro nomine D. N. Iesu Christi, sollicitissima
 cura omnia providentes, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus, qui
 15 tamen nullam adhuc in Polonia certam sedem, nullum domicilium constitutum
 habebant, ex Italia et Germania in Prussiam ipse primus evocavit, templum assi-
 gnavit, Collegium instituit, redditus attribuit, supellectilem instruxit et reliqua omnia
 vitae praesidia maximis suis sumptibus comparavit, ac illis quoque Seminarii ex
 decreto Concilii instituti curam atque procuracionem demandavit. Magnatum etiam
 20 et nobilium filios, plerosque etiam ab haereticis parentibus avulsos, educandos
 et erudiendos commisit, cuius postea studii maximi fructus et utilitates in patria
 nostra eluxerunt.

Synodum
Dioec. co-
git m. Au-
gusto
a. 1565.

Patres S. I.
in Polo-
niam pri-
mus evo-
cat.

Erectio
Collegii et
Seminarii
Brunsber-
gae, anno
1565 et
et 1567.

Caput XIX.

Interim cives quidam Braunsbergenses cum ex vicino malo ob Pastoris sui
 25 diuturnam absentiam vitium ipsi quoque traxissent, sitire ipsi etiam calicem coe-
 perunt eiusque sibi usum concedi ab Episcopo suo Hosio imprudentissimo con-
 silio usi contenderunt: quem nisi biberent de salute sua in periculum venire se pu-
 taverunt. Sed Hosius principiis obstandum ratus ne tenuem quidem istam cunei par-
 tem admittendam esse existimavit, ne quod plerumque solet evenire gravior deinceps
 30 fissura et separatio sequeretur. Quamobrem et omnes in universum et privatim
 singulos, tum per se, tum in publicis concionibus per Sacerdotes et Theologos
 suos de calicis usu deque caeteris religionis capitibus instruebat et, cum ad Eccle-
 siam venissent, portas omnes et exitus, sicut olim faciebat Caesarius, obserari
 mandabat, ut vel inviti et repugnantes verbum veritatis et sanum horum verbo-
 35 rum: „Bibite ex hoc omnes“ intellectum audire cogerentur. In quo studio quantum
 curae, laboris ac diligentiae adhibuerit, quibus artibus usus sit, quam plena cha-
 ritatis viscera et Episcopalis vigilantiae pectus omnibus declaraverit, ex Actis
 Braunsbergensibus petere quisque potest. Non est enim huius loci singulatim omnia
 recensere. Res quidem est valde laetam Catastrophen consecuta, nam omnia se-
 40 parationis consilia inter illos cives subsiderunt.

Cives
Brauns-
berg. cali-
cem po-
stulantes
ad frugem
reducun-
tur a. 1564.

Caput XX.

Ad Elbingensium quoque civium salutem omne suum studium convertit, qui
 Lutheri verbum pro Dei verbo receptum palam in templis profitebantur et aliquot

Acta cum
Elbingen-
sibus.

Patres S. I.
a. 1567
Elbingae
praedicantes multa
patiuntur.

Ecclesias caeteraque loca sacra et religiosa Augustanae Confessionis et doctrinae foeditate prophanisque ritibus audacissime contaminaverunt; nullam occasionem praetermisit, nullum finem fecit et publice in provincialibus Comitibus et privatim in omni congressu docendi, monendi, rogandi, obsecrandi, ut Ecclesiam matrem agnoscerent eique dicto audientes essent in terris, si Deum patrem vellent habere in caelis. Sed cum Elbingenses Pastoris et Episcopi sui vocem minime audientiam existimarent, minorque in dies fieret ad fovendas haereses et ad quidvis audendum apud illos verecundia, cum nil in spiritu lenitatis proficeret, potestatis legitimae a Deo constitutae vindicis, ut ait Paulus, in iram ei, qui male agit, auxilium imploravit: ac obtinuit etiam ab optimo Rege Sigismundo, ut missis Elbingam aliquot Senatorii ordinis viris Commissariis, ut vocant, suis gravibusque poenis propositis, Ecclesiae Parochialis possessio legitimo Episcopo ad primaeum usum convertenda redderetur: in qua statim insigni pietate et doctrina viros ex Societate Iesu collocavit, qui populum errantem tum privatis sermonibus tum publicis concionibus ab errore viae suae revocare non cessarent verboque veritatis pascere et exemplis Christianae vitae et Angelicae conversationis institutis ad omnem pietatem informarent. Caeterum ut uberiores fructus faceret Evangelii praedicatio, necessarium quoque fuit nutantem, ut ait Cyprianus, multorum fidem martyrii veritate et persecutionum tolerantia solidare. Vox enim praedicantium Christianae fidei confessione illustrata tolerantiaeque laude probata ad Dei aures facilius penetrat et aperto sibi caelo de Domini bonitate errantium conversionem celerius impetrat. Saepe igitur accidit, cum quidam ex Societate Iesu vir totus Deo deditus, Petrus Phae Germanus, ex superiori loco verbum Dei iuxta sensum et consensum Ecclesiae Catholicae praedicaret, ut turmatim irruerent Catholicae veritatis inimici ac praegrandia saxa toto impetu in faciem Evangelizantis intorquerent omnibusque modis, risu, cantu, cachinnis, ululatu, plausu, strepitu, ne a quoquam posset exaudiri, obstreperent. Sed una praecipue die facinus aggressi sunt memorabile et ei quod profitentur Evangelio valde consentaneum. Cum enim tremendum illud Missae sacrificium P. Petrus celebraret, irruentes in Ecclesiam haeretici actionem universam sacerdotis omnibus cachinnis irridebant. Cum autem ad elevationem Eucharistiae ventum esset, dum Sacerdos pretium illud redemptionis nostrae super caput elevatum Deo Patri immolat et astanti populo videndum et adorandum exhibet, aliquot ponderosos lapides in dorsum celebrantis impeggerunt et alios praeterea, quibus sacra mysteria dissiparent, in altare proiecerunt: neque tamen vel Sacerdotem impedire potuerunt, quominus institutam actionem expediret, vel sacra illa mysteria disiecerunt. Alio praeterea tempore, eodem illo Patre in eodem loco celebrante et sacramentum Eucharistiae elevante, ausus est homo quidam turpissimus, depositis in medio templo caligis, (o mores Lutheri Cacangelio dignissimos) obscoenissimas corporis sui partes, quod apud homines honestos etiam in occulto turpe ducitur, altare versus exponere: nisi quod audaciam hominis secuta est ultio divinitus irrogata. Nam illico in eodem loco concidit, cum pes unus ignem concepisset, sociorumque manibus in proprias aedes deportatus graves poenas suae in Deum contumeliae persolvit. Quadam etiam nocte ex eodem Lutheranorum coetu sodales aliquot congregati, facta inter se conspiratione, multos itidem et ponderosos lapides in cubiculum eiusdem Patris multo conatu, refractis omnibus repagulis, per fenestras iniecerunt: sed eum tamen et alios praeterea socios divina ab omni laesione bonitas mirabiliter conser-

vavit. Postea vero in cellam vinariam ingressi in dolium, de quo potare solitus erat, foedissima stercora iniecerunt, ac tandem etiam oblato veneno egregii Sathanae milites perfecerunt, ut usum utriusque manus pater ille venerandus amitteret: quem tamen post menses demum aliquot magna adhibita diligentia et exquisitissima cura ac etiam sumptibus optimi et innocentissimi viri D. Ioannis Hosii de Bezdney, eius de quo nunc agimus fratris germani et in omnibus vitae studiis tanto fratre dignissimi (Basilium et Gregorium dices), summa cum omnium gratulatione, in Villa Smolainensi recuperavit: nec ullam morbi vehementiam, aut persecutionis acerbiteriam minus moderate tulit, quam quod eum Dominus tantopere expetito martyrii honore dignari noluerit. Ioannes quoque Assermanus eiusdem Societatis sacerdos, ad praedicandum in ea Civitate Evangelium legitime deputatus, cum in templo suburbano verba ad populum faceret, multis et ipse lapidibus petitus, coactus est in cathedra ictus illos vehementes capite in pallium involuto declinare, cumque praeterea furibundi homines mortem illi certissimam minarentur, statim ut extra Ecclesiam prodisset, seque ad designandum facinus, quod animo conceperant, et animis et telis armavissent, admonitus ea de re Assermanus, absoluta concione, positus in terram genibus, ipse quoque sese ad certam mortem Christi causa oppetendam et animo et voluntate armavit: Deoque gratias egit, quod tandem expetitum calicem pro eius Evangelio bibiturus esset: et signo sanctissimae et vivificae crucis fronti suae pectorique impresso confertam illam homicidarum aciem est ingressus. Verum illi (o Dei providentiam) tantum abest ut conceptum animo flagitium perpetrarent, ut ne verbo quidem laeserint per medium transeuntem. Passi sunt venerandi Patres isti et alia multa, quae longum esset singula recensere: quae etsi valde gravem et acerbum doloris sensum pientissimo Episcopo adferebant, quod tantis tenebris involuti, tanta essent haedorum suorum Elbingensium animi caecitate et amentia percussi, ut ne vocem quidem Evangelii ferre et sustinere posse viderentur; maiorem tamen ea cogitatio dolorem pariebat, quod non ipse potius, vel saltem in illorum Patrum societate, acerbitates illas pro Christi quoque nomine pertulisset. Erat enim ad ipsum quoque martyrium subeundum vehementer inflammata voluntate, si percussor adfuisset: idque etiam non sermone solum suo, verum etiam aliis multis et evidentibus argumentis luculentissime comprobavit. Cum enim ostensa nova quaedam spes fuisset Cives illos Elbingenses non ita magno negotio lucriferi posse Christo, si conatum adhuc aliquem ad expugnandos Burgimagistrorum animos Episcopus adhiberet, proficiscendi ad eos consilium coepit. Cuius rei fama Elbingam perlata magnam trepidationem in haereticorum animis concitavit, ne Lutheri Cangelium Christi Evangelio locum dare cogeretur, neve Missa Christiana coenam Lutheranam, sicut in Gallia loqui consueverunt, profligaret. Quamobrem minis et periculorum denunciatione a suscepta propositaque sententia pium Episcopum detertere conabantur, per vicos et plateas civitatis iactitantes, quod venire quidem Elbingam posset, sed exire non aequae sibi fore licitum: facturos se periculum, si quod illi praesidium Papa Romanus allaturus esset. Quae voces inanissimorum hominum cum ad aures Hosii pervenissent, qui vitam suam, ut rectius eam regeret, iam ante diu contempserat, magis atque magis ad profectionem incenderunt, quidquid tandem visum esset Domino de vitae conservatione statuere. Christi itaque nomine invocato, pro cuius Ecclesia omnia erat pati paratus, venit Elbingam; acceptus est honorifice, sermonem bene longum ad Magistratum et

Hosius
desiderio
martyrii
flagrans
Elbingam
proficiscitur.

Sermo
Germanica
lingua ad
Magistra-
tum dabi-
tus.

Primores populi in ipso praetorio Germanica lingua habuit, privatim etiam multos docuit, rogavit, obtestatus est, ut ab errore viae suae desisterent, publice saepe sine comitatu incedebat; saepe etiam uno tantum et altero quopiam comitatus intempesta nocte ad Ecclesiam descendebat: ubi multis horis in oratione Dei pro salute populi cum lachrymis supplicando morabatur, nec se ianua et parietibus, sed conscientiae testimonio tegebat, neque tamen ulla est cuiusquam offensio consecuta. Noluit quippe Dominus, ut hoc tam necessario Christianae Reipublicae tempore conservandae religionis et Episcopalis vigilantiae ac sollicitudinis exemplum interiret, cum imminens Orbi Christiano ruina ope tam foecundi pectoris indigeret. „Multi quippe, ait Augustinus, pati voluerunt, neque potuerunt; nulli tamen potuerunt, nisi qui voluerunt, quia non potuissent, si fidei testimonia negare voluissent.“ Quam autem contentionem adhibuerit, quo conatu laboraverit, ut viam veritatis agnoscerent, etiamsi verba loquentis poneremus, vim tamen illam, zelum illum, actionem illam, vultum et oculos salutem animarum sitientes quis ita possit explicare, ut facta, non ficta videantur esse? Dictum enim ab illo tum est in publico palatio acriter, resque est tam accurate gesta, ut si unquam in dicendo fuit aliquid, tum profecto Christianae in Elbingenses charitatis magnitudo vim quandam illi dicendi addidisse videbatur. „Vellem, inter alia dicebat, oculis vestris ostendere, quam in vos habeo charitatem, ne ista quidem lux salute vestra est mihi charior. Millies optarem ipse caecus esse, si per hoc vos possetis veritatis splendorem aspicere. Quam enim mihi voluptatem vel ista lux, vel ipsa quoque vita potest adferre, dum oculis vestris magnas offusas esse tenebras video, dum perpetua animi aegritudine propter vos conficior? Possum ego quoque dicere: Et lumen oculorum meorum et ipsum quoque non est mecum; propter assiduas lachrymas, quas ante dominum vestra causa effundo. Credite mihi, dum vestram istam caecitatem et obstinationem defleo, non est mihi otium mea mala defendi, adeo mihi omnia vos estis; si spem profectus video, in altum prae multo gaudio extolli videor; si spes omnis tollitur, rursus vita morte est mihi gravior. Vita mea conversio vestra, mors mea obstinatio vestra. Si quae consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si quae societas spiritus, si quae viscera miserationis, implete gaudium nostrum. Hoc unum et praecipuum est votum meum: hoc gaudium meum, quod vos amo, quod vos complector, quod vestram salutem, vestram conversionem desidero; et si liceret cor nostrum rumpere et vobis illud ostendere, videretis oculis vestris hanc in eo praecipuam de salute vestra curam et cogitationem residere. Non vos ego fallo, charissimi, non vos fallo; sic in extremo die meo propitium experiar iudicem illum vivorum et mortuorum, non vos fallo. Dixerunt aliqui vestrum, quod ego veritatem quidem videam, sed annunciare et profiteri non audeam, ne et dignitatis et Episcopatus amittendi periculum incurram. Ego vero coram Christo salvatore meo profiteor, quod id vos doceo, id vobis annuncio, quod in animo sentio, quod in corde meo video. Cur enim fallerem? Ego nesciens et volens et meam et vestram animam orco tradere conarer? Nullum tam suave meritum est. Errare possum: prudens et sciens agnitam veritatem oppugnare non possum. Fingendi enim mentiendique voluntas eorum esse propria videtur, qui opum, qui gloriae, qui ambitionis studio ducuntur; a quibus autem abest studium lucri, abest etiam voluntas causaque fallendi. Extremae fuerit ea res improbitatis, quam in mores meos non cadere, a qua vitam meam omnem abhorrere vos ipsi mihi testes esse potestis

locupletissimi. Sed nec errare perniciose possum: quandoquidem in eo, quod vos doceo, non hominis alicuius mortalis, omnia sibi tribuentis, omnia caeteris detrahentis, sed eius ductum et auctoritatem sequor, quae neque fallere scit, neque falli potest, quae columna est et firmamentum veritatis, unam, sanctam, Catholicam et Apostolicam Ecclesiam, ac Deum etiam precari saepe soleo, prius ut mihi mentem omnem eripiat, quam ut hac me praeditum esse mente velit, ut orbem totum Christianum desipere, me vero solum sapere et scripturas intelligere persuasum habeam, utque privatum meum sensum publico totius Ecclesiae sensui et consensui anteponendum existimem. Voluistis me, ne ad vos accederem, nescio cuius periculi denunciatione detertere. Scitote, quod minae istae, quas proponitis, modice me tangunt. Formidines istas Sathanae Ministris, quos ad vestra desideria vobis coacervastis, opponite. Mihi Catholico et Orthodoxo Episcopo stat sententia: pro gloria Christi et salute vestra omnia tolerare. Mors mihi gravis non poterit accidere, qui in omni mea vita mori ut discerem laboravi, nec causam dico, quominus in hoc corpus meum omne crudelitatis genus expromatis, dummodo ad Ecclesiae Catholicae gremium, vel post interitum carnis meae, redeatis." Ac fregerat ille sermone hoc suo nonnullorum obstinationem, sed magis in illis valuit malum, ut ait Augustinus, inveteratum, quam bonum insolitum. Errare cum multis, quam cum paucis salvi esse maluerunt, quamvis deliberandi tamen spacium dari sibi voluerunt; acciditque tum Hosio, quod ait Hieronymus: „Qui Aethiopem invitat ad balneum, etsi nigredinem non auferat illi, vel pecuniam accipit sibi, et licet in illius candore non gaudeat, vel certe in suo lucro lactatur: ita qui inobedientem monet, quamvis refragantis peccata non tollat, sibi tamen mercedem de ministerio charitatis acquirit." Tantum autem abest, ut minas illas et terrores, quos offerebant, re et veritate implerent, ut omni potius honore et officiis prosequerentur et manus eius, sicut olim Gaianus haereticus B. Chrysostomi, quem tamen valde persequabatur, fuerunt exosculati, virtutem scilicet et pietatem viri reveriti. Habet enim hoc virtus, ut species eius etiam in hoste atque inimico posita delectet. Reliqua sermonum eius et contentionum et laborum, quos magnus ille homo Dei vereque Theologus sustinuit, scripta sunt in Actis Elbingensibus anni 1568, quae incipiunt: „Ostensa fuit Cardinali." Nos ad alia properamus.

Acta Elbingensia
a. 1568.

Caput XXI.

Habita sunt interim Parczoviae Regni Poloniae Comitia, in quibus Lutheristae et Calvinistae, quamvis inter se vehementer ipsi quoque de praecipuis Christianae religionis capitibus dissidentes, quo facilius tamen maioreque vi et numero et impetu Ecclesiam Dei et ministros eius oppugnare et evertere possent, consilium inierunt, ut partem alteram haereticorum, Trideistas et Anabaptistas, quae tamen est germana Lutheristarum et Calvinistarum soboles, si non possent ex omni rerum natura, vel saltem ex Regni Poloniae finibus exterminandos curarent; vel in malas cruces, quocunque tandem modo possent, agerent. Quamobrem a Regia Maiestate et universo Regni senatu, ut duae illae foedissimae sectae proscriberentur publico senatusconsulto, importunissimis precibus et omni contentione postularunt: de quo consilio cum Hosius cognovisset neque per valetudinem ad Comitata posset accurrere et coram potius quam per litteras religionis defensionem suscipere, per nuncios et familiares suos et per epistolas gravissimas conatus est

De Trideistis et Anabaptistis e Polonia pellendis.

haereticorum nefaria consilia impedire. Nulli labori, nulli tempori, nullis vigiliis pepercit, nullam occasionem praetermisit, quin Regem, Episcopos caeterosque Regni Senatores Catholicos oraret atque obsecraret, tum commodis tum incommodis plurimis, tum irae quoque divinae denunciatione proposita, ut ne quid eiusmodi, quod petebant, Lutheristas obtinere permetterent. „Comedant, inquit, potius 5 ad invicem, ut consumantur ab invicem. Bellum enim haereticorum pax est Ecclesiae. Aut simul omnes, qui ab Ecclesia discesserunt, proscribantur, aut si hoc potestas tenebrarum non permittit, simul omnes tolerantur. Veritas enim, dicebat, falsitatem, non falsitas pellere debet veritatem. Solos enim Trideistas et Anabaptistas eiicere, est Lutheristas et Calvinistas canonizare et eorum potentiam 10 augere ac audaciam nutrire.“ Immo potius expedire iudicabat, si, quod absit, reprobata fide Catholica, eius loco novam aliquam perfidiam recipere cogitarent, ut Trideistarum perfidiam reciperent. Existimabat enim eius perfidiae turpitudine deterritos iri homines ab omni reliqua doctrina amplectenda, quae cum Ecclesiae Catholicae doctrina non concordat. „Quid enim nobis, ait, cum Augusta? quid 15 cum Geneva? Num Imperio, num Helveticis Cantonibus subiecti sumus? Si libet insanire, si mentes vestras vertiginis spiritus ita miscuit, hanc potius domi natam impii Trideistae Gregorii perfidiam recipite et Polonicam quoque fidiculam appellate: vel si vultis ad perfectionem Lutherani Evangelii citius adhuc et sine molestia pervenire, universae fidei Christianae simul abrenunciate et dicite: Eda-20 mus, bibamus, cras enim moriemur. Quorsum enim tot ambages? quorsum istae tantae circumitiones? Lutherani Cacangelii perfectio Atheismus est et Epicureismus. Neque enim aliud ab initio fuit Sathanae propositum, cum Lutherum ab inferis suscicaret, quam ut per eum fidem in Deum ex animis mortalium extirparet. Sed noluit cornua sua statim prodere, ne homines rei turpitudine, quomi-25 nus illi dicto essent audientes, deterrerentur. Et certe frustra fit per plura, quod fieri potest per pauciora. Tam est Anathema, tam est Ethnicus et publicanus, qui Ecclesiam in paucis, quam qui in multis non audit: sicut qui submersus est, tam est mortuus, si in abyso maris delitescat, quam si uno tantum aquae palmo contegatur. Intellexit hoc ille non bipedum solum, sed etiam quadrupedum omnium 30 impurissimus Bernardinus Ochinus Senensis, maluitque uno impetu Christi divinitatem negare, imo num Deus esset et num illi res humana curae essent, in dubium revocare, quam sordido Luthero vel impuro Calvino turpissime ancillari. Sic fecit alter ille impostor nequissimus, cuius nomen scriptum est in inferno, qui librum edidit de tribus humani generis impostoribus, Moyse, Christo et Ma-35 hometo. Quae certe referens horreo. Sed vobis ostendere volo, quam sit periculosum se ab Ecclesia segregare, et quam sit facile a parvis initiis ad summum impietatis gradum ascendere. Et certe in patria quoque nostra iam audimus, non deesse quosdam ex his, quibus nova placent omnia, qui Mahometi perfidiam caeteris omnibus anteponendam putant. Quamobrem si Christiani esse vultis, 40 unam, sanctam, Catholicam, Apostolicam Romanam Ecclesiam sequimini. Si non libet esse Christianos, palam omnes dicite: Non est Deus. Ita Lutheri Evangelium perficietis, et patri eius Satanae satisfacietis.“ Meminerat autem Hosius simili olim concilio usum fuisse Teophilum illum Alexandriae, cum delubra Deorum everteret et simulachra in lebetes conflaret. Unam enim imaginem certi alicuius Dei, 45 omnium turpissimam, servari iussit, eamque in loco publico erexit ut gentiles tempore progrediente non irent inficias, se tam turpes et inanimatos Deos coluisse,

eamque rem Ammonium Grammaticum gentilem prae caeteris aegerrime tulisse, quod illa quoque statua conflata non fuisset, sed ad Graecorum religionis irrisi-
nem reservata maneret. Et Socrates inter sapientes reputatus per canem quem-
libet et lapidem quemlibet et quicquid iuraturus esset in promptu et quasi ad
5 manum occurrisset, iurare non dubitabat: non quod vere lapis et canis essent
colenda sapientibus, sed ut hoc modo intelligerent qui possent, tanta supersti-
tione demersos, tanta caecitate percussos esse homines, ut emergentibus, sicut ait
Augustinus, hic tam turpis esset demonstrandus gradus, ad quem si puderet ve-
nire, viderent, quanto magis pudendum esset in turpiore consistere. Quod si vero
10 de pace Regni laboratur, Lutheristae et Calvinistae primi omnium ex eo erunt
exterminandi. Neque enim Trideistae vel Anabaptistae in Germania, in Gallia
et Flandria, Anglia et Scotia, sed Calvinistae et Lutheristae bella civilia suscita-
runt et has tantas, quas videmus, clades in Orbem Christianum invexerunt. Ut
enim in seminibus causa est arborum et stirpium, sic omnium bellorum et mo-
15 tuum in Ecclesia Dei semina Lutherus et Calvinus extiterunt. „Dolemus, aiebat,
pacem Ecclesiae ruptam unitatem scissam; rupit, scidit Lutherus. Dolemus Patri-
bus honorem ereptum: eripuit Lutherus. Dolemus infima summis paria facta: tur-
bavit, miscuit Lutherus. Dolemus Ecclesias dirutas, prophanatas, Monasteria va-
stata, civitates eversas, villas, oppida exusta: diruit, vastavit, evertit, exussit Luth-
20 rus. Dolemus bella civilia suscitata: suscitavit Lutherus. Desideramus Roffenses,
Moros, Cartusianos, Teltones, Storeos aliosque clarissimos et admirabiles Chri-
stianae, religionis defensores: eos quoque nobis eripuit Lutherus. Auctoritas
Ecclesiastici ordinis afflicta est: afflixit Lutherus. Omnia denique, quae postea
vidimus (quid autem mali non vidimus, aut quod signum impietatis ab illo prae-
25 termissum vidimus), accepta referemus Luthero et Calvino, qui tantorum causa
bellorum, causa pestis atque exitii fuerunt. Et haec tamen busta religionis in
regno toleranda aliquis putabit? Prius cum undis flamma, prius denique omnia
redibunt in gratiam, quam haereticis, quamdiu volent esse haeretici, cum Ecclesia
Dei conveniet. Cum enim haeretici omnibus sint erroribus amici, non possunt
30 non esse nisi solis non errantibus inimici.“ Quamvis autem in Episcoporum quo-
que ordine non deessent, quibus visum erat expedire, ut si non omnes simul,
aliquae tamen haereticorum sectae ex omni Regis Imperio pellerentur, quod fa-
cilius esset futura de altera parte, hoc est de Lutheristis et Calvinistis, statuendi
decernendique ratio diminuto sectariorum numero, tamen ipsi quoque in Hosii
35 Cardinalis sententiam abierunt, cum in ea re multum etiam laboraret in illis ipsis
Comitiis Illustrissimus Dominus Cardinalis Ioan. Franc. Commendonus, Legatus
Apostolicus: cumque obtineri non posset, ut publico senatus consulto omnibus
poenis et infortuniis, Regni statutis comprehensis, omnes in universum adiudica-
rentur, qui cum Ecclesia Catholica Romana in fidei doctrina non concordant,
40 saltem hoc summo Catholicorum conatu perfectum est, ut externi ministri, cuius-
cunque tandem sectae essent, — veluti faces belli et flabella seditionum et audacissi-
morum hominum nutriculae, qui sese vel Duces vel ministros seditionis ubique
praeberent, homines sine fide, sine spe, sine charitate, sine re, sine sede, sine
45 fortunis, ore, lingua, manu, vita omni inquinati, qui novas quasdam novarum re-
ligionum sedes, novos Lukos, Lukiskos, Brogos, Volas, immo maximas Nievolas,
tanquam moles contra veterem religionem constituere non dubitabant — hi inquam
tales omnium sententiis intra certum tempus e Regni finibus atque ex oculis
erecta.

Hosius
ostendit
vel Luth-
ri et Calvi-
ni sectato-
res simul
cum reli-
quis haere-
ticiis pel-
lendos vel
nullos.

i. e. orato-
ria haere-
ticorum
Cracoviae,
Vilnac,
alibi
erecta.

Externi
ministri
pelluntur
d. 7. Aug.
1564.

Hosius co-
mitiis Pe-
tricoviae
adest d. 26.
Febr. 1565.

Haereti-
corum
contra Ho-
sium con-
spiratio.

universae patriae excedere iuberentur. Quam rem cum indigne ferrent Lutheristae et Calvinistae, quod eodem plane a Catholicis, quo Trideistae et Anabaptistae loco haberentur et aequae digni poenis omnibus quam illi, immo etiam gravioribus quam illi infortuniis obnoxii censerentur, propterea quod ipsi Ecclesiam Catholicam universam auctoritate, antiquitate, consensione roboratam primi omnium 5 commovissent ac deseruissent: illi vero Lutheranos nuper natos, qui suum ut vocant Evangelium non ita pridem sub scamno eruissent, reliquissent, deponendas esse mutuas istas contentiones existimaverunt, ac de ineunda inter utramque partem concordia rationes inire, quam perpetuis odiis causam Catholicorum meliorem, suam vero deteriore facere maluerunt novisque consiliis et artibus ar- 10 mati ad futura Regni comitia Petricoviam venire decreverunt: et interim etiam Conventiculum inter se fecerunt, ex quo magis etiam aversis et a concordia et abinvicem animis et studiis, cum utraque pars alteram haereseos condemnaret, discesserunt; quamvis longe aliud libris de hoc ipso Colloquio suo editis commenti sunt, ut suorum animos confirmarent et Catholicorum voluntates retarda- 15 rent. Verumtamen cum non ignoraret mores haereticorum Hosius, qui capitibus ab invicem dissidentes, caudas nihilominus connexas, sicut illae Sampsonis vulpeculae haberent, in quibus ignem et flammam ad eversionem Ecclesiae repositam circumferrent, ad illa ipsa Comitia Petricoviensia tanquam ad commune incendium restinguendum accurrit, cuius praesentiam Catholici omnes summa gratulatione, 20 haeretici autem in viso prorsus et repugnanti animo exceperunt: quibus eo gravior erat ad videndum, quo magis erant viis eorum viae illius contrariae, hocque etiam maiore vi et impetu persequendum et oppugnandum susceperunt, religionem universam oppressam et eversam existimantes, si Hosium opprimerent ac everterent. Nihil enim omnino tantis in Ecclesiam Dei sceleribus designatis adhuc se 25 fecisse arbitrabantur busta illa religionum omnium, quamdiu Abrahamicus quoque senex Hosius eorum malitiam expertus non esset, de quo opprimendo modo non totidem verbis, quibus olim Athanasius contra Magnum illum Christi Confessorem Hosium Cordubensem apud Constantium Imperatorem Arianos usos esse memorat: „Omnia quidem a nobis facta sunt: profligavimus in exilium Ro- 30 manum Pontificem: extorres fecimus plurimos Sacerdotes: omnia loca terroribus implevimus: sed tamen pro nihilo sunt tanta nostra opera, neque quicquam profecimus, quamdiu reliquus est pater Papistarum Hosius. Quamdiu enim ille in Regno erit, nostris consiliis semper obsistet. Potest enim et verbis et auctoritate fidei suae et Regem et caeteros omnes contra nos inducere. Verba enim eius 35 tanquam boum stimuli sunt. Hic Princeps est Episcoporum. Hic Synodorum et Conciliorum moderator. Hic Orthodoxorum Decretorum auctor. Si quid dicit, ubique auditur; si quid scribit, ubique legitur, et Lutheri Calvinique sectatores ubique pro haereticis traducit. Illo itaque stante haeresis nostra cadere cogitur. Quamobrem illum ante omnia persequamur, neque illi ob auctoritatem, dignita- 40 tem, existimationem, ob annos parcendum putemus, siquidem haeresis nostra non curat seniorum caniciem, qui omnia, quae Patrum sunt, violare consuevimus.“ Consilium itaque de Hosio ex Regno Poloniae exturbando inierunt, idque etiam in consessu Nunciorum, qui ex singulis Regni Provinciis, quas Palatinatus vocant, a Nobilitate deputati ad Comitia Regni generalia veniunt, in deliberationem vo- 45 caverunt clamitantes: „Non esse Cardinales in Polonia necessarios, in qua exploratorum officia tantum obeunt et ad externos Principes atque in Urbem omnia

Regni studia et consilia diligentissime perscribunt et Regem in eos, qui Romano Pontifici nuncium remiserunt, assiduis stimulis et susurrationibus incendunt. Tum etiam periculum esse dicebant, ne tempore Interregni Regnum occuparet aut aliquem arbitrato suo superinduceret, propterea quod in creatione Cardinalium creator creaturis suis dicere soleat: „Eris similis Regibus“. Regni Statutum quoddam proferebant, in quo prohibetur, ne quis dignitatem Cardinalatus petat aut quovis modo impetret. In hoc igitur erant, ut aut exterminaretur ex Regno Hosius, aut abiecto bireto sive pileo rubeo in Episcopi Varmiensis loco et ordine acquiesceret. Verum „frustra iacitur rete ante oculos pennatorum.“ Postquam semel mortis ^{Prov. 1, 17.} metum ex animo suo eiecit Hosius, nullius deinceps rei metus ingredi in illum potuit, deque patria potius ac de fortunis etiam omnibus, quam de recta sententia dimoveri maluit. Tantum enim abest, ut alicuius periculi tempestatisque metu de contentione sua haereticos persequendi quidquam remitteret, ut aperte quoque profiteretur, si quo casu contingeret, ut ex patria sua exterminaretur, se non in aliam partem id accepturum esse, quam quod sibi singulari quadam misericordia prospectum Deus voluerit, ut ibi potius esset, ubi Pelopidarum istorum nec nomen audiret nec facta videret nec oculis suis patriae suae charissimae cineres et ruinas aspiceret et eadem ipse quoque mole obrueretur. Quod ad stationem attinet, in qua Deus invitum et repugnantem collocare voluit, eam se nunquam esse sponte sua deserturum: et si maior aliqua vis ingrueret, in felicitatis suae non minima parte id quoque positurum dicebat ac illis etiam gratias acturum, quorum opera vitam esset immortalem ac beatorem consecutus. Quod ad ambitum attinet, se causam non esse dicturum aiebat, quominus Regni statutum executioni mandaretur, si doceri posset, quod unquam Cardinalatus dignitatem ambiverit, ac si non potius ipse docere posset, quod olim a Paulo IV. Pontifice ultro oblatam recusaverit, atque deinceps etiam a Pio IV. ad absentem delatam non nisi iussus et repugnans, cum in virtute Sanctae obedientiae cogeretur et ab Imperatore Ferdinando quotidie urgeretur, post longam tergiversationem ad extremum receperit. Quamvis non deerant vicissim Catholici Senatores, qui pro salute et dignitate tam laudati Cardinalis extrema quoque tentare se paratos ostendebant: cum intelligerent, etiamsi sententia omnium ex ingrata patria Hosius pelleretur, omnes Urbes et Provincias expulsum ex patria ad se vocaturas esse; ex quibus vir Illustrissimus et pœvetusta familia natus Stanislaus Barzianus Palatinus Cracov. idem contra Cardinalem Sbigneum, maximum illum Reipub. nostrae advocatum et Ecclesiae acerrimum defensorem, ante 104 annos attentatum a nonnullis fuisse ostendit. Omnia tamen adversariorum consilia opera et studio Castellani tum Cracov. disiecta dissipataque concidisse. Quod illo tempore fecerat in causa Sbignei Castellanus, sibi quoque in causa Hosii facere deliberatum esse. Sic illa haereticorum consilia in spongiam, quod aiunt, incubuerunt, cum in sua ipsorum viscera infesta arma convertissent. Orta enim fuit inter Trinitarios et Sacramentarios gravis et acerba disputatio de opinionum veritate, quorum utraque pars suam doctrinam Christi doctrinam, suas opiniones Christi voces et purum putum verbum Dei iactitabat, cumque non posset inter eos convenire, pertaesi contentionum ad Hosii tandem iudicium referendam utriusque partis sententiam eiusque decretis standum esse censuerunt, quod tamen postea minime praestiterunt: cum tamen Hosius nullum finem faceret omnibus ostendendi, quod Lutheristae, Calvinistae, Trideistae, Anabaptistae, sicut ille sic et iste, omnes Christum negaverunt, omnes ab utero Ecclesiae, omnes

Discordes
Trinitarii
et Sacramentarii
Hosium
arbitrum
eligunt.

a yero aberraverunt, etiamsi altera pars de sanctissima Trinitate recte atque cum Ecclesia sentire videretur.

Caput XXII.

Hosii cum
haereticis,
ex. gr. cum
Nicolao
Reyo,
colloquia.

Vocaverat etiam ad se unum e Sacramentariis virum nobilem et veteri gratia ac necessitudine, dum adhuc esset Catholicus, sibi coniunctissimum, ut illum de errore, quo versabatur, in spiritu lenitatis erudiret. Caeterum ille adduci nunquam potuit, ut privatim vellet cum Hosio colloqui, quod sciret non alia de re secum quam de religionis negotiis actum iri, plurimosque ab illo a luce Evangelii, ut vocabat, ad Papatum revocatos esse eiusmodi colloquiis meminisset. Itaque maluit, sicut ait Tertullianus, ab Hosio non audire, quod auditum non posset damnare. Idem etiam in Nicolao Reyo, qui tum in lingua nostra Polonica eloquentiae laudem assecutus videbatur et ingenio quoque abundare putabatur, ad Ecclesiam et officium revocando studium adhibuit; cum quo semotis arbitris per unam sacpe et alteram horam sermonem bene longum habuit. Cupiebat autem ipse quoque Rex his tantis blasphemiiis et immortalibus odiis finem tandem aliquem in Regno suo ponere ac, si quae possent iniri constituendae unitatis rationes, Episcoporum sententias perquirebat: nec deerant, qui in amplissimo Regni consessu Senatorum sententias de unitatis et concordiae ratione inter Catholicos et haereticos ineunda perquirendas esse censuerunt, nisi Hosius intercessisset, qui rogatus sententiam respondit: „Quod cum animo suo diligentissime reputaverit vias et rationes omnes, quibus possit inter dissidentes de religione pax et concordia stabiliri, nullum reperire potuisse magis salutare consilium, quam quod in simili causa, cum idem qui nunc olim esset rerum status, a Sanctissimis et doctissimis Episcopis Athanasio et Augustino ante 1200 fere annos datum esse legerat. Volunt, ait Augustinus, unam habere linguam: veniant ad Ecclesiam, ubi etiam in diversitate linguarum carnis una est lingua cordis. Excipientur ab illa non minus alacriter et benigne, quam prodigus ille filius a patre suo fuerat exceptus. Tum ut etiam dicant et faciant, quod suadet Athanasius: Surgite, abeamus ad Patres nostros et dicamus illis: Anathemate detestamur Lutherum, Calvinum et omnem aliam haeresim: agnoscimus autem S. Oecumenicam Tridentinam synodum, eique dicto volumus esse audientes. Praeter hanc se nullam aliam concordiae rationem inter Christianos et haereticos vel legisse vel excogitare potuisse. Nam et in scripturis legimus, quod cum Agar ancilla a facie Sarae dominae suae fugeret, sicut isti nunc a facie Ecclesiae Dei fugiunt, Angelus Domini pacis et unitatis amator, cum eam in vasta solitudine invenisset et pacem inter eam et Saram facere vellet: Revertere, ait, ad dominam tuam et humiliare sub manu illius. Sic et vos, si pacem amatis, facere debitis. Revertimini, unde fugistis, ad dominam vestram: unam, sanctam, Catholicam, Apostolicam, Ecclesiam. Revertimini et humiliamini, alioquin in deserto in solitudine peribitis. Quod autem huius divisionis et dissensionis culpa omnis in Episcoporum negligentiam a quibusdam conferatur, quod errantes non doceant: culpam eorum potius esse ostendebat, qui nec doceri nec moneri volunt, sibi scripturarum intelligentiam arrogant, sibi veritatem revelatam comminiscuntur, caeteros omnes trunos, stupidos, bardos reputant: se non ita pridem idipsum pertentasse, ut viam veritatis cuidam erranti demonstraret, verum illum ad audiendum veritatem aures accommodare nullo pacto voluisse. Quid igitur

Hosii oratio
contra
eos, qui in
Comitiis
de concordia
inter
haereticos
et catholicos
ineunda
agendum
esse
censebant.

facerent Orthodoxi Episcopi in tanta hominum tamque obstinata caecitate? Nullius salus potest esse magis deplorata, quam qui se aegrotum et infirmum ignorat. Tenere se praeterea dicebat memoria, quem fructum olim in Germania perperisset illa concordia, quae in libello Interim vocato constituta videbatur: 5 qui motus, qui bellorum strepitus, quae clades sint subito consecutae, quam longe maiores progressus universa Sectarum colluvies fecerit. Sed et in Gallia quis sit rerum status post tot symbleas sive collationes sive conciliabula, in quibus de pace deque concordia tractabatur, consecutus, quis est qui non videat? Fuit Regnum illud unum omnium florentissimum: nunc eo redactum est, ut nullum esse 10 calamitosius videatur. Si Turcarum tyrannus cum quamlibet numeroso exercitu totam Galliam peragrasset, maioribus eam cladibus et infortuniis afficere non potuisset. Nec certe fieri aliter potest. Qui enim fidem in Christum abiecerunt et eius loco Sathanismum aliquem amplexi sunt, apud eos etiam ea fides periisse existimatur, qua societas hominum inter homines conservatur. Postquam Sathanae 15 Verbum Dei verbum appellari coepit, factum est, ut summa impietas maxima religio, summum scelus maxima virtus vocaretur. Ita sunt rerum quoque nomina commutata. Certe post illam Possiacensem Symbleam, post tot alia Conventicula, post diversas paces et concordias factas et infectas, ausus est Theodorus ille Beza, quo nil vel cogitari potest magis impium, quique natus propterea videtur, 20 ne unus omnium Lutherus impurissimus videretur, et scribere et praedicare, quod sacrificium Deo gratum praestaret, si quis Principes viros quibuscunque tandem insidiis trucidaret, quodque non alia via promereri Regnum caelorum citius liceret: cuius etiam hortatu factum est, ut alter ille Machabaeus, Christianae fidei fortissimus propugnator, Guisius Dux, per summum sacrilegium ex insidiis a Pol- 25 troto necaretur; neque dissimilia tentata sunt contra Reginam Scotiae et Ducem Sabaudiae. Non pacem isti cupiunt, non concordiam appetunt, sed sub pacis et concordiae pallio sceleribus suis et audaciae impunitatem quaerunt. Quenam enim tranquillitas esse potest in tempestate? quae concordia in studiorum et sententiarum dissimilitudine? Se quidem in ea esse opinione, quod ea res non ad 30 pacem et tranquillitatem, sed ad motus, ad bella, ad seditiones excitandas pertinet, si mendacii veritas arguatur, quae dicit: Hoc est corpus meum, hic est sanguis meus: et veraces esse homines censeantur mendacissimi Zwinglius et Calvinus, qui dicunt: non est corpus, non est sanguis, sed significat tantum corpus, vel est figura corporis. Quamobrem iterum atque iterum clara voce se pronunciare, 35 quod concordia aliter coire inter Christum et haereticos non potest, nisi ut eo revertantur haeretici, unde per summam audaciam discesserunt, ad unam, sanctam, Catholicam, Apostolicam, Romanam Ecclesiam. Absit autem, ut eorum quoque voces audiantur, qui putant concordiam non difficulter esse inter dissidentes coitutam, si Decreta omnia S. Concilii Tridentini legerentur in Comitiiis coram 40 omnibus ordinibus Regni et expendere, an recte se habeant. Quidquid communi omnium consensu receptum et approbatum esset, id sequerentur omnes nec fas esset cuiquam ab eo discedere. Sicut enim fas non est in Comitiiis particularibus alicuius Palatinatus Decreta generalium Regni Comitiorum rescindere, ac ne disputare quidem, num recte se habeant: ita ac multo etiam minus fas est de 45 Concilii Oecumenici decretis, num recte se habeant, in unius Regni Comitiiis disputare. Multo sanctior esse debet Conciliorum, quam Comitiorum auctoritas: cum hoc sit, ac minus etiam, Regnum Poloniae cum Orbe toto Christiano colla-

Galliae
 exem-
 plum.

tum, quod est Palatinatus Cracoviensis vel Posnaniensis cum toto Regno comparatus. Executione non disputatione opus esse, de qua, quod nonnulli supplicandum esse Regiae Maestati censuerunt, se in ea opinione esse, quod non omnis executio ad Regiam potestatem pertineat. Nam Regis munus non aliud esse, quam ut eam doctrinam, quae tradita est a Patribus in Concilio congregatis, ab omnibus firmiter et inviolabiliter observari praecipiat, sicut olim ab Imperatore Constantino, Theodosio, Valentiniano et aliis factum esse legimus: cum subditis sibi populis praeciperent, poenis etiam interpositis, ut cessaret omnis prophana contentio. Iniuriam enim fieri religiosissimae Synodo putabant, si quis semel iudicata et recte disposita revolvere et publice disputare contenderet. Immo vero impius et sacrilegus est, aiunt, qui post sacerdotum sententias opinioni suae aliquid tractandum relinquit. Extremae quippe dementiae est in medio et perspicuo die commenticium lumen inquirere; Quisquis enim post veritatem repertam quid ulterius discutit, mendacium quaerit. Caeterum quod ad executionem reformationis in Concilio constitutae attinet, eam ad Regiam potestatem nequaquam pertinere, sed ad Synodum provincialem esse reiiciendam, ut in ea ratio inveniatur, quemadmodum adduci Clerus omnis posset, ut vitam moresque suos ad praescriptum Concilii componeret. Neque enim expedit de moribus Ecclesiasticorum reformandis in Principum saecularium praesentia deliberari, cum nec Imperator Constantinus legere voluerit, quae illi de corruptis quorundam Episcoporum moribus oblata fuerunt, in Concilio Nicaeno et scriptura velare patris verenda praecipiat, non manifestare. Quod autem ad disciplinam attinet, de qua etiam in comitiis agendum esse quidam existimant, esse dicebat disciplinam militarem, esse disciplinam politicam, quae in Regni constitutionibus continetur; de his duobus in Comitiis generalibus agi recte posse. Esse postea disciplinam Ecclesiasticam, de qua absit, ut in Comitiis tractetur, cum in Synodo ea de re agendi locus sit multo commodior et magis etiam proprius."

Caput XXIII.

Regem
obsecrat,
ut fidem
cath. teneat,
novas vero
sectas
haud patiatur.

His et aliis multis rationibus coram Rege et Senatu, tum publice tum privatim propositis, rogare, monere, obsecrari, obtestari non cessabat, ut Regia Maestestas in consortio Apostolorum et Prophetarum secure et constanter permaneret: ut despiceret ac ab auribus suis repelleret eos, qui se Christi nomine et titulo privaverunt, nec pateretur, sicut olim Leonem Pontificem Leoni Imperatori dixisse legimus, impios parricidas sacrilega simulatione de fide agere, quos constat a fide deviare. Nihil posse orthodoxi Regis pietatem religiosius discernere, quam ut ea, quae non tam humanis, quam divinis sunt instituta decretis, nullus ultra sinatur impetere: ne vere digni sint Dei munus amittere, qui de veritate ipsius ausi essent dubitare. Nam si recte constituta licuerit convellere et auctoritatem universalis Ecclesiae ad arbitrium haereticae petitionis infringere, atque ita nullum corrigendae fidei et Ecclesiae modum ponere, nil aliud consequetur proculdubio, quam permissa semel licentia dubitandi dilatare magis quam sopire certamina. Privatim etiam hortari obtestarique Regem non destitit, ut maiore studio ad defendendam religionem incumberet, non verbis tantum, sed re et exemplo se Catholicum et Orthodoxum Regem ostenderet, ne conniventia sua et dissimulatione diuturna Christi perduellium audaciam aleret: meminisset extremi illius iudicii,

in quo de subiectis sibi populis rationem Deo reddere cogetur: existimationis quoque suae potissimam rationem duceret, quam non leviter labefactari necesse est, cum in Regno suo omnia licere videantur Christi perduellibus haereticis. Quamobrem ipse quoque, si tantum non audet, quantum pro sua perfidia haereticis, saltem aliquid tamen Rege dignum pro fide Christi audeat, nec omnem folii strepitum timeat. Ausum esse Nicolaum Radzyvilium Palatinum Vilmensem, siquid ab eo petebatur, non suis, sed Maiestatis eius subditis saepe respondere, quod ea quae peterent impetrare facilius possent, si Christum confiterentur (Christum autem vocabat Calvinum, aut fortasse etiam Talmud vel Alcoranum, nam ex una perfidia saltitabat in aliam), ac ita multos a vero Christo in Bethlehem nato et pro nobis crucifixo et ab eius Ecclesia, spe dignitatis aut etiam alicuius commodi proposita, abduxisse. Cur idem non faceret cum subditis suis Maiestas eius, ut dicat iis, qui gratiam Regiam, qui dignitates, qui munera, qui reditus petunt: Oportet prius Christum in Bethlehem natum confiteri? Proculdubio mox adfuturum esse divinum auxilium, quod multorum opinione faciliora omnia et expeditiora praestaret. Quo diutius auxilium inclinatis rebus adferre differt, hoc magis sibi ad Dei gratiam aditum obstruit, hoc magis iram eius provocat, dum quotidie ipso vidente tot millia animarum pereunt et ipsius quoque animam in profundum barathri trahunt, qui tot animarum interitum, cum vel uno verbo potuisset, impedire noluit; vel suae ipsius animae tandem miseretur, Ecclesiarum quoque vastitates, templorum incendia, Sacramentorum prophanationes, sacerdotum caedes, bonorum direptiones omni suo studio, conatu Regiaeque potentia sua prohiberet, seque iis quibus prognatus est maioribus eoque loco, quem tenet, dignum praestaret: ad Deum confugeret, illi se totum permetteret, orationibus et eleemosynis peccata sua redimeret ac vitam suam in melius commutaret. Quae omnia cum pius Rex attentissime audivisset, tanquam e caelo delapsus S. illum Stanislaum et alterum illum Regum domitorem Sbigneum Cardinalem coram aspiceret, in lachrymas erupit atque ad genua loquentis Hosii provolutus, cum fletum represisset: „Scio, inquit, quod nemini unquam adulari consuevisti et pro salute mea tantum loqueris, quidquid loqueris. Ago tibi gratias, quod me, qui praecipue indigeo, tanta libertate ad ea, quae sunt mei muneris, adhortari non desinis. Talem te semper cognovi et salutis et honoris mei cupidissimum, talem nunc experior. Perge, ut hactenus fecisti, Dei mihi annunciare voluntatem et pro Regni nostri quiete Domino supplicare nunquam intermitte“. Novum Ambrosium, et alterum Theodosium diceret.

Rex omnia
attente au-
dit et pro
paterna
admonitio-
ne gratias
agit.

Caput XXIV.

Sed interim tamen accidit, quod olim dixit Ethnicus ille: „Nunquam apertius quam coram Catone peccatum est.“ Quo magis erat optimus Rex contra haereticos inflammatus, quo maiore conatu consilii eorum duo amplissimi Cardinales Hosius et Commendonus obsistebant, eo audacius et impudentius perfidiam suam Christi perduelles propagabant. Ausi enim sunt in illis ipsis Comitibus Trideistae contra Calvinistas in discepcionem vocare: Num Christus sit Deus? Quam indignitatem cum Hosii pia aures ferre non possent, nec esset, qui tanti sceleris quas merebantur poenas expeteret, imino vero ad Ecclesiasticam quoque Iurisdictionem labefactandam manus violentas iniicerent, ut omnem auctoritatem et

Trideistae
in comitiis
Christi
Deitatem
negant.

Quare Hosius reli-
ctis co-
mitiis in
Prussiam
se recipit
d. 10. April
1565.

potestatem Episcoporum everterent, postquam officii sui Regem, Episcopos caete-
rosque Regni Senatores iterum atque iterum monuisset ac per viscera miseri-
cordiae Dei obtestatus esset, ut tantam hanc audaciam reprimerent, iniuriam
Iesu Christi filii Dei viventis vindicarent, ne terra aperiens os suum disputatores
istos deglutiatur, neve ignis de caelo descendens etiam reliquos consentientes, hoc 5
est non prohibentes, consumat, separare se a tabernaculis impiorum constituit,
ne peccatis eorum involveretur, ac statim etiam ex Comitibus in Prussiam se re-
cepit: quo in itinere multis cum lachrymis illud Polycarpi memorabat: „Bone
Thren. 3, Deus, in quae tempora me servasti?“ Tum et illud Hieremiae: „Misericordiae Do-
22. mini, quia non sumus consumpti, quia non defecerunt miserationes eius.“ Regem 10
quoque per litteras hortatus est, ut iurisiurandi sui memor, quod inauguratus in
Regnum et cum coronaretur praestitit, Christi iniuriam vindicaret, Sacerdotum
eius iura et auctoritatem tueretur, nec innovare quidquam in religione pateretur.
Hoc enim moliri novatores istos, ut ad Atheismum homines inducant, abrogato
Sacerdotio atque sacrificio, quo solo Deus proprie agnoscitur, quo sic desertis 15
Ecclesiis et pastoribus suis destitutis propter alimenta negata, quae vix aliunde
quam ex decimis habere possunt, homines Deum cognoscere eumque colere de-
desinant.

Caput XXV.

In Warmia
conscribit
libellum
contra „iudicium et
censuram
Heidelber-
gensium“
a. 1564 et
1565.

In Episcopatum veniens ad scribendum se contulit eum libellum, quem Iudi- 20
cium et Censuram de Iudicio et Censura Heildebergensium Tigurinorumque mi-
nistrorum vocavit, in quo omnibus ostendere conatus est, non minus Lutheristas
et Calvinistas, quam Trideistas et Anabaptistas Deum negasse, nec magis illos
a Christianis principibus quam istos tolerandos esse, cum illi nullam ab Ecclesia,
isti magnam ab illis discedendi separandique se causam et occasionem habuerunt: 25
nec unquam defuturos esse filios, quamdiu parentes fuerint superstites. De concor-
diae quoque rationibus multa ibidem disserit, quo nos lectorem remittimus. In
hoc autem libro conscribendo orationum maxime praesidio usum esse vidimus
et accuratissimam rerum omnium considerationem adhibuisse. Post orationem autem
matutinam, ad meditationem se conferebat, in qua tam fixo animo cernebatur, ut 30
quandoque raptus esse videretur; et cum aliquando indusium, quo erat indutus, ab
ardente lucerna, quae legenti lumen ministrabat, ignem concepisset, non prius
sensit periculum, quam ad corpus ipsum incendium pervasisset, ac minime pro-
fecto insignem aliquam in corpore suo plagam evasisset, nisi qui scripsit haec
casu quodam in conclave ingressus e media flamma detractis vestibus virum Dei 35
liberasset. Vidimus aliquando corporis pellem in humeris eius multis frictionibus,
quibus ad tuendam valetudinem ex praescripto medicorum utebatur, usque ad
sanguinem laceratam, cum interim toto animo et cogitatione lectioni studioque
deditus nullam ipse molestiam aut dolorem, nisi cum in se reversus esset, sentire
videbatur. Saepe etiam accidit, cum aliquid amanuensi dictaret, quod facere am- 40
bulando consueverat, ut in parietem, aut in postes, aut in repagula fenestrarum
frontem aut humeros meditabundus tam graviter impingeret, ut in multos dies
laesionis indicia apparerent. Solebat autem eos quoque, qui dictantis sermonem
excipiebant, interrogare, num quae scribebantur, omnia intelligerent: et si quid
durius dictum videbatur ita moderari, ut sensum scriptoris sine multo labore 45

consequi quisque possit, seque animis non auribus hominum scribere memorabat et hoc unum ante omnia laborare, ut quae scribuntur legentes intelligerent et proficerent, ornatus et delectationis postremam ducere rationem. Qui enim novit neque id quod sentit explicat, perinde est atque si nesciret. Satiус est mutum esse, quam quod nemo intelligat dicere. Fuit autem hic liber exceptus maxima Catholicorum gratulatione multorumque iudicia de solis Trideistis et Anabaptistis eiiciendis, tum etiam de rationibus concordiae constituendae ad potio-rem sententiam revocavit. Vicissim autem haereticorum animos, maxime Genuensis illius Mercurii, Theodori Bezae Galliae turbatoris, quem, si viveret Athanasius, ipsissimum Christicidam et legirupam diceret, non leviter conturbavit. Is enim et libris editis et missis in Poloniam Synagonistis, ut vocat, hanc a suo grege notam amovere conatus est, ut ne eodem loco et ordine cum Trideistis Calvinistae censerentur, neve sectae suae et impietatis administri ex illius Regni finibus ullo pacto pellerentur. Hosii quoque censuram et consilium, boni, ut ait, Cardinalis, (hanc enim vocem ex illis impurissimis faucibus vis veritatis extorsit et nescio cuius omnis causa Hosium vocatum in sua in obscoenissimum illum auctoreque suo dignissimum Martialis Epigrammatum libellum praefatione ad Dudecium Sbardelatum Apostatam scripta asserit,) mirabiliter exagitat, quod cursum Evangelii sui impediverit, quod aequae Calvinistas sicut Trideistas Christum negasse dixerit, quod Synagonistas facies bellorum, seditionum auctores et Rerum publicarum turbatores vocaverit. Hosius autem memor illius quod scriptum est: „Eiice derisorem et cessabunt iurgia“, omni vicissim adhibita diligentia laborabat, ut in ipsos praecipue Bezanos Synagonistas Parczoviensis decreti executio fieret et ex omni Regis ditione excedere primo quoque tempore iuberentur. Ac ut ne quid intantum relinqueret, Magnatum et Heroum filiis et necessariis, quos in fide Catholica pietatisque studii domi suae educandos curabat, litteras dictare non verecundabatur, quibus parentes suos, fratres, affines, amicos et quoscunque in aula et in tota Republica Polonorum gratia et auctoritate valere sciebat, hortabantur et obtestabantur, ut istos Helveticos Synagonistas, tot iam funeribus Reipublicae Christianae exultantes, qui semper versantur in spe rerum novandarum, otio et tranquillitate Reipublicae consenescent, facies bellorum civilium notissimas Regiique dominatus et universae Nobilitatis capitales inimicos, homines plane *μωροί*, ex Regni Poloniae finibus exterminandos curarent et in hoc praecipue studium incumberent, ut quam a maioribus suis tam Religionis quam Reipublicae formam accepissent, eam filiis posterisque suis inviolatam relinquerent: „ne vobis, aiebant, et iis, qui vos genuerunt, et diem, quo a vobis editi in hanc lucem sumus, maledicere cogamur, si nobis turbatam per istos Bezanos synagonistas patriam, turbatam religionem, turbatam Rempublicam, violatas leges, divina humanaque iura labe- factata, sursum deorsum conversa omnia relinqueritis et auream istam libertatem, in qua et vos ex avis, atavis, abavis vestris et nos ex vobis, patribus nostris, nati educatique sumus, a nescio quibus Helveticis rusticis et agrestibus magistris turpiter opprimi, nosque in perpetuam servitutem, quae certe in libertate educatis gravior accidere consuevit, tradi permiseritis, sicut vicinis nostris accidisse videmus, qui statim, ut maiorum suorum fidem reiecerunt, libertatem amiserunt. Sed si libet insanire, dabimus vobis iuvenile consilium: Gregorii potius Trideistae perfidiam ab homine tamen Polono ab inferis revocatam recipite, quam nos sub Augustanae civitatis, unde prima illa confusio prodiit, quae tot iam nobis haereses

In scriben-
do non
quaerit
ornatum,
sed profe-
ctum le-
gentium.

Hic liber
catholicis
acceptus,
haereticis
invisus.

Prov. 22,
10.

Magnatum
filiis litte-
ras dictat,
quibus pa-
rentes etc.
dehorta-
rentur a
novis sec-
tis.

peperit et ab ipsis Lutheranis vocatur ocrea Polonica utrique pedi apta, hoc est omnibus haeresibus conveniens, aut sub aliquot Helveticorum Cantonum et Scultetorum iugum et servitutem submittite. Num enim Augustanae civitati, num Helveticis Cantonibus subiecti sumus? Cur non potius cum maioribus nostris, cur non cum Rege et Domino nostro, quem Christianum, Catholicum et Orthodoxum 5
 Ephes. 4,5. esse constat, convenimus? Certe admonet nos S. Paulus: unus Deus, una fides, unum baptisma. Et quidam Ecclesiae S. Doctor ita loquitur: Quicquid est extra unam fidem, non fides sed perfidia est. O quanta pax fuit, quanta concordia in patria nostra, cum maiores illi nostri nil aliud scirent, quam Iesum et hunc crucifixum, nihil aliud profiterentur, quam: Credo in unum Deum, etc. nil aliud 10
 canerent, quam Boga rodzica et istorum Pelopidarum nomina prorsus ignorabant. Nullus tum fuit Lutherus, quem putatis veram veri colendi Dei rationem hoc saeculo in orbem Christianum invexisse. Credebant in unum Deum sine Gentili, sine Serveto, Blandrata, Gregorio. Habebant sacramenta sine Luthero. Comedebant corpus Christi sine Calvino: iustificabantur sine Osiandro. Baptizabantur sine Davide et Pacimontano. Matrimonia iungebantur sine Ochino. Credebant et erant in Ecclesia sine Fricio. Huic fortissime adhaeserunt, propter hanc vivere voluerunt. Pro hac mori etiam non dubitaverunt, caeteras cupiditates, sive gloriae sive propagandae dominationis, huius unius ingenti cupiditate spreverunt. Si Rex ille Iagello, ille quasi Lithuaniae quidam Apostolus, hoc tempore viveret: qui, quam 20
 vos ita persequimini, quamque cane peius et angue odistis Ecclesiae doctrinam, subiectis sibi populis tenendam proponere docereque non erubuit, cuius os fortasse non auderetis aspicere, ipse vos proculdubio ab hac impudentia prohiberet, qua ei quam tenuit quamque etiam docuit fidei et doctrinae tam acerbe repugnatis. Quid enim, quaeso, causae habetis, ut ab illa Iagellonis et ab ea simul, quam 25
 abnepos eius constantissime retinet, Sigismundi fide recedatis? et Ecclesiasticorum conatibus tanta contentione resistendum putetis, nisi quia vos superbi estis, illi humiles fuerunt? Vos extra Ecclesiam immo supra Ecclesiam; illi in Ecclesia esse et cum Ecclesia sentire voluerunt. Illi in Religione unitatem et in Republica pacem, vos religionem eversam vestramque licentiam, luxuriam, cupiditatem, audacia 30
 cupitis habere securam et in ista quidvis credendi audendique licentia perditissimisque moribus, remota omni molestiarum asperitate, diffluere. Neque enim quam ita obtenditis pacem et tranquillitatem et securitatem propterea cupitis habere, ut pacem servetis et veritatem inquiratis: sed ut de vestra pelle securi vitae fortunisque Catholicorum insidias tendatis divinae simul et humana iura 35
 evertatis: ut sitis ad extremum sine lege, sine Rege, sine Ephod et Teraphim et, quod inde sequitur, sine Deo. Ac tantum certe ista sua vigilantia per ora infantium Hosius profecerat, ut aut statim ex Regno excederent isti Bezani Synagonistae, aut certe, cum sibi frenos furoris iniectos sentirent, in aliquibus tenebris et obscuritate latitarent. Nil enim postea certi aut comperti de conatibus eorum 40
 acceperamus.

Caput XXVI.

Grassan-
tem pe-
stem pie-
tatis offi-
ciii a suis
avertit.

Grassabatur interim in vicinis Prussiae civitatibus pestilentiae contagio: cuius acerbiter ut a subiectis Ecclesiae Varmiensis populis averteret, nihil prorsus intentatum praetermittebat, quod ad boni Pastoris et salutem gregis sui non mi- 45

nus quam salutem suam diligentis officium pertineret. Orationibus instabat sine intermissione et de sanguine cordis sui, sicut ait Augustinus, diebus ac noctibus per lacrymas oculorum suorum Domino sacrificabat. Eleemosynis quoque per omnia Xenodochia distributis Deum placare conabatur et reliqua etiam humana
 5 praesidia adiungebat. Egentes victu et pecunia sublevabat, eiectos et palantes colligere in suburbana praedia iubebat et nutrire. Quoties ex oculis eius lacrymas salutem populorum a Domino postulantes emanare vidimus? Saepe exaequatis cordis intentioni oculis clamabat ad Dominum: „Ego sum qui peccavi et ego impie gessi; isti, qui oves sunt, quid fecerunt? vertatur obsecro manus tua contra me.
 10 Dic Angelo percutienti populum: Sufficit; et contine manum tuam.“ Manum ipse quoque suam vertit contra se, ut manum Dei averteret a populo suo. Qua acerbitate, qua tolerantia, quo animi robore, loqueremur, si possemus: si non impediremur nonnullius officii religione. Sed haec ita praeteribimus hoc tempore, ut tamen intuentes et respectantes relinquamus. Vidit autem Dominus servi sui fidelis
 15 plusquam paternam sollicitudinem, neque despexit orationem pauperis. Nam cum tota vicinia lue pestifera laboraret, Varmiensis Ecclesiae populi laesionem non senserunt. Non possumus autem, quin et hoc plenum singularis in Deum fiduciae argumentum memoremus. Vocaverat ad se, ut iam diximus, ex Italia et Germania Patres Societatis Iesu, quorum opera in recte instituenda iuventute et in verbi
 20 Dei praedicatione uteretur. Transierunt illi per multas peste infectas civitates et in aliquas etiam diverterant, idque etiam ante arcem Heilspergensensem, ut res erat, confessi sunt. Hos cum Hosius advenisse cognovisset, incredibili laetitia gaudioque
 25 cumulatus: „recordatus est, inquit, mei Dominus, nec me voto meo frustratus est. Sit nomen Domini benedictum.“ Sed cum vocaretur a domesticis in dubium, utrum in arcem statim essent admittendi, an alio prius ablegandi, dum statui
 certo possit, utrum in locis infectis aliqua illis contagio adhaesisset, ne et familiam universam inficerent et Hosio quoque periculum vitae crearetur: „In vespertinis, inquit, precibus (erat enim vigilia Omnium sanctorum) rogabimus Dominum, ut nobis consilii spiritum largiatur.“ Absolutis autem vespertinis, multum fidens
 30 immensae Dei misericordiae, cum se familiamque suam et subiectos sibi populos Divinae Bonitati commendasset, Patres illos venerandos in arcem admisit ac velut Angelos Dei, non minori gratulatione quam olim Paschasius Episcopus B. Hermelandum cum sociis ad erigendum monasterium adventantem, accepit omnibusque humanitatis officiis prosecutus est: nec est ulla pestilentiae contagio
 33 consecuta.

Patres S.I.
 suspitione
 contagio-
 nis minime
 carentes
 in arcem
 admittit
 d. 1. Novbr.
 1564.

Caput XXVII.

Eodem fere tempore datis ad Hosium literis Rex ab eo Sigismundus postulabat, ut in Hispaniam ad Philippum Regem Catholicum proficisci vellet: ac de
 materna sua haereditate, Barensi et Rosanensi Ducatu, quem Regina Bona mater
 40 in regno Maiestatis eius Neapolitano moriens reliquerat, deque caeteris ad causam hanc pertinentibus negotiis et difficultatibus ex sua et universi regni Poloniae dignitate et utilitate transigeret. Cui Hosius, quamvis aetate propecta curisque
 publicis et studiis pene exhaustus esset, responsum ei non absimile dedit, quod dederat olim Regi Vladislao Sbigneus ille Cardinalis, Episcopus Cracoviensis,
 45 cum ad Concilium Basiliense profecturus esset, in eam fere sententiam: Quod

Legationem
 Hispaniam
 datis
 Regi con-
 ditionibus
 suscipere
 paratus
 est a. 1566.

sicut nullum in omni vita sua laborem, nullum periculum religionis patriaeque suae causa unquam detrectavit, sic ne hunc quidem, quamvis molestum et diuturnum in Hispaniam proficiscendi laborem, Regis, Domini et benefactoris sui causa, a quo tantis beneficiis esset cumulatus, detrectare aut velle, aut posse. Sed quoniam 5 duas res maxime obstare videbat, quo minus speraret se posse Maiestati eius utiliter inservire apud eum praesertim Regem, apud quem nihil est haereticorum perfidia et separatione detestabilius, qui re et nomine vere Catholicum Regem agit, nec fere quicquam commune habere vult cum his, qui matrem Ecclesiam non agnoscunt — ante omnia supplicare se, ut Maiestas eius aliquam prius significationem dare velit, se quoque ab omnibus haereticis et animo et voluntate esse 10 valde alienum: et saltem istos haereticorum ministros Bezanosque Synagonistas, qui nomen et existimationem Maiestatis eius in orbe toto Christiano insigni macula polluant, dum illi foedissimos et haereticissimos libellos dicare non verentur et regnum eius asylum Haereticorum vocare non dubitant, ex Regno suo prius excedere iubeat. Deinde vero, ut Serenissimam Reginam, coniugem suam charissimam, Catholicae Maiestatis sororem, omnibus studiis et officiis, amantissimo coniuge et marito dignissimis, ita complectatur, ut frater eius ad ea, quae Maiestatis suae nomine petiturus esset, concedenda magis etiam inflammari queat. „Sic enim existimo, ait, quod si iter hoc tam longum in hac fere iam decursa aetatis meae parte suscepero, quod nec patriam meam charissimam nec faciem M. V. amplius 20 videbo. Sed vilis est mihi futura corporis huius iactura, vilis quoque iste spiritus, ubicunque tandem eum Dominus a me repetere voluerit, dummodo haec duo, quae peto, antequam ex patria pedem efferam, opera Maiestatis Vestrae perfecta videam. Cantabo cum Simeone proficiscens: Nunc dimittis servum tuum Domine secundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum. Nec dubito, si Maiestas V. Christi causam contra hostes eius haereticos strenue tuendam et defendendam susceperit, quod Christus vicissim Maiestatis V. causam apud Regem Catholicum promovebit: mihi quoque fortunatum iter et salutaria consilia suppeditabit et consentientes desideriis nostris exitus largietur.“ Caeterum a suscepto consilio propositaque sententia Serenissimus Rex postea destitit. 30

Caput XXVIII.

Pius PP. Pius autem V., qui tum Pio IV. successerat, Pontifex zelantissimus, cum is quoque de Hosii praestantia omnia summa cognovisset, nil tale cogitantem suum et S. sedis Apostolicae ad Synodum provincialem et in universa Dioecesi Var-
Pius PP. V Hosium S. Aplica Legatum a Latere ad Synodum prov. pronuntiat d. 11 Decbr. 1566.
miensi Legatum pronuntiavit, amplissimo et pietatis et eruditionis et animi zelantissimi testimonio in universo fratrum suorum S. R. E. Cardinalium consensu attributo: quem etiam et publice et privatim columnam religionis vocare non dubitavit. In quibusdam certe litteris eius ad Hosium datis haec verba legimus: „Quia haereticorum mores novimus et odium, quo Ecclesiam Catholicam et Ecclesiasticum ordinem instectantur, non dubitamus eorum fautores in Comitibus istius 40 regni molituros quicquid poterunt adversus Religionem Catholicam. Itaque pro officii nostri munere cohortandos et admonendos duximus Venerabiles Fratres Archiepiscopum Gnesnensem et singulos Regni Episcopos, ut tali tempore officii sui memores una mente adversariis sese opponant eorumque perniciosis conatibus constanter obsistant. Hac te hortatione non egere scimus. Novimus enim 45

perpetuum ac singularem tuum zelum Divini honoris. In memoria habemus maxima tua erga religionem Catholicam merita. Itaque confidimus non modo non expectaturum te hortationem nostram, sed tuis ipsius cohortationibus excitaturum eosdem Episcopos ad praestandum fideliter Deo et patriae et gregibus sibi commissis officium suum, et laicis Catholicis iisdem Comitibus de more interfuturis causam Religionis diligentissime commendaturum: omnibus denique officiis cum Serenissimo Rege et aliis functurum, quae pietate erga Deum tua et fide ac devotione erga sedem Apostolicam, cuius insigne atque honorabile membrum es, digna sint. Interea vero nos non sine maxima animi sollicitudine exitum Comitiorum istorum expectabimus; quae nos sollicitudo cogit, licet hortatione te non egere nos scire diximus, tamen non modo hortari te, sed etiam obtestari, ut omni studio, cura ac diligentia haereticorum consiliis occurras et ad religionem Catholicam tuendam ita incumbas, ut exemplo tuo Catholicis omnibus animos augeas.¹ Et in aliis litteris: „Quod ad istud quidem Regnum attinet, certum habemus te, qui tam praeclarum et honorabile membrum es huius S. Sedis, pro tuo singulari Divini honoris zelo, fidelem et utilem admodum adiutorem nobis paratum esse, et diligentia tua sollicitudinem nostram, cuius in partem vocatus es, nobis esse non parva ex parte levaturum. Quod ut de te nobis pollicemur, ita te confidere volumus, non praetermissuros nos ullum officium ipsi Regno opportunum, quod a nobis in hac sede constitutis proficisci possit. Erga te vero ea voluntate sumus, qua pro tua spectatissima integritate et innocentia ac magnis in Religionem Catholicam meritis esse debemus. Deus te pro nobis orantem, dilectissime fili, incolumem custodiat.“

Litterae
Pii PP. V
d. 27. Mart.
et 20.
April.
1566.

Caput XXIX.

Sub hoc fere tempus excitati fuerunt in ea Prussiae parte, quam Albertus Marchio Brandenburgensis occupabat, novi quidam et periculosi motus: ita ut quaedam inclinatio ad defectionem facta fuisse videretur, levis illa quidem initio, sed quae magnam secum periculorum molem traxisset, nisi oppressa in ipso ortu suo fuisset. Verum deprehendit quoque haec initia vigilantissimus Hosius ac primus omnium Regem admonuit impendentis discriminis: ac singula pene momenta rerum ac temporum observabat accuratissime, notabat omnia, expiscabatur, ac de remedio tempestive adhibendo tum Regem ipsum, tum Regiae potentiae ministros admonebat tanta assiduitate et diligentia, ut nonnulli delicatuli Proceres, qui blanda semper audire Regibusque suis proponere consueverant, quos honoris causa praetereo, litteras eius velut pungentes stimulos fastidirent ac maiorem esse Hosii metum quam periculi magnitudinem dictarent. Nec deerant, qui curam hanc Regni Senatore dignissimam illis ipsis verbis perstringerent, quibus olim in simili causa Gregorium Nisibis Episcopum, cum Iustinum Imperatorem de Cosroe Persarum Regis machinationibus pari fide studioque admoneret, et Gregorium Magnum Pontificem Mauricius Imperator perstringebant. „Delirat, dicebant, prae senectute Hosius.“ Porro Sigismundus Rex, cui erat Hosii vigilantia et in Reges suos fides ac in universam patriam summa pietas perspectissima, Hosii verbis fidem adhibuit Commissariosque suos in Prussiam deputavit, qui novos quosdam octogenarii Ducis bis pueri Consiliarios haereticos, cum fraudes eorum et conatus omnes perfidiae plenos detexissent ac arma vimque paratam

Periculo-
sos motus
in Prussia
Regi dete-
git a 1566.

deprehendissent, poena capitis damnaverunt; cuius etiam vigilantiae praeclarum in
 Hosius pa- universo senatu Regni testimonium Rex ipse perhibuit, cum ab Hosio patriam
 ter patriae infinitis casibus et periculis ereptam ac propterea patris patriae laudem prome-
 appella- ritum pronuntiaret.
 tus.

Caput XXX.

5

Ad Ducem
 Prussiae
 proficisci-
 tur m.
 Martio
 a. 1566.

Anno 1568
 Elbingam
 profectus
 tum eccle-
 siae tum
 patriae
 causam
 promovet.

Ad eundem autem Ducem, Regis itidem precibus adductus, paulo ante mo-
 tus istos suscitatos, cum Ioanne Kostka Palatino Sandomiriensi, viro perspicacis in-
 genii et animi magnitudine in patria nostra quondam celeberrimo, profectus erat
 Hosius, ut nascentibus malis pro sua prudentia remedium adhiberet. Acceptus a Duce
 fuit humanissime, sed a ministris eius Lutheranis Lutheranis more tractatus. Cum
 enim esset Quadragesimae tempus, ministri Ducis, Lutheri discipuli, totius absti-
 nentiae hostes perpetui, ut Hosio imponerent, ferculis omnibus carnes et lacticinia
 admiscebant; sed fraude deprehensa iussit omnia subito de mensa auferri Hosius
 et pane tantum solo contentus esse voluit. Ac ne idipsum deinceps auderent Du-
 cis ministri prohibiti fuerunt, neque tamen ab insidiis destiterunt. Nam cum illo-
 rum opera in parandis cibis uti nollet Hosius, aliam fallendae familiae artem
 excogitarunt, ita ut facere par erat germanam Gentilium et Apostatarum sobolem.
 Nam sicut olim Apostata Iulianus, ut Christianis ieiunii et abstinentiae studiosis
 imponeret, panes, placentas carne, sanguine et contaminatione inficiebat, sic isti
 quoque in medios panes, non in incoctos quidem (quales etiam Hippone Fausti-
 nus Catholicis obtrusisse ab Augustino memoratur), sed in coctos igne panes
 porcinae carnis tenuia fragmenta imponebant, ut Hosio et nobis omnibus impo-
 nerent; cuius tamen audaciae gravissimas poenas Duce iubente persolvissent, nisi
 preces suas vicissim pro eorum liberatione infirmitatibus humanis compatiens
 Hosius interposuisset. Parvo interiecto tempore profectus est Elbingam ad ha-
 benda Terrarum Prussiae Comititia, ubi quid actum sit cum illo, quid ille vicissim
 egerit, tum Religionis Catholicae, tum Reipublicae causa, ex Actis Elbingensibus
 anni 1568 petere quisque potest. Nos illud tamen commemorabimus, quod cum
 illi in omnibus rebus et actionibus humanis praecipua cura fuerit de causa Christi,
 omnia semper consilia ad ipsam esse referenda, omnibus sermonibus et senten-
 tiis suis eam adiungendam esse putabat; sive de pace, sive de bello, sive de
 unione, sive de contributione, sive de executione, sive de legatione, de quocunque
 tandem Regni et Reipublicae negotio agebatur, sive ex veritate, sive ex occasione,
 iuxta D. Pauli praeceptum Christum annuntiabat, Ecclesiam praedicabat, coelestia
 terrenis adiungebat. Querebantur in illis Comititiis tam Consiliarii quam Nobili-
 tatis Nuncii, quod Iura Terrarum Prussiae, Privilegia, consuetudines antiquae
 paulatim abrogarentur et novae quaedam formulae et rationes gubernandae pro-
 vinciae per Regiam Maiestatem introducerentur. Quid ad haec Hosius? „Ego vero,
 inquit, omnem novationem suspectam semper habui: et si qui sunt, qui ab omni
 in Republica novatione abhorrent, inter eos ego quoque nomen meum profiteor.
 Sed quis primus novationum auctor in his terris extitit? Nonne vos (trium autem
 Civitatum Burgimagistros appellabat: Elbingensis, Torunensis, et Gedanensis),
 qui veteri religione Christiana repudiata, antiquis et usu receptis Ecclesiae
 ritibus reprobatis, novas in Prussiae civitates religionum formulas, novos ritus in-
 troduxistis et nova fecistis omnia? A vobis igitur novandarum rerum factum est

initium. Voluistis vobis licere novas religionum formulas condere, veteribus abrogatis; miror, quod non vultis Regi et Domino vestro licere nova Iura, nova Privilegia in provinciam introducere, veteribus abrogatis. Cum olim ab illius Maiestate peteretis, ut vobis usum confusionis Augustanae permetteret, nonne Pontificiam illi auctoritatem, et plus etiam quam Pontificiam, visi estis attribueret? Nunc cum Regia sua potestate in politicis rebus administrandis et decernendis uti vult, eam illi ereptam cupitis? Voluistis vobis quoque licere Pontifices esse et universae religionis sanctitate violata novarum religionum impunitates coaccervare: et non vultis, ut Rex Regiam suam potestatem exercent et leges Politicas arbitrato suo aut scribat aut inducat? Servate vos Iura et Privilegia Christi et eius Ecclesiae: servabit Rex iura quoque vestra et eius provinciae. Sed haec omnia copiose in Actis illius temporis descripta continentur. Nos ad alia properamus. Cum autem ab illo nihilominus obtinuissent terrarum Prussiae Consilarii, ut ad Comitata regni Lublinensia proficisceretur, et ibi iura ac libertates Provinciae auctoritate illa sua defenderet: nec haberet, unde tantos sumptus faceret, communicato cum Venerabili Capitulo Ecclesiae suae Varmiensis consilio, petivit ab eiusdem Ecclesiae subditis, ut ex suis angustiis, quantum sine incommodo rationum suarum praestare possent, praesentem suam necessitatem sublevarent. Illi vero et paterni in omnes animi et imperii plane moderati memores sine ulla tergiversatione aliquot millia se collaturos receperunt, ut ne a tam necessaria et patriae salutari protectione desisteret. Egit gratias subditis Hosius pro tanto studio et egregia significatione amoris, quam re ipsa comprobare conabantur: sed se tantis sumptibus, quantos illi offerebant, minime indigere respondit: cum nil unquam magis sibi fugiendum esse existimaverit, quam ne cuiquam mortalium esset oneri. Longe minore summa se contentum esse velle, immo etiam et hoc promittere, quicquid ex ea pecunia, postquam reversus ex Comitibus fuisset, superfuerit, quod viritum id in singula vicissim capita distribueret. Egerunt vicissim Hosio subditi eius gratias, quod tam benigne secum ageret, et illam animi moderationem pecuniaeque contemptum vehementer admirati Domino gratias egerunt, quod talis illis Episcopus contigisset, qui subditos magis quam pecuniam amaret.

Ad Comitata Lublinensia pergens a subditis suis sublevatur d. 19. Ian. 1569.

Caput XXXI.

Ad Comitata Lublinensia profectus nil intentatum ibi quoque reliquit, ut Christi causam in universa patria faceret meliorem. Nam cum de unionem terrarum Prussiae cum Regno Poloniae et de executione Statutorum in senatu ageretur, de unionem cum Christo et eius Ecclesia facienda ante omnia laboravit, quod omnia consilia de unionem politica deque Provinciarum concordia frustra susciperentur divisio in religionem consulentium animis et scissis in contrarias sententias hominum voluntatibus; eam demum unionem fixam et stabilem ac perpetuam esse consuevisse, quae ab his constituitur, qui unum sunt cum Christo, unum cum Christi corpore Ecclesia, unum finem habent constitutum, ut Christi gloria ubique magis atque magis propagari queat. Nam inter quos, sicut ait Hieronymus, non est vera fides, nunquam potest esse fidus affectus. Similiter et Augustinus: inter quos rerum non est consensus divinarum, inter eos neque humanarum rerum consensus certa esse potest et segura. Nemo enim, ait Augustinus, esse potest amicus hominis, nisi ipsius

In Comitibus Lublinensibus. Febr. a. 1569 de unionem cum ecclesia laborat.

sit primitus veritatis. Nullam inter eos pacem, nullam unitatem fixam esse posse, qui pacis et unitatis auctorem Deum ex cordibus suis amiserunt. De executione vero Regni statutorum se nil magis cupere dicebat, quam ut eam toties attentatam ad exitum deductam oculis ipse suis videret, non unius alicuius capituli aut decreti, sed totius Statuti, „od deski do deski“, hoc est, ut aiunt, ab asserere ad 5 asserem. In eodem enim Statuto sanctam quoque illam Confoederationem Corczynensem reperiri, propugnaculum illud tranquillitatis et ocii, et Decretum praeterea Vladislai Jagellonis Regis Poloniae Vielunense, ubi statuitur, ut quicumque haereticales errores facere vel promovere vellet, vel, ut habent verba Decreti Regii: „Quicumque in Regno Poloniae nostro et terris nobis subiectis haereticus 10 aut haeresi infectus vel suspectus de eadem, fautor eorum vel director fuerit repertus, velut Regiae Maiestatis offensor capiat et iuxta exigentiam excessus sui puniatur.“ Huius tam salutaris Statuti executio potissima ac praecipua esse deberet, si vellemus, ut reliqua, quae pro Reipublicae fisco tentantur, et faciles et fortunatos exitus consequantur et aliquam utilitatem adferant. Stabunt, ait, salva 15 Iura patriae, si steterint inviolata iura Ecclesiae. Primum, ait Salvator, quaerite Regnum Dei et omnia adiicientur vobis. Nunc autem esse nonnullos Sacerdotum hostes, qui ad delendum statum Ecclesiasticum, ad affligendum Episcoporum ordinem, ad extinguenda maiorum instituta, sua dignitate, potestate caeterisque insignibus honoris abutuntur: qui sicut ex cordibus suis Christum eiecerunt, sic 20 causam eius ex omni hominum memoria eiectionem et eradicatam cuperent ac nimis tarde eam concidere moerent et eos omnibus exitiis dignissimos arbitrantur, qui pietatis, qui religionis curam caeteris omnibus curis et studiis anteponendam existimant. Elbingensium quoque audaciam et pertinaciam accusavit, quod vocem 25 sui Pastoris audire nollent, quod Regiae voluntati non obtemperarent, quod ministros verbi Sathanae alerent, quod in despectum Regiae Maiestatis (quam Christianum, Catholicum et Orthodoxum Regem esse constat) ex superiore loco praedicari paterentur: „Qui in Missa sacratissimam Eucharistiam adorant, Diabolum adorant“; quod sacerdotes a se missos veros veri verbi Dei ministros omnibus iniuriis opprimere permiserint. „Hic hic, ait, debet vigilare executio: caeteras omnes 30 universi Regni rationes Deus ipse fortunabit.“ Et admonebatur a quibusdam amicis et necessariis suis, ut vel nullum de religione verbum in Senatu Regni faceret, vel mitiores aliquanto sententias diceret et eos, quos oppugnandos suscepisset, Evangelicos potius quam haereticos nominaret. Sed ille plenus in Deum fiducia et omnes Christo lucrifacere cupiens, cum scriptum in Ecclesiastico meminis- 35 set: „Ne sis humilis in tua sapientia“, Vivit, ait, Dominus, (sicut in Paral. legimus) 11. „quia quodcumque dixerit mihi Dominus, hoc loquor“ maluitque etiam de patria, si res ita postularet, quam de sententia, vel prece, vel precio, vel gratia, vel ulla simultate dimoveri, cum sciret magis esse Deo quam hominibus obediendum. Et illud etiam meminisset, quod ne Socrates quidem vitam suam ea conditione 40 a morte redimere voluerit, ut promitteret, quod nunquam postea in illa, quam profitebatur, veritatis inquisitione philosophiaque versari vellet, nec obiurgare quenquam, nec suadere iunioribus senioribusque, ut pro virtute magis quam pro pecunia laborarent. „Deo enim, aiebat ille quoque quamvis gentilis, parere malo, quam vobis Atheniensibus, etiamsi vos diligo equidem atque amo. Sed 45 nullum adhuc maius bonum in hac urbe vobis contigit, quam hoc meum ministerium, quod deo parens exhibeo“. Quod ad haereticorum appellationem atti-

Elbingen-
sium auda-
ciam accu-
sat.

Ecclesi. 13,
11.

neret, „si aegre ferunt, ait Hosius, novatores isti, quod haeretici appellantur, non sint, quod dici nolunt. Fugiant ipsi rem et ego vocabulum non attingam. Desciscant a mente impia et ego ab hac ignominiosa appellatione discedam. Ego enim nihil aliud didici, quam ficum: ficum, ligonem: ligonem appellare. Haeresis ab electione dicitur, isti autem sibi novas religionum formas seorsum ab Ecclesia elegerunt, novas fidiculas condiderunt; cur eos pudet audire, quod facere non pudet? nisi forte Evangelicorum nomen propterea sibi debere existiment, quod Evangelium everterint, sicut Scipio dicitur Africanus, quod Africam devicerit: et propterea sicut fidem, ita quoque veterem Christianorum appellationem reiecerunt.“ Nec loqui etiam deinceps per omnem occasionem et privatim et publice et vocabula rebus propria attribuere desiit, ac multorum oculos sententiarum suarum libertate aperuit; nam ex Senatu Regio nonnulli, et inter hos vir illustris, manu et animo acer, Albertus Łaski Palatinus Syradiensis, cum semel et iterum essent cum Hosio congressi, errores suos, in quos de religione inciderant, agnoverunt et non ita multo post ad Ecclesiam Catholicam accesserunt. Contra quos sic erant animati haeretici, ut flumine sanguinis reditum illorum intercludere non dubitassent, si id quoquo modo potuissent.

Albertum Łaski et alios ad ecclesiam reducit.

Caput XXXII.

Accidit autem in illis Comitibus Hosio, quod olim in Synodo Gallicana B. Remigio accidisse memoratur. Nam cum in Senatum Regni Rege praesente venisset, assurrexit Rex et detecto capite quem debuit tanto viro honorem habuit. Idem etiam fecit reliquus ordo Senatorum, duobus tantum Palatinis haeticis exceptis, Cracoviensi et Sendomiriensi, quorum nomina honoris causa praetereo. Filios enim reliquerunt ab ea, quam profitebantur, perfidia valde abhorrentes, quos speramus decies tantundem pro antiquae Christianae fidei conservatione esse laboraturos, quantum parentes illorum pro Lutheranae et Calvinianae perfidiae et impietatis propugnatione laboraverunt. Qui cum existimarent sui similibus probari non posse, quod essent hostes Ecclesiae, nisi Hosio quoque essent inimici, ne oculos quidem a terra ad Hosium transeuntem attollere voluerunt: cum tamen et Turcarum et Tartarorum infidelium et Moscorum oratoribus assurgere et honorem habere soliti fuerint. Sed recte quidam scriptum reliquit: „Qui se sectis dedunt prorsus exuunt hominem“. Ac utinam illud praeterea quod Remigii temporibus accidisset, ut superbiam suam ac fastum agnoscere vera humilitate Ecclesiae subdi voluissent. Sed, o profunda iudicia Dei! cum nonnulli ex his, qui Hosium disserentem audiebant, erroribus relictis ad Ecclesiam accessissent, illi duo, qui dignitatem laudatissimi Cardinalis contempserunt, qui reliquae haeticorum turbae iucundi esse voluerunt, valde graves inhumanitatis suae poenas dependerunt. Nam uterque, pro dolor! in perfidia sua ex hac vita post aliquot annos discesserunt.

Honor in his comitiis a Rege etc. Hosio exhibitus.

Caput XXXIII.

Visum postea fuit Sigismundo Regi Augusto et suis et Regni sui rationibus vehementer expedire, ut Hosius Romam proficeretur, idque ut faceret, summis ab eo precibus et coram et per Vicecancellarium suum contendebat. Sed

Rex Hosium in suis regni-que negotiis Romanam destinat.

Hosius, quantum potuit, proficiscendi laborem detrectavit, tum aetatis ingravescentis, tum inopiae, tum etiam Episcopalis officii et pascendi gregis excusatione proposita. Rex vicissim laborem dicebat iis tantum gravem et acerbum accidere consuevisse, qui nolentes et inviti quidpiam aggredierentur: quod ab animo Hosii et ab omnibus anteacta vitae institutis esse alienum iudicabat; qui pro patria sua periculosissima quaeque non solum facere, sed etiam imperare fortissimis consuevisset. Quod ad sumptus itineris et urbanas impensas attineret, eos se et libenter et liberaliter suppeditaturum esse. Quod autem ad pascendas oves Ecclesiae Varmiensis, eligeret sibi in Coadiutorem, quem in Domino expedire iudicaret, qui in absentia populum Varmiensem verbo veritatis pasceret et rapaces lupos ab ovili Christi prohiberet. Hosius itaque impetrato ad deliberandum spacio (neque enim unquam quicquam incogitanter aggredi consueverat) se suaque omnia Divinae Providentiae sollicitissime commendabat; modo non totidem verbis sicut olim Moyses contendens, ut provideat Dominus Deus spiritum omnis carnis, hominem qui sit super multitudinem hanc, ne sit populus Domini sicut absque pastore; providitque illi Dominus virum secundum cor eius vel, ut

1 Tim. 3, 2. Apostoli Pauli verbis utar, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, doctorem, domui suae bene praepositum et testimonium bonum habentem etiam ab his, qui foris sunt, Martinum Cromerum, non neophytum, sed cuius iam in Ecclesiam Dei et in patriam quoque suam multa et magna extabant merita: qui scriptis suis magno cum fructu haereticos oppugnavit et in obeundis legationis muneribus, cum apud Sedem Apostolicam, tum apud Ferdinandum Imperatorem et alios Germaniae Principes, summum semper gradum tenuit dignitatis et gratiae: et res gestas Polonorum elegantissimis commentariis comprehensas ad universae posteritatis memoriam illustravit. Hunc igitur virum propter studiorum et consiliorum similitudinem administratorem primo, deinde Coadiutorem successoremque futurum, accedente Regis consensu ac Pontificis Maximi approbatione, tanto libentius designavit, quod meminerat, non solum hac tempestate nostra, qua versa et perversa in peiorem partem sunt omnia, sed maiorum quoque nostrorum memoria per ambitiosos et contentiosos homines Ecclesias perturbari solere, et a Sanctissimis illis Patribus Ecclesiae Catholicae columnis Valerio, Augustino, Alexandro, Athanasio, immo et a Moyse, qui loco suo vivus adhuc Iesum designaverat, et a Petro, qui Linum et Clementem, et aliis idem factum esse sciebat. Tali itaque viro cum pascendum gregem Christi commisisset, iter Romam versus ingressus est Augusto mense, maximo sui desiderio relicto in animis Orthodoxorum, qui Hosium ex Polonia discedentem modo non totidem verbis prosequerantur, quibus olim Gregorium Nazianzenum ex Thracia exeuntem prosecutum esse legimus: „O Pater, Trinitatem tecum eiicis“ idque propter horrendas blasphemias, quas homines impudentes in Sanctissimam Trinitatem et in universam Christi Ecclesiam evomere non cessabant. Quamobrem plena luctus et mororis erant omnia, in Episcopatu praesertim apud Ecclesiae subditos, qui tantum illius amorem, tantam erga se benevolentiam experti semper fuerunt, ut a maternis visceribus maiorem expectare non potuerint, quandoquidem illius vigiliae subditorum fortunas, illius prudentia otium, illius labores delicias, illius industria vacationem eorum semper defendebat: et eo libentius imperanti parebant, quo remissius imperabat.

Discedens
in coadiu-
torem et
successo-
rem suum
eligit Mar-
tinum Cro-
merum.

Romam
proficisci-
tur d. 20.
Augusti
1569.

Caput XXXIV.

Maximus autem Hosio in toto illo itinere honos habebatur. Pii omnes et Orthodoxi Abrahamicum senem ubique admirabantur et suspiciebant: haeretici vicissim (cum in vita, quod morderent, non haberent) persecutorem tantum Evangelii: „Bapstmutter“, hoc est: Papae matrem appellabant, quod cum in aliis locis, tum in oppido quoque Brigensi in Silesia accidit, in quo tantum est in sequenti nocte tamque subitum incendium consecutum, ut magna pars non inelegantis oppidi intra quatuor fere horas flammis ultricibus conflagraret. Quamvis autem in vicina ei domo, in quam Hosius diverterat, flamma sumpserit initium, dedit tamen hoc Dominus innocentis Hosii meritis, ut flamma quidem circumcirca adiunctas domos depasceret, domum autem ipsam tanti hospitis conservatricem non attingeret, sicut olim B. Germano in simili incendio accidisse memoratur. In Italiam autem ingressus a summis et Principibus viris honores accepit plane extraordinarios; cum non spem futuri beneficii, sed quod in habendis honoribus spectari debet, illustria in Dei Ecclesiam tanti viri merita et anteactae vitae laudes, quibus iam erat toti fere orbi notissimus, respicerent; sibi quoque etiam gratulari videbantur, quod in Hosii meritis superiora saecula viderent et opera Sanctorum, quae in Ecclesiasticis annalibus legebantur, in hac etiam prope deposita Reipublicae Christianae parte oculis ipsi suis aspicerent.

Maximus
Hosio in
toto itine-
re honor
habetur.

Incendium
Brigense.

LIBER TERTIUS.

Caput I.

Romam Novembri mense cum venisset, acceptus est summa cum cerimonia publica totius urbis gratulatione, sed adventum eius, sicut olim Augustini, flagellum aegritudinis corporalis excepit: ut sicut aliis multis et magnis meritis, sic patientiae quoque laudibus abundare monstraretur. Quo maiore autem studio succursum iis omnibus cupiebat, cum quibus vel in Germania vel in Polonia vixerat, hoc maiore zelo animique contentione pro omnium salute in hoc Ecclesiastici imperii domicilio, unde salus ad caeteros dimanare consueverat, laborabat; ac pro eo quoungebatur Senatoris et Consilarii Apostolici munere dies ac noctes cum animo suo reputabat, quibus praeterea modis sublevari possent inclinatae orbis Christiani rationes. Quamobrem eleemosynis et orationibus sese praecipue muniebat, clamans subinde ad Dominum: „O sapientia, quae ex ore altissimi prodiisti, veni ad docendum nos viam prudentiae.“ Egentium autem inopiam largissimis eleemosynis reficiens, quorum semper greges ante basilicam

Hosius
Romam
veniens m.
Novembri
a. 1569
munia sua
eleemosy-
nis etc.
inaugurat.

Antiphona
in 17. De-
cbr.

et in basilica Principis Apostolorum videbantur, quibus aureos Ungaricos nummos, singulos singulis, in ipsa aurora, ne se proderet, ut numerarentur, mandabat, quod etiam per nos fuit alacriter executum.

Caput II.

Anglos
catholicos
ob fidem
pulsos sin-
gulari cura
prosequi-
tur.

Quoniam autem hoc tempore religiosissimum olim Angliae Regnum Elisabethae Imperio tenebatur, quae a teneris annis pravis haereticorum erroribus imbuta subiectos sibi populus in eandem perniciem impellere poenis praemiisque propositis contendebat, omnibus machinis Catholicorum constantiam expugnare et ex omnibus Regni sui finibus eam religionem, quam una, Catholica, Apostolica, Romana proficitur Ecclesia, exterminare cum pulvisculo, quod aiunt, conabatur, de salute huius quoque Regni, quod non superioribus tantum saeculis, sed in hac quoque deposita Reipublicae Christianae parte tam insignes viros, Martyres, Confessores, Doctores Ecclesiae Dei peperisse meminerat, coepit esse valde sollicitus, si quo pacto posset eo, unde discesserat, ad Ecclesiae Catholicae gremium societatemque revocari. Quamobrem eius sibi gentis studia et voluntates et animos magis atque magis adiungere contendebat: ad consuetudinem suam, saepissime etiam ad mensam familiariter adhibebat, ac piis suis et religiosis colloquiis et cohortationibus alios in fidei Christianae confessione confirmabat, alios ad exilium Christi causa susceptum fortiter et animose tolerandum inflammabat. Quos in tetro carcere propter Christum detineri ab Elisabetha cognoverat, eos litteris gravissimis, sicut olim Christi Confessores sanctus ille Martyr Cyprianus, cum aliter non poterat, consolari non cessabat. Viros quoque eius nationis optimos et doctissimos in suis intimis habere contendebat. Thomam Godwelum Episcopum Asaphensem, Nicolaum Sanderum, Thomam Stapletonum, Alanum Copum et alterum Guilelmum Alanum et Audoenum Ludovicum Archidiaconum Camera- censem, Vendonium I. V. Doctorem. Qui vero generis claritate caeteros antecellebant viros militares, fluctibus religionis ex patria sua pulsos et in alienis terris iacentes, quos in maiorum suorum vestigiis stare oportebat, eos quoque fortiter in ferendo exilio et fortunarum detrimentis magno et claritate sua digno animo tolerandis, tum Regni coelestis immortalibus donis propositis, tum operae studii quoque sui denunciatione excitabat. Inter quos tum praecipui fuerunt Richardus Nortong, Franciscus Ingilfeldus, Thomas Coppleus et Richardus Scelleus, Magnus Angliae Prior. Alium re, alium consilio, alium commendatione, omnes charitate vere Christiana sublevabat, tanquam Christum ipsum in illis exultantem et egentem aspiceret. Magnas pecuniarum summas a Pont. Pio V. ad eos reficiendos impetrabat. Ipse quoque ex suis angustiis et in Urbe nonnullos et in Flandria et in Gallia Christi causa exultantes sublevare non cessabat.

Caput III.

Par studium in Suedis S. Sedi adiungendis.

Par studium in Suedorum animis huic S. Sedi adiungendis adhibebat. De Rege praesertim Sueciae Ioanne Tertio ad Ecclesiam Dei revocando vehementius laborabat, ita ut in vultu, in fronte, in oculis, in sermone et consuetudine hominum nil aliud praeseferre videretur, quam ardens et inflammatum Regis et Regni Christo lucrificandi desiderium. Quibus vigiliis, quibus sumptibus pepercit, quae

co nsilia non excogitavit, quae Gregorio xiii. Pont. (iam enim in caelestem patriam Pius V. Pont. laudatissimus et omnium saeculorum memoria ac praedicatione dignissimus abierat) non suggessit? quibus lacrymis, quibus eleemosynis Dei misericordiam imploravit? Legat, qui volet, epistolas tum ad Reginam Iagelloniam Catharinam, faeminam Catholicissimam regis Sueciae coniugem, tum ad ipsum quoque Regem semel et iterum scriptas. Singulae sententiae, singula pene verba zelum ingentem et incredibilem sitim salutis repraesentant; adeo ut vilem saepe duceret lucis huius usuram, si modo morte sua Regis huius Regnique universi salutem repraesentare potuisset. Venerat in Urbem ex Suecia Serenissimae Catholicissimaeque Reginae Catharinae Iagelloniae minister Paulus Cremonensis, ut de quibusdam negotiis ad religionem constituendam pertinentibus cum Pontifice et Hosio transigeret. Quo gaudio, qua laetitia hominem exceperit, difficile est explicare. Sed cum redire in Sueciam vellet et prope adesset dies Conversionis S. Pauli Apostoli, detinuit hominem atque ad Ecclesiam sancti Pauli via Ostiensi deduxit; ibique in capella, ut vocant, S. Brigittae, ex Regibus Sueciae oriundae, oblato cum multis lachrymis sacrificio, ad Dominum ferventissimis illis precibus prostratus in terram pro Regis Sueciae conversione supplicabat: ac deinde Paulum et litteris et caeteris munusculis pietatisque illecebris onustum ad Regem, ad Reginam et liberos dimisit, bona spe plenus futurum, ut in die Conversionis sancti Pauli, in Ecclesia eiusdem nominis, in capella sanctae Brigittae, accedentibus utriusque precibus, Regis Sueciae conversio impetraretur: et obtinuit etiam, ut Rex ille aliquot adolescentes in urbem ex Suecia mitteret, ut in Cathedra unitatis viam veritatis discerent, quam deinceps in patria sua seminarent. Patres quoque Societatis Iesu, ut in Sueciam mitterentur, procuravit. Serenissimam Poloniae Reginam, ut de conversione affinis sui Regis ipsa quoque laboraret, perpetuis litteris fatigare non destitit. Ioannem Herbestum, qui fuit Reginae a sacris concionibus, novis consiliis armare quotidie non cessabat, quibus posset tum ipsius Regis animum, tum procerum voluntates ad amplectendam vel saltem audiendam sanam Ecclesiae doctrinam invitare: et est per Dei gratiam huius sui studii et laboris aliquem tamen fructum consecutus. Nam et de Primatu Romani Pontificis a Lutheri sententia Rex discessisse videbatur et misso in Urbem Oratore suo auctoritatem eius et dignitatem agnovit et maiora in dies promittit.

Litterae ad
Regem et
Reginam
Sued. d.
24. Ianuar.
1574.

Caput IV.

Dum Hosius in Urbe pro vera Christi fide laborat, haeretici in Germania, Acta collo-
hoc est molles Lutherani, quorum dux et auctor est Philippus, cum rigidis Lu- quii Alten-
theranis, quorum Nicolaus Gallus, de ineunda prius inter se concordia atque burg nsis
de oppugnanda deinceps Ecclesia laborabant in Aldenburgensi quodam colloquio, a. 1560 ha-
ubi utriusque partis ministri et quorundam Principum oratores laici, iudices vi- biti.
delicet controversiarum Ecclesiasticarum egregii, convenerant. Cuius colloquii
acta omnia typis mandata cum legisset Hosius, gratulatus est vehementer Eccle-
siae Dei, quod magis ac magis divisum esset cor eorum. Tantis enim odiis, tan-
tis maledictis certabant invicem, tot anathematismos secta contra sectam pronun-
ciavit, ut maiore odio et impetu magisque furenter Ecclesiam Catholicam et
doctrinam illius non fuisse persecuti viderentur. Caeterum hoc tulit molestissime,
quod utraque secta foedissimo homini Luthero Christum et Paulum in omni

sermone et oratione admisceret et eandem Christo et Luthero auctoritatem et potestatem tribuere videbatur, verbi gratia: „Sic docet Christus et Lutherus, Paulus et Lutherus, Ioannes et Lutherus, Matthaeus et Lutherus.“ Ac non sine quodam stomacho solebat saepe dicere: „Accusant nos haeretici impietatis et Idololatriae. Sed quae potest esse maior et verior magisque genuina Idololatria, quam Lu-
 5 theri vel Calvinii verbum eodem loco quo Christi, quo Pauli verbum habere, illudque pro Dei verbo adorare? Quod Deus per se, per Apostolos suos, per Ecclesiam sponsam suam loquitur, id pro figmentis hominum; quod autem sa-
 thanas per Lutherum, Calvinum, Bezam et alias hominum quisquiliis phanati-
 10 cosque spiritus loquitur, id pro Dei verbo et Evangelio Christi recipere.“ Ac
 autor etiam fuit Nicolao Sandero, Theologo suo, ut librum totum accuratius expenderet et refutaret, illum praesertim de iustificatione articulum, in quo sibi
 cati et prudentes videbantur illi disputatores, veramque illis ad unitatem et con-
 cordiam viam et rationem ostenderet. Et hoc etiam tempus maxime omnium
 idoneum esse reputabat, in quo Lutheri sectatores de verbo Dei inter se maxime
 15 dissentiebant, ut utrique parti ostenderetur, quod neutra verbum Dei intelligeret,
 quod non alibi, quam in Ecclesia Dei invenire liceret: cum praesertim auditae
 fuissent voces quorundam in illo ipso Aldenburgensi colloquio, quod citius se
 adduci paterentur, ut in Papae Romani quam in Philipi vel Eberi sententiam
 descenderent. Quamobrem autor esse coepit laudatissimo et omnium saeculorum
 20 memoria et praedicatione dignissimo Alberto Bavariae Duci, Catholicae fidei Pro-
 pugnatori ferventissimo, ut is operam suam apud Augustum Saxoniae Ducem
 interponere vellet, posteaquam utramque Lutheranorum partem audivit tanta
 animorum acerbitate inter se contendentem: ut audire quoque vellet Catholico-
 25 rum de utrisque sententiam et quid Ecclesia Dei de his articulis sentiat et do-
 ceat, de quibus ita pugnant ii, qui ab illa discesserunt. „Certe, ait, aliquem
 inauditum condemnare habet magnam iniquitatis rationem. Audiret saltem Ca-
 tholicorum quoque rationes. Cognosceret, num vera sint, an falsa, quae de Ro-
 mana Ecclesia comminiscuntur, liberum erit nihilominus amplecti, quod voluerit,
 aut si ipse Dux tantopere a Catholicorum nomine et consuetudine abhorreret,
 30 saltem in subiectis sibi oppidis et in aliquibus civitatibus liberam facultatem prae-
 dicandi Evangelii Catholicis concederet, sperare se in Dei misericordia, quod non
 ita magno negotio cognosceret, non Dei sed Diaboli, non Christi sed Antichristi ver-
 bum esse id, quod sive a rigidis, sive a mollibus Lutheranis praedicatur.“ Ac arri-
 puit hanc occasionem animo plane libentissimo pientissimus Bavariae Dux, mul-
 35 tumque apud Saxoniae Ducem, ut liberam praedicandi facultatem concederet
 Catholicis, laboravit. Verum non est in medico semper, ut relevetur aeger. Cu-
 ram saucii habere, non curationem facere, iubet Evangelium. Spes est in Domi-
 40 no, quod haec utriusque sollicitudo suo tamen tempore optatos exitus conse-
 quetur. Neque enim existimandum est, minorem eum de salute proximorum cu-
 ram in coelis, quam cum in terris nobiscum viveret, habiturum esse. Magna autem
 Hosio cum isto Principe familiaritas et consuetudo intercedebat, tum propter
 studiorum et consiliorum similitudinem, tum quod aperte coram hominibus Chri-
 stum uterque confitebatur. Et solus propemodum esse in Germania videbatur
 velut quaedam arx Catholicorum, receptaculum eiectorum, castellum sacerdotum
 45 et religiosorum omnium. Eos enim, qui molli brachio rem religionis agunt, qui
 nec frigidi nec calidi sunt, in eodem nocentium gradu et ordine reputabat, qui

Per Du-
 cem Bava-
 riae Saxo-
 nem ad ve-
 ritatem
 reducere
 conatur.

Luc. 10, 35.

Christum et Belial, qui Lutherum et Ecclesiam, haereses cum recta fide, singulari quodam artificio ex intima arte saecularis prudentiae deprompto, in uno Regno, in eadem domo, in uno eodemque hominis corde, recte posse coalescere et sine periculo tolerari in animum induxerunt: quos optimus et doctissimus Ederus, Imp. Consiliarius, Germanica lingua: „Hoffschristen“, hoc est: Aulicos Christianos, Latini vero cum D. Augustino temporales sive temporisatores appellant: qui rebus suis fortunisque salvis et omnibus ad libitum fluentibus pro veteris Cathol. religionis integritate et dignitate ne manum quidem verterent, quales olim etiam in Aulis veterum Imperatorum erant Eunuchi, homines improbi et versuti, Principum adulatores et gaudentes mutationibus et confusionibus, sicut scribit D. Athanasius. Horum consilia, quae similitudinem tantum gerunt speciemque utilitatis, re autem et veritate nocent plurimum, ut fugerent Reges terrae et Principes huius saeculi, per litteras hortari monereque non destitit et quae de iis in sua illa Evangelica inquisitione scripsit Ederus, ea per nos in Latinam linguam conversa, tum Germanice etiam descripta mittebat, atque ut sectam istam fugerent obtestabatur. „Olim, dicebat, in Ecclesia Dei legebatur: Deo servire regnare est, et qui regnare cupiebant Dei gloriam et Ecclesiae utilitatem promovebant. Nunc isti lalovi, hoc est: macilenti Catholici, aliam scripturam principes huius saeculi docuerunt, quam re magis exequuntur, quam verbis praedicant, hoc est: Tempori servire regnare est, Deo servire est regnum perdere. Unam esse putant Deo candelam offerendam, ut sit propitius, Diabolo duas, ne noceat. Quo Reipublicae Christianae incommodo, quo religionis detrimento, res ipsa loquitur.“ Et usus est aliquando his, quae sequuntur, verbis cum ad quendam Catholicum Principem, sed valde tepidum, scriberet: „Quid faciam hoc rerum statu? Maledictus homo, qui confidit in homine et ponit carnem brachium suum. Benedictus qui confidit in Domino et erit Dominus fiducia eius. Nolo deinceps iam in Principibus confidere, de quibus vere dixit Propheta, quod non est in eis salus. In te spem omnem meam defixam habeo, Iesu Christe, fili Dei vivi. Te supplex invoco, te precor, ut miserearis nostri. Tolle caecitatem hanc, qua percussi sumus, ex oculis nostris. Illumina vultum tuum super nos. Converte nos et averte iram tuam a nobis. Valeant isti Principes, qui religionis nullam curam gerunt. Tu Deus in adiutorium meum intende et ad adiuvandum nos festina. Domine salva nos, perimus. Vana est salus hominis. Domini est salus.“

Hosius
perstringit
politico-
catholicos.

Psalm.
145, 2.

Caput V.

Episcopos etiam et alios Ecclesiasticos viros Christianae Religionis *πρόστατας* per Epistolas Catholicas, sicut olim faciebant Dionysius Corinthi Episcopus, cum in Polonia, tum in Germania sine intermissione hortabatur, ut intrepide Christi causam contra Christi crucis inimicos tuerentur et qui tepidiores erant, eos vere Panico timore correptos esse dictitabat, quod id unum tantum laborare viderentur, ne panem, ne census, ne redditus amitterent, quocunque tandem loco res religionis versaretur. Puerorum hoc esse proprium referebat, qui latronibus domum fodientibus et preciosa quaeque rapientibus et vitae insidiantibus non modo non resistunt, verum etiam arrident, ac tum demum vociferari incipiunt, cum eis calathum, systrum, vel aliquid ludicrum abstulerint. Indignum esse cum Augustino memorabat, quod Episcopi huius temporis frequenter nollent dicere, quod

Episcopos
ad zelum
religionis
stilo et
exemplo
inflammant.

teste scriptura possent dicere, timentes videlicet, ne loquentibus eis offendantur, qui veritatem non possint capere, et non timentes, ne tacentibus illis, qui veritatem possunt capere, falsitate capiantur. Nec magis verbis hortatus est, quam exemplo praevit. Nam cum illo ipso tempore Sigismundus Rex bellum contra Moschos suscepisset, datis ad Hosium litteris precibus illius et sacrificiis susceptam expeditionem et universum imminenti belli progressum et diligenter et studiose commendabat. Cui Hosius (o Episcopum natum Ecclesiae, memorem sui muneris imitatoreque maiorum) Evangelica plane libertate usus, modo non iisdem verbis, quibus olim Isaacius monachus Valentiniano Imperatori in bellum profecturo, respondit: „Quo vadis, Domine mi Rex, quo vadis? Noli permittere subditos tuos contra Deum rebellare et ipse faciet contra te bella cessare. Ille est, qui barbaros in te concitavit: nam et tu subditos tuos Deo rebelles, quia non repressisti, concitasti. Noli existimare, everso in tuo imperio Christi Regno, Regnum tuum stare posse diutius. Immo vero metuo, ne flagellum irae Dei sit ille ipse, contra quem bellum suscepisti et erit tibi certe valde durum contra stimulum calcitrare.“ Alteri quoque cuidam Principi in faciem restitit non minori libertate, cum ad alendos milites ex bonis Ecclesiarum et Monasteriorum ingentem auri et argenti vim corradere decrevisset. „Maiores, inquit, nostri ad bellum profecturi bona sua et possessiones Ecclesiis et Monasteriis relinquebant, ut, si in praelio caderent, facultatibus eorum Christi sacerdotes potirentur, si redirent incolumes, ad bonorum suorum possessionem reverterentur. Vix autem esse auditum, ut qui sua bona piis locis assignaverant, in praelio succumberent, sed victores ut plurimum evadebant.“ Alio quoque tempore, cum auctoritate Pontificis quidam expeditionum et negotiorum administer abuteretur et errori suo voluntatem Pontificis obtenderet, dicens: Papam omnia posse: „Sed non potest (ait Hosius) plus quam Deus. De Deo autem scriptum legimus, quod non Deus volens iniquitatem tu es. Itaque nec Pontifex iniquitatem velle debet, etiamsi omnia possit.“

Caput VI.

Sigismundum hor-
tatur, ut
Occhino et
Calvinistis
sese stren-
ue oppo-
nat.

Moliebantur interim in Polonia haeretici nescio quae separationis consilia inter Regem Sigismundum et Reginam Catharinam Ferdinandi filiam, quae si ad finem perduxissent, magnam universo Regno et Christianae religioni securim inflixissent. Sed adest semper Ecclesiae suae Deus: qui Hosium excitavit, ut istorum conatibus obviam eundum esse existimaret: et Regni Senatores primo, deinde ipsum quoque Regem ad commune hoc quasi incendium extinguendum inflammaret, qua de re in eam sententiam alicubi scripsit: „Totus perhorresco, cum, quae consilia capiantur et quae sint hominum cogitationes, audio, quae non alio spectare videntur, quam ad evertendas, quas hic habet, fortunas Maiestas Regia, ad existimationem illius, quin et Regni totius salutem labefactandam et convellendam, denique ad multorum animas, tam facientium, quam consentientium in profundum barathri demergendas. Non credo, quod ullus fuerit a saeculo pestilentior haeticus, quam impius ille Bernardinus Occhinus, qui, num etiam Deus esset, aut num ulla rerum humanarum cura tangeretur, in dubium ausus fuit revocare. Huius tamen hominis nefarii consiliis in patria nostra locus dari dicitur: quae si, quod absit, progressum haberent: etiam elementa contra nos insurgerent, nec tam atrox facinus ferre possent. Totum orbem concitarem contra

nos et opinione nostra celerior certissimus Regni totius interitus sequeretur.
 Quamobrem, quantum Regiae Maiestatis Regnique totius salutem conservatam cuperent tantum eniterentur, ut his pestilentissimis consiliis obviam iri queat, quo totus orbis intelligat, quae sparsa sunt esse vanissima, nec ulla de re minus in Polonia, quam de hoc tam execrando flagitio cogitatum fuisse. Regiae quoque Maiestati diligenter supplicavit, ut nascentis mali initia opprimeret nec aures ullo pacto praeberet eorum turbulentis consiliis, qui Reges et Regna perdere non dubitant, ut fidem Catholicam simul evertant. „Tanti facio, ait ad eundem Regem scribens et fortunarum et animae praesertim Vestrae Maiestatis salutem, ut mihi salute illius mea ipsius salus charior non sit, neque dubitaverim de gratia apud M. V. quin et de corporis mei salute prius in dubium venire, quam ut aliquid eorum praetermittam, quae ad salutem V. M. conservandam pertinere putarem. Nosse me iam debet M. V. quandoquidem totis iam annis fere 40 Maiestati Vestrae, simul et D. Parenti illius ita servivi, fidem ut illi meam et integritatem satis probasse videar. Fumos istos, quibus multorum oculi perstringuntur, ambivi nunquam; quod scit ipsa M. V. imo ut ad alios transferentur petivi, quod ipsum et Romae feci ante annos 12. Et quamvis totos 15 annos in aula Maiestatis Vestrae divique parentis illius fuerim versatus, nunquam tamen aulice loqui vel scribere didici: nec tam privatis meis rationibus, quod hominis cati et aulici esse videtur, quam publicis cavendum et consulendum putavi. Factus autem Episcopus, cum per 22 annos ab aula abessem totusque sacris libris evolvendis, quibus nihil est cum illa commune, immersus fuisset, longius ab ea scribendi consuetudine et ab his moribus, quos aula requirit, fui remotus. Quo maiore venia dignus esse videor, si solita mea simplicitate apud M. V. in scribendo et dicendo utor. Non contra te, o Rex, scripsi, quod scripsi. Pro te saluteque tua scribo, quicquid scribo. Memento, o Rex, per quem regnas: memento cuius minister es: memento, pro quo gladium portas: memento rationem tibi reddendam esse et cogitationum et actionum tuarum omnium: non solum autem tuarum, sed et eorum quos regendos suscepisti populorum coram illo iustissimo vivorum et mortuorum iudice Christo. Non poteris ibi dicere: nolens feci, ignorans feci, coactus feci. Ecce ego, quamvis indignus, tamen Sacerdos et Episcopus, tibi annuncio hoc quod agitur, quod tibi suggeritur, ad id comparatum et institutum esse: ut religio primum, deinde Regnum quoque hoc tuum evertatur: quibus eversis quid de te futurum sit, cogita. Non enim subtrahet personam cuiusque Deus, qui est vere omnium dominator, nec verebitur magnitudinem cuiusque, quoniam pusillum et magnum ipse fecit et aequaliter est illi cura de omnibus, fortioribus autem fortior instat cruciatio. Quamobrem, quod olim in simili negotio M. V. respondit omnibus regni consiliariis, quid impedit, quominus et nunc clanculariis istis consiliariis respondeat: «Quid prodest homini, si mundum universum lucretur, animae vero suae detrimentum patiatur? aut, quam dabit homo commutationem pro anima sua?» Non tanti tibi fuerat Regium diadema, non regni tam ampli, tam copiosi, non tam adiunctarum illi terrarum imperium, ut eorum amittendorum metu faceres, quod facere te salva fide religioneque tua non posse putares. In eadem plane te quoque nunc esse sententia palam omnibus ostende. Non admittit ratio fidei Christianae allegationem necessitatis. Nulla est necessitas delinquendi, ubi una est necessitas non delinquendi. Fortior enim est unus Deus, quam mille milia legionum diabolorum et haeticornum omnium. Ponant illi contra coelum

Epistola
ad Regem
de separatione.

Matth.
16, 26.

castra, ordinent contra te acies, tu semper habebis comilitonem Deum. Malo, Serenissime Rex, scribere salutaria, quam blanda, malo vera, quam grata. Et fidei Senatore atque servitore, et adulate atque assentatore me Rex meus nunquam utetur: cum haec duo simul consistere nequeant. Quod olim scripsi, idem etiam nunc dico. Si, quod pro sua misericordia procul Deus avertat, de sublimi Ecclesiae turri labentem Regem Dominum et benefactorem meum viderem, etiamsi certa mihi mors esset oppetenda, Christo tamen robur mihi suppeditante, corpore meo ruentem excipere et illius interitu salutem eius redimere nihil haesitarem. Quamobrem te quoque supplex oro, Domine Iesu Christe, Salvator et Redemptor noster, per acerbissimam et ignominiosissimam crucem tuam et gloriosam resurrectionem tuam, averte pestem hanc a nobis et libera nos ab hac tanta ignominia et a gravissimis Diaboli tentationibus. Dissipa consilium Achitofel. In te semper a puero meam spem et fiduciam habeo collocatam, nec unquam ea sum frustratus, nec nunc me frustratum iri confido. Exaudi preces servorum tuorum et miserere nobis." Et est ad extremum consecutus id quod optabat Hosius et pii omnes desiderabant. Nam illa separationis consilia in spongiam, quod aiunt, incubuerunt. Eodem fere tempore in civitate Cracoviensi officinam nequitiae et

Oratorium
haereticorum
Cracoviae. Cf.
supra pag.
LXV, lin.
45.

omnium blasphemiarum diversorium in domo, quam materna lingua Brog, latina aceruum dixeris, incredibili importunitate et audacia usi haeretici in honorem dei sui Calvinii et semidei Bezae instruxerunt; in qua Christum mendacii arguerent, qui dixit accepto pane: „Hoc est corpus meum“ et accepto calice: „Hic est sanguis meus“ et magistros suos sacramentarios adorarent, qui dicere ausi sunt: „Non est verum, quod dicit veritas: Hoc est corpus meum, Hic est sanguis meus.“ Quae res quantum dolorem Hosii animo attulerit, ex Epistolis, quas ea de re multas ad Regem, Episcopos, nuncios, Palatinos caeterosque cum auctoritate viros conscripsit et ad reprimendam haereticorum audaciam inflammavit, petere quisque potest. Ad Regem certe Sigismundum his eum verbis usum esse legimus: „Ego nullis, o Rex, laboribus neque vigiliis parco, dum inservire V. M. Regniue commodis et tranquillitati cum aliquo fructu contendo. Sed me conantem id facere nemo magis impedit, quam ipsa M. V. Quid igitur faciam? Nisi demoliri soloque aequari abominationem illam, templum illud Biessowi, hoc est Sathanae, fabricatum (Bies enim lingua nostra Diabolum significat) iusserit, quandoquidem rumor ea de re magis atque magis percrebrescit, vix in conspectum hominum audebo prodire. Quae enim nota V. M. maior inuri potuit, quae Regno maior infamia adferri, quam ut totus mundus videat, quod in primaria Regni civitate connivente M. V. Biessowa wiarka, hoc est Sathanae vel Bezae fidicula, propagatur? Biessowi templum fabricatur? Bies pro Deo colatur? nec est quisquam, qui prohibeat, nec est ulla potestas in terris, quae tam effrenatam haereticorum audaciam coerceat. Stupenda res est, quod ita Diabolus metuitur, quod ita Deus contemnitur et pro nihilo ducitur. Supplex oro M. V. per viscera misericordiae Dei, ne ferat abominationem istam, ne dicatur illud, quod illi populo ab Elia dictum esse legimus: Usquequo claudicatis in duas partes? si Dominus est Deus, sequimini eum. Si autem Baal, sequimini eum. Si Christus Deus vobis est, sequimini eum, credite illi dicenti: Hoc est corpus meum. Sin autem Antichristus Genevensis Deus est, sequimini eum et prophetis eius credite dicentibus: Non est verum, quod dicit veritas: Hoc est corpus meum. Quam longe distat caelum a terra, tam longe distat Christi corpus ab hostia consecrata. Haec enim fuit vox istius

3 Reg. 18,
21.

Biesii, cui templum aedificatur Cracoviae, in illo conventu, quem Regina Galliae Posiaci celebravit; quam cum audiret homo quidam Christianus: Quomodo credat, inquit, Bies iste Christum esse in Euchristia, cum ne in coelo quidem esse Deum credat? Et hic est ille Deus Bies, cui nunc templum Cracoviae fabricatur.

5 Certe, o Rex, duos Deos ut coli patiaris in civitate tua, cumprimis horrenda et abominanda res est. Non est Deus nisi unus, non est fides nisi una, nec Ecclesia est nisi una. Si feres duos Deos, cito videbis duos reges, cito videbis totius Regni interitum. Unus est solus et verus Deus: Deus Patrum nostrorum, Deus Patrum nostrorum. Cui vero templum Cracoviae aedificatur, Antichristus est, non

10 Christus.* Et ut Regem magis etiam permoveret ad facinus audendum pro Christo, ex Theodoro, Sozomeno et Metaphraste exempla collegit, ubi Gainas, trux quidam Scythia et Arianus, ab Imperatore Arcadio unum ex sacris templis suae Sectae dari postulavit: quod tamen Imperator negaverit, et quam fortiter Gainae conatibus divinus ille Chrysostomus restiterit. Addidit etiam marginales, ut vo-

15 cant, notationes, in quibus illius temporis Gainam ostendit esse Palatinum Cracoviensem haeticum; Regem autem, ut Arcadius esse velit, admonet et Ioannem Chrysostomum desiderari deplorat. Theodosii vero contra haeticos legem, quam Ioannes coram Arcadio producebat, Sigismundi primi Regis legem esse memorabat, anno Domini 1524 Cracoviae latam, qua pro officio Christiani Principis

20 subditis in Regno caeterisque dominiis constitutis praecipit, ut eam ipsam religionem a Patribus ordinatam ac per sanctam Romanam Ecclesiam directam atque a maioribus nostris per manus traditam ac per se denique et gentes suas multo sanguine et clarissimis victoriis (gratia Deo) hactenus defensam tenerent, atque a labe haeretica his temporibus in vicinia emergente integram et immaculatam

25 conservarent. Solebat autem in his curis, cum earum mole et varietate premere-^{Laus vitae privatae.} tur, saepe dicere: quod vita privata nil esset felicius, et inter alia praeclara Gregorii magni Pontificis dicta illud quoque omni laude dignum iudicabat, quod Romanus Pontifex vocari coeperit Servus Servorum Dei. Quanto enim quis in altiori gradu dignitatis constitutus esset, hoc plurium commodis et utilitatibus

30 servire consulereque teneretur. Nam in domo iusti viventis ex fide et adhuc ab illa caelesti civitate peregrinantis etiam qui imperant, sicut ait Augustinus, serviunt eis quibus videntur imperare. Neque enim dominandi cupiditate imperant, sed officio consulendi, nec principandi superbia, sed providendi misericordia. Et scripsit etiam Cardinali Comendono, cum privatam adhuc vitam ageret, in haec

35 verba: „Beatus es, cui tantum otii datur, ut et legendis libris et absentibus etiam amicis per litteras salutandis vacare possis. Invideo tibi beatum istud otium tuum, quo tu isthic tranquilla mente teneris, nec mihi unquam crebrius in mentem venit Horatianum illud carmen: Beatus ille qui procul negotiis etc. quam hoc tem-

40 pore, quo versor in istis fluctibus negotiorum, ex quibus utinam emergere ali-^{Hor. Epod. II, 1.} quando liceat. Crede mihi, quod me magna iam coepit satietas huius fabulae, quam nunc ago, nec aliud magis cupio, quam ut ad illius catastrophem quam celerrime pervenire liceat ac utinam rebus ex animi sententia confectis prius oves meas visendi mihi potestas concedatur, quam ad Concilium venire sit necesse.“

Caput VII.

Rex moritur d. 7. Iulii 1572.

Solennes exequiae Romae celebratae

Reginae Annae negotia promovet.

Tantum autem hoc studium, tam ardentem Regiae salutis et dignitatis conservandae voluntatem non viventi solum et regnanti declaravit, sed mortuo quoque, quantam salutis eius sempiternae curam gereret, luculentissimis argumentis comprobavit. Cum enim de transitu illius ad beatorum sedes nuncium accepisset, 5 animo plane moderato, sed oculis dolorem internum ostendentibus: „Rex, ait, meus et benefactor meus mortuus est. Sit nomen Domini benedictum. Sit nomen Domini benedictum. Tibi, Domine, Regis et benefactoris mei animam et orbatae patriae rationes valde commendo. Non secundum peccata nostra facias nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuas nobis.“ Piorum quoque vota et orationes Deo amabilium sacerdotum et religiosorum virorum undique colligebat, ut 10 continuis precibus et sacrificiis defuncti Regis animam Divinae misericordiae commendarent, et copiosis eleemosynis per Monasteria et Hospitalia pauperum distributis iter in caelestem patriam benefactori suo patefacere contendebat, nec solum Sublaci, ubi tum temporis menses aestivos ducebat, verum etiam in isto quoque 15 Ecclesiastici Imperii domicilio, in hac orbis terrarum luce solemnes et Regia magnificentia dignas, Regio plane apparatu, celebritate, pompa, laudatione, trophoeis, imaginibus ornatas, exequias in Ecclesia Sancti Laurenti in Damaso instruxit, quas praesentia sua fere 40 S. R. E. Cardinales multique alii viri Principes cohonestarunt, et 112 mendicos pullis vestibus donatos, tum tria fere pauperum 20 millia, quibus viritim pecuniam distribuendam curabat, ad preces tanto ardentius pro defuncti Regis anima ad Dominum effundendas incitabat. Sermonem praeterea de laudibus Regis a Rescio pro concione recitatum conscripsit, ut ne prorsus ullam grati et acceptorum beneficiorum memoris animi significationem praetermitteret. Erat enim huius quoque officii sicut caeterarum virtutum observantissi- 25 mus et solebat apud se eorum amicos, affines, nepotes, cognatos alere rationesque eorum cupidissime promovere, a quibus olim aliquod vel minimum beneficium accepisset, ut Macieiovios, Tomicios, Choinios. Serenissimae quoque et pietissimae Reginae Poloniae, Annae Iagielloniae, negotia cum propter defuncti fratris merita, tum propter eiusdem in se liberalitatem, quae in Regno Neapoli- 30 tano propter ademptam per ministros Catholici Regis haereditatem maternam, Baren. videlicet et Rosanen. Principatum, tanto studio, tanto fervore, tanta contentione cum apud S. Sedem Apostolicam, tum apud Serenissimum Catholicum Regem Philippum promovebat, ut nihil unquam viderim ardentius. Prorsus enim omnes grati et memoris hominis partes vultu, fronte, oculis, sermone, scriptione, 35 praedicatione cumulatissime explevit. Et nobis in hoc quoque se valde imitandum praebuit.

Caput VIII.

Hosii solitudo pro Rege catholico eligendo.

Quanta autem deinceps solitudine, quo conatu laboraverit interregni tempore, ut in locum defuncti Catholicus, Christianus et Orthodoxus Rex eligeretur, 40 vel, ut ipse solebat dicere, „posteaquam Domino visum esset innovare dies nostros et ad aliam familiam Regni Poloniae coronam transferre, ut innovaret, sicut a principio“, quis posset curam illam et solitudinem, quis orationes, lachrymas,

suspiria, studia, consilia, animique contentionem pro illius dignitate memorare? Quo maioribus periculis obnoxias esse videbat in patria sua Catholicae religionis rationes, quam haeretici omnibus suis copiis et opibus oppugnandam et opprimendam susceperant, quo plus illis interregni tempore quod libebat licebat, quod
 5 licebat audebant, quod audebant impune ferebant: hoc ille minus in humano praesidio, totam spem et fiduciam suam in Dei misericordia et miserationibus eius multis nimis collocandam putabat. Et cum illo quoque tempore ad specum S. Benedicti Sublacensem aestus evitandi causa secessisset, solitudinis illius beneficio usus et dies et noctes saepe integras in oratione Dei et in excogitandis rationibus placandae irae Divinae consume-
 10 bat, tum etiam in eruendis et suggerendis salutaribus consiliis, cum ipsi omnium communi Patri et Pastori Gregorio xiii, Pontifici vigilantissimo, tum etiam Regni Poloniae Consiliariis. Rescio quoque suo eo ipso in loco maxime auctor esse coepit, ut Deo per sacerdotium consecraretur et oblato incruento sacrificio patriae quoque suae rationes Divinae misericordiae commendare non cessaret. Quod cum aliquamdiu ob maiestatem muneris et suam in rebus et functionibus Ecclesiasticis infantiam detrectaret darique sibi
 15 abeundi facultatem peteret, ut in aliquo secessu ab aulica turba remoto sacerdotem agere prius disceret, quam illotis, ut aiunt, manibus ad obeunda munera sacerdotii accederet, vix tandem post aliquot dierum contentionem per illos admirabiles et doctissimos viros, re et veritate Doctores Theologos (faciebant enim quod docebant), Nicolaum Sanderum Anglum et Iacobum Paez Hispanicum Societatis Iesu, paucorum dierum inducias ad sese recolligendum impetravit; ita omnis mora visa longa Hosio est, ut quamplurimos in eum ordinem cooptaret, in quo possint Deo Patri misericordiarum eius corpus et sanguinem offerre, cui nil negare
 25 consuevit et per quem solitus est nobis donare omnia. Illas autem supplicationes, Litanias vocamus, quas in omnibus Urbis Ecclesiis pro felici Regis electione impetranda piissimus Pontifex instituerat, Deus bone, qua animi praesentia, quo fervore, quanta spiritus vehementia quotidie recitabat? Vidimus orationis cursum lachrymis in terram defluentibus interruptum. Vidimus genas madentes, ad
 30 extremum etiam vidimus tantarum lachrymarum velut quendam partum consecutum. Electus enim erat communi omnium Regni ordinum consensu et voluntate vere Christianus Catholicus et Orthodoxus Rex Henricus, Dux Andegavenus, Caroli ix. Galliarum Regis Christianissimi frater, qui praelia Domini a teneris annis praeliari didicerat multisque iam erat victoriis et triumphis de Christi Regisque
 35 sui perduellibus Hugonotis reportatis per orbem Christianum illustratus et illo ipso electionis tempore Rocellam, haeticorum asylum et omnium perditorum receptaculum, ferro et armis oppugnabat. A quo cum in Polonia quoque sibi metuerent haeretici, ne Christi Regnique statuta debitae in eos executioni mandare vellet, ad alias condiciones, quae Regi electo cum Regno simul offerebantur,
 40 ut pelli perfidiaeque suae consulere, eam quoque adiunxerunt, quamvis toto repugnante ordine Ecclesiastico et multis aliis Catholicis et nobilissimis equitibus, ut iuramento interposito promitteret, quod „pacem inter dissidentes de religione esset conservaturus (haec enim sunt propria confoederationis verba) neque propter diversitatem fidei aut mutationem in templis sanguinem effusus, aut poenis
 45 affecturus, sive confiscatione bonorum, ademptione honoris, carceribus et exilio, etiamsi quis hoc ipsum praetextu decreti, aut aliquo iudiciali processu attentare vellet.“ Quam haeticorum contentionem cum ex amicorum litteris Hosius cognov-

Rescius
sacerdos
ordinatur.

Electio
Regis d.
11. Maii
1573.

Hosii excussio confoederationis Henrico Valerio ab haereticis propositae.

Psalm. 2.
10.

visset, nullum non movit lapidem, nil prorsus intentatum reliquit, ut nefariam istam conspirationem adversus Dominum et adversus Christum eius factam et omnem illius progressum impediret. Legat qui volet epistolas ea de re et copiose et eleganter scriptas et eiusdem confoederationis excussionem et de quatuor in ea considerandis. Zelum pene incredibilem et consilii abundantiam vereque Episcopalem curam et sollicitudinem in omnibus illis scriptis perspiciet. Ac profectus ipse quoque in Gallias fuisset nascenti malo obviam iturus, si id illi facere per ingravescentem aetatem licuisset. Sed non potuit tamen se continere, quin Rescium suum mitteret, qui post factam gratulationem electo Regi supplicaret, ut sui maiorumque suorum Regum Christianissimorum similis esse vellet, nec ullis se vel precibus vel minis vel contentionibus adduci pateretur, ut iuramento interposito promitteret, quod in Regno Poloniae praeter fidem Catholicam, Romanam, aliam quamcumque perfidiam impune tolerare vellet. Multo atrocius esse dicebat hoc, quod isti petunt, quam quod olim petebat Herodia; saltatrix. Illa petebat caput Ioan. Baptistae, quo non surrexit maior inter natos mulierum, a proprio corpore separari; isti vero saltatores, ex una perfidia in aliam saltitantes, Christi corpus, cuius corrigiam calceamenti solvere ipse Ioannes dignum se non esse confitetur in multas et minutissimas partes dissecari et iuramento praeterea Regio sibi caveri cupiunt, nullam per eum unquam medicinam adhibitum iri, ut redintegrari possit: et qui gladius, quod sceptrum ad eos coercendos, qui unitatem Christi corporis Ecclesiae dividunt, a Deo datus est, eum illi eripere conantur, ut liberum unicuique fiat, quascunque fidiculas velit quotidie cudere, ex una saltare in aliam; sacerdotium, sacrificium et omnem cultum, quo Deus agnoscitur, abrogare, Sanctissimam Trinitatem impune blasphemare, Machometi perfidiam amplecti Deique filium Christum esse negare. „Admonebat, ait, S. ille Rex et Propheta eos, qui cum summa potestate versantur: Et nunc Reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram. Servite Domino in timore. Nunc isti saltatores, diversam cantilenam Regibus suis occinunt. Non intelligite, aiunt, nec erudiamini, qui iudicatis terram, non servite Domino in timore. Tunc enim Reges serviunt Domino in timore, quando ea quae contra iussa Domini fiunt religiosa severitate prohibent. Aliter enim servit potestas, quia homo est, aliter quia et Rex est. Quatenus homo est, servit vivendo fideliter, quatenus autem Rex est, servit leges iusta praecipientes et contraria prohibentes convenienti rigore sanciendo et pridem sancitas executioni mandando, sicut servivit Ezechias, Rex Ninivitarum, Darius, Nabuchodonosor et alii. In hoc ergo serviunt Reges Domino, quatenus sunt Reges, cum ea faciunt ad serviendum illi, quae non possunt facere nisi Reges. Et tamen isti contra expressum Dei verbum, quod quotidie iactitant, volunt cogere Regem suum, ut ne Domino serviat in timore. Cumque proprium sit Regis potestatem Regiam ad cultum Dei maxime dilatandum famulam facere, isti contendunt, ut eam famulam faciat ad minuendum Dei cultum et ad omnem pietatem propulsandam. Nulla Regis virtus est magis propria, quam iustitia, qua suum cuique tribuitur. At quae potest esse iustitia, quando permittit, ut vero Deo, creatori, tollantur homines, cuius creaturae sunt et subdantur immundis daemonibus, ut in eos libere grassari queant? Existimatum olim in Germania quoque fuisse, quod pax esset inter dissidentes de religione statim secutura post initum foedus illud Smalcaldicum; sed quae bella, quam minime bella, quam horrendae clades, loco pacis consecutae sint, eventus ostendit. In ipsa quoque Gallia, quid tot tam multae pacis tantaque

conniventia profuerit ad comprimendam haereticorum audaciam, domestica exempla docuerunt. Non sic maiores nostri, cum vicina nobis Bohemia ab Ecclesiae corpore se segregasset. Foedus enim ipsi quoque inter se apud Novam Civitatem Korczyn inierunt, non ut errores Bohemorum reciperent et impune tenerent, sed
 5 ut eos propulsarent et, si quis recepisset, contra eum insurgerent et punirent. Nec est quod quisquam speret, pacem ullam inter dissidentes esse posse, nisi prius tollatur dissidium. Isti autem contra ipsam quoque rerum naturam contendunt, ut durante dissidio pax servetur. Quamobrem suadere se Maiestati suae pro fidelis subditi et Consilarii et pro Episcopi quoque et Cardinalis officio et rogare,
 10 ut obturet aures suas ad haereticorum importunas petitiones et eis nulla circuitione usa respondeat: se nescire Deum nisi unum, nec fidem scire nisi unam. Quicquid est extra unam fidem, non fidem, sed perfidiam esse. Perfidiam ut approbet, se nunquam facturam, rem videlicet et persona sua et anteacta vita et Christianissimis suis maioribus, avis, proavis, atavis, abavis indignam. Hoc autem curae sibi
 15 futurum, ut quicumque se diviserunt a Christi corpore Ecclesia et variis atque peregrinis doctrinis adhaeserunt, eos instruendos curaret in spiritu lenitatis et in eam a qua deflexerunt viam revocandos ab iis, quorum id proprium est munus, Episcopis et sacerdotibus. Nullum praeter solius Dei metum prae se ferat: eo se prohiberi dicat, quominus eorum iniquis postulationibus loci quicumque det. Poterit etiam polliceri, quod cogitet omni lenitate clementiaque uti: modo ne velit
 20 ea abuti. Nullam saevitiam prae se ferat, sed neque lentitudinem. Sic felicius et quietius eis populis imperabit, a quibus cum hac ipsa spe electus Rex esset, ut maiorum fidem sartam tectam conservaret Regiaque sua potentia tueretur atque defenderet."

25

Caput IX.

Haec et alia multa eius generis consilia et per litteras et per Rescium electo Regi Henrico proponebat. Christianissimo quoque fratri eius Carolo IX Galliarum Regi et Reginae matri Catharinae supplicabat, ut ne tantum facinus designari paterentur. Caeteros quoque Galliae Principes urgere, monere, rogare, obtestari
 30 non cessabat, ut in idem studium incumberent et Regem electum ab eo iuramento averterent, quod ab illo exigebant haeretici. Idem summo suo studio conatuque laborabant duo amplissimi et sapientissimi viri Gregorii xiii. ad praedictos Galliae et Poloniae Reges Nuncii, Antonius Maria Salviatus et Vincentius Montis regalis Episcopus, qui postea in sacrum S. R. E. Cardinalium Collegium ab eodem Pontifice cooptati, Ecclesiae Dei plurimum afferunt et utilitatis et ornamenti.
 35 Sed cum plerisque Galliae Principibus visum nihilominus esset, ad adeundam pacificam Regni Poloniae possessionem vehementer expedire, ut aliquid haereticorum furoribus clamoribusque concederetur et, quam tantopere cupiebat pereundi licentiam, ea illis autoritate Regia tribueretur, dici non potest, quantum vicissim
 40 dolorem ex ea re Hosius acceperit, quem etiam datis ad Regem in haec verba et ad alios etiam multos utriusque Regni Principes litteris testatus est: „Quid scribam aut quomodo, nescio, sed nec loqui scio. Quod factum est probare non possum. Itaque cum ipse nec scribere iam nec loqui scio, eius qui per excellentiam quandam a Graecis Theologus dicitur, viri doctissimi sanctissimique, Episcopi
 45 stolam ad Nectarium Constantinopolitatum M. V. mitto, quam ut sibi legi iubeat

Henricum
Regem ad
ecclesiam
contra
haereticos
defenden-
dam ad-
hortatur.

supplex oro. Nam quod ego, si praesens adessem dicturus fuisset, dicet hoc vir ille sanctissimus atque doctissimus. Ego nil aliud habeo quod dicam, quam peccatum esse graviter. Hoc me consolatur, quod non Herodem Regem habemus, qui quod impie promisit, maiore cum scelere adimplevit, sed eum, quem ad Regem David accessurum quam proxime speramus. Iuravit et ille se Nabal occisurum 5 cum quadam etiam execratione, sed magna cum laude sua, quod incaute iuravit, non praestitit. Supplex M. V. peto, sicut peccando Petrum est secuta, sic et pro peccato suo satisfaciendo Petrum imitetur." Misit etiam illi descriptum locum Augustini, qui sic habet: „Peccasti, quod defendis te loquendo. Loqui vis? patere, audi, cede Divinis vocibus, ne turberis et amplius vulnereris. Commisum est, ne 10 defendatur: in confessionem veniat, non in defensionem. Adhibes te defensorem peccati tui, vinceris. Quis enim es, ut te defendas? Idoneus es ad accusandum te, noli dicere aut: nil feci, aut: quid magnum feci, aut: fecerunt et alii. Si faciendo peccatum, nihil te dicis deliquisse, nil eris, nil accipies. Paratus est Deus dare indulgentiam, noli opponere obicem defensionis, sed aperi sinum confessionis." 15 Quae omnia tantum abest, ut optimi Principis animum offenderent, ut datis ad Hosium ex itinere cum in Poloniam proficisceretur litteris, in oppido Isenacho, pro libera admonitione ex optimo, ut ait, animo profecta et Epistola Gregorii missa gratias egerit: et his praeterea verbis in illa ipsa Epistola uteretur: „Quod si Domino bene iuvante ea me observantia nobilitas Polona colet, qua hactenus Reges 20 suos prosecuta est, non despero fore, quin in vitae meae et religionis rationem intuens malit Principis sui ad exemplum verae et antiquae pietatis laudem retinere, quam novis quotidie opinionum fluctibus misere exagitari et obrui." Ac fuisset procul dubio id etiam consecutum, nisi eum mors Caroli Regis fratris ex Polonia in Gallias recurrere compulisset. Sed et ipse Rex Carolus fateri publice 25 coram Regni sui Principibus non dubitavit, se pridem de Hosii Cardinalis sanctitate et eruditionis praestantia constanti omnium sermone celebrata cognovisse multamque gratiam laudatissimis eius lucubrationibus debere, quod earum lectio multo plures in Regno suo, in fide Catholica retinuerit et errantes ad viam reduxerit, quam haec arma universa et terrores bellici, quibus eos oppugnabat. Regina 30 quoque mater nobis audientibus testata est, quod electionem filii sui in Regem Poloniae sanctissimis Hosii precibus et orationibus acceptam ferebat; cuius omnia vota et studia ad hunc finem spectasse non ignorabat, ut patriae suae charissimae Regem Catholicum et orthodoxum a Domino impetraret. Sed et ipse Rex electus Regni Poloniae accessionem tanto sibi gratiorem accidisse testatus est, quod cum 35 Regno Hosium, tantum Episcopum, antiquis illis Patribus annumerandum, nactus esset, cuius etiam consiliis niti vellet et orationibus et sacrificiis eius se Regnumque suum diligentissime commendabat, quin et hoc etiam per litteras et per Rescium postulabat, ut omnem administrandi regni rationem exactissime perscriberet ac de iuvanda praesertim religione salutaria consilia suggereret, quod etiam Hosius fecit diligentissime, proposito Sigismundi I. Regis exemplo, qui Regnum Poloniae per 40 annos iuste, clementer, sapienter et moderate gubernabat et heroicis virtutibus et exemplis ad imitandum abundabat. Sed haec omnia consilia, ut diximus, immatura Caroli IX mors perturbavit. Cum enim non totos quinque menses in Regno Poloniae vixisset, ad haereditarium Galliae Regnum 45 gnis itineribus recurrit.

Regis epistola ad Hosium.

Hosii laus in Gallia.

Caput X.

Eadem plane libertate eodemque animo et consilio ad Christum aperte con-
fitendum, ad fidem Romanam apostolica voce laudatam constanter retinendam
et tuendam atque ad omnia separationis consilia fugienda haeresesque extirpandas,
5 et Maximilianum II Romanorum Imperatorem, cum ad capessanda Regni Poloniae
gubernacula vocatus esset, et Stephanum Bathoreum Regem Poloniae hortari mo-
nereque non cessabat, cui in quadam epistola sic loquitur: „Quid ei dato iura-
mento promiseris, per quem capiti tuo Regni corona fuit imposita, tenes, o Rex,
proculdubio. Sed nec illud oblitus es, quo sacramento fidem tuam obstrinxeris,
10 quod esses Regni Constitutiones inviolatas servaturus: in quibus ne qua fierent
Conventicula, qualia nunc sibi licere volunt haeretici, neve quas haereses impune
profiteri liceret, pie religioseque sancitum est. An autem tu pugnantis iurares?
an ex eodem ore calidum et frigidum efflares? an aliud stans aliud sedens pro-
mitteres? Non cadit hoc in istam tuam omnibus testatam pietatem, gravitatem,
15 constantiam. Mihi quidem certum hoc est et indubitatum, non aliud tibi propo-
situm fuisse, cum iuxta praescriptam formulam iurares, quam ut exterminatis ex
Regno tuo haeresibus, quae pacem perturbant, quae bella suscitant, pacem soli-
dam et perpetuam constitueres et servares: quod etiam ut facias, exigit a te Deus
ipse, qui secundum intentionem iurantis, non recipientis iuramenta iudicat: qui
20 propterea voluit unum te tot myriadibus hominum in Regno praeesse, ut servares
unitatem Spiritus in vinculo pacis; hoc a te supplices quoque precantur omnes
pii quotquot in fidem potestatemque tuam se contulerunt.“ Hactenus Hosius. Ac
utinam patriae nostrae religiosissimus ille et gloriosissimus Rex Stephanus, Prin-
ceps et benefactor meus clementissimus, imperare quam diutissime potuisset, fre-
25 nos furoris sine dubio Christi perduellibus iniecisset: cum praesertim omnia prius
mansuetissima consilia pertentaverit, ut armatum contra Catholicos animum depo-
nerent. Caeterum is ad beatorum sedes hoc ipso fere tempore evocatus est, quo
nostra haec Romae in lucem hominum edebantur. Rex omnium saeculorum me-
moriam et praedicatione dignissimus. Omnium plane Regiarum et haeroicarum vir-
30 tutum laudibus et exemplis ad imitandum abundans. In Ecclesia Dei plusquam
Sacerdos. In Republica plusquam Rex. In exercitu plusquam Imperator. In acie
plusquam miles. In iudicio plusquam Iuris consultus. In dicendis sententiis plus-
quam Senator. In adversis ferendis plusquam vir. In publica tuenda libertate plus-
quam Civis. In amicitiiis colendis plusquam amicus. In convinctu plusquam familia-
35 ris. In venatione plusquam Leo. Digni fortasse non fuimus, qui his laudibus
cumulatum Regem et Dominum ad multos adhuc annos haberemus. Det illi Do-
minus successorem quem optamus, acerrimum Catholicae veritatis propugnato-
rem. Nostra autem ad Hosium nostrum revertatur oratio.

Adhorta-
tur Maxi-
milianum
II et Steph.
Batho-
reum ad
religionem
defenden-
dam.

Stephani
Regis
(1575-86)
laus.

Caput XI.

40 Agebat interim Hosius annum aetatis 70, quo visum est sapientissimo Pon-
tifici Gregorio XIII ad utilitatem Ecclesiae Catholicae valde pertinere, ut in ligan-
dis et solvendis poenitentium peccatorum conscientiiis Hosio administro uteretur.
Quamobrem munus ad illum Maioris Poenitentiarii detulit eo tempore, quo menses

Hosius
poeniten-
tarius ma-
ior a. 1573.

aestivos et ardorem caeli Romani apud specum S. Benedicti Sublacensis Abbatiae, sicut olim Basilius Seleucia apud S. Teclae templum declinare consueverat, nec minus quicquam, quam istius dignitatis accessionem expectabat. Quam etsi renuebat initio constantissime, victus tamen non minus constanti voluntate Pontificis, deliberandi saltem spacium concedi sibi postulabat, ut sedens, sicut Salvator 5

Luc. 14, 28. praecipit, computaret sumptus ad huius muneris amplitudinem cum utilitate proximorum sustinendam necessarios: tum ut vires quoque suas examinaret, utrum posset peccata populi concoquere, quae plusquam caeteros sacerdotes et Confessores comedere, ut ait scriptura, Maiorem Poenitentiarium oporteret. Verum ad extremum cedere tandem coactus est Christi Vicario, qui huius sui consilii hanc 10

praecipuam rationem fuisse testabatur coram aliquot S. R. E. Cardinalibus, quod ei recte committi posse peccatorum alienorum curam iudicabat, qui propriis peccatis et infirmitatibus quam minimum gravaretur. In quo etiam munere administrando tantam adhibuit charitatem, lenitatem, celeritatem, facilitatem, ut nulla alia potestas desideraretur ab his, quorum conscientii salutare medicinas adhibebat. Cum in Basilica S. Petri ad audiendas Confessiones cum aliis Poenitentiis et Confessoribus assidebat, Deus bone, qui concursus hominum? quae reverentia cani illius venerandique capitis? quae devotio videbatur in populo? tanquam unum ex antiquis Patribus annumerandum virum intuebantur et capita sub virgam eius Poenitentialem, ut vocant, cum omni devotione submittentes 20

peccatorum veniam implorabant. Et quoniam in annum sanctum, quem Iubilaeum vocant, huius muneris administratio inciderat, quo magna vis hominum ex diversis mundi partibus ad Sanctorum Apostolorum limina confluebat, post spirituales consolationes magnam quoque Hosii praesentia et aspectu consolationem capiebant, cum illa aetate, dignitate, pietate, eruditione, illa gloria et celebritate virum Christi in terris Vicario in resignanda porta sancta, ut vocant, quod quinto et vigesimo anno summa religione et incredibili caerimonia maiores nostri confici voluerunt, caeterisque illius anni et temporis officiis adiutorem et ministrum adesse videbant. Et auditum est hoc a viris fide dignis, quod in quibusdam Galliae provinciis, cum pro concione et in scholis et in eruditorum congressu 30

Hosii scripta citari commendarique audirent, existimabant virum hunc ante 300 vel circiter annos vixisse: quem cum postea superstitem cognovissent, Romam, ut eum viderent, plerique etiam cum incommodo rei familiaris advenerunt, quorum etiam aliqui summi beneficii loco officium hoc accipiebant, cum illis ad osculandas Hosii manus aditum patefaciebamus. Hieronymus quoque Osorius, tanti 35

Honora- tur, nominis et doctrinae Episcopus, cum ex Lusitania Romam advenisset, nullo puncto temporis interposito Hosium ante omnes alios accessit ac ab eo ad Pontificis pedes osculandos deduci voluit: idque in summi beneficii loco magnaue suae felicitatis parte reputavit, nobisque audientibus tantum sibi ab Hosio honorem habitum esse gloriatus est. Abbates quoque et Definidores Capituli Generalis 40

Cisterciensis famae celebritate, quae Galliam universam pervagata erat, permoti, cum ipsi quoque vitam Hosii ad publicam totius Ecclesiae utilitatem pertinere intelligerent, in suo Capitulo Generali Cisterciensi communi omnium consensu decreverunt, ut in toto ordine per universum orbem disperso pro vita Hosii orationes haberentur et eum praeterea propter innumera in ipsorum Ordinem me- 45

rita et singularem amicitiam, quae illi cum laudatissimo illo Cardinale Clareval- lensi Hieronymo, maiorum suorum et sanctissimi Patris Bernardi Clarevallensis

imitatore fidelissimo et integerrimo, intercedebat, ad participationem, ut aiunt,
 communionem, associationem omnium bonorum spiritualium, Missarum, Vigilia-
 rum etc. admiserunt. Sed et in ipsa Urbe omnium, ut ait ille, gnara et nihil ^{ut Sanctus}
 reticente non defuerunt, qui pileolo Hosii cuiusdam furibundi hominis capiti ^{aestima-}
 5 imposito vim mali propulsatam existimabant. Scio alium aquam, qua in sacrificio
 missae manus abluebat, ad mitigandos articulorum dolores adhibuisse. Pene autem
 innumeri fuerunt ex Germanis, Polonis, Anglis, Sclavis, qui summi muneris loco
 habebant, si quid secum ex rebus, quae in usu Hosio fuerunt, ut biretum, pileo-
 lum, libellos et id genus, in patriam asportare potuerunt, alii manus eius chara-
 10 cterem in libellis sibi charissimis habere voluerunt. Tanta per orbem Christianum
 erat Hosiani nominis celebritas, ut si cognomen hoc a maioribus suis non acce-
 pisset, id ipse sibi tanta sua virtute integritateque peperisset. Quamobrem saepe
 etiam a viris Catholicae religionis studiosis et coram et per litteras rogabatur,
 ut in hac quoque ultima aetatis suae parte plures adhuc libros, velut Cygneas
 15 quasdam cantiones, ad utilitatem Ecclesiae Dei et confusionem haereticorum con-
 scriberet. Verum ille memor, quod sapientia admonet: „Fili, cave multos compo-
 nas libros et ore tuo properes,“ sicut in omnibus anteactae vitae studiis, sic in hac
 quoque parte virus illud virtutum, inanem gloriam, maxima sibi cura esse fugien-
 dam putavit. Nam quod ad publicam utilitatem attineret, cuius causa nullum
 20 unquam laborem sibi defugiendum esse existimabat, nil a se praeterea excogitari
 posse dicebat ad defensionem Catholicae veritatis, quod in libris iam editis non
 produxisset in medium. Et fuerunt ipso vivente bis et trigesies in variis orbis
 Christiani locis impressi: Romae, Parisiis, Lugduni, Antverpiae: aliquoties Colo-
 niae, Lovanii, Moguntiae, Cracoviae, Venetiis: in Gallicam etiam, Italicam, Ger-
 25 manicam, Anglicam et Polonicam linguam translati: ut tanto commodius et effi-
 caci-
 cius in animos omnium gentium et nationum salutaris Ecclesiae doctrina pe-
 netraret. In Armenicam quoque linguam traductos fuisse, ex sermone doctissimi
 et integerrimi Cardinalis Sirleti accepimus: ita ut mihi saepe venerit in mentem
 existimare, quod istos tam utiles et salutares libros, sicut olim de quodam Grego-
 30 rii Thaumaturgi scripto creditum est, mater ipsa Dei virgo Hosio dictaverit, vel
 quod de suo Basilio scriptum Theologus reliquit, in pixide Spiritus Sancti cala-
 mum suum scribens intinxerit. Quocumque te verteris, quodcumque legeris, sta-
 tim occurrit, quod lectorem in admirationem raperet, nisi inter paria legeretur.
 Nunquam a veritatis regula, nunquam a tramite Catholicae fidei aberravit et exi-
 35 stimatum est hac quoque tempestate nostra in Septentrionalibus illis partibus,
 quod olim in Oriente de Gregorio Nazianzeno Rufinus Presbyter existimatum
 esse memorat: „Quod non esset rectae fidei, quicumque in fidei regula cum Hosio
 non concordaret,“ idque nos etiam a Guilielmo Lindano, Episcopo Ruremundensi,
 viro doctrinae et pietate laudibus cumulado et nunc Christi causa exulanti (Epi-
 40 scopatu enim suo ab haereticis spoliatus est vir, quem in ampla fortuna et digni-
 tatis gradibus stare oportebat) audivimus, quod in Germania nefas esse Catholicis
 videatur in rebus religionis Hosii sententiae refragari. Audivimus etiam a viris
 fide dignis, quod Hosii libris propter admirabilem utilitatem, quam legentibus
 adferunt, sic erat infensus Condeus ille Christi Regisque sui nobilissimus per-
 45 duellis, ut 600 simul exemplaria a quodam Bibliopola Parisiensi emeret et sta-
 tim in platea vulcano corrigenda traderet: ipsi quoque autori par exitium est
 comminatus, modo non iisdem verbis usus, quibus olim Arianum haereticum de

creditur
 libros suos
 dictante
 B. M. V.
 conscrip-
 sisse.

D. Hieronymo, cuius imaginem in templo Syon gladio transverberaverat, usum esse legimus: „Ita fecissem si te vivum tenuissem.“ Non solum autem autoritatis pondere et utilitatis ubertate Hosii scripta cumulata sunt: sed tanta quoque verborum facultate, lenitate, gratia, elegantia abundant, ut impletum esse in eo videatur quod dicit scriptura: „De ore prudentis procedit mel, dulcedo mellis est sub lingua 5
 Prov. 14, 6. eius;“ et alio loco: „Doctrina prudentum facilis.“ Et vir praeterea quidam doctus, integer scelerisque purus, saepe in hac urbe solitus sit dicere, quod diffusa esset gratia in calamo eius; ita ut in oratione quidem alter Meletius, quasi mel Atticum, in actione vero et conservatione, id quod vocabatur Hosius, id est sanctus 10
 Hosii castitas illi- appareret. Sed istam orationis puritatem vitae castitas praecipue faciebat; vitae casti-
 tata. tatem orationis puritas commendabat. Nam in hac quoque parte Hosius se nobis prae-
 buit imitandum. Ab infantia namque domum suam in eo constituerat castitas et continentia radices fixerat in profundis. Virum se esse nisi per patientiam labo-
 ris et dolorum contemptionem ignorabat. Carnem habere, nisi cum moriturum se meminerat, nesciebat: immo paucis ante mortem annis, ex quadam occasione, 15
 confitentem ac Deo gratias agentem audivimus, quod illius magna misericordia et Angelorum eius fidelissima custodia et intemeratae Virginis Mariae precibus factum esset, ut integritatem corporis sui conservaret nec ullam unquam mulie-
 rem cognovisset, quo tempore hoc etiam addiderat: „Ego a teneris annis mundum istum et vanitates eius fugiebam, sed me semper nihilominus mundus sequebatur.“ 20

Caput XII.

Moderatio erga omnes. Cum autem in reliqua vita mitissimus esset et in omni suavitate humanita-
 tis versari periucunde soleret, ita ut excandescentem ne nos quidem, qui in illius intimis eramus, per 20 annos viderimus: (Idque etiam epistola quadam sua testatur vir notissimae pietatis, verbo et opere potens et in nos suaviter effusus, 25
 Alphonsus Salmeronus, unus ex illius sociis atque discipulis, qui primus Pauli et Ioannis Apostoli praecepta secutus fideles Dei in societatem filii eius Domini nostri Iesu Christi convocavit totque tam pios, tam doctos, tam utiles, tam neces-
 sario tempore filios et defensores Ecclesiae Dei peperit, Patris Ignatii Loiolae. Sic enim ait: „Hoc sane testari possum, ex quo per bonitatem tuam, quae summa 30
 est, licuit mihi iucundissima consuetudine tua uti, nunquam te vel subiratum ullove excandescentiae motu perturbatum cognoscere potuisse, etiam si causae non
 peessent, quae animum tuum, ut vel aliorum, merito irritarent et commoverent.“) His, inquam, moribus, ea lenitate tantaque animi moderatione cum praeditus fuerit
 Hosius, visus ille tamen nonnullis est in defendenda religionis causa et in haere- 35
 ticorum studiis et consiliis oppugnandis asperior; nec est unquam in eo ex ulla
 Zelus in haeticis oppugnan- alia causa maior animi commotio depraehensa, quam cum videbat haeticis
 dis. licere quod libebat, audere quod licebat, nec esse, qui eorum animos audacia et
 impudentia praefidentes refrenaret. Verum Christi charitas, cuius facibus vehemen-
 ter urebatur, in hominis corde cum Propheta loquebatur: „Clama, ne cesses, sicut 40
 tuba exalta vocem tuam et annuncia populo meo scelera eius.“ „Facultates, ait
 Eccli. 40, Ecclesiasticus, et virtutes exaltant cor et super omnia timor Domini.“ Et ipsum
 26. quoque Davidem, laudi sibi ducere meminerat, quod odientes Dominum oderat
 et contra inimicos eius tabescebat. „Perfecto, ait, odio oderam illos et inimici facti
 Psalm. 138, 22. sunt mihi.“ Quamobrem etiam gloriosus ille Christi Confessor Cyrillus Alexandrinus 45

divinum sacerdotem et omni laude dignum putat, cum apud Deum tum apud homines, si non patiatur quenquam contra Divinam nugari gloriam, sed omnino tales pro summis hostibus ducere studeat. Noverunt qui hoc igne charitatis fideique zelo inflammati aliquando fuerunt. Modus in eo est optimus: modum nescire.

5 Nam qui in vita hominis fidem in Deum sanctissimam esse putat, quomodo, quaeso, potest eum aequanimiter tolerare, qui fidem ex animis hominum tollere, Ecclesiam eius scindere, ministros oppugnare, opprimere, obtruncare, templa spoliare ausus sit? Pudorem et pudicitiam qui colit, non potest aequo animo istorum quotidiana adulteria, sacrilegia, stupra, incestus meretriciamque disciplinam

10 aspicere. Qui proximorum iniuriis, Regnorum et Rerum publicarum vastationibus doleat, quomodo potest in istos imperiorum eversores, istos belli civilis vultus, istas fauces, per quas non Dominicae, sicut falso iactitant, sed Lapitarum coenae et convivia transeunt, quorum consilia et studia omnia his duobus verbis exprimi dicebat Hosius: „Sursum Deorsum,“ non commoveri? Qui Romani Pontificis et Episcoporum et sacerdotum iura, dignitatem, auctoritatem, libertatem, sanctam apud omnes haberi vult, is Episcopo, Catholico, Cardinali, Maiori Poenitentiario non plus etiam quam inimicus esse debeat, cum ad istum ordinem evertendum, ad tollendam Ecclesiastici Imperii maiestatem, opprobria, convitia, verbera, tormenta, cruces, supplicia fixa parataque recordetur. Sciebat ille vir Dei, nunquam esse

20 tutius irasci et excandescere, quam cum in amore nimio veritatis et in reiectione nimia falsitatis aliquis irascitur et excandescit. „Nam qui, sicut aureum illud os praeclare scriptum reliquit, non satiatur amore erga Iesum, is nec unquam satiabitur pugna adversus eos suscepta, qui Iesum oderunt.“ Et Gregorius Nazianzenus: „Nequaquam eum fervorem damnare debemus, absque quo nil fieri praeclare, sive

25 pietatem sive virtutes caeteras spectes, potest.“ Et charissimus ille Gregorii vitae studiorumve comes Basilius scribens ad Satrapam Haereticum: „In aliis modesti sumus, ait, et omnibus reliquis humiliores. Ubi vero Dei negotium periclitatur, cunctis aliis contemptis ad Deum solum respicimus. Gladii, bestiae, ungues carnem dissecantes potius deliciae nobis sunt quam tormenta. Ideo iniuria affice,

30 minare et omnia quae volueris perage ac potestate frui: sed et Rex audiat, nunquam adiget aut efficiet, ut adstipulemur impietati.“ Quamvis non homines Hosius, sed hominum errores persequeretur et quo magis odio prosequeretur errores, hoc magis diligebat homines, hoc magis ab erroribus exemptos cupiebat. Immo vitam ipsam pro salute proximi posuisset, si percussor adfuisset. Et mo-

35 nebatur etiam hic in Urbe aliquando a quibusdam delicatulis, ne tam saepe, tam acriter, tam libere Reges terrae caeterosque, qui cum potestate versabantur, ad Christum aperte confitendum et ad tollendas haereses hortaretur. Cramben bis positam esse mortiferam, et in aures Principum ea quae prosunt consilia ita nihilominus esse mittenda, ut etiam delectent. Quibus ille modo non illa ipsa

40 Chrysostomi verba respondit, quibus eum in simili causa et accusatione usum esse legimus: „Me, ait, melius est audacem a vobis, imitem et insolentem putari, quam quae Deo placent vos non facere. Tamdiu enim eadem dicere debeo, quamdiu vos eadem peccabitis; quamdiu veritatem oppugnari, unitatem scindi, Ecclesiam dividi, Deum in ordinem cogi patiimini. Remedia ante vultis quam vitia

45 desinere? Ego vero magis etiam quia recusatis in hac contentione perseverabo. Etiam invitis profutura dicere non desinam. Sterilis ager, ut aliquando seminanti respondeat, quotidiana manu agricolae vexandus est. Malo mihi agri fertilitatem

Libertas
in princi-
pibus ad-
monendis.

quam meam illi diligentiam et curam deesse. Forte unum ex tam multis aliquando verbum reliquorum iacturam sarciet; forte in animum audientis, non in aures tantum descendet." Ac scripsit etiam ad Othonem Truchsesium Cardinalem in haec verba: „Scio mihi zelum quendam inconsideratum adscribi. Quem zelum habuerint alii, qui ante me munus hoc legationis obierunt, nescio. Fieri potest, 5 quod fuerit eorum zelus consideratior. Sed quorsum tamen res perducta sit in his terris per zelum hunc nimis consideratum, nil opus est me scribere, cum res ipsa loquatur. Si nondum rebus in hunc mundum exagitatis, crescente adhuc isto haeresis malo nec ita ut nunc inveterato, paulo maiori zelo res acta fuisset, alius nunc esset terrarum istarum status. Sed haec, ut insipiens loquor. Quaeso, 10 ut ferat insipientiam hanc meam aequo animo. Lenitatis laudem aliis non invidio, sed nec ego sum tam asper, ut nonnulli existimant: nisi, quod fateor, ubi gravi aliqua iniuria Christum affici video, ibi nonnunquam exardesco: neque tamen ita, ut modestiae fines praetergrediar. Et certe, qui negocia religionis frigide agit, mihi non ex animo agere videtur." Et in alia quadam Epistola ad Borrho- 15 maeum Cardinalem: „Adscribitur mihi zelus quidam inconsideratus. Sed video quod aliorum zelus nimis consideratus eo rem perduxisse videtur, ut iam vix decima pars Catholicorum in his terris supersit. Mihi videtur illud esse verissimum: qui timide petit, docet negare. Si quae alia, tum Christi praecipue causa zelo agi vult non valde considerato: qui dum nimis est consideratus, non valde 20 proficit. Quanquam si quis est in me zelus, certe consideratior est, quam Christi causa, quam ago, postulare videtur. Nam et ego sum homo et humani a me nihil alienum esse puto. Quae caeteros homines, eadem et me nonnunquam movent. Nec illud ignoro, si qui religionis ergo motus essent excitati, quod primus ego fortassis essem, qui certum in discrimen vitae vocarer. Quamvis autem pro 25 fide Christique Ecclesia, si salus illius morte mea repraesentari possit, eodem Christo, vires mihi suppeditante, non invitus mortem etiam ipsam oppeterem; tamen ut ipse accersam mihi periculum et ea consilia sequar, quae mihi certum essent interitum allatura, nondum ita sum perfectus, ut id facere in animum inducere queam. Deinde vero, quamvis me parum ingeniosum esse libenter profi- 30 tear, non adeo tamen sum omni prorsus ingenio destitutus, ut non intelligam, si cuius magni Principis est animus nimis obfirmatus in sua sententia, quod nil apud eum profici possit, siquis durius agat et non in spiritu potius lenitatis instruere conetur, quodque paulatim esset de sua sententia deducendus."

Caput XIII.

35

Marty-
rium affec-
tat.

Solebat autem eius quoque rei meminisse, quod cum illam Sancti Andreae orationem (cui Ecclesia Varmiensis dicata est) inter quotidianas precum et orationum Ecclesiasticarum commemorationes recitaret: „O bona crux diu desiderata et concupiscenti animo praeparata" ad subeundum aliquod eiusmodi pro Christo supplicium vehementius inflammabatur, sperareque se dicebat in Dei misericordia, 40 quod tantam sibi gratiam concederet, ut si necessitas fidei Christianae postularet, omnem vim et acerbitem et ipsam etiam mortem patienter toleraret: adeo ut existimari possit passus esse, quicquid pati potuit; nec illum martyrio, sed illi martyrium et persecutorem defuisse. Verum ita Domino visum est, ut lento potius et longo, quam violento martyrio consummaretur: ut esset in orbe Christiano, 45

qui quam diutissime verbum veritatis apud Reges terrae summa cum libertate loqueretur: Quod fides non est nisi una et quicquid extra unam fidem est, non fides, sed perfidia est: Quod doctrinam veritatis posuit Dominus in Cathedra unitatis: Quod quisquis cum Romana Ecclesia et cum Xysto Pontifice in fidei doctrina non concordat, Christianus non est. Quamvis autem patria nostra tyrannum nullum (Deo sit gratia) tulerit, qui Hosium martyrii desiderio flagrantem vexandum lacerandumque susciperet, invenit ille tamen rationem, ne martyrii praemium et meritum apud Deum amitteret. Solebat enim corpus suum, satis alioquin imbecillum, quoties oculos hominum effugere poterat, non virgis solum et flagellis, sed nodosis etiam funibus aut ferratis cingulis acutisque et pungentibus spinis, vel quidquid eiusmodi ad manum veniebat, usque ad sanguinem in terram quandoque defluentem lacerare: ut ista sese ratione ad omnes acerbitates atque ad res ad patiendum tolerandumque difficiles fortiter et animose Christi causa perferendas exerceret. Ad extremum etiam cum ipse sibi non fideret nimisque videretur infirmitati corporis sui indulgere, adhibere praeterea percussorem consueverat, cuius ministerio ad ultimam usque vitae suae diem in castigando corpore utebatur, illius instar Prophetæ, qui socio olim suo dixit: „percutite me“ etc. Sed reliqua nobis in hoc genere, cuius ipsi ἀπόπτῆς καὶ συνεργὸς extitimus, silentio tegenda veniunt. Virgas autem et nodosos funes ferratosque cingulos inter sua καὶ ψάλλα semper asservabat atque ad omnem occasionem expedita habebat.

Flagellations usque ad sanguinem.

Caput XIV.

Vixit autem annos septuaginta sex aequabili fere semper usus valetudine: quos certe in tantis, ut diximus, curis et laboribus vixisse multum est. Sed verbum Domini mutari non potest, qui suo nobis digito scriptum reliquit: „Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longaevus super terram.“ Et Ecclesiasticus ait „qui deliquit in conspectu Domini, incidet in manus medici.“ Valetudinem ille suam bene actae adolescentiae et securae menti, quae est quasi iuge convivium, non medicinarum praesidiis tribuebat. Et sapientia quoque dixit: „Qui odit avaritiam, longi fient dies eius.“ Nunquam enim in animum eius aut amor nummi, aut avaritiae sordes invaserunt. Etiam in hac prope iam acta aetatis suae parte (quae ei vitio plerumque succumbere consuevisse existimatur) usque ad extremum diem vitae hilaris semper dator et propterea etiam Deo dilectus extitit. Qui domesticas illas impensas, egentium greges, liberalitatem in Collegia, monasteria, Hospitalia, in viros doctos, scriptores, concionatores, quorum egestatem in Gallia, Germania, Flandria, Polonia missa pecunia sublevabat et in librorum suppellectilem diligentius cum animo suo reputare voluerit, non poterit profecto non mirari, quomodo tam exigui census, quos habebat, ad explendos tantos sumptus sufficere poterant. Sed illi adhaec necessaria sufficiebant; quia ad superflua et minime necessaria, nullam eorum partem convertebat: qua de re sic alicubi scripsit doctissimus ille Theologus et Christi exul Nicolaus Sanderus: „Nam ut de solis Anglis loquar, quis Romam venit ex ulla orbis parte, qui domum Hosii non experietur hospitium suum? Habent ibi locum suum Presbyteri, habent illustres, habent et milites, denique fratres etiam minores: etiam minimi, Hosii hospitalissimi Cardinalis nomen non minus diligunt, quam honorant.“ Germani, Angli, Bohemi, Ungari, Sclavi, Moschi in domum Hosii tanquam ad commune miseria-

Longitudo vitae imputatur bonae conscientiae,

Prov. 15, 15.
Prov. 28, 16.

liberalitati,

hospitalitati.

Mira in
pauperes
misericor-
dia.

rum perfugium confluebant: neminem a conspectu atque a colloquio reiecit, sed cum portas domus et ingressum scarum obsedissent, pro veteri sua consuetudine audiebat singulos placidissime, libellos supplices ex omnium manibus ipse excipiebat; nec unquam quenkam supplicanlem indonatum admittebat: immo saepe verbis placidissimis exilium, egestatem, nuditatem et alia incommoda, quibus se oppressos queritabantur, consolatus est. Saepe etiam Rescium illis ostendens: „Nolite, inquit, istum in Regnum caelorum intronittere, si vos male expedierit.“ Innuens eo (sicut olim ad suos quoque familiares solitus erat dicere S. Oddo Abbas Cluniacensis) paradisi esse ianitores et coeli ostiarios et propterea in honore habendos. Si quando autem solito pauciores convenisse videbat, culpam omnem in suos referebat; quasi minus placide minusve liberaliter venientes acciperent, aut etiam domus suae aditu prohiberent. Trecentos aliquando Moschos et Ruthenos Turcarum captivos per aliquot dies in domo eius mensa et prandio exceptos vidimus: cum in patriam suam post insignem illam et memorabilem Turcarum cladem apud Naupactum a classe Christiana factam libertate donati per urbem reverterentur: quorum plerosque etiam in fidei negotiis instruendos curabat: et ad verum ac legitimum Patriarcham Constant. (qui tum erat Scipio Card. de Pisis) mittebat, ut hunc potius pro Pastore Patriarchaque suo, quam illum quem se Constantinopoli vidisse et salutasse gloriabantur agnoscerent ac ab eo benedictionem acciperent. Viaticum quoque singulos ut poterat sublevabat ac, ut a Pontifice quoque sublevarentur, saepe laborabat. Inveniebat etiam animus eius materiam liberalitatis etiam in angustiis paupertatis. Non raro enim et hoc in Hosii domo accidebat, ut ad explendas omnium indigentium necessitates pecunia deficeret, quod cum illi pecuniarum administri denuntiarent: „non defecit unquam, aiebat, apud me pro pauperibus Christi pecunia, neque deficiet. Vendite vasa, aut vestem aliquam, aut quidpiam ex domestica suppellectili distrahite et pauperum necessitatibus sine mora succurrite, nec unquam patimini pauperem indonatum ex domo mea recedere.“ Quam rem, cum aliquando cognovisset vir animi excelsi iudiciiue maturitate laudatus, Christophorus Madrucius Cardinalis Tridentinus, manu sua propria in haec illi verba ex oppido suo Soriano scripsit: „Vix possum aequo animo ferre, quod optimus Orthodoxae religionis parens et de Apostolica sede adeo bene meritus cogatur propter rem angustam domi ab Urbe secedere et cum illa veneranda canicie versari in locis, quae vix hyemali tempore florida iuventus posset perferre et pati, donec pene ab ultima Thule et ab Herculeis columnis remedium adferatur. O tempora, o mores! Doleo ego mirum in modum, quod ea praestare non possum, quae gestiret animus adimplere; et quae sanctitas et eruditio tanta mereretur. Quod autem habeo, hoc Ill. D. V. offero ex corde humiles has meas casas et dimidium panem mearum qualiumcunque fortunarum.“ Non solum autem verbis obtulit, sed re quod obtulit praestitit missa ad usum Hosii non contemnenda pecunia. Non absimile officii genus praestitit vir et natalium splendore et animi magnitudine excelsissimus Aloysius Cardinalis Estensis et patruus eius Hippolytus Card. Ferrariensis. Omnium autem liberalissime necessitatibus Hosii succurrere consueverat pientissimus Pontifex Gregorius xiii, qui nonnunquam semotis arbitris in cubiculo suo, oblata sponte sua magna pecunia, summa cum benevolentiae paternique animi significatione onustum a conspectu suo dimittebat, ut illi exercendae liberalitatis in egenos et inopes, quorum greges in illius domo videbantur, materiam ministraret.

Sublevatur ipse a Cardinalibus et a P. M.

Caput XV.

De Polónis autem nostris quid dicam? quos paterno prorsus affectu et bene-
 volentia tanquam filios charissimos diligebat. Et cum ad officium Episcopi hospi-
 talitatis quoque virtutem pertinere meminisset valdeque decorum esse, patere domos
 5 illustrium virorum illustribus hospitibus, volebat ut iis praecipue domus quoque sua
 apertissima et perhospitalis esset. Quamobrem saepe Regum et Principum ministros
 Romam venientes, saepe privatos quoque nobiles et amicos, saepe etiam egestate op-
 pressos et patronis tectoque destitutos domo, hospitio, mensa per multos aliquando
 10 menses excipiebat: consilio, auxilio, studio, re, opera quoscunque poterat magna cum
 alacritate adiuuabat. Et cum essent Interregni tempore, quod mortem Sigismundi
 Augusti Regis Poloniae consecutum est, tum etiam propter grassantem in Lom-
 bardia pestem, omnia fere itinera clausa, ita ut nec litterae nec pecuniae ex Po-
 lonia in Italiam importari possent et multi Poloni nobiles in summa pecuniae
 necessitate versarentur, ut illorum egestati succurreret liberalitate sua, partem ne-
 15 cessariae suppellectilis pro pignore tradere et quam potuit pecuniam corradere
 maluit, quam eorum necessitatibus deesse: menstruumque subsidium singulis
 assignabat, etiamsi ipse quoque in eadem plane navi veheretur et iisdem infortu-
 niis esset quibus reliqui Poloni expositus. Peregrinos autem et mendicos in do-
 mum suam recipiebat, faciens ex ea, sicut iubet Chrysostomus, Xenodochium:
 20 segregans cellulam, statuens lectulum, mensam, lucernam, tanquam Christum
 ipsum in ea recepturus esset: et alios praeterea non paucos alebat quotidie. Ali-
 quando simul omnes eadem mensa excipiebat, iuxta illud Tobiae: „Panem tuum
 cum egentibus et esurientibus comede et de vestimentis tuis nudos tege:“ et piam
 illam et veterem maiorum nostrorum cantilenam de intemerata Virgine Maria,
 25 Boga Rodzica nuncupatam, canentes magna cum animi sui voluptate et dulcissi-
 mis lachrymis audiebat. Anno vero sancto ad quatuor Urbis stationum Ecclesias
 deducebat: sanctissimam Eucharistiam manibus suis distribuebat; sanctorum reli-
 quas, sepulchra, martyria, specus, caemiteria ut viderent procurabat; singulorum
 etiam victorias et triumphos recitari iubebat, multos in patriam redeuntes vesti-
 30 bus, omnes viatico donabat: litterisque patentibus commendabat. Et cum a non-
 nullis admoneretur, ut domesticae quoque necessitatis rationem duceret ac par-
 cius aliquanto seminaret, nescire se dicebat, quantum indigenti et mendico satis
 esset, sed scire, quantum praestare Christi patrimonii dispensatorem oporteret.
 Omnibus dandam esse eleemosynam dicebat, ne Christo negaretur. Aegrotantes
 35 etiam saepe per alios, quosdam etiam in Hospitali Consolationis nuncupato de-
 cumbentes ipse visitabat et consolantium officio fungebatur. Solebat enim aegro-
 tantium quoque singularem curam gerere; si qui domi suae decumbebant, quo-
 tidie visitare, assidere, consolari, hortari ad patientiam. Non satis habuit remedia
 suppeditare: sollicitus adfuit, ad suspecta tempora occurrit, nullum illi aegrotantis
 40 ministerium fastidio fuit. In tanta turba negotiorum praecipuam curam de aegrotan-
 tis valetudine semper habuit. Saepe etiam exemplo Sancti Dominici ad aegrotan-
 tem cum hoc nuncio mittebat: „Abi et dic me iussisse, ne deinceps febricitet“, ac fa-
 cta dictis nonnunquam respondisse. Cum autem et hoc quoque Clementis D. Petri
 successoris praeceptum meminisset, ut Episcopus ne sit *μονήχαρος*, nunquam so-
 45 lus ad mensam et cibum assedit. Maluit aliquando ultra horam solitam refectionem

Singularis
 erga Polo-
 nos bene-
 volentia.

Tob. 4, 17.

Cura pau-
 perum et
 infirmo-
 rum.

Lectio sa-
cra et
colloquia
ad men-
sam.

differre, dum aliquem convivam inveniret, quam buccellam panis solus comedere: quam se quoque nunquam solum comedisse patientissimus ille Iob gloriatur. In mensa autem lectio sacra semper habebatur; qua finita, de scripturae locis, de Patrum sententiis, de Catholicorum scriptis, de haereticorum imposturis sine ulla satietate loquebatur: de negociis saecularibus alios potius loquentes audire consue-
verat memor illius, quod in ore saecularium nugae nugae sint, in ore sacerdotum et Episcoporum blasphemiae. Cum enim os suum consecrasset Evangelio, nugis illud et ociosis sermonibus aperire sacrilegium iudicabat. Vanitatem enim esse ab Augustino didicerat, mundana ista etiam nota profiteri, pietatem autem Deo confiteri: cum in istis saecularibus ociosisque sermonibus saepe eveniat, ut aliquis etiam nolens
probrum castis, labem integris, infamiam bonis inferat. Nunquam ex ulla scientia gloriam, nunquam flosculos carpebat. Quid aetas, quid dignitas, quid gravitas, quid honos postulabat, semper cogitabat. Nunquam honori, nunquam existimationi cuiusquam detrahi, nunquam cuique obloqui patiebatur: et si quis parum accurate loqueretur, nec irridebat, nec reprehendebat, sed tacebat, quoad per silentium
eius pudore prohibente ipse conticescebat. Panes, ut vocant Pontificios, inter assidentes convivas dividebat; memor eius quod scribit Gregorius: „Quamvis parva sint, quae offerantur, pro magna tamen benedictione semper suscipienda sunt, quae ex Petri patrimonio veniunt.“ Si quos aliquando nobiles, Polonos praesertim, odiis certare audiebat, statim ad concordiam et fraternam reconciliationem revocabat: et eos,
qui in patriam ex Urbe revertebantur, cum sua quisque studia et officia et paratam inserviendi voluntatem proponeret et, si quid imperare vellet abeunti, quaereret: exemplum sanctissimi martyris Cypriani imitatus, qui ex Africa in Italiam navigantes, ut Ecclesiae Catholicae radicem et matricem agnoscerent, ipse quoque: „Nil aliud, dicebat, a vobis maiore studio magisque ex animo contendo, quam ut
in fide Christiana, Catholica, Romana constanter permaneat et quos potestis Christo lucrifacere contendatis. Dicite istis, qui se diviserunt, quod fides non est nisi una, et haec una non est nisi Romana.“ Quos autem sciebat parentes vel affines habere haereticos, ab iis Chirographum exigebat, quo promittebant, quod nullis maiorum suorum vel minis vel precibus deterreri se paterentur ab avitae,
Christianae, Catholicae, Romanae fidei et religionis confessione. In rebus ad Rempublicam pertinentibus si quid erat illi statuendum, nunquam ingenio iudicioque suo praefidebat. Sed cum sciret plus oculos videre, quam oculum, plus in alieno negotio, quam in suo, libenter, ut in morbo medici, in tempestate rectoris, in lite advocati, sic in explicando difficiliore Reipublicae negotio intelligentium vi-
rorum iudicia perquirebat: nec eum unquam profiteri puduit nescire quod nesciebat: quod in ista dignitate, gravitate, auctoritate, eruditione viro valde miratus est vir doctissimus Michael Medina, Hispanus Theologus ex ordine sancti Francisci, quo Hosius familiariter utebatur.

Redeunti-
bus in pa-
triam salu-
taria da-
bat mo-
nita.

Caput XVI.

40

Hosii pie-
tas in
Deum.

Officium Divinum sive horas Canonicas semper solus genibus flexis distincte et articulatim, cum poterat in Ecclesia vel in secretiori saltem cubiculo, semotis arbitris clausoque ostio, devotissime recitabat. Missae sacrificium semper in Ecclesia vel dicebat vel audiebat. Solebat autem ipse omnibus festivis diebus dicere. Et si quando per invaletudinem domo prodire non poterat, ab audienda missa

per aliquot dies abstinere, quam in aedibus privatis tanta mysteria celebrare maluit. Pridie autem eiusdem diei, quo missae sacrificium celebrare decreverat, tribus tantum panis buccellis sese recreabat usque ad sexagesimum aetatis suae annum. Deinceps enim cibo paulo copiosiore coactus est fractas aetate laboribusque vires reficere. Ante missam nullis unquam negociis operam dare volebat. Soli meditationi vacabat reliquis omnibus curis et cogitationibus ab animo suo procul explosis. Quamobrem in ipso saepe diluculo, quaecunque tandem coelum esset, ad Ecclesiam accedere consueverat. Cui aliquando medicus: „Malus, inquit, aer est, nocebit.“ Ille vero: „Sed Deus, ait, bonus est, iuvabit.“ Porro in offerendo sacratissimo missae sacrificio tam erat fixo in Deum animo, ut aliquando generalis confessionis loco privatam confessionem cum peccatorum suorum enumeratione (plus enim semper volebat caelare virtutes, quam vitia) recitare fuerit aggressus: nec aliter illa mysteria peragebat, quam si Christum Dominum coram cerneret pati et crucifigi. Alio quoque tempore, cum id quadam feria sexta ratio valetudinis postularet, monuit eum medicus, ut ovis recentioribus vesceretur, quod essent valde salubria et delicata. Ille vero memor, quid in simili casu Palaemon responderit Pachomio: „Quo meliora sunt, ait, et delicatiora, hoc minus hodiernae diei conveniunt. Christum ista die passum esse: se nolle delicias consecrari.“ Orationes suas cum privatas, tum publicam mensae benedictionem, ubicunque poterat in Orientem versus faciebat, ad paradisum velut ad antiquam patriam, unde primus omnium parens Adam exciderat, respiciens eoque redire gestiens. In omni motu, gestu, incessu, ad dexteram se partem convertebat, sicut de beato Simone memoratur; ut, quantum ad oves ad dexteram Iudicis collocandas aggregari cuperet, non solum in animi studiis, sed etiam in omni corporis motu et habitu declararet. In caeteris quoque privatae vitae studiis et cura corporis veteris pietatis et simplicitatis imaginem referrebat: quam in eo sunt praecipui quique viri vehementer admirati, hoc praesertim tempore et moribus et verbis nimis fortasse perpolito. Sed hoc quoque ad perfectionem viri accedere debuit, ut esset prudens sicut serpens, simplex ut columba; moribus simplex, doctrina multiplex: ut bona sine fuce faceret, mala sine offensione fugeret. Magnifica Urbis opera et sepultas Romanae potentiae reliquias superbasque ruinas nunquam visus est, nisi quis forte transeunti ostendisset, (sicut olim in eadem Urbe Ammonius cum Athanasio fecisse memorantur) curiose perlustrare. Basilicam Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli praecipuo quodam studio frequentissime visitabat et omnes cum Reipublicae Christianae, tum proximorum, tum pias quoque necessitates ad venerandos B. Apostolorum cineres, ad beata illa tantorum Apostolorum limina Domino commendabat.

Caput XVII.

A Romana Nobilitate valde colebatur, quae non parvam ex illius praesentia, et immortalibus in Ecclesiam Romanam meritis voluptatem capiebat. Vulgus hominum cum quadam admiratione sanctitatis et integritatis vota passim facere audiebatur, ut in Ecclesia Dei videre liceret Hosii similes, qui tot tam praeclaris ad imitandum exemplis abundarent: nisi quod non aequè poterat illam morum suavitatem, comitatem, affabilitatem degustare, propterea quod Hosius linguae Italicae usum et consuetudinem ita promptam et expeditam non habuit, ut ad

A Rom.
Nobilitate
colitur.

Latinae
linguae
usum reti-
net.

explicandam animi sui sententiam verbis commodis uti posset. Maluit enim in hac fere iam acta aetate sua latine loquendi consuetudinem perpetuo retinere, quam linguam senio confectam sub ferula et praeceptore inusitatis vocabulis et oris inflexionibus imbuere, non pertinacia ulla, sicut alibi de se testatur Socrates, aut contemptu ductus, sed quod ad tuendam existimationem suam et sicut fidei, ita Latinae quoque linguae principatum conservandum hoc quoque pertinere existimabat, ut ne illa aetate, gravitate, illo etiam nomine, quod nactus erat, sive id verum esset sive falsum, auram popularem et vulgarium hominum plausus sectari velle videretur. Quamvis solebat etiam aliquando per iocum ad quosdam patricos Romanos (inter quos familiarissime utebatur viro pio gravitatisque et consilii pleno D. Virgilio Crescentio) dicere: „quod ego Romana lingua utor ea, qua vos totum orbem Imperio vestro subegistis, non ea qua deinceps subiecti estis. Subiectionis argumentum esse certissimum, linguam victoris discere“. Viros doctos et pios, quos ex fama, ex scriptis, ex sermonibus hominum cognoverat, omnibus officiis complectebatur; omnium sibi voluntates conciliare contendebat; omnium se precibus et orationibus commendabat: ad consilium, ad colloquium, ad mensam, ad consuetudinem suam adhibebat. Quo factum est, ut innumeri pene scriptores Ecclesiastici, religionis Catholicae defensores, libros suos Hosio examinandos corrigendosque offerrent atque dedicarent: sicut olim Origeni dedicabant, ob excellentem et pervagatam sanctitatis et eruditionis opinionem: quos etiam semper omnes ordine, a capite ad calcem, partim ipse per se solitus erat legere, partim legentes audire; ac velut apis sollicita optima quaeque ex singulis excerpere. Sive curru, sive lectica, sive navi veheretur, sive domi, sive foris degeret, nullum unquam tempus elabi sibi passus est, quo minus perpetuam operam bonorum auctorum lectioni navaret. Vidimus his oculis nostris, cum ex Concilio Tridentino ad pas- cendas oves suas summa, ut dictum est, et asperrima hyeme, mulo quodam vectus properaret, ne temporis iacturam faceret ministros suos, quos a pedibus habebat (Stafieri vocantur), medio saepe itinere ad lectionem adhibuisse. Alio quoque tempore Vistulam tempestate conturbatam piscatoris scapha traiciens Rescio quendam librum legenti timiditatem exprobat, quod fluctuante navicula et iam etiam aquas sorbente percussus ab incepta lectione aliquantum destitisset. Et ad Comitia Regni quadrigarum curru proficiscens, cum Andreas Tricesius iuvenis omnibus pietatis artibus deditus curru properante legeret, nescio quo casu currus ever- sus omnes in terram simul cum Hosio excussit; necdum erat e pulvere veneran- dus senex sublevatus, cum Tricesium Quodlibeta in pulvere vestigantem appellans: „Tu ne iis quidem periculis admonitus temporiperda esse desinis? Perge quae caepisti legere, ne cum periculo valetudinis temporis etiam iacturam faciamus!“ et aliquot etiam auctoris ultima verba, quae cadens audierat, recitavit. Sic ille horas suas avarissime servabat. Nec certe etiam his extremis vitae diebus de studio fervoreque legendi quicquam remisit. Nam sex illos tomos de vita et rebus gestis Sanctorum a Surio Carthusiano digestos summa cum diligentia et atten- tione iterum atque iterum legit, D. Bonaventurae opuscula et Iansenii Paraphra- ses a capite ad calcem percurrit. Osorii vero, laudatissimi Algarbiorum Episcopi, Paraphrasim in Esaiam sic adamaverat, ut eam plus triginta vicibus perdiligenter legerit: cum istum praecipue Prophetam Augustino, ut legeret, commendatum ab Ambrosio fuisse meminisset. Et alium eiusdem Osorii libellum, quem De vera sapientia inscripsit, pridie eius, quo ex hac luce migravit, diei magna cum vo-

Lectioni
sacrae ad-
dictissi-
mus.

luptate legi sibi iussit. Memoria quoque quaecunque voluit ex omnibus libris tenuit: quam tantum abest, ut aetas ingravescens eriperet, ut nobis audientibus saepe multos et Homeri Graecos et Virgilii Latinos versus et ex Platone, Aristotele, Cicerone multa recitaret, quae ante 30 vel 40 annos memoriae mandaverat.

5 Hoc etiam ab illius fratre Ioanne Hosio accepimus, quod oculorum aciem ab ipsa usque infantia valde obtusam et haebetem habebat, ita ut nil penitus posset eminus legere: sed ad ipsos oculos applicare librum oportebat. Aetate vero procedente, quo diligentius quoque frequentius lectitabat, eo visum acutiorem aquirebat: qualem etiam ad extremam usque aetatem conservavit. Solebat autem his

10 ultimis vitae suae diebus immortales agere Deo gratias, quod aliquem tamen in patria sua laborum et contentionum earum fructum videret quos cum Orthodoxis Episcopis et sacerdotibus, veri verbi Dei verissimis et certissimis interpretibus et ministris, pro pace Ecclesiae Dei sustinebat. Haereticorum enim in persequenda fide Christiana minor audacia, Catholicorum autem in ea conservanda et propa-

15 ganda maior quotidie firmitatis et constantia videbatur. Quam enim Lutheranam perfidiam in patriam invectam oculis ipse suis viderat ante annos plus minus quadraginta, eandem vicissim ad interitum inclinatam peneque etiam explosam illis ipsis oculis aspexit. Sexcentos uno quodam anno viros Nobiles Ecclesiae Dei reconciliatos ex patribus Societatis Iesu cognoverat. Iuvenum autem et adolescen-

20 tum multa millia ex equestri tantum ordine censebantur, qui ab eadem Societate vera fide caeterisque pietatis artibus instructi aliis vicissim multis, plerique etiam parentibus et propinquis suis, duces et auctores extiterunt orthodoxae amplectendae veritatis. Incredibile est, quantam capiebat voluptatem, cum videret Laskos, Firleios, Zborovios, Dzyalinios, Kotkevicios, Tomicios, Sapias et alios mul-

25 tos magnatum et illustrium familiarum viros: cum Ostrovienses et Slucenses et Olicae Niesvesique Duces, schismaticorum et haereticorum liberos, Ecclesiae Catholicae unitatem amplexos, synagogas Antichristi a propriis parentibus excitas evertisse, ministros impietatis eiecisse, eiectos Christi sacerdotes restituuisse, templa, sacra, aras refecisse, reditus attribuisse, collegia quoque Societatis Iesu magnis

30 sumptibus et impensis suscitasse. Tenere quoque lachrymas optimus ille Cardinalis non potuit, cum illustrissimos fratres Radzivilos, Olicae Duces, cum Albertum Lascki Palatinum Siradiensem, cum Dzialinios, Lasocios, Varsovitios ad B. Apostolorum limina prostratos, Romani quoque Pontificis, Christi Vicarii, pedes humiliter et demisse exosculantes intueretur in ea Urbe, quam prius cane peius et angue

35 oderant, quamque novam Babylonem et certissimam Antichristi sedem existimabant. Rosas ex spinis natas et ex tribulis ficus collectas dicebat. Illustrissimum autem Principem Georgium Radzivilum, nunc S. R. E. Cardinalem et Episcopum Vilnensem, singulari quodam amore et honore prosequabatur, quod parentum et praeceptorum de religione errores non solum reliquerit, sed animum praeterea

40 ad Ordinem Ecclesiasticum adiecerit: in quo sustinendo ita se per Dei gratiam adhibet pietate, liberalitate, vigilantia, nullum ut veri Pastoris officium, aut boni et fidelis servi Dei munus praetermittere videatur, quod non exequendum susciperet. Eadem plane voluntate propendebat in Ioannem Demetrium Solicovium, nunc Archiepiscopum Leopoliensem laudatissimum, qui et ipse ex schola Melan-

45 cthonis Vittenbergensi profectus cum in Hosii libros incidisset veritatisque lucem aspexisset, ex Saulo Paulus et ex persecutore factus est Apostolus, decies tantundem, quantum nocere poterat, singulari suo ingenio et eloquendi elegantia scri-

Visus ac-
tate pro-
vectiore
acutior.

Haereticorum in Polonia con-
versio.

bendique facultate Ecclesiae Dei prodesse commodareque contendit. Longum esset singulorum nomina recensere, qui palam et aperte fatebantur, se ex Hosii libris et lucubrationibus aut etiam ex sermone et conversatione domestica viam veritatis agnovisse.

Caput XVIII.

5

Erga s.
scriptu-
ram reve-
rentia.

Consan-
guineo-
rum cura
extra-
ordinaria.

Psalm.
111, 1.

Num. 18,
20.

Scripturae verba exactissime recitabat nec unquam ea vel in scribendo vel in loquendo aliis, quam in veteri et novo Testamento habebantur, verbis, magnum illum Spiridionem imitatus, efferre voluit, dicens eam se habere pro pulcherrimis et elegantissimis flosculis, ut de eo quoque recte dici possit, quod de suo Nepotiano Hieronymus: „aurum calcans scaedulas consecrabatur, et assidua¹⁰ lectione, meditatione, scriptione pectus suum bibliothecam Christi fecerat.“ Fratres, nepotes, consanguineos et domesticos suos, quorum etiam curam habere iubet Paulus, ita ut suos olim Divus Augustinus, cui praecipuo quodam studio deditus erat, tractabat: non ut divitias haberent, luxuriae ministras, sed ut non egerent: ut habentes victum et amictum his contenti essent. Quorum causam¹⁵ cum apud illum saepissime ageremus et praesertim nepotum, qui nati ad omnem laudem videbantur, ut eorum rationes auctas et locupletatas vellet: „Timeant Dominum, inquit, et custodiant mandata eius, et nihil eis deerit. Volunt esse potentes in saeculo, volunt esse gloriosi, volunt esse divites, timeant Dominum et custodiant mandata eius. Beatus enim vir, qui timet Dominum, potens in terra semen²⁰ eius, gloria et divitiae in domo eius;“ immo vero cum iam esset coelestem illam in domum migraturus atque rogaretur a nobis, ut nepotum rationes Gregorio Pontifici commendaret, non aliter eos commendare voluit, quam suos olim filios Atheniensibus Socrates commendabat: si videlicet eadem quae ipse studia vitae et officia sectarentur. Et quoniam Levitarum Ordini praeceptum esse meminerat²⁵ a Domino: „In terra eorum nil possidebitis, nec habebitis partem inter eos, ego pars et haereditas tua in medio filiorum Israel;“ nullam quoque ipse partem in terra, nullos agros, nullas possessiones, nulla ut vocant bona immobilia ab eo tempore habere voluit propria, quo se Christo per sacerdotium consecravit. Nam et patrimonium suum fratri suo Ioanni resignavit et Ecclesiae tantum redditibus³⁰ contentus esse voluit et iis sic usus est, ut magis audiret suos esse, quam sentiret. In testamento quoque non fratres aut nepotes, sed Christum et servos eius exiguae suppellectilis, quam relicturus erat, haeredem scripsit: in hoc quoque Sanctissimi Patris Chrysostomi consilium imitatus, qui iubet Christum cohaeredem filiis nepotibusque relinquere: quippe ingens est gloria morientis Episcopi, magis³⁵ amare Christi pauperes, quam quosvis terrenales nepotes. Libet autem verba propria testamenti isto quoque loco scribere, cum sint plena pictatis et animum ostendant amore Divini nominis vehementer inflammatum *): „Cum crebro auribus

*) Incipit autem hoc testamentum a. 1569 ab Hosio scriptum hoc modo: „In nomine sanctae et individuae Trinitatis Patris et Filii et Spiritus S. Ego Stanislaus miseratione divina Tituli S. Theodori S. Romanae Ecclesiae Presbyter Cardinalis Hosius, Episcopus Warmiensis, ad Regni Comitum Lublinsensia profecturus, Christi praecipue in illis causam acturus, ut ne qua fiat novatio vel in ecclesiasticis vel in politicis rebus, ad has praesertim Prussiae terras pertinentibus, et quae iam facta est ut inducatur et antiquetur: tum ut iura, privilegia, libertates, consuetudines harum terrarum sarta tecta conserventur, et siquid in illis labefactum est, id aut in pristinum statum quoad⁴⁵

meis insonet praeclara sapientis illa vox: Nescit homo finem suum; sed sicut
 pisces hamo capiuntur et aves laqueo comprehenduntur, sic rapiuntur homines:
 nec unquam illorum verborum oblivisci possim, quibus nos monet ipsa sapientia,
 parati semper ut simus et vigilemus, quia nescitis, inquit, diem neque horam.

Testamen-
 ti a. 1569
 conditi
 verba pro-
 pria.

5 Quare quoad et mentis et corporis viribus non esse videor destitutus, ut meae
 domui disponerem et ea quae sunt novissima providerem, faciendum esse duxi.
 Quocirca facultate mihi per Pium Quintum Pontificem concessa meam ultimam
 voluntatem continens hoc testamentum condo, facio et ordino, in hunc qui se-
 quitur modum. In primis profiteor et prae me fero, testatum etiam omnibus
 10 esse cupio, quocumque tempore Deus de statione vitae huius me decedere iusse-
 rit, quod nonnisi in Christi nominis et Catholicae fidei confessione decedere co-
 gito: eius, inquam fidei, quae non quinquaginta his annis nata, sed ab ipsis fun-
 datissimis Apostolorum sedibus in hodiernum usque diem, succedentibus sibi
 Episcopis secundum seriem successionis et populorum consensione firmatam, no-
 15 bis est per manus tradita: eius fidei, quam puer didici, quam a beata matre, de-
 inde et a nutrice mea cum ipso quodammodo lacte suxi: quam postea iustus
 auctam incrementis professus orbi testatam feci, quam ex omnibus mundi par-
 tibus in unum congregati Patres, frequenti numero nec pietate minus quam
 doctrina praestantes, in sacro Concilio Tridentino, cui quamvis indignus Pii IV.
 20 Pontificis nomine cum aliis Legatis S. R. E. Cardinalibus praesedi, unanimi con-
 sensu receperunt et approbaverunt, denique per longam Pontificum Romanorum
 successionem sibi per manus traditam sequitur Pius quoque V Pontifex, qui nunc
 in eius Cathedra sedens eandem cum illo fidei doctrinam profitetur. Quam etiam
 ob causam, quod aliquando quendam e Sanctis Patribus dixisse recordor, cum
 25 ad Romanum Pontificem Damasum verba faceret: „Non novi Vitalem, Meletium
 respuo, Paulinum ignoro: quicumque tecum non colligit, spargit: hoc est qui
 Christi non est, Antichristi est“, hoc ego totidem verbis, mutatis haereticorum
 nominibus, ad successorem Damasi, qui nunc praesidet Ecclesiae Catholicae, dico:
 Non novi Lutherum, Calvinum respuo, Servetum ignoro. Quicumque tecum, Pie
 30 Pontifex, non colligit, spargit; qui Christi non est, Antichristi est. Qui Papista
 non est, Sathanista est. Nullum itaque primum nisi Christum sequens, tuae Beati-
 tudini, id est Cathedrae Petri communione consocior. Super hanc Petram Eccle-
 siam aedificatam esse scio. Cui si quis iungitur meus est. Huic igitur adhaerere,
 nec unquam ab ea, quoad Spiritus hos reget artus, avelli me velle clara voce pro-
 35 nuncio. Ac secundum illud, quo Christiani censemur omnes, nullum vel glorio-
 sius, vel salutare magis nomen mihi tribui posse persuasum habeo, quam si Pa-
 pista vocer. Si quid autem a me vel dictum, vel scriptum est aliquando, quod
 cum huius Cathedrae doctrina non consentiat (quod certe sciens et prudens feci
 nunquam), id pro non dicto et pro non scripto haberi volo. Quin si deinceps

40 eius fieri poterit restituatur, aut saltem ne deinceps idem evenire queat caveatur, omni cura, dili-
 gentia, labore provisorius, in hac affecta et aetate et valetudine mea non potui, quae solent homi-
 nibus humanitus accidere, non eorum subinde recordari. Cum praesertim crebro auribus meis in-
 sonet praeclara sapientis illa vox: Nescit homo finem suum“ etc. (Cf. Hosii opp. ed. 1584. II, 483).

In fine additum est: „Haec scripsi manu mea in Ecclesiae meae Castro Heilspergensis Domi-
 45 nica Septuagesima. Anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo nono“. Alium testamenti Ho-
 siani tenorem, d. d. 4 Augusti 1579 in palatio Capranicensi, suo loco in epistolarum editione ex-
 hibebimus.

etiam graviore morbo correptus dicerem tale quid, id errori mentis potius adscribi velim, quam quod ex animi sententia profectum esse iudicetur. Haec enim est ultima mea voluntas, quam Dei fretus auxilio mutabo nunquam; quod sicut per omne vitae meae tempus ab Ecclesia Catholica me non disiunxi, sic nec moriens ab ea vel eius doctrina disiungi cupio: ac non in ea modo, verum et pro ea, si res ita postulaverit, mori me paratum offero. Non meis ullis viribus confisus, quas infirmas esse scio, verum Dei misericordia fretus, quod qui dedit promptam hanc voluntatem, si conferenda fuerit ad rem aliquando, dabit etiam facultatem. Hac solemniter facta protestatione, quod et vivere et mori cogito in Ecclesiae gremio: in qua sola spiritum veritatis, extra eam vero spiritum vertiginis, erroris, mendacii, in qua sola remissionem peccatorum, extra eam vero spem salutis nullam esse, mihi certum est et indubitatum: quandoquidem in illius fide permansi semper, nec ab ea me disiunxi, vel etiam deinceps sum disiuncturus unquam. Tanto maiore cum fiducia accedo ad gratiae tuae thronum, qui Pater es misericordiarum et Deus totius consolationis, ut misericordiam consequar et gratiam in tuis oculis inveniam. Quocunque tempore depositum tuum repetere a me tibi visum fuerit, in manus tuas commendo spiritum meum, quem si tu contempleris, qualis ipse est ex se, fateor quod non est dignus, qui sub oculos tuae Maiestatis veniat, cum sit omni sorde plenus. Caeterum si filii tui sanguinem, quo lotus et emundatus est, si cruciatus inspexeris, quos longe tulit acerbissimos pro peccatis nostris ut nos tibi redderet acceptabiles, digni certe sunt illi, propter quos tanto pretio redemptum facias eum participem gloriae tuae sempiternae. Noli Pater clementissime, noli respicere in faciem meam: quin averte potius a peccatis meis faciem tuam; et o protector noster, aspice Deus: respice Deus in faciem Christi tui; respice in faciem dilecti filii tui, pro peccatis meis in cruce pendentis et morientis et in eorum remissionem de saucio latere copiosum sanguinem profundentis. Confiteor tibi, Pater, quod gravia sunt peccata mea, quibus iram tuam promerui. Sed utinam appendas ea, Domine, in statera et quam pro me calamitatem pertulit innocens filius tuus, certe multo gravior apparebit haec et magis digna, propter quam effundas in me misericordiam tuam, quam illa sint, ut propterea contineas in ira tua miserationes tuas. Indignus ego sum, quem oculis Maiestatis tuae aspicias, verum interea dignissimus est ille, propter cuius passionis et mortis meritum non modo respicias me, verum et coronas. Quamobrem venio ad te, Pater clementissime, venio ad te nullis meis, sed multis filii Domini et Redemptoris mei Iesu Christi meritis onustus: qui cum pretiosa morte sua non modo pro meis, verum etiam pro totius mundi peccatis abunde tibi satisfecerit, huius mortis meritum, in quo solo meam spem et fiduciam omnem habeo defixam, adfero ad te: haec est iustitia mea, satisfactio mea, redemptio et propitiatio mea. Meritum meum est mors Domini mei. Non sum inops meriti, quamdiu miserationum Dominus non defuerit. Etsi multae sunt misericordiae Domini mei, multus et ego sum in meritis meis. Quanto potentior ille ad salvandum, tantum sum ego securior. Vides igitur, clementissime Pater, quibus meritis onustus ad te veniam, iis nimirum quibus negare nihil potes. Quamobrem quocunque tempore repetere tibi visum fuerit, accipe Pater coelestis, accipe spiritum meum, non corruptibilibus auro et argento, sed pretioso filii tui sanguine redemptum. In hoc pretium respice: propter hoc pretium esse me dignum pronuncia, quem inter oves tuas a dextris colloces et una cum aliis electis tuis exoptatam illam vocem exaudire facias: Venite bene-

dicti Patris mei, possidete paratum vobis Regnum a constitutione mundi. Quod ut consequi possim, B. Mariae Virginis et Sanctorum, qui vel in caelo cum Christo iam triumphant, vel in hac lachrymarum valle nobiscum adhuc militant, precibus adiuvari peto. Spiritu meo Patri meo caelesti commendato, quod circumfero corpus mortis huius, unde prodiit mandari terrae volo. Si cum in mea Dioecesi fuero, me contigerit aeternam illam in domum ex huius vitae diversorio migrare, Braunspergae sepeliatur in templo Societatis Iesu; sin autem extra Dioecesim, in eo quod proximum templum fuerit, modo sit Catholicum absque pompa, sed non absque iustis tamen Ecclesiae caeremoniis terrae mandetur. Vestiantur pauperes, detur Eleemosyna, etiam simul et sacerdotibus qui prosequuti funus fuerint. Quoniam vero quod habui patrimonium eo pridem D. Ioanni Hosio fratri meo natu grandiori cessi, quam cessionem etiam nunc ratam habeo, nullum ut mihi supersit iam, quam Christi patrimonium, quicquid ex illo penes me est, quod valde exiguum est, non alios eius haeredes instituendos duxi, quam N. et N. Hos etiam ut in precibus et sacrificiis suis mei memores esse velint rogo, quo possim in extremo die meo propitium habere Deum, supplices misericordiam eius implorent. Hucusque verba testamenti. Hanc autem suam in Deum et in pauperes eius pietatem non scripto solum et calamo, sed re et veritate testatus est. Templum enim Patroni sui Sancti Stanislai Martyris et Episcopi Cracoviensis et illi contiguum Hospitale nationis Polonicae apud Sanctum Salvatorem ad Tabernas obscuras ipse primus in urbe non parvo suo sumptu instituit et a fundamentis exaedificare coepit: ut haberent nationis nostrae peregrini, quod per tot saecula non habebant, ubi caput suum ad Beatorum Apostolorum limina venientes reclinarent, quod tamen morte praeventus perficere non potuit, Deo occasionem istam Principum nostrorum pietati reservante, Stephano Regi gloriosissimo et coniugi eius Annae Iagelloniae Reginae pientissimae, pauperum Christi fautrici liberalissimae, qui progressum inchoati Hospitalis piis eleemosynis sublevare summa cum voluntate non desinunt. Sed de morte Hosii vel potius de transitu ex morte ad vitam, sequens iam nostra oratio, quam recenti re et dolore nostro statim post illius dormitionem ad Ioannem Hosium fratrem eius in Prussiam miseramus, indicabit.

Matth.
25, 37.

Fundatio
templi et
hospitalis
S. Stanislai
in Urbe.

d. d. 15 Au-
gusti 1579.

Caput XIX.

Menses aliquot intercesserant, ex quo coeperat valde languide valere et alvi fluxu paulo vehementiori laborare. Nunquam tamen adduci potuit, ut plusculum aliquid otio quietibusque caeteris et vitae commoditatibus indulgeret, sed in suscepta propositaque sententia constantissime perseverabat: nec de studio, lectione, scriptione caeterisque pietatis exercitiis quidquam remittebat; sed omnem animi sui contentionem (sicut ii solent, qui ad metam instituti cursus accelerant) magis atque magis ad omnem pietatis meditationem incitavit. Cum autem in omni vita sua dies ieiuniorum ab Ecclesia institutos religiosissime castissimeque servasset, ne in hac quidem decursa aetate sua sententiae suae constantiam voluit immutare. Quamobrem et superiorem Quadragesimam summa cum animi alacritate in summa abstinencia et in usu Quadragesimalium ciborum transegit, nec potuit ullis aut medicorum aut quorumcunque tandem precibus et cohortationibus expugnari, ut, quos illi vocant, cibis uteretur salubrioribus. Immo vero solitus erat dicere, propterea se ieiuniorum dies ab Ecclesia institutos diligentissime servare

Infirmas
extrema.

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

XV

consuevisse, quod vellet esse longaevus super terram. Scriptum esse memorabat:
 Exod. 20, „Honora Patrem tuum et matrem tuam, ut sis longaevus super terram.“ „Pater,
 12. inquit, meus est Deus in coelis. Mater mea est Ecclesia in terris. Ille praecipit
 ut ieiunem, ista praecipit, ut his vel illis diebus et isto vel illo tempore ieiunem.
 Utrumque libentissime audio certamque spem concipio futurum, ut obedientiae 5
 meae fructum hunc referam, ut sim longaevus, sicut mihi scriptura promittit,
 super terram.“ Ab illo itaque tempore, nescio tamen an ex eadem causa, coepê-
 runt vires stomachi aetate, laboribus fatigati paulo etiam vehementius relaxari,
 ita ut longe quam ante minus vel cibum appeteret, vel acceptum concoquere aut
 retinere diutius posset. Paulo post autem diarrhaeae quoque morbo correptus est, 10
 qui nunquam postea constitit: cuius ille tamen molestiam semper tulit modera-
 tissime, nisi quod plerumque a studiis rerum divinarum et a pietatis officiis re-
 tardabatur, ita ut nesciret, sicut ille dixit, quando esset cum galea domo sua
 prodeundum. Sic igitur cum esset valetudine valde dubia et incerta, magis atque
 magis per aliquot menses ventris illa fluxione debilitabatur. Ac monebatur quidem 15
 a nobis, ut antequam caelum Romanum ignibus vehementioribus, quibus solebat
 vim pene totam satis languiduli corporis exhaurire, inflammaretur, ab urbe rusti-
 catum secederet, valetudini operam daret, seque Christianae Reipublicae quae
 adhuc ope tam secundi pectoris indigebat conservaret. Sed is a perpetuo suo in-
 stituto revocari non potuit, ut ante festum Beatissimorum Apostolorum Petri et 20
 Pauli, quorum venerandi cineres in urbe requiescunt, quos ille in summo semper
 cultu venerationeque habuit, Roma pedem efferet; maluitque subire valetudinis
 suae periculum, quam honori tantorum Apostolorum in hoc ipso loco deesse, in
 quo profuso pro Christi fide sanguine Deo suo Spiritum reddiderunt: quem illis
 ad iii. Calendis Iulii Urbs Roma simul cum orbe reliquo universo solet summa 25
 cum caeremonia celebritateque exhibere. Sic igitur ad V. Idus Iulii, quae fuit fe-
 ria sexta, dies commemorandae passioni Dominicae destinata, ipse quoque ad
 Die 11. Iu- subeundam passionem suam Capranicam versus ex Urbe discessit: ubi cum per
 lii 1579 ex octo integros dies commodissime valuisset, an quod in aerem paulo frigidiuscu-
 Urbe Ca- lum ex calidissimo ardentique coelo Romano venisset, an ex alia quapiam causa 30
 pranicam incertum, magis tamen atque magis ventris profluvio coepit laborare, ita ut ali-
 discedit. quando quindecim et sexdecim vicibus uno die secedere cogeretur. Quae res illi
 et cibi appetentiam ademit et cursum somni impedivit et omnes in universum vires
 corporis vehementer exhausit et extenuavit. Sed invictum illud animi robur et in-
 flammatum erga res divinas studium nulla corporis incommoda frangere potue- 35
 runt. Nam cum illi per omne vitae suae tempus fuisset hoc in more positum, ut
 in Ecclesiis ad honorem Dei et Sanctorum eius consecratis Missae sacrificium vel
 offerret vel offerentem Sacerdotem aspiceret, a veteri suo instituto ne in illa qui-
 dem tanta corporis debilitate et languore sibi putavit esse recedendum. Quam-
 obrem, et si vix pedibus posset consistere, ad Ecclesiam tamen sensim pedeten- 40
 timque singulis diebus accedebat, in qua ad tremendum Missae sacrificium Chri-
 stianam Rempublicam se suaque omnia Divinae primum bonitati, deinde Sancto-
 rum precibus et intercessionibus devotissime commendabat. Sed hanc illi faculta-
 tem morbi quoque vehementia paulo post abstulit, ita ut non posset nec etiam
 tutum esset extra privatos parietes pedem efferre: quae res etsi maximum illi 45
 sensum doloris adferebat, illud tamen longe gravissimum accidit, quod per ali-
 quod dies ab audiendo Missae sacrificio coactus est abstinere; tum quod nullus

certus esset ad res divinas in illa domo locus destinatus, tum quod Ecclesiasticorum Canonum auctoritas et ipsius quoque Concilii Tridentini, in quo personam Legati Apostolici magna cum dignitate sustinuit, sanctiones prohiberent, ut ne paterentur Episcopi in privatis domibus atque omnino extra Ecclesiam et ad Divinum tantum cultum dedicata Oratoria sanctum hoc sacrificium a quibuscunque tandem peragi. Sed statim succurrit piissimo eius desiderio divina misericordia. Cum enim de invaletudine tam laudati Cardinalis Episcopus Nepesinus nuncium accepisset, ut virum Dei visitaret Capranicam accurrit et celebrandi facultatem in privato cubiculo idipsum ab illo petente summa cum humilitate Cardinali libentissimo animo concessit. Neque tamen adduci vel medicorum consiliis vel precibus nostris passus est, ut langens et exhaustum atque deficiens corpusculum in lectulo contineret; sed in aliud nihilominus offerendo sacrificio cubiculum destinatum ita ut poterat secedebat, in quo genibus flexis et manibus in caelum elevatis, vim lachrymarum profundens, Domini misericordiam tota mentis animique contentione implorabat. Accidit autem, ut a quodam ex suis moneretur, ut in sella potius sedens, quam in genua provolutus et in pectus incumbens, offerentem Sacerdotem aspiceret. Cui paulo et praeter morem suum concitatus respondit: „Ne me iam facias delicatulum. Sic par est, ut ego quem debeo cultum et reverentiam Deo meo exhibeam.“ Sed neque hoc passus est, ut sacrificio durante flabello quisquam ventum excitaret refrigerandi gratia. Cum ad cibum sumendum esset illi accedendum, non ad refectionem, sed tanquam ad poenam se vocari dicebat, ac saepe coram medicis de suo patre familias (stomachum autem intelligebat) questus est, quod perperam munere suoungeretur et alimenta, quae reliquorum membrorum sustentandorum gratia recipiebat, non in membra corporis divideret, sed in secessum emitteret. Contendebant maiorem in modum medici, ut intra unius cubiculi parietes perpetuo se contineret et cibum decumbens in lectulo sumeret. Sed ne id quidem efficere potuerunt. Conati quoque sumus et nos illi persuadere, ut in eodem lectulo divinum Missae sacrificium audiret. Sed is nobis cum quadam ignorantiae et incogitantis consilii exprobratione minime convenire respondit, ut ad cibum sumendum e lectulo surgeret, ad Deum laudandum prostratus in lectulo iaceret. Et quoniam summa debilitas omnia corporis membra magis atque magis enervabat, operae pretium iudicabant medici, ut subinde cibo reficeretur, quem ut bene mane sumeret quoties a nobis rogabatur, suam ille vicissim infoelicitatem deplorabat, quod in sua inque tam numerosa familia nemo inveniretur, qui ad recitandas preces vel ad Missae sacrificium audiendum adhortaretur, aut ad debitas Deo laudes tribuendas invitaret; sed omnes, quasi conspiratione facta, cibum istum corporalem obtruderent seque vellent facere helluonem et in eo summam recuperandae valetudinis esse constitutam existimarent. Se vero spem suam omnem non in medicorum artificio, nec in Galeni praeceptis, nec phasianorum et perdicum cadaveribus, sed in gratia Dei eiusque infinita misericordia reponere: cui si visum esset vitam longiorem concedere, potius id esset a spirituali cibo, qui in sacrosancto Missae sacrificio proponebatur, quam a quibusvis carnalibus epulis expectandum. Sic ergo aliquando contigit, dum Canonicas preces recitat, dum Missae sacrificium audit, dum consuetas suas vestes in illo languore corporis induit, dum in secessum it atque redit, ut ad meridiem usque et ultra prandium extraheretur. Caeterum S. D. N. Gregorius Pontifex xiii. cum intellexisset, divinum hunc virum, quem in ipso adhuc Concilio Tridentino in

Missam
domi au-
dire cogi-
tur.

Omnem
spem in
Deo, non
in medicis
reponit.

Gregorii
XIII pater-
na sollici-
tudo.

Item alio-
rum prae-
stantissi-
morum
viro-
rum.

summa semper veneratione habuit et cum esset Pontifex designatus omnibus humanitatis officiis semper prosequutus est, Maiorisque Poenitentiarii munere exornavit, in tantam corporis imbecillitatem incidisse, misit e vestigio Georgium Ticinium Camerarium suum, qui suo nomine paternam illi benedictionem impartiretur: utque suum illud acre et intentum studium caeteris occupationibus relictis ad tuendam valetudinem converteret, quam diligentissime exhortaretur: ante omnia vero, ut Romam primo quoque tempore rediret, in qua maiorem esset habiturus rerum necessariarum abundantiam; nec ullius medicinae facultas, aut medicorum industria esset illi defutura: se quoque nullam occasionem esse praetermissurum, qua posset quocunque tandem officii atque pietatis genere afflictam hanc eius valetudinem sublevare. Hoc tam benigno Pontificis nuncio atque ista plane paterna sollicitudine fuit non parum recreatus Cardinalis, sed cum deiectas esse et prostratas prorsus omnes corporis sui vires intelligeret, nullam sibi facultatem relictam esse respondit, ut ex eo in quo manebat loco pedem posset efferre: tum et ipsum anni tempus, quo minus ad urbem accedere liceret, et sanos et infirmos vehementer detertere consuevisse. Quod ad reliquas commoditates et victus et medicinarum oportunitates attinet, se in media plane Urbe versari. Nam Illustrissimus D. Cardinalis Farnesius (quem in omni sermone suo summa cum honoris praefatione et patriae et valetudinis suae protectorem appellare consueverat) ex Caprarola sua, in qua ipse quoque menses aestivos duceret, omnia ad victum et ad valetudinem curandam necessaria et abundantissime et copiosissime animo plane libentissimo suppeditabat; immo et sui quoque medici operam et industriam ad studium recuperandae valetudinis convertit. Erat enim et extra Urbem et in ipsa quoque Urbe praestantissimorum ac doctissimorum quorumcunque virorum de tuenda conservandaque tam salutaris Ecclesiae Dei viri valetudine maxima quaedam sollicitudo; ita ut passim non solum vota publica per Urbis Ecclesias viri conservandae religionis Catholicae studio inflammati facerent, sed etiam operas suas et rem et fortunas libentissimo animo offerrent, dummodo posset haec tam solida Ecclesiae Dei columna ab imminente casu prolapsioneque liberari. Inter hos autem Regni Poloniae patriaeque nostrae Viceprotector Illustrissimus Cardinalis Sabellus, vir prudentiae, humanitatis et gravitatis laudibus abundans, cum a multis annis pietatem innocentissimi Cardinalis adamasset illique omnibus in rebus gratificari semper contendisset studiaque sua et officia vultu et verbis saepe significasset, hoc praecipue tam necessario tempore admirabilem curam et sollicitudinem omnibus officiis praestandis re et veritate declaravit. Ac modo non singulis horis et momentis de afflicta Cardinalis valetudine laboravit et quaecunque tandem ad eam restituendam necessaria praesidia summa voluntate, pleno amicissimi desiderii animo suppeditavit: cui se hoc nomine plurimum debere semel et iterum Cardinalis in auribus nostris testatus est. Interim ex Urbe quoque venit officii causa Illustrissimus D. Vincentius Laureus Episcopus Montis regalis, pietatis et prudentiae laudibus abundans, qui summa cum dignitate et utilitate Ecclesiae Dei apud Henricum et Stephanum Poloniae Reges Nuncii Apostolici munus per annos aliquot sustinuit et non ita pridem est a laudatissimo Pontifice Gregorio in sacrum S. R. E. Cardinalium Collegium cooptatus: quem cum in cubiculum introduxissem, incredibile est, quanto cum gaudio vir Divinus exceperit. Sublatis enim in caelum manibus: „Advenisti, inquit, desiderabilis: cuius ego praesentiam vix optare, nedum expectare in hoc anni tempore potuissem.“ Is ergo cum illum

esset aliquandiu consolatus et ad sustinendam morbi molestiam in omni patientia admoneret, Cardinalis ex alto suspiria ducens, oculorum acie in coelum conversa: „Paratus sum, ait, et non sum turbatus. Fiat voluntas Domini: fiat voluntas Domini.“ Coepitque de suo patrefamilias conqueri, quod mala secum fide ageret et alimenta, quae in sustentationem reliquorum membrorum distribuere debebat, sine ullo fructu, sed non sine maximo cruciatu subinde foras emitteret; et multa alia cum de sua valetudine deque gravioribus negotiis, tum de sua quoque firma in Deum fiducia valde confidenter et amanter, summa cum animi sui praesentia et fortitudine, coram Episcopo prudentiae pietatisque nomine laudato et veteri amicitia familiaritateque sibi coniunctissimo commemorabat. Accidit autem, ut pedem eius dexterum gravissimus quidam et acerbissimus dolor invaderet, qualem in vita sua nunquam senserat: qui nullo momento temporis intermisso, quod unum adhuc illi remanebat omnium laborum et sollicitudinum perfugium, somni quoque facultatem perturbabat, nec ullum prorsus ocii et quietis beneficium concedebat. Cui removendo cum esset a medicis remedium excogitatum, nec ullam tamen adferret doloris levationem, in summis illis angustiis, facta Pii V. Pontificis honorificentissima mentione, frequentius inclamabat: „Auges Domine dolorem, auge et patientiam.“ Tum et illa Psalmistae verba saepius iterata proferebat: „Si iniquitates observaveris Domine, Domine quis sustinebit? Iram tuam, Domine, et flagella quis sustinebit?“ Tum et illud: „Non secundum iniquitates nostras retribuas nobis,“ et caetera. Et cum esset affecto pedi paulo ferventior adhibita medicina: „Iamne me, inquit, ut S. Laurentium ustulatis? Nondum eius dies festus advenit et ustionem sentio: et utinam dignus inveniar, qui cum illo pro Christo ignes omnes et ustiones pari constantia perferam.“ Cum autem vis doloris nequidquam remitteret, significavit medicis, utrum forte expediret, afflictum et dolentem vel etiam utrumque potius pedem abscindere et reliquum universum corpus servare. Sperare se in Dei misericordia, quod etiam claudus ad Regni caelestis possessionem perveniret. Interim preces suas ad Dominum effundere non cessabat. Quamvis enim dolor cruris somni facultatem omnem ademisset, saepe tamen tanquam dormiturus ad parietem se convertit, ut liberius nobis e cubiculo secedentibus Domini imploraret misericordiam. Illud autem saepissime decantabat: „O crux ave spes unica, O crux ave spes unica.“ Et intentis in caelum oculis signo Sanctissimae Trinitatis, pro veteri more suo, tribus coniunctis digitis ad significandum S. Trinitatis mysterium subinde se muniebat. Cum autem videret morbi vehementiam omnes medicorum artes eludere, cum quadam animi hilaritate medicinarum (quas semper coniecturas appellabat) imbecillitatem et inanitatem arguebat. Medicis autem culpam omnem non medicinarum imbecillitati, sed humorum acerbitati tribuentibus et meliorem valetudinem promittentibus dicebat: „Vos me semper consolamini omniaque meliora promittitis et bene facitis: hoc enim a vobis requirit officium vestrum. Sed video, quod operas vestras frustra consumitis. Sanate, si potestis, morbum septuaginta sex annorum et facile reliqua omnia incommoda et affectiones corporis amovebitis. Non est quod deinceps tanto studio de valetudine mea laboretis. Iam enim tempus resolutionis meae instat. Immo vero quantas maximas animus meus capere potest, Deo et Salvatori meo Iesu Christo ago et habeo gratias, quod non ullis meis meritis, sed per summam et infinitam misericordiam suam ad eum aetatis annum pervenire me voluerit, ad quem pervenit sanctissimus et doctissimus ille Doctor Ecclesiae, quem ego prae caeteris omnibus

Hosii patientia et animi fortitudo.

Psal. 129, 3.

S. Augustini imitatio.

Die 29. Iulii s. Eucharistiam sumit.

in vita mea colui et imitari quantum potui conatus sum, S. Augustinus, qui et ipse in septuagesimo sexto anno aetatis suae sanctam suam animam Deo Salvatori suo reddidit. Quis scit, an hanc mihi praeterea gratiam impetrabit, ut ego quoque animam meam non solum eodem quo ille aetatis anno, sed etiam eodem quo ille die, Iesu Christo Deo et Salvatori meo restituam? Sed nihil aliud volo, quam 5 quod tu vis Domine. Fiat voluntas tua, fiat voluntas tua. Paratus sum et non sum turbatus. Paratus sum et non sum turbatus. Spero certe, quod mihi sanctus ille Doctor in occursum veniet et animam discipuli sui Deo meo, cui semper servire conatus sum in veritate, repraesentabit. Has ego plane divinas voces cum saepius ingeminari audirem, manum eius sacram deosculatus, lachrymantibus oculis: „Bono, inquam, animo esto, Illustrissime: melius per Dei gratiam habebis. Non solum diem Divi Augustini sacrum, sed multos praeterea annos ad utilitatem Ecclesiae et nostram consolationem supervives.“ Ille vero manum capiti meo imponens (lachrymis ista scribuntur, Hosi, vir innocentissime): „Charissime frater, inquit, ego te semper amavi charumque prae caeteris habui: rogo te, noli mihi adulari. 15 Ego sentio, quod me calor naturalis pedetentim deficit. Tange pedes meos, idipsum iudicabis.“ Ego vero: „Quidquid tandem futurum est, Illustrissime Domine, bono esto animo. Non minus tu recte potes illis verbis te consolari, quibus seipsum olim consolatus est ex hoc mundo in caelestem patriam migraturas Arsenius. Nam et tu septuaginta et amplius annis Deo servivisti. Non potest mala tibi mors accidere, qui bonam vitam vixisti.“ Ad haec verba mea subridens Cardinalis: „O quam, ait, labilem habes memoriam. Non Arsenius fuit, cuius tu verba recitas, sed Hilarion, cuius vitam descripsit D. Hieronymus.“ Et quoniam instabat festum D. Marthae, quae Salvatorem nostrum Hospitio gratissimo excepisse legitur: „et ego, inquit, cum Martha Deum meum sub tectum meum excipere hoc ipso die de- 25 crevi.“ Itaque die D. Marthae sacro cum horas Canonicas devotissime genibus flexis absolvisset, Missam attentissime audivit, iunctis semper et in caelum elevatis manibus. Cumque tempus sumendae Eucharistiae advenisset, remotis omnibus pulvillis, in nudam humum ante altare se proiecit, confessionem dixit, lachrymis et singultibus interruptam et tandem (quod mihi perpetuae laudi gloriaeque ducor) 30 sacratissimum Corpus et Sanguinem Domini ex pollutissimis et peccatorum foeditate contaminatis manibus meis suscepit. Sic igitur lassus et vix spiritum ducens ad reficiendum corpusculum accessit. Sed cum illi vis morbi et ardor febriculae, quam tum primum deprehenderant medici, omnem prorsus cibi appetentiam admisisset, vix quidquam, idque invitatus et renitens, degustare potuit. Quamobrem 35 iussit me ad mensam suam accumbere, „si forte, inquit, te comedente mihi quoque solita redeat cibi potusque appetentia.“ Quoties autem a nobis, ut aliquid amplius sumeret, admonebatur, et iam hoc iam illud offerrebatur, respondit: „Cum olim pro continentiae virtute Dominum deprecaretur Divus Augustinus, dicebat ille: Domine da quod iubes et iube quod vis. Sic et ego vobis omnibus possum 40 respondere: Date ut possim facere, quod iubetis: et iubete, quod vultis. Intus existens prohibet extraneum. Quod si foras artificio medicorum posset evocari, et somni beneficium et appetentiam cibi nullo negotio recuperarem.“ Quoties autem interpesta nocte, aut continuatis vicibus, ad se medicum familiarem accersebat, summa cum animi sui humilitate factum suum excusabat: „Parcite, inquires, mihi, rogo vos, 45 quod vobis hanc molestiam affero: necessitas id me ut faciam cogit: certe non libenter id facio.“ Pridie igitur eius diei, quo sanctam suam animam Deo Creatori

suo reddidit, an vellet domui suae disponere, privatim ex eo trementibus omnino labris non sine maximo metu offensionis perquisivi. Sed is placidissimo praesentissimoque animo mihi respondit, quod in ea cogitatione versaretur, ut domui suae disponderet: et caetera quidem omnia in animo suo disposuisse dicebat, sed in
 5 deligendis deputandisque Exequutoribus „non possum, ait, exitum consilii mei invenire. Hoc opus, hic labor est. Scio quam diversum exitum habuerunt multorum extremae voluntates.“ Illo ergo ipso die Testamentum conscripsit et tenuissimae haereditatis, quam in hoc mundo relinquebat, dispositionem absolvit, suoque signo obsignatam in manus Petri Mariae Vulcanii, Notarii publici, consignavit.
 10 Quoniam autem urgebatur a me, ut quod coeperat sine intermissione absolveret, cum nullam illi mentis partem aut iudicii facultatem vis morborum ademisset, illico me in maximo metu versari subolfecit, ne imminente nocte spiritum exhalaret. Quamobrem „ne timeas, ait, ista ego nocte non moriar: sed cras per Dei gratiam reliqua expediemus.“ Assistebat illi continuo R. P. Oliverius Societatis Iesu,
 15 quem in vita sua semper habuit charissimum, et spiritualibus admonitionibus ad mortem constanter perferendam adhortabatur. Eum ille fixis semper oculis maximeque animi praesentia intentissime audiebat; et ad singula, quae requirebantur ab eo, respondebat. Is quoque, ut tum de Exequutoribus testamenti, tum de loco sepulturae suam sententiam diceret, lenissime et prudentissime admonebat. Sed
 20 Cardinalis memor Apostolici sermonis: „Si nos iudicaremus, a Domino non iudicaremur,“ cum suam conscientiam in omnibus vitae rationibus summa cura et studio moderari consuevisset, in hac quoque extrema vitae fabula, maxima cum devotione animique praesentia, totius anteactae vitae suae generalem Confessionem praemittendam esse existimavit. De caeteris autem rebus se deliberaturum
 25 respondit: quod etiam fecit; suamque postea sententiam imposita fide silentii tum de Exequutoribus designatis, tum de caeteris negociis eidem P. Oliverio aperuit et ita se iam profunda nocte ad quietem composuit. Sed vanus erat illius conatus. Auferebat enim vis doloris et egestionis continuae somni facultatem. Quamobrem totam illam noctem assistentibus et orantibus et lugentibus nobis in summa
 30 molestia egit. Et subinde ex alto suspiria ducens: „Si iniquitates, ait, observaveris Domine, Domine quis sustinebit? Domine quis sustinebit?“ Nec ullo momento temporis animum a futurae vitae contemplatione atque a fundendis orationibus avertit. Sed horam septimam, quae fuerat ad celebrandum Missae sacrificium assignata, sollicito cupidissimeque expectabat. Quae cum immineret, ut primum me ad
 35 lectulum assistentem aspexit: „Vos, inquit, heri sic mecum egistis, tanquam hac nocte mori debuisssem. Caeterum negare non possum, quod me valde sentio debilem, ita, ut vix mihi sola respirandi facultas supersit. Quamobrem cuperem os meum modico vino vel etiam aqua abluere, ut me paululum refocillem et siccitatem oris, quam sentio, detergam. Sed quia Sanctissimum Christi Salvatoris mei
 40 corpus et sanguinem hora septima suscipere decrevi, religio mihi est aliquid in os imittere, ne videar ieiunii observationem, quam sacri canones praecipiant, intemperantia quadam victus violasse. Cuperem itaque, ait, (erat enim tenerrimae conscientiae et abstinenciae admirabilis, nec unquam se quidquam scire praeter Christum, et hunc Crucifixum, gloriabatur et si quid sciebat, idipsum scire non putabat, sed illud in corde perpetuo conservabat: Beatus homo qui semper est pavidus,
 45 qui vero mentis est durae, corruebat in malum) ex P. Oliverio cognoscere, utrum ante sumptionem Sacratissimi cibi liceat mihi saltem oris siccitatem, quam sentio

Ultima voluntas d.
 4. Augusti
 con-
 scripta.

1 Cor. 11,
 31.

Praepara-
tio ad mor-
tem.

abluere.“ Ego vero P. Oliverium hora noctis fere quinta conveni, qui sententiam in ea re mihi suam aperuit. Cum autem ablutionem illam Cardinali porrexissem, tanta cautione in os immisit, ut ne vel guttam quidem unicam passus sit paulo profundius descendere. Quod ubi factum est, coepit cum D. Thoma Tretero matutinas horas de B. Maria Virgine ad Nives cum maxima vocis laterumque contentione cumque lachrymis et suspiriis devotissime recitare. Ubi vero ad praeclarum illum et divinum D. Ambrosii et Augustini hymnum ventum est, ne quidquam renitentibus nostris, languentia et effoeta membra in terram voluit prostertere et genibus flexis totam illam gratiarum actionem devotissime recitare. Accersivit postea medicum et excusatione maximae necessitatis identidem praemissa de noctis incommoditatibus deque vitio ventris et gutturi questus est, quod somnum in oculis suis non viderit atque acerbissimos cruris dolores egestionumque molestias pertulerit. „Quibus, inquit, malis posteaquam nullum potest remedium inveniri, ego ad alium medicum longe Galeno vestro praestantiorum properabo: qui medicinas habet istis vestris suaviores, dulciores, amantiores: quas qui semel degustaverit, nulla unquam incommoda, nullam deinceps mortem in sempiternum tempus sentiet. Sed mirum est, quantum sunt in hoc parvo tempore omnia in me immutata, quam factus sum ad omnia inutilis. Nihil aliud facio, quam ingero et egero. Iam et scribendi et legendi et de Republica cogitandi facultatem omnem amisi. Sit pro omnibus nomen Domini benedictum in saecula. Nunc meum bene valere est: non pessime valere.“

Caput XX.

Sacro via-
tico refici-
tur.

Hora tandem septima P. Oliverius ad celebrandum Missae sacrificium accessit, quem ubi Cardinalis aspexit, ex lectulo suo surgere et pro sua perpetua consuetudine ante ipsum altare in medio cubiculo genuflectere voluit. Nos vero, ne faceret neve se in hoc suo summo languore in apertum discrimen obiiceret, magnopere rogabamus: et omni diligentia cavebamus, ne quod tentare videbatur, etiam invitis et reluctantibus nobis, in terram se ex lectulo proiiceret. Quae res illi valde gravem et acerbum sensum doloris adferebat. Quamobrem semel et iterum manibus me suis a lectulo, cui assistebam, removebat, dicens lingua nostra materna: „Odstep, Pokuso! Discede a me tentator! meque quem debeo cultum et reverentiam Deo et Salvatori meo exhibere permitte.“ Ego vero me a lectulo paululum seiunxi. Caeterum ille remoto praesidio nulla ratione potuit languens et effoetum corpusculum a culcitra sublevare. Coepit tamen pedes suos in terram pedetentim demittere, quos cum alius quidam familiaris eius Pisarovius in lectulum reponeret, zelo maximo Divini honoris inflammatus manibus eum a lectulo conatus est remove: „Dimitte me, inquit, dimitte me, ut supplicis in morem debitum Deo meo honorem in terra prostratus exhibeam.“ At cum advenisset tempus Eucharistiae sumendae, nullis precibus nulloque nostro conatu retineri potuit in illo suo summo languore, quominus e lectulo in terram se demitteret et quantum poterat demisse humiliterque Dominum venientem in domum suam reciperet. Absoluta tandem peccatorum suorum confessione, pectus suum sine intermissione verberans et cum Centurione lacrymis fletibusque perfusam ac interruptam orationem fundens: „Domine non sum dignus,“ etc. signoque se Crucis muniens, panem illum Angelorum sacratissimum accepit et in lectulum se tandem reponi

passus est; quod reliquum erat Missae summa cum attentione audiens. Absoluto Missae sacrificio parum aliquid cibi refectionis gratia accepit. Deinde Sacramentum sacrae extremae unctionis impartiri sibi petivit: quod extremum officium permittente Curato, ut ego manibus meis licet indignus tanto illi viro impartirer, ad perpetuum meum erga ipsum cultum et observantiam proprie pertinere putavi. Ipse vero invicto quodam amini robore sacrum illud oleum aspiciens et ad eas quae recitabantur ex Sacerdotali Romano orationes accuratissime respondens apertumque pectus ostendens, quale semper in omni vita sua gerebat, seque quantum poterat in omnes partes revolvens et membra ad suscipiendam sacram illam armaturam offerens, summa cum attentione maximaque caeremonia Sacramentum illud extremae unctionis devotissime suscepit. Deinde cum paululum a labore respirasset, oculos ad universam familiam convertit: quam cum in terra prostratam orationesque fundentem et plangore maximo lamentationeque (non teneo lachrymas, Hosi, tanto fratre dignissime!) cubiculum complentem aspexisset, cum omni humilitate ab omnibus in universum condonari sibi petivit, si quenkumquam unquam in aliqua re offendisset: seque vicissim omnium erroribus veniam ex animo impertiri professus est, a quocumque tandem laesus aliquando esset. Ad extremum etiam sacra sua manu altius, ut poterat, elevata, ternis vicibus eiulanti familiae benedixit dicens: „Dominus vos benedicat: Dominus vos custodiat: Dominus vos ab omni malo conservet. Amen. Ite in pace.“ Qui tum fuerit eiulatus omnium, quae profusio lachrymarum, qui singultus et gemitus, si adhuc in oculis meis lachrymae, quas plurimas in illius temporis commemoratione et in his meis acerbitatibus effundo, aruissent, coram oculis tuis, quantum calamo et atramento possem, repraesentare contenderem. Nemo non gemit, nemo non arsit dolore in illius viri occasu, quem immortalem, si fieri potuisset, omnes esse cupiebant. Sed vidit omnium lachrymas cordium inspector Deus: et Angeli eius cadentes in tanti viri morte guttas numerarunt. Plane fecerunt omnes planctum magnum super ipsum, sicut olim super Stephanum viri timorati fecisse leguntur. Accepta benedictione, sacram eius manum omnes ex ordine sumus deosculati. His omnibus ad eum modum peractis, ad orationem se convertit et Primam, Tertiam, Sextam, ut vocant, cum Thoma Tretero devotissime attentissimeque recitavit; subinde Virginis gloriosae et intemeratae Dei genitricis Mariae intercessionem implorans, ut sibi viam ad perpetuas Nives et sempiterni temporis refrigerium orationibus suis patefaceret. Cum autem ad Nonam ventum esset: „sufficit, inquit, iam non dicemus Nonam, nisi fortasse cum Angelis in caelo.“ Postea me accersito de quibusdam adhuc rebus animo praesentissimo mandata dedit et inter alia, ut opera Divi Augustini, cuius in omni vita sua semper fuit studiosissimus, Thomae Tretero familiari dilecto cederent, ordinavit, ea vero, quae Thomas habebat, Zolcinio assignavit. Quoniam autem Episcopus Nepesinus triduas per omnem dioecesim suam supplicationes pro salute salutaris Ecclesiae Dei viri indixerat, accidit ut hoc ipso temporis momento penes palatium transirent ad Ecclesiam Beatae Virginis puellae quaedam virgines non paucae, cantantes Litanias et valetudinem Cardinalis castissimis labiis Domino commendantes. Quarum vocem cum audivisset, quaesivit quaenam essent ista cantica. Ego vero dixi, quod Episcopus publicas supplicationes instituisset et quod voces quas audiret, erant voces castissimarum ac Deo amabilium virginum pro salute et incolumitate sua Deo et gloriosissimae Virgini Mariae supplicantium. Ille vero vehementer exhilaratus, elevatis in caelum manibus:

Extremam
unctionem
suscepit a
St. Rescio.

Familiae
benedicit.

Supplicationes publicae pro Hosii salute.

Lectio passionis D. N. I. Chr.

Commendatio animae.

Moritur d. 5. Augusti 1579 hora nona.

„magnas, ait, ago gratias Episcopo et istis virginibus et omnibus, qui pro me miserissimo peccatore sollicitudinem istam capiunt. Scio quod magnum pondus habere apud Dominum castissimarum virginum et innocentium puerorum orationes consueverunt. Sed nihil aliud ego volo, quam quod tu vis Domine. Fiat voluntas tua. Ne momento quidem temporis vivere cupio, ultra quod constituit mihi Dominus. Paratum cor meum. Paratum cor meum.“ Iussit deinde Dominicae passionis historiam legi: in quo cum ventum esset ad eum locum, ubi Petrus Apostolus Christum negasse perhibetur et P. Oliverius Domini erga ipsum misericordiam et ignoscendi facilitatem, tum et hoc quoque pluribus verbis commemorasset, quod Cardinalis nunquam per Dei gratiam Christum negasset, nec unquam de nomine eius erubisset, sed aperte potius coram hominibus et coram omni Ecclesia malignantium et ubicunque id officii ratio et incredibile animas Christo lucrificandi desiderium requirebat confessus: haereticos praeterea, quod Christum negassent, in omnibus dictis et scriptis suis constanter et intrepide persequutus esset: elevatis in caelum vir divinus manibus, alta voce lachrymantibus oculis dixit: „Christe Fili Dei vivi, tu scis quod ego te nomenque tuum non negavi. Tuum enim hoc esse beneficium lubens agnosco agoque tibi hoc nomine summas gratias. Absit a me, absit ab animo meo, ut te negare unquam voluerim.“ Quoties autem fiebat nominis Iesu commemoratio, toties languentem atque deficientem dexteram ad caput attolens, pileolum de nitentibus comis in honorem huius sacratissimi nominis deponebat. Cum alapae mentio facta est, os ipse quoque suum elevata manu verberavit. Ubi vero flagella et spinea corona commemoratur et P. Oliverius acerbiter illius doloris, quem Salvator noster pertulit, ob oculos poneret atque ad fortiter ferendam mortem et quidquid tandem Dominus permisisset adhortaretur, Cardinalis respondit: „Fortiter et constanter, fortiter et constanter.“ Cum autem ad illa verba ventum esset, ubi Dominus emisisse spiritum legitur, ad parietem capite paululum converso alta voce, ita ut ab omnibus exaudiretur, Dominicam orationem et Angelicam salutationem articulatim distincteque recitavit. „O crux ave spes unica.“ Tum et illud: „Iesu Christe Filii Dei vivi miserere mei.“ Tum et illud, quod in omni vita sua in ore atque in animo suo perpetuo habuit: „Mane nobiscum Domine, mane nobiscum Domine.“ Crucifixi praeterea imaginem sic amplexabatur, sic in manibus habebat, sic clavorum vestigia osculabatur, ut plane ostenderet, quam ardentibus erga Deum fuerit in omni vita sua caritatis ignibus inflammatus. Iussit postea ad se nepotes suos, quos charissimos habebat, accersiri, quibus ad lectulum prostratis et lachrymas profundentibus sacra sua manu in caput Domini Stanislai Hosii de Bezdan filii tui charissimi imposita sanctam suam benedictionem omnibus impertivit. Tandem autem orationibus, quae legebantur a P. Oliverio, intentus et signo sanctissimae Crucis pectus suum frequenter muniens atque ad pleraque etiam respondens, cum aliquoties illa salvatoris verba devotissime iterasset: „In manus tuas commendo spiritum meum,“ Iesu quoque salutare nomen invocasset, percontantique Patri Oliverio, num quae legebantur omnia intelligeret, bis ac ter respondit: „Intelligo, intelligo intelligo,“ postquam prorsus omnia, quae pro animae commendatione praecepit Ecclesia, lecta perfectaue fuissent, illo ipso Beatae Virginis Mariae festo, quod in Nonas Augusti incidit, hora nona, qua spiritum suum Dominus in cruce emisisse legitur, plenus dierum et gratiae Dei, plenus omni sapientia et intellectu, in senectute bona, quietissime et placidissime obdormivit in Domino. Quae sequuta sunt, concursus videlicet plorantium ac

quasi quandam tempestatem publicarum querelarum, exequias, conciones, laudationes, oscula quae sanctis illis manibus dabantur, contactus ut vocant rosarium et incolarum (o foelices Capranicas) de ferendo corpore contentiones, non calamo et attramento, sed lachrymis tibi scriberem, si legere posses. Hoc unum addo, 5 quod in huius tam sancti et in omne tempus laudati Cardinalis transitu reipsa cognovi, pretiosam esse mortem Sanctorum in conspectu Domini. Tum et illud verissimum esse deprehendi, quod a quodam S. Patre dictum est: „Non potest male mori, qui bene vixerit.“ Plane enim fuit vitae exitus anteactis vitae studiis consentaneus. Sed plura non possum in hoc meo incredibili et vix unquam consolabili 10 dolore. Nam et oculos meos ista commemoratio fletu debilitavit et manum dolore impedit, iustius ut ego possem, quam ille Tragicus, exclamare:

O Lux semper funesta mihi
Tempore ab illo lux est tenebris
Invisa magis.

Seneca,
Octavia
vers. 19.

15 Et alius quidam:

Dividor haud aliter quam si mea membra relinquam
Et pars abrumpi corpore meo visa est.

Ovid.
Trist. I. 3,
73.

Ac utinam, utinam, inquam, vita mea vitam illius redimere potuissem, sicut olim David vitam subditorum filii sui vita, Deo optionem proponente, redemit. 20 Nec Respublica Christiana tanto praesidio tam necessario tempore caruisset, nec ego vitam hanc viverem omni morte diriozem. Mihi enim sine Hosio vivere est: sine sole et sine vita vivere. Haec me spes sola solatur, quam etiam optimi quique et intelligentissimi viri in hac Urbe conceperunt, quod Hosius in beatorum sedes translatus vitae coronam accepit: cum ob immensam et infinitam Dei misericordiam, in qua semper omne salutis suae firmamentum collocare consueverat, tum 25 ob vitam in timore Domini et in custodia mandatorum eius ab ipsis usque incubulis ad ultimum vitae diem fideliter ac religiose actam laboresque pro Ecclesia Christi magno cum fructu utilitateque susceptos: tum vero etiam, quod si quam illius splendori labeculam humanae conditionis infirmitas aspersit, sicut ante 30 dies aliquot apud Illustrissimum Dominum Cardinalem Pelleveum, Archiepiscopum Senonensem, in Signatura, ut vocant, Officii S. Poenitentiariae (cuius ille curam Urbanos calores fugiente Hosio sustinere quotannis consueverat, quemque sibi Hosius dari successorem cupiebat), viri virtutis et sapientiae laudibus celeberrimi, Martinus ab Azpilcueta Doctor Navarrus et Franciscus Toletus, Societatis Iesu et 35 S. Officii Theologus, praesente me retulerunt, ac idem ante multa saecula plerisque aliis sanctissimis et laudatissimis viris ex Ecclesiasticis annalibus accidissem memorarunt: quem in universo vitae cursu totis septuaginta sex annis nunquam in corpore suo senserat, acerbissimus ille ac prope intolerabilis crucis dolor absterisit atque expiavit: ut ne quae, sicut ait Paulus, ligna, foenum, stipulae remane- 40 rent, quae possent ingressum illius in aeterna tabernacula, in transitu flammee versatilisque gladii remorari. Sepultus est nona Augusti, ita, ut volebat, in Ecclesia sua titulari S. Mariae in Transtiberim, in quo olim loco fons olei effluxisse in Nativitate Salvatoris nostri memoratur, ad dexteram partem altaris maioris, sub imagine Assumptionis gloriosissimae Virginis Mariae, Mosaico opere olim facta, 45 adhibitis consuetis Ecclesiae Catholicae caeremoniis, praesentibus et communem Reipublicae Christianae calamitatem deplorantibus optimis quibuscunque et doctissimis viris, qui tantum hunc Cardinalem immortalem, si fieri potuisset, omnes esse

Sepelitur
in ecclesia
S. M. trans
Tiberim.

Thomae cupiebant. Funebrem orationem et Hosii pietate et sua in eum observantia di-
 Treteri gnissimam habuit eiusdem Ecclesiae Canonicus Thomas noster Treterus. Vulgus
 oratio fu- hominum nil aliud habet magis in ore, quacumque nos vertimus, quam: „Mortuus
 nebris. est magnus vir, sanctus vir, doctus vir, verus doctor Ecclesiae, vera columna.“
 Pauperes autem cum uno Hosio omnia se amisisse arbitrantur. Deus et pater 5
 Domini nostri Iesu Christi, qui potest ex lapidibus suscitare filios Abrahae, ipse
 suscitare in Ecclesia sua dignetur Hosio similes quamplurimos Catholicae verita-
 tis acerrimos propugnatores: quorum opera perfectum videamus, ut ne sit amplius
 in orbe Christiano Iudas et Israel, Roboam et Hieroboam, Hierusalem et Sama-
 ria: sed sit universa terra unius labii et sermonum eorundem. Sit multitudinis 10
 credentium cor unum et anima una. Sit unum ovile et unus pastor. Amen.

EPITAPHIUM STANISLAI HOSII

in eius titulari ecclesia Beatae Mariae trans Tiberim

in marmore nigro literis aureis insculptum.

D. O. M.

15

STANISLAO. HOSIO. POLONO. S. R. E. PRAESB. CARD. VARMIE.
 EP. MAIORI. PAENIT. VITAE. SANCTITATE. ERVDITIONIS
 ET. ELOQVENTIAE. GLORIA. CELEBERRIMO
 CATHOLICAE. FIDEI. ACERR. PROPVGNATORI.
 XVI. CVM. ANTIQVAE. PROBITATIS. ET. EPISCOP. VIGILANTIAE
 PRESTANTIAM. IN. HVMLITATE. CHARITATE. CASTITATE. BENE-
 FICENTIA. EXPRESSISSET. HERET. SECTAS. SCRIPTIS. ET. CONSILIIS
 SAPIENTISS. FERVENTER. OPVGNASSET. MVLTOS. AB. ERRORIB.
 REVOCASSET GRAVISSQVE. LEGATIONIB. PRO. PACE. ECCL. DEI
 CVM. APVD. CAROLVM. V. ET. FERD. CES. TVM. PRECIPVE. IN
 S. CONC. TRID. PII. III. PONT. NOMINE. FELICISS. PERPVNCTVS
 CHRISTIANAE. REIPVB. PLVRIMVM. PROFVISSET
 OMNIVM. VIRTVTVM. LAVDIB. ET. EXEMPLIS. AD. IMITAN-
 DVM. ABVNDANS. OBDORMIVIT. IN. DOMINO. NONIS. AVG.
 ANNO. SALVTIS. M. D. LXXIX. AETATIS. SVAE. LXXVI.
 STANISLAVS. PATRVO. ET. STAN. RESCIVS. PATRONO. BENE-
 FICIENTISS. EXECVT. TEST. POS.

20

25

30

HAEC. SCRIPSI. VOBIS DE IIS. XVI. SE-
 DVCVNT. VOS.

CATHOLICVS | NON EST | XVI. A RO- | MANA. EC- | CLESIA |
 IN FIDE | I. DOCTRI | NA. DIS- | CORDAT.

35

AD VITAM STANISLAI CARDINALIS HOSII

auctore Stanislao Rescio

APPENDICES IV.

I.

ORATIO THOMAE TRETERI

habita in exequiis Stanislai Cardinalis Hosii

in Basilica S. Mariae trans Tiberim die XIV Augusti MDLXXIX.

Monitum praeivum.

THOMAS TRETERUS Posnaniae, in primaria Poloniae Maioris urbe, honestis parentibus die 1. Martii a. 1547 genitus, Brunsbergae in Hosiano Collegio S. I. humanitatis et eloquentiae studiis perpolitus quum Cardinali Varmicensi ingenii ac morum elegantia mirifice sese probasset, in familiam eius aulicam adlectus est. Anno 1569 Maecenatem suum Romam petentem comitatus est eique superstiti amore sincero et plane filiali continenter adhaesit. In Urbe quantum temporis ei a negotiis et studiis theologicis supererat, id omne in literas et artes liberales conferebat, cuius rei documentum extat „In Quinti Horatii Flacci poemata omnia rerum ac verborum locupletissimus Index“, quem anno 1575 Antverpiae Christophori Plantini typis mandavit. Collectum autem et confectum est hoc opus etiamnum propter magnam diligentiam a viris doctis magni habitum „in aedibus Hosii“, cui has studiorum primitias gratus dedicaverat autor epistola praevia d. d. Cal. Ianuar. 1575. Hosio demortuo Treterus die XIV Augusti a. 1579 *orationem funebrem* habuit „et Hosii pietate et sua in eum observantia dignissimam“ (cf. supra pag. CXXIV) in ecclesia benefactoris sui titulari S. Mariae trans Tiberim, cuius ipse brevi ante eodem Cardinali intercedente canonicus factus erat. Haec oratio ad calcem vitae Hosianae a Stanislao Rescio scriptae primum Romae a. 1587, deinde Olivae a. 1690 impressa est, quas editiones nova haec nostra recognitio ad verbum paucis erroribus typographicis correctis sequetur.

Treterus autem noster, id quod silentio praeterire hic non possumus, per totam vitam suam usque ad diem supremum, quem Frauenburgi in canonicatu suo Var-

miensi die XI Februarii a. MDCX obiit*), Cardinalis sui dilectissimi nunquam oblitus est. Testes sunt *centum carmina in Hosii laudem composita*, quae celeberrimi Episcopi Varmiensis vitam eodem prorsus ordine, qui in opere Resciano modo laudato apparet, vividis coloribus depingunt fidemque faciunt, autorem non sine fructu in poetarum latinorum lectione versatum esse**). Quae odarum centuria 75 demum annis post mortem auctoris prelo Cracoviae subiecta quum iam aestate anni 1582, eodem fere tempore quo vita a Stanislao Rescio scripta, finita esset, Treterus sine mora eandem materiam, quam modo fidibus Appollineis cecinerat, coloribus Apellaeis eleganter depingere grata vice est aggressus. Audi ipsum poetam in „conclusionem“ operis sui sic Hosium alloquentem:

„Grandia conamur tenues tamen, ut datur, et nos
Et canimus parvis hic tua gesta modis.
*Insuper aeratis insculpsimus illa tabellis,
Allicere ut plures inspiciendo queant.*
Accipe dona tui, quamvis non magna, Treteri,
Qui tibi prae multis charus alumnus erat.“

Hoc opus iconographicum cum sententiosis lemmatis ab autore ipso Romae anno 1588 editum hodieque rarissimum, ita ut nisi Petropoli et Varsaviae reperiri nequeat, teste Ianocio***) praeter titulos alium textum exhibebat nullum. Sunt autem tituli, qui iidem centum odis Treterianis accommodari possunt, hi: I. Patria et Natalis Dies. II. Votum Matris. III. Pueritia. IV. Vitae Monasticae Desiderium. V. Puerilis Abstinencia. VI. Profectus in Litteris. VII. Haereseos Detestatio. VIII. Adoles-

*) In Ecclesia cathedrali Varmiensi etiamnum extat monumentum, quod priore a. 1626 per Suecos deletum a. 1681 ei erectum est cum hac inscriptione: „D. O. M. Et perenni memoriae Thomae Treteri I. U. D., ecclesiae patriarchalis Lateranensis Romae Canonici, Custodis Varmien. Cui Posnania ortum ac studiorum progressum, educatio magni Cardinalis Hosii incrementum dedit. Sub tanto animorum ac morum arbitro posito virtutum tyrocinio in eam adolevit amplitudinem, qua meruit a Gregorio XIII Pontifice adoptionem in familiam Boncompagnam, a Stephano ac Sigismundo regibus Poloniae residentis Romae Legati, a S. R. M. Secretariatus titulo decorari. Sed magis ab eruditissimis scriptis viro omnisciae eruditionis provenit decus, inter quorum plurima cum symbolicam Christi vitam et docta penna et subtili elaboratam caelatura edidisset, ipse vivum eiusdem vitae per actam Christi imitationem factus symbolum, privati calami lucubrationes publico exemplo illustravit. Tam piis meditamentis intentum morbus corripuit, mors rapuit et ad umbras silentium, quia vita doctrina gloria vocatissimus cuiusvis tubae clangorem aequabit. Mortuus a. MDCX aetatis suae LX (III). Cui Mathias Lubomierz Treterus ex fratre nepos monumentum hoc erigi curavit a. Dni MDCLXXXI“. Cf. Treteri vitam ab Eichhornio scriptam in Erml. Zeitschrift III, 552 sq.

**) Prodiit hoc opusculum a. 1685 Cracoviae typis Francisci Cezary in 4°. Cui titulus: „Theatrum Virtutum | D. Stanislai | Hosii, S. R. E. Cardinalis, Maioris Poenitentiarii, | et | Episcopi Varmiensis, | centum Odis diversorum generum, | per | Thomam Treterum, | Can: Custodem Varmiensem, | illustratum. | Nunc primum cura et impensis | Matthiae a Lubomierz Treteri | S. R. M. Secretarii, | Grati Nepotis, luci publicae exhibitum“. Editio II. prodiit Brunsbergae a. 1879.

***) I. D. Ianozki, Nachricht von denen in der Hochgräflich Zaluskischen Bibliothek sich befindenden raren polnischen Büchern. Breslau 1753. tom. III. p. 54 etc., ubi accurate hoc opus describitur, cui titulus: „Theatrum Virtutum D. Stanislai Hosii S. R. E. Card. Maioris Poenit. Et Episcopi Varmiensis. Per Thomam Treterum Polonum, Regium Et Eiusdem Cardinalis Secretarium. Pietatis Et Eruditionis Amatoribus, Repraesentatum. Romae M. D. LXXXVIII. III Non: Maii.“

centia. IX. Illecebrarum Contemptus. X. Sensuum Custodia. XI. Eruditionis parandae Ratio. XII. Baccalaureatus in Academia Cracoviensi. XIII. Peregrinatio Studiorum Causa suscepta. XIV. Doctoratus in Academia Bononiensi. XV. Benedictio Paterna. XVI. Familiaritas Principum. XVII. Conversatio in Aula. XVIII. Civilitas Mensae
 5 Restituta. XIX. Iudaei Astrologi Praedictio. XX. Regis et Reginae Concertatio. XXI. Secretariatus Regni. XXII. Secretarii in Cancellaria Regia Munus. XXIII. Beneficia Ecclesiastica et Canonatus Cracoviensis. XXIV. Sacrae Theologiae Studium. XXV. Sacerdofium. XXVI. Sacrosanctum Missae Sacrificium. XXVII. Separationis Consiliorum Detestatio. XXVIII. Sigismundi I de Episcopatu Hosii Voluntas. XXIX. No-
 10 minatio ad Episcopatum Culmensem. XXX. Episcopalis Oneris Discussio. XXXI. Constans renuendi Episcopatum Voluntas. XXXII. Divinae Vocationi datus Assensus. XXXIII. Somni interrupta Continuatio. XXXIV. Legationis ad Caesarem Munus impositum. XXXV. Pacta Foederis cum Carolo V Caesare. XXXVI. Amicitia cum Ferdinando, Romanorum Rege, stabilita. XXXVII. Acta cum Haereticis Torunensibus.
 15 XXXVIII. Translatio ad Ecclesiam Varmiensem. XXXIX. Libelli de Expresso Dei Verbo scribendi occasio. XL. Christianae Confessionis Volumen ex Synodi Decreto. XLI. Cum Alberto, Prussiae Duce, Collatio. XLII. Iuventutis Recte Instituendae Cura. XLIII. Confutatio Prolegomenon Brentii. XLIV. Ternis Pauli IV Litteris Romam vocatur. XLV. Adventus in Urbem, et Consilia Paulo IV data. XLVI. Cardinalatus
 20 oblati recusatio. XLVII. Nuntii Apostolici a Pio IV ad Caesarem Ferdinandum Munus. XLVIII. Tractatio Negotiorum cum Caesare. XLIV. Colloquia cum Maximiliano Bohemiae Rege habita. L. Fauserum Haereticum Vienna pelli curat. LI. Rosam, Pileum et Gladium Caesari tradit. LII. Absens a Pio IV Cardinalis creatur. LIII. Cardinalatus altera recusatio. LIV. Cardinalatum ex Obedientia acceptat. LV. De Loco
 25 continuandi Concilii cum Caesare convenit. LVI. Legatus ad Concilium absens designatur. LVII. Vienna discedit: Tridentum venit. LVIII. Legatio in Concilio Tridentino. LIX. Ad Ecclesiam suam redit a Concilio. LX. Rex, pro Illustrata Patria, gratias agit. LXI. Braunsberga Calixtinos pellit. LXII. Societatem Iesu in Poloniam introducit. LXIII. Martyrii studium et in Peste oratio. LXIV. Ecclesiasticam Iuris-
 30 dictionem defendit. LXV. Censuram de Haereticorum Censura scribit. LXVI. Abstrahitur a Sensibus. LXVII. Synodum Dioecesanam celebrat. LXVIII. Proditio Regionis detecta. LXIX. Elbingensem Ecclesiam recuperat. LXX. De Elbingensium Conversione laborat. LXXI. Amor Subditorum: Cura Bonorum Ecclesiae. LXXII. Comitia Lublinensia et Romanum Iter. LXXIII. Incendium Brigense. LXXIV. Coadiuto-
 35 rem Episcopatus assumit. LXXV. Sueciae, Angliae, Saxoniae convertendae Studium. LXXVI. Sigismundi Augusti, Poloniae Regis, Exequiae. LXXVII. Confoederationem Haereticorum oppugnat. LXXVIII. Fit Maior Poenitentiarius. LXXIX. Hospitale Polonorum Romae instituit. LXXX. Sublaci, ad Reliquias S. Cleridonae, sanatur. LXXXI. Cardinalatus in Urbe tituli. LXXXII. Senectus. LXXXIII. Viaticum et Dis-
 40 positio Domus. LXXXIV. Transitus. LXXXV. Exequiae et Piorum luctus. LXXXVI. Sepulcrum. LXXXVII. Religio. LXXXVIII. Charitas. LXXXIX. Castitas. XC. Eruditio. XCI. Humilitas. XCII. Prudentia. XCIII. Sinceritas. XCIV. Gravitas. XCV. Humanitas. XCVI. Hospitalitas. XCVII. Beneficentia. XCVIII. Exemplaritas. XCIX. Virtutum Meritorumquae Praemia. C: D. O. M. D. Stanislao Hosio, S. R. E. Cardinali, Maiori
 45 Poenitentiario, Episcopo Varmiensi, Viro Incomparabili, Principi Patronoque Beneficentiss. Thomas Treterus Animi Grati Monumentum Consecr. Romae CIO. IO. LXXXVIII. III. Non. Maii.

Ex hoc titulorum indice apparet easdem prorsus materias Treterianis tum odis tum imaginibus tractari, quas Rescius tribus libris vitae suae Hosianae describit, exceptis duabus, quae carmine (et icone) XIX et LXXX depinguntur. Prioris argumentum hoc est: Astrologus quidam Hebraeus anno 1538 admonet Choinium, Episcopum Cracoviensem, ut prae ceteris Hosium amet et foveat. Se enim ex astrorum observatione cognovisse futurum, ut omnes Regni Poloniae antistites superet, id quod illo ad Cardinalatum evecto re vera evenit. In altero carmine de Hosio ad reliquias S. Cleridoniae Sublaci anno 1576 mirum in modum repente sanato agit̃r.

Idem fere dici potest de vita Hosii, quam Treterus Frauenburgi circa annum 1595 et pedestri oratione et brevi elogio poetico descripsit in opere, cui titulus: „de episcopatu et episcopis ecclesiae Varmiensis“ *). Quae opuscula quum nihil contineant, quod in opere Resciano uberius et melius non sit tractatum, satis erit, si in nostra editione ex omnibus scriptis Treterianis, quae in memoriam et laudem dilectissimi sui Cardinalis pio gratoque animo prorsus insigni nec pauca nec spernenda composuit, solam orationem funebrem in tot tantorumque virorum praesentia Romae publice declamatam hic exhibebimus.

Oratio Thomae Treteri.

Quis dabit capiti meo aquam et oculis meis fontem lachrymarum et plorabo: non, ut Hieremias ait, vulneratos populi mei, nec ut Iesus miseriam Hierusalem: sed plorabo sanctitatem, misericordiam, innocentiam, castitatem: plorabo omnes pariter in unius morte defecisse virtutes! Ecce enim vir innocens, cum quo de utero matris suae egressa est pietas et a diebus infantiae suae crevit miseria: qui nunquam in vanitate, sed coram Domino ambulavit in veritate et in corde perfectus, oculis omnium vestrum, Auditores, expositus, viam universae carnis ingressus est. Neque tamen lugendus est nobis ille, qui caelestem illam in domum migravit, sed nobis impatientius est dolendum, qui talem videre desiimus. Cuius quidem doloris ut tanto iustiore vos habere causam intelligatis, quanto gravius damnum est quod incurrimus, faciendum mihi putavi, ut quali quantoque viro Ecclesia Dei sit orbata brevibus ostenderem; et quantum ad animarum spiritua- lem profectum piis omnibus eius ad caelestem gloriam transitus consolationis ad- ferre possit, oratione commemorarem, quod dum facio, ut mihi benignas aures praebeatis oro. Possem autem hic et generis et piissimorum eius parentum mentionem facere, unde non obscure disceretis, quod vere de utero matris egressa est secum pietas; sed ad ea quae sunt eius propria, huicque loco muneri et dignitati, in qua spiritum suum Domino reddidit, ac vestrae expectationi magis consentanea, cursum orationis meae convertere malo. Ac primam quidem illam aetatem suam innocentissime semper egit, quandoquidem in eo domum sibi constituerat castitas et continentia radices fixerat in profundis. Et virum et iuvenem se esse nisi per patientiam laboris ignorabat. Utebatur lectione pro requie et ludos omnes et otium cane peius et angue fugiens, orationibus et studiis intendebat. Cae-

*) Impressum est hoc opus cura et impensis M. Lubomierz Treteri Cracoviae a. 1686. Cf. ibidem pag. 112 et 114.

terum cum ex Italia, ubi partim Patavii, partim Bononiae litteris diligentem operam dederat, in Poloniam rediisset, sicut olim in Samsonem, ita quoque in illum irruit spiritus Domini, ut dilaceraret leonem rugientem Diabolum, qui per nefandas haereses vineam Domini in patria sua vastare coeperat. Quamobrem totam animi contentionem ad oppugnandos et persequendos haereticos convertit: et cum esset singularem innocentiae pietatisque laudem apud omnes in patria sua consequutus, vitae suae exemplo coepit universos viam veritatis docere. Postea vero ad munus Épiscopale a Paulo Tertio Pontifice Maximo vocatus, totum se tanquam potestatem habens huic uni cogitationi immersit, ut ab ovili suo rabiem haereticam arceret et reliquis etiam Regni vulneribus mederetur. Partim igitur consiliis, partim admonitionibus, partim scribendis concionibus, quae per praedicatores ubique populis annunciarentur, partim libris catholicis subministrandis, partim et alendis educandis in fide catholica haereticorum liberis, veluti communis patriae Pater pro omnium salute conversioneque tota animi contentione laboravit. Quae res adeo illi successit, ut si haereticos spectes, nullus eorum reperi-
 tus sit, qui Hosium Episcopum errorum suorum inimicum non senserit: si catholicos consideres, nulla sit Orbis Christiani pars, ad quam laborum et scriptorum illius fama non pervenerit, adeo ut propter gratiam, elegantiam et quod maius est, spiritum intus loquentem ex Latina in Gallicam, Germanicam, Polonam, Anglicam, Scoticam et quemadmodum a magni nominis viro quodam nuper accepimus, in Armenam etiam linguam divinae lucubrationes eius traductae fuerint. Talis igitur tantique viri fama commotus Paulus Quartus Pontifex, ne lucerna haec veluti sub modio abscondita diutius lateret, super candelabrum eam constituendam ac aeternis suis litteris Hosium Episcopum e dioecesi sua ad Urbem hanc totius Orbis theatrum evocandum curavit: de modo rationeque restaurandae religionis consilia cum illo communicavit in magnoque, quoad vixit, semper honore habuit. A successore tandem Pauli Pio Quarto ad Imperatorem Ferdinandum Nuntius designatus ita se illo in munere gessit, ut praeclaris eius virtutibus incitatus Pontifex facere non potuerit, quin eum absentem et diu multumque re-
 luctantem primo Cardinalem, postea etiam Legatum ad Sacrum Oecumenicum Tridentinum Concilium crearet; in quo praeter singularem prudentiae, eruditionis ac pietatis laudem Sanctae Sedis Apostolicae dignitatem ita sustinuit, ut Sancti illi Patres ex diversis totius Orbis nationibus auctore Spiritu Sancto congregati plane divinas tanti viri dotes et incredibilem propagandi cultus divini ze-
 lum admirari satis non potuerint. Foris apud eum non mansit peregrinus, ostium eius viatori patuit, ardor charitatis omnibus. Absoluto demum Concilio in patriam reversus, quo in celsiori honoris et dignitatis gradu se constitutum videbat, hoc maiore studio ad divini honoris rationes in ea propagandas ferebatur. Quamobrem quantum apud Sigismundum Augustum Regem gratia, quantum apud Senatores reliquosque Regni ordines auctoritate valuit, tantum contendebat et elaborabat, ut quae in Sacrosancto illo Concilio sancte pieque constituta fuerant, ea in patria sua exequutioni mandarentur, levem sumptuum et laborum in provecta iam aetate rationem ducens, dummodo pietas et religio perditorum hominum temeritate atque audacia profligata rursus introduceretur. Primus ille fuit in uni-
 verso Poloniae Regno, qui Patribus Societatis Iesu in partes illas evocatis morum disciplinam collapsam in Clero restituere ac ut iuventus in litteris et Dei timore diligenter institueretur, perficere conatus est; cuius consilii eum fructum vidit, ut

et alii itidem antistites exemplo ipsius incitati collegia eiusdem Societatis erigerent, ex quibus ad Ecclesiae Dei rationes in regionibus haeretica labe infectis promovendas plurimum emolumenti redundat. In Senatu Regio quoties suo loco sententiam diceret, ad eum finem omnia retorquebat, ut Satanae Synagogis ever-
sis Christianam religionem auctam et propagatam in patria sua videre posset. 5
Inde tot admonitiones, tot consilia a Spiritu Sancto profecta, tot vias ad animarum perditarum salutem recuperandam adinventas Regi Senatoribusque non magis viva voce, quam per divinas plane epistolas suas suppeditare nunquam destitit: ut vel ex hoc uno quilibet facile intelligere posset, nihil eum unquam praetermittere solitum, quod et ad pastoris vigilantissimi et ad Senatoris prudentissi-
mi patrisque patriae amantissimi munus pertineret. Animum ad durissima quaeque pro Christiana religione toleranda ita semper praesentem et plane invictum adferebat, ut nec potentiorum haeticorum minas unquam extimesceret, nec a dicendi libertate sibi temperandum esse existimaret, etiamsi gratia principum exci-
dendum esset, si quando Christi et religionis causa ageretur. Hinc saepius dicere 15
solebat, se votis ardentibus id semper a Deo exposcere, quoties Beati Andreae, qui patronus Varmiensis Ecclesiae est, in Horis Canonicis commemorationem faceret, eam ut illi constantiam animique fortitudinem largiretur, quo pro Sacrosancta fide extrema quaeque pati, quin et crucem ipsam perferre, si id Ecclesiae
proficuum esset, illi concederet. Decimus iam annus agitur, ex quo ad hanc almam 20
urbem gravissimis quibusdam de causis advenerat. In qua qualem pietatis, prudentiae, sanctae conversationis et vitae innocenter actae odorem sparserit, norunt omnes: prae caeteris autem Sanctissimus Dominus Noster Gregorius xiii. Pontifex Maximus, qui prudentissimus meritorum cuiusque aestimator cum ad eum virum
Maioris Poenitentiarum munus detulisset, id se eo consilio facere affirmavit, ut de 25
peccatis alienis iudicandi ei potissimum potestatem tribueret, qui priorum peccatorum minimum haberet. O magnum Maximi Pontificis de magno Cardinali testimonium: quod aetas futura admirabitur, Ecclesia universa semper comprobabit. Sed non huius loci neque temporis esset omnia recensere, quae de praeclaris eius
virtutibus recte dici possent. Quamobrem ad hoc iam nostra convertitur oratio, 30
quod omnium actionum illius veluti summam quandam complectitur. Nam cum vere dictum sit: Non posse eum male mori qui recte vixerit, sanctissimam Hosii Cardinalis conversationem nihil magis comprobare posse videtur, quam mors sancta, ut quae ad veram illam et nullis unquam temporum saeculis circumscriptam
vitam aditum illi patefecerit. Nam ex eo tempore, quo humanae conditionis infir- 35
mitatem ratione comprehendere coepit, cum artem recte moriendi discere nunquam intermisisset, id consequutus est, ut quo magis per declive senectutis iter
ad mortalis istius vitae terminum appropinquabat, hoc ferventius bonis operibus sanctisque virtutum exercitiis insistere non cessaret: adeo ut corpusculo vigiliis,
orationibus, ieiuniis, pro Ecclesia Dei susceptis laboribus exhausto, fervor spiritus 40
non modo in dies sed in horas ac momenta paene singula magis atque magis in
eo cresceret. Nullam diem intermittere solebat, qua mente ad Deum elevata paratum se esse non diceret hac vita mortali excedere, quando divinae Maiestati
illius placitum esset; ut voluntatem hanc suam sacrificii cuiusdam loco quotidie
Deo offerens voluntarii quodammodo martyrii coronam sibi contexere videretur. 45
Creverat iam in tantum imbecillitas corporis aetate diuturnoque languore con-
quassata, ut cubiculo tuto exire non posset. Quamobrem die, quae festum Divae

Marthae Christi hospitae praecedebat, cum se peccatorem indignum pronunciasset, velle tamen, quod olim Martha, se etiam cras facere dixit, ut Christum creatorem et redemptorem suum hospitio exciperet. Postridie itaque facta sacerdoti confessione, postquam sacrificio Missae, corpore debilis in genua tamen provolutus, 5 attentissime interfuisset, Sanctissimum Eucharistiae sacramentum cum maxima humilitate, gemitu ac lachrymarum effusione devotissime suscepit. Diebus quatuor sequentibus Missam itidem et Officium Horarum Canoniarum recitatum magna cum attentione audivit. Tandem pridie festi S. Mariae ad Nives, cum iam tempus resolutionis suae instare intelligeret et totum se divinae voluntati submisisset, de-
 10 nuo iterum confessionis sacramento se expiavit, ad diem sequentem tam Sacra-
 sanctam Communionem quam extremam unctionem differendo, indicans quibusdam e suis, quod extimescere videbantur, se nocte illa non morituum. Postridie, ex-
 plecto Horarum Canoniarum officio, quo tempore manus in caelum frequentissime
 15 extendebat, Missam audivit, viatico Sacrosanctae Communionis maxima cum re-
 verentia et humilitate se communiens familiae universae iam de hoc mundo cae-
 lestem illam in domum migraturus plane paterno affectu benedixit. Sacramentum
 extremae unctionis, ad luctam contra spiritus malignos se praeparans, suscepit,
 gratias divinae Maiestati agens quod ad septuagesimum sextum aetatis suae an-
 num attingere illum voluerit, quo Sanctus Ecclesiae Doctor Augustinus, quem
 20 prae caeteris maxime admirabatur et colebat, ex hoc saeculo quondam migrave-
 rat. Longum esset enumerare suspiria, lachrymas, gemitus, orationes, quas ad
 Deum ardenti corde iugiter emittebat. Singulari veneratione quadam vivificae cru-
 cis trophaeum, quod sibi offerri voluit, prosequabatur, spiritum suum Domino
 commendando, devotissime loca vulnerum Domini Iesu exosculando et illud quod
 25 Ecclesia concinit: „O crux ave spes unica“, saepius ingeminando. Lectionem Pas-
 sionis Dominicae secundum Ioannem cum sibi legi praecepisset, quoties Sacro-
 sanctum nomen salvatoris nostri Iesu nominari audivisset, toties pileolo e capite
 deposito, aut cum iam prae debilitate non posset saltem leviter tacto, creatori suo
 honorem debitum exhibere conatus est: et tandem hora nona, qua Dominus in
 30 cruce pro salute generis humani spiritum emisit, vir sanctus itidem, cum se ali-
 quoties crucis signo communivisset, animam Christo redemptori, omnibus suis
 inspectantibus et ad lectulum genu prostratis, placidissime foelicissimeque tradidit.
 Sic die Beatissimae Virginis, quam singulari devotione semper prosequabatur,
 Transfigurationis Domini festum praecedente, ipse quoque transfiguratus de morte
 35 ad vitam, de valle lachrymarum ad montem totius laetitiae et foelicitatis transivit,
 corporisque vinculis exutus claritatem vultus Dei intuetur, in qua verae beatitu-
 dinis suavitas et aeternae delectationis dulcedo est reposita. Habetis iam, Audito-
 res, brevem tam sancti Cardinalis Pastorisque vigilantissimi, quem διαβεβηκῶν
 non immerito appellare possumus, vitae summam, in quo cum summa in Deum
 40 pietas, in proximos charitas, in omnibus autem eius actionibus simplicitas et sim-
 plex prudentia eluceat, dubitandum non est, eum in beatorum sedes receptum,
 Iesu Christi conspectu dulcissimo perfrui, quem semper amavit, in quem credidit,
 quem palam confessus est, quem ad extremum usque halitum semper in corde,
 semper in ore habuit; ut eum non tam orationibus nostris quam nos potius pre-
 45 cibus illius apud Deum adiuvari posse verisimiliter credendum sit. Effugit enim
 iam iustus hic de angustia saeculi huius in maligno positi, de fructu laborum suo-
 rum repletur bonis et iuxta opera manuum suarum retribuitur ei. Seminanti iusti-

tiam merces fidelis reddita est et requies aeternitatis iam data est ei. Commendemus ergo nos, fratres, orationibus eius et vicissim commendemus ipsum orationibus nostris, quarum praesidio si iam non indiget, orationes nostrae cum maximo fructu in sinum nostrum revertentur. Ante omnia vero demus operam, ut iisdem vestigiis insistamus, quibus ille eo quo cupimus iam pervenit. Frustra nam- 5
que Sanctorum labores, conatus et merita commemoramus, si ea factis repraesentare non curamus. Inde potius augetur supplicium, unde sperabamus meritum. Non enim absque caussa divina misericordia in hac nocte mundi huius tam conspicuum lumen accenderat, sed ut ad viam salutis possent venire qui cupiunt et excusationem non possint invenire qui negligunt. Felix igitur terra, quae talem 10
genuit; sed felicior quae talem Domino reddidit. Sit sanctificata quae dedit; sit benedicta, quae sacrum thesaurum in se recepit. Magis nunc in cordibus hominum loquetur vita absentis, quam vox praesentis, magis exempla perficient, quam verba. Oremus, ut ille oravit: ieiunemus, ut ille ieiunavit: facultates nostras distribuamus in pauperes, ut ille distribuit: castigemus corpus nostrum, ut ille castiga 15
vit; perseveremus in bonis operibus, ut ille perseveravit. Certum est quod eiusdem gloriae possessionem adibimus, quam ille adiit. Quod nobis contingat gratia et misericordia D. N. Iesu Christi, qui cum Deo Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen.

II.

20

STANISLAI HOSII CARMINA IUVENILIA.

Monitum praeivium.

Stanislaum Hosium autumnno anni 1519 Albo Universitatis Iagellonicae inscriptum, die vero S. Luciae a. 1521 ad gradum baccalaureatus promotum Cracoviae pro sui saeculi more carmina Latina non solum composuisse sed etiam typis mandasse, 25
qui de eius vita scripserunt ad unum omnes referunt. „*Conscriptis carminibus*“ — verba sunt Stanislai Rescii in vita Hosii lib. I. cap. 5, editionis nostrae pag. VII, — „impurissimae doctrinae foeditatem et catholicae et apostolicae doctrinae veritatem, ut aetas adhuc tenera et carminis leges ferre poterant, aggressus est... ostendere.“ Thomas vero Treterus, qui idem in „theatro virtutum D. St. Hosii“ carmine VII testatur, in 30
praefatione Indici Horatiano praemissa Hosio suo scribit haec: „Quo maiore spe sum te quoque minus moleste laturum, quod Indicem hunc... clarissimo tuo nomini dedicaverim; quem a similibus auctoribus olim evolvendis non omnino abhorruisse et complures psalmi Davidici a te *pulcherrimo carmine* redditi et reliqua itidem tua scripta non obscure testantur“. At vero, quod dolendum est, nemo hucusque haec carmina 35
in diversis libellis saeculo XVI impressis hodieque rarissimis abscondita potius et

sepulta quam luci publicae exhibita collegit, quorum quaedam, inprimis illae psal-
 rum Davidicorum paraphrasae a Tretero laudatae, omnino perdita esse videntur. Quare
 operae pretium nos facturos credidimus, si quos hic illic in bibliothecis dispersos
 invenimus Hosianae Musae fructus lectoribus collectos hic proponeremus brevibusque
 5 notis illustratos, eos qui de singulorum carminum origine et indole plura quaesituri
 essent, ad commentariolos delegantes, quos alibi nuper foras edidimus *).

I. In „Iudicium Astronomicum“ ad annum 1522 Epigramma.

E libello a. 1522 Cracoviae per Io. Haller impresso, cui titulus: „Iudicium Astronomicum
 Cracovien. ad Annum domini 1522 Nicolai de Shadek Arcium liberalium Magistri: dedita opera cla-
 10 boratum“. In fronte legitur:

Stanislai Hosz Cracoviensis. | Ad Lectorem Decatostichon.

Qui cupis arioli presagia visere docti,
 Noscere qui gliscis quaeve futura fient,
 Dulcis ephebe, pedem celeri huc converte meatu
 15 Vatis et altisoni perlege scripta frequens.
 Hic rite astra sapit, poterit nec fallere quemquam,
 Scit cursus sibi quid sidereique velint.
 Numinis interpres phebei aut doctior illo est
 Qui praesens doctum condidit istud opus!
 20 Nam quod aristeus reperit vel celifer atlas
 Rite Schadek novit, rite futura docet.

II. In „Iudicium Astronomicum“ ad annum 1524 Epigramma.

E libello, cui titulus: „Iudicium astronomicum Magistri Nicolai de Shadek in Studio Cra-
 covien. ad Annum domini MDXXIII editum“. (Impressum Cracoviae in aedibus Dni Ioannis Haller
 25 Anno MCCCCXXIII). Epistolam dedicatariam autoris ad Petrum Tomicium Episcopum d. d. 1 No-
 vembr. 1523 excipit:

Stanislai Hosii Cracoviani Epigramma ad Lectorem.

Optime doctorum Moecenas, inclite praesul,
 Praesul, sarmatici spesque decusque soli,
 30 Nestora consilio solitus superare triseclum,
 Sacrificum referens religione Numam,
 Matura sancto similis gravitate Catoni,
 Cuius et ambrosio nectar ab ore fluit,
 Ut lepido valeas cautes sermone secare,
 35 Nomina quod Petrus Tomiciusque notant,
 Te voco praesidium praeclaris artibus unum,
 Tecum fert animus paucula verba loqui!
 En tibi Nicoleos (cui vel Paretonius ille
 Cederet ariolus Lesbios atque Prilis)

*) Cf. Pastoralblatt für die Diöcese Ermland VI, 70 sq. X. 5, 21 sq.

Nicoleos Shadek (qui callet ab arte futura)
 Offert ingenii munera parva sui.
 Te rogat et supplex, te cernuus orat, ut illa
 Non matutina sumere fronte velis.
 Hos quoque, Moecenas studiorum summe meorum,
 Versiculos iam nunc consule quaeso boni.
 Nam quando maior nobis accesserit aetas,
 Tunc passim nostro carmine notus eris.

5

III. In „Iudicium maius“ a. 1524 Epigramma.

E libello, cui titulus: „Iudicium maius magnarum coniunctionum anno 1524 evenientium ad 10 annos futuros quadraginta duraturum per Magistrum Iohannem Plonisco nuper editum.“ („Impresum Cracovie per Florianum“ sc. Ungler). In fronte legitur:

Dignissimo Praesuli Premisliensi Domino Andreae Critio, optimorum eruditissimo, et eruditissimorum optimo ac Moecenati suo colendissimo, Stanislaus Hosius, clientulus deditissimus, et se, et praesens commendat prognosticon.

15

Antistes celebris, vates doctissime, nostri
 Fama, decus, columnen, gloria magna soli,
 Quem primum latias huc invexisse Camoenas
 Scimus, et Aonias sede movisse deas,
 Infantem duce quo nostris expellier oris
 Barbariem spes est tempore posse brevi!
 Aerea divino qui Lutherana Batylla
 Altari adponis, iussit ut ipse deus,
 Cuius principium laudum reperire valemus,
 Sed quarum nullus finis adesse queat.
 Antistes celebris, Mœcoenas optime, grata
 Quae tibi donantur munera fronte cape.
 Me quoque (nil quamvis meritum) fac scribier albo,
 In quo signatus sit tibi quisque cliens.

20

25

IV. In „Iudicium Astrologicum“ a. 1525.

30

E libello, cui titulus: „Iudicium astrologicum anni MDXXV. venturam eius dispositionem per quartas, menses et dies: hominum insuper affectiones, locorum status et terre nascentium conditiones edocens: in celebri studio Cracoviensi per Magistrum Nicolaum de Shadek, pro laude gubernatoris celorum et providentia mortalium fideliter elaboratum“. Inferius legitur:

Tetrastichon Stanislai Hosii ex tempore aeditum.

35

Si iuvat aethereos lector cognoscere cursus,
 Haec abs te cuperem scripta subinde legi.
 Nam praevisa minus possunt ut tela nocere,
 Cognita sic non tam laedere damna solent.

V. In laudem Philippi Callimachi (a. 1524).

E libello, cui titulus: „Philippi Callimachi Experientis ad Innocentium octavum Pontificem Maximum lanua ortum de bello inferendo Turcis oratio“, Cracoviae ap. Io. Haller 1524. Inferius legitur:

5 IN LAVDEM PHILIPPI CALLIMACHI EXPE-
rientis per celeberrimum Antistitem Premislien- | sem Dⁿⁱ ANDREAM CRITIVM ab inte- |
ritu vindicati Stanislai Hosij Craco- | viani Epigramma.

Qualis ab altiloquo multum celebratus Homero

Olim Sisyphides providus ille fuit,

10 Qualis et Aeneas Andini carmine clarus,

Qualis Apollonius vel Tyaneus erat:

Talis hic Ausoniis nunc prodit natus in oris

Experiens re cum nomine Callimachus.

Qui varios hominum mores expertus et hostis

15 Perdoctus fraudes pervigilesque dolos,

Illius inquam hostis quo non truculentior alter

A nostris Turca dicier ipse solet.

Vincere ut hunc valeant nostri sine pulvere quoque,

Hoc docet ecce brevi codice Callimachus,

20 Qui fuerat tineis et blattis esca futurus,

Esset et annoso perditus hercle situ,

Ni succurrisset musarum dulcis alumnus,

Sarmatici Cricius gloria magna soli.

A virtute sua vocitatus iure virilis,

i. e. Andreas

25 Emunctae naris iuditique boni,

Helluo librorum (velut appellasse Catonem

Traditur Arpinas nobilis ille gravem),

Phoebeo Critius Pelignus carmine vatem

Aequiparans Dryadum Thespiadumque decus.

30 Omnibus est certe punctis numerisque probatus

Humanus cuivis atque benignus homo.

Cui multum debes hoc tu, studiosa iuventus,

Nomine, quod luci reddidit huncce librum.

35 Quem lege, quem manibus volvas noctesque diesque,

Commoda quando quidem plurima ferre potest.

VI. Ad Petrum Tomicium Epigramma (a. 1524).

Ex eodem libello Callimachi contra Turcas, in cuius fine legitur:

AD (EVNDEM) REVERENDISSIMUM DO- | MINVM EPISCOPVM POSNANIENSEM |
(PETRVM TOMICIVM) Dominum ac Moecenatem suum oppidoque | Gratosum STANISLAI HOSII |
Cracoviani Clientuli deditissimi | Epigramma.

40 Ut graphice numero depingit teque sub astra

Fert animae Critius dimidium ille tuae,

Ille inquam Critius Regni spes altera nostri,
 Mortale haud nomen qui sinit esse tuum.
 Qui veluti moriens consuevit Apollinis ales
 Ambrosium ambrosio concinit ore melos.
 Fortibus ingenium quisquis negat ergo Polonis 5
 Esse, hunc quid rursus cordis habere nego:
 Si licet is solo dumtaxat nomine Cordus,
 Aut odium cuius nomine triste vocant.
 Quorum hic nos nitido, si diis placet, allatrat ore,
 Carmina at ille facit frigidiora Baby. 10
 Frusto hic conductus panis loquiturve tacetve,
 Illè canit vestrum, Tmole stupefce, Midam.
 Quorum ego non tanti facio convicia, quorum
 Latratus flocci pensito iure canum.
 Tu modo doctorum Moecenas, inclyte Praesul, 15
 Sarmaticae Praesul gloria prima plagae,
 Consilio arcano longevum Nestora vincens,
 Sanctum aequans sancta religione Numam,
 Matura invictum referens gravitate Catonem,
 Atticus et cuius manat ab ore lepos! 20
 Saxa queas rigida ut lapide sermone secare,
 Nomina quod Petrus Tomitiusque notant,
 Tu tu praesidium praeclaris artibus unum,
 Hos hilari versus suscipe fronte precor.
 Nam quando maior nobis accreverit aetas, 25
 Tunc passim nostro carmine notus eris.

Cracoviae. (1524 Mense Ianuario. Ap. Io. Haller).

VII. Ad lectorem libelli Andreae Cricii (a. 1525)

cui titulus: „Ad I. O. Pulleonem De negotio Prutenico epistola“.

Ex Actis Tomicianis tom. VII. pag. 249. 30

Quis magis est demens invicto Rege Polono,
 Dic sodes quiquis tam pia facta teges?
 Hostilem potuit qui cum fudisse cruorem
 Extirpasse manu funditus exigua,
 Abstinit tamen et vultu suscepit amoeno, 35
 Viscera quem scirèt diripuisse sua.
 Id quod in hoc tradidit nitido faciliqne libello
 Qui decus est vatū, gloria pontificum.
 Quem tu si memori, lector studiose, revolves
 Mente, scies, quo haec res siet acta modo. 40

VIII. In Lutheri admiratores (a. 1526).

E libro Erasmi: „Hyperaspistes. Diatribae adversus servum arbitrium Martini Lutheri“, quem Anonymus quidam (Hosius?) a. 1526 Cracoviae typis Hieronymi Vietoris recudi curavit. Hic pagina III legitur:

5 In Lutheri admiratores Stanislai Hosii Octostichon.
 I nunc, inque modum galli cantato salacis,
 Antea quam pila sit facta Luthere tua.
 Te Desyderius docet hic, decus orbis, Erasmus,
 Ut cesses prae te spernere quosque viros.
 10 Nam medium digitum dum porrigis omnibus ipse
 Nec, nisi te laudent, scripta aliena probas:
 Ostendis liquido qui regnet spiritus in te,
 Utque sorex proprio proderis indicio.

IX. In Lutheri sectatores (a. 1526).

15 Ex eodem libro Erasmi a. 1526 Cracoviae impresso, in cuius folio penultimo legitur:

Stanislai Hosii Cracoviani in Lutheri sectatores Epigramma.

Qui malesani adeo iuras in verba Lutheri,
 Quo cedo, vel cerebrum, vel tibi pectus abit?
 Nonne vides, spurco convicia ut evomit ore,
 20 Atque ut probrorum nil nisi plaustra crepat?
 Lancinat ut cunctos, homo dignus Cerite cera,
 Dignus Thoracem sentiat ut Daphitae.
 Ut Mariam sanctos et cogit in ordinem ut omnes,
 Pontificum, Regum sceptrum verenda simul.
 25 Utque supercilio grandi, est quod spiritus in se
 Iactitat, et coelo dogmata missa sua.
 Nonne vides Psaphonis aves? nam restat id unum,
 Ut vulgo sese venditet esse Deum.
 Dispeream, nisi ei cedat furiosus Orestes,
 30 Nique sit insanus vel Labeone magis.
 Nam sibi non constat, nil non sibi vendicat, atqui
 Spiritum habet qualem nemo probus cupiat.
 Et tamen hunc hominem, si nomen tale meretur,
 Sunt qui suspiciant, qui venerentur, ament.
 35 Sunt qui vel priscis praeponant patribus, illis
 Quorum cum scriptis vita probata fuit.
 Ut patina haec tandem se digna invenit opercula,
 Labraque lactucas ut reperere suas?
 Quanto erat hoc satius, vestigia sancta parentum
 40 Sectari, et sectas deseruisse novas?

Quanto erat hoc satius, scripta immortalis Erasmi
 Volvisse in manibus nocte dieque tuis?
 In cuius scriptis est tanta modestia sanctis,
 Ut vix quid credas fellis inesse viro.
 Haec in eis probitas vitae, haec doctrina relucet, 5
 Ut nullum tulerint tempora nostra parem.
 Cessa ergo in monachi discedere verba furentis,
 Nil nisi nam lites, iurgia, probra sapit.
 Atque adeo nullo pietatis amore tenetur,
 Ut velit extinctos qui sua scripta negant. 10
 At Desyderium manibus complectere utrisque
 Quem damnat nemo, ni sine corde siet.
 Hic te ut Martini sit opinio falsa docebit,
 Quae falso fati omnia censet agi.
 Ridiculum! dicens gestari in pectore Erasmi 15
 Lucianum laudat dogmata Luciani.
 Luciani est etenim sententia, singula fati
 Effici, et hanc omnis turba pagana probat.
 Qua tu posthabita, patrum pia scripta sequaris,
 Quorum nunc partes noster Erasmus agit. 20
 Nec moveare isto, si sacris dicta Lutherus
 Fulciat eloquiis, torquet enim illa nimis.
 Usum scripturis perversum Daemona scimus,
 Prolatis saxis tentat ubi ipse Deum.

X. Ad Andream Cricium de afflictione ecclesiae (a. 1527).

25

E libello, cui titulus: „De afflictione ecclesiae. Commentarius in Psalmum XXI, per Andream Cricium Episcopum Praemisliensem“ a. 1527 Cracoviae apud Hieronymum Vietorem impresso. In cuius fine (pag. 38—39) legitur:

AD CLARISSIMUM ANTISTITEM | Premisliensem operis auctorem, Dominum cumpri- |
 mis observandum. Stanislaj Hosii clien- | tui deditissimi. Epigramma. 30
 Quid tibi non debet communis patria nostra,
 Quid tibi non debet religiosa cohors?
 Qui patriam illustras scriptis, dignissime Praesul,
 Qui facis ut toto nota sit orbe magis.
 Qui tunicam inscissam Domini sic usque tueris 35
 Proque tuis laceram viribus esse vetas,
 Neve Calidonio vastetur vinea ab apro,
 Quae precio Christi sanguinis empta fuit.
 Ante putabamus musis duntaxat amoenis
 Vix tibi quenquam huius temporis esse parem 40
 Et Latio eloquio Latios superare vel ipsos
 Credidimus, cui sic nectar ab ore fluit.
 At nunc, docte adeo dum sacri oracula Vatis
 Enodas, nullus scrupus ut esse queat,

Dumque allegoricos in sensus di(v)a poetae
 Carmina convertis numine propitio,
 Dum monstras, capiti quo pacto ecclesia sancta
 Conformis fiat condoleatque suo:
 5 Nae tu tum patrum priscorum exempla secutus,
 Quos hoc scribendi scimus amasse genus,
 Ostendis te non siliquis praestare vorandis,
 Panibus at solidis quod datur esse soles.
 Nae tu tum liquido, non solo nomine praesul,
 10 Ingenium ostendis coelitus esse tuum:
 Scripturisque sacris valeas ut rectius uti,
 Quam qui cornicum confodiunt oculos.
 Adque altare dei ponunt ex aere Batylla
 Et vino miscent nectareo fluvios.
 15 Ergo his pro meritis quid non tibi patria debet?
 Quae tota agnoscit quod sit in aere tuo.
 Quid non relligio tibi sacratissima debet,
 Quam tu non pateris dilacerare canes.

XI. Ad Andream Cricium (a. 1527).

20 Ex eodem libello, in cuius fine legitur:

Ad eundem Tetrastichon.

Quid mirum, enarras si Christo dedite Vates
 Vatem qui Christum carmine praecinuit.
 Quo duce conscripsit psalmum sacer ille poeta,
 15 Spiritu eo explanas docte poeta duce.

XII. In effigiem Desiderii Erasmi (a. 1527).

E libello, cui titulus: „Des. Erasmi Roterodami Epistola ad Inclytum Sigismundum Regem Poloniae etc.“, ab Hosio a. 1527 Cracoviae apud Hieronymum Vietorem cum praefatione, quam inter epistolas, N. 2, exhibemus, edito *). In cuius pagina penultima legitur:

30 S.(tanislaus) H.(osius) C.(racovianus).

Cuius imago haec est? Erasmi. Cuius Erasmi?
 Quo nil immensus doctius orbis habet.

*) Eodem anno 1527 die 9. Decembris Erasmus Antonino Medico (Polono) haec scribit:
 „Pauli Crescentii nihil ad me pervenit, praeter animum, quem e tuis cognitum litteris lubens amplec-
 35 tor, sicut et Samborkii et Hosii, et Georgii Vernerii et Langi, quorum nonnullos mihi commen-
 davit Lascanus“. Cf. Des. Erasmi opera. Lugduni Batavorum 1703. III, 1046.

XIII. In stemma (cymbam) Petri Tomicii (a. 1528).

E libello, cui titulus: „In Psalmum Quinquagesimum Paraphrasis Stanislai | Hosii, carmine conscripta“. In cuius fronte legitur:

ACE PL.

Sum cymba exilis fateor, sed tramite recto
Firmius it medio nulla carina mari.
Nauclero Petro, virtuteque remige, in altum
Tuta feror, tali est Roma subacta rate.

5

XIV. In Psalmum quinquagesimum paraphrasis (a. 1528).

Huius libelli a. 1528 (apud Hieronymum Vietorem?) impressi hodie, quod dolendum est, so-
lummodo quatuor priora folia in bibliotheca Cornicensi extant, praefationem ad Petrum Tomicum
d. d. VI Idus Aprilis 1528 continet, quam infra inter epistolas, N. 3, recudi curavimus. Carmen ipsum
temporum iniquitate et hominum incuria perditum est. Quod quanti ab aequalibus habitum sit, do-
cumento sunt versus Andreae Friderici Eleutheropolitae quos a. 1528 composuit praemisitque ver-
sioni Hosianae libelli Ioannis Chrysostomi, in quo verus monachus cum regibus et divitibus compa-
ratur, item a. 1528 Cracoviae in officina Scharffenbergiana impressae. Cuius tenor hic est:

ANDRAE FRIDERICI

Eleutheropolitae, Ad Poloniam Altricem Hosii προτρέπτικον.

Lucina alumnum cum favens produceret
Tuum, nec abfuerat Apollinis Chorus.
Dux et Chori praesens erat Facundia.
Tum deseruit arces suas Pallas sacra,
Huc et ruit linquens quas condidit domos
Spondensque alumno se nec unquam defore.
Hosius is est, tuum decus Polonia,
Hosium vocas, quem nos vocamus ὅσιον,
Pari valet qui orationem texere
Stilo. Paraphrasis docet Psalmi unius
Emissa versu, vis sed haec est numinum!
Utraque lingua sic quoque est cultissimus;
Sive is velit transferre verba Graecula,
Docta haec dabit latio, latina simul potest
Graeis loqui; Chrysostomus iam perdocet
Tersissime versus simul doctissime.
Maiora cernes, fata si permiserint,
Illius et si tu laboribus modo
Sanctis honorem contuleris aequissimum.
Sed inter omnes quos habet Polonia
Ingens viros clarissimos primas tenet
Tomitius inclitus, pius Praesul quoque,
Natalium quem ornat decor, sed stemmata

20

25

30

35

40

Plus hic decorat et addit illis gratiam
 Et innocentia bonisque litteris.
 Hic literatis unicum est solatium,
 Musis amicus et patronus maximus
 5 Mortalium, quibus quieto foedere
 Res permanent animo sedent nec schismata.
 Vestigia ergo si sequeris Praesulis
 Tui, nihil salubrius melius quoque
 Nil feceris Polonia atque rectius.

10 **XV. Elegia in obitum Petri Tomicki Episcopi Cracoviensis. Regni Poloniae
 Vicecancellarii per Stanislaum Hosium (a. 1536).*)**

Ergo te quoque iam rapuerunt impia fata:
 O Pater, o Patriae gloria magna tuae;
 Et tua crudeles ruperunt stamina Parcae,
 15 Religionis honos, Pontificale decus.
 Eheu! quid tantum sceleris concipimus in nos?
 Quod tantum admisit plebs tua Christe nefas?
 Orbasti Pastore gregem, Pastore fideli:
 Orbasti Regnum principe consilii.
 20 Praesidio orbasti doctosque probosque et egenos,
 Ah! sole orbata est terra Polona suo.
 Consilii lucem porrexit hic omnibus unus,
 Hic erat auxilii copia larga simul.
 Nunc re, nunc opera faciebat saepe benigne,
 25 Si quibus aut opera reve necesse fuit.
 Nec magis hunc ullo vidisses tempore laetum
 Quam decorandi aliquem cum fuit ansa data.
 Praemia virtuti posita hunc apud ampla fuere
 Et studiis fructum reddidit ille suum.
 30 Heu quantam accepit plagam Respublica tota,
 Heu quantum damni nunc sacer ordo tulit.
 Cuius tam praesens Patronus non fuit alter,
 Nemo fide, nemo maior amore fuit.
 Longa Petrum talem vix unquam proferet aetas,
 35 Qui sic tot praestet dotibus eximiis.
 Hic incredibilis quaedam prudentia, qualem
 Non temere in quoquam nunc reperire licet,

*) Compositum est hoc carmen brevi post obitum Tomicii corrigente Ioanne Dantisco Episcopo Varmiensi. Cui Hosius die 29. Maii 1536 scribit, Ep. N. 19: „Mitto R. D. Vestrae elegiam meam in
 40 obitum optimi patroni mei perscriptam; in qua ut suo emunctissimo iudicio emendet ea quae castiganda putaverit, magnopere quaeso, quamquam ea permulta fore nihil dubito.“ Praelo subiecta est haec elegia a. 1655 in opere Starovolschii, cui titulus: „Vitae Antistitum Cracoviensium“ pag. 207. In nostra hac editione secuti sumus codicem manuscriptum Capituli Cracoviensis saec. XVI (cf. infra Vitam Tomicii Cod. A.)

Hic doctrina fuit minime vulgaris et una
 Magnarum hic rerum maximus usus erat.
 Hic erat in cunctis ingens moderatio rebus,
 Hic mite ingenium, vultus erat placidus.
 Hic animi invictum robur, fidentia magna, 5
 Si iure iusta simul causa tuenda fuit.
 Non sibi quemquam hostem dubitabat sumere, dum pro
 Iustitia pugnat nulla pericla timens.
 Iam vero in labris suadae illa medulla sedebat,
 Qua facile potuit flectere corda virum. 10
 Hinc adeo factum est, nemo ut mortalis haberet
 Tam certum quidquam, tam sibi propositum,
 Quin id quando suos voluit contendere nervos
 Mox extorqueret viribus eloqui.
 Inde gubernabat solus Comicia saepe 15
 Coniungens animos Principis et populi.
 Nunc formidandum, nunc se praestabat amandum,
 Nunc etenim comis, nunc erat ipse gravis.
 Ergo Petrum extinctum sensit Respublica nuper,
 Senserunt quibus est publica chara salus. 20
 Sensit Sismundus cunctorum gloria Regum,
 Cuius erat pectus pectoris ille sacri.
 Singula quid referam? nemo comprehendere paucis
 Tot poterit dotes corporis atque animi.
 Tum bene ut his usus fuerit tum commoda, quantae 25
 Curae illi fuerint Principis et Patriae.
 Optes talem alium Cracovia forte licebit,
 Quod speres nihil est, non cito talis erit.
 Sed quando summi Patris fuit ista voluntas,
 Ut nostro orbaret nos Pater ille Patre, 30
 Quando procul dubio hoc enormia nostra tulerunt
 Tot scelera, in quae iam proh dolor! incidimus:
 Nos deflere vicem nostram fortasse decebit
 Orbos Pastore et principe consilii.
 Orbos praesidio doctorum una atque bonorum, 35
 Orbos et solis lumine flammiferi.
 Felicem ast illi vitam gratemur adépto,
 Laetus enim fruitur sedibus aethereis.
 Sed quoniam hisce loqui timide de rebus oportet,
 Religio nostra hoc nos pietasque docet, 40
 Dicito cunctorum Lector pro more piorum:
 Propicius famulo sis bone Christe tuo!

 Qui tibi cuncta refert acceptum sêque suosque
 Progressus, si quos fecit in Italia:
 Haec Hosius gratae mentis pietatis et ergo 45
 Apposuit tumulo chiare Patrone tuo,

Flens multum et lachrimans: fata impia, o impia fata,
 Impia fata! illi raptus es ante diem.
 Hoc omnes de te doctique bonique queruntur,
 Nemo fuit doctis, nemo bonis melior;
 5 Non alia ulla bonis est causa relictæ querendi
 De te quam quod eis raptus es ante diem.

III.

DIVI IOANNIS CHRYSOSTOMI

LIBELLUS ELEGANS

10 in quo confert verum monachum cum principibus, divitibus ac nobilibus huius mundi.

STANISLAO HOSIO INTERPRETE.

Monitum prævium.

E libello, cui idem titulus, a. 1528 Cracoviae in officina Scharffenbergiana
 impresso. De cuius origine cf. Rescii vitam I, 6 (supra p. VIII). Textum Grae-
 15 cum, quem item Hosius cum hac sua versione (primus ni fallimur Polonorum, qui
 exemplaria Graeca typis mandavit) recudi curavit, cf. in S. Chrysostomi operibus
 a cl. Montefalconio editis (tom. I p. 142 sq.). Praefationem Hosii ad Tomicium d. d.
 XIV. Cal. Augusti 1528 v. inter epistolas, N. 4. A. Friderici carmen introductorium seu
 „protrepticon“ cf. supra p. CXL et in commentatione: „Ioh. Chrysostomus et St.
 20 Hosius“ (Past. Blatt f. d. D. Ermland. tom. X, p. 21). Notas marginales ex editione
 Cracoviensi reimprimi curavimus. Errores typographicos manifestos tacite correximus.

Ioannis Chrisostomi

COMPARATIO

Regiae potestatis, divitiarum et nobilitatis cum Monacho, qui cum vera et Christiana
 25 philosophia familiaritatem habet.

Cum videam plerosque mortalium ea, quae videntur esse bona, magis dili-
 gere et admirari quam quae suapte natura commoda et revera bona sunt, neces-
 sario mihi faciendum existimo, ut de utrisque pauca verba faciam et componam
 invicem ea, quae vulgo neglecta sunt quaeque summo studio appetuntur, ut simul
 30 atque edocti fuerimus, quid inter utraque intersit, illa ut omni studio et conser-
 vatione digna maximi faciamus, haec pro nihilo ducere discamus, tanquam nulla

Differunt opinione hominum re digna. Cordi itaque omnibus esse videmus divitias, potentiam, principatum, gloriam beatosque vulgus iudicat eos, qui gentibus praesunt, qui splendidis vehuntur carpentis, qui buccinarum strepitu utuntur, qui satellitio multo stipati incedunt. Contemnitur interim eorum vita, qui se philosophiae tradiderunt, quique monasticum et solitarium vivendi genus amplexi sunt. Quod si illi quandoque in lucem prodeunt, totius in se populi oculos convertunt. At monachi ubi in publicum exierint, nullius aut oppido quam paucorum in se visum pertrahunt et quemadmodum horum similis esse expetit nemo, ita illorum quilibet. Atqui potentiam acquirere et regimen populi suscipere difficile est, nec vulgo hominum contingere potest, cum multis opus habeant facultatibus principatus appetentes. Contra monasticam vivendi rationem sectari et in Dei servitute cultuque vitam degere, omnibus ex aequo promptum est et expeditum. Tum autem principatus possessio una cum vita hac fragili et momentanea interit, atque adeo viventes etiam quamlibet sui studiosos deserit, quin et quosdam iam in magnum periculum nec minorem infamiam adduxit. At monastica vita et in praesentia magnum iustis affert bonorum cumulum et post vitae huius peractam fabulam foelices illos et gaudentes ad tribunal ducit Dei servatoris, ubi principum complures graves vitae suae poenas dare videbuntur. Age vero collatis cum invicem philosophiae bonis et iis quae apparent bona principatus in praesenti vita et gloriae, perdiscamus differentiam utrorumque bonorum. Contentionibus enim huiusmodi dilucidiora erunt quae dicemus. Quin potius, si videtur, apicem bonorum, regnum dico, cum philosophia comparantes contemplemur, qui sint utriusque possessionis fructus, accurata diligentia perdiscendo, quibus Rex, quibus Philosophus imperet. Quamobrem rex quidem civitatibus regionibus et multis praeest. populis, duces, satrapas, exercitus, conciones, senatus suo nutu gubernans. Qui vero Deo se authoravit et monasticam vitam elegit, irae, invidiae, avaritiae et voluptati aliisque malis imperat, unum id meditatus solliciteque curans, ut ne permittat animum turpibus affectionibus subesse, nec in servitutem duci rationem ab amara illarum et acerba Tyrannide, sed excelsiorem sublimioremque omnibus mentem habeat, Dei timore motibus animi praefecto. Talem igitur Monachus, talem rursus Rex principatum et potestatem consecutus est, adeo ut rectius quis monachum regem vocarit quam illum gemmis et corona fulgentem, sedentem in throno aureo. Siquidem rex revera is est qui irae, invidiae, voluptati imperat, divinis legibus opera sua omnia subiiciens, quique mentem servat liberam nec patitur praeesse in animo dominium voluptatum. Talem libenter viderem terrae, mari, civitatibus, populis, exercitibus imperantem. Nam qui morbis animi rationis magisterium praefecit, facile praefecerit et hominibus, divinarum legum praesidio adiutus, ut in patris loco subditis sit et cum omni mansuetudine versetur in civitatibus. Qui vero hominibus imperare videtur, caeterum irae, ambitioni, voluptatibus servit, primum deridiculus videbitur esse subiectis, quod cum coronam deferat lapidibus preciosis et auro ornatam modestiae corona careat, cumque purpura totum corpus eius splendeat, anima sit inornata. Deinde nec quod pacto administrandum sit imperium sciet. Qui enim sibi ipsi non potest imperare, quo modo caeteros legibus dirigere queat? Quod si pugnas utriusque spectare libet, monachum cum daemonibus bellantem reperies, victisque illis et superatis, a Christo coronari. Cum divino namque favore et auxilio pugnam ingreditur, coelestibus munitus armis, adeo ut necessario penes eum sit victoria. Regem contra barbaros arma moventem invenies. At quanto hominibus

daemones terribiliores, tanto clarior qui hos vincit quam qui illos sub iugum mit-
 tit. Si causam quoque utriusque belli pernoscere volueris, dissimilem admodum
 reperies. Hic enim pro pietate et Dei cultu bellum facit daemonibus, aut urbes,
 aut vicos ab errore asserere desyderans. Rex pugnat cum barbaris pro locis,
 5 montibus vel pecuniis vi ablatiis, aut pro dilatandis regni pomeriis, imperio iniquo
 ad conserendas manus faces submovente. Quo in praelio multi saepenumero reges
 cum maiora concupiscerent, id quoque quod aderat et praesens erat amiserunt.
 Quamobrem et imperii et belli administratio tantum ab invicem differre demon-
 strant Regem et eum qui dat operam, ut Dei cultui deditus vivat. Nunc si quis
 10 utrosque recte cognitos haberet ratione vivendi utriusque et consuetudine diurna
 diligenter inspecta, offenderet certe monachum cum prophetis versantem, Paulina
 sapientia animum expolientem, transilientem crebro a Mose ad Esaiam, ab hoc ad
 Ioannem, a quo ad alium. Contra Regem cum militum praefectis, satrapis, do-
 15 ryphoris consuetudinem agentem. Iam si qualibus quisque familiariter utitur, ta-
 lium mores exprimit, consentaneum est monachum ad Apostolorum et propheta-
 rum mores mentem suam effingere. Regem duces suos, doryphoros, satellites mo-
 ribus referre, homines vino et crapulae servientes, in ventris gratiam nihil non fa-
 cientes multoque maximam diei partem bibendo consumentes, quibus per crapu-
 lam et ebrietatem nec oportuni nec honesti quicquam scire licet. Quare hac quo-
 20 que de causa monasticam vitam beatiorem iudicare par est, quam eam, quae in po-
 tentia, regno sceptrisque versatur. Quod si nocturnum quoque tempus examinare
 voluerimus, monachum cernemus in Dei cultu et precibus occupatum, multo ante
 quam aviculas cantantem, cum angelis victitantem, cum Deo loquentem, coelesti-
 bus bonis perfruenter. Regem vero multis gentibus praefectum et populis exer-
 25 citatibusque in magna terrae nec minore maris parte imperitantem in lecto ex-
 tensum stertere. Monachus enim tanto cibo vescitur, quantus profundum ab eo
 somnum non exigit. Rex deliciis, vino somnoque sepelitur et in lucem usque in
 grabato detinetur. Praeterea monacho cultus et victus moderatus est, convictores
 eiusdem virtutis aemuli. Regem lapidibus preciosis et auro ornari necesse est,
 30 mensam apponere splendidam, cui si imprudens est aliquis, dignos se convivas ad-
 hibet, sin cordatus fuerit et prudentia modestiaque praeditus, habet fortasse con-
 victores minime malos et iustos, caeterum qui multo intervallo a monachorum
 virtute distent. Usque eo etiam si sapientiae dedat se rex, vel paululum tamen ad
 monachi probitatem accedere non potest. Nam et iter faciendo gravis est subditis et
 35 urbem incolendo et pace fruendo et bellum capessendo et vectigalia exigendo et
 exercitus congregando et captivos agendo, victor denique victusque domesticorum
 malorum Iliadem infert subditis. Si pugnando superior factus sit, iam tolerari ne-
 quit, dum trophaeis ornatus cristas erigit, militibus quidvis faciendi impunitatem
 praebet, rapiendi, praedandi, viatores iniuria afficiendi, civitates circumsedendo op-
 40 pugnandi, pauperum domos populandi, tum ab iis qui eum receperint ea exigit
 in dies singulos, quae per nullam legem exigere licet, sub praetextu consuetudinis
 antiquae, iniustae pariter et iniquae. Atque opulenti quidem incommodi affert
 nihil hac malorum congerie, sed solam paupertatem afflicta, quasi reveritus di-
 tiores. At nihil tale monachus, quin simul ut in lucem prodiit et divitum et pau-
 45 perum gratia quaedam adferens utrosque ex pari accedit, unica veste eaque
 quotidiana ad vitae necessitatem utens, aquam bibens multo libentius et suavius

Causa
belli

Societate

Quiete et
operibus
noctis

Dialecta

Benefa-
ciendi stu-
dio.

quam vinum optimum, suo nomine nullam vel magnam vel parvam gratiam ab opulentibus inire cupiens, sed pro pauperibus multa identidem precatus, quae e re sint utrorumque, tam eorum qui dant, quam eorum qui accepturi sunt. Usque adeo communis est medicus et divitum et pauperum aequaliter. Divites peccatis vacuos reddens, bona admonitione pauperum inopiam sublevans. Contra Rex, si quando 5 leviores vult esse exactiones, plus divitibus quam egenis emolumentum affert. Si contrarium faciat, tenuis fortunae hominibus nocet, divitibus enim paucillum incommodi adfert exactionum gravitas, at in pauperum domibus torrentis impetu rapit omnia, luctu vicos replet, dum neque senectus misericordia movet animos eorum, qui tributa exigunt, nec viduitas mulierum nec liberorum orbitas. Sed nihil non capiunt perpetuo communes illi regionis hostes *), quae tellus non tulit ea 10 ab agricolis exigentes. Age vero et hoc perquiramus, quid Rex, quid monachus subditis largiatur. Aurum dat Rex, monachus spiritus gratiam, Rex si bonus est, inopiam adimit, monachus animas daemonum Tyrannidi subiectas in libertatem asserit. Quod si quem id genus calamitatum tempestate obrui usu venerit, regem 15 haud aliter atque inanimum quiddam praetergreditur, ad monachorum autem aedes confugit similiter, ut qui lupum fugit ad venatorem ensen manu tenentem se recipit. Quod venatori gladius, hoc preces monacho, neque enim tanto est terrore lupis gladius, quanto daemonibus deprecationes iustorum. Atque ea re non solum nos ad sanctos monachos in necessitatibus nostris confugimus, sed et reges 20 ipsi in eorum se fidem conferunt, ubi terror aliquis ingruit, perinde atque mendicantes in fame ad divitum domos accedunt. An non Achab, Iudaeorum Rex, famis et caritatis tempore spem salutis habuit in Heliae precibus? An non Ozias **) idem sortitus imperium eandemque nactus potentiam, cum laboraret et moriturus esset, imminens mortem conspiciens ad eundem prophetam refugium habuit, 25 tanquam morte potentior et vitae ministratorem? Quin et bello incrudescens, cum in periculum adduceretur Palaestina, ne cum pulvisculo quod aiunt interiret, Iudaeorum reges relicto exercitu, peditibus, sagittariis, equitibus, ducibus, centurionibus missis factis, proram et puppim salutis suae in Helissaei precibus posuerunt: existimarunt enim multarum myriadum loco futurum sibi servum Dei. 30 Atque ipsum hoc Ezechias fecit conflato bello Persico, cum ne funditus eraderetur civitas in magno esset discrimine, cum qui pro muris excubabant tremere, formidarent, nec secus terrore subsilirent, quam si vel tonitru expectaretur vel terrae motu quaterentur omnia, tum Esaias preces rex opposuit multis Persarum myriadibus, nec frustratus est spe: nam simul ut manus propheta in coelum sustulit, coelo missis sagittis Persicum Deus dissolvit bellum. Docens nimirum reges, ut communes terrae servatores servos suos existiment discantque admoniti a probis viris ad quodvis opus honestum et humanum revereri consilia et parere rectis eorum admonitionibus. Nec ex iis solum discrimen cernere est inter utrosque sed et si quando et hunc et illum excidere contingit, hunc virtute illum regno privari, 40

Respectu personarum

Liberalitate

Precibus

3 Reg. 18 Iosephus lib. 3 cap. 12 Anti. Iud.

4 Reg. 6 Ioseph. lib. 9 cap. 4

4 Reg. 19 Ioseph. lib. 10 c. 1

Restitutio in pristinum statum

*) Hoc loco ad textum graecum: ἀλλ' κομίζουσι πάντα τὸν χρόνον κοινὸν τίνες πολέμοι τῆς χώρας Hosius adscribit in margine: „Quid κομίζω sit, hactenus nusquam reperi, κομίζουσι itaque vertendum putavi, quamquam Oecolampadio κομάζουσι, sacviunt, versum scio, id quod qua ratione factum sit, mihi nondum liquet.“

**) Adnotatio Hosii ad textum graecum: „Ὁχοζίας forte legendum, nam de Ozia tale nihil 45 legitur; caeterum de Ochozia habes 4 Regum cap. 1 et ap. Iosephum lib. 9 cap. 4.“

monachus facile se colligit et ad se redit, perque preces, per lachrymas, per luctus, per servitutem pauperibus exhibitam nullo negotio profligatis peccatis in pristinum regnum recurrit. At Regi, si semel regno exciderit, multis opus est adiutoribus, multis armatis, tum equis, tum equitibus, multis pecuniis et periculis; in summa in aliis salutis spem reponit, cum monachus mutata mente modo velit et conetur, comitem sibi e vestigio habiturus sit salutem. „Regnum enim coelorum, inquit Lucae 17. Christus, intra vos est“. Iam vero mors regi timori est, cum ea sapientiae studioso Morte. nihil perturbationis afferat, quoniam qui despicit opes, voluptates, delicias, quorum causa vivere multi concupiscunt, necesse est ut migrationem ab illis non graviter Sepultura ferat. Quod si et hunc et illum neci dari contigerit, monachus pro aris et focus ipse sibi malum creare non dubitabit, ut immortalem vitam et coelestem morte sua commercetur. Rex a Tyranno occidetur sui imperii cupido, miserabile et turpe spectaculum post caedem futurus. Cum contra videre monachum pro religione et pietate trucidatum, iucundum iuxta et salutare spectaculum sit. Monachus qui Successorum amore bona sua ament imitatores habebit et discipulos plurimos, qui cupiunt illius videri quam simillimi*). Rex multos in orationibus sermones consumet, petens a Deo, ut nemo unquam extet Tyrannidis et imperii studiosus. Monachum nemo e vita tollere ausit, impietatis in Deum crimine se alligatum iri putans, si eum interfecerit. Regi multi imminent parricidae, regni sui rivalet. Quo circa hic vigiliis Metu militum custoditur, ille urbes precularum muro circumdat, neminem expavescens. Rex in perpetuo timore degit et caedis expectatione. Habet enim periculis expositam abundantiam, at monachus securam salutem. Sed de praesentis vitae negotiis satis iam dixisse mihi videor. Nunc si futurum agonem nobis perpendere est animus, monachum videbimus clarum et conspicuum, rapi in nubibus obvium Heliam intelligit de quo 4 Reg. 2 10-seph. 1. 9 cap. 2. Domino ad aera, quemadmodum dux et magister salutaris huius vitae et omnis virtutis. Rex si iuste benigneque imperium suum administrat, est autem id perquam rarum, honore monacho erit inferior. Nequaquam enim simile est, nequaquam est simile: rex bonus et qui Dei cultui toto pectore deditus est monachus. Sin autem pravis fuerit moribus et crudelitate praeditus multisque malis terram Matth. 7. repleverit, quis est qui recensere valeat calamitates, quibus ille premi videbitur? dum uretur, flagellabitur, torquebitur, eaque patietur quae nec sermone quis consequi, nec re ipsa tolerare queat. Haec nos omnia animo nobiscum repetentes memoriaeque mandantes, decet divites non suspicere. Iam enim planum factum est horum dominum exigua etiam ex parte monachi virtutem aequare non posse. Si quando igitur divitem videris veste ornatum, auro redimitum, carpento vehi et cum magna pompa progredi, ne statim laudibus illum vehas, et prae caeteris beatum iudices. Exiguo enim tempore durant opes et ea quae videntur bona, unaque cum vita pereunt. At cum monachum conspexeris solum incedentem, humilem, quietum, benignum, mansuetum: admirare virum sapientiae illius aemulator appareas, opta ut accedas ad iusti huius similitudinem. Nam: „petite, dicit Christus, et dabitur

*) Hoc loco ad verba graeca: μιμητὰς ἔξει καὶ μαθητὰς πολλοὺς εὐχομένους αὐτῷ φανῆναι παραπλησίους, addit Hos. in marg.: „Quid si εὐχόμενος legas? ut ita reddatur: quos cupiat sui videri quam simillimos; rectius congruit cum eo, quod sequitur, tum in litera facilis est apud typographos lapsus“.

Lucas 11. vobis." Haec enim revera honesta sunt et salutaria stabiliaque per Christi benignitatem et providentiam. Cui gloria et imperium in saecula saeculorum Amen. Finis.

IV.

VITA PETRI TOMICKI

5

Episcopi Cracoviensis et Regni Poloniae Vicecancellarii

HOSIO (EPISCOPO VARMIENSI) AUCTORE.

Monitum praeivum.

Quanta et quam multa Petri Tomicii in Hosium fuerint merita, et ipso Hosius per totum vitae suae tempus praedicabat, et Rescius in vita Hosii lib. I cap. 7 (v. 10 pag. IX) pluribus ostendit. Gratae Hosii erga illum memoriae monumenta exstant non solum Elegia (quam v. supra p. CXLI) paulo post mortem Tomicii, sed etiam Vita eius eodem fere tempore composita, quae in catalogum post priorum Episcoporum Cracoviensium vitas inscriberetur. Quam adhuc non editam hoc loco typis mandandam putavimus. In odenda autem ea quinque codices manuscriptos adhibuimus, quorum singulos secundum vetustatem eorum singulis notavimus litteris, quibus ad lectiones varias designandas utimur:

A) Codex Capituli Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis, membranaeus, 2°, compactus charta glutinata in dorso iuncta corio, cui impressum est: Catalog. epis. Crac.; folia numeris nuper notata LXXX, haud notata alterum primum alterum extremum. Codex scriptus est pulchre medio XVI saeculo una eademque manu, qua etiam nonnullis in locis omissa vocabula supra pallidior atramento sunt addita. In primo folio inscriptum est: Catalogus Episcoporum Cracoviensium. Continet autem liber hic catalogum a Długossio confectum usque ad fol. LII; tum vitas episcoporum, qui Ioannem Rzeszovium sunt secuti; f. LVIII-LIX orationem Cricii (cf. infra pag. CLIX, lin. 20); f. LX-LXXIV nostram Vitam Tomicii. Tum sequitur epistola Erasmi Roterodami ad Cricium Cal. Februarii 1536 data, vita Tomicii a Cricio paucis comprehensa, denique omnia illa carmina in mortem Tomicii (a Cricio, Hosio, Ioanne archiepisc. Upsaliensi, Wolfgango Silesio et Dantisco) composita, quae Starovolscius typis exscripsit in libro: Vitae antistitum Cracov. (Cracoviae 1655), 30 p. 205-216. — In margine alterius paginae folii LXXX atque in folio extremo conscripta sunt saeculo XVII nomina episcoporum Cracov. usque ad Trzebicki, saeculo XIX nomina posteriorum episcoporum usque ad Woroniecz et Skórkowski. — Eodem involucro comprehenduntur XI folia pergamentea, quae dialogum inter Ioannem, Thomam et Goriam versibus hexametris latinis Zbigneum Oleśnicki Cardinalem celebrantem continent. Haec codicis pars litteris aureis, rubris, caeruleis variisque in margine primae paginae picturis exornata altero dimidio saeculi XV extitisse videtur. In al-

tera pagina extremi folii annotatum legimus, duos filios Nicolai Oleśnicki, Castellani Malogostensis, Zbigneum anno 1603 et Ioannem a. 1605 natos et baptizatos esse.

B) Codex Bibliothecae Ossolinianae Leopoliensis Nr. 84, chartaceus, 2° min., sine inscriptione, in catalogo bibliothecae commemoratus his verbis: „Vitae episcoporum Cracov. a Prochorio usque ad P. Tomicki inclusive“; folia CXI, quorum tantum LXXXV sunt conscripta; signa papyri (*filigranes*; — caper corona ornatus in tribus tumulis et tres coronae, i. e. Capituli Cracov. insigne) demonstrant codicem circa a. 1560 extitisse; compactus autem est eodem tempore tabulis ligneis corio nigro imaginibus impressis ornato obductis; in superiore parte frontis involucri impressum est in corio: *liber*, in inferiore: *vitae*, media parte insigne Capituli Cracov. (tres coronae) admodum deletum et annus: 1564. Codex scriptus est pulchre una eademque manu medio XVI saeculo, permultis abbreviaturis adhibitis. Continet autem eundem quem Cod. A. Długossii catalogum easdemque vitas posteriorum episcoporum usque ad vitam Tomicii, deest tamen quae in Cod. A. hanc vitam praecedit oratio Cricii. Post verba nostrae vitae Tomicii extrema: „ex hospitio corporis sui migravit“, adscriptum tantum est: „in ecclesia Cracoviensi in capella B. Thomae Cantuariensis sepultus“, quibus verbis codex iam finitur. Initio uniuscuiusque vitae lacunae remissae sunt, in quibus nomina episcoporum inscriberentur.

C) Codex Bibliothecae Ossolinianae N. 618, chartaceus, 4°, titulo: Catalogus episcoporum Cracov. praeditus, folia CCLVIII, una eademque manu non sine mendis saeculo XVII scriptus, eodemque tempore compactus alba membrana; in fronte insigne Bipennis impressum, in circulo verba: *Frustra vivit qui nemini prodest* et litterae: A. T. P. T. D. O. C. C. Continet usque ad folium CXXV Catalogum Długossii una cum omnibus iisdem, quae sunt in Cod. A., usque ad elegiam Hosii in obitum Tomicii, qua media abrupta haec codicis pars prior in fol. CXXV. finitur. Inde a folio CXXXI incipiunt: „*Chotinensis (!) belli libri tres*“.

D) Codex, qui in Corpore Naruszeviciano vol. 53 N. 107 (in Bibl. Celssissimi Principis Vladislai Czartoryski Cracoviae) invenitur, chartaceus, 2°, XIII foliis constans; exemplar mendis repletum duabus manibus conscriptum extremo XVIII saeculo, titulo: Vita Petri Tomicki episc. Cracov. et R. Pol. Vicecancell. Hosio episc. Varmien. auctore praeditum; in suprema parte primi folii additum: 1535 in Novembri; extrema verba vitae Tomicii: „corporis sui migravit“ sequitur brevis adnotatio de vita Tomicii (circiter XV versuum) et inscriptiones, quae in pariete sacelli eius et in ipso sepulchro erant positae.

E) Codex Bibliothecae Ossolinianae N. 170, chartaceus, 2°, folia XXXVI, exemplar mendis quam maxime repletum, duabus manibus extremo saeculo XVIII conscriptum, charta glutinata inclusum, titulo: Hosius de vita Petri Tomicki praeditum. Continet Tomicii vitam a Cricio paucis comprehensam, tum nostram Vitam Tomicii, fol. II-XVIII, additis quae in Cod. D. inveniuntur; sequuntur omnia carmina in mortem Tomicii, quae in Cod. A. et apud Starovolsium, deinde inscriptiones, quae a Tomicio mense Maio 1535 in votis pro restituta valetudine in sepulchro S. Stanislai, Czenstochoviae et in ecclesia S. Crucis in Calvo Monte facta sunt (erant autem effigies eius corporis e cera fictae), denique Tomicii testamentum, Capituli Cracov. decretum de exsequiis et sepultura P. Tomicii, Cricii epistola, qua Reginam Bonam 3 die Novembris 1535 de Tomicii morte certiore facit.

Codices supra descripti in tres familias dilabuntur, id quod ex variis lectionibus comparandis intelligi potest. Familiam primam faciunt A. et C., alteram B., ter-

tiam *D.* et *E.* Codex *A.* Hosio vivente et fortasse eo curante ex ipsius chirographo, cod. *C.* autem o cod. *A.* transcriptus esse videtur et ad usum Canonici cuiusdam Cracoviensis XVII saeculo viventis destinatus; scribendi ratione excepta plane consentit cod. *C.* cum cod. *A.*, cum id unum, quo discrepant: *Salvatoris* in *C.* pro *Servatoris* in *A.* (vid. p. CLXVII lin. 15 et CLXIX lin. 39) nonnullaque alia menda, librarii vitio attribuenta sint. Etiam cod. *B.* Hosii tempore conscriptus bibliothecae Capituli Cracov. olim fuisse videtur, quod eius involucri ostendere puto; differt autem ab utroque superiore sed non multum. Multo magis vero discrepant ab omnibus superioribus codices *D.* et *E.*, inter se plane congruentes, uterque satis mendosus (imprimis cod. *E.*); quae ambo exemplaria posteriora sine dubio ex communi fonte sunt hausta et pro-¹⁰pius ad primam quam ad alteram familiam accedere videntur.

In his tantum ambobus recentibus et mendosis codicibus Hosii auctoris nomen invenimus; in omnibus vero tribus catalogis, ubi multo emendatior contextus vitae Tomicii extat, auctoris nomen desideratur; quod tamen — cum in iis catalogis omnino neque Długossius neque auctor ullius post Długossium scriptae vitae nomine¹⁵ tur, — minime documento esse potest, Hosium auctorem eius non fuisse. Dubitationem quidem aliquam, num Hosius eam scripserit, id potest afferre, quod neque Rescius in vita Hosii id opus, neque ipse Hosius quidquam de eo in epistolis commemorat, in quibus pluries de Tomicii morte et de sua in obitum eius elegia loquatur (Cf. Epist. N. 20, 22). Sed si dicendi ratio et genus, ex parte etiam sententiae huius vitae cum²⁰ epistolis Hosii, quas paulo ante vel post Tomicii mortem scripserat, comparentur, omnis dubitatio tollitur. Nam eadem locutio: *fumosae imagines* et in Vita, p. CLIV lin. 18, et in epist. ad Bonamicum, N. 16, legitur; *nemo tam ferreus fuit*, Vita p. CLXIX lin. 13, et: *quisquam ne tam ferreus esse potest* Ep. N. 16; *neque possis utrum doctior sit an melior iudicare*, Ep. N. 16 et: *neque posset quisquam, utrum melior an doctior esset, iudicare*,²⁵ Vita p. CLXVI, lin. 37. Quae in epistola ad Tomicium scripta, N. 10, de more eius in honoribus ecclesiasticis mandandis narrat, iisdem fere verbis in Vita p. CLXVI lin. 22 sq., repetuntur; eodem denique consilio adfertur narratio de Polycrate in Ep. N. 21, quo ea, quae in Vita p. CLXIX lin. 32 sq. sunt scripta. Multa alia adferri possint, praesertim plures sententiae et dictiones elegiae Hosianae (cf. supra p. CXLI), quae³⁰ eadem in vita et in elegia inveniuntur, ita ut hanc illius paraphrasim poeticam esse credideris. Quibus rebus haud dubie demonstratur id, quod insuper ambo apographa posteriora indicant: Hosium auctorem nostrae vitae Tomicii fuisse. Eadem omnia ostendunt etiam tempus, quo vita haec conscripta sit, quod incidit inter Tomicii mortem 29 Octobris 1535 et diem 12 Februarii 1536, quo epistola ad Bona-³⁵micum, N. 16, est scripta. Itaque verba, quae cod. *D.* exhibet: „in Novembri 1535“, vera sunt putanda.

Nomen Hosii habet sine dubio uterque codex *D.* et *E.* ex Actis Tomicianis, quae a Stanislao Górski, Canonico Cracov. et Plocensi, Tomicii familiari et Hosii amico, collecta esse constat: nam teste Ossoliński (Wiadomości histor. krytyczne⁴⁰ I, 495) Tomicii vita a Hosio conscripta in XVI volumine Actorum Tomic. inveniatur. Ianozki quidem Tomiciana describens (Specimen catalogi Cod. MS. Bibl. Zaluscianae, N. XCH), affirmat, a Górski esse compositam, quae in eis continebatur, vitam Tomicii; et qui nunc Tomiciana edenda curat, Dr. Celichowski, certior me fecit, in codice Sapiehano Tomicianorum anni 1535 extare quidem elegiam Hosii et Tomicii testa-⁴⁵mentum, tum etiam brevem illam vitam Tomicii a Cricio conscriptam: nostram vero Vitam ibi esse negavit. Sed quamvis haec inter se pugnare et Ossolińscii verba re-

fellere videantur, facile tamen explicari possunt. Notum enim est, Stanislaum Górski cum pluries Acta Tom. collegisse (non tamen typis mandasse), tum Codicem Sapiehanum efficere eius editionem primam (cf. Kętrzyński: O Stanisławie Górskim, in: Roczniki Towarz. Przyjaciół Nauk Poznań., tomo VI). Itaque videtur Górski primo vitam, de qua dicimus, in Actis Tomicianis prorsus non collocavisse, sed tum demum cum iterum ea ederet id fecisse, et quidem in altera editione nomine auctoris non apposito *) (itaque Ianozki eam a Górski conscriptam putare potuit), in altera vero auctoris, i. e. Hosii, nomine addito **). Itaque certissimum videtur, utrumque posterius apographum, *D.* et *E.*, ex Actis Tomicianis esse exscriptum; ea vero, quibus a cod. *A. B. C.* utrumque differt, fortasse ab ipso Górski sunt mutata ***). Quod autem ab eo adscriptum est: „auctore Hosio episcopo Varmiensi“, id haud dubie demonstrat, nostram vitam Tomicii post annum 1551, quo Hosius episcopus Varmiensis, et ante a. 1561, quo Cardinalis factus est, in Actis Tomicianis esse collocatam.

Ignotum adhuc opus Hosii edituri, cum chirographum eius nobis deesset, omnium saltem apographorum, quae potuimus inspicere, rationem habere conati sumus. Praecipue autem codicem *A.*, omnium emendatissimum, secuti, passim tamen copiosiores lectiones aliorum codicum recepinus, nonnunquam etiam, quamvis rarissime, omnium codicum lectionibus reiectis, nostras emendationes posuimus. Varias tamen lectiones diligenter allatas invenies, diversa tantum scribendi ratione haud respecta, cuius loco, cum ipsi codices alii aliam exhibeant et ne optimus quidem cod. *A.* unam eandemque habet, ea ratione scribendi usi sumus, quae hodie adhibetur. Nominum tantum priorum omnes varias scriptiones religiose tradidimus. Omissa etiam sunt manifesta menda nonnullorum codicum, quae tum solum inter varias lectiones exscripta sunt, cum probandum esset, quare antiquiorum et meliorum codicum lectiones reiecerimus. Vitam hanc denique universam in articulos (quorum summae in margine adnotantur) distinguimus secundum res, quae narrantur, haud semper eam partitionem secuti, quam in codicibus *A. D. E.* invenimus (codices enim *B.* et *C.* uno tenore conscripti sunt).

Reliquum est, ut moneamus, extare in MS. aliam Tomicii vitam nondum editam auctore Padnievio, episcopo Cracoviensi (cf. Kętrzyński, in praefatione ad Górscii Conciones etc., Scriptores rer. Polon. IV, p. 13, Cracoviae 1878), nostram vero vitam Tomicii, etsi nunquam in lucem prodiit, iam a Starovolscio (qui codice *A.* usus esse videtur) inspectam et magna ex parte ab eo, id quod tamen nusquam fatetur, ad verbum transcriptam (cf. Vitae antistitum Cracov., p. 197 sq.); a Łętowski

*) Id quod Stanislaum Górski nonnunquam in aliis operibus Hosii fecisse constat, cf. infra (inter Epist.) N. 38 adnot. 2.

**) Volumen XVI Actorum Tom., in quo Ossoliński Vitam nostram cum nomine Hosii vidit, eundem procul dubio codicem MS. esse, qui nunc in bibliotheca Caesarea Petropolitana sub signo Латин. А. F. отд. 146 asservatur, Dr Kętrzyński me monet.

***) Quo loco in Vita nostra: „cancellarius tum deerat“, scriptum est, p. CLXVIII, lin. 7, ibi ipse Górski in margine addidisse, uti mos sibi erat, videtur: „Cancellariatus tunc vacabat ex morte Szidlovicii“; quae verba cum librarius quidam temere in contextum inscripsisset, mirum extitit in cod. *D.* et *E.* mendum, quod vid. inter varias lectiones, ibid., adnot. 3 (lin. 36). Quod simul argumento esse potest, codices *D.* et *E.*, qui idem mendum ambo habent, non ex archetypo Górscii, sed ex uno eodemque apographo posterioris temporis exscriptos esse.

autem, qui in vita Tomicii a se conscripta (Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich, II, 74 sq.) codicem A. nominatim commemorat, plures eius partes polonice versas aut earum sententias paucioribus verbis redditas esse.

Vita Petri Tomicii

Tomicius claris ortus maioribus
 Petrus a Tomice¹ ex ea familia, quae Cymbae gerit insigne, claris ortus⁵ maioribus, sed quibus ipse tamen rebus et honoribus gestis plus attulisse lucis quam quantum ab eis acceperat videbatur, parente natus est cumprimis honesto et nobili Nicolao a Thomice², Vexillifero Posnaniensi, matre Anna a Schamotuli ex familia, cuius insigne Nalancz appellant. Admodum puer adhuc erat, cum pater ei decessit; quare tutore et quasi parente altero usus est Andrea a Schamotuli³, Palatino Posnaniensi⁴, avunculo suo. Qui cum in puero multa⁵ ingenii signa magnamque virtutis indolem conspexisset, quoniam filiis ipse carebat, hunc sororis suae filium filii loco numeroque habuit summaque cura et diligentia his eum artibus imbui curavit, quas ubi dum tener erat combibisset, ad maiora venire posset paratior. Itaque auctore eo et consuasore Gnesnam primum est missus, ut ibi rudimenta⁶ disceret litterarum, quod is ludus in tota Maiore Polonia celebris tum praeceteris habebatur. Deinde ubi tempus esse vidit proferendi studia eius — iam enim, ut fuit aetatis illius captus, magnos puer in ludo Gnesnensi primis in litteris processus⁶ effecisse videbatur — in Germaniam eum mittendum censuit, cum ex ephebis nondum excessisset; a quo eius consilio ne ceterorum quidem amicorum²⁰ voluntas abhorrebat. Florebant eo tempore studia litterarum non in alia Germaniae civitate magis quam Lipsiae⁷; visum est itaque eam deligere potissimum, quo capiendi ingenii cultus causa⁸ proficisceretur, quod inde duplex commodum consequi posse videbatur, cum et ingenuarum artium doctrina tinctum iam leviter animum expoliendi, et Germanicam linguam — quae nostris hominibus propter crebra²⁵ eius gentis ob vicinitatem commercia imprimis⁹ utilis existimatur — emendatiorem quam usquam alibi obiter perdiscendi summam ibi copiam et facultatem esset habiturus. Oportune cecidit, ut quo tempore haec fuit facta deliberatio, is ipse tutor eius et avunculus in Germaniam legatus a Rege mitteretur. Is puerum una accipit et Lipsiae postea reliquit; ubi quattuor plus minus annos cum esset commoratus³⁰ atque omnibus iis doctrinis, quibus illa aetas impertiri debebat, ita eruditus, ut ad graviora studia satis iam aptus videretur, Cracoviam se contulit a), quod eam

puer patre orbatus
 ab avunculo ludo Gnesnensi traditur.
 Deinde Lipsiam missus,
 post quattuor annos Cracoviam se confert a. 1489.

¹ B. *deest.* ² B. Thomicze. ³ B. Szamothuly. ⁴ B. Sandomir. seu Posnan. ⁵ D. E. multa in puero. ⁶ B. progressus. ⁷ B. quam L. magis. ⁸ D. E. cap. causa ing. cultus. ⁹ A. B. C. *deest.*

a) „1489 in rectoratu Venerabilis et Egregii viri Magistri Stanislai de Cobilino decretorum³⁵ doctoris, Canonici Ecclesiae Scarbimiriensis, pro commutatione aestuali hi sunt intitulati infrascripti... Petrus Nicolai de Tomycze, solvit totum“; in margine adscriptum manu posteriori: „Epus. Premisliensis et Regni Poloniae Vicecancellarius factus 1514“; alia manu: „postea epus. Posnan. et deinceps Cracov. A. D. 1524, egregius vir“. Metricae Studiosorum Universitatis Cracov. Pars. I, MS. Bibl. Iagel. N. 258 fol. 362 v. — cf. Zeissberg: d. älteste Matrikelbuch d. Univ.⁴⁰ Krakau (Innsbruck 1872) p. 64.

urbem philosophiae studiis, cuius incredibili fuit amore¹ inflammatus, claram esse accepisset. Quibus cum se totum tradidisset, brevi temporis curriculo tantum in eis processerat, ut evolasse non excurrisset videretur atque omnibus iis² ornamentis, quibus ornari consueverunt hi³, qui non paenitendas habent in philosophia progressionem, adolescens etiam tum cohonestaretur a). Maxima autem vis eius ingenii in disputationibus elucebat, ad quas quoties prodibat tantus undique⁴ concursus fiebat, ut loca in subselliis occuparentur, auditoria complerentur magnaue euntem scholasticorum caterva comitaretur, dum acumen illius et subtilitatem in disputando vehementer omnes admirarentur.

¹⁰ Iam itaque cum bonitate ingenii tum perenni studio eo progressus fuerat, ut non laudem solum, verum etiam admirationem apud suos ex philosophiae cognitione consequeretur, cum eum, tanquam tantum⁵ in ea profecisset, plurimum paeniteret. Quamobrem Italiam semper spectabat, Italia animo eius dies noctes⁶ que observabatur, Italiae summo desiderio tenebatur: eo studia litterarum ex⁷ Graecia translata esse sciebat, ibi quasi domicilium quoddam esse⁸ doctrinarum omnium intelligebat, eam ingeniorum altricem, eam litterarum alumnam⁹ appellari legebat; omnes conatus et labores suos incassum sibi recidisse atque omnino periisse putabat, nisi doctissimis in Italia viris reformandum et quasi recoquendum se dedisset. Quamquam vero incredibili visendae Italiae cupiditate fuit in²⁰ census, tamen, ut erat adolescens pudentissimus⁸ summaue modestia praeditus, nihil sibi nisi de consilio et sententia avunculi sui faciendum existimavit. Ad quem cum de sua in Italiam proficiscendi voluntate retulisset, eo auctore aut ceptum consilium executurus aut prorsus illud repudiaturus, avunculus non modo volun²⁵ tati adolescentis non est refragatus, verum etiam impetum hunc eius atque ardorem erga litteras collaudavit. Sed cum vir esset admirabili prudentia videretque, ad philosophos...⁹ sororis suae filium, adolescentem ad omnia summa natum, cui neque decor oris eximius deesset, neque suavitas vocis appellandarumque litterarum levitas singularis, neque vis atque acumen ingenii praeclarum, quod eum virum fore prudentissimum pollicebatur, neque ceterae cum animi tum corporis³⁰ dotes minime vulgares, ferendum non esse putavit, ut tale tantumque ingenium in solivaga etieiuna philosophiae naturalis cognitione consumeretur. Quamobrem cohortatus eum est pluribus verbis etiam atque etiam diligenter, ut prospiceret, ne, si nimis magnum studium multamque operam in res obscuras quidem illas et difficiles, sed easdem ad Reipublicae administrationem non maxime necessarias con-

In Italiam
vult pro-
fecisci.

Avunculi
sui consi-
lio com-
motus

³⁵ ¹ D. E. amore fuit. ² D. E. his. ³ B. ii. ⁴ B. ubique undique. ⁵ A. C. D. E. cum eum tamen, quantum. ⁶ B. deest. ⁷ B. deest. ⁸ B. prudentissimus. ⁹ In omnibus Codd. verbum deesse videtur.

a) Anno Iesu Chr. 1490 currente in Decanatu Magistri Iacobi de Gosthiny commutatione hiemali ad Quattuortempora S. Lucia pro gradu baccalariatus in artibus promoti hoc ordine locan⁴⁰ tur: Petrus de Thomycze (archidiaconus Cracov. et epus. Premisl. et tandem Vicecanc. R. Pol. et epus. Posnan. et Cracov.)⁴. Muczkowski: Statuta necnon liber promotionum philosoph. ordinis in Univ. Stud. Iagellonica (Cracoviae 1849) p. 108. — „A. I. C. 1493 post Nativitatis eiusdem Domini festum Mgro. Ioanne de Pylcza S. Theologiae professore Canonico Cathedr. eccl. Cracov. et Vicecancellario Universitatis praesidente, in Decanatu Mgri. Byel de Nova Civitate examinati pro⁴⁵ gradu Magisterii et in magistros promoti ordine, qui sequitur, examinatorum sunt locati: Petrus de Thomycze (Cancellarius Friderici Cardinalis nec non Archidiac. Crac. ac epus. Premisl. et Posnan., tandem et Cracov., maximus Universitatis fautor, obiit A. D. 1537 (!) Archiepiscopatum noluit cum illi ultro offerebatur)⁴, ibidem, p. 114.

Hosii eplst. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

tulisset, iustam hominum reprehensionem effugere vix posset: quin ea potius studia ¹ amplecteretur, quibus ad magnae fortunae cultum ingenia excitantur: iuris ut scientiam coleret, eam eloquentiae studiis condiret; fore ut iis artibus et honori suo velificaretur, et amicorum utilitati consuleret, et cunctae Reipublicae multo maximum cum emolumentum adferret tum ornamentum. Adolescens quoniam se-
 mel in animum induxerat ab avunculi consiliis et praeceptis latum, quod aiunt, unguem non discedere, quod fidem illius in se benevolentiamque cum non mediocri prudentia coniunctam perspexerat, tanto se libentius facturum recepit, quod avunculus praecepisset, quantum persuasum hoc magis haberet, et salubre sibi fore id consilium, et ex amoris illius erga se abundantia proficisci. Proficiscitur ¹⁰ itaque in Italiam optimis eum omnibus omnibus prosequentibus. Ex tot clarissimis Italiae urbibus Bononiam delegit, ubi non tam coeptum studiorum suorum cursum confirmaret, quam novo disciplinarum genere ex avunculi praescripto informandum pectus et instruendum curaret. Non ille, ut plerique omnes adolescentuli faciunt, sese voluptatibus immersit, non luxu et libidine, non otio et ignavia ¹⁵ tempus ibi ² transegit, non alias res egit, quam quarum gratia in illud theatrum orbis terrarum, Italiam, missus fuit ³. Sed avunculi praeceptorum semper memor his studiis adolescentiam traduxit suam, quae, ut nulla fumosarum imaginum commendatio accessisset, vel sola potuerint eum in quibus postea fuit positus dignitatis et fortunae gradibus collocare. Praeceptorem habuit in eo studiorum genere, ²⁰ quas humaniores litteras appellant, Philippum Beroaldum virum disertissimum, qui tot praeclaris ingenii monumentis claram eruditionem suam fecit omnibus et testatam; in iure excellentissimum Iuris utriusque Doctorem Antonium Burgo, Hispanum. Sub iis ⁴ praeceptoribus et dicendi laude permultum processerat et in iure tantum profecerat, ut consentientibus omnium suffragiis dignus pronuntiare-
 tur, qui in celebri doctissimorum virorum consessu, maxima nobilissimorum iuvenum ⁵ corona circumfusus, cum plus quattuor annos Bononiae esset ⁶ commoratus, omnibus iuris consultorum insignibus cohonestaretur: adeo temporis brevitate ingenii celeritate studii magnitudine compensabat. ^{Decretorum Doctor}
 Nondum satis ei matura ⁷ videbatur in patriam reversio: mancama enim esse ³⁰ iuris peritiam intelligebat, nisi ad actionem exercitationemque eam convertisset. Romam se ^{Romam se confert.} itaque se contulit, ut, quarum rerum artem Bononiae combiberat, earum ibi usum quoque aliquem perciperet. Vix annus unus intercessit, cum tanta fuit de eo doctrinae opinio concitata, vix ut ullius in patria nomen eruditionis fama clarius esset ac illustrius. Quae cum longius in dies manaret, pervenit tandem ³⁵ ad Fridericum ⁸ quoque Cardinalem. Eius Cancellarius Sigismundus Targouiczki ⁹ cum esset aetate affecta, sub id tempus otii et quietis amore captus, eo quo fungebatur officio se abdicavit. Neque defuerunt, qui magnis allegationibus id munus ¹⁰ apud Cardinalem impetrare contenderent summoque studio prehensarent et ambirent; verum id Cardinalis Petro Tomicio ¹¹ iam animo destinaverat statu-
 tumque secum et deliberatum habebat nominis illius fama commotus, non alteri cuique munus id quam Petro Tomicio ¹² mandare, ad quem litteras in Urbem mitti curavit, quibus, ut ad suos primo quoque tempore in patriam rediret, mo- ⁴⁰

¹ D. E. ea studia potius. ² B. *deest*. ³ B. est. ⁴ D. E. his. ⁵ C. virorum. ⁶ D. E. non esset. ⁷ B. matura ei. ⁸ B. Fredericum. ⁹ B. D. E. Thargowiczki C. Targowicki. ¹⁰ D. E. 45 munus id. ¹¹ B. Thomicio. ¹² B. Thomicio.

nebatur amplum et honorificum apud Cardinalem Cancellarii munus obiturus. Cum longam ille profectionis suae moram interponeret, — in causa fuit annus lubilaeus: agebatur enim tunc annus a Christo nato millesimus quingentesimus — toto vertente anno Cancellario carere Cardinalis maluit illius ex Urbe reditum expectando, quam ad alium quempiam honorem istum deferre, quod eum prae ceteris ex dignitate suae munus hoc administraturum persuasum habebat. Venit tandem toto anno desideratus et expectatus: continuo a Cardinali benigne excipitur et promisso Cancellarii munere quinto quam venerat die ornatur. Tantamque eius rationem habuisse dicitur, ut non solum Cracoviensem Archidiaconatum ad eum detulerit, verum etiam revereri eum visus est. Fuit Petrus Tomicius¹ natura sobrius et temperantia moderationeque singulari praeditus, sed has in illo virtutes auxerat consuetudo et sex annorum in Italia commoratio. At Cardinalis alebat nonnullos², qui maioribus interdum poculis³ poscerent atque eum ad largius nonnunquam potandum invitarent; cui rei si quando Petrus Tomicius⁴ intervenisset, abscondi e vestigio et celari pocula iussit, quod Italum venire diceret: hoc enim eum nomine propter minime vulgarem in cibo potuque continentiam solitus fuit appellare.

munus
Cancellarii apud
Fridericum
Cardinalem
obtinuit
a. 1500.

Non totos tres annos cum Cardinali fuerat, cum ille vitam cum morte commutavit a), quo tempore potiebatur rerum in Polonia Alexander Rex frater eius. In cuius Consiliarios certo quodam suo consilio referri noluit, verum unum atque alterum annum apud Ioannem Lubranski Posnanien. Episcopum⁵ fuit commoratus. Excessit interim e vita Alexander quoque rex, cum quinque plus minus annos ad Regni gubernacula sedisset. Eligitur e vestigio in demortui fratris locum Sigismundus Glogoviae Dux, fratrum natu minimus, et Poloniae Rex renuntiatur. In hunc Petrus Thomicius naturali quadam voluntatis inclinatione semper propendebat, quod eum etiam adolescentem permultos heroicarum vereque Regiarum virtutum igniculos iacere⁶ videbat. Quare, ut primum Rex fuit designatus, illico se in fidem eius et clientelam contulit. Non erat adhuc in valde lauta et bene acta parte, ut qui adhuc nec multis nec iis opimis auctus esset sacerdotiis; ita se tamen gerebat, ut iisdem facultatibus nemo pari splendori esset principi suo et ornamento. Amplam familiam, equos complures alebat, nitida fuerunt apud illum et elegantia omnia, cum esset prae ceteris mundicie pollicieique valde studiosus. Tam fuit autem apud omnes⁷ gratus, ut quorum amplae fuerunt facultates, hi certatim benignitatem in eum suam liberalitatemque conferrent, quo facilius quos in aula Regia faciebat sumptus sustinere potuisset: necopinanti saepe a proceribus munera mittebantur. Sigismundus autem Rex, ubi propius inspexisset eius ingenium dotesque tam corporis quam animi fuit diligentius⁸ contemplatus, coepit eius opera multum uti. Itaque cum eum Vladislaviensi canonicatu⁹ auxisset, primum ad Pomeraniae Duces¹⁰ oratorem cum mandatis misit b), mox ad Valachos c),

Post mortem
Cardinalis
Poznaniam
secedit
a. 1503.

In fidem
Sigismundi
regis se
confert,
a. 1506.

Plerumque
legatus
ad
exteros
principes
mittitur.

¹ B. Thomicius. ² B. nonnullos alebat. ³ A. B. C. *deest*. ⁴ B. Thomicius. ⁵ D. E. Epum. Posnan. ⁶ D. E. *deest*. ⁷ B. D. E. omnes ordines. ⁸ A. B. C. *deest*. ⁹ D. E. Canon. Vlad. ¹⁰ B. ad Pomeraniae primum duces.

a) 19 Martii 1503, Starovolscius, Vitae Antistum Cracov. p. 187.

b) Mense Aprili 1509, Acta Tomiciana I, p. 34 sq.

c) Mense Ianuario 1510, *ibid.* p. 46, 56.

deinde in Hungariam *a)*, post Vratislaviam ad Slesiae ¹ Duces *b)*, iterum in Hungariam *c)*. Quam secundam Hungaricam legationem cum obiret, Rex, cognita fide eius et diligentia, cum feliciter cum quae sibi data essent mandata conficere videret, fructum laboribus eius iudicio suo censuittribuendum: intra dies quindecim tria ad eum, absentem licet, sacerdotia detulit et honorata et fructuosa ⁵ cumprimis: primum Sandomiriensem Custodiam, tum Cantoriam Gnesnensem, postea Canoniatum Sancti Aegidii.

Cum vero tertium in Hungaria legationis munere fungeretur, accidit, ut Premisliensis Episcopatus vacaret. Tum vero magna fuit concursatio petentium atque honorem istum magno conatu ambientium; sed absentis Petri Tomicii ² virtus et ¹⁰ in Regiis negotiis exequendis fides ac vigilantia cum admirabili quadam prudentia coniuncta tacendo licet tantos tamen clamores edebant, ut eorum sonitus a Sigismundo quoque Rege Vilnae fuerint exauditi. Qui cum satius esse duxisset, illi tantum hunc honorem mandare *d)*, pro quo res ipsae loquebantur, quam eorum alicui, qui precum suarum importunitate eum exprimere vel potius extundere ¹⁵ conabantur, misit Aulicum suum Strzalkowski cum litteris, qui Petrum Tomicum de hac fortunarum et dignitatis accessione Regia liberalitate illi facta certio-
Ad epat-
tum. Pre-
misl. pro-
motus,
a. 1514.
Tomicii
virtutes
et pruden-
tia
Vicecan-
cellarius
Regni fa-
ctus
a. 1515
45

riorem faceret. Erat tum in reditu, cum obviam ei volabant litterae, quibus Episcopus erat Premisliensis salutatus. Quo longius honoribus processit, hoc facta fuit virtus eius illustrior: certamen ipse secum instituisse videbatur, ut quantum fortunis et ²⁰ dignitatibus, tantum humanitate omnique virtutum genere non solum ceteros anteciperet, sed se ipsum ³ quoque superaret. Aditus ad eum faciles fuere, comiter et benigne cunctos accipiebat ⁴, liberalitate vero optimum quemque tanta prosequetur, ut ei suppetere cuncti mirarentur, unde tam multis tam benigne facere liceret. Eorum patrocinium, qui nudi erant a propinquis, inopes ab amicis, libenter ²⁵ suscipiebat: alios opera, alios, quibus opus erat re, re sublevabat. Prudentia magis indies atque magis in eo elucebat, cum singulis fere diebus novum specimen et documentum eius daret. Denique ita se gerebat, cum Premisliensis Episcopus factus esset, ut cum Rex ad Maximilianum Caesarem una cum fratre suo Vladislao Hungariae Rege proficisci statuisset, ad magnum id et suum et Regni sui ³⁰ decus ac ornamentum pertinere est arbitratus, si Vicecancellarii munus amplissimum splendidissimumque ei detulisset: id quod pridie eius diei fecerat, quo Cracovia pedem extulit *e)*, fratrem primum suum Vladislaum Regem, deinde Maximilianum Caesarem avunculum visurus. Neminem enim habebat ⁵ vel forma corporis totiusque oris dignitate, vel linguae pronuntiationisque gratia, quam actio- ³⁵ nis mira gravitas et venustas decorabat, vel prudentia consilioque cum eo comparandum. Huc accedebat ⁶, quod praeter vernaculam linguam trium etiam aliarum linguarum ex aequo ⁷ fuit peritus. Nam Latine, Italice, Germanice sic loquebatur, ut excelleret in singulis et, si una aliqua istarum linguarum uteretur, ita proferret,

¹ B. Sleziae. ² B. Thomicii. ³ B. Thomicum. ⁴ A. B. C. D. E. ipse. ⁵ B. 40 videbat. ⁶ D. E. accedit. ⁷ D. E. deest.

a) Aprilis — Augustus 1510, A. Tom. I p. 61 sq.

b) Martius — Aprilis 1511, ibid. 136, 158 sq.

c) Martius — Aprilis 1512, A. Tom. II, 51 sq.

d) 4 Februarii 1514, Acta Tomic., III, p. 27—29.

e) 4 Martii 1515, A. Tom. III, 310.

nullam ut nosse aliam videretur. Ex quo factum est, ut cum Viennae cum Caesare convenisset, non alius aequae rebus in omnibus atque ipsius opera Rex uteretur. Ibi tum prudentia eius atque in gerendis negotiis gravitas, magna tamen humanitate temperata, ac in obeundis rebus dexteritas singularis etiam exteris nationibus admirationi esse coeperunt. Quibus rebus cum apud omnes ordines, tum apud Reges ipsos et Caesarem magnam sibi gratiam peperit et auctoritatem. In sui vero Regis familiaritatem ita se immiserat, ut non ex alterius magis quam ex illius consiliis Rex pendere fuerit solitus, neque solum dignum eum iudicaverit, quem summis quibusque dignitatibus cumulare, verum etiam, si qui fuerunt aliis honores mandandi, iis eos fere mandaret, quos Petrus Tomicius¹ suffragio suo probavisset. Videbat enim, si quid consilii daret suamque in senatu quacumque tandem² de re sententiam aperiret, non eum quid sibi privatim conduceret spectare, aut gratia odiove sive alia quapiam animi perturbatione³ ab officii religione declinare, sed ad Regis Regnique publicam utilitatem, ad decus et honestatem, omnia consilia sententiasque suas referre.

Viennae magnam apud Caesarem init gratiam, apud regem suum pollet auctoritate.

Itaque magnum iam Petri Tomicii⁴ nomen haberi coeptum est neque ad alium quemquam aequae magnos omnium⁵ concursus fieri. Quin etiam cum esset cum⁶ Rege in Lituania⁷, ubi moris est, si quando Senatus habetur, ut exclusis Polonis omnibus tanquam exteris soli inter se Lituani⁸ de his, quae ad Rem publicam Magni Ducatus constituendam pertinent, consilium cum Rege⁹ incant et capita conferant, uni¹⁰ Petro Tomicio¹¹ post hominum memoriam haec fuit praerogativa concessa, ut etiam secretioribus eorum consiliis non solum interesse, verum etiam praeesse posset, quod sua magnopere videbant interesse, ut quae res in deliberationem cadebant, de his Petri Tomicii¹² sententiam audirent: neque ea audita ullius fere consilium amplius requirebant. Cum id Mtas. Regia animadvertisset, quoniam nulla fuit maior oblata occasio¹³, Praepositura Divi Michaelis in Arce Cracoviensi eum auxit.

Lituani sententiam eius permagni faciunt.

Quo vero tempore Thorunii¹⁴ Rex agebat bello cum Prussiae Magistro implicatus, allatum fuit Ioannem Lubranscium¹⁵ Posnaniensem Episcopum extremum vitae suae morte confecisse diem¹⁶. Illico contra morem suum et consuetudinem (cunctator enim in eiusmodi rebus esse solebat) abiecta omni cunctatione Posnaniensi Episcopatu Petrum Tomicium¹⁷ ornavit a) tanto plausu et gratulatione omnium, eius praesertim Ecclesiae Praelatorum et Canoniorum b), vix ut ullus unquam Posnaniensium Episcoporum pari fuerit¹⁸ cunctorum exceptus laetitia ex animo non ficto neque simulato profecta. Ubi fuit Posnanien. Episcopus designatus, etiam si¹⁹ Regia Mtas. aegre id patiebatur, ad officium tamen hoc suum ratus pertinere, fidei suae commissam Ecclesiam visere in animum induxit. Id quod cum iterum atque tertium faceret, carendo²⁰ magis quam fruendo didicerunt ho-

Poznan. episcopatu ornatus, a. 1520.

diocesim suam visitat.

¹ Thomicius. ² D. E. *deest*. ³ D. E. per motione. ⁴ B. Thomicii. ⁵ A. B. C. *deest*. ⁶ B. in. ⁷ B. Lithuania. ⁸ B. Lithuani. ⁹ D. E. cum R. cons. ¹⁰ B. ubi. ¹¹ B. Tomicio. ¹² B. Thomicii. ¹³ B. E. maior occasio oblata, C. D. oblata maior occasio. ¹⁴ D. E. Torunii. ¹⁵ A. C. D. E. Lubrantium. ¹⁶ A. C. *deest*. ¹⁷ B. Tomicium. ¹⁸ B. fuerunt. ¹⁹ B. *deest*. ²⁰ B. horrendo.

a) „A. 1520, 22 Mai Lubrański episc. Posnan. mortuus est, 24 Mai Sigismundus Rex Poloniae episcopatum Posnan. contulit Petro Tomicio episc. Premisl. Regni sui Vicecellario“. Acta Tomic. V p. 239; cf. Theiner, Vet. Monum. Pol. II f. 405.

b) cf. orationem A. Cricii, A. Tom., V. 262.

mines, quanta praesentis eius esset utilitas a). Etenim discessu illius ¹ magna esse in Aula solitudo, magnum ei ornamentum atque insigne deesse videbatur.

Sub id ipsum ² tempus, quo fuit Posnaniae, praeerat Ecclesiae Cracoviensi Ioannes a Konary ³, vir placido ingenio multoque mitissimis moribus praeditus, facile ut quemvis in amorem sui etiam invitum et recusantem raperet. Is in Petrum Tomicium ⁴ iam inde ab adolescentia suavissime semper effusus erat. Nam et Cardinali cum servirent uterque, summa fuit inter eos animorum coniunctio, et cum in Cardinalis demortui locum Ioannes a Konary ⁵ Cracov. esset Episcopus ⁶ renunciatus, non solum detractum nihil fuit de eo quo Tomicium ⁷ prosequabatur amore, sed magnis etiam accessionibus auctus is et locupletatus esse videbatur, cum nullam unquam benemerendi de eo occasionem prudens praetermitteret. Cum is itaque duplici morbo affectus esset, — nam ex ⁸ quo tempore Cracov. Episcopus factus erat, totis uno et viginti annis ex pedibus gravissime laboravit perpetuaque fuit ⁹ adversa valetudine conflictatus; accessit ad haec mala senectus extrema, morbus et ¹⁰ ipsa gravissimus, qua valde premebatur: iam enim duo de octoginta annos natus erat: — his igitur malis cum affectus esset atque afflictus laboresque, quos munus et officium episcopi requirebat, ferre non posset, ut erat vir haud intacti religione animi, etiam atque etiam diligenter cogitabat, quemadmodum et onere et honore episcopali se abdicaret, summaque cura animo suo versabat, cui potissimum id munus, quod ipse deponere in animo habebat, mandaret ¹¹. Sed cum circumspexisset omnia, omnium vitam moresque diligenter expendisset, neminem reperiebat, cui talem tantamque provinciam rectius traderet, quam Petrum Tomicium ¹², cuius multis aliis in rebus et dignitatibus gerendis spectata iam saepe fuit et probata virtus et prudentia singularis. Quamobrem, re secum diu multumque perpensa et deliberata, misit Petrum Dluski arcis suae Lipowiec ¹³ praefectum, qui Petri Tomicii ¹⁴ Posnanien. Episcopi voluntatem exploraret: num esset Cracov. Episcopatum accepturus seque onere isto levaturus, ea tamen lege et conditione, ut dimidia bonorum episcopalium pars penes Ioannem a Konary ¹⁵ remaneret, quo posset inde quod reliquum ei vitae futurum esset ¹⁶ pro dignitate sua sustentare. Quod cum Petrus Thomicius non recusaret, ¹⁷ extracta fuit nihilominus res in eius Cracoviam reditum. Ibi cum Regia Mtate. actum fuit, ut suum quoque consensum ad voluntatem Ioannis a Konary ¹⁷ Cracov. Episcopi aggregaret.

Rex assentitur. Rex, ubi rem cognovit, exultabat gaudio, neque libentius se ¹⁸ quidquam facturum esse dicebat, quam ut Petrum Tomicium ¹⁹ Posnanien. Episcopum in ventis Ioannis a Konary ²⁰ Cracov. Episcopi magnopere id postulantis locum curaret sufficiens: quod ita futurum sciebat, ut eum sibi quasi affixum semper habiturus esset ²¹. Nihil iam restare videbatur aliud, quam ut per Summum Pon-

¹ D. E. eius. ² A. B. ipsum id. ³ A. a Conari; C. a Conary; D. E. Konarski. ⁴ B. Thomicius. ⁵ A. D. E. Conari; C. Conary. ⁶ B. D. E. Crac. Epus esset. ⁷ B. Thomicius. ⁸ B. a. ⁹ A. B. C. deest. ¹⁰ D. E. est. ¹¹ D. E. cui mandaret potissimum — habebat. ¹² B. Thomicius. ¹³ A. D. E. Lipowicz. ¹⁴ B. Thomicii. ¹⁵ A. D. E. Conari; C. Conary. ¹⁶ B. esset futurum. ¹⁷ A. D. E. Conari; C. Conary. ¹⁸ B. D. E. se libentius, ¹⁹ B. Thomicius. ²⁰ A. D. E. Conari; C. Conary. ²¹ D. E. est.

a) „Aulae querelam ob absentiam Tomicii“ ab Andrea Krzycki versu elegiaco conscriptam vid. 45 in Długossii Vitis episcoporum Posnan. supplem. Treteri.

tificem res confirmaretur. Ad hunc missus est Stanislaus Borek¹ Decretorum Doctor, vir sagax imprimis magnoque ingenio magnaue in rebus gerendis dexteritate praeditus. Is ab ineunte aetate summo semper fuit erga Petrum Tomicium² studio et observantia. Nam et Cracoviae iisdem studiis operam dabant, Bononiae vero et Romae quoque una semper sub eodem tecto degebant. Quae quidem mutua inter eos benevolentia crescebat cum annis atque eo processerat, ut neque ille ad cuiusquam esset quam ad Petri Tomicii³ nutum paratior, neque haberet fere Petrus Thomicius illo quemquam cariorem, neque libentius cuiquam arcana sua consilia omnia et negotia crederet. Atque haec eius in illum propensio ad extremum usque vitae diem⁴ nulla unquam offensione interposita duravit. Is igitur in Urbem missus, quoniam magnam habebat in Curia Romana usum, intra paucos dies ex heri sui sententia rem confecit. Cumque attulisset ex urbe Romana diploma Pontificium, quo fuit ei potestas facta, utrumque simul et Cracov. et Posnani. Episcopatum in id usque tempus retinendi, quo totum esset Cracov. Episcopatum assecutus, anno a Christo nato Millesimo Quingentesimo Vigesimo Quarto Die Sexta mensis Aprilis post horam Quartam Decimam a Praelatis et Canonicis Ecclesiae Cracov. atque a clero et populo universo in templo Divae Mariae Virginis in foro Cracov. perhonorifice exceptus et Cracovien. Episcopus fuit salutatus summa laetitia et gratulatione omnium. Oratio autem cumprimis elegans habita est ab Andrea Cricio⁵ Premisliensi tum Episcopo a). — Annus prope exierat post depositum Episcopatum, cum Ioannes a Konary⁶ naturae satisfecisset b), vir cum aliis virtutibus, tum hac vel maxime suspiciendus⁷, quod⁸ cum videret⁹ per aetatem affectam munus suum recte atque ordine administrare se non posse, cessit eo voluntarius ei viro, quem non ipse solum suo iudicio, verum et prudentissimi quique ad tantam hanc provinciam gerendam unum omnium aptissimum dignissimumque iudicaverunt. Felicem ille se praedicabat¹⁰, quo tempore extremam vitae diem sibi iam impendere videbat, quod sacerdos tantum et non Episcopus moreretur: ita enim sentiebat, reiecta cura atque onere Episcopi Episcopum se esse desiisse¹¹. Sed et hic inter felices numerandus, qui Divi Augustini exemplo non successit Episcopo sed accessit, qui meritis hoc suis morumque suavitate singulari assequeretur, ut alii in suum eum locum ascendisse gauderent, alii, si quid factum de se esset, non alium sibi quam eum successorem dari deposcerent. Ferunt enim, dum Premisliensem adhuc ageret Episcopum, Ioannem Lubranski¹² Posnaniensem Episcopum, de litterarum studiis optime meritum tantaque virtute, liberalitate praesertim praeditum, ut gratam apud omnes et iucundam sui memoriam moriens reliquerit vix ullo unquam tempore intermorituram: — eum itaque, cum passim in Episcopatu suo plurima aedificia et collapsa restauraret et e fundamentis nova erigeret, ferunt dicere solitum, eversurum se ea omnia, quae magno sumptu exaedificasset¹³, si alium sibi quam Petrum Thomiciam successorem fore suspicaretur; huic enim se neque alteri cuique tot villas et praedia, tot egregias domos exstruere.

Ad confirmationem obtinendam Stanislaus Borek Romanam mittitur.

Tomicius a clero Cracov. honorifice excipitur. d. 6 April. a. 1524.

¹ A. Borgck; C. Borgek. ² B. Thomicius. ³ B. Thomicii. ⁴ B. diem vitae suae. ⁵ B. Cricio. ⁶ A. D. E. Conari; C. Conary. ⁷ B. suscipiendus. ⁸ C. qui. ⁹ B. deest. ¹⁰ D. E. praedicat. ¹¹ D. E. destitisse. ¹² D. E. Lubrantium. ¹³ D. E. aedificasset.

45 a) Acta Tomic. VII, 17.

b) 3 Aprilis 1525, Starovolscius, l. c., p. 193.

Sed ut eo revocetur, unde declinavit oratio, mortuo Ioanne a Konary, P
Episcopa- snaniensi Episcopatu contra animi sui sententiam Ioanni Latałski Praeposito Cra-
tu Poznan. cov. cedere coactus est, cum Andreae Cricio ¹ Premisliensi Episcopo desponsus
cedit
a. 1525. iam et destinatus esse videretur. Multum animi angebatur, quod praeterito sororis
suae filio Cricio ² viro valde erudito, qui multis etiam praeclaris ingenii sui mo- 5
numentis apud exterarum gentes suum patriaeque suae nomen illustraverat ³, ad homi-
nem ab eius eruditione multum disiunctum tanta haec dignitas delata et quasi de
manibus suis extorta ei fuisset ⁴. Sed non ita multo post, cum Plocensis Episco-
patus vacaret ^a), facile apud Regiam Mtem. obtinuit, ut Andream Cricium, pro-
pinquum et necessarium suum, eo augeret atque honestaret. 10

Pauci anni intercesserunt, cum Ioannes quoque ^b) a Lasko, Gnesnensis
Archiepiscopus Regni Primas, e vita excessit ⁵. Non expectabat Maiestas Regia,
dum peteret Petrus Thomicius in demortui locum se suffici, sed ultro ei Archie-
piscopatum detulit, quin etiam cohortata eum est, ut ad altissimum hunc dignita- 15
tis gradum accedere ne recusaret, quo nullus est in toto Regno sublimior. Noc-
tem unam ad deliberandum sibi dari poposcit. Qua interiecta, cum postridie re
bene deliberata ad Regem rediisset animi sui sententiam explicaturus, suspensi
fuerunt expectatione animi omnium futurumque omnino cuncti existimabant, ut
honorem hunc, et summum amplissimumque ⁶ omnium et eundem multo fructuo-
sissimum, obviis, quod aiunt, ulnis acciperet. Sed eos opinio sua et expectatio 20
fefellit: nam contra quam eum cuncti facturum esse putabant ^c) gratias quidem
Regi egit ⁷, quod iudicio suo laboribus, quibus perfunctus erat, ac meritis talem
ac tantum fructumtribuendum censuisset; verum se eum locum aspernari velle
negabat, in quo Divum Stanislaum, gentis Polonae Patronum, vitam suam potis-
simum finiri voluisse accepisset: sibi certum esse et deliberatum ⁸ altius non ascen- 25
dere et ea qua frueretur dignitate contentum vivere. Sed si Ecclesiae rationibus
Rex prospectum cuperet, Mathiam Drzewiczki ⁹ Vladislaviensem Episcopum nomi-
nabat et, ut ei tantam hanc dignitatem deferret, rogabat. Hanc eius animi magni-
tudinem ¹⁰ in despiciendis honoribus ubi conspexissent, in stuporem omnes et ad-
mirationem versi sunt: quidvis enim potius eum commissurum arbitrabantur, quam 30
ut tantos ultro sibi delatos honores repudiaret ¹¹.

Sed non ea tantum in re animi illius magnitudo elucebat: aliis quoque in
multis multa praeclara fortitudinis suae documenta dabat. Neque enim veritatis
et iustitiae causa quemvis inimicum sibi capere, quamvis fortunam excipere, quod-
vis adire periculum et discrimen recusabat; non obnoxie ¹² sententias dicebat; id, 35
quod rectum esse intelligebat, contra cuiusvis opes et potentiam defendere nihil
dubitabat; suo iudicio Rempublicam, cuius erat studiosissimus, tuebatur, neque

¹ B. Kricio. ² B. Kricio; D. E. „multum — Cricio“ *desunt*. ³ B. illustrarat. ⁴ D. E. „ad hominem — fuissent“ *desunt*. ⁵ B. discessit. ⁶ B. amplissimum. ⁷ D. E. egit Regi. ⁸ B. delibatumque. ⁹ A. Drzewiczki; C. Drzewicki. ¹⁰ B. animi sententiam et magnitudinem. ¹¹ B. 40 repudiabat. ¹² A. B. obnoxiae.

a) post mortem Raphaelis Leszczyński, 24 Martii 1527, Łubieński, Series Episc. Plocensium, p. 157, cf. Theiner, II, 449, 454.

b) 19 Mai 1531, Damalewicz: Series Archiep. Gnesnen., p. 284.

c) quod tamen non prorsus necopinatum fuisse videtur, cum Łaski adhuc vivente a. 1527 eadem 45 res iam agebatur, cf. A. Tom. IX, p. 152.

aut in gratiam cuiusquam, aut metu alicuius, ab officii sui religione declinabat. Nullius erat auctoritas tanta, a quo non libere dissentiret, si quid eum iniqui praetendere cognovisset. Atque haec, quae eveniebat interdum, opinionum dissensio magnam, ut fit, aliquoties animorum offensionem pariebat: inventus est non nemo ex his, qui opibus et potentia plurimum valebant, qui aperte periculum et inimitias ei denuntiaret. Minis autem istis et denuntiationibus adeo nihil fuit unquam perterrefactus neque de recta sententia depulsus, ut satis mirari multi non possent, cum tot ei formidines essent oppositae, tot minae intentatae, tot pericula denuntiata, quod nihil tamen unquam de statu suo declinare, nihil de vitae suae curriculum deflectere, nullam ne in vultu quidem timoris et trepidationis significationem dare visus est. Itaque haec tanta fortitudo animi illius atque excellentia non solum admirationem, verum etiam auctoritatem permagnam apud omnes ordines illi conciliabat, quod eum intrepide recti atque aequi propugnationem suscipere videbant, dum vel extremae classis homines contra principes viros, ita iustitia eorum flagitante, tueri et defendere non reformidaret.

apud omnes ordines auctoritas.

Quam vero sublimis iste et excelsus animus ei auctoritatem pepererat, eam augebat prudentia; qua tantum pollebat, ut sententiam illius tanquam praerogativam multo maxima pars sequeretur atque ei fere staretur potissimum. Quare si quando, quod frequenter usu veniebat, gravi aliquo morbo conflictabatur atque ita erat lecto¹ affixus, ut non solum in senatum venire, sed ne pedibus quidem consistere posset, coactus est ex his, quos intimos habebat, aliquem mittere, qui sententiam eius in senatu² explicarent. Quin etiam cum a laboribus respirandi suique colligendi causa ab eo loco, ubi senatus habebatur, multis millibus passuum abesset, nihilominus, quoties de re quapiam graviore³ consultatio incidebat, mittebantur ad eum volucres nuntii, qui litteras perferrent, quibus a Rege, ut suum ea de re consilium perscriberet, admonebatur. Adeo ne in silvis quidem et solitudinibus, in quas medicorum consilio confirmandi corporis sui causa se abdebant, vacuus esse a negotiis potuit, verissimumque illud esse experiebatur, quae quisque re plurimum valeret, quae ceteros longo⁴ intervallo anteiret, eam⁵ maximam cuique perniciem afferre consuevisse. Sic eloquentia nimia magno fuit plerisque detrimento, quibusdam vires exitium attulerunt, forma nonnullos sustulit, alios divitiae strangularunt, alios opes et potentia everterunt; ad summam, ne singula sit enumerare necesse, quae cuique admirationem maximam, eadem pestem maximam attulerunt. Petro autem Tomicio⁶ Cracov. Episcopo non alia res novissime magis videtur, quam ea, quae sibi tantum nomen famamque pepererat: prudentia et rerum usus maximarum, quem fuerat aetatis beneficio⁷ maximum consecutus. Inde enim tot semper negotiorum undis obruebatur, ut nullum reficiendi corpusculi⁸, nullum tuendae valetudinis ei tempus supereset. Ex quo fiebat, ut acciderentur⁹ vires illius et extenuarentur; quin etiam ex tantis laboribus et occupationibus in gravissimos persaepe morbos incidebat¹⁰, quibus aliqua tamen fieri in graves morbos incidit. medicina potuisset, si quid de tantis istis curis et laboribus detrudere voluisset. Sed cum aliis in rebus medicorum praecepta sarta tecta conservaret, hac una in re nullius auctoritati cedere, nullius monitis et consilio locum dare voluit. In iis,

Negotiis semper obrutus

in graves morbos incidit.

¹ B. loco. ² B. deest. ³ B. graviori. ⁴ D. E. longo ceteros. ⁵ B. camque. ⁶ B. C. Tomicio. ⁷ B. quem etiam aetatis beneficio fuerat. ⁸ B. corporis. ⁹ B. acciderentur ¹⁰ D. E. deest.

Hosii epistolae, tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

quae ad victum seu victus rationem¹ pertinebant, diligenter observandis nemo fuit continentior, nemo medicis dicto audientior; verum quominus eosdem subiret labores et senectute et morbo confectus, quos et iuvenis olim et recte valens subibat², nemo erat qui posset prohibere. Quod illius consilium et institutum vel maxime reprehendendum esse videbatur: est enim viri prudentis officium dare operam, ut quod libenter facit, quam diutissime facere possit. Sed ita fuit hominis ingenium ad agendum plane nati, ut a negotiis feriari neque sciret neque posset.

Itaque totos dies, cumque hi contractiones essent, bonam noctium partem legendo scribendoque consumebat, atque eam quam nactus erat Spartam ita ornabat, ita Vicecancellarii munere fungebatur, credibile ut non sit, fuisse ullum in¹⁰ Regno Vicecancellarium, qui pari vigilantia munus hoc obierit, quique tam splendide magnificeque, tantoque ex honore sui Regis et dignitate, illud administraret. Nam et ipse scribendi finem faciebat nullum et, cum solus tantis laboribus sustinendis non sufficeret³, quasi vicaria quadam eorum opera utebatur, quos potuit in pollitiori genere doctrinarum doctissimos reperire, neque fuit in Regno⁴ quisquam, cuius aula eruditae hominibus⁵ magis abundaret. Neque vero se satis officio suo functum esse putabat, si, quae prudenter invenisset, eadem pure et eleganter aut ipse scripsisset, aut ab aliis interdum scribenda curasset, nisi ea ipsa pulcherrimis praeterea characteribus ab iis⁶, quos habebat eius artis peritissimos, pingi fecisset: adeo nihil habere voluit nisi excellens et, quoad eius fieri potuit, perfectum plane ac elaboratum. Accedebat ad haec summus splendor et magnificentia, praecipue si qui⁷ aliquando aut a Summo Pontifice, aut ab Imperatore ceterisque regibus et principibus oratores veniebant; quos ita prolixè accipiebat, ut nemo prolixius, neque quenquam eorum indonatum abire permittebat. In reddendis vero Regio nomine responsis eiusmodi fuit⁸, ut dubitarent homines, quid potissimum²⁵ in eo⁹ admirarentur, rerumne prudentiam, an verborum elegantiam, an linguae gratiam, an actionis venustatem et eam, quam in pronuntiando mirificam retinebat, gravitatem. Non plurima ille quidem¹⁰, sed magno cum pondere dicebat, ita ut mentes audientium eius oratio facile penetraret atque aculeum in illis relinqueret, ut apposite admodum a viro cumprimis et ingenioso et erudito hoc ei³⁰ fuerit elogium tributum: „Diffusa est gratia in labiis tuis“. Quamobrem et haec eum tanta naturae dos¹¹ plurimum ornabat, et liberalitas atque insignis munificentia clarum et illustrem¹² faciebat, qua in optimum quemque, quodcunque tandem ille vitae institutum delegisset, utebatur. Si qui magnum erant¹³ nomen militia consecuti, eis cum re tum opera benigne faciebat: nam et de suo¹⁴ multa³⁵ eis dabat¹⁵, et a Rege multo plura impetrabat. Ipse auctor fuit, quoniam tenue est Imperatoris exercituum Regni vectigal, ut imperata clero pecunia bona Busko redimerentur atque Imperatoribus utenda fruenda perpetuo, quoad vita cuique eorum suppeditaret, relinquerentur. Sed cum ea pecunia iam¹⁶ esset coacta, factum est¹⁷, ut quo¹⁸ tempore morbo praepeditus Regni Comitibus interesse non potuit,⁴⁰ Rege quoque in Lituania¹⁹ existente, in alios, quam imperata fuit, usus ea pecu-

Tomicii in
obeundo
munere
vigilantia
et splen-
dor;

cuius elo-
quentia et
liberalitas.

Psalm. 44.
3.

¹ A. C. D. E. ad victus rationem. ² D. E. *deest*. ³ D. E. par esse non posset. ⁴ D. E. in Reg. fuit. ⁵ B. D. E. viris eruditis. ⁶ D. E. his. ⁷ B. *deest*. ⁸ B. D. E. fuit eiusmodi. ⁹ D. E. in eo potis. ¹⁰ B. *deest*. ¹¹ B. dos tanta naturae. ¹² B. illustremque. ¹³ B. erat. ¹⁴ D. E. prae manu. ¹⁵ B. m. eis faciebat dari, D. E. m. dabat. ¹⁶ A. B. C. *deest*. ¹⁷ B. *de-*
est. ¹⁸ B. eo. ¹⁹ B. Lituania.

nia converteretur; fuitque ea res certissimo documento, quanti interesset ad Rempublicam constituendam, praesentem eum in Comitibus adesse. Sed et vectigal id, quod Sancti Petri Denarium appellant, ut in exaedificandas in Regni finibus arces converteretur, eius opera consilioque fuit effectum et a Summo Pontifice impetratum a). Inopes vero et egenos multo maxima liberalitate prosequabatur. Trecentos aureos in solas vestes pelliceas una hieme expensos tulere quaestores, quae inter pauperes fuerunt distributae. Habebat in more, cum ad bona sua episcopalia divertisset, ut Christi exemplo pueros illius pagi aut etiam oppidi, quo veniebat, ad se venire iuberet et stipem singulis ipse manu sua praeberet; ex quo factum est, ut et advenientem eum et discedentem magna semper puerorum caterva¹ comitaretur et ad aliquot spatia reduceret.

Opem fert egenis.

Iam vero litterarum studiosos imprimis complectebatur atque eos prae ceteris, qui doctrinae fama clari habebantur. Cuius rei Lazarus Bonamicus, Erasmus Roterodamus b), Sichardus, Cochleus atque alii nonnulli viri doctissimi testes esse possunt locupletes, quibus et in Italiam et in Germaniam subinde munera missitabat, atque cum crebras ab eis litteras acciperet, suas vicissim, sed eas praegnantibus, remittebat.

Litterarum studiosos iuvat.

Alebat etiam complures tum pueros tum adolescentes, in studiis litterarum in Italia quattuor, quinque, plures interdum, nonnunquam pauciores adolescentes. Quae res magnae fuit Italis admirationi, quod² unus Episcopus tot in Italia adolescentibus sumptus suppeditaret. Neque enim ex ulla terrarum parte plures eo veniebant ab uno aliquo aut episcopo aut principe quam ex aula Petri Cracov. Episcopi. Ex quo factum est, ut ea prae ceteris viris eruditibus abundaret. Verum et Cracoviae multis liberaliter impendebat: atque eorum tres quasi classes faciebat. Quorum tenues erant facultates, horum pueros in arce Cracov. in ludo litterario instituendos curabat. Procerum vero filios una cum fratris sui filiis in curia sua episcopali fovebat; fuitque ei vel maximae curae, ut liberaliter educarentur et a magistris, quos habere potuit electissimos, ad humanitatem virtutemque tenerae eorum mentes fingerentur. Alebat autem ex clarissimis quibusque familiis: a Schamothuli³, ab Ostrorog, a Pampow⁴, a Czarnkow, a Tarnow, a Koscielec⁵, ab Opa-

Adolescentes educandos curat.

¹ B. maxima caterva puerorum semper. ² B. quia. ³ B. Schamothuli; C. Szamotuły. ⁴ C. Pompow. ⁵ A. Coscielec; C. Koscielec.

a) Theiner. II, 473.

b) Qui de morte Tomicii certior factus, his verbis ad A. Cricium scribit (in Ep. d. d. 1 Febr. 1536, Erasmi Opp., Lugduni Bat. 1703, III p. 1516 A.): „....non possum non iungere tecum lacrimas tuamque ac meam vicem deplorare: tuam, qui tibi sanguine coniunctissimum, animorum benevolentia coniunctiorem amiseris; meam, qui tam amico patrono et consolatore sum orbatus. Vix enim verbis consequi queam, quantum solatii, quantum hilaritatis adferre mihi solebant omnes illius epistolae. Fortasse et totius Poloniae vicem merito quis deploret. Quando enim Ecclesiae talis contingeret Episcopus? quando Regi talis consiliarius? quando Regno talis Cancellarius? Quot egregius dotibus eum virum cumularat Supremi Numinis benignitas! quot heroicis virtutibus exornarat! Diceret, ad publicam hominum utilitatem divinitus esse factum. Quam solida quamque recondita fuit eruditio! quam fervens sacrarum litterarum studium! quam oculata prudentia, quam rara in negotiis gerendis dexteritas! postremo, in tam eximiis Dei donis, in tam sublimi dignitatis fastigio, quam amabilis civilitas, quam expers omni supercilii modestia! Atque, ut scribunt, contigit illi mortalibus digna moribus, ipsis divinis litteris, quas amabat, placide immortalis est: expiravit enim nemine eorum, qui officii gratia aderant, sentiente; diceret obdormisse non exspirasse. Haec cum mecum reputo, pudet flere; magis libet illi ter beatae animae gratulari, quae nunc pro bona semente, quam fecit in hac vita, messem apud Christum metit optimam....“

lenica¹, a Iaslowiec², a Konary³ a Russocz, a Chlewice et ab aliis quibusdam familiis; circa quas multis etiam tenuioris fortunae pueris et ad victum necessaria suppeditabantur, et aliquid haurire disciplinarum licebat. Quae quidem illius liberalitas ad plurima visa est pertinere. Primum reipublicae posteritati consulebat, cum satis esse non putaret, si prudentissimis ipse fidelissimisque consiliis suis⁵ eam et ornasset vivens et adiuvisset, nisi hoc quoque effecisset, ut se mortuo nihilominus posteris sui honeste educati, libero homine dignis artibus perpoliti, possent ipsi quoque aliquando reipublicae non solum esse ornamento, verum etiam emolumento; adeo non praesentis modo, sed et consequentis temporis rationem habebat, consiliaque eius aut in sempiternum, aut certe in quam longissimum tempus¹⁰ spectabant: etiam mortuus prodesse patriae suae⁴ cupiebat. Deinde ordinem sacrum cum profano in gratiam ponebat: hac enim tanta benignitate sua principum virorum voluntatem plurimum sibi demerebatur, cum viderent Episcopum suorum liberorum alterum parentem agere atque ita in curam parentum⁵ succedere, ut si qui spoliati eis essent, se pupillos esse scirent magis quam sentirent;¹⁵ quin etiam, si minus tum per aetatem intelligere potuissent, corroborata tamen ea atque una confirmato iudicio⁶, praeclare secum actum esse⁷ cognaturi essent, quod sub hoc antistite pupilli facti essent, cum domi paternae vix eis unquam tam honeste et liberaliter educari licuisset. Postremo fratris sui filiis, quos duos habebat superstites, rationibus prospiciebat, quibus quam relinquere potuit haereditatem²⁰ ampliorem, quam stabilem et firmam amicitiam eorum⁸, qui non postremum aliquando locum inter principes Regni viros essent⁹ habituri? Nam si magna inter eos esse consuevit¹⁰ amicitia, inter quos puerilis usus et consuetudo intercessit, qui sub iisdem praeceptoribus, eodem lecto, eadem mensa usi, iisdem studiis operam dederunt: quanto maior debetur his benevolentia, cum quibus non solum ista²⁵ communia habueris, sed etiam patrui eorum beneficio ea communia habueris, ut illi acceptum ferre, propinquis eius gratiam referre debeas, si quid sis laude dignum consecutus? firmissimam hanc fore amicitiam necesse est, ut quae sit adamantinis quibusdam vinculis conglutinata. Magnae itaque ei curae fuit, ut cum aliorum procerum, tum fratris sui filii¹¹, Nicolai Tomiczki¹², Castellani Gnesnensis,³⁰ qui aliquot ante annis diem suum obierat, recte educarentur. De augendis autem eorum facultatibus (ut plerique omnes faciunt Episcopi) non fuit sollicitus, adeo, ut ne teruncium quidem expenderit in emendas possessiones, quae patrimonio eorum possent adiacere; quod et religione se dicebat impediri, ne pecuniam ecclesiasticam in rem verteret propinquorum; et multis, qui hac ratione suos locupletare volebant, infeliciter eam rem cecidisse, pluribus exemplis prolatis, saepe commemorabat: vereri itaque se, ne intempestiva sua benevolentia non solum nihil eis utilitatis adferret, sed magnam etiam aliquam calamitatem importaret.

Bonis
Eccl. suos
locupletare
respuit.

Templa et
praedia
episc. ornant.

Omnes autem suas facultates partim in praedictos usus convertibat, partim in templa et praedia episcopalia ornanda. Exaedificavit sacellum in ecclesia sua⁴⁰ cathedrali Cracov. maximo sumptu, quo nullum est in toto Regno elegantius, cum a Regio discesseris. In eo praebendam fundavit XXIV marcarum ea voluntate, ut

¹ A. Opalenicza. ² A. Iazlowiecz. ³ A. Conari; C. Conary. ⁴ B. *deest*. ⁵ A. B. C. *deest*.
⁶ B. D. E. consilio. ⁷ D. E. *deest*. ⁸ D. E. quam eorum st. et fir. am. ⁹ B. D. E. aliquando inter principes R. locum essent. ¹⁰ D. E. consuevit esse. ¹¹ A. C. cum fratris filiis; B. ⁴⁵ cum fratris sui filiis; D. E. tum fratris filiis. ¹² B. Thomicii; C. Thomicki.

nemini eam nisi Institutiones Imperiales publice interpretanti habere liceret ¹, ius patronatus doctoribus Canonistis tribuendo ². Aedem Divi Michaelis in arce Cracov. latere cocto textit, multis picturis exterius illustravit, atque fastigium in ea cum horologio ³ pulcherrimum fabricatus est, sacristiam ⁴ etiam novam ex muro ei adiunxit. Domum, in qua habitabat, in platea Canoniorum egregie ornavit atque posticum illius, ubi est culina, magna pecunia construxit; pluris enim, quam facile quisque credere possit, vel sola fundamenta constant: nam cum locus esset paluster et uliginosus ⁵, fodi exinanirique ⁶ et palis configi eum necesse erat, quas in res ingens fuit erogata pecunia. Iam in Luborzica ⁷, Bolechowice ⁸, Siedlec ⁹, Dobrowoda, Kunow ¹⁰, Kielce ¹¹, magnificas et sumptuosas aedes ligneas ¹² aedificavit. Similiter in Wawrzinczice ¹³, cui praedio vicinam quandam curiam emit ducentis florenis in Zabirzowska Wola ¹⁴ duosque advocatos redemit, quos ei adiunxit. In Radlow a) castellum construxit ligneum, sed fundamenta ex lapide magno sumptu; quod in vicinia lapides cum reperiri non possent, ex locis remotioribus eos conveyi fuit necesse. Ei castello cum vicinus esset fundus Rudka ¹⁵, cuius dimidiam unam partem Zakrzewski, alteram Abbas Thinecensis possidebat, illi pro sua parte aureos dedit octingentos, cum hoc vero ita pactus est, ut villam ei daret Przeczica ¹⁶ prope Pilzno, quae nullo fuit Episcopis usui propterea, quod usus fructus eius a certis hominibus semper impetrabatur, atque in eius locum acciperet alteram partem dimidiam fundi Rudka et totum praedium Kargow ¹⁷. Quoniam vero omnes abbatum coloni et operas et certum vectigal frumentarium Regi debent, non ita magno negotio apud Regem obtinuit, ut Cracov. Episcopis in sempiternum tempus utrumque donaret. Simile quiddam fecit de villa Opatowiec ¹⁸ prope Radom b), quae cum in eadem esset causa atque villa Przeczicza, permutatione facta, adiectis ducentis marcis, villam prope Kunow ¹⁹ multo fructuosiorem accepit et bonis illis adiunxit. In Bodzancin ²⁰ ex lapide posteriorem arcis partem et domum ligneam ²¹, in Siewior c) totam arcem fabricandam curavit eamque munitissimam, cuius ²² arcis etiam fructus auxit empti advocatia duobus laneis, duobus hortulanis, balneo et aliis id genus, ex quibus non parum utilitatis ad castrum Siewierense ²³ redundat. In suburbio Cracoviensi stabulum ingens extruxit, nosocomium praeterca multaue membra pro equorum curatoribus et piscinas aliquot. Ad quas

¹ D. E. liceret habere. ² D. E. ius — tribuendo *desunt*. ³ D. E. „cum horologio“ *desunt*.

⁴ A. Zachristiam. ⁵ A. C. „uliginosus“ *deest*; B. foedidusque. ⁶ B. exinnarique. ⁷ A. Luborzicza; C. Luborzycza. ⁸ A. Bolechouice. ⁹ A. C. Siedlec. ¹⁰ A. Cunow. ¹¹ D. E. Bodzanczyn, Kielce. ¹² D. E. ligneas licet. ¹³ B. Wawrzancicze; C. Wawrzyncicze. ¹⁴ A. Zabirzowska Wola; C. Zabirzowska Wola. ¹⁵ A. C. Rudka. ¹⁶ C. D. E. Przeczica. ¹⁷ A. D. E. Kargow. ¹⁸ A. C. Opatowiec. ¹⁹ A. Cunow. ²⁰ B. Bodzencin. ²¹ D. E. „et — ligneam“ *desunt*. ²² B. huius. ²³ B. Severense; D. E. ad S. C. util.

a) Kielce caput gubernii in hodierno Regno Poloniae; Luborzycza, Dobrowoda et Wawrzyńczyce, villae parochiales eiusdem gubernii, L. et W. in districtu Miechoviensi, D. in distr. Stopnicensi sitae; Kunów oppidum in distr. Opatoviensi gubernii Radomiensis; Bolechowice autem, Siedlec, Wola Zabirzowska et Radków villae in Galicia, B. in districtu Cracoviensi, S. et W. Z. in distr. Bochniensi, R. in distr. Brzesko sitae.

b) Rudka villa prope Radków in districtu Tarnoviensi, Przeczica in distr. Pilznensi Galiciae; Kargów in distr. Stopnicensi, Opatowiec in distr. Pinczoviensi Regni Poloniae.

c) Bodzencin oppidum districtus et gubernii Kielcensis, Siewierz oppidum distr. Będziniensis gubernii Piotrcoviensis, in Regno Poloniae.

res amplum terrae spatium a Regia Mtate. impetravit, tum sibi tum suis in Episcopatu successoribus in eo loco, quod Ferales vocant, curiamque Episcoporum Cracov. exornavit. Piotrcoviae¹ quoque, ubi comitia haberi consueverunt, egregiam domum ligneam et alia aedificia nova construxit, aream totam curiae lapidibus insterni curavit et cum antea² non habuissent Episcopi Cracov. certum locum, ad quem in comitiis diverterent, impetravit a Regia Mtate., ut ea domus propria esset ac perpetua Cracov. Episcoporum. Multo maximam itaque vectigalium suorum partem in huius generis aedificia insumpsit, tum et in ornamenta ecclesiastica, quae et primario suo templo et aliis compluribus liberaliter suppeditavit.

Providit etiam prudentia sua singulari, ut harpiis³ Romanis, quos vulgo Cortisanos⁴ appellant, aditus ad ecclesiasticos honores in Dioecesi sua esset interseptus. Quae res ut maiore (opinione omnium) sumptu ei constitit, — deliniendi enim fuerunt magnis muneribus hi, penes quos rerum omnium summa fuit in Urbe⁵ potestas, — ita ad maximam ecclesiae utilitatem pertinere videtur. Licebit enim deinceps Cracov. Episcopis viros eligere dignos, quibus mandent sacerdotia: quae ne Romanis artibus contra nutum eorum ac voluntatem usurpare sibi quisquam posset, prudenter ab eo prospectum est. Obtinuit enim apud sedem Apostolicam, ut omnium fere sacerdotiorum, quae paulo magis opima sunt et fructuosa, ius⁶ patronatus penes eos esset, quos Episcopus Cracov. arcibus suis praefecisset; qui cum profani sint homines, non licet eorum sacerdotiorum nomine, quae illi tamen nonnisi ex episcopi et domini sui sententia collaturi sunt, litem cuiquam intendere. Ipse vero in concedendis sacerdotiis hunc morem habebat, ut ea nec opinantibus plerumque deferret. Petaces oderat; ex eo voluptatem capiebat maximam, si non solum preces antevertisset, verum etiam ne per somnium quidem cogitanti alicui honorem ecclesiasticum mandasset. Perinde autem laetabatur, si cui benigne fecisset, ac si beneficio ipse aliquo cumulatus esset; accipere enim se beneficium, cum daret, existimabat.

Fuerunt apud eum virtuti et eruditioni praemia posita, earum rerum imprimis rationem habebat. Nam, si quisquam, ingeniorum fuit amator maximus, litterarum fautor, quas, quantum potuit, promovere studebat. Alebat Hebraicarum, Graecarum, Latinarum litterarum interpretes, Divini vero verbi praecones cuiusmodi deligeat, ut post hominum memoriam nemo fuerit in Polonia cum doctrina tum vitae innocentia cum eis comparandus; quos non solum insigni liberalitate, verum etiam veneratione quadam prosequabatur eratque in eos humanissime effusus. Inter quos principem⁷ locum facile tuebatur Ioannes Leopoltanus, insignis theologus non vita minus quam professione; in quo ita cum doctrina certabat integritas, ut neutra alteri concedere videretur, neque posset quisquam, utrum melior an doctior esset, iudicare. De cuius morte cum nuntium accepisset a) adeo perculsus fuit et perturbatus, ut modum lacrimis facere vix posset, quod magno se atque ecclesiam suam ornamento spoliata esse diceret. Eodem modo affectus fuisse dicitur, cum allatum ad eum erat excessisse vita eum, qui verbum Dei praedica-

¹ A. Piotrcoviae; C. Piotricoviae. ² D. E. egregiam domum ligneam licet construxit et cum antehac. ³ B. Charpiis. ⁴ A. C. Cortisanos. ⁵ D. E. Urbe Roma. ⁶ B. iuris. ⁷ B. praecipuum.

a) Errat igitur Muczkowski: O Janach Leopoltach, (Cracoviae 1841) p. 5, qui hunc Ioannem 16 Februarii 1536 (hoc est post mortem Tomicii) obiisse dicit.

bat in aede Divae Virginis in foro Cracov. Martinum Dobrogost *a*), virum et ipsum cum sacrarum litterarum cognitione, tum vitae morumque probitate commemorandum: facile ut quivis cernere posset, magnam illi cum viris bonis atque aliqua vitae sanctimonia praeditis cognationem fuisse; quos, ut vivos in oculis ferebat, et 5 mortuos non minori pietate deflebat quasi ¹ eorum aliquo esset ² orbat, qui eum vel arctissima sanguinis necessitudine attigissent.

Sed si non alia ulla ex re, extremo certe vitae illius ex actu iudicium cuique facere licebit, qui fuerit vitae eius anteaetate cursus: fieri enim plerumque solet, ut qualis fuit alicuius vita, talis ei excessus e vita contingat. Hic quemadmodum ex corporis sui diversorio aeternam illam in domum migraverit ³ res esse videtur una dignissima, quae litteris mandare et, si fieri queat, immortalitati tradi debeat. Optare sibi mortem eiusmodi quisquam vix audeat ⁴, quali ipse fuit singulari Dei beneficio consopitus. Nam cum laboribus modum non faceret, seque perpetuo legendo scribendoque conficeret, anno a partu Virginis MDXXXIV pridie 15 Idus Mai mensis, quo die Servatoris ⁵ nostri Ascensio celebrabatur ⁶, in gravem stomachi dolorem incurrit, quem uno mense interiecto morbus est regius subsecutus non sine ardore febili. Ex quo morbo cum esset medicorum ope recreatus, ad tertium Kal. Augusti febre tertiana tentari coepit, quam postea tanti ⁷ sunt stomachi et renum dolores consecuti ⁸, ut iam extremum vitae suae spiritum editurus videretur. Emersit utcumque ex his periculis, Dei potius misericordia quam ope aliqua humana; a febre tamen nunquam prorsus liber esse potuit: quae cum aliquandiu statos dies, quibus recurret, non haberet ⁹, tertio persaepe die, interdum quarto, aliquando quinto, sexto quandoque, nonnunquam septimo, octavo, nono die redibat. Itaque ex consilio medicorum cum lectissimae feminae Magda- 25 lenae Wrzesienska, germanae suae sorori Cracoviae mortuae, iusta fecisset; ad tertium Calendas Decembres ad oppida sua Kielce et Bodzanczin ¹⁰ concessit, ut tanto libero magis et soluto animo solius valetudinis suae curam gerere posset. Sed eo quoque negotia eum persequabantur.

Quamvis igitur in solitudinibus illis meliuscule valeret, tamen tertio quoque 30 die levi quidem sed febre tamen ¹¹ tentabatur. Hanc autem sui corporis affectionem certo quodam suo consilio diligenter celabat, vix unum aut alterum illius esse conscium patiebatur. Evenit, dum se in oppidulis suis contineret, ut Regia Mtas. filiam suam Hedvigim Ioachimo Marchioni Brandenburgensi principi Electori collocatura atque nuptias apparatus Cracoviam proficisceretur. Quamobrem cum ad 35 alios Regni proceres, tum ad ipsum quoque Petrum Cracov. Episcopum litteras dedit, quibus cum ad filiae nuptias invitabat. Deteriore tum loco valetudo eius esse coeperat: nam ad alia mala accesit intestini exitus — longationem ¹² vocant medici — quo misere cruciabatur. Nihilominus voluntati Regiae deesse noluit, extremo mense Iulio, cum solis ardores essent vehementissimi, in viam se dedit. 40 Dicit non potest, quantos fuerit dolores intestini perpessus, dum curru pensili vectaretur, praecipue si quando ad saxum rotae impingebant. Sub id ipsum tempus aqua crescebat interius, quam hydropa Graeci vocant, atque ita Cracoviam est

In gravem
morbum
incidit
d. 14 Mai
a. 1534.

30 Iulii

29 Novbr.

Cracoviam
tamen ad
filiae Re-
giae nup-
tias pro-
fectus,

¹ D. E. quamsi. ² D. E. fuisset. ³ B. migravit. ⁴ D. E. quisquam v. a. m. eiusmodi. ⁵ B. C. Salvatoris. ⁶ A. C. celebratur. ⁷ B. deest. ⁸ D. E. comitati. ⁹ B. habebat. ¹⁰ B. Kielce et Bodzencin; C. Kielce Bodzancin. ¹¹ B. deest. ¹² B. D. E. longationem.

perductus, ut deposita iam salus illius esse videretur. Nullo tamen periculo deterri potuit, quin, cum Regis adventum septem plus minus diebus praevertisset, advenientem eum una cum praelatis et canonicis suis in templo exciperet. Atque ex eo tempore nunquam in conspectum Regis prodire per morbum ei licuit¹, qui magis in dies atque magis augescebat². Neque tamen ideo de suo erga Rempu-
officio suo diligentem fungitur.
5
blicam studio quidquam remittebat, officio, quod gerebat, Vicecancellarii ita fungebatur, ut ne cancellarium quidem, qui tum deerat, quisquam³ desideraret, bona spe semper fuit, se ex hac quoque sua incommoda valetudine emersurum.

Quamquam gravi et periculoso morbo conflictabatur et maiores, quam credi possit, corporis cruciatus perferebat, tamen consilio prudentiaque adeo non deficiebatur, ut, quemadmodum ipse iudicasset, ita sibi Rex plurima facienda putaret. Visebatur itaque et colebatur a multis; ipse etiam sponsus Ioachim Marchio saepe sibi adeundi ad eum potestatem dari cupiebat: quae cum ei negata saepe fuisset, quod a totius corporis doloribus oppresso excipi pro dignitate non potuit, eo usque instabat atque urgebat, ut cupiditati eius resisti diutius non posset. Quare
15
facta tandem ei⁴ fuit visendi potestas. Quo ex mutuo congressu magnam uterque voluptatem capiebat, neque potuit alter alterius dotes satis praedicare.

Toto eo tempore, quo fuit Regia Mtas. Cracoviae, bimestri fere, nisi quod lecto fuit affixus et in senatum venire non potuit, ceterum et Senatoris et Vicecancellarii officia omnia perinde obibat, ac si nullo prorsus valetudinis incommo-
20
do⁵ tentaretur, videbaturque apud Regem gratia et auctoritate non minus quam cum maxime valere. Itaque et sororis suae filium Andream Cricium⁶, virum multis virtutibus imprimis suspiciendum⁷ et omni doctrinarum genere perpolitum, Archiepiscopum Gnesnen. Regnique Primatem renuntiatum^a), et fratrem suum Stanislaum a Thomice suis solius precibus ex Iunivladislaviensi Calissiensem pala-
25
tinum absentem vidit designatum: quibus ex rebus ingenti fuit elatus laetitia. Verum discessu Regio inclinari valetudo illius coepta est. Ita enim accisae fuerant et extenuatae vires eius, nihil ut esset⁸ ulli⁹ medicinae loci. Intellexit igitur non procul extremum vitae suae diem abesse¹⁰. Octavo Kalendas¹¹ Novembres compluribus eum circumstantibus codicillum, quem sesquimense ante conscribi fece-
30
rat^b), manu tenens hanc esse extremam voluntatem testificatus est, quae in codicillo perscripta¹² esset, eam se ratam habere, ei ut satisfaceret cupere. Non ita multo post sigillum Regium fidei suae concreditum ipse suis manibus in aureum sacculum imposuit, quem deinde signo suo obsignatum in capsulam pulcherri-

Magis inclinante valetudine ad mortem preparatus,
 25 Octobr.

¹ B. ex c. t. in cons. R. nunquam prodibat, quia per morbum ei non licuit. ² D. E. aggravescebat. ³ D. E. ut ne Cancellarius tunc vacabat ex morte Sidlovicii quisquam etc. ⁴ B. ei tandem. ⁵ D. E. genere. ⁶ B. Kricium. ⁷ B. E. suscipiendum. ⁸ B. sit. ⁹ A. B. C. dest. ¹⁰ B. adesse. ¹¹ A. C. Kalendas. ¹² B. praescripta.

a) Post mortem Mathiae Drzewicki, 21 Augusti 1535, Damalewicz, l. c. 287.

b) Hosio inter testes praesente, ut subscriptio eiusdem testamenti (in Cod. E. et Ac. Tom., cf. Kętrzyński, l. c., p. 87 adnot. 4) demonstrat: „Actum Cracoviae die — (Augusti) A. D. 1535, praesentibus Samuele Macziewowski, Gnesnensi Cracoviensi et Sandomiriensi Canonico, Stanislae Hossio (!) iuris utriusque Doctore Praeposito Vielunensi ac Vislicienensi canonico, Nicolao de Vyelyczka Canonico Poltoviensi, Anthonino de Cassovia artium et medicinae doctoribus, Stanislae Dambnycki cubiculario meo et Stanislae Gorski caponico Plocensi notario Publico, qui hoc testamentum scripsit et obsignavit“.

mam coniecit, eam in papyrus involvi multisque¹ multorum sigillis obsignari atque ita² in ecclesiae thesaurum deferri iussit. Postridie legi sibi fecit ad amicum aegrotum consolationem, quae Divo quidem Hieronymo inscribitur, sed alterius cuiuspiam scriptoris non minus eruditi esse videtur. Ea cum esset prope-
 5 modum ad finem perducta, illico ad se sacerdotem nulla mora interposita vocari iussit, qui se sacro oleo inungeret. Quod ubi recte fuit confectum, mox a percepta unctione non solum offensas his, a quibus aliquando fuit laesus, condonavit, verum etiam pecunias sibi debitas reliquaque omnia plus mille aureos remisit omnibus, Deum precatus, ut pari liberalitate sibi quoque erratorum suorum
 10 gratiam faceret. Insequenti die, pridie Simonis et Iudae, omnes ad se famulos suos accersiri iussit: ignosci sibi primum petiit, si qua re animum cuiusque eorum aliquando offendisset; deinde dextra seorsum unicuique data benedixit et valedixit singulis. Nemo tam ferreus fuit, qui tum lacrimas tenere potuisset. Ipso die Simonis et Iudae venerunt ad eum cum fratris filii, tum qui cum eis una erudie-
 15 bantur aliorum procerum liberi: his quoque singulis simili modo benedixit et valedixit. Postridie, qui fuit dies Veneris, non dubia fuerunt signa impendentis iam mortis. Admonitus itaque a Stanislao Borek, cui et se et sua omnia commenda-
 20 verat, ut praeculas quasdam pulcherrimas recitaret accommodatas his, qui extremum vitae diem morte confecturi atque caelestem in patriam sunt migraturi, prae-
 25 eunte eo ita singula verba concepit atque ita expressit, ut omnium circumstantium animos admiratio subiret. Subinde pectus manibus tunde-
 30 bat³ divinam misericordiam implorando. Aderat iam meridies, cum passio secundum Lucam legi coepta est: iam enim animam agere videbatur. Res accidit admiranda, cuius multi testes fuerunt oculati. Cum ea verba sacerdos recitaret: „Pater, in manus tuas
 35 commendo spiritum meum; et haec dicens exspiravit“, nobilissimus atque optimus antistes eo ipso puncto vel potius momento temporis, quo fuerunt illa verba a sa-
 40 cerdote prolata, uno tantum halitu extremum spiritum edidit atque eum in caelestis patris manus commendavit.

Lucae 23,
46.

vita de-
cedit d. 29
Octobr.
a. 1535.

Si quis exactius consideret initium finemque morborum, non otiosum esse
 30 reperiet, quod in ipso Dominicae Ascensionis die in morbum incidit: omen enim fuisse videtur, eum quoque ad patrem caelestem non ita multo post ascensurum. Quod vero sesquianno fere omni cruciatum et dolorum genere miserandum in
 modum affectus fuit atque afflictus, signo esse debet, si quae per eum peccata fuerunt et commissa — ut nemo est mortalium, qui non alicuius vitii sit affinis,
 35 qui non scelere se aliquando aliquo contaminaverit — voluisse Deum hic commissorum poenas ab eo expetere, ut superni gaudii tanto celerius compotem facere posset. Cuius eum iam potitum esse vel vita anteacta, vel quae paulo ante
 mortem gessit, vel hoc denique ipsum certissimo potest esse documento⁴, quod ipso die Veneris, ut Christus Servator⁵ et Redemptor noster, quod hora quasi
 40 nona, ut idem, quod⁶ cum ea ipsa verba legerentur, quibus idem patri suo animam suam commendavit, ipse quoque Deo patri spiritum suum tradidit. Quid? quod qui fuit mortis dies, eundem natalem eius fuisse observatum est, an non ea
 quoque res magno esse potest indicio, natum eum in vitam meliorem esse⁷, quo tempore ex hospitio corporis sui migravit?⁸

¹ A. B. C. pro: eam — multisque, *habent tantum*: eamque multis. ² A. B. C. *deest*. ³ B. tondebat. ⁴ D. E. argumento. ⁵ B. C. Salvator. ⁶ B. quia. ⁷ D. E. fuisse. ⁸ B. exmigravit.

STANISLAI HOSII

et quae ad eum scriptae sunt

EPISTOLAE

tum etiam eius

LEGATIONES ORATIONES.

STANISLAI HOSII

et quae ad eum scriptae sunt

EPISTOLAE

tum etiam eius

LEGATIONES ORATIONES.

1525.

1. (*mense Novembri vel Decembri*) Cracoviae.

Andreas Cricius ¹ **Hosio.**

(*Silentium suum excusat, Erasmi Roterodami litteras mittit.*)

Accepi binas tuas litteras, mi frater, quibus quod hactenus non responderim, factum est non ulla iniuria nostra sed immensis laboribus, quibus per hos omnes dies obruebar; itaque dabis veniam tam diuturno silentio nostro. Quam molestum sit tibi istud exilium, non opus est mihi dicto, nam et ego olim puerulus propter pestem eo relegatus fueram, non secus meo ex animo quam in pistrinum. Et proinde feras hoc exilium levius vel hoc nomine, quod mecum tibi commune esse videatur.

Erasmus dedit tandem „Linguam“ ² suam, opusculum nescio an maius „Spongia“: in quo taxat linguas utriusque partis in religione nunc tumultuantis. Id misit dono domino Palatino Cracoviensi. Mihi etiam misit librum „De arte calculandi“ ³, rem miram et elegantissimam; misit et litteras sua partim manu scriptas ⁴, quarum exemplum tibi mitto. Cui cum respondebo, agam diligenter, ut ad nos commigret; est enim quaedam spes huc illum pelliciendi, de qua coram latius. Optime vale, mi frater, et me dilige. Cracoviae.

B. Jagel. MS. 44, fol. 2, apographon saec. XVI, sine anno et die; in margine adnotatio eiusdem manus: „non oportet eam transcribere.“

¹ A. Krzycki hoc tempore (1524-27) Episcopus Premisliensis. ² Basileae, 1525; iterum typis expressum 1526 cum „epistola nuncupatoria“ ad Christoph. de Szydłowiec, Palat. et Capit.

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

I

Crac., R. Pol. Cancell. d. d. IV Id. (12) Aug. 1525. ³ „De arte supputandi libri IV Cuthberti Tonstalli“; Londini 1522. ⁴ d. d. 3 Octob. 1525 Basileae, Acta Tomiciana VII, N. 103; responsum Cricii Erasmo, d. d. 20 Decemb. 1525 Cracoviae, ibid. N. 104.

1527.

3.

Stanislaus Hosius Petro Tomicki.

(*Praefatio ad epistolam Erasmi Roter. ad Sigismundum I Regem.*)

Reverendissimo in Christo Patri et Domino, Domino Petro Tomitio, Dei gratia Episcopo Cracoviensi ac Regni Poloniae Vicecancellario, Domino clementissimo, Stanislaus Hosius servus deditissimus S. D.

Cum pervenisset in manus meas, Clarissime Antistes, epistola nimis quam elegans et erudita ad divum Sigismundum Regem nostrum inclitum ab Erasmo illo scripta, qui consensum (ut ille ait) concentumque doctrinarum omnium ita absolvit, ut non laudem solum, sed et admirationem in omni doctrinarum genere consecutus sit: vel hoc potissimum nomine faciendum putavi, ut eam excudendam typographo darem, quo canina quorundam facundia reprimi posset, qui nihil ducunt antiquius, quam ut non certas modo personas veteris comoediae licentia perstringant, sed et in gentes provinciasque ne tantillum quidem de se male meritis perinde atque e plaustro quodam debacchentur. Quod genus monstra alit illa, quae novum nobis parturit Evangelium, Vittenberga, ex qua prodire quosdam video, qui frusto panis conducti lingua sua virulenta, versibus insanis et insulsis, et in patriam hanc nostram et patriae parentem Sigismundum Regem nostrum, de Republica Christiana tam bene meritum quam qui optime, convicia quaedam evomere non verentur. Tametsi quid ii hominum existimationem laedere vereantur, qui eo iam venerunt impudentiae, ut (horresco referens) ne a sacratissimo quidem Christi corpore contumeliis afficiendo sibi temperent? homines impii dignique, in quos vel maxima edantur exempla. Quoque facilius in suam reliquos pertrahant sententiam, praecipuum litterarum decus Erasmm, qui nusquam non clamat se ab Ecclesiae placitis ne unguem quidem latum discessurum, *δμόφρων* esse idemque quod illi sentire impudentissime confinxerunt. Facere itaque non potui, quin epistolam quandam non piam minus quam elegantem, in qua cum quodam, quod eum de se rumorem quidvis potius quam verum in vulgus sparserit idque de Erasmo mentitus sit, quod ille ne per somnum quidem unquam cogitarit: expostulat, ei quam ad Regem nostrum scripsit annectere simulque imprimendam curarem. Tuae vero Celsitudini, Antistes omnibus et doctrinarum et virtutum numeris ornatissime, duabus ex causis utramque epistolam nuncupare libuit: cum quod Erasmi te perquam studiosum esse cognoscerem, tum ut testatam tibi facerem animi mei gratitudinem ob tot tua in me collata officia, ut, cum a parentibus discessero, plus quam uni tibi debiturus sim nulli. Accedit his auctoritas tua apud Serenissimum Regem nostrum, qua secundus es nemini, qui non aliud illi es, quam quod Atlanti Hercules aut, si mavis, Herculi Theseus: ea enim est tua prudentia, is rerum usus, ea eruditio, ut unus totius Regni molem humeris tuis sustinere videare. Iam vero eius scripta, qui principem inter nostri temporis eloquentes locum obtinet, cui tandem dicassem rectius, quam tibi, qui tantum dicendi laude processisti, ut non falsum persuasum sit animis nostris, tuis

quoque labris, quemadmodum Periclis olim, suadae medullam insidere. Accipe itaque, prudentissime Praesul (patitur enim humanitas tua, ut privata quoque appellatione lauderis), accipe munus a servo tibi tuo oblatum, alienum quidem, cum nondum ne per aetatem quidem eam eruditionem consequi nobis licuerit, ut nostrum aliquid te dignum dicare tibi possimus, accipe itaque doctissimi disertissimique Erasmi epistolas disertissimas vultu, ut soles, benigno meque, qui totus iam in aere tuo sum, eo quo coepisti favore, gratia et amore prosequi nunquam cesses. Opto T. R. Dni. quam diutissime ex animi valere sententia.

e libro: „Des. Erasmi Roterodami epistola ad Inclitum Sigismundum Regem Poloniae etc.“ Cracoviae apud H. Victorem 1527. Descriptionem huius libri v. Acta Tomiciana IX, p. 180, ubi etiam v. ipsam epistolam Erasmi, d. d. 15 Mai 1527.

1528.

3. Aprilis 8 Cracoviae.

Stanislaus Hosius Petro Tomicki ¹.

(*Praefatio ad Paraphrasim in Psalmum L.*)

Quemadmodum longe priorem carminis quam solutae orationis usum fuisse, non Tacitus ² solum, vir (ut inquit ille ³) saeculorum dignus memoria, sed et Apuleius ⁴, quem nec testem citare nec laudibus vehere Divus erubuit Augustinus ⁵, memoriae proditum reliquit: — cum primum Pherecydem Syrum repudiato versuum nexu libera oratione scripsisse constet: — ita, multo aliter atque postea factum videmus, nobilissimo hoc scribendi genere vetustissimos poetas usos esse, in animum facile inducet suum, quisquis priscos illos theologos (qui ut aetate, ita et eruditione omnigena et dignis tali eruditione moribus longo post se intervallo posteriores omnes reliquerunt) paulo saltem diligentius perlustrarit. Nam Orpheum et Linum, quos ante Troicum excidium vixisse in confesso est, non aliud quam theologos fuisse, vel princeps ille theologorum Divus Augustinus ⁶ testis est; et Musaeum eundem esse, quem nos Moysen appellamus, non postremae notae theologus scribit Eusebius ⁷: quem cum fatiscentibus aquis Aegyptiorum manus cum populo effugisset, carmen hexametrum in laudem Dei conscripsisse, cum ex illius Exodo ⁸, tum ex Iosephi antiquitatibus ⁹ liquido dilucideque cognosci potest; quo eodem auctore ¹⁰ aliud quoque eiusdem generis carmen a se compositum in sacrario conservandum Moyses tradidit, in quo cecinit ¹¹: „Quae sint, quae fuerint, quae mox ventura trahantur“. Sed et Iob prosa incipere, versu labi, pedestri oratione finire, sanctissimus doctissimusque Hieronymus ¹² litteris mandavit. Qui et Solomonem opera sua, et Threnos Hieremiam carmine scripsisse, atque omnia fere scripturarum cantica in morem nostri Flacci graecique Pindari et Alcae et Sapphus, versuum legibus comprehensa, Philonis, Iosephi, Origenis, Caesariensis Eusebii fide dignis testimoniis comprobant ¹³. David quoque Simonidem appellat ¹⁴, Pindarum, Alcaeum, Flaccum, Catullum, Serenum, quod (ut Sidonii verbis utar) nunc feratur in Iambico citus, nunc in Choriambico gravis, nunc in Alchaico flexuosus, nunc in Sapphico inflatus. Adeo, Clarissime Antistes, Domine clementissime, nonnullo erat numero priscis illis temporibus, aureo nimirum Saturni

saeculo, sacrum poetae nomen, ut non a Gersone¹⁵ solum iidem esse poetae prophetaeque putarentur, verum et tuba Evangelicae veritatis Paulus Apostolus¹⁶, profani cuiusdam poetae (id quod identidem facere consuevit) carmen adducens, non poetam sed prophetam illum nominaret. — Postquam vero non solum mortales quosque obvios de plaustris illi suis probris incessere veriti non sunt, sed Deorum etiam suorum perinde atque Megarensium rationem habere nullam et eorum (ut inquit Cicero¹⁷) proelia, vulnera, odia, dissidia, adulteria descripserunt; postquam coeperunt non placere carmina, nisi quae forent obscoenissima: factum est, ut iure merito e Platonis Republica poetae pellerentur¹⁸, idque subscribentibus etiam Augustino¹⁹ et Eusebio²⁰ vel primi nominis theologis, et extra omnem ingenii aleam posito Marco Tullio Cicerone²¹, ut oratorum citra controversiam principe, ita philosophorum nequitiam postremo. Tametsi non est, quod vel Hesiodo vel Homero vel eius farinae aliis, qui nondum eo felicitatis pervenerunt, ut lucem illam incomprehensibilem intueri possent²², vitio vertat aliquis, quod vel de diis parum pie sentiebant, — quorum procul dubio turbam ridebant, dum negant probandum plurium principatum²³: unum esse regem, unum principem oportere aiunt, — vel venereis voluptatibus toti dediti²⁴, ut qui Venerem quoque non in postremis diis numerarent, turpiora quandoque scripserunt, quam quae ab ullo homine Christiano legi conveniat. Sed nos quoque, qui Christo servatori nomen dedimus eiusque sacramentis auctorati sumus, nos inquam, quos totos Christo devotos et mancipatos oportuit²⁵, daemonibus magis quam conditori nostro immolare nescio quam futurum sit apud summum severi iudicis tribunal excusabile. Si quidem id genus carmina, quae Sybariticas quasdam lascivias in se continent, recte virulentias Aegyptiorum, recte cibum daemonum, recte siliquas porcorum a sacro Hieronymo²⁶ appellari; recte licentiam vanitatum, recte spectaculum turpitudinis a magno Augustino²⁷ nominari; recte ranarum sonis et cantibus ab adamantio Origene²⁸ aequari crediderim: quemadmodum rursus castiorum poetarum carmina uno omnium ore rectissime celebrantur. Talia a Christiano homine nequitiam esse negligenda a divo docemur Hieronymo²⁹, ad talia modis omnibus pellicere Licentium suum conatur Augustinus³⁰: ut talia perdiscant nullum lapidem nepotes suos non movere iubet magnus Basilius³¹. Quandoquidem non ingratum esse Deo servatori nostro, si templum eius exoticis opibus decoretur, Philonis, Iosephi, Origenis, Cypriani, Eusebii, Lactantii, Tertulliani, Athanasii, Nazianzeni, Iuvenci, Prudentii, Sedulii, Nonni, Damasceni et aliorum complurium exemplis docemur, qui a David³² didicerunt extorquere e manibus hostium gladium et Goliath fastu tumentem suo sibi gladio iugulare, qui in Deuteronomio domini voce praedictum legerunt, mulierem captivam, simul atque rasum fuisset caput eius et supercilia omnesque pili atque ungues praeseccati, connubio deinceps iungendam. Sic Oseam duxisse uxorem fornicariam Gomer filiam Debelaim et natum ei ex meretrice filium Iesrael, qui vocatur semen Dei; et Esaia barbam et cutem peccantium acuta rasisse novacula; et Ezechielem³³ in Typo fornicantis Hierusalem suam totondisse caesariem, ut auferretur omne id, quod sensus in ea vitaeque experts esset; et Solomonem sexaginta Reginas, octoginta concubinas et innumerabiles saecularis sapientiae puellas domi aluisse³⁴: — ut vel inde ipsa etiam luce clarius perspicere liceat, adeo non offendi dominum servatorem nostrum, si quis Aegyptiis spoliis templum eius locupletet,

ut hoc vel in primis ei gratum sit. Quid, quod Cassiodorus³⁵, non infimae classis theologus, placabiliorem fore Deum existimat, si versibus adoretur? id quod si solus olim dixisset Horatius, — cuius carmen illud quis est qui nesciat: „Carmine dii superi placantur, carmine manes“? — non adeo facile in illius ivissem sententiam; nunc quando ab eo theologo³⁶ dictum est, cuius scripta canonicis etiam decretis non semel inserta sunt, nefas fuerit fidem illi non adhibere. — Proinde, dignissime Praesul, Cassiodori huius sententia adductus, quo facilius exorari Deus posset, quicquid habui opum exoticarum (quae in me aut nullae sunt aut sanae quam exiguae) quicquid tamen id erat, in decorandum pro mea virili templum dominicum contuli (si modo ex mea ista infantia aliquid illi decoris accedere possit) sumpsique mihi sanctissimi poetae David Psalmum quinquagesimum, sive, ut Hebraei volunt, quinquagesimum primum, Paraphrasi versibus conscripta explanandum: idque non tam ea re, quod ferendo huic oneri parem me esse existimarem, — neque enim adeo desertus a mente sum, — quam ut iis, qui Musas sibi habent magis aequas, ceu digito materiam commonstrarem, in qua ingenii sui nervos non pie minus quam utiliter exserere possent. Deinde vero non inepte facturum mihi videbar, si quemadmodum in veteri lege³⁷ Iudaeis praeceptum erat, ut omne primogenitum Deo offerrent, ita ego quoque primum hunc ingenii mei foetum, quem in lucem edidi, Deo dicarem Tuaeque Celsitudini nuncuparem. Cum non sim nescius, te Christi Iesu vestigiis (qui te ob heroicas tuas tot virtutes tam eminenti dignitate ornatum voluit) insistere solere et, — sicut ille viduae duos obulos in gazophylacium deiecit fecit plurimi³⁸, nimirum animum inopis, non oblatum munus intuitus, — ita tu, laudatissime Praesul, donum, quod tibi a servo offertur, quamlibet exile, quae tua est humanitas singularis, procul dubio non despicias; quo ego non tam tuis in me immortalibus beneficiis respondere conatus sum, — quibus solvendo esse non possum, ne si capitis quidem mei auctionem fecero, — quam dare T. R. Dni. significationem quandam animi erga tot tua in me beneficia non ingrati. Sed nae ego Spartiani dictis audiens non sum, qui negat³⁹ prologum fabula enormiorem esse debere. Iam itaque finem facio optoque Amplitudinem tuam ex animi valere sententia, cuius me gratiae humiliter commendo. Cracoviae VI. Idus Aprilis.

e libro: „In psalmum quinquagesimum paraphrasis Stanislai Hosii, carmine conscripta“, Cracoviae (ap. Vietorem?) 1528; iterum edidit F. Hipler: Pastoralblatt f. d. Diöc. Ermland 1878 p. 7. cf. supra p. CXXXIX. Quae sequuntur adnotationes, praeter primam, ab ipso Hosio sunt positae.

- ¹ Inscriptio ut in N. ² additis verbis: „felicitatem optat cum humili sui commendatione“.
³ In dialogo de oratoribus. ⁴ Quintil. lib. 10. c. 1. ⁵ 2 Floridorum. ⁶ De civit. Dei lib. 4 c. 2; lib. 8 c. 12 et 19; lib. 18 c. 18. ⁷ De praeparatione Evangelica lib. 9 c. 4. ⁸ Exodi. 15. ⁹ Lib. 2 c. 14. ¹⁰ Lib. 4 c. 6. ¹¹ Vergilius 4 Georgicorum. ¹² Ad Paulinum. ¹³ In praefatione in Iob. ¹⁴ Ad Paulinum lib. 8 epis. 12. ¹⁵ Lectione 2 in Mar. ¹⁶ 1. Ad Cor. 15, Actuum 17, ad Titum 1. ¹⁷ De natura Deorum. ¹⁸ 2 et 10 Repub. ¹⁹ De civ. Dei lib. 2 c. 14; lib. 3 c. 13. ²⁰ lib. 13 c. 1 et 2 de praep. evan. ²¹ 2 Tusculan. ²² Ioannis 1. ²³ Homerus Ilias. lib. 2. ²⁴ Lege Chrysosto. in beatum Babyl. ²⁵ Distinc. 37. Ideo. ²⁶ Ad Fabiolam 13 mansione. Ad Damasum. ²⁷ Lib. 1 c. 32 de civit. Dei. ²⁸ Hom. 4 in Exodum. ²⁹ Ad Magnum orato. ³⁰ Lib. 1 de ordine c. 8. ³¹ In epistola ad Nepo. ³² 1 Regum 17. ³³ Iosephus lib. 6 c. 11. Deute 21. Osee 1. Esaiae 7. Ezech. 5. ³⁴ Canti. 6. ³⁵ in Psalter. ³⁶ Lib. epi. 1. ³⁷ Exodi 13. ³⁸ Marci 12, Lucae 21. ³⁹ In Aelio Vero.

4. Iulii 19 Cracoviae.

Stanislaus Hosius Petro Tomicki¹.*(Praefatio ad versionem latinam libelli D. Ioannis Chrysostomi.)*

Praescribens studendi rationem Fusco suo Plinius² inter cetera, quae ad magnos in litteris processus faciendos conducere arbitratus est, in primis utile iudicavit et necessarium, vel ex graeco in latinum vel ex latino vertere in graecum; nimirum praeceptoris sui consilium secutus, qui et ipse eloquentiae candidatis negat³ quicquam id genus exercitio magis prodesse, quod sic Crasso etiam visum sit apud parentem omnis eloquentiae Ciceronem⁴. Ego itaque cum triumviris istis nobilissimis: Ciceroni, Fabio, Plinio, atque omnibus iis, qui nomen aliquod in litteris consecuti sunt, tantopere hoc vertendi institutum probari perspexissem, faciendum mihi putavi, ut me quoque in re tam utili et frugifera exercerem. Principio igitur Luciani dialogos aliquot, hactenus (quod quidem ego sciam) a nemine versos, latinos facere tentavi: quibus si quando summam manum per otium adicere licuerit, situ eos apud me marcescere non patiar. Deinde Demosthenis quasdam orationes aggressus, nondum me illis ad amussim intelligendis parem esse posse sensi: nec tamen idcirco hastam mihi (quod aiunt) abiciendam statui, quin ubi primum a negotiis meis paulo ero magis vacuus, ad coeptum laborem alacri animo recurram, ne quod nefas Plato putavit⁵ sine capite relinquam fabulas. Tandem vero forte fortuna incidi in libellum hunc divi Chrysostomi, oppido quam pium et elegantem, qui cum Homiliis eiusdem duabus in Pauli ad Philippenses epistolam annexus esset, ideo a Desyderio Erasmo, qui in utriusque linguae peritia principem fere locum obtinet, conversus non est, quod Polydoro illum transferendum reliquerat. Ego vero, libelli mihi facta copia, mira quadam et incredibili eius suavitate illectus, facere non potui, quin ex bonis graecis latina facerem non bona; nec nisi perfecta re conquievi. Tum autem indignum arbitratus, ut tam elegans libellus viri non vitae solum sanctitate conspicui, sed et omni doctrinarum genere instructissimi, tam paucorum manibus versaretur, ita illum excudendum curavi, ut graeca latinis (quoad eius fieri posset) responderent: ut si qui essent graecarum litterarum studiosi, ex latinorum cum graecis collatione emolumenti aliquid studiis suis afferrent. Ecce autem misso sub prelum libello apud Reverendum patrem Dominum Iacobum ab Erdzeschow⁶, officialem tuum, magna tum vitae integritate morumque sanctimonia, tum sacrarum litterarum sacrorumque Canonum peritia praeditum, eundem libellum ab Oecolampadio versum vidi. Quid facerem? factum mutare non licuit. Equidem si antea translatum vidissem, non commissem, ut a me versus in lucem prodiret; iam vero ab incepta re desistere integrum mihi non erat. Simul subiit animum meum recordatio, factitatum hoc a multis etiam antea. Platonis Protagorae, Xenophontis Oeconomico, Aeschini et Demosthenis orationibus post Ciceronem, qui in arce eloquentiae stetisse iure creditur, Marsilius Ficinus, Raphael Volaterranus, Leonhardus Aretinus manus admoliti sunt. Sed id fortassis ea re, quod Ciceronis interpretationes non extent. Ceterum Platonis de legibus libros praeter Marsilium convertit Trapesuntius, Timaeum post Ciceronem Calcidius, Clitophonem Pyrckheymerus, Char-

midis bonam partem Politianus, Axiochum post Rudolphum Agricola Pyrrckheimerus, quemadmodum et Isocratis Paraenesim post eundem Ottomarum. In eisdem Aristotelis libris vertendis, quos singulos recensere longum esset, Trapesuntius, Theodorus Gaza, Philhelphus, Leonhardus Aretinus, Ioannes Argyropilus, Petrus Halcyonius, Vatablus et alii, quorum nomina mihi non succurrunt, permultum operae collocarunt. Erat qui post Hermolaum Barbarum Dioscoridem transferret, qui post Volaterranum Odissaeam Homeri, qui post Philhelphum Plutarchi Apophthegmata, post quem et Cyri Paediam vertit Poggius, quemadmodum post Varinum de educandis liberis Plutarchum proxime Metzlerus. Ne longum faciam: a Iano Pannonio et Pyrrckheymero quaedam Plutarchi traducta vidi, quae nunc Erasmi beneficio multo tum fidelius tum elegantius reddita legimus. Luciani quoque opuscula quaedam ante Erasmicam metaphrasim, sed non Erasmica felicitate, translata sunt: quaeque facta sunt ab Erasmo latinissima, eorum quaedam Ottomarum postea aggredi veritus non est; sicut nec post Nicolaum Vallensem Hesiodum. Sed nolo diutius in profanis immorari, quorum eadem opera pluribus versa recensere infinitum esset: ad theologos veniamus. Atque eius quidem, quem solum theologi nomine dignantur Graeci, Gregorii dico Nazianzeni, latina facta per Ruffinum quaedam vidimus, quorum nonnulla per Mosellanum et Pyrrckheimerum non ita pridem denuo conversa sunt. Et ut de nostro potius, qui nunc prae manibus est, Chrysostomo loquamur, nulli theologorum secundo: Paraenesim ad Theodorum lapsum ante Fabricium, sex de dignitate sacerdotali libros ante Germanum Brixium, tres de providentia ante Oecolampadium translatos scimus. Quin et duos de modo orandi libros et Erasmus et Oecolampadius converterunt; uter prior, compertum satis non habeo: illud vero non ambigo, quin priores in transferendo partes doctissimo Erasmo doctissimi quique delaturi sint. — Haec ego pauca ex multis commemoranda censui, ut planum facerem, quod mihi nunc imprudenti usu venit, ab aliis olim non paucis (an consulto et cogitato, nescio) factitatum esse frequentius. Quod si quis in Care potius ex Platonis sententia⁷ periculum mihi faciendum fuisse dixerit, quam in dolio figularem artem discendam, hoc est in profanis potius auctoribus exercendum fuisse excolendumque ingenium, in quibus minore periculo erratur, quam in hoc tam sacro, in quo si quem labi contingat, non sine magno id fit discrimine; — huic ego responsum volo: Primum, ita me versatum in Ethnicis, ut nihil temere facturus videar, si posteaquam illis quam potui maximam navavi operam, hunc quoque sacrum intentatum non relinquo. Deinde, quanquam inter primae classis theologos Chrysostomus merito numeratur, tamen in hoc libello plura mihi ex rhetorum gymnasiis quam theologorum scholis mutuatus videtur. Postremo, nihil mihi ita propositum est, quam ut primitias studiorum meorum Christo dicem; sic enim firmissima me in illis fundamenta iacere posse, firmiter mihi et constanter persuasi. — Quoniam autem, Clarissime Antistes, domine clementissime, nuper a me editam in Psalmum quinquagesimum Paraphrasim illustri gratia excepisti meque hortatus es elegantissima tua epistola, ut coeptis studiis insisterem, non sine piaculo me facere posse in animum induxi meum, si alteri cuipiam quam tuae Amplitudini hanc primam meam in vertendis Graecis experientiam dicassem: non quod hoc meo studio et officio aliquid me lucis et splendoris nominis tui celebritati allaturum sperem, cum tantum tibi gloriae virtutibus tuis pepereris, ut e terris quibusque remotissimis doctissimi quique atque horum Colophon Desyderius Eras-

mus plena manu laudes tuas in astra sustulerint⁸; sed ut testatum omnibus faciam, quam cupiam erga tot tua in me beneficia, cum quibus paria facere mihi nec licet nec licebit unquam, non ingratus saltem videri. Nunc tuam Celsitudinem, dignissime Antistes, maiorem in modum quaeso, ut, quemadmodum munusculum illud meum prius plus quam levidense hilari vultu accepisti, ita Chrysostomum suapte lingua disertissimum, sed meo fortasse vitio parum latine loquentem: dum, quod (Cicerone teste⁹) interpretes facere indiserti solent, verbum fere e verbo exprimere contra Horatianum praeceptum¹⁰ curavi, nec tam quod ille fecit appendere, quam paene annumerare lectori verba volui. Eum inquam Chrysostomum, utcunque per me latinum factum, non minus serena fronte suscipe. Cupio T. R. D. quam diutissime esse incolumem, cuius me gratiae commendo. Cracoviae XIV Cal. Aug. Anno ab orbe redempto 1528.

e libro: Divi Ioannis Chrysostomi libellus, cf. supra p. CXLIII; epistolam hanc iterum edidit F. Hippler, Pastoralblatt f. d. Diöc. Erml. 1878, p. 21. — Quae sequuntur adnotationes Hosii propriae sunt, exceptis 1, 6, 8.

¹ Inscriptio ut N. 3. ² libro 7 epistola 9. ³ libro 10 cap. 5. ⁴ libro 1 de Oratore.
⁵ in Gorgia. ⁶ Iacobus Arciszewski vel Erdzesowski Canon. Crac., cf. Wiśłocki, A. Zebrzydowski Epist. p. 439 ⁷ in Lachete (cf. etiam Erasmi adagia). ⁸ cf. Erasmi Opp. (Lugduni Bat. 1703) tom. III, 1047, 1060, 1207, 1516, 1519; cf. supra p. Cl.XIII adnot. b. ⁹ in 3 de fin. ¹⁰ In ar. poe. ut testatur de op. genere orato.

1529.

5. Stanislaus Hosius Candido Lectori Salutem.

(Praefatio ad Cricii de missa libellum.)

Simulatque certior factus est amplissimus idemque doctissimus antistes Plocensis, adeo divinum cultum omnem ab impia haereticorum turba contemptui habitum esse et abrogatum, ut non aras solum ipsas et sacra omnia e sacris aedibus exturbarint, sed et Sacrosanctum Christi corpus et sanguinem (qua sunt profligati homines et perditae audacia et impudentia) parum honorifice tractarint et omnibus vexarint contumeliis: putavit sibi faciendum, ut et gregi suo caveret, ne quid illi mali propter vicinum malum accideret, neve sanguis illius de manu speculatoris requireretur¹; et sacra pariter omnia cultumque Dei et ritum ecclesiasticum a contemptu scelestorum vindicaret et assereret. Id quod quanta ab illo felicitate confectum sit, facile lector candide existimare poteris, si paulo librum accuratius legeris. Illud equidem affirmare ausim, hoc argumentum a nemine unquam vel doctius esse tractatum vel elegantius. Quam ob rem, ut primum eius mihi libri copia facta est, committere nolui, ut studiosorum, sacerdotum praesertim, coetus tanta utilitate careret. Neque id solum dedi operam, ut quam emendatissimus in lucem prodiret, sed et indicem praeterea adiciendum curavi, quo facilius omnia, quae velles, reperire possis. Vale.

e libro: „De ratione et Sacrificio Missae, Audre s Cricius, Episcopus Plocensis“, Cracoviae, apud M. Scharffenbergk, 1529; iterum ed. Fr. Hippler, Pastoralblatt f. d. Diöcese Ermland 1873, p. 68.

¹ cf. Ezech. 3, 17; 33, 6, 7.

1530.

6. Venetiis.

Hosius Dantisco.

(Ad Episcopatum Culmensem promotu gratulatur.)

Reverendissimo in Christo Patri et Domino, Domino Ioanni Dantisco Dei gratia episcopo Culmensi et Regis Poloniae apud Caesaream Mtem. Oratori, Domino colendissimo.

Simul atque certior factus sum, doctissime Antistes, te pro eo atque virtus tua et eruditio iam olim merita est, pontificia dignitate auctum esse et honestatum¹, maiori laetitia elatus sum, quam ut illam oratione aliqua consequi possim; et longe verissimum esse expertus sum, quam sit non solum cum doleas, ut ille ait, sed etiam cum praeter modum gaudeas, tacere difficile. Hactenus enim facile me continere potui, ut tibi, viro doctissimo, infantiam meam non proderem; sed postea quam novo hoc et incredibili gaudio ebrius factus sum, quidvis potius committendum statui, quam ut me diutius² intra silentium tenerem. Neque enim facere potui, ut tibi ad tam sublimem dignitatis gradum evecto non gratularer, non solum quod virtuti et eruditioni locum datum videam, sed etiam quod magnam tuam in me quondam parentemque meum gratiam et benevolentiam perspexi; adeo ut si non publico, vel privato tamen meo nomine fortunae isti tuae tam amplae vel virtuti potius, quam fortuna secuta est, merito gratulari debeam. Quanto enim maiora mihi signa propensi animi in me tui olim dedisti, tanto me vicissim magis aequum est ea, qua possum, orationis meae paupertate planum tibi facere, quantam animo conceperim laetitiam, cum te virtutis tuae tandem aliquando praemium tulisse intellexi. Est hoc inprimis auditu iucundum, in ea nos tempora incidisse, quibus virtute quoque ambire licet, non solis fautoribus. Nam quantum alios prensasse putas, quo conatu et labore adnixos, ut id consequi liceret, quod te tacente et ne per somnium quidem ea de re cogitante virtus tibi tua impetravit? Sed nondum animi certus sum, tibine potius gratulor, cuius venerandam caniciem infula pontificia redimitam videbimus, an tuis potius, qui te talem pontificem et pastorem habituri sunt: insignem pietate virum, doctrina vero non minus prestantem, ut in dubium veniat, an ob litterarum peritiam vel vitae potius integritatem magis³ sis suspiciendus. Illud equidem non dubitem affirmare, non minus tuis ex te praesule, atque adeo plus etiam, quam tibi ex tuo praesulatu honoris et ornamenti accedere. Siquidem te, prius quam insigni hoc decoratus esses, eximiae doctrinae virtus coniuncta eximia iam orbi universo reddidit clarissimum notissimumque; ea vero civitas, cuius tu nunc agis episcopum, etsi clara fuit quondam et nobilis, facta tamen aliquanto obscurior, per te pristinam dignitatem suam nunc demum recuperabit et erit nomen illius ubique celeberrimum: ut non minus illi de te praesule, quam tibi de illo praesulatu gratulandum sit. Sed ego gratulandi iam finem faciam: neque enim ulla mihi potest contingere tanta dicendi facultas, qua tibi mentis meae gaudium declarare possim. Quod ut firmum sit et diuturnum, Deum precor immortalem, id quod ita demum futurum

est, si te prospera frui valetudine tibi que felicia esse omnia intellexero. Praestet autem id Christus Iesus verae salutis et felicitatis auctor. Tuam Celsitudinem, praesul dignissime, obnixè rogo, ut qua in me olim fuisti gratia et benevolentia, eadem nunc quoque esse velis. Venetiis.

B. Czartor. MS. 1618, fol. 297, chirographum, in dorso manu Dantisci inscriptum: „datum Venetiis sine nomine et d. to“.

¹ Dantiscus nominatus est epis. Culmensis post mortem epi. Ioannis Konopacki († 23 Aprilis 1530) et ante diem 4 Mai. Woelky, D. Katalog d. Bisch. v. Culm. p. 53. ² MS. me diutius me. ³ MS. mage.

1532.

7. Hosii oratio ad Franciscum Guicciardini, urbis Bononiensis praefectum.

(*Pro Bonamico ad docendum Graecas litteras Patavio Bononiam accersendo.*)

Cum superioribus hisce diebus, Princeps Illustrissime, summo studio et contentione actum a nobis esset et elaboratum, ut tuo divino atque immortalis beneficio Lazari nobis praesentis potestas fieret, visum est nostrum aliquot, qui summi viri illius studiosi, Patavium accedere, ut et ipsum praesentem intueri et, quid animi haberet, expiscari possemus. Nolo hoc loco commemorare, qualis ille nobis visus sit, quanta virtute, quanta eruditione praeditus: quemadmodum non modo responderit opinioni de se nostrae, verum etiam longe illam superarit. Hoc dicam, quod ad praesentem causam pertinet, quaevisse nos ex illo, num quid a tua clementia litterarum accepisset? quid ea de re, qua de per litteras cum eo actum esset, statutum cum animo suo et deliberatum haberet? Negavit ille quidquam se litterarum accepisse: neque tamen obscura sibi esse dicebat erga se studia. Egit gratias, quod ad se nec opinantem tantum honorem detulisset: atque nos ita a se dimisit, ut animi quidem sui sententiam parum nobis explicatam traderet; de sua tamen erga nos voluntate prolixè polliceretur vultusque sui benignitate et orationis suae suavitate in certam spem nos adduceret, fore ut nostrae satisfaceret voluntati, si, quam dignitas viri meretur, ratio illius habita esset. Atque nos quidem multo magis essemus admirati, si in tantis occupationibus, quibus impeditus eras, nostrum negotium agere in animum induxisses, quam quod in hunc usque diem differendum id esse existimaris. Neque enim fugit nos, te Clementi VII Pontifici Maximo, quem honoris et sanctitatis causa nomino, id esse, quod vel Atlanti caelum humeris sustinenti fuit Hercules, vel quod Herculi fuit Theseus: qui, si quando res incidunt graves et arduae, te illis, qua es in rebus agendis prudentia, non interesse solum, sed etiam praeesse vult. Cuius rei vel maximum documentum dedit, cum proximis hisce diebus in nobilissima Florentinorum civitate constituenda tua sibi potissimum opera utendum putavit; ut nihil nobis mirum videri debeat, si ea cogitatio a nostri negotii cura mentem tuam avocarit. Nec id quidem dubium est, petitionis nostrae recordationem altius pectori tuo infixam esse, quam ut ulla oblivione evelli possit. Sed quoniam vehementer metuimus, ne, si mora negotio interposita sit, praeripiatur nobis is, cuius tanto stu-

dio compotes esse cupimus, atque ita omnis spes potiundi illius praecidatur: faciendum nobis putavimus, ut ad te iterum accederemus, — pauci quidem numero, quo facilius et minore invidia atque tumultu res transigi possit; sed summo omnium earum, etiam si quae absunt, nationum consensu et voluntate, — teque etiam atque etiam vehementer peteremus, ut aliquam curae et cogitationis tuae partem in hanc Rempublicam ornandam, in nostra studia adiuvandam, in tuam laudem et gloriam agendam et amplificandam derivare velis. Non est mihi in praesentia propositum, clarissime Urbis Praefecte, longa oratione amplitudinem tuam detinere, quaeve ex Lazari adventu secutura sint commoda pluribus verbis recensere; quod id copiose et ornate superiori mense ab eo factum est, cuius ego nunc praesentiam requiro. Levaret enim hoc gravissimo apud tuam Celsitudinem dicendi onere, cui me plane imparem esse sentio: eo tamen, quae ipse vidi et quorum pars magna fui, non visum est silentio praeterire.

Cum venissent Patavium nostrum aliquot, eorum, qui essent nostratium studiorum studiosi, animos, ut quisque vel necessitudine nos aliqua attingebat vel veteri familiaritate vel linguae commercio nobis coniunctus erat, diligenter pertentavimus. Multa apud eos de Romuli Amasei praeceptoris nostri divina quadam eloquentia et incredibili suavitate; multa de urbis huius celebritate deque singulari civium humanitate; multa de tua, Princeps clarissime, in litteras litterarumque studiosos omnes propensa voluntate praedicavimus: adeo, ut animi illorum incredibili visendae urbis huius studio incenderentur, in qua Romulum, Romanae principem eloquentiae, publico stipendio bonas litteras profiteri, in qua tantam esse hominum civilitatem, tantam erga exteras gentes humanitatem, in qua cum cum summo imperio et potestate versari acceperant, qui, quod cum maxima iuris civilis prudentia non mediocrem Latinarum litterarum peritiam coniunxisset, facere non posset, quin, quos sua persequi vestigia videret atque iisdem sibi rationibus ad dignitates et honores viam munire, eos inprimis caros haberet atque de eorum studiis magis indies atque magis ornandis et adiuvandis perpetua cura angeretur. Sed eum dicebant esse Lazarum, ut in solitudine cum eo vitam degere satius ducerent, quam cum alio quovis eius professionis homine in fortunatis insulis habitare: nos vero obtestati sunt per suum in nos, nostrum in se amorem et benevolentiam, per mutuam nostram conjunctionem, ut eis in hac urbe nobiscum commorandi potestatem faceremus, hoc est, ut toto pectore in eam rem incumberemus, ut huc Lazarus accersatur. Sunt autem Germani isthic (proxime enim, ut audivi, censebantur) centum et tres. Est Gallorum maxima frequentia. Utriusque gentis bona pars Lazari signa, quocunque se ille gentium contulerit, secutura est. Sunt et Poloni complures, qui nihil se libentius facturos dicebant omnes, quam ut Romulum, cum quo iam inde a multis annis constituta huic genti amicitia est, audirent, ita tamen, si Lazaro carendum non sit: omnes Lazarum secuturos fidem nobis suam adstrinxerunt.

Habes, vir clarissime, quantum nobilissimorum iuvenum globum Lazarus, si accersatur, huc adducturus sit. Contra, si (quod Deus omen obruat) repulsam passi fuerimus, sunt non pauci tanto Lazari amore inflammati, ut vitam sibi hanc vitalem esse non putent, si absque illo degenda sit. Futuri etiam essent plerique, qui, ut Lazari ferre possent desiderium, pudor tamen illis faces admoturus esset, ut de hac urbe descenda consilium inire cogerentur. In tua potestate est, Princeps Amplissime, utrum Patavium vel, quod Patavio potius eveniat, urbem hanc florentissimam a bona scholasticorum parte desertam esse velis. Sed non facies

procul dubio, non facies, ut illi potius civitati prospectum cupias, quae alieno paret imperio, quam cui tu tanta cum laude praees, ut te omnes perinde atque ex veterum annalium memoria quempiam aut potius de caelo lapsum divinum hominem summa cum admiratione intueantur. Non committes, ut, cum prodesse tuis civibus malis quam praesse, tantam illorum laudem et gloriam, tantam etiam utilitatem neglexisse videare. Ut maximae sint aerarii angustiae, amplissimi tamen sunt civium animi, qui nullius sibi unquam pecuniae rationem ducendam putarunt, dum patriae suae ornameto, dum publicae studiosorum utilitati consulerent. Difficillimis temporibus, cum bellorum incendiis aestuarent omnia, cum maxima huic urbi calamitas importata esset, cum multo maiore rei nummariae difficultate premeretur, inventa tamen est ratio per eos, qui ante te urbi huic praefuerunt, qua doctissimis viris amplissima stipendia decernerentur: nedum tu, tanta prudentia vir, tanta eruditione, tanto erga litteras et litterarum studiosos studio, viam excogitare nequeas, qua admirabili doctrina viro, Lazaro Bonamico, singulari huic urbi ornameto futuro, quale viri dignitas meretur, salarium constituatur. Habet haec Respublica principes in iure civili viros, habet rei medicae peritissimos, habet Latinae eloquentiae deum quendam Romulum: qui si Lazarum, quem ipse, petitionis nostrae aequitate perspecta, vehementer expetit, ut sua proxime oratione declaravit; si Lazarum, thesaurum doctrinarum omnium, sibi habuerit, non solum esse, sed ne fuisse quidem aut esse aliquando posse Academiam ullam hac celebriorem aut urbem hac feliciorem mortalium omnium iudicio comprobatum iri non dubitamus. Age itaque, heros nobilissime, tantae omnium voluntati, tanto studio et contentioni, tanto urbis ornameto et utilitati ne desis. Et si tibi gloriosissimus, studiosorum vero cohorti gratissimus dies ille fuit, quo, multis frustra repugnantibus, virum iuris civilis consultissimum, Petrum Paulum Parrhisium, publico stipendio, et eo quidem honorificentissimo, huc accersendum curasti: noli dubitare similem illi gloriae laudem quam saepissime quaerere. Tuum est istud, Princeps doctissime, tuae dignitatis, tuae eruditionis, magis in dies atque magis de vere litteratis et litteris bene mereri. Doctrina ista tua singularis et egregia dicendi facultas spem nobis dedit, fore nos nostri desiderii compotes; eadem ut opem ferat, rogamus, obtestamur te et obsecramus per omnia ea, quae cara tibi sunt et iucunda (quandoquidem dignissimus unus a nobis iudicatus es, ad quem tantam laudem et gloriam deferremus), ne nos indignos existimes, quorum precibus concedas.

In tua nunc manu est in perpetuum nos tibi obstringere: penes te, ut ceterarum rerum omnium, sic huius quoque negotii conficiendi summa potestas et facultas. Coniuncta sunt nobiscum summorum in hac Republica virorum studia atque, ut alicuius etiam voluntas abhorreret, tamen, modo te velle significes, illico ad tuum se nutum convertent omnes. Si iusta nos abs te petere intelligis; si lectissimos iuvenes, quorum vultus atque ora superiori mense conspexisti, dignos esse iudicas, qui, quod optant, optatum ferant; si petitionem hanc nostram cum summo urbis huius ornameto nec mediocri utilitate, si cum maxima tua laude et gloria coniunctam esse perspicis: petimus abs te et in summi beneficii loco petimus, ut nostris apud te precibus loci esse aliquid patiare. Ita nos tibi ea re devinctos reddes et obligatos, ut, si vitam etiam nostram et sanguinem pro tua dignitate profunderemus, ne minimam tamen tuarum in nos meritorum partem assecuti videamur. Ubi suae quemque patriae Deus compotem fecerit, in Hispa-

niis, Galliis, Germaniis, in Hungaria, Bohemia, Polonia Franciscum Guicerdinum in ore semper habebimus, illustris Guicerdinorum familiae nomen et laudes celebrabimus. Huic si quid in nobis litterularum fuerit, huic fortunas omnes, huic denique nos ipsos acceptos referemus: et si cui Deus ex tanto scholasticorum numero eam facultatem concesserit, id quod non tam sperandum plerisque est quam optandum, nomen etiam tuum immortalitati curabimus consecrandum.

e libro: „Stan. Hosii.... Orationes IV nunc primum e Bibliotheca.... Archiepiscopi Gnc n. St. Karneovii in lucem editae“, Cracoviae, 1599, 4to; iterum in editione Lipsien. Dlugosii II, p. 1857.

8. Hosii oratio ad Laurentium Cardinalem Campeggi, Legatum Apostolicum.

(Eiusdem argumenti cum superiore N. 7.)

Totus iste, quem vides, nobilissimorum invenum coetus, sacratissimi Ordinis Princeps sacratissime, Christiani orbis cardo adamantine, totus, inquam, iste lectissimorum iuvenum coetus, quorum in praesentia vultus laetos atque alacres intueris, me tibi adventum tuum prosperum et incolumem gratulari iussit. Ego vero, qui nec usu quidquam nec ingenio multum possum et quem ad quidvis potius quam ad dicendum aptum et idoneum natura finxisset, ne mihi tantum onus hoc transmitteretur, quod ferendo illi par non essem, vehementer contendebam. Sic enim mecum cogitabam: eum, qui dicendi partes apud te suscepisset, cum aliis oratoriis facultatibus, tum voce ac actione egregie instructum esse oportere; quod ea te doctrina praeditum audiebam, ad eos honores ascendisse videbam, ut nihil ad te nisi perfectum ingenio, elaboratum industria adferri debere iudicarem. Me vero, ut ceteris, quae ad hoc munus obeundum pertinerent, ita ea praecipue parte defici intelligebam, cui primas, secundas, tertias princeps oratorum Demosthenes tribuisset, qui nihil prius aut antiquius habuisse dicitur, quam ut naturae impedimenta diligentia industriaque superaret. Sed quo magis repugnabam, hoc isti instabant ardentius: sanctissimum amicitiae nomen opponebant eamque laesum a me iri affirmabant, si studio illorum obsecutus non essem. Cedendum itaque eorum auctoritati putavi multoque duxi satius, si paruissem, imprudentiae reprehensionem subire, quam, si tantae omnium voluntati defuissem, benevolentiam ab illis meam desiderari.

Sed quibus ego verbis ingentem laetitiam, qua ob te feliciter reducem affecti sumus, satis explicare potero? Si medius fidius ea mihi, quae cogitatione fingi potest, maxima orationis adesset ubertas et copia, tamen quantum animo gaudium conceperimus, quod te salvum et incolumem videre liceat, dicendo consequi vix possem. Neque enim adduci queo, ut credam, maiore quenquam studio desideratissimos parentes videre concupivisse, quam quanto tua a nobis praesentia expetita est. Id adeo verissimum esse cognosces, ubi insolitae huius et incredibilis iactitiae nostrae causas perspexeris: quae quidem sunt plurimae. Quis enim de illius in patriam reditu non gaudeat, cui praeter summum natalium splendorem summa virtus et integritas, egregia omnis generis litterarum peritia eiusmodi ad honores et dignitates viam munierit, ut unus dignissimus habitus sit, qui in dignationem amplissimorum virorum veniret atque in Romanorum sacerdotum nu-

merum referretur Cardinalicioque galero insignis fieret, tum de his rebus, quae ad totius Christianae Reipublicae statum pertinent, a summis Pontificibus ad summos Imperatores et ad potentissimos quosque Reges Christianos iterum atque iterum legatus mitteretur, atque ita semper munere suo functus sit, ut maximam ex eo prudentiae non laudem solum, sed etiam admirationem consecutus sit? Sunt haec certe eiusmodi, ut tecta ipsa et parietes talis viri adventu exhilarari posse videantur. Sed est alia quoque nobis causa peculiaris, quamobrem ob te feliciter reducem nimio elati gaudio omnibus laetitiis incedamus. Vides, Amplissime Princeps, hanc nobilissimorum iuvenum coronam, quae nunc de tuo vultu pendet, tuum nutum observat et, quemadmodum ex conspectu isto tuo summam capit voluptatem, ita quam constans et diuturnum gaudium hoc suum esse velis, suspensio admodum et sollicito animo expectat. Omnes hi dulcem patriam, parentes desideratissimos, propinquos carissimos, fortunas denique suas fere omnes quaeque sibi iucundissima apud suos accidebant, solo litterarum amore adducti reliquerunt: omnia abicienda sibi haec et contemnenda putarunt, prae ut ingenii cultum aliquem capere et liberalibus artibus, ita ut liberaliter educatos facere par est, mentes expolire possent. Non opibus, non gratia, non fumosarum imaginum commendatione ad dignitates iter sibi patefaciendum, sed virtute, sed eruditione, sed prudentia et usu rerum eo contendendum atque hisce rationibus honori suo velificandum esse duxerunt. Quarum rerum consequendarum cum summam sibi facultatem in altrice litterarum Italia futuram persuasum habuissent, eam visere in animum induxerunt atque ex nobilissimae regionis civitatibus amplissimis Bononiam potissimum delegerunt, ad quam tanquam ad mercaturam bonarum artium sese conferrent. Neque vero loci nos huius paenitet. Nam — ut de urbis ipsius amoenitate, civium singulari humanitate ac lepore, rerum omnium copia et abundantia nihil dicam — provisum est amplissimi Senatus prudentia, ut nec ab eloquentiae candidatis, nec a iuris utriusque studiosis, nec ab his, qui medicae se facultati dederunt, quidquam desiderari queat. Cui enim Romuli Amasei nomen inauditum est? qui Latine dicendi facultate eo processisse videtur, ut cum ab aureo Ciceronis saeculo discesseris, neminem minus inquinate, neminem magis pure locutum existimes. Cui maxima pars nostrum, si quos vel scribendo vel dicendo Latine processus fecimus, maxima ex parte acceptum referimus. Is summa cum voluptate nostra et utilitate, nec minori laude sua et gloria Latinas litteras publico stipendio proficitur: et laborum suorum fructum tulit non paenitendum, cum ornatissimi Senatus, inprimis autem clarissimi viri et omni laude dignissimi, Francisci Guicerdini, urbis huius Praefecti, beneficio singulari praeclara et fortunarum et honoris accessione, pro eo atque dignitas illius meretur, auctus est et honestatus.

Non possum hoc loco de optimi Principis huius eximiis virtutibus tacere: qui ita in hac urbe cum summo imperio et potestate versatur, ut summis, mediis, infimis, omnibus ordinibus, omni hominum generi sese probet maxime. Neque vero de privatis illius virtutibus mihi dicere propositum est, quas ille specie dispares prudentia coniunxit. Nam cum nihil sit magis disiunctum, quam severitas a comitate, in summa tamen gravitate mira quadam et incredibili suavitate temperatus est; de his tantum dicam, quae ad nos propius pertinent. Est quidem vir ille ornatissimus gravissimis Reipubl. occupationibus ita distentus, ut nulla fere ab illis ei detur vacatio: idem tamen adeo studia quoque nostra non negligit, ut non partem aliquam curarum derivasse, sed omni cogitatione et toto, quod aiunt,

pectore in ea provehenda, iuvanda et ornanda incubuisse videatur. Neque vero unum aut alterum doctrinarum genus respicit, ceterarum autem nulla cura tangitur: sed quemadmodum ipse in omni litterarum genere ita versatus est, ut excellat, sic cum omnem doctrinam ingenuarum et humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri perspectum habeat et exploratum, omnibus omnium ex aequo studiis consultum esse cupit; praecipue vero cum egregiam iuris civilis prudentiam non mediocri Latine dicendi facultate condiderit, ad haec potissimum studiorum genera ornanda animum adiecit. Itaque non contentus Romuli fortunas auxisse, cum eum scribarum principatu cohonestasset, ad iuris civilis professores mentem cogitationemque retulit. Et primum quidem Ludovico Gozadino stipendium auxit. At cui viro? ei, qui praeterquam quod est nobilissimis ortus maioribus et sua ipse virtute clarissimus, ita iuris excellit prudentia, ut nemo ei tradendi illud facultate comparandus videatur. Deinde vero virum doctissimum Petrum Paulum Parrhisium, cuius in explicando iure diligentiam admirantur omnes, Patavio huc accivit: ut nihil sit, quod iuris studiosi desiderare possint. Ne intra hos quidem fines illius in ordinem hunc nostrum benignitas consistere cogitat: maius adhuc quidam molitur, maius suae erga nos benevolentiae documentum nobis dare cupit; cupit, si per te liceat, patriam hanc tuam ornatissimam ornatorem reddere; cupit gymnasium hoc toto orbe celeberrimum doctissimis viris multo esse refertissimum; cupit egregiis suis factis extremam nunc manum imponere.

Sed quid impedit, quo minus ordine tibi rem ita, ut gesta, est explicem, ut nihil me a vero aberrasse intelligas, cum dicerem, suavissimorum parentum videntorum vix ullum maiore unquam incensum fuisse desiderio, quam quanto tuum nos adventum expectavimus? Etenim cuius causa patriam reliquimus, parentes deseruimus, propinquos negleximus, aequalium nostrorum consuetudine, amicissimorum colloquio et familiaritate nobis ipsi interdiximus, eius per te nobis potestatem factam iri speramus. Obsecro autem tuam amplitudinem, ut me tibi rei seriem percensentem ea, qua coepisti, attentione audire digneris: neque enim longum faciam; quoad eius fieri poterit, brevissime percurram omnia. Nunquam nos, Antistitum Princeps dignissime, vel loci huius vel eorum, qui hic bonas artes profitentur, paenituit. Sed qui nobis aditum ad graviora studia patefacere et fontes illorum atque origines commonstrarent, hi a nobis desiderati sunt. Quam vellem, copiose hoc loco dicere possem, unde disciplinae omnes manarint, quae basis, quod fundamentum earum sit: nisi vererem, ne quemadmodum Phormio apud Hannibalem de re militari disserens delirus illi senex visus est, sic ego, si longiorem de origine doctrinarum omnium apud te orationem instituerem, iure optimo a mente desertus iudicari possem. Certe nisi ipse persuasum haberes, a Graecis omnem ingenuarum artium doctrinam profluxisse, nunquam eximia spe, summae virtutis adolescentes, filios tuos, Alexandrum et Ioannem, ei in disciplinam tradidisses, qui inter linguae huius peritissimos omnium concessu principem locum obtinet; nisi cognitum tibi esset et exploratum, eos demum recte litteris navare operam, qui ex fontibus philosophiam hauriunt, non qui rivulos consecantur, ius civile e media philosophia sumtum, omnia denique graviora studia philosophorum scriptis praediscendis permultum adiuvari, nunquam tanto studio eum quaevisisses, qui princeps aetatis nostrae philosophorum Aristotelem principem liberis tuis interpretaretur. Quamobrem, cum eas ipsas res animo nobiscum pertractare-

mus, permagnum ad ius civile intelligendum Graecas litteras adiumentum adferre, philosophiam autem, unde ius ipsum trahit originem, nisi e Graecia petatur non esse maximi faciendam: omnem curam et cogitationem in eo consumpsimus, ut compotes alicuius fieri possemus, unde haec, ex quibus omnis Latinorum orta est eruditio, cognoscere liceret. Illico Lazari nobis Bonamici in mentem venit, in quo ea est Latinae et Graecae linguae peritia, ea interiorum et reconditarum litterarum cognitio, ut Theodori illis, Hermolais, Picis, si non anteponendus, certe comparandus iure optimo videatur. Tum autem adeo vir ille in legendo docendoque nullum laborem refugit, ut non minus in illum quam in doctissimum Originem Adamantii cognomen quadrare queat. De te quoque subiit animum nostrum recordatio, qui, quo es in dignoscendis doctorum virorum ingeniis iudicio praeditus, in tam ampla fortuna tua nunquam commissurus eras, ut liberos tuos, quorum tibi semper fuit, ita ut esse debet, cura antiquissima, ei commendares, qui principatum inter doctos non teneret. Et tuum itaque et totius orbis de hoc viro iudicium secuti, pulcherrima quadam conspiratione facta, incredibili consensu omnium et summa voluntate ad urbis huius Praefectum nunquam mihi sine honoris praefatione nominandum accessimus: multis ab eo precibus contendimus, ut tanti viri praesentia urbem hanc ornatam, studia nostra adiuta, laudem suam et gloriam in extremos usque orbis terrarum fines propagatam vellet. Simul atque audivit postulata nostra Princeps optimus, nos de tanto erga litteras atque earum professores amore dilaudavit. Non inauditum sibi esse Lazari nomen dicebat, quod ab aliis quoque antea multum de insigni viri eruditione accepisset; daturum se operam recepit, ut, quam primum de voluntate illius certior factus esset, nostro satisfaceret desiderio. Petitus est deinde a nobis ordo amplissimus, qui et ipse prolixè nobis de sua voluntate promisit. Omnes huius urbis principes sollicitos habuimus: omnes suam nobis auctoritatem et gratiam ad hoc negotium conficiendum detulerunt. Virum etiam spectatissimum gravissimumque Antonium Mariam, fratrem tuum, qui tum dictaturam gerebat, ut, quoniam civitatis nomen sua auctoritate sustineret, se ad causam nostram adiungeret et eam suffragio suo plane, quod aiunt, colophonio adiuvaret, deprecati sumus. Huic a clarissimo urbis Praefecto datum est negotium, ut quid animi haberet Lazarus, an in pactionem aliquam descensurus esset, per litteras expiscaretur. Continuo vir humanissimus, ut est in ordinem nostrum effusus suavissime, nulla mora interposita Lazarum per litteras petivit, ut suam sibi voluntatem patefaceret. Sollicitatus is iam erat et litteris certarum nationum et sermone nonnullorum, qui visendi illius causa Patavium profecti, ne tantae studiosorum voluntati deesset, vehementer ab eo contenderunt. Respondit itaque, quoniam ad nostrum hunc ordinem amandum ornandum omni ope iuvandum omnes vitae suae rationes transmisisset, quidvis se potius facturum, quam ut tam amantium sui nobilissimorum iuvenum tam honesto desiderio non obtemperaret. Quare voluntatem suam minime abhorre non obscure significavit: sed cum semel in fidem se tuam et clientelam contulerit, integrum sibi esse negabat, quidquam nisi de tua sententia statuere. Ad te retulit, in tuum adventum reiecit omnia: quidquid tu decrevisses, id se cupide et libenter amplexurum promisit. O te felicem, qui eiusmodi virum in clientela tua habebas! Felices liberos tuos, quibus talis et dicendi et faciendi magister contigit! Aiunt Philippum Macedonum Regem, cum Alexandro filio auctus esset, diis gratias egisse non tam quod natus sibi esset filius, quam quod in Aristotelis aetatem

incidisset. Illius enim in educando cura et diligentia effectum iri sperabat, ut et se patre et tanto imperio dignus evaderet. Quanto id abs te dici posset rectius? nam quamvis eiusmodi fuerit Aristoteles, ut omnes in illum vires suas et facultates effudisse natura videretur usque eo, ut si quid illum fugerit, id sub intellectum hominis cadere non posse a doctis atque intelligentibus memoriae proditum sit: fuere tamen non omnino leves auctores, qui illum vita dicerent fuisse non inculpatissima; cum contra Lazarus hic Bonamicus, cuius fidei pignora tua commendasti, non eo tantum nomine censeatur, quod circulum doctrinarum omnium absolverit, sed morum etiam probitate et totius vitae innocentia permagnam sibi apud omnes admirabilitatem faciat, dum amplissimam omnium artium, bene vivendi disciplinam, non vita minus quam litteris persequitur. Ex quo factum est, ut omni laude cumulati iuvenes filii tui, longo usu illius et familiaritate ipsius cum eruditionem adepti sunt tantam, ut non solum aequalibus suis anteponi, sed cum maioribus natu comparari queant; tum singulari morum integritate ita excellant, ut in amoribus sint apud omnes et tanquam de caelo lapsi divini homines omnium in se ora atque oculos convertant, summa ab omnibus admiratione afficiantur: usque eo etiam, ut sapientissimi viri progressum in illis aetatis non expectandum esse duxerint, sed eos annalibus legibus solutos cupide et libenter in sacrorum Pontificum collegium cooptarint, cum virtutis illorum quam aetatis cursum esse celeriores cognovissent.

Sed me tanti viri admiratione longius a proposito digressum esse sentio: nunc ad institutum redeo. Posteaquam renuntiatum est nobis, in tuum adventum extracta, ad tuam voluntatem relata esse omnia: vota pro salute tua frequentes nuncupavimus. Deum Opt. Max. dies noctesque comprecati sumus, ut tuum ad nos adventum maturaret, nec quicquam nobis longius videbatur, quam dum te praesentem videremus. Eam enim spem de tua singulari humanitate et propensa erga litterarum studiosos voluntate conceperamus, ut ne sponsione quidem et isto sacramento cum plerisque contendere dubitarem, quin simul atque incolumis in hanc urbem pervenisses, Lazari nos primo quoque tempore compotes facturum esses. Nam et velle te nihil dubitabamus, et debere intelligebamus, et posse videbamus. Neque enim consentaneum esse videtur, ut cum sis tanta naturae bonitate praeditus atque omnibus his artibus, quae sunt libero homine dignae, perpolitus, lectissimorum iuvenum preces aspernari, eorum studiis nolle prospicere tantumque eis fructum invidere videare. Quorum ut precibus non concederes (quae tamen asperitas in tam clementem et benignam naturam minime cadere potest), debes tamen hoc patriae tuae, ut eam tanti viri praesentia ornandam, tanto doctrinarum omnium thesauro locupletandam cures. Nolo hoc loco, quae sunt ex illius adventu commoda secutura, percensendo orationem meam dilatare, quod haec apud eum commemoranda putarem, qui Lazarum ignoraret: tibi vero cum sit notissimus, quid attinet ea, quae tu iuxta nobiscum tenes, auribus tuis inculcare? Non te fugit procul dubio, quantum semper sectatorum numerum habuerit Lazarus; et hoc ad aures tuas pervenisse arbitror, illius causa nunc quoque Patavii quam plurimos commorari; qui cum multo sint urbis huius cupidiores, cum illo tamen in solitudine vitam degere malunt, quam sine illo in fortunatis insulis habitare. Non dicerem hoc, nisi, cum superioribus mensibus Patavium excurrissem, a multis ipse dici audivissem, qui me ultro etiam rogarunt, ut eis pro virili mea parte hic agendi facultatem conficerem: id quod ita fieri posse affirmabant, si Lazarus huc

accersitus esset. Longe enim se malle in hac hominum luce versari. Ex quorum adventu quantum sit emolumenti ad hanc urbem perventurum, tu ipse pro tua prudentia diiudicare potes. Debes autem hoc patriae tuae, ut illius potissimum commodis consultum velis, praesertim cum tanta sit eius rei conficiendae penes te unum potestas et facultas. De tuo nutu pendet Lazarus: velle te significa, Bononiam ut veniat, dictum ac factum, confecta erunt omnia: et nos immortalis tibi beneficio devinxis, et patriam tuam pro eo atque debes ornaris, et nominis tui aeternitate prospexeris. Per fortunas, vir clarissime, per liberos tuos et doctrina et virtute praestantes, perque omnia ea, quae cara tibi sunt et iucunda, oramus te et obtestamur, ne gaudium hoc nostrum, quo ob te reducem affecti sumus, repentina aliqua aegritudine contaminare, preces nostras aspernari, nobilissimam hanc iuventutem contemnere et pro nihilo ducere velis. Tu nobis tum, cum maxime laboraremus, perinde atque numen aliquod propitium et salutare derепente affulsisti: in te nunc studia nostra inclinata recumbunt, in te et spes et ratio illorum omnis posita est et defixa. Fac nobis viri illius potestatem, sub quo dicendi stipendia facere, sub quo ingenuarum artium doctrina mentes expolire, a quo etiam recte vivendi exemplum sumere possimus. Si nostris hoc precibus largiri non vis, largire patriae tuae, quam bona pars iuventutis huius deserere cogitat, nisi Lazari compos fiat. Quae mihi sic tecum agere et quodam modo tacita loqui videtur:

„Es tu quidem ita, ut liberaliter educatum par est, omnibus liberalibus disciplinis instructissimus, divinis etiam et heroicis virtutibus ornatissimus, tum fortunae beneficio, quam tui mores tibi finxerunt, ad summos honores et dignitates evectus: sed si recta rem ratione reputare velis, omnia haec, quibus magnus es et conspicuus vel animi vel corporis vel fortunae bona mihi uni accepta ferre debes; meo mihi id iure vindicare possum. Nam nisi ego te primo in hanc lucem protulissem, nisi tanta cura et diligentia parvulum educassem, nisi optimis quibusque praeceptis et institutis te auxissem: nunquam ad istos honores ascendisses, nunquam tantam nominis claritatem consecutus esses. Neque vero existimare te velim, exprobrandi gratia haec a me nunc dici: etenim iam olim paria mecum fecisse videris, atque adeo agros fertiles imitatus plus etiam ad me attulisti, quam a me accepisti. Nam cum plurima tua in te beneficia constent, quanti me istud facere putas, quod, cum liberos susceperis, eos non minori cura instituendos atque erudiendos curaris, quam unicum filium potentissimus Macedonum Rex Philippus? Singulare hoc tuum agnosco beneficium. Neque enim satis mihi abs te factum putabas, si et maiores ipse tuos (quorum semper fuit splendor maximus) clariores et me nominis tui fulgore illustriorem redderes, nisi liberorum atque tuorum teneram aetatem ita ab optimo artifice fingendam curasses, ut in verissimam spem adducar, fore ut ipsi quoque tua vestigia persecuti non minus atque tu rebus meis lucis allaturi sint. Fateor itaque atque adeo profiteor et prae me fero, cum aliis nominibus, tum hoc praecipue debere me tibi plurimum. Sed ad cetera tua in me benefacta accedet hic cumulus vel maximus: si quem ex doctissimi viri consuetudine liberi tui fructum percipiunt, cum ad reliquos cives tuos, qui vel cognationis vinculo tibi copulati sunt, vel alia quapiam te necessitudine attingunt, tum ad hos quoque litterarum studiosissimos adolescentes, quos ego nunquam alienos a me iudicavi, redundare patieris. Hi me patriae suae praepositam habuere; hi mea causa parentes desideratissimos posthabendos, dulces propinquos negligendos, amicissimorum consuetudi-

nem omittendam sibi putaverunt, dum omnia illis uno litterarum studio posteriora sunt, ut humanitati meae minime constare videar, nisi eos quoque civium meorum loco numeroque habeam, quorum ego celebritate non minus quam indigenarum frequentia gaudere soleo. Neque id eo tantum nomine, quod mei ex illis locupletiores reddantur et ditiores, sed etiam quod orbem terrarum nominis mei fama implere consueverint. Ego mater studiorum appellor, ego in numismate meo docere me gloriator, nec alio insigni magis delector. Iactent urbes aliae copias suas et divitias; iactent aedes magnificas et sumptuosas; iactent militem ad arma paratum, res bello gestas praedicent: ego cum his quoque rebus ita affluam, ut non temere cuiquam amplissimarum urbium concedam, non alio tamen nomine vel libentius gloriator vel frequentius, quam quod Athenarum in me laus et gloria transfusa esse videtur, quod ex ultimis terrarum finibus non sordes et quisquilias hominum, non fecem civitatum, sed domi suae nobilissimos quosque iuvenes ad me convolare, in sinum se meum conferre video. Neque vero idcirco, ut solidam mercaturam exerceant, vel quaestum sibi aliquem ex me comparent; sed ut effusa in meos liberaliter pecunia ingenii cultum sibi mercentur, liberalibus disciplinis mentes expoliant, ad res graves administrandas aptos se reddant et idoneos, quo et sibi honori, et amicis utilitati, et Reipubl. emolumento esse possint. Harum ego laudum gloria subnixam incedo, hisce de rebus magnifice me effero. Sed pro Deum atque hominum fidem, quam longe nunc absum ab ea, quae fui antea? Olim ab hoc hominum genere frequentabar; nunc ab uno Lazaro multo maximam partem in ea civitate detineri audio, quae nulla ex parte conferri mecum possit. Illuc Galli, illuc Germani, illuc Poloni, Bohemi et ceteri confluunt quam plurimi: illuc hae quoque reliquiae migrare cogitant. Nunc ego tuum imploro auxilium: atque si parentem hoc facere aequum est tuam, ad tua supplex genua accido, ne hanc mihi laudem praereptam, ne tantam impositam ignominiam, ne me aegram ac prope desertam ab omnibus et derelictam esse velis. Per te precor immortales: aguntur enim civium meorum vectigalia, agitur honos meus et existimatio. Si me non novercam, sed germanam semper parentem expertus es, aliqua opera factum intelligis, ut is esses, qui es: da mihi, quaeso, hanc gratiam, ut celebrem me potius velis esse quam desertam. Multa in me ornamenta, multa beneficia contulisti: sed ea omnia aut Lazari accersendi potestate facta augeas, aut, si secus feceris, occasura esse iubeas. Haec tibi patriam atque eandem parentem tuam, si vocem edere possit, dicturam putato, cui te petenti quidquam negare parum pium videri queat.

Sed finem iam dicendi faciam: neque enim longiorem causa orationem desiderat, quae ipsa pro se satis loqui videtur. Hoc te iterum atque iterum haec nobilissimorum iuvenum corona orat atque obsecrat, ne per te fieri velis, quo minus affectum hoc per clarissimum urbis huius praesidem negotium et vero ut dicam paene confectum perfici tandem aliquando ab eodem possit. Neque enim aliud is quam adventum tuum expectavit, nec aliud nunc quam nutum et voluntatem tuam requirit. Quem si tu oratione tua cohortatus fueris, ut primo quoque tempore pulcherrimum facinus hoc ad exitum perducatur, et cum egregia animi inclinatione in causam nostram propendentem multo alacriorem reddideris, et nos tanto tibi beneficio obstrinxeris, ut si vitam etiam et sanguinem pro tua dignitate profuderimus, nec minimam tamen tuorum in nos meritorum partem assecuti videamur. Dixi.

ex iisdem libris, e quibus N. 7.

ex eo percipi queat. Sum adhuc in bona spe, fore nos voti nostri compotes. Dixit mihi R. Dnus. Premisliensis, qui egregia quadam voluntatis inclinatione in meos^a propendet atque ex animo nos adiutos cupit, se non putare, ut preces R. Dnis. V. apud Mtem. Regiam id quod merentur pondus habiturae non sint. Quare bene me sperare iussit; quiescendum esse paululum, deinde ad intermissam petitionem redeundum. Utcunque res ceciderit, mihi quidem ferendum erit eo animo, quo potero; sed R. Dni. V., quicunque sit petitionis exitus futurus, sempiterno tempore plurimum debitori sumus omnes, quae tam promptam attulit ad iuvandum et ornandum fratrem meum voluntatem. Precamur omnes Christum Iesum verae salutis auctorem, ut R. Dnem. V., Dominum et benefactorem nostrum clementissimum, in plures annos salvam servet etc. Vilnae pridie Simonis et Iudae.

B. Czartor. MS. 272 f. 498 (Acta Tomiciaua tomus XIV, cf. Kętrzyński, O Stan. Górskim, in Roczniki Towarz. Przyjaciół nauk Poznań. VI, 119), et Corpus Narusz. 51, N. 16, ambo apographa saec. XVIII, mendorum plena; lectiones varias MS. in adnotationibus posuimus.

a) *mea*.

¹ Volebat Hosius, ut frater suus Ioannes patri Ulrico adhuc viventi sed iam senio confecto sufficeretur in officio, quod tunc hic gerebat, procuratoris arcis Vilnensis, de quo cf. diploma Sigismundi II, d. d. 10 Decembr. 1561 ap. Naramowski, Facies rerum Sarmaticarum p. 452, et Baliński: Historya miasta Wilna II, 78, 81, 225. ² Ioanne Chojeński, cui cum Maior Regni Secretarius apud Regem Vilnae vices Cancellariorum tunc gereret, Tomicki Hosium litteris suis d. d. 18 Septemb. 1534 quam maxime commendavit, cf. Append.

1535.

II. Aprilis 2 Bodzęcin¹.

Hosius nomine Petri Tomicki Sigismundo Augusto Regi.

(*Docet Regem, in quibus studiis et occupationibus teneram aetatem suam transigere atque ad res magnas eo quo natus est loco et officio dignas praeparare debeat.*)

Sacra Regia Mtas. et Dne. Dne. Clementissime. Post servitutis meae et orationum commendationem. Cum ad me paucis ante diebus Vilna reversus esset Iacobus Paczynski^a, scribe et servitor meus, narravit mihi, cum primum studium meum et observantiam, ita ut in mandatis ei dederam, ad S. Regiam Mtem. vram. verbis meis detulisset, quaesivisse eam e vestigio, num quid a me litterarum attulisset, neque obscura signa dedisse earum desiderii cuiusdam singularis. Qua ex re maiorem quam dici queat animo cepi voluptatem: facile enim inde coniecturam facere potui, quanti me S. R. Mtas. vra. faceret, cum eius prae ceteris officium in scribendo requirere soleamus, in quem quam suavissime simus effusi. Neque vero commissurus fueram, ut id a Mte. vra. requiri iure posset: sed et tanta illam eius rei cupiditate teneri nesciebam, et quod scriberem magnopere non habebam: neque enim adhuc eo aetatis S. M. Vra. progressa est², ut seriis gravibusque de rebus aliquid a me ad illam scribi^b debere arbitrarer; nullo autem aut levi aliquo

a) *Opp.: Patzinski.* b) *Opp.: scribere; A. T. scriptum.*

argumenti genere scribere neque personae neque aetatis meae esse videbatur. Sed in S. Mte. Vra. verum id esse comperio, virtutis ingeniique nonnunquam esse quam aetatis cursum celeriores; quare faciam equidem non invitum, ut de iis rebus, quae neque aetati S. Mtis. vrae. non aptae, ingenio vero maiori quam pro aetate gravitati vel maxime futurae sunt accommodatae, h. e., ut gravissimis de rebus quoad eius fieri poterit brevissime scribam, si prius hoc unum quasi praefatus fuero: Sermum. parentem S. Mtis. vrae. saepe quidem a multis, nunquam tamen satis a quoquam pro dignitate laudatum, iam inde a multis annis, priusquam canum esset caput utriusque nostrum respersum, viridi adhuc illa vividaque aetate utriusque, me pro sua singulari erga me clementia in senatorum suorum consiliariorumque numerum referre dignatum esse, neque locum modo consiliis meis dandum, sed fructum etiam iudicio suo amplissimum tribuendum censuisse. Itaque cum amplissimo Vicecancellarii munere me ornasset, in duobus primum minoribus, mox in eo, quem nunc obtineo, minime paenitendo dignitatis gradu princeps me optimus beneficentissimusque collocavit; postremo, quo nullum iam in Regno suo altiores dare potuit, eum mihi quoque concesserat³; in quem ego, cum eo dignus a Mte. sua iudicatus essem, certo tamen consilio ascendere nolui, neque minus mihi tanti de me principis iudicium hoc gratum fuit, quam ille ipse, in quo me positum volebat, summus honoris gradus.

Quae mea eo pertinet oratio, ut intelligat S. Mtas. Vra., divina plane atque immortalia Sermi. parentis sui in me constare beneficia meque cum illius tum V. S. Mti. adeo devinctum esse et obligatum, ut si vitam et sanguinem pro salute dignitateque Mtum. Vrarum. profunderem, vel minimam meritorum partem assecutus tamen esse non viderer; atque ut una istud quoque S. Mtas. Vra. secum diligenter expendat, si Sermus. parens eius, rex ipse prudentissimus, eo ipso tempore, quo nondum eram ita multum aetate proventus, tantum tamen servitoris et capellani sui consiliis loci dandum esse putavit, ut fructum ex his me ferre vellet uberrimum, quid sit S. Mti. Vrae. ea in aetate faciendum, cuius inscitia senum esse dicitur constituenda prudentia; praecipue cum quo plura Sermo. parenti S. Mtis. Vrae. debeo, hoc me maiore studio in eam curam cogitationemque incumbere oporteat, ut quae Sermus. parens profuisse sibi quandoque consilia mea iudicavit, ex his ad Vram. S. quoque Mtem., Regni illius dominiorumque heredem designatum, aliqua possit utilitas pervenire. Eo certe meae cogitationes referuntur omnes, in eo consumuntur, haec est ergo consilii mei summa: etiam atque etiam diligenter ut consideret S. Mtas. Vra., quibus studiis aetatem hanc teneriorem traducendam putet. Permagni id interest vel ad laudem et gloriam S. Mtis. Vrae. vel ad nostrum omnium, qui in fidem illius et potestatem voluntarii nos contulimus, salutem atque incolumitatem, quae ita est cum S. Mtis. Vrae. salute implicita, ruere ut non possimus, ut non illa quoque, quod Deus omen obruat, eodem labefacta motu concidat.

Cum itaque fortunae nostrae omnes omniumque salus nostra non aliunde quam de recta S. Mtis. Vrae. institutione educationeque pendere videatur, de ea re ita censeo: cum utile et iucundum, tum amplum atque inprimis honorificum S. Mti. Vrae. futurum, si tenera hac aetate, quae nondum gravioribus est ferendis laboribus idonea, artibus his pectus infecerit suum, ex quibus, quemadmodum sibi primum, tum aliis sit imperandum, perdiscere possit.

Neque enim existimare debet S. Mtas Vra., ad regendos et gubernandos homines satis esse regem nasci. Sunt ea praecepta diligenter tenenda, quae ab his, qui non laudem modo, verum etiam admirationem prudentiae sunt consecuti, futuris regibus aut imperatoribus conscripta feruntur; nisi forte, nullum esse artificium, quod opera manuque constat, tam vile et sordidum, quod non arte alicuius praeceptorumque indigeat, recte putabimus, solam administrandi Regni gubernandorumque hominum rationem absque ulla doctrina praeceptioneque teneri et percipi posse arbitramur? Ego vero in ea plane sum opinione et sententia, ut litteris eruditioneque nulli opus esse magis existimem, quam his, quorum Deus in regendis mortalibus vicaria quadam opera utitur. Ceteri enim mortales si qua in re ab officio et religione declinaverint, si nulla sint ipsi bonarum artium cognitione instructi, facile tamen amicum reperiunt, a quo erroris sui admoneri, cuius cohortatione ad officium revocari possint; princeps autem litterarum omnino rudis et imperitus si quid peccat, pessimo publico peccat, et neque ipse se peccare intelligit, neque ab alio edocetur; et quo maiorem de se felicitatis opinionem animo combibit, eo difficilius recta cuiusquam consilia admonitionesque admittit. Quicumque vero aut sperat aliquid aut metuit, is ut maxime velit, libere tamen quod sentit principi dicere non audet: solae chartae librique, quoniam nec boni quicquam sperant nec mali metuunt, aequae principibus atque his, qui nullo loco nulloque numero sunt, id quod rectum est, magna cum libertate dicere nihil dubitant. In quibus legendis perdiscendisque si plus esset laboris et molestiae quam voluptatis iucunditatisque, non ea tamen satis iusta causa videri deberet, cur animus cuiusquam ab illis refugere posset: nihil enim praeclarum, quod non idem arduum et difficile. Nunc autem solis in litterarum studiis summa cum summa utilitate coniuncta est delectatio. Quae quidem aliis ex rebus omnibus fluxa et fragilis atque eiusmodi, ut maeror eam comes e vestigio consequatur, ex hac sola solida et diuturna vel potius sempiterna percipi consuevit. Potest enim esse quicquam dulcius? cum ipsa nobis natura cupiditatem atque ardorem quendam ingenuit incredibilem: a qua sicut ad cursum equus, ad arandum bos, ad indagandum canis, sic nos ad duas res, ad intelligendum et agendum, nati et producti esse videmur, priorem ut aetatem intelligendis, posteriorem agendis rebus tribuamus. Itaque videmus eos, qui dulcedinis illius suavitatisque, quae in litterarum studiis abstrusa est et recondita, gustum aliquem ceperunt, neque valetudinis neque rei suae familiaris rationem habere ullam; atque etiam si incommoda eis daturae sint litterae, maximo tamen in eas studio ac incredibili cupiditate ferri: quod quidem non de privatis modo et philosophis, verum etiam de summis ducibus et imperatoribus memoriae proditum esse legimus.

Fuit haec quondam, fuit magnorum principum laus, ut non alia re quam litteris ceteros anteire pulchrum putarent: iidemque apud priscos mortales reges et sapientes fuerunt. Marcus Brutus, vir et in Republica Romana princeps et ad omnia summa natus, eo ipso die, quo pugna Pharsalica erat futura, in qua de vita sua fortunisque omnibus decernendum sibi esse videbat, tanta dicitur legenda historiae voluptate captus fuisse, ut impendentis periculi oblitus in id usque punctum temporis absque ulla intermissione legeret, quo in aciem dimicationemque descendendum erat. Caius vero Iulius Caesar, quo tempore hostium vi atque impressione compulsus in fluctus e navi se proiecerat, ut vitae salutisque suae natando consuleret, altera tantum manu, cum undique a hostibus peteretur, natando

usus, altera vero libellos in altum ne maderent sustulisse legitur: neque mino, ei libellorum quam salutis vitaeque conservandae cura fuisse traditur. Adeo principes viri non minus esse discere quam vincere aut iucundum aut necessarium putaverunt.

Sed fortasse non perinde studia litterarum eos delectant, qui non ita magnos in iis processus esse cernunt. Ita natura comparatum est, ut quo praeclarius, quo admirabilior, quo magis res est aliqua expetenda, hoc aditus ad illam atque ingressus sit difficilior: sicut magnarum arborum altitudo nos delectat, stirpes radicesque non item, ita in litterarum, ita in virtutum studiis progressionem voluptatem mirificam, initia vero primique introitus aliquid laboris et molestiae afferre consueverunt, ut non aliud esse debeat exitus amarissimi certius argumentum, quam si cuius rei principia sunt iucunda. Sed certe his, qui magno et excelso sunt animo, nulli labores tam ardui videri possunt, quos non fructus gloriaeque magnitudine facile putent compensari. Atqui haud scio, an ulla ex re quam ex litterarum studiis magis solida et expressa possit gloria comparari: cuius cum praeter ceteris Principem oportet esse studiosissimum, potestne res esse ulla, in qua sibi magis elaborandum putet, quam ut quo uno homines bestiis maxime praestant, hoc hominibus ipse antecellat? Vidit hoc Macedonum rex ille Alexander non sine causa Magnus appellatus, ut qui maiorem orbis partem sub imperium ditionemque suam subiugarit; qui cum moleste ferret, quae ab Aristotele praeceptore didicerat, ea vulgata esse ab eo et in lucem edita: „quam“ inquit, „tandem re praestare illis poterimus, si quae abs te sumus edocti, ea vulgo iam nota erunt omnibus? Nae ego multo malim doctrina quam divitiis atque opibus ceteros anteire“. Putabat rex prudentissimus in ordinem se coactum esse, si nihil sibi relictum esset, quo ceteris mortalibus doctior videri posset, doctrinae vero thesaurum omnibus omnium regum gazis longo intervallo non dubitanter anteponebat. Neque vero id iniuria, cum sola esse doctrina videatur, quae Deo similem hominem reddat. Et enim cum optimus ille rerum omnium creator et conditor suam in creandis nobis effigiem expressisse legitur, non est, quod in corporis lineamentis nobis cum brutis communibus aut in vultu ad caelum erecto, cuius et simiam participem esse videmus, effigiem illam positam esse putemus. Nihil habet Deus, qui spiritus est, cum carnea hac et terrena mole commune: sola ratio divinitatis est particeps, neque alia est in nobis imago Dei, quam ipsa ratio. Quam qui doctrinarum studiis diligentissime excoluit, is ad Dei similitudinem tam prope accessisse existimandus est, ut qui mortalis quidam in terris Deus appelletur non indignus esse videatur, cum praesertim Deum ipsum aeterna illa in domo nihil aliud facere quam rerum contemplationi vacare legimus. Quare, cum et utilitatem S. R. Mti. Vrae. et solidam voluptatem litterarum studia sint allatura, laudem vero et gloriam tantam, vix ut ea caelo capi posse videatur, cum una sit haec ad immortalitatem divinitatemque comparandam via, nihil operae, studii et laboris praetermittere illam oportet, quo possit in eis tantum proficere, quantum profecisse futurum sit, ut eam non paeniteat.

Quoniam vero qui alterutra tantum in re elaboraverunt, ut vel litteras sine virtute vel virtutem sine litteris consecuti sint, his videntur non dissimiles, qui altero oculo coperti altero tantum prospiciunt, qua ex re et ingens incommodum et multo turpitudine maior ad eos pervenit: danda erit nobis opera, ne nos quoque eodem turpitudinis recidisse videamur et aliquid etiam de his, quae ad morum

integritatem pertinere iudicabimus, dicendum. Neque vero ea me de sententia depelli facile patiar, qua mihi semel est firmiter persuasum: ita esse inter se coniuncta et connexa litterarum studia et virtutem, ut altera absque alteris consistere nullo modo queant. Qui enim fieri potest istud, ut aut qui virtus quid sit ignorat, virtute praeditus esse possit, cuius specie deceptus saepenumero in finitimum illi vitium incurrit; aut qui virtutis vim perspicit atque eam rem unam optimam esse intelligit (cum natura bona omnes omnia expetant) non ardentissimo erga id, quod optimum esse videt, amore feratur, non incredibili potiundi eius cupiditate teneatur? Cum praesertim tanta vis virtutis esse feratur^a, ut simulatque mentis eam oculis cernendi potestas a Superis alicui data fuerit, tantum in eo sui ardorem excitet, ut vel invitum et recusantem in sui amorem rapiat atque ita inflamet, ut prae una ea omnia sibi putet esse contemnenda et pro nihilo ducenda. Certe neque amat temere quisquam, quod non cognoscit, neque potest eius, quod bonum esse cognoscit, amore non rapi singulari. Quamquam itaque tam amice inter se coniuraverunt doctrinarum et virtutum studia, ut disiungi et divelli ab invicem nulla ratione possint: ne qua tamen in parte officio meo satisfacisse non videar, pauca quaedam recte vivendi consilia adscribam. Plura et copiosiora ex his auctoribus S. Mti. V. petere licebit, quorum salubribus praeceptis mentem suam expoliendam curabit; ego ea, quae maxime necessaria esse duco, strictim breviterque attingam.

Nullam esse statuo pestem adolescentiae capitaliorem, quam pravum pravorum commercium; cuius tanta est vis, ut si qui alicui dati sunt a natura virtutum igniculi, hi nulla re alia citius quam mala malorum consuetudine extinguantur. Itaque saepe factum videmus, ut quorum optimam in partem adolescentia fuit cognita, de quibus ea omnium erat opinio, ut facti a natura viderentur ad virtutem, hi, simul atque perditis ac profligatis adolescentibus familiariter uti coeperunt, repente et evestigio tanquam epoto Circeo poculo et pristinam hominis formam exuerint et in eorum, quibuscum consuetudo illis fuerat, mores abiverint. Quamobrem quanto ea in re plus est periculi, tanto S. R. Mti. V. maior est cura adhibenda, diligenter ut prospiciat, qui sint hi, qui se in familiaritatem eius velint immergere. Si qui fuerint eius generis^b, ut assentatiunculis gratiam sibi Mtis. V. aucupari studeant, neque dubitent ad voluptatem omnia referentes unam illam pestilentissimam vocem auribus eius instillare: Regi quod libet licet, — eos cane peius^c et angue odisse, eos a convictu suo familiaritateque procul debet repellere; atque hanc sententiam pectori suo inscriptam habeat: saepius multorum regum opes assentationem quam^d hostem evertisse. Viros autem graves, de quibus habetur praeclara virtutis opinio, eos imprimis amplectatur, ab eorum latere, si fieri possit, nunquam discedat. Neque ad ludum iocumque, sed si quemquam mortalium, se prae omnibus ad res maxime serias gravesque, ad intelligendum et agendum, natum esse sciat, neque cuiquam minus quam sibi licere persuasum firmiter habeat. Quivis enim de faece vulgi liberiores habet rerum omnium voluntates, quam Regia Mtas., quae tot populis, tot gentibus imperatura non ad aliud se quam ad intelligendum et agendum natam esse semper meminisse debet.

Non eo id scribo, quod S. Mti. V. honestis omnibus solatiis interdictum esse velim: longe absum ab ea sententia. Licebit Mti. V. dare se interdum iucunditati,

a) *Opp.*: „non — feratur“, desunt. b) *Opp.*: „Si — generis“ desunt. c) *Opp.* deest; *A. T.*: prius. d) *Opp.*: atque.

licebit ludicris certaminibus, licebit pila, licebit venationibus, equitando, currendo corpus exercere. Etenim remittere animum¹ quandoque non solum opus est, verum etiam necesse: qui si semper gravibus curis distentus sit, conficitur corpus et debilitatur; neque nisi quod libenter faciat, diu quis facere potest. Sed et honesta velim solatia, et modum eis adhiberi, et eam semper cogitationem animo S. Mtis. V. obversari, bonae tantum^a valetudinis causa conservandae non esse haec aliquando obmittenda; ceterum aliarum rerum, intelligendi agendique, curam principi esse debere potissimam.

Illud tamen imprimis Mti V. observandum puto, festis ut diebus a ludicris certaminibus, praecipue vero a venationibus abstineat, neve nisi Sacris prius^b operata fuerit, cibum in illis capiat. Est enim aequissimum, mentem prius quam corpus cibo refici, neque quicquam est rei divinae praevertendum. S. Mtas. Regia ubi maiores in litteris habuerit progressiones, ab omnibus his, qui omnium saeculorum res gestas litteris mandaverunt, ita esse memoriae proditum reperiet, his demum regibus et principibus feliciter atque ex animi sententia cecidisse omnia, qui divini cultus fuerunt studiosissimi; eos contra grandi mactatos semper infortunio, qui se hac in parte negligentiores praebuissent. Non longe abierit S. Mtas. V. — Sermus. parens illius quot et quantas victorias et triumphos de multis suis atque his sempiternis hostibus reportavit? Nunquam fere (faxit Deus, ut proprium hoc tum illius, tum V. quoque S. Mti. sit et perpetuum) in dubiam Martis aleam descendit (descendit autem saepius quam quisquam vel nostra memoria regum et principum Christianorum vel omni memoria nostrorum regum), quin^c divina ope et misericordia adiutus victoria semper fuerit potitus. Id alius militum robori, alius imperatorum virtuti tribuit: ego, quamquam^d de horum quoque laude nihil delibatum cupio, felicitatem tamen hanc Sermi. Regis nostri soli pietati illius ac religioni acceptam ferre nihil dubitaverim. Possem etiam non neminem commemorare arctissima necessitudine Mti. V. coniunctum, qui cum voluptatibus se totum tradidisset, Dei timorem ex pectore excussisset, studium religionis abiecisset, (cuius rei sine lacrimis meminisse non possum) viridi etiam tum aetate recenti omnium memoria et se et regnum suum perdidit. Sed odiosis in exemplis nomen tacuisse satius fuerit¹. Per Deum immortalem quaeso atque obtestor S. Mtatem. V., domesticis ut exemplis hisce incitata impietatem fugere, religionem amare discat. Nos Mtem. V. et regem habemus et dominum: ipsa quoque alium multo habet maiorem potentiolemque Regem et Dominum, quem nisi timuerit, nisi coluerit, nisi dicto audiens illi fuerit, nunquam Mtas. V. tam graves a subditorum suorum quoquam imminutae Mtis. suae poenas expetere poterit, quin ille (quod tamen procul omen avertat) multo sit ab eadem graviores exacturus, quin etiam, qualem se erga fidei potestatique suae subiectos S. Mtas. V. gesserit, talem illum regem erga se vicissim experietur. Qua porro fide et observantia erga illum fuerit, eandem a suis expectabit.

Sed hoc sacris ex concionibus melius discet Mtas. V., quas quidem et saepe et diligenter ab ea audiri velim. Nihil fieri poterit ab ea beatius feliciusque, si et audire Deum et loqui cum Deo statis temporibus nunquam intermittet. Tunc autem audire se Deum putabit, cum praeconem eius divina proferentem praecepta audiet: Deum audit, qui eum audit; Deum contemnit, qui eum contemnit. Loqui

a) *Opp* : „tandem“. b) *Opp*. deest. c) *Opp*.: „quando“ d) *Opp* : „quandoque“.

vero cum Deo tum se Mtas. V. existimet, cum vel in cubiculo suo vel in templo puro ex corde preces ad Sacram eius Mtem. fuderit. Quod quo faciet frequentius, hoc se in maiorem eius gratiam insinuabit, futurumque est, ut S. Mtas. V. et in hac vita prosperos et felices rerum omnium successus sit habitura et cum aeternam illam in domum ex hac luce migraverit (id quod utinam sero contingat) ea pietatis et religionis suae praemia latura, quae nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt.

Habet S. R. Mtas. V., ita ut desiderare a me visa est, meas litteras, sed longiores fortasse, quam volebat. Mihi vero non erat initio propositum tam copiose scribere, sed amore erga Mtem. V. proventus sum longius: cui si operam hanc meam gratam esse intellexero, equidem non gravabor saepius eam navare, atque omnia ad eam identidem consilia mea perscribam, quae huic eius aetati forte putavero accommodata. Hoc a Sacra Mte. V. maiorem in modum peto, ut me servitutemque meam Sermis. parentibus suis diligenter commendet eosque roget, ut qua me praesentem gratia sunt aliquando et clementia persecuti, eandem absenti quoque nunc impartire dignentur. Si fidem erga se meam et observantiam tot iam annorum spatio perspectam habent et multis in rebus exploratam; si nihil de ea ne nunc quidem propter hanc locorum disiunctionem detractum esse intelligunt; si curas meas omnes, omnes meas cogitationes in eo evigilare vident, ut magis in dies atque magis omni meo obsequio eorum mihi voluntatem demereri, eorum gratiam augere possim: faciant hoc pro sua bonitate Principes optimi clementissimique, ut mei, absentis corpore, animo praesentis, ad omnia iussa eorum et mandata exequenda promptissimi paratissimique, benignam rationem habere dignentur. Hoc si Mtas. V. ab illorum Sermis. Mtibus. optatum tulerit, nullum eo maius, nullum gratius, nullum dare mihi munus poterit optatus.

Quod reliquum est, dnum. Deum oro et orare nunquam desinam, ut S. Mtem. V. in sua gratia inque rerum omnium affluentia et summa felicitate salvam ac incolumem quam diutissime conservare dignetur, cui me rursus suppliciter commendo. Datum in arce mea Bodzecin (!) die II Aprilis.

Hosii Opp. (Colon. 1584) II, p. 145 sq., ep. I.; Acta Tomiciana, VII, p. 201, N. XXI.

¹ Cf. supra p. CLXV adn. b). — Editio Resciana nec locum adscribit huic nostrae epistolae nec diem, quod utrumque tradit, nomen vero Hosii omittit altera editio e quodam codice MS. Capituli Gnesnensis in A. Tomic., ubi haec epist. collocata est in actis anni 1525, quo tempore Sigis. Aug. quinque annorum fuit. A. 1535 scriptam eam esse pars epistolae Sig. Augusti, qua Tomicio respondet, d. d. 25 Aprilis h. a. docet, v. Przezdziecki, Jagiellonki Polskie V, p. XVI (Cracov. 1878). — In edenda ea editionem Rescianam, quae melior est, secuti, nonnunquam tamen lectiones varias ex A. Tom. duximus praeferendas, sed iisdem in locis lectiones Rescianas in adnotationibus apposuimus.

² Sigis. Augustus fuit tum quindecim annos natus. ³ Cf. Vitam Tomicii p. CLX lin. 14 sq.

⁴ Ludovici II Regis Hungariae mortem et cladem Mochacsensem a. 1526 putat.

12. (mense Maio?) Cracoviae ¹.

Georgius Libanus Hosio.

(*Studia sua graeca commemorat librumque suum commendat.*)

Ornatissimo viro Stanislao Hosio Iuris Utriusque Doctori, Poetae et Oratori non inculto, Praeposito Vielunensi et Canonico Visliciensis, M. Georgius Libanus Legnicensis ἐν πᾶτι.

Solebant veteres, Vir Praestantissime, orationes, quas aliquando habuissent, mandare litteris et amicorum nomini dedicare. Quorum institutum secutus, cum nonnihil ingenuis adolescentibus graecis litteris in hac urbe nostra studiosis praelegere constituissem, hanc paraclesin in laudem earundem palam protuli. Tametsi ingenue fateor, ad has litteras iterum invitum me accessisse. Quod ante aliquod annorum lustra (tria ni fallor) cum easdem publice profiterer, crimen, immo haeresis erat, quicquam in graecis attigisse. Sic cum otium detestatus nihil agere non possem, coepi cum pro laude Dei, tum memoriae exercitatione in templo Virginis Mariae primario² publice declamare eodem anno duodecies: quo magis offenderam nonnullos, qui primas sibi deferri volunt. Confestim aderat hic etiam Sannaballat subsannator³, qui tum me quoque aedificantem muros Hierusalem in tam pio labore etiam gratuito suscepto interpellaverat, quod non essem inter theologiae fastigiatos. Quod autem existis hac parte felicior ipse, qui tanti viri⁴ non solum benevolentiam, sed studiorum tuorum Maecenatem etiam egregium virtute tua nactus sis, et qui tuetur adversus excetram invidiae praestantiam tuam, ex animo tibi congratulor. Eadem benignitate fuerat olim erga me etiam Clarissimus civis Magnificus vir Ioannes Bonar⁵, qui (dum in humanis esset) tot ac tantis me persecutus est beneficiis, ut iam nominis proprii citius queam oblivisti, quam munificentissimi illius atque optimi Maecenatis mei, de quo haud quaquam dubito, quin quiescat cum superis fruaturque aeternis. Itaque studiorum meorum (ut iam memini) adstipulatorem inveni omnino nullum, quocumque me verterem ad prodesse proximo. Nunc iterum ad has redeo litteras precibus quorundam improbis superatus, post tot annos fere ἀναλφάβητος, si quis forte Deus nunc tandem coeptis meis aspiraret dexter, quod (Ovidio teste⁶): „Saepe premente deo fert deus alter opem“. Cum igitur citra controversiam vere sis ὁσιος⁷, quippe qui polles virtutibus hoc tuo nomine dignis, vir insuper utraque litteratura ex aequo suscipiendus, hanc cum sequente sermone παράκλησιν sub tuis auspiciis publicare decrevi, quod auguror, litteras graecas paulo post (te praelegente) etiam apud nos suum honorem habituras. Bene vale, vir litteris amiceissime, cum ornatissimo praesule nostro, cui ego non desino fausta laetaque omnia precari, ut recuperata sanitate quam diutissime nobis vivat incolumis. Ea vero quid postulat, his verbis scripsit Cicero⁸: πέψιν, ἀλυσίαν, περίπατον, σύμμετρον, τέρψιν, εὐλουσίαν κοιλίας. Etiam vale. Cracoviae.

e libro: „Carmina Sibyllae Erythraeae, in quibus resurrectio corporum, mutatio saeculorum, Dei adventus ad iudicium, praemia et supplicia hominum describuntur. Scholiis quae ad grammaticam attinent additis, Paraclesis item ad graecarum literarum studiosos. Cum sermone de iocunda Christi resurrectione“. Cracoviae, apud Florianum Ungler 1535 mensis Maii ultima. 8vo.

¹ Quonam tempore epistola haec scripta sit, minime licet certo dicere. „Carmina Sibyllae“ unacum paraclesi iam anno 1528 mense Decembri Libanus Cracoviae edidisse Janozki in Ianocianis I, 167 (a. 1776) testatur, quamquam ipse de editione hac prima nihil sciebat anno 1753, cf. Nachricht von den... raren polnischen Büchern, V, 187. — Mulkowski: de vita et scriptis G. Libani Lignicensis, primi ordinarii in Academia Cracov. et in Polonia graecae linguae professoris (Cracoviae 1836), p. 20, Janocium secutus, hanc nostram epistolam iam anno 1528 scriptam putat. Non potuit autem Libanus iam anno 1528 Hosium doctorem Utriusque Iuris appellare, cum is non ante a. 1532 vel 1533 honorem hunc est adeptus; atque etiam quae in extrema parte epistolae de valetudine Tomicii dicit, annum 1535 indicare videntur, cf. Vitam Tom. p. CLXVI, lin. 29. At contra epistola haec non solum eodem tempore, quo paraclesis edita est, scripta esse videtur, sed etiam paulo postquam Hosius versionem suam Chrysostomi, v. supra p. CXXIII et Ep. N. 4, edidisset,

ad quam omnia, quae de eius studiis Graecis deque Tomicii eorum patrocínio dicuntur, referenda puto. Itaque crediderim, eam iam a. 1528 scriptam, anno autem 1535 ex parte mutatam esse. -- Editionem a. 1528 nemo unquam praeter Ianocium novisse videtur, editionis a. 1535 duo tantum extant nunc exempla, cf. Estreicher, Bibliografia polska 15 i 16 stólecia, p. 193. ² In foro Cracoviensi. ³ 2 Esdr. 4, 1. ⁴ Tomicii. ⁵ Magnus Procurator arcis Cracov. et Zuparius (i. e. Salinarum Praefectus) † 23 Decembris 1523, cf. Lubomirski, Trzy rozdziały z historii skarbowości, p. 66. ⁶ Tristia I, 2, 4. ⁷ Cf. Andreae Friderici carmen, supra, p. CXL, lin. 26. ⁸ Famil. 16, 18.

13. Iunii 5 Kielce.

St. Hosius Ioanni Chojęński Episcopo Premisliensi.

(Ut frater suus in locum demortui patris sufficiatur magnopere petit.)

Unde scribendi sumam initium, prorsus ignoro. Parentis mei desideratissimi mors et me et rationes meas omnes vehementius quam credi queat conturbavit. Quae tanto mihi dolorem attulit maiorem, quod ingens esse periculum video, ne patris interitum interitus fortunarum illius omnium sequatur, quaeque illi magno sumptu, magno labore, magnis curis et vigiliis constiterunt, ea ad alienos non ad eos, quos ipse cupiebat, perveniant. Aliqua dolori meo consolatio adferri potuisset, si demortui patris in locum fratrem meum suffectum esse intellexissem. Sed cum ea quoque de re nihil certi habeam, ne, quid sperandum mihi quidem sit, sciam, discrucior animi. In V. R. Dne. cum a Deo discessi spem maximam positam habeo, neque mihi dubium est, quin, si contendere magnopere voluit, potuerit id quod voluit obtinere. Non me certe vel cupiditas movet vel ambitio, ut quo parens olim meus munere fungebatur, eo fratrem velim honestatum. Nam munus ipsum, ut iuxta mecum tenet R. Dtio. V., fructuosum non est; honoratum fortasse: sed ego certe non alia re magis fratri mandari id cuperem, quam quod spes esset tamen, si desiderio huic meo satisfaceret, non fore bona paterna cuiusvis adeo iniuriae obnoxia atque opportuna¹. Nunc cum patri lucis huius usura sit a Superis erepta, ne a pravis hominibus bonorum illius usura nobis eripiat, non mediocriter pertimesco. Scit enim R. Dtio. V., quae sit istorum locorum, in quibus nunc agit², ratio; mihi multa scribere necesse non est, cum plura cognita sint R. Dni. V., quam a me scribi possint. Esset vero miserrima ista ratio, si, cum multa extent parentis mei praeclara in ista loca merita, tantorum suorum laborum hunc fructum ferret, fortunarum ut suarum bona parte liberi everterentur. Quamobrem qua de re R. Dni. V. primum supplicem, nescio: si fratris causa contendero, aut est iam, ut volumus, aut frustra laboravero; quod unum petere adhuc integrum mihi est, ut me, ut fratrem meum, ut totam domum nostram ab omni omnium mortalium praesidio destitutam in fidem suam et patrocínium recipiat, ut ab omni nos cuiusvis iniuria sartos tectos conservet, qua summa quoque animi mei demissione, quo maximo possum studio et contentione quaeso atque obtestor. Quo minor est fortuna nostra et tenuior, quo maior solitudo atque inopia, quo gravius fortunis nostris periculum impendere videtur, hoc R. Dtio. V. fructum a Deo percipiet copiosorem, si eos patrocínio suo dignabitur, quos vere pupillos vereque orphanos esse videt; cum non parente solum orbatí simus nostro, sed ne propinquorum quidem istic aut necessariorum quenquam habeamus,

qui si minus auxilii, saltem consilii nobis sui copiam faciat, qui vel oratione saltem dolorem nostrum consolando minuere vellet. Quod si R. Dtio. V. tempore hoc nostro misero rationes nostras adiuvandas putaverit, habebit nos tanto suo isto beneficio ita sibi devinctos et obligatos, ut aeternam nobis iniungere possit servitutem, ad quam summa fide diligentiaque praestandam facultatem, quam possumus, voluntatem sumus promptissimam allaturi. Plura scribere maerore impedior, cuius consolandi in R. Dne. V. potestas est et facultas maxima. Illi me, illi fratrem meum, illi totam domum nostram squalore plenam et maestitia quam accuratissime commendo. Quod si nos tamen R. Dtio. V. respicere dignabitur, non prorsus adhuc periisse videbimur. Erit speculae aliquid, qua nos sustentare possumus, qui Deum precibus nostris fatigare nunquam intermitteremus, quo R. Dnem. V., patronum nostrum, benefactorem nostrum, unicum istis afflictis rebus nostris subsidium, multos annos incolumem servet omnique felicitatis genere cumulet. Ex oppido R. Dni. mei³ Kielce, Nonis Iunii 1535. Eiusdem R. D. V. servus deditis-
simus St. Hosius.

B. Jagell. MS. 60, fol. 805, chirograph.

¹ Cf. N. 10.

² Vilnae.

³ Tomicii, cf. supra p. CLXVII lin. 25 sq.

14. (Medio anno 1535) Venetiis.

Lazarus Bonamicus Petro, Hosio, Polonis omnibus S. D.

(In Poloniam venire se non posse.)

Mi Petre¹, mi Hosi, mei optimi et nobilissimi adolescentes, qui vestra sponte honori meo tam ardentem, tam constanter, tanta animi magnitudine consulistis! Utinam consilium, diligentiam, assiduitatem meam videre, mentem vero et sollicitudinem perspicere potuissetis! quibus omni conatu enixus sum, ut vestrae voluntati obsecutus aliquam partem vestrorum erga me meritorum assequeretur. Haec enim si vidissetis et rebus tractandis interfuissetis, mecum potius ipsi doluissetis, quam aliquod officium amantissimi hominis vestrique cupidissimi a me pratermissum quereremini. Qua ex re intelligi potuit, quid esset τῶν ἀδυνάτων ἐργῶν: omnia tentavi, omnes quasi nervos consilii industriaeque intendi, ut ad vos per eos, qui constituendae Patavinae Academiae procuracionem habent, venire aut accurrere potius liceret. Ardebam incredibili cupiditate primum singulos amplectendi, qui tantum benevolentiae erga me praesetulerunt, deinde omnibus declarandi, quidquid a vobis in me collatum esset, in gratissimum hominem omniaque vobis officia debere confitentem collatum esse. Sed obstitit id, de quo scribere non possum, quid sentiam: animo vero inclusus dolor, tacita indignatio maerore nos paene conficiunt. Obsecro autem vos atque obtestor, adolescentes, per vestram nobilitatem, per studia litterarum, quae sanctissime colitis, ut me potius vestra bonitate sublevatum confirmetis, quam aliquo minus aequo iudicio damnatum affligatis. Una enim reliqua consolatio: si vos persuasissimum habere ex vobis cognovero, me nihil maluisse, quam voluntatem meam ad vestram aggregare et cura, opera, diligentia desiderio vestro aut potius nostro non defuisse; si quid obtineri non potuit, id potius aliorum iniuriae, quam mihi esse tribuendum. Hoc si ad con-

scientiam egregiae meae erga vos voluntatis accesserit, non mediocri me dolore allevatum putabo; sin minus, est cur semper ingemiscam: nullo autem modo fieri poterit, ut non de referenda vobis gratia, dum vivam, semper cogitem et bonam partem operae meae ad vestra studia referam. Valet et nos, ut solebatis, diligite: hoc gratius contingere nihil potest. Venetiis MDXXXV eo ipso die, quo de adventu ad vos meo desperabamus.

e libro: „Epistolae clarorum virorum selectae de quamplurimis optimae ad indicandam nostrorum temporum eloquentiam“. Venetiis 1568. (item Colon. 1569) 8vo, p. 3 v.

¹ Quinam sit ille Petrus, cognosci non potest; Tomicium minime intelligendum esse vel ex eo constat, quod Bonamicus omnes, ad quos hic scribit, „adolescentes“ appellat: quamquam etiam Tomicium eum in Poloniam pellicere in animo habuisse eius epistola d. d. 8 Februar. 1535 demonstrat: „Quod in Hosium isthic nostrum tam fueris suaviter effusus, non solum ex litteris tuis, verum etiam ex sermone illius et praedicatione abunde intelleximus; fuitque nobis id gratius, quam ut verbis consequi possimus..... adduci minus possumus, ut eum in Italiam remittamus, cum praesertim ipse quoque ita sibi a nobis satisfieri dicat, ut facilius Italiae se quam nostri desiderium ferre posse affirmet. Deinde vero negat ille se in Italiam redire cupere, sed te videre, te audire, te praesentem complecti desiderat; cuius rei cum in patria sibi sua potestatem futuram speret, Italiae se compotem factum putabit, ubi praesentis tui potestas illi data fuerit. Nos autem, ne spes eum haec frustraretur, cum opportunum esse nobis videbitur, summo studio contendemus et elaborabimus“. Corp. Narusz. vol. 52, N. 56.

15. Mense Septembri Cracoviae.

Legatio ad Conventum Prussiae Paulo Plotowski

Praeposito Varmiensi Secretario Regio data Cracoviae 1535 in Septembri ¹. Hosius sub Tomicio adhuc tum vivo sed languente dictavit.

(Monet Rex, ut de propulsandis, quae a Moschis, Valachis, Tartaris et Cruciferis impendeant, periculis consilia capiant.)

Post dictam salutem et nuntiatam gratiam S. Regiae Mtis. et oblatis fidei litteris haec erunt dicenda:

Est quidem S. Mtas. R. gravibus curis ita nunc distenta atque distracta, ut propemodum nesciat, quo se vertat, quid primum agat. Nam in Lituania grave et periculosum bellum gerit cum hoste magnis opibus et divitiis praedito ², in Polonia vero vel potius in Russiae finibus quae sunt hac superiori aestate a Valacho designata, procul dubio ad vos quoque iam est allatum. Hostis ille perfidus nullis inimicitiis denuntiatis, nullo bello legitime indicto, contra fidem interpositam, contra iusiurandum, quod dedit, in Russiae fines hostiliter invadere fuit ausus, ubi multos inopinantes oppressit totamque eam oram et regionem ferro atque igne depopulatus est. Quae a Tartarorum quoque incursionibus nunquam est tuta, quod hae subitae esse solent atque inopinatae.

Illae ³ itaque tot curae quam anxiam et sollicitam habeant Mtem. Regiam, credi non potest; sed ea quoque cura et sollicitudo non minor est in pectore eius infixata, quod de commodis terrarum istarum Prussiae angitur, quarum tranquillitati non minore studio, quam ceterorum Dominiorum aut etiam Regni sui saluti cuperet providere. Videt autem Mtas. Regia gravia minimeque ferenda peri-

cula terris istis impendere⁴ cum propter vicina bellorum incendia, tum propter Cruciferos, qui bellum contra vos quotannis parturiunt, quod ne pariant cavendum est. Non frustra proverbio illud est iactatum: aliquid mali propter vicinum malum; experiuntur hoc civitates terrarum istarum praesertim maritimae, in quanta sint difficultate propter bella ista, quibus ardet vicinia, constitutae. Sed si, quod Deus omen obruat, penes eos sit victoria, qui aliena a nobis sunt voluntate, tum vero multo magis essemus experturi, quid habeat mali malum habere vicinum.

Iam quod propius ad nos pertinet, quis est qui nesciat, certos nos hostes habere, qui nihil aliud quam opportunum tempus expectant bello nos lacessendi? Illud autem tempus observant, quo nos aversos videant ab omni cura et cogitatione defendendae patriae, ut nos nec opinantes ex improviso adoriantur ita, ut nisi in specula vel potius in procinctu simus semper, praeter opinionem atque expectationem nostram grande aliquod periculum sit nobis pertimescendum.

Haec itaque pericula et discrimen cum intelligat Mtas. Regia terris istis Prussiae imminere, aliam rationem non videt, qua caveri possint et propulsari, nisi ut communi consilio a terris arceantur. Itaque ad hunc diem anni 1535 Divo Lucae sacrum⁵ Comititia hic Elbingi edixit, in quibus haec vobis deliberanda veniunt: primum, etiam atque etiam consideretis, ne quid vicinia vobis mali afferat; deinde, ne si qui repentini hostium impetus existant, ad eos sustinendos vel populsandos potius parum instructi sitis et parati. Obiter etiam de cerevisiae coctura, de nimia rerum omnium caritate, de luxu sive re sumptuaria ea statuetis, quae ad publicam pertinere putabitis utilitatem; cui quanto fuerit a vobis cura maiore prospectum, tanto et privatis vestris rationibus, quae de Reipublicae salute pendent, melius consulatis et Regiae Mtis. gratiam vobis maiorem et benevolentiam conciliabitis.

B. Czartor. MS. 258, f. 81. (Acta Tomic. vol. XIV) apograph. saec. XVIII.

¹ Lengnich, Gesch. Preussens, I p. 160.
gnich, 148 sq.

² Cum Moscovitis.

³ MS. *Item*.

⁴ Len-

⁵ 18 Octobr.

1536.

16. Februarii 12 Cracoviae.

Hosius L. Bonamico.

(*Mortem patroni et parentis deplorat, qua sit nunc condicione docet, Ioannem a Łasko laudibus effert, consilia sua exponit.*)

Doctissimo Viro Lazaro Bonamico Professore Patavino, praeceptori, Stanislaus Hosius discipulus S. P. D.

Memini me tibi paucos ante menses scribere, Lazare doctissime, quo tempore et gravissimis occupationibus et maerore fui maximo debilitatus: iam tum enim, quod postea evenit, eventurum metuebam. Scripsi itaque tibi magis adeo, ut officio meo quoquo modo defungerer, neve illud, cum tam certi hominis mihi potestas fuisset, requiri diutius paterer, quam quod eo animo essem, ut mihi ad tantum praesertim virum quidquam scribere vel liceret vel liberet. Nunc ita fortuna

Hosii eplst. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

tulit, quam ego nimis novercam experior, ut de occupationibus quidem meis non-nihil detractum, ad luctum vero maeroremque animi permagna facta sit accessio. Quisquamne tam ferreus esse potest, quem non commoveat optimi Praesulis¹ mors atque immortalitate dignissimi? Magnum Reipubl. nostrae fortuna vulnus infixit: ego vero quantam plagam acceperim tanti viri, tanti patroni mei vel parentis potius interitu, in opinione tua relinquere malo: nam pro eo atque sentio verbis exprimere non possum. Neque dubito, quae tua est prudentia cum singulari humanitate coniuncta, si in tanto luctu meo, quem ex patris², ex heri, ex sororis proxime continuatis funeribus acerbissimum hausi, nihil ad te litterarum dedissem, quin facile fueris iusto meo dolori veniam daturus. Sed ego debere tibi diutius nolui, atque vel ob hanc ipsam causam, ut ab iis molestiis, in quas incidit, animus aberraret, faciendum putavi, ut eruditissimae tuae elegantissimaeque epistolae responderem; in qua quo certiora impressa vidi vestigia amoris in me tui benevolentiaeque minime vulgaris, hoc minus cunctandum et primo quoque tempore aes alienum istud dissolvendum esse existimavi; nè, si diutius tacuissem, secus tibi de meo in te animo existimandi copiam fecisse viderer. Qui quamquam, ut scribis, perspectus tibi magis est [ac]³ exploratus, quam ut unquam de meo in te studio in dubium sis venturus, tamen non omnino temere illud dictum videtur: permultas amicitias silentio et taciturnitate dirimi solere.

Itaque ut aliquando, longo licet intervallo, epistolae tuae respondeam: pergratae mihi, mi Lazare, et periucundae litterae istae tuae acciderunt; quas quoties lego — lego autem eas saepissime — toties incredibili tui desiderio inflammor, nihil ut mihi sit longius, quam in conspectum optatissimosque complexus tuos venire. Cuius rei quando sim facultatem habiturus, nihil adhuc certi habeo et explorati. Magna equidem spe tenebar, fore nobis hic praesentis tui potestatem⁴; qua de re quae sit spes reliqua, puto te iam ex Ludovico Aliphio⁵ cognovisse. Is tua causa laboravit plurimum, is etiam unus novit optime, quid in causa fuerit, per quem steterit, quominus ardentissimo desiderio nostro satisfaceret; mihi litteris omnia committere tutum non fuit. Sed quando nos pertenuis spes consolatur, fore nos hic tui compotes, quid aliud mihi relinquitur, quam ut ad te isthuc advolem? Huius quoque rei ab amicis mihi facultas praeciditur, qui se suo iure vel maiorem mei partem sibi vindicare posse putant et nonnullum in me praesidium suis fortunis constitutum arbitrantur. Sic vita est nostra: non quod volumus, id facimus, sed transversos nos agunt amicorum consilia, qui dum suis, ut ipsi putant, commodis prospiciant, quid nostrae ferant rationes non magnopere attendunt. In pistrinum compingere me conantur et detrudere, ubi neque mente sana neque corpore sano esse licebit. Abicienda est animi, abicienda corporis cura, ex alterius praescripto ut vivam, ad alterius me nutum voluntatemque ut convertam, necesse est; cum liber esse possim atque eo me vocent liberalia studia, quibus tinctum iam tamen (?) animum esse meum oportet, isti tamen gloriosius esse putant servire, quam in libertate vitam degere, qua meo quidem animo nihil cogitari potest iucundius.

Erat, mi Lazare, qui me liberali causa in libertatem asserere omni ratione contenderet, qui me ad studiorum suorum societatem et prece et pretio invitaret. Sed quibus auctoribus ea in re me uti oportebat, ii deterrebant maxime. Quam tandem ob causam? impura fuit vita et contaminatis moribus, qui id a me tanto studio flagitabat? Nihil dici potest sanctius: ipsam virtutem, ipsam integritatem,

ipsam esse diceres innocentiam. At nullo ingenio, nulla doctrina praeditus? immo hac quoque in parte nulli est in patria nostra secundus, atque ita in eo cum probitate certa eruditio coniuncta, neutra ut alteri concedere velle videatur, neque possis, utrum doctior sit an melior, iudicare. Sed fumosarum credo imaginum illi deest commendatio? desunt opes? desunt divitiae? nam haec isti ad rem putant maxime pertinere. Immo his quoque rebus ita eum fortuna cumulavit, ut principis viri personam facile tueri possit. Vis uno verbo complectere, cuiusmodi sit? vir est Reinaldi (!) Poli⁶ simillimus, ne solis Polonis Polum aliquem deesse putes, cum in templis quoque cantent sacerdotes nostri, a Polo Poloniam esse nuncupatam. Nomen etiam scire cupis? Ioannes est a Lascho, is, cuius in fide fuit Anianus olim noster, quem nobis ante diem fata rapuerunt⁷. Miraberis procul dubio, quam tandem isti causam attulerint, cur me tanti viri tantae voluntati deesse voluerint. Si dies complures divinando consumas, non tamen assequeris. Quae res adiumento mihi debebat esse maximo, ea fuit adversaria maxime. Vir is optimus, qui et allegebatur nonnullos ad me, et ipse praesens a praesente flagitabat, ut secum una studiorum societatem inire ne recusarem, tanto est otii et quietis amore captus, ut se ab aulae strepitu removerit, in arce quadam sua concluderet, familiarium etiam prope sermone sibi interdixit, ut animo tranquillo et ab omnibus curis vacuo vorare possit eas litteras, in quas ab ineunte adolescentia incredibili semper studio ferebatur. Hoc ego vitae genus cum obviis, quod aiunt, manibus amplecti cupe-rem, propinqui mei et necessarii, quorum de rebus expetendis et fugiendis longe diversum est iudicium, omnes adhibuerunt machinas ad me de certa iam et deli-berata sententia dimovendum: quod multis Regni proceribus ultro invitantibus fas esse mihi negarent ab aula discedere, in qua et mihi, ut ipsi putant, et ipsis quoque multo maiori esse queam emolumento. Ego autem, cum aetatem fere in litteris consumpserim, neque tam prudens adhuc esse⁸ didici, ut me potius quam alios audire, neque tam fortis, ut iis urgentibus atque instantibus negare possim, cum quibus aliqua mihi necessitudinis causa intercedit. Ita contra animi mei sententiam cogor ei nuntium remittere, cui adiunctus esse vehementissime cupiebam, et in id vitae genus descendere, a quo natura mea plurimum abhorret. Sum tamen adhuc liber, quod nequedum statutum cum animo meo habeo, cui potissimum me addicam, etsi, quorsum animi propinquorum inclinent, video.

Hic est, mi Lazare, nunc rerum mearum status: „video meliora proboque, deteriora sequor“⁹. Neque dubito, quin tu, quae tua est in me benevolentia, istam meam infelicitatem, ne dicam insaniam, misericordia putes prosequendam. Nam quod ex me certior fieri cupis, quibus in litteris verser, hoc te scire volo: ex quo tempore te reliqui, quo sum in litteris praeceptore usus mihi minime paenitendo, totos me dies scribendo consumpsisse, succisivas tantum horas lectioni tribuisse, quae tum ipsa et parum utilis et minime fuit iucunda. Ita enim scribendo animus defatigabatur, ut eum ad cogitandum instituere non possem, neque aliud me magis a scriptione, quam nihil agere, delectabat. Quare quod in graviore aliquo studii genere versarer, nihil erat: inspexi tamen quandoque Ciceronis libros, sed inspexi tantum. Te vero, mi Lazare, non possum non laudare plurimum, tuamque istam felicitatem tibi invideo, qui tuo istic arbitrato vivis atque in litteris vitam degis, neque unquam ab earum studio recedis. Quod vero auctore viro integerrimo atque eodem omni genere doctrinae perpolito ad sacras iam litteras animum adpulisti tuum, quo te vel aetas ista tua ingravescentes olim vocare videbatur, eo tibi

nomine vehementer gratulor; faceremque id verbis pluribus, nisi modum iam epistolae imprudens excessisse viderer, dum amore tui et tecum, quando coram non licet, per litteras colloquendi studio provectus sum longius. Hoc tamen praeterire non potui, quin tibi magnas haberem gratias de carmine ad me misso: quod mihi a te scriptum divinitus videtur. Atque ut intelligas, quantum apud me tua valeat auctoritas, exemplo tuo provocatus ipse quoque faciendum putavi, ut me totum sacris litteris traderem. Augustinum legendum mihi sumpsi, qui videtur inter latinos theologos omnium concessu principem locum obtinere.

Quam cuperem diutius tecum colloqui! sed et capitis quandam gravedinem sentio, et manus iam scribendo defessa est. Cogor itaque in medio cursu consistere, aut potius alteri epistolae partem hanc reservare. Te quaeso, pro tuo in me amore mutuo, ut me clarissimo viro Reinaldo Polo quam poteris officiosissime commendes, simul et Petro nostro Bechimo, iuveni virtute praedito singulari. Servet te Christus, idemque tibi tribuat constantem animum atque adeo non tibi solum sed utrique nostrum, quo possimus in coepto Christianae philosophiae studio perseverare: neque enim qui coeperit, sed qui ad finem usque perseveraverit, salvus erit. Cracoviae pridie Idus men. Februarii.

Corpus Narusz., vol. 54 N. 33, apographon. saec. XVIII.

¹ Tomicki † 29 Octobris 1535, v. Vitam Tomicii p. CLXIX. ² Cf. N. 13. ³ In MS. deest. ⁴ Cf. N. 14. ⁵ Secretario Reginae Bonae. ⁶ Cf. Rescii vitam Hosii, I, cap. 7, supra, p. IX, et Ep. N. 23. ⁷ I. a Lasco Opera ed. Kuyper (Amsteld. 1866); v. etiam Breisig: I. a Lasco (Elberf. 1860) et Cypr. Walewski: J. Łaski (Varsav. 1872); de eo atque de Aniano scribit amicus Hosii, Stanislaus Górski: „Ioannes Łaski, Gnesnensis et Lanciensis Praepositus, nepos Archiepiscopi, reversus ex gymnasio Gallico, adduxerat secum in Poloniam Anianum, iuvenem litteratum. Is Praepositus (quia Lascones eminentiae Petri Tomicii Episcopi invidebant) iussit Anianum scribere epigramma in Cymbam Tomicii, quod morderet Tomiciū. Respondit Cricius pro Cymba; scripsit et Hosius, Conarski, Wrantius Dalmata, qui sumptu Tomicii in litteris Cracoviae alebantur“. MS. Bibl. Ossolinianae Leopoliensis, 158 fol. 121. — Eundem Anianum, cuius mortem deplorare Hosius videtur, admodum suspectum de haeresi obiisse, ex litteris M. Drzewicki, episc. Vladislav., ad I. Dantiscum, d. d. 17 Martii 1535, MS. B. Czartor. 249 f. 169 (archetyp.), cognoscere licet: „Scribitur etiam nobis, quod quidam adolescens doctus, Ananianus (!) appellatus, natione Gallus, cum Melanctone ab Lanthgrabio Hessiae veniens, Lipsiae vita functus est. Cui cum negata sit sepultura propter haeresim, a Luteranis in Vitembergam solemniter ductus est et illic magna pompa sepultus. Quem Melancton funebri oratione deplorans, Polonum apostolum appellavit — nam ipse adolescens quia Domino Łaski servivit, pro Polono in studio Vitembergensi habitus est — inquit, Regnum Poloniae ex morte eius accepisse irrecuperabilem iacturam. Ipsum enim asserens ad id fuisse doctum, ut Polonos sua doctrina in viam salutis restitueret et ab errore evelleret“; cf. Melanct. epist. ad I. a Lasco d. d. 2 Febr. 1535, Corp. Ref. II, 838. ⁸ In MS.: se. ⁹ Ovidius, Metamor. 7, 20.

17. Martii 3 Vilnae.

Ioannes Chojński, Episcopus Plocensis, Stanislao Hosio,
utriusque Iuris Doctori.

(In familiaritatem suam eum accipit favoremque suum pollicetur.)

Dolui, mi Hosi, maiorem in modum de heri tui Cracoviensis episcopi obitu¹, quod et mihi amicus, et Reipublicae magno bono ornamentoque esset, sed non minus etiam, quod in te tuique similes doctos quam suavissime fuisset effusus, ita

ut existimarim, magnam iacturam fecisse rem litterariam amisso tanto patrono. Cumque tui mihi veniret in mentem, cupiebam te mihi adiunctum, sed me illud deterrebat, quod videbam, mihi non magnam esse tui pro meritis tuis ornandi facultatem in Plocensi episcopatu, et quod acceperam, te a magnis viris ambiri². Nolebam igitur obstare fortunis tuis, quas magnopere, qua sum iam pridem in te propensione, adiutas cuperem. Sed posteaquam mihi Cromerus meus indicavit, velle te mecum aetatem degere, libenter amplexus sum animum tuum sibi summa omnia de me pollicentem. Itaque sane quam lubens te in familiaritatem meam accipiam, posteaquam isthuc, quod brevi futurum spero, reverterimus, et quod hactenus feci sedulo, ut de tuis tuorumque commodis atque ornamentis cogitarem, deinceps iam etiam accuratius faciam; et quanquam, qua nunc sum conditione atque loco, non tam mihi in promptu est tibi benefacere, quam Cracoviensi episcopo, providebo tamen, ne te consilii factique tui paeniteat.

B. Czartor. MS. 258 (Acta Tomic. t. XIV, cf. Kętrzyński, l. c., 120) f. 112 et Corpus Narusz. vol. 54 N. 42, apographa saec. XVIII.

¹ Cf. N. 16. ² Cf. in appendice epistolam Chojeński ad Latański episcopum Cracov. d. d. 23 Martii 1536.

18. Aprilis 21 Vilnae.

Ioannes Chojeński, Stanislao Hosio.

(*Ne veniat Vilnam unde mox revertendum sit.*)

Deamo, mi Hosi, consilium tuum et istud propensum erga me studium, quod in fidem atque clientelam meam, uti cupiebam, concessisti; cuius consilii ne te paeniteat, diligenter providebo. Quod autem huc venire velis, nihil est quamobrem tantum molestiae subeas. Nam et citius, quam fortasse aliqui existimant, nos isthic reversuros esse spes est, et in hoc te mihi adiunxi, *non*¹ ut te perpetuis et molestis laboribus, perinde atque prior herus tuus fecit, onerem ac deprimam, sed quod te virtute atque doctrina non vulgari praeditum esse scirem et ex ea fructum aliquem et voluptatem suo tempore capiam.

B. Czart. MS. 258 f. 113; Corp. Narusz. 54, 69, apograph.

¹ Deest in MS.

19. Mai 29 Cracoviae.

Hosius Ioanni Dantisco.

(*Suum de Dantisci epigrammatibus iudicium declarat, elegiam suam castigandam mittit.*)

Reverendissime in Christo pater et Domine, Domine colendissime. Officiosissimam servitutis meae commendationem¹. Cum essem factus certior, esse cui recte dare possem ad R. Dnem. V. litteras, vehementer fui laetatus. Iam pridem enim aliquid ei scribere cupiebam, praesertim ex quo tempore litteras illas vidi R. Dnis. V., quas ad D. Doctorem Boryk² scripsit: in quibus ita mei mentionem facit, ut non dubia signa

det singularis in me gratiae cuiusdam et benevolentiae; inde enim magis, quam ex iudicio profecta esse videntur ea, quae mihi maiora tribuit, quam ut agnosci a me possint. Quod vero, si diis placet, mihi lepidissimorum epigrammatum suorum quasi censuram quandam committit, in eo me rideri existimassem, nisi hoc quoque ex amore quodam processisse mihi persuadissem: cuius tanta vis est, ut nullum esse possit tam rectum iudicium, quod non pervertat: perstringit enim mentis aciem, ut recte rem arbitrari non possit. Sed quando ita iubeat R. Dtio. V., cuius iussis non obtemperare mihi religio est, scribam equidem, quod sentio. Utrumque epigramma³ R. Dtis. V., praeterquam quod ingentem in defunctum herum olim meum, virum immortalitate dignissimum, pietatem testatur, ita est elegans et excultum atque omnibus numeris perfectum et expoliturum, ut meo quidem iudicio nihil sit, quod debeat immutari. Sola dictio „aegritudo“ mihi parum in poetis exercitato scrupulum quandam iniecit. Nam cum in Heroico aut Elegiaco carmine illam me legere non meminerim, brevem esse secundam suspicor. Sed num ita sit, R. Dni. V. ut in omni alia scientia prudentiaque, ita in hac quoque, quae ad condendi carminis rationem pertinet, quasi veterano cuidam longe melius perspectum est et exploratum. Quare multo rectius fecerim, si ipse scripta mea censurae R. D. Vrae. submitterem, quam ut ipse de scriptis illius iudicem. Mitto itaque R. Dni. V. elegiam⁴ meam in obitum optimi patroni mei perscriptam, in qua ut suo emunctissimo iudicio emendet ea, quae castiganda putaverit, magnopere quaeso, quamquam ea permulta fore nihil dubito. Cuperem plura, sed moram tabellarius non patitur. Quaeso ut festinationi meae ignoscat. Malui cito scribere, quam nihil scribere. Servet Deus R. Dnem. V. in multos annos incolumem et felicem: cuius me gratiae commendo. Cracovia IV Cal. Iunias 1536.

Arch. Episc. Frauenb. D. 19 ep. 10, chirograph.

¹ Eodem modo omnes, quae sequuntur, H. ad Dant. epistolae incipiuntur, inscriptae insuper et subscriptae ut N. 9, nisi quod inde a N. 33 Dantiscum non Culmensem sed Varmiensem Episcopum appellat. ² Cf. Vitam Tomicii, p. CLIX lin. 1 sq. ³ Duo epitaphia Petri Tomicii vid.

in Starovolscii Elogiis scriptorum Pol., p. 24, eiusdem Vitis Antistitum Crac., p. 215, Ioannis de Curiis Dantisci Poëmatibus, recens. I. G. Boehmius (Vratisl. 1764) p. 147—8. Primi epitaphii versus 3: „E vivis fractus lenta aegritudine cessit“. ⁴ Vid. supra pag. CXL.

30. Septembris 21 Cracoviae.

Hosius (Dantisco).

(Epitaphia Tomicio a D. posita laudibus effert, se vero gratiae eius commendat.)

Lit[terae R. Dnis. V.] maiorem quam credi queat [laetitiam mihi a]ttulerunt; fuerunt enim sing[ularis erga me gratiae] et benevolentiae [plena]. Ad quas respondere pri[mo] quoque tempore..... cupiera[m]. Sed cum is qu[i] eas attulisset, eodem] ipso tempore se[cedere]..... vell]et, a me vero po[stular]et, ut per ipsu[m] aliquid ad R. [Dnem. V. darem].....debam eum procrastinare..... et longius opinione in[ea]. Nunc ta[m]en tam certi hominis mihique [coniunc]tissimi potestate data, malui per eum se[rius] R. Dni. V. rescribere, quam alteri minus certo litteras credere, praesertim cum neque res festinationis indigere videretur, neque fuerit quisquam, quod quidem ego scierim, cui recte dare potuis-

sem. Epitaphia¹ sunt quidem iam descripta, nondum tamen appensa. In iis ut pro „egritudine“ — „aegritudine“ scriberetur, est a me curatum. Elogium R. Dnis. V. de optimo illo et clarissimo Praesule, hero olim meo, ut est ex a[nimo] gratissimo candidissimoque profectum, ita [etiam es]t verissimum. Cecidisse videtur [columna Regni] nostri. Talem alium optare [plus licet qu]am sperare. Magnum vulnus [respublica acce]pit, incredibile damnum [bonae litterae atque] omnes earum studiosi [quibus qua]ntum ex tanti patroni [maxima liberalitate] commodi pervenerit, tacere [hoc tempore malo quam c]ommemorando dolorem [renovare]le in hunc diem, esset iam..... acta parte Hosius. Magis.....ne ipso de meis ornamentis..... alia effecisset, tum illud iam pr[aemium] illius fuissem beneficio consecutus, quod [simul cum] R. Dne. V. reliquum aetatis meae exigere atque illi mihi potissimum servire licuisset. Nam quin altius sit ascensura R. Dtio. V., mihi quidem dubium non est. Postulant hoc merita illius, flagitant virtutes cum non mediocri doctrina coniunctae. Quod si autem hero illi meo paulo saltem diutius quam palatinidi² vita suppeditavisset, fuissem R. Dnem. V. non ita longo temporis intervallo et Episcopum meum et Dominum salutaturus. Nunc nihil habeo praeter spem, quae ut aliquando ad re[m con]feratur, magna ex parte in gratia et [benignit]ate R. Dnis. V. positum est. Nam d.....ra, procul dubio non est.....nstitui, iussu heri olim.....ui mihi de facie n..... notissimus. Pr..... herum meum..... se quendam fals.....o cariorum esse.....mum illum patronum..... vita iam functum, R.....m spero facturam lubentius, Faciat quaeso, ut in illius de me a[ugendo e]st honestando curam succedat, illius [inch]oatum in me beneficium, si quando usus tulerit, absolvere velit et ad optatum exitum perducere, devinctissimum sibi me semper habitura. Quod si hoc ipso tempore aliqua in re servitute mea uti volet, promptam semper inveniet et paratam. Si aliud non poterō, hoc certe praestabo, ut fidem in me ac diligentiam non requirat. Atque ut intelligat R. Dtio. V., qua sim de gratia illius [in m]e spe ac confidentia, non solum me [fortunam]que meam R. Dni. Vrae. commendo, [sed eum ip]sum quoque, qui has perfert,isthic habet negotia: vir.....e et doctrina perpolitus.....gnum pondus apud R. D..... suspicor; fuit ipse quoque.....a Rmi. Dni. olim mei.....ine satis eum commendatum..... D. Vrae, in cuius gratiam [quam maxime cupit i]nsinuari. Quod superest.....que meam iterum atque it[erum gra]tiae patrocinioque R. Dnis V. com[en]do. Cui quamquam me aliquid oneris imponere minime decet, tamen ut ignoscat quaeso huic meae rusticitati et me quanquam ignotum per occasionem Rmo. Dno. Varmiensis³ atque una Dno. Giese⁴ de meliore nota commendare ne gravetur. Deus Optimus Maximus R. Dnem. V. omnium votorum suorum compotem faciat. Cracoviae XI Cal. Octobris.

B. Czartor. MS. 240 fol. 243. chirograph. a muribus corrosus, sine inscriptione.

¹ Cf. N. 19. ² Ioanni Konopacki, palatinidi Pomeraniae, Canonico Varmien. († 23 Decemb. 1535) post cuius mortem se ipsum Tomicii beneficio Canonicatum Varm. consecuturum et Dantisco, quem Tomicius Episcopo Varmien. coadiutorem cum iure successionis addere volebat, se subiectum fore sperabat. ³ Episcopo, Mauritio Ferber. ⁴ Tiedemano, hoc tempore Custodi Varmiensis, cf. N. 22.

31. Mense Octobri exeunte Cracoviae.

Hosius nomine Ioannis Latałski Episcopi Cracoviensi
Sigismundo Regi.

(Regem propter arcem Cracov. combustam consolatur.)

Vel ex meo ipsius sensu facile coniecturam capio, quantum accepisse dolorem oportuerit Smam. Mtem. V., cum esset illi renuntiatum, praeclarum illius monumentum, arcem longe omnium, quas vidit unquam Polonia, formosissimam, multis curis, magno sumptu, longo tempore fabricatam, iam perfectam prope et perpolitam, subito quodam incendio magna ex parte conflagrasse¹; neque enim concedo Sacrae Mti. V., maiorem ut molestiam trahat ex rebus suis adversis, quam ego, cum si quid praeter sententiam Sacrae Mti. V. quandoque evenerit, id me multo vehementius excruciet, quam grave aliquod meum ipsius incommodum. Quae res etiam in causa fuit, ut tardius aliquanto Sacrae Mti. V. consolationem mitterem, quod ita fui repentino isto et inopinato casu perculsus, magis ut ipse consolationis indigere viderer, quam ut isto munere apud Sacram Mtem. V. in tanta animi mei perturbatione fungi possem. Neque vero arcis ipsius iactura tantum animo meo maerorem afferebat: levior ea esse videbatur, quam ut me tantopere debuerit commovere, cum a tanto Principe facile sarciri queat; sed quod sciebam, si ullam aliam rem, hanc arcem Sacrae Mti. V. multo maxime curae fuisse, neque aliunde fere, quam ex illius pulchritudine maiorem voluptatem iucunditatemque Sacram Mtem. V. percipere consuevisse, non potui non esse vehementer sollicitus, ne calamitas ista inopinata in maiorem aliquam tristitiam et dolorem Sacram Mtem. V. coniceret. Sed me postea ipse reprehendi, qui de magnitudine animi Sacrae Mtis. V. perinde dubitarem, quasi non ea multo gravioribus aliis in casibus perspecta fuerit omnibus et explorata. Non est in orbe terrarum nostra hac aetate quisquam regum Regis nomine dignior, quam Sacra Mtas. V., quae omnes animi affectiones ita regere novit, et moderari, ut eas in sua semper habeat potestate, neque divagari usquam patiatur. Est hoc animi excelsi vereque regii. Hoc Sacrae Mti. V. non solum laudem apud cunctos mortales, sed etiam admirationem peperit maximam. Nam quos non recta ratio, verum animi perturbationes regunt et paulo momento huc illuc impellunt, quos ira transversos agit, quos vexat libido, quos metus exagitat, quos efferunt secundae res, frangunt adversae: — hi mihi, etiam si cum summo sint imperio et potestate, quovis tamen alio potius, quam Regis aut Imperatoris nomine digni videntur. Decet magnum Principem, qui vivum est in terris Dei simulacrum, quam proxime ad Deum accedere, ut quemadmodum in illum nullae cadere possunt animi perturbationes, sic ipse quoque, quoad eius fieri possit, prorsus illis vacare studeat. Sunt enim omnia privatis liberiora, quorum tectiores esse possunt affectiones; qui vero omnium in se ora atque oculos converterunt, hi, quae vulgo licent, ea ne sibi quoque licerent effecisse videntur. Id quod cum pro sua prudentia sane intelligat Sacra Mtas. V., ita se gerere semper conata est, ut personae suae ac dignitatis memor gravissimi fortissimique Regis ac Principis nomen sola nunc propemodum tueri possit et sustinere.

Multa Sacrae Mti. V. ad voluntatem saepe fluxerunt: nam et victorias parva manu de potentissimis hostibus crebras reportavit, et imperii sui fines longe

lateque propagavit et maximorum principum amicitiam sibi firmam ac stabilem conciliavit, nullius ut Poloniae Regum nomen clarius unquam fuerit et illustrius; tamen in tanta rerum prosperitate divinitus concessa nihilo vidimus Sacram Mtem. Vram. elatiorem. Acciderunt etiam illi aliquando aliqua contra animi sententiam. Fuit enim Sacra. Mtas. V. et coniuge sua sanctissima carissimaque spoliata et liberis dulcissimis orbata, plerasque etiam Regni calamitates pertulit; — tamen tot plagis acceptis ne pilo quidem vidimus illam demissiore: eundem vultum semper illius, eundem in cunctis rebus statum non sine magno stupore nostro fuimus contemplati, neque res ulla unquam, quod quidem ego sciam, evenit eiusmodi, quae Sacram Mtem. V. de gradu, quod aiunt, potuerit deturbare. Quo sum spe meliore, cum tot iam dederit Sacra. Mtas. V. fortitudinis suae praeclara documenta, ne nunc quidem illam commissuram, ut in hoc casu certe non gravissimo sui dissimilis esse videatur; facturam potius, ut omnes cognoscant, arcis istam iacturam, quae sarciri brevi poterit, aut contempsisse Sacram Mtem. V. et pro nihilo putasse, aut animo saltem fortissimo tulisse.

Quod si qui sunt, qui sibi Deum tunc iratum esse putant, cum contra voluntatem eorum acciderit aliquid, hi mihi toto, quod aiunt, caelo errare videntur. Cum illud etiam non dubitanter affirmaverim, nunquam illum nobis magis esse propicium, quam cum ita nos visitare dignatur, ut interim tamen misericordiam suam a nobis non auferat. Nisi vero parentes eos magis odisse liberos arbitramur, in quos animadvertunt aliquando neque suo eis arbitrato vivendi potestatem permittunt, quam eos, quibus tanquam desperatis iam et conclamatis, quae libent licere omnia patiantur. Non est aliud meo quidem animo certius irae Divinae signum, quam cum ita cedunt alicui omnia ex sententia, ut nulla unquam res interveniat eiusmodi, quae possit perpetuam eius felicitatem aliqua tristitia contaminare. Vidit hoc ille quamquam ethnicus, cuius haec aurea fertur sententia: „nihil infelicius eo esse, cui nihil unquam in vita evenit adversi“. Vidit hoc etiam Amasis Aegypti Rex, qui cum Polycrate, Samiorum Rege, cum amicitiam constitisset societatemque fecisset, quocum et hospitium ei fuerat, posteaquam certior fuit factus, ex voto illi cuncta fluere atque indies res eius secundiores fieri, admonuit hominem pro amicitia, ut prosperis adversa miscere conaretur et, quando id sua sponte venire nollet, suo ipse sibi iumento, quod aiunt, malum accerteret, seque ipse aliquo mactaret infortunio; dispiceret in rebus suis, quod haberet pretiosissimum, quod amissum doliturus esset maxime, id ita abiceret, ut nulla esse posset recuperandi spes. Amici tam fidele consilium ex amoris abundantia profectum non esse putavit Polycrates negligendum. Itaque cum haberet gemmam signatoriam, smaragdum auro inclusam maximi pretii, qua delectabatur maxime, biremi conscensa in medium illam pelagus abiecit nunquam ad se redituram ratus. Ecce autem quinto aut sexto, quam id actum erat, die piscem piscator cepit insigni magnitudine, eum Polycrati dono dedit; qui cum esset rescissus, reperta fuit in alvo gemma, quam abiecerat, Regique reddita. Id simulatque ad Amasim Regem fuit perlatum, et hospitii necessitudinem et societatem, quam cum Polycrate conflaverat, diremit, fore auguratus, id quod ita non multo post evenit, ut tam constans iste et perpetuus tam felicitis vitae cursus tragicum aliquem et infelicem exitum esset habiturus, atque una veritus, ne postremae eius infelicitatis ad se quoque pars aliqua redundaret. Satis opinor hoc exemplo docemur, nihil ho-

mini suspectum magis esse oportere quam nimiam fortunae indulgentiam, quae, quo fuerit blandita diutius, hoc ad extremum affligit hominem crudelius.

At V. quidem Sacrae Mti. nihil opus est Amasis isto consilio: clementissimus ille parens et conditor humani generis pro sua singulari erga Sacram Mtem. V. misericordia subinde laeta tristibus, tristia laetis permiscet. Concessit anno superiore memorandam ex hostibus victoriam et triumphum; tribuit generum² omnibus et fortunae et corporis et animi dotibus praestantem et, quae rara est Principum felicitas, eum in oculis prius et conspectu Sacrae Mtis. V. collocavit, quam Illmam. filiam coniugem accepisset; adiunxit etiam novas alias potentissimorum Principum³ affinitates. His tot bonis felicitatibus cum Sacram Mtem. V. cumulasset, aliquid etiam adversi putavit aspergendum. Quare cum in deliciis esse atque in amore Sacrae Mti. V. arcem tanto sumptu aedificatam conspexisset, illam superioris temporis fortunae invidiam hoc damno dato censuit esse mitigandam; quod nisi intervenisset, aliud fortasse multo gravius infortunium accidisset. Observatum enim est eos, qui praeclaras aliquas et magnificas aedes fabricari coepissent, simulatque illis summum fastigium imposuerunt, de corporis sui praesidio discedere iussos in vivis esse desiisse. Non longe abierit Sacra Mtas. V. Antecessor meus Petrus Tomicius, vir et de Sacra Mte. V. et de Republica tam profana quam ecclesiastica Regni huius optime meritis, in cuius ego locum beneficio Sacrae Mtis. V. successi, nonne id ipsum temporis, quo iam absolverat pulcherrima aedificia, quae multis annis magno fuerat impendio fabricatus, coactus est aedes suas manufactas relinquere et aeternam illam in domum discedere, incredibili sui apud omnes desiderio relicto? — Tale quiddam procul dubio Sacrae Mti. V. impendebat; sed audivit Deus preces supplicum pro diuturna salute et incolumitate Sacrae Mtis. V. suam subinde misericordiam implorantium: quod olim de Ezechia Rege fecerat⁴, ut solem decem gradibus retrocedere iuberet, atque ita ad tempus vitae, cuius usura iam illi erat eripienda, 15 annos adiungeret, idem, sed alia ratione, de Sacra quoque Mte. V. fecisse videtur. Quam enim illa telam exorsa fuerat et iam propemodum absolverat, eam nunc Deus retexit, ut stamina vitae Sacrae Mtis. V. tanto trahi possent tempore longiore. Quae res si sit a nobis diligenter considerata, magis adeo est, cur Deo gratias agamus, V. vero Sacrae Mti. gratulemur, cuius vita longior hoc incommodo leviori redempta quodammodo esse videtur, quam quod illam consolari necesse putemus. Itaque nunc nihil aliud, quam Deum precor Opt. Max., qui saepe nobis etiam invitis et recusantibus melius prospicit, quam vel optare nobis in mentem veniat; illum precor et semper precabor una cum universo clero meo, ut augurium hoc meum de S. Mte. V. confirmet, et non quindecim solum, verum etiam plures annos ad actam iam aetatem Sacrae Mti. V. accedere patiatur. Cuius me gratiae etc. Cracoviae die....⁵ Octobris 1536.

B. Czart. MS. 282 f. 3, apograph. saec. XVI (Acta Tom.; cf. Kętrzyński, l. c. 125, 5).

" " 258 f. 233, " saec. XVIII (" vol. XIV " 120)

" " 275 f. 16, " " " " vol. XV " "

In margine MS. 282 manu Stanislai Górski adscriptum: „Hosius scripsit. Rex tunc ex Lithuania veniebat Cracoviam ad Comititia Regni ad diem S. M[artini] indicta 1536. Redditae Regi in Scheresszow“.

¹ Arx Cracov. conflagravit 18 Octobris, Przędziecki, Jagiellonki I, 79 sq. ² Ioachimum II, electorem Brandenburg., cui Cracoviam venienti nupsit Hedvigis filia natu maior Sigismundi I, 1535. ³ Caroli V Imperatoris et Ferdinandi Regis Roman., cuius filia Elisabeth iam ab aliquot annis Sigismundo Aug. erat desponsata. ⁴ 4 Reg., 20, 10. ⁵ Dies deest in omnibus MS.

1537.

22. Martii 7 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(Quae nova e Germania allata sunt nuntiat.)

Cum proficisceretur istuc D. Praepositus Varmiensis ¹, non putavi me sine magno aliquo scelere facere posse, ut eum absque meis litteris ad R. Dnem. V. redire permetterem. Quamvis itaque nihil fuerit, quod magnopere scriberem, tamen hoc ipsum scribere duxi satius, modo ut testarer studium meum et observantiam erga R. Dnem. V., quam ut a teneris annis semper colui summaque sum veneratione prosecutus, ita deinceps etiam facere nunquam intermittam. Quod si quid est, in quo opera servituteque mea R. Dnis. V. gratiam magis atque magis demereri queam, imperet modo; nihil fecero libentius, quam ut vel ad nutum illius me convertam. Nova, quae sunt ad nos perlata, etiam paulo iam vetustiora, tamen in hac scheda praesentibus inclusa R. Dni. V. mittenda putavi. Mihi fortasse castra erunt hac aestate sequenda, cui multo melius cum Musis quam cum Marte convenit. Scripsit nuper D. Spiegel ex aula Principis Ioachim Electoris ², habita iri una Comititia nescio in quo oppido Misniae ³ per Principes Germaniae, altera vero Smalcaldiae per Principes Evangelicos, quibus etiam Evangelista Lutherus intererit vel fortasse praeerit. Praeterea nihil hic habetur novi. Quod reliquum est, commendando me favori et gratiae R. Dnis. V., cui fausta precor et felicia omnia, in primis autem diuturnam eamque prosperam valetudinem. Cracoviae Nonis Mart.

Cuperem, si videbitur R. Dni. V., novorum istorum participem fieri D. Custodem Varmiensem ⁴, atque illi de meliore, quod aiunt, nota per R. Dnem. V. commendari atque ut mihi Stanislai Glandini ⁵ eglogam remittat quaeso.

Arch. ep. Frauenb. D. 19 Ep. 2 chirograph.

¹ Paulus Plotowski, cf. N. 15. ² Brandenburgensis. ³ Zeitz, cf. Ranke, S. Werke, IV, 76. ⁴ Tiedemann Giese, 1523 — 1538, Eichhorn, l. c., 538. ⁵ Stan. Aichler vel Glandinus Cracoviensis, de quo v. Ianozki, Ianoziana I, 14; cf. etiam infra N. 47.

23. Aprilis 7 Cracoviae.

Stanislaus Hosius Polonus Reginaldo Polo Cardinali.

(Quod in collegium Cardinalium cooptatus sit, gratulatur.)

Antea pudore terrebar, quominus aliquid ad te litterarum darem: ita enim iudicabam, nihil nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, scribi ad te oportere, qui cum tam ampla fortuna tantam eruditionem coniunxisti, quantam tui loci atque ordinis alius fortasse nemo. Imbecillitatis itaque suae vel potius ruditatis conscius animus a scribendo refugiebat; nunc autem vicit pudorem laetitia, cuius quanta vis esset, nunquam antea peraeque atque nunc intellexi. Quamquam enim natura mihi nimium quendam planeque subrusticum pudorem attribuit, qui me plus aequo reddit meticulosum multosque persaepe conatus meos retardat;

simulatque tamen fuit mihi renuntiatum, te a Paulo III, Pontifice vere Maximo optimoque, in Cardinalium collegium esse cooptatum, tanta fuit gaudiorum vis, quibus incredibilem in modum exultabam, ut omni verecundia profligata omnique metu prorsus absterso tenere me nulla ratione potuerim, quin diuturnum silentium istud meum rumperum teque litteris meis appellarem, quodque eum, qui virtuti tuae debebatur, fructum sis consecutus, tibi gratularer. Etsi quid potissimum tibi gratuler nescio: [an quod in amplissimum Patrum ordinem cooptatus, an quod a Paulo III cooptatus], an quod cum Sadoletis et Contarenis¹ cooptatus es, Roffenses quoque et Erasmus² collegas habiturus, nisi crudelis mors hunc illis honorem invidisset. Est aliquid procul dubio, ad tantum hunc dignitatis gradum pervenisse; sed videre tamen plerosque licet haec virtutis insignia sine virtute consecutos. Quare mea semper haec fuit et est opinio, plurimum ad laudem et gloriam interesse, non quem, sed a quo sis honorem assecutus. [Nam quemadmodum, qui a turpi atque aliqua ignominiae macula notato honos est alicui delatus, is contaminare magis eum, cui delatus est, quam honestare videtur: ita, si quis cui a viro virtute praestante honos est mandatus, eum ego vere dici honestum et honoratum, neque nomen tantum et insigne honoris, verum ipsum honorem adeptum esse puto, tantoque clariorem esse statuo et magis illustrem, quod virtutis suae praemium ab eo meruit accipere, qui, cum ipse virtute tam sit praeditus, quam qui maxime, de virtute alterius optimum minimeque fallax iudicium facere possit. Cum itaque Paulus iste Pontifex non solo nomine Sanctissimus habeatur atque ea esse solertia prudentiaque praedicetur, ut in dinoscendis discernendisque viris dignitate dignis non sit cuiusquam iudicium cum illius iudicio comparandum, merito tibi non tam honos iste venit gratulandus, qui potest etiam minus digno tribui, quam quod a Paulo III, hoc est, ab optimo prudentissimoque virtutis cuiusque et meritorum aestimatore, dignus eo sis iudicatus. Quem si soli tibi viro uni dignissimo detulisset, inveniri fortasse nonnemo potuisset, qui non tam id eum iudicio fecisse diceret, quam casu aliquo atque fortuna in virum ista dignitate dignum incidisse; nunc cum honorem hunc cum Contarenis et Sadoletis tibi communem esse voluerit, cum in societatem illius eos viros vocaverit, qui doctrina, integritate atque omni laudum genere maxime insignes in toto terrarum orbe atque illustres habentur: — quid aliud, quam planum fecisse videtur omnibus, non esse aliud de cuiusquam virtutibus iudicium facere necesse, quam quod ipse fructum ipsis tribuendo tulit? Rursus de ipso vere Maximo Pontifice si quis cognoscere cupiat, qui vir sit, qua prudentia intelligentiaque, quibus moribus praeditus, non aliunde facilius et rectius coniecturam fieri posse, quam ex iis, quos in consilium suum adhibendos atque in amplissimo isto dignitatis gradu ponendos putavit. Qualium enim quisque honori studet, ipse quoque esse iure optimo censetur]. Quam ob rem [ut eo, unde coepi redeam] gratulor tibi, vir clarissime, honorem istum non ambitioni, verum virtuti tuae doctrinaeque ultro delatum; gratulor iudicium de te Pontificis ut Summi, ita summa prudentia sapientiaque praediti; gratulor denique collegarum dignitatem, ex quibus tamen non plus ad te, quam ex te ad illos honoris et ornamenti redundare iudico. Deum precor, ut honorem hunc tibi fortunet, quo Petri navicula variis iam fluctibus agitata, saevis procellis et tempestatibus diu multumque iactata, tuo collegarumque tuorum consilio ita gubernetur, ut ad optatum quietis et tranquillitatis portum tandem aliquando pervenire possit. [Cui rei adiutorem eum fore certa spes est, qui summo atque eidem

scientissimo gubernatori mentem hanc iniecit, ut eos lateri suo adiungeret, eorum iudicio consilioque niti in animum induceret, qui apud cunctos Christiani orbis mortales doctrinae atque integritatis non laudem solum verum et admirationem sunt consecuti]. Quod superest, opto te dignitatem hanc rite atque e Republica Christiana complures annos feliciter gerere atque, ut qua semel coepisti, eadem semper deinceps voluntatis tuae in me inclinatione propendere pergas, etiam atque etiam vehementer peto. Cracoviae VII Idus Aprilis.

e libro: „Epistol. e Reg. Poli“ ed. Quirini, pars II (Brixiae 1745) N. 12, p. 16, ubi tamen epist. haec haud tota invenitur; multo locupletius quamvis mendosum eius apographon in Corp. Naruszew. 53, 132 reperimus, falso verbis „Petro Bembo Cardinali“ inscriptum et anno 1535 (sine die tamen) assignatum. Quae ex hoc apographo sunt addita, signo [] inclusimus.

¹ Iacobus Sadoletus episcopus Carpentoractensis (Carpentras) eodem quo Polus die, 20 Decembris 1536, Gasparus Contarenus autem iam d. 20 Mai 1535 Cardinalis est creatus unacum Ioanne Fisher, episcopo Roffensi (Rochester), qui iam tum Henrici VIII Angliae Regis iussu in carcere detentus, paulo post, 22 Iunii, Londinii mortem subiit; Ciaconius — Oldoinus, III, 627, 610, 578, 571.

² Erasmus Roterodamum.

24. Mai 8 Płock.

Hosius Dantisco.

(*Pro benignitate gratias agit*)

De gratia in me R. Dnis. V. nunquam equidem dubitavi, sed magnam tamen ex eo cepi voluptatem, quod in litteris ad me scriptis expressa quaedam illius signa dedit atque ita clara, nihil ut testatius esse queat singulari benignitate in me R. Dnis V. Quae quod de rationibus isthic meis adiuvandis tantopere est sollicita, ingentes illi ago gratias: omneque studium meum et observantiam ad R. Dnem. V. defero, a qua nihil mihi laboris iniungi poterit, quod non animo sim libentissimo suscepturus. Novarum rerum in praesentia nihil est apud nos. Illud rogo, ut R. Dtio V. brevitati meae festinationique ignoscat. Ita enim multis scribendis eram distentus, ut ad R. Dnem. V. plura scribenda non vacaret. Cuius me gratiae commendo Deumque precor etc. Ex Płocko ipso die Divi Stanislai.

P. Czartor. MS. 1618, fol. 301, chirograph., in dorso manu Dantisci: „9 Maii“ (sc. receptum).

25. Iunii 14 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Mandata esse expleta scribit resque novas nuntiat.*)

Mandata R. Dnis. V. diligenter exhausti, etsi illa apud herum meum¹ commendationis non indiget, qui sua sponte videtur in illam esse suavissime effusus, neque ullam occasionem elabi sibi patitur de R. Dni. V. bene merendi, atque magis eam semper magisque sibi conciliandi. Itaque et litteras, quas in negotio suo² ad Cardinalem Sanctorum Quattuor³ R. Dtio V. scribi voluit, curavit diligenter: postridie quam allatum est exemplum, obsignatae sunt et Regiae Mtis. manu subscriptae. Deum precor, ut fortunet, quo videre possim aliquando R.

Dnem. V. ad Varmiensis Ecclesiae gubernacula sedentem, eamque multo tempore feliciter gubernantem; in qua si mihi quoque remigem agere liceat sub tanto tamque sciente gubernatore, me felicem existimabo. — Nova apud nos certa nulla sunt. De Carolo Imperatore mirum est silentium. Sunt qui bonam exercitus partem Regi Persarum eum misisse dicant, qui possit Turcarum Tyranno negotium facessere: id quod ab eo factum omnemque belli morem et apparatus Turcarum ad tuendam ditionem contra Regem Persarum translatus, ut iam extra teli iac-tum, quod aiunt, Italia posita videatur. Sunt, qui adventare dicant nihilo minus Carolum Caesarem in Italiam cum ducentis et amplius navibus. Concilium ad Calendas Novembres reiectum esse certum est. Ferdinandus Rex molitur aliquid contra Ioannem¹. Copiae conscriptae dicuntur, sed nondum unum in locum collectae. Plura et certiora R. Dtio. V. ex aliis fortasse cognoscet. Illud hodie decretum est, ut postridie Divi Ioannis² Regia Mtas. hinc exeat atque in bellum³ proficiscatur. Deum precor etc. Cracoviae pridie Divi Viti.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 8 chirogrph.

¹ Chojeński. ² Coadiutoriae Varmiensis, Eichhorn, Gesch. d. erml. Bischofswahlen, Zeitsch. Erml. I. 307 — 322. ³ Antonius Pucci, tituli SS. IV Coronatorum Presbyter Cardinalis, epus. Pistoriensis, protector Regni Poloniae, † 1544; Ciaconius — Oldoinus: vitae Pontif. etc., III, 522; Theiner, Mon. Pol. II N. 542, 547. ⁴ Zápolya. ⁵ 25 Iunii. ⁶ Contra Valachos.

26. Iulii 7 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De nominationibus episcoporum; de rebus novis; de canonicatu Varmiensi.)

Nuntio R. Dni. V. novum procul dubio gratissimum: Dnus. meus Rmus.¹ Cracoviensis est Episcopus designatus, Praemisliensis² -- Plocensis, D. Tarlo³ — Praemisliensis. Nihil ambigo, quin R. Dtio. V. locum hunc hero meo ex animo fa-veat atque ei secunda sit omnia precatura, quo possit concessa sibi sede hac longo tempore feliciter perfrui. In Italia tumultus esse dicuntur maximi propter metum Turcarum Caesaris terra marique ingentes et numerosissimos exercitus in Italiam ducentis. Dicitur oppugnare velle portum Catharens⁴ in Dalmatia, pro cuius defensione collocata ibi feruntur a Venetis quadraginta milia hominum. Reliquam classem eius aiunt esse Velonae⁵. Regem Galliae rumor est cum ingentibus copiis adventare in Italiam, Caesarem necdum ex Hispania pedem movisse. Reges vicini⁶ de pace facienda Cremsae tractare dicuntur, sed interim habet uterque satis fir-mum exercitum; quin etiam sunt, qui putent, brevi commissum iri proelium. Quem-admodum arx Heydelbergensis fulmine icta conflagraverit, puto R. Dnem. V. iampridem non ignorare. — Sed tempus est domum me reverti, atque mea quo-que aliquando, non aliena semper curare negotia. D. Rupoldus, Canonicus Vrati-slaviensis, dicitur assecutus Canonicatum Varmiensem: quando, qua ratione, per cuius cessum aut decessum, certior fieri non potui, sed ante paucos menses id fac-tum esse suspicor. A R. Dne. V. magnopere peto, si quod mihi ius competeret⁶, ut neque consilio neque auxilio mihi suo deesse dignetur; ego vero omnem vicis-sim operam et servitutem meam R. Dni. V. semper offero promptam et paratam. Cui causam meam pluribus verbis commendarem, nisi nescio quam ingentem animo

spem concepissem, eam esse gratiam R. Dnis. V. in me, ut nihil opus mihi sit pluribus me verbis in illius gratiam insinuare. Quare Deum precor, ut R. Dni. V. fausta et felicia cuncta, imprimis autem vitam longam atque eam incolumem largiatur etc. Cracovia Nonis Iulii.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 4, chirogrph.

¹ Ioannes Chojeński.

² Petrus Gamrat.

³ Stanislaus, Canon. Crac.

⁴ Cattaro.

⁵ Valona s. Avlona, portus maris Adriatici in litore Albaniae.

⁶ Hungariae, Ferdinandus I et

Ioannes Zápolya.

⁷ Ad Canonicatum Varmiensem, ad quem Hosius nominationem Regiam iam obtinuit, cf. N. 27. Sigismundum I „potestatem designandi seu nominandi nonnullos canonicos et praelatos ad Cathedrales quasdam Ecclesias Regni“ (sc. in mensibus pontificiis) a Summis Pontificibus nonnunquam sibi concessam habuisse, constat, Theiner II, N. 569; itaque non recte putat Eichhorn, Card. Hosius I, 38—39, Hosii nominationem nullo iure niti. Maluit quidem Hosius canonicatum Varm. per Dantisci cessionem sine mora adipisci, cf. N. 27. D. autem, cum alius amici in praesens rationem habere cuperet, voluit, ut H. exspectaret, dum alius canon. vacaret: ius tamen nominationis Regiae minime in dubium vocavit, cf. N. 31 adn. 2.

27. Iulii 11 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(Ut sibi cedat D. canonicatu Varmiensi, Decano Cracov. Maciejowski autem Plebanatu Gotałbiensi petit.)

Cum Rmus. Dnus. meus Cracoviensis Episcopus renuntiatus esset¹, magnam equidem cepi voluptatem; sed ea duplicabitur, postea quam V. R. Dnem. Varmiensem Episcopum designatum esse cognovero². Quod si me contingat eiusdem Ecclesiae fieri canonicum, iam cumulatam et perfectam esse videbitur gaudium meum. Et quamquam iure meae nominationis illud posse videor obtinere, tamen hanc gratiam R. Dni. V. debere malim; a qua maiorem in modum peto, ut nunc gratiae et benevolentiae in me suae clarum dare velit documentum mihique eo, quem possidet, Canonicatu cedere ne gravetur, quo possim solidum gaudere gaudium, non solum R. Dnem. V. ad optatam virtutisque suae et meritis debitam sedem pervenisse, verum et mihi occasionem datam esse in auctoritatem illius potestatemque me conferendi. Saepe memini dicere R. Dnem. V., si qua se ornandi et augendi mei occasio offerret, ea R. Dnem. V. cupide et libenter usuram. Ecce nunc summa datur ei rei opportunitas: eam ne elabi e manibus patiat, magnopere quaeso. Eum me R. Dtio. V. ab ineunte aetate mea semper cognovit, qui nihil prius habuerim, quam ut quacunque possem ratione gratiam illius et benevolentiam mihi demererer, quique ad nutum illius me convertere promptus fuero et paratus. Sed si hac liberalitate R. Dnis. V. honestatus fuero, ingens ad meum in illam studium et observantiam cumulus accesserit. Quod enim antea ex sola voluntatis meae propensione faciebam, id iam ex officio quoque me facere oportebit. Atque ita nihil rerum suarum omnium R. Dtio. V. aequè habitura est in potestate sua atque me, si me Canonicorum suorum in album referre dignabitur. Quod superest, Deum precor, quod spero et opto, ut brevi videam R. Dnem. V. ad Varmiensis Ecclesiae gubernacula sedentem. Cuius me favori etc. Cracoviae V Idus Iulii.

S. Mtas. Regia providit de Plebanatu R. Dnis. V. in Golombie³ D. Samueli Matzeiowski⁴ qui praesentationem Regiam in manus meas misit. Fecerit illi R. Dtio. V. rem gratissimam, si mandatum ad cedendum, cum primum se facultas obtulerit, in manus R. Dni. mei miserit. Procuratores autem constituere poterit ad cedendum D. Doctorem Boryk⁵ aut Dnum. Ioannem Barczik; nam nisi cito miserit R. Dtio. V., vix me Cracoviae futurum existimo. Cuius me gratiae etc.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 5 chirograph.

¹ N. 26. ² 1 Iulii 1537 † M. Ferber ep. Varm. ³ Nunc Gołb, villa Regni Poloniae, guber. Lublin., districtus Pulavensis v. Novo Alexandr. ⁴ Maciejowski, hoc tempore Decanus Cracov. Secretariusque Regius. ⁵ V. supra p. CLIX.

28. Augusti 7 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(In eadem causa qua N. 27.)

Ago ingentes gratias R. Dni. V., quod in magnis suis occupationibus rescribere mihi tamen dignata est, quemadmodum se habeat negotium D. Rupoldi¹. Sed et pro ea gratia et favore, quem ostendit in iis litteris, quas ad herum meum² scripsit, quas agam dignas gratias R. Dni V., non invenio. Magis me sibi devinxit ista sua liberalitate, quam ut ulla oratione consequi possim. Itaque hoc scire volo R. Dnem. V., nihil eam rerum suarum omnium magis in potestate sua habere, quam ego sum et futurus sum semper. Nulli labores R. Dnis. V. causa suscepti non mihi accidunt iucundissimi. Illud maiorem in modum quaeso R. Dnem. V., ut quo coepit esse in me animo, eodem esse perseveret, neque se de proposita semel sententia deduci patiatur. Nihil dubito, quin magnopere laboratura sit Mtas. Reginalis, — quae nescio quo meo fato in me meosque est iniquior, — ut R. Dtio. V. alteri Canonicatu suo cedat³. Sed ego illam obtestor, ut nunc demum documentum dare aliquod velit eius in me gratiae suae et benevolentiae, de qua summa mihi quaeque semper pollicebar. Habet R. Dtio. V. honestas excusandi se rationes, vel eam, quam in litteris suis ad Rmum. Dnum. meum posuit, vel quod praeverterunt Regiae Mtis. litterae, quibus morem non gerere V. R. Dni. fuit religio. Futurum scio, ut illa instet atque urgeat: solet enim, quod semel coepit, in eo fortiter ad extremum usque pertendere; sed ego novi constantiam R. Dnis. V., novi amorem, quo mutuo erga Principem meum fertur non mediocri; deinde in me quoque saepe gratiam expertus sum minime vulgarem: adeo ut in magnam spem veniam, facturam illam, ut humanitati suae constet meamque de sua in me clementia et benignitate spem et expectationem non fallat. Ubi fuerit Christo iuvante R. Dtio. V. ad Varmiensis Ecclesiae gubernationem vocata, tum mittat, quaeso, in manus Rmi. Dni. mei mandatum ad cedendum Parochiali Golombia D. Samueli⁴ et alterum ad cedendum mihi Canonicatu et Praebenda Varmiensi. In quo necesse erit procuratores in Urbe constitui, si visum erit R. Dni. V., D. Doctorem Sigismundum de Stansicza⁵, D. D. Stanislaum Rzczicza⁶. Nolo pluribus esse molestus R. Dni. V.; me fortunasque meas illius gratiae quo summo possim studio commendo. Deum precor, ut longo tempore Varmiensem Ecclesiam incolumis moderetur, atque omni in ea felicitatis genere cumu-

letur. Novarum hic rgrum prorsus nihil est. Si quid fuerit, ex D. Alexandro ⁷ procul dubio cognoscet. Cracovia VII Id. Aug.

Arch. Ep. Fr. D. 19, ep. 6. chirog. ph.

¹ Cf. N. 26. ² Chojeński. ³ „Ceterum quod canonicatum attinet, nos dedimus nominationem nobili Raphaeli Konopacki, Palatinidae Pomeraniae, pro quo etiam et scripseramus, quo certo canonicatum in Ecclesia Varm. consequatur, nihil scientes, quod Fabianus noster ecclesiasticus esse vellet; qui si nobis mentem suam declaravisset, quod spiritualis esse cuperet, iam dudum habuissimus servitiorum suorum rationem.... Nunc si Ptas. V. cupit ei benefacere, faciat Ptas. V.: relinquimus id in arbitrio Ptis. V.“ — Bona Regina Dantisco, 7 Aug. 1537; Corp. Narusz. 55, 34; cf. infra N. 31 adnot. 2. ⁴ N. 27. ⁵ Steżyca. ⁶ U. I. Doctor, agens et curator negotiorum Regis Pol. in curia Romana, Theiner II, N. 524, 529. ⁷ Sculteti, Canon. Varm., qui a Capitulo Varm. ad Regem missus, in Prussiam tum revertebatur, Eichhorn, Erml. Bischofswahlen, Erm. Zeitsch. I, 324 — 326.

29. Augusti 21 Bolechowice ¹.

Hosius Dantisco.

(Quae in Synodo provinciali sunt acta et quae de Caesare et Turcis accepit, nuntiat.)

Nullas accepi litteras a R. Dne. V., quibus certior a me fieri voluisset, quid actum sit in Synodo Piotrkoviensi; alioquin pro mea erga R. Dnem. V. observantia non commissem, ut haec illam tam diu laterent. Quamvis nihil sit in Synodo ista constitutum, quod quidem esset scitu dignum. Deliberatum fuit aliquandiu, fasne esset haberi Synodum Archiepiscopo mortuo ². Et visum quidem est omnibus, fas non esse; sed quoniam instabat atque urgebat Mtas. Regia, ut ordo ecclesiasticus aliquid pecuniae conferret, convenerunt Episcopi, Abbates et Capitulorum nuntii. Ac variis de rebus tractari coeptum est, sed ita fuit a prudentioribus decretum, nulla de re quicquam esse statuendum, cum esset is e vivis sublatus, penes quem solum fuerit statuendi potestas. De sola pecunia conferenda consilium esse instituendum, sed ea lege, ut solum istud definiretur, quantum et quo tempore dandum esset: ceterum contributio ipsa hactenus rata foret, quatenus esset a futuro Archiepiscopo confirmata et approbata, ut is eos, quos vocant, processus promulgaret de ista contributione facienda. Postea quam id fuit constitutum, visum est universae Synodo, ut scriberentur illius nomine ad Sanctissimum Dnum. nostrum litterae ³, ne vellet Regnum hoc sacris, palliis et annatis persolvendis gravare, sed eam omnem pecuniam in Regni potius defensionem numerari pateretur, ita ut Mtas. Regia paucis ante diebus Oratore suo misso D. Soboczki supplicaverat. Orator iste ⁴ nondum rediit, itaque neque Mtas. Regia, neque Synodus adhuc ullum tulit responsum. — Haec de Synodo, quae ut R. Dtio. V. tacita esse velit, magnopere quaeso, ne mihi fraudi sit ea scripsisse.

De Caesare magnum est apud nos silentium. Sunt, qui narrent, eum iam pridem in Italiam cogitare, sed ab uxore teneri, quominus id faciat; statuisse tamen ea inscia Regno suo Neapolitano praesentem succurrere; interea non paenitendis praesidiis omnia ea loca munivisse, quae sunt Turcarum irruptionibus opportuna. Veneti classem habere feruntur ita ornatam atque instructam, ut vel soli possint, si velint, Turcarum classem opprimere et demergere. Ex Inferiore Germania ferunt, sororem Caesaris ⁵ rem bene gerere contra Gallum: aliquot iam

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

civitates in Gallia cepisse, copias etiam quasdam Gallorum profligasse. Num haec ita sint, R. Dni. V. isthic notius esse potest. Ex Hungaria nihil adfertur. Quae vero Leopoli agantur⁶, ex aliis procul dubio R. Dtio. V. cognoscet. Cuius me gratiae commendo atque maiorem in modum peto, memor ut mei sit, posteaquam Varmiense Episcopatum, ita ut spero et opto, fuerit consecuta. Deum precor etc. Ex Boliechovicze XII Cal. Sept.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 7, chirograph.

¹ Cf. supra p. CLXV adnot. a. ² Andreas Krzycki † 10 Mai 1537. Damalewicz, Series Archiep. Gnesnen. p. 292. ³ Piotrcoviae 29 Mai, Theiner, II N. 580. ⁴ Thomas Sobocki, tribunus Lancien. et aulicus reg., Roman a Sigismundo I missus, Theiner, II N. 579. ⁵ Mariam, reginam Hungariae. ⁶ Cf. Górski: Conciones in maximo totius R. Poloniae conventu apud Leopolim, ed. Kętrzyński, Script. rer. Polon. IV (Cracoviae 1878) p. 20 sq.

30. Septembris 4 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Maciejowski Maiorem Secretarium factum esse nuntiat; causam canonicatus sui commendat.*)

Memor mandati R. Dnis. V., mitto illi quaedam nova, quae ex Vratislavia Doctor Auctus D. Francisco Bonero miserat; quae recentia quidem videntur, sed quantum illis fidei tribuendum sit, ignoro, etsi nihil in iis continetur, quod non verisimile sit, nisi quod dies, quo gesta ea feruntur, adscriptus est recentior. Apud Mtem. Regiam quae agantur, ex Dno. Nybschitz¹ melius R. Dtio. V. cognoscet omnia, quam scribi a me possint. Sum nunc vehementer occupatus plurimis scribendis, quare brevitati litterarum mearum quaeso ut ignoscat R. Dtio. V. Sed illud tamen non possum, quin adscribam, D. Samuelem Matzieiowski designatum esse Maiorem Secretarium, virum recte bonum et eruditum. Spero, id quod etiam opto, R. Dnem. V. iam tandem Varmiensi Ecclesiae praefectum iri, id quod ubi factum erit, per D. Nybschitz mittat, quaeso, instrumentum cessionis Parochialis in Golombia² in personam D. Samuelis in manus Rmi. Dni. mei³, atque mei quoque ut memor esse dignetur, maiorem in modum peto. Qua gratia parentem olim meum, qua me quoque prosequi semper visa est, eam nunc re ipsa declaret, meque tuendum in omnes partes et defendendum suscipiat. Gratum me et memorem cognoscet, futurusque sum perpetuo in officio et potestate R. Dnis. V. Cuius me gratiae etc. Cracovia pridie Nonas Sept.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 8, chirograph.

¹ Nuntio Regio ad Capitulum Varm., cf. Eichhorn, l. c. 329. ² Cf. N. 27, 28. ³ Chojeński.

31. Septembris 16 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*De cessione canonicatus.*)

Propter festinationem nuntii non vacat pluribus scribere. Sed si est ea gratia in me R. Dnis. V., quam fuisse semper et esse existimavi, non video, quid orationis prolixitate opus sit. Supplico V. R. Dni., quod se facturam Rmo. Dno. meo¹

recepit, ut mittat mandatum ad cedendum suo Canonicatu Varmiensi², et procuratores in Urbe constituat D. Doctores Sigismundum, Stanislaum Rzeczcza³ et Michaellem Paczanow, primo autem loco D. Andream Czarnkowski, Canonicum Gnesnensem. Ego me pro hoc beneficio R. Dnis. V. semper illi devinctum fore polliceor. Cui felicia precor omnia meque illius gratiae commendo. Cracoviae 16 Sept.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19 ep. 9, chirgrph.

¹ Chojeński. ² Misit quidem non multo post Dantiscus quod requirebatur mandatum; quam tamen invitus id fecit, ex litteris ipsius ad Ioannem Chojeński, d. d. 1 Octob., cognosci potest (Corp. Narusz. 53, 55): „....De Domino doctore Hosio.... respondi, me Dni. V. R., cui nihil negare vel debeo vel possum, instrumentum cessionis missurum, quod iis adiunxi; verum quo modo Summus Pontifex ad intercessionem Sermae. Mtis. R. ius meum, quod nondum vacat, alteri conservare potuerit, non satis intelligo, cum nondum postulatio per Capitulum Varm. in me facta confirmationem sit nacta. Ego quidem Dni. V. R., ut scripsi, neque velim, neque audeo quidquam negare, modo id fiat praeter indignationem Sermae. Reginalis Mtis., quae prius ex me edocta est, cum per palatinum Pomeraniae me urgerit, quod canonicatum meum servitori eius Mtis. a me iam pridem promissum Dno. Fabiano Woianowski reservarem; a quo promisso si declinarem, quam iterum turbam mihi excitarem, facile Dtio. V. R. potest conicere. Accedit quod etiam me angit, non solitum me mutare, quod semel dixi, neque satis bene sine meo posse fieri dedecore; adnexus enim sum semper vel teste Dne. V. R., ne quae verbi a me tenacitas desiderari posset. Utcunque res habet, mitto cessionis instrumentum, quo, ut certam in Dne. V. R. fiduciam habeo, sic utetur, ne bene conservatae existimationi meae obsit, atque ne gravius aliquod odium rerumque mearum detrimentum conflare mihi possit. Non est Dni. V. R. incognitum, Dnum. Doctorem Hosium ad ecclesiam Varm. habere nominationem: non incommode, ut eius eventum expectaret, consulerem; ubi se is casus aliquando offeret, Dni. V. R. polliceor, cum et alias homini in primis annis mihi noto ob optimas eius naturae dotes et cum paucis comparandam eruditionem sim benevolentissimus, illi operam et favorem meum non defuturum. Haec omnia in summam Dnis. V. R. prudentiam et in eam, qua me prosequitur, benignitatem immensam repono: fiat omne id, quod Dtio. V. R. voluerit“. — „De Hosio non potui Rev. Dno. Cracov. cessionem negare, cuius misi instrumentum, scripturus, quae opportuna videbuntur, fore sperans, quod Dtio. eius R. rationibus meis mota instrumentum retinebit.“ Dantiscus Tidemano Giese 28 Sept. 37, MS. 244 Bibl. Czart. f. 243, archetypum. ³ Cf. N. 28.

32. Decembris 9 Cracoviae.

St. Hosius Martino Cromero.

(De rebus domesticis.)

Frater tuus¹ qua sit conditione, procul dubio tibi perscripsit. Ea fuit voluntas Principis, cui refragari religio est nobis, qui nondum nos penitus in praepotentem istam et gloriosam philosophiam vestram immersimus. Tibi non adeo dissimilis provincia mandatur, quam tu, si me audies, aequo animo suscipies. Quaesivit de me Princeps, num eam esses detrectaturus; respondi: mihi non videri, habereque me persuasum, facturum te non invitum, ut haec illius mandata exhaurias. Tu si nimis esse voles philosophus, ita ut superioribus meis litteris ad te perscripsi, periculum est, ne te nimis esurire contingat. Nam ne nunc quidem de succo ulla fit mentio. Restrictior est is², ex cuius solius liberalitate pendes, quam credi facile possit; sed eum tibi tamen non defuturum spero. Putat fortassis, ad eos quos dedit 60 Ducatos adiunxisse te tuos totidem, ex quo fit, ut pecuniae te nunc indigere non putet. Nihil est, quod scribam praeterea. Rumellius auctus est praepositura Malogostensi, satis pingui sacerdotio: habet annuos redditus maiores, quam sint mei cum tuis coniuncti. Miastkowski factus

est Canonicus Sandecensis. Bene vale. Cracovia 5 Id. Decbr. Tuus ex animo Stanislaus Hosius.

B. Jagell. MS. 60 f. 1009, chirograph. inscriptum: „Venerabili Dno. M. C. Canonico Poltoviensi amico carissimo et honorando, Patavii“.

¹ Andreas sine dubio, cuius immaturam mortem Martinus postea deplorabat, ad quem autem plura Clementis Janicki carmina sunt scripta. ² Chojeński.

1538.

33. Mai 16 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(Canonicatum Varmien. adeptus paratum se ad mandata exequenda declarat.)

Maiorem in modum gratulor R. Dni. V., quae non solum nominatus et electus, verum etiam S. Sedis Apostolicae auctoritate confirmatus iam sit Episcopus Varmiensis¹. Ac semper mihi quidem fuit optatum, aliquem ut in eadem Ecclesia locum obtinere possem; nunc vero non modo optatius, sed multo etiam mihi gratius contigit et iucundius, ea praesidente id, quod cupiebam, esse me aliquando consecutum. Neque me iam adeo locus ipse delectat, quam quod ei me subesse datum est Episcopo, in quo multa praeclara Dei munera non sine magna quadam admiratione contemplari licet. Nunc, quemadmodum ego vehementer gaudeo, factum me esse ditionis potestatisque R. Dnis. V., sic a R. Dne. V. peto atque oro plurimum, ne me indignum reputet, quem in fidem recipiat suam; cum eum me semper cognoverit, qui fide, studio et observantia erga R. Dnem. V. nemini unquam secundus esse voluerim. Non obscure tulit R. Dtio. V., alteri se studuisse magis in canonicatu isto assequendo²; sed ea res usque eo me nihil offendit, magis ut etiam incitasse videatur ad omni studio, obsequio servituteque mea mihi demerendam V. R. Dnis. voluntatem. Nam si tam grata recordatione prosequitur eorum merita, qui magna fide diligentiaque R. Dni. V. servierunt, quid aliud quam calcar addit aliis, ut ad gratiam et patrocinium eius consequendum iisdem sibi rationibus viam muniant? Ego vero facile concedo aliis, melius ut meriti sint de R. Dne. V.; sed qui plus me ad bene merendum de illa voluntatis attulerit, concedo nemini. Facturam autem confido R. Dnem. V. pro sua prudentia virtuteque singulari, ut non solum eventum ponderet, verum etiam conatum boni consulat. Vellem, periculum aliquando fecisset R. Dtio. V., quanti illam faciam quamque prompto et alacri animo sim ad omnes labores illius gratia subeundos: fieri quidem potest, ut me dexteritate non nemo vinceret; fide vero, studio, observantia non me certe paterer a quoquam superari. Istam vero tam promptam voluntatem meam non ideo minus gratam esse oportet R. Dni. V., si forte eius ad rem conferendae potestas et occasio data non est, cum etiam Deus ipse solo persaepe animo hominis contentus esse soleat, quando perficiendi facultatem non adesse intelligit. Atque ut intelligat R. Dtio. V., quantam spem et fiduciam in illa positam habeo, fore ut illius ope patrocinioque potissimum ad Canonicatum hunc pervenire queam: processum ad capiendam possessionem R. Dni. V. mitto, quem perlegat licebit; atque ut perlectum exequendum in ecclesia sua man-

det, maiorem in modum quaeso. Misissem originales quoque litteras, sed eae nondum ex Urbe mihi sunt allatae, quod procuratores mei non nisi per certum hominem eas mihi mittendas putaverunt. Etiam atque etiam oro atque obtestor R. Dnem. V., ne me velit praesidio suo destitutum; nulla mea quidem in illam extant merita, sed extat praeclara bene merendi voluntas. Imitetur Deum R. Dtio. V., vel solam hanc interim aequi bonique faciat, dum re ipsa declarandae illius aliqua se offerat occasio. Vocor nunc ad aulam Regiam et quidem, ut mihi renuntiatur, magna principum voluntate; sed me cum voluntas, tum natura mea magis eo trahit, ut Regi Regum serviam in Ecclesia R. Dnis. V., modo illam faventem rebus meis habere patronum possim. Id quod futurum non diffido vel propter veterem gratiam, qua et parentes meos et me totamque domum meam fuit semper R. Dtio. V. prosecuta; vel propter magnas virtutes suas, quarum ego non solum admirator, verum etiam imitator esse pro virili mea sum conatus. Non faciet procul dubio, ut me reiciat repudietque, quem sui semper studiosissimum observantissimumque cognovit. Ego vero me R. Dni. V. fore devinctissimum polliceor, si mihi opem atque auxilium suum non negaverit. Quod si aliquandiu ad eam scribere intermisi, quaeso ne id durius accipiat. Volebat Rmus. Dnus. olim meus³, cuius animae Deum precor propiciam, esse omnia quam tectissima, quae in causa Canonicatus istius agerentur; ita metuebam, ne meo ipse tanquam sorex indicio perirem⁴. Deum precor etc. Cracovia XVII Cal. Iunii.

B. Czart. MS. 1618 fol. 305 chirogrph., in dorso manu Dant.: „22 Maii“.

¹ Cf. Eichhorn, l. c. 334.

² Cf. N. 31, adnot. 2.

³ Chojński, † 11 Martii 1538, cf. Starowski, Vitae Ant. Crac., 224.

⁴ Terent. Eun. V, 7, 23.

31. Mai 24 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(Eiusdem argumenti, ut N. 33.)

Mitto iterum in manus R. Dnis. diplomata Sanctissimi Dni. nostri, quibus mihi de Canonicatu Varmiensi provisum est. Ac quemadmodum antea sum obtestatus R. Dnem. V.¹, ita nunc quoque obtestor, ne me ideo indignum putet, qui Canonicatu isto potiar atque unus efficiar de sacellanis R. Dnis. V., quod ad bene de illa merendum non tam facultate paratus, quam voluntate promptus fui. Mihi certè summum studium nunquam defuit, omni² obsequio servituteque mea gratiam R. Dnis. V. ut demereri possem. Si non est eius rei data occasio, quaeso atque obtestor R. Dnem. V., ut voluntatem vel cupiditatem meam aequi bonique faciat ac perinde existimet, atque si ad rem esset collata. Quod hactenus est neglectum, id sarciri adhuc poterit. Quicquid oneris imponere mihi dignabitur R. Dtio. V., suscipiam animo lubenti atque alacri et quidem in beneficii loco. Plura scribere non vacat aliis scribendi occupationibus praepedito. Etiam etc. Cracoviae IX Cal. Iunii.

B. Czartor. MS. 1618, f. 303 chirogrph., in dorso: „3 Iunii.“

¹ N. 33.

² In MS. studio deletum.

35. Mai 30 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(In aula Regia versaturus semper ei vult servire.)

Litteras R. Dnis. V. ea quae par erat veneratione accepi; quae cum gratiae cuiusdam illius in me et benevolentiae testes esse viderentur, incredibilem in modum animum exhilararunt meum. Non potui enim non gaudere, cum me spe et opinione mea de R. Dne. V. non esse frustratum intelligerem. Ego vero, qua fui semper observantia erga R. Dnem. V., ad eam ut cumulus aliquis accedat curabo, atque pro virili mea contendam et elaborabo, ut R. Dnem. V. hac me humanitate beneficentiaque complexam esse minime paeniteat. Huc rem spectare video, ut velim nolim in aula me Regia versari sit necesse¹. Habitura itaque est R. Dtio. V. servum sibi addictissimum, cui quidvis imperet licebit. Dabitur a me opera, ut fidem, diligentiam, summamque alacritatem in mandatis R. Dnis. V. exhaustiendis in me desiderare non possit. Cui me servitutemque meam etiam atque etiam diligenter commendo. Deum precor etc. Crac. III Cal. Iunii.

B. Czart. MS. 1618 f. 309. chirogrph., i. d.: „15 Iunii“.

¹ „Hosio nostro tantus honor est factus, quantus nulli unquam antea ex secretariis. Rex senior relatu domini Samuelis (*A. aciejowski*) audiens de Hosii doctrina, vitae sanctimonia, rerum usu, quem nihil tale opinantem vetuit, ne cuius se alteri domino addiceret, cooptavit cum inter suos secretarios et centum marcas annuas obtulit, donec sacerdotiis providebitur“. Stan. Górski, Canon. Crac., Clementi Janicio, 10 Iunii 1538, Corp. Narusz., 56, 21.

36. Iulii 30 Varmiae¹.

Hosius Canonicus Varmiensis Dantisco.

(Ab Alexandro Sculteti in possessione canonicatus sui impeditum se queritur.)

Hodierno die cum essem in templo, oblata fuit mihi citatio, quam litteris hisce meis inclusam R. Dni. V. mitto. Etsi autem, Deo bene iuvante, facile me ius meum tueri posse contra adversarium confido, V. tamen R. Dnem. obtestor, ut ipsa quoque mei propugnationem suscipere velit; cum praesertim maior illi quam ipsi mihi iniuria et contumelia facta videatur. Nam si non fuit R. Dtio. V., iuxta Sculteti² opinionem, Varmiensis canonicus, equidem non video, quemadmodum Episcopus Varmiensis salvis Ecclesiae huius constitutionibus effici potuerit. Sed et venerabile Capitulum R. Dnis. V. insigni aspersum est infamia, cuius omnes Praelati et Canonici periuri sunt secundum Sculteti sententiam et fidefragi, qui contra insiurandum a se praestitum ausi fuerunt Episcopum renuntiare eum, qui Canonicus nunquam fuisset. Quos ego si tanti criminis affines esse putarem, cuius a bono isto Sculteto insimulantur, tantum abest, ut in eorum collegium cooptari cuperem, ut etiam consuetudinem eorum aspernarer. Sed cum ipse Scultetus periurus sit et fidefragus, qui praeterquam quod matrimonium contraxisse, quodque Lutherana labe infectus esse dicitur³, aperte iusiurandum suum violavit, cum eximi se ab eius iurisdictione curavit, cui se dicto audientem fore iureiurando promisit; — cum ipse itaque periurus sit, falso ceteris Praelatis et Canonici hanc

tam turpem notam inurere conatur, viris summa fide atque integritate praeditis, volens eos eiusdem, cuius ipse reus est, criminis socios et participes habere. Quare etiam atque etiam oro et obsecro R. Dnem. V., ne leviter ferat hanc tantam iniuriam et ignominiam non tam mihi, quam et sibi et venerabili suo Capitulo impositam, atque in hoc primo ingressu in Ecclesiam suo planum omnibus faciat, et esse se verum Episcopum, et non improbis ac periuris, qualis est ille ipse, qui ceteris impingit, sed viris spectata fide, virtute integritateque praeesse. Una eademque opera et suam et Venerabilis Capituli sui dignitatem tuebitur, et meae causae multum attulerit adiumenti. Ego vero, quemadmodum pro hoc officio R. Dni. V. semper esse volo devinctissimus, ita de referenda Sculteto-gratia ero quoque sollicitus. Quantum potero, contendam et elaborabo, ut ipse potius de suo Canonatu in dubium veniat, quam ego de meo, modo ut mihi praesidium et auxilium R. Dnis. V. non desit. D. Praepositus¹, hospes meus, qui me valde prolixè accipit, servitutem suam R. Dni. V. per me adscribi iussit; etsi graviter fert haec mihi accidisse, tamen in molestia gaudet, quam ipse hominis improbitatem expertus est, eandem me quoque cognovisse. Omnia mandata R. Dnis. V. diligenter et fideliter et amanter confecit. Sed et D. Custodis⁵ magnam sum erga me humanitatem expertus, ex quo plura R. Dtio. V. cognoscet. Cuius me interim gratiae etc. Ex Varmia 30 Iulii 1538.

Si quid liberius a me scriptum est, quam natura et consuetudo mea fert, ignoscat R. Dtio. V. iusto dolori meo, non tam ex mea, quam ex illius et Venerabilis Capituli iniuria et contumelia concepto. Nam quod ego citatus sum, in eo mihi nulla videor insigni affectus ignominia; sed quod R. Dtio. V. pro Episcopo non habetur, quod Venerabile Capitulum illius peierasse dicitur ab homine ipso periuro, id vero minime ferendum puto.

B. Czartor. MS. 1618, f. 313 chirogrph.

¹ Varmiam ad adeundum Canonatum suum proficiscenti Hosio dedit Gamrat Episc. Plocensis et Nominatus Cracov. litteras suas commendaticias ad Dantiscum d. d. 20 Iulii 1538, quas v. in Appendice. ² Alexander Sculteti Canon. Varmien. ³ Cf. N. 51, adnot. 5. ⁴ P. Płotowski cf. N. 15. ⁵ Felix Reich, cf. Eichhorn, d. Prälat. d. Erm. Domcap, I. c. 538.

37. Augusti 1 Varmiae.

Hosius Dantisco.

(Eiusdem argumenti ut N. 36.)

— Scripsi R. Dni. V. nudius tertius¹, quemadmodum a Sculteto fuerim acceptus. Sed eram tum commotior. Cum autem sciat R. Dtio. V. primos motus in potestate nostra non esse, quaeso ignoscat mihi, si quid de controverso homine scriptum est a me asperius, quam natura mea ferre videtur. Cui ego libenter fuisssem obsecutus, nisi vicisset animum meum illius importunitas. Neque tam me movit ea quae mihi, quam quae V. R. Dni. ac Venerabili Capitulo illius fit iniuria. Quam si non leviter ferre visum erit R. Dni. V., quaeso, ut dare mihi velit litteras ad S. Mtem. Regiam, quibus quae facta sint ab isto Sculteto describat causamque meam S. Mti. eius commendet. Quamvis enim sat sciam, non defuturos mihi in aula patronos, qui mei propugnationem contra Scultetum libenter

suscipiant, tamen magnum pondus allaturas intelligo litteras R. Dnis. V., cuius, pro eo ac meretur, magna est apud S. Mtem. R. auctoritas. Sed et Sanctissimo Dno. nostro aut Cardinali Protectori² aut utrique, si fieri posset, ut scribere dignetur in hac ipsa causa, maiorem in modum peto. Quod si ita facere visum erit R. Dni. V., poterit litteras has suas in manus D. Electi Culmensis Episcopi³ mittere, a quo eas repetam, ubi ad eum Deo bene iuvante pervenero. Non possum me R. Dni. V. multis verbis venditare, sed si quando opera servituteque mea uti volet R. Dtio. V., gratum et memorem me cognoscet atque illud re ipsa intelliget, nihil aeque in potestate esse R. Dnis. V. atque ego et sum et futurus sum semper. Deum precor etc. Varmiae Cal. Augusti.

Mihi ratio non deesset, qua Scultetum de suo Canonicatu in discrimen adducerem et iam, quemadmodum ille ait, pedum visa est via; sed nolo nimium dolori meo paruisse videri neque faciam quicquam nisi de sententia voluntateque R. Dnis. V., a qua et consilium et auxilium exspecto.

B. Czart. MS. 1618, f. 317, chirogrph. i. d.: „re. 2 Aug.“

² N. 36.

² Cf. N. 25 adnot. 3.

³ Tied. Giese.

38. (*Augusti 27*)¹ Cracoviae.

Oratio ad Sigismundum Augustum Regem Poloniae

habita in exceptione eius per Canonicos Cracovienses in reditu ab exercitu².

Salvum te ad nos redire, Sigismunde Rex Augustissime, tanto lactamur impensius, quanto maiore studio Deum semper sumus deprecati, ut re bene gesta te reducem ad nos incolumem videre liceat. Omnes pro tuo isto felici reditu vota dedimus: quorum compotes facti incredibilem in modum gaudemus. Etenim ex tua, qui spes es altera Regni, Serenissimique Parentis tui salute et felicitate nostram quoque salutem et felicitatem pendere intelligimus: ita, ut hoc tibi possit esse persuasissimum, neminem esse in hac, qua circumfusus nunc es, sacerdotum corona, qui non maiore cura et diligentia pro Vestrarum Maiestatum, quam pro sua ipsius incolumitate prosperisque successibus Deo sit solitus supplicare. Agnoscimus Serenissimi Parentis tui singularem in nos beneficentiam, liberalitatem, clementiam, cui vitam a Deo quam longissimam concedi tam ardentem cupimus, ut de nostrae etiam vitae tempore ademptum aliquid singuli atque ad illius annos additum velimus. Hunc enim totius ordinis nostri tutorem fidelissimum, hunc propugnatorem iurium nostrorum fortissimum, hunc patronum beneficentissimum, hunc non tam dominum quam parentem nostrum clementissimum experimur. De quo si quid factum Deus aliquando voluerit, — quod utinam sero contingat: sed ut sint incertae res mortalium, ita ut ne quid vesper quidem serus vehat, scire possumus: — si quid ei humanitus acciderit (qui utinam natus esset immortalis), ad quem nobis confugiendum, cuius fides imploranda, cuius erit praesidium invocandum, nisi tuum, Sigismunde Rex Auguste? Non es procul dubio commissurus, quin, quem oris totiusque corporis figura et lineamentis refert, sis vita et moribus expressurus. Neque facies, ut quorum propugnationem tanto studio Serenissimum Parentem tuum suscepisse vides, in eorum salutem et conservationem non pari

ipse cura studioque incumbas. Ac in magna tuae et nostrae felicitatis parte id ponimus, quod ad eam aetatem iam pervenisti, in qua vitam, facta, mores Serenissimi Parentis tui contemplari cum iudicio possis³. Quae ut diligenter contempleris, rogamus; atque ita contempleris, ut ad eandem formam vitam tuam instituere in animum inducas. Qui volent, Iulios tibi, Augustos, Traianos imitandos proponant: mihi domi habere istos videris omnes. Etenim in uno Serenissimo Parente tuo Iulii clementiam, Augusti felicitatem, Traiani virtutem bonitatemque videre licet, neque fuit istorum unus quisquam tot et tam praeclaris animi et corporis dotibus ornatus, quot in Sereniss. Parente tuo non sine stupore quodam et admiratione cernimus. Quare vivum hoc exemplar, unde tu ipse progressus es, subinde intueri, in Sereniss. Parentem tuum tanquam in speculum inspicere atque inde tibi vivendi formulam sumito, cuius ego plurimis aliis virtutibus enumerando recensendis in praesentia supersedebo, ne sim longior. Neque enim dicam, qua prudentia, qua iustitia populos regat sibi subiectos; qua sit animi moderatione, qua clementia, qua bonitate; qua sit fortitudine in hostibus debellandis, non iis tantum qui videntur, verum etiam iis, qui quanto minus sub oculorum nostrorum aspectum cadunt, tanto cum eis bellum gerimus periculosius: cuius generis sunt ira, quae furor brevis est; voluptas, qua nihil est virtuti magis inimicum; dolor, metus, cupiditas, quibus in fraudem saepe homines impelluntur, frangunturque animi eorum et debilitantur, quo minus possint toto pectore, quod aiunt, in virtutem incumbere. Haec Serenissimus Parens tuus ita rationis imperio subiecit, ut ne inter privatos quidem, nedum Reges et Principes, hoc tempore facile quenquam reperire liceat, qui omnes animi sui motus perinde in sua habeat potestate. Ita ut qualem esse volunt sapientem suum Stoici, in quo nullae sint perturbationum procellae et tempestates, sed summa animi tranquillitas, talem unum propemodum hoc nostro saeculo inventum esse gloriari possimus: cuius in rebus, sive laetis sive tristibus eundem semper vultum videre liceat, cum mentis, a qua is fingitur, nulla fiat mutatio, nulla plane perturbatio. De iis Serenissimi Parentis tui praeclaris virtutibus, quibus cunctos aetatis nostrae huius Reges et Principes longo post se intervallo reliquit, non est mihi nunc propositum dicere; non quod eas tibi vel maxime imitandas non existimem, sed quod alio me vocat locus iste, in quo nunc consistimus, atque ut de pietate potius illius et religione verba faciam, hortatur: quae tanta est in Serenissimo Parente tuo, ut ego non dubitem omnes reliquas virtutes illius, omnes res feliciter gestas, omnes victorias et triumphos illi soli acceptos ferre. Nam neque haec, quae fortuita quidam appellant, neque illa, quae vera sunt animi bona, consequi tam affluenter unquam potuisset, nisi Deum tanto cultu et veneratione, nisi ministros eius tanto studio et benevolentia prosequeretur. Si enim, ut sapiens ille ait⁴, nemo potest esse continens, nisi Deus dederit, si omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum⁵: frustra se quisquam non solum fortunae, verum etiam animi bona adipisci posse sperat, nisi a Deo petere ista didicerit, nisi ea, qua par est erga Deum, pietate et religione fuerit. Haec est una virtus, qua qui caret, carebit omnibus, quam qui habet, habebit omnes. Si Rex esse vis, si Rex, inquam, esse vis non magis populorum et nationum, quod cumprimis magnum et amplum habetur, quam tui ipsius, quod multo est maius et amplius; si non populus tantum et nationes, verum etiam animi tui motus et affectiones rite regere vis et gubernare: pietatem imprimis amplectere, Deum cole, Deo te subice;

is deinde facile tibi subiciet cum populos et nationes, tum animi tui motus et affectiones, ita ut in potestate tua sis habiturus omnia, nihil repugnans et rebelle sensurus. Pietatis vero et religionis ac erga Deum venerationis exemplum nihil est, quod petas longius. Vides, ut Serenissimus Pater tuus pura mente puras ad Deum assidue preces fundit; vides, ut ornat, ut dotat ea loca, in quibus Deus colitur; vides, ut sacerdotes, Dei ministros, observat, ut eorum iura, privilegia, immunitates tuetur et propugnat. Hunc tibi, Sigismunde Rex, imitandum proponito: ad huius similitudinem et exemplum vitam tuam, mores atque actiones omnes dirigit. Hanc vero Ecclesiam, hanc sacerdotum coronam imprimis tibi tuendam et ornandam existimato. Hic enim maiorum tuorum cineres requiescunt, hic multorum reliquiae sanctorum summa cum religione asservantur, hic pro tua proque Sereniss. Parentum tuorum diuturna incolumitate felicitateque continuis Deus precibus et sacrificiis exoratur.

ex iisdem libris, e quibus N. 7 et 8, et ex Actis Tomie., vol. XV, B. Czart. MS. 275 f. 225 (cf. Kętrzyński, o St. Górski n 120).

¹ Diem hunc epist. N. 39, adnot. 15 demonstrat, iam „rex noster“, cuius in Cracoviam ingressus ibi commemoratur, non Sigismundus I sed filius eius intelligendus est, de quo eodem fere tempore, 13 Sept. 1538, Stan. Aichler Dantisco nuntiavit: „Sermus. rex noster iunior nuper ab exercitu rediit“. B. Czart. MS. 1597, chirogrph. ² Sic in MS. 275 oratio haec est inscripta, in utroque autem libro typis expresso, tum etiam in aliis Actorum Tom. Codicibus (Kętrzyński, l. c. 133 N. 31). „Or. ad Sig. II R. P. in reditu eius ab exercitu contra Valachos relicto, dicta in ecclesia Cathedrali Cracov.“ — Auctoris nomen nullus Tomicianorum codex profert, itaque Kętrzyński l. c. hanc orationem Stanisław Górski attribuendam putavit. A Hosio eam compositam esse demonstrat non solum id, quod ab Archiepiscopo Karnkowski inter Hosii orationes est collocata, sed etiam similitudo eius cum aliis Hosii orationibus vel epistolis (praesertim cum ep. N. 12 et 21). Non a Hosio tamen est pronuntiata, qui cum Canonicus Cracov. nondum esset, Regem salutare Canonicorum nomine non potuit. Ceterum Hosium toto mense Augusto et Septembri procul a Cracovia et apud Gamratum in Płock vel Pułtusk fuisse postquam ex Varmia revertit, de adventu autem Regis Cracoviam ex litteris aliorum cognovisse, sequentes epistolae N. 39 et 40 ostendunt. Itaque crediderim, orationem hanc pronuntiatam esse a Samuele Maciejowski, hoc tempore Decano Cracoviensi, inter Ecclesiae Cathedralis praefatos primo; cui cum Hosius etiam absens crebro litteras suas mittere soleret, hanc quoque orationem illo rogante mittere potuit: constat enim, eum saepius orationes, quas Maciejowski proferret, composuisse. ³ Sig. Augustus fuit tum undeviginti annos natus. ⁴ Sap. 8. 21. ⁵ Iacob., 1, 17.

39. Septembris 10 Płock.

Hosius Dantisco.

(Episcopo Culmensi postulante indutias cum Alexandro pactus est; num ille velit eis stare, dubitat; nova de Caesare, Valachis, Turcis et alia; a Cromero habuit litteras Bononia)

Quod indutias pactus sum cum adversario meo, feci valde invitus. Sed cum id tantopere a me postularet Rmus. Dnus. Culmensis ¹, a quo fui humaniter admodum et benigne acceptus, cumque prima haec esset eius postulatio et quasi primus hic daretur introitus in gratiam illius et benevolentiam, negare illi fas non esse putavi. Itaque solius Rmi. Dni. Culmensis auctoritas studiumque erga illum meum et observantia perfecit, ut me a faciendis indutiis non esse alienum ostenderem. Quae quam ratae, quamque firmatae sint, nunc certi habeo. Ita enim inter nos convenerat, non aliter obstrictum esse me debere ad servandas indutias, quam si intra dies quindecim allatum esset ab adversario instrumentum,

quo se ratas habiturum istas indutias promitteret. Dies iam non quindecim, sed triginta praeteriere, cum iste inter nos contractus factus est: ne verbo quidem mihi quisquam significavit, num instrumentum istud missum sit ab adversario nec ne. Id quod minus ferrem moleste, si non proprium nuntium ad R. D. Culmensensem misissem, a quo cum alia petebam, tum de instrumento isto certior fieri cupiebam. Sed cum nuntius meus Lubaviam venisset, tribus millibus passuum aberat Rmus. Dnus., ad quem litterae meae transmissae sunt. Cancellarius vero eius meas ad se cum legisset iisdem de rebus scriptas, licere iam dixit nuntio, ut Ploczkam reverteretur, neque opus esse, ut Rmum. Dnum. ipse conveniret. Cum is instaret, ut aliquid ad me litterarum daret, respondisse dicitur, missas iri mihi litteras Cracoviam, nam me iam in Masovia non esse. Id quod unde tam certo scierit, satis mirari non possum. Certe si tam cito Cracoviam proficisci cogitassem, nuntium meum non misissem. — Ita ego adhuc suspensus teneor: quid cogitet adversarius meus, quam ratas sit indutias habiturus, nescio. Quo maius perspecta, eo plus mihi fides eius est suspecta. Scio, quantum illi cedendum sit; scio, aliis in causis quemadmodum se gesserit; omnem vitam illius habeo exploratissimam; ac quo minus ei fido, hoc maiore studio curata sunt per me omnia, quae ad causam meam tuendam pertinent. Dedi etiam potestatem D. Decano Cracoviensi² aperiendi litteras meas a D. R. Culmensi scriptas, ut ex re nata rebus meis mature prospiceret. Videor iam non esse obligatus ad servandas indutias, quandoquidem non quindecim, sed totis triginta diebus de instrumento nihil rescivi, praesertim nuntio meo proprio ob eam rem misso: sed cunctabor adhuc nonnihil. Etsi rationibus meis satis esse provisum in Urbe arbitror, verum videat R. Dtio. V., quid interim fecerit adversarius meus in hoc indutiarum tempore, si modo sunt ullae indutiae. Hesterno die accepi litteras V. R. Dnis. Cracovia mihi allatas; iis fuere adiunctae aliae a quodam mihi amicissimo, quibus scribit, Senatum Gedanensem scripsisse S. Mti. Regiae, ut faciat potestatem adversario meo experiendi iure mecum super Canonicatu meo Varmiensi, rem adeo antiquatam rursus in dubium revocando. Retulerunt illi a sua Mte. responsum se dignum. Hic ipsis propemodum verbis scripsit fautor ille meus. Ac vellem scripsisset uberius, in quam tamen sententiam, aut quibus verbis responderit S. Mtas. Regia. Ex iis facile potest R. Dtio. V. coniecturam capere, vigilare meum adversarium. Sed quacunque tandem vigilantia sit, quacunque calliditate, fraude, astutia: spes est in Christo, fore ut vulpecula ista, quas tendit aliis plagas, in eas ipsa incidat. Ago ingentes gratias V. R. Dni., quae mihi suum contra illum patrociniū pollicetur: magnam ea res mihi addit *laetitiam*³, etsi maiorem mea iustitia. Opus esset mihi instrumento receptionis in ecclesiam, qua de re scripsi Rev. Dnis. Praeposito et Custodi Varmiensibus⁴ ante dies plus minus viginti. Curasse eos arbitror: si minus, quaeso R. Dtio. V. hortari eos dignetur, ut Cracoviam primo quoque tempore transmittant. Brevi enim illuc cogito. Nam binas ad me litteras scripsit D. Decanus, ne morer hic diutius. Expectamus in horas Breve possessionis, atque ea me causa longius hic detinuit. Sed si intra octo dies allatum non erit, Rmus. Dnus.⁵ in Poltowsko, ego Cracoviam cogito.

Nova haec sunt. Post decennales indutias pactas⁶, rogatus est Imperator a Rege Galliarum, ut per Galliam in Hispanias rediret. Quod cum fecisset atque Massyliam ingressus esset, claves portarum illi traditae sunt, praesidia, quae erant, deducta et quasi ditionis eius facta Massylia. Venit Rex ipse cum Regina, paceque

cum Caesare perpetua firmata, liberalius quam dici queat Caesarem tractavit effecitque, ut per penitiora Galliae iter in Hispanias faceret. Tota Sabaudia cessit Duci; filius Regis natu minor cum filia Ferdinandi Regis matrimonium contraxit; doti dictus est Ducatus Mediolanen., quem Caesar possidebit in id usque tempus, quo perfectum erit matrimonium nuptiaeque factae. — Ex Valachia haec scribuntur: militum nostrorum esse viginti milia; ii oppugnarunt arcem Choczim, sed nihil proficere potuerunt. Vayvoda⁷ cum longo tempore latitaret, neque certi de eo quicquam haberetur, ante paucos dies derepente venit cum exercitu 40,000 peditum pugnandi copiam nostris factururus. Pugna iam commissa existimatur. Deus nostros adiuuvare dignetur: qui medio tantum miliario ab hostibus abesse dicuntur. — Ante octo dies scriptum erat, venisse famulum Dni. Castellani Brzestens⁸, qui agit legatum apud Imperatorem Turcarum; is Dnum. suum ab Imperatore benignissime tractatum esse retulit, atque obtinuisse omnia, de quibus missus erat. De exercitu Turcarum horrenda narrabat: esse 500,000, statuisset Transilvaniam petere atque etiam Valachiam utramque, collocareque in ea Bassas suos. Ea fortasse fuit latitandi causa Vayvodae Valachiae. Nunc mirum est de Turcis silentium. Nemo quicquam scribit, estque suspicio, eum regressum esse cum exercitu. Nam ex Italia fuit allatum, Andreae de Auria⁹ datum fuisse a Caesare negotium, ut recta Constantinopolim proficisceretur cum classe. Id quod si factum ab illo est, fortasse rediit eo cum exercitu. Certe Valachus, qui diffidere rebus suis putabatur, factus est iam audentior: nisi quid aliud subsit. Deus conatus nostrorum fortunet. Nepos Pontificis¹⁰ duxit in uxorem filiam Caesaris¹¹, quae desponsata fuit Duci Florentino occiso¹².

Inter Hungariae Reges firma pax est¹³. Hungaria Ferdinando cessit, Transilvania cum patrimonio Ioanni. Uterque alterum honore praevenit, fratrem carissimum appellat, Regem salutatur Hungariae. Dicitur Ioannes habere 40,000 exercitum, Ferdinandus 12.000 peditum in auxilium misisse. Deus res eorum secundet et amicitiam hanc solidam esse velit et perpetuam. Rex noster¹⁴ ingressus dicitur Cracoviam cataphractus ad VI Calendas Septembres¹⁵.

Plura quae scribam, nescio: cum in aulam rediero, inde dabitur maior scribendi copia. Quae nunc scripsi, ea certa omnino feruntur, sed fortassis ante sunt cognita R. Dni. V., ita ut iam novitatis gratiam exuerint. Ego nihilominus volui mandato illius pro officio meo satisfacere. Etiam atque etiam vehementer peto R. Dnem. V., qua coepit gratia ea me prosecui dignetur atque tueri isthic pergat, habitura in aula servitorem, qui summa fide et diligentia iussa illius omnia exequetur. Quin et Deum precabor, quando hoc opis nostrae non est, ut ipse gratiam referat R. Dni. V. atque eam incolumem et felicem in multos annos conservet. Si perget esse, ut coepit, importunus Scultetus iste, neque adduci poterit per R. Dnem. V., ut me missum faciat, quaeso, ut ne gravetur mihi litteras dare, de quibus antea scripsi¹⁶, ad Regiam Mtem. et ad Cardinalem Protectorem. Commendo me iterum etc. Ex Ploczko IV Id. Sept.

Cromerus Bononia haec ad me scripsit: Postridie Idus Quintiles¹⁷ Caesaris navis una onusta in Hispanias rediens, deinde non multo post Pontificis altera, cum musicis et supellectili, aliquot et LX capsis, a piratis in Lygustico mari intercepta est. Barbarossa¹⁸ cum classe LX triremium non procul a continenti visus est apud Nicaeam dum illi inter se pacificabantur, trepidatumque est. Veneti

unius anni indutias cum Turco pacti sunt dimisso exercitu, quem in Carinthia habuerunt, cui praeerat Dux Bavariae.

Arch. Ep. Fr., D. 19, ep. 11, chirogrph.

¹ T. Giese. ² Maciejowski, qui eodem tempore scribit Varmiam: „Doctori Hosio ab Alexandro Sculteti negotium facessi Regia Mtas. molestissimo fert animo, ad quem dabuntur mandata, ut cesset a turbando homine quieto et oleo ipso tranquilliore, alioquin ea in re nihil profecturus et in eo, quod obtinet, turbationem vicissim, quam non sperat, magis periculosam quam vanam sensurus. Putat tamen Regia Mtas. ad Alexandri honorem magis pertinere, ut sine mandatis suis auctoritate Dnis. V. R. compescatur“. Maciejowski Dantisco, 2 Sept. 1538, MS. B. Czart. 1597, archetyp. ³ Sic procul dubio scribere Hos. volebat, quamvis hoc loco *iusticiam* scripsit.

⁴ Plotowski et Reich. ⁵ Petrus Gamrat Epus. Plocen., post Chojeński mortem nominatus Cracoviensis. ⁶ Niceae, 18 Iunii 1538. ⁷ Petrus Raresch. ⁸ Erasmi Kretkowski; instructio ad legationem Turcicam ei data, d. d. 7 Mai 1538, in Actis Tomic., MS. B. Czartor. N. 275, f. 191 et N. 282, f. 129. ⁹ A. Doria, dux classis Caroli V. ¹⁰ Ottavio Farnese. ¹¹ Margaretam. ¹² Alexandro Medici. ¹³ Facta Waradini 24 Febr. 1538. ¹⁴ Iunior, Sigismundus Augustus, cf. N. 38, adn. 1. ¹⁵ 27 Augusti. ¹⁶ Cf. N. 37. ¹⁷ 16 Iulii.

¹⁸ Chaireddin Barbarossa, dux classis Turcorum.

40. Septembris 29 Pultusk.

Hosius Dantisco.

(Ad aulam Regiam vocatur; de bello cum Valachis.)

Non potui a Rmo. Domino ¹ in aulam redeundi potestatem impetrare; quod cum in celeri esset Brevis ² expectatione, secum eo me reverti vellet: itaque coactus sum ex Ploczko in Pultowsko ³ regredi. Verum nudiustertius accepi a S. Mte. Regia litteras, quibus ut advolem ad aulam mihi mandat. Scribit etiam, optasse a se cives Gdanenses, supplicasseque, ut adversario mecum experiri de Canonicatu liceret, se vero hanc ei potestatem non concessisse ⁴, cupereque ex me praesente de tota causa certiore fieri. Itaque Calendis Octobribus hinc discedere versus aulam statui. Subditi huius Venerabilis Capituli causam Rmo. Dno. diligenter commendavi, qui se daturum operam recepit, ut ne quid ei amplius negotii exhibeatur; sed vellet sarciri damna atque iniuriam nobili factam. Quaeso R. Dnem. V., det operam, ut res ita transigatur, ne maiores excitare queat tumultus. — Nova haec sunt. Cum omnino proelium commissum speraretur, praeter spem et opinionem omnium pacem petivit ⁵; atque non solum ad propositas sibi condiciones accessit, verum etiam ultro se durioribus obligavit. Sed cecidit ei infelicit. Nam paulo post cum ingressi essent Turcae Valachiam, proditus est a suis et desertus, qui se simul omnes in fidem potestatemque Schelley ⁶ Alexandrovitz, a Caesare Turcarum sibi praefecti, contulerunt, ita ut neminem prorsus adiunctum sibi Vayvoda haberet praeter Hungaros duodecim. Cui uxor etiam cum liberis est petenti negata. Gravem sumus et formidolosum vicinum habituri; Deus nostri misereatur et adiuvet nos. Qui et V. R. Dnem. diu servet incolumem et felicem, cuius gratiae, favori et patrocinio me causamque Canonicatus mei Varmiensis diligenter commendo. Ex Pultowsko III Cal. Oct.

Arch. Ep. Fr., D. 19, ep. 12, chirogrph.

¹ Petro Gamrat. ² Confirmationis apostolicae Episcopatus Cracov. ³ Sedes Episcoporum Plocensium, hodie Pultusk. ⁴ Cf. N. 39. ⁵ Petrus, Palatinus (Vayvoda) Valachiae. Cf. Engel, Gesch. d. Moldau 178 sq. — cf. N. 39. ⁶ ? Stephani, cf. N. 42.

41. Octobris 26 Cracoviae.

Oratio ad Petrum Gamraturum Episcopum Cracovien.

in eius receptione ad Ecclesiam Cracoviensem dicta in templo Deiparae Virginis¹.

Advenientem te ad urbem atque Ecclesiam hanc, Praesul amplissime, ea qua par est veneratione excipimus: atque cum adventum incolumem, tum locum hunc, quem Dei Serenissimorumque Principum nostrorum beneficio amplissimum es consecutus, tibi plurimum gratulamur, Deumque ut fortunet precamur, quo spartam hanc, quam nactus es, ita ornes, ut te nobis pastore dato et Episcopo facilius eorum ferre possimus desiderium, qui, cum huic ipsi Ecclesiae praessent, ita se gesserunt, ut nunquam ex animis nostris eorum discedere queat memoria. Non illorum dico priscorum, quorum vel auditam tantum habemus memoriam, vel solis litterarum monumentis consignatam, sed duorum Ecclesiae huius luminarium, quae non ita pridem summo cum gemitu et plangore bonorum omnium extincta sunt: alterius cognominis tui Petri Tomicii, alterius omnibus amoris atque amicitiae vinculis tibi coniunctissimi Ioannis Choienski, quos ipsi ad Ecclesiae huius gubernacula sedentes vidimus, quos in optimam partem cognovimus, quorum praeclaras dotes admirati sumus, quorum in tuendis atque conservandis Ecclesiae huius nostrae commodis magnam et fidem et studium et auctoritatem perspeximus. Qui tam triste nobis desiderium sui reliquerunt, nulla ut id temporis longinquitas lenire potuerit, nisi tu potissimum successor datus esses, cui ad multa Dei munera, quibus illi affluenter ornati fuerunt, hoc accessit, quod vix quisquam fuit hominum memoria, qui tantum apud cunctos ordines gratia valeret, qui tanta sibi omnium summorum, mediorum ac infimorum studia, amores, benevolentiam conciliasset. Te videmus magno quodam et excelso animo omnem pecuniam tuam ad beneficentiam liberalitatemque ita conferentem, ut eam contemnere prorsus et pro nihilo ducere videaris, prae ut amicos tibi parare queas: quos omni auro qui dixit pretiosiores, is nihil potuit ad veritatem dicere propensius. Te conciliandae colligendaeque gratiae artificio esse instructissimum; te minoribus hisce virtutibus, comitate, affabilitate, benefica in omnes voluntate, liberalitate, splendore, munificentia ita ornatum cernimus, ut anteponi tibi nemo, vix quisquam tecum queat his virtutibus comparari. Quibus tu tanta tibi eorum hominum studia adiunxisti, apud quos summa cum potestate versabare, tanto tui cunctos amore inflammasti, ut ad nutum se tuum cuncti converterint, neque in mentem tibi venerit optare quidquam, quod non incredibili concessu atque ardore tibi fuerit tributum. Itaque cum studio isto et observantia hominum erga te, tum ingenio, solertia prudentiaque tua effectum est, ut maximae maximis de rebus controversiae sublatae, irae, quae videbantur implacabiles, sedatae, graves inimicitiae non extinctae modo sunt te arbitro, sed etiam ad amicitiam consuetudinemque traductae. Quae tua felicitas ut propria tibi sit et perpetua, atque ut in hac quoque dioecesi itidem, ut in illa, te ventos moderante pacata sint omnia et tranquilla, Deum suppliciter precamur; tantoque nos id facilius impetraturos confidimus, quod ad reliquam felicitatem tuam hoc quoque accessit, ut tibi tanto gubernatori ii sint remiges in hac urbe dati, qui non solum quod excelso plerique loco nati sunt, quod praestanti ingenio abundant, quod consilio atque omni

ingenuarum artium doctrina perpoliti habentur, verum etiam quod te multum et ex animo ament, magno tibi adiumento esse poterunt ad motus istos impendentes tranquillandos et ad conservandam Rempub. hanc nostram ecclesiasticam recte atque ordine administrandam. Vides, qua nunc circumfusus es sacerdotum corona: omnes nos primum ipsos ea, qua par est, animorum nostrorum humilitate fidei tuae potestatique subicimus; deinde, si quidquam erit in quoquam nostrum ingenii, si quis rerum usus, si qua prudentia, omnibus his rebus, si quae cuiquam ex hoc coetu inesse videbuntur, perinde ut tuis utare licebit. Quibus quanquam ipse tam abundas, quam qui maxime, ut non multum tibi aliena opera sit necessaria, tamen si non erubuit Moyses Iethro socero suo recta monenti auscultare², homini neque doctrina neque prudentia insigni, multo minus te facturum nobis persuademus, ut ab iis aliquando consilia poscere erubescas, quorum bona pars aut in litteris, aut in maximarum rerum usu non minimam aetatis suae partem consumpsit. Non ignoras procul dubio, te speculatorem esse a Deo constitutum, tibi per Prophetam dictum esse³: „Fili hominis, speculatorem te dedi domui Israël, et audies de ore meo verbum, et annuntiabis eis ex me. Si dicente me ad impium: morte morieris, non annuntiaveris ei, neque locutus ei fueris, ut avertatur a via sua impia et vivat: ipse impius in iniquitate sua morietur; sanguinem autem eius de manu tua requiram“. Terribilis est haec Prophetae vel Domini potius per Prophetam denuntiatio. Neque vero fieri potest, ut quisque Episcopus, hoc est speculator, tam sit cautus et diligens, ut omnia ipse oculis suis circumspicere queat; atque ob eam causam adiuncti illi sunt Praelati et Canonici, quorum alii oculorum, alii aurium, alii manuum vice funguntur. Horum itaque decet te tanquam membrorum tuorum curam gerere, neque aliter illis, quam ut corporis tui partibus prospectum velle. Quam in cognitionem si toto, ut aiunt, pectore incubueris; si omni studio prospexeris, ne quis ferox aper vineam tuam exterminet, ne quis inimicus homo in agro tuo zizania spargat, ne quis circumiens tanquam leo rugiens, quaerens quem devoret, aliquem ex grege tuo rapiat; si nos clerumque tuum universum sub umbra alarum tuarum difficillimis hisce temporibus ita protexeris, ut vel cognominem tuum Petrum Tomcium, vel amicissimum tibi fidelissimumque Ioannem Choienski, summos illos viros summaque auctoritate praeditos, extinctos nobis esse scire magis quam sentire queamus: et hic te Deus omni felicitatis genere cumulabit vitamque concedet incolumem et diuturnam, et posteaquam bonum certamen certaveris, cursum consummaveris, fidem servaveris, reposita tibi erit corona iustitiae,⁴ dicetque tibi Dominus in die illa iustus iudex: „euge serve bone et fidelis; quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, intra in gaudium Domini tui“⁵; et ea dabit praemia, quae praeparavit diligentibus se, quae nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt⁶. Nosque dicemus cum scriptura⁷: „qui malidixerit tibi, sit ille maledictus, qui benedixerit tibi, benedictionibus repleatur“. Dixi.

Ex iisdem libris eodemque MS. 275 (f. 227), e quibus N. 38.

¹ Haec oratio in Codice MS. nomen auctoris adscriptum non habet, haud dubie tamen a Hosio composita, a Maciejowski autem pronuntiata est; cf. N. 38 adnot. 2. ² Exod. 18, 14 — 27.

³ Ezech. 3, 17 — 18.

⁴ 2 Timot. 4, 7.

⁵ Matthaei 25, 21, 23.

⁶ 1 Corint. 2, 9.

⁷ Genes., 27, 29.

42. Novembris 1 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*De Canonatu Varmien. Nova de Valachia*)

Ago ingentes gratias V. R. Dni., quae tantum mea causa laborem susceperit in componenda controversia, quae mihi est cum D. Alexandro¹ de Canonatu et praebenda Varmiensi². Non dubito quin facturus sit promissa; illud vero multo minus dubito, si ex animo rem egerit, quin facile sit effecturus, ut affinis eius lite cedat. Ego vero, etsi iam sumptus nonnullos feci in causam hanc, tamen in gratiam V. R. Dnis. quietisque et otii causa libenter ei remittam et condonabo, modo ut me ille missum prorsus faciat. V. vero R. Dni. pro hac illius ope atque opera vicissim operam meam omnem servitutemque in perpetuum dedico, neque alia in re maiore studio elaborabo, quam ut gratum me illi semper et memorem huius beneficii ostendam.

Novarum rerum hic non multum est. S. Mtas.. Regia, Deo sit gratia, iam prorsus esse videtur restituta, nisi quod pedibus non incedit, non quin possit, sed quod veretur, ne recrudescat dolor, si usa sit pedum officio. Ex Hungaria nihil adfertur, nisi quod Petrus Vayvoda³ dicitur exercitum collegisse velleque eum ex Valachia eicere, qui est ei provinciae a Turcarum Imperatore praefectus. Deus conatus eius secundet: minus enim esset nobis Petrus hic vicinus metuendus, quam alter ille. Meliorem Valachiae partem ipse sibi Turcarum Caesar vendicavit⁴, deteriorem Stephano tradidit. — Hesterno die venit quidam ex Italia; is narrat, supplicationes ubique decretas esse pro Christianorum victoria. Nam Andream de Auria cum classe Pontificia, Imperatoria et Veneta Turcicam classem in quasdam angustias⁵ compulisse, ubi velint nolint, coguntur ei pugnandi copiam facere. Sunt autem numero Turcae multo plures. Deus laetum nobis nuntium concedat. De his, si quae certiora habuero, faciam V. R. Dnem. certiore. Cuius me gratiae etc. Cracovia Cal. Nov.

Ita subito mittere chirographum meum non est consilium, malo deliberatus scribere. Neque enim nescio, cum quo mihi res sit.

B. Czart. MS. 1618, f. 325, chirogrph. „in dorso: re. IX Novemb.“

¹ Sculteti, cf. N. 36 — 40. ² Eodem die scripsit Maciejowski Dantisco: „Cui ingentes ago gratias, quod mea causa Doctorem Hosium tam diligenter adiutum voluerit in praebenda hac sua Varmien., ac perinde id accipio ac si mihi ipsi factum esset“. MS. B. Czart. 1597, archetyp. ³ Qui a Turcis Valachia pulsus in Hungariam sese recepit. ⁴ Quae hodie Bessarabia dicitur, cf. Engel, l. c. ⁵ Sinus Ambracii vel Artensis in litore Albaniae, cf. Zinkeisen, Gesch. d. Osm. Reichs, II 780.

43. Novembris 4 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*De Canonatu suo Varmiensi.*)

Multum debeo R. Dni. V., cuius auctoritate adductus est tandem D. Alexander¹, ut a pacis consiliis non abhorreret; quam nullo negotio conficiet, modo

serio agat, quod promisit. Mitto mandatum ad renuntiandum condemnationi expensarum, si forte in eis condemnabitur, in eventum absolutionis meae ab instantia iudicii. A V. R. Dne. maiorem in modum peto, ut diligenter provideat, si quacessio futura est, ut ita fiat, nihil ut mihi postea negotii existere queat. Visum autem mihi est esse tutius, ut non solum coram R. Dne. V., verum etiam in Urbe fiat cessio, itaque mandatum ad eam mihi mitti postulo, atque procuratores ad cedendum constitui Reverendum D. Andream Czarneckowski, Canonicum Gnesnensem, Sanctissimi Dni. nostri Camerarium ac S. Regiae Mtis. apud eundem nuntium², et Venerabilem Dnum. Ioannem Vitinski, Canonicum Plocensem, cum potestate substituendi. Quaeso R. Dnem. V., ut id mandatum a D. Alexandro extorqueat. Ego pro tanta gratia in me R. Dnis. V. volo semper illi esse devinctissimus; atque ea omnia ut sibi de me persuadeat rogo, quae de servitore suo sibi addictissimo. Non fallam opinionem hanc de me V. R. Dnis. Cuius me gratiae etc. Crac. pridie Nonas Nov.

Arch. Ep. Fr., D. 19, ep. 13, chirograph. i. d.: „XV Novbr.“

¹ Cf. N. 42. ² Theiner II, N. 584, 585.

44. Novembris 4 Cracoviae.

. Hosius Tidemmano Gize (I) Episcopo Culmensi.

De eadem re, de qua N. 43, iisdemque fere verbis, mutatis tamen mutandis.

B. Czartor. MS. 1618, f. 321, chirograph., i. dor.: „recep. 22 Novembris“.

1539.

45. (Ianuario ineunte).

Hosius Dantisco.

(*Res novas refert, Maciejovium laudibus extollit.*)

Precor annum hunc ineuntem faustum et felicem R. Dni. V. atque una servitutum illi meam commendo. Cum legendas dedissem litteras R. Dnis. V. Rdo. Dno. Decano Cracoviensi¹, pro eo studio et observantia, qua summa est erga illam, designaverat iam suum quendam, quem ad R. Dnem. V. mitteret: simul atque vero certior est factus, proficisci isthuc D. Fabianum², quo semper R. Dtio. V. familiarissime usa est, non esse putavit operae pretium, ut suum aliquem mitteret, cum tam certi hominis potestas esset facta, cui quidvis ad R. Dnem. V.³ recte dare posset. Ego me totum in aere esse R. D. Vestrae profiteor, cuius singulari beneficio fore prorsus confido, ut Canonicatum meum, ut praebendam Varmiensem quiete mihi absque ulla molestia liceat possidere. Vellem dari mihi aliquando facultatem gratum meum et memorem animum erga R. Dnem. V. declarandi; hoc sibi de me certo ut persuadeat rogo, quod opera et servitute mea, si quis modo eius usus esse potest, perinde uti liceat R. Dni. V. atque eius, quem sibi scit esse addictissimum fidelissimumque. Si quid mihi aliquando oneris imponere fuerit

dignata, honoris et beneficii in loco id positurus sum, dum possim gratae meae voluntatis aliquam tamen R. Dni. V. significationem dare.

Quae hic agantur, supervacaneum esse puto R. Dni. V. scribere, cum vivam isthic epistolam habitura sit, D. Fabianum, a quo coram explicari omnia poterint melius, quam a me scribi. Is narrabit R. Dni. V., quid egerit classis nostra; tum, quae labe facta sit apud Puteolos, quemadmodum terra discesserit, flamma eruperit, magnumque terrae spatium favillis conspersum sit; quemadmodum fugerit mare, ac parietinae quaedam repertae sint. Dicet etiam, quae mandata habuerint legati Smi. Romanorum Regis; quid responsi tulerint; neque tacebit, quae sit Valachi legatio. Fortassis et illud commemorabit, quemadmodum Praelati Cracovienses coeperint Evangelium praedicare. Principio D. Decanus, cum de S. Spiritu missa haberetur, deinde D. Archidiaconus¹ in Natali Christiano, tum D. Cantor² in die divi Ioannis. Quibus de rebus ego copiosius scripsissem R. Dni. V., nisi viva voce D. Fabiani melius narrari posse persuasum haberem. D. Decanus praeclare se gerit, magnos labores sustinet. Habuit in templo concionem de pace sane elegantem; postridie alteram in Senatu: ubi, quod est Cancellarii munus, proposuit, quibus de rebus esset consultandum, magna cum laude et admiratione omnium. Stupenda res est, quemadmodum unus tot laboribus sufficere possit. S. Mtas. Regia multum afficitur dotibus eius tot tam praeclaris. Placet sibi, quod virum talem habeat. Cupit eum esse Cancellarium, sed non desunt, qui adversentur modis omnibus. Nihil ei maiori est impedimento quam dignitas, quam virtus, quam probitas, quae tamen olim adiumento esse solebant. Ego sum adhuc in optima spe³. Sed si ea me, quod Deus omen obruat, fefellerit, celerius opinione omnium me Varmia videbit. Haec ego liberius scribo R. Dni. V., et certe soli illi scripta velim, ne si quid emanaret, fraudi mihi esse posset. Cetera explicabit latius R. Dni. V. D. Fabianus. Deum precor, ut anni huius exortum R. D. Vestrae felicem esse velit. Cuius me gratiae etc.

B. Czart. MS. 1618 f. 927, chirogrph. sine die et anno, quem epist. sequens N. 46 demonstrat; in dor.: „XIX Januar.“

¹ Maciejowski, Secret. Majori Regni Pol. ² Wojanowski? cf. N. 31 adnot. 1. ³ MS.: *quidvis ad R. D. V. quidvis.* ⁴ Georgius Myszkowski. ⁵ Ioannes Wilamowski. ⁶ Maciejowski nominatus est Vicecancellarius mense Februario 1539, v. libri *Metrices Regni*, cf. N. 48.

46. Ianuarii 11 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Nova ex Urbe; legati Hungarici expectantur.*)

In magnis meis occupationibus non potui, quin pauca scriberem ad V. R. Dnem., etsi ne quod scriberem habebam. Nam per Dnum. Fabianum scripsi omnia, quae scriptu digna iudicabam. Quanquam a discessu illius allatum erat ex Urbe, evasisse quidem angustias illas Barbarossam¹, sed vi tempestatis classem eius disiectam esse: desiderari naves magnas XX, — quanquam de XL scribunt alii, et quidem S. Mti. Regiae. Dux Urbini² mortuus belli praebuit materiam. Conatur Pontifex ducatum Ecclesiae vendicare tanquam divi Petri patrimonium, Veneti stant a filio ducis mortui. Duci Florentiae³ factae fuerunt insidiae: veneno

dicitur appetitus; sed non processit: fraus detecta est, de sonte sumptum supplicium. Pontificis opera factum dicitur. Hic legati insignes a Ioanne Rege in horas expectantur: D. Brodericus, Episcopus Vaciensis, D. Verbeut/⁷/⁴ Cancellarius, D. Perreni Peter. Num abducturi sint sponsam⁵, incertum est. Nihil est praeterea, quod scribam. De canonicatu meo iam confectam esse rem spero opera V. R. Dnis., cui pro hoc beneficio obstrictus esse semper volo et obligatus. Deum precor etc. Cracovia III Id. Ian.

Mitto nugas quasdam Italicas.

B. Czart. MS. 1618, fol. 329 chirograph.; in d.: „26 Ianuarii“.

¹ Cf. N. 39 adn. 18, et N. 42.

² Franc. Maria della Rovere.

³ Cosimo de Medici.

⁴ Stephanus Verbóczy.

⁵ Isabellam, filiam Sigism. Regis, desponsatam Ioanni Zápolya.

47. Februarii 5 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De canonicatu Varm.; de carminibus in nuptias filiae Regiae compositis; de Turcarum consiliis.)

Ex litteris D. Praepositi¹ factus sum certior, quod Georgius von Suchten acceperit possessionem Canonicatus Varmiensis, quem habuit D. Snopeck. Mihi vero num lite cesserit, nihildum certi cognovi. Equidem non dubito pro ea fiducia, quam in favore et gratia R. Dnis. V. erga me collocatum habeo, quin non alia ratione Canonicatu illo cessum ei sit, quam ut ipse mihi lite cederet. Hoc enim videor ex litteris R. Dnis. V. ad me scriptis collegisse. A qua tamen in horas aliquid certius expecto.

Abducta est tandem Serma. Sponsa Cal. Februariis. Epithalamia scripserunt nonnulli adolescentes. Inter eos Doctor Glandinus², cuius aetas quae sit, non ignorat R. Dtio. V. Ceterum Sebastiano Marschewski³ minor adhuc est aetate, agit nunc annum decimum nonum, sed est ingenium illius admirabile, quemadmodum ex carminibus eius coniecturam faciet R. Dtio V. Callet idem adulescens aequè propemodum graecam linguam atque latinam. Non vidi pari aetate, qui cum eo esset conferendus. — Supervacaneum esset me describere R. Dni. V. nuptias istas, cum ex iis, quae mitto, possit omnia cognoscere. Praeterea nihil huc allatum est novi, nisi quod qui missi erant speculatores a Rege Ioanne⁴, ii redierunt, atque cum in diversis fuissent locis, ita ut unus de alio nihil scire potuerit, idem tamen omnes retulerunt, decretum esse omnino Turcarum Tyranno aut potiri hoc anno Hungaria, aut in ea perire; quod posterius faxit Deus ut eveniat. Confirmatur etiam rumor de classe illius maiori ex parte tempestatibus submersa⁵, statutumque illi esse aiunt, nunquam amplius classe decertare aut eam conficere, etiamsi de omnibus locis maritimis in dubium ei esset veniendum. Pontifex interea de S. Petri patrimonio augendo deque Urbino sub imperium Ecclesiae subiungendo sollicitus est. Nihil aliud occurrit scriptu dignum. Commendo me etc. Crac. Nonis Febr.

Arch. ep. Fr. D. 19, ep. 14 chirograph., id.: „XXI Februarii“.

¹ Varmiensis, Pauli Plotowski.

² Epithalamium Isabellae... ad Ser. maritum Ioannem....

proficiscentis, Crac. ap. H. Vietorem, 1539. 4to; — cf. N. 22.

³ Cf. Janocki, Janociana I, 183; Epi-

thalamion in nuptiis... Ioannis... et... Isabellae... versibus heroicis compositum per Seb. Marschevium

Crac. ap. H. Vietorem 1539. 4to.

⁴ Zápolya.

⁵ Cf. N. 46.

48. Martii 12 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Maciejowski Vicecancellarius Regni factus; a Turcis periculum imminet.*)

In magnis meis scribendi occupationibus, non potui, quin aliquid tamen ad R. Dnem. V. litterarum darem, utcunque nihil ab ea vicissim ad nos adferatur. Annuntio illi rem gratam, ut opinor, et iucundam: D. Decanus noster Crato, quem habet V. R. Dtio. sui studiosissimum, factus est Regni Vicecancellarius¹. Cetera non satis ad nos laeta adferuntur. Sumus in magno metu a Caesare Turcarum, quem omnino in Valachiam venturum aiunt, atque ita in faucibus Regni futurum. Deus omnipotens consilia illius evertat atque eum a nobis quam longissime avertat. Tartarorum copiae ingentes esse feruntur, qui in procinctu iam sunt, etsi nuper fusi sunt quingenti. Decreta est contributio decem et octo grossorum, litterae praeterea restium iam scribuntur, quin et maioribus adhuc viribus hostibus resistetur, si necessitas postularit. Deus protector noster sit. Quaeso, ut me R. Dtio. V. faciat certiolem, quo in statu sint res meae. Cuius me gratiae etc. Cracovia IV Id. Mart.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 15. chirogrph., i. d.: „VI April.“

¹ Cf. N. 45.

49. Martii 18 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Custodem Varm. mortuum esse dolet; ut Custodia sibi tradatur, petit.*)

Ex iis, quae scripsit V. R. Dtio. ad R. Dnum. Vicecancellarium¹, factus sum certior, transactum iam esse cum D. Alexandro² negotium, sed eum tamen non omnino satisfecisse schedae, qua se cessurum caverat. Quod cum brevi me cognitum ex suis ipsius litteris R. Dtio. promittat, perferam hanc moram; sed ingentes tamen ago gratias, quod mea causa tantum operae et laboris suscepit. Quantum potero, dabo operam, ut me gratum et memorem cognoscat. Allatum est huc D. Felicem Reich³ et D. Schnellenberg⁴ e vita excessisse. Etsi uterque vir fuit bonus, alter tamen ille, qui et Custos erat, valde fuit ecclesiae necessarius, quae quidem talis viri interitu magnum damnum fecisse videtur: unus enim ille praeclare officio suo fungebatur et omnia prope solus Ecclesiae onera sustinebat. Non est mihi dubium, quin R. Dtio. V. pro officio suo provisura sit Ecclesiae suae de alio aequo digno, qui sit actu, quod aiunt, sacerdos. Nam non praeterit illam, quantus sit in Ecclesia ista sacerdotum defectus. Habeo ego ius adhuc integrum nominationis meae⁵; quod si in pontificio mense vacatio haec contigit, cuperem eius vigore Custodiam assequi. Qua in re ut adiutrix mihi esse velit R. Dtio. V., magnopere quaeso⁶. Quod si eadem nominatio mea ad Canonicatum quoque assequendum robur habuerit, hunc ego libenter favebo ei, quem dignum esse iudicaverit V. R. Dtio.; quin et ipsam Custodiam si fuero assecutus, libenter in manus R. Dnis. V. resignabo, si forte alibi me quam Varmiae sedem figure

contigerit. Scripseram proximis litteris R. Dni. V., iam esse missas restium litteras; sed eae scriptae quidem fuerunt, sed certo tamen consilio nondum sunt missae. Novi huc nihil est allatum. Deus etc. Crac. XV. Cal. Apr.

B. Czart. MS. 1618, fol. 333, chirograph., i. d.: „28 Martii“.

¹ Maciejowski. ² Cf. N. 42. — „Pacificam possessionem canonicatus sui Doctor Hosius soli propemodum V. R. Dni. debet, cui ego quoque multum eo nomine me debere profiteor; quod enim a R. Dne. V. ei benigne fit, id pro animi in illum mei propensione mihi ipsi factum esse interpretor. Quaeso R. Dnem. V., ut qua coepit gratia eum proseguere pergat, quod ipse omni obsequio servituteque sua mereri conabitur“. Maciejowski Dantisco 18 Martii 1539, MS. 1597 Bibl. Czart. ³ Custos Varmien. † 1 Martii 1539, Erml. Zeitschr. III, 539. ⁴ Henricus Snellenberg, Canon. Varm. † 24 Febr. 1539; Acta Cap. Varm. ⁵ Cf. N. 26 adnot. 6. ⁶ Idem petebat a Dantisco Maciejowski in scheda propria manu scripta, litteris iam citatis inclusa.

50. Aprilis 9 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*De Custodia Varm., de rumoribus ex Germania allatis, de incursione Tartarorum.*)

Scripsi R. Dni. V.¹ habere me ius nominationis ad Ecclesiam Varm. R. Dnis. V., cuius vigore acceptare velim Custodiam nunc in mense pontificio vacantem; rogavique, ut in ea assequenda favorem patrociniumque suum mihi praestare dignaretur. Quod quidem nunc etiam vehementer rogo: necdum enim, quid factum ea de re sit, a quoquam certior sum factus. Etsi vero nondum constitutum habeo, an et quando Varmiae sedem sim fixurus, tamen, quod bona cum gratia R. Dnis. V. fieri possit, cuperem de domo mihi provideri. Qua in re ut et consilio et auxilio suo praesto mihi sit R. Dtio. V., magnopere quaeso; habitura me sibi pro istis beneficiis devinctissimo devinctiorem.

Nova huc certa nulla adferuntur. Rumor est, magnas Lutheranorum copias in armis esse; Cardinalem Moguntinum² a suis pulsum in arcem quandam concessisse. Haec mercatoribus scripta sunt, quam certa sint nescio. In Regni vero fines invasisse iam dicuntur centum Tartarorum milia, nos nondum satis sumus parati. Habent, ut fertur, tormenta quoque bellica. Deus adiutor noster et protector noster esse velit. Cetera leget R. Dtio. V. in scheda praesentibus inclusa. Cuius me gratiae etc. Crac. 5 Id. Apr.

Arch. Ep. Fravenb. D. 19. Ep. 16. chirograph., i. d.: „26 April“.

¹ N. 49. ² Albertum Marchionem Brandenburg.

51. Mai 10 Bolechovice¹.

Hosius Cantor et Canon. Varmien. Dantisco.

(*Petit, ut Maciejowski Regi ad vacantem Episcopatum a D. commendetur; de causa sua cum Alexandro Sculteti.*)

Summis precibus a R. Dne. V. peto, ut, quod sponte sua factura est, persuadeat diligenter S. Mti. Regiae, quandoquidem excessit e vita R. D. Posnaniensis², ut habere velit rationem Dni. Vicecancellarii.³ Quem ego, ut verum fatear, Praemisliensem quam Posnaniensem Episcopum renuntiari malim, quod

verear, ne munere Vicecancellarii spoliatur, si sit maiorem Episcopatum assecutus. Verum id iudicio R. Dnis. V. Quo dignior est, quo melius meritis, hoc a nonnullis maiore studio elaboratur, ne dignitatis, ne meritorum suorum fructum capiat. Sed de his satis: metuo namque, ne abrumpere cogar epistolam, quae etiam mihi causa fuit inde incipiendi, quod mihi maxime cordi fuit. Venio nunc ad ea, quae scripsit R. Dtio. V., ut si potero respondeam ad singula. Quod iubet a me syngrapham confici ad instar eius, qua pro me fidem suam Alexandro obstrinxit: id certe facturum essem libenter, sed exemplum syngraphae R. Dnis. V. ad manum non habeo; quin etiam misisse mihi iam videor, neque videor solum, sed ita esse memini. Mittam nihilominus aliam, ut primum Cracoviam rediero, quod futurum est, Deo bene iuvante, intra dies quindecim. Quanquam istae syngraphae dicuntur nullius esse usus; neque enim per syngraphas fieri cessio consuevit, sed eam coram publico notario facere necesse est instrumentumque cessionis conscribi et procuratores ad cedendum constitui. Quod quidem factum a me fuit: miseram enim instrumentum, in quo procuratores constitueram, qui cederent meo nomine litium expensis, atque eiusdem generis instrumentum ab Alexandro mihi dari postulabam: sed ea ratio nescio cur illi non placuit. Vereor, ne quid monstri alat impostor iste. Sed si quid coeperit, dabo operam, ut eum satietas capiat istarum litium. Satis commendatus est per Mtem. Regiam. Pontifici et Cardinali¹, sed multo factus est illis commendatior litteris Mtis. Reginalis², sollicitante Palatinide Conopaczki³; quae in eam rem dicitur prorsus incumbere, ut exterminetur ex Ecclesia atque sacerdotiis omnibus spoliatur: ita futurum est Deo bene iuvante, ut ipse exedere cogatur, quod aliis intrivit. Malos male perdet Deus. Supervacaneum esse puto rogare V. R. Dnem., ut me in Cantoriae possessione tueatur, cum id proculdubio summa sit alacritate factura. Qua re ex devinctissimo reddet me sibi devinctiorem. Cessi iure, quod reliquum habui nominationis meae, sed vereor, ut sit aliquid reliquum. Curae tamen futurum est⁴ D. Vicecancellario, ut ne sit inutilis ista cessio. Non licet plura, ut maxime vellem. Hesterno die, antequam discederemus Cracovia, allata sunt iterum horrenda nova de ingenti Tartarorum et Turcarum exercitu. Deus nos tueatur et servet. Quem precor etc. Ex Boliechouice. VI Id. Maii.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 17, chirogrph., i. d.: „25 Mai“.

¹ Cf. pag. CLXV adnot. a. ² Stanislaus Oleśnicki, † 27 Aprilis 1539; Dlugessii Vitae episc. Posnan., cum supplem. Thom. Treteri. ³ Maciejowski. ⁴ Protectori Regni Poloniae cui Rex Sigismundus d. 6 Mai scribit:... „Atque eius quidem indignitatis, qua isthic afficimur, rescindendis donationibus nobis factis, auctor esse dicitur Alexander Sculteti Canon. Varm., homo impurus, de cuius plurimis vitiis et flagitiis multa sunt ad nos delata. Qui, quo impunius ei liceret quaecunque vellet facinora designare, exemptionis etiam isthic privilegium obtinuisse dicitur, ut contra interpositam fidem et iusiurandum, excusso oboedientiae iugo, quae mater est virtutum omnium, praeceps ire posset in baratrum cunctorum scelerum et flagitiorum. Ac quantum illi profuerit privilegium istud exceptionis, quam belle profecerit in schola turpitudinis, ex scheda supplicationis Rma. Ptas. V. cognoscet. Interea tamen homo iste impurissimus nescimus quibus rebus tantam nactus est in curia ista auctoritatem, ut arbitrato suo quos vult, eos exturbet, quos vult eos intrudat in Ecclesiam Varmiensem. Eiecit enim proximis hisce diebus ex illa Felicem Reich, virum et doctrina et integritate praeditum singulari, ipseque in locum eius successit, itidem etiam alium quandam virum bonum, atque puerum sororis suae in locum eius suffecit, alium Cantoria, alium Decanatu evertere est conatus; neque ita pridem Praeposito Varm. Secretario nostro [P. Plotowski] omnium fortunarum periculum creavit, atque conari etiamnum dicitur, ut ei omnia sacerdotia eripiat, quae decem et septem plus minus

annos possidet, ut nemo eorum nomine ullam unquam ei actionem intentaverit. Adortus erat et alterum secretarium nostrum Stanislaum Hossium (!) Iuris utriusque Doctorem, Cantorem et Canonicum eccl. Varm., eique actionem intentavit de Canonicatu et praebenda Varm. Cessit postea lite, sed cum idem vigore nominationis nostrae Cantoriae possessionem eadem in Ecclesia accepturus esset, prohibere cum conatus est, quod se ad hanc ipsam nescio quem regressum habere diceret, quem tamen non ostendit. Nunc nos Rev. Pstatem. V. rogamus, ut operam det, ne quid homo iste tam impurus tamque controversus contra servitores nostros isthic obtineat; dignior enim est, qui ex collegio Canonicorum exturbetur, quam qui novas aliquas in eo dignitates adsequatur. Suscipiat itaque R. Ptas. V. servitoris nostri Stanislai Hossii (!) propugnationem, cuius longe diversa vita, diversi mores sunt, quemadmodum ex interprete isthic nostro Venbli. Andrea Czarnkowski uberius cognoscere poterit, neque solum tuendum hunc nostrum suscipiat, verum etiam ut caenum atque labes Collegii Varmien. meritis impunitatis suae poenas det, ut privilegium istud exemptionis inducatur, elaboretur.... Corp. Narusz. 56, 125; ibid. 127 litterae Regis de eadem re ad S. Pontif. d. d. 10 Mai. ⁵ Quae etiam ad Dantiscum d. 3 Mai litteras suas hoc in negotio dedit: „Non ignoramus, quanta est isthic eius Sculteti conversatio, qui omnibus bonis turbas facessit et homo a professione sua alienus coniugatusque sit. Quod quidem a Sinceritate tua ferri atque permitti miramur: aliunde enim Lutheranismum prohibemus et quod in oculis publicum est ferimus. Officii Stis. V. fuisse existimamus: una et capituli sui, huiusmodi hominem corrigere et procul cum scorto suo ab Ecclesia Dei abigere“. Ibid. N. 122. ⁶ Cf. N. 28, adn. 3.

52. (Circa Mai 10) Bolechowice.

Hosius Dantisco.

(*Probat eius libellum.*)

Libelli ¹ R. Dnis. V. plus dimidiam partem perlegi in gravissimis meis occupationibus: probabatur plurimum. Nunc animo sum futurus quietiore. Est una et D. Archidiaconus ² in itinere et D. Doctor Borgk: perlegemus diligentius. Postquam rediero, dabo operam, ut sub prelum mittatur, ita ut mihi sororis filius ³ R. Dnis. V. mandata dedit. Cuius me gratiae commendo. Ex Boliechouice ⁴.

B. Czart. MS. 1618 f. 931 chirograph. sine die et anno, in dorso: „25 Mai“; itaque eodem tempore, quo N. 51, scripta videtur.

¹ Cf. N. 54 et 57. ² Georgius Myszkowski, cf. N. 45 adnot. 4. ³ Ioannes Hannonius, cf. N. 54. ⁴ Alium locum volebat primum scribere, sed delevit: „Cracovi Luboric“ (sc. Luborzycza, v. p. CLXV adn. a priusquam scripsit.

53. (Circa Mai 15) Piotreoviae.

Oratio Petri Gamrat Episcopi Cracoviensis in Synodo Provinciali, ab Hosio composita.

(*Causam collapsae et rationem iuvandae religionis ostendit.*)

Etsi graves causae fuerunt, quamobrem ad hanc ego Synodum non venire potuissem, praecipue cum alios minoribus saepe de causis in sua se Dioecesi continuisse atque per nuntios suos rem transexisse scirem, duplici tamen ratione sum adductus, quamobrem huc veniendi laborem caperem. Primum, quod eo loci redactam esse rem ecclesiasticam video, ut omnes nos, Provinciae huius Episcopos, ad eam fulciendam et sustentandam convenire sit necesse, neque alienis oculis rem gerere, quod non felicissime succedere consuevit, sed ipsos praesentes

praesenti consilio et auxilio periclitanti Reipublicae nostrae subvenire. Deinde quod cum prima esset haec Synodus, quam V. Dno.¹ edixit, habendum hunc illi honorem putavi, ut eam praesentia mea honestarem atque aliis collegis meis exemplo essem alacriter mandata Dni. V. exhausti atque illius auctoritatem conservandi. Quod officium meum Dni. V. gratum fore non dubito, et quo maiore me videt erga se studio et observantia, hoc minus eam commissuram confido, quin et ipsa pari in me voluntatis inclinatione propendeat.

Quoniam vero sola haec causa est Synodi congregandae, ut Reipublicae ecclesiasticae consulatur, ut ea debilitata recreetur, luxata restauretur, collapsa erigatur: dicam equidem, prout ingenii mei captus feret, quaecunque ad constituendam illam putavero pertinere. Docuit nos Magister noster, qui est „altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei“², ut primum quaereremus Regnum Dei „et haec, inquit³, omnia adicientur vobis“. Regnum hoc Dei, quod primum nos iussit Christus quaerere, Evangelium est, quod qui non erubescit, is fit petitionis eius compos, qua quotidie advenire ad nos Regnum Dei postulamus. Assequitur enim hoc, ut⁴ „non regnet peccatum in eius mortali corpore, ut non oboediat concupiscentiis eius, sed neque exhibeat membra sua arma iniquitatis peccato, sed exhibeat se Deo tanquam ex mortuo viventem et membra sua arma iustitiae Deo. Neque peccatum ei dominetur in mortem, sed gratia regnet per iustitiam in vitam aeternam.“ Hoc regnum intra nos esse, docet idem Magister noster Christus⁵, ita ut non sit illud quaerere longius necesse. Quo maiore sumus reprehensione digni, qui Dei regno posthabito, quod intra nos est, contra salubre praeceptum Magistri nostri, Satanae potius Regnum quaerimus: ac verbo quidem, ut adveniat nobis Regnum Christi, quaerimus, re vero ipsum Satanam in nobis regnare volumus. Ibi enim Regnum est Dei, ubi regnat caritas, gaudium bonae conscientiae, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Ibi contra Regnum est Satanae, ubi regnat fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, quae est avaritia, inimicitiae, contentiones, aemulationes, irae, rixae, dissensiones, sectae, invidiae, ebrietas, commensationes. Hic iam in se unusquisque nostrum descendat....

Hic omittimus, quae Rescius in Vita Hosii I, 18, v. supra p. XXII lin. 8, posuit usque ad verba: „dubitare incipiant“, ibid. lin. 27; quae autem sequuntur usque ad verba: „opinionem habeat“, quamvis etiam a Rescio, ibidem lin. 27—40, sint exscripta, tamen hic repetenda putavimus, quod illic ab eo nonnulla sunt omissa.

....neque adduci facile possunt, ut esse ulla credant aut supplicia inferorum aut gaudia beatorum. Sic enim ratiocinantur: „Si quid esset eiusmodi, quod his de rebus praedicant sacerdotes, futurum, ut ipsi primum aut metu suppliciorum aut spe praemiorum a malo declinarent et facerent bonum“. Hinc est, quod fluctuare cernimus multorum conscientias, atque alios hanc, alios aliam sectam profiteri, plerosque etiam a fide Christiana propter mores nostros impuros desciscere atque ad perfidiam delabi Iudaeorum. Cuius rei culpa non penes alios residet, quam penes nos, qui cum recesserimus de via et scandalizemus plurimos, nihil mirum est, si dedit nos Deus contemptibiles et humiles omnibus populis. Redeundum itaque nobis est in viam, corrigendi sunt pravi mores nostri, vitaeque nostrae commutatione placandus nobis est Deus, ut non in finem irascatur nobis: ita futurum est, ut et haec temporalia, quae nobis adiecta iri Regnum Dei quae-

rentibus Deus promisit, nemo nobis eripiat, et ut consequamur praeterea Regnum illud Dei sempiternum: non hoc, inquam, duntaxat Regnum gratiae et misericordiae, quod intra nos est, sed Regnum etiam illud aeternae gloriae, in quo Christus sine fine regnat cum Patre et S. Spiritu in saecula saeculorum. Posteaquam vero in vitam primum ipsi nostram inquisiverimus atque eam in melius commutaverimus, tum demum in aliorum nos quoque mores inquirere oportet. Neque enim nostra solum, verum et eorum facta praestare nos debemus, qui sunt a Deo curae nostrae pastoralis commissi. Nos enim Deus speculatores dedit domui Israël, sanguinem eorum, qui perierint, de manibus nostris requisiturus⁶. Oportet itaque nos diligenter speculari, quemadmodum se quisquam gerat in Dioecesi nostra, qua vita, quibus moribus sit; atque illud inprimis, quam de Deo, de fide, de religione opinionem habeat. Ad ea enim tempora devenimus, quibus nullus potest tam impius error reperiri, qui non suos habeat approbatores. Ei rei documento esse potest vestra (?) illa mulier⁷ eo impietatis in Dioecesi mea prolapsa, ut nullus in hunc usque diem haereticorum visus sit tam foede tamque turpiter errasse. Cui si adhibita medicina mature fuisset, non ad extremum usque in hac tam impia tamque detestanda sua pertinacia permansisset. Nunc eorum, qui ante me Ecclesiae meae gubernacula tenuerunt, conniventia factum est, ita ut obstinatus esset atque obfirmatus animus illius, ut certum supplicium adire potius voluerit, quam de sua se impia sententia dimoveri passa sit. Atque utinam haec esset sola mulier in tam foedum atque impium errorem prolapsa! sed horrenda sunt, quae ad me perferuntur, quae fortasse brevi in apertum proferentur⁸. Occidimus multorum animas nimia nostra negligentia, dum diligentiores sunt lupi in rapiendis illis, quam nos, qui Pastores vocamur, in tuendis et conservandis. Qui tum futurus est aestus noster, qui timor, qui angor animi, quae trepidatio, cum severus et incorruptus iudex ille rationem a nobis reposcet villicationis nostrae? Quod nisi clemens potius et misericors, quam iustus esse fuerit dignatus, vix quisquam nostrum effugiet, quin horrenda illa verba audiat⁹: „Tollite ab eo talentum et inutilem servum eicite in tenebras exteriores: illic erit fletus et stridor dentium“.

Dati sunt nobis adiutores multi, quorum alii oculorum, alii aurium, alii linguae, alii manuum officio fungerentur: saltem per hos munus nostrum expleremus, saltem id nobis curae esset, ut ii onera nostra ferrent, ut impiorum ad nos nomina deferrent, eorum praesertim, qui a fide aberassent. Sed dum de mammona ista iniquitatis nimio plus sumus solliciti, dum in solam illam coacervandam omnem curam nostram et sollicitudinem defigimus, fit illud in nobis verum, quod a Servatore nostro dictum est¹⁰: „Non potestis Deo servire et mammonae“. Nam neque ipsi nostro officio satisfacimus, neque ut alli eo recte fungantur, curam et studium habemus. Itaque cum alia nobis vitia declinanda sunt, propter quae nomen Dei blasphematur in gentibus, tum haec praesertim idolorum servitus, quae est avaritia, remis, quod aiunt, velisque fugienda est. De hac enim per Prophetam scriptum est¹¹: „Aurum suum et argentum suum fecerunt sibi idola, ut interirent“. Non aliam Propheta certiore esse causam interitus commemorat, quam avaritiam, quam solam idololatriam Paulus appellat¹². Meminisse debemus, dispensatores nos bonorum istorum temporalium, non Dominos, a Deo esse constitutos. Hic iam quaeritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur. Bona nostra bona sunt pauperum; inter eos itaque facultates Ecclesiae sunt partiendae, ut, quod Dei est, Deo reddatur. Haec enim Dei verba sunt¹³: „Quicquid fecistis uni de his

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

fratribus meis minimis, mihi fecistis“. Recte dictum est a quodam quamvis Ethnico¹⁴: „Nihil est tam angusti animi tamque parvi, quam amare divitias: nihil honestius magnificentiusque, quam pecuniam contemnere, si non habeas: si habeas, ad beneficentiam liberalitatemque conferre“. Propria haec virtus nostra esse debet beneficentia et liberalitas in pauperes. Neque vero sublevare modo Ecclesiae opibus fratrum nostrorum nos paupertatem oportet, verum etiam providere pro virili nostra, ne ex abundantibus fiant pauperes, ex habentibus non habentes, quemadmodum fieri consuevit, cum hostes nemine resistente grassantur in provincia atque excisionem, inflammationem, eversionem, depopulationem, vastitatem multorum tectis atque agris inferunt. Quod si duo illa luminaria Ecclesiae, Ambrosius et Augustinus, etiam vasa Dominica propter captivos et indigentes frangi et conflari iuebant et indigentibus dispensari: cur nos partem aliquam exiguum vectigalium nostrorum in eam rem collocare dubitamus, ut ne ex liberis captivi, ex habentibus fiant indigentes? Veremur fortasse, ne quid ea de re labefactata esse iura nostra et immunitates videantur. Periculum est profecto, ne si mordicus tueri iura nostra voluerimus, existat aliquis, qui una cum iuribus fortunas quoque nostras omnes nobis eripiat. Si fratres nostri ante biennium, cum essent ad Leopolum¹⁵, non perinde fuissent iuris sui continentes; si de eo nonnihil remisissent; si armati armis potius propulsare iniuriam et contumeliam ab hostibus illatam, quam de iure disceptare cum Regia Mte. voluissent: non essemus nacti hostem vicinum eum, cuius potentiam totus Christianus orbis reformidat, non hoc tempore leporis quandam vitam ageremus. Sed periit interdum libertas, si quis eam prae fracte tueri velit. Certe liberiores essemus nunc, liberiores essent et fratres nostri, si Reipub. potius necessitatis, quam iurium suorum et libertatum rationem habuissent. Nostra esset nunc Valachia: aut si nostra non esset, certe in Regis Turcarum potestatem nondum recidisset; certe ad salutem Regni tuendam et conservandam interfuisset plurimum in Valachia potius quam in patria nostra bellum geri. Nunc in promptu nos semper esse oportet atque omni cura et sollicitudine providere, „ne tanquam fur in nocte, veniat dies Domini“¹⁶, ne nos leo ille rugiens nec opinantes devoret¹⁷, atque inter oscitantes, quod ille ait¹⁸, opprimat. Huc servitutis perduxit nos fratresque nostros nimium studium libertatis. Quamobrem aliquid de iuribus nostris remittamus, quae quidem nulla ex parte violantur, quando nos ipsi non imperante aut praescribente aliquo, sed ex mera liberalitate nostra donamus aliquid Reipublicae, quo facilius contra vim atque impetum hostium defendi queat. Violarentur adeo magis iura nostra, iura, inquam, amicitiae et benevolentiae, iura fraternae caritatis, iura Christianae pietatis, si fratres nostros ad summam paupertatem, egestatem vel potius mendicitatem, aut, ut Plautiaco verbo utar, ad incitas redigi¹⁹, si in captivitatem duci, si trucidari pateremur, cum ea ne fierent, nostris opibus prohibere possimus. Quod si quis nec defendit nec obsistit, si potest, iniuriae, tam est fere in vitio, quam si manus ipse intulerit. Verendum est, ne nos ipsi spoliassent fratres nostros, nos ipsi captivos eos duxisse, nos ipsi trucidasse videri possimus, dum non studemus, quae inferuntur illis iniuriae, eas, si possumus, propulsare, non quidem ipsi oppugnando, sed nervos belli pro nostris facultatibus suppeditando. Quare detrahimus potius de luxu nostro aliquid, detrahimus de rebus iis, quas in res parum licitas et honestas saepe expendimus, et partem aliquam nostrorum vectigalium in fratres nostros vel potius in nos ipsos tuendos convertamus, et illorum nobis studia

conciliaturi et apud Deum ingentem gratiam inituri: qui si animas nostras pro ovibus nostris exemplo suo nos ponere voluit, multo magis, ut facultatibus nostris ne parceremus illarum salutis conservandae causa, voluisse videtur. Cum haec alacriter fecerimus atque patriae tuendae nos curam habere docuerimus, facile omnium animos capiemus et benevolentiam omnium in nos convertemus. Iura non tuebimur modo nostra, sed etiam auctionem illorum faciemus.

Hosii Opp. (Col. 1584) II, 156, ep. X inscripta: „Nicolao Dzierzowski Archiepiscopo Gnesn. Stan. Hosius Epus. Varm.“²⁰

¹ Ioannes Latalski Archiepisc. Gnesnen.

² Rom. 11, 33.

³ Matth. 6, 33; Lucae 12, 31.

⁴ Rom. 6, 12-14.

⁵ Lucae 17, 21.

⁶ Ezech. 3, 17; 33, 6, 7.

⁷ Catharina Zalasowska,

Melchioris consulis Cracov. uxor, quam, cum Iudaismum professa, ut tradunt Górnicki, 5 et Bielski lib. V (II, 1081 ed. Turowski) et alii eos secuti, vel potius, ut volunt historici protestantium, (Węgierski, Systema, p. 207 et Lubieniecki, Hist. reform. p. 17) Lutheri doctrinam amplexa esset, Gamrat comburi iussit a. 1539.

⁸ Conspirationes eorum indicare velle videtur, qui in Polonia reformationi sacrorum adhaerentes bona ecclesiastica ad usum Reipublicae convertere cupiebant, id quod a. 1540 divulgatum est, cf. Zakrzewski, Powstanie i wzrost reformacji p. 42, 238.

⁹ Matth. 25, 28, 30.

¹⁰ Matth. 6, 24; Lucae 16, 13.

¹¹ Osee 8, 4.

¹² Coloss. 3, 5.

¹³ Matth. 25, 40.

¹⁴ Cicero, de officiis, I, 21, 68.

¹⁵ A. 1537, cf. N. 29 adnot. 6.

¹⁶ 1 Thessal. 5, 2.

¹⁷ 1 Petr. 5, 8.

¹⁸ Terentius, Andria, 1, 2, 10.

¹⁹ Plautus, Trinummus, 2, 4, 136; Poenulus, 4, 2, 85;

in Opp.: *ad irritas redigi*.

²⁰ Rescius, dum post Hosii mortem adversaria eius sibi testa-

mento legata in ordinem redigeret, in quendam commentarium manu Hosii scriptum, nulla tamen inscriptione signatum incidisse videtur (id quod etiam nobis nonnunquam evenit). Quo parum attente perlecto, propter verba: „Etsi graves causae fuerunt, quamobrem ad hanc ego Synodum non venire potuissem“, rem ad Synodum a. 1551 referendam putavit (in Vita Hosii I, 18, v. supra p. XXII, lin. 7, quod idem etiam Eichhorn I, 121, fecit), cui Hosius a Dzierzowski vocatus interfuerat, quamvis id facere nullo iure teneretur. — At orationem hanc compositam quidem esse, ut in Synodo provinciali pronuntiaretur, argumentum eius docet; sed ipsa orationis verba manifesto demonstrant, eam conscriptam esse a. 1539, ut ab Episcopo Cracoviensi, qui fuit hoc tempore Petrus Gamrat, pronuntiaretur. Qui enim in illa „ante biennium“ ad Leopolim conventus commemoratur, eum a. 1537 fuisse constat; quae autem mulier „in dioecesi mea“ supplicium potius perpeti, quam a sententia sua dimoveri maluisse dicitur, Cracoviae a. 1539 est combusta. — Synodus a. 1539 Piotrcoviae erat ab Archiep. I. Latalski congregata, v. Karnkowski, Constit. Synod. (Crac. 1579) fol. 37 v., et quidem post d. 10 Aprilis et ante d. 1 Iunii. Nam die 10 Aprilis scribit Rex Archiepiscopo Latalski (Corp. Narusz. 56, 111): „Quod autem scribit (sc. R. Ptas. V.) se... Synodum edicere non posse neque ei interesse, si bene novimus virtutem Ptis. V. et studium cum erga nos, tum erga rempublicam Regni nostri, nunquam aliquid indignum se faciet neque committet, ut in tantis Regni necessitatibus officio suo desit, sed succurrendum eis potius pro virili sua existimabit“. Eiusdem autem Regis litterae ad P. Gamrat d. d. 1 Iunii (ibid., N. 131) incipiuntur: „Inter alia, quae legati a Sancta Synodo missi nobis exposuerunt, questi sunt etiam violari iura monasteriorum atque liberam abbatum electionem impediri“. — Ep. N. 56 ostendit, huic Synodo interfuisse unacum Maciejowski Hosium, qui Cracovia d. 9 Mai profectus, „inter quindecim dies“ eo se reversurum sperabat, cf. N. 51; itaque medio hoc tempore, i. e. circa d. 15 Mai, Synodus congregata esse videtur. — Ceterum Hosius composuit alias quoque, quas Gamrat pronuntiaret, orationes, v. N. 128 (b/V 1543).

54. Iunii 20 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(Opus Dantis iam imprimitur; nova e Valachia allata.)

Opus R. Dnis. V.¹ iam est sub prelo: duo quaterniones impressi sunt, quos mitto. Sed prior quaternio reicietur: habet enim in se menda aliquot, quae in proba, ut vocant, non extant, quemadmodum ipsa R. Dtio. V. cognoscet. Sed

et in altero „reprobris“ pro „reprobis“ positum est, quod mihi videtur esse tolerandum. A me nihil diligentiae in corrigendo praetermittitur; semel atque iterum perlego, priusquam excudatur, utcunque sim occupatissimus. Nam Glandinus non minus esse videtur in pistrino suo occupatus². Primum folium extremo loco imprimetur: expecto enim quae sit futura rerum istarum catastrophe. Si, ut spes est, Episcopatum assecutus fuerit D. Vicecancellarius, illi et gratulabor et una opus dicabo³; sin, quod absit, spes nos nostra frustrabitur, dicabitur illi nihilominus, sed gratulandi causa futura non esset. Rogat Viotor⁴, ut se Dni. V. R. commendem, quo velit habere rationem laboris et impensae, quam facit; nam D. Georgius Hegel⁵ negat se quicquam in mandatis habere.

Nova huc per nuntium Valachi non satis laeta sunt allata. Caesarem Turcarum tripartitum exercitum habere; uno contra Sophi⁶, alio contra Germanos, tertio contra Hungaros uti velle. Pontem in Danubio fecisse, quo minore negotio copias traducere queat; arcem in Valachia extruxisse; Tartaris negotium dedisse, ut popularentur ditiones S. Mtis. Reg., utque castrum Braczlav⁷ obsidione cingerent, si potiti eo essent, quod absit, sibi traderent. Haec ex mandato Domini sui Regiae Mti. nuntius narravit: neque est habita dictis eius fides, neque prorsus etiam abrogata. Certiora expectamus per Dnum. Vielamowski (!) nuntium apud Caesarem Turcarum S. Mtis. Regiae⁸; quod is attulerit, faciam de eo R. Dnem. V. certiorum. — Ecce autem nova hodie sunt ab eodem Vayvoda Valachiae⁹ allata laetissima, quae vera quidem esse optamus, sed ne quid fraudis subsit metuimus. Turcarum Tyrannum ex hac vita excessisse, filium eius in acie cecidisse, totum exercitum ad internecionem usque per Sophi deletum esse. Haec pro certis nuntiari iussit Valachus Praefecto Camienecensi¹⁰ atque una petiit ab eo auxilia, quo in hac rerum Turcicarum perturbatione possit exigere e ditione sua Turcas, atque arcem, quae ab eis munitur, intercipere. Sed omnia nobis hoc tempore sunt suspecta: si vera sunt haec, confirmabuntur brevi. Faxit autem Deus, ut vera sint. S. Mtas. R., Deo sit gratia, bene aut meliuscule potius valet. Fuit certe in maiore prope periculo quam anno superiore. Deus nos adhuc respicit. Quem precor etc. Ioannes¹¹ R. Dnis. V. nepos recte valet, nunc est apud me. Crac. XII Cal. Iulii.

B. Czart. MS. 1618, f. 341, chirogrph. i. d.: „3 Iulii“.

¹ Carmen paraeneticum, v. N. 57. ² Dr. Stan. Aichler v. Glandinus (v. supra, N. 22 et 47), qui huic operi Dantiscano aliquot epigrammata adscripsit, iam 13 Sept. 1538 nuntiavit illi, se a senatu civitatis Cracov.: „actis et epistolis superiore“ (sc. Notarium Civitatis) effectum esse; MS. B. Czart. 1597. ³ Cf. N. 57. ⁴ Hieronymus, typographus Cracov. ⁵ Mercator Cracov., qui negotia Dantisci Cracoviae curabat. ⁶ i. e. Regem Persarum. ⁷ Caput Palatinatus in terra Kiioviensi. ⁸ Jacobus Wilamowski, Aulicus regius, missus est in Turciam mense Martio 1539, cf. legationem eius in MS. B. Czart. N. 276, f. 19 sq. ⁹ Stephano. ¹⁰ Kamieniec, caput Podoliae. ¹¹ Hannovius.

55. Iulii 7 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Novi episcopi nominandi in horas expectantur; nova ex Turcia allata; legatus Turcicus in Hungaria necatus.*)

Libellus R. Dnis. V., quem ego doctis et bonis viris probatum iri confido, excusus iam est¹. Prima charta non prius imprimetur, quam fuerit aliquid de

episcopatibus istis constitutum. In horas autem designatum iri quempiam Posnaniensem arbitramur, ita quod mora longa futura non est. Rumor est varius. Sunt, qui Praemisliensem Episcopum² ad eam sedem translatum iri putant. Quod quidem optarim, ut in locum eius succederet Dnus. Vicecancellarius. Alii Luceoriensem³, alii Praepositum Laski⁴, alii Sbanski⁵, alii Vielamowski⁶ Posnaniensem fore asserunt. Sed et Chelmensis Episcopus⁷ bene sibi pollicetur. Cor Regis in manu Dei: emerget tandem aliquando aliquis. — Nova haec sunt. Rediit nuntius a Caesare Turcarum, pacem nobis et amicitiam attulit tantam, ut ad ipsos etiam Tartaros miserit Tyrannus ille Turcarum, ne quid S. Mtis. R. ditionibus negotii exhiberent. Qui quidem et ipse venturus huc expectatur (!)⁸; brevi quid ab eo perfectum sit, cognoscemus. Sed qui se nobis amicam esse profitetur Turcarum Tyrannus, is non obscure fert animo se esse alieno a Sermo. D. Hungariae Rege⁹, alieniore procul dubio futurus, cum de nece legati sui factus erit certior. Is enim paucis comitatus ad Regem Hungariae missus, benigne ab eo acceptus, perfecta legatione dimissus est liberaliter. Qui vero ex cohorte Regia adiunctus ei erat, ut curam eius gereret, neve rei alicuius penuriam pateretur, provideret, is cum eum discedentem esset comitatus, tertio a Buda lapide interfecit hominem atque aliquot eius comites spe pecuniae cuiusdam potiundae, quae fuerat Budae relicta. Rex re cognita misit, qui eum persequerentur; sed cum in ditionem Romanorum Regis¹⁰ aufugisset, loci illius praefectus persequi eos ulterius non permisit. Verendum est, ne haec res ingentes turbas excitet. De intercepto per Turcas nobilissimo emporio Regis Portugaliae puto R. Dnem. V. certiora isthic habere. Hic adhuc rumor est, sed non omnino certus, deletum esse exercitum Caesaris Turcici per Sophi Persarum Regem: celantur haec fortasse per Turcas diligenter, ne qua permanent ad nos. Cetera, si potero, scribam deinceps R. Dni. V. Cuius etc. Crac. Nonis Iulii.

B. Czart. MS. 1618, f. 337, chirograph. i. d.: „15 Iulii“.

¹ „De libello R. Dnis. V., qui iam fere excusus est typis, D. Doctor Hosius, singularis et fidissimus Aristarchus, uberius certiore faciat R. Dnem. V.“; Dr. Stan. Aichler (Glandinus) Dantisco, eadem d. 7 Iul., MS. 1597 B. Czart. ² Stan. Tarto, cf. N. 26. ³ Petrum Falczewski. ⁴ Ioannem a Łasko, praepos. Gnesn. et Lancic, de quo cf. N. 16. ⁵ Ioan. Zbąski, Canon. Crac., qui factus est Decanus Cracov., postquam Maciejowski episcopatum Chelmen. assecutus est; Acta actorum Capit. Cracov. MS. ⁶ Ioannem Wilamowski, Episc. nominatum Camenec., cf. Theiner II, N. 587. ⁷ Sebastianus Branicki, qui revera translatus est in episcopatum Posnaniensem. d. 6 Augusti, v. Długosii Vitae Ep. Posn., ed. Treter. ⁸ Hoc loco omisisse aliquot verba ipse Hosius videtur; loquitur autem primum de nuntio Turcorum Kierdey, qui iam venerat Cracoviam, cf. N. 58, tum vero de nuntio Regis in Turciam, Wilamowski, cuius reditus adhuc expectabatur, N. 54. ⁹ Ioanne Zápolya. ¹⁰ Ferdinandi.

56. (Iulii 7 Cracoviae)¹.

Hosius Dantisco.

(Vicecancellarium Maciejowski apud D. excusat.)

Litteras R. Dnis. V. ad me scriptas dedi legendas Dno. Vicecancellario. Ad quarum [*finem*]² cum pervenisset, atque ab eo doceri postulassem, quid de eo scribi iuberet, cuius invisam manum se agnovisse scribit R. Dtio. V.³, respondit,

se eo minime uti, sed cum ingerat sese, non posse se, quin aliquando utatur. „Verum, inquit, cum contemni se viderit, desinet etiam intrudere sese. Quandoquidem, inquit, iam longo tempore apud me non fuit, quod videt suam operam parvi fieri.“ Hoc ab illo responsum tuli, et revera non est a me visus post Synodum, nisi nudiustertius et hodie, neque ulla in re Reverendus D. Vicecancellarius opera eius est usus. Commendo me iterum atque iterum gratiae V. R. Dnis.

B. Czart. MS. 1615, chirograph, sine die et anno; in dor.: „XV Iulii“.

¹ Scheda haec, cuius dorso sigillum Maciejowski est impressum, postscriptum esse videtur ad epist. Vicecancellarii simul cum epist. praecedenti N. 55 datam. ² Deest in MS. ³ Cf. N. 59.

57. Augusti 13 Cracoviae.

Hosius Samueli Maciejowski.

(*Praefatio ad librum Dantisci.*)

Reverendissimo Domino D. Samueli Maczieowski, Dei gratia Nominato Chelmeni Episcopo Regnique Poloniae Procancellario, Domino observatissimo, Stanislaus Hosius S. D.

Cum esses Chelmensis Episcopus renunciatus, dici non potest, quanta fuerim voluptate perfusus. Etenim hoc tibi honore mandato quasi praescribi videbam aliis, qua quenque ratione honori suo velificari oporteret. Nam cum virtuti doctrinaeque tuae et praeclaris meritis fructum hunc a sapientissimo Principe tributum esse perspiciant, contendunt omni studio et elaborabunt, qui ad hoc genus dignitatis adspirant, ut iisdem ad eas artibus viam sibi munire queant. Tibi enim cum est honos iste delatus, litteris delatus est, delatus est candori et integritati, delatus est continentiae, modestiae, pietati, gravitati, prudentiae, animi magnitudini, delatus est universo virtutum choro; quem ita te complexum videmus, ut illud in te verum esse comperiamus, quod a Stoicis dicitur: cui virtus insit una, ei omnes inesse. Itaque te aucto et honestato virtus ipsa mihi aucta esse et honestata videtur, quam ardentius amplectentur posthac alii, cum eam debitum sibi fructum viderint esse consecutam. Honos enim est, qui alit artes: bonas, si bonis detur, malas, si malis detur artibus; qualesque sunt ii, quibus honores deferuntur, tales esse docentur ii, qui ad eos adspirant. Quamobrem, cum tibi, hoc est virtuti, sua esse praemia persoluta viderem, tanto fui gaudio cumulatus, ut me tenere non potuerim, quin tibi honorem hunc contra morem consuetudinemque meam publice gratularer. Quoniam vero est hoc fere in more positum, ut qui fortunarum et dignitatis accessionem alicui gratulantur, ii quo magis studium suum declarent, aliquo eum, cui gratulantur, munere prosequantur: ut receptae consuetudini satisfacerem, ipse quoque, quo tibi potissimum munere meam in te propensam voluntatem declararem, diu multumque deliberavi. Ecce autem perquam opportune incidit in manus meas libellus cumprimis elegans et venustus dignissimi Praesulis mei Varmiensis, D. Ioannis Dantisci, cuius nomen cum doctrinae tum virtutis fama in toto prope terrarum orbe celebre est. Neque vero nesciebam, quantopere ille ab huius libelli editione abhorreret¹, ut qui, cum in scribendo carmine ceteris satisfaciat, sibi ipsi tamen nunquam satisfacit. Sed si Caesar ille Octavianus indignum id esse minimeque ferendum existimavit, ut quod opus ferrum in se flammisque conti-

nebat, id in posterorum manus non perveniret, multo mihi magis indignum minusque ferendum visum est, eum libellum premi neque in publicum proferri, in quo tot tam salutaria recte vivendi praecepta continentur. Ego vero, quamcunque id ille in partem accepturus esset, nolui me tanto scelere obligare, ut ingentem hanc utilitatem studiosae iuventuti invidisse viderer. Quod si quid offensus esset illius animus, bona me spes tenebat, cum eum tibi in hoc tuo novo magistratu dicatum esse cognovisset, pro eo, quanti te facit, facile eum omnem offensionem depositurum mihique, si quid a me, quod non arbitror, erratum esset, condonaturum. Accipe itaque a me munus hoc, Praesul dignissime, non meum quidem proprium, sed ab eo auctore profectum, quicum tu amoris et benevolentiae certamen eiusmodi suscepisti, statuere ut non possim, illene te, an tu illum pluris facias. Deum precor, ut honorem hunc tibi fortunet utque te nobis quam diutissime incolumen conservet atque omni felicitatis genere cumulet. Cracoviae Idibus Augusti.

e libro: „Ioannis Dantisci episc. Varmien. Carmen paraeneticum iuvenibus huius temporis non inutile ad ingenuum adolescentem Constantem Alliopagum, Cracoviae, apud H. Vietorem, Idibus Augusti A. 1539⁴; iterum ed. I. G. Boehmius: I. de Curiis Dantisci Poemata et Hymni (Vratisl. 1768) p. 85; tertio ed. Fr. Hipler: Joh. Dant. und Nikol. Kopernikus Geistliche Gedichte (Münster. 1857) p. 288.

¹ Cf. tamen N. 54 et 55.

58. (Septembris 7 Cracoviae)¹.

Instructio ad Conventus Particulares

nuntiis a Rege missis data, a Hosio autem composita.

(*Pericula tum intestina tum externa a Turcis imminencia exponuntur; itaque necesse esse, ut in proximis Comitibus Piotrcoviam in diem 11 Novembris convocatis fixa quaedam ratio administrandae iustitiae et defendendi Regni constituatur.*)

Salutatione dicta gratiaque Regia nuntiata et redditis fidei litteris, in hanc sententiam verba faciet²:

Sacra Maiestas Regia, cum pro ingenita sibi prudentia, tum pro eo rerum usu, quem aetate consecuta est, facile perspicit, duabus potissimum rebus effici, ut Regnorum, civitatum Rerumque publicarum status quam longissimo tempore conservetur incolumis: si et iustitiae administrandae et hostilis impetus propulsandi fixa quaedam et stabilis atque ea aequabilis ratio sit constituta. Ac in prima quidem illa parte tanta vis est, ut si diligenter in ea sit advigilatum, consequatur e vestigio et altera, facileque Regnum defendatur atque hostium vis arceatur; quin potius ne futuri quidem sint hostes, si iuris praecepta servantur, ut nemo laedatur, honeste vivatur, suum cuique tribuatur. Quod si scrutemur attentius, quae nobis belli cum Valachis gerendi³ causa fuerit, reperiemus fortasse non minimam eius rei culpam penes nos ipsos residere. Etenim si superioribus annis a laedendis finitimis populis nostri sibi temperassent, si ab alienis rapiendis manus abstinuissent, si severe in hoc genus raptores et pacis ac tranquillitatis publicae violatores animadvertere licuisset: non esset conflatum bellum Valachicum, neque nunc tam potentem tamque nobis formidolosum vicinum⁴ haberemus. Ac nisi

a sua ista turbulenta ratione nostri supersederint; nisi lacerare finitimos iniuriis desierint; nisi suo contenti vixerint, aliena non appetiverint: ingens est periculum, ne hic ipse vicinus noster, cuius potentia tantum terrorem adfert omnibus, per nos irritetur atque tempestas excitetur eiusmodi, quae sine magno negotio sedari non possit.

Ex quo facile colligi potest, quantum in eo positum sit, si certus aliquis administrandae iustitiae modus sit inventus, isque constans et perpetuus: cum non aliud iustitia sit quam constans quaedam et perpetua voluntas; cui si constantiam perpetuitatemque dempseris, iam esse iustitia desinet.

[Tanto autem maiore studio enitendum est, ut administrandae iustitiae certa ratio constituatur, quod non modo (hi qui sunt in finibus Russiae) schismatici (et Turci),⁵ verum et Christiani, quibuscum vicinitas nobis intercedit, de iniuriis queruntur; ad quas cognoscendas certi sunt a S. Mte. R. iudices Commissarii Glogoviam⁶ missi, inde ad Comitiae ea allaturi, quae tractata isthic fuerint: quae quidem consultatione diligenti opus habebunt].

Neque vero cum finitimis modo populis, verum inter nos quoque ipsos conservari iustitiam oportet; nam praeterquam quod gravis est illa sapientis comminatio⁷: Regnum a gente in gentem transferri propter iniustitias et iniurias: ne libet quidem hominibus de tuenda Republica, de propellendo hostium impetu cogitationem suscipere, si se domi hostes habere videant, qui sua per iniuriam et potentiam eripiant. Neque abiciunt modo curam Reipublicae defendendae, verum ultro etiam Deum precantur, ut hostes immittat, qui suas vindicent iniurias, neque recusant, quin pereat anima eorum cum inimicis suis.

Ac fit interdum, ut imprecationes horum Deus exaudiat, atque ita Regnum a gente in gentem transfertur propter iniustitias et iniurias.

Quamobrem ante omnia cupit S. Mtas. R., ut omnia omnes consilia sua in unum conferant totoque pectore, ut aiunt, in eam curam et cogitationem incumbant, ut neve finitimos populos neve fratres suos impune iniuria afficere cuiquam liceat, sed iustitia ex aequo administretur omnibus, nullo delectu personarum habito, atque administrandae eius fixa aliqua, stabilis et aequabilis ratio inveniat.

[Inter omnes autem iniurias, quae homini ab homine inferri possunt, quae potest esse maior quam caedes istae hominum, quas patrari quotidie cernimus? Homo, sacra res, ut ait quidam, per ludum iocumque occiditur. Atque ita iam caedes istae frequentantur, ut iusto proelio non multo plures casuri fuerint, quam quot manu domesticorum quotannis occiduntur. Eiusmodi itaque tam graves iniuriae quemadmodum arceri possint, S. Mtas. R. cumprimis deliberari cupit; maxime vero, quemadmodum coerceri possunt ii, qui palam se hostes Regni profitentur, atque ipsi manu potius sibi iustitiam administrare caedes faciendo predasque agendo, quam eam a magistratu aut a R. Mte. petere contendunt].

Ita enim persuasum sibi habet, nisi hoc prius sit constitutum [ut exequendae iustitiae solida ratio investigetur], frustra de ratione defendendi Regni deliberationem susceptam iri. Nam et minus alacres futuri essent omnium animi et, ut optima esset aliqua defensionis ratio excogitata, non solet Deus ea Regna fortunare, in quibus non omnibus rebus iustitia anteponitur.

Huius itaque administrandae via et ratio cum fuerit diligenter investigata, tum primum haberi consultationem vult S. Mtas. R., quemadmodum periclitanti

Regno succurri, ac si quis fuerit hostium impetus factus, is non modo sustineri, verum etiam arceri queat et propulsari.

Non est, quod existimet quisquam, quoniam haec proxima superior aestas quieta satis fuit et ab hostium incursione libera, idcirco posse nos, quod insequentem quoque aestatem attinet, otiosos utranque, quod aiunt, in aurem dormire, neque necesse nos habere, ut de ineunda defensionis ratione magnopere simus solliciti.

Deo sunt gratiae agenda, cuius beneficio singulari factum est, ut nihil nobis hoc anno sempiterni hostes nostri molestiae exhibuerint; sed quo quietior fuit ea quae praecessit aestas, hoc est insequens haec magis pertimescenda.

Non dubito, quin ex hoc numero multi sint, qui morem hunc potentissimi Christiani nominis hostis non ignorent, quod solet ille quasi quaedam intervalla habere belli gerendi⁸, neque unquam formidandus est magis, quam cum aliquandiu quievit: tum enim collectis viribus maiorem facit impressionem, ut sustineri vix possit, cum totum quietis suae tempus non ad oblivionem veteris, sed ad comparationem potius novi belli conferre consueverit. Magis itaque post anni huius quietem nobis est metuendus, quam post eam expeditionem, qua usus est anno superiore, cum in terram Valachiam impetum fecisset.

Ac tanto quidem est metuendus magis, quod iam aperte Christianis Principibus bellum indixit. Itaque quin sit in Hungariam irrupturus, dubium non est⁹; nobis autem propter vicinum malum aliquid est et ipsis mali pertimescendum.

Non ignorat ille, quam arcta necessitudo S. Mti. R. cum Sermo. Dno. Hungariae Rege¹⁰ intercedat, qua adducta ne quas illi ferat suppetias, non poterit non esse sollicitus. Quare periculum est, ne aut sui exercitus partem aliquam contra nos mittat, aut saltem Tartaris, qui in fide potestateque eius sunt, ut incursionem in Regnum faciant, demandet¹¹. [Cum praesertim per nuntium suum Kerdey S. Mti. R. significarit¹², si quietum esse Regnum suum velit a Tartarorum incursionibus, ut singulos in annos eis pendat id, quod iam inde a multis annis pendi consuevit. Quod si fecerit S. Mtas. R., non populaturos terras illius Tartaros, aut si contra fidem interpositam populari ausi essent, se misso exercitu haud aliter in illos quam in hostes suos animadversurum. Quae res magnae deliberationis indigebit].

Notum est hoc omnibus, etiam proxima superiore aestate fuisse in finibus Regni Tartaros¹³, qui fuerant proculdubio populaturi terras nostras, nisi non prorsus nudas praesidiis eas reperissent; fortassis etiam intestinum bellum eos est remoratum: constat enim eos manus inter se conseruisse. Sed verendum est, si modo nutus Turcarum Imperatoris accedat, ne syncretismo facto vires suas omnes in unum collectas contra nos convertant.

Quare in procinctu semper nos esse oportet, cum ubique suspecta sint omnia. Nam et Valacho fidere non oportet, qui se ad feliciorum parietem inclinabit; atque ut maxime velit a nobis esse, metu tamen potentioris deterrebitur. Et in Prussia novi motus metuendi sunt, cui quosdam inhiare dubium non est. Atqui ea omni ope nostra nobis est fulcienda.

Ineunda igitur est ratio, qua impendentes Regno procellas tempestatesque sedare possimus: neque ea in diem tantum duratura, sed qua in longitudinem prospici possit, cum praesertim S. Mtas. R. Vilnam proficisci necesse habeat: iam enim prope adest indutiarum finis, quas cum Moschis pactas habet. Deliberandum est cum Magni Ducatus Consiliariis, prorogandaene indutiae, an aliud sit

aliquid contra Moschos statuendum. Utramcunque in partem discessum fuerit, erunt omnia magis expedita, cum praesens isthic aderit S. Mtas. Regia.

Quo magis ergo necessarium est abesse aliquandiu a Regno S. Mtatem R., hoc maiore studio hortatur Dnes. vestras, ut nihil curae, diligentiae et laboris praetermittant, quo possit stabilis aliqua defendendi Regni ratio constitui, ut non sit toties Comitia edicere necesse, sed in his decernatur aliquid, si minus perpetuo, longo tamen tempore duraturum.

Non est quisquam, qui nesciat, quam neque laboribus neque sumptibus ullis pepercerit S. Mtas. R., dum posset Regni rationes in tuto collocare. Sed irriti ceciderunt conatus eius omnes. Qua ex re maiorem opinione omnium dolorem accepit, cum ita diligenter pro salute Regni excubet atque in longitudinem prospectum illi cupiat, esse tamen quosdam, qui recta consilia pervertant atque pias et sanctas cogitationes impedian, quominus ad optatum exitum perducere queant.

Animadvertit S. Mtas. eius intelligere quidem omnes, quid Regno expediat, sed partim privatis cupiditatibus, partim domesticis atque intestinis odiis et simultatibus ab eo, quod rectum sentiunt, deduci, ut affectiones potius animi sui sequantur quam id, quod esse e Republica intelligunt.

Eos itaque, qui rei suae tantum privatae student, admonitos vult, ut etiam atque etiam perpendant, quorsum casurum sit suum cuiusque privatum, si — quod Deus omen obruat — occidere Rempublicam contingat. Qui vero odio ducti aut similitate de recta via declinant neque pensi quicquam habent, dum odium suum expleant: iis si persuaderi non potest, ut Christianae professionis memores condonent invicem offensas, saltem hoc ab eis postulat S. Mtas. R., ut ad tempus inimicitias deponant et tantisper modo simultatum suarum obliviscantur, dum de statu Reipublicae consultant, neve ita alter alterum pessundare velit, ut navim perforet, in qua ipse navigat.

Quod si neque privatae cupiditates neque intestina odia quicquam valuerint, sed sola fuerit Regni Reiquepublicae utilitas expensa: fore sperat S. Mtas. R., ut quarum duarum rerum gratia Comitia Piotrkoviae ad diem Divo Martino sacrum¹⁴ edixit, ut et iustitiae administrandae et Regni Reiquepublicae defendendae certa aliqua, fixa, stabilis et aequabilis ratio constituatur, eae sine ullo prorsus negotio conficiantur.

Quoniam vero ad felicem Comitiorum exitum plurimum interest, nuntios eligi viros graves et prudentes, magno studio contendit a Dnibus. vestris S. Mtas. R., ut quos sunt inde ad illa maiora Comitia missuri, eiusmodi designent, qui [habeant plenam et non limitatam potestatem, quique]¹⁵ non privatae suae cupiditati serviant, non sint aut in ordinem aut in hominem aliquem ullo odio et malevolentia suffusi, sed pacis tantum, tranquillitatis, salutis et incolumitatis Regni Reiquepublicae rationem habeant; qui una cum S. Mte. R. statuere sciant et possint ea, quae ad firmandum Reipublicae valde iam inclinatae statum pertinere videbuntur. Nam nisi hoc tempore sepositis privatis affectionibus [quae et sunt et fuerunt semper exitio Rebuspublicis] uno omnes animo in Rempublicam conservandam incubuerimus, ingens nos manet periculum, ne in eandem paulatim calamitatem incidamus, qua florentissimum quondam Hungariae Regnum misere nunc afflictum videmus. Sed omnia sibi de Dnibus. Vestris meliora pollicetur S. Mtas. R.: eas avitae virtutis memores posthabituas omnia prae cura Regni Reiquepublicae constituendae¹⁶, atque ut fecerunt maiores vestri viri clarissimi, non

modo facultates suas, verum et sanguinem, si usus sit pro Reipublicae salute, profusuras.

Nam quod ipsam attinet S. Mtem. R., nullum boni Principis ac veri patriae parentis officium praetermittet: non fortunis, non salutis, non vitae denique suae parceret, si repraesentari morte sua salus Reipublicae possit; neque ullam suae Piotrkoviam profectioni moram interponet ac antevertet potius Comitiorum diem, quam ut serius veniat.

Quare hortatur Dnes. vestras, quandoquidem ipsa affecta sua iam aetate mature se tamen ad Comititia venturam pollicetur atque id Christo bene iuvante re quoque praestabit, ut vestrae quoque Dnes. ne graventur ipsum Comitiorum diem obire; ac praevertere eum velint potius quam committere, ut mora sua longius extrahantur Comititia, quae cupit S. Mtas. R. primo quoque tempore absolvi, cum necesse habeat in Magnum Ducatum Lituaniae celeriter proficisci¹⁷.

B. Jagell. MS. 1810, comment. manu Hosii scriptus, in fronte alia manu inscriptus: „Instr. ad Conven. partic. 1539“; in dorso eadem manu: „instructiones variae 1539“; tertia manu: „ad Conv. partic. legatio 1539“. — Apographa eiusdem temporis in Libris Metrices Regni Polon. (Archiv. Varsavien.), vol 57, f. 59 et vol. 59 f. 121. Quae Hosius in margine comment. sui postea addidit, signo [] inclusimus.

¹ Hunc diem exhibent „litterae fidei“ nuntiis ad Conventus datae, Lib. Metr. 59, 120. ² Sc. Nuntius Regius. ³ Cf. N. 39, 40. ⁴ Turcam, cf. N. 42. ⁵ Quae hic signo () sunt insuper inclusa, in comment. Hosii prorsus non inveniuntur; itaque a Maciejowski postea addita videntur. ⁶ Cf. Dogiel, Cod. dipl. I, 36. ⁷ Eccli. 10, 8. ⁸ Lib. Metr.: *exercendi*. ⁹ Cf. N. 54, 55. ¹⁰ Ioanne Zápolya. ¹¹ Pro his, quae hoc loco signo [] sunt inclusa, scriptum erat primum a Hosio: „quo nos bello distenti periclitantibus vicinis opem ferre non possumus“; quibus verbis deletis, addidit deinde in margine de Kierdey usque ad verba: „eis pendat aliquid. Quod an faciendum sit, diligenti consultatione opus est“; denique et haec ita, ut supra legitur, mutavit. ¹² Cf. N. 55 adnot. 8. ¹³ Cf. N. 50. ¹⁴ 11 Novembris. ¹⁵ Haec addita sunt in marg. comment. manu altera. ¹⁶ In omnibus MS.: *constituenda*. ¹⁷ Comititia haec postea Cracoviam et in diem SS. Trium Regum (6 Ianuar.) 1540 sunt translata, cf. N. 59, 61.

59. Octobris 11 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De quodam homine invisio; de causa sua cum Alexandro; de valetudine Regis; de reformatione sacrorum in Brandeburgia.)

Quae cupit cognoscere R. Dtio. V. de invisio manu¹, ita se rem habere sciat, quod eius opera nemo utitur: qua de re saepe mihi queritur, quin etiam expostulavit, quod ego conscius essem eius rei, quod R. Dtio. V. egerit cum Rmo. D. Chelmensi², ut eius opera ne uteretur. Esse enim hoc illam gloriatam inter pocula, quod effecerit, ut eum aversaretur R. D. Chelmensis. Cum ipso etiam D. Chelmensi hac ipsa de re expostulavit: sed uterque negavimus nos scire quicquam. Responsum autem hoc tulit, non esse necessariam hoc tempore operam suam. Scripsit mihi Rmus. D. Chelmensis (?)³ sibi constare, quod Alexander⁴ regressum habeat; suadetque, ut intercessoribus utar potius, quam litis aleam experiar. Mihi adhuc, quod quidem sciam, per neminem est lis intentata; quin etiam ex Urbe D. Czarneckowski⁵ bonam spem ostendit, modo intrusum nullum habeam, quem quidem non habere videor. Sed et Alexander, cum esset accepta

possessio meo nomine, de regressu non docuit⁶, ita ut ego prorsus existimem, non plus illum iuris habere in Cantoria, quam habuit in Canonicatu. Illud quoque me solatur, quod omnia eius sacerdotia sunt impetrata. Fortasse desinet aliis negotium exhibere, cum se de suis fortunis viderit periclitari. Antiquior ei futura est sui defendendi, quam alterius impugnandi ratio. — S. Mtas. R. ante dies plus minus sexdecim inciderat in morbum colicum, quo levata gravem est passa catharri discensum (!). Visa est habere podagram, chiragram et holagam (!): nullam enim partem corporis absque ingenti dolore movere potuit, sed instar statucae iacebat immobilis. Octavus dies agitur, cum coepit valere rectius, pedum tamen officio nondum fungitur. Deus servet nobis S. Mtem. eius diu firmam et incolumem. Dubium est etiamnum, ubi futura sint Comititia: Piiotrkoviae: edicta sunt, sed hoc agitur, ut huc transferantur. Sed S. Mtas. R. omnino decrevit Piiotrkoviam proficisci⁷. Rerum novarum nihil est. De Castello Novo⁸ magna vi recuperato per Turcas fortasse scripsi R. Dni. V. Ceciderunt ibi septem millia Hispanorum tantum. D. loa chimus Marchio⁹ scripsit S. Mti. R., se statuisset Calendis Novembribus Christiana nam quandam reformationem facere ceremoniarum et religionem commutare. Quoniam vero coniunx eius¹⁰ uterum ferens in magno maerore est, petit mitti a Mte. R., qui eam solaretur persuaderetque, ut ne tantopere abhorreret ab hac Christiana reformatione. S. Mtas. R. et filiam hortata est, ut in antiqua fide et religione permaneret, et ipsum diligenter obtestata, ut ne ab Ecclesiae unitate descisceret¹¹. Vereor, ut profici aliquid possit. Commendo me etc. Cracovia 5. Id. Oct.

Mitto R. Dni. V. nepotis¹² litteras et alteras D. Czarnkōwski et Cromeribinas. Scribit mihi D. Praepositus¹³, optasse se allodium pro me¹⁴: num consecutus sit, nescio; sed quaeso R. Dnem. V., ut favor illius hac in parte mihi non desit. Nam et R. Dnis. V. et Venerabilis Capituli hic servitor sum et esse volo.

B. Czart. MS. 1618 f. 345. chirogrph., i. d.: „21 Octob.“

¹ Cf. N. 57; de quonam loquatur, cognoscere nobis non licuit. ² Maciejowski. ³ For-san Culmensis, T. Giese. ⁴ Sculteti; cf. N. 51. ⁵ Cf. N. 43. ⁶ N. 51 adnot. 4. ⁷ Cf. N. 58 adn. 16. ⁸ Castel Nuovo in litore Dalmatiae, a Turcis expugnatum 10 Aug. 1539, Zinkeisen, II, 793. ⁹ Et elector Brandeb., cuius haec litterae ad Sigism. I d. d. fer. V post fest. S. Aegidii (4 Sept.) 1539 extant in A. Tom. MS. B. Czart. 275 f. 350. ¹⁰ Hedvigis, filia Sigismundi I. ¹¹ Litteris suis ad filiam fer. IV ante fest. S. Stanislai (sc. Translationem eius) i. e. 24 Sept.; ad Electorem vero 26 Sept., A. Tom. MS. Czart. 275, f. 352, 355. ¹² Casparis Han-novii, qui Romae degebat. ¹³ Varmiensis, P. Plotowski. ¹⁴ Cf. infra N. 67, 70.

60. Decembris 7 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Libellum mittit; legatus in Turciam proficiscitur; Nuntii Apost. adventus speratur.*)

Cum esset mihi facultas scribendi data ad R. Dnem. V., nolui illam praetermittere; quin et libellum¹ dono illi mittendum existimavi, quem gratum fore confido. Novarum hic rerum nihil est, nisi quod Caesar Turcarum utramque S. Mtem. Regiam ad nuptias invitavit. Missus est Pocillator D. Thomas Soboczki, vel potius mittendus est: nondum enim pedem quoquam protulit². Caesarem Christianum

certum est per Gallias iter facere, atque constituisse proximo mense Ianuario in Germaniam Inferiorem venire. Hoc Rex Romanorum scripsit S. Mti. Regiae³. Proficiscitur huc Rorarius⁴, Nuntius Apostolicus, gladium Regiae Mti. Iuniori adfert: nunc est in Hungaria, Regi Hungariae⁵ muneris loco fert rosam. In Italia magna esse dicitur rei frumentariae penuria. Deum precor etc. Crac. VII Id. Decbr.

B. Gymn. Linköpg. MS. 24 ep. 1 chirogrph. i. d.: „30 Decembr. 1540“ (!).

¹ „Vincentii Lirinensis Galli pro catholicae fidei antiquitate et universitate adversus profanas omnium haereseon novatores libellus ad haec nostra tempora valde accomodatus; impressum Cracoviae per H. Vietorem Cal. Decembr. 1539“, 8vo, foliis 74; cum epistola nuncupatoria S. Maciejowski nominati Chelmensis Epi. et R. Procancellarii ad Petrum a Gamratis, Epum. Crac., d. d. 4 Cal. Decembr. (28 Nov.) cf. N. 61. ² Legatio Thomae S. ad Turcam data d. 22 Decembris 1539 in Actis Tom., MS. B. Czart. 275, f. 392. ³ Ferdinandus Sigismundo, Viennae 19 Novemb. ibid., f. 389. ⁴ Cf. N. 62. ⁵ Ioanni Zápolya.

1540.

61. Ianuarii 5 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*De valetudine Regis; de Comitibus; de legatis in Hungariam et Turciam, ad Reg. Rom. et Pontif. M. missis; de legatis Tartarorum.*)

Annum hunc ineuntem R. Dni. V. faustum et felicem precor atque una illi officiosissimam servitutem meam defero. Etsi nihil erat, quod magnopere scriberem, tamen hunc R. Dnis. V. servitorem vacuum litteris ad illam meis redire nolui. Nihil est apud nos rerum novarum. Nunc dies agitur quintus decimus, cum in consuetum morbum suum incidit S. Mtas. R., quae iam, Deo sit gratia, meliuscule valet. Nondum ad Comitibus¹ quisquam Senatorum venit, sed perendie adfuturi dicuntur plerique. Faxit Deus, ut consilia, quae habebuntur, salubria sint Regno. Missi sunt legati tres: D. Palatinus Cracov.² in Hungariam, D. Episcopus Camienec.³ ad Regem Romanorum et ad Pontificem, D. Thomas Soboczki⁴, S. Mtis. Regiae Pocillator, ad Caesarem Turcarum ad nuptias filiae illius honestandas; cum eo profectus est D. Martinus Nypczicz. Sunt hic praeterea Tartarorum legati, et quidem duplices: utrique operam suam pollicentur, utrique donativum petunt; quod si consecuti sint, se imperata facturos, si minus, pro amicis hostes futuros denuntiant. Gastoldus⁵ in Lituania mortuus est. Plura non sunt, quae scribenda succurrant. Commendo me etc. Cracovia Nonis Ianuar.

Misi R. Dni. libellum quendam, qui opera Rmi. D. Chelmensis in lucem exiit⁶. An redditus sit, compertum non habeo. Deo sit gratia, mihi, quod quidem ego sciam, nemo facessit adhuc de Cantoria negotium⁷; sed si quid erit, quaeso, ut mihi patrocinium ne desit R. Dnis. V.

B. Czart. MS. 1618, f. 249 chirogrph., i. d.: „17 Ianuarii“.

¹ Cf. N. 58 adn. 16, N. 59 et Vol. legum I, 555. ² Petrus Kmita de Wisnicze, Pal. Crac. et R. Pol. Marschalcus, cuius legatio ad Regem Hung. d. d. 31 Decemb. 1539. A. Tom. MS. 275, B. Czart., f. 400. ³ Ioannes Wilamowski; legatio eius ad regem Ferdinandum et ad Paulum III, 30 Decembr. 1539, ibid. f. 373, 382; cf. Theiner, II, N. 574. ⁴ Cf. N. 60. ⁵ Albertus, Palatinus Vilmensis et M. Duc. Litan. Cancellarius. ⁶ Cf. N. 60; itaque errare videtur Rescius, qui hunc librum a Hosio editum dicit, in Vita H. I, 10 cf. supra p. XII. ⁷ Cf. N. 59.

62. Februarii 14 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Regi valetudo restituitur; nuntius Apost. iam venit; Comitia sunt coepta.*)

Ante dies quindecim aut paulo amplius rediit ex Urbe famulus R. Dni. Chel-
mensis¹, qui mihi litteras has ad R. Dnem. V. a sororis eius filio² dedit. Interea
temporis nullus erat, quod quidem ego scirem, qui isthuc proficisceretur; nunc
facultatem istam nactus praetermittere nolui. Hinc nihil est, quod scribi magno-
pere oporteat, nisi quod S. Mtas. R., Deo sit gratia, multo iam est confirmatio.
Cras, Christo bene iuvante, in templo eam visuri sumus, ubi nuntius Apostolicus
Hieronimus (!) Rorarius ensem et pileum offert Smo. Regi iuveni³. Comitia solito
more aguntur. Iampridem coepta sunt, sed ita, ut non modo exitus, sed ne ini-
tium quidem adhuc appareat. Senatus est satis frequens: perpauci ex Consiliariis
absunt. Deus fortunet ac laetam huic fabulae catastrophem imponat. Qui et V. R.
Dnem. diu servet incolumem ac felicem. Cuius etc. Crac. XVII Cal. Febr. (!)⁴.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 19 chirograph, i. d.: 14 Martii 1540.

¹ Maciejowski. ² Caspare Hannovio. ³ Sigismundo Augusto; orationem Nuntii v.
Theiner II, f. 530, cf. N. 59. ⁴ Hosium hic per errorem: „Februarii“ pro: „Martii“ scripsisse,
ex litteris Nuntii Rorarii apparet, qui se ensem et pileum Sig. Augusto „ali 15 Febraro che fu la
prima Domenica di Quadragesima“ tradidisse dicit, Theiner II f. 529, 532.

63. Martii 4 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Quae cum Patre Commissario Franciscanorum locutus sit et quae in causa Alexandri
agantur, docet.*)

Fui cum D. Plotowski¹ apud Patrem Commissarium², litteras illi R. Dnis.
V. reddidimus, quibus lectis graviter de illa questus est, quod fratres eius Vartem-
bergenses³ de criminibus quibusdam apud Sermos. Principes insimulaverit, quae
ad totius ordinis infamiam pertinent. Negabat id factum oportuisse a R. Dne. V.;
sed si quid esset a fratribus istis peccatum, ad se nomina eorum deferri debuisset.
Se iurisdictionem in illos habere, neque Episcoporum quenquam, praeter Sanctissi-
mum Dnum. nostrum. — Cui ego respondi: si aequum hoc visum est, R. Dnem.
V. apud Sermos. Principes accusari, non esse quod iniquum videatur, apud eos,
coram quibus facta est, accusationem dilui, neque minus licere R. Dni. V. in sui ex-
cusationem fratrum crimina apud Smos. Principes proferre, quam licuit aliis apud
eosdem V. R. Dnem. insimulare. Quae si apud Archiepiscopum suum traducta
fuisset, apud illum se purgasset, sed quando ita visum est religiosi viris, ut V. R.
Dnem. apud saeculares principes in nescio quam suspicionem vocarent, fuisse id
maxime consentaneum, ut apud eosdem R. Dtio. V. se innocentem, fratres no-
centes ostenderet. — Tum ille: dissimilem esse causam, aiebat; fratres enim esse
magnis probis affectos, V. R. Dnis. famam a nemine esse sugillatam. — At ego:
Christiani hominis officium esse, dixi, omnia probra ferre potius quam unum hoc,

si quis haereseos arguatur. Deferre autem Episcopum, quod e monasterio fratres exturbet, quod eos absque causa persequatur et iniuriis afficiat, quid aliud esse, quam in suspicionem haereseos Luteranae cum adducere velle. Minime id ferendum fuisse R. Dni. V. neque aequum fuisse, ut res tanta silentio dissimularetur. — Coepit ille mox esse mitior: se semper de R. Dne. V. praeclare existimasse, cum pietatem tum doctrinam eius praedicare solitum esse; verum hoc sibi doluisse, quod in eos sibi iurisdictionem R. Dtio. V. usurparet, qui exempti essent: atque una exemptionis privilegium produxit, seque exemplum eius R. Dni. V. misisse dixit. — Cumque una hora prope esset inter nos altercatum, tandem se rescripturum per D. Plotowski recepit, atque omnia clare R. Dni. V. perscripturum. Ita ab eo discessi, ut multo esse placatior videretur.

De Alexandro³ quoque D. Plotowski summam hic adhibet diligentiam. Expectamus nuntium R. Dnis. V., quem hoc ipso tempore venisse mihi renuntiatum est. Visum est R. Dno. Chelmsensi⁴ eum citare ad proscribendum sive bannendum⁵, sed dies, quo se sistat, celerior constitui non potest, quam in proxime futuris comitiis. Causa quoque non alia adscribi poterit, quam quod uxorem habet: nam de Cortisanis statutum⁶ negat R. Dnus. Chelmsensis ad Prussiae terras extendi. Visum erat R. Dnis. eius, ut cras citatio mitteretur per cubicularium hunc Regium⁷; sed quando terminus est ita longus, non video, cur festinandum sit: matura deliberatione opus est. Utar hac in re peritorum consilio; ceterum, quod postulat R. Dtio. V., ut nulla citatione praemissa proscribatur, id fieri vix posse videtur. Neque enim fas est indicta causa quenquam condemnare: res magni periculi pessimique exempli futura esset; possent hac ratione etiam innocentum fortunae in discrimen vocari. Scribit autem S. Mtas. Regia ad suum in Urbem Oratorem D. Epum. Camenecensem⁸, ut supplicationem signari obtineat, in qua non viciniore, sed nominatim Vladislaviensi Episcopo⁹ causa committatur; missumque est ei supplicationis exemplum. Quicquid effici a nobis hic praeterea poterit, nihil intentatum relinquemus. Aguntur omnia a D. Plotowski summa fide et diligentia, quae in me quoque desiderari non patiar. Deum precor ut etc. Crac. IV Nonas Martii.

B. Czart. MS. 1618 f. 357, chirogrph. i. d.: „11 Martii, Smolein“.

¹ Praeposito Varmiensi. ² Franciscum Lismaninum, Commissarium monachorum Franciscanorum. ³ In oppido Varmiae Wartenburg (in districtu Olsztyn. s. Allenstein.) erat monasterium Franciscanorum. ⁴ Sculteti. Litteras suas in hac causa scriptas misit Dantiscus ad multos Senatores Regni, quorum responsa extant in MS. 1597 B. Cza t. ⁵ Maciejowski. ⁶ Cf. N. 66. ⁷ A. 1505, Vol. legum I, 306, pluries repetitum, ibid. 372, 511, 527. ⁸ „De Alexandro Sculteti cum ita causam istam cordi esse videam R. Dni. V., mitto illi citationem. In Urbe quoque providi, ut supplicatio eadem, quae missa est R. Dni. V., signaretur, neque viciniore, sed Vladislaviensi episcopo causa committeretur. Ita utroque gladio, aut si altero satius videbitur R. Dni. V., contra illum pugnabimus; erit in manu illius aut utroque aut alterutro uti“. Maciejowski Dantisco, 4 Martii 1540 MS. 1597 B. Czart., archetyp. ⁹ Ioannem Wilamowski, cf. N. 60. ¹⁰ Lucae Comiti a Górka.

64. Martii 10 Cracoviae.

Hosius Cantor et Canonicus Varmiensis et Cracoviensis¹.
Dantisco.

(Vilnam proficisci cum Rege cogitat; Canonicatum Cracov. obtinuit; nova Germanica et Turcica)

De negotio, quod est nobis cum Alexandro, scripsisse satis videor antea R. Dni. V.² Manifesta sunt illius flagitia; sed ea etiam si sint solis luce clariora,

fas tamen haud esse videtur condemnare quenquam, nisi sit prius accusatus. Habet iam citationem R. Dtio. V.; sed et in Urbe quid sit a nobis curatum, ex prioribus meis iam accepit. Est apud me intercisa, ut vocant, citationis; eam diligenter asservabo et Vilnam Deo iuvante eam perferam, ut, si ita visum fuerit R. Dni. V., dari possit instigatori. Qua de re quid statuere velit, faciet me aliquanto ante litteris suis certiorum. Vilnam cogitat S. Mtas. Regia post dies plus minus triginta; eam comitari decretum est. Sed ubi Deus feliciter reduces fecerit nos, statui me pedetentim in libertatem asserere et aulae renuntiare. Non quod prosus eam relinquere velim: nam id per R. Dnum. Chelmensem³, summum patronum et benefactorem meum, fortasse non licebit; sed ea tamen, quae fuerint officii mei, Christo bene iuvante diligentius curabo. R. Dni. Chelmensis Episcopi beneficio Cracoviensi Canonatu sum honestatus⁴; rogo R. Dnem. V., ut illi hoc nomine agat gratias, ut intelligat, Vrae. quoque R. Dni. gratum esse, quod hoc in me non vulgare beneficium contulerit. De Fabiano⁵ magnae mihi curae fuit, ut litterae manu S. Mtis. Reg. subscriberentur; et quanquam affecta nunc sum valetudine, ascendi tamen in arcem et admonui R. Dnum. meum Chelmensem, ut subscribi curaret: verum id obtineri tam cito non potuit.

Rerum hic novarum nihil est: Comitata nondum sunt absoluta, sed ea tamen absoluta iri brevi speramus. De Nurembergensibus sunt qui dicant, eos ad unitatem Ecclesiae rediisse; feruntur Smum. Roman. Regem perquam humaniter et liberaliter excepisse et triginta millibus aureorum donasse. Cum Turcis indutiae factae sunt sex mensium, quas quidem Imperator Turcarum cum omnibus Christianis principibus suscepit, excepto Ioanne Rege⁶ et Venetis: quos vult sibi Caltaro, Budua, Anthivari (!), Dulcinio, Malvasia et Neapoli Romaniae⁷ cedere: neque aliter ullas vult pacis conditiones admittere. Haec D. Lascki⁸ ex Constantinopoli S. Mti. Regiae perscripsit, qui compositis rebus Smi. Roman. Regis salvus iam ad suos est reversus. De legato vero S. Mtis. Regiae⁹ nihil adhuc est auditum, sed cum tamen in reditu iam esse speramus. Ad christianum Imperatorem missus est D. Ocziescki¹⁰, is qui fuit in clientela D. Castellani olim Cracoviensis Christoferi Schydloveczki. Nihil est praeterea, quod scribi magnopere oporteat. Deum precor etc. Crac. VII Id. Martii.

Magister Thomas, qui nepotes R. Dnis. V. erudit, postulavit a me, ut se R. Dni. V. commendarem. Mihi videtur et litteras habere, et munere suo diligenter fungi, neque indignus esse, quem gratia sua benignitateque R. Dtio. V. prosequatur.

B. Czart. MS. 1618. fol. 363 chirogrph., i. d.: „23 Martii Gutstat“.

¹ Hoc modo subscriptae sunt praeter hanc duae vel tres proximae epistolae, reliquae autem ita, ut priores: „S. H. Cantor et Canon. Varm.“. ² Cf. N. 63. ³ Maciejowski. ⁴ Receptus est H. ad Canon. Cracov. „fundi et praebendae dictae Szczytnicka“ (cf. Długossii Liber Beneficiorum I, 48) d. 27 Februarii 1540, v. Appendicem. ⁵ De Fabiano Dąbrowski (a Damerau) de Wojanów, cf. N. 31 adnot. 1, loqui videtur, qui Canonicus Varm. a. 1540 factus, eodem anno mortuus est, priusquam possessionem Canonicatus sui accepit; Act. Cap. Varm. ⁶ Hungariae. ⁷ Portus Venetorum in litore Dalmatiae, Albaniae et Graeciae. ⁸ Hieronymus Łaski, Palatinus Siradien., hoc tempore legatus Regis Roman. in Turciam. ⁹ Cf. 60 et 61. ¹⁰ Ioannes de Oczyszyno, postea Cancellarius R. Polon., qui ex aula Caroli V reversus scripsit litteras ad Dantiscum 25 Sept. 1540, MS. 1597 B. Czart.

65. Aprilis 4 Cracoviae.

Hosius (Dantisco).

(*Mart. Zborowski coniurationis accusatus; B. Pretwicz prope interemptus; eremita quidam iram Dei et Ecclesiae ruinam denuntiat.*)

Quae de fratribus istis ad me scripsit R. Dtio. V., ea lecta sunt per me R. Dno. meo, Dno. Chelmensi Episcopo¹. Sicubi res postulabit, studium meum atque officium R. Dni. V. non deerit. Quae hic acciderint, etsi ex aliis fortasse cognovit R. Dtio. V., tamen ipse quoque perscribenda ea putavi. Dies decem et octo intercesserunt, cum publice fuit obiectum Dno. Sborowski² nomine S. Mtis. Regiae, quod quaedam dixisset, quae ad laesae Maiestatis crimen pertinerent, quod quasdam contra Sermum. Regem adolescentem coniurationes moliri esset auditus. Qui cum delatorem dari sibi postulasset, sibi ne cogitare quidem ista in mentem venisse dixisset, neque se putare fore quenquam, qui haec in os sibi dicere ausus esset; responsum est ei verbis S. Mtis Regiae: cras aderit, qui in os dicat. Magna fuit hominum expectatio, quorsum esset res evasura. Cum crastinus dies illuxisset, nuntiatum est, in diluculo Pretwicz³ esse interfectum. Qui tribus bombardis ictus multorumque gladiis petitus, cum strenue se defenderet, aegre quidem, sed vivus tamen evasit. Venit ad constitutum diem Sborowski, postulavit sibi proferri eum, qui in os ea diceret, quae fuissent hesterno die per S. Mtem. Regiam sibi obiecta: se innocentiam suam defendere paratum esse. Responsum est ei, quod qui haec in os fuerat dicturus, is letali vulnere sit affectus: suspicari S. Mtem. Regiam, id opera Sborowski factum esse, atque ideo illum sacramento militari sive sponsione fidei obstringere. Obstrictusque est frequenti senatu, cum omnibus ingrediendi potestas facta esset. Nihil actum est adhuc aliud. Quid porro futurum sit, nescimus. Pretwicz vivit adhuc. Duo sunt globi iam e corpore extracti: restat unus adhuc, qui si eximi posset, extra omne periculum futurus esset. Adhibetur omnis in curando eo diligentia. Si quis nomen alicuius istorum detulisset, qui manus ei attulerunt, proposita illi est merces mille florenorum. Sed neque delatus neque captus est quisquam.

Aliud quiddam accidit postridie diei Paschatis⁴. Heremita quidam veste suae professionis indutus ascendit contionem sub id ipsum tempus, quo sacrum illud maius erat cantandum, cum praesentes adessent Sermi. Principes; ac magna voce: „Audite“, inquit, „audite, audite: Deus non potest ferre diutius populi sui scelera, et quemadmodum olim Sancto Ioanni Evangelistae, ita mihi nunc indigno revelare dignatus est, quod orbem universum gravioribus quam unquam antea plagis afficere statuit, incipiet autem a sanctuario suo“. Magnus fuit omnium stupor, cum haec audirent. Habitus est pro deliro. Cumque dixisset quidam, qui proxime adstabat: „Quas profers fabulas“? „Non fabulas“, inquit, „sed rem certam narro. Putatis me insanire, sum mentis compos“. Detractus est postea per sacerdotem de cathedra iussu magnatum, quod multi tamen moleste ferebant; praecipue, postquam cognoverunt, sacerdotem esse, magna sanctimonia vitae praeditum. Venit ad me eo ipso die vocatus; contuli cum eo non pauca: visus est mihi esse sanioris mentis, quam ex iis ipsis nonnulli, qui eum deturbari iusserant. Quaesivi ex illo, quid ex eo loco dicere statuisset. Narravit mihi somnium quoddam suum, quo

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

fuerit ei Ecclesiae ruina revelata; quod somnium ut publice omnibus proferret, quinque admonitum se in somno fuisse, ad extremum etiam horribiles minas adiectas fuisse, nisi paruisset. Datum fuit negotium per Rmum. D. Cracoviensem⁵ nonnullis, ut examinarent hominem atque una consultarent, num esset ad contionem admittendus. Ego quoque ad eam rem fui vocatus. Vidimus hominem magna vitae integritate et sanctimonia praeditum, querentem de vita impura praelatorum, quos per somnium istud admonitos Deus voluerit, ut resipiscerent. Decretum est tandem, quatenus idem Rmo. Dno. probaretur, ut publice somnium suum proferret, sed prius id perscriptum ostenderet. Si potero, descriptum mittam R. Dni. V., et quid postea erit actum, perscribam. Deum precor etc. Cracovia pridie Nonas April.

B. Czartor. MS. 1615, chirogrph. sine inscript.

¹ Maciejowski. ² Martino Zborowski Pocillatori Regni, cf. Zakrzewski, Powstanie i wzrost reform. w Polsce, p. 42, 237. ³ Bernardus, Capitaneus Barenensis. ⁴ 29 Martii. ⁵ Petrum Gamrat.

66. Iulii 26 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(*Alexander iam est proscriptus, tempus autem salvi conductus illi dati diminutum.*)

Quae R. Dtio. V. postulavit, ea sunt omnia impetrata. Nam et de tempore salvi conductus detractum est¹, et litterae cum ad D. Costckam², tum ad cives Gedanenses datae sunt de arcula³, et commissiones R. Dni. V. perscriptae mittuntur. Non solet S. Mtas. Regia, quae semel alicui concessit, ea commutare; sed cum instaret atque urgeret Rmus. Dnus. meus Chelmensis⁴, dedit hoc precibus illius, ut imminueret aliquid de tempore salvi conductus, sex tamen diebus additis ad eum, quem scripserat R. Dtio. V., quod aequum esse videbatur, ut post cognitam causa(m) libertas ei discedendi dareretur. Quarto ante die, quam venisset nuntius R. Dnis. V., allatae erant ab Alexandro litterae ad D. Doctorem Ioannem⁵, in absentia ad D. Praepositum Vilnensem⁶. Sed nescio, quo factum sit, ut D. Praepositus non prius causam Alexandri apud Rmum. D. Chelmensem agere coeperit, quam a Vra. quoque R. Dne. litterae venissent, idque praesente me. Cui cum ego plurimum restitsem, non esse sibi tanti dixit Alexandrum, ut illius causa me sibi vellet esse offensioem, quem sciret maiori sibi usui esse posse quam Alexandrum. Itaque se missum esse facturum hominem recepit, alium ut sibi patronum quaereret. Ita nemo fuit, qui verbum Alexandri causa faceret, neque litteris suis quicquam profecit. Cetera cognoscet R. Dtio. V. cum ex S. Mtis. Regiae, tum ex Rmi. Dni. mei Chelmensis litteris. Deum precor etc. Vilna ipso die Divae Annae.

B. Gymn. Linköpg. MS. 24, ep. 3, chirogrph., in dorso: „pr. 2 Aug. Heilsberg.“

¹ „Alexander, ita ut postulavit R. Dtio. V., proscriptus iam est, quamquam id de facto magis quam iure fecit S. Mtas. R., quae non prius habere posse videbatur proscribendi illius potestatem, quam esset ab ecclesiastico iudice haereseos condemnatus et postea brachio saeculari traditus. Sed sententiam tamen S. Mtis. R. a Smo. Dno. nostro confirmatam iri speramus“. Maciejowski Dantisco, 3 Iunii 1540, MS. 1597 B. Czart.; cf. in Appendice epistolam Sigismundi I Regis ad Paulum III Pa-

pam, d. d. 2 Iunii 1540. — Eodem tempore datus est Alexandro salvus conductus usque in diem S. Michaelis (29 Sept.), ut coram officialibus Regiis probaret, se ad iudicium Regis venire non potuisse; postea autem salvus conductus in diem Assumptionis B. V. Mariae (15 Aug.) est diminutus; Sigismundus I Sculteto, 22 Iulii 1540, Acta Tom., MS. 281 B. Czart., f. 154. ² Stanislaus Kostka, Thesaurarius Terrarum Prussiae. ³ Cf. N. 67, 68 etc. ⁴ Maciejowski. ⁵ Ioannes Benedicti (Solpha) Regius physicus, Canon. Trocensis, Sandomir. et Varmien., postea vero Canon. Cracov. et Praepositus Varmien.; cf. N. 70 et 72. ⁶ Anno 1546 Ioannem a Domanów fuisse praepos. Viln. constat, A. Tom. MS. B. Czart. 285, f. 157; idemne fuit a. 1540?

67. Septembris 3 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(De causa Alexandri; de „allodio“ suo Varmiensi; in Prussiam vult proficisci.)

Vidi conditiones, quibus in gratiam recipere voluit R. Dtio. V. Alexandrum, sed et quid responsum ab eo sit intellexi. Nullam enim spem ostendit, fore se aliquando in officio: quamvis ferre fortunam malle videtur, quam ut impuros et odiosos mores suos mutet melioribus. Quare laborandum est omnino, ut ne reditus ei pateat ad Ecclesiam, ex qua semel eiectus est, ne virus suum aliis afflare et eos contagione sua inficere possit. Nondum ex Urbe quicquam est allatum. Quo magis miror, quod scribit R. Dtio. V. de provisione Locae¹, quae non potest aliunde nisi ex Urbe haberi. Prius necesse foret, ut vacare decerneret Pontifex omnia Alexandri sacerdotia, quam ut cuiquam provideret; si itaque provisionem haberet Loca, salva res esset. Nunc quid in Urbe confectum sit, certi nihil habemus, expectamus tamen aliquid in horas: ut primum allata erit provisio, R. Dni. V. mittetur. Accepi a Rmo. D. Culmensi² quaternas intra paucos dies litteras: nullam facit Alexandri mentionem; non solum in iis, quas ad me, verum etiam in iis, quas ad Rmum. Dnum.³ et ad S. Mtem. R. scribit. Ego quoque cum rescribo, perinde taceo de Alexandro, ac si nihil eorum scirem, quae in causa eius aguntur. Sed Doctor Ioannes⁴ nequaquam tacet: manibus et pedibus eum iuvare contendit. Genero eius adfuit; commissionem impetravit ad D. Consiliarios terrarum Prussiae, ut cognoscant, Alexandrine an pellionis domus sit, quae est data D. Plotowski; litteras etiam ad R. Dnem. V., quarum sensum iam scit. Laborat apud S. Mtem. R., ut ei arca⁵ restituatur; ac iusserat S. Mtas. R. scribi litteras ad Gedanenses, ut si tempore salvi conductus accepta est arca, restituatur, si ante, detur D. Thesaurario⁶. Sed ego dixi Rmo. Dno., si ita scriptum sit, iam victorem evasurum Alexandrum: mihi enim certo constare, quod salvi conductus tempore arca accepta est. Tum scribi iussit: si habet saluum conductum a rebus quoque, ut reddatur Alexandro; si minus, Thesaurario detur. Quoniam exemplum salvi conductus non habemus, nolui rem esse in dubio, sed rogavi Rmum. Dnum., ut persuaderet S. Mti. R., quandoquidem ausus sit illi imponere Alexander atque causam salvi conductus falsam comminisci, ut pro eo haberet saluum conductum, acsi eum nunquam concessisset, cum cessante causa cesset effectus. Deinde vero cum salvus iste conductus iam expiraverit, esse eum aequè proscriptum ac fuit ante, mihiq̃ videri absurdum, ut proscripto bona restituantur; nam eadem ratione a proscriptione liber pronuntiaretur. Atque ita dilatum est responsum, quoad melius informabit S. Mtem. Regiam Rmus. Dnus. — Quod allodium⁷ attinet, accepi a Loca, esse id pro me impetratum, sed aliud audisse videor a Doctore Ioanne,

neque ullas ea de re litteras habeo. Sed utcunque res habuerit, feram aequo animo. R. Dni. V. ago gratias, quae rationum mearum tantam curam gerit. Neque vero existimet me allodii causa proficisci isthuc voluisse; sed cum annos ante duos in Prussia fuisset⁸, neque aliquid visendum conspexissem, nunc propior isti terrae factus, cupiebam Gdanum, Marienburgum, Elbingum. Cuius rei desiderio ipse quoque tenetur Rmus. Dnus., qui sub egressum hinc S. Mtis. Regiae exiguo comitatu isthuc excurrere prorsus habet deliberatum. Deum precor etc. Vilna III Nonas Sept.

B. Czartor. MS. 1618, f. 367, chirograph., i. d. „XII Septb. Heilsb.“

¹ Nicolaus Loca, „qui est in fide et clientela mea“, Maciejowski Dantisco 3 Iunii 1540, MS. B. Czart. 1597; Sigismundus I nominavit eum Canonicum Varmiensi. in locum proscripti Alexandri S. ² Tidemano Giese. ³ Maciejowski. ⁴ Cf. N. 66. ⁵ Cf. N. 66, 68, 73. ⁶ Stan. Kostka. ⁷ Cf. N. 59, 70. ⁸ Cf. N. 36, 37.

68. Septembris 13 Vilnao.

Hosius Dantisco.

(De arca Alexandri et de morte Archiep. Gnesn. nuntiat; ut Vicecancellarius Regi commendetur, rogat.)

Binas habui a R. Dne. V. litteras, utrisque satis mihi respondisse videor. Ceterum de arca nondum erat quicquam constitutum, neque sine magno negotio effeci, ut eis seria magis mandata scriberentur. Non solus fortasse Doctor Ioannes¹ sollicitabat. Nunc ego futurum spero, ut omnino eam tradant Gedanenses Domino Thesaurario²; per quorum Secretarium responsum est illis de arca missum, fortassis minime placitum. De Parochiali (?), quam per Loca³ R. Dni. V. impetrari cupiebat, egi cum Rmo. Domino, sed visum est illi expectare, dum ex Urbe aliquid adferretur prius, ubi quid actum sit, nihildum accepimus. Hic Sermi. Principes recte valent. Archiepiscopus Gnesnensis mortuus est⁴. Fecerit R. Dtio. V. rem gratam R. Domino meo Chelmensi⁵ et mutua coniunctione dignam, si litteris eum suis diligenter S. Mti. Regiae commendaverit, ut habere rationem eius dignetur; quam habitam iri, dubium non est, sed amici tamen officio fungetur R. Dtio. V. Qui has perfert, intricatum habet quoddam negotium: contendit a me, ut se R. Dni. V. commendarem, quod ei negare non potui; quantum fides et religio R. D. V. patietur, quaeso ut ei deesse nolit. Deum precor etc. Vilna Idibus Sept.

B. Gymn. Linköpg. MS. 24 ep. 2, chirogrph. i. d.: „pr. ultim. Sptbr. Graudenz.“

¹ Cf. N. 66, 67. ² St. Kostka. ³ Cf. N. 67. ⁴ Ioannes Latański † 29 Augusti 1540; Damalewicz, Ser. Archiep. Gnesn., 296. ⁵ Maciejowski.

69. Septembris 13 Vilnao.

Hosius Dantisco.

Scripsi hodie R. Dni. V., sed hic nuntius ad illam celerius perveniet. — *Tum repetit paucioribus eadem, quae in N. 68.*

B. Czart. MS. 1618, f. 371, chirogrph., i. d. „XX Septemb. Heilsb.“

70. Octobris 14 Kowno.

Hosius Dantisco.

(*De allodio; de promotione Maciejowski, de sua valetudine.*)

De arca data sunt mandata ad Gedanenses, non dubito, quin ea iam tradita sit D. Thesaurario¹. Ex Urbe nihildum est allatum, neque litteras a quoquam habemus, quid in ea causa actum sit. Ut primum certi aliquid habuero, faciam R. Dnem. certiore. De allodio² nunquam adeo me angebam animi, scio enim rem esse exiguum et quae parum fructus adferat. Mihi vero praebenda isthic mea non parvo constat, sed quando ista est absentium conditio, fero aequo animo. V. R. Dni. ago gratias, quod tanta cura et sollicitudine rationibus meis prospicere conatur; me vicissim servitorem experietur ad omnia mandata R. Dnis. V. exhaustiendi semper paratissimum. Exemplum litterarum, quas ad S. Mtem. R. scripsit³, ostendi Rmo. Dno. Chelmeni: fuit illi valde gratum. Neque vero dubium est, quin sit, Christo bene iuvante, si modo velit, altius ascensurus; sed agitur de munere, quod gerit, Procancellarii, quod non cuiusvis Episcopatus causa dimissurus est. Litteras R. Dnis. V. nepoti perferendas⁴ curabo. R. Dnus. Chelmenis perstat adhuc in sententia de excursionem isthuc sua⁵, sed id non prius futurum est, quam discedat hinc S. Mtas. R. Doctoris Ioannis litteras⁶ legi, neque satis omnia intellexi. Usus nunc sum eo medico: laborabam enim graviter, cum febris, tum quod neque capere cibum neque si cepissem retinere poteram. Usus est in me curando summa fide et diligentia, ac Dei beneficio, illius etiam opera, sum tandem, Deo sit gratia, recreatus. Litteras illius V. R. Dni. remitto. Cuius me gratiae etc. Ex Cowno pridie Idus Oct.

B. Czartor. MS. 1618, f. 375, chirogrph., in dorso: „XXII Octob. XL Heilsb.“

¹ Cf. N. 68.
Casparo Hannovio.

² N. 67, 78.
⁵ cf. N. 67.

³ De promovendo Maciejowski, cf. N. 68.
⁶ In causa allodii? ad Dant., cf. N. 78.

⁴ Romam,

71. Novembris 4 Vilnae.

St. Hosius Martino Cromero,

Iurium (!) Doctori, Canonico Poltoviensi.

(*Num paroeci munus ultro oblatum reiciendum sit ei, qui in paroecia praesens officio suo fungi non possit*)

Quod me hortaris, ut valetudinem meam curem diligentius, videris mihi currenti, quod aiunt, calcar addere. Carendo enim quam fruendo didici magis, quantum sit bonum sanitas: summum certe inter ea, quae corpus attingunt; quo sum nunc conservandae illius studiosior, cum praesertim recuperata multo mihi sit iucundior, quam fuit non amissa. Atque utinam perinde mihi curae esset animi sanitas atque sum conservandi corporis studiosus! Hac itaque in parte monitoris non egeo. Cantoria et Canonicatus Cracoviensis utrunque mihi sacerdotium recte collocatum videtur¹; utrique plurimum gratulor. De paroecia, quod eam delatam tibi refutaveris, gratulor tibi quoque tam philosophicum animum, atque una

Rmi. Dni. nostri² iudicium plurimum commendo et eum de tanta ista in te liberalitate magis etiam amo. Sed cum et philosophorum praeceptis instructus et iuris consultus sis, quae et ipsa non postrema est philosophia, et in sacris praeterea litteris non leviter versatus, est quiddam, quod ex te velim discere: quod si mihi explicaveris, magnam ex animo meo dubitationem exemeris. Quod paroecias attinet, scire velim, si quis ipse non ambiens, atque adeo ne cogitans quidem ad paroeciam vocetur, qui et pius et doctus habeatur, rectene faciat, si mandatum sibi nec opinanti munus reiciat, cum sciat id nihilo meliori delatum iri? Cum praesertim si quis habeat scientiam cum Dei timore coniunctam, ei neque facultas neque voluntas deesse possit ea omnia praestandi, quae ad munus illius pertinent. Nam ut absit nonnihil a perfecta illa pietate, qua adducatur, ut ipse officio suo praesens in paroecia sua fungatur, tamen si aliqua animum eius tangit religio, quod in pio homine fieri est necesse, non parcat dubio procul sumptibus et omne studium adhibebit, ut per alium saltem, neque eum de vulgo, de iis, quae sunt muneris eius, idonee provideatur paroeciae suae. Cum contra imperitus ille non ad aliud sibi datam paroeciam sit existimaturus, quam ut ex fructibus illius vivat; ac utinam vivat modo, non autem Epicurum agat aut Sardanapalum. Quaero itaque ex te, sitne caritatis christianae renuere paroeciam ob hoc, quod paroecia est, et pati, ut negligentius ab alio salus animarum procuretur? Neque tu mihi respondeas, de alio quemque quam de se melius existimare debere; atque ideo rectum esse, de quo melius existimes, ei tanto onere cederè. Nam hoc fortasse locum haberet inter eos, qui aequè idonei haberi possunt; sed ubi dissimilitudo magna est, quis est, qui et se et alium sui dissimilem ignoret? Quare hunc nodum fac ut mihi explices. — De Sidovio³ quae scribis, stupenda plane sunt; vellem autem, ut, quemadmodum promittis, plura scribas, cum erit otium. Utinam Deus labia illius aperiat. Gnesnam quod scribis nihil vos⁴ morari, fit unius insperato interitu; cuius cum vos oblivio ceperit, quod iam evenisse arbitror, redibit Gnesnae desiderium. Bene vale et ad dubitationem mihi meam primo quoque tempore responde. Vilna pridie Nonas Novembr. Tuus Hosius.

B. Jagell. MS. 60 f. 1271, chirograph.

¹ D. 23 Octob. receptus est a Capitulo Crac. ad Cantoriam Stanislaus Borek Canon. Crac., ad Canonicatum vero d. 6 Octob. Bartholomeus Gątkowski, Posnan. et Epi. Crac. (Gamrat) Cancellarius; Acta Actorum Capit. Crac. MS. ² Quem in mente habeat, Petrumne Gamrat episc. Crac., cui tunc Cromerus serviebat, Theiner II, 605, Hosius autem uti Canon. Crac. suberat, an S. Maciejowski, Hosii in Cancellaria Reg. praefectum, incertum est. ³ Sebastianusne Żydowski? qui postea (1545) fuit Episcopus Nauriensi (in part. infid.) et Suffraganeus Gnesnen.; Acta Actorum. Cap. Crac. ⁴ Sc. herum Cromeri, Petrum Gamrat, Ep. Crac., qui tunc archiepiscopatum Gnesnensem ambiebat atque etiam brevi assecutus est, cf. N. 77.

72. Novembris 13 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(De causa Alexandri; Dr. Ioannes vult in gratiam cum D. redire.)

Non est visum Rmo. Dno.¹ ea forma dare litteras ad Venerabile Capitulum, quam praescripsit R. Dtio. V., quod aequum non esse diceret iis de rebus definire aliquid S. Mtem. R., de quibus nihil haberet explorati. Mitto itaque R. Dni. V.

litterarum, quae scriptae sunt, exemplum, quas equidem non video, quid necesse sit Venerabili Capitulo reddi. Quod cum semel domum istam tradiderit D. Plotowski, satis iudicasse videtur eam Alexandri² esse et non pellionis, ita ut iterum eadem de re cognoscere minime sit necessarium; nisi forte ob hoc reddendae sint litterae, quod factum Consiliariorum approbatur, qui causam hanc ad suos iudices remiserunt. Quod cupit ex me certior fieri R. Dtio. V., quinam sint Alexandri partibus faventes, ut ab illis cavere possit, et si quis per hoc tempus reditum in gratiam Regiam illi quaesiverit: neminem prorsus scio, qui ab Alexandro stet, praeter unum Doctorem Ioannem. Nam Praepositus Vilmensis, simul ut intellexit, mihi quoque negotium esse cum Alexandro, valere eum iussit ac tutari causam eius desiit, quod diceret, meam se amicitiam Alexandri antepone, quod maiori illi usui esse possem quam ille³. Itaque neque clam neque palam videtur agere quicquam pro Alexandro. Sed et Doctoris Ioannis erga illum studium iam refrixit. Non ita pridem invitatus erat ad prandium per me: cumque prius expostulasset mecum, quod aliter scriptae fuerint litterae ad Gedanenses de arca, quam mandasset S. Mtas. R., cuius haec erat voluntas, ut si tempore salvi conductus acceptam eam esse constaret, Alexandro redderetur⁴; tandem paenitere se dixit, quod R. Dnis. V. gratia propter Alexandrum excidisset. Ac veterem consuetudinem cum illa suam quamque semper sibi faventem R. Dnem. V. habuisset, commemoravit; non esse tanti Alexandrum, quod illius causa constituta iam et inveterata gratia dissilire deberet. Cui ego dixi: mihi non videri tam gravem esse offensionem R. Dnis. V., quin eam depositura sit, si facti eum paenitere cognovisset. Ecce autem dum ista loquimur, venerunt litterae a R. Dne. V., quibus minus iam se irasci illi scripsit, quod in me curando tanta fide usus sit. Totam illam partem ei legi, nonnullis tamen ommissis. Fuit ei valde gratum; cupit enim vehementer in gratiam R. Dnis. V. restitui, a qua ego maiorem in modum peto, ut eum in gratiam recipiat; nam et Alexandri causam deseruisse iam videtur, nisi si quid agat occultius, quod a me sciri non possit. Sed nihil proficiet. De inspicienda arca nondum egit Rmus. Dnus. cum S. Mte. R.; scribam per D. Castellatum Gedanensem⁵. Commendo me gratiae etc. Vilna Id. Novemb.

B. Czart. MS. 1618 f. 379 chirograph, i. d.: „XXIII Novemb.“ Heil.p.

¹ Maciejowski.

² Sculteti.

³ Cf. N. 66.

⁴ Cf. N. 67.

⁵ Achac. Czema.

73. Novembris 17 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(Mandata de arca Alexandri nondum mittuntur.)

Iam erat de arca negotium ex R. Dnis. V. sententia confectum. Data fuit illi inspiciendi potestas, adiunctis tamen R. Dno. Culmensi et Dno. Thesaurario¹. Qua de re certior factus per Rmum. Dnum.² D. Castellanus Gedanensis³, certis de causis non putavit Dnum. Thesaurarium adhibendum, atque illud obtinuit, ut ne mandata ista mitterentur, nisi nova prius instructio a R. Dne. V. allata esset. Contendebam ego contra, ut mitterentur: cum nihilo minus liberum foret R. Dni. V. illis non uti, si ex re non essent. Sed visum est Rmo. Dno. rem extrahere ac

sequi consilium Dni. Castellani Gedanensis; cuius causa quem sit exitum consecuta, ex eo cognoscet R. Dtio. V. Ego actioni non interfui neque scivi etiam, quid haberet negotii, nisi cum prope transactum iam esset. Quod si maxime scivissem, nihil tamen in me praesidii habere potuisset. Quis est enim, qui possit aliquid contra omnipotentem? ⁴ Cetera scripsi paulo ante R. Dni. V. Nova, si quae sunt, narrabit D. Castellanus, qui me facit etiam brevior. Commendo me etc. Vilna XV Cal. Dec.

B. Czart. MS. 1618, f. 383 chirograph., i. d.: „27 Novemb. Heilspr.“

¹ Tid. Giese et Stanisl. Kostka.

² Maciejowski.

³ Achacius Czema (von Zehmen).

⁴ Reginam Bonam putare videtur.

74. Novembris 30 Romae.

Reginaldus Polus S. R. E. Cardinalis. Stanislao Osio Polono.

(Ad litteras gratulatorias, v. N. 23, respondet.)

Venio nunc longo intervallo ad tuas litteras, quas tu ante aliquot annos ad me dedisti, in quibus mecum humanissimis verbis, et cum pietatem magnam erga Deum, tum in me singularem observantiam declarantibus, de hac mea cooptatione in Collegium Cardinalium gratularis. Ad quas quod hactenus non responderim, non tui quidem oblivio aut quod non gratissimas tuas litteras habuerim in causa fuerunt; sed quod quo tempore illae mihi redditae fuerunt, difficillimis quibusdam negotiis eram implicatus, iisdem quae me postea in eas provincias longe ab Urbe abduxerunt, ubi nulla ad te litteras dandi esset opportunitas. Nunc vero, ut cives aliquot tuos hic adesse cognoveram, statim de te illos interrogari feci; qui ut ad me omnia, quae volebam, retulerant, admonitus ab uno, qui ad me salutatum in discessu suo venerat, si quid ad te vellem, has litteras dedi, ex quibus velim tibi persuadeas, me, ut indoli tuae ad omnem pietatem, virtutem atque doctrinam florescenti, cum Patavii adolescens litteris operam dares, favebam: sic nunc, postquam a tuis edoctus sum, praeclaros fructus easdem virtutes edere, non potuisse non maxime gaudenti animo audire. Quare si quid sit, in quo ex hoc loco, in quo positus sum, tibi gratificari possum, de eo abs te admonitus, faciam, spero, ut reipsa experiare, gratulationis tuae fructum te minime amisisse. Romae XXX Novemb. MDXL.

e libro: Epistolae R. Poli, ed. Quirini, II, N. 12, p. 18.

75. Decembris 18 Vilnae.

Hosius (Dantisco).

(De causa iudiciali cuiusdam Foller; mittuntur mandata de arca Alexandri, cuius sacerdotia iam Locae promissa Hannovio deferri non possunt.)

Causa Volfgangi Foller, quam tanto mihi studio commendavit R. Dtio. V., fuit mihi valde curae. Quae quoniam propter diversitatem inscriptionum et propter stabulum quasi permutationis nomine additum paulo magis intricata videbatur, —

quod ita ipsi etiam visum erat S. Mti. Regiae, quae in hac sua nondum satis firma valetudine non libenter causis cognoscendis occupatur, — conatus est Rmus. Dnus.¹ partes in concordiam adducere et amice inter eas transigere; sed cum nihil profecisset, non defuit tamen Volfango, secundum quem pronuntiatum est a S. Mte. R., a qua confirmata est sententia Dnorum. Consiliariorum² prioribus duabus inductis et antiquatis. Atque haec quidem de Volfango satis. De arca mittitur mandatum ad D. Thesaurarium³, ut eam tradat R. Dni. V. Mittitur duplex mandatum aliud de ea inspicienda. In altero D. Thesaurarius, in altero D. Praepositus Varmiensis⁴ adscriptus est. Utro volet, utatur licebit R. Dtio. V. Ex Urbe allatae sunt litterae a sororis filio R. Dnis. V.⁵, ex quibus quae ibi acta sint, intelliget. Contendit is a me, quo ei adiutor sim apud Rmum. Dnum., quo possit bona cum illius venia sacerdotia Alexandri obtinere. Mihi vero statim initio, cum proscriptus esset Alexander, veniebat in mentem propinqui huius R. Dnis. V., et certe illum adiutum cupiebam, quo posset ad Alexandri beneficia pervenire. Quoniam vero quae esset ea de re voluntas R. Dnis. V. ignorabam ac verebar, ne magis offenderem animum illius, si id fecissem, quod — quae est nonnullorum hominum levitas vel potius improbitas, — in suspicionem venire potuisset R. Dtio. V., quasi ob eam potissimum causam eiectionem ex Ecclesia sua Alexandrum voluerit, ut illius beneficiis suum propinquum augeret et honestaret, nolui committere, ut intempestive officio offecisse magis quam profecisse viderer. Sed si vel coniectura aliqua assequi potuissem, quod optasset R. Dtio. V. propinquum hunc suum Canonicatu Alexandri ornatum, nihil erat factu facilius; obtinuisset citra ullam difficultatem. Nemo est, cui Rmus. Dnus. sacerdotium hoc favisset libentius. Nunc cum mea opera factum sit, ut pro Loca⁷ scriberet S. Mtas. R., duabus mihi, quod aiunt, sellis sedere non licet. Hoc omni asseveratione confirmare possum, quod neminem isthic collegam vel confratrem habuissem libentius, quam hunc R. Dnis. V. propinquum, vel quod arcta illam necessitudine attingit, vel quod et ingenio excellere et in litteris non paenitendos processus effecisse videtur. Nunc mihi constantiae meae habenda est ratio; ipsam etiam R. Dnem. V., quae et mihi et Rmo. Dno. meo Locam litteris suis commendavit, facturam confido, ut in sua erga illum voluntate perstet. Dabitur alia propinqui illius ornandi occasio, qui mihi certe omnibus ornamentis dignus videtur. Sed duae istae impetrationes meo iudicio parvi sunt momenti; illa demum valebit, quae facta fuerit, posteaquam pronuntiabitur vacare sacerdotia. Causa haec per S. Mtem. R. et Rmum. Dnum. Dno. Doctore Rzecicza⁸ in Urbe commissa est⁹; is ne verbum quidem adhuc scripsit, ac nisi propinqui R. Dnis. V. litterae allatae essent, quid actum esset Romae in causa Alexandri, in hunc usque diem nesciremus. Expectamus tamen in horas aliquid a Doctore Rzecicza, qui fortasse scriptionem differt, dum confectum det negotium. Hic nova, quae sunt descripta, mittit R. Dni. V. Rmus. Dnus. S. Mtas. R. pulchre convalescit: spes est in Christo, eam ad festa ista Natalitia in templum prodituram. Qui et V. R. Dnem. servet etc. Vilna XV Cal. Ianuar.

B. Czart. MS. 1618 f. 353, chirograph., sine inscrip.

¹ Maciejowski. ² Terrarum Prussiae. ³ Stan. Kostka. ⁴ Hoc mandatum Regis, d. d. 18 Decem., in Corp. Narusz. 57. 172. ⁵ Paulus Plotowski. ⁶ Cf. N. 70. ⁷ Cf. Nr. 67. ⁸ Cf. N. 28, adn. 6. ⁹ Litteras Regias in hac causa Stanislaw Rzecicza, d. d. 2 Iunii 1540, v. MS. B. Czart. 281, f. 150.

76. Decembris 31 Cracoviae.

Mart. Cromerus St. Hosio Canonico Cracoviensi.

(*Ad quaestionem a Hosio propositam, v. N. 71, respondet.*)

Iam tandem expectationi tuae satisfacio et promissum meum exsolvo. Ego vero, Hosi, tantum absrum, paroecias ut contemnam aut reprehendam eos, qui paroecias ultro oblatas acceperunt, ut eos etiam, qui expectant, modo ne ambient, magna laude dignos putem, si quales D. Paulus Episcopos esse oportere scribit¹, tales sese aliqua duntaxat ex parte praestent, hoc est, ut probi sint et pii et non prorsus ineruditi, ut recte praesint et officium suum faciant. Sed cum natura hac, inquam, primorum parentum culpa depravata ita nobis comparatum sit, maiorem in modum ut nobis ipsi placeamus, etiam atque etiam dispiciendum esse iudico, ne nos ipsi fallamus et pro gloria atque praemio eo, quod bonos paroecos decet manet[!], ne ignonimiam et exitum sempiternum quasi iumento nostro nobis accersamus. At enim non est Christianae caritatis recusare paroeciam et ab indigniori, qui sibi ac ne sibi quidem fortassis victurus sit, sinere occupari. Non est, fateor; nec ausim dicere, eum, qui id faciat, nulli culpae affinem esse. Parum enim refert, opinor, utrum contra officium faciendo quis, an officium deserendo delinquat. A Pauli quidem sententia² ἀνάθημα pro fratribus esse optantis longe dissentit, qui eiusmodi est. Verum ego paroecum illis, quibus praefectus est, probum, illis pium, illis eruditum esse debere arbitror: ita ut qui sibi atque aliis etiam et probus et pius et eruditus sit, nihil ab eo, qui eiusmodi non sit, modo uterque a suis absit, uterque ignotus sit, differre videatur. Equidem, si mihi navigandum sit, furem, adulterum, plagiarium, quadruplatorem et omnino improbum, minus etiam peritum gubernatorem et ad gubernaculum sedentem malim, quam virum optimum, philosophum, astrologum, theologum, addo etiam scite et enucleate in conciliabulis hominum et in portu de arte nautica disserentem, si is navem mecum non conscendat, e portuque eiectum fluctibus et ventis me permittat. Quod si uterque absit, non video, cur hunc illo malim. Neque magis gregem commendem iusto, forti, temperanti et quamvis exacte gregis pascendi curandique rationem tenenti, quam ei, in quo nihil horum insit, si gregem sua uterque cura praesidioque destitutum neque a ferarum rabie defendat, neque a noxiis pabulis arceat, nec a caeli iniuriis contagioneque tueatur. Neque enim virtutem nosse atque habere etiam satis est, nisi actio quoque, ubi opportunum est, consequatur. Neque ego fortem iudico, qui fortiter de fortitudine, neque temperantem, qui de temperantia temperanter loquatur, et ille quidem ad ferendas res adversas, hic vero ad aspernandas voluptates paratum et animatum se esse ostendat, si et ille ab adversitate obiecta refugiat et hic voluptati oblatae non resistat. Illumne autem ego paroecum satis idoneum existimem, qui ut sit sapientissimus et honestissime vivat, tamen a grege sibi commissio absit, et neque docendo neque vivendo suis praeceat? Neque enim dicit Deus: „Non fuistis facundi, non docti, non continentes, non aspero victu cultuque corporis, non pervigiles in precationibus, non sublevastis facultatibus vestris egenos“; sed: „quod infirmum fuit, non consolidastis“ et quae sequuntur apud eundem Prophetam³. Illa, illa, inquam, Hosi, re non spe, factis non verbis, paroeco praestanda sunt. Pium vero qua fronte dicam, qui colere se et

amare Deum cum dicat, hominum et quidem sibi commendatorum salutem, quae Deo longe carissima est, negligat? Negligit et ille, qui munus hoc delatum recusat, fateor; sed minus tamen in vitio est, mea quidem sententia, qui non modo modeste, sed superbe etiam aut ignaviter recusat, quam qui acceptum deserit ac ne id quidem, quod debet et potest, praestat. Nam ille quidem, etsi ipse recte non agit, nullius fidem fallit et alteri tamen liberum recte agendi locum relinquit; hic neque ipse agit, cum receperit emolumentumque ex eo percipiat, neque alium agere patitur. Neque si forte deterior sit, cui locum relinquo, cur ego plectar, intelligo, quando neque iubente neque adiuvante me, ac ne volente quidem, fortasse deterior ille accipit. Ille, qui dat, viderit, cui aut cur det aut quomodo; itemque qui accipit, qui et cur et quomodo accipiat. Nec tu mihi dicas: „si ipse fortassis praesens officio suo non fungatur paroecus, cuius animum aliqua tangit religio, tamen per alium recte providebit paroeciae suae“. Nam si ille alius aut noluerit aut non potuerit munus sibi delegatum recte obire, dupliciter peccabit paroecus, tum ipse officium suum non faciens, cuius ipsius industria electa est, quemadmodum loquuntur iuris consulti nostri, tum alteri peccandi occasionem praebens. Sin erit idoneus et faciet, quod poterit, tum quaero ex te: cur non potius illum quam me paroecum patiar? nisi ut ille quidem pascendi et curandi gregis onus atque laborem sustineat, ego otiosus si non pellem et carnem, sed lac tamen et lanam auferam. Hanc tu mentem, Hosi, rideas licebit: equidem in hanc quam in alteram partem peccare malo. Veniet fortasse tempus, cum paroecias non refutabo; nunc quidem certe ita mihi collibitum est esse nimis philosopho, quemadmodum tibi videtur. Vale. Cracovia pridie Cal. Ianuar.

B. Jagel. MS. 64 („Exempla epist. Card. Hosii collecta per St. Rescium“) f. 171, apographon.

¹ 1. Timoth. 2, 3. ² Rom. 9, 3. ³ Ezech. 34, 4.

1541.

77. Ianuarii 2 Vilnae.

Hosius (nomine Samuelis Maciejowski Lucae a Górca)
Episcopo Vladislaviensi.

(De Archiepiscopo iam nominato, de episcopatu Cracov.)

Binae mihi a R. et Ill. Dne. V. redditae sunt litterae: quarum priores sollicitam illam esse indicabant de familiari illius Sierniczki, qui cum tardius rediret, vereri visa est R. et Ill. Dtio. V., ne quid ei in itinere accidisset. Quod ipse quoque metuebam, sed ea cura liberatus sum, cum alterae mihi ab illa redditae essent, ex quibus certiore factam Ill. et M. Dnem. V. cognovi, quod iam nominatus sit Archiepiscopus Gnesnensis Rmus. D. Cracoviensis¹. Porro de Cracoviensi episcopatu quid sit constitutum, prorsus ignoro: nam ita clam me fiunt omnia, ut postremi etiam loci atque ordinis homines plura sciant hac de re quam ego, qui pro virili mea adfui certe R. et Ill. Dni. V., sed quid monstri alatur, nescio. Quae Illma. princeps Hedvigis² de sacerdote questa est, ea praeter Mtem. Re-

giam et me scivit in hunc usque diem nemo; nisi quod Dnus. Isdbiensi³ eadem retulit Mti. Reginali. Datum Vilnae 2 Ianuarii⁴.

B. Jagel. MS. 60 f. 791; comment. manu Hosii scriptus, inscript. autem alia manu: „ad Dnum. Epum. Wladislavien.“, qua etiam: „dat. etc.“ est adscript.

¹ Gamrat, cf. N. 71 adnot. 4.
Lucam a Górcā legatum mittebat.

² Uxor Ioachimi II elect. Brandenburg., ad quam Rex Sigism.
³ Canon. Cracov. et Secret. Regius. ⁴ Annus legi nequit.

78. Ianuarii 12 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(De causa Dr. Ioannis cum Capitulo Varmien.; de Bona Regina; nova ex Hungaria et alia.)

Ad negotia Generosi Dni. Castellani Gedanensis¹ promovenda voluntate promptus fui magis quam facultate paratus: id gratum esse R. Dni. V. quodque conatum boni consulat, etiam si non in omnibus eventus responderit, gaudeo. Nemo mihi fuit a R. Dne. V. commendatus, cui ego pro virili mea non adfuerim. Nam eo sum erga illam studio, ut non ipsi modo, sed et omnibus iis, qui cari sunt R. Dni. V., semper sim inservire paratus. De cista missa sunt mandata² ad R. Dnem. V. per Volfgangum Fulder(!): reddita esse arbitror et ex animi illius sententia conscripta. Exemplum litterarum ad Reginalem Mtem. legit R. Dnus³ et reddi litteras iussit⁴. De dom. Doctore Ioanne⁵ satis mirari non possum, quod non mecum potius quam cum Venerabili Capitulo expostulaverit: ita fuit de me meritis, ut si verbum fecisset, libenter ei fuerim allodio cessurus: non erat necesse de re nihili tantas excitare tragoedias. Venit is nuper ad me in templo et questus est de Venerabili Capitulo, quod se mecum committere voluerit. Ego penes Venerabile Capitulum nullam esse culpam video; sed dixi illi, non oportuisse eum ad Mtem. Reginalem confugere: modo significationem aliquam voluntatis suae mihi dedisset, libenter cessurum illi me fuisse, qui tam bene sit de me in morbo meo curando meritis. Sed ego illum virum esse bonum mihi persuadeo, nisi quod de potestate interdum exit. Quid responderit Mtas. Reginalis, nondum scio. Sumus nunc omnes vehementer Hungaricis rebus occupati, ipsa prae ceteris ut mater; ex eo fit, ut puer R. Dnis. V. tardius absolvatur. Narravit mihi Dnus. Grabia⁶, quod parum ei gratae acciderint litterae R. Dnis. V., neque necessarium se existimare, ut respondeat semper, si quid ab ea scribitur asperius. „Ne Regiae quidem Mti., atque adeo neque Deo, inquit, parcat, si quando commovetur“. De me quoque nonnulla est asperius locuta; sed cur ego homuncio meliore velim esse conditione, quam potentes alii, quos iam omnes subiugasse videtur? De Alexandro nihil ex Urbe allatum est: ceterum et mandatum mittitur R. Dni. V. et salvus conductus. Ex Hungaria tristitia afferuntur: Ferdinandus Rex arces aliquot expugnavit ac ulterius semper progreditur. Regina⁷ Budae conclusa est, non datur egrediendi potestas. Filius eius a Turcarum Caesare Rex declaratus esse dicitur Hungariae, Mailad⁸ vero Rex Transilvaniae. Valachi Vayvodam suum⁹ obtruncarunt; in eius locum elegerunt Alexandrum Bohdani filium. Mori prius decreverunt, quam iugum Turcarum ferre. Baschae duo cum exercitu, Sandiaci duo a Caesare Turcarum ad Regem Persarum defecerunt. Vormacia rebus infectis discessum est. Crastino die legatus ad Regem Roman. mittitur, d. Andreas

Czarnckowski, Scholasticus Cracoviensis. De Cracoviensi Episcopatu quid cogitent principes, nemo scit¹⁰. Commendo me etc. Vilna IV Id. Ianuar.

B. Czart. MS. 1618, f. 387 chirogrph., i. d.: „19 Ianuarii Ressel“.

¹ Achac. Czema. ² Cf. N. 75. ³ Maciejowski. ⁴ Eodem tempore Capitulum Varm. scripsit litteras ad Bonam Reginam d. d. 16 Novembr. 1540, cf. in Appendice. ⁵ Cf. N. 66, 70. ⁶ Nicolaus Grabia, Succamerarius Siradiensis, Bonae Reginae familiaris, ad quem scripsit litteras suas Dantiscus 17 Dec. 1540, Corp. Nar. 57, 171. ⁷ Isabella. ⁸ Stephanus Mailath, Palat. Transilvan. ⁹ Stephanum Lepujet. ¹⁰ Cf. N. 77.

79. Februarii 20 Vilnae.

Hosius (Dantisco).

(*Statum causae Alexandri in Urbe conqueritur; de Episcopatu Cracov.*)

De Dno. Niderhoff¹ scripsi R. Dni. V. per cubicularium Regium aut nihil eum egisse hic de Alexandro, aut, si quid egit, quod quidem ego sciam, non eum profecisse quicquam. Quid autem actum sit in Urbe, nemo prorsus scribit. Commendatum fuit hoc negotium Doctori Ioanni (!) Rzczicza²; is ne litteram quidem adhuc misit. Romanistae nihil oderunt magis, quam ius S. Mtis. Regiae: verentur enim, ne, si in uno successerit, in alios quoque eiusdem farinae simile documentum statuatur; atque ideo non credo quenquam esse in Urbe praeter unum illum R. Dnis. V. propinquum³, qui serio contendat, ut S. Mtis. Regiae decretum hoc contra Alexandrum confirmetur, cuius omnem auctoritatem sublatam prorsus cuperent, modo ut liceret eis quemvis arbitrato suo vexare, spoliare et fortunis omnibus evertere. Vereor itaque, ne ii ipsi, quibus commendatum est negotium, magis etiam impedian, praecipue vero, cum appulisse iam Romam Alexandrum ex litteris propinquis R. Dnis. V. ad D. Praepositum⁴ intellexerim. Est autem haec Urbis natura, ut quanto quisque est improbior, tanto sit in ea fortunatior: ut ego maxime verear, ne plus ibi valeat Alexandri praesentia, quam et Regia et bonorum omnium auctoritas. De Cracoviensi episcopatu nihil est adhuc constitutum, neque constituetur fortasse prius aliquid, quam aut ipse Ocieski⁵ ex Urbe redierit, aut litterae ab eo fuerint allatae. Porro quid sperandum nobis sit, nescio; multa hoc tempore praeter spem et opinionem multorum eveniunt. Quicquid acciderit, forti animo ferre certum est. — S. Mtas. Regia, Deo sit gratia, belle valet. Eius iudicio atque arbitrio si res agerentur, esset Cracoviensis Episcopus is⁶, cui iuxta mecum favet R. Dtio. V. Nova ex Hungaria habebit R. Dtio V. aut Rmi. Dni.⁶, aut meis litteris adiuncta; quae vero in Valachia agantur, cognoscet ex Nicolao Loca⁷, qui has R. Dni. V. reddet. Vilna X Cal. Mart.

B. Czart. MS. 1615, chirogrph. sine inscript.

¹ Leonardo, Decano Varmiensi, 1532—45, Erml. Zeitsch. III, 358. ² Cf. tamen N. 75. adn. 9. ³ Casp. Hannovium. ⁴ Varmiensemne, Plotowski? ⁵ Ioannis Ocieski Romam missus est 15 Nov. 1540, Theiner II, 590. ⁶ Maciejowski. ⁷ Cf. N. 67.

80. Martii 6 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(De causa Alexandri et episcopatu Cracoviensi)

Nihil est, quod agat gratias R. Dtio. V., si ea qua debeo fide mandata eius exhaurio; facio enim id ex officio meo, summa reprehensione dignus futurus, nisi fide ista essem et observantia erga Dominum meum et Episcopum meum. Quod cistellariam comoediam attinet, gaudeo eam illius quam volumus esse catastrophen¹. Maiorem nunc in spem venio confecta iri omnia ex sententia nostra. Mihi curae futurum est, ut libellus in Urbem mittatur, ubi procul dubio Alexander debitas sibi poenas evolabit minime. Iam et Doctor Ioannes² graviter illi est infensus, quod ex me cognovit, per obitum suum eum Canonicatum in Urbe impetrare conatum fuisse pro nescio quo Dersler; hortatur me, ut instem atque urgeam, ut ne reditus illi ad Ecclesiam pateat, sed in favillas potius convertatur. Narravit mihi, ex Urbe se litteras ab eo accepisse, quibus non alia de re quam de arcula ista vehementius est sollicitus et cupit, quid actum de ea sit, cognoscere; quod ubi cognoverit, non dubito, quin sit in pedes se daturus. Scripsisse eum praeterea, quod cum venisset in Urbem, per nepotem³ R. Dnis. V. ita rem instructam reperit, ut ingens fuerit in discrimen adductus: sed adventu suo conticuisse omnia. Accesisse se postea ad Cardinalem protectorem⁴; primum saevis esse verbis protelatum, altera vero congressione, cum iusta illius omnia cognovisset, misertum esse Cardinalem hominis innocentis neque obscure tulisse dolorem suum, quem ex eo conceperat, quod videret, in hominem innoxium ita esse saevitum. Promisisse etiam se scripturum S. Mti. Regiae, quod decretum proscriptionis nequaquam liceret a Sancta Sede confirmari; sed hoc tamen hortatum esse, ut cum iis, quibus negotium exhibebat, conveniret, nominatim autem mecum de Cantoria concordaret. Haec ita, ut mihi scripta narravit D. Doctor, ita R. Dni. V. scribo; litteras ipse non legi, sed neque a Cardinale ullae sunt hac de re ad S. Mtem. Regiam litterae scriptae. Ad quem scribi litteras curabo de comoedia ista cistellaria, neve sibi illudi ab homine patiat: nam et ipsi Mti. Regiae post decretum latum illud ab eo esse, datasque ei publicae fidei litteras, quibus certum illi fuit tempus praescriptum, quo doceret ita rem habere, quemadmodum detulerat ad S. Mtem. Regiam, de nuntio detento; neque, quod confinxerat, docere potuisse. Sed de Alexandro satis. Salvus conductus ex sententia R. Dnis. V. perscriptus mittitur, adiecta tamen illa in margine clausula. Aliter enim fas non esse putabat Rmus. Dominus⁵. Volfgangus Folder ea quae voluit obtinuit. Hic Sermi. Principes recte valent. Quid sperandum nobis sit, nescio: sed clavam tamen Herculis non dimittere certum est, etiam si altius ascendendum non esset. Spes tamen est in Christo, fore ut et altius ascendatur et clava tamen ex manibus non extorqueatur⁶. Deus spem hanc nostram confirmet. Qui et Vram. R. D. diu servet etc. Vilna pridie Nonas Martii.

B. Czart. MS. 1618 f. 391, chirograph, i. d.: „XVI Martii Heilsb.“

¹ Aperta ex mandato regio (cf. N. 75 et 78) „arca“ Alexandri Sculteti, qui 22 Octob. Romam profectus est, commissarii ad id designati invenerunt „magnum fraudium et in servitores regio atque Regialis Mtis. perturbationum vim atque thesaurum“, plura autem „contra corpus et sanguinem“

nem Iesu Christi domini nostri sanctorumque patrum instituta, contraque Sedis Apostolicae auctoritatem in libello Tiguri apud Helvetios excusso Henrici Bullingeri“... „Hunc libellum manu ipsius Alexandri variis passim in locis marginum adnotatum“ una cum ipsa arcula misit Dantiscus Bonae Reginae; Dantiscus Bonae 15 Febr. 1541, Corp. Narusz. 58, 25. ² Cf. N. 66. ³ Casp. Hanovium. ⁴ Cf. N. 25. adn. 3. ⁵ Maciejowski. ⁶ De episcopatu Cracov., quem Maciej. assequi cupiebat, et de sigillo minore Regni (i. e. munere Vicecancellarii) loquitur.

81. Martii 26 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(Quomodo munus a Consiliariis Terrarum Prussiae Vicecancellario Maciejowski mittendum sit, docet.)

Litterae in Urbem et S. Mtis. Regiae et V. R. Dnis. mittentur per cubicularium R. Dni. Archiepiscopi ¹ Gnesnen. et Episcopi Cracov., quarum exempla R. Dtio. V. iis adiuncta habebit. Feret eas in Urbem Cancellarius ² D. Archiepiscopi, ad quem et ipsum sunt litterae Regiae. Quod moliri dicuntur Domini Consilarii terrarum Prussiae, ut munus aliquod mittant Rmo. Domino meo Chelmensi ³, id nescio quomodo subolfecisse iam nonnulli videntur. Admonitus est enim Rmus. Dominus, ut rationibus suis prospiceret, nam eas in Prussia impeditas iri. Id, quid sibi velit, non satis intelligit Rmus. Dominus, sed suspicatur aliquid de iis, quae Domini Consilarii promiserunt. Nunquam fuerunt, quam nunc sunt, tempora difficiliora, ita ut ubivis terrarum, quam in aula versari sit satius. Omnia plena sunt suspicionibus. Sperat Rmus. Dominus, facturos Dnos. Consiliarios, ut etiam si quis impedire volet, perstent nihilominus in eo, quod sunt polliciti. Quoniam vero non alterius magis favore, quam R. Dnis. V. isthaec fiunt omnia, de qua certum est eam non esse variaturam, quin et alios ad constantiam hortaturam, fecerit R. Dtio. V. veri amici officium, si dederit operam, ut cum munus hoc erit corrasum, causam, cur mittatur, scribi curaverit, ne cui secus suspicandi detur occasio. Causa autem haec perscribi posset: quod cum non ignorent Dni. Consilarii, Rmum. Dominum alumnum fuisse Rmi. Dni. Petri olim Tomitii, cuius praeclara virtus toti fere orbi est notissima, in spem adducti sunt, fore ut patroni sui mortui, in cuius officium successit, vestigia persequatur; cuius rei cum iam non obscura signa dederit, cumque coniecturam faciant Dni. Consilarii et ex virtutibus eius ac meritis, et quod eo loco est apud S. Mtem. Regiam, unde aditus aliis ad maiores dignitates semper patebat, fore ut in hac vacatione dignitatum altius ascendat, non potuisse eos facere, quin hoc illum munere honestarent, ut subsidium aliquod ad solvendas annatas habere possit. In hanc sententiam si scribi litteras curaverit R. Dtio. V., cum se Dominosque alios Consiliarios, tum Rmum. Dominum omni suspicione liberabit; in quam ita facile nunc incurritur, ut neque scribere, neque dicere propemodum iam aliquid tutum sit. Deum precor etc. Vilna VII Cal. Apr.

B. Czart. MS. 1618 f 395, chirogrph. i. d: „4 April. Heilsb.“

¹ Petri Gamrat.

² Bartholomaeus Gątkowski, cf. N. 71 adn. 1.

³ Cf. 82, 83.

88. Aprilis 21 Vilnae.

Hosius nomine Samuelis Maciejowski Dantisco.

(*De quibusdam offensis Dantisci; de rebus suis et Episcopatu Cracov.*)

Quod scribit R. Dtio. V., in meam non in alterius cuiusquam gratiam se fecisse, ut offensarum Magnifici Dni. Palatini Brestensis¹ oblivisceretur atque ex animo ei omnia remitteret, quae contra illam commissa fuerunt, ago hoc nomine R. Dni. V. ingentes gratias, cuius certe animum erga me singularem perspicio. Omnia faciam, ut eundem in se vicissim meum esse intelligat, atque alacri animo amoris hoc et benevolentiae cum illa certamen suscipiam neque committam, ut posteriores in eo tulisse videar. Ac quantum potero, contendam et elaborabo, ut quam telam exorsus sum, eam ita perficiam, ut nihil sit, quod moleste ferre, quod non gaudere potius possit R. Dtio. V., atque ut illud potius: honore invicem praevenientes, quam: contumelia afficientes, de utroque dici possit. Vidi exempla litterarum, quas scripsit Mgfcus. D. Palatinus et quas vicissim rescripsit R. Dtio. V. Vellem ipse utrumque exempla scripsisse: non quod plus ipse mihi sapere videar, sed minus certe datum fuisset affectionibus. Illud me solatur, quod scribit R. Dtio. V., per se mansuram integram amicitiae coniunctionem hanc, etiam si per illum violari contigerit. Ego vero ita mihi persuadeo de D. Palatino, ne illum quidem commissurum, ut amicitiae violandae ullam det occasionem.

Quod D. Praeposito legationis munus imponitur², id fit arbitrio et voluntate Mtis. Reginalis, cui si quis resistere velit, nihil profecerit. Cetera, quae scribit R. Dtio. V., dolenter legi: sed vellem tamen rationem quoque adscripsisset, qua his malis obviam iri possit. — Quod attinet reservationem Cracoviensis Episcopatus³, quid ea in re monstri alatur, certi nihil habeo; sed scripsit tamen ad me D. Archiepiscopus, se in reservatione hac meum potius quam suum commodum spectare, quod non alia re meis rationibus prospici possit melius. Sed ego metuo, ne suam rem agat potius, me spe alat, ne quid impediam. Impediendi autem difficilis est ratio, his praesertim temporibus, quibus multa facit S. Mtas. Regia contra voluntatem suam. Exitus indicabit, quid sit deinceps futurum. Quamlibet autem tenuis est adhuc fortuna ista mea, ego tamen nunquam adducar, ut indignas aliquas condiciones accipiam, quibus haec mea tenuitas sublevari possit. Prior est apud me dignitatis et publicae quam privatae utilitatis ratio. Dum nihil contra dignitatem meam, nihil contra receptos mores, nihil agam contra publicum commodum, de fortunarum mearum accessione Deus viderit, cui me commendo. De gratitudine Dominorum Consiliariorum⁴ quae scribit R. Dtio. V., grata mihi quidem sunt, sed ego tamen merita mea nulla agnosco: nisi forte inter merita numeratur summa bene merendi voluntas, quae mihi neque defuit unquam, neque in posterum est defutura. Cuius mei animi clara semper documenta dabo, quoties res postulaverit. Intelligo auctorem huius rei esse R. Dnem. V., ipsius ductu atque auspiciis ista geri. Illi inprimis debebo, si quid, vel potius quicquid erit in me liberalitatis collatum; deinde de gratia referenda aliis quoque tam publice quam privatim semper ero sollicitus.

Litteras patentes de non suscipiendis neque exequendis bullis⁵ mitto R. Dni. V.; sed et S. Mtis. R. mandatum de arrestandis CL aureis Hungaricis per primum nuntium ad D. Georgium Hegel⁶ Cracoviam mittetur.

Quod R. Dtio. V. fratrem meum⁷ commendavit iis, qui gratia valent apud Imperatoriam Mtem., ago gratias. Utinam ex sententia legationem conficiat.

B. Czart. MS. 1597; scheda manu Hosii scripta, litteris Maciejowski ad Dantiscum alia manu scriptis inclusa; manu ipsius M. addita sunt verba:

Hoc solus scripturus eram, sed capitis dolore nimio gravatus, vicaria manu doctoris Hosii sum confidenter usus.

¹ Nicolaumne Chodziewski (vel Radziejowski?) de Potulice, qui erat Palat. Brest. a. 1544? cf. Vol. leg. I 587 et Nakielski, Miechovia, 717. ² Plotowski, Praeposito Varm. munus legationis nomine Regis ad Comitata Terrarum Prussiae, Lengnich, I, 225. ³ Petro Gamrat, qui Archiepiscopatum Gnesn. adeptus, Episcopatum Cracov. retinere voluit, quod etiam impetravit, Theiner II 603, 604. ⁴ Terrarum Prussiae cf. N. 81. ⁵ In causa Alexandri? ⁶ Cf. N. 54 adnot. 5. ⁷ Stanislaum Maciejowski, Aulicum Regium, ad Carolum V Imperatorem missum 28 Martii 1541, cuius legatio in MS. B. Czart. 279 (Acta Tom.) f. 145.

83. Aprilis 22 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(De iis, quae Romae et in Aula Regia aguntur, vehementer queritur.)

Ternas accepi litteras R. Dnis. V. Primis officio fungitur supervacaneo gratias mihi agendi: quasi vero gratiam ego merear, si quod debeo, id facio. Quod vero postulat, ut in Urbe negotium litteris S. Mtis. Regiae urgeatur, id et factum est opera mea, et fiet etiam deinceps sedulo. Doctor Ioannes¹ impedire hoc tempore conatus nostros non potest, abest enim ab Aula Sandomiriam profectus, sed rediturus tamen intra mensem fortasse. Is mihi videtur nunquam in eadem sententia satis esse constans et firmus. Quoties ille omnia mala, ignem etiam, imprecatus est Alexandro², audiente me, neque ita multo post palinodiam cecinit. Est de me bene meritus, sed et ego videor mihi gratum meum erga illum animum declarasse. Laboravi enim apud R. Dominum meum Chelmensem³ illius causa non minore studio, quam si mea ipsius res acta fuisset; et obtinuit id, quod ante hunc diem obtinere nunquam potuit. Sed ferendi sunt mores hominis interdum necessarii: utinam autem illius opera uti necesse non sit. Quae scripsit R. Dni. V., eadem mihi quoque narravit; sed ego plus fidei habeo Rmo. Dno. Chelmensi. Per famulum suum misit mihi R. Dtio. V. litteras nepotis sui⁴, quas ego diligenter legi. Fuit mihi illud molestius, quam dici queat, ita me ab impostore isto⁵ traduci, quasi scribantur a me litterae praeter scientiam et voluntatem S. Mtis. Regiae. Sui me fortasse putat similem et perinde, ut ipse facit, honoris mei oblitum. Est autem hoc ferendum, plus haberi fidei postremo homini, quam litteris S. Mtis. Regiae manu ipsius propria subscriptis. Mirum ni nos istorum mores nolentes volentes in Lutheri castra transire cogant; ut quisque improbissimus est, ut levissimus, ita plurimum habet in Urbe fidei, plurimum existimationis. Sed me meae certe magnae occupationes non patiuntur pluribus agere. Litteras patentes, quas postulavit R. Dtio. V., habebit iis adiunctas. De Rmo. Domino meo Chelmense quae scripsit ad me R. Dtio. V., ea legenda illi dedi. Gratissima illi accidit haec tam egregia erga se voluntas R. Dnis. V., quae sibi hoc certo persuadeat, se in meliorem hominem et qui gratior sit futurus officia sua collocare non posse. Est ita, ut scribit R. Dtio. V.: arescunt iam rivuli siccitate, dum omnia in mare inexple-

bile derivantur. Ipse sumptus facit maiores quam pro censu, ipse labores sustinet incredibiles, ipse valetudini suae infirmæ non parcit: ad alios nihilominus honores, ad alios fructus et commoda deferuntur. Audio scripsisse Mtem. Reginalem R. Dni. V. idque opera D. Palatinidis⁶, cuius frater hic coram nonnullis affirmabat, ingentem pecuniae summam coacervari⁷ pro Rmo. D. Chelmense; ita ut fortasse latius iam rumor is sparsus sit, quam expediat Rmo. Dno., cuius omnia commoda tanto studio intercipiuntur, ut modo non famae illum enectum velint. Ea nunc sunt tempora, ut non aliae res obsint magis, quam quae bonis temporibus prodesse maxime solebant. De constanti voluntate R. Dnis. V. mihi quidem dubium non est, sed neque Rmo. Dno.: utinam autem aequae sint alii constantes, quod opera R. D. Vrae. confectum iri confidimus, cui soli fident plurimum Rmus. Dnus. Mandata, quae postulavit R. Dtio. V., in causa Holstein, mittuntur. Arresti litteras curabo ego Domino Georgio Hegel perferendas⁸. Valde iam sum scribendo fessus. Novarum rerum non multum hic est. Fui occupatior, quam ut vacaret mihi de iis describendis cogitare; si tempus patietur, mittam descriptum R. Dni. V., quod corrasero. Cuius me gratiae commendo et rogo, ut ignoscat, si minus sum copiosus: sum enim vehementer fatigatus, et detentus est opinione mea diutius veredarius R. Dnis. V. propter alias magnas occupationes. Vilna X Cal. Maii.

Has meas litteras simul ut legerit, conscindat, quaeso, R. Dtio. V.

B. Czart. MS. 1618 f. 399, chirogrph. i. d.: „ultima April.“

¹ Cf. N. 66. ² Cf. 80. ³ Maciejowski. ⁴ Hannovii. ⁵ Alexandro. ⁶ Raphaelis
ne Konopacki? Palatinidis Pomeraniae, Canonici Varm. v. N. 28 adn. 3 ⁷ Cf. N. 81. ⁸ Cf. N. 82.

81. Aprilis 29 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(De vacatione officiorum in Lituania; nova Hungarica et Valachica.)

Mandata, quae postulat R. Dtio. V. mittuntur. Si quis huc venerit ex proscripti¹ propinquis, contendam et elaborabo quantum potero, ut ne quae volet, ea perficiat. In hunc usque diem nemo venit. Novarum rerum nihil est huc allatum post discessum nuntii R. Dnis. V. Castellanus Vilmensis² mortuus est; Hannibal quoque, qui apud Mtem. Reginalem fuit in magna gratia. Equus R. Dnis. V. domi nostrae relictus valet iam meliuscule. Omnes fere dignitates, omnia officia iam vacant in Lituania: unus adhuc superest Capitaneus Samogitiensis³, Palatini tres: Polocensis, Vitepsensis et Novogrodiensis⁴. Maiores officiales nulli sunt. Quid porro futurum sit, videbimus, si Deus volet. De discessu hinc nostro certi nihil. Ex Hungaria laeti nihil. Misi R. Dni. V. schedam rerum novarum per Mauricium⁵, in qua nescio, an illud quoque perscriptum fuerit, quod Regina Hungariae⁶ Buda relicta Lipam⁷ cogitat. In Valachia quae agantur, scit iam procul dubio R. Dtio. V. Tres intra paucos menses ea terra palatinos⁸ habuit: nunc regnat Petrus, paulo ante exul⁹. Quoquo vertat aliquis oculos, parum laeta videat omnia. Servet nos Deus: qui nisi custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodiat eam¹⁰. Hunc precor etc. Vilna III Cal. Maii.

B. Czart. MS. 1618 f. 403, chirogrph. i. d.: 13 Mai Marienb.“

¹ Alexandri Sculteti. ² Georgius Radziwiłł, pater Barbarae Reginae Pol. ³ Ioannes Radziwiłł. ⁴ Ioannes Hlebowicz. Mathias Klocko et Stan. Gasztołd. ⁵ Quidam famulus

Dantisci, quem cum litteris mittere solebat. ⁶ Isabella. ⁷ Lippa, oppidum Hungariae ad flumen Maros situm. ⁸ Stephanum, Alexandrum et Petrum, cf. Engel. I c. ⁹ Cf. N. 40. ¹⁰ Psalm 126, 1.

85. Mai 31 Vilnae.

Hosius Alberto Duci Prussiae.

(*De causa iudiciali cuiusdam viduae. Maciejowski episc. Plocensis est nominatus.*)

Illustrissimo Principi et Domino Dno. Alberto Dei gratia Marchioni Brandenburg., ac in Prussia, Stettinensi, Pomeraniae, Cassubarum, Sclavorum etc. Duci, Rugiae Principi, Burgrabio Noremberg., Domino clementissimo ¹.

Illme. Princeps et Domine, Dne. clementissime, officiosissimam servitutis meae commendationem. Accepi ea qua par est reverentia litteras Ill. Dominationis V., quibus mandare mihi dignatur, ut afflictæ viduae patrocinium suscipiam, quo is, cuius causa misera in magno nunc maerore est, aut fidem suam liberet, eam, cui spopondit, in uxorem ducendo, aut cur id facere eum necesse non sit, causam eo in loco dicat, ubi facinus est per eum patratum. Ego pro summo meo studio et observantia erga Ill. Dnem. V. omnes vias et rationes persecutus sum, quibus huic illius mandato satisfieri posset: verum neque adduci potuit ullo modo adolescens, ut afflictæ viduae filiam in matrimonium se accepturum promitteret, neque illud efficere potui, ut sistere se cogeretur coram iudicio eius civitatis, ubi scelus illud designavit. Neque enim ignorat Ill. Dtio. V., quod actor forum rei sequitur. Ac delicti quidem ratione secus quandoque fit: verum id ita demum, si in eo loco, ubi deliquit, deprehensus sit; extra quem cum sit adolescens hic, iure cogi non potuit, ut isthic se sisteret. Quoniam vero nulla habuit mulier satis firma documenta, quibus ostendere posset, adolescentem sponsalia contraxisse, visum est, ut se domum reciperet, procuratores ad causam hic constitueret, id quod ab ea ita factum est. Ego vero contendam et elaborabo, ut viduae huius calamitosae absentis etiam desiderio satisfiat atque ut optatum illius causa exitum consequatur: cum quod summa fide mandatum Ill. Dnis. V. exhaustum cupio, tum quod miseret me afflictæ huius viduae, cui pro virili mea succurrere cupio. Quod superest, me gratiae et clementiae Ill. Dnis. V. qua summa possum animi submissione commendo atque illi supplico, ut huic meae festinationi ignoscat. Sum enim hoc tempore occupatissimus, et propter alia multa negotia, et quod hoc ipso tempore nuntius in Urbem expediebatur a R. Dno. meo Chelmsensi Episcopo ², qui iam Plocensis est nominatus. Ex quo nuntio non dubito, quin Ill. Dtio. V. non mediocrem sit voluptatem perceptura: habitura est enim vicinum eum, quo nullum habet studio et observantia erga se superiorem et qui maiore alacritate, fide, diligentia Ill. Dnis. V. mandata omnia exequatur. Iterum atque iterum me et servitutem meam gratiae Ill. Dnis. V. commendo. Deum precor, ut eam quam diutissime servet incolumem ac omni prosperitatis genere cumulet. Datum Vilnae pridie Cal. Iunii. Eiusdem Illustrissimae D. Vestrae humilis et deditissimus servus Stanislaus Hosius.

Arch. reg. Regiomont., archetyp; in dorso: „Stanislaus Hosius schreibt was er uff m. p. s. Schreiben in der Sach, Jacoff Hoffmann. u. der Osterdorferin Tochter, die von ihm geschwächt ist, belangend, ausgerichtet“.

¹ Eodem modo inscriptae et subscriptae sunt aliae H. ad D. Prussiae epistolae. ² Vicecancellario Maciejowski.

86. Iunii 3 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(*Maciejowski ad Epatum. Plocensem, se vero ad plebanatum Gotąbiensem promotum nuntiat;
de causa Alexandri et novis rebus*)

Deo sit gratia, cuius beneficio factum est, quod non omnia licuerint iis, qui Rempublicam ecclesiasticam eversam cupiunt; cuius ratio tamen habita est: habita est ratio virtutum et meritorum Rmi. Dni. mei Chelmensis Episcopi, quem S. Mtas. R., optimus certe Princeps et praeclaro iudicio praeditus, si liberum id ei permitteretur, nudiusseptimus¹ Plocensem Episcopum nominavit. Mihi quoque accidit non modo non petenti, verum etiam nec opinanti, ut Columba² augerer, qua cesserat R. Dtio. V. Rmo. Dno. meo Nominato. Quod tamen meum privatum commodum non mihi fuit gratius et iucundius, quam Reipublicae nostrae utilitas: cuius adhuc rationes utcunque in tuto sunt, quandoquidem non omnino ab ea gubernanda viri boni, digni, idonei excluduntur. Utinam autem et successor Rmo. Dno. daretur idem, quem non magis ego, quam Vra. optat R. Dtio.³ Non esset nobis adhuc de Reipublicae nostrae salute desperandum. Quid Alexander moliatur, cum ex litteris R. Dnis. V., tum ex schedis mihi missis cognovi. Sed ego prius hinc in Urbem non proficiscar, quam se R. Dnem. V. itineri accinxisse intellexero, illam non invitus comitabor. Vellem tamen calfacere scholarem istum non Vladislaviensem, verum Elbingensem, qui, ut et filius et nepos proscripti, ita discipulus esse dicitur Sacramentarii⁴. Sed me moliri aliquid non decet, neque enim esset res suspicione caritura. Praestaret id rectius aut nepos R. Dnis. V.⁵ aut alius quisquam in Urbe; si nihil aliud, saltem ut puero terror incuteretur. Quo enim praeceptore usus sit, certius est, quam ut ullis documentis indigeat. Mandata habet R. Dtio. V. litteris Rmi. Dni. adiuncta; cui, quaeso, ne gravetur gratias agere, quod in hac evectione sua mei quoque rationem habendam putaverit, frustra renitentibus iis, qui ipsum quoque Rmum. impedire conabantur. Ex Hungaria non dubito, quin allatum sit ad R. Dnem. V., qui sit honos habitus Budae legatis Regiis⁶, quam ea fortiter a Germanis oppugnetur; nam Turcae retrocessisse dicuntur rebus infectis. Nuntius aut legatus potius Moschorum, qui non procul hinc abest, spem nobis adfert reditus in Regnum celerioris. Nihil est praeterea, quod scribam. Non satis firma sum valetudine, medicinam hodie sumpsi; haec tamen quin scriberem ad R. Dnem. V., tenere me non potui, cuius nuntium in horas expecto. Deum precor etc. Vilna III Nonas Iunii.

B. Czart. MS. 1618 f. 411, chirogrph., i. d.: „XI Iunii Heilsp.“

¹ 28 Maii; cf. N. 85.

² Plebanatu villae Gotąb, cf. N. 27. adn. 3.

³ Quemnam

successorem in Epatum. Chelmensem D. et H. optaverint, non licet ex epistolis hisce cognosci.

⁴ Sacramentarius hic Guilielmus Gnaphaeus esse videtur, de cuius scholaribus cf. Gnaphaei triumphum eloquentiae etc. (Gedani, 1541); v. etiam Dr. Reusch: W. Gn., der erste Rector des Elbinger Gymnasiums (Elb. 1867 et 77).

⁵ Casp. Hannovius.

⁶ Andreae Czarnkowski Scholastico

Crac. et Andreae a Gorka Castellano Posnan. et Capitaneo Maioris Poloniae.

87. Iunii 9 Cracoviao.

Martinus Cromerus Hosio.

(*Plebanatum Gołabiensem gratulatur.*)

S. Columbam tibi aut te potius Columbae gratulor¹. In qua quidem adipiscenda nihil est, quod vereare, ne quod impedimentum, neu qui sumptus tibi a nobis² obiciatur. Minus meritis ego haec praestare soleo. Rmo. Dno. nostro (recte enim ita dixero) Plocensi Episcopo Nominato³ gratulatoriam meam epistolam reddes, si videbitur, ac de meliore nota me ipsi commendabis. De Cracoviensi quod scribis, non intelligo me tantum valere⁴. Integrum id autem vobis in reditum asservabitur, quem ego expeto, ut te videam et more meo amem colamque. Interim vale. Cracoviae V. Id. Iun. Tuus Cromerus.

B. Jagel. MS. 1134 f. 1, chirograph.

¹ Cf. N. 86. ² h. e. a Gamrato, Cromeri hero, cf. N. 71, adn. 2. ad cuius Dioecesim Cracov. plebanatus Gołabiensis pertinebat. ³ S. Maciejowski. ⁴ Videtur Hosius scripsisse Cromero, ut hic herum suum Gamratum, qui iam Archiepus. Gnesnen. a Rege nominatus erat, cf. N. 77, ad cedendum Samueli Maciejowski Episcopatu Cracoviensi cohortaretur.

88. Iunii 16 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(*De lite ab Alexandro Romae sibi intenta; de nepote Dantisci queritur; pro equo sibi oblato gratias agit.*)

Quod R. Dtio. V. meam quoque causam nepoti suo¹ commendare dignata est, ago illi ingentes gratias. Mihi, quemadmodum antea scripsi², non nisi cum R. Dne. V. in Urbem proficisci deliberatum est, sed gaudeo tamen, esse in Urbe, qui providere possit, ne quid detrimenti capiam; cui ego pro virili mea vicissim gratificari semper studebo et, si quid hic illi commodare potero, faciam semper alacri animo, ita ut nihil libentius. Existimo nihil esse praeter terrores; et quemadmodum audio ex iis, qui peritiam habent iuris Romani, quandoquidem personam liter citatus non sum, sistere me nequaquam teneor. Quod si necessario fuerit litigandum, in manus nepotis R. Dnis. V. mittam pecuniam, quod nemo ibi est, cui fidam libentius. Munus, quod partim ipsa dedit, partim corrasit R. Dtio. V., gratum fuit Rmo. Dno.³, qui certe singulari quodam in eam est studio. De D. Simone⁴ R. Dnis. V. nepote, est quod querar: in tabernam divertere maluit, quam in aedes meas. Semel ac iterum a me rogatus, mansit nihilominus in diversorio. Qua re non parva me affecisse videtur iniuria: domus enim mea paterna non mihi magis, quam V. R. Dnis. servitoribus semper patet. Equus R. Dnis. V. bene habet: erat in animo eum illi remittere, sed quando ita visum est R. Dni. V., ut meus iam esset, ago illi eo nomine gratias, gratum erga illam animum meum omni obsequio servituteque mea declaraturus. Rmus. D. Culmensis⁵ per famulum Dni. Castellani Elbingensis⁶ praeter declarationem postulavit sibi testamentum quoddam confirmari et mandata praeterea duo mitti; itaque haec omnia per illum mittentur. Quod si prior venerit nepos hic R. Dnis. V., ipsa hoc ei significare poterit.

De quibusdam causis iudicialibus Prussicis.

Novarum rerum nihil est prorsus hoc tempore. Expectamus in horas aliquid, ex Hungaria praesertim. Deum precor etc. Vilnae ipso die Corporis Christi.

B. Czart. MS. 1618, f. 407, chirogrph. i. d.: „22 Iunii Heilsb.“

¹ Casp. Hannovio. ² Cf. N. 86. ³ Maciejowski, cf. N. 81. ⁴ Hannovio. ⁵ Tid. Giese. ⁶ Ioannes a Sokółów, Lengnich I, 209.

89. Iulii 31 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(*Quae de Alexandro Roma nuntientur.*)

De Alexandro secus hic ferebatur, quam R. Dtio. V. scripsit. Protulerat enim mihi D. Doctor Iohannes ¹ decreti absolutorii exemplum, in quo ficta esse, falsa et commenticia pronuntiabantur omnia, quaecunque contra eum delata fuerunt. Latum autem hoc decretum fingebatur mense Martio: sed falsa esse, quae ab istis finguntur, satis declarant litterae Aprili mense ad R. Dnem. V. datae, neque rem aliter habere mihi persuadeo, quam nepos ² illius scripsit. Cui quod causam meam commendavit R. Dtio. V., ago gratias. Iam esse dicitur in reditu D. Gantkowski ³; ex eo, quid actum sit de Alexandro, cognoscemus. Ex Hungaria nihil adfertur: quid agatur ibi, nescimus. Si quid erit allatum et quicquid novi fuerit, scribam per D. Holstein, per quem et ad cetera omnia respondebo. Cupio ei adesse pro virili mea, sed nisi res concordia fuerit transacta, video minus optatum fore causae exitum. Deum precor etc. Vilnae pridie Cal. Aug.

Plura occupatissimus scribere nunc non potui. Rmus. Dnus. ⁴ per D. Holstein rescribet.

B. Czart. MS. 1618 f. 427, chirogrph. i. d.: „24 Augusti“.

¹ Cf. N. 66. ² Casp. Hannovius. ³ Cf. N. 81. ⁴ Maciejowski.

90. Augusti 3 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(*Nonnulla nova refert.*)

Etsi graviter ex catharro laboro non sine febris nocturna, nolui tamen hunc absque meis litteris ad R. Dnem. V. dimittere. Novi nihil hic est. Venerunt huc Palatini: Brestensis ¹ et Plocensis ², fortassis adiutum viduam mulierem uxorem olim Ducis Heliae ³, cui multum facessitur negotii. D. Palatinus Podlascensis Sapia ⁴ spoliatus est Palatinatu, praefectura Drohicinensi et Marsalci officio, ac in arce superiori commorari iussus, quod praefecto Merecensi dixerit, iusiurandum eum dedisse Mti. Reginali, quod pessundaturus esset Magni Ducatus huius procures omnes. Ex Hungaria nihil. Plura certe non possum. Dat operam Rmus. Dnus. ⁵, ut per concordiam transigatur causa D. Holstein, sed altera pars multum reluctatur. Deum precor etc. Vilnae III Nonas Aug.

B. Czart. MS. 1618 f. 415, chirogrph. i. d.: „XIII Augusti“.

¹ Cf. N. 82. ² Felix Srzeński. ³ Beatam Kościelecka, uxorem ducis Eliae de Ostrog († 11 Augusti 1539), de qua v. Przeczdzicki, Jagiellonki polskie, II, 51 sq. ⁴ Ioannes Bogdanowicz Sapicha, Przeczdzicki, ib. V p. XIX. ⁵ Maciejowski.

91. Augusti 10 Vilnae.

Hosius Alberto Duci Prussiae.

De causa iudiciali privata cuiusdam Martini Hermensdorf contra Mathiam Lank.

Arch. reg. Regiomont., archetyp.

92. Augusti 13 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(*Pro gratulatione gratias agit; de causa sua in Urbe; de testamento Epi. Culmen.; de rebus novis.*)

Quod mihi R. Dtio. V. Columbam¹ gratulatur, id facile perspicio ex minime vulgari illius in me gratia et favore proficisci. Mihi Dei benignitate et favore Rmi. Dni. mei Plocensis² ita iam prospectum est, ut fortuna hac mea contentus vivere possim. Ago autem R. Dni. V. ingentes gratias, quod in suis ad Rmum. Dnum. litteris gratum id sibi esse ostenderit, quod me quoque auctum hoc sacerdotio voluerit. Revera secundum Deum non alii magis quam ipsi debeo, qui nisi esset, esurirem ego fortasse strenue S. Mti. Regiae serviendo. Agebatur magno conatu, ut hac ego Columba non potirer, quam certe nec ambivi unquam: sed eam S. Mtas. R. avolasse iam dicebat. — Quandoquidem constitutum est R. Dni. Vrae. non peregrinari, ego quoque nullo Urbis desiderio teneor. R. Dni. V. gratias ago, quod nepoti me suo³ commendaverit, quo ego fideliores isthic nullum habere possum. Etsi minas istas non valde timeo, tamen ut iterum commendet, quaeso. Nullus magis hostis quam contemptus nocuit. D. Doctor Ioannes⁴ habet ex Urbe litteras VII Aprilis datas, triduo quam V. R. Dtio. priores: omnino tamen absolutum esse Alexandrum affirmat. Ego nolo mortem peccatoris, sed nec in Ecclesia tamen Varmiensi eum esse vellem. De Theodorico⁵ nihil adhuc accepi. Dixit mihi D. Doctor Ioannes, eum esse in Monte Regio, sed non video eum moliri aliquid: si maxime velit, nihil profecturum spero, nisi forte sigillo utatur anulari; nam apud Rmum. Dnum. non puto eum ita occulte quicquam agere posse, ut ego ne resciam. Quod cupit certior fieri R. Dtio. V. de testamenti confirmatione Rmo. D. Culmensi⁶ missa: testamentum id cuiusmodi fuerit, certe memoria non teneo, sed executor eius, nisi fallor, est D. Castellanus Elbingensis⁷, qui pecuniam, quae legati fuit ad pia opera, daturum se Dno. Episcopo promisit ad instaurandum ludum litterarium Culmensem. Atque ea fuit causa, quamobrem id a S. Mte. R. confirmari postulabat D. Episcopus.

De causis quibusdam iudicialibus.

De puero amandato quod scribit R. Dtio. V., me non mediocriter perturbavit. Duo domi meae fuerunt: Mauricius⁸ et alter, cuius nomen non teneo; utrum ex his dimiserit, nescio, sed uterque certe, cum hic esset, honestissime se gessit neque culpam hic aliquam, quod quidem ego sciam, admisit.

Iterum de causis iudicialibus privatis.

Nova, quae misit Dnus. Bieccensis⁹, descripta mitto. Scribitur a nonnullis, absoluta esse Ratisbonae comitia, verum ita, ut rebus infectis discessum sit, Imperator autem Oenopontum¹⁰ se contulerit. Quam certum sit, nescio. De nostro hinc discessu nihil certi est: sunt qui nos hic hiematueros existiment. S. Mtas. R. est iam, Deo sit gratia, confirmatio, cras in templum esse dicitur proditura. Vacant in Polonia Sandomiriensis et Belsensis Palatinatus, Castellanatus Calissiensis, in hoc Ducatu omnes primariae dignitates et officia; quando distribuentur, incertum est. Deum precor etc. Vilna Id. Aug.

B. Czart. MS. 1618 f. 419, chirograph. i. d.: „24 Augusti“.

¹ Cf. N. 86. ² Maciejowski. ³ Casp. Hannovio. ⁴ Cf. N. 66. ⁵ Theodorici cuiusdam de Rheden, affinis Alexandri proscripti, (qui non videtur idem esse cum Canonico Varm. Th. de R., cf. Hipler, Spicil. Copernic. p. 115.) mentionem facit Maciejowski in epist. ad Dant. d. d. 15 Aug. 1541. B. Czart. MS. 1597. ⁶ T. Giese. ⁷ Ioannes a Sokołów. ⁸ Cf. N. 84, adn. 5. ⁹ Severinus Bonar, Castell. et Capitaneus Bieccensis, Zupparius, Burgrabius et Magnus Procurator Arcis Cracov. ¹⁰ Innsbruck.

93. Augusti 23 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(De Alexandro et fratre eius Ignatio Sculteti.)

Volfango in gratiam R. Dnis. V. concessa sunt, quae petiit, omnia: nam et litteras habet ad Dnos. Consiliarios cuiusmodi postulabat, et alias ad Senatum Gedanensem de damno dato deque litium expensis, et praeterea moratorias in biennium. De Alexandro nihil prorsus allatum est. Rediit ex Urbe Ocziecki¹, rediit et Gantkowski²: ne pilum quidem litterarum attulerunt. Uterque autem eorum non hic est, verum Cracoviae. Scribam ad D. Gantkowski, fortasse litteris meis provocatus de iis, quae acta sunt in Urbe, me faciet certiore. Urgeo iam quidem a mense uno, ut in Prussiam cubicularius mittatur, sed quantum video, vix mittetur quisquam. Deliberatum enim esse videtur non petere amplius³. — Ex Hungaria quae nova perscripta sunt, ea mitto R. D. Vrae. Meilad [!] ⁴ Transilvaniae palatinus a Vaivoda Valachiae dolo captus esse dicitur et in Sochaczow (!) ⁵ missus. De Ignatio Sculteti pridem in animo habebam R. Dni. V. scribere, sed nescio quomodo semper excidit. Fuit is hic ante menses aliquot, questus est, se poenas dare pro peccato fratris, ac sua una cum illius bonis confiscari, sive Dno. Plotowski⁶ donari. Quantum accepi, non in alienos modo iniurius, verum in suos quoque fuit impius Alexander, de cuius importunitate multa, dum hic esset, questus est Ignatius ac mores eius omnes visus est vehementer improbare. Itaque misertus hominis litteras ei impetravi, quibus, quae sua esse propria et non Alexandri docuisset, ea sibi retinere posset, neque quisquam in ea iuris aliquid sibi vindicare auderet. Id mihi non iniquum esse visum est, neque dubito, quin et Vra. R. Dtio. idem iudicet. Cuius me gratiae etc. Vilna pridie Divi Bartholomei.

B. Czart. MS. 1618, fol. 423, chirograph. i. d.: „15 Septemb“.

¹ Cf. N. 79. ² Cf. N. 81, 89. ³ Cf. Lengnich I, 232. ⁴ Stephanus Majláth cf. N. 78. ⁵ Forsan Soczawa, quae tunc erat caput Moldaviae: Sochaczow est caput districtus gub. Varsov. in Regno Polon. ⁶ Praeposito Varm.

94. Augusti 27 Vilnac.

St. Hosius (nomine Maciejowski) Lucae a Górka
Episcopo Vladislaviensi.

(*Filium eius Andream ex legatione Hungarica iam revocatum nuntiat.*)

Facile perspicit S. Mtas. Regia singulare studium et observantiam in se R. et Ill. Dnis. V., quae non gravatim fert Illris. et Magnifici filii sui¹ salutem periclitari, dum Smae. D. Hungariae Reginae salus conservari et afflictis eius rationibus succuri queat. Est animus hic R. et Illmae. Dnis. V. S. Mti. Regiae valde gratus, quemadmodum ex litteris illius uberius cognoscet. Datum fuerat negotium Illti. eius, ut si Turcarum in potestatem Budam pervenisse accepisset, aut ad ipsum Caesarem, si praesens adesset, aut ad supremum Bassam proficisceretur, ac Sermiae. D. Hungariae Reginae rationes quam posset diligentissime illi commendaret, ac quo visum esset Mti. eius, modo id per Turcas licitum foret, eam deduceret. Porro quid factum sit ab Illte. eius post accepta haec mandata, certum non habemus. Sed quandoquidem Buda in Turcarum potestate non est, in eam opinionem venimus, eum se loco non movisse, neque usquam esse ex Nova Civitate² profectum. Ante dies autem plus minus octo missus est alius cubicularius, per quem facta ei est potestas, vel mandatum potius est, ut in patriam rediret. Nam si Mtas. Regia Roman. versari Illtem. eius in suis castris noluit, multo minus passura videtur, ut in Turcarum castra se conferat, neque suspicione res carere posset. Visum est itaque S. Mti. Regiae minime necessarium, ut ibi commoraretur diutius, et cum litteris suis revocavit. Videbit itaque, Deo iuvante, brevi Ill. et R. Dtio. V. Illustrem filium suum ex Austria reducem salvum et incolumem; qui etsi non mediocres tulit labores, sumptus fecit, pericula adivit, erit tamen omnium horum iucunda recordatio, atque uberes tantorum meritorum suorum fructus feret, minimeque vulgarem Sermorum. Principum nostrorum gratiam et favorem sibi conciliatum habebit. Qui facient procul dubio, ut quemadmodum spem et expectationem dederunt, ita rem etiam conferant; qua in re mea illi opera defutura non est, utcunque eam minime fore necessariam puto, cum sponte sua omne liberalitatis genus in Illtem. eius Sermi. Principes exprompturi videantur. [Egi quidem ea de re cum S. Mte. Regia, sed ea expectaturam se dixit, dum ii reverterentur, quos ad istas praefecturas miserat]. De tenuta Uscensi³ egi diligenter cum S. Mte. Regia: quae reiecit negotium in id tempus, quo responsum acceperit a R. et Ill. Dne. V. de testamento D. Moszynski. Sed me tamen bona spes habet, fore ut desiderio R. et Ill. Dnis. V. satisfaciat, quandoquidem adire eam bonorum istorum possessionem iussit. — Litteras cursus publici sive podvodorum mitto R. et Ill. Dni. V. De reditu⁴ nihil habeo, quod scribam: neque enim adhuc elicere quicquam a S. Mte. Regia potui non modo de reditu, sed nec de Comitibus quidem, ubi aut quando haberi ea velit. Ego tamen ita me comparo, ut hibernandum hic esse putem. Nam cum prope adsit hiems, non videntur medici permissuri neque Mtas. Reginalis, ut se loco moveat. Quae litterae scriptae sunt ad Illrem. filium R. et M. Dnis. V., meo suasu scriptae sunt. Nihil est in iis, quod magnopere intersit Illti. eius scire, erit arbitrii Ill. et M. Dnis. V. aut mittere illas aut retinere. Quae scripsit huc Illmus. D. Mar-

chio¹, mitto R. et Ill. Dni. V., atque una responsum S. Mtis. Regiae. Cui si quid addendum aut immutandum videbitur, faciet me certiore et litteras ipsas remittat.

B. Jagel. MS. 28 f. 375; comment. manu Hosii scriptus, alia vero manu inscriptus: „Epo. Wlad. Lucae a Gorca“, qua et dat. est adscript.; quae signo [] sunt inclusa, in margine manu Hosii sunt addita.

¹ Andreae, Castellani Posnan., qui d. 27 Febr. 1541 ad Ferdinandum Regem Roman. et ad Reginam Hungariae Isabellam est missus; legatio eius in MS. 279 B. Czart. (A. Tom.) f. 97; cf. 86 adn. 6. ² Neustadt in Austria, ubi A. a Górka commorari a Ferdinando Rege iussus erat. ³ Uście (germ. Usch), oppidum in palatinatu Posnan. (hodie in distr. Chodziesz. M. Duc. Posn.), caput tenutae sive praefecturae, quam pro filio obtinere voluisse Ep. Vlad. videtur. ⁴ Joachimus II, Marchio et elector Brandeb., Sigismundi I gener.

95. Septembris 11 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(*Nomine Maciejowski ad epist. Dant. respondet; quae Vilnae agantur et quae ex Hungaria sint allata, nuntiat.*)

Rediit Baptista, cum in procinctu iam esset Rmus. Dnus.¹ Quoniam vero expediebatur tum nuntius Gedanensium, qui litteras ab eis attulerat, quibus et gratulati sunt Episcopatum Plocensem et de discessu S. Mtis. R. certiores fieri postulabant, quod id sua dicerent interesse mature cognoscere, de eo, ut R. Dni. V. scriberet, Rmum. Dnum. admonui. Qui quoniam profecturus iam erat venatum cum S. Mte. R., dedit mihi negotium, ut in meis ipse litteris responderem ad nonnulla, quae scripsit R. Dtio. V. Nam quod ea suspicari videtur ex Dno. Palatino Brestensi² prodiisse, quae Rmus. Dnus. manu sua scripserat R. Dni. V., negat se ex eo audivisse, sed ipsam S. Mtem. R. dixisse, suadere quosdam, ut ne rogaret, sed mandaret. Qui autem sint ii, certum non habet Rmus. Dnus., ac rogat, ut R. Dtio. V. eo animo velit esse erga D. Palatinum, nulla ut existere queat dissidii causa. Quam vero ad rem cumprimis propensam esse scit R. Dnem. V., ad eam ut alios quoque cohortetur petit, eisque persuadere conetur, ne nihil in gratiam S. Mtis. R., sed solum id, quod debetur, faciendum existiment. Sunt enim aliqua etiam concedenda Regi postulanti, si praesertim, quod postulatur, non minus ad eorum, a quibus postulatur, quam ad Principis commodum spectare videtur. De D. Castellano Gedanensi³ videtur Rmo. Dno. tempus expectandum magis opportunum. De humanitate, qua in Baptistam usa est R. Dtio. V., agit ingentes gratias, per omnem occasionem relaturus. Telae reliquias nondum vidit, postea de iis, cum viderit, sententiam suam perscribet. — Haec sunt fere quae me scribere iussit; maluisset ipse manu sua, sed non vacabat. Officium meum in scribendo R. Dni. V. probari gaudeo, sed gratiam tamen re tam levi nullam mereor. Alexandri⁴ vicem certe doleo, qui suo sibi iumento miser malum accersivit. Quo tempore fuit hic D. Niderhoff⁵, ego languebam: ac officii causa venerat a me, conferebat non pauca, de Alexandro ne verbo quidem mentione facta. Ego, ut primum prodire coepi domo, quaesivi de Rmo. Dno., a quo semel erat prandio exceptus, nunquid de Alexandro egisset? negavit egisse quicquam. Fuit is apud Regiam quoque et Reginalem Mtem.; quacum egeritne aliquid de Alexandro, nescio; alibi non egisse scio. Centum marcas Prutenas a D. Thuronensibus et decem florenos a Dno.

Palatino Pomeraniae ⁶ ad me attulerat D. Holstein ex mandato R. Dnis. V. Quicum ego una profectus eram ad Rnum. Dnum., et praesente eo, ita ut erat in sacculo obsignata, pecuniam ipse meis manibus reddidi, quod ipse cum ex venatione redierit Rmus. Dnus. perscribet. De confirmatione sententiae Regiae ⁷, antequam essent mihi redditae litterae R. Dnis. V., nihil acceperam, nam D. Gatkowski (!) ⁸ neque misit neque scripsit ipse verbum ullum de Alexandro. Sed ex illo loco ⁹ omnia mitti consueverunt ad Mtem. Reginalem celaturque de cunctis Cancellaria diligenter; ita, num de Alexandro allata sint aliqua ad illam, nescio. Scripsi Dno. Gantckowski: responsum in horas expecto, cuiusmodicunque fuerit, sciet R. Dtio. V. S. Mtas. R. venatum sana profecta est, utinam aequae sana redeat. Ante duas hebdomadas non revertetur, sed Rmus. Dnus. spero citius. Pridie Nativitatis beatæ Virginis ¹⁰ allata sunt huc tristissima nova de turpi fuga militum Germanorum ¹¹; de qua cum coepissent Duces exercitus consilium, oppressi sunt a Turcis. Ita solo equitatu dilapso cum Ducibus, peditatus omnis deletus, castra direpta, tormenta omnia bellica, quae et multa et magna fuerunt, a Turcis occupata dicuntur. Hesterno vero die venerunt litterae octo diebus posteriores ad Rmum. Dnum. ex ea Russiae parte, quae est Hungariae finitima; in quibus scribit D. Nicolaus Matziieowski, rumorem esse dissipatum, quod caesa sint a Germanis sexaginta millia Turcarum. Faxit Deus, ut haec posteriora vera sint potius. Prioribus fides habita est, quod a D. Archiepiscopo ¹² et Castellano Bieciensi ¹³ perscripta sunt, quae tamen ex Bartpha[!] ¹⁴ prodierunt. Unum nos solatur, quod a D. Castellano Posnaniensi ¹⁵ nihil scribitur. Agitur iam quarta hebdomada, quod strages haec Germanorum edita dicitur; misisset is procul dubio nuntium ea de re, qui quicquid scripserit, certum id erit et indubitatum. Utinam autem laetiora scribat. Deum precor etc. Vilna III. Id. Sept.

B. Czart. MS. 1618. fol. 431, chirograph., i. d.: „XXI Septemb.“

¹ Maciejowski. ² Cf. N. 82. ³ Achacio Czema. ⁴ Sculteti. ⁵ Cf. N. 79.
⁶ Georgio a Konopat. ⁷ Proscriptionis Alexandri. ⁸ Cf. N. 93. ⁹ i. e. a Gamrato, cuius Cancellarius Gatkowski erat. ¹⁰ 7 Septembris. ¹¹ Qui Budam obsidebant. ¹² Petro Gamrat. ¹³ Severino Bonar; cf. N. 92 adn. 9. ¹⁴ Bartfa, Bardziejów, Bartfeld, in Scepusio. ¹⁵ Andrea a Górka cf. N. 94.

96. Octobris 1 Vilnae.

(Hosius Dantisco).

(De Alexandro; de clade Ferdinandi ad Budam.)

Quae de Alexandro scripta sunt a Cardinali Protectore ¹, ea R. Dni. V. descripta mitto. Attulit autem has litteras Oczieski ². A D. Gantckowski ne verbum quidem accepi, neque adhuc quicquam de confirmata sententia S. Mtis. R. cognovi ³. Nam in litteris Cardinalis nulla fit eius rei mentio, ita ut unde id habeat nepos ⁴ R. Dnis. V., prorsus ignorem. — Quae in Hungaria acta sunt, iam est isthuc rumore procul dubio perlatum. Miserabilem cladem accepit exercitus Regis Roman., cuius historiam mitto perscriptam R. Dni. V. Vilhelmus a Rogendorff, Dux exercitus, ante cladem hanc accepto in brachium vulnere ex ictu bombardae, post profligatum exercitum mortuus est. Eck von Reusch, peditum Dux, dyssenteria perierat ante cladem: filius eius globo ictus interiit. Monachus ⁵ Caesarem

Turcarum advenientem obviis ulnis excepit, Budam illi tradidit 28 Augusti. Ne-
pos⁶ S. Mtis. R. dicitur Rex declaratus, Monachus gubernator constitutus. Leon-
hardus a Felsz, qui huic cladi non interfuit, colligit dispersos. Legati de pace missi
sunt Comes a Salm, Sigismundus ab Herberstein, quibus salvus conductus datus
est. Profectus est et D. Castellanus Posnaniensis⁷ ad Caesarem Turcarum orator,
filiae⁸ salutem ei commendaturus. Expectantur ab Imperio 10.000 peditum Ger-
manorum, 2000 equitum, 2000 Hispanorum: sed ne post festum veniant, metuen-
dum est. Deus misereatur nostri. S. Mtas. R. ex venatione rediit, iterum ex digito
pedis laborare coepit. Deus conservet illam et vivificet, qui et Vram. R. D. diu
servet etc. Vilna Cal. Oct.

B. Czart. MS. 1618 f. 435 chirograph. sine inscript., i. d.: „A D. Doctore Hosio XVII
Octobr.“

¹ Cf. N. 25, adn. 3. ² Cf. N. 93. ³ Cf. N. 95. ⁴ Casp. Hannovius. ⁵ Geor-
gius Martinuzzi. ⁶ Ioannes Sigismundus Zápolya. ⁷ Andr. a Górká. ⁸ Sigismundi I.
Isabellae.

97. Octobris 10 Regiomonte.

Albertus Dux Prussiae Hosio.

Quendam Feicrabents commendat.

Arch. reg. Regiomont., apograph., Libri Missiv. vol. I.

98. Novembris 5 Vilnae.

Hosius Dantisco.

*(Quomodo appellationes a iudiciis Prutenicis in aula Regia diiudicentur; quae Vilnae agantur;
de Ioanne a Łasko.)*

Quod sibi odiosa quaeque tribui scribit R. Dtio. V. et se nescio quibus de
rebus insimulari, de iis ego comperti nihil habeo. Sed et Rmus. Dnus.¹ bono eam
esse animo iubet. Cui cum legissem schedam Germanicam et ad verbum prope
interpretatus fuisset, satisfaciebat illius animo; neque dubito, quin S. Mti. Re-
giae, ad quam sub id ipsum tempus properabat, ea, quae in scheda contineban-
tur, retulerit. Quod voluit R. Dtio. V. quadam cum acrimonia responderi Dnorum.
Consiliarium litteris, id factum, ac vereor, ne animi eorum offendantur. De appel-
lationibus molesta fuit S. Mti. R. postulatio Dnorum., quam ex eo profectam in-
terpretabatur, quod aegre tulissent, rescissas fuisse aliquot ab eis latas sententias.
Quorum causae huc per appellationem devolutae sunt, ex iis nonnulli graviter
questi sunt: cum ad Comitata ventum esset, neque processus lectos, neque partes
auditas esse, sed simul, ut constitit, quid esset a Gedanensibus decretum, id ipsum
esse statim confirmatum; quod se gravioribus rebus occupatos dicerent Dni. Con-
siliarii, quam ut eis vacaret de cineribus, de wagenschosz, knarrholtz, vaszholtz
et id genus aliis cognoscere. Mihi mandatur provincia processus legendi, plena certe
laboris et molestiae. Refero ea, quae legi, Rmo. Dno. Et certe ita mihi videtur
adhuc iudicatum, ut nulli facta sit iniuria. Duae controversiae rescissae sunt pro-
xima aestate, quae tres habebant conformes, sed magna certa ratione. De cineri-

bus una inter Ioannem Kun appellansem et Winoldum Funf. Habuit hic tres conformes pro se: sed quae nitebantur unius tantum hominis, et eius Rutheni iniurati, testimonio, qui alio in iudicio iuratus fefellerat. Et tamen hoc ipso testimonio non plus quam quinquaginta quattuor lasti dicebantur accepti, et centum ut solveret reus fuit pronuntiatum. Interrogatus fuit a me Winoldus, ubi esset vel minima nota in processu eius rei, quod centum deberentur; datus est ei processus, ut quaereret atque altero die ostenderet; nihil ostendit. Quid hic aliud facere oportebat S. Mtem. R. cognita causa, quam quod fecit? Altera fuit controversia inter Ioannem Heidebrecher et Martinum Hermensdorf; habuit ille tres conformes, decretumque fuit, ut reus dominium probaret, cum actori incumbat probatio, ei praesertim, qui agit rei vendicatione, et in re dubia semper sit melior conditio possidentis. Si itaque, quod ius postulabat, hoc decretum est, non esse videtur id acerbius ferendum. Sed de his non est meum fortasse scribere, nisi quod Rmus. Dnus. iussit, ut quamobrem bis tres conformes resciscae sint, R. Dni. V. perscriberem. Est hic animadversum, praeter unam causam Dni. Ioannis Holstein, esse in aliis fere semper decreta Gedanensium confirmata. Unde suspicio orta est, non temere vociferari nonnullos, processus in iudicio non legi, sed res tantum iudicatas attendi. Haec ego pro meo erga R. Dnem. V. studio et observantia celare illam nolui. D. Ioannes Holstein quantum adhuc cognoscere licuit, iustam causam habere mihi videtur: cui adfuturus sum libenter, quantum potero. Quod postulavit mandatum R. Dtio. V., id ei mittitur. — Plaustra rerum novarum mitto R. Dni. V. Expectatur in horas Dni. Castellani Posnaniensis² adventus et is adferet fortasse aliquid. Horrenda haec nova initio perturbaverant animos nostros; sed in venatione fuerunt, ut audio, satis hilares, ne nunc quidem ullum est animi perturbati signum. Pedem hinc moturi non videmur, neque ad Comitata profecturi. Adeo aridet nonnullis in hac terra commoratio, ut sint, qui etiam aestatem insequentem hic nos posituros affirmant. Sapia³ manet in arce superiori et manebit fortasse multorum opinione diutius. Est in eo castello sacellum divi Martini, cuius ego sum Praebendarius; edictum mihi est, ne statum ibi sacrificium fieri permetterem, verum id alio transferendum curarem. Qui ad limites⁴ regundos erant profecti, rebus infectis redierunt. Queruntur occupatam esse per Ill. D. Ducem magnam terrae partem ad hunc Ducatum pertinentem. D. Dux missuram se legatum promittit, qui doceat sua culpa factum non esse, quod rebus infectis discessum est. — In castro Barensi⁵ praesidium est Caesaris. Quod non ignorat⁶ procul dubio, proscriptionis⁷ causa suspensa est. Sed inductum iri decretum hoc et antiquatum, per S. D. Roman. Regem spes ostenditur. Postulavit praeterea frater Rmi. Dni.⁸, ut certus dies praefiniretur Mti. Reginali, quo ius suum ad ducatum Mediolanensem commonstrare posset: quod quidem obtinuit. Praeterea nihil adtulisse videtur, praeter disceptationes de religione, quarum iustum est volumen. Habere opinor R. Dnem. V. — D. Ioannes a Lasco⁹ Vratislaviam venit: a fratribus, ut se convenirent, postulat. Scripsit litteras ad Rmum. Dnum. Vladislaviensem¹⁰; quarum exemplum huc missum non est, verum ita dicitur subscripsisse: „Ioannes a Lasco, nuper multis titulis insignis, nunc nudus nudi Iesu crucifixi servus“¹¹. Aliud quod scribam in praesentia non est. Commendo me gratiae etc. Vilna Nonis Novembr.

De Alexandro nihil habeo praeter id, quod scripsit ad me D. Gantckowski¹², cuius litteras R. Dni. V. mitto.

B. Czart. MS. 1618 f. 439 chirogrph., i. d.: „XVI Novemb.“

¹ Maciejowski. ² Cf. N. 86, 94, 96. ³ Ioan. Sapieha cf. N. 90. ⁴ Lithuaniae cum Prussia Ducali. ⁵ Bari in Regno Neapolitano, caput Ducatus, quem Bona Regina possidebat. ⁶ Sc.: V. R. Dtio. ⁷ Ducis Prussiae Alberti. ⁸ Stanisl. Maciejowski, cf. N. 82, qui hoc tempore ex legatione ad Caesarem revertisse videtur. ⁹ Cf. N. 16. ¹⁰ Lucam a Górka. ¹¹ Litterae haec Lipsiae pridie Michaelis (28 Sept.) 1541 datae, in Corp. Narusz. 58, 108, inveniuntur. ¹² Cf. N. 95.

99. Novembris 5 Vilnae.

Hosius Alberto Duci Prussiae

De eadem causa iudiciali filiae Osterdorferin, de qua N. 85.

Arch. reg. Regiomont., archetyp.

100. Novembris 18 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(De futuris Comitibus; quae in Hungaria agantur; de Ioan. Łaski.)

Mulieri huic opera mea non defuit, sed absque tamen magno negotio vicit, quandoquidem adversarius, cum constitutum diem non obierit, causa cecidit; qui si etiam adfuisset, nihil eum profecturum fuisse confido. In portu iam navigare viduam credo; cui si quid forte adhuc exhibebitur negotii, libenter pro virili mea sum adfuturus: causam enim iustam habere videtur. Data est etiam a me opera, ut semotis arbitris colloqui posset cum Rmo. Dno.¹, dixit abunde omnia satis longo tempore. Admonebitur Rmus. Dnus. Vladislaviensis² litteris S. Mtis. Regiae officii sui, sed et in Comitibus Regni futura est mentio de hoc fidei negotio. Ad quae legati proficiscuntur D. Castellanus Lublinensis³ et D. Andreas Czarnckowski, Scholasticus Cracov. Nos hic hiemabimus, fortasse et aestivabimus: utinam vero ne iterum hiememus et aestivemus! nam lutum gustavimus. D. Castellanus Posnaniensis⁴ quae attulit, plena sunt horroris. D. Castellanus Cracoviensis⁵ miserat suum quendam, ut exploraret, qui sit status Smae. Reginae Isabellae. Is attulit ab ea litteras ad herum suum scriptas; sed manus illius non est: agnita tamen est manus pueri, qui servit eius secretario Dno. Petro Porembski. Est in Lyppa⁶, et hanc tantum et unam quandam aliam arcem habere dicitur magnaeque rerum omnium affici penuria. Cum servo D. Castellani Cracoviensis profectus erat a Regina Hungariae cubicularius eius Sienouitz, qui iam etiam pervenisse Cracoviam dicebatur; in horas adventus eius expectabatur. Undecim iam dies expectatur; et missi sunt hac nocte cubicularii, qui eum in itinere quaerant, num decumbat aeger alicubi. Hic cum venerit, adferet omnia certiora. Est hic D. Laszki⁷ Castellanus Praementensis, cuius frater Dnus. Palatinus⁸ dicitur esse apud Regem Roman. et phtisi laborare. Alius frater D. Ioannes esse Vratislaviae ferebatur, atque inde litteras⁹ ad Rmum. Dnum. Vladislaviensem dedisse, quarum exemplum, si reperire tam cito potero, mittam R. Dni. V. Ceterum qui hic est frater eius, negat, ut

audio, se de eo quicquam scire. Utrum ita sit, an se forte scire dissimulat, nescio. Sunt qui dicant eum Cracoviae visum fuisse inter Canonicos in processionem euntem. Brevi certius aliquid habebimus, quod cum R. Dne. V. postea communicabo. Cui hoc nuper per Mauricium¹⁰ scribere oblitus eram, D. Costcka¹¹ et apud S. Mtem. Regiam et apud Rmum. Dnum. certe diligenter excusasse R. Dnem. V., quod ipse non modo non impedierit contributionem, sed ut ea fieret, auctor semper fuerit. Commendo me gratiae etc. Vilna XIV Cal. Decemb.

Venit tandem Sienouitz: quae nova attulit, R. Dni. V. descripta mitto; una et illa, quae scripsit D. Bieensis¹² de Caesare. De Dno. Ioanne a Lasco allatum est, fuisse eum Cracoviae, sed clam; non ire inficias, quod uxorem duxerit; sacerdotia velle repetere¹³. Nunc in Kiesmarck¹⁴ profectum ad visendum fratrem valedudinarium.

Venit plenipotens adversarii viduae, quem dicit ipsum per aegritudinem venire non potuisse; sed ego viduam discessisse iam arbitror, cui Caunam¹⁵ una cum novis descriptis mittam litteras. Spero eum, qui hodie primum venit, nihil profecturum.

B. Duc. Saxo-Gothanae MS. 361 f. 20 chirogrph., i. d. „XII Decembr.“

¹ Maciejowski. ² Lucas a Górka. ³ Bernhardus Maciejowski, pater Vicecancellarii. ⁴ N. 98. ⁵ Ioannes comes a Tarnow. ⁶ Cf. N. 84, adn. 7. ⁷ Stanislaus Łaski. ⁸ Sira-diensis, Hieronymus Ł. ⁹ Cf. N. 98. ¹⁰ Cf. N. 84 adn. 5. ¹¹ Stan. Kostka, Thesaurarius Terrarum Prussiae. ¹² Severinus Bonar. ¹³ „1540 die Veneris 19 Novembris... ad Canonicatum et praebendum Cracov. dictam Topolska per Vrblis. dni Ioannis Łaski contractum matrimonium vacantem... Bartholomeum Nisczycki... receperunt“. Acta Actorum Capit. Crac. MS.; v. etiam N. 106. ¹⁴ Castrum Hieronymi Łaski in Scepusio. ¹⁵ Kowno ad flumen Niemen.

101. Decembris 10 Vilnae.

Hosius Alberto Duci Prussiae.

Mandata sibi per „oratores“ Ducis delata diligenter sese explere studuisse, tamen „plus praestare“ se non potuisse. Pro „amplo munere“ sibi „immerenti“ oblato gratias agit, servitiaque sua offert.

Arch. reg. Regiomont, archetyp.

102. Decembris 23 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(De rebus Hungaricis, de Comitibus, de Sapieha et Ioan. Łaski.)

De causa privata cuiusdam Civis Gedanensis.

De Alexandro nihil plane adfertur. Ceterum mittit in Urbem Rms. Dns.¹ amanuensem suum Thomam Conopniczki; is proficiscitur statim a festis Natalitiis, dies plus minus quindecim Cracoviae commorabitur; si quid volet mittere litterarum R. Dtio. V., modo Cracoviae tempori ei dentur, perferet fideliter. Ex Hungaria pridem nihil allatum est. Habita sunt ibi Comitibus, sed non convenit inter proceres. Spes tamen pacificationis est iniecta. Turcae, qui Budae sunt, magna ex parte peste

dicuntur absumpti; sed misisse fertur sex milia Caesar exercitus recentis et, qui erant Budae reliqui, eos ad se redire iussisse. De Carolo Caesare laeta multa nuntiantur: quod Algero et Syriae (!) praeterea dimidia parte sit potitus. Regem Galliae rumor est Pontificis opera reductum esse cum eo in gratiam. Rex Ferdinandus habere dicitur prope decem milia Hispanorum et Itolorum, ac Germanorum auxilia expectare. Atque haec quidem externa. Quod attinet domestica: Comititia ad Dominicam Reminiscere² sunt reiecta, quibus interfuturos nos spes non est. Quod si vel ad alteram hiemem ad Regnum redire licuerit, praeclare nobiscum actum esse putabimus. D. Sapia³ adhuc est in Castro superiori. Supplicarunt pro illo Regem Consiliarii fere omnes. Venit huc Dnus. Tanczinski, filius Castellani Voynicensis, qui necessitudine eum quadam attingit: supplicavit diligenter; sed rebus infectis discessit. Hoc tamen obtinuerat, ut si fideiussores haberet, dimitteretur. Neque desunt, qui fideiubeant, sed quid futurum sit postea cognoscemus. Deum precor etc. Vilna X Cal. Ianuarii.

D. Ioannes a Lasco repetit sacerdotia sua, cuius exemplum litterarum⁴, quod mittere per Mauricium oblitus eram, nunc mitto: sed remitti mihi primo quoque tempore peto.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 18., chirogrph., in dor.: „9 Ianuar.“

¹ Maciejowski.

² 5 Martii 1542.

³ N. 90.

⁴ Cf. N. 98.

1542.

103. Februarii 9 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(De Episcopo Camenecensi nominato.)

Quae in causa privata cuiusdam Holstein acta sint, perscribit.

Nuntius a R. Dne. V. nondum advenit, nisi forte missus non est, aut aliquid, quod absit, ei in itinere evenit. Nova perscripsi antea: alia hoc tempore nulla sunt. Ex Urbe nihil huc adfertur, nisi Doctorem Rzeciczam¹ esse mortuum. Camienecensem Episcopum iam habemus D. Dziaduski²; qui fuit Rmo. Dno. Vladislaviensi a suffragiis: virum bonum et dignum certe hoc munere. Accidit praeter spem et expectationem omnium, neque enim quisquam hoc ita eventurum existimabat. Deum precor etc. Vilna V. Id. Febr.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 20, chirogrph. i. d.: „18 Febrnar.“

¹ Cf. N. 28 adn. 6; 75; 79.

² Stanislaus Dziaduski Epus. Margaritensis (in part. infid.) et Suffraganeus Vladisl.

104. Februarii 18 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(De quodam Prusso querente; aliquot nova.)

Fuit hic Bartholomeus Vogt; magna cum vehementia questus est de sententia quadam a R. Dne. V., ut ei visum est, contra iuris formam lata: quicum ego

coram Rmo. Dno.¹ pugnavi: litteras V. R. Dnis., quas diligenter asservaveram, protuli, quibus docui, tertio demum anno eum queri coepisse de sententia ante biennium lata; quod quemadmodum ipse inficias iret, non habebat. Quin et hoc ostendi, a sententia R. Dnis. V. appellationem esse nullam; neque habere potestatem quenquam de ea, recte an secus lata sit, cognoscendi. Contendebat ipse nihilominus summa pertinacia, ut Dnis. Consiliariis terrarum Prussiae, quo de sententia cognosceretur, S. Mtas. Regia committeret: idque eo argumento, quod qua de re nulla fuisset inter partes controversia, de ea nullum esse potuerit iudicium. Sed cum hoc impetrare non potuisset, effecit nihilominus importunitate sua, ut ei litterae Regiae darentur; non alia sententia, quam ut admoneretur R. Dtio. V., ne quam illis iuste de se querendi occasionem praeberet. Quas iam eos reddidisse arbitror. Adeo nobis molesti fuerunt, ut quoquo modo ablegandi viderentur. Nova huc non pauca sunt allata, quae si nunc non potero, alio tempore R. Dni. V. descripta mittam. Quod reliquum erat Senatorum Magni Ducatus huius, id quoque iam esse desiit. Mortuus est D. Capitaneus Samogitiensis². Iam nemo extat Consiliariorum Magni Ducatus, praeter Episcopos: quid futurum sit, nescio. Sapia³ adhuc in arce est superiore. Rex Galliae Avinionem dicitur occupasse et in Tergestina provincia portum quendam Regis Romanorum. Caesar appullisse quidem salvus fertur in Hispanias, sed multis suis navibus desideratis. Turcae praedas agunt passim in Hungaria. Deus Christianorum contra illos conatus fortunet. Qui et R. V. Dnem. in multos annos servet incolumem et felicem. Cuius me etc. Vilna XII Cal. Mart.

Arch. Episc. Frauenb. D. 19 ep. 23, chirograph. i. d.: „VIII Marcii“.

¹ Vicecancellario Maciejowski.

² Joannes Radziwiłł.

³ Cf. N. 90.

105. Februarii 23 Regiomonte.

Albertus Dux Prussiae Hosio.

Martinum Hermensdorff (cf. N. 91, 98) commendat.

Arch. reg. Regiomont., apogrph., Libri Missiv., 2, subser.: „iussu dominorum iudicii C. Sangner.“

106. Martii 13 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(Litterae Romam mittuntur; nova ex Hungaria et ex Aula.)

Expectabamus hic nuntium R. Dnis. V., ex quo haberi potuit informatio ad conscribendam legationem; sed cum diutius is cunctetur, visum est Rmo. Dno.¹ non remorari cubicularium. Quae postulavit R. Dtio. V., ea ex illius sententia confecta esse arbitror. Cras in Italiam proficiscitur Conarscki, servitor Rmi. Dni. Plocen.; per eum ad Cardinalem² litterae mittentur. Quid actum sit de Gluchowski, satis mirari nequeo. Scripseram per illum non pauca ad R. Dnem. V. Vereor, ne quae illi factae sint insidiae, nam habere se denuntiatis sibi inimicitias dicebat. Dnum. Ioannem Holstein certe ex animo adiutum cupiebam, sed non erat ratio, qua adiuvari posset. Verum omnino mihi persuadeo, eum in gratiam Senatus Gedanensis

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

reductum iri. Ita enim pro eo accurate scripsit Rmus. Dnus., ut non potuerit accuratius. Tum qui fuerunt hic Gedanensium nuntii, illi bona fide receperunt, se omni ope illi adfuturos. Nova huc attulit non pauca Dominus Lubomirski³, qui ad Sermam. Reginam Hungariae missus, nuper ab ea rediit. Sed ea sunt eiusmodi, ut nisi nos oculis misericordiae suae Deus aspexerit, nec salus ipsa servare iam possit Hungariam: adeo mutuis dicuntur odiis ardere. Turcarum ingens vis dicitur esse Budae; quorum opera ita munita fertur civitas, nunquam ut fuerit munitior. Regina est adhuc Lippae⁴. Smus. Rex noster male valet. Deus Mtem. eius servet ac nova nobis feliciora praestet. Comitiam nunc in Regno habentur⁵. In horas aliquem ex illis nuntium expectamus, ac mirum in modum cupimus in Regnum redire. Est Orator Regius⁶ in Moscovia, eius quoque reditus expectatur. Ab Illmo. Dno. Marchione Brandeburgensi⁷ veniunt Oratores duo, quorum alter, et quidem loco priore, Iudaeus est. Res plane nova. Expectantur in horas. Quid sint allaturi, videbimus. Deum praecor etc. Vilna III Id. Mart.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 21, chirogrph., i. d.: „20 Martii.“

¹ Maciejowski. ² Protectorem Regni, cf. N. 25 adn. 3. ³ Petrus Lubomirski, Aulicus Regius, 25 Novemb. 1541 ad Isabellam missus, A. Tom., MS. B. Cz. 279, f. 296. ⁴ Cf. N. 84. ⁵ Cf. N. 100. ⁶ Ioannes Hlebowicz, Palat. Polocen., cf. N. 107. ⁷ Ioachimo II. electore.

107. Martii 20 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(De Comitii; de reditu in Poloniam.)

Martinum Hermensdorff civem Regiomontanum (cf. N. 91, 98, 105) commendat.

Novarum hic rerum nihil est. Comitiam Piotrkoviae habentur, quae tamen nondum coepta esse accepimus, quod pauci admodum Consilarii eo convenisse dicantur. Ex Hungaria nihil est allatum postea: concordia inter proceres speratur. Spes est, nos hac aestate in Regnum redituros: quam certa, nihil habeo scribere. Reditus ex Moscovia D. Palatini Polocensis¹ reddet nos certiores. Dnum. Capitaneum Samogitiensem esse mortuum, antea me scripsisse arbitror²; itaque iam ex veris Magni Ducatus huius Senatoribus nemo est reliquus, praeter unum Episcopum Vilenensem.³ Sapia⁴ adhuc est in arce superiori. Me gratiae R. Dnis. V. commendo etc. Vilna XIII Cal. Apr.

Arch. Ep. Fraenb. D. 19. ep. 22 chirogrph., i. d.: „X Maii Marienburg“.

¹ Ioannis Hlebowicz. ² Cf. N. 104. ³ Paulum Algimunt ducem Holszański. ⁴ N. 90.

108. Martii 31 Vilnae.

Hosius Dantiſco.

(Varia nova nuntiat.)

De Bartholomaeo Voigt (cf. N. 104).

Narapinski (!)¹ Canonicus in Urbe est mortuus; itaque is non rediit, nisi fortasse aut propinquus aut servitor eius aliquis: ceterum de seminibus lactucarum

quomodo se res habeat, rescire conabor ac faciam R. Dnem. V. de eo, quod cognovero, certiore. Facies Caesaris Turcarum ipsissima esse dicitur²; ita enim affirmat D. Soboczki, qui legatus apud illum fuit³. De appellationibus quae sit S. M. Regiae sententia, ex illius litteris R. Dtio. V. cognoscet. De D. Plotowski Praeposito⁴ provisum est, ne quis ei negotium facessat; nam in ius defuncti Quirini substitutio petita est; an obtenta, nondum scio. D. Opalinski⁵ restitutus esse dicitur pristinae bonae valetudini: in Aula non est. D. Ioannes a Lasco iusiurandum fecit, cuius exemplum R. Dni. V. mitto⁶. Rediisse fertur ad sacerdotiorum quorundam possessionem⁷. Ex Hungaria nihil adfertur. Neque de reditu in Regnum quicquam adhuc certi habemus, etsi spe bona sumus, quae utinam nos non fallat. De Caesare ex Italia tristissima sunt [nova]⁸ huc allata: confirmatur enim rumor de horrendo naufragio, quod fecerit⁹; sed collectae tandem naves [fer]untur, quae submersae putabantur, ita ut non tantum esse in re dicatur, quantum fuerit in sermone. Hoc nunc ex Rmo. Dno. audivi, ex cuius ore haec scripsi. Plura per Elbingensem scribam. Deum precor etc. Vilna pridie Cal. Apr.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 24. chirogrph. i. d.: „VIII Aprilis“.

¹ Felix Naropiński, Canon. Cracov., † exeunte 1541 vel ineunte 1542; Acta actorum Capit. Crac. Ms.

² Ad quaedam a Dant. scripta respondere videtur, qui tunc temporis omnium regum etc. facies sibi depingi curavit, cf. Hipler, die Porträts des N. Coper. p. 6—8.

³ Cf. N. 60, 61.

⁴ Varmiensi.

⁵ Petrus Castellanus Gnesnen., Magister Curiae Regis iunioris.

⁶ Invenitur in I. a Lasco Operibus, ed. Kuyper (Amstelodami 1866), II 547, ubi tamen falso a. 1526 est adscriptus.

⁷ Cf. quae de hac re in Append. ex Actis Capit. Cracov. d. 5 Martii 1543 sunt excerpta.

⁸ Lacuna in MS.

⁹ In Algeria, unde tamen iam men. Decembri 1541 revertit, cf. N. 102, 104.

109. Aprilis 24 Romae.

Thomas Konopnicki Hosio.

De Canonicatu Varm., quo privatus est Alexander; ab illo et ab aliis in Urbe obtrectatur Hosio.

Reverende etc. Habiturus est brevi Nicolaus Loka¹ litteras Apostolicas ad Canonicatum Varmiensem ex cessione Casparis Hannovii obtentas et confectas, quarum vigore poterit iam quandocunque voluerit accipere possessionem nemine contradicente. Caspar enim post confirmationem sententiae Regiae contra Alexandrum latae, postque^a privationem beneficiorum hic in Urbe per Pontificem factam, omnia sacerdotia Alexandri impetraverat et nominatim Canonicatum Varmiensem, de quo nunc rursus cessit Lokoni. Itaque non erit iam, quod vereatur Loka: nihil enim praetermissum est a me in hoc negotio, quod illud magno mihi studio per Dominationem V. Reverendam fuisse commendatum memoria tenebam. Expeditio bullarum, supplicationum et id genus XVII insumet aureos et aliquot iulios; quos ut Loka mihi per certum nuntium huc mittat, Dtio. V. Rda. mandet. Aliqui^b hic ex nostris inique Alexandrum opera Rmorum. Dnorum. nostri Plocensis et Varmiensis² in gratiam Dnis. V. Rdae., quae sibi metuebat de Cantoria Varmiensi, a Principe fuisse proscriptum loqui publice non dubitarunt; cuius rei et Caspar et alii sunt hic testes; coram me autem, quod me Rmi. Dni. nostri neque minus Dnis. V. Rdae. servitorem esse sciunt, nihil loquuntur, immo

a) MS. *postquam*. b) MS. *alioqui*.

de Alexandri rationibus se quicquam scire pernegant. Cum essemus cum Dno. Ostrorog aliquot Poloni nudius quartus ad Castrum Angeli videndi gratia admissi, occurrit Alexander in parte superiori castelli, culpans et Rmos. Dnos. et Dnem. V. Rdam. plurimis verbis, se vero extra omnem culpam esse affirmans, petiitque pro intercessione ad Pontificem aut Cardinales facienda. D. Stanislaus Konarsky³ nomine omnium respondit, nihil posse neque se facere velle, quandoquidem voluntati Principis reluctari videretur, qui nihil unquam contra subditos suos vi, sed iustitia et iure agere consuevit, „quemadmodum, inquit, et contra te factum esse nullum est dubium“. Quirinus Galler in gratiam Rmi. Dni. Varmiensis in rem Dni. Plotowsky⁴ facturum se omnia promittit, qua in re quantum potero, curabo Dni. V. Rdae. diligenter inservire. Dnus. Padniewsky⁵ nobiscum hic aliquot fuit septimanis; videndae enim tantum Urbis gratia et vetustatum huc advenerat. Commendo me in gratiam Dnis. V. Rdae. iterum atque iterum, quam sanam et felicissimam ex animo cupio. Romae 24 Aprilis 1542 D. V. Rdae. servitor Thomas Conopniczky.

B. Czart. MS. 1598, apogrph. eiusdem temporis, in dorso alia manu: „Exemp. litter. ad D. Hosium Thomae Conopniczki Romae 24 Apr. dat. in negotio Alex. 1542“.

¹ Cf. N. 67, 75.

² Maciejowski et Dantisci.

³ Idem procul dubio, de quo v. N. 104.

⁴ Pracpositi Varmien.

⁵ Philippus procul dubio, qui postea fuit Vicecancellarius et Epus. Cracov.

110. Aprilis 25 Vilnae.

Hosius Dantisco.

(In Prussiam ire cogitat; quae in capitulo Cracov. agantur, nuntiat.)

Cum sit mihi deliberatum brevi R. Dnem. V. visere, coram quam absens cum ea pluribus agere malim. De tempore, quo Cracoviam cogitamus, deque nuptiis¹ cognovit R. Dtio. V. ex scheda, quam litteris illius includi iussit Rmus. Dnus². Indutias septennales cum Moschis esse factas fortasse non ignorat. Quae nudiusquartus misit huc nova Dnus. Castellanus Biezensis³, ea R. Dni. V. descripta mitto. Deus Christianorum conatus fortunet. Ex Urbe nihil huc allatum est, nisi quod Custos Narapinski (!) omnes fere Cracovienses Canonicos, qui resident, censuris ecclesiasticis innodavit⁴; etiam D. Doctorem Borgk, qui nunc Decanus est Cracoviensis⁵. Dicitur D. Archiepiscopus⁶ eos ad diem Palmarum absolvisse; sed quoniam, qui haec narravit, servus est Custodis, mihi verisimile non fit: fortasse sparsit hoc ad conflandam illi invidiam, quasi censuras Pontificias contemneret. Hoc tamen certum est, quod ipsum quoque Custodem D. Archiepiscopus excommunicavit. Mirae nunc sunt tragoediae. D. Sapia⁷ adhuc est in arce superiore. Dignitates et officia, quae et in Regno et hic vacant, nondum sunt distributa. Cetera coram brevi, Deo iuvante, quem precor etc. Vilna VII Cal. Mai.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 25 chirogrph. i. d.: „VI Maii“.

¹ Sigismundi Augusti cum Elisabetha, Ferdinandi Regis filia.

² Maciejowski.

³ Severinus Bonar.

⁴ „Die Veneris 17 Martii coram suprascriptis Rdis. et Vlibus. dominis... capitulariter congregatis... comparentes et personaliter constituti Vlis. et discretus dni. Ioannes Naropinski Custos Cracov. principalis ac Valentinus de Glebokie eiusdem assertus procurator... quasdam patentes litteras... causarum Camerae apostolicae auditoris... ad instantiam praedicti dni. Ioannis Naro-

pinski principalis et contra Rdos. et Vles. dnos. Ioannem Zbąski Decanum, Stanislaum Borek Cantorem, Ioannem Konarski, Stanislaum Konarski, Casparum Podląski, Stanislaum Przeborowski, Benedictum Isdbiński, Paulum Crassowski, Guilelmum Jaroczki, Ioannem Drzewiczki, Mathiam Drzewiczki, Ioannem Droiowski et Bartholomeum Gąthkowski, ut dicebat, emanatas, sententiam declaratoriam ob non paritionem cuiusdam praetensi monitorii in eorum contumaciam, ut dicebatur, latam in se continentes, easdem litteras.... dominis capitulariter congregatis.... intimavit.... Quibusquidem litteris memorati.... domini reverenter, uti par erat, susceptis.... protestati sunt solenniter et expresse de censurarum praetensarum eis intimatarum nullitate ex causis et rationibus infra scriptis....⁴ Acta actorum Capit. Crac. MS. ⁵ Post † I. Zbąski incunte anno 1542. ⁶ P. Gamrat, eodem tempore. episc. Cracov. ⁷ Cf. N. 90.

111. Mai 5 Regiomonte.

Albertus Dux Prussiae Hosio.

Christoferum Maltitz et causam pupillorum Hieronymi Frisbach commendat.

Arch. reg. Regiomont., apogrph., Libri Missiv., 2, subscr. „Commiss. Prin. ex rela. Can. C. Sang.“

112. Iunii 13 Sandomiriae.

Hosius Dantisco.

(*Se canonicum Sandomir. factum, nuptias Regis iunioris prorogatas nuntiat.*)

Veni, Deo sit gratia, in oppidum Sauichost¹ incolumis, incolumes reperi Serms. Principes cum Rmo. Dno. meo², et quod promisi praestiti. Quo nomine ago gratias R. Dni. V., quae ut me liberaliter admodum accepit, ita diutius remorata non est. Huc Sandomiriam cum venissem, beneficio S. Mtis. Regiae, gratia vero singulari Rmi. Dni. mei, praeter spem et expectationem meam factus sum Canonicus Sandomiriensis. — Nova nulla accepi, nisi quod prorogatae sunt nuptiae³; in quem vero diem, ex oratore, qui cum ea, tum aliis de rebus mittitur a Sermo. D. Roman. Rege, cognoscemus. Antea vero quam is venerit, non est visum proceres invitare. Mandata R. Dnis. V. nondum exposui: incredibile est enim, quantus hic sit negotiorum aestus, quantus hominum concursus, ut propemodum non vacet colloqui cum Rmo. Dno. Exponam autem, quam primum potero; et conficere omnia ex sententia R. Dnis. V. conabor, quae in tantis meis occupationibus ut brevitati meae ignoscat, rogo. Deum precor etc. Sandomiria Idibus Iuniis.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 26. chirogrph., i. d.: „28“.

¹ Zawichost ad Vistulam, in terra Sandomirien. ² Maciejowski, qui cum Rege Cracoviam Vilna revertebatur, cum Hosias per hoc tempus in Prussiam excurreret. ³ Sigismundi Augusti, cf. N. 110.

113. Iunii 24 Regiomonte.

Albertus Dux Prussiae Hosio.

Pro Martino Hermensdorff (cf. N. 91, 98, 105, 107).

Arch. reg. Regiomont., apogrph., Libri Miss. 2.

114. Iunii 29 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De nuptiis Regis iunioris nihil adhuc constitutum; de valetudine Regis senioris.)

Redditae mihi sunt litterae R. Dnis. V., quibus spem nobis ostendit sui ad nos adventus ¹, atque una accomodari sibi cupit de habitatione commoda non procul a R. Dno. meo Plocensi ². Quas litteras cum se Mauricio ³ dedisse scribat, hactenus a nobis visus non est, neque satis mirari possum, quid illo sit actum. Qui eas reddidit, famulus fuit Rmi. Dni. Archiepiscopi ⁴; Lovicii ⁵ se accepisse dicebat. Sed neque cubicularius comparet, cui se Mauricium adiunxisse scribit R. Dtio. V., quod magis etiam nobis mirum accidit. Qua de re vero maxime misit Mauricium, ut quantocius certior fieret, qui nuptiis dies dictus sit, nihil adhuc ea de re constitutum esse sciat. Ceterum heri venerunt a Sermo. Roman. Rege legati: Dnus. Sigismundus ab Erberstein ⁶ et D. Adamus Caroli; ex iis certi aliquid cognoscemus, ac primo quoque tempore perscribentur omnia R. Dni. V. De domo curae futurum est Rmo. Dno. meo Plocensi et mihi una. Plura per Mauricium, quem expectamus cupide. Crac. III Cal. Iulii.

S. Mtas. R. in ipso suo Cracoviam ingressu consueto morbo suo laborare coepit, quae causa est, quod hic Absalon diutius detinetur. Sed iam, Deo sit gratia, convalescit ita, ut brevi absolutum iri sperem. Qualem cupit equum R. Dtio. V., difficile hic est reperire, hoc praesertim tempore, quo sibi quisque optimos equos curatos vult. Omnia mandata R. Dnis. V. exposui Rmo. Dno. meo Plocensi: suo tempore curae illi sunt futura, cum R. Mtas. fuerit confirmatior. Plura scribam per Absalonem aut per Mauricium. De Alexandro quae acta sint, ex inclusis ad me litteris cognoscet, quas Dno. Praeposito ⁷ mitti, mihi postea remitti velim.

B. Czart. MS. 1618, f. 445, chirogrph. i. d.: „IX Iulii“.

¹ Ad nuptias Sig. Augusti, cf. N. 110. ² Maciejowski. ³ Cf. N. 84 adn. 5. ⁴ Gnesnensis, P. Gamrat. ⁵ Łowicz, oppidum et sedes Archiepiscoporum Gnesn., nunc caput d'istrictus gub. Varsov. in Regno Poloniae. ⁶ Cf. Sig. de Herberstein Autobiograph., Fontes rer. Austr. I, 1. 341. ⁷ Varm., Plotowski.

115. Iulii 22 Cracoviae.

St. Hosius nomine Regis Sigismundi I Dantisco.

(Datae sunt litterae ad Regem Daniae et Ducem Prussiae; mandata contributionum mittuntur.)

De Sermo. Danorum Rege quae scribit ad nos Ptas. V., grata nobis magis quam iucunda acciderunt. Nos tamen consilium illius secuti, quod perscripsit in suis litteris ad Rev. P. D. Samuelem ¹, et ad Sermum. Dnum. Danorum Regem ² et ad Ill. D. Prussiae Ducem, ita ut visum est Ptati. V., litteras confici iussimus, ac pro officio nostro libenter faciemus omnia, quae ad pacem et concordiam conciliandam liberamque navigationem obtinendam pertinere cognoverimus. Mittimus mandata contributionum, quae in proximis Comitiiis sunt decretae; ad Ptem. V., cuius fidem et studium in nos perspectum satis habemus, non visum est necesse

privatim aliquid ea de re scribere: neque enim dubium nobis est, quin sit omnia, quae ad contributionem pertinent, diligenter curatura.

B. Jagel. MS. 60 f. 1204., comment. manu Hosii scriptus, alia manu inscript.: „Epo. Varm.“
B. Czart. MS. 1601, archetyp. cum sigillo Regni, subscript.: „Commissio propria Reg. Mti.“

¹ Archtp.: „ad R. in Christo P. D. Sam. Epum. Plocen. et Regni nostri Procancellarium“.

² Christiernum III.

116. Iulii 24 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(Nova ex Aula et ex Hungaria.)

Nuptias ¹ esse prorogatas ad Epiphaniarum diem ², non est clam procul dubio R. Dnem. V. Itaque laborabit interea, ut ne sit illi proficisci necesse ³; ac una rationes ostendet, quibus id apud S. Mtem. Regiam ⁴ obtinere possit. Nam hic multae adferuntur, quamobrem haec provincia non alii quam V. R. Dni. imponi debeat. Sed satis adhuc superest temporis ad id quod cupit R. Dtio. V. obtinendum.

De causa iudiciali cuiusdam Rumfeld.

De diplomate Regio, ut a Consulibus ⁵ recta fiat ad S. Regiam Mtem. appellatio, egi cum Rmo. Dno.: quid causae sit, nescio, quod deliberandum adhuc putat. Postea mitti posse dicit. Ad Venerabile Capitulum litteras, quales voluit R. Dtio. V., mitto. In Urbem quoque litterae scriptae sunt pridem, sed nondum missae, quod eis Sermus. Rex iuvenis subscribere noluit, a Reginali Mte., ut fertur, prohibitus, quae nullas in Urbem litteras subscribi vult a se non visas, propter nominationes, ut audio, quas impetrare Rmus. Dnus. meus Plocensis ⁶ est conatus; quarum in his etiam litteris fit mentio. Sed quando convaluit iam, Deo sit gratia, Rex grandior, subscribet Mtas. eius brevi. Germanicus exercitus iam est Budam versus profectus: Deus fortunet. Sed dum ille ad Viennam diutius commoratur, oppidum quoddam duodecim a Vienna miliaribus Turcae depopulantur et victum omnem Budam secum auferunt. Nomen oppidi memoria non teneo, sed exigui numero Turcae fuisse dicuntur. Quae inter Caesarem et Galliae Regem agantur, certius habet explorata R. Dtio. V. Scarparia ⁷ terrae motu quassata concidit, neque domus in ea integra ulla remansit. Imaginem Divae Virginis locutam ferunt, ad quam ingens fit hominum concursus. Deum precor etc. Crac. IX Cal. Aug.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 27 chirogrph. i. d.: „3 Augusti“.

¹ Cf. N. 110, 114. ² 6 Ianuar. 1543. ³ Ad proxima Comititia Regni. ⁴ A qua tamen hoc modo responsum est: „Quod petit a nobis Ptas. V., ut liberum per nos ei sit comitiis non interesse, eam nos libertatem nemini dare consuevimus; sed si cui tamen iustae causae sunt, quamobrem comitorum diem non obeat, facile illi veniam concedimus. Indulgere autem alicui, ut officio suo ne fungatur, nobis minime licet. Quamobrem quas causas Ptas. V. habeat, cur ad comitia proficisci recuset, ipsa viderit; si iustae satis et graves fuerint, nos illas accipiemus, modo ne crebrius illis utatur. Cum enim primas terrarum nostrarum Prussiae sit Ptas. V., multum in eo positum esse videmus, intersit comitiis nec ne, quod periculum est, ne alii quoque illius exemplo sibi abesse fas esse putent. Bene valeat. Dat. Crac. 20 Sept. A. D. 1542“. — Sigismundus I Dantisco, MS. 1601 B. Czart., archetyp. ⁵ Gedanensibus. ⁶ Maciejowski. ⁷ Scarperia ne? oppidum in Toscana non procul Florentia.

117. Septembris 3 Regiomonte.

Albertus Dux Prussiae Hosio.

Pro Bartholomaeo Dericke cive Gedanensi.

Arch. reg. Regiomont. apogrph., Lib. Missiv. 2.

118. Septembris 20 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Nova ex Italia et ex Hungaria.*)

Nihil est, quod mihi gratias agat R. Dtio. V., si non gravate suscipio labores quos mihi quandoque iniungit: facio pro officio meo; illud potius ne moleste ferat quaeso, si quid aliquando praeter sententiam hic illius accidit.

De causa Ioannis Rumfeld (cf. N. 116), quam Dant. Hosio commendabat.

Quae de D. Praeposito¹ scribit R. Dtio. V., sane quam invitus accepi; ad me nescio qua ex causa nihil scribit meque alioqui occupatissimum molesto admodum rescribendi labore levat. Heri allatae sunt ex Urbe litterae a Thoma², quarum initium hoc est: „Hodie Dnis. V. R. litterae per Conarscki ad me in Martio datae ex Florentia sunt mihi allatae unacum instructione scholae in Prussia instituentae et rebus aliis, praeter tamen pelliceam“; in iis de Alexandro nulla fit mentio: datae autem sunt sedecima Iulii. Ex iis autem litteris nepotis³, quas perfert R. Dni. V. Mauricius⁴, cognoscet procul dubio de illo affatim, mecum quoque ut communicet postea, rogo. Diploma, quod optat R. Dtio. V., mittitur. — Nova huc nulla adferuntur. Venit heri D. Radiuil ex Italia: is fuit in exercitu Christiano, narrat esse virorum CXXX millia, profectos esse ad oppugnandum Pestum, in die S. Crucis⁵ proximo oppugnare debuisse. Budae octo, Pesti IV millia Turcarum esse, exercitum praeterea alium nullum, nisi quod esse apud Nandoralba⁶ Bassam cum LXXX milibus et obviam proficisci velle dicitur. Ferdinandus Rex subsequitur exercitum suum. Deus conatus Christianorum fortunet! Exemplum litterarum S. Mtis. R. ad Venerabile Capitulum mitto R. Dni. V. et cetera quae voluit remitto. Ad nuptias, ut ex Rmo. Dno. cognovi, R. Dnem. V. proficisci necesse erit; quando autem id futurum sit, nescio. Ceterum visum est Reginali Mti., ut ad aliud iter ineundum se pararet R. Dtio. V.: erit enim inter S. Mtis. R. commissarios una cum aliis de causa proscriptionis vicini sui⁷ cognitura. De loco nihil adhuc est constitutum. Ad D. Culmensem⁸ scriptum fuisset, nisi quod R. Dtio. V. neque ad se neque ad illum opus esse mandatis Regiis scripserat. Deinceps autem minime praeteribitur. Doctor Rzecicza⁹ hic agit, in Urbem iterum cogitare dicitur, Alexandri causae favere se non obscure fert. Datae sunt per Thomam aliae litterae V^a Augusti. Ex iis quaedam in scheda descripta R. Dni. V. mitto. Ad Cardinales litteras missurum se Rmus. Dnus. promittit, cum subscriptae fuerint. Deum precor etc. Cracovia pridie Matthaei.

B. Czart. MS. 1618, f. 449 chirogrph., i. d.: „ultima Septmb.“

¹ Varmiensi, Plotowski. ² Konopnicki, cf. N. 109. ³ Casparis Hannovii. ⁴ Cf. N. 84, adn. 5. ⁵ Crucis exaltatio 14 Sept. ⁶ Belgrad. ⁷ Alberti Ducis Prussiae. ⁸ Tidem. Giese. ⁹ Cf. N. 28 adn. 6, 79; itaque duo Dr. Rz. eodem tempore Romae degisse videntur: Stanislaus et Iohannes, quorum altero defuncto, N. 103, alter in Poloniam venit.

119. Octobris 25 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Nova ex Italia, Gallia et Hungaria.*)

Mitto R. Dni. V. nepotis illius¹ litteras, qui etsi mihi quoque copiose scripsit, non dubito tamen quin uberius etiam R. Dni. V. multa de Alexandro perscripserit. De coniuratione Catilinaria Venetiis nuper oppressa cognovisse eam ex aliorum litteris credo. Magnus Cancellarius inde profugit, qui arcana consilia omnia Gallo prodebat, una et Mapheus quidam, vir, ut dicitur, magni consilii. Tres tamen capti, suspensi sunt². Nihil propius factum est, quam ut in Galli potestatem Venetiae pervenirent; qui a Purpuriano³ repulsus esse dicitur, non sine magna suorum clade. Duces exercitus interfecti sunt, ipse Delphinus graviter sauciatus. In Caesaris exercitu dux Albae quoque occisus est. Ex Hungaria tristia nobis adferuntur. Frustra coeptus est labor in oppugnando Pesto; militumne anducum culpa acciderit, incertum est, sed ea ipsa nocte⁴, qua tentata est oppugnatio, fugienti similis discessit exercitus, incassum reclamante et fugam sistere volente Petro Perenni, qui etiam imperatori exercitus grande fecisse convicium dicitur. Fugientes Turcae sunt insecuti, extremum agmen adorti; ibi cecidit vir strenuus Iacobus Truchses, frater Othonis, qui hic agit nuntium Apostolicum atque Concilium nobis edicit⁵. Cuius Turcae caput, reliquum corpus nostri habent. Ac repulsi quidem sunt non sine magna clade sua, sed non minor esse strages edita dicitur in Christiano exercitu; qui nunc Strigonii est, sed multi iam venia a Dno. Marchione⁶ accepta discessisse dicuntur, ita ut vix dimidia eius pars sit reliqua. Petrus Perenni captus esse dicitur a D. Marchione; causas varie narrari audivi, sed cum certi apud me nihil sit, scribendas non putavi. Scribam deinceps, ubi certius cognovero. Me gratiae R. Dnis. V. commendo etc. Cracovia VIII Cal. Novemb.

Rmus. Vladislaviensis Episcopus⁷ ex hac vita migrasse dicitur. Deus clerum suum tueatur, qui magno nunc defensore orbatus est.

B. Czart. MS. 1618, f. 463 chirogrph., i. d.: „XII Novemb.“

¹ Casp. Hannovii. ² Cf. Daru, Histoire de Venise, 4, 113—114. ³ Perpignan, caput provinciae Roussillon, obsidebatur, 26 Aug. — 4 Oct. 1542, ab exercitu Gallico Delphino Henrico duce. ⁴ 5—6 Octobris. ⁵ v. Theiner II, 601. ⁶ Brandeb., Ioachimo II electore. ⁷ Lucas a Górká † 3 Octob. 1542, Damalewicz, Vitae Episc. Vladisl., p. 376.

120. Novembris 9 Cracoviae.

Stanislaus Hosius Cardinali Polo.

(*Stadium suum et observantiam declarat.*)

Cum venisset huc nuntius hic Apostolicus Otho Truchses¹, in quo morum nobilitas ita cum natalium claritate certat, neutra ut alteri concedere velle videatur, ut virtute ne sit, an genere nobilior statuere non possis: quoniam nonnullus mihi cum eo, cum Patavii una iisdem studiis operam daremus, usus intercessit, adventu eius ad nos insperato fui vehementer exhilaratus. Ac quantum per occu-

Hosii epist. tom. I Acta Polon. histor. tom. IV).

pationes meas licuit, frequens cum eo eram, neque de alio saepius nobis quam de tua Celsitudine sermo fuit, cuius et excellentem doctrinam et insignem vitae probitatem iuxta ille mecum non sine summa admiratione praedicabat. Neque fas esse putavi tali mihi opportunitate oblata nihil ad Celsitudinem tuam litterarum dare. Itaque in summis occupationibus meis haec scripsi, quibus utcumque non mediocre meum studium et observantiam erga Celsitudinem tuam testarer. Quod si, dum officiosus esse cupio, magis tibi fortasse sum molestus, qui sanctas tuas de universa Republica Christiana constituenda cogitationes inani mea scriptione interpello: dabit mihi veniam tua humanitas; si quid enim peccatur hac in parte a me, nonnisi studio peccatur in te; cui te ignoscere aequum est, quod pro insigni naturae tuae bonitate facturum te minime dubito. Itaque, quod superest, a tua Celsitudine peto, ut eadem in me gratia et benevolentia esse pergas, qua fuisti semper: quandoquidem ei (!) ² ego idem sum, neque minus absentem te veneror, quam colui praesentem. Deum praecor, ut Celsitudinem tuam diu servet incolumem et sanctissimas tuas cogitationes secundet, quas non alio spectare certo scio, quam ad tranquillandos motus in Republica Christiana excitatos et eius rationes in statu meliore collocandas. Quo maiore studio supplico divinae bonitati, ut suam Celsitudini tuae gratiam et misericordiam impartiat, quo possis ea, quae sancte cogitas, ad optatum finem perducere. Me gratiae, favori benevolentiaeque Celsitudinis tuae commendo. Cracoviae V Id. Novemb.

e libro: „Epist. Regin. Poli“ Pars IV N. 8 pag. 13 (Brixiae 1752).

¹ Cf. N. 119.

² ei forsitan pro: et.

131. Novembris 9 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(Quae in Aula agantur.)

Cum proficisceretur ad R. Dnem. V. confrater hic meus D. Nicolaus Loca¹, fas non esse putavi eum absque meis ad illam litteris dimittere. Ac primum quidem a R. Dne. V. peto, ut eum sibi commendatum habeat et adiutum gratia sua velit, quo possit citra difficultatem aliquam sacerdotio, de quo sibi provisum est, potiri. Quod si quae hic agantur, cupit cognoscere: absolutus est iam Nuntius Apostolicus², ad Concilium se viros graves missuram R. Mtas. promisit; quinam illi futuri sint, nescio adhuc. Hodie venturus est orator a Smo. D. Rege Roman. D. Szabka³ Vicecancellarius Regni Bohemiae; quid ille attulerit, postea R. Dtio. V. cognoscet. Est hic puer Rmi. D. Culmensis⁴, per quem scriptis litteris aut per commissarios inquisitionem fieri in terris Prussiae, actione instigatoris suspensa, aut saltem certiore fieri petiit, quaenam affini suo⁵ crimina essent obicienda. Sed neque illud obtinere neque hoc cognoscere potuit. Scripsi ego illi, R. Dnem. V. iam antea postulas, ut in terris Prussiae causa haec cognosceretur, sed impetrare non potuisse. Video multum ab istis trepidari, ac de quibusdam eorum consiliis huc nonnulla perferuntur. Utinam vero viveat adhuc Rmus. Dnus. Vladislavien-sis⁶: auctoritate illius fortasse motus isti sedari potuissent; nunc quis eius successor sit futurus, incertum est. Pro Chelmensi Episcopo⁷ multum laborabitur, sed et Cancellarius Regni⁸ bona spe esse dicitur. Habet sibi studia nonnullorum

adiuncta et Rmus. D. Praemisliensis⁹; verum penes quos summa potestas est¹⁰ non perinde favent. D. Camienecensis Episcopus¹¹ sperat etiam. Quid futurum, Comitia indicabunt. Nova, quae scripta huc sunt, mitto R. Dni. V., quae quidem certa esse non dubitet. Deum precor etc. Cracovia V Id. Nov.

B. Czartor. MS. 1618, f. 459, chirogrph., in dorso: „8 Decemb.“

¹ Cf. N. 67 adn. 1 et N. 109. ² Cf. N. 119; responsum ei datum d. 2 Novbr., MS. B. Czart. 282 f. 869. ³ Georgius Zabka liber baro in Lunberg. ⁴ Tid. Giese. ⁵ Etiam nomine Tidem. Giese, Magistro civium (proconsuli) Gedanen., cf. N. 124. ⁶ V. N. 119. ⁷ Nicolao Dzierzowski. ⁸ Paulus Dunin Wolski. ⁹ Stanislaus Tarło. ¹⁰ Regnam Bonam putat. ¹¹ Ioannes Dziaduski.

122. Novembris 11 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Quae de causa Alexandri Roma sint allata.*)

Iam D. Locka equum conscenderat¹, cum allatae mihi sunt complures epistolae uno fasciculo colligatae, qui mihi fuit inscriptus et a D. Georgio Hegel² missus. In eo fasciculo nihil erat praeter litteras quattuor Cardinalium³, quarum R. Dni. V. exemplum mitto, et unas ad me nepotis R. Dnis. V.⁴, quas et ipsas mitto atque ut mihi remittat, peto. Reliqua omnia pertinebant ad R. Dnem. V., quae, cum insequi D. Locka iussissem, ei perferenda tradidi, cum ea, quae ad me scripserat nepos R. Dnis. V., nondum legissem. Nunc et ea mitto atque a R. Dne. V. peto, ut iis missis, quae postulant Cardinales, quemadmodum illis rescribendum esse putet, significet. Testium depositiones sunt credo apud D. Grabia⁵, sed is non adest. Tutius itaque fuerit eas a R. Dne. V. mitti, cum an ille eas habeat et num ibi quoque perierint, incertum sit. Quanto autem celerius haec transmiserit R. Dtio. V., tanto rectius fecerit. Deum precor etc. Cracov. III Id. Novemb.

Nuptias esse prorogatas ad diem divi Georgii⁶ ex litteris R. Dni. Plocensis⁷ cognoscet.

B. Czartor. MS. 1618 f. 455, chirogrph. i. d.: „24 Decembr.“

¹ Cf. N. 121. ² Cf. N. 54, adn. 4. ³ Ad cognoscendam causam Alexandri Sculteti a S. Pontifice deputatorum, qui fuere: Ioannes Petrus Caraffa tit. S. Clementis Cardinalis Teatinus (Paulus IV), Ioannes Alvarez tit. S. Sixti Card. Burgensis, Petrus Paulus tit. S. Balbinae Card. Parisius et Bartholomaeus tit. S. Caesarii in Pal. Card. Guidicionus; Sigis. Rex respondit eis 18 Febr. 1543. MS. 281 B. Czart. f. 390. ⁴ Casp. Hannov. ⁵ Cf. N. 78, adn. 6. ⁶ 23 Aprilis 1543, nuptias Regis iunioris. ⁷ Maciejowski.

123. Novembris 23 Regiomonte.

Albertus Dux Prussiae Hosio.

Viduam mulierem, uxorem olim Mart. Hermensdorff (v. N. 91, 98, 105, 107, 113) et liberos eius commendat.

Arch. reg. Regiomont., apogrph., Lib. Missiv. 2.

134. Decembris 4 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Quae de causa Dant. cum Proconsulibus Gedanen. dicantur.*)

Recte sibi de fide mea et observantia erga se R. Dtio. V. persuadet: quae cum quasi hereditaria mihi sit, nunquam committam, ut opinionem illius de me fefellisse videar. Quae misit ad me R. Dtio. V., ea per id tempus ita fuerunt apud me, ut praeter Rmum. D. meum Plocensem¹ nemo viderit. Cui ego interpretatus ea sum omnia, quae postea S. Mti. Regiae narravit, a qua litteras habebit R. Dtio. V., quae per cubicularium brevi mittentur, quibus consilium sibi dari, quemadmodum iis motibus obviam venire possit, postulat. Et fieri potest, ut praevertat Mauricium² cubicularius. Venit huc ex Gedano quidam: ex eo cum quaererem, quid ibi esset novi: „Nihil“, respondit, „nisi quod per Rmum. Dnum. citati sunt ad Mtem. Reg. duo civium magistri³; qui ipsi non venient, sed mittitur Syndicus⁴, qui biduo post meum discessum erat profecturus.“ Cui ego: „quid“, inquam, „habet cum illis negotii R. D. Varmiensis, an ei debent aliquid?“ Nescire se dixit, neque esse causam in citatione expressam, sed suspicari multos, agi de censu quodam, qui cum ecclesiis sive ministris earum debeatur, ab istis non persolvitur. „At quid ea res“, inquam, „pertinet ad R. D. Varmiensem, cum in Gedanenses, qui extra Dioecesim eius sunt, iurisdictionem nullam habeat?“ Sibi id compertum non esse, respondit; se narrare, quae vulgo dici audiat: hunc enim esse rumorem, quod eos D. Varmiensis Episcopus citari fecerit. — Haec ego ideo scribenda R. Dni. V. putavi, ut quod aliunde quoque fortasse scit, quis esset Gedani de citatis his rumor, cognosceret. Quantum ex Rmo. Dno. intellexi, male consulent rebus suis citati, si praesentes ipsi ad praescriptum sibi diem non adfuerint. Scripsit ea de re Rmus. Dnus. ad Dnum. Culmensem Episcopum⁵, ut auctor eis esset, quo ipsi se sisterent. Ego quoque diligenter eum, ut idem faceret, sum cohortatus. Quid futurum sit, res indicabit. Litteras autem Dni. Culmensis una cum responso R. Dnis. V. dedi Rmo. Dno. legendas, qui eas non sine admiratione legit. Quae postularunt Dni. Consilarii, concessa sunt omnia praeter unum illud, ut Episcopi Regni axisam(!) pendant. Ad hoc enim non prius consentire voluerunt, quam adducti essent Dni. Episcopi terrarum Prussiae cum clero suo ad contributionem solvendam, quae in Synodis fuerit decreta. Plura Rmae. Dni. V. scribam per cubicularium. Deum precor etc. Cracovia pridie Nonas Decemb.

S. Mtas. R. valet iam melius: in triduo fore speramus, ut tollat grabatum suum et ambulet.

B. Czart. MS. 1618, fol. 467 chirograph., i. d.: „XVI Decemb.“

¹ Maciejowski. ² Cf. N. 84 adn. 5. ³ Bartholomaeus Brandt et Tidemannus Giese, Gralath, Gesch. Danzigs II, 68; Hirsch, d. Ob. Pfarkirche v. S. Marien, 326. ⁴ Dr. Conrad Lagus, Lengnich, Gesch. Preus. I, 242. ⁵ T. Giese.

135. Decembris 8 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Quae cum Nuntio Apostolico de Alexandro sint acta.*)

Quae causa fuerit cubicularium hunc mittendi et Comitiam in Prussiae terris edicendi, ex S. Mtis. R. litteris R. Dtio. V. cognoscet. Visum est nonnullis, ut

oratorem ageret D. Praepositus¹; quid profecturus sit, exitus indicabit. De Alexandro nihil habui, ex quo tempore litteras R. Dni. V. a nepote illius misi per D. Nicolaum Locka². Qui fuit hic Nuntius Apostolicus³, agere coeperat de liberando eo; et iam apud Rmum. Dnum.⁴ fundamenta iecerat, sed simul ut ex me didicit, quarum sit rerum insimulatus et quam apertis ac fidedignis testimoniis convictus, tantum ab eo se abesse dixit, ut sublevatum hominem vellet, magis etiam ut depressum cuperet. Cum valediceret S. Mti. Reg., Rmus. D. Plocensis graviter cum eo et copiose frequenti Senatu expostulabat, quod apud Sedem Apostolicam non ea, quam oporteret, S. Mtis. R. litterarum ratio haberetur, quodque non satis eis crederetur: ubi et de Alexandro facta fuit mentio. Quod ego pridem R. Dni. V. scribere statueram, sed in istis meis tam variis curis et cogitationibus, quemadmodum clavus clavum, quod aiunt, ita una cogitatio pellit aliam. Expectamus, ut doceat nos R. Dtio. V., quemadmodum quattuor Cardinalibus⁵ respondendum censeat. Deum precor etc. S. Mtas. R., Deo sit gratia, iam convalescit. Cracoviae VI Id. Decem.

B. Czartor. MS. 1618, f. 471, chirograph., i. d.: „XXII Decemb.“

¹ Varmien., Plotowski.

² Cf. N. 121.

³ Otho Truchses, cf. N. 119.

⁴ Maciejowski. ⁵ Cf. N. 121.

1543.

136. Ianuarii 12 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De causa Alexandri, de Loca, de nuntiis in Daniam et Germaniam Inferiorem destinatis.)

Annum hunc ineuntem faustum et felicem precor R. Dni. V. atque illi servitum una meam deferro. Cardinalibus, ut primum certi hominis potestas dabitur, curabo ex sententia R. Dnis. V. responderi¹. In fasciculo, quem ad me misit R. Dtio. V., quod solum cupiebam, non reperi: dicta testium, qui Frauenburgi contra Alexandrum examinati fuerunt. Nam quae misit V. R. Dtio., ea habebam omnia. Abest D. Grabiia²; apud eum esse dicta testium arbitror. Bene tamen faceret R. Dtio. V., si ea mitteret: haec enim sola, si recte memini, requiri in Urbe videntur. D. Locka³ scripsit ad me: nihil queritur, nisi quod petit sibi litteras mitti Regias, quibus admoneatur Venerabile Capitulum⁴, ne possessionem ei neget; quod neque decorum est neque necessarium litteras eiusmodi dare. Syndicus⁵ quid afferat, nescio, fidem et integritatem meam mihi non auferet. Mitittur et ad Daniae Regem⁶ et ad Reginam Mariam⁷ nuntius: ad illam, qui has perfert R. Dni. V. D. Christophorus Conarscki⁸. Nondum venerant litterae R. Dnis. V., cum hoc iam erat ita constitutum. Per eum, qui mihi R. Dnis. V. litteras attulit, scribam, si quid erit praeterea scribendum: nam quae hic aguntur, ex latore praesentium R. Dtio. V. cognoscet, qui instar vivae est epistolae futurus. Deum precor etc. Cracovia pridie Id. Ian.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 28, chirogrph., i. d.: „XXIII Ianuar.“

¹ Cf. N. 121, 125.

² Cf. N. 68, 122.

³ Cf. N. 67, 121.

⁴ Varmiense.

⁵ Gedanens., cf. N. 124.

⁶ Christiernum III.

⁷ Reginam Hungariae, quae hoc tempore Germaniam Infe-

riorem regebat. ⁸ Hunc ad Reg. Mariam missum esse, cum ad R. Daniae Castellanus Gedanensis A. Czema destinaretur, legationes utrique eorum datae d. 10 Ianuarii 1543, Acta Tomic. MS. 282 B. Czart. f. 880, 887, (cf. etiam Lengnich I, 246) ostendunt.

137. Ianuarii 19 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*De petitione Syndici Gedanensis; quae ex Hungaria sint allata.*)

Non arbitror adhuc Rmum. Dnum. meum Plocensem ¹ aliquid R. Dni. V. esse responsurum. Abfuit enim hinc per dies aliquot, nunc primum rediit. Syndicus venit: munus attulit insigne, de quo scripserat R. Dtio. V., sed mihi tamen, ut scripsi, fidem et integritatem non auferet ². Petitio eius haec est: Quandoquidem statutis terrarum Prussiae cautum est, ut ne quis earum indigena citetur ad Mtem. Regiam, sed ea de appellationibus tantum cognoscat, ut hoc iure suo gaudere Gedanensibus liceat. Dixi ego illi, petiisse hoc iam ante R. Dnem. V., neque tamen adhuc obtinere potuisse. Quid ei sperandum sit, nescio: nam ubi cum Regia Mte. res est, non video, quis alius praeter illam cognoscere debeat, sed si ex Comitibus istis ³ communis fieret omnium Consiliariorum petitio, non omnino diffiderem aliquid impetrari posse. Nondum admissus est ad Mtem. Regiam. Nova huc allata sunt: egressis praedatum e Buda Turcis, Andream Bathori cum suis Turcico modo vestitis in urbem immissum et ea vi postea potitum esse. Quam certa sint, non habeo scribere, sed cognoscemus tamen brevi. Deum precor etc. Crac. pridie Fabiani.

Nova de Buda recuperata scripta sunt ex Hungaria D. Palatino Cracoviensi et D. Castellano Biecensi ⁴: videntur esse minime vana.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 29 chirogrph., i. d.: „4 Marcii“.

¹ Maciejowski. ² Cf. N. 126. ³ Terrarum Prussiae. ⁴ Petro Kmita de Wisnietze et Severino Bonar.

138. Ianuarii 28 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Quae a Rege Syndico Gedanen. responsa et quae deinde cum eodem acta sint.*)

Dicta testium accepi, in Urbem mittam, cum certi hominis potestas dabitur. Litteras ad Cardinales ¹ nondum scripsi: ubi scripsero, exemplum earum R. Dni. V. perferendum curabo. Syndicus ² minime optatum responsum tulit: excusationes eius acceptae non sunt, ac in duabus etiam aliis privatis causis contra quam ipse volebat decretum est. Spero fore minus quam ante gloriosum. Dixi ego illi iussu Rmi. Domini ³: delatum esse ad Mtem. Regiam, quod auctor ipse fuerit citatis, ne se sisterent; negat unquam hoc illis consilii se dedisse, atque ante quam ipse accitus esset a Senatu Gedanensi et in consilium admissus iam decretum fuisse, ne sese sisterent. Scire se dixit, per quem delatus esset, ac ut coram ei obiceret cupere, ut saltem causae dicendae potestas ei daretur, suique purgandi. Allatae

sunt hodie litterae a Dnis. Consiliariis terrarum Prussiae, quibus ab illis petitur hoc ipsum, quod petebat Syndicus, sed eae nondum lectae sunt. Quod factum erit a S. Mte. Regia, scribam postea R. Dni. V. Plura me scribere prohibet oculorum dolor. Munus D. Administratoris mihi gratissimum reddidit servitor R. Dnis. V., cui iam egi gratias et referam, si dabitur occasio. A V. R. Dne. nihil exspecto praeter gratiam et favorem, quae cum non deesse videam, nihil praeterea requiro. De Buda iam raucus factus est rumor: vereor, ne vanum sit, quod ferebatur. Deum precor etc. Crac. V Cal. Febr.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 30 chirogrph., i. d.: „XII Februar.“

¹ Cf. N. 125.

² Cf. N. 127.

³ Maciejowski.

129. Ianuarii 31 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De Episcopis nominatis et de nuntiis exteris.)

Vladislaviensis Episcopus D. Dziergowski¹, qui fuit Chelmensis, Chelmensis renuntiatus est D. Dziiaduski qui fuit Camenecensis², D. Sebridowski³ Canonicus Cracoviensis designatus est Camenecensis. Noster vero Praemisliensis⁴ multo istis dignior est repulsam passus. Mira nunc aguntur, quae scribere non licet, cum liceat tamen facere. Est hic D. Maltzan⁵, Smi. D. Roman. Regis Orator; obiit legationem publice de via in Silesiam, habuit aliam secretam. Est et Kerdey a Caesare Turcarum: adduxit camelos quinque, legatione nondum functus est. De saecularibus dignitatibus puto me iam scripsisse R. Dni. V. Hodie habebitur missa de Spiritu Sancto, hoc est: pridie Calendas Februarii.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, scheda ep. 30 (v. N. 128) annexa, chirogrph.

¹ Nicolaus Dzierzowski.

² Cf. N. 103.

³ Andreas Zebrzydowski, cf. Theiner II N. 602.

⁴ Stanislaus Tarło

⁵ Ioachimus, cui responsum datum est a Rege 5 Apr. 1543, Acta Tom. MS. B. Czart. 281 f. 398.

130. Martii 13 Osterode.

Albertus Dux Prussiae Hosio.

Civem Gedanensem Vincentium Anhalt commendat.

Arch. reg. Regiomont., apogrph., libri Missiv. vol. 2.

131. Martii 19 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De Maciejowski negotiis obruto; de „primitiis“ suis; de hospitio, quod D. Cracoviam venturo paretur.)

Tanta nunc est hic negotiorum moles, ut quid prius agendum sit, scire nequeamus. Rmus. Dnus.¹ tria habet occupationum genera, quibus gravissime distinetur. Nam cum et Senator sit et Procancellarius, totam Comitiorum molem humeris prope suis sustinet; cum Episcopus sit, praedicare passionem proximo

die sancto Veneris² constituit: in qua meditanda noctes totas, dies vero in Reipublicae curis consumit. Accessit et tertium negotium, quod designatus est a S. Mte. Regia, ut Sermae sponsae³ obviam proficiscatur: itaque et de apparatu vehementer est sollicitus, cum post viginti dies ei proficiscendum sit: quo, nondum scimus; ut ego satis mirari non possum, quomodo unum caput tot tam diversis curis sufficere valeat. Quare, quae ostendi illi iussit R. Dtio. V. et a D. Culmensi⁴ scripta et a se rescripta, ea legendi otium non habuit. Statui itaque illa apud me retinere, ut post diem sanctum Veneris, cum una saltem cura fuerit liberatus, ei ostendam: tum enim animo futurum spero minus occupato, ut iis legendis vacare queam. Non est, quod R. Dtio. V. metuat: neque vidit neque videbit eas quisquam apud me praeter Rmo. Dnum. — Nuntium hunc, ita ut postulavit R. Dtio. V., libenter cumprimis absolvissem, sed incidit in hebdomadam meam, qua ego cum primitias celebrassem, totam eam Deo dicaveram; deinde vero cum Rmo. Dno. tam est nunc agere difficile, ut hactenus ab eo responsum elicere non potuerim, atque haud scio, an absque illius litteris discedere necesse habeat. De Dno. Ioanne a Werden⁵ non satis intellexi, quae scripsit R. Dtio. V.; si eum indignationem consecutum putat S. Mtis. R., nihil ea de re accepi. Syndico⁶ omnis hic mora longa fuit, Vittenbergam se discessurum dixit, sed Gedanum profectum ferunt. Magister Iacobus⁷ nihil adhuc effecit: futurum ut, sicut posterioribus scripsit R. Dtio. V., examinetur a S. Mte. Reg. Egi cum Rmo. Dno. de hospitio R. Dni. V. curando. Negavit aliud dari posse praeter vetus illud apud Dnum. Ioannem Aichler. Canonicorum domus occupatae sunt. Libenter ego exciperem in domuncula mea, sed scit Mauritius et alii, qui hic fuerunt, famuli R. Dnis. V., quam sit angusta. Non habeo nisi exiguum hypocaustum et cubiculum. De Palatinatu Culmensi districtuque Rhedensi redimendo, nihil egi cum Rmo. Dno.: nam frustra agerem⁸, cum ita habeat animum curis aliis occupatum, ut audiens nonnunquam non audiat. Necesse est magis opportunum tempus expectare, aut in adventum huc R. Dnis. V. rem reicere: tum ipsa et cum R. Mte. et cum Rmo. Dno. de his rebus tractare poterit. Zachariae conficiendas litteras curabo, praetereat modo dies sanctus Veneris, nam nunc rerum omnium perdifficilis est expeditio. Labores a R. Dne. V. mihi impositi nulli sunt neque me quicquam gravat. Quam de fide mea opinionem habet, eam non fallam. Litteras ad nepotem⁹ R. Dnis. V. misissem in Urbem, et erat unus atque alter nuntius: sed quia non satis certi, nolui periculo committere. Expecto D. Cromerum, qui a festis proficisci dicitur⁹. Exemplum litterarum ad Cardinales scriptarum¹⁰ mitto R. Dni. V. Deum precor etc. Crac. XIV Cal. Apr.

B. Czart. MS. 1618, f. 487 chirogrph., i. d.: „XXVIII Martii.“

¹ Maciejowski. ² 22 Martii. ³ Sigismundi Augusti, Elisabethae. ⁴ T. Giese.
⁵ Magistro civium sive Proconsule Gedanensi. ⁶ Gedanensi, cf. N. 124 adn. 4. ⁷ a Barthen
 Secretarius Civitatis Gedanensis. ⁸ Casp. Hannovium. ⁹ Romam, cf. Theiner II, 605. ¹⁰ Cf. N. 128.

133. Martii 21 Cracoviae.

Hosius Alberto Duci Prussiae.

Litteras et mandata Ducis se recepisse eisque satisfacere studuisse, quod tamen propter multa negotia non prius fieri potuerit. Revertentes „Oratores“ Ducis

commendat. „Sed cum ipsa venerit Illma. Dtio. V., futurum spero, ut magis ex sententia illius cedant omnia. Nihil est, quod ambigat Ill. Dtio. V., quia pridie Nonas Mai nuptiae¹ sint futurae: iam enim designati sunt, qui intra plus minus XX dies Sermae. sponsae obviam proficiscantur, R. Dnus. Plocensis cum Posnaniensi et Plocensi Palatinis². Nova praeterea hic nulla sunt. Scribitur ex Urbe, Concilium omnino futurum, praemissos iam Cardinales aliquot, complures Episcopos, ipsum etiam Summum Pontificem ante mensem unum Roma egressum esse ac Tridentum venturum....“ Crac. XII Cal. Apr.

Arch. reg. Regiomont., archetyp.

¹ Sig. Augusti cum archiducissa Elisabetha.
Srzeński de Sokołów.

² Maciejowski cum Ioan. Latałski et Felice

133. Aprilis 17 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*D. ad nuptias Regis adventantem expectat.*)

Cum et ego sim nunc occupatissimus, et adventus R. Dnis V. in celeri expectatione sit, dabit mihi veniam, si brevior sum. Nam simul ut incolumis huc venerit R. Dtio. V., licebit pluribus cum ea colloqui. Visum est Rmo. Dno.¹, ut ad patrem Commissarium² diverteret, ibi commoditates omnes habitura. Quicum ego cum egissem Rmi. Domini nomine, magna alacritate concessit. De ceteris provisurum se D. Palatinus³ promisit^a. Mandata est R. Dni. V. provincia Smam. sponsam⁴ excipiendi, cum non procul a Cracovia aberit. Hodie Rmus. Dnus. obviam illi proficiscitur: mihi hic labores quidam iniuncti. Expectabo itaque hic R. Dnem. V., quam ut incolumem cito videam, Deum precor, meque gratiae illius commendo. Crac. XV Cal. Maii.

a) In MS. *processit*, procul dubio propter nimiam festinationem scriptum.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 31, chirograph., i. d.: „23 April. Melsaci“.

¹ Maciejowski.

² Franciscum Lismaninum, Commissarium Franciscanorum, v. N. 63.

³ Cracovien., Petrus Kmita, Marsalcus Regni, cuius muneris hoc erat, ut omnibus ad Aulam venientibus hospitia pararet.

⁴ Elisabetham.

134. Aprilis 28 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Ut D. celerius veniat, hortatur; quae cum Episcopo Culmen, de citatis proconsulibus Gedanen. egerit, nuntiat.*)

Ex litteris, quas ad me scripsit Rmus. Dnus.¹, quas praesentibus inclusas mitto, quid agatur de Serma. sponsa R. Dtio. V. cognoscet. Sunt qui postridie Ascensionis Dominicae² eam ingressuram Cracoviam dicant. Sed pro certo affirmari audio a certis hominibus, quod Sabbato ipso die Crucis³ ingressura sit. Utcunque habebit res, si non potest citius, pridie saltem Ascensionis⁴ huc R. Dtio. V. veniat. Stabula curari alibi non potuerunt nisi in Casimiria, atque id non sine magno negotio. Avenae numerus ingens est coemptus, quae venit iam non

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

18

paulo minoris. D. Castellanus Gedanensis⁵ fuit apud me; de privatis quibusdam causis suis mecum egit, de citatis⁶ ne verbo quidem meminit. Ad Rmum. D. Culmensem⁷ eo ipso die sub vesperam adii, quo venerat: consilium a me dari sibi petiit, quorum opera uteretur, quandoquidem abest Rmus. Dnus. Plocensis: de citatis verbum nullum. Postridie ad rus meum⁸ me contuleram; interea ille, ita ut ego suaseram, Rmo. Dno. Praemisliensi⁹ se adiunxerat ac Principes salutavit, qui per eum ipsum D. Praemisliensem ei responderunt. Hesterno die iterum accessi: ibi multa mecum communicavit, quemadmodum esset meo usus consilio et a Smis. Principibus satis humaniter acceptus. Munera etiam ostendit, quae afferre decreverit. Ibi de citatis multa mecum egit. Consilium a me dari sibi petiit, si qua ratione succurri illis posset. Longum esset omnia scribere, quae coram ex me audiet Deo bene iuvante R. Dtio. V. Illud autem fuit meum consilium, ut expectaret adventum R. Dnis. V. et communicato cum illa consilio subvenire citatorum rationibus conaretur. Cupiebat initio absolvere se ante nuptias, sed expectaturus iam videtur Rmi. Dni. Plocensis redditum. Nam adhuc sibi aditum non patuisse ad Rmum. Dnum. Archiepiscopum¹⁰ querebatur. Sed coram fusius de omnibus. Interea me gratiae R. Dnis. V. commendo. Quam salvam ad nos Deus et incolumem perducatur. Crac. IV Cal. Maii.

Arch. Ep. Ffranenb., D. 19, ep. 32, chirogrph., i. d.: „ultim. April. in itinere“.

¹ Maciejowski. ² 4 Maii. ³ Festum Inventionis S. Crucis, quod 3 Mai celebratur, a. 1543 in d. 5 Mai translatus est, cum in d. 3 Mai Ascensio Dom. inciderit. ⁴ 2 Mai. ⁵ Achacius Czema. ⁶ Proconsulibus Gedanens. cf. N. 124. ⁷ Tidem. Giese. ⁸ Procul dubio villam Rzemiedzice prope Scarbimiriam (Skalbierz in districtu Pinczoviensi Regni Poloniae) sitam, quae ad Canonicatum Cracov. fundi Rzemieniczka (v. Długosz, Liber Beneficiorum I, 113) pertinebat; ad quem Canonicatum multo meliorem illo, quem inde ab a. 1540 Hosius possidebat, ab Episcopo suo d. 3 Iulii 1542 est institutus, v. Append. Cessit quidem hoc Canonicatu, vel potius cum illo suo priore eum permutavit, iam post aliquot dies („1542 die Veneris 14 Iulii Vlem. Dnum. Sigismundum Sobek ad Canonicatum et praebendam Cracovien. fundi Rzemieniczka (!) per liberam resignationem Vlis. Dni. St. Hosii I. U. D., Cantoris Varmien., Cracov., Sandomir. et Vislicien. Canonici, ex causa permutationis vacantem, Revdi. et Vles. Dni. suprascripti.... receperunt“; Acta actorum Capit. Cracov. MS.; cf. etiam Theiner, II, f. 552); villam R. tamen pactis cum successore suo conditionibus usque ad id tempus in possessione sua retinuit, quo Episcopus est factus. Cf. infra ep. ad Cromerum d. d. 26 Septb. 1549 et in Append. Acta in Capit. Cracov. d. 18 Aprilis 1550. ⁹ Stanislaŏ Tarło. ¹⁰ Petrum Gamrat.

135. Maii 5 Cracoviae.

Oratio ad Elisabetham Sigismundi Augusti sponsam, ab Hosio composita.

„Exceptio seu invitatio Elisabethae Reginae in ecclesia Cathedrali Cracoviensi dicta die 5 Mai 1543. Gamratus Archiepiscopus dixit, Hosius fecit“¹.

Si et per aetatem et per valetudinem affectam Sermis. Principibus his licitum fuisset, nihil erant facturi libentius, quam ut tibi ad Sermum. sponsum tuum venienti obviam prodeuntes eum, quem par est, honorem haberent. Sed quando pedes alterius officio iam suo fungi gravantur, alteri vero a Sermi. et eiusdem observandissimi coniugis sui latere discedere decorum non esse videbatur, hoc in loco, quo nullum habent in Regno suo augustiorem, te in Regnum hoc suum venientem excipiunt, adventum incolumem ex animo gratulantur, Poloniae Reginam salutant ac matrimonium hoc cum Sermo. filio contractum ut tibi feliciter eveniat, Deum

Optimum Maximum, cui locus hic peculiariter dicatus est, supplices precantur; atque una, cum futurum sit, ut non animus modo unus, verum et unum corpus, una caro cum Sermo. sponso tuo, Mtum. harum filio carissimo, efficiaris, ita ut e duobus hominibus unus reddi videatur, ea tibi omnia deferunt ac pollicentur, quaecunque ab indulgentissimis parentibus in eos, quos maxime caros habent, liberos officia debent proficisci. Quanti faciunt Sermum. sponsum hunc tuum, filium suum carissimum, quis est qui non videat? Quem etiam oculis suis vel vita potius sua cariorem habent. Huius itaque cum tu iam et animae et corporis dimidium sis, cum ita tuus cum illius animo sit coniunctus, ut et illius in tuo et tuus in illius corpore animus habitare videatur, quo pignus hoc suum omnium pretiosissimum, eodem amore et benevolentia te quoque prosequuntur. Quare quae de Sermorum. parentum tuorum, quos reliquisti, eadem de harum in te Mtatum., quae in illorum locum successerunt, voluntate firmiter tibi promittas licebit: non modo non fallent expectationem de se tuam, verum etiam, quantum poterunt, contendunt et elaborabunt, ut eam videri queant superasse. — Sed et ego, Sma. Princeps, qui Dei benignitate et Smorum. Principum meorum singulari beneficentia Gnesnensis Archiepiscopus et huius insignis Ecclesiae sum Episcopus, meo primum, deinde et huius, quem vides, et universi cleri mei nomine tibi gratulor cum adventum ad nos tuum, tum connubium istud, quod ut tum tibi, tum patriae huic nostrae felix faustum et fortunatum sit, Deum una cum hoc sacerdotum coetu et reliquo clero meo omni supplex precari nunquam intermitto. Credibile non est, quanta sit omnium laetitia ex hoc inter Mtes. Vras. matrimonio contracto, quod plurimum ex eo, Deo fortunante, non modo ad Regnum hoc, verum etiam ad reliquum orbem Christianum utilitatis esse redundaturum omnes ominentur. Sed praeter ceteris ingentem animis hilaritatem praesefert et hic, quem vides, et reliquos omnis Dei ministrorum coetus, cum in mentem illi venit pietas, religio et sanctimonia illius proaviae tuae ex eadem, ex qua tu nunc, inclita Austriae domo profectae², tot Regum felicissimae matris, qua nulla unquam fuit Poloniae Regina de huius ecclesiae ministris melius merita. Itaque ipsi mehercle templi huius parietes felici ingressu hoc tuo exultare mihi gaudio et insolita quadam laetitia gestire videntur. Revixisse enim sibi putant illam sanctissimorum Regum matrem sanctissimam, quae pietatis suae in hoc templo plurima et ea praeclara monumenta reliquit, quae ita decorem domus huius Domini diligebat, nulla prope ut alia in re cura illius omnis, quam in augenda ea et ornanda consumeretur. Hanc ut tu sicut nomine refers, ita factis quoque referre studeas, ut coronam hanc sacerdotum reliquumque clerum omnem commendatum habeas, ut Sermo. quoque sponso tuo commendatiorem indies carioremque reddas, ut ecclesiam hanc, in qua, sive paternum sive maternum genus tuum spectes, multorum ex maioribus tuis cineres quiescunt, tuendam ornandam et amplificandam cures, a Mte. tua petimus. Futurum est, ut cum cognominis illius tuae religiosissimae pietatem eris imitata, felicitatem etiam eius assequaris. Habes iam Dei beneficio eadem, quae illa habuit: es enim magni Regis filia, Regis soror, Regis uxor; habebis et reliqua eiusdem benignitate, ut sis, quemadmodum illa fuit, multorum Regum mater. Quam tibi ut gratiam et misericordiam suam impartire Deus dignetur, hac eum cum sacerdotum corona assiduis precibus non desinam fatigare, quo Sermus. hic sponsus tuus, Rex noster et Dominus clementissimus, quales ex tua cognomine Sermus. avus eius sustulit filios, tales et ipse ex te tollere queat. Qua quidem felicitate

nulla neque Regno huic neque Ecclesiae maior tribui posset, cum nihil viderit illis orbis universus sanctius et melius. Quoniam vero ipsi nos peccatores agnoscimus, cum reliquis huius Regni patronis utemur suffragatoribus, tum eo praecipue, qui templo huic praesidet, Divo Stanislao, ut illius meritis assequi liceat, quod nostra fortasse minus valeret indignitas impetrare.

B. Czart. MS. 281 (Acta Tomic., cf. Kętrzyński l. c. p. 124 N. 6) f. 410.

¹ Inscriptionem hanc in Col. MS. Stan. Górski manu sua aliquot verbis demptis, aliis adiectis hunc in modum mutavit: „Exceptio.... Cracoviensi in praesentia Sigismundi I Regis Pol. et Bonae et Reginularum per G. Arch. die.... dicta“. In margine autem adscripsit: „Hos fecit“. ² De Elisabetha Regina loquitur, Alberti II Imperatoris filia, Casimiro Jagellonidi nupta a. 1454, † 30 Augusti 1505, quae unacum marito suo sacellum S. Crucis in Eccl. Cathedr. Crac. aedificavit.

136. Iunii 6 Cracoviae.

Hosius nomine Maciejowski Sigismundo I¹.

(Num profugi e Moldavia sint restituendi.)

Quo die nuptiae celebratae fuerunt apud S. Mtem. Vram., allatae erant a Dno. Palatino Belsensi² ad eam litterae, quas ego propter solennitatem illius diei legere Mti. V. non potui. Interea vero, ut scit, gravis me morbus corripuit, per quem neque adire postridie ad S. Mtem. V. neque legere eas licuit. Posteaquam vero Dei beneficio sum recreatus, veritus, ne quid esset in mora periculi, aperui; ac Vrae. S. Mti. mitto, ut quid respondendum sit, consilium ineat. Agitur enim de quibusdam ex Moldavia profugis, quos Vaywoda³ repetit; qui an reddendi ei sint, mandatum S. Mtis. V. D. Palatinus expectat. Erit autem hoc in illius potestate, quod volet de illis statuere; illud nihilominus reducendum in memoriam S. Mtis. V. putavi: in pactis, quae illi cum Vaywoda intercedunt, hoc non contineri, ut redantur profugi¹, sed ut receptus eis modo non detur. Scio, quod paenituit Mtem. V. reddidisse Thador, de quo, quae promissa fuerunt, praestita non sunt. Sed et Petrum Vaywodam praestiterat nunquam fuisse traditum Turcarum Caesari. Quamobrem S. Mti. Vrae., quod volet, statuere licebit, sed ego tamen haec pro fide atque officio meo significanda illi duxi. Habet isthuc S. Mtas. V. Magfcum. D. Cancellarium⁴, illi mandare poterit provinciam rescribendi. Quod si a me hoc fieri iusserit, quandoquidem, Deo sit gratia, sum iam confirmator, faciam et ipse lubens. Qua summa possum animi mei submissione me servitutemque meam commendo S. Mti. V. atque ut redeat et quam longissimo tempore incolumis perseveret Deum precor.

B. Jagel. MS. 28 f. 376, comment. manu Hosii scriptus, alia manu inscript.: „Ad Nyepolomicze Regi Seniori, Crac. VI Iun. 1543“, in dor. manu Cromeri: „ab Epo. Samuele d. Hos.“

¹ Qui post nuptias filii in silvas Niepołomicenses (haud procul Cracovia sitas) venandi gratia secessit. ² Nicolao Sieniawski. ³ Petrus. ⁴ In pactis tamen a. 1539 manifesto cautum erat, „ut profugi neutrobi receptum habeant, sed iis, a quibus fugerint, restituantur“; Dogiel, I 6:7.

⁵ Paulum Dunin Wolski.

137. Iulii 28 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De variis rebus.)

Quae Gedani aguntur, sine dolore audiri non possunt: utinam his malis obviam iri posset. Designati sunt legati ad eam civitatem, quos volebat R. Dtio. V.,

sed legatio nondum scripta est. Nunc propter pestis metum Smi. Principes hinc discedunt. Ego quoque hodie cogito Columbam¹ versus, Deo bene iuvante: ibi cum magis ero a negotiis istis liber, instructionem scribam. Regia Mtas. senior in Niepolomice, iunior in Lituaniam absque coniuge proficiscitur. Mitto R. Dni. V. litteras restitutionis in integrum. Litteras appellationum puto fore, ut afferat D. Loca²: is quae hic aguntur narrabit, nam mihi in procintu cum sim, plura scribere non vacat. Deum precor etc. Crac. V Cal. Aug.

B. Czart. MS. 1618 f. 491, chirogrph.

¹ Cf. N. 86. ² Cf. N. 67, 75, 109.

138. Augusti 20 Regiomonte.

Albertus Dux Prussiae Hosio.

De appellatione et citatione quorundam civium Regiomontanorum.

Arch. reg. Regiomont., apogrph., Libri Missiv. vol. 2.

139. Octobris 9 Sandomiriae.

Hosius Dantisco.

(De peste Cracoviae saeviente, quam Aula Regia fugit; de Turcis in Hungaria)

Quantum Cracoviae pestis saeviat, proculdubio R. Dtio. V. ex aliis cognovit. Plus centum quotidie mori dicuntur. Sed ego, Deo sit gratia, mature me inde subduxi, septem fere diebus ante Mtem. R., quae et ipsa in Niepolomice concesserat. Ubi Aula non fuit immunis a peste, nam et ostiarii et cubicularii multi mortui sunt: ita ut vacua metu non fuerit S. Mtas. R., praecipue vero Reginalis. Ibi fuisse audio Mauricium¹ R. Dnis. V., quem habuisse ad me litteras arbitror; sed quoniam Columbae² me esse intellexit, eo profectum fuisse puto. Sed ego viginti dies ibi commoratus, ad Capitulum, quod hic habitum est, generale profectus sum. In Savichost³ cum essem, redditae mihi sunt litterae Rmi. Dni. mei Plocensis⁴, quibus ad Aulam me reverti iussit ac fore scripsit, ut in Nova Civitate⁵ S. Mtem. Regiam invenirem, ubi etiam de habitatione commoda mihi provi- sum erat. Etsi non valde lubens, constitueram tamen voluntati Rmi. Dni. satisfacere. Accidit autem interea, ut qui praemissi erant in Novam Civitatem cubicularii quattuor, et quidem tres Reginalis Mtis., subito morerentur. Quo nuntio perculsi Smi. Principes, licet apparatus omnis iam in Novam Civitatem praemissus fuisset, consilium nihilo minus mutarunt et in rus proximum Dobrouodam⁶ concesserunt. Ubi dies aliquot commorati, tandem huc venerunt, et locum commorationis delegerunt in proximo rure Dni. Thesaurarii Vieliviesz⁷. Quod etsi valde vicinum est loco huic, quia tamen Vistulam quotidie transmittere necesse est, non parva ex eo molestia afficimur, quibus ex oppido est ad rus tam saepe commeandum. Fugebam Aulam, Aula venit ad me: fugere iam non licuit. Deo sit gratia, iam esse videtur immunis a peste. Viginti dies intercesserunt, quod Rmo. Dno. in Polaniecz⁸ famulus peste mortuus est; ex eo tempore auditum est nihil. Smi. Principes bene valent. Quos hic quadraginta dies adhuc commoratu- ros puto. Inde

ad Comititia recta se conferent, quae ad Calendas Decembres Piiotrckoviae sunt edita. Smus. Rex adolescens est adhuc in Lituania: ad Comititia venturum eum speramus. Dnus. Archidiaconus Cracoviensis Georgius Mieschkowski⁹ mortuus est. — Atque haec quidem in Regno aguntur; ex vicino Hungariae Regno tristissima quaeque nuntiantur. Expugnavit¹⁰ Soclosz, Valpo, Petervaradinum, Quinque ecclesias, Strigonium, Albam Regalem, Tatam, Palatam. Profectus erat versus Cassoviam et iam sex milia passuum a Buda confecerat, cum mutato consilio Strigonium copias suas reduxit. Ubi Regem Romanorum expectare velle scribitur, cum eo proelium initurus. Deus Christianorum consilia secundet. Hac ipsa hora allatae sunt litterae, quibus scribunt iudex et iurati civitatis Bartphae¹¹, quod miserit Caesar Turcarum aliquot milia, qui explorarent, quantus esset Regis Roman. exercitus: qui omnes ab exercitu Regio caesi sint. Dicitur habere Rex Romanorum plus centum milia hominum. De rege Galliae allatum est, exercitum eius omnem a Caesarianis esse deletum. Confirma hoc Deus, quod operatus es in nobis, ut post tot tristissimos nuntios laetior tandem aliquis veniat. Quem precor etc. Sandomiria VII Id. Oct.

B. Czart. MS. 1618 f. 493, chirograph., i. d.: „XXII Octobr. Smolein“.

¹ Cf. N. 84 adn. 5. ² Cf. N. 86, 137. ³ Zawichost, oppidum ad Vistulam haud procul Sandomiria. ⁴ Maciejowski. ⁵ Nova Civitas Korczyn ad Vistulam. ⁶ Bona episcoporum Cracov., cf. supra p. CLXV, adn. 4. ⁷ Wielowieś villa Spytkonis de Tarnów, R. Pol. Thesaurarii, in hodierno districtu Tarnobrzeg. in Galicia. ⁸ Połaniec, oppidum in hodierno districtu Sandomiriensi Regni Pol. ⁹ Myszkowski, cf. N. 45 adn. 4. ¹⁰ Sc. Solimanus Turcarum Caesar, v. Fessler-Klein, III, 525 sq. ¹¹ Cf. N. 95 adn. 14.

140. Octobris 13 Sandomiriae.

Hosius Dantisco.

(*Ad quasdam litteras respondet.*)

Cum quaererem diligentius ex Rmo. Dno. meo Plocensi¹, num quid litterarum ad me dedisset R. Dtio. V., oblatae mihi sunt hac ipsa hora: quibus vereor, ut per festinationem cubicularii respondere possim. Responsi Regii miror, si aliud exemplum habet Rmus. Dnus. Culmensis², quam quod datum est per me R. Dni. V., aut quo errore factum sit, quod vicini³ nomen perscriptum ibi sit, quod ego tollendum ex consilio R. Dnis. V. curaveram. De schola⁴ nunquam mihi suboluit privatae rei consuli, non publicae. Tanto magis gaudeo non cessisse illis ex sententia. Laboratum est apud me plurimum, sed mihi semper iniquum visum est monasterium suis fructibus spoliari. Ut consiliariis tutela committatur, cum opportunum fuerit, suggeram. De Doctore Ioanne⁵ allatum huc fuit, quod diem suum obierit, et iam ad Canonicatum Sandomiriensem alius hic erat receptus, sed renuntiatum est postea eum vivere. Litteras Regias contra ceritam memini me R. Dni. V. Cracovia remittere una cum diplomate de appellationibus, idque per D. Locca⁶ confratrem meum. Miror, si non reddidit. Sed et litteras restitutionis pupilli miseram per quendam Gedanensem, cui ad R. Dnem. V. commendaticias dederam: nomen mihi non succurrit. De commissione contra ceritam non memini mihi quicquam scribere R. Dnem. V. De inventario curae mihi futurum est, nisi quod nomen pupilli nescio et quae scripta in causa habebam, Cracoviae reliqui

neque satis memoria teneo. Litterae R. Dnis. V. apertae per Rmum. Dnum. mihi sunt redditae. Erat in illis schedà, in qua de novis fit mentio; quae tamen illa fuerint, nescio, nam perscripta non reperi. Illud mirari satis non possum, esse, qui ne hoc quidem ferre possint, ut ad Cancellariam novae res perscribantur, ad quam olim referebantur omnia: adeo soli volunt rerum omnium potiri. De novis rebus deque Comitiiis, ex Rmi. Dni. litteris cognoscet. Scripsi et ego ante biduum per Dni. Thesaurarii ⁷ famulum; interea nihil accidit scriptu dignum, nisi quo proelio decertaturi nostri cum Turcis feruntur. Deus Christianorum consilia secundet. Quem precor etc. Sandomiriae III Id. Oct.

B. Czart. MS. 1618 f. 497, chirogrph., i. d.: „19 Octob. Smolein“.

¹ Maciejowski. ² Tidem. Giese. ³ Ducis Prussiae. ⁴ Culmensi, cf. Lengnich
Gesch. Preuss. I, Doc. 100, 101. ⁵ Cf. N. 66. ⁶ Cf. N. 137. ⁷ terrarum Prussiae, St. Kostka.

141. Octobris 27 Sandomiriae.

Hosius Dantisco.

(*Ad litteras respondet novaque ex Aula nuntiat.*)

Mors Dni. Castellani Lublinensis ¹ maiorem animo Rmi. Dni. perturbationem attulit, quam credi queat. Non potuit igitur animum componere, ut sua manu scriberet aliquid R. Dni. V.; mihi, ut scriberem, mandavit. De tribus clavibus ² quod scribit, mirum illi accidit; habet enim litteras, quas ex illis ipsis Comitiiis, ubi constitutum hoc primum fuit, R. Dtio. V. scripserat; in quibus non esse putavit huic constitutioni parendum. Quin et ipse memini, cum praesens isthic adessem ³, dicere mihi R. Dnem. V., posse S. Mtem. Regiam, ubi visum illi esset, contribuendam pecuniam asservare; nihil ea re offensos iri Dnorum. Consiliariorum animos, cum consilium hoc ab uno ex minoribus profectum fuerit. S. Mti. Regiae perinde est, ubi asservetur pecunia, neque tres claves recusasset, nisi secus ante sesquiannum R. Dni. V. visum fuisset; sed hoc tamen promisit S. Mtas. R. se pecuniam contributam loco non moturam. Habet ibi summas alias maiores, quas ut in Regnum deportari faciat, etsi non desunt, qui subinde moneant, nihil tamen proficiunt. Quodsi prius venissent litterae R. Dnis. V., quam erant mandata ad Capitaneos data, assensa fuisset S. Mtas. R. ei consilio de tribus clavibus. De ducentis florenis confecit Rmus. Dnus. rem ex sententia R. Dnis. V.; hoc tamen consilium dat, ut tacitum id esse velit. Est in expectatione celeri Dni. Thesaurarii ⁴ adventus; cum eo agetur et de ducentis florenis et de capitaneo Braunspergensis ⁵; ego, Deo bene iuvante, in memoriam reducam. Quem putat esse Cancellariae praefectum, neque fuit neque est. Qui exigit a litteris pecuniam Franciscus Notarius, is ad thermas in Silesiam erat profectus. Eo absente ille pecunias exigebat. Mandata mittuntur, ut exactores rationem reddant. Fasciculum ad Georgium Hegel ⁶ missum credo, sed cum certius cognovero, scribam R. Dni. V. De Comitiiis scripsi R. Dni. V. antea, quod Piiotrkoviae edicta sunt ad Calendas Decembres. Expectatur in horas cubiculariorum reditus ⁷; si quid erit mutatum, reddam R. Dnem. V. certiozem. De quo scire cupit, misere tractatur; conficit se lacrimis. Qui sibi solis nova scribi volunt ⁸, apud eos gratiam non inibit R. Dtio. V., si quid de prosperis Caesaris successibus ¹⁰ scripserit. Regis iunioris reditus ⁹ in expectatione est: iam enim revertitur. Nova

mitto praesentibus inclusa, quae misit huc D. Castellanus Bieensis ¹¹. Erat concordia quoque inter Caesarem et Ducem Iuliacensem ¹², sed cum esset paulo longior, ita celeriter describi non potuit. Sed quod scripsit R. Dtio. V. de matrimonio ¹³, de eo verbum ibi nullum. Cracoviae remisisse iam pestis dicitur. Deum precor etc. Sandomiria VI Cal. Novemb.

Doctor Ioannes bene valet ¹⁴. Est in praedio Canonicatus sui Turbia ¹⁵. Abest hinc tribus miliaribus.

B. Czartor. MS. 1618, f. 511, chirogrph., i. d.: „3 Novemb.“

¹ Bernardi Maciejowski, patris Episcopi Plocensis. ² Quibus ut occluderetur pecunia e contributione collecta, comitia terrarum Prussiae volebant, cf. Lengnich, Gesch. Preus. I Doc. 103, responsum Regis 20 Oct., Corp. Nar. 60, 55. ³ Cf. N. 112 adn. 2. ⁴ St. Kostka. ⁵ Cf. N. 145. ⁶ Cf. N. 54, adn. 5. ⁷ Qui mittebantur cum litteris ad Senatores, ut hi perscriberent, quo loco et tempore comitia essent habenda. ⁸ Reginam Bonam cum suis putat. ⁹ E Lituania. ¹⁰ In bello cum Duce Clivensi propter Geldriam. ¹¹ Severinus Bonar. ¹² Et Clivensem, Guillelmum, d. d. 7 Septembr. 1543. ¹³ Ducisne Clivensis cum filia Ferdinandi Regis? ¹⁴ Cf. N. 66 et 140. ¹⁵ Villa in hodierno districtu Tarnobrzegensi in Galicia, quae tunc pertinebat ad Canon. Sandomirien., cf. Długosz, Lib. Benef. 1 349.

143. Novembris 2 Sandomiriae.

Hosius Dantisco.

(*Quomodo Magistri civium Gedanen. in iudicium citandi sint; de Senatoribus nominatis*).

Scheda R. Dnis. V. non intellecta me absente fuit reddita. Ac sum vehementer miratus, quod in litteris ad S. Mtem. R. suo consilio illum missum esse [*dicit*] ^a: cum tamen semper, ne mitteretur, suasisse R. Dnem. V. memini. Mandatum de inventario mitto. De Gallis rumor erat falsus: sed fit saepe, ut quod futurum est, id rumor factum nuntiet. Deus prosperet pios fratrum istorum ¹ contra Turcas conatus: utrique enim cum Turcis res esse videtur. De citatis ² probantur, quae scripsit R. Dtio. V., nisi quae obici illis vult, verendum est, ne communia sint cum aliis; neque enim duo isti soli sunt Magistri civium. Quod si aequae in vitio est, qui non prohibet, cum possit, atque is, qui facit ipse facinus: non video, cur non idem possit aliis duobus dari vitio. Memini, cum mecum ageret hac ipsa de re D. Culmensis Episcopus ³ ac nullum crimen obici suis posse affirmaret, quod non in alios aequae caderet. Videndum itaque foret, ut proprium et privatum crimen aliquod eis obici posset: quod vix ullum esse videtur praeter id, quod in processione non fuerunt ⁴, ex quo maxima illis suspicio conflari potest. Quod si posset illud probari, ipsis auctoribus factum esse, ut contra institutiones, in quas iurarunt, Romanae Ecclesiae nomen ab iis, qui iusiurandum praestarent, praetermitteretur, esset hoc quoque non leve. Quod D. Culmensis de instructione quaesivit, id meo errore contigisse fateor. Scripserat enim ad me D. Cema ⁵, ut eum certiore redderem, futurumne esset, quod dicebatur, ut cum D. Culmensi Episcopo legatus Gedanum designaretur. Scripsi itaque, utrique mitti iam instructionem. Mitti enim omnino volebat, qui sibi iam soli vendicat imperium ⁶, etiam in haereticae pravitatis inquisitione. Nullas ab eis adhuc accepi litteras; nam et cubicularius ille nondum rediit. Sed ego retentam hic esse scribam instructionem, si quid illi admonuerint, et de tempore, quo mittenda sit, adhuc deliberari. — Nova quae scribam, nulla sunt. Hodie

a) in MS. deest.

ad iusta facienda D. Castellano Lublinensi⁷ proficiscimur. Sepelietur acto miliaribus abhinc. Successit in locum eius D. Palatini Sandomiriensis frater D. Tanczinski⁸, qui fuit Castellanus Polanecensis. Castellnatu Polanecensi ornatus est is, qui sororem habet Rmi. Dni., Capitaneus Przedboriensis⁹. Cracoviae pestis indies fit remissior. De Comitibus nihil aliud scio, nisi quod scripsi antea. Deum precor etc. Sandomiria IV Nonas Novemb.

B. Czart. MS. 1618 f. 501, chirogrph. i. d.: „XI Novemb.“

¹ Caroli V et Ferdinandi I. ² Cf. N. 124. ³ Tid. Giese, cf. N. 134. ⁴ Cf. Grath, Gesch. Danzigs II, 70. ⁵ Fabianusne Czema, Succamerarius Mariaeburgensis, an Achac., Castel. Gedan.? ⁶ Bona Regina. ⁷ Cf. N. 141. ⁸ Andreas Tęczyński, cf. N. 143. ⁹ Ioannes Leżeński.

143. Novembris 10 Sandomiriae.

Hosius Dantisco.

(De prorogatione Comitiorum et de nominationibus.)

Quo die nuntius Rmae. Dnis. V. discesserat, scriptae sunt litterae ad Consiliarios de prorogatione Comitiorum ad festum Epiphaniarum¹. De loco^a nihil est mutatum, neque videmur hinc nisi sub Comitiorum tempus discessuri. Festa Natalitia celebrabimus hic: non sine magno incommodo et difficultate. Qua de re libenter celerius R. Dnem. V. certiore fecissem, sed per quem scriberem non habebam, cum praesertim abfuissem cum Rmo. Dno.² octo abhinc miliaribus, ubi iusta persolvimus Dno. Castellano Lublinensi³. In cuius locum est suffectus frater Dni. Palatini Sandomiriensis⁴, qui fuit Castellanus Polanecensis, Andreas, si recte memini, a Tenczin; Castellnatu Polanecensi ornatus est is, qui habet in matrimonio sororem Rmi. Dni., Capitaneus Przedboriensis; Capitaneatum Zavichostiensem possidet D. Stanislaus, frater Rmi. Dni., qui est Castellanus Sarnoviensis⁵. Alia quae scribam nova nulla sunt. Deum precor etc. Sandomiria pridie divi Martini.

a) MS. tempore.

B. Czart. MS. 1618, f. 505, chirogrph., i. d.: „29 Novemb.“

¹ 6 Ianuar. 1544. ² Maciejowski. ³ Cf. N. 142. ⁴ Ioannis Tęczyński. ⁵ i. e. Żarnoviensis.

144. Novembris 12 Sandomiriae.

Hosius Dantisco.

(De morbo Regis.)

Heri cum ex Aula redirem sub noctem, redditae mihi sunt litterae R. Dnis. V. Nondum licuit schedam illius manu scriptam Rmo. Dno. ostendere, quod faciam aut hodie vespere, aut cras. Proficiscor enim nunc ad Doctorem Ioannem¹, ut eum ad S. Mtem. Regiam adducam. Simul ut lecta fuerit a Rmo. Dno., remittam R. Dni. V. — Liaszota, aulicus Reginalis Mtis., missus ab illa fuit ad Caesarem²; is heri rediit: multa narrat de Caesaris successibus, qui nunc Lutetiam oppugnat.

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

Aliud quod scribam nihil est. Videtur esse remissior morbus Mti. Regiae: spes est eum³ vires non esse sumpturum; hodie medicinam accipit. Deum precor etc. Sandomiria postridie Divi Martini.

B. Czart. MS. 1618 f. 507, chirogrph. i. d.: „29 Novemb.“

¹ Cf. N. 140, 141. ² Mense Iulio, v. Przeczdzicki, Jagiellonki V, p. 26 — 27. ³ sc. morbum.

145. Novembris 21 Sandomiriae.

Hosius Dantisco.

(De litteris Ducis Prussiae et valetudine Regis.)

Quemadmodum R. Dtio. V. ex litteris Rmi. Dni. mei¹ cognoscet uberius, allatae sunt ex comitiis Sredensibus litterae; in iis nihil de vicino² prorsus scribitur, neque hic de congressu isto³ certi quicquam habemus. Ceterum Danicum negotium est illi vehementer curae; scripsit huc prolixas litteras, quibus condiciones obtulit, quibus confici pax posset: proculdubio de soceri⁴ sententia. Dabitur a me opera, si fieri possit, ut exemplum litterarum per alium nuntium R. Dni. V. mittatur⁵: nunc enim absum a Rmo. Dno., neque cum eo agere ea de re licet, sed proficiscetur brevi Ioannes von Pelcken. Sumus hic valde incommode: heri ita fluctuabat navis⁶, ut non longe a periculo abfuerimus. Schedam ostendi Rmo. Dno. Is eam ipse quidem legit, sed Mti. Regiae lecta adhuc non est. Ob eam causam retinui, cum perfecta fuerit Mti. Regiae, remissurus. De Capitaneo Braunsbergensi⁷ confecta est res ex sententia. Liberalior fuit opinione nostra S. Mtas. R., quae iam, Deo sit gratia, valet melius et ab omni dolore libera esse videtur. Non abs re faceret R. Dtio. V., si admoneret illam, ut ab intempestivis venationibus abstineret; nam haec aetas eadem illa ferre non potest, quae priores anni facile tulerunt. — Ex Hungaria nihil adfertur, nisi quod Monachus⁸ respirasse iam se scribit et est animo meliore. De Caesare mirum est nunc silentium. Comititia prorogata esse ad Epiphaniarum diem scripsi antea; de loco nihil adhuc est mutatum⁹; quandoquidem convalescit iam S. Mtas. R., neque mutatum iri quicquam puto. Cracovia a contagione libera iam esse dicitur, Deo sit gratia. Quem precor etc. Sandomiria XI Cal. Decembr.

B. Czart. MS. 1618, f. 515, chirogrph., i. d.: „X Decemb.“

¹ Maciejowski. ² Alberto Duce Prussiae. ³ Cf. N. 148. ⁴ Non socer, sed frater uxoris Ducis Alberti erat rex Daniae Christiernus III. ⁵ N. 147. ⁶ Qua Hosio ad Regem et Cancellarium in Wielawieś proficiscenti traicienda erat Vistula, cf. N. 139. ⁷ Georgio von Preuck; „Petitionibus Stis. V. pro Capitaneo suo Braunsburgensi habebitur a nobis ratio. Veniet hisce diebus ad nos Gen. Stanislaus Kostka, terrarum nostrarum Prussiae Thesaurarius et Capitaneus Golubensis: cum eo de pensione annua illi danda constituemus aliquid.“ — Sigismundus I Dantisco 25 Oct. 1544, MS. B. Cz. 1601., archt. ⁸ Georgius Martinuzzi. ⁹ Cf. N. 143.

146. Novembris 26 Sandomiriae.

Hosius Dantisco.

(Quae nomine Gedanensium petantur; de Comititiis.)

Cum esset, qui Gedanum proficisceretur, has ad R. Dnem. V. dandas illi putavi. Dies nunc octavus agitur, cum periclitatus sum in traiectu¹; ex eo tempore

in Aula non fui: erat enim transmissio per hos dies valde difficilis et periculosa. Hodie tamen eo statui proficisci. Magister Iacobus² iam hic est totos dies quindecim: nondum admissus est ad S. Mtem. R., admissum tamen iri hoc biduo existimo: iam enim est a morbo suo recreata. Duo sunt, quantum ex illo potui cognoscere, quae postulaturus est: unum, ut citatis³ Comitiorum diem praevertere liceat; alterum, ut pro reficiendis aggeribus detur aliquod pecuniarium subsidium. Petit autem, ut audio, dimidiam partem contributionis totius terrarum Prussiae nuper factae. Quantum odorari licuit, nihil obtinebit. De priore petitione quid futurum sit, sciet ex me postea R. Dtio. V. De Comitiorum loco nihil est adhuc mutatum. Sunt qui Varssoviam cogitent, ut inde recta Vilnam, ubi magis ad voluntatem omnia. Si quid erit novi de ea re constitutum, scribam. Novarum rerum undique nihil. Moschorum legatio dicebatur pridem ventura, nondum venit. Deum precor etc. Sandomiria VI Cal. Decem.

B. Czart. MS. 1618, f. 519, chirogrph., i. d.: „X Decemb.“

¹ Cf. N. 145.

² Cf. N. 131 adn. 7.

³ Cf. N. 124.

147. Novembris 28 et Decembris 1 Sandomiriae.

Hosius (Dantisco.)

(*Quae in aula agantur.*)

Hesterno die in Aulam profectus sum, ex Rmo. Dno.¹ multa cognovi. Scripsit Regia Mtas. adolescens², scripsit Rmo. Domino, se ita, ut petita est, litteras commendaticias ad paternam Mtem. dedisse. Hae tamen litterae nondum allatae sunt. Opinio est, datas eas Domini Ducis³ nuntio, quem una cum illis venturum putamus. Magistro Iacobo⁴ patuit heri aditus, responsum tamen nondum accepit. Petitiones erant, de quibus prioribus scripsi. Missus est Oraczowski Piotrcoviam, ut exploret, quam salubris ibi sit aura. Ibi omnino habita iri Comitiae spero, nisi quid de peste feratur. Qui sibi solis nova scribi volunt⁵, coram Regia Mte. narrarunt, Caesari parum feliciter cessisse in Galliis. Interim ex imo pectore suspirium duxerunt, vicem eius fortasse dolentes. Ego contraria nova accepi ex litteris ad me Dni. Hectoris affinis mei⁶, quod ad voluntatem fluant ei omnia, quodque Lutecia sit potitus. Faxit Deus omnipotens, ut haec posteriora sint veriora. Sed V. R. Dtio. habet isthic procul dubio certiora. Exemplum litterarum Illmi. D. Ducis Prussiae, de quo scribit S. Mtas. Regia⁷, praesentibus meis litteris inclusum accipiet.

Coeperam haec scribere nudius quartus. Cum praeter opinionem diutius hic nuntius esset moratus, retinui. Deum precor etc. Sandomiria, Calendjs Decembr.

B. Czart. MS. 1615, chirogrph., sine inscript.

¹ Maciejowski.

² Sigis. Augustus.

³ Prussiae.

⁴ Cf. N. 146.

⁵ Cf. N. 141 adn. 8.

⁶ H. von Wadt procul dubio, cui Hosii soror nupta erat.

⁷ „Mittimus Pti. V. exemplar litterarum, quas dedit ad nos Ill. dominus Dux Prussiae nepos noster de pace inter Smum. Dom. Daniae Regem et adversarios eius conficienda, quas simul ut perlegerit, quid sibi videatur nobis ut perscribat, postulamus.“ — Sigis. I Dantisco, ex Wielawieś 27 Novem. MS. Bibl. Czart. 1601, archetyp.

148. Decembris 16 Sandomiriae.

Hosius Dantisco.

(De causa Magistrorum civium Gedanens.; de Duce Prussiae, Rege Daniae, Archiepiscopo Rigensi; de instructione legatis Gedanum mittendis danda; quae in Aula agantur.)

Quae per Mauricium¹ scripsit ad me R. Dtio. V., ea cum Rmo. Dno. meo² communicavi. Non improbavit consilium R. Dnis. V., cui paritum etiam fuisset, nisi aliquanto antequam id acceperamus mandata missa fuissent. De eo vero non dubitat S. Mtas. R., quin optimo animo fiant omnia a R. Dne. V. De vicini³ exemplo narraverat haec ipsa D. Thesaurarius⁴ cum hic adesset; verum id sequi Mti. Regiae visum non fuit; quae se pecuniam loco non moturam pollicetur. Litteras denuo describi feci: est error in eis amanuensis correctus. Scripseram illas aliis verbis, ut ne quid obscuritatis inesset, verum non erat visum Rmo. Dno. mutare aliquid, quod eas in manus iam aliorum Consiliariorum incidisse suspicabatur. Occupationes meae sunt magnae nimis, et simul ut incidant multae, quandoque evenit: ex quo fit, ut non ita pleraque scribantur, quemadmodum oporteret. Absum etiam paulo longius a Rno. Dno., ut quae descripta sunt, relegere non semper possim. Quietatio vix mitti poterit hoc tempore. Etsi enim recreata est a morbo suo S. Mtas. R., nondum tamen subscribendi laborem ferre posse videtur. De Caliga illa curae sibi futurum dixit Rmus. Dnus., ut ne amplius legetur. De citatis quod scribit R. Dtio. V., est quidem ita, quod multitudo peccantium non facit errori patrocinium et in duces et capita factionis animadverti plerumque solet; sed inter ipsos duces non videntur esse primi hi. Bonum esset, si quid eis separatim ab aliis obici posset. Ego nihil video praeter unum id, quod se in eo magis aliis obstinatos ostenderunt, quod processione interesse noluerunt⁵, cui tamen reliqui duo collegae interfuerunt. Nisi me fallit memoria, scripserat aliquando R. Dtio. V., et quidem superstitute adhuc Dno. Tomitio, in iurisiurandi formula Romanae Ecclesiae expunctum fuisse nomen et in eius locum positum Christianae. Quod quidem semel atque iterum scriptum a R. Dne. V. meminisse videor. Id si factum esset, per quos factum esset, animadversione digni viderentur. Quod tamen scriptum esse a R. Dne. V. affirmare non audeo: fieri enim potest, ut me fallat memoria mea. Scripsit huc D. Culmensis⁶ et S. Mti. R. supplicavit, quandoquidem turpe est iudicium, quod sit ad instigatoris instantiam, ut ne velit citatos tam turpi iudicio conflictari, quod eorum existimatione detrimenti posset aliquid adferre, sed iudicium clementer commutare dignetur. Respondit S. Mtas. R., se in Comitibus de eo deliberaturam. Ad me nihil de eo scripsit: secus fortasse de me suspicari videtur, eo quod aperte cum eo quae sensi sum locutus, nam dissimulanter agere nescio. Sed certe fidele consilium illi dederam anno superiori, quod si sequi voluisset, iam defuncti essent omni molestia citati et felicius opinione multorum causa eorum processisset. Expediret, sententiam ut suam scriberet R. Dtio. V., num ab instigatoris instantia liberi esse debeant. Si nihil est, quod eis separatim obici queat, et ita, ut vult R. Dtio. V., quod quidem etiam futurum spero, clementer cum eis agi debet: consultum videretur, ne quid contra eos ageret instigator, ne res serio agi coepta parum serio terminata videretur. Si vero per instigatorem agendum omnino putat, necesse esset scribi accu-

sationis formulam, quae nusquam scribi melius potest quam apud V. R. Dnem., secundum cuius consilium omnia facere deliberatum est. Rmus. Dnus. cuperet ipse de his rebus scribere R. Dni. V.; sed cum aliena manu non liceat, otii vero tantum non habeat, ut sua possit, mihi mandavit, ut ipse scriberem R. Dni. V., a qua petit, ne moleste ferat, quod paucis agit cum R. Dne. V.

De vicino scribitur, quod is convenerit cum Duce Legnicensi Posnaniae. Frater eius Georgius⁷ non adfuit, sed legatum misit. Causa conventus fuisse scribitur, quod metuunt sectae suae Lutheranae, cui consultum cupiunt et Danorum Regem adiutum. Scripsit iterum ad Mtem. Regiam copiose, verum ad Comititia res reiecta est. Novas rationes attulit, legatos cum auctoritate mittendos suadet. Quae prius scripserat, ea descripta misi una cum S. Mtis. Regiae litteris ad R. Dnem. V.⁸, dari autem iussi fratri illius Gedani; redditas esse confido. Consilium illius, quod postulat S. Mtas. Regia de rebus Danicis, expectatur. Erant litteris Regiis binae meae adiunctae. De legato in re Danica designato futurum omnino puto, quod suadet R. Dtio. V. Mandatum mitto. — Ab Archiepiscopo Rigensi⁹ litterae fuerunt allatae, quibus queritur, a Regia Roman. Mte. superintendentem sibi datum esse, quasi per eum religio sit mutata; quod per ipsum Ordinem potius factum, qui ipse sit in religionis causa culpabilis. Quare petit S. Mtem. R. tanquam protectorem et conservatorem superiorem Ecclesiae suae, ut sollicitet apud Sermos. fratres et status Imperii, quo commissio data superintendenti abrogetur, donec inquisitione facta cognosci possit, ipsene Archiepiscopus an superintendens in religionis causa sit culpabilis. Quod se per litteras facturam S. Mtas. R. recepit. — Responsum in citatorum causa spero V. R. Dni. satisfacturum. Magister Iacobus¹⁰ absolutus est et Piotrkoviam profectus. Multa petiit, nihil prorsus obtinuit. Nuntium, qui venerat cum litteris R. Dnis. V., inscientibus nobis absolvit. Scriptum sibi responsum dari petiit, sed discedens a me postulavit, ut ei mitterem Piotrkoviam una cum litteris, quibus responderetur V. R. Dni., quas se illi curaturum promisit. Instructionem¹¹ visum est iterum mitti in manus R. Dnis. V. inscriptam Dno. Thesaurario. Cui mandat Mtas. Regia, ut, simul ut significaverit illi R. Dtio. V., curet eam designatis oratoribus perferendam, nam temporis opportunitatem nemo scire melius potest quam V. R. Dtio. Quod si vero hoc illi displicet et secus faciendum putat, reddat nos certiores; parebitur illius consilio. Erit in potestate eius aut mittere in manus Dni. Thesaurarii aut huc remittere aut apud se retinere. Scripta est ad praescriptum R. Dnis. V. nisi quod nonnihil amplificata: si fieri poterit, mittam exemplum, nisi quod a multis describi tutum non est, ne prius, quam oportet, res divulgetur. Formam iuramenti Rmo. Dno. interpretatus, itidem et litteras vicini et responsum; probantur, quae rescripsit R. Dtio. V., sed de iuramento meminisse idem se dicebat, quod scripserit aliquando R. Dtio. V. de suppresso nomine Romanae Ecclesiae. Quid egerit Constellatus¹² cum Rmo. Dno. Archiepiscopo¹³, nihil scribitur; quare quod scribam, non habeo. De novo confratre miror: nolui dicere quicquam Rmo. Dno., ne offenderetur: sed si iussus fuerit explere triennium, nihil ea res offendet animum Rmi. Dni.; sed corpus praebendae non suffecerit ad eum alendum, in Italia praesertim. Si iure meo consequi vult praebendam nepos¹⁴ V. R. Dnis., non esset abs re, ut interpretationem obtineret a Mte. Regia, quod nihil sit ei iuri derogatum per hoc, quod ego Cantoriam accepi. Qua de re si ita visum fuerit, scribere poterit ad Rmum. Dnum. — Epithalamion¹⁵ reddidi Mti. Reginali, praesente

Mte. Reg. et Rmo. Dno. Accepit ridens, vultu grato. Mtas. R. statim ab ea postulat; multum laboravit aperiendo, epistolam inspexit, postea reddidit. Anthonino litteras reddidi: ad Georgium Hegel¹⁶ per certum hominem misi. Statui quatrduo Regiae Mtis. Piioetrckoviam profectionem antevertere. Dies autem profectioni designatus per eam est postridie Circumcisionis¹⁷. Nova mitto ex aula Regis Romanorum per Adamum Caroli missa. Deum precor etc. Sandomiria XVII Calen. Ianuarii.

B. Czart. MS. 1618, f. 475 chirogrph., i. d.: „24 Decemb.“

¹ Cf. N. 84 adn. 5. ² Maciejowski. ³ Ducis Prussiae. ⁴ Terrarum Prussiae, Stan. Kostka. ⁵ Cf. N. 142. ⁶ T. Giese. ⁷ Pius, der Fromme, Marchio Brandeb. in Anspach, Dux de Jägerndorf. ⁸ Cf. N. 147. ⁹ Guillelmo Marchione Brandeb. ¹⁰ Cf. N. 131 adn. 7. ¹¹ Legatis dandam, qui ut Gedanum mitterentur Dant. postulabat, cf. N. 137. ¹² Hoc nomine, vel etiam „Stellio“, appellatur in Hosii epistolis ad Dantiscum Ioannes a Werden, cf. N. 130, qui (ut Prof. Boeszoermeny, Archivi Civit. Gedanensis Praefectus, certiores nos fecit) a. 1526 a Sigismundo I Magister civium sive Proconsul Gedanensis factus, usque ad a. 1553 hunc honorem obtinuit et insuper septies erat Burgravius Gedanensis, a. 1533, 34, 35, 38, 39, 46, 51. Mortuus autem est d. 20 Augusti 1554. Qua de causa hoc cognomine vocetur, incertum; forsitan quia amicus erat Copernici astronomi i. e. stellarum periti, cf. Hipler, Spicil. Copern. p. 224. ¹³ Gnesnensi, Petro Gamrat. ¹⁴ Casp. Hannovius. ¹⁵ „Datus est etiam nobis liber missus per Ptem. V., quem gratissimo animo accepimus et habemus pro illo gratias Pti. V.“ Bona Dantisco 10 Decembr. 1543, B. Czart. MS. 1601, archtp. — „Exhilaravit me, quod libellus a me missus non displicuerit, igni (!) enim, quae (!) in eo habentur, iam a me fuerant destinata (!)“, Dant. Bonae 4 Ianuar. 1544. Corp. Nar. 61, 1. apogrph. ¹⁶ Cf. N. 54 adn. 4. ¹⁷ 2 Ianuarii.

149. Decembris 16 Sandomiriae.

Hosius Dantisco.

(Quae iam antea conclusa essent, denuo mutata esse.)

Consilium de mittenda instructione mutatum est. Visum enim fuit, quandoquidem res est non parvi momenti, ut in Comitiiis de ea mittenda consultatio haberetur atque ibi legerentur ea, quae scripta sunt, diligentius. Ita aliud heri, aliud est hodie constitutum. Ego nihilo minus mitto illam R. Dni. V. secus aliquanto scriptam, quam fuit in exemplo illius, sed in eandem tamen sententiam. Si quid emendandum esse putat, scribere dignetur et remittat quaeso per suum Psitacum¹ ad Comitiorum ingressum. De vicino² contra accidit. Heri fuit res in Comititia reiecta; hodie venerunt tertiae litterae ab illo. Decretum est, ut mitteretur Lasziota³ Reginalis Mtis. cum litteris ad Smos. fratres⁴. Ita quae deliberatum erat heri mittere, non mittuntur; quae deliberatum erat non mittere, mittuntur: quamquam in privatis causis Mtis. Reginalis Lasziota magis mittitur. Deum precor etc. Sandomiria XVII Cal. Ianuarii.

B. Czart. MS. 1618, f. 483, chirogrph., i. d.: „24 Decemb.“

¹ Hoc nomine Hosius quendam cursorem, quem Dant. cum litteris suis mittere solebat, appellare videtur. ² Duce Prussiae. ³ Stanislaus Lassota, aulicus Bonae Reginae, v. N. 144. ⁴ Caesarem et Regem Roman.

1544.

150. Ianuarii 20 Piotrkoviae.

Hosius Dantisco.

(De citatis Proconsulibus Gedanen.; de iure suo ad Canonicatum Varmien.)

Quae nunc sint occupationes, coniectura assequi potest^a R. Dtio. V. etiam tacente me; quo faciliorem illam fore confido in venia brevitati meae concedenda. Schedam legit Rmus. Dnus.¹, quam remitto. Magister Iacobus non expectatis literis, Sandomiria ut de diversorio suis provideret, huc fuerat profectus²; a me petiit, ut mitterem ei huc per certum hominem; cuius potestas cum non daretur, tuli ipse et reddidi. Hinc itaque primum eas Gedanum misit. Quas ita scriptas puto, ut satisfecerint R. Dni. V. Quod respirasse scripsi Monachum³, id ita intellexi, quod minus iam metuat, posteaquam Turcae discesserunt, et spem ostendit rei bene gerendae, quae utinam nos non fallat. De consilio dato in rebus Danicis providebitur, ut ne quis, unde sit profectum, cognoscat. De legatis Gedanum mittendis quottidie inсто atque urgeo. Decretum est mittere, sed nihildum certi scio, quando. D. Castellanus Gedanensis⁴ cum citatis⁵ venit, quanquam eum nondum vidi, cum iam hic sit triduum. Conturbatum esse oportet, quod post festum venerit, facta iam dignitatum distributione⁶. Nondum legationem exposuit: qua simul ut functus fuerit, missum iri puto. Citati heri venerunt, quos et ipsos nondum vidi. Litterarum exemplum, quod misit R. Dtio. V., magno erit usui. Memini in instructione, quae primum erat missa, fuisse legatis mandatum, ut explorarent diligenter, quo auctore factum sit, ut Romanum nomen expungeretur. Id postea R. Dtio. V. mutandum censuit, unde factum est, ut in altera instructione ad praescriptum V. R. Dnis. confecta ommitteretur, sed interpretatio tantum fieret Christianae Ecclesiae. Quid porro faciendum sit, nescio: restituendumne, quod erat cancellatum per V. R. Dnem., an ita relinquendum, ut scriptum est in ista posteriore instructione? Crimen hoc revera magnum est et ad perduellionis crimen proxime accedens: quod si itaque, ut prius velle videbatur R. Dtio. V., clementer agendum est, hoc crimine accusandi non erunt. Quamvis et quae postea enumerat illis obicienda, si per officii instigatorem obiecta fuerint, vitae periculum vix evadent, aut saltem infamiam aliquam. Serio enim res agetur, si per instigatorem agetur, neque erit iam clementiae locus. Vellem propius adesset R. Dtio. V., ut in iis, quae dubitamus, consilio illius uti possemus. Si clementer agi cum illis debet, satius fuerit, ut non intrent in iudicium cum S. Mte. R., quae citra suam indignitatem absolvere illos non posset, nisi forte iureiurando se purgare velint, quod recte R. Dtio. V. eos non facturos suspicatur. — Ius, quod habui ante quadriennium, R. Dnis. V. nepoti⁷ cessi: in quo cum nominatus essem ad dignitatem et Canonicatum sive praebendam, quoniam Cantoriam eo iure accepi, si quid mihi iuris ad Canonicatum competeret, eo cessi. Potest itaque R. Dtio. V. interpretationem petere eiusmodi, quod per id, quod Cantoriam eo iure accepi, nihil Mtas. R. derogatum velit iuri, quod mihi ad Canonicatum nihilominus competeat; cuius haec mens fuerit, ut ego vigore nominationis istius utrunque, hoc est et dignitatem et Canonicatum, consequeretur. Hanc interpretationem si obtinuerit, quandoquidem nulla est illa prior nominatio, futurus

a) MS.: *potest assequi potest.*

est nepos R. Dnis. V. inter nominatos primus. — Venerunt hic qui restitutionem in integrum conantur impedire. Acta protulerunt, ex quibus nihil iuris competere pupillo docent; quae tamen ego nondum legi. Libenter quoad potero pupilli causam tuebor, deque eo, quod factum erit, faciam R. Dnem. V. certiolem.

Cum haec scriberem, venerunt ad me citati, quibus aditum paravi ad Rmum. Dnum. Schedam remitto, quae in pera nonnihil est attrita; neque enim alium locum habui, ubi illam asservarem. Quod tardius expeditur nuntius R. Dnis. V., faciunt undae istae Comitiorum. Abest enim Cancellarius⁸, ex quo fit, ut omnes huc confluant. Experto scribo, quare verbis pluribus opus non est. Deum precor etc. Piiołrkovia XIII Cal. Febr.

B. Czart. MS. 1618 f. 523, chirogrph. i. d.: „XXIII Ianuarii“.

¹ Maciejowski. ² Cf. N. 148. ³ Cf. N. 145. ⁴ Achac. Czema. ⁵ Cf. N. 124, 148. ⁶ 17 Ianuar. nuntiavit Sigis. I filio suo, iam Castellatum Culmensem (Nic. Działyński) ad Palatinatum Pomeraniae (post mortem Georgii Konopacki vacantem), Castellatum Elbing. (Ioan. Sokołowski) ad Castellatum Culm., Thesaurarium autem Prussiae (Stan. Kostka) ad Castellatum Elbingensem promotos esse; quare litteras ipsius Sig. Augusti, quibus petebat, ut Castellani Gedan. A. Czema, ratio haberetur, „post festum“ venisse; Corp. Narusz. 61, 3. ⁷ Casparo Hannovio. ⁸ Paulus Dunin Wolski.

151. Februarii 14 Piotrkoviae.

Hosius Dantisco.

(*De causis iudicialibus; de valetudine et profectioe Regis; quae in Comitibus sint decreta.*)

Causa Cornelli perdifficilis cognitu visa est omnibus, atque ideo ad Dnos. terrarum Prussiae Consiliarios est remissa. Inter quos cum principem locum teneat R. Dtio. V., facile auctoritate sua providebit, ut quod iustum fuerit, Cornelius obtineat. Cui ego pro virili mea adfui, sed aliter fieri non potuit. In causa pupilli laboratum quidem est a me, ne quid contra eum Petrus Brant obtineret; sed quoniam in ea, quae pupillo data est, in integrum restitutione permissum illi fuit, ut causam diceret, quamobrem restitui pupillum non oporteret, et ille ad causam hanc dicendam cum processu causae suae huc venerat, negari illi non potuit commissio ad Dnos. Consiliarios, ut ipsi de causis, quas esset producturus, cognoscerent. Cum autem Consilio praesit R. Dtio. V., ne quid pupillus detrimenti capiat, facile providebit. — Quod causam citatorum¹ attinet, dici illud potest: „Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus².“ Nam non modo nihil hic cum illis, ut audio, serio agetur, sed ne oratores quidem istos mittere Gedanum deliberatum est. Sunt, qui persuadere conantur S. Mti. Regiae, ut ipsa Gedanum proficiscatur; quod an factura sit, nescio: nondum enim suam ipsa dixit sententiam. Deo sit gratia! valet iam melius, sed metuo, ne in Lituaniam potius quam in Prussiam proficiscatur. Quorum causas R. Dtio. V. mihi commendat, iis adero pro virili mea votoque suo potentur. — Hic decreta est contra Turcam generalis expeditio³, ad quam etiam ordo noster sacerdotum consensit, ut ex aequo cum ordine equestri omnia ferat onera, uno tantum hoc excepto, quod qui sacerdotes sunt, ii proficisci ipsi non tenebuntur, verum alios loco sui mittere. In civitatibus quorum facultates mille florenis aestimabuntur, equitem unum, quorum quingentis, peditem unum armatum expedient; tenuiores quindecimum ex numero suo, coloni vero vigesimum expedient. Lustratio fieri debet ad proxime insequentis anni festum divi Adalberti⁴. Haec contra vim

tantum Turcicam; contra alios leviores hostes restat adhuc alia habenda consultatio. In Daniae Regis causa ut D. Castellanus Gedanensis⁵ ad Caesarem mitteretur, laboratum est ab Oratoribus Dni. Ducis⁶, verum frustra; pervicit enim Reginalis Mtas., ut filius d. Castellani Sandecensis mitteretur, homo valde iuvenis⁷. Ignoscat occupationibus meis R. Dtio, V., per quas non licet plura scribere. Cuius me gratiae etc. Piiotrckovia XVII Cal. Martii.

B. Czart. MS. 1618 f. 531, chirogrph. i. d.: „XXIII Febr.“

¹ Cf. N. 150. ² Horat., Epist. II 3, 139. ³ Cf. Volum. legum I, 582. ⁴ 23 Aprilis, cf. Vol. leg. I, 585. ⁵ Achacius Czema. ⁶ Prussiae, Ioanne Kraicen (v. a Kreutz) Cancellario Ducis et Ioan. Pautero, A. Tom., MS. 283 B. Czart. f. 101. ⁷ Nicolaus Myszkowski, Dapifer Regis, Przezdziecki, Jagiell. V 34 — 5; eius legatio d. d. 1 Martii in Corp. Nar. 61, 14.

152. Martii 1 Piotrcoviae.

Hosius Alberto Duci Prussiae.

„Ternas litteras“ *Ducis per „oratores“ illius et alios se accepisse.* „Qua summa potui et fide et diligentia, feci omnia, quae ad munus atque officium meum pertinebant. Quantum ego hic posse videar, id exile admodum est, sed summa animi alacritas in serviendo Ill. Dni. V. mihi non defuit. Quae scribenda veniebant, scripsi quam potui accuratissime, consilio usus Grosi. et Excel. iurium Doctoris, Dni. Ioannis a Creutz, Ill. Dnis. V. Cancellarii, quicum iam inde ab annis aliquot vetus mihi amicitia intercedit“. *Causam „adflictae mulieris“, viduae Hermensdorf (v. N. 123) et aliam „Vincentii Anhalt“ (Cf. N. 130) se adiuvare studere. Pro „munere“, sibi oblato gratias agit.* Petricoviae, Cal. Mart.

Arch. reg. Regiomont., chirogrph.

153. Martii 5 Piotrcoviae.

Hosius Dantisco.

(*Legationem in Prussiam decretam esse; quae responsa legati Ducis Prussiae et Regis Roman. tulerint; de Burgrabiato Gedanensi.*)

Causas Cornelii a Staden et Petri Brant (cf. N. 151) ad Consiliarios Prussiae remissas esse.

Citati quemadmodum absoluti sint, cognoscet R. Dtio. V. ex responso illis dato. Non sunt prorsus absoluti, contumaciae tantum poena illis est condonata. Mittentur ad Comitata Marienburgum Consiliarii¹, qui Gedanum inde proficiscentur. Quantum ex Rmo. Dno.² intellexi, duo Palatini, fortasse Posnaniensis et Plocensis³, et unus Episcopus: Vladislaviensisne an ipse Plocensis⁴, nondum est constitutum. Legati vicini⁵ parum profecisse hic videntur. Mittitur quidem nuntius ad Sermos. fratres⁶, verum non is, quem ipsi cupiebant et pro quo magnopere laborarunt. Cetera omnia minime illis ex sententia ceciderunt. — Legati Sermorum. fratrum venerunt huc: Vratislaviensis Episcopus⁷ et Zabcka Vicecancellarius⁸. Petierunt, ut essent libera commercia, ut societas armorum contra Turcas iniretur, ut ne moleste ferret S. Mtas. Regia dotem promissam nondum esse missam. Prius illud concessum illis est, modo ut ante solvantur nostris

pecuniae, quae decreto Commissariorum Vschovae⁹ sunt illis adiudicatae; secundum secretam habuit responsionem¹⁰, tertium ferre oportet. — Quo cogitet proficisci S. Mtas. R., certi adhuc nihil est. Mihi deliberatum est, Deo bene iuvante, Cracoviam ad sacros istos dies proficisci. Nunquam in vita mea labores pertuli maiores quam in istis Comitibus; cuperem saltem unum mensem respirare, si modo liceat. — Pro novis, quae scripsit, ago ingentes gratias. De mea erga se perpetua observantia recte sibi R. Dtio. V. pollicetur. Neque opinionem illius fallam. De Burgrabio¹¹ fuit inter Primate¹² et nostrum¹³ nonnulla contentio, nam ille pro Constellato¹⁴, meus vero pro affine R. Dnis. laborat. Constellatus si factus sit Burgrabius, pollicetur auctoritate sua effectum iri, ut omnes isti motus, qui sint religionis causa concitati, sedentur. Molestae itaque tulit Primas pro affine R. Dnis. V. esse impetratum¹⁵, atque, ut nunc sunt tempora, periculum est, ne secus eveniat. Meo itaque iudicio bene rationibus affinis sui consuluerit R. Dtio V., si S. Mti. Regiae gratias egerit pro Burgrabiatu promisso, ac una supplicaverit, ne de proposita sententia se dimoveri patiatur. Si mittetur Gedanum Secundas¹⁶, vereor, ut aliquid proficiat; vellem ego meum potius proficisci: quod si suaserit suis litteris Mti. Regiae R. Dtio. V., fortasse citius perfecerit. Ioannis Holstein non obliviscor, nisi quod paulo magis vacuus ut sim a negotiis, id expecto. Deum precor etc. Piioetrckovia III Nonas Mart.

Mitto R. Dni. V. ex Aula Caesaris litteras.

B. Czart. MS. 1618 f. 527 chirograph., i. d.: „XII Martii“.

¹ Cf. Volum. legum I, 586. ² Maciejowski. ³ Ianussius a Łabiszyn Łalski et Felix Srzeński de Sokółów. ⁴ Nicolaus Dzierzgowski et S. Maciejowski. ⁵ Ducis Prussiae, cf. N. 151 et 152. ⁶ Caesarem et Regem Roman. ⁷ Balthasar Promnitz. ⁸ Regni Bohemiae, cf. N. 121. ⁹ Cf. Dogiel I, 562. ¹⁰ Responsum hoc datum est 5 Martii, Corp. Nar. 61, 15. ¹¹ Gedanensi. ¹² Archiepisc. Gnesnen. Gamrat. ¹³ Vicecancell. et Ep. Ploc. Maciejowski. ¹⁴ Cf. N. 148 adn. 12. ¹⁵ „Georgio Schewke iam est Burgrabius promissus“. Maciejowski Dantisco d. 21 Ianuar., MS. B. Czart. 1599. „Georgii Schewke, quem nobis Ptas. V. commendat, modo is inter electos ad Burgrabiatum functionem fuerit, benignam sumus propter Ptasem V. habituri rationem, de promissoque nostro nihil mutamus.“ Sigism. I Dantisco 21 Apr. 1544, Corp. Nar. 61, 37. — „Burgrabiatum, ita ut mandare dignata est S. Mtas. V., publice in praetorio Dno. G. Sch. obtuli“; Maciejowski Reginae Bonae 17 Mai, Gedano, ibid. 41. ¹⁶ Epum. Vladislav. N. Dzierzgowski putare videtur.

154. Martii 15 Piotrcoviae.

Hosius Alberto Duci Prussiae.

„Triumphum“ commendatae sibi a Duce viduae, v. N. 152, nuntiat, simul mittit litteras suas, quas „nimia festinatione“ perferendas dare „Ioanni Creutz“ neglexit. Piotrcoviae Idib. Mart.

Arch. reg. Regiomont., chirograph.

155. Martii 15 Piotrcoviae.

Hosius Ioanni Creutz, Ducis Prussiae Cancellario.

Petit se excusari apud Ducem, quod litteras mittere oblitus sit; de causa viduae Hermensdorf (cf. N. 123, 152). „Quorsum cogitat S. Mtas. Regia, nihildum ha-

bemus explorati, sed est communis opinio, Varschaviam profecturam. Ego vero perendie, Deo bene iuvante, proficiscor Cracoviam, post Conductum Paschae¹, si Deo visum fuerit, ad Aulam rediturus. Ubi quicquid potero, faciam libenter, ut servitutem meam Illmo. Principi probem..... Piotrcoviae Idib. Mart.“

Arch. reg. Regiomont, chirogrph.

¹ 20 Aprilis.

156. Aprilis 14 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Quae Alexander Sculteti Romae agat; se in Aulam proficisci.*)

Cum advolasset huc Psitacus¹ R. Dnis. V., nolui absque meis litteris eum isthuc revolare. Quae in Urbe agantur, ex nepotis sui² litteris iam procul dubio R. Dtio. V. cognovit. Furit iterum e carcere emissus Alexander et pro veteri more suo multis negotium exhibet. Quid faciendum censeat, significabit R. Dtio. V., quam vellem et ad S. Mtem. Regiam et ad Rmum. Dnum. Plocensem³ ea de re dare litteras accuratius scriptas. Quicquid autem faciendum illi videbitur, id ut ex sententia R. Dnis. V. fiat, curabitur a me diligenter. Tertiis enim iam quasi restium litteris in Aulam⁴ sum vocatus, neque licet morari diutius. Intra triduum hoc Deo bene iuvante, aut ad summum quadriduum, proficiscar necesse est. Utinam autem in Prussiam cum Rmo. Dno. Plocensi; multo malletm quam in Lituaniam. Scribunt huc nonnulli, deliberatum esse S. Mti. Regiae intra octo dies Varssavia exire, sed ex litteris Rmi. Dni. nihildum esse de hac re certi constitutum cognovi, qui ne *[de]*“ sua quidem in Prussiam profectione certi se aliquid habere scribit. Deum precor etc. Cracovia postridie sancti diei Paschatis.

a) In MS. deest.

Arch. Episc. Frauenb., D. 19 ep. 33, chirograph., i. d.: „XXII April“.

¹ Cf. N. 149 adn. 1. ² Casp. Hannovii. ³ Maciejowski. ⁴ Post Comititia Rex in Masoviam profectus est.

157. Mai 4.

Hosius Dantisco.

(*Adventare se cum Maciejowski nuntiat.*)

Post triduum fore spero, ut colloqui cum R. Dne. V. liceat, interea oblata occasione litteras has praemittendas putavi. Varssavia cum solvissemus, parum feliciter nobis cessit navigatio; sed quoniam conquieverunt iam venti, spes est in Deo, reliquum iter magis ex sententia cessurum. Deum precor, ut incolumem videre liceat R. Dnem V. Cuius me gratiae commendo. Ex villa IV Nonas Maii.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19. ep. 34 chirogrph., i. d.: „VII Maii Elbing.“

158. (Mai 10 Marienburgi)¹.

Hosius Dantisco.

(*Faciat, ut Comititia Prussica decernant contributionem, quam legati Regis ab eis petant.*)

Si haec adferri deberet excusatio, quod litteris ad nuntios sive ad minores scriptis non est expressa causa, quamobrem legati S. Mtis. Regiae missi sunt, vide-

retur accusari negligentiae Cancellaria. Quamobrem petit Rmus. Dnus.², si forte eius rei mentio fieret, ut diluere R. Dtio. V. dignetur his, quae sunt per me adductae, rationibus aut aliis pro sua prudentia melioribus. Negat se unquam huc venturum fuisse Rmus. Dnus., nisi vocatum a R. Dne. V., et bona illi spe per eam ostensa; qua spe ut ne frustretur, etiam atque etiam rogat. Agi putat in hoc dignitatem suam, ac nunquam vidisse terras has mallet, quam ista affici ignominia. In nullo hic maiorem collocat fiduciam, quam in V. R. Dne., quae principem in consilio³ locum obtinet, cuius sententiam praerogativae vim habere non ignorat. Metuit etiam, si tam insignes legati contempti sint, ne postea per multo homines inferiores huc adducantur terrae istae, ut faciunt nihilominus postea, quod nunc postulatur. Est ingens honor terrarum istarum, quod non postremi ac propemodum primi Consiliarii ad eam (!) cum adeo amica legatione missi sunt; quorum si non fuerit habita ratio, prohibere deinceps non poterit Rmus. Dnus., quominus quae est a nonnullis pridem proposita ratio longe ab hac diversa, ea tentetur; quo quidem rem perducere nolle.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 67, chirogrph., sine loco, die, anno, subscriptione; i. d.: „X Maii XLIII“.

¹ Epistola haec scripta est, cum Maciejowski unacum aliis legatis (Episcopo Vladislav., Palatinis Posnan., Caliss. et Plocen.) a Rege ad Comitum terrarum Prussiae Marienburgensia missis, legatione sua perfunctus d. 10 Mai 1544, responsum Comitum expectaret, quod d. 12 Mai ei datum est, cf. Lengnich, I, 262 sq. ² Maciejowski. ³ Terrarum Prussiae.

159. Mai [15] Gedani¹.

Oratio Samuelis Maciejowski ad Consules Gedanenses
ab Hosio composita.

(Quae in Ecclesia et in Civitate a Consulibus contra morem sunt immutata, exprobrat.)

S. Maiestas Regia, Dominus noster clementissimus, nulli rei magis studet, quam omnium eorum, quibus praeest, quieti et tranquillitati; qui si pacatis rebus suis quam maxime vivant fortunati, summam ex eo voluptatem S. Mtas. eius esset perceptura, quod subditorum suorum commodum, suum esse commodum interpretatur et omnem eorum fortunam, pro paterno suo animo, suam esse fortunam ducit.

Quoniam vero ad civitatis tranquillum statum retinendum plurimum interest, si suo magistratus fungatur officio neque ab eo quicquam declinet: officii sui esse sibi persuadet, quandoquidem Dnes. Vras., de quarum fide et prudentia multa sibi pollicetur, suam personam hic sustinere ac suo loco civitati huic praeesse et eam gubernare voluit, ut quemadmodum ea administretur cognoscat.

Multa enim ad Mtem. eius perlata sunt, quae suspicionem illi faciunt, secus hic a nonnullis Dnum. Vrarum. rem geri quam oporteret. Quae res animum Mtis. eius non mediocriter offendit, atque ideo nos misit, qui de rebus omnibus cognosceremus, deque iis, si quae errata essent per Dnes. Vras., illas admoneremus ac si quae corrigi et in pristinum statum restitui possent, in eo operam nostram navaremus.

Ne vero diutius animi pendeant Dnes. Vrae., nominatim eis recensebo ea omnia, de quibus nonnulli ex hoc collegio apud S. Mtem. Regiam sunt insimulati, ut vere an falso haec de illis perferantur nos certiores reddere queant, quo nos postea de rebus omnibus S. Mtem. Regiam uberius informare possimus.

Fundamentum rerum omnium fidem esse non ignorant Dnes. Vrae., qua sublata nihil esse potest salvi in rebus humanis. Haec si iureiurando firmetur, nihil iam addi ad robur posse persuasum est. Quo sint Dnes. Vrae. iureiurando S. Mti. Regiae obstrictae, tenent proculdubio memoria, neque illud oblitae sunt, quo tempore praesens hic adfuit ipsa S. Mtas. Regia, quam illis iurandi formulam praescripserit, qua uti omnes tenerentur, qui in album civium referri cuperent. Nunc perfertur ad S. Mtem. Regiam formulam hanc esse nonnihil immutatam, cumque ea instituerit, ut iurarent omnes, se ritus et consuetudines Sanctae Romanae Ecclesiae observaturos, nonnullos ex Dnibus. Vris., contra institutionem Mtis. eius, contra fidem interpositam et iureiurando confirmatam, pro „Romanae“ ecclesiae supposuisse: „Christianae“, quasi alia sit Romana, alia Christiana Ecclesia, quasi a passo et mortuo Christo totus orbis insanierit, qui Romanae Ecclesiae primatum agnovit, cui ipsi etiam Reges et Imperatores cervicem suam libenter submiserunt. Permolleste fert S. Mtas. Regia permitti id a Dnibus. Vris., ut constituta per se formula mutetur. Aut enim descivisse videntur ab Ecclesia ii, qui Romanam non agnoscant, aut esse [Christianam]^a Mtem. eius cum Regno universo non putant. Qua vero graviore iniuria et maiore ignominia S. Mtem. Regiam, dominum nostrum clementissimum, afficere possunt, quam si a corpore Ecclesiae esse eum velint exclusum? Mandavit nobis S. Mtas. Regia, ut qua ratione et quibus auctoribus factum sit hoc, resciremus ac quicquid ea de re cognitum per nos fuerit, S. Mti. Regiae referremus.

Frequentes praeterea sunt..... querimoniae, quod si cui r..... aliquo ex Senatoribus aut..... cies contra illum suum persequi a..... difficulter ad id perveniat. Queruntur, ex libro actorum, qui publici iuris est, ea, quibus opus habent, describendi potestatem non fieri, mandata S. Mtis. Regiae pro nihilo haberi neque ullam eorum rationem duci. Cui rei, ut alia praeteream, exemplo est Anglus ille, quem toties S. Mtas. Regia civitate a Dnibus. Vris. donari iussit, neque tamen in hunc usque diem voluntati eius est paritum. Quod si civis aliquis vester tantopere pro Anglo isto apud Dnes. Vras. laborasset, iampridem citra quamvis dubitationem obtinuisset; S. Mtas. Regia, communis dominus noster, in hunc usque diem nihil proficere potuit. Quae iterum mandat per nos, ne voluntati eius diutius resistatis, sed ei potius primo quoque tempore satisfacere curetis.

Perlatum est et hoc ad S. Mtem. Regiam, quod arbitrato suo Dnes. Vrae. praeter Mtis. eius scientiam insueta onera et vectigalia populo imponant, cum *Hansae*^b praeterea civitatibus pleraque constituent itidem insciente S. Mte. Regia, quae etiam in detrimentum Regni vergere dicuntur. Utrunque horum non esse ferendum putat S. Mtas. Regia ac quam facti huius sui rationem Dnes. Vrae. praetendant, scire cupit. Aequum enim esse putat, quandoquidem eius imperio subsunt Dnes. Vrae., ut ne quid eiusmodi statuunt nisi de consensu S. Mtis. eius.

.... nuntiatur etiam S. Mti. Regiae non [o]mnes hic ritus et consuetudines Sanctae Romanae Ecclesiae observare neque defuisse, qui solemnem cum sacramento Corporis Christi processionem abrogare sint conati, qui neque votivas, cum nuptiae fierent, neque pro defunctis exequias cantari voluerint. Quorum omnium malorum auctor esse dicitur apostata quidam Pancratius², qui blasphemio ore in ritus et caeremonias Ecclesiae invehi et in ipsam Sacrosanctam Eucharistiam dicitur debac-

a) In MS. deest.

b) MS.: *ansae*.

chari. Quam ipsius tantam petulantiam quod ferunt Dnes. Vrae., miratur S. Mtas. Regia et num ita an secus se res habeat, certior fieri cupit.

Arch. Ep. Frauenb., D. 71, f. 71 — 72, comment. manu Hosii script., inscript. vero: „Legatio ad Gedanenses per Rnm. Do. Sa. Maczieiowski habita Gedani 1544 in mense Maio“; una pars extrema folii 72 abrupta est.

¹ Vide Hirsch, die Ob. Pfarrkirche v. St. Marien in Danzig, p. 327, ubi tamen orationem hanc a Nicolao Dzierzgowski ep. Vladislav. pronuntiatam esse legimus. ² Klemme, cf. Hirsch, l. c. 314, et eiusdem: Prediger Pancratius.

160. Iunii 6 Andrzejów¹.

Hosius Dantisco.

(De odio in Gedanenses; litteras de Alexandro Romam mitti; de itinere Regis; quae in Hungaria agantur.)

Recte factum, quod acta huc misit R. Dtio. V.; quae ego apud me retinebo, ut si venerit homo ille importunus, possim ea, quae dixerit, refellere; nam se venturum omnino minatus est, cuiuscunque tandem id faciat suggestionem. De periculo, in quo eramus², nonnulla R. Dni. V. narraveram, sed non ita plene sciebam omnia, quemadmodum in scheda R. Dtio. V. perscripsit. Deus nos servavit, sed parum abfuit, quin par pari fuisset relatum Varssaviae. Erat in Curia Regis Syndicus³: ipse quidem apud S. Regiam Mtem., sed familia eius in impluvio. In eam iecit quidam ingentem laterem, quod si quem attingisset, actum de vita eius fuisset. Hoc ipse mihi Syndicus est questus, quem ego sum hortatus, ut se familiamque suam sub vesperam praesertim domi suae contineret: esse enim periculum, cum ex nostris nonnulli male accepti Gedani fuerint, ne par pari, quod aiunt, referant. Responsi exemplum misi R. Dni. V. per Mauritium⁴; per eundem mittere statueram et litterarum in Urbem exempla⁵, sed ea coactus fui relinquere Mti. Reginali. Mitto autem per hunc. D. Locka⁶ nusquam comparet, a suis Gedani male acceptus. Si certi alicuius hominis potestas dabitur, per eum litteras mitti curabo non expectato illo. Sed nisi sit, qui urgeat, ut postulationi S. Mtis. Regiae fiat satis, frustra erunt scriptae litterae. Cui autem credendum iam sit in Urbe, nescio: Conopniczki⁷ metuo, ut iam isthic sit, quo absente nemo est, cui recte committi negotium hoc possit. Visum est itaque scribere litteras Regias ad R. Dnis. V. nepotem⁸, ut ille nomine Mtis. Regiae negotium hoc sollicitet. Quod si fortasse vitandi periculi causa declinaverit onus hoc, eodem exemplo scribentur aliae absque titulo, ut cui volet inscribi ipse faciat. De D. Burgrabio quae fuit conflata suspicio, eam esse falsam Gedani adhuc cum esset Rmus. Dmus.⁹ cognovit. Syndicus neque de moneta neque de bonis Puczeko¹⁰ quicquam impetravit; rebus infectis redire coactus est, quin etiam designati iam sunt Commissarii ad ea bona redimenda, inter quos principem locum obtinet R. Dtio. V. Quod si metuit, ne concitata de se suspicio augeatur ac maiore apud suos invidia flagrare incipiat, atque ideo provinciam hanc putaverit detrectandam, extrahi negotium poterit, dum quid animi habeat R. Dtio. V. cognoscamus. Fortasse si renuet, in locum eius quispiam alius renuntiabitur.

Ego heri Rmum. Dnum. reliqui in Brock, cras cogito in Bielsco¹¹. Negant aliqui longius progressuram S. Mtem. Reg., sed inde in Regnum redituram

dicunt, idque ineunte autumnno. Quod ut ita eveniat, Deum precamur. Est enim, ut fertur, in Lituania incredibilis annonae caritas, ut homines etiam fame moriantur; pro equis pabulum non reperitur, summa est rerum omnium difficultas. — De eo, cuius nuptiis¹² interfuit R. Dtio. V. superiore anno, bona spes est; adiecisse dicitur¹³ animum ad angelicam uxoris formam. Laeta nobis omnia promittuntur. Confirmet ea Deus. Ex Hungaria novi nihil praeter Turcicos terrores^a. Quamquam Caesarem ipsum hoc anno venturum negant. Cepisse dicuntur Vissegradum¹⁴ Turcae, Nitram vero oppugnare. Monachus¹⁵ non obscure favere iam dicitur Regis Romanorum partibus. Spero fore ut brevi non ingrata nova audiamus: quae priusquam prodeant in lucem, ut certi aliquid habeamus, scribere non audeo. Utinam vero iustum aliquem haberet exercitum Romanorum Rex! felicius ei fortasse caderent multa multorum opinione. Sed nihil adhuc in eo praesidii esse, neque ullam militum manum collegisse videtur, cum interim grassentur in Hungaria Turcae. Deus misereatur nostri. Quem precor etc. Ex Andrzeiow VIII Id. Iunii.

a) in MS. *terros*.

B. Czart. MS. 1618 f. 535 chirogrph., i. d.: „XI Iunii“.

¹ Oppidum districtus Ostroviensis, guber. Łomzens. in Regno Poloniae. ² Gedani, cf. Hirsch, l. c. 329. ³ Gedanensis, cf. N. 124 adn. 4. ⁴ v. N. 84 adn. 5. ⁵ Litteras Regias ad Paulum III Papam, in causa Alexandri Sculteti, d. d. 3 Iunii 1544 v. in Append. ⁶ Cf. N. 122. ⁷ Cf. N. 109. ⁸ Casp. Hannovium. ⁹ Maciejowski. ¹⁰ v. Lengnich Gesch. Preuss. I. 268. ¹¹ Brok et Bielsko, oppida in Podlachia, illud hodie in iisdem distr. et gub., in quo Andrzejów, hoc in Gub. Grodnensi. ¹² Reginae Elisabethae. ¹³ Sigismundus Augustus. ¹⁴ Alias Plintenburg ad Danubium. ¹⁵ Georgius Martinuzzi.

161. Iunii 14 Bielsko.

Hosius Dantisco.

(*De redimendis bonis Pucko; Comitibus Lituanicis habitis in Poloniam Aulam reversuram esse.*)

Prodeunt litterae Commissionis¹; res enim moram longiorem ferre non videbatur, quamquam extrahi negotium maluissem, dum de sua voluntate aliquid R. Dtio. V. perscripsisset. Quam tamen spero, accedente mandato Regio, non detrectaturam hanc provinciam. Scripsi de rebus omnibus per Psitacum² copiosius, quem in Andreovio, oppido Rmi. Dni. mei Plocen., nudiusoctavus expedivi. Non dubito, quin sint litterae iam redditae R. Dni. V. Nunc me dolor meus impedit plura scribere, nam ex capite graviter laboro. Nova Spirensia mitto, etsi habere illam recentiora confido. Nos iam, Deo sit gratia, Vilnam non proficiscimur, sed Calendis Augusti Comitibus³ in Brziesce⁴ habituri et iis peractis in Poloniam sumus redituri. Faxit Deus, ut Rege incolumi incolumes et ipsi. Quem precor etc. Ex Bielsko, unde perendie, Deo bene iuvante, in Brziesce proficiscimur, XVIII Cal. Iulii.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 36. chirogrph., i. d.: „XXVI Iunii“.

¹ Quibus Epus. Varm., Ioan. Sokołowski Castell. Culmen., Ioan. a Baisen Succamerarius Marienbur. et Paulus Plotowski Praepos. Varm. Commissarii ad cognoscendam causam Pucensem designantur, 13 Iunii 1544; MS. B. Czart. 1601, archetyp. ² Cf. N. 149 adn. 1. ³ Lituanica.

⁴ Brześć Litewski ad fluvium Bug, nunc in guber. Grodnensi.

162. Iunii 16 Regiomonte.

Albertus Dux Prussiae Hosio.

Mittat sibi „exemplum decreti“, quod contra „iura“ sua sit latum.

Arch. reg. Regiomont., apogrph., Libri Missiv. 2.

163. Iunii 28 Brześć.

Hosius Alberto Duci Prussiae

(Quosdam Ducis homines in iudicio Regio contumaciae reos esse pronuntiatos.)

Cum in iis Comitibus, quae Piotrcoviae proxime sint habita, contenderent nonnulli, ut qui citati erant Ill. Dnis. V. homines neque ad praefinitum sibi diem venerant, contumaciae rei pronuntiarentur: pro tenui parte mea feci omnia, ut ne id fieret; ac opera Rmi. Dni. mei Plocensis¹ fuit res in dies non paucos extracta. Sed cum plus posset ii, quibus contrarium videbatur, promulgata tandem est sententia: cuius exemplum oppido quam lubens Ill. Dni. V. mitterem, verum ad manum non habeo. Sed si visum erit Ill. Dni. V., dabitur mandatum ad Senatum Gedanensem, ut is cogat adversarios ad exemplum edendum. Quantum autem memoria teneo, sententia decreti fuit haec: quandoquidem in ius vocati homines Ill. Dnis. V. se non sisterint, eos contumaciae reos pronuntiari; quam nisi intra menses aliquot — numerum non teneo — purgarint, fore ut in causa quoque principali succumbant. Haec est, nisi me fallit memoria, decreti sententia. Quot autem mensium spatium ad purgandam contumaciam datum sit, plane mihi excidit. Porro quod mandare mihi dignatur Ill. Dtio. V., ut in id incumbam, ne quid aut iuribus et privilegiis Ill. Dnis. V. derogeretur, aut hominum illius iustitia detrahatur, id a me et factum est et fiet semper sedulo. Quantum autem sit profectum, ex litteris S. Mtis. Regiae Ill. Dtio. V. cognoscet. Aliud in praesentia nihil potuit obtineri. De me sibi tuto polliceri potest Ill. Dtio. V., perexiguae licet sint vires meae, semper me tamen facturum omnia, ut intelligat Ill. Dtio. V. fidelem se(?) et tam sibi addictum quam qui est(?) commendo. Ac Deum precor etc. Ex Brziesziae pridie SS. Petri et Pauli Apost.

Arch. reg. Regiomont., chirogrph.

¹ Maciejowski.

164. Iulii 9 Brześć.

Hosius Dantisco.

(Quae Ioannes a Werden in Aula egerit.)

Mensis iam intercessit, cum dimisi Psitacum¹, quin pridem advolaverit, non dubito. Interea temporis nihil est allatum a V. R. Dne.: quae scire procul dubio cupit, quae hic acta sint. Fuit Constellatus² non paucos dies apud Primatem³, in magno apud eum honore habitus. Prodisse illi subinde adventanti obviam dicitur ad gradum usque, quod vix etiam primariis facit Consiliariis; necessaria ad victum

omnia affatim suppeditasse. Post plurima secreta colloquia misit eum tandem ad Aulam. Huc cum venisset, postridie quam venerat, accessit tamen ad Rmum. Dnum.⁴ sub horam prandii. Nihil is fecit eiusmodi, quale Primas; habito nihilominus secreto cum eo colloquio, prandio eum excepit. Ex eo tempore non venit amplius in aedes illius, praeterquam cum valediceret. Bis apud S. Mtem. Regiam secretam habuit audientiam semotis omnibus arbitris. Apud Reginalem Mtem. in summa esse gratia dicitur. Quibus de rebus egerit, nos nescimus. De bonis quidem Puczeko non obtinuit, quod petebat; privatis in causis suis aliquid fortasse profecit. De Burggrabiato quin actum sit, dubium non est: utrum impetratum aliquid, incertum. Quod magnorum Regum Oratoribus non contingit, quamlibet secretam habeant legationem, absque Procancellario expeditus est. Ita fit, quae conduntur ab uno, destruuntur ab altero. Gloriabitur procul dubio cum ad suos redierit, neque non habet, unde gloriatur. Multa de se promittit, si factus sit Burggrabius: omnia restituta iri in statum pristinum, Pancratium⁵ ex urbe exterminatum iri. Quae si praestaret, esset tanti munus hoc illi mandari. Mihi dixit, se delatum esse Rmo. Dno. ac mihi quoque, sed praeter meritum suum. Hac ipsa de re egit cum Rmo. Dno. Ego cum negarem scire me quicquam, certo se cognovisse respondit, ac scire se, per quem sit delatus. — Haec scribenda R. Dni. V. putavi, cui et nova mitto, quae a Baptista Italo servitore Rmi. Dni. missa huc sunt, qui duobus tantum abfuit milliariibus a loco, ubi proelium⁶ est consertum. Deum precor etc. Ex Brzescie VII Id. Iulii.

Venit hodie adversarius nepotis V. R. Dnis., qui functus est legatione apud Caesarem catholicum⁷. Is quae nova attulit, etiam descripta mitto. Litteras in Urbem nunc expedio, quibus adiungam fasciculum V. R. Dnis. Dies electionis Episcopi Posnaniensis⁸ constitutus est ultima Augusti. Siletur nunc.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 35 chirogrph., in dor.: „XXIII Iulii Varmie.“

¹ Cf. N. 161. ² Cf. N. 148 adn. 12. ³ P. Gamrat. ⁴ Maciejowski. ⁵ Cf. N. 159.

⁶ Proelium apud Cerisole 14 Aprilis procul dubio putat, v. N. 166 adn. 15. ⁷ His fere diebus rediit Spira, accepto responso Caesaris 2 Iunii, Martinus Wolski. Quem ab Isabella Regina Hungariae ad se missum, Sigism. I ad Carolum V miserat atque reversum mox ad Isabellam redire iussit. C. Nar. 61, 52 et 63. Hunc ad Canonicatum Varm. promovere voluisse Bona Regina videtur, cum Maciejowski Caspari Hannovio, D. nepoti, faveret. ⁸ Post mortem Sebastiani Branicki † 6 Mai 1544; Długossii Vitae Ep. Posn. ed. Treter.

165. [Circa Iulii 15 Brześć]¹.

Hosius nomine Samuelis Maciejowski [Dantisco].

(Quae cum Rege et Regina egerit, nuntiat et conditionem Aulae deplorat.)

Quae in scheda scripsit ad me R. Dtio. V., ea cum S. Mte. Regia communicavi, cum praesens adesset Reginalis Mtas. Legi utrique schedam, iis tamen omissis, quae ad rem non pertinebant. De Regia Mte. certo possum polliceri V. R. Dni. quod grata ei accidunt, quae ab ea profisciscuntur omnia, neque est, quod dubitet, quin sit apud Mtem. eius valde gratiosa. De aliorum² in se gratia per me quidem licet, ut sibi quidvis R. Dtio. V. promittat; sed ego tamen, quid ea de re scribam, non habeo, neque sponsor esse animi cuiusquam et voluntatis possum. De Constellato³ quae scripsit R. Dtio. V., legi Principibus. Quin ille de me dixerit ea, quae ad R. Dnem. V. sunt delata, mihi quidem dubium non est. Nam et Reginalis

Hosii eplst. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

Mtas. etsi auctorem non nominavit, tamen se quoque accepisse dixit me audiente in Regia praesentia, quod melius omnia casura fuissent, si ego profectus non essem¹. Hoc etiam adiecit, questum esse Constellatum, quod secum asperius egissem ac durioribus eum verbis aggressus essem; quod meum factum reprehensione dignum iudicabat. Cui ego respondi: me nequaquam ire inficias, quin libere cum eo egerim, quem sciebam esse caput et fontem malorum istorum omnium, quae sunt Gedani exorta; sed ut ita agerem, postulasse personam, quam tum gerebam: cum enim abiecta privata persona, Regia mihi fuisset imposita, minime decere videbatur, ut blande ac submisce cum eo agerem, cuius unius prope opera et multa indigna patrata et ipsa Christi religio Gedani esset proculcata.

Videt R. Dtio. V., quae sit nostra conditio, qui non postremum inter Regni Consiliarios locum obtinemus, qui fidem nostram et erga Deum et erga Principem intemeratam retinemus. Levibus hominibus clanculum de nobis quidvis comminiscendi potestas permittitur, nobis respondendi facultas non datur. Scilicet, qui fidem semel Deo datam violavit, is iam plus est fidei habiturus. Non dubito, quin is non modo de me, verum et de V. R. Dne. multa falsa detulerit, fortassis non tam ipse sua voluntate, quam instructus ab eo², a quo huc missus est. Nam hae artes in Aula Regia nunquam adhuc fuerunt post hominum memoriam, quibus nunc sursum atque deorsum omnia misceri videmus. Utinam vero iis potius, a quibus profisciscuntur, quam Regno universo sint exitio. Nihil est mirum non esse quicquam Gedani profectum: quandoquidem quae per unum tela textitur, per alium retextitur. Adhuc Marienburgi cum essem, olfaciebam istud, priusquam ex Aula discederem omnes conatus adhibitos fuisse, ut rebus omnibus infectis redirem. Sed me recti conscientia solabar; acta enim sunt a me summa fide omnia: quod si non respondit eventus, aliorum id culpa accidisse dubium non est; quos cum adiumento esse oportuerit³, magno fuisse impedimento videbam. Sed de his satis. Negat Majestas Reginalis de Burggrabiato quicquam actum esse: utrum ea de causa, ut ne ego impediam, nescio, sed D. Georgio Schefke⁴ me non defuturum certo sciat V. R. Dtio. Non possum eam celare, quod ab amico secreto mihi dictum est, legatum esse designatum Constellatum ad Regem Galliae affinitatis conciliandae causa. Id ego quaeram adhuc ex Mte. Regia ac, si quid certius cognovero, faciam V. R. Dnem. certiozem. Hoc scio, cum cubicularius isthuc esset profectus cum litteris comitialibus, ei litteras ad Constellatum a Reginali Mte. esse datas, ita ut magna nunc inter eos esse coniunctio videatur, quorum animi fuerant paulo ante disiunctissimi.

B. Czart. MS. 1618, f. 933, scheda manu Hosii scripta, a Maciejowski subscripta, sine inscriptione, loco, die, anno.

¹ Cf. N. 164 et 166. ² Bonae Reginae cum suis. ³ Cf. N. 148 adn. 12. ⁴ Gedani, cf. N. 159. ⁵ Ducene Prussiae? cf. N. 166. ⁶ Episcopumne Vladisl., Dzierzowski, legationis suae in Prussiam collegam, vult incusare? ⁷ Cf. N. 153 adn. 15.

166. Iulii 15 Brześć.

Hosius (Dantisco.)

(Litteras in Urbem de Alexandro iam missas esse; quae de Caesare scribantur; quae cum I. a Werden sint acta.)

Quae hic a Constellato acta sint, et ex litteris¹, quas cubicularius attulit, et ex scheda² Rmi. Dni., quam nunc adfert Mauricius³, R. Dtio. cognoscet: eadem

repetere necesse non est. Litterae in Urbem⁴ missae sunt ac servitori Rmi. Dni.⁵, Conopnicki⁶, inscriptae, cui etiam exempla missa sunt, quae cum nepote⁷ R. Dnis. V. communicare iussus est. De D. Ioanne⁸ mihi nunquam fuit dubium, quin Alexandri partibus faveret, sed honorari medicum oportet propter necessitatem. Litteras nepotis R. Dnis. V. legi; metuo, ne Regiae tardius perferantur: in ipsas enim vacationes incident. Sed menses aliquot peregrinando consumpsimus neque certi hominis potestas dabatur, qui eas in Urbem perferret. Spero equidem terrorem iniectum iri iis, qui Regiae detrahunt dignitati. De Locka⁹ invitus audio, quod non est in officio: ne nos quidem scimus hic, quid agat, quid cogitet, aut ubi locorum sit. Ipsius res agitur, ipse viderit. Cum vicino¹⁰ esse in gratia R. Dnem. V. gaudeo. Constellatus quo loco sit apud eum futurus, nescio, quandoquidem duos parietes de eadem fidelia dealbare vix poterit: intelligit, credo, quid velim R. Dtio. V. Rmus. Dnus. vehementer est animo erga eum exacerbato; omnia se facturum dixit, ut ne claves civitatis¹¹ ei credantur. De pace¹² cum Danis spes quidem est non exigua, sed confecta iam esse non videtur, sicut ex particula litterarum D. Mischkowski¹³ R. Dtio. V. cognoscet. De terribili casu illo secus se rem habere narrat Volski¹⁴. Deiectos quidem tempestate quosdam equites, sed nihil inde detrimenti accepisse, praeterquam quod unus equus crus fregit. De clade illa¹⁵ verum est, sed verum et hoc, quod prophético spiritu R. Dtio. V. praedixit. Iam enim ignominiam hanc quodam glorioso facinore Marchio Guasti compensavit; quod quo magis ita esse credat, mitto quae ex Aula Smi. D. Roman. Regis de ea re scripta sunt. Sed et Lucenburgum iam in Caesaris potestatem pervenit¹⁶. Spero equidem, quod respiciet Deus divos fratres et eorum consilia fortunabit. Quorum alterius filia¹⁷ uno omnium ore in gratia esse dicitur. Nondum advenit desideratus¹⁸, sed octavo ab hinc die venturus dicitur: quid futurum sit, videbimus, neque latebit R. Dnem. V.

De causis quibusdam iudicialibus a Dant. sibi commendatis, praecipue de causa contra abbatem Pelplinensem.

Recte facit R. Dtio. V., quod commento illi de 50 aureis non credit, nam ne teruncius quidem unus mihi promissus est. Fateor equidem, obtrusos esse mihi nequicquam recusanti duos aureos non alia de causa, quam ut aditum pararem ad Rmum. Dnum. Sed certe si 1000 darentur, tanti mihi non essent, ut iniustam causam adiutam vellem. Credat mihi R. Dtio. V., usu venisse nonnunquam, ut et promissis magnis onerarer et prae manu darentur non contemnenda; sed me tamen adduci nequaquam potuisse, ut contra fidem meam facerem, quae solidior est et firmior, Deo gratiam suam suppeditante, quam ut vel Croesi opes eam possint expugnare. Melius est enim nomen bonum, quam divitiae multae. Habebit R. Dtio. V. mandatum his adiunctum, per quod sententia conservatur in suo robore, ita tamen, quod suis exceptionibus utendi potestas Abbati permittitur. Quod Glasaur attinet, obtinuit is insolita forma litteras moratorias, quo tempore ego fui Cracoviae. Miserat ad me Constellatus, ut ad me adeundi potestatem sibi facerem. Ego me potius ad illum venturum dixi; ac praeverti eum: existimabam enim seriis de rebus mecum acturum. Ille mihi litterarum exemplum protulit gravi cum querimonia, quod eiusmodi ex Cancellaria prodiissent, rem vehementer exaggerando ac Lutheranismo etiam ipso magis detestando. Habere se in mandatis dixit, ut coram Regia Mte. . . .¹⁹, quae dari litteras hoc genus prohibuisset, sed se tamen minime facturum, si melior ratio inventa sit, qua succurratur creditoribus, et litterae istae

confirmentur. Qua de re scriptas etiam a Senatu ad Rmum. Dnum. litteras ut eas perferrem, dedit. Cum legerem exemplum, sum certe miratus: ac excusavi, ut potui, Rmum. Dnum. Ceterum litteras a senatu ut ipse redderet, satius esse dixi. Contendit ille, ut ego potius: quod feci ac ex Rmo. Dno. cognovi, quod ea forma litteras invitatus dederit contendente hera²⁰ et Primate²¹, se vero frustra renitente. Quare iussit, quod ei significarem, ut coram Regia Mte. quereretur. Quod ita significando eum ad me pro responso mitteret. Quomodo ille postea rem egerit, nescio; hoc tantum scio, quod misit hera, ut loco quinquennii biennium scriberetur, ut adiungeretur, quod creditoribus satisfacere teneretur, se expleto biennio soluturum et executio facta ne impediretur. Quae ita scripta sunt, cumque vellet ipsa litteras Gedanum mittere, sui id officii esse dixit Rmus. Dnus., seque missurum. Litteras tamen, quibus prorogatio data est Gedanensibus annum suum Regiae Mti. solvendi ad natalem Christi proximum, ei ut mitteret dedit. — Haec ego pluribus scripsi, ut quomodo res acta sit R. Dtio. V. cognosceret. Videtur itaque iam non esse necessarium, ut quo volebat exemplo ad Glasaur litterae scribantur, cum datus ei salvus conductus sit iam valde lacer. Si tamen opus esse iudicaverit, mittentur. Deum precor etc. Ex Brziiescz Idibus Iuliis.

B. Saxo-Gothanae MS. 361 f. 24 chirogrph., sine inscript.

¹ N. 164. ² N. 165. ³ Cf. N. 84 adn. 5. ⁴ D. d. 3 Iulii, cf. Append. ⁵ Maciejowski. ⁶ Cf. N. 102 et 109. ⁷ Caspare Hannovio. ⁸ Cf. N. 66. ⁹ Cf. N. 121. ¹⁰ Duce Prussiae. ¹¹ i. e. Burgrabiatus Gedanensis. ¹² Imperatoris. ¹³ Qui missus est ad Carolum V, cf. N. 151, adn. 7. ¹⁴ Martinus, qui ex legatione ad Caesarem revererat, cf. N. 165 adn. 7. ¹⁵ Exercitus Caesaris apud Cerisola in Pedemontano 14 Aprilis. ¹⁶ Mense Maio. ¹⁷ Regina Elisabeth, uxor Sigis. Augusti. ¹⁸ Sigismundus Augustus. ¹⁹ Verbum deesse videtur. ²⁰ Bona Regina. ²¹ Archiep. P. Gamrat.

167. Iulii 21 Regiomonte.

Albertus Dux Prussiae Hosio.

(*Legatum suum et negotia sua commendat.*)

Salutem et benevolentiam nostram. Reverende ac doctissime, sincere nobis dilecte. Cum certis quibusdam de causis et arduis negotiis exigentibus ad S. Regiam Mtem., dominum nostrum clementissimum et avunculum carissimum, nostrum legatum, Nobilem ac Generosum fidelem nobis dilectum Assuerum Brandt, Consiliarium nostrum, mitteremus, praeterire non potuimus, quin ad Dnem. V. quoque illi mandata referenda daremus. Quare magnopere petimus Dnem. V. eidem consiliario nostro facilem aditum ac audientiam concedere atque eam, quam nobis si coram adessemus, fidem in iis, quae nostro nomine exponet, adhibere, nec non nostra negotia apud S. Regiam Mtem. et Regni ordines atque consiliarios suo auxilio, consilio ac sententia iuvare ac provehere velit. Nos dabimus operam, ut Dni. V. in re longe maiori vicissim amanter gratificari queamus, quam diu feliciter valere atque ad Nestoreos usque annos vivere ex animo optamus. Datae Regiomonte XXI Iulii.

B. Czart. MS. 1606, archetyp., inscrip.: „Revdo. ac doctissimo sinc. nob. dil. Dno. Stanislae Hosio, Cracovien. Cantori (!) Varmiensiue Canonico, I. U. D. et S. R. Mtis. Secretario“.

168. Augusti 5 Brześć.

Hosius Dantisco.

(*De aliquot nominationibus.*)

Satis mirari non possum, quod neque Psitacus¹ huc advolavit, neque Mauricius². Quintusdecimus enim dies agitur, cum R. Dtio. V. Commissarii³ munere Marienburgi functa est. Quid ibi actum sit, nihildum scimus. Apud nos nova haec sunt: Episcopum Posnaniensem habemus D. Regni Cancellarium⁴; qui statim ut est renunciatus Episcopus, sigillum maius, quod habebat, Regiae Mti., quae iam convalescit, tradidit. Cui dabitur, nescio; in Comitibus Regni, Deo bene iuvante, cognoscemus. Castellanus Radomiensis factus est frater Rmi. Dni. D. Stanislaus Matziieowski, qui fuit antea Sarnoviensis⁵. — Ex Hungaria quae sunt allata, mitto. Matrimonium⁶ bene procedit. Comitatus Magni Ducatus nondum coepta sunt. Expectatur dignitatum et officiorum distributio. Servet Deus etc. Ex Brziieszcze Nonis Aug.

B. Czart. MS. 1618 f. 539, chirogrph., in. dor.: „XV Augusti“.

¹ Cf. N. 149 adn. 1.

² Cf. N. 84 adn. 5.

³ Ad redimenda bona Pucko, cf. N. 161.

⁴ Paulum Dunin Wolski.

⁵ Cf. N. 143.

⁶ Proculdubio de Sigism. Aug. et uxore eius loquitur.

169. Augusti 17 Brześć.

Hosius nomine S. Maciejowski Dantisco

(*Quo animo Bona Regina litteras Dantisci acceperit; de valetudine Regis, de Loca Romam proficiscente.*)

Litteras R. Dnis. V. legi Regiae Mti., cum et Regina adesset; ita enim existimabam, in qua etiamnum opinione persto, quod nihil sint R. Dni. V. fraudis allaturae. Etsi enim fieri potest, ut nonnihil initio sint molestae, tamen olim ad demerendam gratiam uberiores pertinebunt; nam qua nunc est erga Constellatum¹ gratia, non est dubium, quin ea nequaquam sit duratura; nam haec ipsa, quae illi tractanda sunt comissa, citius opinione multorum dissilire gratiam hanc facient; ac futurum est, ut olim dicat: „Recte ille praedixerat ac praemonuerat me, sed ego parum prudenter feci, quae rectis illius consiliis obtemperare nolui.“ Non semel hoc ab ea ita dictum audiui. Non erant quidem illi gratae litterae R. Dnis. V., sed animadvertere tamen licuit, quod eam consilii paenituerit nonnihil, utcunque fateri pudebat, quod talem provinciam illius humeris imposuisset. Sed et litteras V. R. Dnis. utrasque illi misi neque dum enim in illis, quas ad me scripserat, legeram, quod alteras tantum mitti vellet. Quo animo acceperit, ex illius responso R. Dtio. V. cognoscet; inde etiam fiet certior, quam sit illud verum, quod sit ille in Galliam legatus designatus². Nam hic ego certi adhuc aliquid elicere non potui. — Regia Mtas. iam convaluerat, sed hesternae nocte iterum incidit in gravem morbum. Laborat enim dyssentaria. Medici esse videntur terrore perculsi. Deus Mtem. eius servare dignetur. — Locka³ meus iam in Italiam proficiscitur. Etsi sumptus apud me cenum superat, ac tenuiores sunt opinione multorum facultates meae, quando tamen id postulavit a me R. Dtio. V., annum et ipse illi praestabo; neque enim dubito,

quin, quam spem ostendere visa est cum essemus Marienburgi, neque ipsa eum R. Dtio. V. sit ope sua destitutura.

B. Czart. MS. 1599, scheda manu Hosii scripta, litteris Maciejowski manu secretarii scriptis annexa.

¹ I. a Werden, cf. N. 148 adn. 12. ² „Submonet nos V. Ptas., satisne ex dignitate Regia commissa sit tanta provincia tractandi matrimonii ei personae, quam V. Ptas. novit. Non novum est res magni momenti tractari interdum solere per homines status mediocres, sed sciat Ptas. V., nihil ei homini istius modirerum commissum esse et famam rumoremque hac de re isthic sparsum vanum esse.“ Bona Regina Dantisco, 16 Augusti, archt. MS. 16c1 B. Czart. — „Hortatu domini Mauricii abitionem hinc adornantis submonui Reginam dominam meam, num vellet R. Dni. V. aliquid ad eius litteras respondere. Mtas. sua pauxillum illud de negotio matrimoniali rescribere iussit, in quo quid aliud causae sit, non satis perspicio, nisi quod illa in negotiis eiusmodi secretior esse vult et ea ab oculis nostris abscondit. Nec Rmus. Dnus. Plocen. credita haec sibi habet.“ Stan. Górski Dantisco 17 Aug., MS. B. Czart. 247, chrgr. ³ Cf. N. 67, 109, 121.

170. Augusti 18 Brześć.

Hosius Dantisco.

(*De Loca, Werdeno, legato Caesaris; de causis iudicialibus privatis causaque Gedanensi.*)

De Domino Locka quid aliud scribam, non habeo, nisi quod est hic adhuc; brevi tamen in Italiam cogitat proficisci, nisi quod sumptus non habet. Rmus. Dominus¹ promisit, se quoque annui nomine daturum aliquid; in V. R. Dne. quoque spes est, quod eum desertura non sit. Ego tot annis ex Cantoria ne teruncium quidem accepi; nuper, ut audio, per Venerabile Capitulum est constitutum, ut mihi fructus darentur; qui si dabuntur, donavi eos Domino Locka quantisper in Italia fuerit. — De Stellione² nos hic adhuc certi nihil habemus, quod in Galliam sit legatus. An ipse gloriatus ibi sit de hoc, vellet Rmus. Dominus certius cognoscere. De clavibus curae Rmo. Domino futurum est, ut ne dentur, nisi cui dandas putat R. Dtio. V. De Caesare scribit huc Langus³, quod prima Iulii Lingones populos subegerit eorumque oppidum et arcem munitissimam⁴ vi expugnaverit, quod ad Troiam⁵ nunc sit, quae sex (!) miliaribus distat a Lutecia. Venit huc legatus eius insignis D. Alphonsus de Arragonia, Regii sanguinis, propinquus Sermae. Reginae nostrae; Cracovia scribitur nudiusoctavus egressus. Caesari Turcarum dicitur filius natu maximus rebellare. Sereniss. D. Romanorum Regem ferunt habere viginti millium exercitum. Faxit Deus, ut fructum ex eo capiat aliquem. Hic nondum coepta sunt Comitia. — Quod affinem attinet R. Dnis. V., quandoquidem de Ecclesiae bonis illi cum Abbate controversia est, non est visum Rmo. Domino, ut praecipitanter aliquid ageretur. Nihil hoc obfuturum putat R. Dnis. V. affinis iustitiae, si causa diligentius examinetur. Negat Abbas⁶ in sententia lata esse ullam aestimationis bonorum mentionem, de qua si verbo iudices meminissent, appellaturum se fuisse. Dicit praeterea, ex iisdem bonis aliis etiam creditoribus esse satisfactum. Supplex petit, ut fiat sibi causam suam dicendi potestas, neve indicta causa condemnetur. Qui tamen cum huc nuper misisset, nihil eorum, quae petiit, obtinuit; neque enim vellet Rmus. Dnus. alterutri parti favere, sed solam veritatem elici. Commissionem et ad Glasaur mandatum habebit huic fasciculo inclusum. — Conditiones pacis cum Daniae Rege confectae huc allatae non sunt. In Pucensi causa multum hic fuit difficultatis, neque adhuc satis omnia sunt extricata. Sed commissio⁷ tandem scripta est, quae R. Dni. V. mittitur unacum

exemplo mandati. Domino Praeposito⁸ novus iterum labor accedet. — Litteras C. signatas ante triennium Syndicus⁹ Vilnam attulerat. Ostensum illi fuit, quod contra civitatem facerent, sed credere noluit. Nunc istis litteris futurum est, ut de Commendatoriae proventibus in dubium veniant, de quibus nunquam Principes cogitarunt. Est haec poena peccati. Si quid videbitur ommissum in commissione, dignetur me R. Dtio. V. facere certiore. Cuius me gratiae etc. Ex Brziiescze IV Cal. Sept.

B. Czart. MS. 1618 f. 543, chirogrph. i. d.: „XXIII Augusti“.

¹ Maciejowski, cf. N. 169. ² = Constellato, v. N. 148 adn. 12; cf. etiam N. 169. ³ Cf. N. 184. ⁴ Ligny. ⁵ Troyes ad Sequanam? ⁶ De Abbate Pelplinensi loqui videtur, cuius causa iudicialis cum quodam affini Dant. in ep. N. 166 commemoratur. ⁷ D. d. 15 Augusti, cf. Lengnich I 269. ⁸ Varm., Plotowski. ⁹ Gedanensis, cf. N. 124 adn. 4.

171. Septembris 9 Brześć.

Hosius Dantisco.

(De legato Caesaris, de Turcis, de Gedanensibus, de Comitibus in Lituania et Polonia.)

Cum certi hominis potestas daretur, nolui^a meis litteris vacuum eum dimittere. Quae sint in commissione addita, posteaquam legerit R. Dtio. V. cognoscet. Orator Caesaris¹ in publica legatione nihil aliud quam gratulabatur matrimonium et Smam. D. Reginam Elisabetam commendabat. Nudiustertius cum iuniore, heri cum seniore Rege semotis omnibus arbitris est collocutus. Hodie aut cras legationem aliam exponet coram utroque Rege et uno aut altero ex intimis Consiliariis. Quae secretius egerit, nescio, quamvis liceat suspicari. — Qui nunc est rerum status, bonis omnibus displicet. De desiderato dico. Quae ex castris Caesaris scripta sunt, etsi paulo vetustiora, communicabit D. Elbingensis², nam describendi facultas non dabatur. Nos hinc brevi discessuros spes est. Cupio pridem praecedere, sed ut id facere liceret, adhuc obtinere non potui. Beglerbeck cum non contemnendis Turcarum copiis est in Hungariam ingressus. Perdat eum Deus. Gedanenses Mti. Reginali scripserunt, se novas inscriptiones non parvarum summarum super bona Pucensia reperisse. Cum Regia Mte. et cum Cancellaria nihil est amplius eis negotii. Comitibus Lituanorum coepta sunt die Iovis proximo superiore³. — Piotrkovia conflagravit. Ad curias tamen dominorum non pervenit ignis. Comitibus Regni Cracoviae habita iri spero: quando, nescio, sed puto post Natalem Christianum. Opto R. Dnem. V. diu esse incolumem et felicem etc. Ex Brziiescze V Id. Sept.

a) MS.: *noli*.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 37. chirogrph. i. d.: „XX Septemb. Elbing.“

¹ Cf. N. 170. ² Castellanus, Stan. Kostka. ³ 4 Septembris.

172. Octobris 7 Brześć.

Hosius Dantisco.

(Cracoviam se reverti; quae legatus Brandenburgensis egerit; Regem filio administratione Lituaniae cedere.)

Miror, quod de bonis Pucensibus tam longo tempore nihil adferatur. A Gedanensibus venit celer nuntius hesterno die, qui mira narrat et futurum hic hodie

dicat Magistrum Iacobum¹. A Dno. Thesaurario² nemo venit. Nos hinc die lunae proximo³, quod felix et faustum Deus esse velit, Cracoviam proficiscemur. Legatus Caesaris quae hic egerit, scripsi antea: nondum est absolutus propter morbum, quo male afficitur. Est et Marchionis Ioachimi⁴ legatus: venit petitum Episcopatum Posnaniensem pro nepote Regio⁵ infante adhuc, aut ut de primo saltem vacaturo Episcopatu illi provideatur; quanquam non Marchionis ipsius, verum uxoris legatum agit. Non modo rem non obtinuit, nam post festum venit, sed neque spem⁶. Magnus Dux Lituaniae iam re ipsa futurus est Smus. Rex adulescens, cui omni administratione cedit pater. Uxorem secum Vilnam abducit. Neque de Caesare neque ex Hungaria quicquam huc adfertur. Deum precor etc. Ex Brziieszcziie Nonis Octob.

B. Czart. MS. 1618 f. 547, chirogrph. i. d.: „XXVII Octob.“

¹ Cf. N. 121 adn. 7. ² Terrarum Prussiae, St. Kostka. ³ 13 Octobr. ⁴ Electoris Brandenburg. ⁵ Sigismundo, filio Ioachimi II et Hedvigis filiae Sigismundi Regis. ⁶ Responsum regium legato Ioachimi II, C. Nar. 61, 144.

173. Octobris 13 Brześć.

Hosius Dantisco.

(*Regem a Gedanensibus laesum Cracoviam reverti.*)

Magister Iacobus quemadmodum sit absolvendus — nondum enim est absolutus, — ex Rmi. Domini litteris¹ cognoscet. Vehementer offensa est Mtas. Regia², quanquam Reginalis Mtas., ut narrat Magister Iacobus, excepit eum non inhumaniter³. Consilium R. Dnis. V. probatur Rmo. Domino; idem et ipse censet, sed de constantia metuit, ne idem accidat, quod in Piitrckoviensibus(!) Comitiis, ubi dici potuit: „parturiunt montes“⁴. Nam texi videtur tela Penelopes. — Novarum hic rerum nihil est, nisi quod hodie Deo duce nos cum Sermo. Rege seniore Cracoviam⁵, Regina vero Elisabetha Vilnam proficiscitur cum suo. Quae sit animi nunc distractio, facile R. Dtio. V. coniecturam facere potest: sumus enim in procinctu. Quamobrem dabit veniam brevitati; Mauricium⁶ aut Psitacum⁶ in horas expectamus; per eum scribentur omnia fusius. Deum precor etc. Ex Brziieszczie III Id. Octob.

a) MS.: *Rege Cracoviam seniore.*

B. Czart. MS. 1618, f. 549, chirogrph., i. d.: „XXI Octobr. Wormenit.“

¹ „Tulit graviter S. Mtas. Reg., insolenter se Gedanenses gessisse et omnino decrevit exemplum in eos edere, sed prius deliberare vult ea de re cum Regni Consiliariis. Magistro Iacobo vero nihil est aliud responsum, quam ut rediret ad suos, Mtem. R. deliberatum iam habere, quid faciat“. Maciejowski Dantisco 11 Octob., MS. B. Czart. 1599, archetyp.; cf. Lengnich Gesch. Preus. I 275. ² „Studium V. Ptis. in bonis nostris Pucensibus redimendis tam gratum nobis accidit, quam fuit Gedanensium rebellio molesta; ac quemadmodum illos audaciae huius suae paenitebit, ita futurum est, ut Ptas. V. ex fide hac sua atque officio solidam percipiat voluptatem.“ Sigism. I Dantisco, 12 Oct., MS. B. Czart. 1601, archetyp. ³ „Cognovimus ex litteris Ptis. V. et Stanislai Costkae indignum et gravi animadversione dignum facinus Gedanensium adversus Reg. Mtem., dominum eorum, commissum; cognovimus etiam, quis sit auctor huius temeritatis. Reg. Mtas. in tanta rei magnitudine nonnihil fortasse est deliberatura et rem hanc in Consiliarios delatura.“ Bona Regina Dantisco, 11 Oct., ibid., archetyp. ⁴ Cf. N. 151. ⁵ Cf. N. 84 adn. 5. ⁶ Cf. N. 149 adn. 1.

174. Novembris 17 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Nova descripta mittit, alia nuntiat.*)

Qui responsum huc attulit ex Graudentinis Comitibus, nullas a R. Dne. V. mihi litteras attulit; nihilominus scribam per eum, si quid scriptu dignum occurreret, spero enim tandem aliquando absolutum iri. Sed neque Dni. Costcka nepotem vacuum meis ad R. Dnem. V. litteris dimittere volui, per quem pacis¹ conditiones inter Caesarem et Gallum mitto. Scripseram ex Parczow R. Dni. V. per Magistrum Iacobum²; quae litterae num sint illi redditae, nescio. Sed ea scripseram, quae una mecum Magister Iacobus audivit ex ore Palatini Sandomiriensis³, quae tamen falsa fuerunt. Palatinus Masoviae⁴ frater Rmi. D. Archiepiscopi mortuus est; in demortui locum suffectus est frater⁵ Vladislaviensis Episcopi, qui habet in matrimonio sororem Dni. Soboczki⁶. Deum precor, ut R. Dnem. V. diu servet incolumem et felicem. Subsequentur brevi et Napolski et Cubicularius. Per eos plura. Interea me gratiae R. Dnis. V. commendo. Cracovia XV Cal. Decem.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 39, chirogrph., i. d. „VIII Decembr.“

¹ Crespy factae d. 14 Septemb. ² Cf. N. 131 adn. 7. ³ Ioannis Tęczyński. ⁴ Ioannes Gamrat. ⁵ Ioannes Dzierzgowski. ⁶ Thomae, cf. N. 60, 186.

175. Novembris 22 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*De causa Pucensi; quae nuntius Ducis Prussiae et legatus Caesaris egerint.*)

Haud scio, an acciderit longo iam tempore, ut absque R. Dnis. V. ad me litteris nuntius huc veniret. Napolski mihi nullas attulit, sed ego nihilominus pro officio meo scribam ea, quae scire velle R. Dnem. V. putavero. Causa Pucensis fuit hic iterum cognita; neque defuerunt, qui factum Gedanensium tueri cupe- rent, qui grandes libellos ad Consiliarios miserant; sed luce clarius apparuit postea, quod nullam haberent querendi causam: cum ipsi potius Mti. Regiae, quam ipsi Mtas. Regia fecerit iniuriam. Quid sit illud, quod terruerit R. Dnem. V., non satis intelleximus. Ill. D. Prussiae Dux hac ipsa de causa nuntium huc suum miserat, quod se accepisse diceret, Oratorem Caesareae Mtis.¹ secreto cum S. Mte. Regia egisse nescio quid de terris Prussiae. Quid tamen illud esset, non explicavit, sed obtestatus est Rmum. Dnum.², ut quicquid esset, se redderet certio- rem. Ceterum Orator de terris Prussiae ne verbum quidem cum hic esset fecit; ipsi sibi somnia fingunt nonnulli. Comitibus Regni ad Epiphaniarum diem³ edicta sunt. Deum precor etc. Crac. X Cal. Decemb.

Cardinalis Sanctorum Quattuor⁴ dicitur esse mortuus.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 40 chirogrph., i. d.: „XI Decembr. per Napolski“.

¹ A. de Arragonia, cf. N. 170. ² Maciejowski. ³ 6 Ianuar. 1545. ⁴ Anton. Pucci, qui erat protector Regni Pol., cf. N. 25 adn. 3, † 14 Octobr. 1544, v. Ciaconius-Oldoinus, III 523; cf. etiam Theiner, II, 612.

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

22

176. Novembris 23 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Quae a Rege Consiliariis Prussiae sint scripta.*)

Cuius generis responsum datum sit ad postulata Dnorum. Consilianorum, ex litteris ad eos datis¹ R. Dtio. V. cognoscet. Quod tardius est absolutus nuntius, in causa fuit ea res, quod registra ad manum non habuimus, ex quibus exactorum nomina cognoscere licuisset; sed postea non expectatis registris, quae sunt in Poltowsko², missus est cubicularius cum litteris ad exactores obsignatis quidem, sed absque ulla inscriptione. Petiit Rmus. Dominus³ et a R. Dne. V. et a D. Castellano Elbingensi⁴, ut iis, qui ante exactores fuissent, inscriberent. Quod autem scriptum est exactoribus, ut pecuniam asservarent usque ad aliam informationem Regiae Mtis., ideo factum est, quod utrum ipsi exactores Marienburgum deportare pecuniam, aut alibi prius deponere tenerentur, ignorabamus. Quo dubio etsi nos liberatos iri confidimus, cum erunt allata registra, faceret tamen operae praetium R. Dtio. V., si ipsa suis litteris scrupulum hunc nobis eximeret. Porro de tribus clavibus⁵ assensa est S. Mtas. Regia. Vicepalatinum ut haberet, serio mandavit Mtas. Regia Palatino Culmensi⁶; nemo autem nominatus est, quod nullius fuit nomen suggestum. Nova mitto a Dno. Sigismundo⁷ Vienna missa. Deum precor etc. Crac. IX Cal. Decemb.

B. Czart. MS. 1618, f. 553 chirogrph., i. d.: „XI Decembr. per Napolski“.

¹ A Rege, d. 18 Novembr, Corp. Narusz., 61, 113. ² Cf. N. 40. adn. 3. ³ Maciejowski. ⁴ Stan. Kostka, cf. N. 150 adn. 6. ⁵ Cf. N. 141. ⁶ Ioanni de Lusianis (von Lossainen), Lengnich I, 271. ⁷ De Herberstein procul dubio.

177. Decembris 7 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*De Sigismundo Augusto eiusque uxore; de schola Regiomontana.*)

Quin grata R. Dni. V. fuerint ea, quae scripsi de Magno Ducatu Lituaniae¹, dubium mihi non est. Cui enim, modo homo sit, gratum id non sit? Sed gratiora procul dubio cognovit ex Mauricio²: nam qui huc veniunt, omnes non nisi grata et iucunda adferunt. Nuper quidam narravit, esse Regem iuniorem in venationem profectum, sed non absque Regina, quod est non parvae animorum coniunctionis signum evidens. Sed scripsit ipsa Regina manu sua Rmo. Dno.³, cuncta sibi isthic feliciter et ex animi cedere sententia, neque se quicquam in coniuge suo Sermo. desiderare. Magis autem augebit ea res coniunctionem inter eos mutuam, quod iam dos integra repraesentatur, quae ad Natalitia Christi festa mitti debet. — Ex Comitibus⁴ allatae quidem fuerunt litterae R. Dnis. V. et ad Regiam Mtem. et ad Rmum. Dnum., sed ad me nullae. Morae causa iam est aliquoties R. Dni. V. perscripta. De oppidanis R. Dnis. V. Vartenbergensibus⁵ adhuc in Brziieszcze cum essemus, confecta fuisse et scripta, quae cupiebat, memini, neque satis mirari possum, quod in manus R. Dnis. V. non pervenerint. Dno. Culmensi⁶ non est data libertas nisi ad decennium, Vartenbergensibus ita ut petitum est. Attulit Napolski.

Orator Caesaris nihil eorum egit, quae nonnulli suspicantur⁷, sed non de nihilo tamen haec est orta suspicio. Monstri aliquid ali necesse est: schola impiorum nemini pio placet. Misit huc D. Culmensis Episcopus schedam typis excusam, qua invitantur omnes ad scholam istam⁸, in qua novum Deum, novum audiant Evangelium praedicari; ac consilium dari sibi petiit a Mte. Regia, num quod D. Dux a se postulat, in templis et locis publicis affigi schedam istam faciat. Quod ne faceret, serio Mtas. eius prohibuit: ac scribentur edicta, ne quis ex hominibus Regiae Mtis. eo proficisci audeat. — Rmus. Dnus. Mtis. Regiae litteras nunquam reddi vetuit, et suspectam incipit habere servitoris sui fidem, quem in Urbe alit, cui serio mandat, ut illas reddat adhuc, quamquam Cardinalis Sanctorum Quattuor mortuus iam est. In cuius locum suffectus est patruus eius, sed Protector Regni est designatus D. Alexander Cardinalis de Farnesio, nepos Pontificis⁹, etsi munus id ambiebat ille, qui in titulum Sanctorum Quattuor successit; ambiebat et Cardinalis Ferrariensis. Deum precor etc. Crac. VII Id. Decem.

Psitaci¹⁰ equus laborat ex pedibus, quare unum ex meis illi dedi, quem per omnem occasionem curabit huc R. Dtio. V. remittendum. Qui eum reduxerit, ei restituam equum R. Dnis. V.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 38, chirogrph., i. d.: „XVII Decbr.“

¹ Sigismundo Augusto a patre tradito, N. 172.

² Cf. N. 84 adn. 5.

³ Maciejowski.

⁴ Prussicis.

⁵ Cf. N. 63 adn. 2a.

⁶ Tid. Giese.

⁷ Cf. N. 175.

⁸ Academiam Regio-

montanam, quae d. 17 Augusti 1544 est inaugurata.

⁹ Theiner II, N. 612, 614.

¹⁰ Cf.

N. 149 adn. 1.

178. Decembris 11.

Dantiscus Hosio.

Rnde. Dne., Amice in Christo carissime et honorande. Salutem et studia fraterna. Bartolomaeus, Notarius provincialis Pomeraniae, *commendatur, ut H. ei in quibusdam negotiis apud Regem opem ferat.*

Arch. Ep. Frauenb. D. 70 f. 224., comment., inscript.: „ad Doc. Hosium“.

1545.

179. Ianuarii 4 Cracoviae.

Hosius (nomine Maciejowski Sigismundo Augusto Regi.)

(*De Kotwicz; quae de exsolvenda dote Elisabeth Reginae dicta et scripta sint.*)

De D. Cotwitz¹ moneo quidem sedulo, sed nihil promoveo. Hactenus responsum habere non potui. Difficilior paulo est Mtas. Regia: qua ex causa, nescio. Sed mea tamen opera illi defutura non est.

De rumoribus, quos sparserit Caesaris Orator, nihil cognovi², nisi ex litteris S. Mtis. V. Quid ab illo factum aut dictum sit, nescio: hoc unum scio, et Smi. Domini parentis et V. Mtis. nomine scripsisse me diligenter Smo. D. Regi Roman., quemadmodum ex litterarum exemplis, quae S. Mti. V. mitto, abunde intelliget.

Scribit S. Mtas. V. ad D. Castellanum Gnesnensem³, quod miretur dixisse me, quod nescirem, num de dote scripserit S. Mtas. V. Est quidem ita, quod hoc dixerim ab eo interrogatus; non quod nesciverim tamen, sed quod, utrum illi hoc a me dici vellet S. Mtas. V., dubitabam. Neque enim statim omnia promenda sunt, quae scit homo: an cum illo hoc communicari vellet S. Mtas. V., quod mea opera hac in re uti dignata esset, ignorabam. Sed posteaquam velle S. Mtem. V. intellexi, dedi litterarum exempla e vestigio legenda. Quare ne putet S. Mtas. V. alio id a me animo quam ita, ut scripsi, dictum esse. Quid sparserit Orator Caesaris, nescio, sed non videtur id quadrare cum litteris Dni. Sigismundi⁴, quas S. Mti. V. misi. In quibus certam spem ostendit, dotem integram primo quoque tempore numeratam iri. Accepi et alias litteras posteriores, quibus idem propemodum scribit ac spem ostendit, se ad Epiphaniarum diem praesto hic cum dote integra futurum, Qui dies non longe abest, sed nescio, quomodo nihil adhuc de profectione illius accepi; spero tamen prope diem adfuturum⁵, neque urgere desino modis omnibus, ut quo pactis faciat satis apud Regiam Roman. Mtem. efficiat. Datum Crac. quarta Ianuarii.

B. Jagell., MS. 28, f. 377, comment. manu Hosii scriptus, sine inscript.; dat. alia manu adscript.

¹ De Augustino Kotwicz procul dubio loquitur, a. 1546 Vexillifero Curiae Regiae, iam ab a. 1533 Stabuli Regii Praefecto, quem hoc tempore ad illud officium promovere Sig. Aug. voluisse videtur; cf. Bartoszewicz, in Bibl. Warszawska, 1865 t. 2, 127. ² Cf. N. 175, 177. ³ Petrum Opaliński. ⁴ De Herberstein. ⁵ Venit tandem Cracoviam S. de H. d. 26 Februarii, cf. eius Autobiograph., Fontes rer. Austr. I, 1, 364 sq., et ep. N. 184.

180. Ianuarii 16 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Quae inter Regem et Gedanenses agantur; veniat D. ad Comitiam iam incepta.*)

Felicem anni huius ingressum, progressum et exitum feliciorum, ac officiosissimam servitutis meae commendationem. Quod per cubicularium nihil scripserim, celer eius discessus in causa fuit. Eram autem multis scribendis occupatus et per propinquum Dni. Elbingensis¹, pridie quam cubicularius discessit, scripseram, statim vero a discessu eius alias litteras dedi per Napski. Quod cupit R. Dtio. V., ex litterarum illius exemplo cognoscet, neque dissentiant alii: omnes fere in ea sententia sunt, audiendos esse. Hoc et Syndicus² petiit. Quid obtinuerit, ex responso illi dato, quod R. Dni. V. descriptum mittitur, cognoscet. Quod illi minime placuit, propterea quod cum terminum appellationi prosequendae praefigi postulasset, praefixus non est. Citatus autem est magistratus Gedanensis³, cuius citationis exemplum mitto R. Dni. V. Scripseram ego quoque iussu Rmi. Dni. citationem, cuius exemplum mitto: sed ea forma non placuit. Scripseram et aliam de Commendatoria, quae fuerat quidem approbata; sed postea visum est, ut ne ageretur hoc tempore de Commendatoria quicquam. Singula quoque pro singulis civibus citationes scriptae fuerunt, qui erant in scheda notati, sed et contra hos visum est postea potius actionem reservare. Mitto exempla. Speramus ipsam R. Dnem. V. huc venturam, quae operae pretium esset factura, si veniret. Nam litteris mandare tutum non est, quae coram referre liceret. Scripsit ad me quidam, ut qua ratione reconciliari possent Gedanenses S. Mti. Regiae, certiorum se redderem. Respondi

illi: mihi videri quod placatior sit futura, si quod coacti facient, nihilominus sponte sua possessione¹ cedant. Quid facturi sint, videbimus. — Novas turbas excitarunt litterae Caroli Imperatoris²; quicum Regia Mtas. cum expostulasset, quod iudicium Camerae in civitatem Gedanensem sibi iurisdictionem usurparet mandatis ad eam scribendis, respondit: Gedanum urbem esse Imperialem, neque tam referre, cuius auctoritatem agnoscant Gedanenses, quam cuius imperium agnoscere debeant. Probat id ipsorum confessione, quod cum vocati essent anno superiore ad Imperii Comititia, excusando se fassi essent, se quandoque in Regni ditionem transiisse. Quae verba graviter hic sunt animadversa, quamquam fieri potest, ut nihil sinistri cogitaverint, cum ea scriberent. Revera opus hic esset praesentia R. Dnis V., qua nemo habet in terris istis usum rerum maiorem. Futurum est in his Comititiis difficultatum satis: multa enim gravia impendent negotia. De S. Spiritu missa⁶ habita est nudiusquintus, perendie futura est propositio⁷. Ex Maiore Polonia nondum fere quisquam venit vel Consiliariorum vel nuntiorum: Deus gratiam suam nobis impertiat et felicem Comitiorum exitum concedat. Quem precor etc. Cracevia XVII Cal. Febr.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 42, chirogrph., i. d.: „XXV Ianuarii Elbing.“

¹ Castellani, Kostka, cf. N. 150 adn. 6. ² Gedanensis, cf. N. 124 adn. 4. ³ 16 Ianuarii, in causa Pucensi, ut compareret in castro Crac. coram Rege et Consiliariis fer. II post Invocavit (23 Febr.), Acta Tom. MS. B. Czart. 283 f. 33; et 285 f. 13. ⁴ Bonorum Pucko. ⁵ d. d. 25 Octbr. 1544 Bruxellis, quae (archetyp.) inveniuntur in B. Jagell. MS. 91, N. 27. ⁶ Qua inaugurabantur Comititia. ⁷ Eorum, quae in Comititiis tractanda sint; haec propositio ab altero Cancellariorum nomine Regis dici solebat.

181. Ianuarii 22 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De causa Alexandri; de Comititiis; de novis rebus; de Locae negotiis pecuniariis.)

De Alexandro litterae in hunc usque diem lectae non sunt. Quod si lectae fuissent, iam ille procul dubio salvo conductu obtento liber evasisset. Arripuissent enim illico nonnulli, quod est sub finem litterarum scriptum, non modo de salvo conductu concedendo, sed etiam de eo in Ecclesiam recipiendo. Nunc, ut ex litteris nepotis¹ R. Dnis. V. cognoscere licet, in magno versatur periculo, quemadmodum fusius procul dubio scriptum legit in iis, quas nunc per Mauricium² ex Urbe scriptas mitto. — Litterae Praeconsulibus redditae sunt, responsum legati referent. De expeditione bellica vana sunt, quae scripta isthuc ad quosdam sunt: ne cogitare quidem id in mentem venit. Sed ex domino Castellano Culmensi³ R. Dtio. V. cognoscet haec fusius, qui praesens adfuit in consilio, cum sententiae dicerentur, et rogatus sententiam dicere noluit. — Nova, ut opinior, certiora sunt Venetiis allata, de pace desperatum esse inter Gallum et Anglum. Nam hic vult retinere Bolognam⁴, insuper de impensis hoc toto bello factis petit sibi satisfieri. Calor Pontificius de aperiendo Concilio refrixisse dicitur; sed uget Caesarem, ut Lutheranos cogat armis ad fidem catholicam, promittit ad bellum 10,000 peditum et 700 equites. Lutheranos contra cum Helvetiis Grisonibus et Rhetis conspirasse fama est. — Cum Turcis pactae dicuntur annuae indutiae, sed ii quattuor arces interea interceperunt et aliam oppugnant, ad quam liberandam exercitum Rex Roman. misisse fertur. De matrimoniis⁵ ex Italia

quidem adferuntur nonnulla, sed de vicino⁶; quod aliquid ei datum sit negotii, cognoscere non potui. — Comitia haec nostra nullum videntur exitum habitura: infectis rebus domum quisque suam redibit; utinam sim falsus vates, sed ex Dno. Culmensi R. Dtio. V. cognoscet omnia, qui videtur hinc intra paucos dies discessurus. Nobilitatis litterae pro affine R. Dnis. V. scriptae sunt. Eas adfert Mauricius⁷. De villa Stall iniecta fuit quaedam difficultas, sed eas Rmus. Dnus.⁸ Dno. Nicolao scribi iussit, ut V. R. Dni. morem gereret. Dominus Culmensis eas sibi dari perferendas voluit, cui dabuntur. Deum precor etc. Cracovia XI Cal. Febr.

De Lysmanova expecto instructionem R. Dnis. V., ut secundum illam scribantur, quae erunt ad causam necessaria. Dno. Locka⁹ non sunt missae nisi 31 marcae. Proventus anni superioris et dimidia pars proventuum anni huius retenta est, ut conicio, ut solveretur inde pecunia ipsi credita. Mirari satis non possum Praelatos illius¹⁰ Ecclesiae tam dueros esse in exigendo; poterant redditum eius expectare, nunc ille summa rei nummariae difficultate laborat. Rogo R. Dnem V., ut auctoritatem suam interponat, ne tam sint in exigenda a fratre pecunia acerbi: mittant ei retentos proventus et minutatim postea solutionem percipiant. Ego sex marcas, quae mihi missae sunt ex reliquiis proventuum Cantoriae anni superioris, quae solae per septem istos annos ad me pervenerunt, in Urbem ei misi. Misissem et huius anni ex Cantoria proventus, anni 1545, si quos accepissem.

B. Czart. MS. 1618, f. 559, chirograph. i. d.: „I Februar XLVI“ (!).

¹ Casp. Hannovii.

² Cf. N. 84 adn. 5.

³ Ioan. Sokołowski.

⁴ Boulogne sur mer.

⁵ Filiarum Sigismundi I, quas Principibus Italicis in matrimonium dare volebat mater, Bona Regina.

⁶ i. e. Duce Prussiae, vicino Dantisci.

⁷ Cf. N. 84 adn. 5.

⁸ Maciejowski.

⁹ Qui Romae

erat, cf. N. 170.

¹⁰ Varmiensis.

182. Februarii 6 Cracoviao.

Hosius Dantisco.

(Quae cum Syndico Gedanensi de negotiis Civitatis egerit; de Vicepalatinatu Culmensi; de Rege iuniore; de Comitibus; de legatis Ducis Prussiae; de litteris suis ad Castellanum Gedanen. scriptis.)

Quod litteras meas non reddiderit Magister Iacobus¹, facile patior. Vana enim erant quae scripseram de Rege Galliae, quamvis a magnis auctoribus profecta; neque aliud in illis quicquam continebatur, quod ei credere non audebam. Sciebam obiurgatione non offensam iri R. Dnem. V., quam dubium non est invitam fecisse, ut una cum aliis Dnis. Consiliariis pro Gedanensibus intercederet. Atque ideo ad eum modum scriptae fuerunt litterae, quod ita placitum R. Dni. V. putabam eorum, quae in nuptiis facta erant, memor, cum similiter pro citatis intercederetur. — De Pucensi negotio fuit hic mihi cum Syndico² magna disputatio. Visus est iam concedere, quod quae litterae sunt datae ante 1491, non multum faciant ad causam Pucensem. Sed ea re maxime gravatos esse Gedanenses affirmabat, quod eis appellatio permissa non esset, quodque ut bonis pendente appellatione cederent, postulatum ab eis esset contra omnem iuris formam; cum legibus cautum sit non prius teneri quemquam ad cedendum, quam a supremo iudice de ipsa esset appellatione cognitum. Respondi illi: non nisi patriis legibus subiectam esse velle S. Mtem. Regiam, quae nullum in terris agnoscit superiorem; audiavi autem ex ore Mtis. Regiae, cum diceret, per omne id tempus, quo regnat feliciter, nunquam

aliter observatum fuisse, nisi ut simulatque iuxta Commissariorum decretum essent summae numeratae, possessio Regiae Mtis. nomine acciperetur, non obstante quavis appellatione, cui locum quidem dari, sed possessionem nihilominus adiri; porro si quid deberi a Mte. Regia plus constaret, quam esset a Commissariis decretum, de eo postea Mtem. Regiam satisfacere solere etiam post recuperatum pignus suum; cuius fides eiusmodi est, ut etiam absque pignore credi ei possit. Sed si vellet iure Caesareo causam disceptari, cautum esse legibus Imperatoriis, ut fructus ex pignore percepti in sortem computarentur: quibus si parendum sit, non modo non deberi quicquam a Mte. Regia, sed ab ipsis potius Gedanensibus quadraginta quinque millia numeranda venire. Aut ergo iniquum videatur numerari a Principe sexaginta millia, cum sex millia tantum acceperit; aut, si hoc aequum censent, aequum et illud putent, hoc sibi Principem in bonis suis, quae pignori dat, magno eius qui possidet fructu, privilegium reservare, ut cedat pignore, qui possidet, post pecuniam ex decreto Commissariorum numeratam, ac sine pignore deinceps, si quid sibi deberi adhuc putat, id a Mte. Regia repetat, quae nulli, quod suum est, aufert: aut in utroque Caesareis aut in utroque patriis legibus obtemperetur. — Hic ille negare volebat esse pignus, sed magis possideri censum in vim reemptionis. Cuius tamen in litteris nulla fit mentio, sed simpliciter scriptum est: „obligamus“. — Postea cum de Pucensibus bonis quod diceret non haberet, ad Dirssauensia deflexit orationem, quod ea absque iusto titulo Mtas. Regia possideret, cum penes Gedanenses esset diploma, quo testatus sit Divus parens Mtis. Regiae, quod omnes summas in Pucsko obligatas transferret in territorium Dirssauense. Ad haec ego respondi: Sero nunc de Dirssauensibus bonis eos disceptare velle, cum ante viginti annos redempta sint, qui certe iustus est titulus: quod suum enim erat ac pignori datum redemit Mtas. Regia. — „At, inquit, communitati sunt obligata bona, cum uni tantum civi pecunia sit per Mtem. Regiam numerata“. — Respondi: mihi non constare, quo iure civis ille Dirssauiam possederit; sed illo tempore produci litteras oportuisse, quas nunc producunt; sed si tamen peculatum aliquem civis ille commisit, si quod publicum erat, sibi privatim usurpavit, contra heredes illius actionem instituerent: contra Mtem. Regiam, quae non vi sed pecunia possessoribus numerata, quam Constellatus³ accepit, post tam diuturni temporis silentium se iam agere non posse. — Tum ille: „magnum esse, dixit, murmur in populo contra eos, qui acceperunt.“ — Longum esset omnia perscribere, quae saepe multumque inter me et Syndicum sunt tractata; sed de territorio Dirssauensi si quid cognitum habet R. Dtio. V., vellem perscriberet, nam ego parum admodum cognovi. Contendebat Syndicus, idem esse Pauczko, Commendatoriam et officium magistri Piscaturae. Cum ego contra dicerem, quaerebat, quid ergo putarem esse officium magistri Piscaturae; respondi: „Hel“, ita enim paulo ante acceperam ex Christophoro a Schedlin, qui se mihi multa ad causam pertinentia missurum promisit. „Quid vero, inquit, Commendatoriam?“. Respondi: „quod vulgo vocant Pfundczoll et quicquid praeterea possident Gedanenses ultra id, quod habent in privilegio suo perscriptum.“ Visus est hoc responso meo non leviter perturbari.

De Oratore Caesaris deque litteris scripsi antea R. Dni. V. Cognoscet etiam ex Rmi. Dni.⁴ litteris nonnulla; sed unde Volscki habeat, pervelim scire, videtur enim non esse prorsus commenticium. — Si fuisset Vicepalatini nomen designatum, nihil contra mentem R. Dnis. V. accidisset. Nunc ita evenit, ut sollicitante fratre Felicis von Alden, qui servit, opinor, D. Vladislaviensi Episcopo⁵, mitteret ad me

Rmus. Dnus. eum ipsum cum quodam Regio Secretario, ut scriberem surrogationis litteras, in gravioribus causis D. Castellano Gedanensi⁶, in levioribus vero Felici von Alden: cum nemo prius mecum ea de re^a. Sed si scivissem aliquid de voluntate D. Castellani Elbingensis⁷, facile impedire licuisset, neque dubito, quin is obtinisset⁸. Sed iam acta res est. — De Rege iuniore, Deo sit gratia, perferuntur in dies iucundiora, quod magis atque magis ardeat amore suae coniugis et summa sit inter eos benevolentia. Dotem expectamus in horas et integram numeratam iri promittunt. — De schola Vicini⁹ habebitur consultatio; sed insanire videntur nuntii Maioris Poloniae, qui hoc agunt magno conatu, ut ne deinceps edicta Regia contra eos edantur, qui vel mittunt in Germaniam liberos vel in haereticorum scriptis versantur, sed liberum esse cuivis volunt et mittere filios, quo velit, et quidvis legere. Quid sit futurum, videbimus. Expectatur in horas adventus D. Castellani Posnaniensis¹⁰. — Sunt hic legati D. Ducis¹¹. Quattuor petunt: ut inducendae proscriptionis causa mittatur aliquis ad Caesarem; ut a Smo. Rege iuniore Magni Ducatus nomine iusiurandum exigatur; ut a sententia D. Ducis ne fiat appellatio; ut subditi eius insolitis vectigalibus ne graventur. Nondum tulerunt responsum. — Quae in scheda scribit R. Dtio. V., dolenter accepi: qui a V. R. Dne., idem et a me factus est alienior: sextus iam agitur mensis, cum nullas ab eo accepi litteras. Nuper tamen redditae mihi sunt unae, quibus commendat cuiusdam negotium. Iis manu sua non subscripsit, suspicor extortas esse ab invito. Sed neque in Aula, quod quidem ego sciam, scribit cuiquam¹².

D. Castellanus Gedanensis¹³ scripsit ad me, ut rationem placandae Regiae Mtis. illi describerem. Respondi: me aliam nescire, nisi ut voluntarii cederent, quod inviti nihilominus essent facturi. Totam causam illi copiose perscripsi, quod nullo iure niterentur, docui: spero in dies ab eo responsum, inde quam gratum fuerit meum consilium, intelligam. Suspicio non defuturos, qui eos adiuvent, non modo ut Commendatoriam et officium magistri Piscaturae, sed ipsa etiam bona Pucensia retineant; quae ut D. Castellanus Elbingensis habere queat, mihi maxime curae est, de reliquis quod volent statuunt. Sed si volet rebus suis D. Elbingensis consulere, ipse huc veniat; „urget enim praesentia Turni^{14a}. Ipsa vero si huc advolaret R. Dtio. V., non dubitarem, quin illius arbitrio agerentur omnia. — Litterae iam in Urbe sunt redditae Sanctissimo Dno. nostro; ita enim scripsit mihi nepos R. Dnis. V.¹⁵, cuius fasciculum litterarum mitto. Ex eo abunde cognoscet omnia. — De Burggrabiato¹⁶ scripsit Rmus. Dnus.; quid sit sperandum, nescio. Si ipsa non venerit R. Dtio. V., tum committat D. Castellano Elbingen., ut is agat cum S. Mte. Regia. Ego quantum potero, tantum etiam apud Rmum. Dnum. instabo atque urgebo. Plura per occupationes non licet. Deum precor etc. Cracovia VIII Idus Febr.

Quod Mauricius¹⁷ hic tam diu commoratus est, primum invaletudo mea dierum aliquot in causa fuit, deinde undae istae negotiorum, quibus in Comitibus iactamur. Diu quaesitum cum esset tempus legendi schedam S. Mti. Regiae, vix tandem inveniri aliquando potuit. V. R. Dtio. boni moram hanc consulere dignetur.

a) Verbum hoc loco omisisse Hos. videtur.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19 ep. 41 chirogrph., i. d.: „XVI Februarii XLV“.

¹ Cf. N. 131 adn. 7, 174.

² Gedanensi, cf. N. 124 adn. 4.

³ v. N. 148 adn. 12

⁴ Maciejowski.

⁵ Nic. Dzierzowski.

⁶ Achac. Czema.

⁷ Stan. Kostka.

⁸ Agebatur

autem de Vicepalatino, qui loco Palatini Culmensis iam aetate provecti munere eius fungi posset, cf. N. 176. ⁹ Academia Regiomontana, cf. N. 177. ¹⁰ Andreae a Górka. ¹¹ Prussiae. ¹² Quemnam putet, conici nequit; forsán Ducem Prussiae, a quo extant litterae ante sex menses scriptae, N. 167. ¹³ A. Czema. ¹⁴ Virgil. Aeneid. 9, 73. ¹⁵ Casp. Hannovius. ¹⁶ Gedanensi, quem ut affinis suus G. Schewke, cf. N. 153 adn. 15, iterum assequeretur, Dantiscus voluit, v. N. 190, 191. ¹⁷ Cf. N. 84 adn. 5.

183. Februarii 11 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Hospitium iam Cracoviae esse paratum; quae egerint legati Ducis Prussiae et quae Gedano nuntiantur.*)

Quod scribam hoc tempore R. Dni. V. nihil est, nisi egisse me cum patre Commissario¹, qui respondit: non in domo sua modo, verum et in corde suo se R. Dnem. V. hospitari velle. Quamobrem quo commode divertat, habitura iam est. Qua de re vero certiozem illam facere possim, quo instructor huc veniat, in praesentia non habeo, nisi quod cum Rmo. D. Plocen.² nihil de hospitibus egerunt vicini³ nuntii, neque fuerunt apud Regiam Mtem. praeterquam semel, quo tempore suam legationem exposuerunt. Scripsi⁴ cetera fusius per Mauricium; expecto nunc, ut coram potius colloqui liceat. — Cubicularius ad Gedanenses missus perhumaniter se ab eis acceptum esse dicit. Dederunt ei apertas litteras, quibus citationem sibi oblatam esse profitentur seque venturos pollicentur. Uno die antequam rediit cubicularius, miserunt per suum huc nuntium Gedanenses citationem ex iudicio Camerae contra se missam⁵, quod iuxta Comitiorum Imperialium decretum subsidia contra Turcas non misissent, magnam sollicitudinem praeseferentes. Sed eos bono animo esse iussit Mtas. Regia: maiorem esse sibi necessitudinem cum Caes. Mte., quam ut metuendum illis quicquam sit, se de ea re tamen cum Consiliariis, quos ex terris Prussiae venturos speraret, esse consilium inituram. Deum precor etc. Crac. III Id. Febr.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 43, chirogrph., i. d.: „XXIII Febr.“

¹ N. 63 et 133. ² Maciejowski. ³ Ducis Prussiae. ⁴ N. 182. ⁵ Cf. Lengnich I, 277.

184. Februarii 28 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Quae de causa Pucensi cum I. a Werden egerit; Reginam velle a se de eadem informari; de legatis Ducis Prussiae et Regis Roman.*)

Video de profectione huc sua R. Dnem. V. nonnihil vacillare ac magis in eam partem inclinare, quod isthic manere velit. Quae res valde perturbavit animum meum, nam de mure[!] metuo, si non venerit R. Dtio. V., cuius praesentia sola plurimum esset momenti allatura. Nemo enim in hac quidem causa plus esset auctoritatis habiturus. — Constellatus¹ simul ut venit, a Primate² prandio est exceptus. Sub horam vesperarum ad Rmum. Dnum.³ adiit, cum eo pleraque de causa contulit, habere se multa gloriatus est, quae de rebus controversis omnem essent dubitationem sublatura, maxime de Commendatoria, de Pfundczoll, de Hel. Tum Rmus. Dnus. exhiberi mihi iussit, ut ego tempore opportuno de iis infor-

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

23

mationem darem. Facturum se recepit. Existimabat fortasse me ad se venturum, sed cum quattuor prope dies commoratus spe sua frustratus esset, fuit eum morae pertaesum. Itaque misit ad me Magistrum Thomam⁴, morbum excusavit, quod ad me non venisset, ut se languentem viserem petiit. Respondi: me facturum id pridem fuisse, si per graves occupationes licuisset, a quibus cum essem vacuo animo futurus, non me quin venirem recusaturum. Postridie cum essem in summa missa, misit iterum ad me, ut ad prandium venirem. Respondi: me cum Rmo. Dno. pransurum, quod solum id tempus haberem in Comitibus cum eo agendi. Sub horam vespertinam iterum famulus nuntiavit, expectare dominum, ut venirem et eum languentem viserem. Quoniam vero visum erat Rmo. Dno., ut eum accederem: accessi. Bene sanum hominem reperi. Expectabam illa, quae se exhibiturum iactabat, sed, quod est in proverbio, thesaurus carbones erant. Conabatur plurimis verbis ostendere, quod Commendatoria, magistri Piscatoris officium et Puczek idem sunt. Deinde Pfundczoll ex conspiratione civitatum [*H*]ansae^a durante adhuc Ordine⁵ fuisse institutum: a marca duos denarios percepisse Magistrum, tertium civitati cessisse; quod etiam nunc in Monte Regio ita observari: D. Ducem duos denarios, tertium civitatem percipere. Produxit deinde litteras, ante annos plus minus decem et octo Gedani scriptas, quibus „Helam, quam hactenus sine privilegio praedecessorum nostrorum tenuerunt, Gedanensibus damus et Pfundczoll“. — Ex hoc illius sermone notavi, quod Pfundczoll et Helam ad annum usque 1526 vigore litterarum C., quibus Commendatoria et officium magistri Piscatoris inscribitur, possederint, ita ut hae litterae ad bona Puczek non pertineant. — Magnam olim inter homines fidem fuisse dicebat, propterea minus exacte omnia scribi solita esse. — Respondi ad haec: ita revera fuisse; nam et soluta pecunia litteras obligationis receptas non fuisse, quod nemo futurum sperasset, ut post nonaginta demum annos soluta semel pecunia iterum repeteretur. — Adferebat multa de meritis Gedanensium deque studio erga Regiam Mtem., de quo ne nunc quidem aliquid esse remissum. Si velit Princeps, non modo bonis Pucensibus eos alacriter cessuros, sed etiam plura opinione hominum de suo suppeditaturos. Nam quod Puczek attinet, de eo se non laborare, sed quod indigne tractati sint, id grave sibi accidisse. — Tum ego „Neque Mtas., inquam, Regia de Puczek laborat, sed de dignitate sua, quam laesam esse putat: cum quod paritum decreto non est ex illius informatione lato, tum quod si pignore cessissent, parum idoneam esse Mtem. eius iudicarunt, cui crederent, quasi aut solvend[o] Mtas. eius [*non esset*]^b, aut solvere quod deberet recusaret.“ — Longum esset omnia perscribere, coram de iis agere mallet.

Mandavit mihi Mtas. Reginalis, ut cras ad se venirem et totam sibi Pucensem causam explicarem. Quod cum fecero, facile quemadmodum sit in eam animata olfacere potero, et quicquid cognovero, faciam postea R. Dnem. V. certiore. — Schedae nondum lecta est Mti. Regiae ex genu laboranti, sed cui tamen iam, Deo sit gratia, meliuscule est. Nuntii Dni. Ducis⁶ absoluti sunt. De iure appellationis nihil est definitum. Causa inter Ketingos et Maraunenses utriusque Consiliariis est commissa: itidem et de vectigalium onere. Reliquerunt hic collegam suum Doctorem Franciscum; is nova legatione fungitur nomine Illustris D. Alberti Marchionis⁷ ea ipsa de re, de qua scripsit R. Dtio. V. — A Rege Roman. venerunt D. Sigismundus⁸ et Doctor Langus; nondum auditi sunt. Plura vellem coram, quod

a) MS.: *ansae*. b) Deest in MS., errore Hosii procul dubio omissum.

si non dabitur, tum per aliam occasionem. Deum precor etc. Cracovia pridie Calen. Martii.

Comitiorum qui sit exitus futurus, nescio; progressus probatur nemini.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 44 chirogrph., i. d.: „XIII Martii“.

¹ Cf. N. 148 adn. 12. ² Archiepisc. Gnesn. P. Gamrat. ³ Maciejowski. ⁴ Proculdubio quendam Secretarium Gedanens. ⁵ Cruciferorum. ⁶ Prussiae. ⁷ Brandeb. in Culmbach (Albr. Alcibiades), cf. N. 185. ⁸ Herberstein, Font. rer. Austr. I, 1, 364.

185. Martii 21 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De Werdeno, de causa Gedanens.; Hannovium gestorem negotiorum Vicecancellarii Romae factum esse; de legatis Alberti Iunioris.)

Quin magna sit Constellatus¹ confidentia, nihil dubito: nam non modo illis, qui mittendi huc erant, sibi opus non esse censet, verum etiam Rmi. Dni. Plocensis² favorem tanquam supervacaneum contemnit. Postridie eius diei, quo venerat huc, salutavit illum, tamen ex eo tempore nunquam induxit animum, ut eum viseret. In Primate³ spes eius omnis est. Apud Reginam nudiustercius fuit; quid effecerit, nescio. Instigator officii iam est designatus Bartholomeus Cromer Consul Cracoviensis. Causam non prius actam iri puto, quam postridie Annuntiationis⁴; verum ex Syndico⁵ nonnihil intellexi, quod nolint disputare neque contendere. Quid futurum sit, videbimus Deo bene iuvante: nos quidem serio actionem instituimus, sed ne res in iocum exeat, metuo. D. Castellanus Elbigensis⁶ bene sperat. De vicepalatinatu⁷, quod quidem ego sciam, actum hic est novi nihil. — Qui religionis ergo Romam est profectus, reddidit mihi litteras R. Dnis. V. ad III Idus Martias, cui ego ad nepotem⁸ R. Dnis. V. unas dedi. Neque quod ego sciam diutius quam diem unum hic est commoratus. Rmus. Dnus. negotiorum suorum in Urbe gestorem constituit nepotem R. Dnis. V., quod ego illi persuasi, ut faceret, non modo quod nullum habere posset, qui maiore futurus esset fide, diligentia, solertia, verum etiam quod occultius res suas agere posset, cum nullum ibi habeat servitorem suum, de quo aliqua esse possit suspicio. Nam Loca⁹ parum aptus ad has res esse videtur. Futurum autem id est cum fructu R. Dnis. V. nepotis, qui primis statim litteris multum probavit Rmo. Dno. suam industriam. — Legatus Alberti Marchionis non ex sententia absolutus est¹⁰. Expensa enim sunt multa, quamobrem ad feudum admitti non deberet. Sed de his per Mauricium¹¹, quem quoniam non visum est dimittere, nisi et Scoti causa terminata et de Gedanensibus esset aliquid actum, de lustratione sententiam Regiam per Schadlinski puerum mittendam putavi, quod ea res moram ferre posse non videbatur. Deum precor etc. Cracovia pridie Iudica.

B. Czart. MS. 1618, fol. 561 chirogrph., i. d.: „II April.“

¹ Cf. N. 148 adn. 12. ² Maciejowski. ³ P. Gamrat. ⁴ 26 Martii. ⁵ Gedanensi, v. N. 124 adn. 4. ⁶ St. Kostka. ⁷ Cf. N. 182. ⁸ Casp. Hannovium. ⁹ Qui erat Romae, cf. N. 181. ¹⁰ Lengnich I Doc. 109. ¹¹ N. 84 adn. 5.

186. Martii 28 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Quae contra Gedanenses agantur; Cancellarium iam nominatum esse; quendam ad Caesarem mitti.*)

Causa contra Gedanenses agi iam coepta est. Semel atque iterum inopinatum et praeter expectationem suam accidisse Syndicus¹ dicebat coram Regia Mte., quod criminalis eis actio esset intentata; modo non addidit haec verba, quod secus eis promissum fuerit. Pro certo enim hoc sibi persuasum habebant, potestatem sibi datam iri iustificandae appellationis suae, et iam securi in utramque, quod aiunt, aurem dormiverant, cum subito praeter spem suam de somno sunt expectecti. Gravis contra eos criminatio proposita est: nam crimine laesae Mtis. accusati sunt. Volebant ipsi ream facere Mtem. Regiam et esse actores, sed secus decretum est. Cum enim ipsi citati sint, visum est, ut propositio sive accusatio contra eos fieret ac postea purgandi sui potestas eis permitteretur. Et actio quidem iam est illis intentata: sed purgandi tempus prorogatum est ad diem Mercurii proximum a festis Paschalibus². Sed haec omnia non dubito, quin fusius D. Castellanus Elbingensis³ R. Dni. V. scripserit; mihi per ingentes occupationes meas⁴.... Hoc tantum scio, quod in primo fabulae huius actu Constellatum⁴ confidentia sua et tumida existimatio fefellit. Alium litterarum fasciculum a D. Caspare⁵ mitto. Scoto non defuit opera mea: cessit ei res bene. Essent non pauca scribenda: sed otium non suppetit. — Cancellarium habemus D. Soboczki⁶. Mtas. Regia ut in hac actate bene valet; in proximo die Annuntiationis⁷ fuit in templo. Ut mittatur aliquis ad Caesarem Mtem., cum de proscriptione abroganda, tum de eo quod nescio quid iuris sibi vendicat in Gedanenses⁸, decretum iam est. Quis autem mittendus sit, nondum est constitutum⁹. Deum precor etc. Cracovia pridie Palmarum.

Litteras de prorogata lustratione misi per Schadlinski puerum. De Burggrabiato¹⁰ subinde commonefacio Rmum. Dnum., sed quemadmodum D. Schewka commendatus sit, ex D. Castellano Elbingensi cognoscet, qui catastrophem huius fabulae decrevit expectare.

a) Aliquot verba omissa ab Hosio videntur, forsitan: „plura non licet.“

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 75 chirograph. i. d.: „VI April.“

¹ Gedanensis, v. N. 124 adn. 4.

² Ante, 1 Apr., vel post, 8 Apr.

³ Stan. Kostka.

⁴ I. a Werden, v. N. 148 adn. 12.

⁵ Hannovio.

⁶ Thomam, qui erat ad hoc tempus

Pocillator Regni, cf. N. 60, 174.

⁷ 25 Martii.

⁸ Cf. N. 183.

⁹ Cf. N. 187.

¹⁰ Gedanensi, cf. N. 182 adn. 16.

187. (mense Martio vel Aprili).

[Legatio Sigismundi I Regis ad Caesarem Carolum V
Ioanni Firlej de Dombrowica data]

ab Hosio composita¹.

(*Foedus sibi propositum a Caesare contra Turcas inire se velle, modo Caesar in Hungariam cum exercitu veniat; interim vero ad confirmandam amicitiam tollat decretum proscriptionis Ducis Prussiae et liberet civitatem Gedanensem a citationibus Camerae Imperialis.*)

Sacra et Serenissima Imperatoria Mtas. et Domine Domine clementissime!
Sermus. Princeps et Dominus meus D. Sigismundus, Dei gratia Rex Poloniae

supremus, Dominus meus clementissimus, S. Mtem. vestram, fratrem suum et consanguineum carissimum, plurima salute impertit, studium illi suum defert ac omnem a Deo felicitatem precatur, ut eorum, quae pro constituenda Republica Christiana praeclare cogitat, secundos habeat exitus, ut domi rebus compositis et Ecclesiae Dei tranquillitate restituta, contra crucis hostes feliciter rem gerat ac optatos ex eis devictis triumphos reportet.

Dedit autem mihi negotium, ut certis de rebus ad Mtem. Vestram verba facerem, quod quo maiore fide fieri a me possit, has illi fidei litteras offero.

Cum anno proximo superiori S. Mtis. Vestrae legatus Illris. et Reverendus Dnus. Alphonsus de Aragonia² pluribus verbis a Mte. Domini mei contendisset, ut socia arma cum S. Mte. V. contra Christiani nominis hostes iungeret, pro eo ardore animi, quo fertur Sermus. Princeps et Dnus. meus in tuendam Rempubl. Christianam, pro privato etiam suo et erga vestram et erga fraternam Mtem. studio, fecit Mtas. Domini mei, ut eiusmodi responsum daret Oratori S. Mtis. V., facile ut in eo acquieturam Mtem. V. speraret. Nam quae praestari a se possent, non commissuram se dixit, ut in iis officium suum requiri posset, facultates suas Mti. V. detulit, dummodo rem serio agi et in longius tempus prospici videret, quemadmodum non inchoari, sed constanter geri ac, Deo gratiam suam et misericordiam largiente, feliciter bellum hoc tam necessarium tamque periculosum perfici posset.

Cum vero nondum sibi satisfactum esse responso hoc Orator S. Mtis. V. putaret, quin urgeret etiam, ut quibus copiis, quo equitatu peditatuque, quo armaturae genere, quo bellico apparatu universalem hanc expeditionem S. Mtis. V. adiuvere Mtas. Domini mei decrevisset, certior redderetur: — etsi cum nondum sciret, quo numero quoque apparatu V. Mtas. esset ventura, non existimabat exigi a se oportere, ut prior ipsa indicaret, quantis copiis Reipubl. Christianae praesto adesse posset, — tamen ad Comitiae Regni sui, quae proxima habitura esset, se de eo relaturam respondit; quod nisi convocatis ad Comitiae cunctis Regni ordinibus et eorum consensu accedente non haberet de iis certi aliquid statuendi potestatem.

Huius promissi sui memor S. Mtas. Regia Poloniae, Dominus meus clementissimus, me misit, qui de iis, quae acta sunt in Regni Comitiae, S. Mtem. V. redderem certionem.

Retulit Mtas. eius ad frequentem Senatam Regni sui de hac belli societate cum S. Mte. V. ineunda: [tales eorum animos perspexit, ut ab ea minime abhorere viderentur]^a, modo videre prius in afflicto Hungariae Regno Mtem. V. posset et eam iustas habere vires cognoscerent. Sed cum rumor esset sparsus hac aestate Mtem. V. in Hungariam venire nolle et eam quasi pro derelicto habere, languere coeperunt studia multorum et refrixit ea alacritas, quam spes adventus in Hungariam S. Mtis. V. paulo ante attulerat. Itaque ne consultare quideni libuit de apparatu isto bellico aut certi aliquid constituere de numero militum, quos in subsidium Regni Hungariae vicinum Poloniae Regnum missurum esset. Eius tantum rei ratio habita est, si quis esset in fines Regni Poloniae impetus factus, quemadmodum is propulsari posset.

Periculum enim esse videbatur, si quid ea de re ad aures Turcarum Regis permanasset, ne is provocatus omnes vires suas in Regnum Poloniae, quod se

a) Hoc loco scriptum erat: „uno omnes animo ad eam ineundam assensi sunt“.

longe impar esse illius potentiae agnoscit, converteret. Cuius periculi declinandi gratia visum est de belli gerendi societate deliberationem in aliud tempus reicere et de finibus modo tuendis, si qua in eos impressio facta esset, cogitationem suscipere. Neque enim vacuo metu animo esse potuimus, si de societate armorum certi esset aliquid constitutum, ne imparatis sociis ad opprimendos nos paratus hostis veniret. Qui cum iustus metus fuerit in hoc quasi veterno, quo mentes Christianorum Principum esse consopitae videntur, petit Mtem. V. Sermus. Rex et Dominus meus, ut ne moleste ferat, quod non prior Mtas. eius se Regnumque suum in certum prope discrimen offerre voluerit; quod effugere vix posset, si inspectantibus ceteris Christianis Principibus sola Turcici belli molem humeris suis sustinere conaretur.

Sed si auditum sit, non minis tantum agi cum Turcarum Rege [neque solis eum oculis debellari], quibus ille non multum terretur, quin eas potius flocci non facit, sed [arma expediri et] iustum exercitum conscribi, cuius vires contemnere non possit, ac bellum in Hungaria constanter contra Christi crucis hostes geritum illud sibi certo S. Mtas. V. de Regno Poloniae persuadere potest, ad hoc commune incendium restinguendum [non postremum id futurum, quod accurrat]^a atque omnia facturum, ut omnes intelligant, in iuvanda Republ. Christiana et ea pro virili parte defendenda Christianum animum Polonis non defuisse neque eos quicquam praetermisisse, quod ad viros fortes et vicinorum suorum amantes pertineret. Illud autem pro sua prudentia proculdubio intelligit Mtas. V., bellum hoc, si susceptum sit, uno anno perfici non posse, itaque ut in plures annos expeditio decernatur, necesse fore. Quo diutius autem gestum sit, hoc maiore subsidio opus habituram Mtem. V., ut in defatigati exercitus locum recens semper aliquis succedat. Quare si non ad ipsa statim belli initia suas copias miserit Mtas. Domini mei, boni consulturam Mtem. V. confidit, cum aequae ac plus etiam opus eis sit habitura bello iam coepto, quam in ipsis illius primordiis.

Verum illud tamen Sermus. Princeps meus S. Mtem. V. latere non vult, quod hebescent mentes Mtis. eius hominum in hac belli societate suscipienda, cum periculum esse intelligunt, a quibus in belli societatem accersuntur, ne cum iis ipsis [in dimicationem quandoque descendere]^b necesse habeant.

Tot iam annis instat atque urget Sermus. Princeps meus, ut quod est a non suis iudicibus latum proscriptionis decretum in Illustrem D. Albertum Marchionem.....^c, id auctoritate S. Mtis. V. abrogari possit, ne semen aliquod belli latere in eo videatur: in hunc usque diem obtinere nihil potuit tot legatis mittendis praeter annuas prorogationes. Quae quid aliud sibi velint, non intelligit Mtas. Domini mei, nisi quod non obscure significari putat, nunc per graviora bella alia non licere contra Illustrem D. Ducem, hoc est, contra ipsam Domini mei Mtem., aliquid agi durius; sed simul ut ab illis respirare datum fuerit, tum fore ut ad Prussiae quoque terras animus adiciatur.

Quam suspicionem magis etiam augent litterae S. Mtis. V., quas ad Sermum. Dnum. meum scripsit³: quibus ab illis, quorum consilio et opera in rebus Imperii utitur, quos rerum Prutenicarum non admodum esse peritos oportet, se edoc-tam esse scribit, quod civitas Gedanensis, cuius proprietas et dominium ad solam

a) primum erat scriptum: „omnes id vires suas esse collaturum“. b) „bellum quandoque gerere“. c) lacuna in MS.

spectat Domini mei Mtem., inter Imperii municipia continenter sit habita, quodque urbs sit Imperialis atque Imperium in eius possessione merito maneat, neque tam referat, cuius auctoritatem agnoscant Gedanenses, quam cuius imperium agnoscere debeant.

Quae scripta Mtis. V. non potuerunt non cumprimis molesta accidere Sermo. Principi et Domino meo, quod ab ea necessitudine, quae cum V. S. Mte. summa illi intercedit, valde esse aliena videntur. Neque potest animum inducere Mtas. Domini mei, — tantum sibi de animo illius in se persuadet, — ut haec voluntate Mtis. V. tam parum amice ad se scripta esse credat. Sed quorum consilio scripta haec sunt, ii, praeterquam quod retinendae amicitiae, quae est et erit invitis omnibus cum S. Mte. V. Sermo. Domino meo, parum fuisse studiosi videntur, rerum Prutenicarum prorsus esse imperiti convincuntur. Quibuscum etsi disputare mihi non libet neque Sermum. Principem meum, quo iure aut Gedanum aut terras omnes Prussiae possideat, rationem cuiquam reddere necesse est, tamen ut intelligat S. Mtas. V., quanto in errore versentur, qui ad Imperium pertinere civitatem Gedanensem contendunt, pro eo animo, quo est benevolentissimo in S. Mtem. V. Sermus. Princeps et Dominus meus, breviter illi rem universam, quomodo se habet, explicari iussit.

Non haec modo Pomeraniae pars, in qua Gedanum est, sed quicquid est illius reliquum, quod a Ducibus Stetinensibus possidetur, quin et Lubecum et terra Meckelburgensis, in fide olim et potestate fuerunt Regum Poloniae, neque alterius cuiusquam antequam illius auctoritatem agnoverunt. Quomodo defecerint a Regno, quoniam longior esset oratio futura, nihil attinet hoc loco pluribus commemorare: illud certo constat, et fuisse in Regni corpore et ab eo defecisse. Quod si pro sua aequitate non probat Mtas. V. defectionis exemplum, neque licere vult, quod citra scitum et voluntatem sui Principis in alienam aliquis ditionem transeat, fatendum est probari non posse, quod defecerint aliquando Gedanenses; sed illud tamen nulla iusta ratione reprehendi potest, quod ad eum, a quo defecerant, quasi postliminio sint reversi. Quid enim aliud factum oportuit ab iis, qui fidem suam Principi suo naturali probatam esse cupiebant, quam ut corrigerent, si quid erat per imprudentiam erratum, aut si metu adducti ab officio declinarunt, tandem aliquando ad officium redirent et quem iniuste deseruerant, ad eum optimo iure reverterentur?

Hoc sibi pollicetur Mtas. Domini mei de aequitate Mtis. V., quod non modo non sit vitio datura Gedanensibus, quod a cuius fide se subduxerant, ad eius auctoritatem redierunt, verum etiam et consilio et auxilio sit futura Sermo. Principi meo, ut illorum exemplo, quandoquidem probari non debet defectionis exemplum, quotquot alii a Regno Poloniae defecisse comperti fuerint, ad auctoritatem Regiae Mtis. Domini mei clementissimi revertantur. Haec esset digna Rege Catholico, digna Mte. Imper. cogitatio, non modo aliena non appetere, verum etiam ut suum cuique tribuatur, omne studium impendere. Quam suscepturam S. Mtem. V. pro ea, qua esse praedicatur, aequitatis laude, Sermus. Princeps meus non ambigit. Nam quod persuadetur Mti. V., esse Gedanum urbem Imperialem, certo sciat, terras omnes Prussiae nunquam Imperio subiectas fuisse, sed quo tempore subduxerunt se a fide Regum Poloniae, non alium quam Romanum Pontificem superiorem in terris agnovisse. Testantur hoc annales, Gregorium IX, Innocentium IV et Alexandram IV Magistros Ordinis ad terras Prussiae anulo suo

instituisse, et quae concordia facta est inter Regnum Poloniae et terras Prussiae, eam per Commissarios Pontificis Romani factam esse, neque tum Ordinem vel verbo meminisse, quod sub Imperio fuerit. Quin etiam ne provocatum quidem esse unquam ad Imperialem Cameram in confesso est.

Quae cum ita se habere omnia, quemadmodum a me dictum est, dubium non sit, rogat S. Mtem. V. Sermus. Princeps meus, ut ne quid sibi iuris vindicare quoquam permittat in terris Mtis. eius ac iudicibus Camerae suae mandet, ut neque iurisdictionem in eos exerçant, in quos neque habent neque habuerunt unquam iuris quicquam, et a proscribendo vasallo Mtis. eius temperent, ad quem si quid pervenit iniuriae, ad Mtem. Domini mei redundare videtur. Quae duplici de causa facere non potest, quin eum omnibus modis tueatur, quod et subditus Princeps et arcto necessitudinis vinculo Mti. Regiae coniunctus est: ut qui rem cum illo habere velit, is scire possit, sibi cum Regia Mte. rem futuram. Quae si se etiam Regnumque suum in ultimum discrimen esset adductura, non adesse illi periclitanti nulla ratione posset. Consideret Mtas. V., quae nunc sunt tempora, quam ea requirere videantur mutuam animorum coniunctionem inter eos, qui per fidem unam unum Christi corpus effecti sunt. Expendat una secum, qui Dux a nullis iudicibus est proscriptus, eum posse his temporibus ad ea, quae praeclara cogitat, non parvo esse Mti. V. usui. Quare devinciendum eum sibi *potius*^a officiis suis curet atque iniquum hoc proscriptionis decretum non suspendere, sicut adhuc factum esse videtur, sed antiquare prorsus et inducere dignetur.

a) MS.: *potiises* (!)

B. Jagel. MS. 161 f. 8—9, comment. manu Hosii scriptus, sine loco, anno, die et sine ulla inscriptione; quae in margine sunt addita, signo [] inclusimus; quae vero primum scripta, postea autem deleta sunt, ponuntur in adnotationibus.

¹ Quo tempore legatio haec scripta sit, ep. N. 170 et 171 (ubi de Alphonsi de Arragonia legatione legitur) unacum N. 186 demonstrant; a quo vero perferenda fuerit, ex ep. N. 196 (adn. 21) cognosci potest; cuius legationis nullum apographon in Actis Tomic. a. 1545, MS. B. Czart. 285, invenimus. ² v. N. 170, 171. ³ v. N. 180 adn. 5.

188. Aprilis 1 Regiomonte.

Albertus Dux Prussiae Hosio.

Pro opera navata gratias agit, „tres hosce Portugalenses munusculi loco“ mittit.

Arch. reg. Regiomont., apogrph., Libri Missiv. vol. 2.

189. Mai 5 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Quomodo causa contra Gedanenses peracta sit.*)

Quae sint acta in causa Pucensi, ex D. Ludovico¹ R. Dtio. V. abunde cognoscere poterit. Facile fuit vincere non repugnantes. V. R. Dtio. cavit sibi post principia, Dnus. Castellanus Elbingensis cum ferveret maxime proelium se subduxit;

cum itaque soli relictis essemus, instigatori silentio imposito, quin etiam eo abire iusso, necesse habui in arenam ipse descendere. Rem quomodo se haberet detexi, ita ut non habere viderentur, quod contra dicerent. Libello postea scripto refutare conati sunt argumenta mea, sed frigide. Respondendi locus non dabatur. Mihi quidem Constellatus² regnum hic visus est exercere: habet quod perpetuis temporibus gloriari possit. Fidem meam et constantiam satis mihi probasse videor omnibus, eventum rei non potui praestare. Utinam dignitatis Regiae habita esset aliqua tamen ratio! Animadverti in hac causa plus posse audaciam quam sapientiam; ego cum pari meo ita agere non auderem, quemadmodum hic actum est cum Rege; sed volenti non fit iniuria. Per Mauricium³ reliqua, quem ego vellem retinere tantisper, dum de Palatinatu⁴ constitueretur aliquid. Patruelem R. Dnis. V.⁵ Rmus. Dnus. non gravatim suscipiet. Cracovia III Nonas Maii.

Nova dedi D. Ludovico, quae R. Dni. V. perferet.

B. Czart. MS. 1618 f. 565, chirogrph., i. d.: „17 Mai“.

¹ De L. Wersfeld, Secretario Castellani Elbingen. Kostka, loqui videtur, cuius manu complures epistolae eiusdem Castell. ad Hosium sunt scriptae. ² I. a Werden, v. N. 148, adn. 12.

³ Cf. N. 84 adn. 5. ⁴ Pomeraniae, cf. N. 191. ⁵ Ioannem de Curiis Harthowski, de quo d. 20 Mai 1545 scribit Maciejowski Dantisco (MS. 1599 B. Czart., archetyp.): „Patruelem R. Dnis. V., etsi ingenti caterva oneratus, suscepi tamen non invitatus“, sc. in numerum secretariorum meorum; extant enim (in eodem MS.) epistolae Maciej. manu eiusdem Hart. scriptae, tum et epist. ipsius Hart. ad Dantiscum.

190. Mai 12 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(Quo modo litterae absolutionis Gedanensium et decretum Regis in causa Pucensi; — v. Lengnich I Doc. N. 108 — scripta et nuntii eorum expediti sint.)

Quae sint acta hic in causa Pucensi, partim ex Dno. Castellano Elbingensi, partim ex Ludovico R. Dtio. V. precul dubio iam cognovit¹. Cum scribenda esset expeditio, volebant et hic illi regnum suum exercere, sed eis non successit. Produxerunt exemplum, quo scribi volebant absolutionem suam, quod mitto R. Dni. V.; sed eorum imperio paritum non est, quanquam factus erat mitior Constellatus², ad me venit semel atque iterum, me civitatis rationibus gravi cum expostulatione maximo esse impedimento querebatur. Cui ego fide, quam debeo Principi meo, me excusavi; cumque iterum ad me venisset, ut secum pranderem tanto studio petiit, ut ei negare non possem. Displicebant eis multa, quae a me scripta fuerant: „Spectabiles“ volebant vocari, non „Famati“. Quem ego titulum eis favissem, nisi veritus essem, ne rebus in Pucsko praeclare gestis se eum assecutum esse gloria-rentur. Quod „supplices“ petierint, ut ne cum eis in iudicium intraret Mtas. Regia³, id scribi omnino nolebant, maxime vero eos offendit verbum „supplices“. Quod aboleri cum cuperent, non obtinuerunt. Sed ne sibi negari omnia quererentur, pro „misericordiam“ paulo post substitui „clementiam“. Et quoniam nihil agi videbam nisi eorum arbitrio, tribui illis „fidem“, tribui „constantiam“, tribui „merita“, ut vel hac ratione obtinere possem, ut quae scripta fuerunt a me Rmi. Domini mei³ iussu, ita ut scripta erant relinquerentur. — Cum vero aliae litterae scriberentur de negotio Pucensi, ibi vero maior fuit difficultas; nam neque decretum esse volebant,

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. 1V).

neque concordiam. Commissariorum fieri mentionem ullam vetabant: et revera, cum pronuntiaretur decretum, non erat facta. Illud cupiebant, ut eorum processus condemnatus tacite videretur. Et iam necesse habueram ex eorum imperio scribere: et scripseram. Cum a Rmo. Domino petii, ut ageret cum S. Mte. Regia, quo Commissariorum quoque ratio haberetur: egit diligenter. Iussit Regia Mtas. utrunque scribi ac scriptum ad se in rus, quo animi causa profectus erat, adferri. Feci, quod iussus eram, attuli utrunque. Lectum est frequenti Senatu, qui ad idem rus a Rmo. Dno. Archiepiscopo ⁴ fuerat invitatus. Placuit omnibus, cum primis autem Regiae Mti. id, in quo facta fuit Commissariorum mentio. Verbum unum mutatum non est. Sed non item placuit citatis, quibus nihil potuit accidere molestius, quam quod „ne unguem quidem latum discessisse“, recte decrevisse Commissarios scripseram. Ad suam hoc infamiam pertinere putabant, quod esset Commissariorum famae consultum. Iam illud aures eorum ferre non poterant, quod ista quinque inilia in auro et duo milia in moneta non tam ex debito, quam ex liberalitate sua Regia numeranda illis decernerentur: volebant enim videri iudicio Regem suum superasse, cum tamen iudicium nullum fuerit, sed ex imperio eorum acta sint omnia. Porro quod scripseram: „assentientibus nuntiis,“ id ipsi mutari postulabant: „de plenitudine potestatis nostrae Regiae“; quo animo, in opinione R. Dnis. V. relinquere, quam in epistola mea ponere malo. Cogitabant ipso die Divi Stanislai ⁵ omnino discedere, idque prima luce; sed eos Rmus. D. Archiepiscopus prohibuit, apud quem urgebat expeditionem a secundis vesperis ac nondum esse coeptas litteras scribi querebatur Constellatus, atque ut interponeret auctoritatem suam apud Rmum. D. Plocensem, rogabant. Qui misit, ut expedirentur. Scriptae iam erant litterae, sed eorum tamen importunitati datae non sunt. Cupiebant postea convenire Rmum. Dominum et ei valedicere. Rogavit is, quoniam et advesperascebat et, cum ex capite laboraret, quieti se tradere volebat, ut in crastinum differrent. Sed impetrare non potuit; veniebant importune, ad secundam noctis horam Rmum. Dnum. detinebant, expediri postulabant. Sed a quo erant expediendi, is se data opera subduxerat, ita ut coacti sint absque expeditione discedere, relicto famulo, qui litteras acciperet. Postridie prima luce discesserunt, cum neque ipsi per se neque per alium quenquam mihi valedixissent. Litterae sunt datae famulo, quem abeuntes reliquerant, quarum exempla mittet R. Dni. V. Dnus. Castellanus Elbingensis. Spero ut in rebus ex imperio citatorum actis, fore ut non prorsus displiceant. — De Burggrabiato ⁶, ut audio, constans est Reginalis Mtas., sed cum ea pugnat Primas: uter vincet, nescio. De Palatinatu nihil adhuc ⁷. Visum est per biduum detinere Mauricium ⁸, ut certi tamen aliquid adferat. Dno. Elbingensi nihil est maiori impedimento, quam quod Thesaurarius est. — Nepos V. R. Dnis. venit, quem pro suo erga illam amore non gravatim Rmus. Dnus. suscepit ⁹. Habitabit apud me ac quicquid erit, in quo mea opera usui illi esse queat, pro meo perpetuo erga R. Dnem. V. studio et observantia, defutura illi non est. Cum Dno. Mischkowski ¹⁰ nondum egi, agam hodie in Capitulo. Cetera per Mauricium. Deum precor etc. Cracovia IV Id. Maii.

B. Czart. MS. 1618, f. 569, chirogrph., i. d.: „28 Maii“.

¹ V. N. 189.

² I. a Werden, cf. N. 148 adn. 12.

³ Maciejowski.

⁴ Gamrat.

⁵ 8 Mai.

⁶ Cf. N. 182 adn. 16 et N. 191.

⁷ Cf. N. 189 et 191.

⁸ Cf. N. 84 adn. 5.

Cf. N. 189 adn. 5.

¹⁰ Petro Myszkowski, Canon. Cracov.; cf. N. 191.

191. Mai 21 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De distributione dignitatum Prussicarum; libros missum iri; nova de Caesare, Turcis et Concilio; de novis Episcopis.)

Distributae tandem sunt dignitates, ut ubi neque caput erat neque oculi, ne pedes quidem essent. Virum esse bonum aiunt, qui Palatinus¹ renunciatus est, si modo per morbum, quo laborat, fungi ei suo magistratu liceret. Culmensis Castellanus est Elbingensis² designatus, Elbingensis Gedanensis³, Gedanensis D. Dziialinski⁴. Domini Conopaczki habita fuisset ratio, nisi Dnus. Dziialinski fuisset impedimento. Ei cum esset controversia cum Dno., Lassoczki de Succamerariatu Dobrzynensi, cum utrunque contentum reddere vellet S. Mtas. Regia, factus est alter Castellanus Gedanensis. Ita neque Dni. Conopaczki neque Dni. Baszinski⁵ ratio potuit haberi, quorum utrunque pro virili mea adiutum cupiebam. — De Burggrabiato provisum est D. Schewka⁶, pro quo Rmus. Dnus⁷ diligenter laboravit favente Iunone. Quae si aequae Dni. Thesaurarii⁸ causae voluisset, absque dubio Palatinatum obtinuissimus. — Egi cum Dno. Mischkowski⁹ de libris, quos nondum esse sibi dicebat adductos; sed simul ut adducentur, dabitur a me opera, ut qui erunt R. Dnis. V., ad eam absque mora longiore perferantur. — Nova, quae pro certo scribam, non habeo. Dicitur Caesar Vormaciam cogitare, ut ibi deliberationem suscipiat de bello contra Turcas offensivo. Turcarum Tyrannus ex Andrinopoli (!) Constantinopolim esse regressus fertur. De pace sive indutiis confectis rumores sparguntur. Concilium scribunt progressum habiturum contra eorum etiam, a quibus indictum est, voluntatem, quod iam ex Hispanis et Galliis Episcopi complures et viri docti confluerint. — Habemus hic novos Episcopos, de quibus antea me R. Dni. V. scripsisse puto: D. Ioannem Dziiaduski Praemisliensem, D. Andream Zebrowski Chelmemsem, D. Ioannem Droiwski Camenecensem. In demortui Palatini Russiae Dni. Odrouasch¹⁰ locum suffectus est D. Petrus¹¹ de Dambrouicza, qui fuit Palatinus Lublinensis. Palatinum Lublinensem nullum adhuc habemus. Sed haec illius creandi mora mysterio non caret. Cracovia XII Cal. Iunii.

B. Czart. MS. 1618 f. 575, chirogrph., i. d.: „28 Mai“.

¹ Pomeraniae, Ioan. Sokołowski, qui erat ad hoc tempus Castell. Culmen. ² Stan. Kostka.

³ Achac. Czema. ⁴ Ioannes. ⁵ Ioannes Bażyński (a Baisen), Succamer. Marienburg., filius

Georgii Palatini Marienburg. ⁶ Cf. 182 adn. 16 et 190. ⁷ Maciejowski. ⁸ Kostka.

⁹ Cf. N. 190. ¹⁰ Stanisłai Odrowąż. ¹¹ Firlej.

192. Iunii 7 Regiomonte.

Albertus Dux Prussiae Hosio.

Instet Hosius, ut a Rege severius mandatum detur Gedanensibus in causa viduae Hermensdorf (cf. N. 155).

Arch. reg. Regiomont., apogrph., Lib. Missiv. 2.

193. Iunii 12 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Anglos cum Elbingensibus contractum fecisse dici.*)

Etsi aut hodie aut cras absolutum iri Psitacum¹ spero, ut ei avolare hinc liceat, neque hunc tamen litteris meis vacuum dimittere volui. Venit huc Thorunensium nuntius: is pro certo narrat, quod Angli naves suas Elbingum appulerint ac cum Elbigensibus contractum eiusmodi fecerint, ut merces suas cui vellent vendendi et frumenta itidem et alia sibi necessaria a quo vellent emendi potestatem haberent. Qua de re cum nihil scribat R. Dtio. V., non omnino fidem habendam putavimus, sed ille nihilominus rem esse certam asserit. Quod si ita est, quantum de Gedanensium commodis erit ea re detractum, tanto plus ad Regni commoda accesserit et terrarum omnium, quibus cum Gedanensibus dura sua conditione fuit commercium. Ad reliqua Psitacus responsum referet. Caesar est Vormaciae. Indutias cum Turcis fecisse dicitur ad festum Divi Michaelis². Landgravium velle castigare fertur. Deum precor etc. Cracovia pridie Idus Iunii.

B. Czart. MS. 1618 f. 573, chirograph.

¹ V. N. 149 adn. 1.

² 29 Septembris.

194. Iunii 15 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*I. a Werden de se queri; de Caesare; de Czema et Kostka; de quibusdam bonis caducis donatis Vicecancellario, cui Archieppus. iam sit benevolentior.*)

Quo tempore scripseram illas litteras, quas Ludovico dederam¹, eo statu res erant Constellati², ut data esse illi gloriandi materia videretur; sed, quemadmodum ex posterioribus³ meis R. Dtio. V. cognovit, res aliter postea cessit. Neque enim obtinere potuit Constellatus, quod iam obtinuisse videbatur, ut ex illius praescripto sententia scriberetur; itaque demisit cristas ac questus etiam de me est apud Rmum. D. Archiepiscopum⁴, qui postea ea de re cum Rmo. Dno. Plocensi⁵ expostulavit, quod secus decretum scripsissem, quam fuerit pronuntiatum. Neque fuit hoc omnino falsum; sed iusserat Mtas. Regia, ut duplex scriberem: unum, ut erat pronuntiatum, aliud, in quo Commissariorum fieret mentio, de quo per Rmum. Dnum. Mtem. Regiam petieram. Cumque scripsissem utrunque, prius obtuli legendum, quod posterius scripseram. Lectum est praesentibus quotquot tum aderant non paucis Consiliariis; ita fuit ab omnibus approbatum, ab ipso etiam Rmo. D. Archiepiscopo, nihil ut addi, nihil detrahi oportere dicerent. Neque fuit aliud decretum requisitum, quod ego tamen habebam, sed retinui cum nemo postularet. Ita factum est, ut contra sententiam Constellati, ex sententia Mtis. Regiae et omnium Consiliariorum sententia scriberetur. Porro quod ille praetendit, post exitum unius anni clementes alios tractatus Mtem. Regiam esse pollicitam: contendebat quidem miris modis, ut hoc ita scriberetur, sed frustra; nulla enim in decreto pollicitationis mentio facta est, — quemadmodum ex eo scripto cognovit iam procul dubio R. Dtio. V., — etiam si ille ita pronuntiatum esse queritabatur. Sat scio, quod queretur de me hoc ipsum,

quod questus est coram Dno. Archiepiscopo; sed ego quod scripsi, lectum est in Senatu; ibi, si quid erat secus scriptum, cancellare licuit. Malo autem Constellatum de me queri, quam fidem meam in dubium vocari. — Ad ea, quae scripsit nobilitas, habet M. (!) Dtio. V. responsum S. Mtis. Regiae. Est uterque D. Cema⁶ in gratia apud Regem iuniorem; quare frustra contendent illum de munere deturbare, quod semel ei a Mte. Regia est mandatum. Caesarem iam venisse Vormaciam certum est. Illud non obscure dicitur, quod Landgravium castigare velit, quodque indutias cum Turcis confecerit ad ineuntem Octobrem mensem: interea de aliis longioribus indutiis tractatum iri. De Concilio scribit procul dubio nepos R. Dnis. V. 7, cuius litteras mitto. Distributionem dignitatum ferre oportet. Dnus. Castellanus Gedanensis, audio, noluit altius ascendere⁸; neque Rmo. Dno. neque mihi quicquam rescripsit, rescripturum se tamen est pollicitus. Dno. Thesaurario⁹ quidvis potius quam officium obfuisse puto, sed necesse tamen erat causam aliquam praetexere. Quod vero R. Dtio. V. maiore auctoritate dignitateque munus Thesaurarii eum administraturum scribit, si Palatinus factus sit, nullam eius auctoritatis faciat alibi¹⁰ mentionem: volunt enim officiales absque ulla esse auctoritate. — Litterae, quas R. Dtio. V. Caesaris esse putabat, sunt Regis Roman.; eas mitto R. Dni. V. ea lege, ut primo quoque tempore cum D. Administratore Allensteinensi¹¹ communicatas remittat et quid rescribendum sit, informet. De instructione in causa caduci agit Rmus. Dnus. ingentes gratias: erit nobis magno usui. Mallet Rmus. Dominus non venire huc viduam et cum ea isthic potius transigi. Aestimantur bona omnia 50,000, sed acciperet Rmus. Dnus. pro sua parte dimidia 20,000 et expectaret solutionem in quadriennium, ita ut singulis annis quinque milia solverentur. Si quam rationem invenire posset R. Dtio. V., cuperet cum illa tractatus haberi. Sed et illud gratissimum est Rmo. Dno., quod non detrectat in hac causa Commissarii iudicis officio fungi R. Dtio. V., sed operae pretium esset scire nos, quem adiungi sibi praeterea velit; valde sibi devinxerit Rmum. Dnum., si ope illius atque opera fuerit ista consecutus. Primas maiorem in dies praesefert erga Rmum. Dnum. benevolentiam¹², quem esse videt apud S. Regem iuniorem in magna gratia. Laborat nunc Rmus. Dnus. ex febris tertiana: tertium habuit hodie paroxysmum, sed sunt iam signa ad salutem multa. Spes est in Deo, quod non redibit amplius ingratus hospes. Morbus hic in causa fuit, quod Psitacus¹³ minus celeriter hinc avolavit. Deum precor etc. Cracovia XVII Cal. Iulii.

B. Czart. MS. 1681 f. 579, chirogrph., i. d.: „26 Iunii“.

¹ N. 189. ² I. a Werden, cf. 148 adn. 12. ³ N. 190. ⁴ P. Gamrat. ⁵ Maciejowski. ⁶ Achacius, Castell. Gedan. et Fabianus, Succamerar. Culmen. ⁷ Casp. Hanovius. ⁸ A. Czema, Castell. Gedanensis, Castellanatum Elbingen. sibi oblatum, cf. N. 191, quamvis altiore in senatu locum, accipere noluit, Sig. I Eppo. Culmen. 30 Iunii 1545, Corp. Narusz. 62, 30; quare I. Działyński factus est Castell. Elbingen., Lengnich I, 277. ⁹ St. Kostka, Castell. Culmen., cf. N. 191. ¹⁰ Apud Bonam Reginam. ¹¹ Allenstein, Olsztyn, oppidum Capituli Varmien.; administrator Capituli erat tunc temporis Iacobus Czimmermann Gedanensis. ¹² Huic benevolentiae fortasse tribendum est, quod Gamrat etiam Hosio fecit quasdam donationes, quas Capitulum Cracov. postea confirmavit: „Donationem certarum decimarum manipularium, videlicet in villis Poremba, Lissagora, Jaworsko et Zirczow in clave Uschweni, Vbli. et Excell. Dno. Doctori St. Hosio Canonico Crac. per Rmum. olim Dnum. Petrum Archiep. Gnesnen. et Ep. Crac. dum viveret factam Rdi. Dni. ratam et gratam habentes approbaverunt et propterea litteras ipsas donationis manu dicti Rmi. Dni. subscriptas et sigillo eiusdem maiore sigillatas in vim consensus sui et vigore huius Generalis Capituli suo maiore sigillo sigillandas et communiendas decreverunt praesentibus etc.“ Acta actorum Capit. Crac. 1 Octob. 1545. ¹³ Cf. N. 149 adn. 1.

195. Iulii 10 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De morte Reginae Elisabeth; quae pro Alexandro Roma sint scripta.)

Causa pupilli, non possum nisi quod sentio dicere, mihi et iusta et aequa videtur atque eiusmodi, ut prorsus nihil habere scrupuli videatur. Atque in eadem est sententia Rmus. Dnus. meus Plocensis¹, sed secus visum est aliis: qui remittendam isthuc omnino censebant. Itaque remissa est, cum causa quamobrem remitteretur nulla esset. — Villam Selestri² Rmus. Dnus. pro fratre R. Dnis. V. impetravit, litteras mitto. De morte Reginae³ iam pridem isthuc allatum est procul dubio. Erepta est nobis malis bona Regina; non eramus digni, qui talem haberemus, Deus illius animae sit propicius. Ingens sui desiderium apud omnes reliquit. Scripsit Cardinalis Cortesius⁴ ad Doctorem Andream⁵, esse proscriptum a Regno virum bonum, cuius isthic doctrina sit admirationi, Alexandrum Sculteti; rogat, ut pro ea auctoritate, qua plurimum hic valet, eum curet liberandum aut saltem fidei litteras impetret, ut purgare illi se apud Mtem. Regiam liceat. Egit is cum Rmo. Dno.: quandoquidem opinio est hominum in Italia, esse eum hic summa auctoritate, ut hanc opinionem confirmare sibi liceat impetratis Alexandro fidei litteris. Respondit Rmus. Dnus.: gravium criminum eum esse accusatum, neque fas esse dari illi eius generis litteras, nisi sciente et consentiente R. Dne. V.; prius illi esse placandum R. Dnem. V., deinde id petendum. Viderit iam R. Dtio. V., quid respondeat. Contendet ille nervos omnes procul dubio, ut quod obtinere non potuit Orator Pontificis, qui nunc est Cardinalis Augustanus⁶, id ipse obtineat et auctoritatem suam ostendet. Plura in ista occupationum mole scribere non licet. Sunt hic perpetua Comititia. Deum precor etc. Cracovia VI Id. Iulii.

Mittam alio tempore litteras, nam hi nimium festinant et scribenda sunt multa.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 46, chirogrph., i. d.: „XVIII Iulii“.

¹ Maciejowski. ² Quae ad bona Pucko pertinebat unaque cum iis a Rege redempta est, cf. Lengnich I Doc. 108 ³ Elisabethae † 15 Iunii 1545. ⁴ Gregorius, Mutinensis, tit. S. Cyriaci in Thermis Presbyter Cardinalis; Ciaconius-Oldoinus III, 683. ⁵ Ioannes Andreas de Valentinis, Mutinensis, artium et medicinae doctor, supremus physicus Sigismundi I Regis, Praepositus Cracov., Sandomir., Trocensis et S. Floriani Clepardiensis, † 20 Febr. 1547; de quo cf. Theiner, II N. 610, 611 et Ciampi, Bibliografia, I, 169, 332. ⁶ Otho Truchsess, cf. N. 119, 125.

196. Augusti 13 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(Ad varias res a D. sibi scriptas respondet et vicissim res novas omnis generis nuntiat.)

Reddidit mihi Psitacus¹ litteras unas, Mauricius² vero alteras R. Dnis. V. litteras. De vicino³ quod scribit, gratum fuit Rmo. Dno.⁴ cognoscere. Spes est fore, Christo inspirante, ut paulatim ad unitatem Ecclesiae redeat: iam enim quas repudiaverat ceremonias, eas revocare videtur. Ceterum est quod nobis metuamus, posteaquam sancta illa anima⁵ in beatorum sedes est recepta. Neque enim fieri potest, ut eadem sint erga nos voluntate Sermi. fratres⁶ illi, qua superstitute illa

fuerunt; nisi forte, quod in scheda ad Rmum. Dnum. scripsit R. Dtio. V., id eveniat, quod quidem optare magis licet quam sperare⁷. Nam penes quos nunc summa potestas est, ii fratribus istis non optime velle videntur; deinde vero nescio qui rumor in Germania sparsus est, ut illi quoque a nobis non possint non esse alieniores. Deus rogandus est, ut omnia meliora largiatur. — Libellum contra Pontificem editum legere non potui, sed eum, quo dignus erat una cum auctore suo, Vulcano tradidi. Scribitur ad Rmum. Dnum., conscribere Caesarem milites atque armis Ecclesiam tueri velle, ac primum Coloniensem Archiepiscopum⁸ aggredi statuisse. Est in Germania Marchio de Vasthi⁹, sunt alii duces multi: brevi aliquid audiemus. Quod autem Vulcano libellum tradidi, ne ferat, quaeso, moleste R. Dtio. V. Habetur enim hic apud insignem quendam Theologum Doctorem Matthaeum¹⁰. Is mihi facile daret legendum, si ut legerem istas spurcitas animum inducere possem. Sed mihi det veniam R. Dtio. V., nulla ratione possum. Ceterum epistola Pontificis ad Caesarem¹¹ excusa typis est, sed cum scholiis ei libello, quem misit R. Dtio. V., non dissimilibus. — De D. Fridewalt curae mihi futurum est, cum venerit S. Mtas. Regia, nisi quod metuo, ne quid impediant ii, in quorum manus absente Rmo. Dno. litterae ad Mtem. Regiam scriptae pervenerunt. Tum et illud latere nolo R. Dnem. V., quod tamen tacitum habere velit rogo, Regiam Mtem. iuniorem impetrasse facultatem bona in terris Prussiae obligata redimendi. — Et de D. Plotowski curae mihi futurum est. Litteras Regias scripseram in Urbem, et erat nuntius designatus ex consilio D. Casparis¹² Philippus Padniewski Canonicus Cracov. Sed haec ex litteris illius cognoscet R. Dtio. V. Rediit autem huc D. Philippus, sed est ad D. Archiepiscopum¹³ profectus; qui cum cras, ut spero, redibit, ex eo, quomodo sit res acta, cognoscam et postea R. Dni. V. perscribam. — Quod contractum Anglorum cum Elbingensibus attinet¹⁴, neminem adhuc audiui, qui eum impugnare conaretur. Quod si quis molitus erit, spero fore ut nihil proficiat. De assessore certum est magis urgere negotium Rmum. D. Culmensem¹⁵ quam alium quenquam; nam D. Castellanus Gedanensis¹⁶, quod quidem ego sciam, nunquam pro eo laboravit. De contumelia tamen sibi per D. Iudicem facta quin questus sit, negare non possum. „Turpius eicitur, quam non admittitur hospes“¹⁷. Erit hoc cum magna laude R. Dnis. V. coniunctum, si dissidentes in gratiam reducerit, et qui solliciti sunt, ut eos in gratiam R. Dtio. V. recipiat, eis facilem se praestiterit. De Vasallis nihil huc allatum esse accepi; si quid erit, officio meo defuturus non sum. Quae in scheda ad me scribit R. Dtio. V., legi Rmo. Dno., sed is non facile adducitur, ut secus de aliquo suspicetur. — Quem misit libellum¹⁸, eum excudendum curabo. Mandatum de brachio saeculari exequendo mittam per Mauricium. Ad Sermum. Regem Roman. ut ne rescribatur quicquam, R. Dnis. V. consilio parebitur. Scribi etiam litteras ad Rmum. D. Vladislaviensem¹⁹ curabo, ut provideat, ne sublato Pancratio²⁰ fiat novissimus error peior priore. — De Caesare scribitur, quod omnino statuit novum istud Evangelium armis oppugnare. Sunt apud eum duo nuntii Regii: unus de Turcis et D. Duce Prussiae, alius de iustis, quae Vilnae fient; ille Palatini Russiae Dni. Fyrley filius²¹; alter vero Dapifer D. Mischkowski²². Scribit prior ille omnia sibi initio cecidisse ex sententia, sed morte Smae. Reginae Elisabetae reddita difficiliora, se tamen esse nihilominus bona spe. Quo die iusta a Smis. fratribus Reginae nostrae peracta sunt, ivit uterque ad visendam neptem suam Palatini Rheni coniugem²³; interea nuntius advenit natum esse Caesari ex filio nepotem²⁴

in Hispaniis. Mox luctum tantum est gaudium subsecutum, ut sordidas vestes eodem die et Caesar et comitatus eius omnis abiceret. Regia tamen Roman. Mtas. cum suis liberis vestitum lugubrem retinuit; cuius uxor dicitur periculose aegrotare, tanto maerore afficitur ob mortem filiae. De Concilio neque dicitur iam quicquam neque scribitur, sed esse tamen Tridenti Cardinales aliquot feruntur. De indutiis quinque annorum cum Turcis laboratur diligenter; quas si erunt consecuti, contra haereticos expeditionem futuram certum est. Missus est et a nostro Rege nuntius in Turciam explorandi causa magis, quam quod ardui aliquid haberet. Cetera per Mauricium. Deum precor etc. Cracovia Id. Aug.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 47, chirograph., i. d.: „22 Augusti“.

¹ Cf. N. 149 adn. 1. ² N. 84 adn. 5. ³ Duce Prussiae. ⁴ Maciejowski. ⁵ Regina Elisabeth. ⁶ Imperator et Rex Roman. ⁷ De matrimonio Sig. Augusti cum una ex sororibus demortuae uxoris loqui videtur. ⁸ Hermannum v. Wied. ⁹ del Guasto. ¹⁰ Mattheumne a Costen (z Kościana) putat? qui hoc tempore (1542, 1543) aliquot libros theologicos composuit. ¹¹ Ea procul dubio, quam scripsit d. 24 Augusti 1544, Pallavicini, V, 6, Raynaldus ad a. 1544, N. 7, postquam quae in Comitiis Spirensibus essent constituta, accepit. ¹² Hannovii. ¹³ P. Gamrat. ¹⁴ Cf. N. 193. ¹⁵ Tid. Giese. ¹⁶ Achac. Czema. ¹⁷ Ovid. Tristium 5, 6, 13. ¹⁸ Philippi Archinti, cf. N. 197 et 198. ¹⁹ Nicol. Dzierzowski. ²⁰ Klemme, concionatore Gedan, v. Hirsch, Der Prediger Pancratus. ²¹ Ioannes, cf. Przedziecki, Jagiell. pol. I, 168; v. etiam supra N. 187. ²² Nicolaus, vid. Przedziecki, I, 166, 300; cf. N. 208. ²³ Dorotheam, Friderici II Electoris Palatini uxorem, filiam Christierni II Daniae Regis et Isabellae, sororis Caroli V et Ferdinandi I. ²⁴ Carolum (Don Carlos), natum 8 Iulii 1545.

197. (mense Augusto) ¹ Heilsbergae.

Dantiscus Hosio.

(Praefatio in libellum Archinti.)

Pervenit nuper ab ipso auctore ad me ex Urbe missus ² libellus iste, hac tempestate in fide languentibus Crotone, ut est in adagio, salubrior: qui non lapides more fanaticorum, hoc aevo nostro execrandis tot evulgatis scriptis insanientium, sed meras loquitur rosas, quemadmodum hoc ex iis quae continet grata purioris latini sermonis condita brachylogia non abrupte accipies. Libellum proinde hunc per omnem meam Dioecesim eodem edicti modo, quo editus est, publicandum duxi, qui item ut apud vos in lucem exeat ad firmandos quorundam animos, qui parvo momento huc vel illuc impelluntur, opere pretium tu mecum haud dubie esse censebis. Dedi igitur Vietori Calcographo, cum novissime huc ad me divertisset, negotium, ut eundem libellum typis excuderet; in eo, ut te monitore fiat diligentior, ad communem Christianismi utilitatem, pro tua in religionem pietate propensius curabis. Complectitur enim compendio singula, quae in praesens apud Ecclesiae nostrae hostes in controversiam vocantur, quae, inquam, clare et concinne in eo discutiuntur. Cum auctore eius olim in Hispaniis apud Caesarem, cum ille reipublicae Mediolanensium et ego Regio nomine Oratorem agerem, mihi summa fuit familiaritas; in ea tum, hanc professionem nondum assecuti, qua modo fungimur, coniunctissime conviximus: unde si etiam nomen libello adscriptum non fuisset, ex unguibus Leonem facile deprehendissem ob praeclaram eius mihi liquido cognitam eruditionem; siquidem inter nos, quoties de bonis literis colloquium incidisset, Polyhistor plane videbatur, ita ut nunquam non

doctior ab eo evaderem. Utinam urbs Roma, maxime eo loci, ubi rerum cardo versatur, tales haberet plurimos: tractatio Concilii, de quo iam rumor est fortior, cederet felicius et pro salute fidelium omnia, quae in contentione fuerunt hactenus, Herculeo quodam nodo ad Ecclesiae coniunctionem integra reducerentur. Hoc brevi futurum, Caroli Caesaris edictum³, interim quo haec scribo ad me perlatum, quod in omnibus ditionibus suis novissime promulgari mandavit, me bene sperare iubet, admodum huic libello conveniens et aptum. Velim itaque, ut in calce locum habeat, quo nostrates aperte agnoscant, minimam Christianae Reipublicae partem in execrandam nostri temporis haeresim incidisse, longaeque superesse maiorem, in qua primi orbis Monarchae auctoritate, potentia, opibus, sapientia et pura in Deum pietate longe reliquos Ecclesiae Catholicae desertores superant et antecellunt. Dabis itaque operam, cum ipse multis Regiis negotiis districtus commode intendere non possis, ut quispiam tuorum apud prelum excusioni assistat, quo haec saluberrima et necessaria ad hanc tempestatem scripta emendatiora in lucem exeant. Vale, mi carissime D. Doctor, et provinciam huius libelli non gravate suscipe commendatam. Ex Heylsberg.

e libro: „Christiana de Fide et Sacramentis contra Haereticorum id Temporis Errores Explatio. Accessit praeterea Edictum Caroli V Caesaris cum Articulis quibus docetur fidei et religionis Christianae vera observantia.“ Cracoviae apud Vietorem 1545, 8vo. Hanc et sequentem epist. iterum edidit Fr. Hipler, Pastoralblatt f. d. Diöc. Ermland, 1873 p. 75.

¹ Cf. N. 196. ² „Quoniam autem ea, de qua iam diximus, lucubrationcula“ — (commemorata autem est initio epistolae „oratio mea de pace habita“ h. e.: Oratio de nova Christiani Orbis pace habita, Romae 1544.) — „Dnem. V. R. adeo oblectavit: cum diebus proximis alteram graviolem de fide et sacramentis illi transmiserim, operae pretium facturum me esse existimavi, si alterum quoque eiusdem generis opusculum ad eandem traderem, cui et me ipsum iam diutius dedi atque tradidi“. Ph(ilippus) Arch(in)tus Vis* (!) Dantisco, Romae 10 Mai 1545; B. Czart. MS. 1602, archtyp. Erat autem Ph. A. hoc tempore Episcopus Burgensis (Borgo S. Sepulchri), postea vero, 1546—56, Salutiensis, denique Archiep. Mediolanensis; † 21 Iunii 1558. ³ Hoc per provincias Germaniae Inferioris publicandum Caroli V. edictum, cui inserti sunt 32 „articuli orthodoxam religionem respicientes“ a S. Theologiae professoribus Lovaniensis universitatis d. 6 Decembris 1544 editi, Bruxellis d. 14 Martii 1545 est datum.

198. (*mense Augusto vel Septembri*) Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*In eundem libellum praefatio*).

Quem ad me Celsitudo tua misit libellum, ut typis excudendum curarem, eum et legi ipse et legendum aliis, quos intelligebam excellenti iudicio praeditos esse, communicavi. Qui idem de illo omnes, quod Cel. tua, iudicabant, et latine et pie et erudite scriptum et dignum esse, quem Christianae veritatis studiosi manibus quotidie versarent, ut quae nimium altercando multis, pro dolor! in locis prope iam est amissa veritas, ea ex brevi hoc libello elucescere possit. Secutus itaque iudicium tuum, Praesul doctissime, feci, et quidem alacri animo, ut eum citra moram aliquam et cunctationem pervulgandum curarem. Ceterum quae sint occupationes meae, non ignorat Cel. tua: per eas mihi minime vacavit ipsi laborem hunc sumere providendi, ne quos typographus errores admitteret. Solent autem parum feliciter ea procedere, quae quis oculis agat alienis. Quare si non

omnino mendis libellus vacat, dabit veniam Cel. tua, atque undis istis negotiorum, quibus obruor, assignabit. Pietatem autem hanc tuam, qua gregi tuo prospicere conaris, ne doctrinis variis et peregrinis abducatur, non possum equidem non laudare plurimum. Deus tam sanctos conatus istos Cel. tuae provehat ac fluctuantem quidem, sed nunquam tamen mergendam Petri naviculam ad optatae tranquillitatis portum perducatur. Qui et Cel. tuam nobis diu sospitet ac omni felicitatis genere cumulet.

Ex eodem libro, e quo N. 197.

199. Septembris 18 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Commendet Regi Vicecancellarium ad Episcopatum Cracov. vacantem.*)

Reddidit mihi D. Adrianus¹ litteras R. Dnis. V., cui libenter adero, quoad fides mea patietur. Rmus. D. Plocensis est nunc in spe et expectatione Cracoviensis Episcopatus². Non desunt, qui impedire conentur; si R. Dnis. V. litterae commendaticiae accesserint, non parvo adiumento esse poterint, quas ut dare ne gravetur, rogo. Comitia Cracoviae sunt edicta ad diem Divae Catharinae³. Nova quae habui mitto. Deum precor etc. Cracovia XIV Cal. Octob.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 48, chirogrph., in dor.: „25 Septembr. Elbing.“

¹ Friedwald, cf. N. 200. ² Post mortem Petri Gamrat † 27 Augusti 1545, Acta Actorum Capituli Crac. MS. ³ 25 Novembris.

200. Octobris 3 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*De valetudine Regis, qui salvum conductum dare Alexandro vetuerit.*)

Sacra Mtas. Regia solito suo morbo ambulatorio graviter nunc cruciatur, accessit enim iam ad iugulum. Deum precamur, ut sit illi melius. Ceterum aegritudo haec illius impedimento fuit, quominus legerentur adhuc R. Dnis. V. litterae; haec etiam Psitacum¹ volentem est retardata, qui cum convalescentiam expectare nollet, quoniam erant alii et sunt, quibus recte dari possent ad R. Dnem. V. litterae, non visum est eum diutius retinere. Simul ut, Deo bene iuvante, convalesceret S. Mtas. Regia, legentur ei litterae. Gloriantes quosdam audivi, quod Alexander salvum conductum obtinuerit²: id ita sit nec ne, nescio: hoc scio, quod utrique Cancellario mandavit S. Mtas. Regia, ne prius darentur, quam responsum esset a R. Dne. V. allatum. Si quis alius mandavit contrarium, nescio, sed necesse erit tacite rem agi, ne si palam agatur, occasio detur impetrandi, si quid nondum est impetratum. — D. Adrianus Friedwald malam causam habet: laboravi et laborabo adhuc, ut per concordiam transigatur. D. Czimmermann causa visa est dominis iustior, sed hanc quoque conati sunt componere: verum non successit. — Novarum rerum nihil est. Eligendo Cracoviensi Episcopo dies designatus est pridie Idus Octobres. Palatinus Lanciciensis³ mortuus est, et vicinus

meus D. Paulus Crassowski Canonicus Cracoviensis. Deus R. Dnem. V. diu servet etc. Cracovia V Nonas Octob.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 49 chirogrph., i. d.: „XIII Octobr., Smolein.“

¹ Cf. N. 149 adn. 1. ² „Data est a me opera, ut V. R. Dnis. nuntius audiretur, qui munere suo bene functus est, sed statim cognoscere licuit instructa fuisse contra eum consilia. Omnes enim uno ore capiendam esse proscripti misericordiam neque quod peteret ei negandum esse dicebant. Quibus cum frustra me solum reluctari viderem, illud tamen effeci, ut ne prius ei Mtas. Reg. saluum conductum concederet, quam eret a R. Dne. V., quo modo se causa haec haberet, edocta. Mora quidem impetrata est per me, sed metuo, ut resisti possit tantae patronae; V. R. Dtio. consilium interim capiat, quemadmodum Ecclesiae suae tranquillitati prospicere queat. Urgendum esset in Urbe, ut primo quoque tempore sententia Mtis. Reg. confirmaretur, quod adhuc factum non esse mirari satis non possum. Quod si hac (!) non succederet, saltem commissarios obtineat R. Dtio. V., qui causam in Regno denuo cognoscant. Ego quidem, quantum potero, impedire conabor, ut ne redire in Regnum proscripto liceat, interim R. Dtio. V. et Ecclesiae suae rationes prospiciat“. Maciejowski Dantisco 22 Augsti 1545, archtp. in MS. 1599 B. Czart. — „Salvi conductus litteras vetuerat dare S. Mtas. Regia, nisi prius esset responsum a R. Dne. V. allatum; si diversum aliquid mandatum non est alibi, procul dubio nondum eas habet, ac dabitur a me opera, ut iuxta consilium et voluntatem R. Dnis. V., res agatur“. Idem eidem 24 Sept. (fer. V ante f. Stanislai, sc. in autumno), ibid.

³ Ioannes Kościelecki.

201. Octobris 9 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De causis a D. sibi commendatis; de Episcopatu Cracoviensi.)

Cogor esse brevior propter ingentes occupationes meas. Causa Dnorum. Czimmerman optatum est exitum consecuta. De D. Adriano metuo: constat enim eum iuris nihil habere. Traxi causam in hunc usque diem spe concordiae, sed incassum laboravimus. Multas bonas horas perdidi. Lysmanova¹ mira quearit difugia, Rmus. Dnus. valde sollicitus est, clamores illius in Comitibus metuit; in V. R. Dne. spes est. De scheda ex litteris Rmi. Dni. cognoscit. — Pridie Idus Octobres Episcopum eligemus; faxit Deus ut eum, cui nomen est Samuel. Non sumus sine spe, sed gravem habemus adversarium². Venerabilis Capituli subditis ut provideatur, curae mihi futurum est, modo ut ista prius absolvantur negotia. Dnus. Kiewski³ dixit, se velle concipere nescio quid; si magnopere contenderit, facile patiar, ut ipse scribat, sum enim occupatissimus. De Alexandro nondum actum est quicquam, nec litterae R. Dnis. V. lectae sunt⁴ propter causas in litteris ad R. Dnem. V. a Rmo. Dno. scriptis. Dabitur a me opera, ut opportuno tempore legantur. Cetera per nuntium Venerabilis Capituli⁵. Deum precor etc. Cracovia VII Idus Octobr.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 50, chirogrph., i. d.: „XX Octobr.“

¹ Quacum agendum erat Maciejovio de bonis caducis sibi donatis, cf. N. 181, 194. ² Quisnam fuit adversarius M. in Epatu. Cracov. assequendo, ignotum est. ³ Albertus, Canonicus Vladislavien. et Varmien. ⁴ Cf. N. 200. ⁵ Varmiensis.

202. Octobris 13 et 14 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De causa Capituli Varmiensis; Maciejowski iam nominatum et electum esse Epum. Cracov.)

Venerabile Capitulum aut vasallos eius nemo adhuc, quod sciam, accusavit, tantum abest, ut impetraverit aliquid. Ac videri poterat parum necessarium, prius ut

pugnaremus nos quam accusaret quisquam: sed quando et V. R. Dni., capiti nostro, et fratribus ita visum expedire, mitto R. Dni. V. eorum, quae scripsi, exemplum. Quas litteras mittendas per hunc non putavi, sed per aliquem certiore. Puto autem satis cautum illis iri Venerabili Capitulo. — Hesterno die cum esset ingressus Rmus. Dnus. ad Mtem. Regiam, Reginalis Mtas. cum furore quodam se corripuit ac e cubiculo egressa est, ne aspicere quidem Rmum. dignata. Quod nos in eam partem accepimus, ut eam esse victam existimemus. Sed haec crastina dies indicabit. Sumus bona spe, quam Deus ut confirmet, precamur. — Dux Aurelianensis¹ dicitur esse mortuus. Scheda R. Dnis. V. nondum est lecta: dabo operam, ut legatur hodie, similiter et litterae de Alexandro. Deum precor etc. Cracovia III Idus Octob.

Vicimus! Deo sit gratia². Quod faustum, felix et fortunatum Deus esse velit, cum Ecclesiae tum Reipublicae: Rmus. D. Plocensis nominatus et electus est Episcopus Cracoviensis³. Fuit ingens proelium, de sigillo praesertim: sed victoriam Deus S. Mti. Regiae concessit, qui sit benedictus in saecula. Archiepiscopus nominatus est Episcopus Cuiaviensis⁴. Propterea de Alexandro nihil agitur, quod Doctor Andreas⁵ de Regiae Mtis. cubiculo nunquam excedit, quae tamen iam valet melius.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 51, chirograph., i. d.: „XXVIII Octobr.“

¹ Carolus (Duc d'Orléans) filius nati minor Francisci I † 8 Septemb. 1545. ² Postscriptum hoc iam 14 Oct. immediate post electionem additum esse videtur. ³ Quo modo M. a Rege nominatus, a Capitulo vero electus sit, vid. ex Actis Capit. Crac. in Append. ⁴ Nicolaus Dzierzowski. ⁵ Cf. N. 195. adn. 5.

203. (Octobris 17 Cracoviae)¹.

Oratio Hosii ad S. Maciejowski

(qua eum ad Episcopatum Cracovien. suscipiendum invitat verumque ex mente B. Pauli, 1 Timoth. 3 et Tit. 1, Episcopum esse praedicat.)

Cum pastore suo Ecclesia nostra orbata esset, mortuo ante duos menses² Rmo. Dno. Petro Archiepiscopo Gnesnen. et Episcopo Ecclesiae huius Cracov., convenimus de more omnes ac invocato S. Spiritus auxilio de eligendo in demortui locum pastore et Episcopo nostro deliberationem suscepimus. Ecce autem unus tu una omnium voce dignus es pronuntiatus, cui tantum hoc munus mandaretur, quod in uno te ea videre licuit omnia, quae Paulus Apostolus in Episcopo inesse vult. Iis te moribus, ea esse vitae integritate perspeximus, ut non crimine modo quovis, verum etiam suspitione criminis semper vacaveris. Nullam in te incontinentiae speciem agnovimus, cum pudicitia tua singularis tam corruptis moribus his admirationi nobis semper fuerit singulari. Iam sobrietatem et vigilantiam tantam cernimus, ut te nobis a Deo speculatore dato tutos nos a quorumvis insidiis fore confidamus. Ab omni vero levitate, ab omni morum ineptia adeo te alienum esse videmus, ut vix quisquam eiusdem ordinis tecum gravitate conferri, anteponi certe tibi possit nemo. Est autem gravitas haec tua tanta comitate temperata, ut qui te familiariter noverunt, statuere non possint, plusne in te comitatis an gravitatis insit. Porro quod proprium esse munus Episcopi Paulus vult, ut libenter, ut placide, ut amanter, ut citra fastum aliquem et super alium doceat, eo tu primus nostra memoria summa cum laude tua fungi coepisti. Quodque vitium comitari nonnunquam eos consuevit, qui docent alios, prae fracti ut sint et quod ipsi sentiunt

mordicus tueantur, ab eo tu tantum semper abfuisti, ut lenitate vincere quam clamoribus malueris: et quae summa est moderationis laus, salva fide cedendum potius alieno intellectui duxeris, quam contentioni serviendum. Ab omni vero saevitia quis uno te remotior? quem eo esse ingenio animadvertimus, ut mederi semper studueris non opprimere, docere non cogere, ducere non trahere, persuadere non extorquere, beneficiis ac lenitate non imperio vincere. Itaque non modo te nemo vidit saevientem in quenquam aut pro imperio aliquid facientem, sed ne iratum quidem aliquando cognovit: ut parem tibi lenitate et mansuetudine saecula haec nostra tulisse non videantur. Nulla in te linguae procacitas, cuius verba in pectore non in ore nasci videntur. Nulla turpis lucri cupiditas, cum unum id curae tibi sit, ut quam plurimos Christo lucrifacias, ut fidem rectam, ut caritatem non fictam omnibus persuadeas ac dissidentium animos in gratiam et concordiam reducas. Huius unius rei avarum te esse confitemur. Nam pecuniae usque eo nulla est in te cupiditas, ut non modo alienam non appetas, verum et tuam in egentium usus liberaliter effundas neque hospitalitatis laude cuiquam concedas omnesque eas virtutes, quibus Episcopum praeditum Paulus esse vult, ita complexus videris, nulla ut sit, quae in te requiri possit. Te bonorum amantem, te iustum, te pium, te nullis animi perturbationibus obnoxium, te sermone Evangelico ita instructum videmus, ut secundum Divum illum Stanislaum, cuius tu successor a nobis designatus es, nemo fuerit, qui plus habuerit facultatis vel ad docendos imperitos vel ad exhortandos sana doctrina cessantes vel ad arguendos contradicentes. Talem ergo cum te cognoscant omnes, cum nihil eorum in te desiderent, quae in Episcopo eligendo spectari Paulus iubet, mirum videri debet nemini, quod uno ore, uno animo omnes te pastorem et Episcopum nostrum renuntiavimus. Quam tu provinciam tanto omnium consensu, tam unanimi voluntate tibi per nos impositam, cave detrectes. Quid enim id aliud fuerit, quam Spiritui Sancto repugnare, cuius instinctu factum esse, ut te Episcopum nostrum eligeremus, dubitare non debes? Nam si ubi caritas est, ibi Deus est, si pacis, si unitatis, si concordiae non alius Deus est, quam Sanctus ille Spiritus, qui pacem inter omnes et caritatem conciliat, qui in unum multos congregat, ut idipsum sapiant, cum diversis quidem linguis sed uno tamen animo, una voce unum te Episcopum nostrum elegerimus, certum est et indubitatum, quod a Domino factum est illud, quod a Spiritu Sancto profectum est. Quo minus id tu munus detractare debes, ne Spiritui Sancto resistere velle videaris. Aderit ille tibi munus hoc administranti, qui nobis eam mentem, ut te eligeremus³, inspiravit.

Hosii Opp. (Coloniae 1584) II p. 150, ep. 4. sine die.

¹ „1545 Sabbato 17 Octobris. Placuit Dominis suprascriptis omnibus ad Rmum. Dnum. Samuelem Epum. Plocensem etc. ac electum Cracov. ad postulandum ipsum et invitandum ad Episcopatum Cracov., ad quem electus est, omnibus simul et capitulariter ire“. Acta actorum Capit. Cracov. MS. — Tum Hosius hanc orationem dixisse videtur. ² Cf. N. 199 adn. 2. ³ Quod tamen nominatione Regis praecedente factum esse ipse actus electionis, v. Append., demonstrat.

204. Octobris 21 Regiomonte.

Ducis Prussiae „locumtenentes et relictí Regiomonte
Consiliarii“ Hosio.

Causam viduae Hermensdorff (cf. N. 192.) commendant.

Arch. reg. Regiomont., apogrph., libri Missiv. vol. 2.

pugnaremus nos quam accusaret quisquam: sed quando et V. R. Dni., capiti nostro, et fratribus ita visum expedire, mitto R. Dni. V. eorum, quae scripsi, exemplum. Quas litteras mittendas per hunc non putavi, sed per aliquem certiore. Puto autem satis cautum illis iri Venerabili Capitulo. — Hesterno die cum esset ingressus Rmus. Dnus. ad Mtem. Regiam, Reginalis Mtas. cum furore quodam se corripuit ac e cubiculo egressa est, ne aspicere quidem Rmum. dignata. Quod nos in eam partem accepimus, ut eam esse victam existimemus. Sed haec crastina dies indicabit. Sumus bona spe, quam Deus ut confirmet, precamur. — Dux Aurelianensis¹ dicitur esse mortuus. Scheda R. Dnis. V. nondum est lecta: dabo operam, ut legatur hodie, similiter et litterae de Alexandro. Deum precor etc. Cracovia III Idus Octob.

Vicimus! Deo sit gratia². Quod faustum, felix et fortunatum Deus esse velit, cum Ecclesiae tum Reipublicae: Rmus. D. Plocensis nominatus et electus est Episcopus Cracoviensis³. Fuit ingens proelium, de sigillo praesertim: sed victoriam Deus S. Mti. Regiae concessit, qui sit benedictus in saecula. Archiepiscopus nominatus est Episcopus Cuiaviensis⁴. Propterea de Alexandro nihil agitur, quod Doctor Andreas⁵ de Regiae Mtis. cubiculo nunquam excedit, quae tamen iam valet melius.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 51, chirograph., i. d.: „XXVIII Octobr.“

¹ Carolus (Duc d'Orléans) filius natu minor Francisci I † 8 Septemb. 1545. ² Postscriptum hoc iam 14 Oct. immediate post electionem additum esse videtur. ³ Quo modo M. a Rege nominatus, a Capitulo vero electus sit, vid. ex Actis Capit. Crac. in Append. ⁴ Nicolaus Dzierzowski. ⁵ Cf. N. 195. adn. 5.

203. (Octobris 17 Cracoviae)¹.

Oratio Hosii ad S. Maciejowski

(qua eum ad Episcopatum Cracovien. suscipiendum invitat verumque ex mente B. Pauli, 1 Timoth. 3 et Tit. 1, Episcopum esse praedicat.)

Cum pastore suo Ecclesia nostra orbata esset, mortuo ante duos menses² Rmo. Dno. Petro Archiepiscopo Gnesnen. et Episcopo Ecclesiae huius Cracov., convenimus de more omnes ac invocato S. Spiritus auxilio de eligendo in demortui locum pastore et Episcopo nostro deliberationem suscepimus. Ecce autem unus tu una omnium voce dignus es pronuntiatus, cui tantum hoc munus mandaretur, quod in uno te ea videre licuit omnia, quae Paulus Apostolus in Episcopo inesse vult. Iis te moribus, ea esse vitae integritate perspeximus, ut non crimine modo quovis, verum etiam suspitione criminis semper vacaveris. Nullam in te incontinentiae speciem agnovimus, cum pudicitia tua singularis tam corruptis moribus his admirationi nobis semper fuerit singulari. Iam sobrietatem et vigilantiam tantam cernimus, ut te nobis a Deo speculatore dato tutos nos a quorumvis insidiis fore confidamus. Ab omni vero levitate, ab omni morum ineptia adeo te alienum esse videmus, ut vix quisquam eiusdem ordinis tecum gravitate conferri, anteponi certe tibi possit nemo. Est autem gravitas haec tua tanta comitate temperata, ut qui te familiariter noverunt, statuere non possint, plusne in te comitatis an gravitatis insit. Porro quod proprium esse munus Episcopi Paulus vult, ut libenter, ut placide, ut amanter, ut citra fastum aliquem et super alium doceat, eo tu primus nostra memoria summa cum laude tua fungi coepisti. Quodque vitium comitari nonnunquam eos consuevit, qui docent alios, prae fracti ut sint et quod ipsi sentiunt

mordicus tueantur, ab eo tu tantum semper abfuisti, ut lenitate vincere quam clamoribus malueris: et quae summa est moderationis laus, salva fide cedendum potius alieno intellectui duxeris, quam contentioni serviendum. Ab omni vero saevitia quis uno te remotior? quem eo esse ingenio animadvertimus, ut mederi semper studueris non opprimere, docere non cogere, ducere non trahere, persuadere non extorquere, beneficiis ac lenitate non imperio vincere. Itaque non modo te nemo vidit saevientem in quenquam aut pro imperio aliquid facientem, sed ne iratum quidem aliquando cognovit: ut parem tibi lenitate et mansuetudine saecula haec nostra tulisse non videantur. Nulla in te linguae procacitas, cuius verba in pectore non in ore nasci videntur. Nulla turpis lucri cupiditas, cum unum id curae tibi sit, ut quam plurimos Christo lucrifacias, ut fidem rectam, ut caritatem non fictam omnibus persuadeas ac dissidentium animos in gratiam et concordiam reducas. Huius unius rei avarum te esse confitemur. Nam pecuniae usque eo nulla est in te cupiditas, ut non modo alienam non appetas, verum et tuam in egentium usus liberaliter effundas neque hospitalitatis laude cuiquam concedas omnesque eas virtutes, quibus Episcopum praeditum Paulus esse vult, ita complexus videris, nulla ut sit, quae in te requiri possit. Te bonorum amantem, te iustum, te pium, te nullis animi perturbationibus obnoxium, te sermone Evangelico ita instructum videmus, ut secundum Divum illum Stanislaum, cuius tu successor a nobis designatus es, nemo fuerit, qui plus habuerit facultatis vel ad docendos imperitos vel ad exhortandos sana doctrina cessantes vel ad arguendos contradicentes. Talem ergo cum te cognoscant omnes, cum nihil eorum in te desiderent, quae in Episcopo eligendo spectari Paulus iubet, mirum videri debet nemini, quod uno ore, uno animo omnes te pastorem et Episcopum nostrum renuntiavimus. Quam tu provinciam tanto omnium consensu, tam unanimi voluntate tibi per nos impositam, cave detrectes. Quid enim id aliud fuerit, quam Spiritui Sancto repugnare, cuius instinctu factum esse, ut te Episcopum nostrum eligeremus, dubitare non debes? Nam si ubi caritas est, ibi Deus est, si pacis, si unitatis, si concordiae non alius Deus est, quam Sanctus ille Spiritus, qui pacem inter omnes et caritatem conciliat, qui in unum multos congregat, ut idipsum sapiant, cum diversis quidem linguis sed uno tamen animo, una voce unum te Episcopum nostrum elegerimus, certum est et indubitatum, quod a Domino factum est illud, quod a Spiritu Sancto profectum est. Quo minus id tu munus detractare debes, ne Spiritui Sancto resistere velle videaris. Aderit ille tibi munus hoc administranti, qui nobis eam mentem, ut te eligeremus³, inspiravit.

Hosii Opp. (Coloniae 1584) II p. 150, ep. 4. sine die.

¹ „1545 Sabbato 17 Octobris. Placuit Dominis suprascriptis omnibus ad Rmum. Dnum. Samuelem Epum. Plocensem etc. ac electum Cracov. ad postulandum ipsum et invitandum ad Episcopatum Cracov., ad quem electus est, omnibus simul et capitulariter ire“. Acta actorum Capit. Cracov. MS. — Tum Hosius hanc orationem dixisse videtur. ² Cf. N. 199 adn. 2. ³ Quod tamen nominatione Regis praecedente factum esse ipse actus electionis, v. Append., demonstrat.

204. Octobris 21 Regiomonte.

Ducis Prussiae „locumtenentes et relictii Regiomonte
Consiliarii“ Hosio.

Causam viduae Hermensdorff (cf. N. 192.) commendant.

Arch. reg. Regiomont., apogrph., libri Missiv. vol. 2.

205. (Octobris 30 Cracoviae)¹.

Hosii oratio ad S. Maciejowski Epum. Cracov. electum.

(*Vitam moresque eius praeceptis B. Pauli, ep. ad Ephes. 6, 11—17, consentientes celebrat.*)

Qualem nobis pastorem et Episcopum dari summo semper studio a Deo Optimo Maximo precati sumus, talem te nobis singulari Dei beneficio concessum gaudemus omnes immortaliter: Deo gratias agimus neque tibi magis quam nobis ipsis et Ecclesiae tuae universae gratulamur. Quid enim ad te redit ex hoc munere praeter curas, sollicitudines, labores et molestias? Quas tu quanto maiores gregis huius tui causa susceperis, tanto illi animo esse tranquilliore licebit, dum tua fide, virtute, vigilantia facile nos quorumvis insidias vitare posse, Deo misericordiam suam impartiente, speramus. Nobis ergo magis, quod pastor et Episcopus noster renuntiatus es, quam tibi gratulamur, quod eo te esse animo cognovimus, ut prodesse quam praeesse malis. Ad hoc autem, ut prodesse queas, ea in te Dei munera conspicimus, ut si quis alius nostro hoc aevo, tu plurimum Ecclesiae huic tuae utilitatis adferre posse videaris. Nolo externa illa commemorare, vel generis tui nobilitatem vel oris dignitatem vel amicorum robur. Quae cum humana sint praesidia, ita ut res omnes hominum, parum habere firmitatis re ipsa compertum est. Sunt alia firmiora, quibus ita te instructum esse videmus, ut non possimus non optima esse spe, te nobis divinitus gubernatore dato, facile quorumvis in Ecclesiam hanc tuam impressiones propulsari posse. Habes enim arma, quibus te facile tegas, ne qua pateas hostium telis: quin et illud armorum genus tibi non deest, quo ferias impetentes. Memor Evangelici praecepti lumbos animi tui castitatis baltheo praecinxisti. Cum enim non ignores, quod qui in carne sunt, Deo placere non possunt², ita semper vixisti, ut carnis desiderio ne perficeres, sed eam in servitutem redactam animi imperio subesse velles. Quae quidem omnia non fecte a te neque simulate fieri videmus, sed succinctus es lumbos tuos in veritate, ut nemo esse queat ab omni hypocrisi remotior. Simul etiam iustitiae thoracem indutus es, qua mentis tuae praecordia virtutum omnium squamis munit. Sed et pedes animi tui, quae affectiones sunt, ocreis textisti: dum neque appetis quicquam praeter id, quod honestum est, neque refugis aliud quam turpitudinem, cuius odio, illius vero amore inflammatus ad tuendum pacis Evangelium promptus es et paratus: nullo quidem cum tumultu, sed summa potius animi tranquillitate, dum paterna lenitate mederi studes omnibus. Talem enim esse convenit Doctorem Evangelicum, qui studia sua ad pacem, quietem et tranquillitatem referat omnia, quod ea nobis testamento a Servatore nostro Iesu Christo legata est. Neque extat nota alia, qua rectius filii Dei a filiis Belial dignosci queant, quam quod illi pacis, hi vero dissidii sunt auctores; illi congregant, hi dispergunt; illi amore et benevolentia, hi odio et malevolentia certant cum omnibus. Huius itaque pacis et tranquillitatis cum tu sis adeo studiosus, ut cogitationes, consilia, dicta factaque tua omnia ad unum hunc scopum dirigas, quis est, qui non principem tibi locum inter Dei filios merito tribuat? Sed quae sunt adhuc arma per me commemorata, iis nondum satis esse munitus videris. Nam continentia libidinum, innocentia, affectionum animi omnium moderatione tectum esse non modo non sufficit, sed neque proficit quidem quicquam, nisi adsit scutum fidei, quo liceat nequissimi spiritus illius, quicum perpetua nobis

conflicatio est, iacula ignita omnia extinguere. Hoc scutum ubi non adest, frustra sunt arma reliqua omnia: umbrae illae sunt et inania virtutum nomina, non ipsae virtutes, si sint a fide segregatae. Quin etiam, si quod non est ex fide, peccatum est: peccatorum potius quam recte factorum nomen merentur. Quicquid enim alio quam ad Christum refertur, quamlibet in speciem sanctum esse videatur, nihil tamen nisi peccatum est. Hoc tu fidei scuto praeclare corpus tuum omne vel mentem potius tuam texisti: qui Divinis promissis usque eo non diffidis, ut nulli possint in te tanti terrores ingruere, quos fidei scuto non facile propellas, paratus etiam boni illius pastoris exemplo, si res ita postulet, animam tuam ponere pro ovibus tuis³: dum certus es repositam esse tibi coronam iustitiae, quam reddet tibi Dominus in illo die iustus iudex. Qua tu galea, quae quidem spes est aeternae salutis, ita caput tuum munivisti, ut nullos fortunae ictus pertimescas. His ergo armis tectus cum sis, ut non facile telis hostium offendi possis, habes insuper gladium, quo ferias impetentes. Quoniam vero non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed contra spiritualia nequitiae in caelestibus, qui gladius dexteram tuam obarmat, gladius est Spiritus: vivus est sermo Dei et efficax et penetrantior quovis ancipiti gladio, qui non membra modo corporis, verum etiam intimas incidat affectus animi, adeo ut dissecet animam a spiritu, dissecet compages omnes ac medullas mentis discretor cogitationum arcanarum et consiliorum cordis nostri. Hunc te gladium e superiore saepe loco fortiter vibrantem videmus. Quo maiorem spem concipimus, Deo gratiam suam et misericordiam impartiente, te iis armis instructum et caelesti panoplia indutum, quae vel ab externis vel a domesticis hostibus nobis impendent pericula, facile a cervicibus nostris propulsaturum. Tu sana doctrina docebis imperitos, cessantes exhortaberis, contradicentes argues. Tu primum eradicare vitia nostra conaberis, quae pravitati dogmatum occasionem dederunt, dum persuasum habent vulgo falsam esse doctrinam nostram, cum qua ex professo pugnat omnis vita nostra. Quam ad rem tanto plus animi adferes, quanto magis ipse tectus es innocentia. Ubi flagitia nostra fuerint extirpata, tum nullo negotio pravitates istae opinionum ex animis hominum eicientur, et propitio nobis Deo facto, redibit Ecclesiae sua tranquillitas: ad cuius portum ut te navim hanc gubernante pervenire queamus, Deum Optimum Maximum supplices precari nunquam intermitteremus: qui te multos annos sospitet gratiamque suam et misericordiam tibi largiatur, ut quam de te spem et expectationem concepimus, eam sustinere et Ecclesiam hanc tuam quam longissimo tempore gubernare queas.

e Hosii Opp. (Colon. 1584) II. 151, ep. V; sine anno, die.

¹ „1545 die Veneris 3o Octobris Reverendi Domini Capitulares, reditum huc felici Rmi. Dni. Samuelis Episcopi Plocensis ac nominati et electi Cracov. ex Conventionibus particularibus Prosoviensibus excepturi, obviam illi processerunt et ob id capitulum intermiserunt, in crastino celebrationem eius indicentes“. Acta actorum Capit. Crac. MS. — Tum Hosius hanc orationem habuisse videtur. ² Rom. 8, 8. ³ Ioan. 10, 11.

206. (*Mense Octobri exeunte vel Novembri ineunte Romae*)¹.

Caspar Hannovius Hosio.

(*Quonam in statu Romae sit causa Alexandri.*)

...Ceterum quod Rmus. Dnus. noster Varmiensis habito cum Capitulo suo consilio non solum non repugnaturum se, ut Alexander salvum conductum ferret, sed

etiam eum ad Ecclesiam admissurum certis conditionibus ad R. Dnem. V. scripserit², hoc non aliunde accidisse arbitror, nisi quod ipsum post diuturnum carcerem et sex annorum exilium³ meliorem factum et pacatiorem fore existimaverit certiorque factus sit a falsis quibusdam hominibus, quod iam frequenter sacris operari coeperit. Atqui Alexander nullum prorsus emendationis signum vel exemplum edidit ulla in re. Siquidem neque hodie scortis caret et litibus perpetuo indulget, non tam suis modo, quoniam fractus confutatusque est in omnibus, quam alienis plurimis nunc huic nunc illi adhaerens, ita ut eius instinctu et consilio multi nostratium Polonorum litibus sese implicaverint; et ipso procuratore utatur Dobraticzki quidam adversus Iosephum Iesschinski⁴, Archidiaconum Vilnensem, et alter etiam Paulus Sborzenski in caussa parochialis Skrzinnensis contra R. Dnum. Plocensem⁵. Praeterea a missae sacrificio usque adeo in praesentem hunc usque diem abstinet non sine eius contemptu, ut nec confessione peccatorum nec sacra communione hactenus etiam vel usus sit unquam vel utatur. In templo existentem, quo rarissime ingreditur, orationi vacantem similiter nunquam vidi, sed deambulationibus et scurrilibus colloquiis tantum. Breviarium item nemo in manu nec in cubiculo quidem eius toto hoc tempore, quo Romae est, conspexit; atque, ut breviter omnia comprehendam, eadem illi contaminata mens, idem subdolus animus, eadem improba voluntas semper manet, quae fuit antea. Cumque in his omnibus Romae perseverare audeat, ex totque incommodis, quae ibidem pertulit, nihil omnino emendatus est, quid de illo sperandum, si ad Ecclesiam et ad suos atque sua redierit? Quanquam ad Canonicatum invito D. Loka⁶ restitui iure minime poterit, nec ad confiscata etiam bona sua repugnantibus iis, quibus sunt concessa. Quae donec recuperaverit, nunquam certe est quieturus. At in conditionibus ponetur, ut quiescat, multaque alia huiusmodi, quibus constrictus se continere, sanctius vivere et nemini molestiam amplius inferre et omnes penitus ulciscendi cogitationes deponere cogetur. Quid, si conditiones non servaverit? Multabitur. Quomodo? Privabitur secundo. Privatus ergo quiescet? Quis hoc crediderit, nisi qui pertinacissimum in malis animum Alexandri nunquam cognovit? Atqui pro sua experientia, quam nunc maiorem Romae consecutus est, et tanta improbitate multo pestilentiorum excitaverit tragediam. Proinde nisi lectis litteris meis, quas iam binas hac de re ad R. Dnem. V. et eundem Rmum. Dnum. avunculum meum dedi, sententiam ipse mutaverit vel Deus praeter nostram opinionem negotium melius direxerit, video illud hoc modo non solum finem aliquem bonum et celerem non consecuturum, sed etiam posteriora in eo peiora futura prioribus, praesertim etiam quod haud facile istiusmodi generis conditiones excogitari poterint, quas non Alexander contra nos in iudicio retorserit. Quae considerans prosequor nihilominus omni diligentia Romae adversus ipsum caussam, quae in eo nunc statu est, ut in meliore nunquam antea fuerit, quandoquidem nullis artibus iam effugere poterit idem adversarius condemnationem. Nam cum eo reducta esset controversia et conventum, ut liber illae sacramentariae factionis, qui a Regia Mte. huc missus et ab Alexandro perlectus atque annotatus est⁷, primario theologo, quem Romae Magistrum Sacri Palatii appellitant, traderetur, ut eo lecto suum proferret iudicium, quid de eo et annotationibus et illo, qui hoc libro usus esset, sentiendum foret: istum iudici authenticis litteris non eleganter quidem sed bene respondit hoc exemplo, quod [*ma*]nu Dni. Loka descriptum cum istis meis ad R. Dnem. V. mitto. Ex quo etiam illi facile perspexerint, quam sit innocens vel male proscriptus Alexander, qui ipsius potius falsissimae sententiae absolutoriae quam Regio decreto fidem

habuerunt cum summa admiratione mea. Quibus litteris iam etiam apud acta productis urgetur a nobis, ut condemnato adversario Regium decretum simul confirmetur, id quod intra pauculos dies futurum est. Quare obsecro, ut et ipsa R. Dtio. V. in Aula Regia, si quo modo adhuc potest, provideat, ne quid huiusmodi ibi constituatur, quo Romae negotium in hoc optimo suo statu perturbetur. Scribo itidem Rmo. Dno. avunculo meo eadem ista, et quamvis in parva habeam spe, quod tempore litterae ei atque R. Dni. V. reddentur, scribendum tamen in omnem eventum putavi.

Arch. Ep. Frauenb., D. 10, f. 183; chirogr. sine anno et die, in dorso: „Pars litterarum mearum ad d. Hosium“.

¹ „Binac“ illae litterae, quas se ad Hosium dedisse in hoc fragmento Hannovius dicit, eadem esse videntur, quas 26 Septembr. et 10 Octobr. scriptas Hosius commemorat, N. 207 et 208; itaque hae tertiae postea scriptae, ad quas verba Hosii, N. 209: „nepos R. Dnis. V. miris modis obtestatur“ etc. referenda putamus, nonnisi circa finem Octobris datae sunt. ² Cf. N. 209. ³ Sextus iam erat annus, cum Alexander proscriptus est, v. N. 66 adn. 1. ⁴ Jasienski, Theiner II, N. 617, 618, 622. ⁵ Maciejowski. ⁶ Cf. N. 67 adn. 1, et 109. ⁷ v. N. 80 adn. 1.

207. Novembris 11 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*De novis Episcopis nominatis, de Werdno, Alexandro; quae nomine Maciejowski cum Lismanova egerit.*)

Quod omnes Deum precati sumus, id eius benignitate et clementia factum iam esse R. Dni. V. paulo ante scripsi ¹. Designatus est enim Rmus. Dnus. Plocensis Cracoviensis Episcopus, quod felix illi et faustum Deus esse velit ad multos annos. Archiepiscopum habemus eum qui fuit Cuiaviensis, Cuiaviensem qui fuit Chelmenis D. Andream Zebrzydowski, Chelmensem qui fuit Camienecensis D. Ioannem Droiwski, Plocensem Dnum. Bilinski veterem Secretarium, Palatinum Lanciensem D. Iaronda ². Mortuus est et Brzestensis Palatinus ³, in cuius locum non est adhuc quisquam suffectus. Sed de Palatinis non perinde nostra refert; utinam Ecclesiae modo prospectum foret. Cuius caput languidum. — Quae scribit de silentio bono viro imposito ⁴, non mediocriter animum meum perturbant. Ingens haec est audacia, Rmus. Dnus. cum S. Mte. Regia se de eo consilium initurum scribit. Constellatum ⁵ huc brevi venturum auditum est ex Mte. Reginali; suspicamur, quod de bonis Pucensibus sit acturus. De Alexandro nondum lectae sunt litterae: nam Doctor Andreas ⁶ nunquam excedit e cubiculo Regio, etiam si bene iam habet Mtas. Regia. Habui a D. Caspare Hannovio litteras 26 Septembris datas, quibus quemadmodum res cum Alexandro acta sit, pulchre describit et se bona spe esse ostendit. Non arbitror datas illi esse litteras, quas optabat, salvi conductus. — Cum Thorunensi muliere ⁷ ex mandato Rmi. Dni. egi, si quod illa postulabat amice res transigi posset. Volebat hic partitionem bonorum fieri: quae cuiusmodi sint, nemo nostrum novit. Obtulit ad extremum mille florenos: ego viginti postulabam, atque ita rebus infectis est discessum. Quod in hac causa studium praestat R. Dtio. V., est Rmo. Dno. gratissimum; benevolentiam istam R. Dnis. V. in se grata semper recordatione prosequetur. — Ut articuli postulentur

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

26

a Proconsulibus, curae mihi futurum est, verum alio tempore. Deum precor etc. Cracovia III Idus Novemb.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 52, chirogrph. , i. d.: „XXII Novbr. Smolein.“

¹ Cf. N. 202. ² Nicolaum Iarand de Brudzew. ³ v. N. 82 adn. 1. ⁴ De quodam sacerdote catholico, qui Gedani praedicare prohibitus est, loqui videtur. ⁵ I. a Werden. cf. N. 148 adn. 12. ⁶ Cf. N. 195 adn. 5. ⁷ Lismanova, cf. N. 201.

208. Decembris 3 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De causa Alexandri; de annatis Romam nuntium missum esse.)

De Alexandro scripsit ad me multa D. Caspar ex Urbe, quod iam in extremo sit periculo. Ceterum litterae R. Dnis. V. nondum lectae sunt: nam si soli Mti. Regiae legantur, parum profecerimus; sin autem praesente Dno. Soboczki¹, ne magis inficiamus negotium, periculum esse videtur. Nam aut datus est illi salvus conductus atque ita acta iam res est, aut non datus: tum satius putamus non movere Camarinam hanc, ne lectio litterarum admoneat, ut fiat, quod adhuc factum non est. Sed ego mecum semper litteras circumfero, ut sint ad manum, si qua mentio facta sit. Ceterum quas proxime scripsit D. Caspar ex Urbe, datae sunt 10 Octobris: tum Alexander salvum conductum nullum habuit. Litterae ad Proconsules scriptae sunt. Cetera ex litteris Rmi. Dni.² mei cognoscet. Hodie missa de Spiritu Sancto coepta est³. De annatis in Urbem missus est D. Dapifer Mischkowski⁴. Plura non vacat. Deum precor etc. Cracoviae III Nonas Decemb.

B. Czart. MS. 1618 f. 583, chirogrph., i. d.: „18 Decembr.“

¹ Cancellario Regni, cf. N. 186. ² Maciejowski. ³ i. e. Comitata sunt inchoata. ⁴ Nicolaus Myszkowski, cf. N. 196 adn. 22, missus erat, ut praestaret oboedientiam nomine Sigis. Augusti, regimen in Lituania adepti, et impetraret, ut a Sede Apostolica annatae ab Episcopis nominatis solvendae eidem Regi donarentur; legationem Myszkowski datam v. in Act. Tomic., MS. B. Czart. 285 f. 31 sq.

209. Decembris 31 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De causa Alexandri; de causis privatis quorundam Prussorum; de rebus novis.)

Officiosissimam servitutis meae commendationem et felicem anni huius ingressum, progressum feliciorem. Quod litterae de Alexandro R. Dnis. V. nondum lectae sunt¹, id video perniciem ei esse allaturum. Nam si lectae fuissent, haberet iam Alexander salvum conductum, quem nondum obtentum esse questus est heri Doctor Ioannes². Nepos autem R. Dnis. V.³ ex Urbe miris modis obtestatur, ne salvus conductus ei detur, quod iam eo loci redactum esse dicit, ut sibi debitas poenas evolare non possit; non aliam itaque ob causam eum salvum conductum petere, quam quod in magno se in Urbe discrimine esse videat. V. vero R. Dtio. in litteris suis, ut ei detur salvus conductus, assentiri videtur, quin et de recuperando sacerdotio spem ostendit: mea quidem sententia satius erit silentio nunc

haec praetermittere, ne coeptum in Urbe negotium impediatur. — De Scoto excusavit se D. Soboczki³, quod non sua culpa factum sit, ut falsa sententia prodiret. Produxit coram Rmo., quin et coram Regia Mte., ut audio, decretum manu Dni. Referendarii Uchanski⁵ subscriptum, quod se dicit obsignasse fidem eius secutum. A me postea postulavit, ut ego scriberem, quod in causa hac necessarium esse putarem. Quod ego ita ut postulavit feci, sed ea lege, ut maius ipse sigillum imprimeret. Mitto igitur R. Dni. aliud decretum vel mandatum potius, ut ipsa Torunensibus transmittat. Ioannes Czimmerman et Gotschalcus frater eius obtinuerunt omnia, de quibus R. Dtio. V. scripsit. — Novarum rerum non multum est. Iustus Decius migravit ex hac vita⁶. De Carolo Cutzer sumptum esse capitis supplicium, quod is sororis suae maritum in via publica invaserit et eum captum aliquandiu detinuerit, est procul dubio iam ad R. Dnem. V. perlatum. Smi. fratres⁷ annuas indutias cum Caesare Turcarum esse pacti dicuntur. Interea tamen quattuor arces per Turcas occupatae sunt. De concordia inter Angliae et Franciae Reges laboratur a Caesare non sine spe conficiendae. De Concilio eramus in magnam spem erecti, scribunt nonnulli refrigescere. Caesar Turcarum expeditionem contra Georgianos moliri scribitur. Rex iunior annatas in Urbe conatur impetrare⁸. Deum precor etc. Cracovia pridie Cal. Ianuarii.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 53 chirograph., i. d.: „XVI Ianuar. XLVI.“

¹ N. 200, 208.

² N. 66.

³ Casp. Hannovius.

⁴ Cancellarius Regni, v. N. 186.

⁵ Iacobus Uchański, Decanus Plocensis, Canon. Cracov., Curiae Regiae Referendarius. ⁶ 26 Decemb., cf. Hirschberg: O życiu i pismach Decyusza, p. 62.

⁷ Imperator Carolus et Rex Roman. Ferdinandus. ⁸ Cf. N. 208 adn. 4.

210. (*Anno 1545 vel ineunte 1546 Tridenti*)¹.

Reginaldus Polus Cardinalis Hosio.

(*Causam Archiepi. Upsalensis, cui S. Pontifex quaedam sacerdotia in Polonia attribuit, commendat.*)

Cum a me Reverendus D. Archiepiscopus Upsalensis² postularet, ut causam quandam suam tibi commendarem, quod diceret sibi persuasum esse, te eius patrocinium suscipiente propter auctoritatem et gratiam, quibus ad Sermum. tuum Regem plurimum te valere intellexerat, se facile quod desiderat consecuturum: primum quidem gaudebam eum te locum virtute tua dignum nactum esse, quem iam tum, cum te primum adolescentem Patavii vidi et cognovi quasi florecentem litteris, brevi te apud optimum Principem adepturum augurabar. Quare hunc te nunc assecutum esse valde tibi gratulor et mihi gaudeo, deinde vero eo libentius tibi hanc causam commendo, et quod per se honesta sit et pia, et quod is, qui opem tuam nunc implorat, dignissimus sit, qui ab optimo quoque iuветur; siquidem dignum est hominem pietate et litteris praestantem, Ecclesiae autem causa, quam defendit, exulem factum et omnibus bonis spoliatum, nunc egentem, aliarum Ecclesiarum opibus sustentari. Talis enim est Rev. Archiepiscopus Upsalensis, qui iam aliquot annis ab Ecclesia sua exulat, pulsus ab iis, qui contra ius fasque Ecclesiae eius bona occuparunt. Quod vero nunc postulat opera tua impetrare, hanc summam habet, ut quod Summi Pontificis benignitas iam fieri decrevit de

quibusdam sacerdotiis in isto Regno ad sustentandam eius inopiam, id religiosissimus Princeps tuus ratum firmiterque esse iubeat. Reliqua, quae huc pertinent, ex illius ad te litteris cognosces; hoc ex meis, quicquid in eum tui officii, quidquid Rex beneficii contulerit, id non in alienum, sed in vestrae gentis hominem, vestrae nationis studiosissimum et magnum Regiae pietatis praeconem, collatum fore. Hunc enim animum ex frequentibus eius colloquiis erga vos semper gessisse perspexi, etiam antequam quicquid a vobis commodi expectaret; quanto ergo magis et fide atque animo promptum, et totum vestrum habituri estis, si eum Rex aliquo beneficio devinxerit? In hoc vero, in quo bonos omnes, quorum causam hic agit, devinctos habebit, hoc illud nunc est, quod ab optimo Principe exspectamus. Quod superest, te rogo, ne ei desis; quicquid vero sit, in quo mea opera tibi vel tuis commodo vel honori esse possit, id tibi totum et libenter offero; quod cum ante dabam perspectae mihi virtuti tuae et doctrinae, tum vero, si hunc a me tibi commendatum tua opera indigentem omni, qua poteris, honesta ratione adiuveris, gratissimo hoc tuo officio me tibi obligatum reddideris. Vale.

e libro: „Regin. Poli Cardin. Epistolae.“ Pars IV (Brixiae 1752) N. 2, p. 2 sine anno et die.

¹ Iam hoc tempore litteras scriptas putamus, quia Hosius illis 23 Maii respondens, N. 223, moram suam excusat. ² Olaus Magni (Store) unacum fratre suo Ioanne Archiepisc. Upsal. et aliis e Suecia in exilium missus, post fratris mortem, 22 Martii 1544, a Paulo III Papa Archiep. Upsal. est nominatus 16 Octobr. 1544. Cui cum reditus in Sueciam non pateret, voluit Papa de quodam Decanatu et Canonatu in Polonia providere, v. N. 223; de eadem forsitan re scripsit Olaus ad Dantiscum, cf. N. 218.

1546.

211. Ianuarii 31 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De Comitibus; de nuntiis Regis Romanorum.)

Dno. Gotschalco Czimmerman praesto adfui pro virili mea, ita ut obtinuisse videatur, quae causam ipsius et fratris promovere possint. Ceterum scripsi R. Dni. V. me amisisse, quae scribi iusserat ad Dnos. Commissarios in causa caduci¹ litterarum exempla: magno desiderio ut alia mihi mittat expecto, metuo, ne in mora sit aliquid periculi. — Nuntii, qui venerunt ad Comitibus, paulatim dilabuntur offensis animis: nihil in eis, quod e Republica sit, constitutum iri puto. Precandus est Deus, ut propitius nobis esse velit. A Mte. Regia Romanorum legati venerunt: Ioannes Resenbergk (!) et Doctor Langus². Prior eorum postulatio fuit, ut esset monetae adaequatio in utriusque Mtis. Regnis et dominiis; altera, ut parapherna³ restituerentur: quae nobis durior visa est. Nihil est praeterea scriptu magnopere dignum. Cracovia pridie Cal. Febr.

D. Eustachius Canonicus Vilmensis mortuus est.

B. Czart. MS. 1618 f. 587, chirogrph. i. d.: „Dat. 4 Februar (!) Red. 15 eiusdem XLVL“

¹ Macieiovio donati, cf. N. 194. ² Ioannes Regensbergk a Dirskovicz et Ioannes Langus, qui Vilnam ad Sigism. Augustum 27 Febr. pervenerunt; Math. a Makolin, Secretarius Sig. Aug., Dantisco 2 Martii, MS. B. Czar. 1599, archtyp. ³ Elisabeth Reginae demortuae.

312. Februarii 18 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*De studiis Castellanorum Gedanensis et Culmensis; de occupationibus Maciejowski.*)

Et Commissio et litterae¹ scriptae sunt iuxta consilium R. Dnis. V., singulis autem Dnis. Commissariis significatum est, quod locum et diem mutandi potestas R. Dni. V. permissa est. Quod si itaque iudicia terrestria ex Commissariis aliquos impedirent, quominus venire possent, R. Dtio. V. iudicio et arbitratu suo diem alium statuere dignabitur. — Advolavit huc Psitacus²: si responsum ei est expectandum, vereor ne diu sit expectare necesse. Est hic frater Dni. Castellani Gedanensis³, qui fratri non deest apud Mtem. Reginalem; etsi illa videtur esse alienior, sed varium et mutabile. Quantum potero, contendam et elaborabo apud Rmum. Dnum.⁴ ut ita voti sui compos D. Castellanus Gedanensis efficiatur, ut Dni. Culmensis⁵ quoque ratio habita videatur; de quo iam voces iactantur, quod non potest esse Thesaurarius et Palatinus. Cetera per Psitacum, qui fortassis absque certo responso revolabit: novit enim Aulæ cunctationem R. Dtio. V. Cracovia XII Cal. Martii.

Rmus. Dnus. est nunc occupatissimus, non solum Comitiorum et Reipublicae negotiis, verum etiam nuptiis. Frater eius D. Bernhardus, Castellanus Radomiensis, duxit uxorem filiam Dni. Camieneczki⁵. Hodie sororis eius⁶ filia octavum annum iam ingressa cum filio Dni. Schaffraniecz, qui Dno. Duci Prussiae serviebat, sponsalia de praesenti contraxit. Deus fortunet, Vra. vero R. Dtio. boni consulat, quod nihil scripserit tam occupatus.

B. Czart. MS. 1618, f. 595, chirogrph.

¹ Cf. N. 211. ² Cf. N. 149 adn. 1. ³ Achacii Czema, qui hoc tempore Palatinatum Marienburg. vacantem (post † Georgii Bażyński = a Baysen) ambierat. ⁴ Maciejowski. ⁵ Stan. Kostka, qui eundem Palatinatum vacantem obtinere cupiebat. ⁶ Castellani Sanocensis, Elisabetham, Niesiecki VI, 310 ed. lip. ⁶ Leżeńskane?

313. (*Februario exeunte*).¹

Hosius [nomine Maciejowski Regi Sigismundo Augusto.]

(*Andream Czarnkowski ad Episcopatum Posnaniensem vacantem commendat.*)

Rmum. Dnum. Posnaniensem Episcopum esse iam in Christo defunctum², non dubito quin ad S. Mtem. V. sit allatum. [Ceterum teneo memoria ante unum aut alterum mensem S. Mti. V. me scripsisse atque illi supplicasse, ut si quid Dno. Episcopo humanitus accidisset, Sacrae paternae Mti. commendare litteris suis dignaretur Rev. D. An[dream] Czarn[kowski] Pr[ae]positum] G[nesnensem] Cust[odem] Plo[censem], Sch[olasticum] et Administratorem sede vacante Cracoviensem, ut eum in locum demortui sufficeret. Nunc eadem de re S. Mti. V. supplico, atque ut ad paternam Maiestatem suas dare commendaticias ne graveretur, maiorem

in modum peto] ^a. Nam etsi omnes prope Regni Consilarii favemus illi dignitatem hanc prae ceteris, tamen quo fato nostro fiat nescimus, ut precum hic nostrarum aut nulla aut perexigua ratio habeatur. Quamobrem auctoritate nobis S. Mtis. V. pugnandum est: aut per illam aliquid profecerimus, aut in quo alio spem nostram collocemus nullus erit. Qui sit Reverendus D. Andreas Czarn[kowski], nihil est necesse scribi a me pluribus. Non ignorat S. Mtas. V. esse eum familia vetustissima et cumprimis clara, quae omnes prope magis insignes in Maiori Polonia familias necessitudine sibi habet implicatas. Huc accedit vita honeste acta et ingenium litterarum studiis diligenter excultum et expoliturum: cum et in Germania et in Italia postea bonam aetatis suae partem traduxerit, ita ut mihi videatur ad munus Episcopi gerendum fore cumprimis idoneus, in eo praesertim loco, ubi nemo est ex primoribus, qui non ei sit aliqua propinquitate coniunctus; qui talem etiam Episcopum, qualis hic est, requirere videtur, qui sit graciosus apud omnes neque inops ab amicis, quorum praesidio adiutus Rempublicam ecclesiasticam constituere queat. Porro qui maiore fide curaturus in ea provincia sit omnia, quae ad S. Mtis. V. dignitatem putaverit pertinere, alium S. Mtas. V. habitura est neminem. Ad summam autem voluntatem cuncta S. Mtis. V. imperata faciendi non mediocris facultas accesserit, si S. M. V. hunc erit in patria sua locum constitutus[?]. Quamobrem S. Mti. V. supplico, ut omni qua potest ratione adiutum eum velit, quo possit Episcopus Posnaniensis renuntiari. Et de Ecclesia illa et de Republica praeclare merebitur, et cum ipsum, tum familiam ipsius universam, quin etiam Senatus partem maiorem, insigni sibi beneficio in perpetuum ^b devinxerit. Nullum enim nobis adferri solatium maius poterit, quam si in isto loco virum idoneum et claro genere natum positum esse videamus.

a) Pro verbis signo [] inclusis, quae in margine sunt addita, scripta erant primum, postea vero delata, quae sequuntur: „Cui ago ingentes gratias, quod Rev. D. Andr. Cza. Admi. sedevacante Eccl. Cracov. S. Mti. Paternae litteris suis commendare fuerit dignata ac rationem illius habere postulaverit, si, quod iam evenit, Dno. Posn. Episcopo humanitus aliquid accessit. Hanc suam commendationem ut iterare nunc dignetur, S. Mti. V. supplico“. b) MS.: *imperpetuum*.

B. Czart. MS. 1618 f. 947, comment. manu Hosii scriptus sine anno et die.

¹ Circa hoc tempus scriptam esse adn. 2 ostendit. ² Paulus Dunin Wolski † 19 Februar 1546, Długosii Vitae Ep. Posn. ed. cum supplem. Treter.

314. Martii 6 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(Quae cum Werdno de religionis statu egerit; de distributione praefectarum et officiorum in Prussia; de sponsaliis sororis suae.)

Fuit apud me Constellatus ¹ bis, multa mecum egit de rebus variis. De bonis Pucensibus video, quod admodum tenui spe sit, de litteris vero scriptis ad quatuor Magistros civium graviter expostulavit. Ubi de religione quoque multa contulimus; eum se ostendit, cui novatio omnis vehementer displiceret, qui Pancratium ² extinctum etiam cuperet: ita ut se valde catholicum esse praesetulerit. Longum esset omnia litteris mandare, quod per gravissimas meas occupationes nunc non licet, sed fiet fortassis alio tempore; illud modo R. Dnem. V. certiore

reddere volui, quod a me nihil est expiscatus. Mandatum, quod optat, ad Thorunenses mitto.

De causis privatis iudicialibus sibi a D. commendatis.

De Mevensi Praefectura et Sluchoviensi³ quid actum sit, iam est procul dubio isthuc allatum. Laboravi pro Dno. Baysen⁴ summo studio: sed cum ferveret maxime negotium, in febriculam incideram et dies aliquot me domi continere necesse habui. Interea res fuit transacta illius arbitrio, cuius nutu reguntur omnia. Quae⁵ Palatinum etiam Pomeraniae designasse dicitur Dnum. Castellano Gedanensem⁶. Rmus. Dominus⁷ iam esse datas litteras per D. Cancellarium⁸ suspicatur; sed ego in ea sum opinione, quod expectatur, ut voluntatem suam declaret, qui nunc est Pomeraniae⁹, num esse Marienburgensis malit. De Dno. Castellano Culmensi¹⁰ num spes aliqua sit, nescio; sed si nihil obtinuerit, de expectativa tamen laborabimus. Ad reliqua per Psitacum respondebo, sum enim nunc occupatissimus. Soror mea contrahit hodie sponsalia cum Dno. Petro Daniele Consule, quod felix et faustum Deus esse velit. Deum precor etc. Cracov. pridie nonas Martii.

B. Czart. MS. 1618 f. 591, chirograph., i. d.: „16 Martii 46“.

¹ I. a Werden, cf. N. 148 adn. 12.

² Cf. N. 159 adn. 2.

³ Quae ambae contra vo-

luntatem Prussorum Palatinis Plocensi et Poznaniensi sunt a Rege collatae, cf. Lengnich I, 281.

⁴ Ioanne, filio demortui Palatini Marienburg., qui ut praefecturam Mevensensem post patrem suum obtineret, terrarum Prussiae Consiliarii cupiebant, v. Lengnich. I. c.

⁵ Regina Bona. ⁶ A. Czema. ⁷ Maciejowski.

⁸ T. Sobocki, cf. N. 186.

⁹ Palatinus, I. Sokołowski.

¹⁰ Stan. Kostka.

215. Martii 17 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*De Alexandro et Loca; de morte Lutheri; de dignitatibus Prussicis; de Werdeno.*)

Scripturus eram per Cornelium R. Dni. V., sed a die latae sententiae visus mihi non est. Quae cuiusmodi lata sit, iam intellexit proculdubio R. Dtio. V. De Alexandro fuit Rmo. Dno. cum Reginali Mte. magna contentio. Cuius res quod prope finem volvi iam scribit R. Dtio. V., longe aliud ex Urbe affertur: dicitur enim denuo Locae² de Canonicatu actionem intentare. — Domini Pruteni est quod bono sint animo: vidi enim litteras quas scripsit Vilna Mtas. Regia³, quibus illa fert gravissime, quod alienis⁴ ista castra⁵ data sunt. — Nova huc allata sunt, quod Luterus sit mortuus, et nescio quae fabulae, quod Fridericus resurrexerit. — Vicini moneta e Regni finibus est exterminata⁶, quod non dubito, quin sit magnam ei molestiam allaturum. De Burggrabiato nihildum scio quid statuatur. Constellatus⁷ nolle videtur. Cum Lysmanova⁸ quid actum sit, cupide expectamus. Si quid pro D. Locca R. Dtio. V. effecerit, rem valde piam fecerit. Est haec fratrum⁹ ingens inhumanitas, quod eos adeo nulla fratris inopiae tangit misericordia. — Palatinatus Marienburgensis iam est Dno. Cemaie collatus¹⁰. Ceterum de expectativa ad Culmensensem pro D. Castellano Culmensi¹¹ sollicitandi finem prius non faciam, quam erit consecutus; ac quo facilius eo sit aditus, iam auctoritate Rmi. Dni. ¹² effeci, ut in iudicio Culmensi locum Palatini teneret. Fassus hic est Constellatus, veniendi huc non aliam sibi causam fuisse, quam ne articulos exhibere necesse haberent; quod quidem obtinuit, sed pro bonis Pucensibus pecuniam accipere iussus est¹³. De accisa tamen quod voluerunt, impetrarunt.

Crebro apud me fuit Constellatus; sed eorum nihil expiscatus est, quae proferri non oportuit.

De causis iudicialibus privatorum.

Cracovia XVI Cal. Aprilis.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 54 chirogrph., i. d.: „Ultim. Marcii.“

¹ Maciejowski. ² Nicolao, qui ad Canonicatum olim ab Alex. possessum promotus erat, cf. N. 67, 109. ³ Iunior, Sigismundus Augustus. ⁴ i. e. non indigenis Prussicis. ⁵ Meve et Slochow, N. 214. ⁶ Edictum proscriptionis monetae Ducis Prussiae in A. Tom. MS. Czart 285 f. 70. ⁷ l. a Werden, cf. N. 148, adn. 12. ⁸ In causa caduci, cf. N. 194, 211. ⁹ h. e. Canonorum Varmiens. ¹⁰ Cf. N. 214. ¹¹ Stan. Kostka. ¹² Maciejowski. ¹³ Cf. N. 194.

216. (*Aprilis 4 Cracoviae*)¹.

Oratio Samuelis Maciejowski,

quam pronuntiavit, cum Ecclesiam Cracovien. ingrederetur, ab Hosio composita.

Quod ingressum incolumem ad Ecclesiam hanc nostram tanto studio mihi gratulamini, non potest mihi non esse gratissimum. Nam certo persuasum habeo vestrum hoc officium non aliunde quam ex abundantia quadam amoris in me vestri proficisci. Quae vero tam amanter tamque prolixè mihi tribuitis, benevolentiae magis in me vestrae quam iudicii sunt testimonia. Quamobrem ipse mihi melius notus ea nequaquam agnosco. Quod si quae sunt in nobis, et minora praedicatione vestra et solius Dei dona sunt: illi laus et gloria, nobis vero, quatenus ex nobis, quid aliud quam confusio faciei?² In illo spem vestram et fiduciam omnem, carissimi, collocate. Maledictus enim homo, qui confidit in homine et ponit carnem brachium suum³. Benedictus autem vir, qui confidit in Domino et erit Dominus fiducia eius. Dedit nobis Dominus promptam voluntatem, dedit ardens desiderium omnia faciendi, quo munere hoc, ad quod nos indignos vocare dignatus est, recte fungi possimus. Verum nisi qui dedit velle, dederit idem perficiendi facultatem, irritus erit conatus noster omnis. Hunc igitur, fratres carissimi, supplices deprecemur, a quo tanquam a fonte quodam perenni manat, quicquid est rerum bonarum, ut in his tam dubiis et periculosis temporibus afflictam Ecclesiam suam oculis misericordiae suae respiciat et quos coetui huic suo, precioso sanguine suo redempto, praeesse voluit, gratiam suam nobis impartiat, quo non magis praeesse, quam, quod maxime cupimus, prodesse vobis queamus: quo nobis plantantibus et rigantibus, illo autem incrementum dante, desiderata diu pax et tranquillitas Ecclesiae Dei restituatur et in eum tandem locum res perducatur, ut vel in hoc saltem pusillo grege Christi fidei nostrae concredito idipsum dicamus, idipsum sentiamus, idem sapiamus omnes in eadem fidei regula permanentes atque unanimes uno ore glorificemus Deum et patrem Domini nostri Iesu Christi. Quam ad rem, sicut antea dixi, promptam nos quidem voluntatem adferimus, verum sicut haec ipsa a Deo est, ita quae tam ardentè volumus, ea perficiendi potestas a Deo solo speranda, a Deo solo supplici prece est impetranda. Quod vero iura quoque et privilegia huius Ecclesiae tanto mihi studio commendatis, ea mihi tam curae futura sunt, quam cui maxime, neque in tuendis et conservandis illis,

quoad facultas mea tulerit, fidem in me et diligentiam a quoquam requiri patiar. Hoc certo vobis de me polliceri potestis.

Hosii Opp. (Col. 1584) II, 152, ep. VI, sine anno et die.

¹ Postquam d. 3 Aprilis Maciejowski Capitulum Cracov. certius fecit, iam Romae allatam esse confirmationem suae electionis in Epum. Crac., in diem insequentem, Dominicam Laetare, ingressus suus in Eccl. Crac. est constitutus „ut cantus oris desiderio cordis coresponderet“. Itaque hoc die ab universo clero suo et populo Cracov. in eccl. B. Mariae in foro Cracov. sollenniter susceptus et ab Andrea Czarnkowski, Scholastico et Sede vacante Administratore Cracov. nomine Capituli, a Benedicto a Cozmin artium Magistro et S. Theologiae professore et apud S. Florianum in Clepardia Canonico nomine Universitatis, a Stanislao Salomonis vero, cive et consule Cracov. nomine Senatus civitatis, orationibus salutatus, in eccl. Cathedrali est deductus. Acta actorum Capit. Crac. MS.

² Baruch 1, 15; 2, 6.

³ Ierem. 17, 5, 7.

217. Aprilis 2 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*De Comitiorum exitu; de Praefectura Sluchoviensi; de Alexandro; de rebus novis; de domo in Capitulo Varmien. sibi optata.*)

Psitacum¹ revolasse iam non dubito, per quem videor mihi significasse, quem exitum habuerint Comititia. Discessum est enim rebus omnibus infectis, postea tamen vasarium tributum Regiae Mtis. et Episcoporum oppidis est imperatum; quae res male habet equestrem ordinem, quod id absentibus eius nuntiis est decretum. Excitabit ea res novos motus in iis, quae proxime habebuntur, Comititiis. — Diem de causa caduci Lysmanovae dictum esse comperendinatum facile fert Rmus. Dnus.²; concedat Deus exitum huius causae felicem. Litterae de Praefectura Sluchoviensi³ lectae sunt per Rmum. Dnum. diligenter S. Mti. Regiae, cum non pauci Senatores praesentes adessent; neque enim ut secreto legerentur R. Dtio. V. mandaverat. Sed ut audiavi ex Rmo. Dno., simul atque lectae sunt, Dnus. Soboczki⁴ post festum venisse litteras dixit. Cumque ageret de dilatione Rmus. Dnus., tum ille datas esse litteras D. Palatino Posnaniensi⁵ dixit, ut simul ac postulasset in bonorum Sluchoviensium possessionem se mitti, mitteretur evestigio. Contrarias dari a Rmo. Dno. non licuit, cum praesertim, ut contra mandaret aliquid, adduci Mtas. Regia non potuerit. Sed illud sciat R. Dtio. V. graviter admodum tulisse Mtem. Regiam iuniorem⁶, quod istae Praefecturae datae aliis sunt quam Prutenis; ita ut ego non omnino desperem posse adhuc aliquid profici. Litteras illas commendaticias accepi; una et schedam in litteris Dni. Praepositi⁷: quam cum legerem, satis mirari non potui, quomodo in litteras Dni. Praepositi incidisset; ac, ut verum fatear, non prius intellexi, quid sibi scheda vellet, quam has legissem a Mauricio⁸ allatas. — De Alexandro quae acceperim, scripsi⁹ R. Dni. V. Liber est et negotium hominibus facessit. Triumviratum istum divitem esse oportet, qui tot oppidorum et villarum proventus sibi omnes vendicat, nulla fratrum absentium quidem, sed bene de se nihilominus merentium, habita ratione¹⁰. Dolet mihi haec eorum inhumanitas. Cum ad Aulam appulerit nepos R. Dnis. V.¹¹, quaecunque potero humanitatis officia lubens ei praestabo. Quam causam commendat mihi R. Dtio. V., ea cuiusmodi sit, nescio: nondum enim vacavit acta legere. Illud tamen impetrari posse confido, ut ad Comititia remittatur. — Nova, quae misit mihi R. Dtio. V., etsi oracula non sunt, fuerunt mihi tamen grata. De Lutero mortuo in ipsis Bacchanalibus

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

27

erat huc allatum ¹². Ceterum certiora nova misi per D. Ioannem a Werden de Concilio Tridentino. De verbo suscepto verba data sunt. Suscepit enim verbum Regia Mtas., sed iam annus agitur fortassis octogesimus. Illud verbum baptismi tempore susceptum retinet et retinebit, Deo bene iuvante, etiam Sermus. filius eius, quoad vita fuerit utrique superstes, invitis omnibus portis inferorum. — Quam domum optasse dicitur meo nomine D. Praepositus, eam ego non opto; sumptus enim hic magnos facio, neque intelligo, quid ea mihi sit opus, cum absim ab illa Ecclesia ¹³. Ago gratias R. Dni. V., quod Dno. Locca ¹⁴ non defuerit. Cupiebam et ego illi Cantoriae meae proventus mittere, sed nondum ex eis quicquam ad me pervenit. Quaesivit ex me Mauricius, cui daret aureum Hungaricum; suspicabar ei missum esse, qui Dno. Georgio Schewke litteras ¹⁵ scripsit: illi itaque dari iussi. An erratum a me sit, nescio. Deum precor etc. Cracovia IV Nonas April.

Postscriptum de causis iudicialibus fratrum Czimmerman.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 55 chirogrph., i. d.: „X April.“

¹ N. 149 adn. 1. ² Maciejowski. ³ Comitiorum Prussicarum, quae Ioannem a Bay-sen ad eam praefecturam commendabant, Lengnich, I, 281. ⁴ Cancellarius Regni. ⁵ Ianussio de Łabiszyn Łatański. ⁶ Cf. N. 215, 222. ⁷ Varmiensi, Plotowski. ⁸ V. N. 84 adn. 5. ⁹ N. 215. ¹⁰ De quodam triumviratu in Capitulo Varmiensi loqui videtur. ¹¹ Casparne an Simon Hannovius? ¹² v. N. 215. ¹³ Varmiensi, cf. N. 228. ¹⁴ Cf. N. 215. ¹⁵ Nominationis ad Burggrabiatum Gedanensem.

218. Aprilis 16 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De legatione Turcica, de Alexandro, de Episcopo Posnan. nominato.)

Hac ipsa hora reddidit mihi Psitacus ¹ litteras R. Dnis. V., per quem fusius respondere licebit. Curabo autem, ut primo quoque tempore possit expediri. Video perturbata isthic esse omnia, sed hic quoque non minus. Venit enim nuntius Turcarum Caesaris cum legatione quadam minaci ². Nam latrunculi nonnulli incendunt Oczakow ³, stragem magnam ediderunt et pecora et homines abduxerunt. Hic ille queritur violatas esse indutias, dira denuntiat, nisi satisfactum sit. Qua ratione autem satisfieri sibi velit, nondum scimus. Posnaniensem Episcopum habemus Dnum. Isdbiński ⁴. Alexander in portu navigat: in gratiam Cardinalis Protectoris ⁵ se mirabiliter insinuavit, est primus homo in Urbe. Utrum impetraverit salvum conductum nec ne, nescio. Per Psitacum copiosius. Deum precor etc. Cracovia XVI Calen. Maii.

Mitto fasciculum literarum Rmi. Dni. Upsalensis ⁶.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 56, chirogrph., i. d.: „28 April.“

¹ Cf. N. 149 adn. 1. ² De hac legatione consuluit Rex Sigis. I filium et Consiliarios Regni litteris suis 15 Apr., A. Tom. MS. Czar. 285 f. 82. ³ Ad ostium fluminis Dniestr. ⁴ Benedictum, Custodem Crac., qui iam, intra 18 Decemb. 1545 et 8 Ianuar. 1546 Camenecensis Episc. erat nominatus, Act. Cap. Crac., et N. 219. ⁵ Alexandri Farnesii, cf. N. 177, cui dedicaverat suam Chronographiam, vid. N. 225 adn. 4. ⁶ Olai Magni, v. N. 210.

219. [Circa Aprilis 16 Cracoviae.]

Hosius [nomine Maciejowski Regi iuniori Sigismundo Augusto].

(Statum rerum publicarum vehementer indignatur.)

Quae Turcaru[m Cae]sar's nuntius attulerit¹, ex litteris S. Maiestatis paternae S. Mtas. V. cognoscet. Video perturbatos esse animos omnium: qui placentia loqui consueverunt, ii nunc ad S. Mtem. V. referendum esse censeant, cuius tamen non esse censeant rationem habendam, si quando dignitates distribuuntur. In iis, quae oneris sunt, agnoscunt illam: quae cum honore et fructu coniuncta sunt, in iis plane ignorant Mtem. V. Vellem provideri, ne tot furta, tot rapinae, tot caedes fierent in finibus, neve provocaremus contra nos tam potentem hostem. Sed video, quod connivent ii, qui minime deberent², et facile deliniuntur. Metuo, ne conniventia haec ingens nobis adferat periculum. Secundum Deum in S. Maiestate V. spes est, quod ipsa rationibus Regni sui consulere dignabitur. Episcopum Posnaniensem renuntiatum esse eum, qui fuit Camienecensis³, iam esse ad S. Mtem. vestram allatum puto.

B. Czart. MS. 1618, f. 941, comment. manu Hosii scriptus sine anno et die.

¹ Cf. N. 218.

² Bonam Reginam putare videtur.

³ Benedictum Izdbieński, cf. N. 218.

220. Aprilis 29 Cracoviao.

Hosius Dantisco.

(De Alexandro, de Werdeno; de Bona Regina conqueritur.)

De Cornelio cognoscet ex Rmi. Dni. mei Cracoviensis litteris. Mulier Thorunensis hic non fuit. Litterarum cumulum remitto. Sensus litterarum vicini¹ Rmo. Dno.² explicavi; quem magis esse commotum oportet, cum audivit monetam suam esse proscriptam³. Elbingensi illi non citata parte absolutio dari non potest, excitaret enim familia Ketingi clamores ingentes contra Cancellariam Rmi. Dni. De expectativa⁴ quantum potero laborabo. — Alexander in summa gratia est in Urbe⁵ propter egregias virtutes suas. Metuo, ne animus Regiae Mtis. inscientibus nobis expugnetur. Constellatus⁶ quod optavit, consecutus est. Die Parasceves⁷ misit Reginalis Mtas. ad D. Przerembski⁸, ut admoneret Rmum. Dnum., ne impediret Constellatum in assecutione Burggrabiatus, quod iam eum sibi Regia Mtas. promiserit. Nudiustertius vero misit ad eundem pro litteris Gedanensium ac ei, quem miserat, mandavit, ut ne a me illas postulet, sed Przerembscki ad me mitteret pro litteris; responsum etiam illis datum videre voluit. Tanta est curiositas. — De domo Varmiae scripsi⁹ antea R. Dni. V. sententiam meam. Consilium, ut scriberet R. Dtio. V. Mti. Reginali, a Rmo. Dno. profectum erat; sed nunc video ab omnibus magno studio laborari, ut salvum conductum obtineat. Quare ut ne impetret, metuo. Plura non licet. Deum precor etc. Cracovia III Cal. Maii.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 57, chirogrph, i. d.: „VI Mai Wormedith.“

¹ Ducis Prussiae.

² Maciejowski.

³ Cf. N. 215.

⁴ Palatinus Culmensis pro

Kostka obtinendi, cf. N. 215.

⁵ Cf. N. 218.

⁶ I. a Werden.

⁷ 23 Aprilis.

⁸ Ioannem,

Canon. Crac. et Episcopi Cracov. Cancellarium, Acta actorum Capit. Crac.

⁹ N. 217.

331. Mai 7 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Nihil novi esse.*)

Etsi quod magnopere scribam nihil est, nolui tamen hanc occasionem scribendi praetermittere. Litteras ad me missas remitto, quod facere per Psitacum oblitus eram. Hic nova nulla habemus. Deo sit gratia, sunt adhuc omnia quieta, utinam longo tempore. Deum precor etc. Cracovia Nonis Maii.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 58, chirogrph., i. d.: „XVI Mai Marienburg.“

332. [*mense Maio Cracoviae.*]

Hosius [nomine Maciejowski Regi Sigismundo Augusto.]

(*Ad litteras eius respondens de statu rerum in Aula Regis senioris queritur.*)

Improbare, quae fiunt a S. Mte. V., non est meum, facit enim illa omnia recto consilio. Sed metuebam, ne quid ea enumeratio incommodi S. Mti. V. adferret. Cupiebam enim quam plurima illi per Mtem. paternam concedi, quod aequum est, ut Rex potius et Dominus noster, [quem S. Mtem. V. agnoscimus] Praefecturas largiatur quam ii, ad quos minime pertinere videtur; sed quod ipsa Mtas. V. ferendum putat, id nos quoque feramus oportet. De rebus Prutenicis idem ego semper sensi, quod S. Mtas. V.: et castrorum distributionem et monetae proscriptionem¹ non suo tempore, ac prius illud quidem contra constitutiones terrarum Prussiae factum esse, quas non violari praestaret. Sed ita fit, ubi non adhibentur in Consilium ii, qui adhiberi debent, sed cuius non interest, eius arbitratu geruntur omnia. Si quid est difficultatis, e vestigio vocamur omnes; ubi dignitates conferendae sunt, ibi nulla Consiliariorum ratio, perinde ac si nihil referret, qui in Consiliariorum ordinem referrentur. Accepi nuper ex Prussia litteras, video magnos motus, ingentem animorum perturbationem. Hoc enim agunt nunc nonnulli summo studio, ut offendant quam plurimos, quod data opera Regnum perdere cupiant. Scribit ad me D. Varmiensis Episcopus², se Deum orare, ut ne se oculis videre permittat, quae mente prospicit eventura ex castrorum hac contra privilegia distributione. Ac idem subinde iterat in scheda ad me sua. Sed quid agamus? Excludimur a Consilio, unius arbitratu geruntur omnia extra Consilium, ita ut iam Consiliariorum usus sit nullus, nisi cum quas ipsi suis consiliis pararunt difficultates, ad eas tollendas nos vocant; quo quidem tempore venire etiam Senatores detrectant: itaque sunt omnia perturbatissima. De moneta exterminanda etsi necessaria fuit haec deliberatio, tamen, ut censet S. Mtas. V., parum tempestiva. Sed ita visum erat maiori parti. Ego tamen edictum de exterminanda illa quibus potui verbis mitioribus scribendum curavi. Missus est ad Ill. Ducem³ cubicularius; is nondum rediit, et iam unus mensis intercessit. Credo, quod expectant Comitia, quae in Prussia habebantur. Inde motus aliquos metuo, sed viderent ii, qui causam eis dederunt. Hortatur nonnullos Consiliarios terrarum S. Mtis. V. Prussiae Ill. D. Dux ad crucem una secum ferendam; sed brevi plura ea de re cognoscemus. Consilio S. Mtis. V. de eo, ut Varssaviam proficiscar, lubens parebo. De Hrodlo⁴ non modo num redimendi ius haberet S. Mtas. V. ignorabam, sed

ne ubi sita quidem essent ea bona sciebam; nam in Russiae terris parum sum versatus. Seriem legationis Turcicae⁵ descriptam, ita ut mandat S. Mtas. Vestra, illi mitto. De eo diutius retinendo legato agam cum S. Mte. Regia iuxta consilium S. Mtis. Vestrae.

B. Czart. MS. 1618, f. 943, comment. manu Hosii script., sine anno et die; quae signo [] sunt inclusa, H. in margine addidit.

¹ Cf. N. 214, 215. ² Dantiscus. ³ Prussiae. ⁴ Horodło, oppidum ad fluvium Bug, tunc caput Praefecturae in Palat. Belzensi, nunc in Gub. Lublin. Regni Poloniae. ⁵ Cf. N. 218; itaque epist. haec aliquot septimanis post illam scripta videtur.

223. Mai 23 Cracoviae.

Hosius Cardinali Polo.

(Ad epist. N. 210 respondet se id, quod ex se petatur, praestare non posse.)

Redditae mihi sunt litterae Celsitudinis tuae, quarum et elegantiam admirabar et humanitate delectabar. Quibus mihi Rmi. Archiepiscopi Upsalensis causam tanto studio commendat, ut maiore non posse videatur. Quibus quod serius respondeo, partim occupationes meae in causa fuerunt, quae sunt maiores, quam credi facile queat; partim quod non multi erant, quibus dari recte litterae possent. Fuit autem haec, ut verum fatear, non postrema causa, quod non dabatur ea, quae vellem, respondendi facultas. Quid enim est, quod magis ex animo cupiam, quam in omnibus Cels. tuae gratificari et studium ac observantiam in te meam quibuscumque rebus possim declarare? Quod quoniam in ea causa, quam tanto studio mihi commendasti, praestari a me nullo modo posse videbam, pudebat me vehementer tam humaniter scriptis litteris a viro tanta praedito dignitate me humanitatis officiis non respondere. Quanquam si tu animum inspectares meum, respondere plane diceres. Est enim is ad omnia mandata tua exhaustiendi tam promptus et paratus, ut addi nihil posse videatur. Sed si facultas deest, propensam hanc meam voluntatem quin Cels. tua pro sua minime vulgari prudentia boni consultura sit, non dubito. Nam quod de mea apud Sermum. Regem meum auctoritate et gratia tibi dictum est, sic existimes velim, ut res est: auctoritatem meam prorsus esse nullam, gratiam perexiguam. Qua si quid valeo, opera unius omnium clarissimi viri Samuelis, Episcopi Cracoviensis et Regni Procancellarii, valeo, qui singulari quadam suae in me voluntatis inclinatione propendet. Per eum quod confici potest, confectum reddo. Sed quam commendat mihi causam Cels. tua eiusmodi est, ut non modo spes non sit eius conficiendae, sed mihi etiam ipsi metuendum sit, ne quod in discrimen veniam, si eam tuendam suscepero. Sunt quidem ea, quae scribit Cels. tua verissima; est causa ipsa per se honesta et pia; est, qui praesto me sibi adesse vult, dignissimus, qui ab optimo quoquam iuvetur: sed patriae nostrae leges obstant per S. Sedem Apostolicam approbatae, quominus a me possit adiuvari. Quae proscriptionis etiam poenam iis interminantur, qui in causa eiusmodi patrocinari alicui ausi sint. Quam recte, quamque humaniter, non disputo; sed ita legibus patriis cautum est non absque ratione constitutis: quas corrigi facile paterer, ipse tamen violare non audeo. Decanatus iuris patronatus laici est, contraque si quis venire ausus sit Romanis iuribus, capitale est. Canonicatus Ecclesiarum Cathedralium ea conditione sunt, ut ad eos aditus non pateat nisi indigenis. Externo

si quis patrocinetur, capitis contra eum poena constituta est. Videt itaque Cels. tua, quam sit arduum et difficile, quantoque cum periculo coniunctum, quod a me postulat. Quod potui, nihilominus opera Rmi. Cracovien. Episcopi effeci, ut qui Decanatum possidet, is ad pensionem annuam numerandam consentiret, de qua inter ipsum et Rmum. Archiepiscopum Upsalensem convenerit. Quod ut boni consulat, Cels. tuam maiorem in modum peto, atque illud sibi certo de me persuadeat, nihil esse, quod in gratiam Cels. tuae non sim lubenti atque alacri animo factururus, dummodo id virium mearum sit. Quod suam mihi vicissim gratiam et auctoritatem Cels. tua defert, habeo gratiam atque eum me semper praestare conabor, qui nullum sit grati hominis officium praetermissurus. Quod superest, Deum precor, ut sanctas cogitationes tuas adiuvet, ut qui principem cum paucis in Sacrosancta Synodo hac locum geris, non modo eius personae, quam sustines, dignitate, verum etiam doctrina et vitae sanctitate, ita eam una cum illis modereris, ut superatis procellis et tempestatibus, quibus nunquam mergenda Petri navicula obrui iam propemodum videtur, ad optatum tranquillitatis portum eam perducere possitis! Quod praestare dignetur is, pro cuius gloria haec est Sacrosancta Synodus congregata, Dominus noster Iesus Christus, qui Cels. tuam quam diutissime servet incolumem, atque omni felicitatis genere cumulet. Cuius me gratiae etc. Cracoviae XXIII Mai.

e libro: „Regin. Poli Cardinalis Epistolae“. Pars IV (Brixiae 1752) p. 15 N. 9.

224. Mai 23 Cracoviae.

Hosius [Iacobo Niemieczkowski].

(Accipiat illum *Canonicatum Cracov.*, quem ei *Episcopus* deferat.)

S. Cum et Dnem. tuam et fratrem illius D. Commendatorem plurimi semper fecerim propter excellens utriusque ingenium et non mediocre in litteris progressum, parum fungi amici officio mihi visus sum, si de iis, quae hic acta sunt, Dnem. tuam non admonuissem. Accidit enim, ut mortuo D. Iaroczki¹ frater Dnis. tuae, simul ut cognovit provisum esse de Canonicatu illius² nepoti Rmi. Dni.³, gravius cum eo, quam dignitas Rmi. ferre videbatur, expostularet. Nam et exprobravit pleraque et quasi oblitum datae fidei arguebat. Ego sermonibus eorum non interfui, sed Rmum. Dnem. querentem audiui, quod praeter utriusque decorum asperius pleraque sit locutus non sine magna Rmi. iniuria. Cui nec quod exprobraret habere visus est, nec quod obiceret fidem non servatam. Nam ut ex litteris Dtio. tua cognosceret ad Illustrem Dnum.⁴ scriptis, Canonicatum morte Dni. Iaroczki vacantem ex promisso Dni. V. dare minime tenebatur. Promisit enim ille Canonicatum, qui sui iuris vacasset, hoc est in Ordinarii mense, et quidem secundo loco vacasset. Haec autem neque prima fuit neque secunda vacatio eius generis. Mensis enim hic est pontificius. Ac difficile fuerit absque litibus Canonicatum hunc retinere: illud vero dubium non est, si Dni. tuae provisum de eo fuisset, quod qui mandata habent ad Ecclesiam Cracoviensem, eam evestigio de possessione deturbassent. Haec itaque causa fuit, quamobrem nepoti suo providit Rmus. Dnus. mandatum habenti, ut alios excluderet; Dni. vero tuae detulit Canonicatum, quem habuit olim Dnus. Praemisliensis Episcopus⁵, in quem Romana Curia nihil sibi iuris vindicare possit, cum sit iuris patronatus laici. Sed eum frater Dnis. Vrae. visus est respuere. In

summa ita rem egit, ut Rmi. Dni. animum vehementer offenderit. Cui in hac dignitate constituto vix ulla alia res aequae ut haec molesta et indigna accidit, ab eo praesertim, in quem suavissime semper fuit effusus, de cuius ornamentis non minori studio cogitare visus est, quam alicuius etiam ex fratribus suis. Quod frater Dnis. Vrae. respuit, id honorati servitores Rmi. Dni. et aequae claro loco nati et Regii praeterea Secretarii in magni beneficii loco acceperunt. Quorum etiam animi sunt offensi, cum vident deferri contemnentibus et iis, quibus minus deberi quam sibi persuasum habent, eo quod ipsi servitores sint. Cum tamen longe secus Rmus. Dnus. sentiat. Nam Dnem. tuam omnibus suis servitoribus quamlibet honoratis antepont; neque tamen iniquum putat, ut quos habet filiorum loco sororis suae liberos, in eos propensorem animum declaret ita necessitudine sanguinis exigente, cui esse aliquid tribuendum existimat. Proximo post illos loco — hoc est, priore quam quosvis servitores suos, quam Cancellarium, quem sperat⁶ — si Dnem. tuam habeat, nihil esse putat, quod merito animus illius offendi possit. Quamobrem pro meo erga Dnem. tuam studio hortor illam et moneo, ut se mitius quam frater gerat neque contemnat, quod offertur, et placare potius offensum animum Rmi. Dni. quam magis etiam provocare studeat. Quod etsi Dnem. tuam, qua est prudentia, sua sponte facturam confido, tamen ut haec scriberem, amor erga illam meus me impulit, qui anxius et sollicitus esse consuevit. Huic Dtio. tua ignoscat, si quid parum prudenter a me scriptum est. Me cum ipsa amet, tum Illustri Dno. suo per omnem occasionem commendet ac felicissime diutissimeque valeat. Cracovia X Cal. Iunii. Dnis. tuae studiosissimus Hosius⁷.

B. Jagell. MS. 161. f. 6, chirogrph. sine inscript.

¹ Guillelmus Iarocki Praepositus Vojnicensis et Canon. Cracov. † circa 20 Mai 1546. Acta actorum Cap. Crac. ² Possidebat autem Iarocki Canonicatum fundi Borsutów, de quo v. Długosz, Lib. Benef. l. p. 34.

³ Ioannes Leżeński „clericus in minoribus constitutus“, filius Ioannis Castellani Polanecensis, cf. N. 142, Maciejovii vero ex sorore nepos, receptus est a Capitulo Cracov. ad Canonicatum fundi Bossutów, d. 22 Mai 1546; A. Cap. Crac. ⁴ Procul dubio Ioannem Comitem a Tarnów, Castell. Cracov. et exercituum Regni Supremum Capitaneum.

⁵ Stanislaus Tarło possidebat Canonicatum Cracov. dictum monetalem, de quo cf. Długosz, l. c., p. 138; post mortem vero eius obtinuit hunc Canonicatum omnium tenuissimum Ioannes Leżeński. ⁶ Officio Cancellarii Curiae Episcopalis fungebatur apud Maciejowski primum Ioannes Przerębski, a d. 1 Aug. 1545 Canonicus Cracov.; cum vero d. 7 Augusti 1546 ad Canonicatum Crac. fundi Bossutów ex resignatione I. Leżeński vacantem, receptus esset Andreas Przecławski, Decanus Posnaniensis et Secretarius Regius, hic etiam Cancellarius Curiae Episc. est factus; A. Cap. Crac.

⁷ Epistola haec, — quae cum neque sigilli ulla habet vestigia neque solitas in epist. eius temporis incisiones in papyro, missa non esse videtur — Iacobo Niemieczkowski proculdubio destinebatur, qui erat Comitis a Tarnów familiaris eiusque filii Ioannis Christophori praeceptor. Nam d. 30 Iunii 1546 ad Canonicatum Cracov. vacantem monetalem ex resignatione Ioannis L. vacantem hic Iacobus N. receptus est a Capitulo Cracov.; († autem a. 1551, cf. Wisłocki, Epistolae A. Zebrzydowski N. 634). Ceterum quamvis I. Leżeński cesserit mox Canonicatu fundi Bossutów, — qui unus ex optimis inter Canonicatus Cracov. fuisse videtur, — ut A. Przecławski obtinere eum posset, tamen Canonicatus iste paulo post in possessionem alius nepotis Episcopi Maciejowski, Nicolai Leżeński, pervenit, quocum Przecławski hunc Canonicatum in alium, fundi Zyrawska, cf. Długosz, l. c. p. 117, a N. L. iam ab aliquot annis possessum, d. 4 Februar. 1547 mutavit; post mortem vero Nicolai L. receptus est d. 8 Novem. 1549 ad eundem Canonicatum fundi B. alius frater eius Marianus „clericus in minoribus constitutus“.

Ille autem Ioannes L. post resignationem Canonicatum ordini ecclesiastico valedixisse videtur, cum receptioni fratris sui Mariani iam „Aulicus Regius“ testis interesset. — Acta Capit. Cracov., MS.

225. Mai 26 Cracoviae.

Hosius nomine Bonae Sforciae Reginae Poloniae Alexandro
Sculteto Canonico Varmiensi ¹.

(Totam causam eius recenset et quo modo salvum conductum obtinere possit, declarat.)

Quod agnoscis clementiam nostram, qua tibi subvenire sumus conatae, gratumque te praestas et memorem, est nobis gratissimum. Etenim ut sumus natura ad misericordiam propensae, simul ut te magis premi istic² calamitatibus intelleximus, operam nostram libenter interposuimus, ut eis aliquando liberari posses. Sed non deerant, qui te tua culpa ad has calamitates redactum esse dicerent. Nam cum tibi de gravissimo crimine dies apud S. Mtem. R., coniugem nostrum et Dnum. colendissimum, dictus esset, non stetisti, quod vel honoris causa tanti Principis et Domini tui te facere oportebat: atque ita tanquam contumax es a Mte. eius R. condemnatus³. Quod si ad diem dictum tibi venisses et vel te innocenter accusatum ostendisses vel aliqua uti exceptione maluisses, ea quae iuris erant obtinuisses proculdubio. Sed neque ipse venisti neque vel nuntium vel litteras saltem misisti. Nihil erat, quod metueres ab eo Principe, qui non alia re crudelior est, quam quod malis etiam parcit: usque adeo difficulter adduci potest, ut supplicium de quoquam sumat, quamlibet is sit meritis. Fuisset itaque, si ad diem venisses, non cognoscendi modo, verum etiam ignoscendi locus; quid autem aliud faceret clementissimus Princeps, cum se contemni a te videret, quam ut a contemptu se vindicaret? Ostendebatur Mti. eius Bulla Leonis, qua Reges et Principes hortatur, ut haereticos proscribant, bona eorum confiscant, capitis etiam de eis supplicium sumant. Producebantur testimonia gravium virorum, qui ea iurati de te dixerunt, quae citra omnem dubitationem te haereticum esse convincerent. Proferebatur tuum ipsius de te testimonium, qui nisi tuo iudicio te condemnasses, non commissurus esse dicebare, ut coram tam clementi Principe te non sisteres et de obiecto tibi crimine te purgares. Haec cum videret Mtas. Regia, dolenter quidem pro sua paterna lenitate, sed tulit tamen iusticia ita postulante sententiam, qua te ex Regno suo proscriberet. Qua lata voluisse diceris contumaciam tuam purgare atque absentiae causas in morbum tuum reiecisse; quo cum gravissimo conflictareris, fecisse te dicebas, ut nuntium tuum cum litteris ad S. Regiam Mtem. mitteres, sed eum a quibusdam esse retentum. Haec enim cum essent Mti. illius renuntiata, qua est clementia dari tibi iussit e vestigio fidei litteras, quem vocant salvum conductum, iudices etiam delegavit, quos tu voluisti, adiuncto illis loci ordinario Episcopo; his dedit negotium, ut cognoscerent, num ita esset, ut tu affirmabas: quod si probasses detentum esse tuum nuntium cum litteris, te vero per morbum detentum venire non potuisse, tunc ut causam tuam in integrum restituerent. Has tu litteras plenas Regiae clementiae cum esses consecutus, quidvis aliud meditari dicebare, quam ut vera coram delegatis iudicibus esse ostenderes, quae ad S. Regiam Mtem. detuleras. Ita factum est, ut cum abuteris fidei litteris, tempus datae fidei sive salvi conductus imminueretur et de eo tibi nonnihil detraheretur. In arcula tua quae inventa sint, qui libellus Romam missus, propter quem, non propter Mtis. Regiae contemplacionem, in carcerem esse detrusus diceris, tu scire melius potes, quam a nobis scribi queat; quae ut sumus minime curiosae in sacerdotum causis, nunquam de his magno studio esse

inquirendum putavimus, nisi quod haec, quae nunc scribimus, non ita pridem sunt nobis renuntiata. Nos pro humanitate nostra vicem tuam dolemus; sed quoniam dicitur nobis esse iam actionem contra te istic institutam ac propemodum nihil deesse praeter sententiam, non videmus, quandoquidem a S. Mte. R. causam tuam cognosci noluisti, cur supremi iudicis cognitionem recuses, ad quem ultro confugisti. In qua ut superior sis, ex animo tibi favemus propter famam ingenii tui et propter tuos in litteris progressus, quos liber¹ indicat ad nos missus, qui nobis fuit valde gratus. Sin autem misericordiam petis potius quam iudicium, ad Episcopum tuum confugas; illo si usus eris intercessore, dubium nobis non est, quin quod petis minore negotio sis obtenturus. Nos enim tum auctoritatem nostram interponemus libenter; sed ut absque eo fiat aliquid, qui et Episcopus est et in terris Prussiae primarius Consiliarius, indecorum esse censemus. Datum Cracoviae 26 Mai A. D. 1546.

B. Czart. MS. 285 (Acta Tomic., cod. Karneov., tom. XXIII) f. 112, apograph. saec. XVI.

¹ Cf. N. 226, 228. ² Romae. ³ Cf. N. 40. ⁴ Alex. Sculteti Chronographia, Romae 1546, cf. Hipler, Bibliotheca Warmien. p. 147.

226. Iunii 5 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Quae nomine Reginae Alexandro responderit.*)

Mitto R. Dni. V. litteras ex Urbe et Tridento: ex iis, quae illic agantur, abunde cognoscet. Mtas. Reginalis accepit litteras ab Alexandro, quibus petit saluum conductum. Eas dedit Rmo. Dno¹, ut responderi illis iuberet; qui mihi iniunxit respondendi provinciam. Quod ubi accepit Mtas. Reginalis, male factum esse dicebat, quod essem inimicus eius. Posteaquam vero vidit responsum meum, narravit mihi D. Gorski², quod in eo acquieverit atque ita, ut erat scriptum a me, describi fecerit. Argumentum vero fuit hoc³: quoniam oppressum se per vim et iniuriam querebatur, descripsi rem omnem, quomodo acta fuit, et iure omnia iusteque facta docui; ad extremum, ut ad V. R. Dnem. confugeret, monui; nam si cum illa redisset in gratiam, saluum conductum non ita magno negotio obtineri posse. Sed poterit R. Dtio. V., si visum illi fuerit, exemplum petere a Dno. Gurski (!). In summa: saluum conductum non obtinuit neque obtinebit invita R. Dne. V., nisi quid aliud occulte molirentur, quod non arbitror. Deum precor etc. Cracovia Nonis Iuniis.

Ex Comitibus⁴ nihil adhuc allatum esse mirari satis non possum.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 59, chirograph., i. d.: „XIII Iunii“.

¹ Maciejowski. ² Stanislaus, Canon. Cracov. et Plocen., Secretarius Reginae Bonae, Actorum Tomic. redactor. ³ v. N. 225. ⁴ Terrarum Prussiae.

227. Iunii 19 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*De morbo Sigismundi I; de legatione, quam Dux Prussiae nomine Protestantium apud Sigismundum Augustum et Sigismundum I obierit.*)

Simul ut Psitacus¹ huc advolavit, Regia Mtas. ex catharro coepit laborare; quae causa fuit, quod in hunc usque diem R. Dnis. V. litterae et Dnorum. Con-

Hosii eplst. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

28

siliariorum² lectae non sunt. Neque enim ad Mtem. eius aditus patebat, quam non esse putabant negotiis ullis occupandam in hac sua non firma valetudine. Itaque heri primum habita est apud Mtem. eius de absolvendo Turcico legato consultatio, cui intererat Mtas. Reginalis, neque erat tempus opportunum litteras legendi. Dabo tamen operam, ut legantur primo quoque tempore. — Vicinus³ R. Dnis. V. functus est apud Mtem. Regiam legatione nomine Protestantium, ut si quid in Concilio durius contra illos decretum esset ac ad societatem armorum Regia Mtas. invitaretur a catholicis, ne sibi persuaderi pateretur, ut arma contra eos sumeret. Et habuit litteras fidei a Duce Saxoniae et Lantgravio. Ceterum non exposuit suam legationem nisi coram Regia Mte. iuniore, atque eius intercessione usus missis fidei litteris Regiae Mti. seniori legationem scriptam misit⁴. Simul etiam usus est intercessione Smi. filii ad paternam Mtem. de moneta non exterminanda, de nuntio mittendo ad Comitum Imperii in proscriptionis negotio, et ut Illustri Dno. Alberto Marchioni Brandeburgensi iuniori⁵ Regia Mtas. inhiberet, ne se coram iudicio Camerae sisteret aut saltem non susciperet iudicium, ad quod vocatus est, quod feudum acceperit Ducatus Prussiae. Quod tamen a Mte. Regia concessum ei esse nondum constat. Hae videntur causae fuisse profectionis eius ad Regiam iuniorem; aliae aliquae an fuerint, nos nescimus. Sed nondum responsum tulit, cum prope viginti dies hic sit commoratus. Deum precor etc. Cracovia pridie Sanctissimae Trinitatis.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 60 chirograph., i. d.: „Com. 15 Iunii (!) Red. 4 Iulii“.

¹ Cf. N. 149 adn. 1. ² Terrarum Prussiae. ³ Dux Prussiae. ⁴ Responsum Sigismundi I ad hanc legationem, s. d., in A. Tom., B. Czart. MS. 285 f. 118. ⁵ Alberto Alciadi in Culmbach.

328. Iulii 4 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De nuntio ad Caesarem destinato; quae Gedano nuntientur; de Duce Prussiae.)

Nominatio secundo loco, ita ut R. Dni. V. visum est, nepoti¹ illius data est. Fuit hic Melchior, sed cum non vidi; si quid litterarum apud D. Cancellarium² obtinuit, nescio: apud Rmum.³ nihil eum obtinuisse scio. Si de iuramento facta erit appellatio, decernetur id procul dubio, quod iura postulant et consuetudines; sed nihil adhuc ea de re, quod quidem ego sciam, hic actum est. De Palatinatu Culmensi laborabo quantum potero, nisi quod vivo eripi difficile est⁴. De Alexandro videor mihi scripsisse copiose, quid ille ad Reginalem Mtem. scripserit, quid ego vicissim nomine Mtis. Reginalis rescripserim⁵; nisi finis hisce diebus fuerit impositus huic tragoediae, certum est, quod elabatur, sed non nisi volente et consentiente R. Dne. V. — Burggravius⁶ et ad Regiam Mtem. et ad Rmum. Dnum. scripsit, se hoc quidem anno laturum onus sibi impositum, sed ea lege, ut anno insequenti utroque officio, quo fungitur, abdicare se possit. Schedam legi: et scripsit Rmus. Dnus. Regiae Mti. Vilnam iuxta consilium R. Dnis. V. — Ceterum D. Palatinus Marienburgensis⁷ designatus est Orator ad Caesaream Mtem. in causa proscriptionis Dni. Ducis⁸; quam provinciam utrum sit suscepturus, nescio. De domo optanda sequar consilium R. Dnis. V.⁹ Constellatus¹⁰ operam suam promisit in abrogandis erroribus istis, quibus civitas¹¹ est infecta. Fuit hic stator (!) civitatis,

qui mira narrabat de mutatione facta in melius deque Pancratii¹² auctoritate diminuta: quae utinam vera sint. Mussitatur hic de moneta, quam cudunt¹³, nisi quod privilegium habere dicuntur, per quod licere sibi putant cudere cudente Mte. Regia; quod si habent, non sine tumultu violari poterit. Sed praeclarum erat consilium R. Dnis. V., ut in exterminanda moneta ne fieret mentio Dni. Ducis, verum in genere scriberetur, nisi quod post latum decretum consilium est quaesitum. Quoad fieri poterit, providere conabor, ne in personam R. Dnis. V. commissiones impetrentur, nisi prius de voluntate illius constiterit, utrum hoc onus in se recipere velit. Vicinus¹⁴ quibus ex causis Vilnam fuerit profectus, scripsi¹⁵ paulo ante R. Dni. V., quantum ipse cognoscere potui. Dixi Rmo. Dno., quae fuerit R. Dnis. V., quae alterius et collegarum sententia: grata illi est haec voluntas erga se R. Dnis. V., cui duo haec milia accepta refert atque in ea summa acquiescit¹⁶. Futurus est olim memor istius officii R. Dnis. V. Cuius ego me gratiae etc. Craecovia IV Nonas Iulii.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 61, chirogrph., i. d.: „XIII Iulii Seburg“.

¹ Gaspari Hannovio ad canonicatum Varmien.

² Thomam Sobocki.

³ Maciejowski.

⁴ Cf. N. 215.

⁵ Cf. N. 225, 226.

⁶ Gedanensis, Georgius Schewka, qui etiam Proconsul (magister civium) Gedanen. erat.

⁷ Achacius Czema.

⁸ Prussiae; legatio data Czema d. d. 26 Iulii in A. Tom., MS. B. Cz. rt. 285. f. 119.

⁹ Quodnam consilium Dantiscus Hosio dederit, ex litteris Ioannis Hannovii Canonici Varm. ad D. scriptis, MS. B. Czart. 1599, chirogrph., cognoscere licet: „Convenerunt me heri Vles. Dni. Decanus et Custos referentes curiam, quam inhabito, Dnum. Praepositum optare velle pro D. Nicolao Locca, quandoquidem intelligeret, D. Doctorem Hosium pro se prius optatam nolle retinere; taxata est 90 marcis Prutenicis, quam summam intra biennium, ut est constitutum, et ego libenter numerarem, si adipisci possem; est enim haud contemnenda curia et omnibus commoditatibus praedita, mihi et fratri Gasparo, cum ad ecclesiam Deo volente venerit, perquam commoda futura, Verum ea in re Cels. Vra. apud D. Hosium plurimum poterit, ut Dnus. Decanus in litteris suis docebit, videlicet ne cedat curia, donec revoluti anni spatio; tum et mihi ius optandi dabitur in capitulo. Qua in re ut Cels. Vra. mihi auxilio sit apud D. Doctorem, etiam atque etiam oro.“

¹⁰ I. a Werden, cf. N. 148 adn. 12.

¹¹ Gedanum.

¹² Klemme, cf. N. 159 adn. 2.

¹³ Gelanenses.

¹⁴ Dux Prussiae.

¹⁵ Cf. N. 227.

¹⁶ De negotio caduci proculdubio loquitur, in quo cum Lismanova componendo Commissarii munere D. functus est, vid. N. 194, 207, 211, 215.

229. Iulii 16 Craecoviae.

Hosius Dantisco.

(De Alexandro, de novo Episcopo Camienecensi.)

Alexandri causa iam est absoluta proculdubio; quae in quo statu sit, ex fasciculo litterarum, quem nepos¹ mittit R. Dni. V., cognoscet. Utinam autem in Ecclesia ei locus non sit! Verum non deerunt patroni, qui pedibus et manibus pro eo contendunt. Melchior Adler bis hic fuit, sed a me visus non est. Apud D. Soboczki² frequens fuisse dicitur. Quid egerit, num quid obtinuerit, nescio. De iureiurando per eum praestito nihil a quoquam praeter id, quod scripsit R. Dtio. V., cognovi. De eo, qui cepit filium Domini Eggerdi, cupivissem uberius aliquid cognoscere, nam hactenus certi scio nihil, nisi quantum brevibus perstrinxit R. Dtio. V. De Donato scripsit Hartowski³ diplomata. — Paradoxon quiddam accidit: nam Reginalis Mtis. beneficio Camienecensis Episcopus est renunciatus Doctor Leonhardus⁴ qui fuit in ecclesia Cathedrali a sacris concionibus, non omnino vacuus a suspicione novitatis. Faxit Deus, ut res cedat feliciter. Gedanenses quid sua praepropera lega-

tione profecturi sint, videbimus: scra gratulatio reprehendi non solet. Cetera per Psitacum⁵ scripsi. Deum precor etc. Cracovia XVII Cal. Aug.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 62 chirogrph., i. d.: „XXIII Iulii Gutstadt.“

¹ Caspar Hannovius. ² Cancellarium Regni. ³ Cf. N. 189 adn. 5. ⁴ Qui in catalogis Episcoporum vulgo Słończewski est appellatus, nescitur qua ratione; cf. in Append. quae de eo ex Actis Capit. Cracov. sunt exscripta. ⁵ Cf. N. 149 adn. 1.

230. Augusti 12 Cracoviae.

Hosius [nomine Maciejowski Regi Sigismundo Augusto].

(De exterminanda e Regno moneta Ducis Prussiae; de pecunia a novis Episcopis Regi numeranda.)

Quod S. Mti. V., idem mihi quoque semper visum est: quamlibet iustae fuerint causae monetae Illmi. D. Ducis e Regno exterminandae, tempus tamen hoc ad eam rem minime opportunum esse. Quod vero duriuscule responsum esse scribit S. Mtas. V., fatendum est, ita esse; sed quae scripserat D. Dux, ea multo visa sunt duriora, ac si respondendum fuisset, ita ut rogati suo loco sententiam plerique omnes censebant, longe fuisset responsum durius. Sed ego, quem natura minime finxit durum et asperum, pleraque sum mitigare conatus; faciendum erat nihilominus, ut ne ab unanimi omnium sententia discessisse viderer. Quod vero scribit Mtas. V. praepotero ordine factum esse, ut prius Illmo. D. Duci responsum mitteretur, deinde S. Mti. V., ut id moderaretur, ita rem habere sciat. Priusquam ad S. Mtem. V. venisset Illmus. D. Dux, statim ut renuntiatur ei fuit monetam eius esse proscriptam, dedit litteras ad paternam Mtem., quibus graviter quidem, sed multo modestius, quam in eo scripto, quod misit postea S. Mtas. V., cum illa de hac monetae exterminatione e Regno expostulavit. Quibus litteris prius responsum fuit, quam ea de re a Mte. V. quicquam esset scriptum. Quod responsum S. Mti. V. mitto, ut^a [cognoscat, quod quae Domino Duci rescripta sunt, nihil ab eo responso differunt, quod S. Mti. V. missum est. Neque enim ita res est in Comititia reiecta, ut interdictum sit abrogatum. Sed video, quod secus intelligit D. Dux; atque ita, ut ipse intelligit, fore nihilominus arbitror: ipse etiam, quando ita velle S. Mtas. V. videtur, laborabo pro virili mea, ut ne interdicti huius ulla fiat ante Comititia executio]. — Illmus. D. Albertus iunior est in castris Caesaris; itaque non vacat apud me suspicione, quod de eo Illmus. D. Dux Prussiae postulavit¹; sed haec ipsa dies indicabit. — Patentes litteras de Succamerariatu S. Mti. V. mitto, sed mea interim subscriptas manu, ne quid sint in mora: curabo autem per occasionem, ut habeat alias manu S. Mti. paternae subscriptas. Idem de litteris vitalitatis (!) D. Palatinidis Radzieviensis curae mihi futurum est, nisi quod est S. Mtas. Regia in subscribendo perdifficilis.

Diplomata Episcopatum reddidi D. Lutomirski²: meum ex Urbe nondum est allatum³. Interea colligitur a me pecunia S. Mti. V. numeranda. Dabo operam, ut ne sim inter postremos, modo ut meum quoque diploma prius habere possim. Summa, quae debetur S. Mti. V. ex Plocensi Episcopatu magna non est: citra

a) Verba signo [] inclusa in margine addita sunt, deletis verbis, quae primum scripta erant: „Quod responsum unacum litteris Dni. Ducis S. Mti. V. mitto, ut tempora conferat; quod cum fecerit, ita rem habere, ut scribo, comperiet“.

ullum negotium eam pecuniam consequetur [ita ut non videam, quid sit necesse Zlotoriae⁴ possessionem adire].^b Debetur enim quarta pars ratione primorum trium mensium mihi, alia quarta ratione secundorum trium mensium defuncto D. Plocensi Episcopo⁵: ex ea nemini prius proculdubio, quam V. Mti. S. quod debetur, numerabitur. Sed ego nihilominus, ut mandare dignata est S. Mtas. V., primo quoque tempore litteras in Urbem mittendas curabo. [Cum haec scriberem nuntium accepi de Plocensi Episcopo designato Domino Noskowski⁶. Ne dubitet S. Mtas. V., quin is facile sit illi numeraturus, quod a defuncto Dno. Bielinski debetur, cum non modo successor, verum etiam testamenti eius sit executor].^c Ego ne quae hinc habeam impedimenta, metuo vehementer; S. Mti. V. supplico, ut me sua velit auctoritate adiutum. — Quod non miserit S. Mtas. V. eos⁷, quos paterna Mtas. litteris suis mitti postulabat, non video quod quisquam durius accipiat. Qui tamen non ideo mittendi erant, quod denuo causa eorum esset cognoscenda, sed ut purgarent se potius coram legato Turcico seque insontes esse declararent. Sed bene factum, quod missi non sunt. De D. Castellano et Palatino Cracoviensi⁸ quantum maxime possum contendo et elaboro, ut quae sunt inter eos dissidiorum semina, funditus extirpari queant; quos magis etiam urgebo, ut mutuam inter se coniunctionem conservent, S. Mtis. V. litteris admonitus. De argento egi cum Regia Maiestate paterna; concedi iussit litteras, quales S. Mtas. V. postulavit.

b) Haec verba deleta sunt. c) Etiam deleta.

B. Czart. MS. 1618, f. 945, comment. manu Hosii script., alia vero manu inscript.: „XII Augusti“.

¹ Cf. N. 227. ² Nicolao, teloneorum Cracov. Praefecto, cui solvebatur pecunia pro sacris novorum Episcoporum Romanae sedi debita, a S. Pontifice Sigismundo Augusto donata, cf. A. Zbrzydowski epist. libri, N. 28, 38, 40 et supra N. 174 et Theiner II, 625. ³ Scil. diploma donationis annatarum Sig. Augusto; nam breve confirmationis suae ad episcopatum Cracov. iam 3 April. accepit Maciej., cf. N. 216 adn. 1. ⁴ Bona episc. Plocen. in terra Nurensi in Masovia, hodie in distr. Ostroviens. guber. Łomżen. in Regno Polon. ⁵ Ioanni Biliński † 18 Maii 1546, v. Łubieński, Series ep. Plocen., 169. ⁶ Andrea, cf. Theiner II, 624. ⁷ Incursionum in terras Turcicas reos, cf. N. 218. ⁸ Ioanne de Tarnów et Petro Kmita.

231. Augusti 18 Cracoviae.

Hosius Alberto Duci Prussiae

De causa viduae Hermensdorff (cf. N. 192, 204) et aliis causis iudicialibus.

Arch. reg. Regiomont., archtyp.

232. Augusti 21 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(Ad Caesarem legatum mitti de pace conficienda; Bonam Reginam favere nunc Alexandro)

Mittitur ad Caesarem Mtem. D. Palatinus Marienburgensis magis iam de pace conficienda, quam de proscriptione abroganda¹: absolutis enim Imperii Comitibus incassum de proscriptione actum iri putant. Ceterum scripsit ad Mtem Reginalem D. Culmensis Episcopus² de Alexandro, ita ut eum oppressum potius quam per

sententiam condemnatum significaret; ut ego miratus sim, ita ab eo scriptum esse, sed magis id mirabar, quod cum Cardinales et Regni proceres nihil profecerint hactenus, illius litterae tantum pondus apud Mtem. Reginalem habuerint, ut omnino dari ei saluum conductum iusserit. Quem scriberdi provincia mihi fuit mandata. Tum ego reduxi in memoriam Rmo. Dno.³, quid esset R. Dni. V. per utranque Mtem. promissum; quam foret res indigna, cum semel atque iterum scriptum illi sit, quod non nisi opera R. Dnis. V. saluum conductum hunc Alexander obtinere deberet, nunc contra fieri, quam fuit promissum. Quae per D. Gorscki⁴, qui ea de re mandata attulerat, Rmus. Dnus. renuntiari Mti. Reginali iussit, utque persuaderet illi, quo exitum causae et litteras a R. Dne. V. expectaret. Haec ante dies quindecim acta sunt. Ecce autem hodie coram Regia Mte., quae male habet, vociferata est iterum, auctoritate Mtis. Regiae deterritos esse in Urbe causidicos, quominus causam pro illo dicerent: quod ne cogitare quidem nobis in mentem venit. Sed nihilominus ad mandatum Reginalis Mtis. scriptae sunt patentes litterae hac ipsa hora, quibus testatum facit Mtas. Regia, quod neque impediverit neque impediat etiamnum, quominus in Urbe qui volet causam pro eo dicendam, quatenus id iura permittunt, suscipiat. Num haec ita, ut scripta sunt a me, Mtas. Reginalis approbatura sit, nescio; sed V. tamen R. Dnem. certiore de his reddendam putavi. Cuius me gratiae etc. Cracovia XII Cal. Sept.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 63, chirogrph., i. d.: „Ultimi. Augusti“.

¹ Legatio de pace inter Carolum V et Confoederationem Smalcaldicam restituenda, d. d. 21 Iulii, in A. Tom., MS. 285 B. Czart. f. 174, cf. etiam N. 228 adn. 8. ² T. Giese. ³ Maciejowski.

⁴ Stanislaum, cf. N. 226 adn. 2.

233. Septembris 10 Cracoviae.

Hosius Dántisco.

(*De bello in Germania; pro pecunia sibi numerata gratias agit; de Palatino Pomeraniae nominato.*)

De quibusdam causis iudicialibus privatis.

De Donato Sachs promiserat Hartowski se scripturum¹; nam cum ego sacerdos sim, licere mihi non videtur, ut de capiendi aliquo litteras conscribam. De Constellato² nihil prorsus accepi. Palatinus Marienburgensis proficiscitur nihilominus, quemadmodum aliis meis litteris scripsi³. Interdixit Mtas. Regia, ne quis in militiam extra Regnum proficiscatur⁴. Ad illum⁵ etiam scripsit, ne suppetias mitteret rebellibus Caesaris; cuius castra non abesse dicuntur nisi quinque millibus passuum a castris rebellium. Statuit autem cunctando rem restituere neque proelio cum eis decernere, etsi multo numerosiorem habeat exercitum ex lectissimis viris conflatum. Iam in castris rebellium audiuntur voces clamantium: „geld, geld“; cum interea Caesar abundet. — Quod a me postulat R. Dtio. V., ne aegre feram, quod hactenus in eo, quod debebat, solvendo non fuerit: ego nihil ab ea mihi deberi memini; quod a Georgio Hegel⁶ numeratum est, ex munificentia R. Dnis. V., non ex eo, quod deberetur, numeratum est. Quo nomine ago R. Dni. V. gratias.

Iterum de causis iudicialibus.

Palatinus Pomeraniae datus est is, quem voluimus⁷; quam dignitatem Deus ut illi fortunet precor. Mandatum ei esse, ut perceptam anni praeteriti accisam in conventu proximo reponat, non memini; sed si me non fallit memoria, quod

reliquum restat, exigendum id, ut tribus clavibus asservaretur, praeceptum est. Non vacavit quaerere litterarum exemplum ad eum scriptum, sed poterit ex ipso R. Dtio. V. rectius cognoscere. Quam ut in multos annos incolumem etc. Cracovia IV Idus Sept.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 61, chirogrph., i. d.: „Ultim. Septbr. Graudentz“.

¹ Cf. N. 229.

² Ioanne a Werdn, cf. N. 148 adn. 12.

³ Cf. N. 132.

⁴ Mandato suo ad Capitaneos, d. d. 9 Augusti 1546, cf. Zakrzewski, Powstanie i wzrost Reformacyi p. 242. ⁵ Ducem Prussiae procul dubio putat. ⁶ Cf. N. 54 adn. 5. ⁷ Stanislaus Kostka, qui erat idem Thesaurarius terrarum Prussiae.

234. Septembris 19 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Quae de Alexandro iussu Reginae Romae sint scripta; de Plotowski et Loca; qui de bello Germanico rumores diffundantur; causam nepotis commendat; de dignitatibus Prussicis distributis.*)

Reddidit mihi Mauricius ¹ litteras R. Dnis. V., quibus a me certior fieri cupit, quem successum habuerit exemplum a me conscriptum, quod Reginalis Mtas. mitti sibi iusserat ². Non est illi probatum, propterea quod causam proscriptionis in illo perscripseram, simul et iuratorum hominum testimoniorum, qui fide digni essent, mentionem feceram; sed nude scribi iussit, omni eiusmodi narratione posthabita, ut liceret cuivis causam eius contra fiscalem tuendam suscipere. Quod ego ita scribere nolui, ne quam conflare de Mte. Regia proscriptus conatur oppressionis cuiusdam suspicionem, eam confirmare viderer. Itaque scriptum est ab alio. Ego de S. Mte. Regia, Dno. nostro clementissimo, aliud sentire non possum, nisi quod per vim, per oppressionem, per tyrannidem nihil faciat, sed iure et legibus aut absolvat, quos iudicat, aut condemnet. Si qui aliam de eo in Urbe opinionem spargi volunt, ipsi viderint, quam recte faciant. — Palatinum Pomeraniae, Deo sit gratia, habemus eum, quem volumus ³. De Succamerario curaturum Rmum. Dnum. ⁴, ut is sit, quem vult R. Dtio. V., non dubito. Ego quoque pro tenui mea parte sollicitando iuvabo. D. Praepositus ⁵ misit mihi tandem corpus Cantoriae, quam pecuniam in aureos redactam D. Locca ⁶ in Urbem mittendam curavi. Mirari autem satis non possum, quid ille exigit meo nomine, cum exigendi mandatum a me nullum habeat; multo magis autem miror, quod fert R. Dtio. V., ut cum aliena uxore consuetudinem habeat. Ego id ante has R. Dnis. V. litteras nesciebam. Ego vero de domo faciam, quod iubet R. Dtio V., et D. Locca scribam ⁷. Pro pupillo mandatum misi. — De Germanicis tumultibus ne apud nos quidem certi quicquam, praeter hoc, quod numero, experientia et omnium rerum copia Caesar esse dicitur rebellibus superior. Ante paucos dies ex Vratislavia fuerat allatum, fusum esse Caesaris exercitum et tormentis aeneis spoliatum, ipsum Caesarem cum equitatu suo Ratisponam fugisse. Nunc ex eadem Vratislavia venit, qui diceret, fusum quidem exercitum fuisse, verum eorum, qui suo aere militatum venerant; postea vero subsecutum esse Caesarem cum suis copiis, rebelles vero castris relictis fugisse. Quin et illud fertur, exercitum, qui venit ex Inferiore Germania, iam se Caesaris castris adiunxisse. Ita qui paulo ante erecto vultu incedebant novi Evangelici, ii demissis iam cristas videntur. Sed certi tamen habemus nihil, nam haec mercatorum nova sunt. Mihi tamen magis libet posterioribus credere, nam audio maestos esse vultus eorum, qui priora illa sparserant. — Postulavit a me nepos hic ⁸ R. Dnis. V., quan-

doquidem de villa quadam per patrem olim suum empta in dubium nunc vocari videtur, ut litteris meis causam ipsius R. Dni. V. commendarem. Etsi autem absque illis etiam facturam esse scio R. Dnem. V. ea, quae ius et aequum postulat, neque immenorem futuram, quid sanguini suo debeat: rogo tamen et ipse R. Dnem. V., quandoquidem spes fortunarum eius omnis a sola, secundum Deum, R. Dne. V. pendet, ut rationibus eius providere et eas in tuto collocare dignetur, quo possit iis bonis, quae a V. R. Dne. nactus est, quiete et pacifice frui. Nam, ut audio, in illius haec omnia potestate sunt posita. Cogitabat is ante triduum hinc discedere: et ad V. R. Dnem. proficisci; sed cum venisset Mauricius⁹, expectandum eum duxit. Interea vero distributae sunt dignitates iuxta consilium R. Dnis. V., nisi quod officium Succamerarii¹⁰ datum est D. Locca¹¹ Iudici; cuius filius cum Rmo. Dno. serviat, eum quoque sibi iuvandum esse putavit. Parum autem abfuit, quin paradoxon quiddam accidisset et Castellanus esset renunciatus, quem nemo sperabat. Sed ei rei Rmus. Dnus. intercessit. Deum precor etc. Cracovia XIII Cal. Octobr.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 65, chiograph., i. d.: „Penultima Octobr. (!) Graudenz“.

¹ Cf. N. 84 adn. 5. ² Cf. N. 231. ³ Cf. N. 233. ⁴ Maciejowski. ⁵ Varmien., Plotowski. ⁶ Cf. N. 217. ⁷ Cf. N. 228 adn. 9. ⁸ Hartowskine an Hannovius? ⁹ Cf. N. 84 adn. 5. ¹⁰ Pomeraniae. ¹¹ Ioanni, Lengnich I, 291.

235. [Septembris 28] Gedani.

Andreas Zebrzydowski, Episcopus Vladislaviensis, Hosio.

„Quoniam Frtem. V. magna cura et cogitatione teneri scio de ecclesiasticarum rerum successibus, et quoniam ea praeceptore¹ prius, mox deinde familiari sum usus, volui illi et initia et progressus et exitus earum rerum perscribere, quae cum Gedanensibus tractavi.“

Itaque nuntiat, se a Gedanensibus honorifice exceptum, in locum Pancratii (cf. N. 159 adn. 2) demortui Dionysium monachum, „hominem et habitu et doctrina religiosum“ concionatorem constituisse, sacrum peregrisse et concionatum esse. „Ego haec scribo, ut Ftas. V. vel tanquam praeceptor de discipulo gaudeat vel tanquam familiaris familiari congratuletur.“

B. Jagel. MS. 65, f. 54., apograph. saec. XVI sine die; typ. express. Wisłocki, Andree Zebrzydowski Epistolae, N. 66, p. 29, qui cum huic tum aliis A. Z. epistolis diem addidit.

¹ Hosium iam ab ineunte adolescentia erudiendis aliis adolescentibus operam dedisse, Tomicii epist. ad Chojęński, d. d. 18 Sept. 1534 (v. in Append.) ostendit; quem etiam postea, antequam in Italiam est profectus, filios procerum in curia Tomicii instituisse, Stanislaus Górski testatur. Qui cum in MS. B. Czart. 284, f. 59. „Quaerelam Ungariae de Austria per Michaelē Wrantium Dalmatam adolescentem XV annos natum“ versu elegiaco a. 1529 compositam exscripserit, addidit manu sua ibidem in margine: „erat autem is Michael nepos ex sorore Statilii Episcopi Transilvan. hominis in dicendo acuti ac mordacis; idem Stanislai Hosii discipulus inter pueros filios procerum, quos Tomicius in curia sua alebat, litteris operam dabat.“ Tum vero sequitur „altera quaerela Ungariae contra Austriam“, cui in margine idem Stanislaus Górski haec adscripsit: „Cum autem Hosius praeceptor discipulum argueret durae ac impiae scriptionis in Germanos, hortatus est eum, ut mutato stilo mitius idem argumentum tractaret, quod fecit Michael.“ — Itaque credendum est, hoc tempore etiam A. Zebrzydowski, cum se disertis verbis discipulum Hosii fateatur, quamvis aliquot annos maior natu quam Hosius esset, revera eo praeceptore usum esse.

236. 237. Octobris 5 et 16 Regiomonte.

Albertus Dux Prussiae Hosio.

Viduam Hermensdorff iterum atque iterum commendat.

Arch. reg. Regiomont., apogrph., Libri Missiv. 3.

238. Octobris 21 Cracoviae.

Hosius Alberto Duci Prussiae.

Ad N. 236 respondet opemque suam viduae Hermensdorf promittit. Crac. feria V post f. D. Lucae Evang.

Arch. reg. Regiomont., archetyp.

239. [mense Octobri Sobkowy]¹.

A. Zebrzydowski Episcopus Vladislaviensis Hosio.

„Etsi intelligebam Ftem. V. ex Smi. Regis vel ex Rmi. Dni. sui litteris certiolem posse fieri de meis quibusdam rebus, volui tamen illi earum tantummodo capita meis litteris indicare.“

Tum nuntiat, se quosdam Procuratores apud monachos Carthusienses et moniales Zarnovicenses², homines profanos et haereticos, bona ecclesiastica diripientes, loco movisse, alios vero ex suis instituisse³.

„Ftas. V. pro sua in Dci Ecclesiam propensione atque in me amore his rebus omni labore, studio, cura obviam, quaeso, eat nec patiatnr aliquid eiusmodi in publicum exire, quod possit honestam, aequam multisque commodam institutionem meam infringere atque labefactare.“

B. Jagell. MS. 65 f. 76, apogrph.; typis expr. Wisłocki, l. c. N. 84. p. 42.

¹ Sobkowy, Subkau, tunc villa Episcop. Vladislav. in Palatinatu Pomeraniae, hodie in distr. Stargardensi in Prussia Occidentali. ² Karthaus, Kartuzy, et Żarnowiec, Zarnowitz, in eodem Palatinatu, nunc illud caput districtus, hoc in distr. Neustadt in Prussia Occident. ³ De his rebus v. Wisłocki, l. c. N. 68 sq.

240. [mense Novembri Raciąż]¹.

A. Zebrzydowski Episcopus Vladislaviensis Hosio.

„Grata esse Fti. V. ea officia, quae Gedani mihi sunt impensa, placereque meum in annuntiando Evangelio studium, non possum non laetari; quam rem enim ipsa approbat, eam approbent omnes necesse est, quibus vita atque doctrina illius commendata est.“ *Sibi multa propter acta Gedano, Cartusiis et in Żarnowiec a malevolis obici, quae ne Hosius ipse credat neve Principes et Maciejowski credere patiatnr, petit.* — „Confido enim . . . bene me et prudenter iis studiis

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

29

usum esse ostensurum, quibus sum iam inde ab adolescentia a Frte. V. imbutus atque institutus."

B. Jagell. MS. 65 f. 9¹, apogrph.; typ. expr. Wisłocki, l. c. N. 95 p. 50.

¹ Castrum Episcoporum Vladislav. ad Vistulam, hodie Raciążek, oppidum in distr. Nieszawien. Guber. Varsov. in Regno Poloniae.

241. Novembris 14 et 17 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De I. a Werden, de legato e Germania reverso, de Alexandro, de Comitibus, de litteris Zebrzydowski.)

Nihil est, quod mihi gratias agat R. Dtio. V., si quo illam obsequii mei genere demereor: facio enim pro officio, facturus etiam semper pro virili mea. Constellato ¹ procul dubio spiritus accesserunt, quandoquidem ita est illic honorifice acceptus. Habere nunc hic dicitur servitorem, qui, ut mihi renuntiatum est, litteras ad Mtem. attulit Reginalem, quibus de D. Episcopo Pomeraniae ² queritur, quod monasteria spoliaverit. Cum id Rmo. Dno. ³ dixissem, credere noluit ea de causa missum huc esse: in ea enim est sententia, quod ei cum Dno. Episcopo Pomeraniae bene conveniat. Latet hic servitor ille neque sciri vult, quod venerit; multo minus, qua de causa venerit. D. Palatinus Marienburgensis rediit rebus infectis ⁴. Scribit tamen in caelum laudibus omnes vehere Mtem. Regiam, quod unus hic Princeps vere Christianus repertus sit, qui pacem in Germania conciliare atque eas, quae impendent illi calamitates, avertere ab ea conaretur. Ac suadet modis omnibus, ut quemadmodum coepit pergat neque nisi perfecta re conquiescat. Quod vehementer optare Principes videntur. Quae vero in castris Caesaris agantur, ex ipso R. Dtio. V. iam opinor cognovit.

De causis iudicialibus privatis.

De Alexandro deque potestate tenebrarum scripsi antea. Habuimus litteras a D. Caspare ⁵ eodem die datas, quo fuerunt illae ab Alexandro, de quibus per Ioachimum Kitta scripsi; in iis eadem de illo scribit, quae antea: nondum enim promulgatum erat decretum. Itaque quod scribit de se absoluto Alexander, certum non est. — Quod causam attinet Elbingensium contra Schroter, scripsit copiose Rmus. Dnus.; eadem repetere opus non est. De moneta, quae per Gedanenses cuditur ⁶, non silebitur in Comitibus, nisi quod habent privilegium, quod iure quemadmodum infringi possit, non video. Quando autem futura sint Comitibus, nescimus adhuc; incipit tamen iam de illis mentio fieri. De Rhedensi Praefectura, quod quidem ego sciam, nihil impetravit ⁷, ius autem expectativae pridem habet: fortassis ea de causa servitor eius hic est. D. Episcopus Pomeraniae ternas iam ad me dedit litteras perhumaniter scriptas ⁸. Quae Gedani egerit, quae cum monachis, omnia copiose perscribit et: incredibilem erga me favorem prae se fert: sed ego novi pridem hominem, de quo plura in scheda Rmi. Dni. cognoscet. Deum precor etc. Cracovia XVIII Cal. Decem.

Patruelis ⁹ R. Dnis. V. venit huc tardius, quod se in via morbo correptum esse diceret. Quae res in causa fuit, quod hic Mauricius ¹⁰ est paulo diutius commoratus. Litteras R. Dnis. V. mandato Rmi. Dni. ipse legi S. Mti. Regiae, sed paulo post intervenit Mtas. Reginalis, cuius adventus negotium turbavit. Urgebo

tamen opportuno tempore, ut quod optat R. Dtio. V. optatum ferat. Mitto, quae Vienna scripsit D. Sigismundus ab Erberstein Rmo. Dno.; recentiora his nova non habemus. Exemplum responsi Mtis. Imperatoriae ¹¹ mittet patruelis R. Dni. V., cui describendum dedi. Datae XV Cal. Decem.

Simul mihi nunc absolvendi erant quattuor nuntii, quare dabit veniam R. Dtio. V., si quid a me ita distracto praetermissum est.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 66, chirogrph., i d.: „XXVII Novembr.“

¹ I. a Werden, cf. N. 148 adn. 12 ² et Cuiaviae, Zebrzydowski; cf. N. 239. ³ Maciejowski. ⁴ A. Czema, qui rediit e Germania cum litteris Caroli V ad Sigis. I, d. d in castris apud Assmanshausen 11 Octob. 1546, quibus significat a bello cum rebellibus desistere se non posse, MS. B. Cz. 285 f. 186. ⁵ Hannovio. ⁶ Cf. N. 228. ⁷ I. a Werden putare videtur. ⁸ V. N. 235, 239, 240. ⁹ Cf. N. 189 adn. 5. ¹⁰ Cf. N. 84 adn. 5. ¹¹ Achacio Czema

242. Reginaldus Polus Cardinalis Hosio¹.

A quodam amico rogatus, cuiusdam „Reverendi Dni. Vincentii Bartii“ causam, quae apud „Regios iudices pendet“, commendat; dictum enim sibi esse, H. „propter doctrinam et pietatem apud omnes Regios Consiliarios valere, tum vero hoc“ illi (Hosio) „consuetum esse causas pias et eorum, qui opprimuntur, libenter suscipere“.

e libro: „Regin. Poli Epistolae,“ Pars IV, (Brixiae 1752) N. 10, p. 17.

¹ Epist. haec sine loco, die, anno, posterior quam ep. N. 210. esse videtur; quo tamen tempore scripta sit, cognosci non licet.

1547.

243. Ianuarii 6 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De causa Alexandri, de litteris Regiis in Germanium, de Comitibus, de Episcopo Vladisl. Zebrzydowski et Fricio)

Faustum et felicem ineuntum annum hunc R. Dni. V. precor, officiosissima servitute mea commendata. Dno. Gurski ¹[!] litteras legendas dedi: cui visum non est, ut coram Reginali Mte. producerentur, quod futurum esset, ut gravius irritaretur. Calendis Ianuariis audiavi ex Rmo. Dno.² actum esse iterum de salvo conductu Alexandro dando, quod Cardinales eum absolutum esse scriberent. Ceterum ostendit mihi postea Conarski ³ litteras ad se scriptas a D. Locka ⁴, in quibus haec verba reperi: „Alexandrum iure convicimus et ad abiurandam haeresim compulimus: qui cum aliis haereticis, quorum numero[!] praeter eum sex fuere, haeresim publice et in conspectu omnium cum abiurare deberet, evanuit; quaeritur tamen a lictoribus indies cum summa diligentia et cum primum comprehensus fuerit, in carceres coniectus, nescio cui infinitae poenae adiudicabitur“. Haec sunt verba illius. Ceterum D. Caspar ⁵ neque mihi neque cuiquam alteri, quod sciam, scripsit, neque ulla ipse ex Urbe litteras habui. Expecto autem in horas Liassotam ⁶: ex eo certius

aliquid cognoscemus. Litterae Dni. Locka datae sunt 16 Novembris, quas ego veriores esse credo, quam quae a Cardinalibus scriptae finguntur. Quorsum enim petunt salvum conductum, si absolutus est? Itaque iam Dno. Praeposito⁷ spero opus non erit. — Denuo scriptum est ad Caesarem⁸, sed iam auctoritate Sermi. Principis nostri opus non erit: omnes enim supplices errorem sibi suum condonari petunt. De Constellato⁹ quid hic actum erit, suo tempore, Deo bene iuvante, reddam R. Dnem. V. certiozem. De moneta¹⁰ fortasse non tacebitur in Comitiiis. Quicquid, fuerit non latebit R. Dnem. V. Mandatum pro Cornelio a Staden mittitur. Comititia edicta esse pro Dominica Reminiscere¹¹ iam cognovit proculdubio. Exempla litterarum¹² ad Rmum. Dnum. Vladislaviensem dederam Rmo. Dno. legenda, qui Dno. Cancellario Regni¹³ eadem legenda obtulit. Iam is¹⁴ ad me scribere desiit. Cum Fricio¹⁵ magna mihi fuit contentio de eo, quod scripserat Ecclesiam errasse; qui negat se id tanquam verum scripsisse, sed tanquam id, quod concedi sibi peteret, disputandi causa. De mittendis ad Concilium in Comitiiis fortasse consultabitur. Ex Prussia missos iri puto. Quae sunt in litteris Gedanensium et virginum¹⁶ perscripta, cum Rmo. Dno. communicavi. Deum precor etc. Cracov. VIII Idus Ianuarii.

Scripsi litteras ad D. Basinski¹⁷, rogo cum suas miserit, ut has illis adiungere ne gravetur. Quas vero sibi litteras remitti mandat, eas per alium remittam.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19 ep. 68, chirogrph., i. d.: „XV Ianuarii XLVII.“

¹ Cf. N. 226 adn. 2. ² Maciejowski. ³ Cf. N. 106, 118. ⁴ Nicolao, qui Romae erat, cf. N. 234. ⁵ Hannovius. ⁶ „Id audio, quod Sermus. Rex noster iuvenis Lasotam aulicum suum miserit, ut curias regum et principum Christianorum obiret ad dispiciendum, unde sibi uxorem sumat, quae sit cara nec ingrata affinitas“; fragmentum cuiusdam epistolae (a Górskine scriptae?) 29 Ianuar. 1546 Cracoviae; Ac. Tom. MS. B. Czart. 285 f. 69 v. ⁷ Varmiensi Płotowski? ⁸ Sigismundus I, adductus epistola Alberti Ducis Prussiae e consilio Electoris Brandeb. scripta d. 30 Novembr. 1546, B. Jagell. MS. 91 N. 27 archtp., in litteris suis ad Caesarem et Regem Roman. d. 29 Decembr. missis, A. Tom. MS. B. Czart. 285 f. 181, iterum sese mediatorem ad pacificandam Germaniam obtulit, eodem tempore Electorem Saxoniae et Landgravium Hessiae ad pacem cohortatus, ibid. f. 180; Carolus V respon. lit. tamen 3 Februar. 1547, se illi „spem certam ullius tractationis hac in parte facere non posse“, ibid. f. 184. ⁹ I. a Werden, cf. N. 148 adn. 12. ¹⁰ Gedanensi, cf. N. 228, 241. ¹¹ 6 Martii. ¹² Dantisci una cum aliis Consiliariis Terrarum Prussiae, v. Wisłocki, Zebrzydowski epistol. N. 79 b. ¹³ Thomae Sobocki. ¹⁴ Zebrzydowski. ¹⁵ Andrea, in cuius libello: „Ad Regem, Pontifices, Presbyteros et populos Poloniae ac reliquae Sarmatiae oratio A. Fricii Modrevii de legatis ad Concilium Christianum mittendis (addita est gratulatio ad Leonardum Altipolitam Theologum et Ecclesiasten Cracov. et Epum. Camenecensem designatum;“ Cracoviae apud M. Scharfenberg, Idibus Augusti 1546) haec verba leguntur, de quibus Hosius loqui videtur: „Et quemadmodum Geometrae a disputantibus postulant sibi concedi quaedam, ex quibus tandem eliciant quae velint: ita in his disputationibus est nobis concedi, Ecclesiam errare posse.“ ¹⁶ Monialium de Żarnowiec, cf. N. 239. ¹⁷ Ioannem Bażyński (a Baysen), qui Castell. Elbingen. erat factus.

244. Februarii 17 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De valetudine Regis, carcere Alexandri, morte Reginae Roman. et Cancellarii R. Pol.)

Non dubito, quin constans isthic rumor sit Regiam Mtem. ex hac vita excessisse. Verum ea, Deo sit gratia, recte valet, neque morbi quicquam habet praeter senectam. De Alexandro in carceres iterum haereseos ergo coniecto procul dubio

R. Dtio. V. ex D. Caspare¹ cognovit, qui iam actum de eo esse putat. — Quae nova de Caesare feruntur, ea descripta mitto: dicitur pro certo Augusta quoque iam in eius potestatem concessisse. Regina Roman.² mortua est. Mortuus est et D. Soboczki Regni Cancellarius³. Remitto ea, quae per me sibi remitti postulabat. Deum precor etc. Cracovia XIII Cal. Martii.

B. Czart. MS. 1618, f. 605, chirogrph., i. d.: „IX Marcii“.

¹ Hannovio. ² Anna † 27 Ianuarii 1547, cuius mortem eodem die Ferdinandus Sigismundo I nuntiavit litteris suis, B. Jagell. MS. 91 N. 10, archtp. ³ Quo mortuo Maciejowski, qui erat ad hoc tempus Vicecancellarius, Cancellarius est factus.

245. Martii 18.

Dantiscus Hosio.

„Causam Honesti Ioannis Rolings, praesentium latoris“, *commendat, ut Consiliariis terrarum Prussiae comittatur diiudicanda.*

Arch. Ep. Frauenb. D. 70, f. 260, comment., inscript.: „D. Hoseo“.

246. (Martii 25.)

Dantiscus Hosio.

„Adolescentem Martinum Alexuange, famati Iacobi ab Alexuange Consulis Elbingensis filium“, *commendat, ut Maciejowski eum „Cancellariae scribes coniungat“; quod nisi fieri possit, ut Hosius eum ad servitia sua recipiat, rogat.*

Arch. Ep. Frauenb. D. 70, f. 261, comment. inscrip.: „D. Hoseo“ sine die, quem tamen aliae litterae commendaticiae eidem M. A. datae ostendunt.

247. Aprilis 23 Cracoviao.

Hosius [Tidemano Giese Episcopo Culmensi].

(De legatione Prussica ad Sigismundum Augustum; de litteris Episcopi Vladislaviensis.)

Quo consilio factum sit, quod R. Dtio. V. unacum suis collegis ex Lituania huc recta progressa non sit¹, scire quidem videor, sed quam salubre id fuerit, divinare non possum. Mihi vero mirum id esse videtur, quod pro commendaticiis litteris tam longum iter Vilnam usque fuit susceptum^a: ubi usus esse debuit commendaticiarum litterarum, ubi res ipsa tractanda fuit, eo ventum non est. Venerat huc Praefectus cubiculi Regii² in ipso tempore, cum nondum ii venissent, qui impediri fuerant: exposuit mandata Regia, auditus est benigne; quod si tum R. Dtio. V. cum suis collegis praesens adfuisset, evenisset illud, quod poeta scribit: „Urget Praesentia Turni“³. Ego certe optime de causa sperassem; sed cum quorum intererat adesset nemo, visae sunt Dominationes V. causam hanc pro derelicta habere: itaque quid sperem nescio. — Visum est Rmo. Dno. meo Cracoviensi¹, ut

a) MS: *suspectum*.

litterae R. Dnis. V. Rmo. Dno. Vladislaviensi⁵ redderentur. Qui quae scripserat prius, eorum omnium oblitus videbatur, seque nihil aliud scire neque sentire de R. Dne. V. respondit, quam quod esset catholicus Episcopus excellenti doctrina, singulari virtute praeditus. Idem et mihi propemodum accidit: nam cum in absentem convicia saepe iecisset, praesenti mihi honestissimum tribuebat elogium, discedens etiam perhumaniter ad me scripsit, se quod mihi non valedixerit excusans, simul postulans, ut alio essem erga se animo, quam adhuc fuisse viderer⁶. Spero fore eum deinceps minus ferocem⁴. — Occupationes meae in causa fuerunt, quod hactenus in libris Cancellariae ea non reperi, quae postulavit R. Dtio. V. Verum per Hartowski⁷ quaeri faciam. Plura per fluctus negotiorum non licet. Deum precor etc. Cracovia IX Cal. Mai.

a) in margine Giese adscripsit: „*De causa Scholę*“.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19 ep. 69, chiogrph. sine inscript.

¹ De legatione T. Giese unacum aliis Consiliariis terr. Prussiae ad Sigism. Augustum v. Lengnich I, 192 sq. ² A. 1549 erat Cubiculi Regii Praefectus apud Sigism. Augustum Nicolaus Mnischcz de Magna Kończyce; cf. Lib. metr. Regni; idemne iam a. 1547 hoc officio functus sit, incertum est. ³ Vergil. Aeneid. IX, 73. ⁴ Maciejowski. ⁵ Zebrzydowski. ⁶ Epistolae Andreae Zebrzydowski, de quibus hic loquitur, in libris epist. eius, ed. Wiślocki, non inveniuntur, cf. N. 248 adn. 2, et 251 adn. 5. ⁷ Cf. N. 189 adn. 5.

248. [mense Maio Piórków]¹.

Zebrzydowski Episcopus Vladislaviensis Hosio².

Excusationem, quod sibi abeunti Cracovia non valedixerit, se facile accipere et gaudere aliter nunc Hosium comperisse de Prutenicis monasteriis (cf. N. 239, 240), quam olim contra se diceretur; itaque cum „animus et sententia“ sua „Mti. Regiae primum, deinde Senatui, etiam postremo optimo cuiquam“ atque ipsi Hosio probetur, rogare se, ut quantum possit — „potest autem plurimum“ — se tueatur et defendat. Maciejowski aegri valetudinem curet, seque de his, quae de Caesare nuntientur, certiore faciat.

B. Jagell. MS. 65 f. 192 apogrph, typ. expr. Wiślocki, l. c. N. 210.

Tunc Pirków, bona episc. Vladisl. in Palatinatu Sandomir., nunc villa Piórków in distr. Opatow. guber. Radom. in Regno Poloniae. ² Hisce litteris respondere videtur ad quandam epistolam, quam sibi Hosius accepta illa priore, de qua v. N. 247, scripserat; duas epist. se a Epo. Vlad. accepisse eisque respondisse ipse H. fatetur, N. 251.

249. Mai 27.

Dantiscus [Hosio].

(De legatione Prussica ad Regem; de Praepositura et Canonatu Varmien.; nova nuntiat, alia ab Hos. expetit.)

Mi carissime Domine Doctor. Descripsi Rmo. Dno. nostro communi¹, pro fide mea erga Principes nostros, sub singulari, quae mihi est in Dnem. eius Rmam. fiducia, ea, quae hic aguntur, et molimina, quae tractari dispicio, in scheda hac mea manu, quam litteris inclusi. Cumque in ea non pauca sint, quae nisi solam Dnem. V. cum ipso Rmo. Dno. scire velim, ut inde, quod videbitur, Mti. R. de-

feratur, a Dne. V. peto diligenter, ut sic eam schedam cum Rmo. Dno. contineat, ne a quoquam alio videatur, ob id potissimum, quod plus suspicionis quam explorati propter vaferima apud nos quorundam ingenia significet. Sunt enim apud vos, ut prius aliquoties scripsi, qui quidquid resciverint vel coniectura sint assecuti, evestigio ad illos, qui in scheda designantur, transmittant. Incidimus in tempora, in quibus homines multi, desciscentes a fide, ut Apostolus ait, ad fraudes et sycophantias texendas propensiores quam prius unquam redduntur. Qua de re mihi vita indies fit taediosior cupioque in misericordia Domini dissolvi. Nostri Oratores² si adeo Reipublicae nostrae fuissent studiosi, quantum privatae, quam non neglexerunt (alter sibi duas villas in promissis obtinuit, alii nescio quae alia), recta ad vos fuissent profecti. Ad eam profectionem ego cum Capitulo sexingentas marcas impendimus, contributum fuit etiam ab aliis: viaticum est absumptum, via intermissa. Video rebus nostris ab omni parte imminere ruinam, quae diu suspendi et differri nequit; eam ne sim conspecturus, a Domino Deo oro sedulo. Quod Mtas. R. Canonicatum post mortem Praepositi³ Domino Conarsky⁴ contulit, mihi non adversatur, modo iura et libera electio in mense ordinarii communis Ecclesiae nostrae non offendantur, quod ne fiat, Dtio. V. curare velit; concessa est illi nominatio, in qua se continere potest, quousque vacatio aliqua ad eam se obtulerit, ubi tum ei non sum defuturus⁵. Ne itaque bonus senex D. Fabianus Emerich⁶, cuius ex Marienburgo scribens memini, molestetur, Dtio. V. quaeso efficiat. Actum erit de nobis, si, quemadmodum castris hic contra privilegia nostra Praefecti intruduntur⁷, sic etiam Ecclesiae nostrae deberent per Aulam intrudi Canonici. Praepositura quidem Mtis. R. distributioni, quantum iuris est, ex pactis permittitur, cui tamen Canonicatus non est adiunctus. In eo Dtio. V. velit dare operam, ne libertati nostrae communi quicquam derogetur. Pro Domino Castellano Elbingensi⁸, ut in litteris attigi, quantum potest, rogo agat, ne Palatinus Plocensis⁹ praevaleat¹⁰ et tumultum hic nobis excitet, cuius iam satis inter nos habemus, graviolemque ex viciniis metuimus. Rogo item, ad supplicationem D. Georgii Schefke et fratris mei¹¹ ad Mtem. Regiam factam, quae in litteris meis est ad Dnum. Rmum., quantum aequitas postulat, patrocinium suum velit addere et de omnibus sub otio, quod suffurari potest ex negotiis, quae apud vos in novis atque de Alexandro habentur, rescribere. Hic ad praesens fidedignum parum admodum circumfertur: aiunt quidam Mtem. Caesaream in Hispaniam misisse Saxonem¹² in eo loco custodiendum, ubi Rex Galliae servabatur, qui certo mortuus esse fertur, et Delphinum oppugnare Boloniam¹³, motusque quosdam esse in Anglia. Sunt apud gentiles meos¹⁴, qui Saxonem captum esse non credunt, et qui credunt, dicuntur se aliquot diebus ex maestitudine inedia macerasse. Tributum Dni. V. numerabit D. Georgius Hegel¹⁵, quod ut boni consulat, oro. Datum ut in litteris (27 Mai 1547).

Arch. Ep. Frauenb. D. 70, f. 351, scheda manu Dant. scripta, sine inscript.

¹ Maciejowski. ² Cf. N. 247. ³ Varmiensis, Plotowski † 18 Aprilis 1547, Erm. Zeitsch. III, 321. ⁴ Eodem procul dubio, de quo v. N. 106, 118, 243. ⁵ Ex his cognoscere licet, D. ius nominandi ad Canonicatus in mensibus pontificiis vacantes Regi a S. Pontifice concessum in dubium minime vocasse, noluisse tamen, ut Rex etiam ad Canonicatus in mensibus Ordinarii vacantes nominaret. ⁶ Canonicus Varmien. ab a. 1547—1559; cf. Bibl. Warn. I, 283. ⁷ Cf. N. 214, 217, 222. ⁸ Ioanne Bażyński (a Baysen). ⁹ Felix Sokołowski de Srzeńsko. ¹⁰ In causa Capitaneatus Mevensis, cf. N. 214 adn. 4. ¹¹ Bartholomaei. ¹² Ioannem Fridericum electorem captivum. ¹³ Boulogne sur mer. ¹⁴ i. e. Gedanenses. ¹⁵ Cf. N. 54 adn. 5.

250. Iunii 11 Heilsbergae.

Dantiscus Hosio.

Scio Dnem. V. naturali affectu libenter miseris et afflictis hominibus subvenire, ob idque confidenter saepius talium causas illi commendare soleo, qui etiam semper a me ad Dnem. V. commendaticias petunt. *Itaque commendat „providum Achatium Grabow“, qui in causa sua cum „Abbate et Conventu Polplinensi“ iterum ad Aulam Regiam proficiscitur.*

Arch. Ep. Frauenb. D. 70, f. 296, comment.

251. Iunii 17 Zator.

Hosius Dantisco.

(Ad epistolam N. 249 respondet.)

Mauricius¹ veniens Cracoviae me reperit, unde pridie Rmus. Dnus.² in Sator³ discesserat. Quoniam vero facta mihi fuit potestas possессиunculas meas⁴, quas habeo circum Cracoviam, lustrandi, iussi eum ad Rmum. Dnum. in Sator proficisci. Unde cum redisset ac litteras obtulisset, reversus ad me Cracoviam priusquam inde discessissem, mandasse dixit Rmum. Dnum., ut reditum meum expectaret. Haec morae causa est longioris. — Regia Mtas., Deo sit gratia, recte valet; quam diu in coeno isto commorari velit, nondum scimus. D. Vladislaviensis Episcopus binas⁵ iam ad me dedit perhumaniter scriptas, quibus me respondere fuit necesse. De nepote⁶ R. Dnis. V. mihi, ut verum fatear, exciderat in tantis meis occupationibus, sed iam feci, quae voluit. Patruelis⁷ R. Dnis. V. cum isthuc necesse habeat proficisci, eum R. Dni. V. commendo. De D. Palatino Plocensi, nisi diligenter institerit Mtas. Regia iunior, spes^a nulla est, eum in alterius alicuius gratiam quicquam esse facturum. Tempori autem consulat rebus suis D. Castellanus Elbingensis: nam transacto anno altero frustra egerit⁸. — Consilium Oratorum ego probare non possum; fortasse res aliter cessisset, si quo missi erant, eo profecti fuissent⁹. De Praepositura communicaverat mecum D. Doctor Ioannes¹⁰ adhuc in Quadragesima sub silentii fide, quam illi servavi. Metuebat impedimentum a Rmo. Dno., sed ego eum securum esse iussi. D. Culmensis Episcopus¹¹ voluit ab eo sibi mitti litteras donationis iurispatronatus per Sedem Apostolicam Regiae Mti. factae; cuius ego non illi, sed V. R. Dni. tanquam iudici ordinario exemplum mitto, quod poterit coram Venerabili Capitulo exhiberi mandare. De Conarscki nihil est periculi¹²: putabamus non Praepositurae modo, verum etiam Canonicatus conferendi ius habere Mtem. Regiam; sed aliud in Bulla reperimus. Bono illi seni¹³ ex animo faveo, maxime cum Ecclesiam destitutam sacerdotibus esse videam. De Alexandro pridem nihil scribitur, sed e carcere tamen iterum est dimissus. D. Custos¹⁴ quae scripsit huc, R. Dni. V. descripta mitto. A Gedano nihil adhuc habemus; diu deliberant. Concilium, si vera sunt, quae D. Archiepiscopus Upsalensis¹⁵ scribit, iam absolutum est. Ita enim scripsit ille, ante mensem Iulium finem futurum. — Ago gratias R. Dni. V., quod Christophcrum a Schedlin est in gratiam recipere dignata; commissio de cognoscenda appellationis causa fuit ante adventum ipsius huc expedita.

a) MS.: *spem*.

Et sunt alii qui pro Schroter multo magis laborant. Cupit R. Dtio. V., Dnorum. Consiliarium dignitatis ratio habeatur. Contra Schroter vult haberi dignitatis Regiae rationem, per quam cum esset facta interpretatio verbi „dienstpflichtig“, quod erat in sententia R. Dnis. V., decretum est: eum iuxta privilegii, quod obtulit, tenorem Regiae Mti. servitutem, censum civitati debere. Contra hanc sententiam pronuntiatum est a Dnis. Consiliariis, quod servitutem civitati debeat; et pronuntiatum est non ex commissione data Elbingensibus, secundum quam actores ipsos Elbingenses, reum esse Schroter oportuit; sed secundum commissionem datam nobilitati territorii Marienburgensis: ubi actores fuerunt nobiles, quibus nescio quomodo se Schroter immiscuit, cum nihil ad eum pertineret, ita ut actoris et ipse partes sustinuerit. Ego certe magis cupio Elbingensibus, sed adhuc non possum intelligere, quomodo inter alios a Dnis. Consiliariis ferri sententia potuerit, quam inter actores nobiles et inter Elbingenses. Proinde necesse est, ut aut ex commissione data Elbingensibus, aut ex ea, quae data est Schroter ad appellationem prosequendam, a Dominis Consiliariis iudicetur; vel hoc saltem cognoscatur, num Elbingenses coram iudicio Kirchspurgensi causam dicere teneantur. Si decretum fuerit, quod non, salva res erit Elbingensium, qui non aliunde appellarunt, nisi a fundatione iurisdictionis iudicii illius Kirchspurgensis. Quodsi recte appellatum ibi pronuntiabitur, spero hic aliud decretum non iri; neque alia de re sententiam ferri convenit, quam de qua appellatum est, ne plus in sententia sit, quam fuit in appellatione. Haec ego non ideo scribo, quod velim sus, quod aiunt, Minervam docere, sed quod Elbingenses adiutos cupio, quibus tantopere favere V. R. Dnem. video. Ignoscat, quaeso, si quid a me parum prudenter scribitur. — De D. Castellano Elbing. est mihi certe magnae curae, sed quid fieri oporteat, ex litteris Rmi. Dni. cognoscet. Supplicationem Dni. Scheffke¹⁶ nuper in Christo defuncti reperire non potui: fortasse necesse erit aliam huc mitti; nam quid in ea scriptum sit, neque Rmus. Dnus. meminit, neque ego, qui nunquam eam legi. — Nova mitto descripta. D. Georgius Hegel¹⁷ mortuus est, sed mihi pecunia nihilominus numerata est, quo nomine R. Dni. V. ago gratias. De fabula pestis cognoscet ex Mauricio. Deum precor etc. Ex coeno Satoriensi. XV Cal. Iulii.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 70, chirograph, i. d.: „26 Iunii 47“.

¹ Cf. N. 84 adn. 5. ² Maciejowski. ³ Zator, oppidum nunc in Jistr. Wadowicen. in Galicia, ubi tunc Sigis. I commemorabatur. ⁴ Villam praestimoniam Capituli Cracov. Łosoń-kowice, quae Hosio d. 18 Ianuarii 1544 a Capit. est data, v. Append. ⁵ Alteras, N. 248, alterae desunt. ⁶ Hannovione? ⁷ Hartowski, cf. N. 189 adn. 5. ⁸ Controversiam de Capitaneatu sive praefectura Mevensi inter F. Srzeński et I. Bażyński putat, de qua cf. N. 214, 249. ⁹ Cf. N. 247, 249. ¹⁰ Benedicti, N. 66, qui post † Plotowski, cf. N. 249 adn. 3, Praepositus Varmiensis est factus, Erml. Zeitschr. 3, 321. ¹¹ Tid. Giese. ¹² Cf. N. 249. ¹³ F. Emmerich, cf. N. 149 adn. 6. ¹⁴ Cracoviensis, Stanislaus Wolski, ad Caesarem missus, N. 253. ¹⁵ Olaus Magni, cf. N. 210. ¹⁶ Georgii, cf. N. 249. ¹⁷ Cf. N. 54 adn. 5.

252. Iunii 24 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(Ad epist. N. 250 respondet.)

Cum essem e coeno Satoriensi¹ discessurus, Achatium² non vidi, itaque nullas ei dedi litteras. Quandoquidem nihil eorum probavit, quae se probaturum

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

obtulerat, quid aliud faciendum restabat, quam ut Conventus³ absolveretur, cum pars illa magnopere instaret atque urgeret, ne Mtas. Regia pateretur Achatium frustratoriis dilationibus causam trahere? — Orator a Caesarea Mte. nullus missus est, neque scimus adhuc, utrum aliquem mittere decreverit. Si venerit aliquis, faciam, quod mandat R. Dtio. V. Nos Piotrcoviam fama pestis maior quam res ipsa proficisci compellit. Deum precor etc. Cracovia ipso die Divi Ioannis.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 71, chirogrph., i. d.: „VI Iulii 47“.

¹ Cf. N. 251.

² Grabow, cf. N. 250.

³ Pelplinensis, cf. ib.

253. Iulii 19 Piotrcoviae.

Hosius Dantisco.

(De legatis a Caesare et ad Caesarem missis, de valetudine et itinere Regis, de peste.)

Cum proficisceretur isthuc meus hic confrater D. Locka¹, nolui committere, ut vacuus meis litteris ad R. Dnem. V. veniret. Pluribus autem illum commendare necessarium non duco, cum satis ipse sit per se commendatus. De Caesareae Mtis. legato nihil adhuc audimus², neque quid agatur in castris eius scimus. Nam ex quo tempore Cracovia longius abscessimus, nihil inde litterarum habuimus. Rediit quidem D. Custos Cracoviensis³, sed statim a capta Vittenberga, longius ut iam temporis intervallum intercesserit. Ceterum designatus est legatus ad Caesaream Mtem. D. Palatinus Siradiensis⁴, qui prius ad D. Ducem Prussiae proficiscitur, ut et de moneta cum illo expostulet et vias ac rationes pervestiget, quibus ei succurri possit. — Novi hic nihil est: S. Mtas. Regia recte valet. De Varssavia mussitatur nescio quid, de Cracovia varii sunt rumores: nam alii aiunt, alii negant pestem ibi grassari. Ego ex quo tempore discessi, nullas habui litteras: nam Reginalis Mtas. diligenter providet, ne quis huc inde venire audeat. Deum precor etc. Piitrcovia XIV. Cal. Augusti.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 72, chirogrph., i. d.: „VII Aug. 47“.

¹ Qui igitur hoc tempore Roma revertisse videtur, cf. N. 243 adn. 4.

² Cf. N. 255.

³ Cf.

N. 251 adn. 13.

⁴ Stanislaus Łaski.

254. Iulii 29 Piotrcoviae.

Hosius Martino Cromero Custodi Visliciensi, Canon. Cracoviensi.

(De Gaska; de Synodo Dioecesana et Provinciali; de novis ex Hungaria, Germania et Bohemia allatis.)

Si vales, bene est; nos quidem, Deo sit gratia, valemus neque nobis adhuc a peste metuemus. Dominus protector noster. In Kielcze¹ domus una clausa est, sed latius pestis grassata non esse dicitur. Anser², non clericus neque praepositus, non dubito, quin isthic tibi obstrepat seria cogitanti. Cuius consuetudine si oblectaris, miror: iam enim amisit illa omnia, quae quondam in eo iucunda fuerunt. Anni recedentes illi eripuerunt iocos, venerem, convivia, lusus; quin et communi sensu carere iam a plerisque putatur. Nisi forte in scribenda historia aliquis eius usus tibi esse possit. Multa revera meminit: credo eum non patris modo Regis huius,

sed et avi res gestas, aut ipsius etiam Iagellonis narrare tibi posse; nisi quod in senibus memoria quoque vacillat, praecipue sicubi fecundi eam crebri calices exturbarunt. Itaque nec hac in parte usui tibi esse poterit. Quamobrem, si sapis, ce-revisiam ei dato semper pessimam: sic eum abs te facile abegeris. — Commis-sionem tibi mitto, utinam proficias aliquid! Si quo alio in loco, sunt isthic³ sacerdotes maxime dissoluti. Synodum Dioecesanam haberi Visliciae⁴ vult Rmus. Dnus⁵; cui te praesidere suo nomine cupiebat, sed postea de sententia deiectus est: Vicario⁶ mandari provinciam volunt, aut Suffraganeo⁷. Non modo ex Urbe, sed ne Craco-via quidem litteras ulla accepit, ex quo tempore inde discessi. Scripsit Regina Hungariae⁸ Turcarum exercitum esse regressum, se vero iam extra periculum fore. — In Germania pacata sunt omnia. Caesar cum universo exercitu Ulmam est profectus, ducit secum Saxonem et Hessum⁹, ibi Comitum habiturus. Rex Roman. Praga per vim potitus est; ut dicitur, saevitum est in multos. Posnaniensis Episcopus¹⁰ vivit; Posnaniensis Castellanus¹¹ palam iactat clero decimas deinceps datas non iri. Bene vale. Pyotrcovia IV Cal. Augusti.

Synodus provincialis Lanciam est translata¹².

Tuus ex animo tuique studiosissimus.

Quod ferunt homines Anserem tuum sensu iam carere communi, id non omnino vanum esse crediderim. Omnem enim humanitatem omnemque civilitatem exuisse iam videtur: nam non modo non scripsit ipse cuiquam, sed nec salutem in tuis litteris adscribendam curavit. Quaeso te, ne illum meo nomine salutes, fratrem autem tuum Nicolaum¹³ diligenter salutes. Servet illum Deus.

B. Jagell. MS. 60, f. 327 chirograph.

¹ Vid. supra p. Cl.XV adn. a. ² De Gaska proculdubio, celebri tempore Sigismundi Regis morione, loquitur, cui cum iam octogenarius mortuus esset, I. Kochanowski duo epitaphia faceta composuit, cf. *Dzieła polskie*, (ed. Mostowski) II, 382. ³ Lituaniam et Aulam Sigis. Augu-sti putare videtur, cf. N. 260. ⁴ „Ad Synodum Dyocesanam Visliciae feria V post festum S. Bartholomei Apost. proxima (25 Augusti) celebrandam Rndi. Domini Vlem. Dnum. Doctorem Marti-num Cromerum confratrem suum Custodem Visliciensem in Chotel commorantem de gremio suo deputaverunt mandantes mihi notario Capitulari mandata omnia ac litteras missiles ad omnes Dnos. nuntios fore conscribenda ac quamprimum mittenda.“ Acta actorum Capit. Cracov. d. 12 Augusti, MS. ⁵ Maciejowski. ⁶ Petro Myszkowski, qui erat hoc tempore Canonicus et Vicarius in Spiritualibus Cracoviensis, Acta act. Capit. Crac. ⁷ Andreae Szpot de Krajow, Abbati Cisterciensium in Wąchocko et de Claratumba in Mogiła, Episcopo Laodicensi et Suffraganeo Cracov., ibid. ⁸ Isabella. ⁹ Ioannem Fridericum Electorem et Philippum Landgravium. ¹⁰ Benedictus Izdbieński. ¹¹ An-dreas a Górka. ¹² Erat autem primum indicta Piotrcoviam in d. 15 Septembr. 1547, Acta Cap. Crac. sub 21 Iulii, MS. ¹³ De quo vid. Eichhorn, M. Kromer, p. 15.

255. Augusti 5 Piotrcoviae.

Hosius Dantisco.

(Se febre laborare, nuntium Regis Roman. venisse.)

Quartum iam diem ex febre catharali laboro; itaque scribere manu mea R. Dni. V. non possum. Sed retinui hic puerum D. Palatini Marienburgensis¹ propter Dnum. Doctorem Langum², qui hodie venit; per eum scribam Deo bene iuvante et vires mihi suppeditante, quae sit illius legatio, et ad omnia R. Dni. V. respon-debo. Interea tamen perfert hic nuntius Elbingen. ea, quae R. Dtio. postulat. Spero

in misericordia Dei, quod sumpta evacuatione liber ero ab istis temptationibus. Deum precor etc. Datum Piotrkoviae die V Augusti.

Mitto etiam R. Dni. V. litteras a Dno. Archiepiscopo Upsaliensi³ et a domino Casparo Hanovio, quae mihi heri sunt redditae.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 73, archtyp., i. d.: „X Aug.“

¹ A. Czema.

² Nuntium Regis Romanorum.

³ Olao Magni, cf. N. 210.

256. Augusti 9 Piotrkoviae.

Hosius Dantisco.

(De variis rebus, praecipue Prutenicis.)

A febre, Deo sit gratia, liber iam sum, sed me dolor tamen capitis cruciat: itaque copiosus esse non possum. Sed est hic alter famulus Dni. Palatini Marienburgensis¹, per eum scribere pluribus conabor. D. Langus² non alia de re missus est huc, quam de privatis quorundam Silesiorum iniuriis. Mauricio³ Hecubam suam gratulor. — A D. Vla[dislaviensis]⁴ consuetudine mihi quantum possum tempero. Nepoti R. Dnis. V⁵ lubens vices meas alio tempore committam. Martinus Alexswange⁶ erit mihi commendatus, nisi quod in hac tanta servitorum turba difficile per Rmum. Dnum.⁷ omnium haberi potest ratio: sed eum paulatim insinuabo. De Dno. Elbingensi⁸ egi multis cum Rmo. Dno.: nondum ego spem omnem abieci⁹; nisi quod ostendere quoque spem non possum. Nihil est, quod querantur Dni. Pruteni de Mte. Regia: neque enim cum eo quicquam adhuc egerunt, neque responsum ullum ipsi quidem tulerunt. — Propter ea, quae R. Dtio. V. in scheda scripsit, alterae iam litterae ad eam a Mte. Regia scribuntur, ut mittat, quae habet, in causa terrarum Prussiae mandata¹⁰; opus est enim accurata deliberatione. — In litteris donationis iuris patronatus Praepositurae Varmiensis, et Cantoriae Gnesnensis, non Varmiensis, fit mentio; nam in Cantoria Varmiensi nihil habet iuris Mtas. Regia. De Praepositura Varmiensi primum mihi rem credidit D. Doctor Ioannes, cui ego fidem servavi, ut debui¹¹. Fuit valde diligens in morbo hoc meo: amo hominem fidelem medicum. De Alexandro nihil habeo; ex fasciculo, quem proxime misi, cognoscet aliquid, nam nullae in eo colligatae litterae ad me fuerunt. — Testamentum Regis Angliae¹² legit Rmus. Dnus. coram Sermis. Principibus. Laboratur plurimum, ut ne D. Palatinus Siradiensis¹³ collegam habeat. Rex Romanorum Praga per vim potitus magna severitate uti dicitur. Deum precor etc. Piotrkoviae pridie Laurentii.

B. Czart. MS. 1618, f. 609 chirogrph., i. d.: „17 Augusti“.

¹ A. Czema.

² Cf. N. 255.

³ Cf. N. 84 adn. 5.

⁴ A. Zebrzydowski.

⁵ Han-

novione?

⁶ Cf. N. 246.

⁷ Maciejowski.

⁸ Castellano, I. a Baysen.

⁹ Obtinendi

Capitaneatus Mevensis eidem Castellano, cf. N. 251 adn. 8.

¹⁰ Cf. N. 274.

¹¹ Cf. N. 251.

¹² Henrici VIII † 28 Ianuarii 1547.

¹³ Stan. Łaski, legatus ad Caesarem designatus, cf. N. 253.

257. Augusti 9 Piotrkoviae.

Hosius Martino Cromero.

(*Propter morbum se plura scribere non posse.*)

S. Dolor capitis, febris dierum aliquot reliquiae, me multa scribere non permittunt; quamobrem exiguam moram ut boni consulas, quaeso. Vale. Piotrkoviae pridie Laurentii. Tui studiosissimus confrater Hosius.

B. Jagell. MS. 60 f. 473, chirograph.

258. Augusti 12 Regiomonte.

Albertus Dux Prussiae Hosio.

Pro vidua Hermensdorf, v. N. 238.

Arch. reg. Regiomont, apograph., Lib. Miss. 3.

259. Augusti 18 Piotrkoviae.

Hosius Tidemano Giese Episcopo Culmensi.

(*Utrum Dioecesis Culmensis ad Gnesnensem provinciam pertineat an non, disceptat.*)

Graviter ex catharo laboro, quae res in causa est, quod manu mea scribere non potui. Rogo, ut boni consulat R. Dtio. V. Egi cum Rmo. Dno. ¹ de negotio, quod exhibetur R. Dni. V.; cuius quae sit sententia, ex illius responso cognoscet. Audi pro certo affirmari, quod habeantur documenta, ex quibus ostendi possit et ostendetur fortasse suo loco, quod Culmensis Dioecesis ad provinciam Gnesnensem pertineat. Id si ita est, causam non video, quamobrem Rmum. Dnum. Archiepiscopum Gnesnensem suum Metropolitanum non agnoscat. Deinde neque illud intelligo, quid sit opus longis prorogationibus, quandoquidem per nuntium haec res expediri potest. Cui si ostensum fuerit, quod subsit R. Dtio. V. Gnesnensi provinciae, necesse est ut acquiescat; si minus, adigi non poterit R. Dtio. V., ut eum superiorem agnoscat, qui ius, ut vocant, superioritatis non indicaverit. Quamobrem fidele meum consilium est, ut R. Dtio. V. cognosci de eo velit, quid sit in re; nihil dubitet de eo, quasi alia ratione quam iure contra eam procedi debeat. Neque Rmus. D. Archiepiscopus ² est eiusmodi, ut id faciat: et si esset eo ingenio, quo non est, obstaret Rmus. Dnus. meus, obstarent fortassis et alii Episcopi. Egit mecum Artovius ³ de his, quae sibi postulat expediri R. Dtio. V. Mandatum ad Dominum Castellatum Elbingensem ⁴ expeditum est. Ceterum de donatione illa difficile est hoc tempore agere; cum ipsa venerit R. Dtio. V., citius rem ex sententia confecerit. Prorogatio fieri non potuit nisi a¹ alteram Synodum, quod longum fore videbatur. Neque enim scio, utrum extra Synodum Rmus. Dnus. Archiepiscopus de hac causa cognoscere possit. Sed si deliberatum est omnino R. Dni. V., ut nolit causam hanc cognosci, mittat nihilominus suum nuntium, qui petat terminum prorogari legitimis ex causis; nam nisi id fecerit, metuo, ne contra illam tanquam contumacem procedatur ⁵. Opto R. Dnem. V. felicissime valere, etc. Datum Piotrkoviae feria quinta post ferias Assumptionis Mariae.

Comitia Piiotrcoviae habebuntur, ad quae Vilna Regia Mtas.⁶ veniet. Itaque legati terrarum Prussiae tanto poterint esse spe meliore.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 74, archtyp., i. d.: „24 Aug.“

¹ Maciejowski. ² Nicolaus Dzierzowski. ³ Hartowski, cf. N. 189 adn. 5. ⁴ I. Bazyński (a Baysen). ⁵ Iam Synodus provincialis a Petro Gamrat a. 1542 congregata hunc in modum decrevit: „Rmus. Dnus. Epus. Culmensis modernus cum Capitulo suo citati non comparuerunt contra morem veterem in hac Sacra Synodo servatum, praetendens suos antecessores ad Synodum provinciae Gnesnensis venire non obligari. Decrevit Sacrosancta Synodus, ut Rmus. Dnus. Archiepus. Gnesnen. decernat contra ipsum Dnum. Epum. et Capitulum necnon Abbates diocesis illius citationem ad declarandum propter inoboedientiam, attendens quod Epus. ille fuit et est de corpore provinciae Gnesnen., utpote ex parte bonorum Epatus. Plocensis fundatus, petendaque S. Mtas. Regia per nuntios Synodales, ut huic Epo. et Capitulo omnino iniunget, cum sit subditus Regius et Regni, ne a corpore provinciae Gnesnen. se dismembret. Nihilominus tamen decrevit haec Sacra Synodus, ut tam ipsi terrarum Prussiae quam etiam terrarum Russiae Episcopi et clerus universus provinciae Gnesnen. et dominiorum Regni Poloniae ad ferenda onera et tributa, quaecunque clerus in se laudaverit, aequaliter habeant praesentis Synodi vigore“. Scheda manu Secretarii Epi. T. Giese scripta, cui „a. 1542“ manu ipsius T. Giese est adscriptus. B. Czart. MS. 1598. — De hac igitur causa Giese et Hosium et Cancellarium Maciejowski consuluisse videtur, qui sibi eodem quo Hosius die haec respondit, B. Czart. Ms. 1615 (archtyp.): „In qua Synodo decretum est, ut citatione R. Dtio. V. ad Synodum vocaretur, in ea praesens ego non interfui: itaque qua ratione istud factum sit nescio, nisi ita persuasum esse cunctis audio, Culmensi Episcopatum ad hanc provinciam pertinere. Quod si ita est, revera probari non potest, quod ad Synodos nostras Ptas. V. R. venire vocata recusat. Sunt nunc ea tempora, ut abesse a Comitibus R. Pti. V. non liceat, itaque habere videtur iustam causam, quamobrem ad Synodum ipsa ne veniat; et litteras ad D. Archiepiscopum a Regia Mte. scribandas curavi, quibus ab eo postulatur, quandoquidem instant Comitia Terrarum Prussiae, ut ne Ptem. V. R. ipsam venire ad Synodum cogat. Non dubito quin facturum est D. Archiepiscopus, quod vult Mtas. Regia. Interea autem R. Ptas. V. nuntium suum mittat bene instructum; de me nihil dubitet, quandoquidem praesens ipse Deo bene iuvante adesse in Synodo cogito, quod iniuriam illi fieri non patiar. Sed si ostensum liquide fuerit, quod ad hanc provinciam R. Dtio. V. pertinet, non video quid eius magnopere intersit, alteri ut potius Archiepiscopo quam huic subsit. Audiat nuntius R. Dnis. V., quid propositum contra illam fuerit, refellat si poterit, si minus, non videatur indignum R. Dni. V., ut sit eiusdem nobiscum corporis membrum. Dat. Piotrkoviae 18 Augusti 1547.“ — Ad litteras vero, quas Giese ad ipsam Synodum misit, sic responsum est: „Accepimus litteras R. Dnis. V., quibus causas perscribit, quamobrem exigi a se non oporteat, ut Rmi. Dni. Archiepiscopi Gnesnen. auctoritatem agnoscat. Quoniam vero ipse R. Dnus. Archiepiscopus, ad quem ea res proprie spectat, in hac Sacra Synodo praesens non adfuit non est nobis visum de causa ipsius ipso absente cognoscere. Nihilominus litteras R. Dnis. V. ad eum transmittendas duximus neque dubitamus, quin facile sit inter illum et R. Dnem V. conventurum. ...Ianciciae 19 Septembr. 1547. Ex commissione Sacrae Synodi V. Ptis. frater Samuel Epis. Crac. et R. Pol. Cancell. tanquam Praesidens.“ B. Czart. Ms. 1615 archtyp. ⁶ Sigismundus Augustus.

260. Augusti 20 Piotrcoviae.

St. Hosius Martino Cromero, Custodi Vislic., Cracov.
et Kelcen. Canonico.

(De Cromeri cum Gaska consuetudine; Cancellarium velle, ut Cromerus Vilnam proficiscatur.)

S. Synodo¹ si maxime velimus interesse, prohibet rei nummariae summa difficultas: magno autem constat, si vel paululum loco sit movendum. Ansere² cur tantopere delecteris, vix tandem subolfeci: neque enim fortasse alia tibi re iucundus est magis, quam quod non dissipat pecuniam, qua sola re videtur sibi plus aliis sapere et sensu communi, quem iam pridem amisisse vulgo iactatur, non

carere. Sed si vis maiorem ex eo iucunditatem consequi, gere nunc ei morem in omnibus et bene saginato; per occasionem autem, ut heredem te scribat, effice. Cum plumis eius potitus fueris, de carne ne multum laboraveris: est enim insipida, cum sit senio iam anser confectus; plumae solidam tibi delectationem adferent: erit mortuus iucundior, quam nunc sit vivus. Quod vero adeo sibi placet Anser iste, ut se a nobis prehensari putet oportere, etiam atque etiam videat, ne sua eum fallat opinio. Nam hic anseres minoris etiam sunt quam Cracoviae, vetuli autem prorsus negliguntur, quod eorum nullus est usus. Tu vero ipse veni ad nos³ relicto anserem isto vetulo, qui cum saporis nihil habeat, vult nihilominus prehensari. Causa autem cur voceris haec est, quod Vilnam te ad Regiam Mtem.⁴ mittere Rmus.⁵ cogitat, ut istos, qui sibi soli sapere videntur, qualesquales verbi Dei praecones in officio contineas⁶. Si cares equis, mitte schedam hanc ad Marczinkowski meum⁷ in Radlow⁸, is equos tibi curabit. Si non fuerit in Radlow, mitte Scarbimiriam⁹. Bene vale. Anseri salutem nullam. Piotrcoviae XIII Cal. Septembres.

D. Praepositus¹⁰ te resalutat, Anserem non salutat.

B. Jagell. MS. 60 f. 529, chirograph

¹ Dioecesanæ Cracov., cf. N. 154 adn. 4. ² Cf. N. 254 adn. 2. ³ Commorabatur autem hoc tempore Cromerus in Chotel, cf. N. 254 adn. 4 quæ villa (nunc Hotel v. Chotel czerwony nuncupata, in distr. Pinczow. gub. Kielcen. in Regno Pol. sita) tunc ad Custodiam Visliciensem pertinebat, cf. Długosz, Lib. Benef. I, 417. ⁴ Sigismundum Augustum. ⁵ Maciejowski. ⁶ Qua de re ab Eppo. Cracov. Sigismundum Augustum iam antea monitum esse ex responso Regis d. 24 Mai 1547, v. in Append., cognoscere licet. ⁷ Hosii factor, qui eius negotia curabat. ⁸ Erat Hosius in his bonis episc. Cracov., cf. supra p. CLXV adn. a, parochus per tres vel 4 annos antequam Episc. Culm. est factus, epist. ad Crom. d. d. 9 Junii 1562, Arch. Ep. Frauenb., D. 19 ep. 128. ⁹ Skalbierz, oppidum in distr. Pinczow. gub. Kiel. in Regno Pol., ubi Scholasteriam possidebat Hosius, qui inde ab 18 Januar 1547 Scholasticus Scarbimirien. in actis Capit. Crac. appellatur. ¹⁰ Ioannes Przerembski proculdubio (cf. 224 adn. 6), qui Secretarii Regii munere unacum Hosio in Cancellaria Regia fungebatur, d. 2 Martii 1547 vero ad Praeposituram Cracov. post mortem Andreae de Valentinis vacantem est receptus, Act. Cap. Crac. MS.

261. Augusti 25 Piotrcoviae.

Hosius Alberto Duci Prussiae.

De causa viduae Hermensdorf.

Arch. reg. Regiomont., archtyp.

262. Septembris 7 Regiomonte.

Albertus Dux Prussiae Hosio.

De eadem causa Hermensdorf.

Arch. reg. Regiomont., apograph., Lib. Miss. 3.

263. Septembris 25 Piotrcoviae.

Hosius Alberto Duci Prussiae.

De eadem causa Hermensdorf.

Arch. reg. Regiomont., archtyp.

264. Octobris 20 Lovicii.

Hosius nomine N. Dzierzgowski Archiepiscopi Gnesnen.
Paulo III Pontifici Maximo.

(*Synodi Provincialis nomine petit, ne Concilium Tridento Bononiam transferatur.*)

Quod in hunc usque diem nemo ex provincia mea ad Sacrosanctum Concilium Oecumenicum venerit,

non alia de causa factum est, quam quod ne putet Stas. V. negligentia id factum, nullum ea de re a Sanctitate Vestra mandatum acceperam. sed quod mandatum ea de re atque ut more maiorum meorum ad S. Concilium hoc a Ste. V. vocarer, expectabam.

Posteaquam vero certior sum factus, qui ante me ad Ecclesiae huius Metropolitanae gubernacula sedit, Rmum. Dnum. Petrum Archiepiscopum Gnesnensem et Episcopum Cracov. litteris Stis. V. ad Concilium hoc, quod in Christo fuerat Tridenti congregatum, vocatum fuisse: etsi aequum esse putabam^a, ut illo ex hac vita sublato mihi quoque successor^b eius aliqua eius rei significatio daretur, feci nihilominus, ut in provincia mea Synodum convocarem, in qua de mittendis ad Concilium hoc Oecumenicum nuntiis^c deliberatio susciperetur. Ad quod cum frequentes Episcopi et ex Cathedralibus Ecclesiis^d nuntii venissent, designati quidem sunt [de consilio sententiaque omnium] certi nuntii^e, qui ad Concilium istud proficiscerentur: sed quoniam allatum sub id tempus fuerat, Sacrum Concilium hoc Tridento Bononiam esse translatum, quo nemo se Transalpinorum Episcoporum conferre voluerit, ingens fuit dubitatio, num ad id Concilium [sive potius ad eum locum] proficiscendum nobis esset, quo nemo^f adhuc Transalpinorum venisse diceretur. Atque ita^g decretum est in Synodo provinciali per me congregata, ut illius nomine^h ad Stem. V. litteras darem, quibus quod esset multorum de Concilio iudiciumⁱ illi significarem, simul etiam supplex illam universi cleri provinciae meae nomine^k orarem et obsecrarem, ut cum capitis nostri Domini Iesu Christi in Ecclesia^l locum gerat, afflictis eius rationibus succurrere ac quae nostris cervicibus gravissima pericula impendere videntur, ea prudentia [vigilantiaque] sua, pro eo ut amantem sui gregis pastorem facere decet, [propellere et] propulsare dignetur.

Summa secundum Deum spes nobis fuit [extirpandarum haereseon et] rationum Ecclesiae constituendarum et tollendorum fidei dissidiorum^m in Sacro Concilio hoc Oecumenico per Stem. V. edicto: sed cum ad id e Germania nemo prope venisse diceretur, quae praecipue Concilio huic congregando causam dedisse videbatur, dubitare multos etiam in provincia mea videbamus, num [apud omnes] rata essent futura, quae in eo definita essent; quin etiamⁿ sermones quorundam audiebantur^o, quorum non parva est in hoc Regno auctoritas^p, [qui dicerent] nequaquam se recepturos, si quae per nostros e Concilio allata forent, nisi eadem illa a finitimis quoque nobis populis recepta [prius] essent. Ac iustam etiam habere causam

a) etsi aequum erat b) qui sum illius in hac Ecclesia Metropol. successor c) legatis d) et cathedralium Ecclesiarum e) certi nuntii *desunt* f) nullus g) tandem h) illius nomine *desunt* i) quod esset de multorum consilio hoc iudicium k) *pro*: univ. — nomine *legitur*: communi Sacerdotum Ordinis nomine, qui sunt in provincia mea. l) in terris m) *primum*: toll. — disid, *tum vero*: rat. — constit n) quoniam o) ad me perferebantur p) quorum in his terris auct. erat non postrema.

ad Concilium non veniendi Germani dicebantur ^a, quibus cum liberum Concilium promissum esset, nunc in eis locis haberetur, ubi tuto eis versari ac libere quod sentirent dicere non liceret ^b. Quorum causa etsi a nostra seiuncta est — nos enim nusquam tutiores esse possumus quam sub umbra alarum Stis. V., quam indubitatum Christi Vicarium profitemur et eius auctoritatem comiter conservamus ^c [verum etiam nisi illa salva salvos nos esse non posse persuasum habemus] — non visa tamen sunt nobis ea negligenda, quae vulgo ^d dicerentur. [De quibus ut certiolem facerem Stem. V. universae Synodo, a qua tamen propter adversam valetudinem meam longius aberam, visum fuit.] Quamobrem etiam atque etiam ^e ad beatos pedes Stis. V. procidens ^f illi supplico [qua summa possum animi mei submissione] non meo magis quam totius cleri provinciae huius meae nomine ^g, rationem ut aliquam ineat, qua possit ei ^h etiam ordini satisfieri, quem vocant saecularem. Satisfieri autem alia ratione vix posse videtur, quam si Concilium in eiusmodi loco habeatur, de quo nemo queri possit, quod ei tutus ad illum accessus non pateat. Nam si, quod instituisse dicitur Stas. V., longius, etiam in ipsam Urbem ad S. Ioannem Lateranum, Concilium transtulerit, maiores etiam clamores et graviores futurae sunt hominum suspensiones. Nos [vero alacri animo] imperata Stis. V., pro eo ut fides et officium nostrum postulat, facere parati sumus,

sed qua summa tamen possumus animorum submissione supplices Stem. V. oramus, communicato consilio cum Imperatoria Mte. ceterisque Regibus auctoritatem suam interponere dignetur, tolerantur ut tandem aliquando ista fidei et religionis dissidia, a quibus nostra quoque iam provincia non esse prorsus immunis videtur.

ad cuius nos etiam nutum libenter conversuri sumus omnes; sed eam tamen etiam atque etiam maiorem in modum supplices petimus, velit habere temporum istorum rationem, quae difficiliora nunc sunt, quam fuerant a multis saeculis; neque de loco Concilii quicquam statuatur, nisi quod esse cum Reipublicae Christianae commodo coniunctum intellexerit: quandoque etiam eorum sententia poterit approbari, ad quos quamvis id minus pertinere videatur, multum tamen interest ad perficienda ea, quae cogitat Stas. V., hoc est ad pacem et tranquillitatem in Ecclesia Dei constituendam, ut eorum etiam voluntates a consilio V. Stis. non sint alienae; quorum fidem atque auxilium in executione eorum, quae decreta fuerint in Concilio, facienda necesse erit implorare.

Ita autem ea tolli petimus, ut non in sola Italia aut ei finitima una sive altera provincia, sed in universo orbe Christiano, maxime vero in vicina nobis Germania, recipiantur ea omnia, quae in Sacrosancto Concilio fuerint decreta neque locus ter-

Quid enim ex eo Concilio utilitatis ad nos esset perventurum, si quae sancita in eo sint, — quod omen Deus avertat — in sola Italia aut ei finitima una seu altera provincia et non in universo orbe Christiano recepta fuerint? Velit itaque

a) Germanos vulgo fertur b) licitum non foret c) auctor. non modo non fugimus. d) quae passim a multis e) *pro*: quamob. — etiam, *legitur*: cuius etiam nomine f) provolutus g) non — nomine *desunt* h) praefato, *apud Rayn.*; profano *apud C.*

Hosii eplst. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

giversandi et auctoritatem Ecclesiae de- providere Stas. V., ne locus detur cui-
fugiendi cuiquam detur; atque omnes quam tergiversandi et auctoritatem Sacri
Concilii defugiendi; quin omnes potius
causae praecedantur, quibus adducti iure se fecisse contendere possent, qui ab
Ecclesia discesserunt^a, quod ad S. Concilium hoc non accesserint.

Non est fortasse tenuitatis nostrae Stem. V. hisce de rebus admonere^b, quae
non eget consilio, quo valet plurimum, [cum in his etiam locis sit, ubi lux est
orbis terrarum et summum populorum et gentium omnium consilium]; sed difficile
est tacere, cum praesens periculum videas, neque novum est et insolitum summos
gubernatores in magnis tempestatibus a vectoribus admoneri. Quamobrem dabit
veniam Stas. V. curae nostrae et sollicitudini, quae cum vehementer angat animos
nostros, has a nobis voces^c extorsit atque in eam nos mentem [licet humiles Stis.
V. creaturas] impulit, ut obliti conditionis nostrae^d Christi in terris Vicarium [cum
aliis multis virtutibus tum usu rerum et prudentia singulari praeditum] de iis, quae
vehementer nos urgent, hortari liberior, orare et obsecrare auderemus. Quod si
scire posset Stas. V., qui sit nunc rerum nostrarum status, quantum nobis propter
vicinum malum metuendum sit^e, facile ignosceret curae huic nostrae et anxiae
sollicitudini; quod eam pro sua paterna clementia facturam ac divina sua prudentia
Christo gratiam suam impartiente^f eo metu et periculo^g, in quo versari nunc vi-
demur, nos esse liberaturam confidimus. [Pertinebit autem haec res Sti. V. cum
ad promerendam a Deo Optimo Maximo gratiam et misericordiam tum ad laudem
nominis eius in sempiternam memoriam propagandam. Nos porro Deum supplices
precari nunquam intermitteremus, ut illam pro sui nominis gloria et Ecclesiae utilitate
quam longissimo tempore servet incolumem ac omni felicitatis genere cumulet.]
Datum Lovicii [die 20 Octobris] a. 1547¹.

a) qui se nuper ab Ecclesiae corpore segregaverunt b) harum rerum commonefacere.
c) litteras d) obliti — nostrae *desunt* e) quanta pr. v. m. nos pericula circumstant. f) *pro*: grat. —
impart. *legitur*: opitulante. g) discrimine.

Hosii Opp. (Colon. 1584) II, 153, ep. 3.

Raynaldus, Annal. Eccl. ad an. 1547 N. 86 (T. XIV p. 255 ed. Mansi) e MS. Card. Pii.

Le Plat, Monum. ad hist. Conc. Trident. collectio, III 656 (Lovanii 1783) e Raynal.

Ciampi, Bibliografia critica II, 25 (Florentiae 1839) e Ms. B. Magliabechianae Florentinae.

¹ Huius epistolae textus, quem sine die Rescius inter Hosii epist. edidit, multum differt ab
illo textu, qui addita die 20 Octobris, nulla tamen Hosii mentione facta, in omnibus aliis editionibus
invenitur; id quod hunc in modum explicandum esse nobis videtur: Maciejowski, qui Synodo provinciali
Lancicensi absente Archiep. praesidebat, cf. N. 259 adn. 5, Synodo absoluta eundem Primate
Lovicii (cf. N. 114 adn. 5) degentem adiit, ut illi exponeret, cuiusmodi epistolam Summo Pontifici
scribi Synodus vellet. Herum suum comitatus est proculdubio cum in Synodo tum in itinere Hosius,
qui a Capitulo Cracov. nuntius ad eandem Synodum erat constitutus, ut haec demonstrant: „1547 die
lovis 21 Iulii Rndi. Dni. suprascripti Capitulares lectis, auscultatis ac debite intellectis litteris proces-
sus Rmi. in Chr. patris et Dni. Dni. Nicolai D. gr. S. Metropol. Eccl. Gnesnensis Archiepiscopi Le-
gati nati et Regni Poloniae Primatis..... de et super indicenda Synodo provinciali feria V post festum
Exaltationis S. Crucis proxima (15 Septembris) Piotrcoviae celebranda in Capitulo oblati et praesen-
tatis, pro more veteri et consuetudine recepta nuntios de medio collegii sui cum plena facultate ad
eandem Synodum provinc. deputandos nominandos ac eligendos decreverunt atque in continenti una-
nimibus suffragiis suis Rdos. Dnos. Ioannem Przerembski Praepositum ac Philippum Padniowski
Cantorem Eccl. Cathedr. Crac., confratres suos, ac in alterius eorum absentia Excellentem Dnum.
Doctorem Stanislaum Hosium Canon. Crac. elegerunt, nominaverunt et deputaverunt, dantes eis eam
utrique in solidum plenam facultatem de rebus omnibus, quae ex re status et ordinis Ecclesiastici

fuert, iuxta articulos in eisdem litteris processus descriptas tractandi consultandi ac concludendi, litterasque suas ac mandata sufficientia ipsis Dnis. nuntiis mittenda mandaverunt.“ Acta actorum Capit. Cracov. — Lovicii Hosius iussu Primatis hanc epistolam proculdubio conscripsit, quae deinde, fortasse ab ipso Hosio, ex parte mutata, Romam a Dzierzowski unacum alia ep. ad Card. Farnesium, Protectorem R. Pol., vid. Theiner, II N. 630, est missa d. 20 Octobris, quo tempore Hosius iam Piotrcoviam revererat, cf. N. 263. — Itaque crediderim Rescianam editionem secundum primum illum commentarium (quem apud H. relictum in adversariis eius sibi testamento legatis R. invenerat), alias vero editiones secundum apographa ex archetypo, quod Romam missum erat, factas esse. — In hac nostra editione primum commentarium, h. e. edit. Resc., secuti, ea quae in archetp. addita sunt, signo [] inclusimus; quae tantum paulum sunt mutata, in adnotationibus ponuntur; maioris vero momenti mutationes iuxta textum primi commentarii ad dextram partem collocantur. Ceterum tam apud Rayn. quam apud C. nonnulla menda inveniuntur, quae tamen facile ipsis inter se collatis dimoveri poterant.

265. Octobris 21 Piotrcoviae.

Hosius Dantisco.

(De legatione Stanislai Łaski; de valetudine Dantisci; de Alexandro, citatione Epi. Culmen., Ioanne a Werden; de Comitibus.)

Mitto R. Dni. V. instructionem Dno. Palatino Syradiensi datam¹: quod si quid praeterea necesse putaverit, per cubicularium ei scribi poterit. Collegam ferre noluit, interea vero, simul ut hinc discesserat, scripsit Rmo. Dno², num sibi liceret ea compendio dicere, quae fusius essent in instructione perscripta, ac scriptam instructionem offerre. Quae potestas ei permissa est: ageret quibus verbis vellet, dummodo res non mutaret. — Quae R. Dni. V. animum affligunt, eadem illa multos male habent. Affirmant nonnulli falsum fuisse rumorem³; faxit Deus, vanus ut sit. — De valetudine R. Dnis. V. tristis huc erat nuntius allatus, verum Deo sit gratia, quod ea meliore statu est, quam fuisse dicebatur; quem precor, ut diu servet incolumem R. Dnem. V., quae turbulentis temporibus his, qua est prudentia et rerum usu praedita, consilio suo multum prodesse potest. Habui litteras a Dno. Caspare⁴, quibus ut obstem petit, ne salvus conductus Alexandro detur. Datae sunt XIII Augusti: eo tempore nondum illum nactus videtur, ac fieri potest, quod ei datus non sit. — Qui citavit Rmum. D. Culmensem⁵, servitor est Dni. Procellarii⁶; magna se ab eo iniuria affectum queritur. A Rmo. Dno. Culmensi nullae, quod sciam, huc ea de re scriptae sunt litterae; cuius ego dignitati non deero, sed satius existimarem, ut istic cum eo, quem offendit, transigeret. Quamvis enim adolescentem illum non noverim, audio tamen, quod gravissime ferat iniuriam sibi factam. — Constellatus⁷ quid habuerit negotii cum Reginali Mte., nescio; hoc tantum scio, quod hanc adventus sui causam coram Regia Mte. narravit, quod intellexisset absenti sibi detractum esse, quasi quaedam secus a se facta essent, quam fides eius et officium⁸ postulare: nunc adesse se, ut se purgaret, si quis obicere aliquid vellet. Quodsi vero in faciem nemo diceret, supplex a Mte. Regia petivit, si quid de honore eius absentis detractum vellet, ne fidem verbis eis adhiberet. Respondit ei Rmus. Dnus.: „Mtem Regiam detractionibus locum non dare: et cum nemo sit, qui dicat in faciem, de fide illius bene persuasum esse“. Non his quidem verbis, sed in eam tamen sententiam res acta videtur, quantum ego meminisse queo. Erat autem res instructa. Mecum fuit fortasse ter, sed quod a me diligenter adeo sciscitatus est, rescire non potuit. Cum Rmo. Dno. egit de Praefectura Rhe-

densi⁹, mecum ne verbum quidem. Obtinuit etiam nonnulla civitatis¹⁰ nomine. Praecipuum fuit illud, quod ei condonata est quattuor [aut quinque]^a annorum statio: neque enim satis recorder. — Quod V. R. Dtio. confidenter scribit Rmo. Dno., est id illi valde gratum. Quamobrem ne dubitet frequenter id facere. — Legatio¹¹ quid in se contineat, lecta illa R. Dtio. V. cognoscet. Non tractatur in ea de iure¹², neque eo adhuc ventum est. Recte autem factum, quod admonuit R. Dtio. V. de iis, quae in registris quaerenda sunt, quae diligenter investigari faciam. — De vidua, quam commendat mihi R. Dtio. V., faciam lubens, ut illius iusticiae praesto adsim. De Alexandro nihil scribit D. Caspar, praeterquam quod finis adhuc nullus. Petit, ne detur ei fides publica. — Agitur de Comitibus prorogandis ad festum Epiphaniarum¹³; haec iam altera est prorogatio. Quod hodie decernitur, cras irritum pronuntiatur. D. Dux Prussiae vocabitur ad Comititia. Agitur de vocanda simul R. Dne. V. Plura scriberem, sed caligant iam oculi. Mitto nova, et vetera et nova. Deum precor etc. Piitrcovia XII Cal. Novemb.

a) Haec verba postea deleta sunt.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 75 chirograph., i. d.: „26 Octobr.“

¹ Ad Caesarem, vid. Stan. Łaskiego prace dyplomatyczne ed. Malinowski (Vilnae 1864) p. CXX.

² Maciejowski.

³ Rumorem proculdubio putat, qui spargebatur hoc tempore, Caesarem in Germania triumphantem proscriptionem Ducis Prussiae exequi Prussiamque invadere velle.

⁴ Han-

novio.

⁵ T. Giese.

⁶ Nicolai Grabia, Castellani Chelmensis.

⁷ Ioannes a Werden,

cf. N. 148 adn 12.

⁸ Burggrabiatus Gedanensis, quod officium hoc tempore gerebat, cf. l. c.

⁹ Rheden, Radzyń, Praefectura in Palatinatu Pomeraniae, nunc oppidum distr. Graudent. in Prussia

Occident.

¹⁰ Gedani.

¹¹ Stanisłai Łaski ad Caesarem.

¹² Regis Poloniae ad terras

Prussiae.

¹³ 6 Ianuar. 1548.

266. Octobris 21 Piotrcoviae.

Hosius Alberto Duci Prussiae.

De causa viduae Hermensdorf.

Arch. reg. Regiomont., archtyp.

267. Octobris 26 Heilsbergae.

Dantiscus [Hosio].

Secretarium Magistratus Elbingensis ad Tribunal Regium citati in Aulam Regiam proficiscentem causamque civitatis commendat atque petit, ut appellationes extraordinariae, non coram iudicio, sed coram notario et testibus „nullam aliam ob causam, nisi ut non solvantur iudiciis sportulae appellationum“ factae, tollantur nec posthac ulli concedantur.

Arch. Ep. Frauenb., D. 70, f. 318, comment. sine inscript.

268. Octobris 27 Piotrcoviae.

Hosius Dantisco.

(*Quomodo Castellanus Elbingen. causae suae consulere debeat.*)

In causa Dni. Castellani Elbingensis¹ omnem operam adhibui; quid effectum sit, ex litteris Regiae Mtis. R. Dtio. V. cognoscet. Ex re autem fore censerem, ut

R. Dtio. V. scriberet ad Regiam Mtem. et ad Rmum. Dnum² ac litteras apertas peteret, quibus hoc, quod petit Dnus. Castellanus, ei concederetur. Deinde, ut qui missi erunt isthinc ad Mtem. Regiam, cum Regia iuniore Mte. huc veniant: et in finibus illi occurrant nec expectent, dum hic incipiantur Comitia. Quod si aliis Dnis. Oratoribus idem visum non erit, Dnus. Castellanus Elbingensis tamen id faciat, si suis rebus consultum esse vult. — Per Psitacum³ scripsi R. Dni. V. de rebus omnibus copiosius⁴. Deum precor etc. Piotrcova (!) VI Cal. Novemb.

B. Czart. MS. 1618, f. 617, chirogrph., i. d.: „IX Novembr.“

¹ I. a Baysen, cf. N. 251, 256.

² Maciejowski.

³ cf. N. 149 adn. 1.

⁴ v. N. 265.

269. Octobris 31 Heilsbergae.

Dantiscus Hosio.

Causam „Honestae viduae uxoris olim Nobilis Georgii Scheueken Proconsulis Gedanensis“, quam habet cum eiusdem G. S. heredibus, commendat, atque iterum petit, ut „nova et insolita appellandi ratio“ tollatur: „nam dici non potest, quanta hic apud nos inde sit exorta confusio, ut fere omnia iudicia plane contemnantur et solito more non exercentur“.

Arch. Ep. Frauenb., D. 70, f. 319, comment. inscript.: „Doctori Hoseo“.

270. Novembris 3 Piotrcoviae.

Hosius Dantisco.

(Comitiorum tempus nuntiat.)

Cum obiter se nuntius obtulisset, R. Dni. V. significandum duxi, Comitia, Deo bene iuvante, ineunte mense Decembri habita iri, neque fore deinceps eorum pro-rogationem. Plura non licet festinante tabellario. Deum precor etc. Piotrcoviae III Nonas Novemb.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 76, chirogrph., i. d.: „XVI Novembr.“

271. Novembris 7 Piotrcoviae.

Hosius nomine Sigismundi I Regis Paulo III Pontifici Maximo¹.

(Ne transferatur Concilium Bononiam.)

Quod si quis alius, ego certe semper eum diem illucescere [mihi] magnopere cupiebam, quo congregato Sacrosancto Oecumenico Concilio, qui sunt graves in Ecclesia [Dei] motus excitati, sedari tandem aliquando, et quae nunc Petri navicula magnis tempestatibus et procellis iactari atque agitari videtur, ea ad optatum tranquillitatis portum [Sanctitate V. ad eius gubernacula sedente et rectum, quod aiunt, clavum tenente] perducere posset. Itaque cum primum esset mihi renuntiatum convocari per Stem. V. Concilium [hoc Oecumenicum, ad quod ipse quoque fu-eram per litteras et nuntium V. Stis. invitatus], vehementer sum animo recreatus;

neque mediocriter postea perculsus, cum annos aliquot^a nihil aliud quam prorogationes fieri cognovissem. Posteaquam vero [pro certo] allatum est ad me^b iam tandem haberi coeptum esse Concilium, incredibili quadam laetitia afficiebar, credibile non est, quanta laetitia fuerim affectus,

nisi quod ea contaminari visa est quorundam sermonibus, qui dicerent [nescio unde coniectura sumpta] Concilium hoc progressum non esse habiturum. Quamobrem cum longius abessem ab eo, loco, ubi Concilium fuerat indictum, quam ceteri Reges et Principes Christiani, qui status illius foret, diligenter explorabam, quamque frequentes ex aliis Regnis et provinciis eo convenirent; cumque convenisse iam aliorum Regum [nonnullorum] legatos cognovissem,

in meis mittendis postremus esse nolui. nolui committere, ut in meis mittendis Quapropter in Comitibus Regni mei mai- postremus essem. De mea itaque et Senioribus de mea et Senatus mei universi natus mei universi sententia in maioribus sententia duos designavi, Regni mei Comitibus duo designati sunt,

qui meo Regnique mei nomine ad S. Concilium hoc proficiscerentur. Ecce autem dum illi itineri se accingunt, renuntiatur nobis, non gravissima ex causa Tridento Bononiam esse Concilium translatum: quod adeo non probari multis accepi, vix quisquam ut eo venisse dicatur praeter eos, qui ex Italia sunt, Episcopos. Quae res valde me anxium reddit et sollicitum: non solum quod

vix ullus ibi videtur usus fore legatorum non video, quis usus ibi sit legatorum meorum, Regni mei futurus,

si ceteri Reges Christiani nullos miserint, verum etiam quod vehementer metuo, ne quid ex eo deterius consequatur [quod ingentem Reipublicae Christianae calamitatem adferre possit]. Quamobrem tenere me non potui, quin Stem. V. supplex orarem atque obsecrare, velit, pro eo ut facere [certe] debet, Ecclesiae, cuius caput Stem. V. Deus constituit, tranquillitati prospicere et cum Imperatoria [Catholica] Mte., fratre atque consanguineo nostro carissimo, cumque aliis Regibus et Principibus Christianis certum aliquem locum constituere, ad quem ii^c, qui vocati fuerint^d per Stem. V., commode venire possint, omnis ut occasio praecidatur iis, qui rebellionis suae nescio quid obtendere conantur. Nam hoc rerum statu quemadmodum aut quo Regni mei legatos mitterem^e, prorsus animi pendeo; cum praesertim [illud quoque] rumore quodam^f acceperim,

Concilium hoc Bononia Romam etiam de transferendo Bononia Romam Concilio hoc plerosque mussitare, quo multo etiam pauciores venturi esse videntur.

Neque enim ignorat Stas. V., quid per eos postuletur, quorum causa maxime Concilium hoc qui praecipue Concilio huic convocando edictum esse videtur. Quibus magnam causam dederunt. Quibus magnam dederit laetitiam Stas. V., si per illam laetitiam Stas. V., si hanc apud imperitam multitudinem de se opinionem factum fuerit, quominus tuto eis ad Concilium, quod refugiunt vehementer, venire liceat. Serpit autem concitaverit, quasi per ipsam Stem. V. factum fuerit, quominus his, qui S. Concilii auctoritatem defugiunt, tuto ad illud venire liceret. Qui virus interea suum quam plurimis afflare conantur: ita serpiet

a) uno et altero anno b) deest. c) deest d) sunt e) mittam f) deest

haec lues latius indies, ut ne meae quidem terrae [prorsus] ab eius contagione liberae esse videantur^a. Adeo verum esse comperio, quod est in proverbio: Aliquid mali propter vicinum malum. Quapropter^b iterum atque iterum Stem. V. maiorem in modum peto,

det operam auctoritatemque suam inter- locum habendo Concilio designare velit
ponat, ut eiusmodi locus habendo Concilio eiusmodi, nulli ut iusta ad eum non ve-
designetur, ad quem non veniendi legiti- niendi causa esse possit.
ma causa videatur esse nulla.

Praeclare de Republica Ecclesiastica^c merita fuerit, quae cum dubiis suis rebus^d V. Stis. opem^e implorat, spero Stem. V. illi periclitanti non esse defuturam [quin omnia facturam potius, ut ne quid in ea requiri possit, quod ad rationes illius stabiliendas visum fuerit pertinere. Qua quidem re et apud Deum Optimum Maximum non mediocrem gratiam iniverit et perpetuam nomini suo laudem et gloriam comparaverit]. Datum [Piotrcoviae VII Novembris] a. 1547¹.

a) sint b) Quare c) universa Christiana d) dubiis et periculis temporibus his e) fidem.

Hosii Opp. (Colon. 1584) II, 149, ep. 2.

Acta Tomic. T. XXIII (Cod. Karnkov.) B. Czart. MS. 285, f. 243

Ciampi, Bibl. critica, II, 27, e MS. Bibl. Magliabech.

¹ Qui a Rescio editus est sine die textus huius epist., ita fere differt a textu in A. Tom. et apud C., ubi nulla fit Hosii mentio, ut in ep. N. 264. Hoc eodem modo explicandum videtur, quod R. Hosii primum commentarium edidit, in A. Tom. autem apographon ex archetypo invenitur, cui simile C. praesto fuit. — In nostra editione huius ep. eodem modo, quo in N. 264 distinximus ea, quae in primo comment. postea immutata sunt.

272. Novembris 15 Piotrcoviae.

Hosius Dantisco.

(Ad N. 267 et 269 de insolitis appellationibus respondet.)

Mihi quoque videtur idem, quod R. Dni. V., genus hoc appellationis, coram notario quae fit, admittendum non esse, nisi doceri legitime possit, a iudicibus appellationi non esse delatum. Ceterum valde frequentantur hoc tempore appellationes eiusmodi: nam dominus Adrianus Fridwald produxit fortasse quattuor, quae mihi visae sunt admodum temerariae et frivolae. Hoc ipsum fecit Rack quoque. Itaque scriptum est ad Dnos. Consiliarios, ut de hoc genere appellationum cognoscerent sententiamque suam perscriberent, quantum eistribuendum existiment; a quibus quod erit responsum, habiturum auctoritatem puto. Contra Elbingenses qui agat nemo est, itaque cras eos absolutos iri spero. Si quid praeterea postulaverint, id quoque fortassis obtinebunt. Ego illis defuturus non sum, sed neque causae relictae viduae dominae Schewke, dummodo prius adversa quoque pars audiatur, a qua nemo adhuc venit. Deum precor etc. Dat. Piotrcoviae XV Novemb.

Bino exemplo dedi has litteras, propterea quod Mauricius priorem se venturum isthuc dicebat. Ego autem describendi laborem in tantis meis occupationibus ferre non potui.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 77, archetyp., postscriptum manu Hosii, i. d.: „XXI Novbr. Wormdith.“

273. Novembris 20 Piotrcoviae.

Hosius Dantisco.

(*Nova mittit.*)

Scripsi per Psitacum ¹, quae scribenda fuerunt; nunc nova quaedam R. Dni. V. mitto, ac incolumitatem illi et felicitatem diuturnam a Deo precor etc. Piioircovia XII Calen. Decem.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 78, chirogrph., i. d.: „Ultim. Novbr. Wormdith“

¹ Cf. N. 149 adn. 1.

274. Novembris 24 Wormditt.

Dantiscus Hosio.

(*Ad N. 272 respondet et quae miserat in causa legationis ad Caesarem ut sibi remittantur, legatio vero Gallica sibi comunicetur, petit.*)

Quod ad Dominos hic Consiliarios a S. Mte. R. de frivolis appellationibus, quae per partes coram Notario et testibus fieri contra receptam consuetudinem consueverunt, scriptum est, nondum huc pervenit; quam primum hoc allatum fuerit, nullum erit dubium, quin id de illis Dni. Consiliarii constituent, quod et iuri hic nostro respondebit et recepto more non sit contrarium. Eiusmodi appellationum plures ad Aulam brevi tempore pervenisse, quam quae legitime ab ordinariis factae sunt, non dubito, cum in insinuandis illis partes hactenus in Aula Regia repulsam passi non sint; quod cum fiet, facile ab huiusmodi appellationibus abstinerebunt et ita futurum est, ut nobis hic iustus ordo iudiciorum restituatur.

Pro ope viduae Schewke et Elbingensibus lata et ferenda gratias agit.

Quae in causa legationis ad S. Mtem. Caesarem ad Rmum. Dnum. Cracoviensem ¹ misi ², ea ut mihi remittantur plurimum rogo, praesertim litteras a S. Mte. R. in Hispaniam, Italiam et Germaniam ad me scriptas. Eventum et effectum — qui utinam prosperrimi et ex re nostra contingerent! — eiusdem legationis, cuius ad me Dtio. V. exemplum misit ³, summopere expecto; quid mihi de illa videtur, quem finem illa et quod responsum Orator noster forsitan obtinebit, iudicium meum antea Rmo. Dno. Cracoviensi in imposita scheda litteris meis descripsi. Nunc a Rma. Dne. eius rogavi, si fieri posset et liceret, mihi legationem Gallicam communicaret, de qua nihil firmum — cum Gallos semper leves esse cognoverim et plus verbis quam mente promittere — polliceri possum; Dtio. V. curabit, ut scire possim, quid postulaverit et attulerit ⁴. Psytacus (!) ⁵ meus huc cum proximis litteris ex Aula rediens non applicuit, sed in itinere aegritudine correptus, eas Mauritio ut ad me deferret dedit. Hic cum denuo a Dominis Consiliariis ad Aulam expediretur, has illi ut Dni. V. redderet commisi, quid posthac scribendum occurret, allegaturus cum meis proprium nuntium. D. Vram. feliciter valere opto. Datum ex Vormdit XXIII Novembris.

Arch. Ep. Frauenb. D. 70, f. 326, comment. inscript.: „Domino Doctori Hoseo“.

¹ Maciejowski.

² Cf. N. 256.

³ Cf. N. 265.

⁴ Sc. legatus Regis Galliae.

⁵ Cf. N. 149 adn. 1.

275. Novembris 30 Piotrcoviae.

Hosius Dantisco.

(*De causa Castellani Elbingen. et valetudine Cancellarii.*)

Dno. Castellano Elbingensi confecta sunt omnia ex sententia¹. Rmus. Dnus.² laborat ex oculis, verum speramus brevi fore melius. Mitto R. Dni. V. litteras Domini Archiepiscopi Upsalensis³, atque illius me gratiae commendo etc. Piotrcovia pridie Cal. Decem.

B. Czart. MS. 1618 f. 621, chirogrph., i. d.: „XVI Decembris“.

¹ Cf. N. 268.

² Maciejowski.

³ Olai Magni, vid. N. 210.

276. Decembris 8 Piotrcoviae.

Hosius Dantisco.

(*Ad ep. N. 274 respondet, de Comitibus et legatis ad Caesarem nuntiat.*)

Credo transactum esse negotium inter Adrianum Fridwald et privignum eius, quae res in causa fortassis est, quod litteras non adtulit ad Dnos. Consiliarios de hoc appellationum genere scriptas. Relictae viduae Dni. Georgii olim Scheffke non sum defuturus, quoad potero. Remitto ea, quae postulat¹. De legatione Oratoris Galliae Regis² hoc Rmus. Dominus R. Dni. V. scribi iussit: quod postulat nomine sui Regis, ut propinquam suam, quam filiae loco caram habet, Ducis Ferrariae³ filiam Regia Mtas. iunior⁴ uxorem ducat. Cui nondum responsum est, verum ipsa res fortasse responsum dabit⁵. Recte facerent Dni. Consiliarii⁶, si suum huc adventum maturarent: omnes enim ominentur opinione citius absoluta iri Comitibus, quod in Lituaniam redire Mtas. Regia⁷ quam celerrime cupiat. Deus felicem det Comitiorum exitum. — Quae scribit R. Dtio. V. in scheda ad Rmum. Dnum., quod in Concilio de rebus vicini⁸ tractandum sit, non est ea res periculo caritura. Sunt duo legati Augustae: Dnus. Palatinus Siradiensis⁹ a grandiore, D. Marssalcus Radivil¹⁰ a iuniore Mte. Regia; quid agatur de illis, prorsus ignoramus, neuter enim eorum quicquam adhuc scripsit non sine magna cunctorum admiratione. Quicquid erit illinc allatum, faciam R. Dnem. V. primo quoque tempore certiore; quam ut Deus etc. Piotrcovia ipso die conceptionis Mariae.

B. Czart MS. 1618 f. 613, chirogrph., i. d.: „17 Decembr.“

¹ sc. R. Dtio. V. ² Ioannis Montluc „Consiliarii et libellorum magistri“, qui fuit postea Episc. Valentiae et a. 1572 iterum in Poloniam venit. ³ Herculis II d'Este et uxoris eius Renatae, filiae Ludovici XII Regis Galliae.

⁴ Sigismundus Augustus. ⁵ Matrimonium a Sig.

Augusto cum Barbara Radziwiłłówna clandestine contractum, de quo tamen hoc tempore rumor iam spargebatur, putare videtur. Respondit revera Regi Galliae Sigismundus Augustus, gratiasque pro matrimonio sibi proposito egit: „sed eo nunc loco sunt res nostrae, ut non maiori Mtis. V. quam nostro ipsorum desiderio satisfacere nobis minime licuerit.“ Sig. Aug. Henrico II d. 20 Decembr. 1547, A. Tom. MS. 285 B. Czart. f. 254; ad quae verba addidit Stan. Górski manu sua: „iuzem ci sią ozenił, pojąłem ci viborną kurwą.“ Idibem vid. eiusdem argum. litteras Sig. I Henrico II, Sigismundi I et S. Augusti Duci Ferrariae. ⁶ Terrarum Prussiae. ⁷ Iunior. ⁸ Ducis Prussiae.

⁹ Stanislaus Łaski. ¹⁰ Nicolaus Radziwiłł Niger, Marsalcus Lituaniae, qui cum Martino Cromero in causa paraphernorum defunctae Reginae Elisabethae missus erat, vid. Dogiel I, 211, cf. N. 277.

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

1548.

277. Ianuarii 9 Piotrcoviae.

Hosius Dantisco.

(De legatis apud Caesarem, de Comitibus.)

Mitto R. Dni. V. litteras a D. Caspare¹ et a D. Archiepiscopo Upsalensi²: ex iis quae agantur in Urbe et in Italia cognoscet. A Dno. Lascki nihil in hunc diem litterarum est allatum³, quod quidem ego sciam. Scribit mihi amicus quidam Augusta, quod eum iam paenitet non accepti collegae; negant enim ei opem suam Principes: apud Caesarem vero mandata nondum exposuit diffiditque causae. Sed ea tamen res bonam spem nobis facit, quod cum Regia Roman. Mte. admodum amice de paraphernis transactum est⁴; inde enim coniecturam capimus, cetera quoque non adeo fore difficilia. Faxit Deus, ut haec nostra spes nos ne fallat. Scribit idem amicus, D. Marsalcum Lituaniae⁵ rebus praeter spem suam ex sententia confectis ante Natalem Christianum huc venturum fuisse. Litterae datae sunt in mense Novembri; sed nusquam D. Marsalcus comparet; neque ubi sit aut qui sit rerum ipsius status ex eo tempore potui cognoscere. Aeger hinc admodum discesserat: metuo, ne decumbat alicubi. Comitiorum hic ratio valde nunc est perturbata. Det Deus laetam huic fabulae catastrophem^a; mihi quidem non procul a nobis ingens malum aliquod abesse videtur, quod Deus avertere pro sua magis misericordia, quam pro nostris meritis dignetur. Deum precor etc. Piotrcoviae V Idus Ianuarii.

a) MS.: *catastropen*.

B. Czart. MS. 1618, f. 625, chirograph., i. d.: „dat. Petrcoviae 9 Ianuar. red. 24 eiusdem“.

¹ Hannovio. ² Olao Magni, cf. N. 210. ³ Cf. N. 276. ⁴ 26 Novembr., cf. N. 276 adn. 10. ⁵ Radziwiłł, cf. N. 276.

278. Ianuarii 16 Heilsbergae.

Dantiscus Hosio.

(Ad epist. N. 276 respondet.)

Quod Dtio. V. commendatam habere vult causam viduae Domini Georgii Schewke, illi ago gratias; quae quomodo se nunc habeat et quid heredes praesumant, Rmo. Dno. Cracoviensi descripsi, ex cuius litteris ea omnia intelliget. Litterae S. Mtis. Regiae de appellationibus coram notario et testibus nondum per Adrianum Fridewalt Dominis hic Consiliariis sunt redditae. Dtio. V. omnem interim velit adhibere operam, ne posthac huiusmodi appellationes admittantur, nisi factae fuerint in denegatione iudicis ordinarii. Nos quidem, qui iudicum officio fungimur, multis illis liberamur molestiis, partes vero in faciendis expensis gravantur: nam etiamsi per talem modum appellatum ad S. Mtem. Regiam fuerit, Dominis tamen Consiliariis omnes causae denuo committuntur cognoscendae; ita fit, ut partes dupplices cogantur facere expensas. Hoc si non fieret et appellationes illae nostris

hic constitutionibus nihil detraherent, non repugnarem, ut partibus concederentur. — Quae in causa legationis ad S. Caesarem Mtem. Rmo. Dno. Cracoviensi misi, omnia mihi Dnis. V. opera salva sunt reddita. De ea legatione, si quid per Oratores tam Senioris quam Iunioris Mtis. Regiae ex conventu Imperii rescriptum fuerit, Dtio. V., rogo, confidenter ad me perscribere velit nec celare, quid hactenus nostri¹ nuntii apud S. Mtem. R. effecerunt et qualis eventus legationis nostrae sperandus sit. — Apud me nunc nihil novi est, nec quicquam hic — adeo omnia silent — circumfertur, quod describere possem Dni. V.; cui gratias ago pro communicata legatione Oratoris Regis Franciae, utque de eventu et quale responsum obtinebit, me certiore reddere et illis novitates, quae in Aula sunt, addere non intermittat, plurimum rogo. Quam felicissime valere opto. Datum Heilsberg XVI Ianuarii MDXLVII (!).

Arch. Ep. Frauenb., D. 70 f. 366 v., comment. inscript. ut N. 274.

¹ Terrarum Prussiae, Lengnich I 304 sq.

279. Februarii 6 Piotrcoviae.

Hosius Dantisco.

(Ad epist. N. 278 respondet; de legatione Łaski apud Caesarem; de Concilio; de statu religionis et Ecclesiae; de Duce Prussiae et donatione Cancellario a Rege facta.)

Iudicia omnia suspensa sunt. Quod litteras de appellationibus coram notario et testibus D. Fridwald non reddiderit, id eo factum puto, quod fortassis amice iam cum suo privigno transegit; sed in instructione, quae dabitur ad Comitiam¹ proxima, fiet ea de re mentio. — D. Palatino Syradiensi non placuit eo modo agere causam Prutenicam, quo fuit instructio data: exordium in fine collocavit, omnem ordinem commutavit, narrationem fecit longam quasi coram iudicibus rem ageret, cum ea tamen protestatione, quod non animo litem contestandi². Quo consilio sit usus, nescio: sed bis lecta est coram Regia Mte. frequenti Senatu instructio, ipso etiam praesente; placuit omnibus, ut scripta fuit, quin et ipsi Dno. Łaski: postea nescio qua ex causa coepit displicere. Misit huc orationem suam scriptam; petat R. Dtio. V. a Rmo. Dno.³, ut eius exemplum habere possit. Quid responsi datum ei sit, nondum scimus. Legato Regis Galliae negatum est; is prope Villacum⁴ captus detineri dicitur. De Pontifice scribitur, quod a Cardinali Tridentino⁵ misso per Caesarem persuaderi sibi passus non sit, ut haberet Concilium Tridenti. Bellum itaque futurum aiunt, quin et schisma metuitur: habet enim suos etiam Cardinales Caesar, quibuscum Tridenti Concilium vult celebrare. Det meliora Deus. Malaventuram⁶ istam sibi quoque displicere Constellatus⁷ ait ac futurum promittit, ut ne diu munere praedicat⁸ /oris f/ungatur. Sed, pro dolor! verum est i/llud, quod scrjibit R. Dtio. V. in scheda: Et . . . n/ostorum Episcoporum: vel . . . e quadam. Quamvis promi/serit Rmo. D/no. nostro se eos ablegaturum. Faxit Deus, ut re praestet. Sed certe status Aulae illius⁸ est miserabilis: nisi nos Deus respexerit, actum est de nobis. Operae pretium fecerit R. Dtio. V., si nostros Episcopos officii sui admonuerit: nam est magna negligentia, ne dicam conniventia. Domine serva nos, perimus! in Comitiiis primum articulum nuntii proposuerunt de verbo Dei

pure praedicando. — De nepote R. Dnis. V.⁹, nihil ex eo tempore cognovi, quo litteras illius misi. Vicinus¹⁰ esse videtur in magno metu, sed nos hic nihil tale audimus. Nihilominus adhibetur omnis cura, ut pericula, si quae impendent terris Prussiae, propulsentur. De vocando illo ad Comititia non memini scriptum aliquid esse a R. Dne. V., sed fieri potest, quod mihi exciderit in istis meis occupationibus. — Rmus. Dnus. impetravit a Mte. Regia utraque, quicquid illi stationum nomine a maioribus civitatibus debetur; quoniam vero multum valet auctoritate apud Elbingenses R. Dtio. V., petit ab illa, ut per occasionem illis persuadere conetur, ne se difficiles praebeant in transigendo cum Rmo. Dno. Debentur a Gedanensibus dies quinquaginta: offerunt sex milia florenorum; Rmus. Dnus. postulat duodecim. Ab Elbingensibus debentur dies centum. Itaque duplum ab eis numerandum veniret. Deum precor etc. Piotrcovia VIII Idus Februar.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19 ep. 79, chiograph. nonnihil laceratum, i. d.: „XIV Febr.“

¹ Terrarum Prussiae. ² Dogiel, Codex diplom. R. Poloniae, IV f. 314. ³ Cancellario Maciejowski. ⁴ in Carintia. ⁵ Christoforo Madruzzi. ⁶ Bonaventuram, praedicatorem Lutheranum Gedanensem, procul dubio putat, de quo v. Zebrzydowski Epist., ed. Wisłocki, N. 109, 338. ⁷ Ioannes a Werden, cf. N. 148 adn. 12, qui hoc tempore inter legatos ex Prussia missos in Comititiis Piotrcoviae erat, Lengnich I, 305. ⁸ Aulam Sig. Augusti putare videtur, qui quosdam praedicatores in religione suspectos apud se alebat, v. N. 260. ⁹ Caspare Hannovio. ¹⁰ Dux Prussiae.

280. Martii 15 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De connubio Sigismundi Augusti, de Caesare et legatione Łaski; de matrimoniis filiarum Sigismundi I Regis.)

De connubio¹, cum longius absim, quod scribam non habeo: quam prius illud placuit omnibus, tam hoc displicet omnibus; mihi videtur non procul a nobis abesse magnum aliquod malum, quod pro sua Deus misericordia propellere dignetur: qui si quod meremur id statuere de nobis volet, actum est, scilicet: perii-mus. — Ex Augusta scripsit D. Łaski² Caesari valde cedere feliciter. Dicitur in Helvetia Bernam, Tigurum et alias civitates quasdam occupasse. Magister Ordinis non parvo libello respondit Oratori Regio³, neque magis ulla in re quam in eius narratione impugnanda occupatur. Nunc ille culpam transfert in eam instructionem, quam hinc accepit, cum tamen ea usus non sit, nec in ea fuerit ulla narratio, qualem ille addidit, sicut ex eo, quod R. Dni. V. mittitur, exemplo⁴ cognoscere poterit. — De matrimonio constitutum est, ut Regina Hungariae⁵ non negetur Dno. Archiepiscopo⁶; inter virgines⁷ vero una Dno. Alberto Marchioni⁸, alia Dno. Augusto Saxoniae Duci, tertia Brunsvicensi natu minori⁹. Marchiones Badenses¹⁰ visi sunt esse parum locupletes. — Scribit D. Łaski se nihil habere certi de suae legationis eventu, sed si pax erit cum Pontifice et Gallo, non fore nos absque periculo; sin autem, quod hodie allatum est ex Italia, ardebunt ibi bello omnia, nihil nobis hoc quidem anno metuendum esse. Huc ex Italia scribitur ingentem exercitum Pontificem conflavisse, Caesarem non minorem. Bene R. Dtio. V. precatur, quod certe precandum nobis est diligenter: „Da pacem Domine in diebus nostris.“ Mihi quidem videtur hoc anno quietem nos habituros. Faxit Deus, ut in alios quoque annos multos; qui Vram. quoque R. Dnem. diu servet etc. Cracovia Idibus Martiis.

Mitto ex Urbe et a Dno. Archiepiscopo Upsalensi ¹¹ litteras, ex quibus multa cognoscet. Unas litteras aperuit Rmus. Dnus., cum ad se scriptas putaret. Dignabitur boni consulere.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 81 chirogrph., i. d.: „XXVI Marcii“.

¹ Sigismundi Augusti cum Barbara Radziwiłłówna. ² Cf. N. 279. ³ Dogiel, l. c., f. 318. ⁴ vid. Łaskiego prace etc. ed. Malinowski p. CXX. ⁵ Isabella. ⁶ Proculdubio Ioanni Alberto, Administratori Archiep. Magdeb., fratri Ducis Prussiae. ⁷ Filias Sigismundi I tres, Sophiam, Annam et Catharinam. ⁸ in Culmbach. ⁹ Henrico iuniori Duci Brunsv.-Wolfenbüttel, cui nupsit revera Sophia a. 1556. ¹⁰ in Durlach procul dubio; erat autem Marchio Bernardus Ducis Prussiae ex sorore nepos, sed et pater eius Ernestus, qui iam bis nuptias inierat, erat hoc tempore viduus. ¹¹ Olao Magni, cf. N. 210.

281. Martii 28 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*De rebus variis*)

Grata est Rmo. Dno. meo ¹ opera quam R. Dtio. V. praestare dignata est in causa, quae illi est cum Elbingensibus ². Magna sperabamus; sed nescio quomodo minora sunt opinione nostra omnia. Mandatum in causa Cornelii a Staden dedi; ceterum causae omnes appellationum suspensae sunt et ad Comitata proxima prorogatae. Quae legatus Augustae confecerit, R. Dtio. V. ex litterarum ipsius exemplo, quod illi mittitur a Rmo. Dno, cognoscet. De iis, quae Vilnae agantur ³, scribent alii: ego quod scribam non habeo. Deum precor etc. Cracovia V Cal. Apriles.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 83, chirogrph., i. d.: „XIV April.“

¹ Maciejowski. ² Cf. N. 279. ³ sc. de matrimonio Sig. Aug. cum Barbara.

282. Aprilis 1 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*De morte Sigismundi I*)

Mortuus est ita sancte ut vixit Rex noster sanctus hodie. Mitto litteras a D. Caspares. Plura prae maerore non possum. Deum precor etc. Cracovia ipso die Paschatis.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 82, chirogrph., i. d.: „X April.“

283. Aprilis 12 Cracoviae.

Hosius Alberto Duci Prussiae.

(*De legatis in Daniam, num mittendi sint.*)

Accepi ea qua par est reverentia Illmae. Dnis. V. litteras, quibus mandare mihi dignatur, ut operam meam interponam, quo duo isti legati designentur de iis rebus, quae ad Ill. Dnem. V. atque ad terras Prussiae Regnumque universum pertinent, Magnificus Dnus. Achatius Czeme, Palatinus Marienburgensis et Genero-

sus Dnus. Ioannes a Verden, Proconsul civitatis Gedanensis. Non alios magis fore idoneos ad munus hoc legationis tam arduis de rebus obeundum, ipse quoque iudicabam, quamlibet exile sit iis de rebus iudicium meum. Sed visus est alius abhorrere ab hoc munere, alius vero cum esset nominatus in litteris Rmi. Dni. ¹, certis ex causis praestare existimatum est, ut ne civitate Gedanensi dubiis et periculosus temporibus iis excederet. Sed quando ita accidit, ut S. Mtas. Regia, dominus noster et pater patriae clementissimus, e corporis sui diversorio aeternam illam in domum migraret, video consilium hoc mittendorum legatorum morte illius nec opinata prorsus impeditum esse, si modo profecti ante non sunt, quam nuntium de morte acceperant. Itaque si nondum legatione functi sunt, esse adhuc omnia integra facile Ill. Dtio. V. perspicit, ut si mutari legatos velit, scribat ad S. Mtem. Regiam; non dubito, quin facile quod volet obtinebit. Quamvis et de eo haberi deliberatio potest, mittendine sint aliqui nuntii ad Sermum. Dnum. Daniae Regem ² et reliquos Illmos. Principes, quando pacem confecisse se Magfcus. Dnus. Palatinus Siradiensis ³ et scripsit ante et nunc coram etiam ipse narrat. Periculum enim est, ne Cesareae Mti. suspecta sit haec legatorum missio. Quidquid tamen S. Mti. Regiae et Ill. Dni. V. et Dnis. Consiliariis visum fuerit, quandoquidem hoc quidem anno vacui fore metu videmur, nihil esse in mora periculi videtur, modo ut qui designati sunt, iniuncto sibi munere functi iam non sint. Quidquid erit, in quo ego Ill. Dni. V. inservire possim, nullum in me fidelis servitoris officium requiri patiar, ac summo studio ea, quae velle Ill. Dnem. V. intellexero, pro virili mea perficienda curabo; quamquam fieri potest, ut ipsa huc Ill. Dtio. V. veniat ac res suas omnes ex animi sui sententia conficiat. Deum precor etc. Datum Cracoviae XII Aprilis.

Arch. reg. Regiomont., archtyp.

¹ Maciejowski.

² Christiernum Ill.

³ Stan. Łaski.

284. Aprilis 12 Vilnae (?).

Hosius nomine Sigismundi Augusti Regis Paulo III
Pontifici Maximo.

(*Epum. Cracov. Maciejowski ad Cardinalatum commendat.*)

Memoria teneo, qua fuit Sanctitas V. in Divum parentem meum paterna plane clementia, fecisse illam proximis superioribus annis, ut ei potestatem permitteret, quem *prae* ceteris idoneum in hoc Regno iudicasset, eum nominandi in amplissimorum patrum collegium, qui Cardinales vocantur, auctoritate Stis. V. cooptandum, quod ei libenter in illius gratiam hunc esset honorem delatura. Qua potestate sibi concessa certo ille iudicio suo uti noluit: ego vero sicut reliquarum Divi parentis mei facultatum hereditatem crevi ac Regni eius successor designatus sum, ita hereditatem etiam amicitiae cum *aliis* ^b, maxime vero paternae clementiae, qua eum Stas. ^c V. prosecuta est, quasi iure meo adire me debere mihi persuadeo; cum praesertim studio et observantia erga Stem. V. et Sanctam Sedem hanc neque Divo parenti meo neque cuiquam alii Regum et Principum Christianorum secundus esse velim. Magna itaque cum spe accedo ad Stem. V. atque illi supplico, ut

a) MS.: *pro*. b) MS.: *illius*, fortasse debebat scribi: *illius amicis*. c) MS.: *cum Srte*.

quod Divo parenti meo beneficium concesserat, eo si ille noluit, me frui permittat. Nominabo enim Sti. V. virum cum primis idoneum et in quem hoc ornamenti genus contulisse non modo non paenitebit Stem. V., *verum*^d etiam cum ipsa tum Ecclesia omnis solidam ex ea re sit olim voluptatem perceptura. Neque enim ipse dignitate hac, quam ipso dignitas haec erit ornatio. Ac ne diutius Stem. V. suspensam teneam, nomen viri edam. Est inter Episcopos provinciae huius Rmus. in Chr. pater D. Samuel, Episcopus Cracovien. et Regni mei Cancellarius, vir certe singularis: in quo ita cum doctrina certat integritas, neutra ut alteri cedere velle videatur, non facile ut statuere quisquam possit, doctiorne sit an melior¹; consilio, gravitate, moderatione animi, splendore, liberalitate, pietate, religione non modo superiorem in Regno meo neminem, sed ne parem quidem sibi quenquam habet. Itaque quod Regnum hoc meum in officio potestateque S. Sedis huius perstat, ipsius praecipue fit auctoritate, qui primus fuit nostro saeculo inter Episcopos Regni mei, quem non puderet Evangelii. Itaque ex superiore saepe loco in Ecclesia declamat, sana doctrina eos qui contradicunt arguit, obsecrat, increpat in spiritu lenitatis^e. Quae omnia tanto facit auctoritate maiore, quod ad eam Episcoporum formam, quam Apostolus praescribit², accessisse proxime videtur: ut sit sine crimine, non prae fractus, non iracundus, non vinolentus, non percussor, non amans litium, non turpis lucri cupidus; sed hospitalis, benignus, sobrius, modestus, continens et aliis Episcopo dignis virtutibus ornatus. Talem ergo cum sim commendaturus Sti. V., etiam atque etiam ab illa peto, ut commendationis meae rationem habere velit; omnibus officiis atque obsequiis meis beneficium hoc Stis. V. pro virili mea per omnem occasionem compensare conabor. Vilnae 12 Aprilis³.

d) MS.: *aurum*. e) MS.: *levitatis*.

Corp. Naruszew. vol. 78, N. 8, apographon mendosum saeculi XVIII, „ex MS. Bibl. Załus. N. 244“, sine anno; inscript.: „Sigis. Augustus Paulo III Pont. Max.“; in margine adscriptum „Sta. Hos.“

¹ Cf. Vitam Tomicii, supra, p. Cl.XVI lin. 37 et ep. N. 16 (p. 37). ² B. Pauli ep. 1 ad Timoth. 3, 2 sq., ad Titum 1, 7 sq.; cf. etiam supra N. 203. ³ Epistolam hanc ab H. compositam esse non solum nomen eius in margine adscriptum, sed etiam ea demonstrare videntur, quae hic eodem modo de M., quo in aliis H. scriptis de eodem, vid. adn. 2, aut de aliis, cf. adn. 1, sunt dicta. At die 12 Apr. 1548 H. Vilnae apud Sig. Augustum non erat, sed Cracoviae apud M. Potuit quidem epist. hanc Vilnam mittere, ut a Rege subscripta Romam expediretur: quod tamen ab H. statim post mortem Sigis. I factum esse verisimile non videtur. Itaque crediderim ep. hanc potius postea, fortasse medio mense Iunio, cum Cromerus a Rege Romam nuntius destinabatur, cf. N. 289 adn. 1, missam fuisse; id quod etiam ex litteris Cardinalis Farnesii d. 14 Sept. 1548, Raynaldi Ann. Eccl. ad h. a. N. 83 et Ciampi, Bibl. Il. 32, apparere videtur. Cum vero illud certo non potest affirmari, hoc loco ponendam epist. duximus. Ceterum de M. Cardinale nominando iam tum nonnullos cogitasse, ep. Augustae d. 28 Martii 1548 scripta, vid. Append., ostendit.

285. Aprilis 26 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De rebus Germanicis, de adventu novi Regis et sepultura Regis defuncti.)

Mitto R. Dni. V., quae scribit Augusta D. Niemczkowski¹; ex iis cognoscet, quemadmodum incipiunt iam in Germania nonnulli resipiscere. Faxit Deus, ut ne vicissim apud nos insanire incipiant. Praeterea nihil hic est rerum novarum.

Adventum huc Regiae Mtis.² ante festum Sanctissimae Trinitatis³ expectamus, quem Deus faustum, felicem et fortunatum esse velit. De die sepulturae⁴ nihildum certi constitutum est; cum certi aliquid habuero neque defuerit, cui recte litteras dem, non intermittam R. Dni. V. litteris meis significare. Cui me etc. Cracovia VI Cal. Maii.

B. Czart. MS 1618, f. 633, chirogrph., i. d.: „XVI Maii.“

¹ Cf. N. 224; tunc temporis cum filio Castell. Cracov. Tarnowski in Aula Regis Roman. versatus esse videtur, cf. N. 312 adn. 4. ² e Lituania. ³ 27 Mai. ⁴ Sigismundi I.

286. Mai 7 Cracoviae.

Hosius nomine Maciejowski Sigismundo Augusto Regi.

(*De morte patris dolet, ipsum consolatur, de Comitibus Regni consultat.*)

Redditae mihi sunt S. Mtis. V. litterae, quibus et quantum dolorem acceperit ex paternae Mtis. obitu significat, et consilium simul dari sibi mandat, qui dies iustis funebribus persolvendis et maioribus Regni Comitibus habendis praefiniendus sit. Non dubito, quin S. Mtas. V. ex divi parentis sui morte luctum ingentem hauerit, sed nobiscum illi luctus hic communis fuit. Nam et nos itidem ut V. Mtas. parente nos nostro, non domino, orbatos interpretamur, quando eo destituti sumus, qui nos paterna quadam cura prosequabatur, neque secus nobiscum quam cum liberis parens vivebat. Dolemus itaque et ipsi, dolemus vehementer omnes tam sancti Regis, tam benefici parentis nostri mortem; sed meliora tamen ominamur, quam quae scribit S. Mtas. V., cum paternae Mtis. vita indutias cum omnibus hostibus, pacta simul expirasse pacemque omnem sublatam esse. Reliquit enim ille discessurus ad patrem caelestem pacem cum utroque Caesare¹, simul et cum aliis, qui hostes aliquando fuerunt, iis fortassis exceptis, qui rapto vivere sunt assueti². De Vra. vero Mte. nobis pollicemur, quod quibus artibus divus parens effecit, ut Regnum hoc tam florens tanto in otio tranquillitateque S. Mti. V. relinqueret, eas et ipsa colet ac vias easdem omnes persequetur, Christo gratiam suam et misericordiam impartiente, quibus aequae florens Regnum in pari tranquillitate non ipsa modo retinere, verum etiam ad liberos nepotesque suos, Deo bene iuvante, transmittere possit. Quam ad rem non consilia modo mea, pro eo ut fides et officium meum postulat, lubens cum aliis conferam, verum etiam quamlibet indignus Dei minister illius, cuius fungor ministerio, supplex una cum sacerdotum meorum coetu omni auxilium implorabo, ut sicut paternae Mti. omnem in sola sua misericordia fiduciam collocanti praesto semper adfuit, ita Vestram quoque S. Mtem. ne deserat, sed spiritum illi suum largiatur, qui suggerat omnia, quae ad Regnum salvum et incolume conservandum pertinebunt. „Benignus est ille Dominus et misericors, patiens et multae misericordiae et praestabilis super malitia“³: modo nos ad eum convertamur, proculdubio et ipse convertetur ad nos, ignoscet nobis et exaudiet preces nostras. In hoc itaque spem nostram omnem collocandam, huius fidem implorandam esse censeo. Qui si pro nobis fuerit, cuiuscunque tandem manus pugnare voluerit contra nos, nihil est quod metuamus. Quis enim est, qui potestati eius resistere possit?

Ceterum quod scribit Mtas. V., quo tempore iusta fecerit, eodem habere se Comitia velle, fieri potest, ut nonnullis parum placeat, mihi quidem certe vehementer probatur. Cum enim ad iusta peragenda Senatores Regni vocare sit necesse, aut parum ad ea frequentes venturi essent, aut certe, si aliquo temporis intervallo interiecto Comitia edicerentur, iterum ad ea proficiscendo sumptum facere gravarentur, multo ut sit satius uno eodemque sumptu obire utrunque. Movebit fortasse nonnullos et locus et tempus insolitum ac statutis derogatum esse queritabuntur. Sed in statutis⁴ diserte scriptum est, non alibi nisi Petricoviae Comitia habenda esse, nisi fuerit causa legitima, quamobrem ibi haberi non possint. Potest autem esse causa magis legitima, quam sit haec exequiarum divi parentis? Quod vero tempus attinet, fateor parum opportunum fore tempus in messe. Verum quid fieret, si generalem expeditionem facere oporteret? quo alio quam messis tempore fieri ea plerunque consuevit? Atqui ad illam non unus aut alter nuntius, ut ad Comitia, verum viritim prope proficisci cunctos necesse foret. Quare causam non video, quamobrem Cracoviam etiam tempore messis venire recusent, cum accelerari Comitia necessitas postulet. Quis enim sponsor erit aestatem hanc sine periculo transactam iri? Satius itaque fuerit tempore venientibus malis occurrere deque ratione propulsandi ea a cervicibus nostris deliberationem suscipere, quandoquidem omnis hoc tempore mora periculosa est: cum non sit novum, Domino mutato pleraque praeter spem accidere multasque difficultates consequi solere. Quapropter in ea sum prorsus sententia, coniungenda esse cum iustis Comitia diemque illis praefiniendum esse, quem visum fuerit S. Mti. V., post intervallum duorum mensium. Nam quanto fuerit mora longior interposita, tanto necesse erit sumptus facere maiores: quandoquidem quoad sepultum funus non fuerit, eosdem omnes alere, quos alebat divus parens, et praeterea stipendium illis numerare oportebit. Quas ad res, ut ex Dno. Woynicensi⁵ accepi, ingens impenditur pecunia, quam in alios magis necessarios usus, nimirum in arcendos a finibus hostes, expendi praestaret, cum praesertim S. Mtis. V. fiscus vehementer exhaustus esse dicatur. Mora autem duorum mensium aut unius etiam vel alterius hebdomadae praeterea longa non erit. Ego vero curabo, ut litterae paratae sint, antequam huc veniat S. Mtas. V. Interea vero scribo instructionem ad Comitia, scribo et litteras ad Maiores Consiliarios⁶: utrumque S. Mti. V., cum ad nos Deo bene iuvante sospes advenerit, exhibebo, ut quicquid erit visum S. Mti. V. addat, minuat, corrigat arbitrato suo. Mea quidem haec est ratio, non aliter scribenda esse haec, quam scribebantur nomine divi parentis S. Mtis. V., nullus ut scrupulus moveatur de illius auctoritate, quae non minor esse debet, meo quidem iudicio, quam fuit divi parentis. Constat enim esse S. Mtem. Vram. Regem coronatum; debita fidei, subiectionis et oboedientiae iusiurandum ei praestitum esse iam inde a decem et octo annis et amplius; ante annos vero undecim Vestram quoque Mtem. S. vicissim iusiurandum suum dedisse, neque ad aliud iam obligari, quam ut, quemadmodum se facturam esse litteris suis obstrinxit, iura et publica et privata quorumcunque confirmet. Quod cum procul omni dubio factura sit, ita ut ego facturam illam sub finem instructionis et litterarum perscripsi, causa iam nulla est, cur tergiversari quisquam velit et S. Mti. V. dicto audiens esse recuset. Misto autem illi formam iurisiurandi, quod accepit quodque ipsa postea praestitit, simul et litterarum, quas dedit⁷ de iuribus et privilegiis confirmandis, ut ea in promptu habeat utque inde,

quid actum sit superioribus annis, colligat, quidque faciendum adhuc restet scire queat. Datum Cracoviae 7 Maii.

Hosii Opp. (Colon. 1584) II, f. 153, ep. VII.

¹ Christiano et Turcarum. ² Tartari. ³ Ioel, 2, 13. ⁴ Anni 1540, Vol. legum I, 559. ⁵ Castellano, Spytcone de Tarnów, qui erat Thesaurarius Regni Pol. ⁶ Cf. Script. rer. Polon. I p. 279 sq. ⁷ d. 6 Februar. 1537, Vol. leg. I, 513.

387. Mai 11 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Expectari adventum Regis, de cuius nuptiis scribant alii.*)

Quod in praesentia R. Dnis. V. scribam, nihil est, nisi quod expectamus adventum huc Mtis. Regiae ad X Calendas Iunii, quem faustum et felicem Deus esse velit. Ceterum queta sunt omnia Dei benignitate. Quae Vilnae acta sint, cognoscet ex aliis ¹: ego longius absum. Mitto R. Dni. V. litteras a D. Olao Archiepiscopo ²; ex iis quae sint res in Italia novae, cognoscet. Deum precor etc. Cracoviae V Idus Maii.

De sepulturae die nihildum est certi constitutum. Video sententiam hanc esse Regiae Mtis, ut cum iustis Comititia iungantur.

B. Czart. 1618, MS. f. 629, chirogrph., i. d.: „XXIX Maii XLVIII“.

¹ Revera accepit D. a Stanislo Wlossek, uno ex Secretariis Sig. Augusti, litteras d. d. 2 Mai (MS. 1599 B. Czart., chrogrph.) de nuptiis Regis cum Barbara: „De nuptiis vero iuxta desiderium R. Ptis. V. quid significem, nescio; an enim hic actus nuptiarum nomen meruerit, cum musica in luctu importuna sit narratio, apud me incertum est. Hoc tamen in confesso est, quod iam ad aures R. Ptis. V. pervenisse non dubito, ipsam Illustrem Dnam. Palatinam viduam per nuntios Senatores ad thalamum Regium accersitam et honorificentissime ex aedibus illius per urbis vicum adductam a Principe summo honore exceptam et in Palatia Regia deductam, Curiae Magistro Dno. Castellano Lublinensi, Magistra Dna. Regni Thesauraria, officialibus omnibus, aliis denique pro dignitate Regia necessariis provisam, locum Reginae eo modo, ut praefertur, obtinuisse atque a Principe consortis loco haberi et amari. Utinam quod hic applausum est, applaudatur alibi, et Deus verat pro honore, dignitate R. Mtis. et emolumento Reipubl.: frustra enim est scrutari iudicia Domini et cor Regis in manu Dei; quocunque vult inclinat illud“. ² Upsalensi, exule, cf. N. 210.

388. (*Mai 24 Cracoviae*) ¹.

Oratio Maciejowski ad Sigismundum Augustum
ab Hosio composita.

(*Regis defuncti virtutes, praecipue vero studium eius in ordinem Ecclesiasticum, laudibus effert, utque eum Sig. Augustus imiletur, monet.*)

Qui fuerit luctus noster ex acerbo interitu sancti Regis nostri, qui proximis superioribus diebus e sui corporis diversorio aeternam illam in domum commigravit, vel ex tuo ipsius luctu et maerore, quem te, Rex inclite, eandem ob causam gravissimum hausisse scimus, coniecturam facere potes. Cave enim existimes te solum esse, qui optimo beneficentissimoque parente tuo sis orbatus. Orbatae sunt praeclare de se merito patre suo gentes omnes illius tum, tuae nunc Maiestati subiectae, quibus ille non ut praeesset magis quam prodesset, non ab aliquo terrarum

loco missus, verum de caelo lapsus videbatur. Orbata est patre suo patria, in qua ut ille primus lucem hanc aspexit, ita virtutum suarum rerumque gestarum fama primus ei lucem tantam attulit, nunquam ut illius nomen per universum terrarum orbem clarius fuerit atque illustrius. Orbati sunt patre suo omnes Regni ordines, quibuscum haud secus ille, quam cum liberis suis pater vivebat neque minore cura et sollicitudine otio eorum et tranquillitati commoditatique prospiciebat. Orbatus est praecipue patre suo noster hic sacerdotum ordo, in quem quam suaviter effusus, quantis eum beneficiis complexus fuerit sanctus ille Rex, cum tibi, quem non Regni magis quam morum virtutumque paternarum successorem esse confidimus, tum ceteris omnibus testatius est, quam ut pluribus a me commemorari sit necesse. Iure itaque merito summus ex eius morte maeror ad nos veniebat, cuius plusquam paternam in nos benignitatem et clementiam experti saepe sumus: quem nos tamen non privatas magis ob res nostras summa observantia coluimus et ereptum nobis tantopere doluimus, quam quod ea in illo Dei munera non sine stupore quodam conspiciere licuit, nullum ut illi parem nostra haec saecula tulisse videantur. Quis enim est non modo Regum aut Principum, verum etiam privatorum hominum, qui prudentia, qui gravitate, qui constantia, qui splendore, qui liberalitate, qui clementia, qui iustitia, qui animi magnitudine, qui pietate, religione, sanctimonia cum illo comparari possit? Hic illius virtutibus effectum est, quod summam in toto terrarum orbe non sibi magis, quam universo nomini Polono gloriam comparavit; quod apud Reges omnes et Principes non modo Christianos, verum et barbaros auctoritatem tantam consecutus est, quantam post hominum memoriam Regum Poloniae habuit nemo, ut vel umbra illius ad protegendos nos sufficere videretur; quod admirabili quadam felicitate in bellis gerendis usus est. Quae cum non nisi invitus unquam et gravi necessitate compulsus susceperit, non fere nisi optatos eorum exitus est adeptus. Testantur hoc tot triumphi, quos ex Moschis, quos ex Tartaris, quos ex Valachis, quos ex devictis aliis etiam quibuscunque, qui cum bello lacescere ausi fuissent, et crebros et insignes ac sempiterna memoria dignos reportavit. Quos nihil est, quod virtuti nostrae, quod militum robori, quod rei militaris scientiae adscribamus, quibus rebus hostes nostros nonnunquam superiores fuisse recordamur. Sed pietate in Deum, sed religione, sed plena in Christum fiducia fuit sanctus ille Rex noster cunctis superior. Solius ergo Christi beneficio, non humano aliquo praesidio, quo saepe destitutus esse videbatur, tot res tam praeclaras gessit, tot difficultates superavit, tot de suis hostibus memorabiles victorias reportavit, quarum in hoc etiam templo praeclara videre licet monumenta. Neque enim proelium ille memorabile confecit unquam, quin superatis hostibus optima spolia Deo dicaverit, ad quem laudem et gloriam rei gestae transtulit: usque eo nihil sibi sed Divinae Maiestati tribuebat omnia, cuius quo maiora beneficia agnoscebat, hoc in ministros eius plura dabat egregiae suae voluntatis praeclara documenta. Sciebat ille, cum esset iudicio singulari praeditus, nos quoque sacerdotes eadem qua ceteros infirmitate praeditos esse, cum eadem ex carne compacti, eodem in mundo commorantes, iisdem Sathanae simus insidiis opportuni; sed propter vitia personarum committendum non esse putabat, ut suum sacro Ordini honorem non tribueret. Itaque non quod essemus nos (homines enim sumus et hoc ipso nomine peccatores), verum cuius ministerio fungeremur attendendum existimabat. Et sicut quem diligit aliquis, eius etiam catello benigne facit, sic ille cum summo in Deum amore ferretur, nos, catellos potius quam idoneos Dei

ministros, hoc solo, quod ministri Dei vocemur, paterna sua benevolentia prosequabatur: iura nostra, privilegia, immunitates, tanquam non nobis, verum ipsi Deo concessas, mordicus tuebatur. Neque enim ignorabat ministris suis Deum dixisse: „Qui vos recipit, me recipit; qui vos spernit, me spernit“². Et ad Samuelem: „Non te spreverunt, sed me, ne regnem super eos“³. Itaque illatam eis iniuriam Deo ipsi illatam esse interpretabatur.

Tali ergo patre, tam benefico patrono iuriumque nostrorum et immunitatum propugnatore cum orbat, cum eius iam praesidio destituti simus, facile quivis opinari potest, qui luctus noster eo mortuo, qui maeror, qui squallor fuerit. Sed huius nostri tanti doloris non alia nobis levatio maior contingere potuit, quam quod te ad nos incolumem venisse videmus, quem, ut initio dixi, non Regni magis ditionumque paternarum, quam probitatis illius morumque sanctissimorum successorem et esse et fore persuasum habemus. Quamobrem adventum ad nos incolumem ego tibi et meo et sacerdotum meorum nomine gratulor; atque ut ingressus hic in Regnum tuum et ecclesiam hanc nostram felix, faustus et fortunatus tibi sit, Deum precor; simul tanquam pastor et Episcopus huius loci te hortor et moneo, supplex etiam oro et obtestor, ut non ipse modo a luctu tibi temperes, in quem gravissimum incidisti, verum et nos maerore nostro leves, cuius aequa nobis tecum pars est. Tu enim solus es, qui mitigare dolorem nostrum possis, mortalium praeterea nemo. Nam quod defuncti sancti patris non tui magis quam nostri vicem doleamus, nihil est, quem certo et indubitato credimus beatam nunc in caelo vitam agere. Nostrum est hoc malum, nostrum incommodum, nostrum detrimentum, quod his temporibus difficillimis ereptus ille nobis est, in quo solo secundum Deum salutis nostrae et fortunarum praesidium omne nobis fuit constitutum. Quare nostram, non illius vicem angimur. Hunc tu animi nostri cruciatum solus es qui mitigare, solus es qui lacrimas ab oculis nostris abstergere possis. Idque non alia re, quam si — quod facturum te speramus omnes, optamus quidem certe — sancti patris nostri vestigia fueris persecutus, ut illum ex nostro coetu sublatum scire magis quam sentire queamus. Quamobrem, Serenissime Rex, quando soli tibi potestatem hanc Deus concessit, non a tuis modo, verum et a nostris oculis fletum abstergito talemque te praesta, qualis fuit sanctus ille pater tuus: tuus natura, noster beneficiis. Ac alii quidem ad alias te virtutes aemulandas oratione sua inflammabunt: ego et loci huius et personae, quam sustineo, memor non aliud te hortabor et orabo, quam ut — quod te facere et deinceps etiam semper facturum non dubitamus — aequae pure ut ille parique cum laude constantiae religionem colas. Quod cum feceris, cum debitum honorem Deo tribueris, fieri non potest, quamlibet indigni simus, quoniam tamen Dei ministri sumus, quin propter illum, pro quo legatione fungimur, ob hoc ipsum legationis munus gratia nos tua benignitateque Regia prosequaris ac sancti parentis maiorumque tuorum exemplo nos cum iuribus, privilegiis et immunitatibus nostris tuendos et defendendos suscipias. Sic tibi Christus, cuius nos indigni ministri sumus, velit esse propitius ac non facta modo, verum et cogitata tua secundet omnia. Sic te viva illius⁴ membra, quorum reliquias debita veneratione prosequutus es, suis apud illum precibus adiuvent; quas et nos pro tua salute et dignitate proque felici Regni tui statu supplices fundere nullo unquam tempore intermittemus, quo te Deus paternis vestigiis incedentem eadem qua ille apud omnes, etiam externos, aucto-

ritate eademque felicitate Regnum hoc gubernantem ad eosdem etiam annos in summa tranquillitate faciat pervenire.

Hosii Opp. (Colon. 1584) II, 154 ep. 8.

¹ Hoc die, non „circiter Cal. Maii“, ut tradunt Orzechowski Ann. p. 14 et Bielski, venit Sigis. Aug. Cracoviam post mortem patris; d. 18 Mai enim Capitulum Cracov. Philippo Padniewski Cantori Crac. commisit „munus salutandi atque diserta oratione excipiendi“ Regem „pro sepultura paterna et imperio Regni acceptando venientem“, eidemque P. mandavit, „ut se pro die Iovis proximo (24 Mai) pararet.“ Act. capit Crac. Oratio autem Padniewski exstat in Corp. Nar. 66, 45. ² Matth. 10, 40; Lucae 10, 10. ³ I Regum 8, 7. ⁴ sc. S. Stanislai, ad cuius reliquias Reges Ecclesiam Cath. Cracov. ingredientibus precari solebant.

289. Iunii 25 Cracoviae.

Hosius Martino Cromero Canon. Cracov. Custodi Vislicen.
Mtis. Regiae Secretario et Oratori ¹.

(De concione Episcopi Camenecensis.)

S. Mitto tibi Sabini litteras. D. Archiepiscopus ² dicitur ad iusta ³ non esse venturus, nescio quo suadente; quae causa fuit, quod illa ⁴ manu mea ut scriberem iussit Rmus. Dnus. ⁵ Magnam ea res offensionem pariet. Venit huc Episcopus Camenecensis ⁶, praedicavit heri; invectus est graviter contra genimina viperarum, scribas et phariseos: contra milites prope nihil, minus contra publicanos et meretrices. Herodem gravius aliquanto est insectatus. Praestare dicebat, coniuges ut essent sacerdotes, quam scortatores aut adulteri ⁷. Sed se nihil tamen decrevere. Bene vale. Vix haec licuit. Cracovia postridie D. Ioannis. Tuus ex animo Hosius.

B. Jagel. MS. 60 f. 603, chirogrph.,

¹ Ad Papam Paulum III circa 14 Iunii misso, Theiner II, 633, 636; Raynald, ad a. 1548 N. 83 et Ciampi, Bibl. crit. II, 28, 32. ² Gnesnensis, Nic. Dzierzgowski. ³ Sigismundi I. ⁴ N. 290. ⁵ Maciejowski. ⁶ Leonardus, cf. N. 229. ⁷ De eadem re scripsit Dantisco Matthias a Makolin, Praepositus Trocensis, Secretarius Regis d. 29 Iuni (MS. 1599 B. Czart. chirogrph.): „Princeps noster diebus communibus ad funus patris sacra audit, diebus vero dominicis et festis in templis, ac primis etiam et secundis vespers solet interesse; verum male habet Rmum. Epum. Cracov. et nos omnes, quod R. D. Leonardus Epus. Camenecen. in concione sua die Ioannis Baptistae non satis apposite Episcopos et sacerdotes primum phariseis, deinde vero progeniei viperarum comparavit. Dixit item satius esse Episcopos et sacerdotes uxoratos quam adulterari et scortari etc. Ecce, inquit, Zacharias uxorem habuit; multa et alia parum certe digna est locutus. Bonus pater citius quam par erat ad sepulchrum venit et videtur auram popularem captare spe Episcopatus pinguioris potiundi, immemor continentiae, quae Deo in sacerdote gratior est quam matrimonium. Sed hodie Lucas concionator doctus et prudens ac divina memoria Leonardi missam celebrantis perargute sententiam excussit et redarguit severe. Spero Rmum. Epum. Cracov. (nisi ita mitissimus esset) pro officio suo haec omnia temperaturum.“ Cf. N. 291.

290. Iunii 26 Cracoviae ¹.

Hosius nomine Maciejowski Martino Cromero.

(Mittat Summus Pontifex nuntium suum in Poloniam.)

A me fiunt hic omnia diligenter, ut S. Sedi Apostolicae qui debetur honos habeatur. Sed quam sim hac in re ope aliorum destitutus, deinde qui sint hic

motus concitati, non opus est locupletiore teste quam sitis vos. Quamobrem agitis meo nomine cum Rmo. Dno. Cardinale Protectore², quo auctoritatem suam interponat, quo mittatur huc aliquis a Sanctissimo Domino nostro, qui nostros in fide et auctoritate Sedis huius retineat. Virum aliquem gravem, doctum, prudentem, qui ab omni levitate, ab omni sit cupiditate remotus, mittendum censerem. Ostendat Sanctissimus Dominus noster sibi Regnum hoc esse curae; nam si omnem nostri sollicitudinem abiecerit, metuendum est, ne qua fiat mutatio.

B. Jagell. MS. 60 f. 1151, postscriptum manu Hosii ad quasdam litteras commendaticias Maciejovii, alia manu scriptas.

¹ Haec tamen priusquam N. 289 scripta videntur.

² Alexandro Farnesio, N. 177.

391. Iunii 29 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(De causis iudicialibus privatis; quae a Caesare sint expectanda; de matrimoniis Reginarum; de sepultura Regis et Comitum; de connubio Regis eiusque consiliis; de Hymnis Dantischi; de Alexandro.)

Paulo antequam R. Dnis. V. tabellarius hic venisset, obtentum fuit mandatum in causa Melchioris et Cornelii¹, cuius exemplum mitto. Sed quantum video, non expectato mandato fecit Magistratus Gedanensis executionem. Intelliget autem ex hoc exemplo R. Dtio. V., quod delatum hoc sit, Cornelium actionem de periurio prosequi noluisse; an ita se res habeat, nescio. Mandatum autem est Senatui, si intra mensem non esset actionem prosecutus, ut fieret executio. Iam cum Gedanensibus transactum est; de Elbingensibus et Thorunensibus spem nullam video. — Quae attulit Orator² ex Comitibus Imperii, mitto manu mea fideliter ad verbum descripta³; non conveniunt cum iis, quae inde scripserat: nulla ibi fit mentio suspensionis annuae, mihi quidem contrarium videtur. Sed haec viderint alii, quam bene confecta sit haec legatio; ego quod sperem ex hoc responso, non habeo. Pax certa nulla, nisi quod D. Cardinalis Augustanus⁴ sollicite scripsit admodum et ad Regiam et ad Reginalem Mtem. et ad Rmum. Dnum.⁵, ut cum Austriae domo pax retineretur mortuo sancto Rege nostro. Unde coniecturam facimus illis quoque pacem esse cordi. — Venturi huc dicuntur Dux Brunsvicensis iunior⁶, qui Caesarea Mtis. personam sustineat in exequiis cohonestandis, et Albertus iunior Marchio Brandeburgensis⁷. De hoc certi iam sumus, de altero illo nondum certo cognovi. Ceterum non recusant Principes nostri⁸, quominus dent Hungariae Reginam⁹ in matrimonium Duci Bavariae¹⁰; inter virgenes natu maximam¹¹ Alberto Marchioni, proximam¹² Duci Brunsvicensi iuniori. Fortasse succedent haec matrimonia¹³. — De sepulturae die¹⁴ iam non ignorat R. Dtio. V. Comitum sequentur ad diem Divi Laurentii¹⁵. Vilmensium rerum quod mentionem non facio, ne moleste ferat R. Dtio. V., nam ex aliis ut cognoscat malo¹⁶. Dicitur illa¹⁷ aegrotare et quidem periculose. Culpa, quae fuit collata in Rmum. Dominum¹⁸ et D. Castellanium Cracoviensem¹⁹, eius auctores alii iam comperti sunt Palatini duo²⁰. Sed haec scribant alii: ego gaudeo Rmum. Dominum meum hac esse suspitione liberatum, qua praeter suam culpam premebatur.

Novarum hic rerum nihil est. Audio multa isthic circumferri, sed apud nos, Deo sit gratia, tranquilla sunt omnia. Regia Mtas. promittit se in omnibus vestigia Divi parentis sui persequi velle et in eadem fide ac religione, qua illa, perpetuo

permansuram. Confirma hoc Deus, confirma hoc Deus. — Libellus ²¹ R. Dnis. V., quem huc misit, quod bona cum illius venia dixerim, probatur mihi magis quam ulla scripta illius alia, quae adhuc videre mihi contigit; ac indigna mihi res videtur auctoris nomen suppressi. Est iam sub prelo, sed in primo quaternione, qui nondum est sub prelum missus, vix continere me potero, quin prodam nomen R. Dnis. V. Nihil tamen faciam, nisi quod iusserit Rmus. Dnus. meus Cracoviensis. Scilicet quae minus fuerunt Episcopo digna, nomen auctoris praetulerunt; hoc opus unum omnium Episcopo dignissimum absque nomine prodibit in lucem, quasi pudeat Episcopum tam pie, tam sancte, tam docte, tam Christiane scripsisse. Vix haec ferre potero; sed fiat, quod iudicaverit Rmus. Dnus. Cracoviensis. — De vicino ²² nihil is (!) eiusmodi auditur; quin ex iis, quae proxime scripsit, apparet, quod non sit extra metum. De D. Caspare ²³ nihil huc allatum est hactenus. Et venerunt huc proxime duo ex Urbe, quorum unus ab Alexandro ad D. Doctorem Ioannem ²⁴ litteras attulit, a D. Caspare prorsus nullas; hoc tamen narrat: esse illum incolumem, venire huc decrevisse, sed fore ut adventum eius Alexander praevertat. Sed de adventu suo nihil scribit Alexander, quin queritur adversam hic sibi fortunam esse, Romae se dicit prosperiora sperare omnia. — Haec scripsi, cum ex capite graviter admodum laborarem, scripturus plura, nisi metuerem periculum gravius. De annuo mihi misso agam gratias. Relictae viduae Dni. Schewka, quoad fides et religio mea patietur, praesto lubens adero ²⁵, sed omnis causarum cognitio ad Comitata reiecta est, in quibus proculdubio plurimum erit negotiorum. Deum precor etc. Cracovia III Cal. Iulii.

B. Czart. MS. 1618, f. 599, chirograph., i. d.: „X Iulii“.

- ¹ Cf. N. 281. ² Łaski Stanislaus, Palat. Siradien. ³ Dogiel, IV, 323. ⁴ Otto Truchsess. ⁵ Maciejowski. ⁶ Henricus. ⁷ in Culmbach. ⁸ Rex et Regina mater. ⁹ Isabellam. ¹⁰ Ottonem Henricum, Comitem Palatinum Rheni (vel fratrem eius Philippum, qui tamen iam 4 Iulii 1548 mortuus est) proculdubio putat, qui nepos sororis Sigismundi I Hedvigis erat hoc tempore Dux Neoburgensis in Bavaria; nam ambo Duces Bavariae, Guilelmus et filius eius Albertus, habebant hoc tempore uxores. ¹¹ Sophiam. ¹² Annam. ¹³ Cf. N. 280. ¹⁴ Qui constitutus est d. fest. S. Iacobi, 25 Iulii. ¹⁵ 10 Augusti. ¹⁶ Cf. N. 287. ¹⁷ Barbara. ¹⁸ Maciejowski. ¹⁹ I. Tarnowski. ²⁰ Quosnam putet, nescitur. ²¹ Hymnorum, cf. N. 292. ²² Duce Prussiae. ²³ Hannovio. ²⁴ Cf. N. 66. ²⁵ Cf. N. 276, 278.

292. Iulii 8 Cracoviae.

Hosius Episcopo Cracov. et Cancellario Maciejowski.

(Praefatio ad librum Hymnorum Dantisci.)

Pervenit in manus meas libellus hic hymnorum ad imitationem Prudentii conscriptus a viro quodam pio et docto, qui modestiae causa nomen suum edidit. Quem ego cum legissem, dignum iudicavi, qui manibus omnium versaretur, quibus pietas cordi est, ad quam vehementer libellus hic excitare videtur. In quo memoria Christi beneficiorum omnium ita sub oculos subicitur, ut quisquis legerit diligentius, non possit eius amore singulari non accendi, a quo se tantis beneficiis immerentem — quid dicam immerentem? immo vero extrema quaeque supplicia merentem — adfectum esse recolit. Est autem haec admirabilis et stupenda quaedam mutatio, dextrae excelsae opus, quod qui libelli huius auctor est, is eadem aliquando fuit infirmitate praeditus, qua sumus nos. Nam et iuvenis ab

iis, quae aetas illa fert, non abhorruit et bonam aetatis suae partem in Aula consumpsit, cuiusvis rei potius quam virtutis magistra, ita ut longe tum ab illo distaret, quem eum nunc esse videmus. Dicas ex Saulo Paulum, ex persecutore factum apostolum. Nam ut nos vita nunc nostra persequimur Ecclesiam Dei, ita et ille persecutus est olim. Tandem vero misericordia Dei non postremum honoris gradum in ea consecutus, exiit veterem hominem, novum induit, et quanto seculi quondam, tanto nunc Christi amore exarsit, ut non alia magis in re adfecta in hac et aetate et valetudine sua, quam in iugi Christi beneficiorumque meditatione versetur. Quod non ex iis, quae scribit modo, verum etiam ex eo colligere licet, quod nullum prorsus diem intermittere dicitur, quo sacris non operetur, quo tremendum illud sacrificium non peragat, in quo omnia simul Christi beneficia repraesentantur. Quis ergo est, qui iudicare deinceps audeat servum alienum, cum quem certum nunc etiam sit multis esse peccatis obnoxium, qualis ad vesperam sit futurus, certum esse queat nemini? — Sed ut ad libellum redeam, de quo mihi fuit initio sermo institutus, cum nihil in eo repertum esset, quod non pie, sancte, catholice scriptum videretur: quamvis auctoris nomen edi maluissem, quando tamen sic ei visum est, ut anonymus in lucem prodiret, feci satis voluntati eius ac suppresso auctoris nomine typis libellum excudendum curavi. Quoniam vero summa Celsitudini tuae cum auctore libelli necessitudo intercedit, cum hac de caussa tibi potissimum eum dicandum putavi, tum quod solus tu esse videris in republica ecclesiastica Regni huius, cui hoc genus scripta merito dicari debeant. Quandoquidem tibi prae ceteris curae est, ut sana in Ecclesia doctrina retineatur. Quam etiam ob causam e superiore loco non raro Dei voluntatem in domo Dei explicas ac pro virili tua contendis et elaboras, ut propagetur Evangelium Christi, quod non in verbis scripturarum sed in sensu, non in superficie sed in medulla, non in sermonum est foliis sed in radice rationis. Deum precor, ut pios et sanctos conatus tuos provehat, quo possis motus citatos et fluctus, quibus operta propemodum est Ecclesiae navicula, sedare illius virtute, qui dormiens excitatus „comminatus est vento et dixit mari: Tace, obmutesce: et cessavit ventus“¹. Quam nobis non pro nostris meritis, sed pro gratia sua et misericordia concedere dignetur, qui solus imperat ventis et mari et oboediunt ei; qui te diu nobis servet incolumem felicemque. Cracoviae, VI. Id. Iul. MDXLVIII.

e libro: „Hymni aliquot ecclesiastici ad imitationem Prudentii“, Cracoviae ap. viduam Vietor, 1548; iterum ed. Boehmius, l. c. (v. N. 57) p. 181, tertio ed. Fr. Hipler l. c. (v. ibid.) p. 293.

¹ Marci 4, 39.

293. Iulii 11 Cracoviae.

Hosius nomine Maciejowski M. Cromero.

(De iure patronatus ad Custodiam Plocensem.)

S. Mtas. Regia donavit mihi iuspatronatus ad Custodiam Plocensem¹. Vellem confirmationem eius isthic expediri. Patroni sunt: ego, Dni. Lublinensis, Radomiensis, Malogostensis Castellani². Exemplum donationis mittam postea.

B Jagell. MS. 60 f. 1011; postscriptum manu Hosii ad litteras Mac. alia manu scriptas, quibus „marsupia aliquot nigra“ emere sibi, „simul et Cardinalium titulos³ curare“ mandat.

¹ Quam hoc tempore Andreas Czarnkowski, Scholasticus Cracov., obtinebat, cf. N. 213.

² Stanislaus et Bernardus Maciejowscy, fratres, et Ioannes Leżeński maritus sororis Epi. Crac. ³ Cf. N. 284.

294. Iulii 11 Cracoviae.

Hosius Martino Cromero.

(*De concionibus Lucae praedicatoris et Leonardi Episcopi Camienecensis.*)

S. Tenere me non possum, quin ea tibi scribam, quae hic acta sunt. Die SS. Apostolorum Petri et Pauli¹ praedicavit Lucas²; locum illum: „Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam“³ de Petro interpretatus est; super eum Ecclesiam aedificatam esse multis sanctorum doctorum testimoniis comprobavit. Operabatur tum sacris Camienecensis Episcopus⁴. Quoniam vero Lucas nonnihil eos perstrinxerat, qui cum sint ordinis nostri, videntur parum esse constantes in sana doctrina suisque sermonibus efficiunt, ut vacillet fides in audientibus, se perstrictum existimabat⁵: itaque per totum sermonem visus est quasi refellere omnia, quae diceret Lucas de primatu Petri. Quin etiam accessisse dicitur postea procures et contraria loca ostendisse, de Christo non de Petro Evangelii locum intelligendum esse. Quamvis id a se factum esse negavit, praeterquam obiter apud unum Primatem: sed petivit sibi tamen facultatem dari praedicandi die Visitationis⁶. Quam ne daret Rmus. Dnus.⁷, cum aliis nonnullis vehementer ego contendebam; sed metuebat is, ne maiores motus excitarentur, si negasset: permisit itaque. Pridie Visitationis ascendit iterum Lucas et apertius etiam invecus in Episcopum Camienecensem, graviter admodum ea tutatus est, quae nudiustertius dixerat de primatu. Erat ingens metus, ne postridie si contrarium praedicasset Episcopus, schisma fieret. Rmus. Dnus. in vespertinis precibus in eo loco, ubi convenire nos solemus, quem Capitulum vocant, egit multis verbis cum Episcopo, ne quid postero die secus praedicaret, quam esset in Ecclesia Dei receptum. Promisit ille, se ne verbo quidem primatus mentionem esse facturum. Fuit incredibilis hominum concursus: schisma enim fore sperabant omnes. Sed temperavit sibi tamen Episcopus: gessit se modeste satis, nisi quod more suo de veritate multa. Lucas factus est exosus omnibus, ita ut conspuatur propemodum; Leonhardus contra in magna gratia; quem tamen a nostro prohibitum dicunt, quod sentiret praedicare noluisse. In hunc usque diem de primatu isto passim disputatur: nihil apud plerosque rationes, nihil valent auctoritates. Nisi nos Deus respexerit, ingens est periculum: nam qui Christi locum in terris obtinet, ei sic dicitur placere Placentia⁸, ut prae una illa facile contemnat omnia; neque pertinere ad se putet, si bona pars orbis deficiat a fide, dum ipse modo Placentia potiatur. Haec ego in summis occupationibus meis tecum esse communicanda putavi. Cracovia V Idus Iulii. Tuus Hosius.

B. Jagell. MS. 60, f. 45, chiograph.

¹ 29 Iunii. ² „1546 die Veneris 18 Decembris. Officium praedicationis et denuntiationis verbi Dei in hac ecclesia Cathedr. Crac. primum et praecipuum ex cessione seu alias ad dignitatem Episcopatus Camenecensis sublimatione Rmi. in Chr. patris Dni. Doctoris Leonardi a Wyssegrad D. gr. moderni Epi. Camen. et immediati ecclae. praedictae Crac. praedicatoris vacans, Rdi. et Vles. Dni. Capitulares superscripti, voluntati Rmi. Dni. Samuelis Dei gr. Epi. sui Cracov. sese conformantes eidemque consentientes, Venerando et Eximio viro Dno. Lucae Aquilino S. Theologiae Baccalaureo, actu presbytero et in ecclesia parochiali S. Mariae in Circulo Crac. Concionatori, utpote homini eruditione et vitae exemplaritate ac facundiae gratitudine praestanti et excellenti, ibi tunc praesenti, ex unanimitate suffragiorum dederunt et contulerunt atque eundem ad hoc ipsum officium praedicationis solenniter electum assumpserunt et designaverunt, gratiam illi, favorem et patrocinium

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

suum quantum pro interesse Capituli in omnibus promittentes. Quod vero ad habitationem eidem Dno. praedicatori competentem conducendam et providendam attinet, responderunt id primarie ad onus et officium pastorale Rmae. illius Dnis. pertinere et proinde paratum esse eius Dnem. Rmam. praestare solutionem ex thesauro suo ab habitatione, quam ubicumque competentem pro se Dnus. Lucas concionator conduxerit et ordinaverit. Et eo audito ipse Venerandus Dnus. Lucas actis gratiarum actionibus illarum Dnibus. Rdis. officium praedictum praedicaturae non gravatim (praemissa tamen non mediocri sui extenuatione) in se suscepit atque eidem sese pro virili et ingenii sui tenuitate cum adiutorio gratiae Dei satisfactorum promisit atque recepit.⁴ Acta actorum Capit. Crac. MS.
³ Matth. 16, 18. ⁴ Leonardus, cf. N. 229. ⁵ Cf. N. 289. ⁶ B. V. Mariae, 2 Iulii.
⁷ Maciejowski. ⁸ Quae post mortem Petri Ludov. Farnesii, a coniuratis 10 Sept. 1547 occisi, ab exercitu Imperatoris occupata est.

295. Iulii 19 Heilsbergae.

Dantiscus Hosio.

(Nuntios Magistratus Elbingensis commendat.)

Quid nomine spectabilis Magistratus Elbingensis R. Dno. Cracoviensi scripserim, ex litteris meis Dtio. V. intelliget. Habet haec civitas aliquot, qui ex nulla causa eam insectantur et apud S. Mtem. R. deferunt, ita ut magnum illi odium, cum tamen nulli unquam obfuerint nec debitam iustitiam denegaverint, conciliarint. Quam vero molestum sit ob innocentiam odium et offensam Domini sui incurrere et ferre, Dtio. V. iam perspectum habet et ex nuntiis dicti Magistratus, quos Cracoviam ad exequias Regiae Mtis. ablegarunt, fusius intelliget; illis ne desit opera sua, sed ut eos contra omnes adversarios defendat, quo in gratia S. Mtis. R. dicta civitas permanere possit, plurimum rogo Dnem. V., quae feliciter valeat. Datum ex Arce nostra Heilsberg XIX Iulii.

Arch. Ep. Frauenb. D. 70, f. 373, comment. inscript.: „Doctori Hosio“.

296. Iulii 19 Heilsbergae.

Dantiscus Hosio.

Filium „famati“ Ioannis a Lohe olim Consulis Elbingensis commendat, ut illum in Aulam Regiam proficiscentem Hosius „servitio suo applicet.“

Arch. Ep. Frauenb. D. 70, f. 373, comment.

297. Iulii 26 Cracoviae.

Oratio funebris S. Maciejowski

quam habuit in funere Sigismundi I, per Hosium composita.

In hac longissima oratione quamplurimis S. Scripturae locis repleta Sigismundus I ille vir fuisse ostenditur, ad quem verba Eccli. 31, 8—10: „Beatus dives, qui inventus est sine macula“ etc. prorsus sint referenda. Primum celebratur nobilitas generis illius: „qui Rex ipse, Regis fuit filius, quattuor Regum nepos, trium Regum frater, Regis et Reginae patruus, Regis socer, Regis et Reginae pater, Reginae magnus patruus: ut sive sursum vertas oculos sive deorsum sive in quamcunque partem vertas, nihil nisi Reges videas“; omnesque affinitates et cognationes enumerantur, tum divitiae, quae illi erant: quibus tamen nihil fretus omnem fiduciam suam in Deo collocabat. Itaque praedicantur virtutes eius: prudentia,

fortitudo cum pacis amore coniuncta, liberalitas (cuius testimonia proferuntur „impensae factae in legatos, qui de componendis Regibus Christianis non semel missi fuerunt“, „pecuniae in militem in finibus alendum“, „in sarcienda damna“ Turcis et Tartaris illata, in munera Tartaris danda, tum dotes sororibus numeratae et multae magnificae „substructiones“ in Regno), patientia, temperantia, verecundia, abstinencia (hoc loco ieiuniorum utilitas demonstratur), clementia, mansuetudo, modestia (qua ductus „nihil sibi iuris vendicabat in Dei ministros“ sed „quod ab ilis esset decretum reverenter exequabatur“). Ante omnia vero celebratur iustitia eius et fides, praesertim recta fides catholica, spes in Christo atque caritas Christiana cura pro omnibus cum suis tum Regibus et Principibus Christianis; rectus assiduusque cultus Dei eiusque Sanctorum, honor sacerdotibus habitus, contra haereses vigilantia et zelus, cuius argumento edicta eius afferuntur. Itaque explicatur series eorum, quae demortuo Regi a Deo sunt concessa „bona corporis, bona fortunae, bona animi:“ vita longaeva, multae de hostibus victoriae, quae enumerantur, magnorum Regum amicitiae, praesertim cum domo Austriaca, mors felix (quae pluribus describitur), quam proculdubio vita aeterna in sedibus beatorum sequetur. Denique adfertur solatium Regi Sigismundo Augusto primum, tum Bonae Reginae, cuius amor in defunctum maritum celebratur, deinde filiabus Regiis, Caesari et Regi Roman., quorum aderant Oratores, et reliquis, qui aderant, Principibus (h. e. Duci Prussiae et Alberto Marchioni Brandenburg.); adfertur etiam solatium Archiepiscopo Primati Regni omnibusque sacerdotibus post amissum tantum patronum, pro cuius salute preces facere (quarum utilitas demonstratur pluribus) incitantur; item ceteris Regni proceribus et Consiliariis atque omnibus equestris ordinis viris.

Oratio haec, quam Rescius in Opp. Hosii edidit, II f. 462 — 478, invento proculdubio in H. adversariis commentario illius manu scripto, erat iam antea ter edita, nulla tamen Hosii mentione facta:

1. *Sermo habitus per Rmum. in Chr. patrem Dnum. S. Maciejowski, Eppum. Cracov. et R. Pol. Cancellarium in funere Sermi. Dni. Sigismundi I Regis Polon.* etc, sine loco et anno (Cracoviae proculdubio ap. Unglerum) 8vo., pag. numeris non sign. 116.

2. *De Sigismundo I Rege Polon. duo panegyrici funebres dicti Cracoviae in eius funere, nempe Sermo Samuelis Eppi. Crac. et R. Pol. Cancell. — Oratio Martini Cromeri*, ed. Ioannes Cochlaeus; Moguntiae „denuo impressit“ Fr. Behem, 1550, 8vo., fol. 166 (pag. 332).*

3. *Versio Germanica „Ein Epistel und Sermon des Gotseligen Bischoffs Samuelis zu Crackaw, Obersten Cantzlers des Kunigreichs zu Poln, Vom Leben und Tugenden des Kunigs Sigismundi, der ein bewert Exempel und Spiegel gewest ist aller Tugenden und eines rechten Christlichen Lebens. Zu St. Victor bei Meintz drucks Frantz Behem im Jar 1551“, 8vo. pag. numeris non sign. 192.*

Quae omnes editiones hoc differunt a Resciana, quod in eis ipsam orationem praecedat epist. Maciejowski ad Sig. Aug. Regem Cracoviae XI Cal. Septembr. (22 Augusti) 1548, in qua inter alia legitur: „...de promulgando sermone hoc cum a nobis initio conscriptus fuisset, minime nos cogitasse, quandoquidem vernacula lingua habendus erat, ita ut habitus etiam est“ etc (cf. Orzechowski, Annales p. 17 ed. Dział.); sequitur vero excusatio defuncti Regis, si quem imprudens offendisset, qui quasi ipse ore Cancellarii sui id sibi condonari petit. — Mecherzyński, *Historia wymowy pol. II* 530 sq., qui orationis huius pauca fragmenta in polonicum transtulit, eam a M. polonice compositam, a H. tantum in latinum versam putat; id quod tamen verisimile non videtur. Non solum enim eadem sententiae eademque verba, quae in aliis H. epistolis vel orationibus, in hac quoque repetuntur, sed etiam ipse Maciej. in praedicta epist. sua ad Regem hanc orat. ita, ut primum scripta erat, editam esse disertis verbis dicit. Itaque eam ab H. latine compositam fuisse, ut a M. polonice pronuntiaretur, non est dubitandum.

Ceterum notandum est, omnia fere, quae hac oratione continentur, inveniri etiam (melius tamen disposita elegantiusque expressa) in Cromeri oratione in funere Sigismundi I, quae primum Cracoviae 1548, tum Moguntiae 1550 (vid. supra 2) deinde unacum Cromeri Historia („de origine et rebus gestis Polonorum“) anno 1555, 1558 et 1589 atque in Pistorii Polon. Hist. Corpore III. 15 sq.

edita est; cuius orationis Cromeri etiam Polonica versio typis impressa dicitur, sed nullum eius exemplar hodie exstat; alia vero Polon. versio a Włyński facta in MS. asservatur, e quo aliquot fragmenta publicavit Mecherzyński, *Historia wymowy pol.* II, 551 sq. — Cromeri oratio quamvis inscripta sit: „Cracoviae habita ad VII Cal. Augus. 1548“, epistola vero dedicatoria ad Sig. Aug.: „Cracoviae nono Cal. Aug“, tamen neque tum revera habita est, neque Cracoviae hoc tempore scribi potuit, cum Cr. mense Iunio Romam profectus, cf. N. 289, mense Septembri nondum revertisset, cf. N. 304; itaque vel antequam discessit vel postquam revertit scripta videtur.

298. Augusti 21 Cracoviae.

Hosius nomine Maciejowski Martino Cromero.

(*De dispensationibus pro matrimoniis sororum Regiarum Romae impetrandis.*)

Quid isthic per vos curari velit Mtas. Regia, ex instructione vobis missa cognoscetis. Minus erit negotii¹ de eo, qui minor est aetate; grandiori illi non arctior modo propinquitat obstat, verum et quod ab Ecclesia discessit quodque ordinem antea professus fuit, in quo caelibem se permansurum iuravit; quae etsi nullus dixerit, sciunt illi proculdubio. Vos officio vestro fungemini; si quid concesserit Apostolica Sedes, eo utemur; ne quid fiat ea invita, libenter unacum aliis Dnis. Episcopis omnem operam interponam. Videtur pridem actum esse² de matrimonio hoc non modo me insciente et aliis Dnis. Consiliariis, verum ipsa etiam Regia Mte. ignorante. Ego cum languerem a diebus iam aliquot, coram colloqui cum Regia Mte. non potui, sed per internuntios agere necesse habui. Video, quod sumptum facere nollet; laborabitis itaque, ut quam minima pecunia res confici queat, qua tamen parte confici potest. Quoniam vero diutius isthic opinione vestra vos commorari necesse erit, mittit vobis Regia Mtas. aureos centum. Mitto ego exemplum donationis iurispatronatus per Mtem. Regiam fratribus meis factae³, quam confirmandam curabitis, simul et bursas emetis nigras, qualibus uti solent Episcopi, pro usu meo. Cetera quoque curae sint vobis iuxta Regiae Mtis. instructionem. Bene valete. Cracovia 21 Augusti.

B. Jagell. MS. 60, f. 623, archtyp. manu Hosii scriptum, a Maciejowski subsciptum.

¹ In obtinenda dispensatione Apostolica, ut filiabus Sigismundi I nubere Alberto iuniori Marchioni Brandeb. in Culmbach et Alberto Duci Prussiae liceat, cf. N. 291, 329. ² a Regina Bona, cf. Przewdziecki, Jagiellonki V, p. XLIV sq. ³ N. 293.

299. Augusti 22 Cracoviae.

Hosius Dantisco.

(*Hannovium narraturum esse omnia*)

Quandoquidem D. Caspar Hannous[!] ipse proficiscitur ad R. Dnem. V., erit viva quaedam epistola, ut a me scribi multa necesse non sit, cum praesertim itineri me nunc accingam. Narrabit is R. Dni. V., quae tuto litteris committi non possunt; de adolescente etiam, quem mihi commendare dignata est¹, quid constitutum per me sit, dicet, denique totam historiam funebrem² recensebit. Deum precor etc. Cracovia XI Cal. Sept.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 84, chirogrph., i. d.: „III Septbr.“

¹ N. 296. ² iuxta Sigismundo I soluta, cf. N. 297.

300. Augusti 22 Cracoviae.

Hosius Martino Cromero

(*De rebus Cromeri et suis.*)

S. Sum nunc in procinctu, Czenstochoviam ¹ religionis ergo proficiscimur, quare longior esse non possum. Quas decimas curae D. Kiewski ² commisisti, eae quanti venditae sint, ex ipsius litteris cognosces. Vendidit autem is etiam eas decimas, quas a Ioanne meo ³ curari volebas, sed minoris, ut audio, omnes quam anno superiori. D. Sclomowski regressus, ut audio, litteras expedit ad praebendam meam Sczithniczkam ⁴. Itaque non potest fieri permutatio; sed duplex ratio inventa est, qua mihi satisfaceret: aut pensione aut illius loco fructuum reservatione. Utriusque rei scribi instrumentum feci, quod mitto; quae via tutior visa fuerit, eam sequere. Ad fistulam quod mittam, nihil est: exhausta enim crumenam meam soror ⁵, quae nubuit Hieronymo Ber, et frater ⁶, qui ducit uxorem filiam Iosti ⁷. Credes mihi nummum aureum unum aut alterum: sponsor erit Anser ⁸, quem esse nummatum scis. Audio proficisci huc legatum quendam hominem saecularem ⁹; gaudent, qui villis abbatum inhiant, cum esse monachi nolint; sperant enim se quoque fore abbates. Bene vale. Cracoviae XI Cal. Sept. Tuus ex animo Hosius.

B. Jagell. MS. 60, f. 1231, chirogrph.

¹ Częstochowa. ² Cui Hosius cessit ante aliquod tempus suo Canonicatu Cracov.: „1547 die Veneris 15 Aprilis. Ad Canonicatum et Praebendam Ecclesiae Cathedr. Crac. fundi Biezanowska vulgariter nuncupatam ex libera cessione et resignatione Vlis. et Excltis. Dni. Stanislai Hosii iuris utriusque Doctoris, Canonici Crac., eorundem ultimi et immediati possessoris vacantem, Rdi. Dni. Capitulares suprascripti Vlem. Dnum. Albertum Kijewski Varmiensis et Vladislav. Ecclesiarum Canonicum receperunt etc.“ Collatus autem Hosio erat Canonicatus fundi Biezanowska 31 Decembr. 1546, vid. Append. ³ Ioannes vel Hanus Curtius, Hosii negotiorum gestor. ⁴ „1548 die Veneris 17 Augusti. Rdo. Dno. Stanislae Schlomowski Praeposito Calissiensi, Gnesnensi et Posnan. Canonico consensum in regressum, accessum et ingressum, quem ad Canonicatum et praebendam Eccl. Cathedr. Cracov. fundi Sczithnyczka ab eorum possessore moderno Rdo. Dno. Doctore Stanislae Hosio habere se praetendit, a Vli. Capitulo sibi praestari et in scriptis dari petenti atque humiliter postulanti“... etc. Acta actorum Capit. Crac. MS. ⁵ Barbara ⁶ Ulricus. ⁷ Ludovici Decii, Agnetem, cf. Hirschberg: o życiu i pismach Decyusza. p. 69. ⁸ cf. N. 254, 260. ⁹ Hieronymum Martinengo, cf. N. 302.

301. Augusti 22 Cracoviae.

Hosius Tidemano Giese Episcopo Culmensi.

(*Dequadam eius postulatione.*)

Quod a Praeposito ¹ et a me R. Dtio. V. postulavit, quibus id ex causis fieri non potuerit, ex fratre suo R. Dtio. V. procul dubio cognovit. Privilegium pro Culmensi Capitulo D. Caspar ² perfert, qui praesens isthic omnia narrabit et me, qui nunc in procinctu sum, labore scribendi mihi sane hoc tempore permolesto levabit. Opto etc. Cracovia XI Kal. Sept.

B. Saxo-Gothanae MS. 361, f. 28, chirogrph., in dorso: „3 Septbr. 1548 per Io. Hartowski.

¹ Varmiensi, Dr. Ioanne Benedicti, an Cracoviensi, Ioan. Przerembski? cf. N. 251.

² Hannovius.

302. Septembris 7 Sandomiriae.

Hosius Dantisco.

(*Quae cum Nuntio Apostolico de causa Alexandri sint acta.*)

Venit huc nuntius Apostolicus Abbas quidam Martinengus¹, homo mere secularis. Legationis praetextus fuit hic, ut causas diceret, quamobrem Concilium Bononiam translatum esset, ac eo legatos mitti postularet². Sed ego suspicor a Curtisanis conductum fuisse, ut huc veniret: neque enim alia de re ulla diligentius egit, quam ut abrogaretur statutum de proscribendis Curtisanis³; tum et nomine Cardinalis Protectoris⁴ restitui Alexandrum postulavit, non modo in patriam, verum et ad sacerdotia et in bona omnia, quae illi adempta fuerunt. Responsum est saluum conductum datum iri⁵; ut restituatur ad Canonicatum, non esse id Regiae potestatis, quod ea se non ingerit in iurisdictionem alienam, deinde vero, cum iureiurando se Regia Mtas. obstrinxerit, quod acta, privilegia, donationes paternas et id genus alia rata sit habitura, non licere sibi contra iusiurandum suum aliquid facere; sed se tamen ad R. Dnem. V. ea de re scripturam et eius consilio usuram. Reliqua omnia ad Comitata sunt reiecta⁶. Dixit Martinengus hic bis Alexandrum absolutum fuisse: semel ab auditore, iterum a Cardinalibus. Cui ego respondi, quantum tenere memoria potui: quod prior illa absolutio nulla fuerit, a Cardinalibus vero iussus fuerit haeresim abiurare, quod etiam fecerit⁷; post abiuratam haeresim denuo vocatus in iudicium sit tanquam relapsus: quid porro statutum de eo sit, mihi non constare. Vellem adfuisset D. Caspar⁸, facile sermonem illius refutasset. Haec ego R. Dni. V. scribenda putavi. Instructionem, quae data est ad Comitata⁹, mittet R. Dni. V. D. Palatinus Marienburgensis¹⁰. Deum precor etc. Sandomiri pridie Natalis Divae Virginis.

Nuntius Apostolicus iussit sibi describi, quomodo res acta sit cum Alexandro. Quod quoniam R. Dtio. V. cum nepote suo D. Caspare melius novit quam alius quispiam, vehementer cuperem, ut ipsa describi faceret et descriptum huc primo quoque tempore mitteret. Puto enim aliquot hebdomadas eum in Regno commoraturum: nam profectus est ad Mtēm. Reginalem¹¹, inde ad D. Archiepiscopum¹²; a quo cum discesserit, huc ad Rmum. Dominum¹³ redire cogitat.

Arch. Ep. Frauenburg. D. 19 ep. 85, chirogrph., i. d.: „prima Octobr.“ extrema pars epistolae in scheda litteris adnexa est scripta.

¹ Hieronymus. ² Cf. Raynaldus Ann. Eccl. ad A. 1548 N. 82; Relacye Nuncyuszów (Berlin 1864) I, 1. ³ Anni 1540, vid. Vol. leg. I, 561; cf. supra N. 63 adn. 6. ⁴ Alexandri Farnesii, cf. N. 218.

⁵ Theiner II, N. 638. ⁶ Ciampi, Bibl. Crit., II, 293; Theiner II N. 640. ⁷ Cf. N. 243. ⁸ Hannovius. ⁹ Prussiae, Palatino Marienb., cf. Lengnich II, 12. ¹⁰ Achaicius Czema. ¹¹ Ad Borŕam Reginam Varsaviae degentem. ¹² Dzierzowski, cf. Theiner, 639.

¹³ Maciejowski, cf. ibid. 641.

303. Septembris 9 Sandomiriae.

Hosius Tidemano Giese, Episcopo Culmensi.

(*De Nuntio Apostolico.*)

Mandata perferet servitor hic R. Dnis. V. una cum Commissionibus. Galczewski in eo acquiescit, quod R. Dni. V. videtur. Fuit hic Nuntius Apostolicus;

questus est de Episcopis, quod ad Concilium non venirent. Responsum est ei, Mtem. Regiam non impedire, nec paternam impedivisse, quominus qui vellent, quando vellent, quo vellent, proficiscerentur: licere id eis per Mtem. Regiam, quae se non ingerit in eorum officia. Cetera ex Regiae Mtis. litteris R. Dtio. V. cognoscet. Quam Deus diu servet etc. Sandomiria V Idus Septembr.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 86, chirogrph,

304. Septembris 24 Bodzantini¹.

Hosius M. Cromero.

(*Praeceptum illi esse munus, quod ambiret.*)

S. Haec legatio tibi non parum attulit incommodi. Nam quod tu summo studio ambiebas, cuius rei solius causa Regiae Mti. te addixeras, id iam tibi praecipuit alter. Itaque frustra iam laborabis, ut Cancellarius esse queas; munus hoc alii mandatum est. Qui sit ille, divinare te malo, quam ex meis litteris cognoscere; sed neque divinando facile assequeris; in summa: tu iam non es, quod esse volebas². Cetera coram, per litteras enim scribere plura non vacat. Ex castro Bodzantino VIII Cal. Octobr. Tuus Hosius.

B. Jagell. MS. 60 f. 325, chirogrph.

¹ Cf. p. CLXV adnot. c. ² De munere Cancellarii novae Reginae Barbarae procul ullo dubio loquitur: nam eodem fere tempore, d. 16 Octobris, factus est Secretarius sive Cancellarius vel Notarius illius Stanislaus Koszucki vel Koszycki, vid. Baliński, Pisma histor. 1, 156, id quod iam ante aliquot hebdomadas fortasse constitutum erat. Hac re tanto magis Hos. afflictus esse videtur, quod ille K. suspicione de haeresi liber non fuit: „1550 10 Novembris contra quendam Kossiczki, Notarium Mtis. Reginalis alioqui de haeresi vehementer suspectum, eo quod turpissima quaedam et scandalosa scripta et invectiones contra concionem Dni. Doctoris Lucae praedicatoris die festo S. Martini de invocatione Sanctorum habitam confinxerit et inter sui similes aulicos sparserit, inquirendum concluserunt“ (sc. Praelati et Canonici Crac.). Acta actorum Capituli Crac. MS.

305. (*mense Septembri exeunte*)¹ Bodzantini.

Hosius Dantisco.

(*De C. Hannovio, de adventu Barbarae Reginae in Poloniam.*)

Mandatum, quod postulat R. Dtio. V., cum absimus ab Aula, scribi hic non potuit, sed daturum, spero, Dnum. Vicecancellarium². Dno. Caspari cupiebam quidem certe omnia humanitatis officia praestare pro eo, ut debui; sed quod ex animo cupiebam, praestare non potui propter occupationes meas, quae quantae fuerint, ipse locuples testis esse potest. Itaque me vehementer paenitet, quantum illi a me humanitatis est exhibitum: nulla enim prope fuit, quam ille summam merebatur; sed sarcietur alio tempore Deo bene iuvante, quod nunc neglectum est. Quod ille fuerit Varssaviae³, non ignorat Mtas. Regia neque ferre dicitur aequo animo. Siletur nunc de rebus omnibus. Expectamus in horas Rmi. Dni. Cardinalis Augustani⁴ nuntium; is quod attulerit, non erit clam R. Dnem. V. Magna nunc est in Regno tranquillitas, Deo sit gratia. Videntur omnia fore mitiora multorum opinione. De coronatione⁵ nihil explorati habeo, nisi quod ducitur in Novam Ci-

vitatem⁶. Itaque non longe aberit Cracovia: hinc aliquam coniecturam capere licet. Excepta est magno honore. Profecturus erat obviam D. Episcopus Posnaniensis⁷, sed eum iam in procinctu cum esset, febris corripuit non sine periculo. Itaque functi sunt hoc munere: Plocensis Episcopus, Iunivladislaviensis, Russiae et Lublinensis Palatini⁸ et alii non pauci. Deus det laetam catastrophem. Impraesentia quod scribam aliud, nihil est. Deum precor etc. Bene factum, quod huc deflectit tabelarius R. Dnis. V.: nam cum in silvis illis⁹ nemo sit cum Regia Mte. ne secretariorum quidem, frustra ibi expectasset. Ex castro Bodzantino. 1548.

Aureum dedi servitori R. Dnis. V., ut eum Cancellariae isthic offerret¹⁰.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 80, chirogrph., sine die.

¹ Cf. Baliński, l. c., p. 149. ² Nic. Grabia, cf. N. 265 adn. 6. ³ apud Bonam Reginam.
⁴ Ottonis Truchsess. ⁵ Barbarae. ⁶ Korczyn, ad Vistulam. ⁷ Benedictus Izdbieński.
N. 235. ⁸ Andreas Noskowski, Ioannes Kościelecki, Petrus Firlej de Dąbrowica et Andreas Tęczyński; cf. Baliński, l. c. ⁹ circa Radom, cf. ibid. ¹⁰ Proculdubio pro scribendo mandato, de quo supra.

306. Octobris 15 Regiomonte.

Albertus Dux Prussiae Hosio.

Vincentium Anhalt (cf. N. 130, 152) commendat.

Arch. reg. Regiomont., apogrph., lib. Miss. 3.

307. [circa finem Octobris Piotrcoviae].

[Fragmentum orationis ab Hosio conscriptae, quae initio Comitiorum Piotrcoviensium a S. Maciejowski ut Regni Cancellario nomine Regis pronuntiaretur]¹.

(Regem vehementer dolere propter multas caedes et frequentia periuria iisque obviam ire velle „ius cuique suum“ diligenter tribuendo.)

.... Atque haec quidem de externis periculis dicta sunt, de quibus propellendis frustra suscepta erit omnis deliberatio, nisi domi prius res fuerint constitutae. Quoad ‘enim intus hostis est, intus periculum inclusum est, quae spes est foris rem recte geri posse?’ Perfertur ad Mtem. Regiam, ‘tam acerba esse fratrum inter se odia’, ut in apertum etiam bellum erumpant; ‘tantam esse armorum impunitatem, tantam ferri licentiam, ut si iusto etiam proelio decertatum sit, vix tot homines casuri sint, quot occumbere quotannis dicuntur a fratribus suis miserandum in modum trucidati’. Est haec plusquam ferina rabies: nam ferarum etsi proprium est invicem persequi, lacerare, perdere, non fere tamen persequuntur invicem, quae sunt eiusdem generis. Non eandem cautionem adhiberi videt Mtas. Regia inter quosdam ex suis subditis. Sunt quidem eiusdem generis Christiani omnes, qui eundem in caelis Deum patrem invocant et unus^a Christi corporis membra sunt²; sed magis adhuc eiusdem generis sunt, qui uni domino subiecti eadem inter se lingua, iisdem sunt moribus coniuncti. Tantum autem abest, ut ea res

a) MS.: unus

plerosque moveat, ut ne frater quidem a fratre manus abstineat, et 'quem ingenti cum gloria et nullo unquam tempore intermoritura in hostem Christiani nominis gladium stringere licuit, eum in fraterna viscera vibrare ac cum summa turpitudine et insania maximaque Dei Optimi Maximi offensione Christiano sanguine imbuere malit'. Certum est, si qua alia re, caedibus istis praecipue iustam et gravem Dei contra nos indignationem commoveri. Sed ad hoc scelus additur aliud non minus grave. Nulla enim esse dicitur apud multos iurisiurandi religio, ad quod praestandum temere acceditur; cumque apud alias gentes etiam decreto iudicis quasi compulsi homines difficulter adducantur, ut iusiurandum dent, reperire apud nos licet ultro etiam contendentes de eo, uter iuret, dum utraque pars sibi iuramentum adiudicari petit, cum tamen utraque pars verum praestare non possit. Quin et mercede conducere eos, qui iurent, usitatum esse dicitur: iurent autem non quod sciunt, sed quod ne viderunt quidem aut saltem audierunt unquam, quin etiam nec noverunt aut personas aut rem, de qua agitur. Ex eo periuria frequentari clamant omnes, neque adhuc ratio ulla inventa est, quibus ea reprimi possent. Ita sceleribus scelera cumulando magis indies Dei augetur indignatio, ut nihil mirandum sit, si nulla nobis consilia nostra procedunt neque optatum eorum exitum consequi possumus.

Non ignorat Mtas. Regia, etiam superstitute Divo parente suo magnas hominum fuisse querimonias et de caedibus istis et de periuriis; sed qui factum sit, quod non modo nihil est de his sceleribus remissum, sed maiore prope quotannis cumulo aucta sunt, scire non potest. Audivit quidem nonnihil dici, quod caedes frequentarentur non aliud in causa fuisse, quam difficultatem in iure cuique suo obtinendo; atque ea de re nonnihil accusari Divum parentem suum, quod uno atque altero anno quasi iustitium in Regno fuerit atque ita factum esse, ut ius quisque suum in armis portaret. Sed illud certo scit Mtas. Regia, Divum parentem suum ab omni prorsus culpa abfuisse, cum is animo semper prompto fuerit ad ius cuique suumtribuendum, quoad per aetatem illi et valetudinem licuit. Postquam vero pervenit ad eos annos, in quibus nihil iam est amplius quam labor et dolor, si non praestitit, quod duplici morbo et senectutis et valetudinis praepeditus praestare non potuit, non est ideo acerbius a quoquam accusandus: quin illud meminisse quivis debet, homines esse etiam Reges, aequae morbis, aequae senectutis incommodis, aequae morti etiam ipsi ut ceteros mortales obnoxios. Vult quisque vestrum absque dubio haberi se excusatum, si quid morbo aut graviore aliquo incommodo praepeditus praestare non potuit. Quod sibi fieri vult, hoc faciat etiam Domino suo, ei autem Domino, qui paterno fuit erga Dominationes Vestras semper animo, qui tantum abfuit, ut sciens et prudens quenquam offenderet aut mortalium quenquam volens ulla iniuria afficeret, ut ferret ipse potius, neque alia re magis delectaretur, quam si quamplurima in plurimos beneficia contulisset, etiam in eos persaepe, a quibus graves ipse persecutiones passus erat. Talem itaque cum eum fuisse Dnes. Vestrae omnes confiteri necesse habeant, si qui sunt, quibus ab eo satisfactum non est, orat Mtas. Regia, ne propterea gravius insectentur mortuum^{b)}, sed ignoscant homini, si quid ei humanum accidit, ac Deum illius manibus propitium precentur. Quae neglecta sunt per Divum parentem suum extremis annis, ea Mtas. Regia tanquam filius, heres et successor parentis sui facturam se offert,

b) MS.: *mortum*

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

ut sarciat: qua summa fieri poterit religione ius dicet ac suum cuique tribuendum curabit, atque id primo quoque tempore, si per Dnes. Vestras licuerit. Hoc enim certo sibi de Mte. eius persuadere possunt, si cui quid ereptum est, si quis atroci aliqua iniuria affectus, si vim aliquam et oppressionem passus est, non minus id Mti. illius dolere, quam illi ipsi, cui haec acciderunt. Neque enim alio loco Dnes. V., ac minimum etiam ex subditis suis, habet, quam quo membra sua. Scit se a Deo caput esse constitutum eius corporis, in quo varia membra sunt, quibus universis et singulis providere per caput necesse est, cum etiam pedibus caput dicere non possit: „Non estis mihi necessarii“³. Quin etiam si pes laesus sit, si forte spina illi infixata sit, non gravatur se caput inclinare atque oculos suos ad inspiciendum pedem et ei succurendum demittere. Cum itaque Dei miseratione Mtas. eius in isto corpore, cuius tam varia sunt membra, capitis locum teneat, quodcunque membrum premi senserit, etiam si ex infimis sit, ad ipsam usque plantam pedis libenter se demittet. Et quamvis alia esse membra honoratiora, alia ignobiliora non ignoret, libenter quidem Mtas. Regia honorem tribuet, cui honorem⁴; sed ubi de iustitia agetur, non attendet, oculus an auris sit, an manus, an pes, an pedis calcaneum sit: ex aequo omnibus ius cuique suum tribuere conabitur nulla prorsus habita personarum acceptione.

Quoniam vero sive in Regni defendendi ratione investiganda, sive etiam in iure dicendo, non licere sibi Mtas. eius intelligit, ac si maxime liceret, non expedire tamen videt, ut suo ipsa agat cuncta iudicio non adhibitis in consilium Dnibus. Vestris, iis praesertim, qui sunt senatorii ordinis, quos quasi custodes legum et Regni libertatis esse constitutos perspicit, memor illius, quod scriptum est: „Ubi multa consilia, ibi salus“⁵: faciet summa cum voluntate sua, ut cum aliis in rebus laudata Divi sui parentis vestigia persequatur, tum in hoc, quod esse saluberrimum intelligit, ut ne quid ulla de re, graviore praesertim, statuatur, nisi communicato prius cum Dnibus. V. consilio. Nam si fecit hoc Divus pater ea gravitate, ea aetate, ea sapientia praeditus, multo magis id sibi faciendum esse Mtas. eius perspicit, quae quantum abest ab aetate Divi suis parentis, tantum se abesse confitetur ab usu maximarum rerum, quem illum vel aetatis suae beneficio maximum constat fuisse consecutum. Ceterum a Dnibus. V. petit, ut sicut Mtem. eius vacuam esse volunt privatis affectionibus, sic et ipsae contendat modis omnibus et elaborent, qualem esse volunt Mtem. Regiam, dignitatis quidem gradu non paulo superiorem sed aetate tamen minorem, tales ut ipsae se priores praestent, quo possit Regia Mtas. exemplo ab illis sumpto suas et ipsa affectiones moderari tantoque facilius eas in potestate sua retinere. Meminisse debent Dnes. Vestrae, quas hoc in loco personas sustineant: non privatas enim, sed Regni totius et Reipublicae. Huic ergo soli servire debent in hoc loco, nulli praeterea alteri, memores illius, quod ab ethnico quodam praeclare scriptum legitur⁶: „Omnes, qui de rebus dubiis consultare volunt, ab omni ira, odio, amore vacuos esse oportere“. Quamobrem quociens in hunc locum ingredi Dnes. V. voluerint, quicquid privatarum est affectionum eiusmodi, id omne ante limen ponant, ac si fieri potest, donent invicem, sicut donari sibi quoque cupiunt, ut prorsus odii omnis et inimicitiarum obliviscantur; sin autem, ut id faciant, animo suo imperare non possunt, saltem ex hoc loco omnia illa excludant, quae mentis tranquillitatem perturbare possint, quo minus recto iudicio ferantur in consiliis Mti. Regiae suppeditandis. Fecisse hoc legimus etiam ethnicos viros magnos et excellentes, ut privatas offensiones suas aut condo-

narent Reipublicae aut, cum hoc illius rationes postularent, in aliud tempus reicerent, quo possent quieto et tranquillo animo solius Reipubl. rationibus vacare. Quanto magis id facere conveniret homines Christianos! Nulla illis maior, nulla visa est esse victoria gloriosior, quam si suum quisque domasset ingenium et suae mentis motus sub rationis imperium subiunxisset. Hoc magni, hoc excelsi cuiusdam animi esse iudicabant: contra iracundiae parere, odio subiectum esse, vindictae cupiditate uri, parum virile quiddam et prorsus effeminatum ac viro forti indignum esse censebant.

Tali mente Mtas. Regia praeditos esse vellet omnes de rebus dubiis^o Regnoque tuendo necessariis consultationem habituros, sive ii Senatores sint sive terrarum nuntii, praesertim vero quibus cum eius Regia Mte. causae disceptandae venient, ut ii nullam propinquorum, nullam servitorum, nullam eorum, qui bene aut male meriti fuerint, rationem habeant, sed rem ipsam expendant citra personarum acceptionem ac solam partium iustitiam attendant. Sic futurum est, ut, de quibus quotidie fere queruntur homines, caedes istae reprimantur et oppressae subleventur. Nam si patriae leges locum habebunt, si debita est earum executio futura, iam odiorum et inimicitiarum occasiones erunt praecisae neque causa erit, quamobrem arma contra fratrem aliquis movere et sanguinem eius fundere velit, cum se via iuris ad suum facile pervenire posse viderit. In summa: factura est omnia Mtas. Regia, ut si quae per aetatem et valetudinem affectam Divi sui parentis neglecta sunt, ea sua in iure dicendo diligentia sarcire queat; et quae fuerint rationes a Dnibus. V. ostensae, quibus quam minimo negotio celeriter ius cuique suum tribui et omnes offensiones animorum amputari possint, eas Mtas. eius lubens amplectetur: ac tantum abest, ut laborem ullum defugiat, maior ut illi voluptas nulla sit futura, quam si primo quoque tempore diligenter causas omnes cognoscere et quod iustum fuerit decernere possit. Nihil enim esurit, nihil sitit magis, quam iusticiam: hic futurus est animi illius pastus suavissimus. Deo gratias agit, cuius misericordia promptam ad eam rem voluntatem est consecuta, ac certam spem habet in eadem Dei misericordia, quod sicut dedit velle, daturus sit etiam perficere, daturus sit „cor docile, ut populum suum iudicare possit et discernere inter bonum et malum, inter iustum et iniustum“⁷.

Haec est in praesentia summa votorum Regiae Mtis., quae pro singulari animi ardore, quo succursum unicuique cupit iniuriam passo, se cumprimis fore beatam iudicabit, si cor sapiens et intelligens a Deo nacta fuerit in iudiciis exercendis et suo cuique iuxta leges patrias a maioribus suis de consensu omnium Regni ordinum latas, in quas iuravit, tribuendo....

c) MS.: *dubios*

B. Jagell. MS. 161, N. 7, comment. manu Hosii non sine mendis scriptus, nulla inscript. signatus.

¹ Non solum argumentum et verba orationis, cuius fragm. hic ponimus, sed etiam eius similitudo cum „instructione“ nuntiis Regiis ad Conventus particulares a. 1548, vid. *Diaria Comitiorum* ed. Szujski (*Script. rer. Polon.* I) p. 280 sq., ostendunt, eam ab H. conscriptam esse, ut a Cancellario ut „propositio“ nomine Regis pronuntiaretur. Nam oratio, quae „propositio“ vocabatur, nil nisi „instructio“ amplificata esse solebat; verba autem nostri fragmenti signo ‘ ’ notata, eadem leguntur in „instruct.“, I. c. p. 282., — quae fortasse etiam ipsa ab H. est composita. — Eodemne an alio modo „propositio“ a Mac. d. 31 Octobr. in Comitibus revera pronuntiata sit, ex brevi summa ipsius „propos.“ in *Diario*, I. c. 164, annotata cognosci non potest; multae tamen fragmenti nostri sententiae

in „voto“, quod Mac. d. 3 Novbr. ut Eppus. Cracov. dixit, l. c. 166 — 7, inveniuntur. ² 1 Corinth. 10, 17; 12, 12. ³ 1 Corinth., 12, 21. ⁴ Roman. 13, 7. ⁵ Proverb. 11, 14
⁶ Sallust., Catil. 51, 1. ⁷ 3 Regum 3, 9.

308. Novembris 15 [*Piotrcoviae*].

Hosius Tidemano Giese Episcopo Culmensi.

(*Dantisci mortem dolet, se vero Tidemano commendat, quem venire Piotrcoviam cupit.*)

Revera non mediocrem luctum attulit nobis Rmi. Dni. Varmiensis mors¹: matura quidem, si quis aetatem illius spectet, sed valde immatura, si temporum horum difficultat[em] consideret. Nunc enim maxime, si unqua[m] antea, eius nobis erat praesentia necessar[ia]: qui cum ingentem esset magnarum rerum usum consecutus et omnia, quae ad terras Prussiae pertinebant, exactissime perspecta haberet et explorata, etiam lecto affixus magno esse nobis usui poterat, cum consilio tantum valeret, quantum vix quisquam alius. Sed bene habet, quod superstitem nobis reliquit R. Dnem. V., nihilo iis rebus, quibus excellebat ille, inferiorem. Quam ego in locum demortui successuram nihil ambigo, quin ex animo id opto R. Dni. V.; simul ab illa peto, cum in defuncti locum successerit, simul etiam ut succedat in eam benevolentiam, qua me defunctus ille, dum in vivis ageret, prosequi nunquam intermisit. Ego vero maiore cum non possim, pari R. Dnem. V. fide colam atque superstitem illum colui, neque deditissimi servitoris officium ullum praetermittam. Vellem autem, quod huc² se ad nos conferret: nam quid periculi ex illius isthinc discessu Prussiae terris imminere possit, non video. Multo rectius faceret, meo quidem iudicio, si laborem huc veniendi suscipere non detrectaret; nisi forte valetudo R. Dnis. V. aliud suadet, cuius imprimis habendam esse rationem puto. Comitiorum nunc status valde turbulentus est, verum Dei misericordia tranquillata iri omnia speramus. Quem precor etc. XVII Cal. Decemb.

A R. Dne. V. peto, cum dabitur certi hominis potestas, ut has litteras ad D. Casparem Hannovium perferri velit.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 87, chirograph., sine loco.

¹ Dantiscus † 27 Octobr. 1548, Erml. Zeitsch. I, 344

² Piotrcoviam, ubi tunc Comitia agebantur.

309. Decembris 1 Pusch (!).

Albertus Dux Prussiae Hosio.

„Ioannem a Baysen Capitaneum Mevensen“¹ mortuum esse commemorat petitque, ut apud Regem et Episcopum Cracoviensem instet H., ne alius quam „Palatinus Marienburgensis“ (*Achacius Czema*) in eius locum sufficiatur.

Arch. reg. Regiomont., apograph., Libri Missiv. 3.

¹ et Castell. Elbingen.

310. Decembris 24 Piotrcoviae.

Hosius Praelatis et Canonicis Varmiensibus.

(*Mortem Dantisci dolet seque paratum ad praestandam illis opem declarat.*)

Reverendis et Venerabilibus Dominis Praelatis et Canonicis Ecclesiae cathedralis Varmiensis etc. Dominis confratribus maioribus plurimum observandis.

Reverendi et Venerabiles Dni. confratres maiores plurimum observandi salutem et officiorum commendationem. Rmi. Dni. nostri Varmiensis mortem ¹ non possum non dolenter ferre, non solum quod magno patrono orbatus ipse videor, verum etiam quod Ecclesiam hanc nostram tali pastore destitutam esse video, qualem aliquem successurum optare magis licet quam sperare. Sed quod statuere Deo de illo visum est, id aequis animis feramus necesse est. Equidem non dubito, quin sancta illa anima aeterna illa gloria potiatur, quam illi summo studio precor. Quod a me postularunt Dominationes Vestrae, ut huic earum nuncio Vbli. Domino Eustachio ² confratri nostro praesto adessem, id ego feci pro virili mea, quantum a me fuit postulatum. Privilegia confirmanda curavi, quae quidem ille confirmari voluit; qui cum isthuc redierit, singulis Dnibus V. fusius exponet. De munere mihi misso ago Dnibus V. gratias; fuit hoc plane supervacaneum: neque enim ignoro, quid Dnibus V. debeam, ut minime fuerit necessarium hoc me liberalitatis genere ad serviendum Dnibus V. currentem, quod aiunt, incitare. Ego vero quibuscumque in rebus potero, cum publice tum privatim honori et commodis Dnum V. omnium et singulorum inservire, eum diem inprimis hilarem sumam, quo eius rei occasio data mihi fuerit. Opto Dnes V. bene valere, quarum me gratiae etiam atque etiam diligenter commendo. Datum Piotrcoviae in vigilia natalium Domini.— R. Dnum. Vestrarum servitor et confrater S. H.

Arch. reg. Regiomont., archtyp.

¹ Cf. N. 308. ² von Knobelsdorf, Canon. Varmien., qui a Capitulo missus erat ad Regem, cf. Eichhorn, Erml. Bischofswahlen, Erml. Zeitschr. I, 344.

1549.

311. Februarii 3 Piotrcoviae.

Hosius Alberto Duci Prussiae.

(*Se nuntium ad Caesarem et Regem Roman. destinatum atque Episcopum Culmensem nominatum nuntiat.*)

Nuntio Illmae. Dnis. V. pro meo perpetuo erga illam studio et observantia praesto adfui in iis omnibus, quae mea opera confici potuerunt. Quoniam vero a Sacra Mte. Regia de consilio Regni Senatorum omnium ad S. Imper. et Regiam Roman. Mtes. nuntius et ipse designatus sum et pactorum et foederum confirmandorum causa, et ut cum terrarum Prussiae tum V. Illmae. Dnis. rationes, quoad eius fieri liceret, divina ope constitui possent, significandum hoc Illmae. Dni. V. putavi, ut ipsa quoque mihi consilium suum impartiri dignetur, quo facilius Dei

solius praesidio nixus rem ex sententia conficere possem. Is enim sum, qui cupio pro virili mea Illmac. Dni. V. servire et omnia facere, quaecumque ad dignitatem illius tuendam et conservandam pertinere videbuntur. Scio, neque ingenio neque consilio neque rebus aliis ad hoc munus necessariis me abundare, cum ea omnia, quae in me sint, exigua facile agnosco. Sed quando ea est S. Mtis. Regiae, domini mei clementissimi, quin et incliti Senatus totius voluntas, mihi non licet nisi iussa capessere, non freto viribus meis, quae nullae sunt, sed solius Dei misericordia, a quo solo quasi perenni fonte bonorum omnium manat quicquid est boni. In hoc ergo spem et fiduciam meam omnem collocavi omnibus meis viribus diffusus atque hoc solo fretus provinciam hanc subire non recusavi.

Sed et aliud quiddam accidit praeter spem certe et opinionem meam. Nam cum anno proximo superiore promissum fuisset S. Caesar. et Regiae Roman. Mtibus., quod senatorii ordinis aliquem de pactis et foederibus confirmandis ad eorum Mtes. Sacra Mtas. Regia missura esset, visum est S. Mti. Regiae, itidem de consilio Senatus sui, ut me quoque in Senatorum suorum ordinem allegeret et Culmensem, Episcopum nominaret, quandoquidem is, qui Culmensis nunc est, ad Varmiensem Ecclesiam postulatus est. Quam honoris accessionem non dubito, quin factura sit Illma. Dtio. V. ut mihi faveat pro sua in me gratia et benevolentia, quam iam inde ab annis aliquot singularem semper expertus sum. Ad hoc vinculum, quo antea quoque Illmae. Dni. V. fui devinctus, accedit iam aliud vicinitatis quoque, ut tanto plus Illmae. Dni. V. sim debiturus tantoque curaturus omnia diligentius, quae ad illius gratiam non modo retinendam, verum etiam augendam et amplificandam pertinebunt. Honos hic ut immerenti mihi, ita certe non modo non petenti verum detrectanti potius delatus est¹ incredibili consensu Regni Senatorum omnium. Deum precabor, in quo solo spem meam omnem defixam habeo, ut is pro sua infinita misericordia gratiam mihi suam suppeditare velit, quo possim onus mihi impositum ad laudem et gloriam nominis eius, ad Ecclesiae Dei commodum, ad Regni terrarumque Prussiae utilitatem sustinere. Habebit Illma. Dtio. V. me sibi nunc servitorem tanto addictiorem, quanto ad illud vinculum, quo fui prius illi obstrictus, arctius etiam hoc accessit vicinitatis. Si mihi Illma. Dtio V. litteris suis significare non gravabitur, quibus rationibus aggredi me velit negotium suum apud Caesaream et Regiam Roman. Mtes., libenter illas sequar, re prius ad S. Regiam Mtem., dominum meum clementissimum, relata. Quod superest me gratiae clementiaeque Illmae. Dnis. V. commendo, quae ut me sibi iam devinctiorem uberiore prosequi velit, etiam atque etiam vehementer peto. Datum Piotrcoviae III Februarii². Eiusdem Ill. Dnis. V. servitor deditissimus Stanislaus Hosius nominatus Culmensis Episcopus.

Arch. reg. Regiomont., archetyp.

¹ Iam incunte anno 1549 Hosium quamvis invitum consensisse, ut Episcopus nominaretur, atque nonnullos in Aula Regia iam tum voluisse, ut statim in Dantisci locum Varmiensis Eppus fieret, epist. Petri Porembski ad Cromerum d. d. 5 Ianuar. 1549, vid. Append., ostendit.

² Hoc die Hosius proculdubio Episcopus nominatus est a Rege; nam et ipse Rex et Cancellarius Maciejowski eodem die nuntiaverunt nominationem illius T. Giese, Postulato Eppo. Varmien., vid. Append. Die vero 1 Martii in medio Capitulo Cracov. resignavit Hosius sacerdotia, quae ad hoc tempus gerebat, vid. Append.

312. Martii 5 Sandomiriae.

Ioannes Tarnowski, Castellanus Cracoviensis [Hosio].

(Quomodo cum Rege Romanorum et Imperatore tractandum sit.)

Reverendisse Domine, amice carissime et observan., officiis meis diligenter tuae Dominationi commendatis.

Eo me animo semper in tuam Dnem. propendisse cum ipsa tum omnes boni norant, ut pro singulari sua virtute excellentique illa eruditione, qua apud nos inclaruit, digna quaeque praemia referret ac ut ea etiam Dei dona, quae in tua Dne. relucebant, amplis honoribus potitis maiori Reipublicae usui et ornamento esse possint. Nunc iam, cum Dei auxilio et Principis cunctorumque summa voluntate in ordinem Senatorium tua Dtio. sit lecta et iuxta gravissimarum rerum ad summos Principes legationi deputetur et dimittatur: faverem sane illi feliciter omnia cedere, tum ea Dei dona in te sic provehi et felicibus successibus ornari, ut eorum optimos quosque fructus per hanc etiam occasionem Respubl. caperet, et ea ipsa ad cumulum meritorum tuae Dnis. accederent. Quantum igitur ad legationem ipsam attinet, etsi ego nihil dubitem Sacram R. Mtem., tanto consultore et administro, ipso R. Dno. Cracov. Episcopo¹ fretam, eiusmodi consiliis et rationibus Dnem. tuam instructuram, ut nihil ab illis ad recte obeundum suum munus desiderandum esse sibi putet; — ille enim, ut hic vir, penes quem maxima omnium rerum uti summum Regni Cancellarium cura excubat, et alii item, qui in hac officina versantur, meliora et magis absoluta consilia subministrabunt quam ego, qui omni huic labori a longo iam tempore renuntiaveram et in quietem domesticam me retuleram: — tamen cum et Dtio. tua poscat, Princeps quoque iubeat ac insuper meum officium, quod Reipubl. debeo, requirat, lubens id, quod e re sententiaque sua duco, tuae Dni. impertiam.

Et illud in primis aperiā, quod ex me quaerit: num simul de rebus commissis tractatio suscipienda sit. Mihi omnino non videtur: nam ubi tua Dtio. multa simul protulerit et re una, ex qua ceterae pendent, infecta complures infulserit, negotiorum gerendorum rationes sibi perturbabit neque haec, quae volet, obtinebit. Satiū itaque multo est, ut uno primum expedito aliud deinde tractet. Et hoc ordine incipiat, quo Dtio. tua nulla priora et praecipua mandata se habere ostendat, quam amicitiae et coniunctionis diuturnae inter inclitas Mtatum. suarum domos susceptae confirmandae et stabiliendae; eamque nos adeo expetere nulla lucri cupiditate ductos, nullis pavoribus territos nec etiam ab aliis iam destitutos: ne putent, omni spe et praesidio esse exutos, sed aperto igenuoque et sincero animo in eorum fidem et necessitudinem nos recipere ac eius adeo esse studiosos, ut cum iam inde a longissimo tempore inter maiores suarum Mtatum. suscepta et sanctissime culta servataque sit, ea iam constans et perpetua nullis temporum intervallis dirempta maneat. — Hoc ergo primo quoque tempore ceteris posthabitis constituendum erit. Nam ubi eo imperfecto negotium Prussicum vel causa Illmi. Dni. Ducis admisceretur, id omne proculdubio, uti et Dtio. tua suspicatur, ad Imperialia Comitia et ordines, sine quibus Mtas. Caesarea nihil sibi ea in re statuendum existimabit, reiciet[ur]^a ac ista dilatione universum negotium extrahet[ur]^b. Id quod

a) MS.: *reiciet* b) MS.: *extrahet*.

inde tua Dtio. existimare potest, aliis nuntiis^a, qui hactenus in eo negotio mittebantur, ne sublationem quidem banni Imperialis, quod minus erat, extra rogationem ordinum Imperatorem voluisse concedere; ubi vero de iure et proprietate provinciae agendum sit, quid facturum Dtio. tua censet?

A pactis itaque et foederibus illi incipiendum est, et quae proferenda censerem. Mea sententia nulla tutiora existimo, quam Frederici Imperatoris et Alberti Austriae Archiducis²; Maximiliani vero non videntur aperte esse confitenda. Nam etsi in illis³ diserte exprimatur, quod Imperator Magistrum et Ordinem Prussiae in his, quae Regno et Regibus Polonie deberent, morari auxiliisque suis subtrahere non debeat, insuper et Elbingenses Gedanensesque ab Imperialis Camerae iudicio excipiantur: tamen illa, quae sunt de componendis auctoritate Caesarea inter Regem et Magistrum exortis controversiis deque solis Germanis in Ordinem assumendis, aperte nos oppugnant, qui et Ducem Prussiae ex auctoritate Caesaris pendere nolimus et Ordinem iam diu inde eiecimus, ita ut nullam unquam illius memoriam et vestigium extare velimus. Supprimenda haec itaque sunt, quae ab instituto nostro aliena esse videntur; quae vero nos sublevant, utpote de inita et constituta amicitia deque aliis necessitudinis officiis et iuribus servandis, obiter commemoranda. Tamen si illa proferri iubebitur, ea se ad manum non habere dicat ac potissimum prioribus illis, nempe Frederici, nitatur, qui se et posteritatem suam omnem nostrae societati adiunxit. Idque recte fecit. Nam cum Principes excelsique quique monarchae ea potestate fungantur, ut liceat illis quae ex re sua et dominiorum suorum ducant statuere ad eaque etiam omnia servanda posteritatem suam obligare, hos etiam Principes ea, quae ille potestate et auctoritate legitima fungens statuit, servare par est. Albertus vero cum ad vitae solum tempus pacta fecit, hoc eodem illi modo, quo inita erant, servare licuit; sed istos obligatione illa esse adstrictos dubitandum non est, qui quemadmodum Regni aviti, ita omnium necessitudinum et iurium successores sunt relictī. Quae nos etiam nulla urgente necessitate adducti nec etiam desperatione fracti, sed studio mutuae coniunctionis concupimus.

Cum itaque illa inierint et confirmaverint, reliquas iam res in speciem novorum mandatorum tua Dtio. secure aggredi poterit: non magni enim negotii nec sumptus Principi nostro res erit alia mandata celeri suo nuntio in aliquot a confirmatione pactorum hebdomadis ad Dnem. tuam transmittere; quae si etiam mihi redderentur, opera mei Niemieckowski⁴ per postas illas, quae inibi huc atque illuc perpetuo discurrunt, facile transmitterem, in quibus tuae Dni. nulla esset mora. His ergo reliquum sui instituti ageret; et nisi etiam ea, quae velimus, obtineret, nihilominus tamen confirmatio ista pactorum, quibus haec omnia inclusa esse videntur, intercederet et iusta ratio iam cum aliis iuribus provinciam istam tuendi nobis suppeteret, cui obviam ire illos quoque necesse esset, vel saltem ad rem nostram sufficeret (!!).

De litteris ipsis Maximiliani ut apertius Dtio. tua sententiam meam cognoscat: nihil est sane, quod adminiculo nostro in medium et conspectum illorum Principum adferri debeant. Nam praeter id, quod de Elbingensibus et Gedanensibus praescribunt, nihil in reliquo est, quod nobis prosit. Proinde etiam subticendas esse omnino nunc putarem, tantum brevem quandam et veluti per transennam de istis civitatibus mentionem faciendam. Nam quod de controversiis illis inter Regem Poloniae et Magistrum Prussiae per Caesarem componendis praescribitur, id contra

a) MS.: *alios nuntios*.

nos est, qui non Magistrum solum, sed etiam nomen illius ex Prussia sustulimus; praeterea, quod soli Germani in Ordinem assumi debeant, nos ipsos aperte oppugnabimus, qui Ordinem ipsum ex Prussia submovimus. Si itaque pro parte nostra litteris istis uti voluerimus, eadem etiam contra nos militabunt et novam occasionem disputationi subministrabunt. Nam illi mox conditiones foederum nos abiecissee nec illis stetisse iudicabunt et inde etiam omnem amicitiam et foedera in dubium revocata [esse]^a, quibus neque nunc etiam se adstringi argumentum desument. Tutius itaque erit, si interim, praeter quod civitates illas attinet, obmittantur (!). Nam et illud, quicquid constitutum est, favore et applausu novi matrimonii, quo defunctus Princeps noster domui isti coniungebatur, gestum fuit. Sed nunc alia rerum est facies et negotii argumentum, alia itaque ratione tractari illud necesse est. Verum si quod aliud tempus poposcerit, litterae ipsae Maximiliani proferri poterint, ubi iam pacta cum Principibus istis fuerint nobis confirmata.

Ceterum cum ad Regem Romanorum de rebus Prussicis nihil perti[neat], iam cum solum ad unionem ipsam et confirmationem pactorum (quam licet quod non dubitem inconsulto Imperatore nequaquam est concessurus) accesserit neque amicitiam nostram abnuerit, Imperatorem quoque litteris illius monitum non dubium est accessurum. Et hoc inde iam Dtio. tua signum capiet: si Rex Roman. in ea re frigide procedet et quibusvis rationibus parum ad eam appositis extrahet, apud Caesarem etiam nihil perfici posse. Consultum itaque videtur, ne, dum haec tua Dtio. apud Regem Roman. agit, aliquid rerum Prussicarum comminiscatur; tantum Slesicas et eas, quae nobis cum illius ditionibus sunt communes. Et id quidem caute: nam illa, quae ad relaxandam inhibitionem et damna sarcienda a nobis dicuntur, plus nobis obesse, quam prodesse poterunt. Praeterea ubi iam nunc Rex Roman. de rebus Prussicis requireretur, omne negotium eo ipso inficeretur; nam ille proculdubio hac de re Caesareae Mti. renuntiaret.

Porro cum ad Caesaream Mtem. appulerit atque ut confirmationem pactorum ipsorum Dtio. tua obtinuerit: ubi ad haec simplicem et quam vocant de plano abrogationem banni et aliorum negotiorum, quae de terris Prussiae intercedunt, consequi non poterit, saltem prorogationem et suspensionem eorum, quoad longius esse queat et quemadmodum etiam id antehac Caesarea Mtas. facile concedebat, petat. Nam ubi iam foedera essent confirmata et inde amicitia mutua coalesceret, sub temporis procursu nactaque opportunitate cura adhiberetur, quo denique omnia facile transigi et obtineri possint. Id quod etiam tempore Maximiliani factum meminimus; apud quem licet ante difficilis semper negotiorum gerendorum ratio fuit, posteaquam vero coniunctio mutua intercessit, ipse sponte sua ad omnia annuebat et faci[lem] se praebebat; id quod etiam apud hunc Imperatorem, expeditis primo istis rebus, fieri potest.

De litteris autem pactorum et confirmationis, quales ab illis Principibus poposci deberent: non multa illis infercienda putarem; satis erit, si ad eum modum, quo Frederici Imperatoris sunt conscriptae, concedantur. Illa enim formula omnia, quae ex re nostra fuerant, luculentissime apparent esse descripta. Sic quoque in hac transactione per omnia adnitendum illis esse et rebus contentis acquiescendum putarem. Nam si quid novi nos petere intellexerint, illi etiam innovari et de suo ingenio aliquid adicere, quod forte non probaremus, conabuntur. Atque sic nullus

a) deest in MS.

modus istius disputationis erit, quin ad eam occasio aperietur, si quid praeter antiqua exigemus vel de eis quicquam immutabimus.

Quodsi vero Principes ipsi pacta memorata confirmare noluerint (animadverto enim ipse, si quos unquam, hos certe dominos insolentiori fortuna adeo esse elatos, ut omnes fere orbis Principes praeter unum Turcam contemnant) et ubi etiam negligenter istud negotii tractaverint aut his conditionibus, quae in litteris Frederici sunt expressae, acquiescere noluerint: aliter fieri iam non poterit, quam quod res omnes Prussicas Dtio. tua persequi et transigere debeat, ut inde iam appareat, quid in reliquos sperare debeamus: pacemne an bellum. Tamen in ea actione incumbendum erit, ut et bannum et cetera omnia ad tempus certum prorogentur et per Regiam Roman. Mtem iudicio arbitrario, partium tamen consensu accedente, decidantur et haec suspensio ac dilatio quoquo modo obtineatur, in cuius decursu consilia quoque nostri optare possimus, ne quid in nos adversi, his praesertim rerum nostrarum motibus et perturbationibus, insperato appetat.

Scribit mihi deinde Dtio. tua, si quicquam illi de Oratore Ill. D. Ducis Prussiae, quem apud Regem Galliarum habet, et de receptu Comitis a Mansuelth⁵ vel de palinodia libelli illius „Interim“ obiciantur. Mihi illa ut vera sic etiam facilis responsio et excusatio adferenda esse videtur: quod si quid Principis nostri negotium attineret vel aliquas amicitias inibi conciliare sibi vellet, mitteret ille suos Oratores et negotia haec illorum opera tractaret; sed cum certo intelligeret maximis inimicitiis domum Austriacam cum Regibus Galliae dissidere, non quod ibi aliquas necessitudines quaereret, sed ultro etiam oblatis accedere noluit⁶. Iccirco etsi Ill. Dnus. Dux nuntium suum isthic miserit, Mti. Regiae nihil vitio vertendum est. Nam si Dux aliquid ea legatione vel aliis rebus in Caes. Mtem. vel quempiam alium peccaverit aut quicquam commiserit, quod merito ad iniuriam revocari deberet, Mtas. Regia, ubi eo ventum fuerit, facere non recusat, quod ex iure et iustitia causa ipsa requireret.

Probatur mihi etiam, quod Dtio. tua ea omnia, quae provinciae suae melius absolvendae rationes requirere videbuntur, cum Niemieczkowski communicare vult; ad quem altera mandata do, ut illic, quantum maxime possit, Dni. tuae inserviat et operam suam quamcunque ad res gerendas adhibuerit summa diligentia praestet.

Cancellarius Imperatoris⁷ et filius suus Episcopus Attrebatensis⁸ non videntur mihi adeo nunc muneribus istis cumulandi; nam ego illis non pridem nuntio meo, quem ad eos legaveram, honorifica satis munuscula praebui: proinde satis id nunc esse arbitror. Spe tamen aliqua erigi poterint, ut cum res ex sententia nostra cesserit, illos etiam optimos fructus operae et studii sui a Principe nostro relaturos. — Quod superest, Dnem. tuam sanam et incolumem omnibusque fortunis cumulatam longum vivere percipio. Sandomiriae ultimo dierum Bacchanalium Anno 1549. — Rmae. Dnis. tuae amicus ex animo Ioannes comes in Tarnow.

B. Jagell. MS. 1140 f. 16 — 17, archetyp. sine inscript.

¹ Maciejowski.

² Foedera a. 1462 et 1470, Dogiel, Codex dipl. Pol. I, 161, 163.

³ A. 1515, ibid. 173.

⁴ Iacobi, cf. N. 224, Canonici Cracov., praeceptoris Ioannis Christoph. Tarnowski, filii Castellani Cracov., quocum tunc in Aula Ferdinandi Regis Roman. degebat, cf. N. 327. Illene comes de Tarnów iuvenis ad Imperatorem a Rege mittebatur mense Decembri 1548? cf. v. Druffel, Beiträge z. Reichsgesch. N. 245?

⁵ Comitis Vollrath a Mansfeld, qui ab Ottone Duce Brunsvicen. in Prussiam a. 1548 missus erat, vid. Voigt, der Fürstenbund gegen K. Karl V in Raumer's hist. Taschenbuch 1857 p. 21.

⁶ Cf. N. 276.

⁷ Nicolaus Perrenot de Granvelle.

⁸ Antonius Granvella.

313. [ineunte mense Martio]¹.

Legatio ad Ferdinandum Roman. Regem Hosio data.

(Regem Poloniae amicitiam cum domo Austriaca servare veteraque pacta et foedera renovare velle; ad interdictum commerciorum cum Silesia et Hungaria acquis conditionibus tollendum se offerre atque vicissim petere, ut proscriptio Ducis Prussiae a Rege Roman. tollatur et Gedanenses Elbingensesque a iudiciis Camerae Imperialis liberentur.)

Deo solo fretus, a quo tanquam a fonte quodam perenni manat quicquid est rerum bonarum, non ingenio meo confisus, non eloquentia, non doctrina, non sapientia, quae sentio quam in me sint exigua vel nulla potius, accedo ad Mtem. V. a Sermo. Rege et Domino meo missus, ut non ipsius magis quam illius voluntatem explicem, qui Rex est Regum et Dominus dominantium; ut ea dicam ac suadeam, quae ad pacem, concordiam, tranquillitatem, quae ad amorem, amicitiam, benevolentiam, quae ad fraternam caritatem inter eiusdem patris filios et eiusdem corporis membra non modo retinendam, verum etiam augendam et amplificandam pertinere videbuntur. Quae si pia, si sancta, si toti Reipublicae Christianae salutaria, si optimo ac maximo quoque vereque Christiano^a Rege comprimis digna sunt: hunc ipsum Deum precor, in cuius misericordia iam inde ab extrema pueritia ad hanc usque proveciorem aetatem meam spem et fiduciam omnem positam et defixam semper habui^b, cuius personam quamlibet indignus prius etiam sustinere coepi. quam eius, a quo^c missus sum, Sermi. Regis et Domini mei, ut vim dicendi mihi suppetat, quo possim ea Mti. V. persuadere, quae faciunt ad nominis eius gloriam atque ad Reipublicae Christianae salutem tuendam, conservandam, amplificandam^d.

Cum Sermus. Rex et Dominus meus, superstitute adhuc divo parente suo, anno abhinc vigesimo summa voluntate omnium Regni ordinum Rex electus et coronatus, illo e vivis sublato anno proxime superiore in solium paternum ascendisset atque ad Regni sui gubernacula accessisset, prima haec illi atque^e antiquissima cura fuit, cui nihil rerum omnium praeventendum putaret, ut sicut Regni paterni, ita et amicitiarum paternarum successor esset et^f cum reliqua hereditate amorem etiam eum cernere posset, quo Reges et Principes omnes Christiani sanctum Mtis. eius parentem admirabili quodam prosequerentur. Quem quidem amorem Regnis et Imperiis omnibus anteponendum esse censet, neque sibi tam^g amplum ad laudem et gloriam fore existimat, si quamplurimis populis et nationibus imperet, quam si a quamplurimis ametur. Ac cum divo parenti Mtis. eius multa in hac vita acciderint, de quibus merito beatus iudicari potuerit, non alia tamen re Sermus. Rex et Dominus meus Mtem. eius, quoad illi Deus lucis huius usuram concessit, beatiorum fuisse iudicat, quam quod tantum apud omnes mortales gratia valebat, vix ut ullum Principem reperire licuerit, in quem unum patriae totius, optimatum, Regum, gentium atque orbis prope universi studia tanto ardore tamque fatali quadam benevolentia consenserint vel potius concertarint. Neque enim ferrum efficacius mages attrahit, quam ille mentes mortalium omnium in sui caritatem rapiebat:

a) et catholico b) habeo c) a quo nunc d) Introductio haec deest in apogrph. Regiomont.
e) et f) esse ac g) tam hoc

ut non minus recte quam Titus Imperator olim orbis amor appellari potuerit, quem constat fatalem quendam Regum, Principum et populorum omnium amorem fuisse. Quamobrem sicut aliis in rebus, ita in hoc quoque Mts. Domini mei paternis vestigiis incedendum ac omnium Regum et Principum, Christianorum praesertim, studia sibi concilianda esse putavit.

Quoniam vero sanctus ille Rex, Sermi. Regis et Domini mei parens desideratissimus, sancte quidem cum aliis Regibus et Principibus Christianis, verum sanctius multo cum Sacra Mte. V. et cum Sermo. ac Excellentissimo Domino fratre illius, Sacra Imperatoria^a Mte., amicitiam colebat neque fuit in vita sua magis ulla de re sollicitus, quam ut quae vetus necessitudo intercedit inter Vestrae et illius Mtis. domum, eam non modo retinere, verum etiam quibuscunque accessionibus augere posset et locupletare: in eandem sibi curam et cogitationem Sermus. quoque Rex et Dominus meus incumbendum esse putavit. Itaque simul ut ad Regni sui gubernacula mortuo patre accessit, hac una curaangebatur maxime, ut quae pridem constituta est inter inclitas Austriae et Iageloniam domos amicitia, ea renovari, instaurari, confirmari corroborarique possit. Quam curam et sollicitudinem illius Mtis. magis etiam acuebant maiorum exempla. Quid enim aliud agebat avus Mtis. eius divus Cazimirus cum divo Alberto Romanorum, Hungariae et Bohemiae Rege, Archiduce Austriae? quid cum successore, eius proavo^b Sacrae Mtis. V. Friderico Imperatore? Quid egit sanctus ille pater Sigismundus in Christo proxime defunctus cum avo Sacrae Mtis. Vrae. Maximiliano Imperatore? Quod fuit illorum studium, quae cura, quae sollicitudo alia, quam ut quae fuit inter Mtes. eorum amicitia conciliata ac affinitate contracta magis etiam confirmata, ea firma, fixa, stabilis, perpetua remaneret^c, quoad eius fieri posset, sempiterno tempore duratura? Testantur hoc pacta et foedera inter Mtes. eorum sancita; ad quae instauranda et corroboranda, ad stabiliendam cum V. Mte. perpetuam amicitiam, a Sermo. Principe et Domino meo missus sum. Qui rei praeterea nullius avarus est, quam amoris et benevolentiae cum Sacra Mte. Vra. Hanc non solum stabilitam, verum etiam omni officiorum genere auctam et amplificatam cupit maiorum suorum exemplo; quos non alia magis in re curas cogitationesque suas omnes consumpsisse constat, quam ut amor iste^d mutuus inter inclitam hanc^e Austriae et Iageloniam simul domos quam arctissimis vinculis colligaretur, ut dissolvi nunquam possit ac in longam multorum saeculorum posteritatem propagaretur. Qui quidem amor mutuus non ad ipsas modo familias omnium in terris amplissimas, verum ad Imperia, Regna, provincias, ad populos^f et nationes utrique familiae subiectas pertineret: ut quae gentes linguis, habitu, moribus inter se discrepare videntur, amore ac benevolentia mutua convenirent^g et amice conspirarent, ac non ipsi modo inter se Reges et Principes, verum et eorum populi certamen aliud nescirent, quam amoris, amicitiae benevolentiaeque mutuae.

Hoc certamen denuntiat, ad hoc certamen provocat Sacram Mtem. Vram. Sermus. Rex et Dnus. meus: non armorum, sed amorum certamen, in quo non

a) *Imp. catholica* b) Pro verbis: *Quid enim - eius proavo*, quae sunt in archtyp. Ossol. et in apogrph. Regiom., haec leguntur in archetyp. Vindob.: *Nam ut ne commemorem Albertum Roman., Hung., Bohem. Regem, Archiducem Austriae et Ladislaum Hung. Boh. Regem Archid. Austriae, quorum alterius filiam, alterius sororem in matrimonio habuit divus Casimirus Rex, avus Sermi. Regis mei: quid aliud agebat Rex ille cum Alberto Archiduce Austriae? quid cum fratre eius proavo* c) *stabilis permaneret.* d) *hic* e) *inclitas* f) *populos, gentes* g) *consentirent*

ferro dimicatur^a sed studio contenditur^b et benevolentia, quae omni ferro, omni armorum genere, quae morte etiam ipsa fortior est. Omnia enim cum superet mors, solus est amor, a quo superatur. Nihil in hunc gladio, nihil fami, nihil ipsi morti licet. Quamvis enim extinctis^c corporibus, manet nihilominus^d animorum coniunctio, et quidem tanto firmior, quanto purior est ab omni contagione mens, quae ex ergastulo carnis huius evolavit. Mortuus est non ita pridem sanctus parens Sermi. Regis et Domini mei; num ideo^e simul mortuus est amor, quo vel illum Mtas. Vra. vel ille Mtem. Vram. non mediocri prosecutus est? Testata est hoc Mtas. Vra. exequiis Regio plane sumptu et apparatu^f sancto illi Regi^g factis²; testata est et insigni Oratore ad iusta, quae per Sermum. Regem meum illi^h persolvebantur, cohonestanda misso³, quanta pietate caritateque defunctum etiam illum complexa fuerit: quae, si bene novi Christianum pectus Mtis. V., non modo non refrexit progressu temporisⁱ, verum aucta potius est et amplificata^k. De illo vero quid dicam? quem per Dei misericordiam in ea esse patria confidimus, ad quam aspiramus omnes; in qua nullus cum iam fidei, nullus spei locus sit, sola manet ibi caritas: qua ille tanto maiore prosequitur Mtem. V., quanto sui magis iam securus omnem sollicitudinem suam in Mtem. V. confert nec unquam Deum pro illa^l precari intermittit. Sed et in hoc filio suo^m cum vivat sanctus ille Rex, amat in hoc quoque constanter Mtem. V., quandoquidem non Regni magis facultatumque suarum, quam amoris huius hereditatem ad unicum filium hunc suum transmisit. — Hoc ergo certamen amoris et benevolentiae mutuae indicit Mti. V., ad hoc iterum atque iterum provocat Mtem. V. Sermus. Rex et Dnus. meus; cum ea testificatione, quod in quovis alio potius quam in hoc omnium pulcherrimo certamine se a Mte. V. superari sit passurus. Honoris, opum, gloriae principatu facile ceditⁿ Mti. Vrae.; amoris solius principatum semper appetet^o neque committet unquam, ut in eo posteriores tulisse videatur. Ceterum credibile non est, quantum ex hoc longe omnium pulcherrimo certamine ad Regna, populos, nationes^p civitates, imperia Mtatum. Vrarum. commodi sit redundaturum. Quae enim vis vincere unquam poterit, quos amor hic et consensus mutuus ac sancta conspiratio prorsus invictos reddiderit? Nam si Deus pro nobis, quis contra nos? a quibus autem aliis quam a suis Deus est? qua^r autem alia suos agnoscit^s quam sola caritatis nota vult? Hanc legis plenitudinem^t, hanc praecepti finem^u, hanc perfectionis vinculum^v Dei spiritus appellat; huic soli tanta proponit praemia, quanta vis orationis nulla unquam explicare poterit, cum neque aspectu oculorum comprehendi, neque auribus percipi neque ulla cogitatione queant adumbrari⁷.

Videt itaque Mtas. V., quam sit amplum, quam gloriosum, quam Deo gratum certamen hoc, ad quod invitat Mtem. V. Sermus. Rex et Dnus. meus; quanta sint illi praemia posita, et quidem ab eo posita, qui et fallere nescit et habet, unde det affluenter. Quo maiore studio facturam Mtem. V. indubitata spes est, ut et ipsa in pulcherrimum⁷ certamen hoc toto, quod aiunt, pectore incumbat ac pro virili sua contendat et elaboret, ut Sermo. Regi et Dno. meo par in eo esse possit⁸: nam ut sit superior, quod bona cum venia Mtis. Vrae. dictum sit, nunquam Domini mei Mtas. patietur. Faciet autem hoc Mtas. V. maiorum suorum exemplo,

a) decernitur b) certatur. c) et dissolutis. d) indissolubilis e) ideo f) deest g) in maxima hominum celebritate Augustae h) Cracoviae i) hoc temporis intervallo. k) confirmata l) pro incolumi et felici statu illius m) superstite n) cessarit. o) appeteret. p) provincias. r) in qua s) dinosci t) in hoc tam praeclarum. u) queat

quos et ipsos idem amoris et benevolentiae certamen hoc cum Sermi. Regis mei maioribus suscepisse et ad extrema usque vitae suae tempora constanter^a gessisse testantur pacta et foedera iam inde a multis annis inter Mtes. eorum, civitates, populos, Regna, Imperia inita ac litterarum monimentis consignata, quae coram Sacra Mte. V. proferre iussus sum^b.

Neque dubium est, quin his etiam antiquiora fuerint alia, nisi quod priscis illis temporibus non aequè diligenter asservata sunt ac fieri potest, ut vetustate quoque sint consumpta. Primum itaque profero Mti. V. pacta

per divum Albertum, Romanorum, Hungariae et Bohemiae Regem, Archiducem Austriae, cum genero suo, avo^d Sermi. Regis mei divo Cazimiro, inita^g; deinde quae per successorem^c illius proavum V. Mtis., divum Fridericum Imperatorem, cum eodem^f Rège confecta fuerunt^g; postremo quae per avum S. Mtis. V. Maximilianum Imperatorem, cum sancto Rege Sigismundo, patre Sermi. Regis mei, firmata sunt^h.

Quibus cum ipsa etiam V. Mtas. alligata sit, tanto magis alacrem proculdubio se praestabit ad ea confirmanda et renovanda.

Haec omnia pacta et conventa diligenter Sermus. Rex meus revolvit, simul et exemplum conscribi iussit et iis collectum et consarcinatum,

quod et ipsum exhibeo S. R. Mti. V.: non ut eo praescriptum illi aliquid velim, sed ut ex eo, qua ratione caveri sibi velit Sermus. Rex meus, cognoscat; si quid secus Mti. V. videbitur, de eo conferre cum iis licebit, qui fuerint ad eam rem per Mtem. V. delegati. De qua tamen certo sibi pollicetur Mtas. Domini mei, quod nihil eorum praetermitti faciet, quae per maiores illius, maxime vero per avum et proavum

in pactorum et foederum litteras relata sunt, eorum praesertim, quae ad arctioribus vinculis colligandamⁱ utramque domum et subiectas utrique domui terras, Regna, provincias, Imperia facere videbuntur. Quod ut ita faciat Sacra Mtas. V. atque opinionem hanc de se susceptam non modo non fallat, verum etiam confirmet magis, petit Sermus. Rex et Dnus. meus; qui quod a Sacra Mte. V. fieri postulat, id se quoque facere paratum offert, ac prior ipse per me Sacrae Mti. V. litteras has pactorum renovationis exhibet.

Quamvis autem proferri alia quoque nonnulla possent, binas tamen pactorum et foederum litteras ut producerem^c, in mandatis habeo: quae

Has pactorum litteras et conventorum atque id V. Mti. exhiberi: si forte acquieverit in eo Mtas. V., ut scribi litteras pactorum hac forma^g mandet; si vero^h secus aliquid videbitur Mti. V., dedit mihi Sermus. Rex et Dnus. meus potestatem cum iis, qui fuerint a Mte. V. delegati, conferendi. De qua certo sibi persuadet, quod in litteris pactorum, quas dare volet, nihil eorum praetermitti faciet, quae per maiores V. Mtis.

a) viriliterque b) Ad laevam partem ex Arch. Regiomont., ad dexteram e MS. Ossolin. et Arch. Vindob. c) ut in praesentia producam d) archtyp. Vindob. habet hoc loco tantum: Albertum Archiducem Austriae cum avo Sermi. etc. e) fratrem f) Poloniae g) hoc exemplo h) sin autem i) constringendam

Quas si mutari aliqua ex parte velit^a, modo quid illud sit, quod mutatum cupit^b, intelligam^c, ad Sermum. Regem et Dnum. meum^d referam, ut si visum erit Mti. illius^e, ad voluntatem Sacrae Mtis. V. sese accomodet.

Porro si temporis progressu secus aliquid per utriusque Mtis. homines factum est, quam in litteris pactorum et foederum cautum fuit, — ignorantia forte magis quadam et imprudentia quam consilio dataque opera, — si quid eiusmodi a Sermi. Regis et Dni. mei hominibus commissum ostendi poterit: ultro se Mtas. eius facturam^f offert, ut corrigi et emendari iubeat ac ne deinceps ad eundem, quod aiunt, lapidem offendatur, provideat. Idem sibi de Vestra quoque Mte. persuadet^g, quod et ipsa ad eundem modum corrigendum curabit, si quid a suis etiam hominibus^h factum esse cognoverit, in quo pactis et foederibus nonnihil derogatum videri possit, ac modis omnibus provisura sitⁱ, ne quid simile deinceps designetur. Quam de rebus istis inquirendi provinciam si cui mandare volet Mtas. V., datum est mihi negotium, ut cum eo amice conferam, ac simul si quid eiusmodi repertum sit, quod alicuius momenti videri queat, de eo ad Mtem. Domini mei referam. Quae nihil magis cupit, quam ut simul omnia radicitus evellantur, quae cum pactis pugnare visa fuerint^k, ne vel in posterum aliqua detur occasio rescindendae amicitiae, quam cum domo Mtis. V. Sermus. Rex et Dnus. meus esse cupit sempiternam.

nec in posterum ulla relinquatur occasio rescindendae amicitiae, quam esse cum domo Mtis. V. cupit sempiternam.

Neque vero cum Austriae terris modo, verum et cum Bohemiae Regno et subditis illi provinciis Sermus. Rex et Dnus. meus pacta et foedera renovata cupit. Quae de re cum divus parens Mtis. eius ante annos aliquot misisset ad Mtem. V. Ill. et Mgfcum. Dnum. Christophorum a Schildoviecz, Palatinum et Capitaneum Cracoviensem, Regni sui Cancellarium, inchoata quidem fuerunt; sed quoniam de quibusdam ad Sermum. Regem suum Orator illius referebat, perfecta non esse videntur^l. Nunc itaque quod coeptum tunc fuit, Sermus. Princeps et Dnus meus ad optatum exitum perducere iussit iuxta formam, quam Sacrae Mti. V. produci per me mandavit^l.

Neque vero in genere tantum cum omnibus Regnis ac provinciis Mtis. V. Sermus. Rex et Dnus. meus pacta renovari et confirmari postulat, verum etiam singillatim cum unoquoque, praecipue vero cum eo, in quo praesens nunc adest Mtas. V., Bohemiae Regno et subiectis illi terris; verum prius expediri cupit ea, quae ad generalem pactorum confirmationem pertinent. Quae posteaquam bene Deo iuvante confecta rite fuerint, tum de reliquis etiam Regnis et provinciis, quae subsunt imperio Mtis. V., singillatim ut agam, in mandatis habeo, ut quae illis cum Regno Poloniae foedera intercedunt, ea instaurari, renovari, confirmari corroborarique possint^l.

a) quod si mutatum et correctum aliquid in eo volet. b) quod — cupit desunt. c) additum: si minus inter delegatos a Mte. V. et me nuntium et mandatarium Sermi. Regis mei de eo convenire poterit d) ad Mtem. Dni. mei. e) pro: si — illius Arch. Vind. habet: quod sine suo Regnique sui incommodo facere possit. f) deest. g) pollicetur. h) deest. i) providebit. k) Quae sequuntur, desunt in apogrph. Regiomont., in archtyp. Ossolin. et Vindob. differunt inter se; textus Ossol. ad laevam, Vindob. ad dextram partem legitur. l) Hic finiuntur archtypa Ossol. et Vindob.; ea, quae sequuntur, habet tantum apogrph. Regiomont.

Videri potest non esse cum pactis omnino consentaneum, quod divus parens Sermi. Regis mei mercatoribus suis interdicat, ne in Silesiam aut Hungariam mercandi causa proficiscerentur. Sed non ignorat Mtas. V. proculdubio, quam graves causae fuerint, quibus adductus ut id faceret sanctus ille Rex: cui cum non alia res curae magis esset quam pax, tranquillitas, amor et benevolentia, huic conservandae inter suos et finitimos populos interdicto hoc prospicere voluit; quod ita gravibus iniuriis premi suos ab illis intelligebat, ut periculum esset, ne res in apertum quandoque bellum crumperet. Quod periculum declinare volens Rex ille prudentissimus atque idem pacis et amicitiae cum omnibus retinendae cupidissimus, hanc solam viam et rationem reperit, ut suis interdicere, ne in eas terras mercandi causa proficiscerentur, ex quibus tot ad eos damna, tot tam graves iniuriae pervenissent. Factum autem id fuit a Mte. eius vivente et regnante in Hungaria et Bohemia nepote eius divo Ludovico Hungariae et Bohemiae Rege, priusquam V. Mtas. eorum Regnorum potita fuisset. Posteaquam vero postulavit S. Mtas. V., ut interdictum hoc tolleretur et iudices delegarentur, qui de iniuriis deque damnis ultro citroque datis cognoscerent, non recusavit sanctus ille Rex pro summo suo erga Mtem. V. studio: delegati sunt iudices, conventum est¹², causae et controversiae magna ex parte disceptatae sunt. Cognitum est Sermi. Regis et Dni. mei subditos gravibus iniuriis, maximis damnis affectos, multa-que illis non mediocra detrimenta illata esse. Decreta tandem lata sunt, ut pro iniuriis satisfaceret, damnaque sarcirentur, ac quae liquido deberi constaret, ea semota quavis cunctatione solverentur; viginti millium florenorum et amplius summa Sermi. Regis mei hominibus fuit adiudicata. Sed haec decreta lata tantum sunt, executio nulla secuta est. Venerunt postea missi Piotrcoviam a S. Mte. V. Rdms. Dominus Balthasar Wratislaviensis Episcopus et Magnificus Dominus Zabka Regni Bohemiae Procancellarius¹³; interdictum hoc tolli verbis Mtis. V. diligenter petiverunt. Divus Rex nullo prorsus negotio ad omnes aequas condiciones adduci se passus est: quae cuiusmodi fuerint, quoniam longum foret omnia reserere, ex hoc scripto Mtas. V. cognoscet; quod quidem scriptum Oratoribus Mtis. V. probatur. Nihil enim in eo continetur, quod non cunctis aequissimum videri possit. Etenim divus ille Rex non concedebat Mti. V., magis ut illa cuperet interdictum hoc sublatum esse, quam ipse cupiebat. Itaque facile assensus est, modo id fieret salva dignitate Mtis. V., salvis etiam eorum rationibus, qui ab hominibus Mtis. V. graves iniurias et detrimenta acceperunt. Itaque non per divum Regem illum stetit, quominus interdictum hoc abrogaretur, sed per eos, qui rei iudicatae executionem impediabant. Quae res magna est cum indignitate Mtis. V. coniuncta; cuius auctoritati permultum detrahitur, cum quae per illam sententiae feruntur, executioni debita non mandantur. Quis enim iudiciorum, quis erit decretorum usus, si rei iudicatae nulla fuerit executio? Nunc Sermus. Rex et Dominus hic meus, quam cognovit fuisse voluntatem divi sui parentis, in eadem et ipse perstat: cupit causas omnes praecidi, quamobrem inter Vestrae et illius Mtis. homines odii, malevolentiae aliquid excitari possit; cupit semen etiam odiorum omne radicitus evelli ac firmam pacem, amicitiam ac benevolentiam in eius locum succedere. Quamobrem hoc renuntiari Mti. V. fecit, quod non minus quam ipsa Mtas. V. interdictum hoc sublatum

vult, quo Silesii se gravatos esse hactenus querebantur; sed ita tamen, ut dignitatis R. Mtis. V. ratio habeatur, ut quae per delegatos ab illa iudices decreta facta et auctoritate Mtis. V. confirmata sunt, earum fiat executio. Quorum decretorum exempla coram V. Mte. produco: simul ut factum fuerit id, quod ut fiat ad S. Mtis. V. dignitatem pertinet, quae contemni videtur decretis illis contemnendis, iam aperta erit omnibus in Silesiam et Hungariam via, iam interdictum abrogatum, iam libera commerciorum potestas est futura.

In hoc autem non dubie pactis derogatum est, quod Illustris Dnus. Albertus Marchio Brandenburgensis, in Prussia Dux, a iudicibus Imperialis Camerae proscriptus est, cum certum et exploratum sit ei iudicio subiectum illum non esse. Semper enim Prussiae Magistri, praeterquam cum rebellarent, in fide Regum Poloniae fuerunt et eorum auctoritatem agnoscebant neque alios quos vocant superiores dominos quam Poloniae Reges habebant. Cum itaque in proximis Imperii Comitibus potestas esse data videatur Mti. V. absolvendi sive liberandi Ill. Dnum. Albertum Marchionem ab hoc iniquo proscriptionis decreto a non suis iudicibus lato¹⁴, petit Sermus. Rex et Dnus. meus, ut potestate sibi concessa uti ac proscriptionis hoc decretum abrogare velit. Nam et hoc litteris pactorum cautum est, ne quis in alterius subditos iuris sibi quicquam vendicat neve familiaribus eius, vasallis et subditis, terris et civitatibus quavis ex causa bellum inferat; quin etiam eos, qui in sua potestate sunt, ne quid eiusmodi moliri audeant, prohibeat; quod in litteris divi Maximiliani avi S. Mtis. V. nominatim etiam de terris Prussiae cautum est. Si quis habet aliquid, quod de Ill. Dno. Alberto Marchione in Prussia Duce queratur, coram suo iudice Regia Mte. Poloniae, Domino meo clementissimo, actionem ei intendant: non gravatim ei faciet Mtas. eius, ut ei ius dicat et quod iuris fuerit statuatur et decernat. Quod ut ita fieri Mtas. V. procuret, Sermus. Rex et Dnus. meus etiam atque etiam maiorem in modum ab ea petit. Neque vero necessarium fore putat, ut doceat in praesentia, in sua maiorumque suorum Poloniae Regum clientela semper eos fuisse, qui terris Prussiae praeerant, neque alterius cuiuspiam iurisdictioni subiectos fuisse: nam quorum beneficio terrarum Prussiae potiti sunt, obscurum non est. Verum ne rem altius repetam, docet hoc pax perpetua inter avum Sermi. Regis mei, divum Casimirum, et Prussiae Magistrum eiusque Ordinem confecta, quam divus Maximilianus olim avus Mtis. V. confirmavit et approbavit, ac non suo magis quam V. Mtis. et Sermi. Excellentissimique fratris illius nomine in verbo suo Caesareo „sub fide boni, legalis et ingenui Principis“¹⁵ promisit, quod non esset subtracturus Magistrum Prussiae et Ordinem ab iis, quae debent Regibus et Regno Poloniae. Debent autem fidem et subiectionem, sicut Magistri quondam iusiurandum indicat, quod Poloniae Regibus praestare solebat, a quo et ipso nominatim quod non esset subtracturus Magistrum divus avus S. Mtis. V. litteris in eam rem datis sancte promisit. Neque id suo magis, ut dixi, quam Vestrae et fraternae Mtis. nomine. Si ergo decrevit divus avus Mtis. V. Magistrum et Ordinem in fide et clientela fuisse et esse debere Poloniae Regum, quid est, quod sibi ius in eum Imperialis Camera vendicat contra summi illius Imperatoris decretum, quo ipsam etiam Mtem. V. teneri voluit? Si quid peccatum est ab Illtri. Dno. Alberto Mar-

chione, cur apud suum iudicem Sermum. Poloniae Regem non convenitur, cur coram illius Mte. nomen illius quacunq̃ tandem de re non deferatur? Iterum atq̃ iterum petit a S. Mte. V. Sermus. Rex meus, ut proscriptionis hoc decretum a iudicibus Camerae latum nullum esse pronuntietur, ac si quis contra Illrem. Dnum. Albertum Marchionem iudicio volet experiri, ad suum iudicem Sermum. Regem et Dnum. meum eum remittat, apud cuius Mtem. facile ius quisque suum obtinebit.

Sed et illud disertis verbis in vere maximi illius Imperatoris Maximiliani litteris perscriptum est, quod nullum iudicium contra Elbingensem et Gedanensem civitates ab Imperiali iudicii Camera sit ferri permissurus. Nihilominus ad Imperialia Comitia civitates evocantur et nescio quid iuris in eas Imperium sibi vindicare conatur, cum subiectae semper Sermis. Poloniae Regibus fuerint. Rogat Sermus. Princeps meus, ut quibus litteris ipsam etiam obstrinxit Mtem. V. divus avus Mtis. V., eas inviolatas conservari iubeat. Quis enim erit litterarum usus, quae pactorum, conventorum, foederum utilitas, si non servantur ea, quae pacta quaeque litterarum monumentis consignata sunt? quodsi alienus aliquis fidem suam pro Mte. V. tamquam successore obligasset, factura nihilominus fuisset Mtas. V. pro sua excellenti vereque Regia virtute, ut fidem pro se datam liberaret. Nunc vero cum ab avo factum id sit, cum is pro vestra proque fraterna Mte. fidem suam interposuerit, tanto maiore cura prospicere tenetur Mtas. V., ne quid contra interpositam optimi illius Imperatoris, avi sui desideratissimi, fidem fecisse videri queat. Quamobrem etiam atq̃ etiam hortatur, monet, rogat, obsecrat Mtem. V. Sermus. Rex et Dnus. meus, quibus in rebus a pactis esse discessum intelligit, ut curet, non ut confirmentur modo, quae inter V. Mtis. et Sermi. Regis mei maiores, parentes, avos et proavos, Imperatores Romanos, Archiduces et Poloniae Reges, pacta, conventa, foedera intercesserunt, verum etiam si quid aberratum ab illis est, ut id corrigatur, et ne similis deinceps error eveniat, quantum humano consilio fieri possit, provideatur. Pertinebit hoc Mti. V. imprimis ad Dei gloriam propagandam, quae tum illustratur et propagatur maxime, cum pax, concordia, tranquillitas, amicitia, fraterna caritas inter eos retinetur, qui se veros veri Dei cultores profitentur, ut a quo Christiani vocari gaudent, eius incedant vestigiis, Domini nostri Iesu Christi, qui non aliud migraturus ad patrem suum caelestem, unde venerat, quam pacem et mutuam dilectionem nobis commendavit, eius nos heredes instituit atq̃ hac una nota filios suos agnosci voluit. Pertinebit etiam ad nomen Mtis. V. immortalitati consecrandum, cum non alius rei Mtem. V. esse studiosam orbis universus cognoverit, quam eius, qua sola societas hominum inter se continetur, pacis, tranquillitatis, amoris et benevolentiae. Magnus ex eo terror ad hostes Christiani nominis, contra vero plurimum consolationis ad eos redundabit, qui duro servitutis iugo premuntur a barbaris, neque aliunde rebus suis afflictis levationem expectant, quam ex Regum et Principum Christianorum inter se mutua concordia unanimique consensu et sancta conspiratione.

B. Ossolin. MS. 153 fol. 67 — 70, archetyp., quod cum continuo sequenti eadem manu scripto: „exemplo litterarum, quas reversales vocant, a S. Roman. Mte. impetrandarum“ uno eodemque continetur libello, cui sigillum maius Regni Pol. est impressum (Codex N. 153 ex plurimis libellis

postea simul iunctis constat); in fronte libelli inscriptio manu Rescii: „Legatio Cardinalis (!) Hosii ad Ferdin. Rom. Regem nomine Sig. Aug. Regis Pol.“

Arch. caes. reg. Vindobonen. (k. k. Haus-, Hof- u. Staatsarchiv), Polonica a. 1548 — 49, archetyp. manu secretarii Hosii scriptum, quod ab Hosio Ferdinando Regii neunte mense Aprili oblatum est (cf. relat. legationis N. 377); sine ulla inscript.

Arch. reg. Regiomont., apograph. eiusdem temporis, in fronte alia manu inscript.: „Copie der Instruction welche Hosio aufn Reichstag und an die röm. königl. May. mitgegeben gewesen.“

Introductio legationis in archetypis tantum, extrema pars in apographo tantum reperitur; quibus vero in locis in parte media, quae in omnibus fere eadem est, differuntur, ad laevam partem verba apographi, ad dextram verba archetypi Ossol., varias lectiones autem archetypi Vindobon. in adnotationibus posuimus.

¹ Legatio haec, quae quamvis Hosio data esset, ab ipso tamen composita vel saltem correctata et mutata videtur (cf. initium eius cum initio ep. N. 310), hoc tempore procul dubio, i. e. primis mensis Martii diebus, conscripta est. (Litterae fidei Regis Pol. Hosio ad Regem Roman. d. 9 Martii, ad Imperat. 10 Martii datae sunt, vid. Szujski, Script. rer. Polon. I, 284). Et quidem primum ante d. 5 Martii hoc modo, quo in exemplo Regiomont. legitur, conscripta eiusque apographon ad Ducem Prussiae missum esse videtur; tum vero hunc in modum est mutata, quem archetyp. Ossol. exhibet, proculdubio postquam litterae Ioannis Tarnowski, N. 312, cuius consilium de hac re Hos. sibi dari petierat, ab ipso receptae sunt: nam quibus hoc ab illo exemplo differt, omnia iis sunt consona, quae Tarn. facere suaserat. Denique, cum iterum iussu Hosii a quodam eius secretario describebatur, ut Ferdinando Regi post legationem pronuntiatam scripta offerretur, multa in ea sunt expolita et nonnulli errores correcti. Itaque exemplum Vindobon. re cum ex. Ossol. prorsus convenit (praeter finem, ubi ambo satis discrepant): verbis tamen differt multis in locis cum ab ex. Ossol. tum ab ex. Regiom. ² Augustae Vindelicorum, ante 9 Iulii, vid. Lanz, Korresp. Karls V, II p. 616, quorum descriptio exstat in Corp. Nar. vol. 66, N. 63, 64. ³ Ioachimo Malzan libero barone de Wartenberg et Penzelin, cf. Script. rer. Pol. I, 284. ⁴ Roman, 13, 10. ⁵ I Timoth. 1, 5. ⁶ Coloss. 3, 14. ⁷ I Corinth 2, 9. ⁸ Mirum, quo modo tam gravis error a Cancellaria Regia Polona committi potuerit; nam pacta, quae commemorantur, a. 1462 inter Casimirum Regem et Albertum VI Archiducem Austriae erant conclusa, Dogiel I 161; Alberto II vero, Rege Romanorum, vivente neque Casimirus Rex Poloniae erat neque gener illius neque ulla pacta cum illo iniit. Ceterum et hoc loco, et iam supra error hic ab Hosio correctus est in eo, quem in scriptis Regi Ferdinando obtulit, textu legationis, v. p. 284 adn. b et p. 286 adn. d. ⁹ Anno 1470, Dogiel I, p. 163. ¹⁰ A. 1515, ibid. p. 173. ¹¹ Cf. Dogiel I, 30. ¹² Wschovae a. 1540, Dogiel I, 562. ¹³ Vid. N. 153. ¹⁴ Ab Imperatore constitutus erat Rex Roman. Commissarius ad cognoscendam causam inter Regem Poloniae et Ducem Prussiae ab una et Magistrum Theutonicum parte ab altera, Dogiel IV, 327; Lanz, Korresp. K. V, II 626. ¹⁵ Dogiel I, 174.

314. (ineunte mense Martio)¹.

[Summa mandatorum, quae Hosio ad Regem Romanorum et Imperatorem a Rege Poloniae sunt data.]

Ante omnia pacta confirmanda curabit, primum in genere inter omnia Regna et dominia utriusque Mtis., deinde seorsum inter Poloniae et Bohemiae Regnum.

Confirmatis pactis aget de interdicto, quod tulit divus Rex, ne quisquam ex Regno Poloniae mercandi causa in Silesiam proficisceretur, iuxta instructionem, quam habet².

Tertio loco aget de Ill. Dno. Alberto Marchione Brandeburgensi, in Prussia Duce etc. deque duabus civitatibus Elbingensi et Gedanensi.

Si successerit res ex sententia apud Regiam Roman. Mtem., inde ad Imperatoriam Mtem. proficiscetur atque ab illa confirmari petet, quae inter Regias Romanorum et Poloniae Mtes. pacta firmata fuerint.

De rebus Prussiacis si non obtinuerit, quod petet, apud Regiam Roman. Mtem., petet commendaticias litteras ad Imper. Mtem. atque ibi perficere conabitur, quae apud fraternam Mtem. inchoata fuerunt.

Dominum Granduellam Cancellarium adibit atque ab eo petet, ut de quibus causis mittitur, eas commendatas habeat.

Cum Rmo. Dno. Cardinali Augustano³ aget de matrimoniis⁴ et certi aliquid cognoscere cupiet.

Illustres Dnos. Pomeraniae Duces⁵ in Mtis. Imperatoriae gratiam reducere conabitur.

Domini Laski⁶ negotium Regiae Romanorum Mti. commendabit.

Dominum Zeczigniewski⁷ Imperatoriae Mti. de meliore nota commendabit.

Ad Norembergum cum venerit, aget cum illis de Luca Razek⁸.

In pactis de Regno Bohemiae poterit et Sanctissimi Domini nostri mentionem praetermittere et illam simul clausulam de eo, ut ipsi Reges personaliter invicem contra Turcas auxilium ferant⁹.

Aget quoque de Luteranismo, qui est in ea parte Silesiae, quae pertinet ad dioecesim Cracoviensem.

B. Ossolin. MS. 153, f. 145, archetyp. sigillo maiore Regni Pol. munitum, sine ulla inscript.; extremus articulus postea adscriptus videtur.

¹ Eodem tempore, quo legatio N. 313 conscripta videtur. ² Vid. N. 313. ³ Ottone Truchsess. ⁴ Sororum Sigismundi Augusti, vid. N. 329. ⁵ Barnimum XI in Stettin, cuius mater Anna soror Sigismundi I erat, et Philippum I in Wollgast, Barnimi ex fratre Georgio nepotem; quos tamen Imperator in gratiam prius recepit, 29 April. 1549, Barthold IV, 2, 340, quam Hosius ad eum pervenerit. ⁶ Alberti proculdubio, filii defuncti Hieronymi Łaski, Palatini Siradien., cf. N. 100, qui oppidum Kesmark aliaque bona in Hungaria possidebat. ⁷ Iacobum Secygniowski proculdubio, qui in exercitu Caesaris erat. ⁸ Mercator quidam esse videtur. ⁹ Quod utrumque in pactis inter Casimirum Poloniae et Georgium Bohemiae Reges a. 1462, Dogiel I, 14, quae nunc renovanda erant, continebatur.

315. (medio mense Martio)¹.

[Altera summa mandatorum Hosio ad Regem Romanorum et Imperatorem datorum.]

(Praecipue de causa Ducis Prussiae.)

Quodsi Regia Romanorum Mtas. renovationem et confirmationem pactorum, quemadmodum nuntius noster postulaverit, fieri mandabit, meminisse poterit, nos paratos esse pacta haec iureiurando interposito magis etiam confirmare, si forte idem facere Mti. eius visum fuerit. Prior autem illius Mtas. an nos iusiurandum hoc praestare debeamus, in illius Mtis. arbitrio nos relinquere. Proferet simul formulam iuramenti, qua usus est aliquando Sigismundus Imperator. Quod si illius Mtas. ea formula uti volet, nos quoque iisdem conceptis verbis iusiurandum praestabimus; sin autem alia quaequam formula magis arriserit illius Mti., nos quoque ad eandem libenter assentiemur.

Posteaquam pacta non modo litteris, verum etiam, quod sine molestia Regiae Romanorum Mtis. fieri possit, iureiurando confirmata fuerint, tum ad causam terrarum Prussiae aggredietur; ac modis omnibus contendet, si quis iniuriam sibi

factam ab Ill. Dno. Duce existimat, ut coram nobis tanquam superiore domino iudicio contra eum experiatur. Nos facturos libenter, ut ius dicamus unicuique petenti et causa cognita, quod iuris fuerit, decernamus. Sin autem hoc obtinere non posset, quod ita tamen fieri pacta et foedera confirmata postulant, dicet nos non recusare, — si forte suspecti sumus alicui, quod maiore quadam nostrae voluntatis inclinatione in Illustrem Dnum. Ducem propendamus, — quominus mittat Mtas. eius aliquos, qui praesentes adsint illius nomine, cum per nos causa cognita fuerit; quod eiusmodi nos iudicem praestare velimus, ut nullam iuste querendi de nobis occasionem cuiquam praebeamus. Si obiectum fuerit: divum Regem proxime in Christo defunctum per Oratorem suum Mgfcum. Palatinum Siradiensem² assensum iam esse, ut causa per Regiam Romanorum Mtem. cognoscatur; negabit sibi de assensu isto constare ac doceri de eo postulabit. Si per hoc assensum probare velint, quod Orator divi Regis rescriptum eiusmodi Caesareae Mtis. attulerit idque in forma decreti, volet doceri, num ratum id habuerit divus parens: quem prius ex hac vita migrasse constat, quam hoc ei rescriptum videre contigerit. Quin etiam de ipsius Dni. Oratoris ratihabitione constare sibi negabit. Ad extremum si viderit nihil se proficere, sed obfirmato animo in eo perstare Mtem. Regiam Romanorum, ut iuxta rescriptum illud Augustanum³ ipsa causam hanc cognoscat: non abnuet, sed sicut in rescripto continetur, ut causae huic Mtas. eius absque praeiudicio vel impedimento ordinarii processus componendae studium et diligentiam omnem impendat, neque citra consensum partium quicquam statuatur et decernatur. Quoniam vero conquisitio iurium, de quibus fieri disceptationem oporteret, ac monumentorum omnium ad causam pertinentium tempus longius postulat, petet laxiorem diem ad causae huius compositionem a Mte. eius praefiniri; cum praesertim in hoc Regni nostri exordio aliis quoque sumus rebus gravioribus occupati, ut necessario haec causa in longius tempus aliquod differenda sit. Interea vero temporis postulabit, ut pacta conserventur, ut ne quid contra Ill. Dnum. Ducem vi et armis agatur, atque modis omnibus instabit et urgebit, ut aut abrogetur prorsus proscriptionis decretum a non suis iudicibus latum, aut saltem in aliquot annos vel in unum, si plures obtineri non poterint, suspendatur.

Adibit ad Mgfcum. Dnum. Howman⁴, litteras illi nostras offeret, postulabit nostro nomine, ut in iis, de quibus mittitur ad Regiam Romanorum Mtem., operam illi suam navare velit. Nos gratia nostra et liberalitate Regia hoc officium illi per omnem occasionem pensaturos pollicebitur.

Cum a Regia Romanorum Mte. dimissus fuerit, ad fraternam Imperatoriam Mtem. proficiscetur atque ab ea quoque confirmationem pactorum sive ratihabitionem eorum, quae a Regia Romanorum Mte. facta erunt, postulabit. Quod si in causa terrarum Prussiae remissus fuerit ad Caesaream Mtem., adhibebit omnem diligentiam, ut ibi perficiat tandem, ut aut abrogetur proscriptionis decretum aut suspendatur, iuxta instructionem, quae ad Regiam Romanorum Mtem. illi data est.

Salutabit etiam filium Caesareae Mtis.⁵; et si forte nuptiae celebratae fuerint, praecabitur nostro nomine, ut matrimonium hoc illi Deus fortunet. Rogabit simul, ut apud paternam Mtem. praesto nobis esse velit, quo facilius ea, de quibus missus est, obtinere queat.

Ad Dnum. Cancellarium quoque Granduellam accedet, ut causam nostram commendatam habere velit, nostro nomine postulabit. Nos officium hoc illius gratia nostra munificentiaque Regia pensaturos.

Itidem et ad Dominum Attrebatensem Episcopum, filium eius.

Cum Dno. Cardinale Augustano aget diligenter nostro nomine, quo consilio et auxilio suo nobis adesse velit. De matrimoniis quoque certior fieri cupiet, ne diutius animi pendeamus ⁶.

B. Ossol. MS. 153, f. 154, archetyp. sig. maiore Regni munitum, sine ulla inscript.

¹ Videtur haec aliquot diebus post N. 314 scripta; nam illa eodem tempore proculdubio sunt scripta, quo legatio primaria; haec vero, cum post legationem ex parte mutatam extrema eius pars praetermissa est; vid. N. 313 adn. 1. — Litterae fidei ad Philippum filium Imperatoris, quem salutare hoc loco Hosius iubetur, 16 Martii a Rege sunt datae, vid. Szujski, Script. rer. Polon. I, 286.

² Stanislaus Łaski. ³ vid. Dogiel IV, 323. ⁴ Ioannes Hofmann erat hoc tempore summae auctoritatis in consilio secreto Regis Roman., cf. relationem oratoris Veneti Contarini, Alberi I, 454.

⁵ Philippum, cui ut filia sua nuberet, Ferdinandus hoc tempore volebat, cf. Bucholtz, VI, 457. ⁶ Cf. N. 314.

316. Martii 27 Vratislaviae.

Hosius Cromero.

(*Ut sibi ad ea quae scribit respondeatur et pactorum cum Hungaria exempla sibi mittantur petit.*)

S. Quibus de rebus scribo Rmo. Dno. nostro ¹, de iis ut eum commonefacias velim, ut primo quoque tempore instructionem habeam ². De pactis cum Regno Hungariae si quid agi per me vultis, isthic eorum exemplum ut conscribatis necesse est; nam ego vetera pacta descripta mecum non habeo. Descripsi Rmo. Dno. rationem itineris mei omnem; quae vero scripsi, nollem in multorum manus pervenire, quod opera tua provideri cupio. Vale. Vratislavia VI Cal. Aprilis. Tuus Hosius.

B. Czart. MS. 1618, f. 637, chirograph.

¹ Maciejowski

² Quatenam autem haec fuerint, nescitur.

317. Aprilis 11 Pragae.

Responsum nomine Regis Roman. ad legationem Hosii.

„Summa eorum, quae per Sacrae Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. Regiae Mtis. Commissarios ¹ ad hoc specialiter deputatos Sermi. Regis Poloniae Oratori Rmo. Dno.

Electo Culmen. die XI mensis Aprilis proposita fuerunt.“

(*Regem Roman. pacta renovare, non tamen nesciente Imperatore, velle; cupere omnia Regna sua uno foedere comprehendere, in quo nonnulli articuli adiciendi, alii melius definiendi essent.*)

Inprimis: quod postquam Regia Mtas. ad propositionem praefati Sermi. Regis Poloniae Oratoris duxerit sibi deliberandum, Regia Mtas. arbitrata sit, pro eo amore, quo Sermm. Regem Poloniae prosequatur, partium suarum esse, ut quantocius per negotia liceret, se desuper resolveret idque, quod et posset et vellet, citius praestaret.

Itaque Mtem. suam vidisse propositionem eiusdem Dni. Oratoris Mti. eius scripto oblatam; vidisse etiam binas copias confoederationum inter quondam Albertum Archiducem Austriae et Fridericum Roman. Imperatorem cum Poloniae Rege Cazimiro iam olim conclusarum; vidisse praeterea minutas duas, iuxta quas praesens confoederatio expedienda videretur ².

Cum autem R. Mtas. causam hanc magni admodum momenti ac plane eiusmodi esse videret, quae non ita simpliciter saltem cum fruge absolvi posset, sed pleniorē discussionem et praevidiam familiarem communicationem exposceret; et proinde R. Mtas. ex propositione Dni. Oratoris inter alia perceperit, Rmam. Dnem. suam ab huiusmodi colloquio non abhorrere: quare R. Mtas. pro re bene feliciterque gerenda praefatos Consiliarios suos deputaverit cum eo mandato, ut cum Dno. Oratore convenirent et sinceram Mtis. suae mentem ac intentionem eidem declararent ac de omnibus ad hanc rem feliciter conficiendam pertinentibus familiariter et amice conferrent.

Summam autem mandatorum Reginum fere hanc esse: quod R. Mtas. non possit non gratissimo animo intellexisse ab ipso Sermo. Poloniae Regis Oratore propensum Serenitatis suae animum et benevolentiam oblatique firmandae amicitiae certaminis insinuationem.

Persuasum autem esse debere Sermo. Regi Poloniae S. Mtem. Regiam non minus cupidam amicitiae cum Serte. sua retinendae, augendae, simul et amplificandae; neque opus esse multis commemorare, quam statim a principio regiminis sui S. Regia Mtas. divae quondam memoriae Sermum. Sigismundum Poloniae Regem coluerit et observaverit, quam etiam modernum Sermum. Regem unice amaverit et in filium sibi delegerit ac omnia amicissimi coniunctissimique Regis officia praestiterit; id quod res ipsa loquatur et notiora sint ea, quam ut testificatione indigeant, ita profecto, ut oblatis certaminis palmam S. Regia Mtas. iure merito sibi polliceri audeat.

Et cum in praesentem quoque diem R. Mtas. nihil magis cordi habeat quam Sertis. suae votis et desiderio omni ex parte facere satis atque avitam illam amicitiam et continuare et subinde firmiorem reddere; quamobrem Mtem. R. contentam esse (id quod dii bene vertant) cum Sermo. Poloniae Rege novam eandemque aequam ac utriusque Regnis et provinciis suis utilem proficamque inire confoederationem eandemque nedum ad certos annos seu dies vitae, sed ad utriusque heredes, videlicet Reges Hungariae, Bohemiae et Poloniae ac Archiduces Austriae (non autem quoscunque alios successores), transmittere et prorogare velle: cum ea tamen certificatione, R. Mtem. hanc confoederationem inconsulta S. Caesarea Mte., fratre et Dno. suo carissimo, concludere nec velle nec posse, ut quod Reg. Mtas. pro sua in Caes. Mtem. reverentia non soleat cum tantis Regibus et Principibus ullam, maxime hereditariam, inire confoederationem absque expresso Imper. Mtis. suae scitu et voluntate; sperare tamen et plane confidere R. Mtem. suam, [*quod inter se*]" et Sermum. Regem Poloniae tractatum et conclusum fuerit, Imper. suam Mtem. ratum gratumque habituram.

Quod autem Sermus. Poloniae Rex cupiat generalem confoederationem iam statim confirmari expediri et tunc demum de reliquis communium Regnorum et provinciarum negotiis tractandum esse: arbitrari Mtem. Reg. primum, nempe confirmationem veterum pactorum, peti ac fieri non posse; quod scilicet confoederatio Archiducis Alberti temporalis fuerit atque adeo iam dudum expiraverit, altera vero, nempe Imperatoris Friderici, non sortita sit effectum aliquem neque per successores confirmata nec hactenus observata, quin imo multis modis in contrarium actum; consequens igitur esse praememoratam Friderici Imperatoris confoederationem confirmari non oportere. Sicubi enim praedicta confoederatio sortita

a) deest in MS.

esset effectum, tunc tam ex parte quondam Regis Iohannis³ quam alias multa fieri et obmitti necnon praestari etiam debuisset, quorum contrarium eventum luce meridiana clariorem nemini non constare.

Videri denique Reg. Mti. et generalia et particularia tam utriusque Regum quam Regnorum et provinciarum suarum negotia, quoad fieri possit, iam simul et semel eodemque contextu tractanda et vel tentandum saltem esse, an omnes tam utriusque Regum ac Regnorum et provinciarum suarum causae unica tractatione comprehendi queant. Cum enim concepta confoederatio nedum utrumque Regem, sed et Regna ac provincias suas comprehendat, nimirum si nedum ipsorum Regum, sed et suorum Regnorum necessitates aequae perpendere includereque deceat, ut nulla differentiarum scintilla relinquatur: proinde multas privatas Regnorum causas praecise ex generalibus bona pro parte dependere eisdemque ita coniuncta esse, ut nulla ratione commode separari valeant; ac plane indecorum esse per plura fieri, quae per pauciora expediri queant.

Quod si omnino in progressu tractatum aliquae causae eius naturae et conditionis repertae fuerint, quae in generali confoederatione commode includi non possent, tunc demum ad particulares tractatus descendendum ac tractandum fore de modis et mediis, quibus separatim complanari et concordari possint.

Ceterum Reg. Mtas. minutas duas renovandae iam nunc confoederationis et eleganter et exquisite quidem conceptas, sed ex parte antiquarum confoederationum nimis generales esse^b; non enim videri Mti. Reg. ea antiqua foedera et pacta, quae nec extent nec proferantur nec visa sint, confirmanda, sed novae huius confoederationis dispositionem ad eos tantum articulos, qui iam concluduntur, restringendam moderandamque esse, facta nihilominus in narratione condecanti antiquorum foederum commemoratione.

Quod vero ad articulos in dictis minutis expressos et ex duabus antiquioribus Archiducis Alberti et Imperatoris Friderici confoederationibus extractos attinet: etenim S. Reg. Mtas. ad eorundem observationem ex causis superius deductis iure adigi non possit, nihilominus tamen Mtem. Reg. existimare eosdem tales esse, super quibus facili negotio transigi possit; atque adeo Mtem. Reg. contentam esse eos ipsos acceptare velle, modo eatenus declarentur, quatenus et utriusque Regi simul atque Regnis et provinciis suis commodo et utilitati esse possint, et ne ex generalitate et obscuritate, qua positi sunt, novae disputationes et dissensiones suboriantur.

Itaque articulum de auxiliando nimis generalem ac obscurum esse neque ex eo constare, ad quae auxilia alter alteri obligatus esse debeat, et quod hactenus nunquam in praxim deductus sit: utcunque enim Reg. Mtas. a divo quondam Sigismundo Poloniae Rege auxilia aliquoties petierit, ea tamen nunquam impetrare potuisse; ideoque articulum hunc declaratione indigere atque in hoc Reg. Mtem. Sermi. Regis Poloniae mentem et voluntatem intelligere velle: an et quae auxilia Sertas. sua cum reciproca promissione desideret, vel an verbali obligatione sibi satisfactum esse intendat.

Denique articulum: „ne quis via facti tam in civilibus quam criminalibus contra alium attentare neque sibi ipsi ius dicere aut ulcisci praesumat, sed super eo iure et non aliter experiri debeat“ etc., S. R. Mti. satis generalem dubiumque videri;

b) Verbum deesse videtur: *putat* vel *videt*.

atque adeo Sermi. Regis deliberationi et considerationi a Mte. sua relinqui, an non praestiterit, relicta huiusmodi generalitate, de certo iuris processu deliberare et sive is processus coram superarbitro et arbitris seu alias Commissariis utriusque eligendis agitandus fuerit, statuere ita, ut tam utrique Regum quam et regnicolis et subditis suis liquido constare queat, quo loco et coram quo iudice, cum necessitas exegerit, alter contra alterum iure experiri possit et debeat.

Praeterea cum ex articulis Imperatoris Friderici constet, nullum alteri hostilitatem inferre neque alterius rebelles protegere vel eis assistere debere, atque ex hoc necessario consequatur, nullum etiam alterius hostibus favorem seu auxilium praestare debere: ideo R. Mtem. desiderare hoc expresse ita statuendum.

Et cum sub hunc articulum veniat causa, quae R. Mti. cum filio⁴ quondam Ioannis Regis est: etsi Mtas. Reg. sibi persuadeat hanc causam amicabiliter transactum neque ad arma deventum iri, tamen si, quod R. Mtas. nollet, res aliter cesserit, Reg. Mtem. Sermi. Regis Poloniae cautionem seu promissionem cupere, ut eo casu praedictum Regis Ioannis filium contra Mtem. Reg. iuvare nec eidem assistere velit, nec directe nec indirecte, per se vel alium seu alios quovis quaesito colore vel praetextu. Id autem Sermum. Regem Poloniae facile praestare posse, cum vigore praefatorum articulorum generalium ad hoc alias teneatur. Quod si vero hanc cautionem vel promissionem generalis confoederationis litteris inserendam non esse Sermus. Poloniae Rex censuerit, Mtem. Reg. contentam esse, ut ad id seorsum sese obliget.

Ceterum cum monetae negotium iam diu inter Reg. Mtem. et divum quondam Sigismundum Regem Poloniae controversum sit atque adeo magni momenti esse constet, ex quo ditioni et provinciis Mtis. suae Reg. non mediocre damnum et iactura hactenus evenit: itaque Mtem. Reg. cupere, ut pro bono communi vel Reg. Mtem. sequatur et eadem bonitate et valore monetam cudi faciat, aut saltem iusti pretii constitutioni acquiescat consentiatque, ut iuxta eandem alterutrius moneta, prout quaevis vel melior vel deterior fuerit, utrobique recipiatur; sperare autem Reg. Mtem. suam Poloniae Regem id haud gravatim facturum, in quo et dignitatis suae Regiae inprimis et deinde proventuum suorum Regiorum et subditorum etiam commoditatis non parvam rationem habiturus sit.

Postquam etiam ratione prohibitionis et liberi passus et commerciorum necnon abolendarum repressaliarum inter Reg. Mtem. et Sermum. Regem Poloniae nonnihil dissensionis emergerit, quae quidem omnia utriusque Regna, dominia et provincias generaliter tangant: ideo Mti. Reg. magnopere necessarium videatur in nova confoederatione expresse cavendum et priores articulos declarandos extendendosque esse, ut omnibus communium Regnorum et dominiorum subditis liber passus et commerciorum ius permittatur, et ut omnis prohibitio viarum mercaturae et repressaliarum iniuria in posterum cesset.

Et cum transactio inter Reg. Mtem. et divae memoriae Sigismundum Poloniae Regem de perquirendis puniendisque diffidatoribus anno supra millesimum trigesimo octavo conclusa⁵, non tamen hactenus publicata sit: videri Mti. Reg. articulos in eadem contentos novae huic confoederationi inserendos esse, ut quod generales sint et ad omnes partes quadrare videantur. Proinde nonnulla esse, quae inclitum Hungariae Regnum concernant; in quibus cum Reg. Mtas. exactiorem expectet informationem, ideo Mtas. Reg. sibi facultatem reservat ea, informatione habita, quae sibi necessaria videbuntur, etiam proponendi.

⁴ Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

Postremo cum Reg. Mtem. et debiti et officii sui rationem habere deceat, Mtem. suam committere non posse, quin in hac confoederatione et Summum Pontificem sedemque Apostolicam necnon Sacram Imperatoriam Mtem. et Romanum Imperium excipiat, ita ut haec confoederatio Mtem. suam contra illos ligare non debeat. Similiter cum Mtas. sua cum Principe Turcarum quinquennales indutias habeat, quas sancte et inviolabiliter observare intendat: ideo ex parte Mtis. suae necessarium videri praefatum Turcarum Principem per praesentes quinquennales et futuras etiam indutias, si quae intercesserint, pari modo excipiendum esse.

Et haec quidem esse, quae Dni. Regii Consilarii et Commissarii ex commissione sibi specialiter facta Sermi. Regis Poloniae Oratori proposuerunt, offerentes sese, ubi mentem et voluntatem ad haec suam intellexerint, latius de his cum eo tractaturos ac familiariter et amice communicaturos, et denique quae necessaria visa fuerint ad Reg. Mtem. relatueros esse.

Arch. caes. reg. Vindobon., Polonica a. 1548 — 49, apogrph. signatum in dor.: A. (cf. in Append. epist. Ferdin. Regis Lango 3 Iulii 1549); scripti huius sammam ed. Szujski, Script. rer. Polon. I, 287.

¹ Quinam illi fuerint, vid. in relatione legationis, N. 377. ² Vid. in Append., qua forma conficere foedus ab Hos. propositum sit. ³ Zápolya. ⁴ Ioanne Sigismundo Zápolya, Duce Transilvaniae. ⁵ Glogoviae, Dogiel, I 32.

318. Aprilis 12 (*Pragae*).

Hosius Cromero.

(*Informationem de eis quae mittit, expetit.*)

S. Quaeso te, quantum me amas, tantum contende et elabora, ut celerem et plenam de rebus omnibus¹ informationem habeam. Sum enim vehementer sollicitus. Habeam autem non in schedis, sicut nunc misistis², nescio quo consilio, sed sub sigillo Regio. Hic declara, quanti me facias. Sum stratus^a scribendo. Non possum amplius. Bene vale. Pridie Idus April. Quae scribuntur a me, da quaeso operam, ut ne in quorumcunque manus perveniant. Tuus Hosius.

a) In MS. *straco* vel *stratq* legitur; fortasse *fractus* scribi debuit.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 88, chirogrph., sine loco.

¹ Quae sibi a Rege Romanorum erant proposita, cf. N. 317. ² In responso proculdubio ad N. 316.

319. Aprilis 19 *Pragae*.

Hosius Cromero.

(*Haud iure nonnullos Prussorum indignari se Episcop. Culmen. et Oratorem in Germaniam nominatum esse, quod utrumque contra suam voluntatem factum sit; mittantur sibi mandata accurate descripta.*)

S. — Palatinus Marienburgensis¹ non eam magis ob causam alienior est a me, quod sim Episcopus nominatus, quam quod legationis munus hoc susceperim, quod ipse sibi deberi putabat, aut saltem collega meus esse voluisset. Illi credit omnia Princeps², mihi nihil, atque ita nescio quid de me suspicantur. Cum audiverint semotis arbitris ter me cum Rege Roman. locutum esse, magis etiam

suspiciabuntur. Nescio, quid sibi metuunt a me, quod eorum Evangelium amplexus non sim; sed tanto ero in fide erga meum Principem constantior, quanto magis mihi curae fuit semper, ne fidem Christi violarem neve in aliud Evangelium me transferri paterer, quam quod maioribus nostris praedicatum est. Dederam Piiotrcovia litteras ad Principem: nihil eis respondit; ne ego quidem deinceps scripsi quicquam. Crede mihi, quod sim ad Sermos. fratres missus, magis id eis molestum esse, quam quod sum Episcopus Culmensis designatus. Peccatum est a me, quod inconsulto Palatino nominationem acceperim neque cum eo non (!) communicaverim? Cur ille non communicavit mecum potius? Nam ego consilium quaererem de nominatione, quam esse futuram nesciebam. Scilicet si voluisset ille cum suo Verdeno³, licuisset mihi esse Episcopo; quandoquidem Rex voluit, non licet? Tu scis, mi Cromere, num aut de Episcopatu aut de legatione hac laboraverim unquam. Scit et Rmus. Dnus.⁴ me legationis munus detrectasse et de nominando Dno. Kiewski⁵ sollicitasse, neque vel nutu significationem ullam dedisse, quod unquam alterutrum horum ambiverim. Sed si Deus voluit, si Regem, si Senatum univcrsum in hanc mentem impulit, quid mihi faciendum erat? Verdenone potius et Cemae parendum quam Regiae Maiestati, Dno. meo, et eius Senatui universo? Utinam vero patriae caritas antiquior eis esset, quam nescio quae privata affectio: cui dum parent, et divina et humana iura omnia violata cupiunt. Fortasse per Dei gratiam non adeo male, ut ipsi putant, eorum patriae consultum est; verum non publica illis utilitas, sed privata quaedam res curae est. Si Deus volet, ero Culmensis Episcopus invito Cema et Verdeno; sin aliter visum erit Divinae Maiestati, grato animo accipiendum erit, quicquid illi de me statuendum visum erit. Interroget Palatinus fratrem⁶, num ambiverim, quid illi sollicitanti responderim. De Ludovici⁷ constanti in me voluntate nihil dubito, neque ille de mea in se vicissim dubitet. — Pro festo Pentecostes bona pars vectigalium dari consuevit. Haec ille Episcopus postulatus⁸ prius percipere velit ac ita mihi deinceps Episcopatum tradere, ut absumptis hic facultatibus meis, illic unde me sustentare possim non habeam; quod ne fiat iuxta libidinem illius, per vos isthic provideri cuperem. — De civibus tuis⁹ egi cum Regia Mte., qui ad Episcopum Agriensem¹⁰ ea de causa retulit. Is narrat, proximo mense Maio cognitionem his de rebus futuram: nunc vacat Cancellaria a negotiis et ab omni scriptione. Alius enim hic mos est quam isthic apud vos; sed ego vestrum tamen et veterem meum morem retinere malui neque vacare a scriptione volui. Bene vale. Praga die Iovis sanctae hebdomadae.

Quaeso abs te, da operam, ut omnia diligenter habeam perscripta, de quibus hic mihi agendum est, sive quae ad confoederationem, sive quae ad Prussicum negotium pertinent; ut habeam, inquam, non in schedis descripta, sed sigillo obsignata; ut possim aliquando eorum, quae per me acta hic erunt, rationem reddere. Video enim in quibus difficultatibus hic sum, et sum sollicitus magis, quam credere quisquam possit.

B. Czart. MS. 1618, f. 647 chirogrph.,

¹ Achacius Czema. ² Quemnam putet hoc loco, Regemne Sigismundum Augustum an Ducem Prussiae, conici non licet: nam cum paulo infra de „fide erga Principem“ loquitur, Regem manifesto putat; cum vero de litteris suis „ad Principem“, Ducem Prussiae proculdubio litterasque suas N. 310 in mente habet. ³ Ioanne a Werden, Magistro Civium et Burggrabio Gedanen.

⁴ Maciejowski. ⁵ Alberto Canon. Cracov. et Varmien., cf. N. 306. ⁶ Fabianumne Czema, Succamerar. Culmen., an alium fratrem Palatini Marienb. putat? ⁷ De L. Wersfeld, cf. N. 189

adn. 1, proculdubio loquitur.

⁸ Varmiensis, T. Giese, qui ad hoc tempus Culmensis erat.

⁹ Bieczensibus, quibus in Hungaria vel ab Hungaris iniuria quaedam illata videtur cf. Nr. 323.

¹⁰ Nicolaum Olahum, R. Hung. Cancellarium.

320. Aprilis 25 Pragae.

Hosius Cromero.

(Mittatur sibi plena de omnibus informatio.)

S. Bis iam huc missae sunt litterae, quarum me puduit: unae de istis quingentis in Scepsusio (!) ¹, alterae de edicto quodam Regis Romanorum, de quo ne somniavit quidem unquam. Quaeso te, ut provideas, quo certiora deinceps huc isthinc scribantur. Da simul operam, ut celerem et plenam de rebus omnibus informationem habeam, non solum, quae ad pacta, verum etiam, quae ad terras Prussiae pertinent. De quibus nihil eorum Illmo. Dno. Duci probari video, quae sunt in instructione mea; proinde mittatur alia mihi instructio, si haec non placet: ego duobus dominis servire nescio. De interdicto in Silesiam frustra fortassis egero, si Langus ² iam optatum responsum retulit. Quaeso, lege diligenter omnia, quae scripta sunt a me et ad Regiam Mtem. et ad Rmum. Dnum. nostrum ³, et da operam, ut explicatum ad singula responsum habeam. Vale. Praga VII Cal. Maii.

Per Paulum Lang ⁴ scripsi omnia copiose, deinde per D. Liesniowski ⁵, tum per servitorem Dni. Sieczignewski ⁶; responsum exspecto.

B. Czart. MS. 1618, f. 645 chirogrph.,

¹ Proculdubio de Scepsusio et quibusdam illic inter Poloniae et Hungariae subditos controversiis loquitur.

² Dr. Ioannes, qui nuntius a Rege Roman. missus Cracoviam venit, priusquam Hosius inde discessit, vid. Szujski, l. c., p. 285.

³ Maciejowski Cancellarium.

⁴ Cubicularius, qui cum litteris mittebatur, esse videtur.

⁵ Cf. N. 329.

⁶ Cf. N. 314 adn. 7.

321. Aprilis 28 Cracoviae.

Sigismundus Augustus Rex Hosio.

(Ad ea, quae Hosio a Commissariis Regis Roman. proposita sunt, N. 317, respondet, sententiamque suam de exceptione Imperii et Ioannis Sig. Zápolya. tum de auxiliis ferendis, damnis iudicandis et moneta exaequanda declarat.)

Reverende in Chr. pater, domine-sincere nobis dilecte. Quemadmodum in praeteritis Comitibus cum Consiliariis Regni nostri constituimus de renovandis et confirmandis cum Sermo. Rege Roman., Hungariae et Bohemiae, parente nostro carissimo, foederibus, quae divo parenti nostro et maioribus nostris cum illius Mtis. maioribus Archiducibus Austriae, Imperatoribus et Caesaribus Roman. et Hung. atque Bohem. Regibus antiquitus intercesserunt, ita Ptas. V. in hoc isthic incumbet, ut ea comprehendantur his foederibus, quaecumque ad alendam et stabilendam mutuam inter nos ambos successoresque nostros benevolentiam et ad pacem, tranquillitatem, concordiam utilitatemque ditionum et hominum tam nostrorum quam illius Mtis. pertinere videbuntur. Nam certam praescribere formulam perdifficile est, quandoquidem quid Sermus. Rex Romanorum probaturus quidve reiecturus sit, non satis intelligimus. Rectius isthic ea conficietur secundum ea, quae ex mutuo Ptis. V. cum eius Mtis. Consiliariis tractatu convenerint. Invitis

enim nihil extorquebimus, sed quae dederint a commodis nostris nostrorumque non aliena accipiemus. Quae sit tamen de quibusdam conditionibus isthic Pti. V. propositis nostra sententia, paucis explicabimus.

Quod Sermus. Rex Romanorum sempiternum foedus non modo nobiscum, verum etiam inter utriusque nostrum successores Hungariae, Bohemiae et Poloniae Reges et Archiduces Austriae simulque inter has modo enumeratas gentes, Regna ac ditiones sancire vult, ne nobis quidem id displicet. Ceterum si quid tamen difficultatis maioris in eo negotio conficiendo oboritur, facimus potestatem Pti. V. vel donec uterque vixerimus duntaxat foederis iciendi. Neque impedit quicquam, quominus eodem illo foedere supramemoratae quoque gentes atque ditiones comprehendantur, quatenus id recte fieri poterit.

Nec illud abnuimus, quominus declarentur et extendantur quaedam de veteribus foederibus, modo fiat tamen eorum foederum mentio cum approbatione.

Quod Sedem Apostolicam, Pontificem Maximum, Imperatorem et Imperium Romanum Sermus. Rex Roman. excipit, placet in eo nobis sententia et responsum Ptis. V. ¹ Révéra enim inutiliter, ne quid aliud dicamus, exceptio haec fieri nobis videtur. Sed si impetrari non potest, ut ea omittatur, declaretur certe eximaturque, si qui subest, scrupulus et vel illud adiungatur: si quod nos bellum Imperio seu cuiquam parti eius ultro inferremus, non etiam, si illatum depelleremus. Habemus et nos complures Principes in Imperio propinquos et affines et omnino necessarios, quos tamen non excipimus, imo vero eorum intuitu et opera fore confidimus, ut neque nos Imperio neque Imperium nobis aut ditionibus nostris bellum faciat.

Thurca (!) quod excipitur, quoad Sermo. Regi Romanorum cum eo constabunt indutiae, sive quae nunc sunt sive quae postea fient: utrinque ergo paenitus excipitur; nam nos quoque cum eo indutias seu potius pacem constitutam habemus.

Et cum hic excipitur, non videmus, quorsum attineat promittere nos invicem auxilia, quando confoederata etiam erunt Regna nostra, quae obiecto mutuo atque ipsa vicinitate sese protegent. Nam adversus longinquiores hostes, quales nos habemus Moscos atque Thartaros, non est expedita alterutri auxilii ferendi ratio, nisi forte pecuniario subsidio: cuius mentionem utrinque fieri, si expetent illi, non recusamus pro modo facultatum. Ceterum illud diserte exprimi velimus, ut liceat utrique ex alternis ditionibus suo stipendio conductos et voluntarios milites educere et arma exportare in usum suum; hostibus vero utriusque contra alterum ne id liceat neve favor ullus praestetur, qui alteri obesse possit. Pacificatorem vero esse nihil prohibet.

Ioannis Regis et sororis nostrae Sermae. filium ² nominatim non excipimus; et placet nobis, quod Ptas. V. respondit. Si tamen illud offendet, modo ut pacta illi servantur, non abnuimus, ut expungatur atque ut plane caveatur ac diserte, nos ipsi opem non esse laturos. Neque enim magnopere, ut nunc sunt tempora, eum adiuvari possemus, tolleturque omnis auxilii ferendi ratio foederibus cum Hungaria constantibus; amice tamen curare rem eius, tractare ac transigere non prohibebimur.

De iniuriis atque damnis subditorum utriusque mutuis ubi et apud quos experiri oporteat: — arbitramur id veteribus foederibus et pactis conventum esse; ne quid tamen in eo difficultatis sit, censemus, ut actor sequatur forum rei. Quod si non constabit de reo, ut ad Praefectum tamen loci, in quo vel ex quo facta erit

iniuria, rem deferat; in eo vero foro sive Praefecti sive cuiusvis alterius, ut ius de plano et sine comperendinationibus actori dicatur, quemadmodum solet hospitibus et peregrinis. Quod si hoc modo ibi ei satisfactum non erit, ut apud Regem eius, qui iniuriam fecerit, queratur: nam de singulis controversiis Commissarios congregare operosum et onerosum esset.

De difficilioribus vero controversiis et maioribus, ut delegati utrinque Iudices et Commissarii secundum vetera pacta conventa conveniant, cognoscant et iudicent soluti iuramentis suis, ne gratia favorque eis obsit, quominus iuste iudicent. Quodsi qua de re inter eos non convenerit, ad Reges suos ut referant.

Hostilitatem utriusvis ditionibus et hominibus professi sive diffidatores, ne ab altero eiusve subditis recipiantur, latitantesque ut perquirantur ac puniantur, placet. An autem de proscriptis quoque et exulibus, qui nihil hostile moliuntur, sed miseriae tantum suae latibulum quaerunt, intelligi id debeat, diserte exprimendum est. Nos in utranque partem parati sumus; et iam proscriptis a Sermo. Rege Romano. Regno ac ditionibus nostris interdiximus et ab Ill. Duce Prussiae idem fieri contendimus faciemusque etiam id accuratius³.

Clarigationes et repressaliae et prohibitiones liberorum commerciorum ne fiant; usitatae tamen antiquitus viae atque depositoria observentur, neque ullarum mercium importationes aut exportationes vetentur. Tentandum est autem, ut abrogentur Hungarorum et si qui sunt alii privilegia, quibus cavetur, ne nostri mercatores ultra certa loca progrediantur: alioqui nobis quoque idem licebit.

De exaequatione aut aestimatione monetae nihil a nobis recte fieri potest, donec in Comitibus decernatur. Interim de ea ne quid novi ab utrovis statuatur: absque edicto ullo ipsa per sese consensu hominum vilesceat, ut quaeque levior sive deterior est. Et cum Sermus. Rex Romanorum de Hungaricis rebus nonnihil in aliud tempus reiciat, liceat nobis quoque vel de moneta integrum relinquere.

Et haec quidem nostra est iis de rebus sententia: tamen Ptas. V. serviet tempori et remittet illis nonnihil (modo ne id cum grandi incommodo aut etiam dedecore aliquo nostro nostrorumque coniunctum sit) potius quam rebus infectis isthinc discedet. Quae bene valeat. Datum Cracoviae 28 Aprilis A. D. 1549 Regni nostri 20.

B. Jagell. MS. 1131 f. 48, archtyp. sigillo Regni munitum

¹ Vid. in relatione legationis, quae Dri. Gienger Vicecancellario Ferdinandi Regis a H. 12 Aprilis sint responsa. ² Ioannem Sigismundum Zápolya Transilvaniae Ducem. ³ De Fratribus Bohemicis loquitur, qui hoc tempore Bohemia pulsi et proscripti in Poloniam atque in Prussiam sese receperunt, vid. Gindely, Geschichte der Böhm. Brüder I, 329 sq.

322. Aprilis 29 Cracoviae.

Samuel Maciejowski Hosio.

(*Diligentiam eius laudat; religionis in Polonia statum deplorat; de sumptu pro confirmatione Episcopatus Hosii Romae faciendo.*)

Reverendissime in Christo pater, domine, frater et amice carissime et honorande. Est mihi valde gratum, quod Dtio. V. Rma. tam diligenter de omnibus rebus ad me scribit, atque id ut subinde faciat, rogo; quin ipsi quoque R. Mti. non potest non grata esse ista diligentia. Eius vero Mtis. litteris¹ Dtio. V. R. abunde, uti reor, cognoscet de omnibus, quae scire expetebat. Nec tamen ea sic

accipiat, quasi ab hoc praescripto sibi ne latum quidem unguem discedere liceat: non enim unius solius arbitrio huiusmodi aequabilia foedera constituuntur, sed mutuo consensu eorum, inter quos ea fiunt; et habenda est ratio temporum, quibus sapientes libenter serviunt. — Religionis tantam isthic² haberi curam, gaudeo: utinam apud nos idem fieret! verum ita crescit in dies hominum audacia, ut ego, dum haereticorum dogmata de superiori loco insector, pro haeretico traducar iam a quibusdam improbis et impudentibus. Libros, de quibus locutus sum cum Dne. V. R., mitti mihi velim, praesertim constitutiones Augustani conventus³. — Expeditio Romana Dnis. V. R. maiores quam putabamus sumptus requirit. Egit igitur Dnus. Cromerus meo nomine cum Dno. Castellano Sandecensi⁴, ut in eo accommodaret Dni. V. R., perfecitque, ut is mittat litteras ad Fuggaros, ut in usus R. Dnis. V. Romae ad quingentos usque ducatos numerari iubeant. Eas igitur litteras Dtio. V. R. quamprimum Augustam mittet, et quae ibi conscribentur, eas Romam transmitti curabit. Novi hic nihil est: omnes, gratias Deo, salvi sumus. Bene valeat Dtio. V. R. Datum Cracoviae 29 Aprilis. Vestrae Dnis. Rmae. frater Samuel E. C. et R. P. Cancell.

B. Czart. MS. 1602, archtyp.

¹ N. 321. ² In Aula Regis Romanorum. ³ Annine 1548 an 1530? ⁴ Sever. Bonar.

323. Aprilis 30 Cracoviae.

Sigismundus Augustus Hosio.

(*Quae sint tractanda, praesertim de moneta; de litteris Ducis Prussiae.*)

Cum in procinctu esset hic tabellarius noster, adveniens Leszniouuski¹ reddidit nobis Ptis. V. litteras de exceptione Imperii et moneta. Utraque de re iam respondimus². Ac de Imperio quidem neutiquam placere nobis; sed tamen, si impetrari non potest, ut id omittatur vel planius declaretur, ex nostra quoque parte id excipi potest, quandoquidem in eo multos Principes cognatos, affines et confederatos habemus. De Ioannis quoque Regis filio Ptas. V. incipit scrupulum. De moneta non modo cudenda, sed etiam aestimanda non est in potestate nostra absque consensu Consiliariorum quicquam novi statuere: cunctos enim attingit, si valor eius mutetur. Deinde non intelligimus, quam recte Sermus. Rex Roman. cum suis de nostra, aut nos cum nostris de ipsius moneta statuere quicquam possimus. Certe coeundum, ea de re conferendum ac diligenter disceptandum est ab utriusque Consiliariis, rei monetariae peritis adhibitis, ne quid iniuste temereque fiat. Quare vel id postulandum erit, ut appareat, de utrius monetae valore quantum diminuendum, aut utri quid addendum erit. Sed tamen ad extremum utraque de re Ptas. V. serviat tempori. Nec est, quod ad Caes. Mtem. prius ulla de re referre velit: proculdubio enim isti nihil nisi de Caesaris sententia faciunt. — Ill. Ducis Prussiae litteras non in hoc misimus Pti. V., ut ad eius praescriptum omnia faciat³, sed ut ad eius tamen desiderium et informationem sese accomodet, quatenus ex dignitate nostra nostrorumque et ex usu Regni fore iudicabit. — De Bartfensibus et Biecensibus⁴ iam tempestivum non est, ut a Commissariis cognoscatur: nam neque Bartfenses fortasse non (!) aderunt, utpote non citati ea de re, neque Biecenses accurrere iam

ad conventum illum possunt, qui cras instituetur⁵. Bene valeat Ptas. Vra. Datum Cracoviae XXX. Aprilis.

B. Jagell. MS. 1131, f. 53, archtyp. cum sig. Regni.

¹ Cf. N. 320, 320. ² N. 321. ³ Cf. N. 320. ⁴ Cf. N. 319 adn. q. ⁵ In Scepusio, vid. Dogiel I, 150.

334. Mai 5 Pragae.

Hosius Cromero.

(*De Torunensibus, de turbis in Prussia propter suam nominationem; de valetudine Maciejowski curanda; exactum responsum a Rege expetit.*)

S. Thorunenses meos esse dicis tantum, sed non doces. Nihil enim scribis de confirmationis litteris, num quid isthic ex Urbe sit allatum. Sed ego tamen gaudeo, quos fore meos aliquando confido, eos ita esse dicto audientes¹. In Comitibus Marienburgensibus turbatum aliquid iri non dubito; in quas ego turbas et difficultates ut caput meum conicerem, tu mihi non postremus auctor fuisti: quare videte, ut ex illis me extricetis. Romae quoque metuo, ne quid agatur non dissimile. Sed haec Deo committo. — Nunc istud instat tempus, quo purgari consueverunt homines. Solet autem Rmus. Dnus.² noster ea plerunque negligere, quae sunt ad salutem: quod ipse tu non ignoras. Quamobrem agas cum Doctore Sabino³, ut is tempori (!) provideat, verum ita, ut plus in Deo quam in arte sua spei collocet: quae tam est longa et fallax, quam est brevis et incerta vita. Terruit me nuper, cum in iudicio Cracoviensi legeretur, eclipsem (!), quae fuit anno 1539, hoc Maio mense initium sumpturam sui effectus. Velim hac de re medicos admoneri.

Quaeso te maiorem in modum, si me amas et quantum me amas, da operam, ut ad singula, de quibus Mti. Regiae scribo, responsum exactum habeam et quidem celeriter. Neque enim pedem hinc movebo, nisi responsum habuero; etiam si de confirmatione pactorum ex animi sententia confecta essent omnia. Bene vale et sint tibi, quaeso, curae negotia non tam mea, quam vestra omnium. Agitur salus vestra, mea vero non modo salus, sed quae mihi salute carior est existimatio. Praga III Nonas Mai. Tuus Hosius.

Miserat ad me D. Castellanus Biecensis⁴ aureos decem, quos perferrem Slomckowski, qui esset in Aula Caesaris. Nunc is cum Dno. Liesznowski⁵ dicitur in patriam reversus; nec mihi visus est, cum hic fuisset, nisi quod posteaquam discesserat hinc, factus sum certior, eum in Dni. Liesznowski comitatu fuisse. Nunc ego scribo Dno. Castellano Biecensi, decem aureos mitto: curabis litteras cum pecunia reddendas, et cum Coualski, qui et ipse thesauro praest Rmi. Dni. nostri, rem communicabis.

B. Czart. MS. 1618 f. 639, chirograph.

¹ De iureiurandone loquitur, quod Torunenses Regi praestiterunt, cum Gedanenses idem facere recusaverint? Lengnich II, 30. ² Maciejowski. ³ Bartholomeus Sabinus, medicus Regius-que physicus et in Univers. Cracov. Professor, cuius epitaphium v. Starowolski, Monum. Sarmat. p. 29 — 30; 162. ⁴ Ioannes Ocieski. ⁵ Cf. N. 329.

325. Mai 7 Cracoviae.

Augustinus Rotundus¹ Hosio.

(Quae in Aula agantur, nuntiat et Eppli. Cracov. Maciejowski lenitatem erga haereticos, qui iam publice doctrinam suam disseminant, reprehendit, utque H. zelum eius excitet, cohortatur.)

Reverendissime Domine, Domine colendissime. Pawlyk¹ hinc ad vos profecto nihil litterarum ad te mihi dare licuit, quod tunc forte fortuna in Pradnik³ eramus occupati, ut saepe illuc rerum urbanarum pertaesi commigrare solemus. Ego certe et loci illius amoenitate et aedificiorum elegantia valde capior sequorque eorum, si qui sunt, — qui pauci sunt — sententiam, qui non inutilem in eo a principe sumptum factum existimant. Nam saepe illic ab istis molestis aulicis negotiis cum magna voluptate interquiescimus; quin Regi quoque VII (!) Nonas convivium atque Reginae dedimus, ita ut publice universae plebi datum epulum videretur. Tantus fuit hominum concursus, ut aedes turbam non caperent: relevit fere dolia omnia; verum tamen hic quoque sumptus non prorsus periit: nam pari convivio Rex quarto Nonas et nos et universam Aulam excepit in nuptiis Orlyk, qui notarius exercitus est: huic Komorowska ex gynaecio Reginae nupsit. Postridie vero Thesaurarius⁴ eodem apparatu quo Rmus. noster convivium instruxit, cras Abbas Mogilnensis⁵ eandem turbam ad se traducet. Vides itaque uno convivio tria empta esse: non vulgare, mea quidem sententia, lucrum paratum videtur. Sed extra iocum: si demas quotidianas magni sumptus faciendi occasiones et negotiorum Reipublicae necessariorum intermissiones, quas fieri illuc se Rmo. subducente oportet, non usquequaque desipuisse is videtur, qui eius aedificii primus auctor Rmo. fuit. Hoc ideo prolixius scripsi, ut intelligeres non vulgarem esse causam, propter quam ad te mihi scribere non licuit.

Gratulor non mediocriter Rmo. nostro, qui tam sincerum tamque purum evangelium praedicaverit, testimonio illius doctoris Discordiae⁶: nam multae sunt eius conciones consecutae tribulationes, multa dissidia, quod ille verae evangelicaeque doctrinae luculentum testimonium esse dixit. Mirum profecto est, quantum homines aulici exagitentur furiis istis et discordiis; iam non obscure in angulis seditiones fiunt, sed publice in foris et compitis: nemo enim est, qui coerceat. Sacerdos ille, qui uxorem duxit⁷, impune vagatur; quem ex sacrorum canonum praescripto ex vinculis causam dicere oportebat: verum Rmus. noster, uti est natura benigna et clementi, haec mala lenibus adhortationibus superare tentat; verum profecto eo usque iam proserpserunt, ut non emplastris aut malagmatis, sed sectionibus et cauteriis curari debere videantur. Data est sacerdoti huic potestas se in iudicio defendendi, qui ea confidentia est, ut nullum prorsus metum prae se ferat; quin ipse orat, ut dies iudicio quamprimum dicatur, sumpto se nimio gravari, cupere se hac causa absoluta domum redire.

Rmus. propemodum iisdem verbis et in eandem sententiam concionem habuit de sacramento altaris, qua habitam a Viennensi Episcopo⁸ scripsisti. Doctor Martinus Gallinius, qui nuper est ex Italia reversus, et ipse egregiam in coarguendis istis neochristianorum erroribus operam navat; concionatus ter in arce est, toties in parochiali Divae Virginis. Sed istorum omnia hic sordent, quae vel Cosmil⁹ vel Discordiae calculo non probantur: tantam sibi inter satellites securi-

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

geros comparaverunt auctoritatem; quos non video an unquam Rmus. coercere volet, qui in manifesto haeretico puniendo tam lentus apparet. Orant omnes, obtestantur per omnia sacra, ne hanc infamiam nomini suo inustam impune abire patiat: in nullius Episcopi dioecesi commissa unquam tam manifesta haeresis quam in eius, quem pium, doctum, gravem et insigni apud Principem auctoritate omnes esse sciunt; is si id feret, non illum non potuisse, sed noluisse in sontes animadvertere homines iudicabunt, placereque ei eadem haec dogmata, quae non prohibet in vulgus spargi, arbitrabuntur. Scire enim propter notam illius omnibus eruditionem et doctrinam omnes intelligunt; posse propter magnam hoc tempore apud Principem auctoritatem vident; velle impiam doctrinam propter pietatem, qua praeditum existimant, ex mentibus hominum evelli iudicant: nihil itaque obstare, quominus isti ipsi, qui aperte haeresim disseminandam susceperunt, coerceantur, quam Episcopi tacitum iudicium, qui id, quod sciret, posset, vellet, si impium iudicaret, protinus opprimere, ceu probare videtur, dum tantisper in Ecclesia sua tolerat. Sed ille: non haec esse tempora, non hunc rerum nostrarum statum, non eas hominum mentes, ut quicquam durioribus sacerdotum decretis turbare expediat. Etsi autem optandum esset hoc, ut isti homines ab erroribus placide, benigne, lente in viam veritatis reducerentur, sed sperandum certe non est; ea sunt animi obstinatione, ut nullas vel scripturae rationes vel Sanctorum Ecclesiae Conciliorum auctoritates pondus aliquod apud se habituri (!) videantur. Nam si Christus, qui ipsa sapientia fuit, scribis, pharisaeis, Saduceis non persuasit, putabimus nos posse obfirmatas falsa persuasionem mentes loco movere? — Tu, qui magnam apud Rmum. obtines auctoritatem merito tuo, scriptis tuis fac excites animum eius ad persequendos omni legitima ratione impios istos homines, qui hic cum magna vulgi perniciem versantur¹⁰; nisi forte verum illud esse vis, quod de te illi dixerunt: tu si absis, Episcopum dogmata illorum amplexurum; te unum esse, qui incites, qui animum illi addas, qui avoces, quominus lucem, si diis placet, evangelicam intueri illi liceat. Eadem lenitate quendam parochum Myedzwiedzensem¹¹, qui de utraque specie et de ceteris haereticis axiomatibus apud vicanos suos disputasse se non negavit, a se dimisit; admonuit duntaxat, ut resiperet: ille facturum se libenter dixit, si quid purioris doctrinae, quod sequeretur, videbit; ex libris orthodoxorum petere iussus est, ita dimissus, ut e convivio ad suos abiit. Rex profecto pie, sane et sapienter dicere solet: se id rectum iudicaturum, quod Episcopus suus in causa religionis rectum esse iudicaverit et propterea se in potestatem eius illos dedisse, qui haeresis notati erant; per se licere, ut arbitrio suo in eos animadvertat.

De fratre tuo¹² nihil his proximis diebus audiivi, nec quicquam mihi respondit de eo, quod ad eum de te scripsi.

Sed detineo te longius in gravioribus isthic occupatum. Hoc itaque solum addam: sparsum hic fuisse rumorē iis forte auctoribus, qui Rmum. nostrum undiquaque invidia oppressum esse volunt, te infectis rebus Praga profectum. Sed falsum esse hoc vehementer gaudemus: cupimus enim omnes, ut hac legatione Reipubl. salutari, tibi ac Rmo. honorifica, perfungaris incolumisque ad nos revertare. Vale. Cracoviae Nonis Maii. Tui observantissimus cliens Augustinus Rotundus.

B. Czart. MS. 1603, chirograph., inscript.: „Rmo. Dno. meo Dno. Episcopo Culmen.“

¹ Milesius cognominatus (quod minus recte a plerisque: Mileski vel Mielicki polonice vertitur) Iuris U. Dr. et Secretarius Regius, qui cum hoc tempore in Cancellaria Regia erat occupatus, non

potuit iam a. 1542 Advocatus Vilmensis esse factus, ut tradit Baliński, *Historia Włna*, II 126; itaque postea munus hoc obtinuisse videtur. ² Pawlik iste, quem Hos. Paululum vocat, N. 367, idem cum Paulo Lang, cf. N. 320 adn. 4, esse videtur. ³ In Villa Prądnik prope Cracoviam erat Curia Eppi. Cracov. a Maciejowski magnifice exornata. ⁴ Regnine, Spytek de Tarnów, Castellanus Vojnicensis, an Aulac, Ioannes Lutomirski? ⁵ Abbatemne monasterii Cisterciensium in Mogiła (alias Clara Tumba) prope Cracoviam, Andream Szpot, Eppum. Laodicensem et Suffraganeum Cracov., an monasterii Benedictinorum in Mogilno in Maiori Polonia putet, incertum est. ⁶ Laurentius dictus Discordia, „ecclesiastes Regius“, unus ex primis, qui in Polonia dissenninaverunt publice doctrinam anticatholicam, praesertim vero in Aula Regia, vid. Zakrzewski, *Powstanie i wzrost reformacyi*, p. 47; quem ut Eppus. Cracov. compesceret, petiit Capitulum Crac. d. 12 Martii 1549, *Acta Cap. Crac. MS.* ⁷ Valentinum, plebanum de Krzczonów, proculdubio putat, de quo vid. Górnicki, *Dzieje*, p. 23 (ed. Turowski). ⁸ Eppus. Vindobonensis erat hoc tempore (1541 — 1552) Fridericus Nausea de Weissenfeld. ⁹ Ioannes Cosmius vel Cosminius (Koźmińczyk), Magister artium, Discordiae socius, cf. *ibid.*; a quo eodem fere tempore, 1 lunii, edita est Cracoviae (cum ep. dedicatoria ad S. Maciejowski d. d. 24 Mai): „Epistola I. Cosmii Concionatoris S. R. Mtis. ad Ministros verbi Dei omneque adeo genus Sacerdotum, ut sese in ministerio praedicationis sinceros et in vitae officiis probos ac imitatione dignos praebeant.“ In qua epist. cum scribit: „qui vitam, qui mores nostros pressius inspiciat, reperiet nostris in moribus impios Nerones, crudeles Caligulas et plusquam Caligulas, qui assumpto sanctitatis nomine in verbum purum Christi saevimus“ etc., Hosium — *ῥοσιον* — putare videtur, qui caligam insigne gerebat. — Aliam eiusdem Cosmii epist., hoc tempore proculdubio in causa sacerdotis, qui uxorem duxerat, ad. M. scriptam vid. in Append. ¹⁰ Idem fere postulavit paulo ante, 12 Martii, Capitulum Cracov., cum Episcopo suo egit gratias, „quod facit diligentiam in arcendis istis lupis ab ovili Christi et communione Christi fidelium, qui sunt excommunicati et in ecclesiasticis insordescunt censuris, quod quidem se facere dicit illius Rma. Dtio. lente et benivole, sine quibusvis tumultibus et strepitibus, his praesertim temporibus maxime vitandis et fugiendis, adiciens illius R. Dtio. illud maxime cavendum esse, ut non ex quacunque etiam levi causa censurae ipsae extradantur, quandoquidem et saeculares ipsi videantur scire praescripta SS. canonum, qui non qualicunque de causa censuris aliquem affici faciant; verum Dominis (*sc. Capitularibus*) videri contrarium hac in re, nempe ubi levior causa, tanto maiorem esse contumaciam et ob id animadvertendum censura ecclesiastica.“ *Acta actorum Cap. Crac. MS.* ¹¹ In villa Stanislai Stadnicki Niedźwiedź (vel Miedźwiedź), hodie in distr. Limanov. in Galicia, erat parochus Felix Cruciger de Szczębrzeszyn, idem etiam unus ex primis reformationis in Polonia propagatoribus; cf. Zakrzewski, *l. c.* p. 53. ¹² Ulricone an Ioanne?

326. (circa Mai 10 Pragae)¹.

Hosii responsum Regi Romanorum.

„Responsum post informacionem acceptam S. Mtis. Reg. Poloniae Oratoris ad ea, quae XI mensis Aprilis per Rev., Illres. et Spectabiles ac Magnificos Dnos. Commisarios a S. Reg. Roman. Mte. deputatos proposita fuerunt.“

(*Regem Poloniae paratum esse ad extendenda et declaranda ex sententia Regis Roman., N. 317, pacta Friderici Imperatoris, quae quamvis ab successoribus eiusdem confirmata non fuissent, „effectum tamen sunt sortita“; petere tamen, ut tractatio de moneta exaequanda in posterius tempus reiciatur neve Romanum Imperium in hoc foedere excipiatur.*)

Quod Regia Rom. Mtas. pro suo paterno animo erga Sermm. Dnum. Poloniae Regem novam et eam aequam ac utriusque Mtis. Regnis et provinciis utilem confoederationem cum R. Mte. Poloniae inire et eam ad successores etiam transmittere se promptam ac paratam ostendit, id Mti. R. Poloniae comprimis gratum est. Eandem animi promptitudinem ad hanc ipsam confoederationem ineundam Mtas. eius vicissim affert et offert R. Rom. Mti. Omnis enim cura Sermi. Dni. Poloniae Regis in eo consumitur, ut re ipsa declarare queat se R. Rom. Mtem. ex

animo amare, colere et observare ac in omnibus tanquam parenti suo observatissimo pro virili sua illi obsequi et morem gerere velle.

Neque enim existimare debet R. Rom. Mtas., quicquid huius facit Sermus. Dnus. Poloniae Rex, quod aliqua rerum suarum difficultate adductus faciat. Est (?) Deo gratia, cuius hoc solius est beneficium, eo loco sunt hoc tempore Sermi. Dni. Regis Poloniae res, nulla ut sit eius Mti. necessitas confoederationes aliquas novas postulandi. Nam et Tartari et Valachi et Moschi, quibuscum Poloniae Regibus bellum esse consueverat, in iis regni Mtis. eius auspiciis ultro ipsi nuntios suos miserunt, qui pacem ab illius Mte. peterent, quam a Rege paternis vestigiis incedente ac illius exemplo pacis amante facile obtinuerunt. Quin et ipse Turcarum Tyrannus — non per nuntium quidem, sed per literas tamen, quas ex Turcia mercator quidam attulerat, — cupere se pacem disertis verbis declaravit. Cum ergo per Dei misericordiam in Regno Poloniae quies sint et pacata omnia, facile perspicere potest Mtas. R. Roman., non esse temporis hoc, sed amoris potius et eius observantiae, quam patri debet filius, quod Sermus. Dnus. Poloniae Rex hanc pactorum et foederum confirmationem a Mte. eius petit. Amor illum cogit, non ulla necessitas impellit. Addit etiam stimulos, ut antea dictum est ab Oratore, maiorum exemplum, a quorum vestigiis R. Poloniae Mtas. aberrare nollet, qui cum Imperatoribus et Regibus Romanorum, maxime vero cum inclita domo Austriae, in ipsis statim suorum regnorum exordiis pacta semper et foedera ineunda curaverunt. His itaque rebus adducta R. Poloniae Mtas. de veteribus pactis confirmandis ad Mtem. R. Roman. misit, alacri animo factura omnia, quaecunque praestari a se poterunt. Cupit enim illius Mti., quin orbi potius universo, declarare se esse obsequentem et illius Mtis. ex animo amantem filium. De qua sibi vicissim persuadet, quod et ipsa nihil sit oneris eiusmodi Sermo. filio suo impositura, quod illius humeri ferre non possint, ac sicut se velle promisit, sincero et paterno animo sit actura omnia. Quicquid erit, quod salva dignitate sua praestare possit Sermus. Dnus. Poloniae Rex in gratiam R. Rom. Mtis., nihil est, quod Mtas. illius dubitet, quin prolixè facere sit paratus.

Itaque primum omnium non abnuat Mtas. R. Poloniae, cum hac in parte voluntati R. Roman. Mtis. satisfaciat, ut unis litteris comprehendere omnia velit, quae ad confirmanda pacta et foedera cum Regnis omnibus Mtis. R. Roman. Hungariae, Bohemiae cumque Archiducatu Austriae pertinere videbuntur. Sed neque illud recusat, quin pactorum Imperatoris Friderici declaratio quaedam fiat et extensio. Qua de re iudicium esse vult R. Roman. Mtis., cuius hoc et aetati et dignitati defert: quicquid ipsa in se oneris suscepit, id ex aequo Sermus. quoque Poloniae Rex ferre non gravabitur; prius tamen ut expendere ea liceat, quae per Mtem. R. Roman. declarata et extensa fuerint ac deliberatione suscepta respondere. Nihil praescribere vult Sermus. Dnus. Poloniae Rex R. Roman. Mti., sed tanquam filius parentis sui praescriptum sequi potius, modo id eius generis sit, cui satisfieri per Mtem. eius queat.

Quoniam vero R. Roman. Mtas. non obscure significavit pacta cum divo Friderico Imperatore inita sibi minime displicere atque ad ea confirmanda se facile assentiri, ita Sermus. Dnus. Poloniae Rex ea declarari et extendi velit, ut nihilominus, sicut scripta sunt, nominatim confirmantur et approbentur, quo non esse novam hanc, sed veterem potius cum domo Austriae amicitiam et confoederationem atque eam altius radices egisse, quam ut convelli facile possit, omnes

intelligent: quandoquidem et sanguinis necessitudo minime nova est, sed cumpri-
mis vetusta maioribus Sermi. Dni. Poloniae Regis cum maioribus R. Rom. Mtis.

Nam quod a Dnis. Commissariis dictum fuit, foedera divi Friderici effectum
non sortita nec per successores confirmata nec hactenus observata fuisse: negari
illud non potest, quod in archivo Sermi. Dni. Poloniae Regis pactorum cum divo
Friderico Imperatore confirmatio nulla sit reperta; ac fieri etiam potest, quod nulla
fuerit. Sed per quem factum id sit, quod confirmata non fuerint, divinare magis
licet quam certi aliquid affirmare. Verisimile enim est Sermi. Dni. Poloniae Regis
patruos, qui divo Casimiro successerunt, Ioannem Albertum et Alexandrum Polo-
niae Reges, pactorum confirmationem postulasse, sed cum nova quaedam propone-
rentur, de quibus qui missi erant mandatum non habebant, non esse dignitatis
suae existimasse, ut iterum eadem de re mitterent, quae semel illis esset negata:
non praecise quidem, sed conditionibus propositis difficilioribus, quam quas illis
accipere licuisset. Memoria tenet proculdubio Mtas. R. Roman., cum primum ad
Regni huius sui Bohemiae gubernacula accessisset, missum fuisse per divum Sigis-
mundum Regem proxime in Christo defunctum primarium Regni Consiliarium,
Magfcm. Christophorum a Schidlowiecz, Castellatum et Capitaneum Cracov. Re-
gni Cancellarium, de pactis veteribus cum Regno Bohemiae renovandis et confir-
mandis; quoniam vero nova quaedam iniecta fuerunt, de quibus Orator mandatum
non habebat, rebus inchoatis ad Regem suum illum revertisse neque posthac eadem
de re missum quemquam esse. Si itaque per successores divi Friderici Imperatoris
et Casimiri Poloniae Regis pacta confirmata non sunt, quamvis nihil sit, quod pro
certo affirmari queat, simili tamen aliqua ex causa factum esse suspicari licet.

Quod autem dicuntur pacta cum Friderico Imperatore effectum non esse sor-
tita, id sibi R. Roman. Mtas. persuaderi ne patiatur. Fuit enim arctissima confoe-
deratio inter Fridericum Imperatorem et Poloniae Regem Casimirum et est effec-
tum sortita contra Matthiam Hungariae Regem: contra quem socia arma iunxerant,
cum praesertim socero Regiae Rom. Mtis., Casimiri filio Wladislao quondam Bohe-
miae Regi, cum eodem Rege Matthia de Regno Bohemiae, ad quod erat Wladislaus
legitime vocatus, disceptatio fuerit. An autem per successores Friderici et Casimiri
haec pacta fuerint observata, de eo nihil est, quod affirmari queat: voluisse qui-
dem Sermi. Dni. Poloniae Regis maiores dubium non est, sed difficultate aliqua
obiecta repulsos esse. Ultro R. Rom. Mti. divus Rex Sigismundus per Magfcm.
Dnum. Christophorum a Schidloviecz auxilia detulerat, quibus magis tum indigere
Mtas. illius visa est. Quoniam vero, quod erat datum, non accipiebatur, si praesti-
tum postea non est, quod praestari Mtas. R. Roman. fortasse cupivisset: ipsius
Mtis. R. iudicium est, num aliqua eius rei culpa penes sanctum illum Regem
nuper in Chro. defunctum resideat.

Sed ut auxilia non tulerit ille propter quasi negatam pactorum confirmatio-
nem, illud tamen R. Roman. Mtas. credere in animum non inducat, quod cuiquam
contra illam auxilia tulerit, cum nullum divus ille Rex secundum liberos suos cario-
rem habuerit, quam Regiam Rom. et fraternam Imperatoriam Mtem. Erat illi arcta
affinitas cum Ioanne Rege, cuius sororem uxorem duxerat; sed eum uno etiam
teruncio non adiuvit unquam, qui etiam profugo ne receptum quidem in suo dedit,
cumque extorris esset ex Hungariae Regno, nec per litteras illum est consolatus:
tanto studio cavit ille, ne qua in re Mtis. R. Roman. voluntatem offenderet. Quod
cum viveret Rex Ioannes lacrimans coram Polonis saepe questus est, quod adeo

nulla erga se humanitate, cum a Regno suo exularet, divus Rex usus fuerit. Itaque non modo non tulit illi auxilia ulla contra R. Rom. Mtem., sed ne ea quidem, quae potuit honeste et debere visus est, humanitatis officia praestitit. Si autem profecti sunt aliqui ex Regno Poloniae ipsius Regis Ioannis aere conducti, qui stipendia illi facerent, prohibere quidem sedulo divus Rex conatus est, ne id facerent, edictis etiam promulgatis; sed ea conditione plerique sunt, ut prohiberi non possint, quominus quo velint in militiam proficiscantur. Quamobrem fecit omnia sanctus ille Rex, quae ad amicitiam cum R. Rom. Mte. non modo retinendam verum etiam augendam et amplificandam et ad Sermum. filium, Regni sui successorem, transmittendam pertinere existimabat. Neque secus aliquid de illo suspicari R. Rom. Mtas. in animum inducat.

Habet itaque iam Mtas. eius, quae sit Sermi. Dni. Poloniae Regis de confirmandis pactis veteribus deque illis declarandis et extendendis sententia: praescriptum enim R. Roman. Mtis. sequi, non illi praescribere vult. Quicquid illa oneris in se receperit, ferre Mtas. quoque illius parata est, dummodo ferendo esse queat.

Quod ad nova quaedam attinet, quae veteribus pactis inseri Regia Rom. Mtas. postulat: si ea essent in potestate Sermi. Regis Poloniae, libenter, in iis maxime, quae ad monetam pertinent, illius Mti. gratificaretur; sed cum ea res ad omnes Regni ordines pertineat, petit a R. Rom. Mte., ne quid eiusmodi a se postulet, quod praestari hoc tempore non posse ipsa intelligit. Nam non solum exaequare, sed nec aestimare monetam illius Mti. licet nisi de omnium Regni ordinum assensu; cunctos enim attingit, si valor eius mutaretur. Nam nec illud satis perspicit Sermus. Dnus. Poloniae Rex, quam recte R. Rom. Mtas. cum suis Consiliariis de Mtis. illius, aut illius Mtas. cum suis de R. Rom. Mtis. moneta statuere quicquam possit. Congredi prius utriusque Mtis. Consiliariis, conferre inter se ac disceptare diligenter oporteret, rei monetariae peritis in consilium adhibitis, ne quid iniuste temereque fiat. Quamobrem deliberationem hanc de moneta Sermus. Dnus. Poloniae Rex ad Comitata Regni sui propagari postulat, interea vero nihil ut novi de illa statuatur. Nam etiam absque edicto ullo ipsa per se consensu hominum vilescet, ut quaeque levior sive deterior fuerit.

Quod Mtas. R. Romanum Imperium excipi vult, petit Sermus. Dnus. Poloniae Rex, ut aut non excipiat aut quod sit Romanum istud Imperium declaratur. Si enim est subiectum Rom. Imperium Regiae Rom. et fraternae Imperatoriae Mti., quorsum attinet subditos excipi? Nam si ad eundem modum Sermus. Dnus. Poloniae Rex suum quoque Regnum exceperit, quid aliud quam inter ipsas personas Regias pacta et foedera firmata esse videbuntur, ut interea subditis utrisque arma contra se invicem movere et, quod absit, hostilem in modum omnia agere liceat? Quae autem erunt haec pacta inter personas tantum Regum et non simul inter eorum populos inita, quorum causa maxime pacta inter Reges firmari consueverunt? In archivo Sermi. Dni. Poloniae Regis multae repertae sunt pactorum litterae cum Romanorum Imperatoribus et Regibus, sed in nullis earum exceptum est Romanum Imperium. Quodsi Principes Electores hoc nomine intelligi atque ad hunc quasi modum Rom. Imperium declarari vult, non abnuat Sermus. Dnus. Poloniae Rex, ut illi nominatim excipiantur, modo ut ipsius Mti. vicissim excipere liceat, quoscunque Principes habet sanguine sibi aut affinitate coniunctos. Nam quod sibi licere vult R. Rom. Mtas., id etiam licere velle debet Sermo. filio suo. Quodsi Mtas. eius Rom. Imperium non exceperit, neque Sermus. Dnus. Poloniae Rex

quemquam ex propinquis et necessariis suis excipiet, quos et in Germania et alibi etiam, Deo sit gratia, non paucos habet et quorum praesidiis fedit. Videat autem R. Rom. Mtas., ne haec Romani Imperii exceptio plus illius quam R. Poloniae Mti. incommodi aliquando adferat. Periculosum enim est penes alios Rom. Imperium statuere, quam penes Imperatorem et Regem Romanorum, penes Bohemiae Regem et Archiducem Austriae; quibuscum pæcta si sunt, iam esse cum Romano quoque Imperio videntur. Qui sibi nomen et auctoritatem Imperii Romani proximis superioribus annis vendicaverint, tenet proculdubio memoria Mtas. eius. Quod accidit aliquando, utinam ne accidat deinceps; accidere autem posse dubium non est. Quamobrem etiam atque etiam consideret Mtas. eius, quam recte Imperium Rom. ab Imperatore et Rege Romano, hoc est corpus a capite suo, exceptum et seiunctum esse velit. Hoc pro suo erga Mtem. R. Rom. studio et observantia quin significaret illi Sermus. Dnus. Poloniae Rex tenere se non potuit, ea spe et fiducia, quod ab optimo animo profectum esse cum intelligat, in optimam partem sit acceptura.

Habet ergo iam Mtas. eius sententiam Sermi. Dni. Poloniae Regis de rebus omnibus: modo ut res monetaria in tempus aliud reiciatur et Romani Imperii aut ne fiat exceptio aut saltem fiat declaratio, de ceteris rebus spes est in Deo facile conventurum esse. Quamobrem si haec ita placebunt R. Rom. Mti., in Christi nomine, qui caritatis et dilectionis ac mutuae confoederationis huius auctor est, conscribi suo iudicio Mtas. eius litteras pactorum confirmationis iubeat, cum ea declaratione et extensione, qua visum illius Mti. fuerit: ut hae conscriptae cum Oratore communicentur ac de mutuo consensu Christo auspice tandem ea statuuntur et ad optatum finem perducantur, quae ad pacem, concordiam, tranquillitatem, quae ad amorem, amicitiam, benevolentiam, quae ad fraternam caritatem non modo inter personas Regum, verum etiam inter earum Imperia, Regna, provincias, terras et quoscunque subditos retinendam, renovandam, confirmandam, corroborandam, stabilendam, augendam, amplificandam et ad posteros etiam propagandam pertinere videbuntur; quo non ipsae modo Mtes. eorum pro personis suis, sed et subditi utriusque vitam tranquillam et quietam agant et inter se amantes uno ore Deum glorificent, atque hac ipsa re eius, qui non alia quam una mutuae dilectionis nota liberos suos agnoscere vult, se legitimos esse filios declarent.

Arch. c. reg. Vindobon., Polonica, a. 1548 — 49, archetyp. manu Secretarii Hosii script., cuius summam tradit Szujski in Script. rer. Polon. I p. 287.

¹ Cum informatio a Rege Pol., N. 321, quam H. expectaret, d. 3o April. nondum illi missa esset, cf. N. 323, responsum hoc nonnisi circa id tempus dari potuit.

327. Mai 10 Pragae.

Hosius Cromero.

(De difficultatibus in re sua familiari; de rebus Prussicis.)

S. Quandoquidem privatis de rebus ad me scribis, de iisdem responsum accipe. Vellem gratiora scripsisses. Ista dignitatis accessione plurimum video decessurum rei meae familiari. Atque utinam meae tantum et non alienae rei decederet! Nam meam me rem absumpsisse ferri tamen posset; verum etiam alienos loculos ex-

hauriri per me, id mihi molestius est, quam credi queat. Ecquando enim putas liberaturum me fidem meam atque aes hoc alienum dissoluturum? Quingentos misit Mtas. Regia, ducentos affinis meus¹, de cuius in me benignitate, quanta ea fuerit, satis praedicare non possum. Dedit enim mihi mutua duo milia prope. Nunc postulatur praeterea quingenti. Bone Deus, quaenam haec est Charybdis! Mille ducenti numerandi, cum antea septingentis plures numerati fuerint nunquam: scilicet haec Romana Curia prorsus est inexplebilis. De Ludovici² in me sincero animo nunquam dubitavi. Hermann³ litteras ad me non misisti: quas legere mea plurimum intererat. Neque enim quid scribit scio: mihi enim nihil scribit, sed ad illas me remittit. Nec illud scio, num sit D. Culmensis⁴ ad Varmiensem iam translatus. Nam si translatus est, vellem non alii quam Capitulo committi, ut bonorum possessionem adeat; maxime vero Canonico, qui dicitur Landuoit, et Officiali, qui fuit Piotrcoviae⁵.

De religione vos esse sollicitos gaudeo. Thorunenses meos tamen aliquando futuros, si Deus voluerit, multum amo de fide hac erga Regiam Mtem., Dominum suum, deque oboedientia⁶. Utinam talium virorum habeatur tamen ratio. Comitiorum Marieburgensium qui sit exitus futurus, nescio, sed non puto commissuros⁷, ut sua iura defensa nolint. Cum Gedanensibus⁸ agent proculdubio molliore brachio; me ne durius accipiant, metuo, nam ingenia hominum cognovisse videor. Religionem isthic apud vos fluctuare, doleo; hic me nihil magis delectat, quam Aula religiosissima. Sed de hoc alias. — Paucis me scribere dicis, et interea quam multa scribam, non consideras: deinde plus una mea pagina comprehendit, quam tuae quattuor. — Quae scribis in scheda, contra meum ingenium sunt: vanitatis argui possem, interea tamen scirent omnes, quid actum esset. Verum ego rem bonum progressum et exitum habituram spero, Christo conatus nostros adiuvante, in quo solo spes est. Bene vale, rationes meas commendatas habe. Praga VI Idus Maii.

B. Czart. MS. 1618 f. 641, chirograph.

¹ Hectorem von Watt, sororis suae maritum, proculdubio putat. ² De L. Wersfeld, vid. N. 189 adn. 1, loqui videtur, qui negotiis Hosii in Prussia operam dabat, cf. ep. St. Kostka Cromero 30 Iulii 1549 in Append. ³ Dr. Leonardo Hermann de Posnania, Canonico Sredensi, qui in Curia Romana degebat, utebantur sacerdotes Poloni in procurandis suis apud eandem Curiam negotiis; Acta Cap. Crac. ⁴ Episcopus, T. Giese. ⁵ Canonici Culmenses tunc temporis ⁴ erat: Martinus Czema, Vincentius Kerger, Balthasar a Lublin, Caspar Lysmann; Acta Capit. Culm. ⁶ Cf. N. 324. ⁷ Prussos, qui iura sua nominatione Hosii laesa putabant. ⁸ Qui iusiurandum Regi praestare recusaverunt, Lengnich, II, 30.

328. Mai 10 Pragao.

Hosius Cromero.

(De expensis suis.)

S. — Hermann¹ litterae permagno mihi usui fuissent, si in eum fasciculum, quem ad me misisti, eas coniecisses. Nunc omnium rerum sum incertus neque quid illi scribam scio. Quod egeris cum Dno. Castellano Sandecensi², habeo gratiam; ceterum scripsisses vellem, quomodo inter te et illum convenerit, ad quem diem illi per me numerari pecuniam oporteat, si quam Fuggari Romae dandam in usus meos curaverint. — D. Varmiensem³ vellem ita tractari, ne quid factus alienior rationibus meis incommodet. Agat ille more suo: ego more meo agam, ne quid ab honesto deflectam. Scrupulus qui sit iniectus illi, scire pervelim. — Quod mihi mis-

sum iri dicis nonnihil pecuniae, quid illud sit, nescio: mihi enim pecunia non deest, etiamsi quinque menses peregre me esse oporteat. Quingentos iam Vallenses⁴ expendi; sed ex iis centum abierunt in alias res praeter victum, nimirum in vestes et alia id genus. Quamobrem quadringentos tantum in hunc usque diem, ex quo Cracovia discessi, expensos feram. Videor tamen plerisque laute vivere et iam duos menses fortassis absum. Nolo vobis esse sumptui, sed cum progressi longius fuerimus, aiunt omnia fore cariora. Ego dignitati Regiae non deero, etiamsi mihi de meo numerandum fuerit; neque tamen plus expendisse me scribam, quam expendero, neque aliam pecuniam in expensi tabulas referendam curabo, quam quae in alendos nostros et equos nostros exposita fuerit. Scribam etiam bona fide, si quid mihi donatum erit, sicut adhuc scripsi, quantum a quoque vini acceperim. Hic nihil a quoquam, praeterquam a Dno. Labacensi Episcopo⁵ duos cantharos vini et duos, si recte memini, lupos aquaticos, a filio Domini Castellani Cracoviensis⁶ medium salmonem et lupum ingentem. Nemo praeterea quicquam. Bene vale. VI Idus Maii.

B. Czart. MS. 1618 f. 643, chirograph.

¹ Cf. N. 327 adn. 3.

² Cf. N. 322.

³ Episcopum, T. Giese, cui hoc tempore negotia Hosii commissa a Rege fuisse, ep. Sigismundi Aug. ad ipsum 3 Iunii, B. Czart. MS. 1618 f. 83 archtyp., ostendit: „Quod Dni. Culmensis nominati commoda non minus quam sua curare se Ptas. V. scribit, id nobis vehementer gratum est; nam is in hac, quam Reipubl. causa suscepit, legatione occupatus ipse rem suam curare non potest et non dubium est, quin ad eum grave rei familiaris esset detrimentum *perventurum*, si ea a Pte. tua isthic negligeretur, quam porro summae curae Pti. tuae cum illius tum vero nostra causa futuram confidimus“... ⁴ i. e. taleros, qui cum Valle loachimica (loachimsthal) primum cudebantur, hoc nomine sunt appellati. ⁵ Urbano Textore, qui erat a confessionibus Regi Roman. ⁶ Ioanne Christophoro Tarnowski; cf. N. 312 adn. 4.

329. Mai 11 Dillingae.

Otto Cardinalis Augustanus¹ Hosio.

(*Ut ad se veniat, invitat, litteras suas ad Regem Poloniae mittit.*)

Rme. in Christo pater, domine mihi observande. Etsi nihil mihi gratius contingere potuit, quam quod intelligerem, Dnem. V. R. alioquin ingenio admirabili, doctrina singulari atque omni virtutum genere ornatissimam, Episcopatu Culmense a Serma. Regina² donatam esse, tamen nolui Dni. V. R. unquam per litteras congratulari, sed intellecta occasione profectionis suae in tempus mihi magis commodum et gratum, quo praesens ei congratulari possem, distuli. Quapropter ut mentis meae compos fiam, summopere rogo, ut quod Dtio. V. R. ad exhortationem camerarii mei Ioannis Liesnouski³ consensit, nunc ad meam petitionem non negligat, sed quamprimum fieri poterit suo desideratissimo adventu me honoret; quod ego omni officiorum genere, quantum in me est, promereri studebo. Mitto Dni. V. R. exemplar litterarum, quas ad Regiam Serenitatem scribo⁴, ex quibus intelliget praeter ea, quae Liesnouski attulit, qualiter Caes. Mtas. se declaraverit circa matrimonia cum Marchionibus Brandenburgensibus ineunda. Deus Optimus Maximus Dnem. V. R. in omni prosperitate incolumem conservet. Si quid rescribere velit, mittet litteras per magistrum postarum Reg. Roman. Mtis. Datum Dillinga XI Maii. Revmae. Dnis. Vrae. amicus ex corde Otho Cardinalis Augustanus.

B. Czart. MS. 1602 archtyp.

¹ O. Truchsess de Valdburg, Episcop. Augustan. et Cardinalis.

² Bonam putat.

³ Cf.

N. 320.

⁴ Vid. in Append.

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

40

330. Mai 14 Cracoviae.

Sigismundus Augustus Hosio.

(*Sententiam suam de exceptione Imperii in pactis, praesertim vero de causa Prussica, declarat.*)

Non est necesse Ptem. V. de singulis rebus ad nos referre. In omni negotio multa occurrunt experienti, quae absens ne suspicetur quidem; sed prudentis est e re nata capere consilium. Saepenumero autem, priusquam aliunde consilium petas, elabitur e manibus bene gerendae rei occasio; et multa saepe latent absentes, quae in re ipsa versantibus perspecta, quid facto sit opus, ostendunt. De plerisque autem omnibus, quae istic in disceptationem veniebant, iam nos Pti. V. proximis litteris nostris¹ sententiam nostram explicavimus; adiecimus autem, ut nihilominus Ptas V. tempori serviret. De Romano Imperio placet nobis illa Venceslai declaratio²: quae si ni ipsa concedetur, accipiendum erit, quod dabitur. De Prussia res non fert moram: neque enim sine grandi periculo et iactura nostrorum hominum bannum illud promulgaretur, nec multum refert, quod non cum Romanorum, sed cum Hungariae et Bohemiae duntaxat Rege nobis res est. Idem certe frater est germanus Caesaris et plures nobis cum eo quam cum illo intercedunt necessitudines: expeditiora³ apud illum erunt omnia, si iste voluerit. Nec est, quod subterfugiat Ptas. V. utrobique Prussiae mentionem facere, priusquam foedera confecta erunt; facile ipsis ea in mentem venit, etiam si nos taceamus. Excipi autem eam in foedere nollemus. Qualem enim esset foedus istud cum bello coniunctum? Ne suspendi quidem omnem de ea disceptationem et controversiam, quoad utrique vivemus, successoribus et Regno nostro conducibile est. Videremur enim per hoc quodam modo controversam eius proprietatem facere. Habet autem Ptas. V. in iis mandatis nostris, quae hinc secum tulit, diserte praescriptum³, quid ad extremum contendere de Prussia debeat, si quae in primis cupimus non impetramus. Bannum certe vel tollendum prorsus vel, quoad maxime fieri potest, differendum est, duntaxat, ne de nostris contra nos ipsos et nostra belli nervum suppeditet. Non omnia vero cum omnibus de Prussia communicabit Ptas. V., ne cum Augustano⁴ quidem: nonnulla nihil prohibebit eum scire, quando nobis nostrisque bene velle videtur; quae vero ea et quatenus et quando, id facilius Ptas. V. pro re nata dispiciet, cuius ingenium et solertiam non temere ad res istas gerendas delegimus. De auxiliis mutuis et iudiciis, iam antea, quid nobis videatur, Pti. V. scripsimus. De valore monetae nostrae imminuto in Silesia et Moravia expostulabit Ptas. V. nostris verbis cum Sermo. Rege Roman., quod et Vblis. Martinus Cromerus anno superiori fecit. Cetera quoque, quaecumque ex re nostra sive publica sive privata Ptas. V. fore existimabit, curabit diligenter. Bene valeat Ptas. V. Cracoviae XIV Mai A. D. 1549. Regni nostri XX. Ex commissione propria Regiae Mtis.

a) MS.: *expeditoria*.

B. Jagell. MS. 1131, f. 50, archtyp.

¹ N. 321, 323. ² Scil. exceptio Electorum Imperii, quae pactis inter Venceslaum Roman. et Bohemiae Regem et Vladislaum Polon. Regem a. 1395 initis, Dogiel I, 7, continebatur. ³ Vid. N. 315. ⁴ Episcopo et Cardinali O. Truchsess.

331. Mai 17 Cracoviae.

Sigismundus Augustus Hosio.

(*Conficiat foedus cum Rege Roman. proficiscaturque ad Imperatorem.*)

Abunde iam, nisi fallimur, ad omnia responsum est a nobis Pti. V., itaque nihil erit, cur ea diutius isthic¹ moretur. Confecto foedere tractatisque rebus Prussicis, quatenus eae tractari et confici isthic recte poterunt, ad Caesar. Mtem. contendat. Nec est necesse Pti. V. tam scrupulose praescripto mandatorum nostrorum inhaerere, ut ne latum quidem, quod dicitur, unguem, ab iis discedere velit, si usus et res postulet: modo ad illum scopum, qui nobis Consiliariisque nostris est propositus, omnia dirigentur, hoc est, ut pacem aequam et honestam vel industias saltem habeamus. Non est sane causa cuiusquam iudicio isthic permittenda: arbitros componendae controversiae non recusamus, si iudicium nostrum recusabitur. Cognoscet autem Ptas. V. de Rmo. Cardinali Augustano, num quid ab ipso vel ab Illmo. Marchione Alberto iuniore tentatum actumque est² et quo res perducta sit. Sed ipsa tamen ex sese id faciet, non nostro nomine. Quodsi qua erunt iacta fundamenta, mittemus Pti. V. mandata ad eam rem, communicato cum Consiliariis nostris consilio. Sat cito autem peragentur omnia, si sat bene, nec deerunt Pti. V. sumptus, quos non pluris facimus, quam quietem atque tranquillitatem Regni nostri. Commendamus tamen magnopere exquisitam istam diligentiam et studium Ptis. V.; quae bene valeat. Cracoviae XVII Mai. Ex Commissione propria Regiae Mtis.

B. Jagell. MS 1131, f. 52, archtyp.

¹ In Aula Ferdinandi Regis.

² Apud Caesarem in negotio Prussiae, vid. Voigt, Albrecht Alcibiades I, 196 sq.

332. Mai 17 Cracoviae.

Samuel Maciejowski Hosio.

(*Eadem fere reperit, quae iam a Rege scripta sunt, N. 330, 331.*)

Fortuito accidit, ut dum cubicularius hic tardius hinc se expedit, allatae sint mihi Dnis. V. R. litterae VI Idus Mai scriptae. Itaque mox eis respondendum esse putavi. Non vult Regia Mtas., ut Dtio. V. Rma. ad praescriptum Dni. Ducis Prussiae de rebus Prussicis agat, verum quoad—modo recte et cum dignitate sua Regia divique parentis sui et publica Regni utilitate—poterit, ut ad desideria tamen eius sese accommodet; ac ne suum quidem praescriptum tam superstitiose vult observari, quin ab eo Dtio. V. R. pro re nata possit discedere. Apud Sermum. Regem Roman. nulla est sive decreti sive responsi Caesarei Dno. Palatino Siradiensi¹ dati mentio facienda, sed postulandum, ut amici et patris partes apud Caes. Mtem. interponat, ne quid negotii a quoquam Duci Prussiae duabusque illis civitatibus² exhibeatur; aut ut ipse sane id praestet, si in potestate habet. Si is ostendet se posse et velle, tum demum exquirendum erit, quomodo et quatenus, et Regiae Mti. indicandum; interim autem Dtio. V. R. ad Caes. Mtem. proficiscetur atque illic etiam ea, quae in mandatis habet, peraget. Itaque ut scribit, omnia faciet. Exquirit autem³, num quid Rmus. Cardinalis Augustanus aut Illmus. Dnus. Albertus

iunior Marchio cum Caes. Mte. de transigendo inchoarit atque Regiae Mti. primo quoque tempore significabit, ut si quae^a spes bene conficiendae rei oblata erit, mandata de Illmi. Dni. Ducis Prussiae, cuius res maxime agitur, et Consiliariorum Regni sententia Dni. V. R. hinc mittantur, aut, si quid aliud forte visum erit, indicetur. Bene valeat R. Dtio. V. Cracoviae XVII Mai.

B. Czart. MS. 1602, archtyp.

¹ Cf. N. 315 adn. 2, 3.

² Gedano et Elbinga.

a) MS.: *qua*.

333. Mai 17 Cracoviae.

Ioannes a Watt Hosio.

(*De re familiari.*)

Jesusz, Marya, Anna, czw Kroke uff 17 tage May im 1549 Jor. Mein freuntlichenn grusz unnd allzeit underthenigen, gehorsamen, gutwilligen Dinstt czuvor ann.

So wistt, gunstiger lieber her unnd vetter, dasz mir E. W. schreiben gestern worden ystt desz datto 10 May inn Proge; dorinnen ich denn mitt sundern herzigklichen freuden fernomen habe E. W. gesuntheit unnd allen gluckseligenn czustantth, darinnen Gott von himeln wolle E. W. langkwerenth erhaltten. Vor mich, den her vatternn, die geschwister unnd schwoger, och sunst alle die unsern, dancke ich Gott, der ferleich unsz allen weitter seine getliche genode. Dasz E. W. die bicher woll czukomen sinth, habe ich mitt freuden fernomenn. E. W. darff nichtt fill dancken: es woll mir nor E. W. schaffen und gebitten alsz einem willigen diner E. W. Wasz belangett E. W. kastenn unnd die almer mitt briwen, dergleichen och die fladerne kleine almer, habe ich desz andern tagesz noch E. W. von hinnen wegkreittenn czw mir hergenommen; die bryff inn der almer unnd im kastenn habe ich och alle czwsamen bunden unnd uff den hauffenn gelegt; ich gib och die schlissell niemantt ausz meinen henden, lasz och gar nimanczsz driber gehenn: do sey E. W. drum unbekimert.—Die 12 schwert unnd 12 hutt, die schwoger Bastien¹ vor E. W. koffit hatt, desgleichen 2 grawe lundische thuch, habe ich nun allesz woll empfangenn unnd hallczsz allesz bey einandernn. Wiwoll ich noch inn der fastenn habe lassen machenn 3 sittell und alle ristunge dorczu, habe ych koffit 3 hitt und 3 schwerte. Welchszt geltt ich hett woll megen dersparen; ich habsz aber umbsz besten wissen gethonn, den ich habe ferhofft laut E. W. anzeigenn, dasz die Sakre noch for Ostern hett sollen hie seinn; darumb habe ich alle dingk fertigk gemacht, damitt man ungesaumptt alle dingk hett ferfertigett. Verhoffe, esz wirtt wider E. W. nichtt sein und dasz E. W. selcher ristunge woll bederffentt wirtt sein. So hatt mir Hansz Kurcziusz², E. W. diner, geantwortt 28 f. 18 gr.; fermeint theglichenner czw gebenn. Der Marczinckoffsky, E. W. diner, hat mir bisz her noch nixsz geben, wiwoll ich in drum gemannt habe unnd noch manen will, domitt ich gelth von im uberkomme.—Icztt nitt mer, aleinen der her vatter, die geschwister unnd der schwoger lassen E. W. freuntlichenn grüssenn und iren willigen dinsth anzeigen, welche sich samptt mir inn E. W. gunstt thuen befelhenn. Domitt ferleich Gott von himelnn E. W. eine gluckselige reisze, langkwerende gesuntheit und alle gluckselige wolffart, domitt och E. W. wider frisch unnd gesunth wider czuu unsz kome unnd sey auch

allzeit Gott mitt unsz allenn etc.—E. W. allzeit williger diner unnd schwester-suen Hansz v. Watt.

B. Czart. MS. 1602, chirogrph., inscriptio ex parte deleta: „Hochwirdigenn hern Stenczell [Erna]nten Bischoff czw Kulmen.... denn liebenn hern und [vet]tern czw handenn“.

¹ Sebastianus Ziegler, Hosii sororis maritus.

² Cf. N. 400 adn. 3.

334. Mai 19 Pragae.

Hosius Cromero.

(*Responsum explicatum expetit; se iam pecuniae difficultate premi.*)

S. Petivit a me Paulus¹ hic, ut se tibi meis litteris commendarem: qui tibi commendatus ut sit, quaeso atque ut eum adiuves opera tua apud Rmum. Dnum. nostrum². Rem ipse narrabit, verum et illud abs te maiorem in modum peto, ne graveris legere, quae scribo vel ad R. Mtem. vel ad Rmum. Dnum., et da operam, ut explicatum responsum habere queam. Miror de transactione facta per Commisarios Vratislaviae³ ante annos undecim mihi nihil isthinc scriptum esse, num eius confirmationem D. Langus⁴ obtinuerit. Nunc ego quid agam hic, nescio. Vellem omnia diligentius a vobis expendi, ne mihi diutius hic commorari sit necesse. — Scripseram Dno. Fuggaro, me pecuniae nihil hic accepturum; sed quando me Praga dimittere non vult, cogar accipere. Iam enim 600 prope abierunt valenses⁵, ac si mihi pecunia non dabitur nisi in Germania Inferiore et erit hic cunctandum diutius, opus erit mihi de alia pecunia provideri. Bene vale. Praga XIV Cal. Iunii.

B. Czart. MS. 1618 f. 657, chirogrph.

¹ Lang proculdubio, cf. N. 320 adn. 4. ² Maciejowski. ³ vel potius Glogoviae, quae tamen Vratislaviae a Ferdinando Rege est confirmata. Dogiel I, 32. ⁴ Cf. N. 320 adn. 2.

⁵ Cf. N. 328 adn. 4.

335. Mai 27 Pragae.

Hosius Cromero.

(*De scriptis sibi a Cr. communicatis; de suis impensis Romae; de valetudine Maciejowski; quae in Posnania sint acta.*)

S. Litteras Dni. postulati Varmiensis¹ accepi, cui respondebo per certum quendam hominem, qui postridie proficiscitur. Tibi quoque scribam fusius; nunc ago gratias, quod mecum ea communicaveris, quae de me scripta sunt. Nisi quod plura fortasse contra me, quae tibi causa fuit, ut ne descripta mitteres omnia. Sed ego Deo causam meam commendo. De decimis, quando ea est voluntas Rmi. Dni.,² ago gratias: video enim quod me Roma vehementer exhaurit, ubi cogor emere, quod in patria non modo non ambivi, sed ultro delatum ad alium ut transferretur petivi. Miseranda est ista Romanae Curiae cupiditas vel rapacitas potius. Brevi plura. Vale. Rmum. Dnum. nostrum monere subinde ne desinas, ut suae valetudinis curam habeat. Instant enim tempora periculosa, neque valetudinis modo, verum et existimationis: omnem enim ansam quaerunt nonnulli detrahendi. Praga VI Cal. Iunii.

Nova hic sunt: quod D. Posnaniensis Palatinus ³ venerit Posnaniam sexingentis equitibus comitatus, ac post multas altercationes facta sit tandem concordia; quodque imprecentur nobiles D. Castellano Posnaniensi ⁴, quod suam culpam in eos transferre velit. Haec palam hic iactantur a quodam Silesio, qui venit nuper Posnania. Quae tibi scribenda putavi, ut ne ignores, quid isthic agatur. Tuus ex animo Hosius.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 90, chirogrph.

¹ Tid. Giese; cf. N. 328 adn. 3.
de Górka.

² Maciejowski.

³ Ianussius Łatański.

⁴ Andreae

336. Iunii 2 Pragae.

Hosius cuidam Gałczewski.

(*Mortem fratris, qui inter familiares suos erat, nuntiat.*)

Panye mili Gałczeuski viinczvie ym zdrowya y wsego dobrego etc. Rathbim bil v. m. poczieznyeissą noviną pissal o braczie v. m., ktorego gdy pan bog ksobie wsiacz raczil, nyechcialem tego tak taicz, isbim v. m. listym zvyim nyeoznaimil o smierczy iego. Ktori mi ssie tak zachowal, isz v. m. wsithkym dlia nyego chce bicz povinyen. Cziniono tą praczą okolo nyego, ktora mogla bicz nawiethsa, alie przecziv voly bozi prozna bila pracza i pilnosc nasza. Zostavil diewiethnascie Ducatov, dvanascie talerov, pierscien, kony y zathi (!) zve. Alye mi ssie nie zdalo, abim tho bil thimi czassi v. m. poslał; a wsakoss gdi ssam dali pan bog ve zdrowiv ssie wrocze, wsithko tho, czo on zostavil, v. m. miecz bendzie. — Z tym zie v. m. prziadni poleczam. Z Pragi w ponyedzialek po Bozim wstapyenyu 1549. Stanislaus Hosius Nominatus Eps. Cul.

Umarl w nyedziela po Bozim wstapienyv przeth wieczorem.

B. Czart. MS. 240 f. 207, archetyp. inscript.: „Generoso Dno. No. Gałczeński, amico charmo.“

337. Iunii 5 Pragae.

Hosius Cromero.

(*Quo animo sint in se Pruteni; de expensis suis.*)

Hermanni ¹ litterae num in fasciculum coniectae fuerint, nescio; mihi visas non esse scio: sed quod quae fuerit earum sententia perscripseris, habeo gratiam. Scrupulus Dno. Varmiensi iniectus ² nihil ei adferet incommodi: satis est Gelani natum esse, etiam si Canonicus non fuerit. Videtur is me iam tamen successorem suum agnoscere, etsi frigide satis, quemadmodum et litteris cognoscet, quas mitto. Quid Comitiae ³ sunt allatura, certior abs te fieri cupio. Proculdubio futuri sunt aequiores ei, qui nulla usus est aequitate. Nunquam eis poterit persuaderi, quin meum ingenium e suo metiantur: ille ⁴ cum ambiverit, me quoque ambivisse putabit; alius ⁵ per me factum existimabit, quod non sit ei haec ipsa, quae mihi, provincia mandata, quam appetivisse me putabit et se vel collegam saltem datum non esse, moleste feret. Video enim neque Principi ⁶ gratum esse, quod missus huc sim: qui cum litteris meis non responderit, nullas a me deinceps alias accepit. Nihil scribit, nihil rescribo: uni si serviam, satis est. Atque utinam illi uni satisfacere

possim! — Castellenum Sandecensem⁷ esse mortuum doleo: videtur in me praeclara voluntate fuisse. Vellem scripsisses, quando sit dies constitutus solvendae per me pecuniae⁸. Transmisi ego statim ad Fuggaros litteras: sed num ii pecuniam statim dari in Urbe curaverint, dubito. Verum adiunxi meas litteras. — Ut mihi reserventur sacerdotia, non numerabo quicquam. Neque enim id cupio. Satis exhaustus sum. Quingenti isti Vallenses⁹ mihi nondum sunt hic numerati. Et octingenti tamen iam [*abier*]unt, ex quo tempore Cracovia discessi. [*S*]um[*ptus q*]uam sint moderati, nescio. Sed videor [*t*]am[*en v*]ivere splendide. Habeo quotidie fere mai[*orem una*]m scutellam, tres minores. Quid in[*v*]este[s *exp*]enderim, non gravabor scribere¹⁰, sed R. Mti. [*expen*]sum id ferre nolim: quae tamen donantur musicis, expensa illi fero. Donavi ego iam revera et musicis et aliis prope centum Vallenses. Dedi praeceptorum Lieszencki¹¹ decem aureos hungaricos et alios totidem Doctori Petro Hispano, cuius in corpore purgando consilio usus sum; non tam propter operam mihi navatam, quam propter Dnum. Gusmannum¹², apud quem est graciosus. Dedi autem decem nummos aureos, qui Vilnae percussi sunt a Sermo. Rege nostro; Episcopo Tergestino¹³ pelles, quas popelicze vocant. Regiae Maiestati equum donare statui, quandoquidem expeti eum video. In musicos non parum expensum est a me pecuniae. Nuntio Apostolico¹⁴ statui dare pelles, ut vocant, armellinas. Scripsi itaque Dno. Hectori¹⁵ ut plus mihi pellium emeret: quas ut a Moschis ei emere liceat, quaeso, ut ei potestatem hanc impetres¹⁶. Dno. Gienger¹⁷ quoque dandae erunt pelles mardoreae. Vellem autem isthic et equum alium mihi curari, qua de re scripsi Curtio¹⁸. Mihi nemo dedit adhuc quicquam praeter ea, de quibus ad te scripsi. Neque cupio aliud, quam ut Deo bene iuvante ex animi sententia conficiam ea, de quibus missus sum. Quaeso te, sollicitus esse velis, ut pecunia mihi tamen hic suppedietur. Videor tibi parum multa scribere, sed si meas litteras legis omnes, secus iudicabis. Scribo enim copiose, quae agantur omnia. Quod si mea haec copia fastidium adfert aliquod, significari per te mihi velim, ne frustra scribendi laborem capiam, si nemo legit. Bene vale. Praga Nonis Iuniis.

Videtur hic serpere quaedam contagio. Uno enim morbo laborant omnes, quo iuvenis optimus Galczewski¹⁹ mortuus est. Eodem infectus est et Pliemenski²⁰, sed sunt iam ad salutem signa. Non sine periculo hic versor. In Deo spes est.

B. Czart. MS. 1618 f. 651, chirograph. ex parte laceratum.

¹ Cf. N. 327 adn. 3.

² Cf. N. 328.

³ Prutenica.

⁴ Giesene an Raphael Konopacki?

qui Episcopatum Culm. ambierat, Lengnich II, 29.

⁵ A. Czema Palat. Marienb., qui legatus ad

Caesarem esse volebat, cf. N. 319.

⁶ Duci Prussiae.

⁷ Ioannem Bozar.

⁸ Cf. N. 322.

⁹ Cf. N. 328 adn. 4.

¹⁰ Cf. N. 328.

¹¹ Unus nepotum Epi. Cracov. Maciejowski hoc

tempore in aula Regis Ferdinandi cum praeceptore suo versatus esse videtur. ¹² Martinum

Guzman, R. Ferdinandi cubiculi Magistrum, cf. N. 344 et relationem oratoris Veneti Tiepolo apud Albèri I 3, 157 — 8. ¹³ Antonio Pereguez Castillejo, cf. Druffel, Beiträge z. Reichsgesch. I N. 312.

¹⁴ Prospero Santa Cruz, Episc. Chysanen., qui postea Cardinalis est factus. ¹⁵ von Watt

cf. N. 327 adn. 1. ¹⁶ Nam nemini licebat a mercatoribus Moscoviticis Cracoviam venientibus pelles

emi, priusquam Rex sibi quas voluit emendas elegit. ¹⁷ Georgius Gienger, iurium doctor, erat hoc

tempore Vicecancell. Aulae apud Ferd. et unus e Commissariis ad foedus cum H. tractandum deputatus.

¹⁸ Cf. N. 300 adn. 3.

¹⁹ Cf. N. 336.

²⁰ Alius familiaris Hosii fuisse videtur.

328. Iunii 13 Pragae.

Hosius Cromero.

(Tarde sibi rescribi neque pecuniam mitti queritur.)

S. Et Regiae Mti. et Rmo. Dno. nostro¹ multa scribo, sicut est in proverbio: quicquid in buccam venit. Quam recte faciam, nescio: tuum erit pro mutua nostra amicitia me admonere, si quid a me peccatur. Scribo etiam nonnulla liberior; quae nollem in multorum manus pervenire, quod tibi curae esse velim. Simul etiam certior a te fieri cupio, quo animo scripta isthic mea accipiantur. — Quae gerantur hic, ex litteris ad R. Mtem. datis cognosces. Laboro graviter ex catharro, itaque multa scribere non possum. Vos isthic tardi estis ad rescribendum. Animus est in patinis; conviviis tantum estis occupati, de quibus hic male auditis. Agitur iam dies vigesimus sextus, quod Paulum² ad vos misi, de cuius reditu nihildum audio. Vultis me hic, ut video, totam aetatem consumere, interea tamen pecuniae nihil mittitis. Iam tres menses absum a vobis; sperabam fore, ut sub hoc tempus redirem in patriam: ecce autem tertiam itineris mei partem nondum confeci. Quaeso te, da operam, ut mittantur ad me libri, qui scribuntur de causa Prussica: nam video futurum, ut ad tractatus veniatur. Ex Urbe quid adferatur, scire velim; itidem et ex Comitibus Marienburgensibus, satisne validi clamores contra me fuerint. Bene vale. Praga Idibus Iunii.

Plemienski³ meus fuit in magno vitae periculo: iam incipit convalescere, quod eius fratribus isthic significare poteris. Si nimis cunctatus Paulus fuerit et ego responsum aliquod non adeo ingratum habuero, utar potestate mihi concessa. Neque eum ultra dies octo expectabo: video enim in aliis rebus vos occupari, earum postremam esse curam, quarum primam esse oportuit. Deus rogandus est, ut ille curam nostri suscipiat.

B. Czartor. MS. 1618 f. 655, chirograph.

¹ Maciejowski.

² Cf. N. 320 adn. 4.

³ Cf. N. 337 adn. 19.

339. (circa Iunii 15 Pragae)¹.

Hosii responsum Commissariis Regis Romanorum.

(Regem Poloniae cupere in pactis sibi propositis articulum de praestando auxilio declarare; exceptionem Romani Imperii, sed tantum quod defensivum bellum attinet concedere et eodem modo se quoque I. S. Zápolya excipere velle; item de novis articulis, i. e. de sale, processu iudiciario et moneta, sententiam suam declarare.)

Legit Orator et expendit diligenter exemplum confirmationis et renovationis pactorum et foederum, quae intercesserunt inter divos olim Albertum Archiducem Austriae fratremque eius Fridericum Imperatorem et Casimirum Poloniae Regem, sibi per Magnificum. et Excell. virum Genger (!) exhibitum². — Ac primum quidem agit gratias R. Roman. Mti., quod in eo S. Dno. Poloniae Regi gratificata sit, ut pacta utraque ad verbum describi et iis confirmationis et renovationis litteris inseri mandaret. Facile S. Dnus. Poloniae Rex in eo acquievisset, si R. Roman. Mtas. ita, ut descripta sunt et inserta, nuda prorsus ea confirmare voluisset. Sed quando

secus visum est R. Roman. Mti., quae declarationem quandam et extensionem eorum fieri ac nonnulla etiam addi debere censuit, S. Dnus. Poloniae Rex tanquam obsequens filius contra voluntatem hanc Mtis. paternae sibi veniendum esse non putavit. Itaque suam quoque voluntatem ad illam aggregavit, quo magis suum erga Mtem. illius studium et observantiam testatam omnibus faceret; cum ea tamen exceptione, si quid forte in ea declaratione, extensione et additione scriptum esset, quod R. Poloniae Mtas. ferre non possit, ut id Oratori, qui personam illius Mtis. in praesentia gerit, S. Mti. R. Roman. sive iis, qui a Mte. illius ad causam hanc delegati forent, significare ac ut mutaretur aut tolleretur petere liceret. Cum enim S. Dnus. Poloniae Rex ea omnia sancte observare cupiat, quae in pactorum et foederum litteris contenta fuerint: priusquam ea confecta sint, quid sit, quod praestare quodve minus praestare possit, per Oratorem suum declarandum esse duxit.

In priore scripto ante proximam Palmarum Dominicam Oratori dato³, quandoquidem in pactis cum Friderico Imperatore de ferendo mutuo auxilio facta est mentio, postulatum fuisse meminit Orator, ut modus indicaretur auxilii ferendi; quod in hac declaratione praeteritum neque verbum ullum de eo fieri videt. Itaque et ipse S. Regis et Dni. sui nomine facile patitur, nullus ut auxilii ferendi modus exprimatur, sed sit hoc positum in utriusque Regis et successorum arbitrio, quomodo, si quando res postulaverit, invicem auxilium ferre velint. Hoc tantum adscribi vellet Orator in praesentia, ut liceat utrique Regi ex alterius terris et provinciis aere suos conductos et voluntarios milites educere et in usum suum arma exportare; hostibus vero utriusque contra alterum ne id liceat neve favor ullus praestetur, qui alteri obesse possit. Quod tamen non ita urget Orator, quin si R. Roman. Mti. secus visum sit, omitti queat. Illud vero quin vel maxime urgeat facere non potest; quandoquidem haec pacta inter patrem et filium esse videntur, ut paterne agatur, neque Sermo. filio suo paterna Mtas. quicquam oneris imponere velit, quod ipsa quoque ferre non sit parata.

Nam in hoc scripto magnam quandam Orator inaequalitatem animadvertit. Scribitur enim in ipso statim declarationis ingressu, quod neutri liceat hostes et rebelles alterius fovere, protegere etc., etiam si tales eidem consanguinitatis vel proximitatis vinculo iuncti sint; et fit ibi mentio nominatim Illmi. filii Regis olim Ioannis, quod nec eum R. Poloniae Mtas. adiuvere debeat, etiamsi nulla amicali compositione S. Dnus. Rom. Rex cum eo transegerit. Quo in loco videtur utrique, nominatim vero S. Poloniae Regi, facultas praecisa suos quoslibet necessarios et propinquos adiuvandi; quae tamen facultas in calce litterarum permittitur R. Roman. Mti., cum excipitur Imperatoria Mtas. et Romanum Imperium, in quo propinquos et necessarios suos omnes habere Mtas. eius videtur: ut qui principio pactis inclusi fuerunt, ii pro parte Regiae Rom. Mtis. exclusi postea prorsus omnes esse videantur. Quid esse potest eiusmodi pactis inaequalius? Scilicet S. Dno. Poloniae Regi deserendi sunt et pactis includendi propinqui omnes, ut vicissim, cum eorum opera opus habuerit, deseratur ab omnibus; Regiae vero Roman. Mti. propinquos omnes excipere et quoties collibitum fuerit eis contra Poloniae Regem auxilium ferre licebit? Obsecrat Orator Rmum., Spectabiles et Magnificos Dnos. Commissarios, ipsi ut iudices esse velint, num haec tam iniqua S. Regis sui nomine accipere ei liceat. Aut neuter excipiat propinquos suos omnes, aut uterque. Habet Orator exempla pactorum et foederum cum Venceslao et fratre eius Sigismundo Romanorum, Hungariae et Bohemiae Regibus⁴, quibuscum nulla proavo S. Dni.

Hoali epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

Regis huius Poloniae necessitudo sanguinis aut alia propinquitas intercessit unquam. Sed nec in illis nec in iis, quae produxit, cum Alberto Archiduce et Frederico Imperatore ulla fit Romani Imperii exceptio. Mirari satis non potest, quae nunc sit nova isthaec in eo excipiendi religio, qua nunquam antea vel Romanorum vel Bohemiae Reges vel Archiduces Austriae tangebantur. Rogavit R. Roman. Mtem., ut quod maiores eius nunquam fecerunt, ne faceret ipsa neve Romanum hoc Imperium exciperet; aut si deduci de sententia sua non posset, saltem quodnam illud esset, declararet. Interesse Mtis. ipsius, ut ne dubitetur penes illam et fraternam Mtem. Romanum Imperium esse; quod Orator etiam nunc, ut penes alios esse credat, animum inducere non potest. Adiunxit et hoc: si Mtas. eius Romani Imperii nomine Principes Electores intelligi velit, facile se laturum illos excipi, dummodo vicissim R. Mti. Poloniae suos propinquos excipere liceret. Sed hactenus, nescit quo suo fato, neque ut ne exciperetur istud Romanum Imperium neque ut exceptum declararetur, impetrare potuit. Quod illi molestius accidit opinione omnium. Nam quo magis aequa postulare visus est, hoc maiorem animo dolorem accepit, ea filio a parente negari. Nisi forte non aequissimum hoc est, quandoquidem excipi Rom. Imperium volunt, ut scire tamen queat, quid sit illud, quod excipi volunt.

Cum ad huius Regni Bohemiae gubernacula R. Roman. Mtas. primum accessisset, qui fuit Orator ad illam a divo Sigismundo Rege proxime in Christo defuncto missus de pactis veteribus cum Regno Bohemiae renovandis, propter solam Imper. Mtem. exceptam inchoatis rebus discessit: adeo nulla tunc novitas ferenda visa est. Nunc ad hanc exceptionem adiungitur alia tanto molestior, quanto minus, quid illud sit, quod excipiatur, sciri possit, iustiore ut causam habere videatur Orator hic, quod ille ceperat consilium capiendi, nisi se non Regis sui magis Poloniae quam eius, qui Rex est Regum, legatum esse meminisset, qui legatos suos non in alia cura magis versari vult, quam ut pacem et concordiam concilient, ut de fraterna caritate inter eiusdem patris filios et eiusdem corporis membra non modo retinenda, verum etiam amplificanda sint solliciti. Huius legationis ille memor, quandoquidem non obscura ei est voluntas S. Regis sui, qui pacem cum omnibus, Christianis praesertim, conservatam cupit, quo tandem aliquando praecidantur omnia, quae impedimento esse possint, quominus ad optatum confoederationis huius exitum perveniri queat: ad hanc Romani Imperii exceptionem S. Regis sui nomine assentitur: „sed hactenus tantum, quatenus Mtas. illius bellum Romano Imperio inferre vellet“, ut tum iis pactis R. Rom. Mtas. ne teneatur, neve per ea impediatur, quominus praesto illi adsit. Secus autem, si R. Poloniae Mtas. illatum ab Imperio Romano bellum propulsare conaretur: tum ut foederibus istis R. Roman. Mtas. alligata, etsi minus auxilium ferre S. Dno. Poloniae Regi, saltem quiescere sit obstricta. Satis iam a S. Dno. Poloniae Rege paternae illius Mti. concessum esse videtur, nihil ut amplius extorqueri fas sit. Nam si etiam cum bellum, quod absit, Romanum Imperium R. Poloniae Mti. inferre vellet, cuius nullam occasionem dat neque dare unquam cogitat, soluta nihilominus pactis esse R. Roman. Mtas. et Imperium contra S. Poloniae Regem adiuvere vult; — si haec est excipiendi Romani Imperii causa, talium pactorum S. Dnus. Poloniae Rex non indiget. Quid enim aliud sibi velle videbitur haec exceptio, quam ut, quoad satis virium non habuerit R. Roman. Mtas., pacta servare teneatur; simul ut vero viribus illius Imperii vires adiunctae fuerint, pacta servare non teneatur? Atqui opta-

bilius esset Polonis, dum virium esset minus, pacta non servari, quam tum violari, cum aliqua maior esset facta virium accessio. Minus enim futurum esset negotii cum eo, qui minus virium haberet. Quod tamen vel ut cogitare utrique in mentem veniat, Deus pro sua misericordia prohibere dignetur. Quamobrem petit Orator a dominis Commissariis, ut R. Roman. Mti. persuadere conentur, quando neque ut non excipiat neque ut exceptum declaret Romanum istud Imperium adduci potest, in eo acquiescat, quod ab Oratore dictum est: ut exceptum Romanum Imperium intelligi velit, quoad defensivum, non autem quoad offensivum bellum. Sic enim nihil contra fidem religionemque suam fecerit, quando defendere quidem illius Mtas. Romanum Imperium tenetur; ut autem adiuvet illud, si forte invadere in aliena velit, teneri non videtur. Quodsi vero Mtas. eius, quod absit, etiam quoad offensivum bellum Romanum Imperium exceptum cupit, Orator cur sibi cunctandum hic sit diutius, causam non videt.

Quod ad Illmum. filium Ioannis olim Regis attinet: nimis hoc durum est, etiamsi causa illius amicabili compositione cum R. Roman. Mte. transacta non fuerit, ut deserere nihilominus avunculus nepotem teneatur, qui patris illi loco esse debet. Si regnum ille vellet appetere et de eo, quod absit, R. Rom. Mti. negotium exhibere, in eo casu libenter se facturam R. Poloniae Mtas. obligabit, ut illi neque consilium neque auxilium neque favorem praestet ullum; verum ut prorsus deserat etiam ea petentem, quae sibi iure debentur sive tanquam heredi bonorum paternorum sive ex pactis aliquibus sive quocunque alio nomine, quis non videt, quam id futurum sit ab omni humanitate remotum? S. Dnus. Poloniae Rex in eo est, ut non aliis quam quietis consiliis nepotem adiuvet; pacificatoris personam libenter sustinebit neque quicquam intentatum relinquet eorum, quae ad causam hanc amice transigendam pertinere videbuntur. Quin et illud caveri litteris pactorum facile patietur: si per Illmum. nepotem steterit, quominus amice causa transigatur, hoc est, si conditiones ille non acceperit, quas aequas et accipiendas esse S. Dnus. avunculus iudicaverit; quod in eo casu etiam non secuta transactione omni consilio suo destitutum eum esse volet. Qua quidem ratione satisfactum iri R. Rom. Mti. non dubitat.

De sale prorsus novum accidit et inopinatum, neque de eo mandatum ullum habet Orator; quamobrem excipi nolle, ne res non maxima maximas utriusque Regis et Regnorum utilitates impediat, quas mutua confoederatio haec adferre potest. Nam si quae provinciae privilegiis gaudent de sale alieno non importando, nihil est opus nominatim excipi; satis cautum fuerit per istam clausulam: „salvis iuribus et privilegiis Regnorum et provinciarum utriusque nostrum, in quorum hactenus usu fuerunt.“

Processus iudiciarius pactorum litteris insertus eiusmodi esse videtur, ut a neutra parte non possit non probari; verum illud tamen mirari satis non potest Orator, quid in causa fuerit, quod cum quattuordecim anni iam intercesserint, ex quo inter utriusque Regis Commissarios de hac procedendi ratione convenit, in hunc usque diem per Mtem. R. Poloniae confirmatus non est. Itaque statuere de eo in praesentia quicquam non audet, donec voluntatem S. Regis sui cautius exploratam habuerit, quod in horas futurum expectat. Sed illam tamen clausulam tolli petit: „derogatis statutis Regnorum“ etc. Quod cum nonnisi in Comitibus statuta condantur, derogari illis per Mtem. eius extra Comitibus non licet.

Quae de moneta scripta sunt, ad ea non gravatim assentitur Orator. Sed illud tamen S. Dnus. Poloniae Rex et miratur et dolenter fert, quod cum R. Roman. Mtas. cupere se ostendat, ut de pretio monetae utriusque Regis per Commissarios utriusque statuatur, uno vel altero anno ante de eo statuuisse dicatur. Sic enim R. Poloniae Mti. renuntiaturum est, non citra Mtis. illius indignitatem pretium monetae illius per R. Rom. Mtem. imminutum esse; cum tamen peritorum iudicio S. Dni. Poloniae Regis moneta non modo non sit deterior, verum etiam aliquanto melior ea, quae Wratislaviae non ita pridem cudi coepit. Quamobrem petit Orator S. Regis sui nomine, quo pretio fuit moneta Mtis. eius, antequam haec nova cudi Wratislaviae coepisset, ut eodem illam et nunc accipi R. Roman. Mtas. iubeat ac publicis edictis cautum velit, ne quis grossum S. Dni. Poloniae Regis aestimare minoris audeat, quam eum grossum, qui nunc Wratislaviae cuditur.

Haec sunt, quae R. Poloniae Mtis. Orator de pactorum exemplo sibi exhibito dicenda esse putavit; qui cum per totos tres menses fere iam absit a patria nequedum tamen progressus quicquam sit, petit R. Rom. Mtem., ut ne se diutius hic detinere velit, sed primo quoque tempore tale responsum det, quale filius a patre se consecuturum sperat, neque S. filio suo paterna Mtas. duriores se in pactis istis ostendat, quam solet S. Dnus. Poloniae Rex iis etiam se exhibere, quos non modo alienos, verum etiam hostes ex professo suos esse intelligit; quibus aequa petentibus, maxime quae ad pacem et tranquillitatem spectant, facilem se praebere consuevit.

Arch. c. reg. Vindobon., Polonica a. 1548 – 49, archtyp. manu secretarii Hosii script. sine inscript., in dor. sign.: C.

¹ Circa hoc tempus haec acta esse videntur, nam responsum Commissariorum, N. 340, quod paulo post Hosius obtinuit, d. 17 Iunii illi est oblatum, vid. Relation. legat. N. 377. ² Exemplum foederis, de quo H. hic loquitur, vid. in Append. ³ N. 326. ⁴ A. 1395 et 1412, Dogiel I, 6, 46.

340. [Iunii 17 Pragae] ¹.

Responsum nomine Regis Romanorum Hosio.

(Regem Romanorum iis, quae ab Oratore Pol. nuper dicta et scripta sunt, N. 339, vehementer offensum esse; consentire tamen in propositam sibi declarationem articuli de auxilio praestando et de I. S. Zápolya, sed ostendere exceptionem Imperii nullo modo omitti vel declarari nisi ab Imperatore posse.)

S. Romanorum etc. Regiae Mtis. Consilarii ad causam Polonicam specialiter deputati, audita nuper Rmi. Dni. Oratoris propositione oretenus facta et dein scripto oblata, eandem ad aures R. Mtis. retulerunt. Qua per R. Mtem. accuratius pensata iussi sunt cum Rma. Amplne. sua denuo convenire atque eandem de mente et voluntate Mtis. suae certiores reddere.

Intellexit itaque S. Regia Mtas. ac diligenter perpendit oblatam scripturam omniaque in eadem contenta. Quam equidem tot aculeis refertam reperit, ut aliquandiu subdubitaret, an non seria eorum, quae in R. Mtem. praeter omnem expectationem nimis acerbe et dicta et scripta videbantur, refutatione opus foret. Desiderasset enim R. Mtas. maiorem hac ex parte modestiam. At visum est tandem R. Mti. pro eo necessitudinis iure, quod illi cum Sermo. Poloniae Rege intercedit, proque summo Regiae clementiae affectu, quo Rmum. Dnum. Oratorem prose-

quitur, ea omnia pro Regii animi sui magnitudine et negligenda et silentio praetereunda, sed magis ad merita causae principalis descendendum esse.

Igitur quoad ea, quae articulum auxiliandi concernunt: memor est R. Mtas. se Sermi. Poloniae Regis declarationem desiderasse, an et quae verbalia seu realia auxilia desideraret; sed cum huius rei declarationem obtinere non posset, animadvertet autem Sertem. eius iuxta vetera pacta generali auxiliandi vocula contentam esse, voluit Mtas. R. voluntati suae libenter acquiescere, ut scilicet ferendorum auxiliorum modus utriusque arbitrio relinquatur: cum eo tamen moderamine, ut milites non aliter quam cum praescitu eius, sub cuius ditione sunt, propter vitandos motus aliosque iustos respectus, conscribantur; et cum ea praeterea limitatione, ut milites eatenus conducantur, quatenus ille, cuius subditi sint, sub id tempus proprio non impediatur bello et milite suomet non egeat, idque utriusque necessitas exigere videtur.

Proinde imputatur Mti. R. inaequalitas pactorum, idque multis sane odiosis allegationibus, quasi scilicet Mtas. sua omnes necessarios et propinquos ab hac confoederatione excipiat, Sermum. vero Poloniae Regem contra omnes suos propinquos obligare velit. Cuius tamen contrarium pacta ipsa evidentissime demonstrant.

Articulus enim de non iuvandis hostibus et generalis est et reciprocus ac ultra citraque obligatorius, utrumque contrahentium aequè complectens, nimirum si et aequissimus et nulla inaequalitatis nota suspectus censi mereatur. Quicquid enim oneris R. Mtas. Sermo. Poloniae Regi imponit, id ipsum R. quoque Mti. pariter impositum esse velit. Neque enim Mtas. R. ullum necessariorum seu propinquorum suorum, non fratrem ut fratrem, non socerum, non generos, non agnatos vel cognatos, nullos denique affines, quos tamen Mtas. R. nedum intra quam et extra Imperii limites longe plures habet, ab hac confoederatione specialiter excipit, sed hunc articulum de nos iuvandis hostibus cum Sermo. Poloniae Rege communem sibi esse libenter concedit. Non ergo satis intelligit S. R. Mtas., quid sibi velint duriora illa scripturae verba, quod pactis R. Mtis. nihil sit inaequalius et Mtis. suae Consiliarios iudicare debere, an tam iniqua Sermi. Poloniae Regis nomine acceptanda sint, et (quod peius habet) exceptionem R. Mtis. nil aliud sibi velle, quam ut quoad virium satis non habeatur, pacta servare teneatur, simul ut vero viribus illius Imperii vires iunctae fuerint, pacta servare non teneatur etc. Tantum enim abest R. Mtem. nihil vel iniusti vel iniqui a Sermo. Poloniae Rege petere, adeoque multo minus Sertem. illius circumvenire velle, ut etiam sine ulla confoederatione mutuam cum eodem amicitiam sancte conservare atque eidem per omnem occasionem gratissimus (!) omniaque commoda et utilitates eius paterne promovere cupiat. Porro quod R. Mtas. post Summum Pontificem etiam Imper. Mtem. et Romanum Imperium excipit, id putat sibi imputari et Sermum. Poloniae Regem de hoc gravari nec posse nec debere: quandoquidem non excipit Caesarem ut fratrem (utcunque fraternus amor et vinculum id ipsum exposcat), sed tanquam caput et superiorem suum, Romanum vero Imperium tanquam ipsius capitis corpus; idque non alia sane ratione, quam propter triplex iuramenti vinculum, quo R. Mtas. ut Rex Romanorum, deinde ut Rex Bohemiae tanquam Elector, postremo ut Archidux Austriae tam Caesari quam Rom. Imperio obstricta est. Cuius iuramenti debitum non putat R. Mtas. sibi ullius hominis vel rei gratia violandum esse. Et hoc quidem est non nova illa, de qua scriptura sonat, sed vetus religio, quae animum R. Mtis. tangit ac ad iuramenti sui toties praestiti observa-

tionem cogit. Nec mirum, cum alioquin in omni tractatu et iuramento auctoritas superioribus semper excepta subintelligatur, neque novum hoc esse institutum quispiam putet, nempe quod R. Mtas. erga alios etiam Reges et potentates eadem reservationis exceptione subinde uti soleat, eandemque aliorum quoque Regum consuetudinem esse certo sciat. Nec denique magnopere referat, Wenceslaum, Albertum et Fridericum talis Imperii reservatione non esse usos: quod scilicet eiusmodi eorum confoederationes magis amicitiae et officii gratia, quam ut aliquem effectum producere debuerint, institutae videantur; nempe quae vel non sint sortitae effectum vel non observatae et nunquam etiam per successores hactenus confirmatae. At R. Mtas. non tam verbis nudis quam re ipsa Sermo. Poloniae Regi iniungi ac confoederari velit cupiatque.

Quod praeterea confirmatio antiquorum foederum tempore Schidlovitii propter solam Caesaris exceptionem impedita sit, hoc ipsum est, quod R. Mtis. opinionem magis magisque confirmat. Si enim tunc, cum nondum erat Romanorum Rex nec Imperio adhuc iuratus, debiti sui rationem habuit, quanto magis id Mtem. suam post toties repetitum iuramentum facere addeceat, nemo est qui non intelligatur (!). Et ut maxime tunc non sit expressum Imperium, nemo tum negaverit exceptione Caesaris etiam ipsum Imperium exceptum videri, nisi quis corpus a capite divellere velit.

Quod autem Rmus. Dnus. Orator queritur se voculae Imperii nec declarationem nec eiusdem omissionem obtinere potuisse: de hoc plurimum miratur R. Mtas., ut quod memoria teneat, semet super huius verbi intellectum cum R. Dno. Oratore familiariter locutum et hoc ipsum Mtis. suae nomine alias quoque satis abunde factum esse.

Ut autem vim et effectum huius exceptionis Romani Imperii Rmus. D. Orator adhuc clarius intelligat, sciat eam esse mentem et voluntatem R. Mtis., ut si privatim bellum inter Sermum. Poloniae Regem et unum vel plures Imperii Principes seu Status moveatur, hoc casu R. Mtem. per omnia confoederationi stare; tunc autem liberam et immunem esse velle, sicubi bellum generale inter Sermum. Poloniae Regem et omnes in universum Imperii ordines coniunctim (quod dii prohibeant) suboriri contigerit, sive hoc per Imperium seu Poloniae Regem motum fuerit. Nec potest R. Mtas. Rmi. D. Oratoris distinctionem de defensivo vel offensivo bello recipere; cum iuramentum in hoc modo distinguat, nimirum si nec R. Mti. distinguere nec iuramentum hac parte vel interpretari vel sibi relaxare liceat; sed plane fatendum sit Mtem. eius tum propter triplex iuramenti vinculum, tum antiquiorem cum Imperio nempe pacis publicae ligam confoederatamque (!) tam defensive quam offensive ipsi Imperio obligatam obnoxiamque. Proinde igitur ac Sermus. Poloniae Rex vellet sibi persuaderi, ut contra iuramentum eius vel Regno suo vel alteri cuiuspiam praestitum faceret, sic vicissim R. Mtas. tale quidpiam a se non putet esse exigendum.

Quodsi ne adhuc quidem Rmus. Dnus. Orator (id quod R. Mtas. non sperat) contrarius esse velit, tunc ut declaratio huius ad Imper. Mtem. reiciatur, iam pridem R. Mtas. consensit. Contenta est praeterea, ut Smus. Poloniae Rex omnes eos, quos R. Mtas. excipit, pariter excipere queat, ut omnis scilicet dissimilitudinis ratio cesset.

a) deletum in MS.: *R. eius Mtas.*

Quod tandem ad ^b filium quondam Regis Iohannis attinet: cum contenta eiusdem articuli sub generali obligatione de non iuvandis hostibus contineantur, arbitratur Mtas. R. Sermmum. Poloniae Regem non gravatim ferre posse, ut haec ipsa speciatim etiam caveantur. Habet enim R. Mtas. huius rei evidentissimas causas. Nam quo statu sint res incliti Hungariae Regni, omnibus notum est; quorum autem practicis, favore et auxiliis res Hungariae ad praesentes calamitates devenierint, res ipsa loquitur. Nemo ergo miretur, si Mtas. Regia periculo suo edocta ^c ea quae generaliter veniunt, speciatim reprimi cupiat. Ut autem R. Mtas. ne in hoc quidem se duriores ^d exhibere videatur, contenta est declarationi Rmi. Dni. Oratoris acquiescere, ut scilicet articulus ille restringatur ad eum casum, quo praefatus Regis Iohannis filius regnum appetere vellet, ne tunc Sermo. Poloniae Regi eum favere vel auxilio iuvare liceat. Neque enim R. Mtis. unquam voluntas fuit praememoratum Regis Iohannis filium his bonis, quae iuxta priores tractatus iure legitimo ad eum pertinere patent, defraudare velle, sed contenta est hoc nomine stare tractatui et compositioni S. Imper. Mtis. et Sermi. Poloniae Regis, prout dudum inter partes conventum esse dinoscitur, nec per Regiam hactenus stent (!) Mtem., quominus haec iam dudum et finaliter transacta ^e et debitum sortita sint effectum.

De sale Polonico, similiter processu iudiciario, putat R. Mtas. in praesentiarum non operae pretium esse disceptare ^f, cum Rmus. Dnus. Orator super his nondum habeat informationem: itaque imprimis deliberationem Sermi. Poloniae Regis esse expectandam. Quod postremo Rmus. Dnus. Orator petit monetam Polonicam non minoris ^g quam Wratislaviensem aestimandam ^h accipiendamque esse, S. R. Mtas. habita super hoc Camerae Bohemicae informatione id statuet, quod aequitati consonum fuerit ac mutuae utriusque Regis ⁱ amicitiae benevolentiaeque convenire videbitur.

Et haec quidem sunt, quae Dni. Consilarii nomine R. Mtis. Rmo. Dno. Oratori referendae in mandatis habuere. Quae omnia pro rei novitate dicta intelliget adeoque in meliorem partem accipere dignabitur.

b) deletum: „III.“ c) „tandem sapiat et“ d) „nimis“ e) pro delete: „confecta.“ f) pro: disputare. g) delet.: aestimandum h) item: esse i) del.: benevolentiae.

Arch. c. reg. Vindobon., Polonica 1548 — 49, comment. sine inscript., in dor.: D.; quae in MS. deleta sunt, in adnot. posuimus.

341. Iunii 18 Pragae.

Hosius Martino Cromero.

(Occultentur, quae ipse Regi et Cancellario scribat.)

Salutem. Quas ad Regiam Mtem. et Rm. Dnum. nostrum ¹ scripsi litteras, eas ita asservari peto, ut ne in alicuius manus incidunt, neve permanent huc aliqua ea, quae a me scripta sunt. Futura enim esset ea res mihi fraudi. Nollem etiam de iis, quae scripsi, verba multa fieri propter eum, qui isthic adest, nuntium ². Obsecro te. ut Rmo. Dno. nostro significes. Vale. Pragae feria III post Trinit. Tuus ex animo Hosius.

Advesperascit: ex catharro laboro; sum *fractus* ^a scribendo; hae sunt causae, quamobrem manu mea non scripsi. Veniam dari peto.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 89, archetyp.

¹ Maciejowski. ² Ferdinandi in Polonia, I. Langum, cf. N. 320 adn. 2. a) MS.: *straco*.

342. Iunii 18 Cracoviae.

Sigismundus Augustus Hosio.

(Consultis iterum Senatoribus pacta conficere iubet.)

Probe meminisse debet Ptas. V., cum superioribus Comitibus de confirmatione foederum cum Caes. et R. Roman. Mtibus. ad Senatum Regni nostri retulissemus, placuisse cunctis nemine dissentiente, ut arbitrato nostro ad Excellentissimos istos fratres mitteremus et vetera foedera, quae inter ipsorum et nostros maiores antiquitus constitissent, confirmaremus amicitiamque renovaremus atque stabiliremus. Haec ita acta constitutaque esse publice tum, cum de compluribus simul capitibus in scheda exhibitis nostro iussu in commune consultaretur, et nobis et omnibus proculdubio (res enim recens est) in recenti est memoria. Sed tamen dum Ptas. V. isthinc quibusdam de rebus explicationem sententiam nostram expetit, nos dimissis ad primores Consiliarios litteris denuo eos poposcimus, ut quid facto opus esse censerent, diserte nobis describerent. Magno consensu plerique omnes responderunt idem, quod in Comitibus: videri sibi omnino, ut amicitia stabiliatur et antiqua foedera renoventur atque confirmentur. Aliquot modo suis affectionibus indulgentes non modo a ceteris, verum etiam a se ipsi discrepant, neque tamen certo et plane quicquam explicant. Cum autem nos officii nostri Regii memores nihil dare privatis affectionibus oporteat, verum ea, quae publice ex usu nostro Regnique nostri fore existimamus, saniora consilia sequentes, providere omni ratione et curare neque occasionem rei bene gerendae excuti nobis e manibus importunitate cuiusquam sinere conveniat: hortamur, Ptem. V. ita habere volentes, ut pacta ista et foedera publice Regno nostro salutaria cum Excellentissimis istis fratribus tandem conficiat neque ullius sive rei sive personae maiorem quam nostri et publicae salutis atque utilitatis in eo rationem ducat. Quod fecerit Ptas. V. pro officio suo et gratia nostra. Quae bene valeat. Cracoviae XVIII Iunii. Ex Commissione propria Regiae Mtis.

B. Jagell. MS. 1131, f. 1, archetyp.

343. Iunii 18 Cracoviae.

Sigismundus Augustus Hosio.

(Separatim sententiam suam de processu iudiciario, de exceptione Imperii, de causa Prussica indicat.)

Quod de quibusdam foederis istius capitibus adhuc Ptas. V. nostram scire expetit sententiam, sic ipsi ad extremum respondemus:

De sale et moneta ad futura Regni nostri Comitibus res integra reiciatur. De processu iudiciario ac diffidatoribus mittimus Pti. V. exemplum pactorum inter Sermi. Regis Romanorum ac divi parentis nostri delegatos et Commissarios ante complures annos conventorum¹, quod nobis D. Languss² nuper exhibuit; hocne autem sit, de quo isthic fit mentio, nescimus. Neque ea pacta a Commissariis divi parentis nostri exhibita vidimus, neque de iis ad Conventum Regni relatum est quicquam. Sed tamen si haec ista sunt, quandoquidem utrique parti ex aequo videntur esse utilia ad retinendam conservandamque inter vicinos hosce et consanguineos populos pacem et concordiam: si ipse Sermus. Rex Roman. iis teneri vult, ne nos quidem recusabimus; et omnino quamcunque rationem in vindicandis

sive latrocinii sive iniuriis et in persequendis publicae pacis turbatoribus Mtas. eius sequetur, sequemur et nos, modo ne statutis Regni nostri derogetur.

Caes. Mtis. et Imperii Romani exceptio in iis istis foederibus recte displicet Pti. V. Ne nobis quidem placet considerantibus diligentius, quid post se trahat: nempe ut nobis incertissima et perniciosa potius quam utilia futura sint isthaec foedera. Quocirca prudenter Ptas. V. difficiliorem se ipsis vicissim de nepote nostro filio Regis Ioannis exhibet. Neque obstat quicquam, quominus Germani quoque Principes, quotquot sunt affines et necessarii nostri, a nobis excipiantur. Quod si tamen eo res isthic perducī poterit, ut ad depellendum modo bellum Caes. Mtem. et Imperium Sermus. Rex Roman. exceptum sibi contra nos esse velit, non etiam ad inferendum: poterit et Ptas. V. nostris verbis non modo aliorum quorumvis necessariorum Principum, verum etiam supramemorati filii Regis Ioannis exceptionem remittere, ut tamen amanter precatoris et pacificatoris partes pro eo nobis apud Sermum. Regem Romanorum liceat interponere. Sin de Imperio isto et Caes. Mte. isthic omnino convenire non poterit, tamen usque ad id caput cetera isthic concludantur et constituentur, donec certius aliquid Ptas. V. a Caes. Mte. referat. Ad quam proficiscens accipiet commendaticias litteras a Sermo. Rege Roman.; ibi vero de tollendis prorsus aut certe declarandis exceptionibus istis imprimis elaboret. Quod si ne ibi quidem aequi aliquid impetrabit, certe qualem-cunque amicitiam, duntaxat nobis pro persona nostra, constituet.

De Prussia pacificanda utrobique Ptas. V. diligenter aget secundum praescriptum nostrum, quod secum tulit³. Quod si cum Sermo. Rege Romanorum nihil solidi de ea constitui poterit e sententia nostra et usu Regni et illius ditionis nostrae, non erit necesse isthic Sermo. Regi Roman. pandere illa, quae ad extremum Ptas. V. postulare iussimus, quale et id fuit, quod Mgnfcus. Palatinus Siradiensis attulit⁴: nempe de suspensione banni. Cum omnia Ptas. V. apud Caes. Mtem. frustra tentarit, quod nollemus, tum demum facile paucis diebus denuo diserte ea de re commendaticias litteras a Sermo. Rege Roman. petere poterit. Crebri enim, ut accepimus, veredarii ultro citroque commeant. Cognoscet autem Ptas. V., si commode poterit, de Illmo. Dno. Alberto iuniore Marchione⁵ vel etiam de Rmo. Cardinali Augustano⁶, num quid ab ipsis de Prussia cum Caes. Mte. actum et quo in statu res sit, ut ad id se accommodare queat. Illmi. Ducis Mauriti⁷ commendaticias litteras Ptas. V. arbitrato suo reddat vel supprimat, quemadmodum e re nostra fore existimabit. Et bene valeat. Cracoviae XVIII Iunii. Ex commissione propria Regiae Mtis.

B. Jagell. MS. 1131 fasc. 2, f. 54, archetyp.

¹ Dogiel I 32. ² Cf. N. 230 adn. 2. ³ N. 315. ⁴ Dogiel IV, 323. ⁵ in Culmbach, Albrecht Alcibiades. ⁶ Othone Truchsess. ⁷ Electoris Saxoniae.

344. Iunii 18 Cracoviae.

Sigismundus Augustus Hosio.

(Declarat secreto Regi Roman. filialem amorem suum et quae priori tempore contra eum sint commissa excuset; simulque illius consilium de conatibus, qui contra se a subditis suis moliantur, expetat atque ipsorum Regum congressum proponat.)

Quoniam significavit nobis Ptas. V., non ingratum fore Ser. Regi Romanorum, si quas pelles sabellinas illi dono mitteremus, iussimus deligi de sedecem fasci-

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

culis quadragenariis, qui reliqui sunt in thesauro post obitum divi parentis nostri, duos fasciculos potissimos eosque mittimus ad Ptem. V., ut eos nomine nostro ipsius Mti. donet, unum item Cusmanno (!) ¹ Magistro cubiculi; quodsi advenissent Moschi legati, qui certo adventant, sed adhuc expectandi sunt aliquantulum, meliores etiam misissemus.

Venatori Sermi. Regis Romanorum, cum huc venerit, faciemus potestatem conquirendi qualescunque volet feras in ditionibus nostris; ipsi quoque sedulo curabimus, quales eum desiderare intelligemus, quandoquidem eiusmodi desiderium eius Rmus. D. Episcopus Cracoviensis ² nobis e litteris Ptis. V. indicavit.

Ceterum cum foedera isthic Ptas. V. confecerit, antequam discedat, haec semotis arbitris cum illius Mte. nomine nostro accurate aget. Neminem nos habere, quem magis observemus, cui studia nostra magis probatum iri cupiamus et in quo denique secundum Deum maiorem rerum nostrarum fiduciam collocemus, quam eius Mtem., quam in patris carissimi loco habemus cuiusque nutus observare semper velimus. Quodsi forte minus accurate id fecisse antea Mti. eius videmur, facilitatis paternae est aliquid indulgere aetati atque temporibus: nunc ea est aetas nostra, ut multa rectius intelligamus, quam tenerioribus illis annis, quibus ab omni prorsus curatione remoti aetati modo et genio indulgebamus, securi omnium, quae in posterum vel usui vel detrimento nobis esse possent. Ea vero sunt tempora, ut sublato e vivis divo parente nostro liberam Regni administrationem adepti iam non ex alieno pendeamus arbitrio, sed nostro iudicio facere vel non facere nobis pleraque liceat, quae minus licebat, cum in aliena essemus potestate, de qua iam exivimus. Quanto grandior natu est Mtas. eius et magno rerum maximarum usu prudentior, tanto aequior et facilior ad indulgendum aetati nostrae temporibusque esse debet. Si quid omissum est a nobis hactenus, maiore studio diligentiaque deinceps compensabitur. Nihil nobis reliqui faciemus, quod sive ad convenientem morigerio filio erga Mtem. eius observantiam sive ad fraternum erga liberos eius Mtis. amorem videbitur pertinere. Destituti parente eo, quem nobis natura dederat, ex eo deinceps pendere, eius consilia sequi decrevimus, quem nobis nostra pariter et optimi illius parentis voluntas conciliavit; ea freti fiducia, nunquam nobis neque consilium eius paternum neque auxilium defuturum esse.

Hac igitur spe expetere nos ab eius Mte. consilium de re huiuscemodi. Regnare quidem nos voluntate omnium, omnibusque Regiis fungi muneribus nemine adversante; sed esse paucos quosdam, qui nobis nonnihil molestiarum exhibeant et in extremis ditionum nostrarum angulis popularium animos concitent et in societatem suam pertrahant. Quorum nos voluntates ferendo aliquantisper emollire studemus: neque enim a severitate et asperitate auspicari regnum nobis est in animo, sed lenitate et clementia maiorum nostrorum instituto animos nostrorum hominum adiungere nobis cupimus. Verum si forte minime victi patientia et facilitate nostra, molesti porro nobis esse pergerent ac de omnibus seu de dignitate etiam nostra detrudere conarentur, quid tunc nobis faciendum esse censeat Mtas. eius? Cuius consilium sequi vellemus: confidimus enim cum propter paternam Mtis. eius erga nos animi propensionem tum propter communem conditionem (quod eius quoque Mtis. plurimum intersit, ne quid eiusmodi malo exemplo quisquam impune conetur) fidele, propter excellentem vero sapientiam et maximum rerum usum eius Mtis. utile id nobis fore. Quod si propius hinc abesset Mtas. eius, sane quam lubentes cum ea congredieremur ac de omnibus amanter et familiariter

cum ea colloqueremur et quaecunque ad salutem et incolumitatem ditionum nostrarum et ad stabilimentum sempiternae inter nos successoresque nostros amicitiae spectare viderentur, constitueremus. Quod si Mtas. eius certum tempus locumque constituerit, ne longius quidem iter detractaremus, quod commode id a nobis suscipi posse putaremus; sin propius huc Mtas. eius accesserit, etiam non invitati fortassis ad eam excurreremus et quod per internuntios hactenus fecimus, ipsi coram studium et obsequium nostrum eius Mti. deferemus et probare omni ratione nitemur.

Haec Ptas. V. quam accuratissime cum eius Mte. ager et quid responsi acceperit, ac ipsos etiam nutus ac gestus eius Mtis., diligenter nobis describet. Quae bene valeat. Cracoviae XVIII Iunii A. Dni. MDXLIX, Regni nostri vigesimo. Ad mandatum S. Mtis. Regiae proprium.

B. Jagell. MS. 1131, f. 51, archetyp., manu A. Rotundi (vid. N. 325) scriptum.

¹ Cf. N. 337 adn. 11.

² Maciejowski.

345. Iunii 24 Praegae.

Hosius Cromero.

(*Claram explicationem articuli de I. S. Zápolya et celere responsum petit.*)

S. De filio Regis Ioannis his verbis ad me scripsistis¹: „Ioannis Regis filium nominatim non excipimus; et placet nobis, quod Ptas. V. respondit. Si tamen illud offendet, modo ut pacta illi serventur, non abnuimus, ut expungatur: atque ut plane caveatur ac diserte, nos ipsi opem non esse laturos“. Quid sit „expungatur“, non satis intelligo; fortassis „excipiat“ dicere voluistis. Atqui in re tanti momenti nolim a vobis errari, quin scribi velim clarius. Miror autem, quod sexta iam hebdomada cum agatur, nullum adhuc responsum habeam². Metuo, ne mihi sit mensis adhuc unus hic ponendus. Quaeso te urgeas, ut cito clarum responsum habeam. Valde istius me morae pertaesum est. In Comitibus Marienburgensibus quid sit actum, scribito; tum a Leonhardo³ si quid habes ex Urbe. Bene vale. Praga ipso die divi Ioannis.

B. Czartor. MS. 1618 p. 659, chirograph.

¹ Vid. N. 321.

² Litteras Regias N. 343 nondum accepisse H. cum haec scriberet videtur.

³ Hermann, cf. N. 327 adn. 3.

346. Iunii 26 (Patavii?).

L. Bonamicus Hosio.

(*Dignitatem Episcopalem gratulatur.*)

Postquam ad nos allatum est de Episcopatu, quem es consecutus, et de Augustino nostro¹ in priorem tuam dignitatem substituto, maiorem opinione omnium cepi voluptatem. Videbam enim duos inter se et nobis amicissimos, ingenio, eruditione, virtute praestantes, ad amplissima munera Rerum publicarum pervenisse: in quo non minus Episcopo Cracoviensi Macieiovio, gravissimo et sanctissimo viro, per quem et ipsi Regi, unde hanc dignitatem est uterque vestrum adeptus,

culis quadragenariis, qui reliqui sunt in thesauro post obitum divi parentis nostri, duos fasciculos potissimos eosque mittimus ad Ptem. V., ut eos nomine nostro ipsius Mti. donet, unum item Cusmanno (!) ¹ Magistro cubiculi; quodsi advenissent Moschi legati, qui certo adventant, sed adhuc expectandi sunt aliquantulum, meliores etiam misissemus.

Venatori Sermi. Regis Romanorum, cum huc venerit, faciemus potestatem conquirendi qualescunque volet feras in ditionibus nostris; ipsi quoque sedulo curabimus, quales eum desiderare intelligemus, quandoquidem eiusmodi desiderium eius Rmus. D. Episcopus Cracoviensis ² nobis e litteris Ptis. V. indicavit.

Ceterum cum foedera isthic Ptas. V. confecerit, antequam discedat, haec semotis arbitris cum illius Mte. nomine nostro accurate aget. Neminem nos habere, quem magis observemus, cui studia nostra magis probatum iri cupiamus et in quo denique secundum Deum maiorem rerum nostrarum fiduciam collocemus, quam eius Mtem., quam in patris carissimi loco habemus cuiusque nutus observare semper velimus. Quodsi forte minus accurate id fecisse antea Mti. eius videmur, facilitatis paternae est aliquid indulgere aetati atque temporibus: nunc ea est aetas nostra, ut multa rectius intelligamus, quam tenerioribus illis annis, quibus ab omni prorsus curatione remoti aetati modo et genio indulgebamus, securi omnium, quae in posterum vel usui vel detrimento nobis esse possent. Ea vero sunt tempora, ut sublato e vivis divo parente nostro liberam Regni administrationem adepti iam non ex alieno pendeamus arbitrio, sed nostro iudicio facere vel non facere nobis pleraque liceat, quae minus licebat, cum in aliena essemus potestate, de qua iam exivimus. Quanto grandior natus est Mtas. eius et magno rerum maximarum usu prudentior, tanto aequior et faciliior ad indulgendum aetati nostrae temporibusque esse debet. Si quid omissum est a nobis hactenus, maiore studio diligentiaque deinceps compensabitur. Nihil nobis reliqui faciemus, quod sive ad convenientem morigeri filio erga Mtem. eius observantiam sive ad fraternum erga liberos eius Mtis. amorem videbitur pertinere. Destituti parente eo, quem nobis natura dederat, ex eo deinceps pendere, eius consilia sequi decrevimus, quem nobis nostra pariter et optimi illius parentis voluntas conciliavit; ea freti fiducia, nunquam nobis neque consilium eius paternum neque auxilium defuturum esse.

Hac igitur spe expetere nos ab eius Mte. consilium de re huiuscemodi. Regnare quidem nos voluntate omnium, omnibusque Regiis fungi muneribus nemine adversante; sed esse paucos quosdam, qui nobis nonnihil molestiarum exhibeant et in extremis ditionum nostrarum angulis popularium animos concitent et in societatem suam pertrahant. Quorum nos voluntates ferendo aliquantisper emollire studemus: neque enim a severitate et asperitate auspicari regnum nobis est in animo, sed lenitate et clementia maiorum nostrorum instituto animos nostrorum hominum adiungere nobis cupimus. Verum si forte minime victi patientia et facilitate nostra, molesti porro nobis esse pergerent ac de omnibus seu de dignitate etiam nostra detrudere conarentur, quid tunc nobis faciendum esse censeat Mtas. eius? Cuius consilium sequi vellemus: confidimus enim cum propter paternam Mtis. eius erga nos animi propensionem tum propter communem conditionem (quod eius quoque Mtis. plurimum intersit, ne quid eiusmodi malo exemplo quisquam impune conetur) fidele, propter excellentem vero sapientiam et maximum rerum usum eius Mtis. utile id nobis fore. Quod si propius hinc abesset Mtas. eius, sane quam lubentes cum ea congredieremur ac de omnibus amanter et familiariter

cum ea colloqueremur et quaecunque ad salutem et incolumitatem ditionum nostrarum et ad stabilimentum sempiternae inter nos successoresque nostros amicitiae spectare viderentur, constitueremus. Quod si Mtas. eius certum tempus locumque constituerit, ne longius quidem iter detractaremus, quod commode id a nobis suscipi posse putaremus; sin propius huc Mtas. eius accesserit, etiam non invitati fortassis ad eam excurremus et quod per internuntios hactenus fecimus, ipsi coram studium et obsequium nostrum eius Mti. deferemus et probare omni ratione nitemur.

Haec Ptas. V. quam accuratissime cum eius Mte. ager et quid responsi acceperit, ac ipsos etiam nutus ac gestus eius Mtis., diligenter nobis describet. Quae bene valeat. Cracoviae XVIII Iunii A. Dni. MDXLIX, Regni nostri vigesimo. Ad mandatum S. Mtis. Regiae proprium.

B. Jagell. MS. 1131, f. 51, archetyp., manu A. Rotundi (vid. N. 325) scriptum.

¹ Cf. N. 337 adn. 11.

² Maciejowski.

345. Iunii 24 Pragae.

Hosius Cromero.

(*Claram explicationem articuli de I. S. Zápolya et celere responsum petit.*)

S. De filio Regis Ioannis his verbis ad me scripsistis ¹: „Ioannis Regis filium nominatim non excipimus; et placet nobis, quod Ptas. V. respondit. Si tamen illud offendet, modo ut pacta illi servantur, non abnuimus, ut expungatur: atque ut plane caveatur ac diserte, nos ipsi opem non esse laturus“. Quid sit „expungatur“, non satis intelligo; fortassis „excipiatur“ dicere voluistis. Atqui in re tanti momenti nolim a vobis errari, quin scribi velim clarius. Miror autem, quod sexta iam hebdomada cum agatur, nullum adhuc responsum habeam ². Metuo, ne mihi sit mensis adhuc unus hic ponendus. Quaeso te urgeas, ut cito clarum responsum habeam. Valde istius me morae pertaesum est. In Comitibus Marienburgensibus quid sit actum, scribito; tum a Leonhardo ³ si quid habes ex Urbe. Bene vale. Praga ipso die divi Ioannis.

B. Czartor. MS. 1618 p. 659, chiograph.

¹ Vid. N. 321.

² Litteras Regias N. 343 nondum accepisse H. cum haec scriberet videtur.

³ Hermann, cf. N. 327 adn. 3.

346. Iunii 26 (*Pataui*?).

L. Bonamicus Hosio.

(*Dignitatem Episcopalem gratulatur.*)

Postquam ad nos allatum est de Episcopatu, quem es consecutus, et de Augustino nostro ¹ in priorem tuam dignitatem substituto, maiorem opinione omnium cepi voluptatem. Videbam enim duos inter se et nobis amicissimos, ingenio, eruditione, virtute praestantes, ad amplissima munera Rerum publicarum pervenisse: in quo non minus Episcopo Cracoviensi Macieiovio, gravissimo et sanctissimo viro, per quem et ipsi Regi, unde hanc dignitatem est uterque vestrum adeptus,

quam vobis gratulabar. Nam laudabilius, melius, Deo acceptius nihil esse mihi persuadeo, quam iis deferre cum privatum tum publicum aliquod munus, qui possint et velint id pro dignitate sustinere ac gerere. Quodsi ut apud vos, ita apud nos quoque fieret, tot incommodis res Christiana non laboraret, et cum hominibus ac ipso Deo in gratia et laude esse possemus. De quo gravissime querimur — aut potius de officio suo homines, quorum maxime interest, admonemus — in quadam epistola ad Oratorem Venetorum, qui nunc Romae est², scripta; eam nondum absolvimus, absolutam ad vos mittam. Gratulor itaque vobis hanc dignitatum accessionem, quam ut vobis laudi atque ornamento, ceteris emolumento fore arbitror, ita Deum precor, ut ea diuturna vobis viventibus, mortuis etiam saluti sit. Te vero, Hosi, Amplissime Antistes, rogo atque oro, ut memineris superioris tuae vitae, quam innocentissime, in Italia cum esses, agebas, et quos tui similes cognoveris, eos sublevare et quasi manum eis porrigere velis: in quibus est Sebastianus Lechus, quem tibi etiam atque etiam commendo. VI Cal. Quintil.

Hosii Opp. (Colon. 1584) II, 162, ep. XVI.

¹ Aug. Rotundum proculdubio putat, vid. N. 325.
1548 — 1551 Matthaeus Dandolo, Albèri II, 3, 333.

² Orator Venetus Romae erat annis

347. [mense Iunio exeunte]¹.

[Hosii declaratio Regi Romanorum oblata].

(Conscribantur iam tandem litterae foederis secundum formulam a Rege Roman. propositam, vid. in Append., mutatis tantum nonnullis, quod tamen foedus non ultra sex menses observandum erit Regi Poloniae, si a Caesare vel omissio vel declaratio exceptionis R. Imperii non obtinebitur.)

Intelligit R. Poloniae Mtas. per Sacram Regiam Romanorum Mtem. non stare, quominus citra exceptionem aliquam pacta et foedera conficiantur; quod si maxime illius Mtas. velit, non habet tamen eius rei potestatem, cum triplici vinculo S. Imp. Mti. et Sacro Romano Imperio sit obstricta. Itaque videt alibi sibi petendum hoc esse, nimirum apud S. Imp. Mtem., ut aut ne fiat ista exceptio aut saltem fiat aliqua declaratio, quam ferre possit R. Poloniae Mtas. Quamobrem pacta in Dei nomine conscribi etiam cum ista exceptione S. Imper. Mtis. et Romani Imperii possint, sed quae tamen duratura non sint nisi ad sex menses, ita ut liceat Sermo. Dno. Poloniae Regi, — si forte non sit obtenta apud Caes. Mtem. aut exceptionis ommittendae facultas aut eius declaratio, quae commoda R. Mti. Poloniae videri possit, — pactis renuntiare et litteras remittere. Cupit autem aliis litteris per S. Roman. Mtem. dandis declarari, quod iis pactis ultra sex menses R. Poloniae Mtas. alligata esse non debet, iuxta formulam, quam Orator conscripsit². Quoniam vero difficulter hoc obtineri potest apud S. Imper. Mtem., ut etiam quoad successores Imperii Romani exceptio ommitatur aut eius grata aliqua R. Poloniae Mti. declaratio obtineatur: visum est Sermo. Dno. Poloniae Regi, ut pacta fierent temporalia tantum ad vitam utriusque R. Mtis.

De filio Regis olim Ioannis, quandoquidem S. R. Romanorum Mtas. se paratum ostendit ad satisfaciendum illi, causa non esse videtur, quamobrem illa clausula conditionalis³ ommitti postuletur. Quae tamen si non ferenda videtur Regiae Romanorum Mti., mutari potest in hunc modum: „Quod Regia Poloniae Mtas. Illum. nepotem suum Regis olim Ioannis filium adiuvari non debeat, si quid S. R. Ro-

manorum Mti. de regno negotii exhibere velit, dummodo satisfiat illi de iis, quae debentur sive tanquam heredi paternorum bonorum sive ex pactis aliquibus sive quocunque alio nomine. Et reliqua, ita ut scripta sunt.

De sale petit R. Poloniae Mtas., ut ne fiat ulla nominatim exceptio, sed ea forma caveatur, qua scripta fuit per Oratorem; qua satis videbitur utriusque Mtis. Regnorum et provinciarum iuribus et privilegiis provisum esse.

Quod ad processum attinet: — quae sunt inter Commissarios utriusque Mtis. Glogoviae constituta¹, ea inseri pactis R. Poloniae Mtas. facile patitur, modo ne quid inseratur novi, de quo inter Commissarios praefatos non convenerit; modo ut ommittatur derogatio statutorum.

Sanctissimi domini nostri exceptio fiat pro utraque parte. Itidem et Turcarum Principis.

De moneta responsum petit Orator, ut usque ad Commissariorum decisionem quattuordecim denariis, ut ante, grossus Polonicus permutetur.

Arch. c. reg. Vindobon., Polonica a. 1548 – 49, archtyp. manu Secretarii Hosii script., sine ulla inscript., i. d.: E.

¹ Hoc tempore oblata haec declaratio videtur, quia post allatam a Rege Polon. informationem N. 342, 343, vid. Relat. legat. N. 377. et ante d. 3 Iulii, cf. ep. Ferdinandi ad Langum d. d. 3 Iulii, in Append., facta est. ² N. 348. ³ Quam H. in alia declaratione, quae deest, Regi Roman. obtulerat, vid. Relationem legat., N. 377. ⁴ Dogiel I 32; cf. N. 343.

348. [mense Iunio exeunte].

[Formula litterarum Regis Roman. ab Hosio composita]

(qua caveretur, ne Rex Poloniae ultra sex menses pacta servare deberet, cf. N. 347.)

Nos Ferdinandus, Dei gratia Romanorum, Hungariae et Bohemiae Rex, universis et singulis quorum interest planum testatumque facimus praesentibus: Quod cum Sermus. Dnus. Sigismundus Augustus Poloniae Rex, filius noster carissimus, de pactis quibusdam et foederibus conficiendis per Oratorem suum nobiscum egisset, de rebus omnibus inter nos et Oratorem illius Mtis.^a convenit iuxta litterarum tenorem, quas illius Mti.^b misimus, praeter unam exceptionem pro persona nostra factam, qua Sermum. Regem suum Orator gravari querebatur. Cuius Mtas.^c cum citra ullam exceptionem se pacta servaturam promisit, aequum esse existimabat, ut et nos ad eundem modum citra exceptionem pacta nos servaturos esse promitteremus neve Sacram Imper. Mtem. [fratrem et Dnum. nostrum carissimum una] cum Imperio Romano exciperemus. Quoniam vero nos in hac re Sermo. filio nostro per Oratorem suum id a nobis petenti concedere fides et religio nostra non patiebatur, qua sumus Sacrae Imper. Mti. et Romano Imperio obstricti, remittendum Oratorem ad fraternam Imper. Mtem. duximus, ut ubi aut nos religione solvi aut interpretationem aliquam Romani Imperii Sermo. Regi suo commodam et gratam obtinere conaretur.

Quare pactorum litteris, quas misimus Sermo. Dno. Sigismundo Augusto Poloniae Regi, filio nostro carissimo, non Quare tenore praesentium promittimus, ac sub verbo Regio nos obligamus, ut casu quo Orator a S. Imper. Mte. ex-

a) Sertis. b) Serti. c) Sertas.

diutius eius Mtem. quam ad sex mensium spatium obligatam et allegatam esse volumus a data praesentium computandorum, ita ut intra sex hos menses redditum Oratoris sui a S. Caes. Mte. significare nobis teneatur, num pactis et foederibus conscriptis teneri diutius et in eo, quod Orator eius a Caes. Mte. attulerit, quiescere velit; ac si acquieverit, tum aliis litteris pactorum conscribendis aut exceptio, qua gravari se R. Poloniae Mtas. praetendit, praetermittatur aut declaratio de sententia fraternae Imper. Mtis., quatenus eam R. Poloniae Mtas. acceperit, inseratur, ceteris omnibus clausulis, conditionibus, punctis et articulis pactorum et foederum, de quibus inter utrumque nostrum convenit, per omnia salvis permanentibus. Sin autem, quod absit, nihil eiusmodi, quod esset gratum Sermo. Dno. Poloniae Regi a fraterna Imp. Mte. Orator eius attulerit, erit hoc in Mtis. illius potestate positum, utrum velit in reliquum tempus se pactis et foederibus istis alligatam et obligatam esse; ac si secus illius Mti. visum sit, litteras pactorum intra spatium sex mensium ad nos remittere, ac pacta haec se pro infectis habere neque teneri illis velle significare.

a) pro verbis: „conscribi — inseri“ extinctis, in margine adscriptum: „eidem consentaneas conscribi et innovari.“

Arch. c. reg. Vindobon., Polonica, comment. manu Secretarii Hosii scriptus, sine inscript., a Rege Roman. ex parte mutatus; quae mutata sunt, in adnot. posuimus, quae addita, signo [] inclusimus, quae vero loco extremae partis, deletis Hosii verbis a Rege Roman. in scheda sunt adiecta, ad dextram partem iuxta illa deleta posuimus.

349. Iulii 9 Pragae.

Hosius Martino Cromero.

(Knobelsdorf ex Urbe redire; mittatur sibi instructio accurata de causa Prussica; quendam familiarem gloriosa de se in patriam scripsisse; pacta iam esse conclusa.)

S. Plurimum eo nomine tibi debeo, quod ita copiose scribis ad me, quae isthic agantur. Piget me, quod non datur spatium ad aequae multa scribenda. Dissipatio scholarum¹ permolesta mihi accidit, cum de ea mihi fuit renuntiatum; sed inciderunt aliae curae graviores, quae mihi facile hanc ademerunt. Nullo unquam

tempore in vita mea fui aequae sollicitus. Nunc quoque curis multis et variis sum distractus. Rediit ex Urbe Cnobelsdorff², quem ego nunc ad cenam invitavi. Quid adferat, sciemus. Ad Fuggaros litteras misi; num illi pecuniam suppeditarint, nescio. — Video, non lectum esse pactorum exemplum, quod misi³: forte ne litterae quidem leguntur interdum. Quaeso te, da operam, ut legantur; da simul operam, ut plenam de rebus omnibus ad Prussiam pertinentibus instructionem habeam, ne tot menses mihi necesse sit apud Caesarem ponere, quot hic hebdomadas. Ago tibi ingentes gratias, quod de rebus isthic meis tam es sollicitus. Referre per omnem occasionem conabor. Nunc amici officio revera fungeris; apud memorem posueris officia ista tua. Mihi una cura excutit aliam, ita nunc sum animo distracto. Quaeso te, ignosce brevitati meae: quanto enim copiosius ad Regiam Mtem. et ad Rmum. nostrum⁴ scripsi, tanto nunc sim brevior oportet. Quod scripseras, videri nonnullis, quicumque tandem fuerit legationis exitus, ut omnia tamen feliciter cecidisse scribam: id a me factum non est, sed factum tamen est a Raszecki⁵ me insciente. Scripsit enim gloriosa de me Posnaniam ad nonnullos familiares Dni. Posnaniensium.⁶ Scripsit et ad Episcopum⁷ de mirabili successu legationis meae: quod nullus unquam Orator tam praeclaras hic res confecerit, — quod mihi summus honor sit habitus, et alia id genus hyperbolicos(!), ut est hominis ingenium. Sed conclusa tamen pacta iam sunt. Exceptiones istae, quominus expeditas litteras mitterem, in causa fuerunt. Sororis meae viduae causa, quaeso, sit tibi commendata, simul Rmo. nostro eam commendes. Bene vale. Praga VII Idus Iuli.

Cnobelsdorff attulit Breve Dno. Varmiensi, mihi nihil. Quaeso te, da operam, ut Culmense Capitulum possessionem ita adeat, ut nihil ex eo detrimenti ad me perveniat. Tibi fortunas meas commendo. Tuus ex animo Hosius.

Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 91, chirogrph.

¹ Cracoviae, 4 Iunii, cf. Zebrzydowski Epist. (ed. Wistocki), p. 456 sq.; Orzechowski, Annales (ed. Dziat.) p. 34. ² Eustachius, Canon. Varm. ab Episc. Tid. Giese pro obtinenda confirmatione Romam missus, Erml. Zeitschr. III, 541. ³ Sc. eorum, quae a Rege Roman. proposita erant. ⁴ Maciejowski. ⁵ Quidam familiaris Hosii videtur. ⁶ Castellani, Andreae a Górka.

⁷ Proculdubio Posnaniensem, Benedictum Izdbieński.

350. Iulii 10 Cracoviae.

Sigismundus Augustus Hosio.

(De singulis articulis pactorum concludendorum; praesertim quae de causa Prussiae a Caesare obtinenda sint.)

Quamvis abunde iam de omnibus, uti arbitramur, Pti. V. sententiam nostram explicaverimus¹ et iam ipsam confectis isthic cum Sermo. Rege Roman. foederibus ad Caes. Mtem. contendere existimemus, volumus tamen satisfacere desiderio Ptis. V.

Concludantur sane cum Rege Roman. foedera usque ad illam Rom. Imperii exceptionem; cuius interpretatio a Caesare petenda erit, si, ut tollatur et omitatur omnino, impetrari non poterit. Sed illa tamen conditione adiecta concludantur, ut nobis post reditum Ptis. V. a Caesare sex mensium spatio deliberare integrum sit, approbemusne icta nostro nomine foedera an refutemus. Ne illa quidem Imperii excipiendi interpretatio, quae Pti. V. a Consiliariis Sermi. Regis Roman. dicta et exhibita fuit², penitus aspernanda est: nempe si publico omnium ordinum Im-

perii decreto bellum contra nos suscipiatur. Sed ad extremum tamen servanda est, si nihil aequius apud Caesarem obtinebimus.

De Illmo. filio Regis Ioannis ita quidem constitui cuperemus, quemadmodum scripto Ptis. V. expressum est³. Sed si ita non poterit et cetera aequa nobis concedentur, constituatur sane, quemadmodum ab istis correctum est, recipiaturque: „nos pro virili parte nostra nulla ipsi ad Regnum Hungariae adspiranti auxilia praebituros esse“; Regni vero nostri nomine nihil eiusmodi promittatur. Arbitrium vero de patrimonio eius et pactis cum Caesar. Mte. non recusamus.

Salem et telam si hinc exportari in Hungariam vetant, hoc vero erit libera commercia tollere, quod tamen ipsi nolle videntur. Quid autem obstat, quominus nos quoque alia quaedam, quibus et Hungari et Silesii indigent, exportari hinc vetemus?

Processum istum iudicarium approbare licebit, quatenus libertati equestris ordinis non derogat. Alioqui ad Comitata id reici oportet.

Monetae nostrae valor et aestimatio diminuta restituatur in integrum usque ad cognitionem utrinque delegandorum Commissariorum. Nunc enim ingentibus incommodis ac detrimentis nostri homines ex ista diminutione afficiuntur, ita ut hostili propemodum populationi par sit hoc damnum. Et iam rarefcit apud nos nummus, dum hinc a vicinis corraditur et in rudem materiam refunditur. Non videtur hoc respondere benignitati nostrae, qua interdictum de non exercenda a nostris mercatura in Silesia relaxavimus. — De secretioribus pactis satis est admonuisse: si isti non curant, ne nos quidem magnopere laboremus.

A Caes. Mte. si aequa et qualia volumus foedera non impetrantur, conficiantur temporaria in annos aliquot cum suspensione banni adversus Ill. Ducem Prussiae et ne quid interim adversus Gedanenses, Elbingenses ceterosque Prussos tentetur neque armis neque iudicio; de ea vero parte Prussiae, quae nunc Ducatus est, si quis contendere vellet, ut a nobis ius sibi dici postulet, aut ad extremum, ut Sermus. Rex Romanorum arbiter sit et compositor, ut vocant, amicus, non ex Caes. Mtis. delegatione sed consensu partium, interim autem ut quiescat iudicium Camerae. Aequior autem in nos debeat esse Caesar, quando de Ducis Prussiae matrimonio ipsi obsecuti^a sumus⁴. Bene valeat Ptis. V. Cracoviae X Iulii etc. Ex Commissione S. R. Mtis. propria.

a) MS.: *obequuti* (!)

B. Jagell. MS. 1181 fasc. 2, fol. 58, archetyp.

¹ Cf. N. 342, 343.

² Cf. N. 340.

³ Idem scriptum putat, cuius mentio in N. 347 fit.

⁴ Sc. quod negata est Duci Prussiae soror Regis Polon., quam in matrimonium petebat.

351. Augusti 1 Norimbergae.

Hosius Cromero.

(Ne legi quidem ea, quae a se mittantur, queritur; ut sibi expressa mandata dentur, petit; Episcopatum suum nondum Romae confirmatum se mirari; multas expensas se necessario facere; Romam ire non recusare.)

S. Probari vobis diligentiam in scribendo meam gaudeo, sed illud non gaudeo, quod mihi parum diligenter rescribi video. Quaeso te pro mutua nostra amicitia,

quandoquidem non de tribus obolis est legatio, ne tribus me tantum verbis expedire velitis. Scripsi ego, quemadmodum declarari vellem exceptionem Romani Imperii: fore putabam, ut mihi mitteretur sigillo munita, simul scriberetur, quid remittendum, quid mordicus tuendum esset. Scripsi deinde, quae contra commissionem¹ Caes. Mtis. dicenda putarem: existimabam et ea mihi diligenter expensa et correctam missam iri; nunc in eam opinionem discedo, ne legi quidem ea, quae scribentur a me. Peto abs te iterum atque iterum, ne tu saltem ea legere graveris; simul elabores, quando res est non parvi momenti, de qua proficiscor, ne grave videatur aliquid addere ultra tria verba. Nam ex Inferiore Germania consilium a vobis si petatur, nimis id tardum est. Scripsi iterum de reversione Augustensium ad verbum Dei per annos triginta intermissum. Vellem eas litteras legi: sed si non legantur, functus ego tamen sum officio.

De Prutenorum in me animo aliud ex tuis proximis litteris cognoveram: Deo causam meam committo, quo nemo melius habet cognitum, an ego me ingesserim. Spero vos dignitati meae non esse defuturos; illud miror nondum ex Urbe litteras allatas esse. Dixit enim mihi D. Fuggarus, quod rescriptum habeat ex Urbe iam esse pecuniam numeratam, de qua scripserat in meam gratiam Dnus. olim Sandecensis². Itaque non video quid esse possit amplius in mora. Egit etiam mecum D. Fuggarus de istis 1500, eos in Germania Inferiore numeratos iri. Ita est revera. Minus insumpsi, cum essem Pragae, quam nunc. Duabus enim hebdomadis prope 300 Vallenses³ abierunt: Ratisponae per biduum 50 et amplius, Augustae per dies quattuor non totos plus 80; neque dies ullus est fere, quo sufficiant 20. Quod si eadem erit ratio in Germania Inferiore, male erit oculis meis. Romam proficisci, quod scribis, non recusarem, si sumptum haberem et si non esset commorandum diutius. Revera in hoc anno iubilaeo cuperem videre, sed abesse diutius ab ovibus gravi contagione infectis quam periculosum sit, non ignoras. Deinde ad Regem Romanorum mihi erit redeundum; qui si fuerit Oenoponti, non longe ab Urbe abero. Nisi quod si causa Prussica tractanda erit, multum temporis requirit. Apud Caesarem non me diu commoraturum spes est. Ibi cum nuntio Apostolico⁴ agam; ex eo, quae sit spes reformationis, cognoscam. Mitto Rmo.⁵ libros aliquot Latinos, quibus adiuncti sunt duo Germanici, quos una cum litteris meis Dno. Castellano Gedanensi⁶ perferendos curabis. Sum in procinctu, non possum plura scribere. Bene vale. NoreMBERGA Calendis Augusti.

B. Czart. MS. 1618 f. 661, chirograph.

¹ In causa Prussiae Regi Roman. data, Dogiel IV 327 et Lanz, Korrespondz. Karls V, II 626.

² Sever. Bonar, cf. N. 320.

³ Cf. N. 328 adn. 4.

⁴ Petro Bertano, Eppo. Fancensi.

⁵ Maciejowski, cf. N. 322.

⁶ Fabiano Czernae.

352. Augusti 23 Cracoviae.

Sigismundus Augustus Hosio.

(Quomodo de exceptione Imperii et de causa Prussica agendum sit, et quae ad extremum sint accipienda.)

Complures simul litteras cum exemplo foederis et aliis quibusdam scriptis hic ipse Paulus a Pte. V. Praga discedente nobis attulit. Quibus postea accuratius re-

spondebimus ac de iis articulis, si qui in iciendo cum Sermo. Rege Roman. foedere adhuc sunt controversi, sententiam nostram explicabimus. Ceterum quod attinet ad ea, quae per Christofozum nobis Ptas. V. Noremburga scripsit et de quibus isthic cum Caes. Mte. agendum erit, nunc respondemus.

Ac primum quidem de interpretatione Romani istius Imperii: meminimus nos rescripsisse Pti. V.¹, non improbari nobis eam, quam Commissarii Sermi. Regis Roman. Pti. V. exhibuissent, si nihil optabilius et aequius impetrari posset: nempe sicubi generale bellum inter nos et omnes in universum Imperii ordines coniunctim suboriri contigerit. Quae quidem interpretatio paene eadem est cum ea, quam Ptas. V. conscripsit et nobis transmisit, nisi quod haec explicatius et accuratius nobis cavet. Quare merito haec illi praeferenda est conandumque inprimis, ut ad eam res perducatur. Quod autem obtineri tractando cum iis, penes quos rerum summa est, non poterit, remittatur paulatim, donec ad illam alteram perveniatur. Nam ut Bohemia et Rex eius ab exceptione illa excludatur, impetrari posse dubitamus, quandoquidem non minus Bohemia quam Austria obnoxia est Imperio. Si autem non excludetur Bohemia, quae maxime Regno nostro imminet, non magnus nobis usus erit istorum foederum. Sed tamen ad extremum in hoc quoque assentiendum esse putamus eorum arbitrio potius, quam infectis rebus revertendum.

Quod ad D. Granvellanum² attinet, non est, quod refugiat Ptas. V. cum eo de omnibus communicare, quando et aliorum Regum Oratores et Principes, atque adeo ipse quoque Sermus. Rex Roman., frater Caesaris, id facere et per eum cum Caesare tractare non dubitat.

De Prussia nullam nunc exactiorem instructionem Pti. V. mittimus, quandoquidem facile conicimus nihil isthic tractatum iri, re tota ad Sermum. Regem Roman. reiecta. Aget tamen nihilominus Ptas. V. isthic secundum praescriptum nostrum, quod hinc secum tulit³. Quod si perstabunt isti in sententia, qua nobis arbitrum tulerunt Sermum. Roman. Regem, recusandum erit arbitrium, quatenus ex delatione Caes. Mtis. pendet, utpote nova res et inusitata et nostris hominibus atque maioribus inaudita eoque magnam nobis invidiam sive adeo odium apud nostros conflatura. Illud vero nos non recusare, quominus ille ipse Sermus. Roman. Rex arbitratoris, ut vocant, et amicabile compositoris consensu partium delecti partes suscipiat, quem nos in patris loco habeamus. Sed interim dum fit, quod pro rei magnitudine et locorum, quibus disiuncti sumus, intercapedine paucis diebus peragi non potest, aliquot *annis*⁴, vel ad extremum uno, et Iudices Camerae Caesar. banni promulgatione et iudicio plane supersedeant; si modo ad terminum vitae utriusvis impetrari id non poterit. Quae si ita acta et constituta erunt, nihil iam nobis praeiudicii tam generalis illa commissio afferet. Mittimus autem Pti. V. exemplum rescripti nostri, quo Sermo. Regi Roman. respondimus, diem auspicandi arbitrii e commissione illa nobis praestituenti⁴.

Atque haec quidem cum gratiosis istis Caesar. Mtis. Consiliariis ita ac liberius etiam tractanda ac disceptanda erunt. Eo vero dirigenda omnia, ut nobis tamen Ptas. V. vel superficialiam tamen et generalem amicitiam cum Caes. Mte. constituat sive stabiliat, quemadmodum praeteritis Comitibus convenisse Ptas. V. meminit.

Duas istas quadragenas sabellorum Rmo. Cardinali Tridentino⁵ destinatas, si is aberit, tamen apud gestorem negotiorum aut aliquem eius Ptas. V. isthinc discedens relinquet adiunctis suis litteris, ut ei reddantur, cum venerit, aut transmittan-

a) MS.: *amicis* (!)

tur. Caesare nihil hic dignum adhuc reperire potuimus. Albertum Marchionem⁶ iuniorem iam ad feudum Prussiae admisimus diemque una cum aliis sociis Principibus in verba nostra iurandi eius Illti. praestituimus. Bene valeat Ptas. V. Crac. XXIII Aug. etc. Ex Comissione propria Regiae Mtis.

B. Jagell. MS. 1131, 2, fol. 49, archetyp.

¹ Cf. N. 350. ² Nicolaum, Cancellarium Imperatoris. ³ N. 315. ⁴ Vid. Dogiel IV, 327, 328 et Script. rer. Polon. ed. Szujski I, 288. ⁵ Christophoro Madruzzii. ⁶ In Culmbach.

353. [medio Septembre Antverpiae]¹.

[Hosii oratio ad Philippum Principem Hispaniae.]

(Ingressum et inaugurationem in terras Inferioris Germaniae nomine sui Regis gratulatur, patris Caroli V virtutes laudibus effert et exemplum ipsi ad imitandum proponit.)

Cum esset allatum ad Sermum. Regem et Dnum. meum Serenitatem Vestram ad visendam S. paternam Imper. Mtem. ex Regno suo Hispaniarum in hasce terras sese recepisse, quo est erga Srtem. V. studio, committere noluit, quin per me, suum ad Imper. Mtem internuntium, Srtem. V. viseret, deditque mihi in mandatis, ut Srti. V. adventum incolumem et inaugurationem in avitas terras hasce suas gratularer. Nihil enim est, quod magis optet Srms. Rex et Dnus. meus, quam ut ex animi sententia Srti. V. cuncta eveniant, ut prospera semper, aequabili perpetuaque fortuna utatur, secundo vitae sine ulla offensione cursu: haud aliter id Srti. V. atque sibi ipsi ex animo precatur. Gratulor itaque Srti. V. Sermi. Regis et Dni. mei verbis prosperum ingressum et in has terras inaugurationem; simul Deum precor, a quo tanquam a fonte quodam perenni manat quicquid est rerum bonarum, ut eam cum tibi tum terris et civitatibus his faustam, felicem et fortunatam esse velit, utque tibi gratiam suam impartiat, quo in moderandis iis et in rebus quibuscunque gerendis unius omnium post hominum memoriam clarissimi fortissimi viri, patris tui, possis esse quam simillimus.

Nihil est quod Alexandros, quod Scipiones, quod Iulios Caesares aut nescio quos alios, quos prisca aetas admirata est, imitandos tibi proponas. Fuerint illi una aliqua virtute cum optimo maximoque patre tuo comparandi; ceterum^a aliis multis virtutibus eos longe inferiores fuisse certum est et indubitatum. Celebrantur illorum laudes bellicae: verum interea qui multas gentes domuerunt, ipsi a suis cupiditatibus domiti sunt. Triumpharunt illi de hostibus: sed interim de aliis eorum furor, de aliis avaritia, de aliis triumphavit ambitio, multo graviores hostes quam sint quamlibet immanes barbari. Facti sunt servi vitiorum, quibus multarum gentium dominis esse contigit. At non ita sanctus pater tuus: qui cum bellicis laudibus nulli fuerit illorum secundus, ceterarum virtutum gloria, quae proprie ipsius sunt, longo eos post se intervallo reliquit. Quid enim ab illo non clementer, quid non mansuete, quid non iuste, quid non moderate, quid non sapienter factum est? Quod ille bellum suscepit unquam, nisi provocatus? quem eius gerendi finem alium sibi proposuit, nisi ut aut suorum tranquillitati prospiceret aut ex immanium barbarorum servitute Christianos eriperet? Denique ex tot et tantis victoriis, quarum

a) Hoc loco scriptum erat primum postea deletum: „Certe qui virtutes illius perspectas habet“; tum: „ceterum qui penitus illum inspexerunt.“

laudem nulla unquam aetas conticescet, quis eum aliquando vidit factum insolentior, quis non submissiorem potius facilioremque neque suis viribus, verum divinae benignitati cuncta tribuentem?

Cave putes, Princeps Serme., iisdem finibus nunquam satis laudati patris tui virtutum famam terminari, quibus imperium illius clauditur. Non est ulla orbis pars neque tam remota neque tam abdita, in qua sonitus laudum illius non fuerint exauditi: non earum maxime, quas praecipue vulgus admirare consuevit, quod eos toties fuderit, a quibus esset bello lacessitus; multo magis illud praedicatur multoque est Mti. illius gloriosius, quod se ipsum superaverit, quod affectiones animi sui domitas habuerit, quod ipsam etiam, quae natura insolens est, victoriam vicerit, quod in hac tam prospera fortuna sua non modo non oblita est eius, cuius hoc solius donum est, Dei — sicut rebus suis secundis et ad voluntatem fluentibus facere plerumque mortales consueverunt, — verum tum vel maxime Deo pie colendo addicta fuerit ac de vero cultu illius propagando, de falso abolendo, de sisaniis (!) extirpandis, de sana doctrina restituenda, de dissidiis tollendis, de haeresibus ex Germania exterminandis deque iis, qui dispersi sunt, ad unitatem Ecclesiae reducendis anxius et sollicitus gratam suam et memorem erga Deum voluntatem declaraverit.

Haec sunt, quae in caelum laudibus ferunt omnes, quibus nonnisi divinos honores debere censent. Quare non est necesse te longius abire: domi habes virtutum omnium exemplar; quod cum expresseris, sicut facturum te praeclara tua vereque Regia indoles pollicetur, nihil erit, quod ad summam tibi felicitatem deesse queat. Quam ego Srmi. Regis mei nomine Srti. V. iterum atque iterum precor et opto, simul illud a Srte. V. precor, quibus de rebus ad paternam Imper. Mtem. a Srmo. Rege meo missus sum, de iis ut optatum responsum primo quoque tempore referre queam, sua me apud illius Mtem. commendatione velit adiutum; omnibus vicissim officiis suis officium hoc Srtis. V. Sermus. Rex et Dnus. meus per omnem occasionem compensare studebit.

B. Jagell. MS. 161 f. 31, comment. manu secretarii Hosii script., sine ulla inscript.; in marg. alia manu: „Descriptae“.

¹ Vid. N. 357.

354. Septembris 25 Bruxellis.

Hosius Cromero.

(*Se nondum Caesarem adiisse, magnam tamen pecuniam iam expendisse; de adverso sibi Prussorum animo et de magnis Romae impensis queritur.*)

S. Quod accelerare^a me reditum ad vos meum vultis, id ego non minus cupio quam vos, verum non est hoc in manu mea positum. Putatis vos isthic omnia uno momento confici posse: at ego ne auditus quidem sum adhuc. Caes. Mtas. mensibus istis duobus et amplius una cum filio provincias hasce suas obivit et iurarunt omnes in verba filii. Nulli rei vacatum est praeterquam ludis et omnis generis voluptatibus, ita ut nimis tempori venisse videar. Cum essem Lovanii, scripsi ad Rmum. D. Atrebatensem¹ et misi ad eum D. Podoczki², ut mihi significaret, ubi expectari a me vellet Caes. Mtem. Antverpiam redire et ibi expectare iussit. Ubi cum antea fuissem magno sumptu per biduum, commoratus etiam postea sum maiori etiam per dies duodecim. Absum iam a Praga undecim hebdomadis ac

a) MS: *accelare*.

multo plus exposui, quam per totum id tempus reliquum, quo post meum Cracovia discessum Pragae fui commoratus. Iam ex meo plus octingentos Vallenses³ impendi. Emi, fateor, res nonnullas, verum quae quadringentis non constant. Denuo sum coactus familiam vestire; quam in rem centum prope Vallenses abierunt. Itaque interest mea, ut primo quoque tempore redeam. Vultis me non disceptare. Quid ergo? Pro nihilo profectus, cum nihilo redeam. Faciam, quod in me erit: omnem conatum adhibebo, eventus in Dei manu est, in quo spes sola est. Ego certe, quod spero, non habeo praeterquam in illo solo. Quae scripsi ciphris, intelliges. Nescio, quam futurum sit consultum, ut etiam si ex sententia confecta sint omnia, responso non expectato hinc discedam. Sunt enim certe non contemnenda ac verisimilia. Tam ego vos cupio videre, quam vos me; nam pertaesum est me iam istorum sumptuum, quos non pro mea voluptate, sed pro dignitate Principis facere cogor. Sed fiat non quod mihi libet, sed quod Regno expedit. Nemo adhuc apud me fuit, cum ego Caes. Mtem. adhuc non convenerim. Sed ostendunt multi tamen viri magni Hispani et Itali, quod mecum aliquam familiaritatem contrahere cupiant, quae mihi parvo constare non poterit. Antverpiae datum est mihi diversorium apud honoratum civem et praedivitem, datae sunt praeterea duae domus proximae et stabulum, quod omnes tamen equos recipere non potuit. Quamobrem quinque tantum retentis misi reliquos Lycam, quae duobus abest milibus passuum. Per dies undecim coactus fui numerare 75 florenos [pro equorum pabulo, quibus duo tantum aderant curatores adiuncti] Antverpiae vero plus quam duplum praeter munera, quae constant 30 prope Vallensibus.

Sic ego disfactus(!) sum legatione hac. Sed peragendum est ita, ut coeptum est, neque me sumptus magnopere movent, dum certus esse queam de proventibus isthic meis, num aequaturi sint sumptus, hoc est, num tantum ex illis ad me redditurum sit, quantum sufficere possit ad dissolvendum aes alienum, quod contraxi. Quod fieri non poterit, si dimidia fructuum pars D. Varmiensi⁴ cesserit. De D. Palatino Marienburgensi⁵ miror, quod nihil mihi scripseris, quid ad extremum responsi acceperit. Ego si scirem uno animo Prutenos omnes velle, ne sim eorum Episcopus, aliquo me in solas terras abderem, ubi nec nomen eorum audirem neque contra eorum voluntatem praeesse eis vellem. Sed si portae illae inferi, quae extremum in Senatu locum possident et portas consilii claudunt, me de mea dignitate deturbatum volunt, spero fore prius ut ipsi sua excidant. Certe aliud praeseferre visi sunt Pruteni, cum essemus in Comitibus Piotrcoviensibus: quorum ego neminem prensavi unquam neque verbum cuiquam feci; sed interea fuerunt non pauci, qui se cupere dicerent me habere Episcopum, qui peterent etiam, ne onus defugerem; atque ex iis quidam non postremi loci atque ordinis. Vehementer scire cuperem, quo cum responso discesserit D. Palatinus Marienburgensis. Neque dubito, quin Curtius meus⁶ descripturus omnia sit, quae aguntur in dioecesi et bonis meis, quorum possessionem eum consecutum iam esse confido: quas litteras primo quoque tempore perferri ad me cuperem. Ab Hermanno⁷ nihil mihi prorsus allatum est, quod ego mirari satis non possum. Neque ex iis, quas tu mihi misisti ad te scriptas, colligere quicquam potui, quantum pecuniae sit expensum. Irasci Romanos audio; sed magis est, quod irascamur nos, qui sic per eos exaurimur. Dimidiam ego proventuum partem non gravatim numeraturus eram; sed integros proventus ut numerem, nescio, quo me iure cogere possint. Certe latrones si quando excutiunt viatores, solent nonnulli non prorsus ab humanitate alieni pro viatico tamen

aliquid excusso relinquere. Officiales isti totum auferre volunt, neque curae illis est, unde vivat interim Episcopus. Ita, dicunt, veterem esse taxam. Dent fructus veteres, persolvetur a me taxa vetus. Ego volui illis ostendere, quod non ambirem: quod confirmarunt, gratum est, si nimio plus emunxerunt, gratum esse non potest. De ceteris rebus scribam alio tempore. Bruxellis septimo Calend. Octobr.

Esset e re, ut haberem litteras ad D. Ducem Sabaudiae⁸, qui hic est, ad Ducem Albensem et, si videretur, ad captivum quoque Saxonem⁹ et ad alios aliquos; nam nullas iam habeo.

B. Jagell. MS. 60 f. 1243, chirogrph. partim notis secretioribus scriptum; postscriptum manu secretarii Hosii in scheda inclusa; quae signo [] notavimos, in margine adscripta.

¹ Episcopum, Antonium Granvella. ² Lucas Podoski, postea Secret. Reg., Hosium comitari in hac legatione videtur. ³ Cf. N. 328 adn. 4. ⁴ Tid. Giese. ⁵ Achac. Czema. ⁶ Cf. N. 300 adn. 3. ⁷ Cf. N. 327 adn. 3. ⁸ Philibertum Emmanuelem. ⁹ Ioannem Fridericum.

355. Septembris 26 Bruxellis.

Hosius [Cromero].

(De litteris confirmationis suae Roma allatis et possessione Eppatus. accepta; quomodo de causa Prussica cum Caesare agere in animo habeat; de cessione sacerdotiorum, quae ad hoc tempus possidebat, et de eorum proventibus.)

S. Quod litterae tandem ex Urbe sunt allatae, gaudeo neque dubito, quin Curtius meo nomine possessionem iam acceperit¹: Deum precor, ut aura sui favoris prosequatur. Quod eum procuratorem non constituerim, fortasse parum provide factum est: sed scripseram et D. Palatino² et Officiali, quod eum isthuc missurus essem, ut facile suffecturum id esse putem. Magis illud me angit, quod Officialem nullum constituerim: quamvis et hac de re mandata dedi Curtio, ut eum, qui nunc est, peteret, quo pergat ita, ut coepit, eo fungi munere.

Cuperem ad vos primo quoque tempore redire, sed vehementer metuo, ne diutius opinione nostra me sit commorari necesse, neve ad Comitium Imperii res extrahatur. Fuit apud me Doctor Vesalius³: ioco quidem ille, sed veri speciem habente, Aulæ Caesaris multum accedere splendoris dixit ex legatorum frequentia; qui nisi adessent, hoc maxime tempore, quo plerique omnes Philippum secuti sunt, magnam fore solitudinem: itaque non esse, quod me cito expeditum iri sperarem. Utitur nunc Caes. Mtas. potionem suam neque praeter unam passas edere quicquam dicitur. Itaque difficiles ad eam sunt accessus, sed mihi tamen spes ostenditur.

Quarum litterarum facis mentionem, eae mihi nondum sunt redditae: expecto eas avide. De quibus rebus missus huc sum, eas non esse parvi momenti agnoscitis ipsi. Quare mirari non oportet, si de singulis exactius informari cupio. Miserram isthuc, quid mihi de commissione videretur in Regiae Roman. Mtis. personam factae. Eius scripti nullum exemplum retinui. Num sit isthic lectum, nescio. Sed mihi tamen non eadem semper in mentem veniunt neque memini eorum, quae scripsi: optassem ea mihi remitti. Ut referam, quod Laski attulit⁴, hoc est, ut in commissionem consentiam, nunquam committam: neque enim id in Regiae Mtis. litteris habetur. Prius id faciam, quod in illo meo scripto, quod desidero, continetur, ut ad Comitium Regni rem reici postulem, ut in iis deliberatio

suscipiatur et responsum postea detur. Tutior haec esse via videtur: quod ibi decretum fuerit, id fiat in Dei nomine. Sed nunquam iri decretum existimo: et ego invidiam metuo, tum res mihi non honesta videtur. Nam hoc esse iam Regnum Imperio subicere. — Quae scribis de amplexibus, valde me perturbant. Servet nos Christus.

Quod attinet ad mea sacerdotia: cum pacificam possessionem episcopaliū bonorum adeptus fuero et eorum fructus omnes percepero, quominus cessio fiat, non recuso. Quam tamen ante Decembrem fieri nollem: ut prius census percipiatur, qui plus 50 florenos efficit ex villa Rzemendzicze et Scholastria⁵. Crede mihi, si non essem ita obaeratus, liberaliter omnia dimitterem successoribus; verum necesse est, ut prius cogitem de satisfaciendo creditoribus, qua de re cumprimis anxio sum animo. Domino Sobec praebenda Rzemenczice (!) cessi⁶ nulla prorsus accepta compensatione. Coactus fui nihilominus dare pro pecoribus et seminatis 40 marcas, quas restitui mihi ab eo cuperem. Ne tamen durior illi videar, facile patiar, ut accepto censu pro me villae possessionem adeat; dummodo 40 marcas istas mihi mutui nomine det, quas non teneat ante triennium persolvere. Si vero abundavero, persolvam citius. Pecuniosus est et credidit aliis minus de se meritis: cur mihi quoque non credat, quam debet ipse pecuniam? Modo vitam suppeditet Deus, non fallam. In Ostrow⁷ decimam non dubito, quin Curtius vendiderit; pro ea debebuntur illi a me 30 marcae. Non erit itaque necesse ab eo quicquam numerari praeter 10 marcas. Quod si facere gravabitur, nolo de 10 marcis multum contendere, verum 30 illas non solvam. Habeat sibi pecora, habeat seminata quoque et villae possessionem accipiat post censum a rusticis mihi persolutum, dummodo frumenta per me collecta meo nomine vendantur. Est decima in eadem villa Ostrow Rmi. Dni.⁸, quam ego possedi, plus minus 30 marcarum: eius possessionem adire te velim, ut tu eam pecuniam percipias, quam ego percepturus eram, quandoquidem eam tibi Rmus. noster donavit. De praestimonio, quandoquidem semel Venerabili Capitulo promisi⁹, mutare sententiam nollem: dummodo constet de pacifica bonorum episcopaliū possessione, fiat cessio, simul et praebenda Scitniczka et aliorum sacerdotiorum omnium¹⁰. Utinam autem transigere mecum successores vellent et pecuniam praesentem numerare atque ipsi deinceps ab iis, quibus decimae venditae sunt, exigere, ut ego cura ista liberarer; etiam 40 florenos remitterem lubens de sacerdotiis omnibus; quae mihi tamen conficere deberent plus mille florenorum. Ex Lossoscovice 200 Curtius promittebat. Nunc avena omnis et faenum vendi poterit, pecora deinde et pisces et utensilia sive rustica instrumenta. Quorum ego nihil reperi, sed instrumenta tamen relinqui successori velim et iuxta statutum omnia fieri. Debeo Rdo. D. Decano¹¹ 100 florenos: si is vellet a me emere omnia in villa Loszoscovice praesenti pecunia et inde suos 100 petere, foret mihi gratum. Contentus essem 200 florenis aut saltem 100 marcis: reliquum sibi haberet pro florenis 100. Vaccam tamen unam dabis Lucae Evangelii¹²; cui ego, quae soleo, numerari nihilominus curabo, ubicunque locorum fuero, ut pro me Deum deprecetur; cum fuero locupletior, augebo etiam. Villa Rzemendzicze cum censu spero, quod reddet plus 100 florenos cum faeno et avena, omnia. Quos si praesentes numeraret D. Sobec 100, lucrificeret nonnihil. Scholastria quoque plus minus 100, forte praeter censum cum avena omni. Canonicatus Sandomir. 200, Parochialis totidem fere praeter horreum, quod vendebatur aliquando plus 50 marcis. Nunc avena omnis accedit. Ibi quoque

nuda omnia reperi, ut scis, sed meliore tamen conditione relinquere volo successori. Relinquantur illi pecora, quae sunt, et instrumenta omnia integra. De decimis et frumento ac seminatis cum eo transigi vellem. Omnia autem de omnibus sacerdotiis iudicio atque arbitrio tuo relinquo. Ex Marczincowski¹³ diligentius expiscabere; cuius ego miror negligentiam, quod nihil ad me scribat. Admoneas hominem officii; videor habere posse 1000 flor. praeter decimas de mensa¹⁴, quae plus 100 marc. efficiunt in clave Radloviensi et in villa Drosdziewice¹⁵ Cetera per me scribentur aliis litteris. Vale. Bruxellis pridie Divi Stanislai¹⁶.

B. Jagell. MS 60 f. 491, chirograph. sine inscript.

¹ Vid. In Append. ep. Curtii ad Cromerum. ² Pomeraniae proculdubio, Stan. Kostka, cuius ep. ad Cromerum d. 30 Iulii vid. in Append. ³ Andreas, celeberrimus medicus, Bruxellis a. 1514 natus, † 1564, physicus Caroli V et Philippi II. ⁴ Vid. N. 291. ⁵ Scarbimiriensi. cf. N. 260 adn. 9. ⁶ Cf. N. 134 adn. 8. ⁷ Villa in paroecia Kościelec prope Proszowice. (hodie in distr. Miechov. guber. Kielcen. in Regno Poloniae) sita, ex qua decimae pars Canonico fundi Rzemienizice persolvebatur, Długosz, Lib. Benef. I, 114. ⁸ Episcopi Cracov. Maciejowski. ⁹ 1 Marcii 1549, cf. in Appendice. ¹⁰ Paulo post facta est a Capitulo Cracov. distributio eorum, quae ab H. ad hoc tempus possidebantur: „1549 die Mercurii 2 Octobris. Ad Canonicatum et Praebendam Eccl. Cath. Cracov. fundi Szithniczka vulgo dictam ex libera cessione seu alias ad episcopalem dignitatem sublimatione Rmi. Dni. Stanislai Hosii, Iuris utriusque Doctoris Nominati et Confirmati episcopi Culmensis in Prussia, vacantem, R. ac V. Dni. Praelati et Canonici... Vlem. Dnum. Stanislaum Schlomowski, Praepositum Calischiensem, Gneznen. et Poznanien. Canonicum, actu Presbyterum.... receperunt etc.“ Acta actorum Capit. Cracov. — „Die Martis 8 Octobris... Cum in termino hodierno conclusionis generalis Capituli e medio Rdorum. Dnorum. Capitularium assurgens Rdus. Dnus. Andreas Czarnkowski Scholasticus Cracov. faciens optionem domus Capitularis, quae ad praesens per sublimationem ad episcopalem dignitatem Rmi. Dni. Stanislai Hosii I. U. D. nominati et confirmati Epi. Culmensis vacat, declarasset Et Rdi. Dni. suprascripti... praedictam domum.... dandam illi et conferendam decreverunt etc.“ ibidem. — „Die Veneris 11 Octobris Lossoskoucize villam praestimoniam per sublimationem ad episcopatum Culmen. Rmi. Dni. Stan. Hosii... vacantem Rdus. Dnus. Archidiaconus Cracov... in regimen sibi dari et conferri petiit, Rdi. Dni... praefatam villam .. illi dederunt... Quo facto Vlis. Dnus. Doctor Martinus Cromerus Canon. Crac. et dicti Rmi. Dni. Episcopi Culmensis procurator et negotiorum gestor, rerum et suppellectilis praedialis ipsius Dni. Episcopi proprietarum, quas in dicto praedio successoris praefato Dno. Archidiacono relicturus est, regestrum exhibuit, atque illud actis praesentibus inscribi mandavit. Cuius verba sunt haec: Relicta pro regente in praedio Lososkoucize nomine Dni. Stanislai Hosii Episcopi Culmensis A. D. 1549 in autumn: vaccae 3, vitella una, anseres 10, gallinae multae, suppellectilis domus, aratra 2, radlie 2, arpicae 2. compes ferreus unus, vagi do woza iedny, falcastrum unum, falx una, pala ferrea una, furca ferrea una, fossorium unum, stik ad aratrum unus, mensae 2, scutellae lignae 7, orbes 17, orculae 4, conchae 2, maslnicza una, securis una, flassa ferrea una, rethe pro piscibus praehendendis alias trahimen vetustum unum“; ibidem; cf. etiam in Append. sub d. 18 Aprilis 1550. ¹¹ Cracov., Stanislae Borek. ¹² Cf. N. 294. ¹³ Cf. N. 333. ¹⁴ Episcopali, quas ab Episcopo Cracov. sibi donatas H. habebat. ¹⁵ Drożejowice villa in paroecia Skalbierz in distr. Pinczow. gub. Kielcen. ¹⁶ sc. Translationis S. Stan., quae d. 27 Septem. celebratur.

356. [intra 26 et 30 Septembris]¹ Bruxellis.

Legatio Hosii ad Carolum V Imperatorem.

(Petit nomine sui Regis, ut vetera pacta iam a Rege Roman. renovata etiam a Caesare renoventur et confirmentur, exceptio autem Imperii omittatur, quo firmior fiat contra Turcas coniunctio.)

Legatus ad Sacram Mtem. V. venio non hominis magis mortalis quam Dei legatus immortalis unus omnium indignissimus, sed qui tamen cum uno omnium

dignissimo dicere possem²: „pro Christo legatione fungimur tanquam Deo exhortante per nos“. Audiet ergo me Mtas. V. non tanquam ab homine tantum Rege profectum, sed tanquam ab eo simul missum, qui cum sit Rex Regum et Dominus dominantium, numen illius merito tremunt potestates omnes. Neque enim diversa est Regis mei Poloniae legatio, qua nunc ille me fungi iussit, ab ea, quae a caeli terraeque Domino mihi pridem est mandata. Quid enim hic aliud a ministris suis praedicari praecepit quam laetum nuntium pacis, concordiae, tranquillitatis, amoris, amicitiae, benevolentiae fraternaeque caritatis? Quid inculcavit diligentius et per filium suum carnem nostram indutum et per duodecem legatos eius, quam ut sicut ipsi nos a Deo dilectos in filiorum numerum adoptatos ac redemptoris nostri membra factos esse cognovissemus, ita vicissim diligeremus invicem eadem caritate, qua fratres, qua membra unius corporis amare inter se oportet? Quae denique fuit alia causa, quamobrem hominis filius fieri dignatus est, qui Dei filius nunquam esse desiit, quam ut non verbo magis quam exemplo mortales doceret caritatem illam numeris omnibus absolutam, quam erga nos tantam ostendit, nullam ut similem non modo verbis explicare, verum ne cogitatione quidem liceat saltem adumbrare? Quod ergo praecepit Deus, quod exemplo suo docuit Dei filius, quod per viva templa sua toties inculcat auribus hominum Dei spiritus: hoc defert S. Mti. V. Sermus. Rex et dominus meus. Cuius ego internuntius adfero S. Mti. V. nomine Mtis. illius evangelium pacis, concordiae, tranquillitatis; evangelium amoris, amicitiae, benevolentiae; evangelium fraternae caritatis: qua cum S. Mte. V. Sermus. Rex et dominus meus ita colligari postulat, nulla ut res evenire possit unquam, quae vinculum hoc mutuae dilectionis dissolvere queat. Quodque adfero ad S. Mtem. V., id vicissim ut ab illa referre mihi liceat ad Sermum. Regem meum etiam atque etiam vehementer peto.

Haec est mandatorum summa, quae S. Mti. V. Sermi. Regis mei verbis exponere iussus sum. Qui quod eius rei facit, primum quidem a Deo iussus facit, cui quo quisquam sublimior est et excellentior, hoc parere debet diligentius, ut exemplo suo ad parendum sibi vicissim se inferiores ac suae potestati subiectos invitet. Facit deinde maiorum suorum exemplis provocatus: quorum omnis in eo cura consumebatur, ut Reges et Principes Christianos amore sibi amicitiaeque devinctos habere possent; eos autem prae ceteris, qui Reges et Imperatores Romanorum designati summum in terris dignitatis gradum essent consecuti. Sic proavus Sermi. Regis mei divus Wladislaus Iagello Poloniae Rex, simul ut ad Regni sui gubernacula accessit, cum Venceslao primum Romanorum et Bohemiae, deinde cum fratre eius Sigismundo Romanorum, Hungariae et Bohemiae Rege confederatione facta, perpetuam inter suum et illorum Regna pacem et concordiam firmavit. Porro filius eius et Regni successor Cazimirus cum Alberto Archiduce Austriae et eius fratre divo Friderico Imperatore, proavo Sacrae Mtis. V., non modo pactis et foederibus ineundis, verum etiam affinitate contrahenda magis etiam sempiterno tempore duraturam amicitiam stabilivit, ducta in uxorem Helizabetha Alberti Romanorum, Hungariae et Bohemiae Regis, Archiducis Austriae, filia. Ex qua prognatus inter alios Reges Rex ille sanctus Sigismundus, qui anno proximo superiore in Christo obdormivit, quid curae, diligentiae, laboris praetermisit, quo non modo retinere, verum etiam augere posset et amplificare eam amicitiam, quae sibi quasi per manus tradita fuit cum inclita domo Austriae, ex qua maternum genus ducebat? Itaque cum refrixisse nonnihil eam accepisset, non dubitavit Dei mandato-

rum Princeps observantissimus relicto Regno suo ad ipsam usque Viennam Austriae ad avum S. Mtis. V. Maximilianum Caesarem una cum fratre suo Wladislao et eius filio Ludovico Hungariae et Bohemiae Regibus proficisci: non ut excitaret ac renovaret modo refrigeratam nonnihil veterem amicitiam, verum novis affinitatibus magis etiam atque magis confirmaret, augetet, amplificaret ac indissolubilem plane redderet. Qui Regum Viennae cum Caes. Mte. congressus maiorem orbi Christiano, quam ut quisquam oratione consequi possit, utilitatem attulit; atque inclitam Austriae domum ita cum Iagielonia (!) colligavit, una ut iam utraque domus esse videatur. Nam sicut avia Sermi. Regis mei ex Austriae, sic mater Illmorum. Archiducum Austriae ex Iagelonia domo processit.

Quare cum tanto studio fuerint Sermi. Regis mei maiores, maxime vero sanctus illius genitor, in comparanda, retinenda, pactis etiam et foederibus arctius colliganda cum inclita Austriae domo amicitia: noluit committere Sermus. filius hic eius, Rex et Dnus. meus clementissimus, ut a maiorum suorum, praesertim vero a nunquam satis laudati patris sui vestigiis aberrasse, nec pari cura in eandem cogitationem retinendarum et stabiliendarum amicitiarum incubuisse videretur. Neque magis fore sibi gloriosum existimavit, si Regni ditionumque, quam si necessitudinum paternarum et avitarum successor esset factus. Quin etiam ad laudem sui nominis et gloriam plus interesse persuasum habet, si a quam plurimis ametur, quam si quamplurimis gentibus et nationibus imperet. Neque Regibus ipsis et Principibus inter se amantibus ac Regnis, ditionibus et eorum fidei commissis et concreditibus a Deo populis hac una re quicquam utilius fieri posse censet. Nullae sunt enim opes neque certiores neque firmiores, quam sint amici; nulli Reges et Principes magis invicti sunt et minus hostium insidiis opportuni, quam qui Regna sua primum hominum sibi subiectorum, deinde finitimorum amore et benevolentia tanquam inexpugnabili muro quodam cingenda curaverunt. Cum itaque sive quis honestatem sive spectet utilitatem, nihil sit, quod vel ornamento vel emolumento maiori esse possit, quam si quis optimorum ac maximorum quorumque amore, amicitia benevolentiaque sit stipatus: hanc ut felicitatem consequi possit Sermus. Rex et Dnus. meus patris, avi proavique sui exemplo nervis, quod aiunt, omnibus sibi contendendum esse putavit. Quamobrem me misit, qui quemadmodum inter S. Mtis. V. et Sermi. Regis mei maiores pax, concordia, tranquillitas, amor, amicitia, benevolentia et fraterna caritas conciliata, retenta, renovata, stabilita, aucta, amplificata et ad posteros propagata fuerit, productis litterarum exemplis, quae in archivo Sermi. Regis mei diligenter asservantur, indicarem; simul a S. Mte. V. peterem, quod a suis maioribus tanta animorum alacritate factum esse videt, ipsa quoque ratum ut habere velit.

Ac Venceslai quidem et Sigismundi Romanorum Regum litterarum exempla, quibus foedus et amicitiam cum proavo Sermi. Regis mei firmarunt, in praesentia producere minime necessarium domini mei Mtas. iudicavit: ea tantum proferri iussit, quae inter avum illius Cazimirum Regem et Albertum Archiducem Austriae, proavumque S. Mtis. V. divum Fridericum Imperatorem pacta olim intercesserunt; ut domestico exemplo magis etiam S. Mtas. V. ad pulcherrimum hoc amoris et benevolentiae mutuae certamen cum Sermo. Rege meo ineundum accenderetur, ad quod S. Mtem. V. Sermus. Rex et Dnus. meus provocare non dubitat: cum ea denuntiatione, quod in quovis alio potius quam in hoc pulcherrimo certamine se a Mte. V. superari sit passurus. Honoris, opum, gloriae principatu facile cesserit

S. Mti. V., quae rerum summa cum laude et admiratione hominum a se gestarum fama iam orbem implevit universum: solius amoris principatum semper appetet, neque commitet unquam, ut in eo posteriores tulisse videatur. Nec vero ambigit Sermus. Rex et Dnus. meus, quin certamen hoc, quo nullum esse potest neque Christiano Principi gloriosius, neque Deo gratius, non modo non declinata Mtas. V., verum etiam talem in eo praestatura sit, ut ipsa quoque ne inferior ex eo discessisse videatur. Quandoquidem et V. S. Mti. maiorum exempla non desunt, qui certamen hoc cum Sermi. Regis mei maioribus semel susceptum ad extrema usque vitae suae tempora constanter viriliterque gesserunt. Cuiusmodi fuisse constat — ut ne plures alios commemorem — Albertum Archiducem Austriae et fratrem eius divum Fridericum Imperatorem, proavum, atque huius filium Maximilianum Caesarem, avum S. Mtis. V. Quo certius autem ita se rem habere cognoscat, produco coram S. Mte. V. exempla litterarum, pactorum et foederum, quae inter avum Sermi. Regis mei divum Cazimirum et Albertum Archiducem Austriae fratremque eius divum Fridericum Imperatorem inita fuerunt: ex quibus liquido dilucideque constare poterit, quantopere illi Sermi. Regis mei maiorum amicitiam expetendam sibi esse putaverunt. Produco autem non in hoc tantum, ut sint quasi testes avitae necessitudinis, quae cum amplissima domo Sacrae Mtis. V. Sermo. Regi meo constituta est: sed magis etiam hac de causa, ut S. Mtas. V. laudatis maiorum suorum vestigiis incedat et quae facta per eos esse perspicit, ea rata grataque habeat; simul intelligat nihil novi Sermum. Regem meum a S. Mte. V. petere, verum id modo postulare, quod facturam esse S. Mtem. V. iam inde a multis annis proavus illius Fridericus Imperator fidem suam obstrinxit, qui pactis et foederibus cum avo Sermi. Regis mei Cazimiro confectis non se magis quam successores suos alligatos esse voluit. Cuius cum duplici nomine successor sit S. Mtas. V., et quod pronepos illius est et quod Imperium sibi per manus traditum accepit, vel pietatis ergo, quam debet proavo suo, facere tenetur, ut quam ille pro S. Mte. V. fidem obstrinxit, eam liberet. Quod Sacram Mtem. Vram. tanto maiore alacritate facturam Sermus. Rex et Dominus meus confidit, quando et fraterna illius Regia Romanorum Mtas. cum idem hoc ab illa per me postulatam fuisset, eorundem maiorum suorum exemplis incitata, e vestigio quod erat a Sermo. Rege meo delatum obviis, quod aiunt, ulnis accepit. Quicum S. Mtas. V. cum coniuncta consilia et voluntates, ita ut inter fratres fieri par est, habere semper consueverit, indubitata spe est Sermus. Rex et Dnus. meus, quod in hac quoque re suam voluntatem cum fraternae Mtis. voluntate coniunget, neque minus quam illa se praestabit alacrem ad pacta haec et foedera cum Sermo. Rege et Dno. meo renovanda et confirmanda.

Quoniam vero Sermus. Rex et Dnus. meus immortalem sibi posterisque suis cum S. Mte. V. et illius posteris amicitiam esse cupit, maiorum utriusque Mtis. exemplo citra ullam exceptionem pacta haec et foedera a S. Mte. V. renovari et confirmari postulat; quod quae cum exceptione fiunt, minus ad diuturnitatem valere neque fixa satis et stabilia esse consueverunt. Quod cum ipsum a Regia quoque Roman. Mte. Sermi. Regis mei verbis postulassem, pro ea qua est Christiana pietate proque paterno suo animo erga Sermum. Regem et Dnum. meum cupere se quidem ostendit, ceterum eius rei minus habere liberam voluntatem: quod propter iurisiurandi religionem, quo S. Mti. V. Mtas. illius obstricta est, citra exceptionem illi pacta cum quoquam facere non liceret. Cumque ego instarem et urgerem vehementius, iterum atque iterum voluntate se magis promptam esse

quam facultate paratam indicavit ad id praestandum, quod a se tanto studio Sermi. Regis mei nomine contenderem. Omnem eius rei facultatem esse penes S. Mtem. V., ab ea id peti oportere: quae si solutam esse vellet fraternam illius Mtem. iurisiurandi religione, quod S. Mti. V. et Romano Imperio praestitit, nihil Mtem. illius facturam esse libentius, quam ut citra ullam exceptionem ad eum modum, de quo iam convenit, pacta conficiat. Quamobrem a S. Mte. V. Sermi. Regis mei nomine maiorem in modum peto, ut cum ipsa citra ullam exceptionem pacta maiorum suorum, nominatim vero proavi sui, cum Sermo. Rege et Dno. meo renovet et confirmet, tum fraternae Reg. Roman. Mti. hanc eandem potestatem permittat. Sic enim solidiora pacta et foedera sunt futura, si neutra pars seorsum aliquid excipere in animum induxerit.

Habet iam S. Mtas. V., quae sit Sermi. Regis et Dni. mei postulatio: quae quidem eiusmodi esse videtur, ut quod petit non illius magis quam V. S. Mti. sit cumprimis utile futurum, ne dicam necessarium. Omnium oculi in V. Mtem. coniecti sunt, eorum praesertim, qui cum eodem Christi sanguine redempti, cum eiusdem corporis membra, cum fratres nostri sint, gravi tamen immanium barbarorum iugo praemuntur; qui non aliunde secundum Deum afflictis rebus suis levationem expectant, quam a S. Mte. V., quam scientia rei militaris, quam omni genere virtutum, quas in summo Imperatore inesse oportet, quam auctoritate, quam felicitate ita ceteros omnes multorum saeculorum Imperatores excellere audiunt, nullus ut illorum antefendus, vix quisquam cum S. Mte. V. comparandus esse videatur. Unde autem ad sempiternos Christiani nominis hosteis (!) plus terroris, unde ad calamitosos illos et graviore, quam sit ipsa mors, servitute pressos maior consolatio pervenire potest, quam ex Regum et Principum Christianorum inter se mutua concordia, unanimi consensu et sancta conspiratione? Quae S. Mti. V. tam est necessaria, ut sine illa nihil sit, quod speret se pias et praeclaras cogitationes suas ac vere Catholico Rege et Imperatore dignas de asserendis in libertatem calamitosi fratribus illis nostris perficere posse. Quod si solius haec esset Sermi. Regis mei postulatio, pro ea sanguinis necessitudine et animorum coniunctione, quae S. Mti. V. cum illius Mte. intercedit, facere proculdubio non posset, ut illi petenti negaret. Nunc quod petit Rex meus, idem suadet ratio, idem Deus ipse praecipit, qui non aliud a suis exigit diligentius neque alii virtuti praemia proponit maiora, quam paci, quam concordiae, quam dilectioni mutuae. Haec sunt, quae discessurus ad patrem testamento nobis reliquit Dei filius; per haec filios suos agnosci Deus voluit; per haec ad hereditatem Regni caelestis adeundi potestatem concessit. Quare nolo esse longior, cum ipsa pro se causa loqui satis videatur. Non est fas negare necessario Regi quae sunt in rem S. Mtis. V. petenti; multominus fas est ipsi negare Deo praecipienti.

B. Ossolin. MS. 153, f. 13 — 20, comment. script. manu secretarii Hosii, inscript. vero manu Rescii: „Leg. Stan. H. Ep. Culmen. nomine Sigis. Aug. Reg. Polon. ad Car. V Imp. 1546 (!)“.

¹ Hoc tempore pronuntiatam esse hanc legationem N. 355 et 357, scriptam vero „ineunte mense Septembri“ N. 367 ostendunt. ² 2 Corinth. 5, 2.

357. Septembris 30 Bruxellis.

Hosius Tidemano Giese, Episcopo Varmiensi.

(Accepta Episcopatus sui confirmatione filium obsequentem se illi fore pollicetur; confirmationem foederum iam apud Caesarem se obtinuisse nuntiat.)

Iam tandem per Dei gratiam mihi quoque litterae confirmationis ex Urbe sunt allatae, neque dubito, quin et possessio meo nomine sit accepta. Missae mihi sunt litterae, quas Rma. Dtio. V. scripsit ad Rm. Dominum meum Cracovien., ex quibus colligere licuit non vulgarem illius in me favorem et benevolentiam. Ego vero dabo operam, ut me gratum et memorem esse cognoscat: in omnibus esse volo filius obsequens R. Dnis. V. Fortassis et ii, qui nunc isthic me persequi dicuntur, amabunt aliquando, cum penitus cognoverint. Ego hic primum actum apud Caes. Mtem. iam absolvi de foederibus tantum confirmandis; quo fundamento iacto facile supraedificare cetera licebit. Sed nondum tamen ad tractatus ventum est. Deum precor etc. Bruxellis in die S. Hieronymi.

Arch. Ep. Frauenb., D. 19, ep. 92, archetyp., i. d.: „16 Novbr.“

358. Octobris 1 Bruxellis.

Hosius Cromero.

(Quomodo ab Episcopo Atrebatensi tractatus apud Philippum Principem Hispaniae et apud Imperatorem legationem suam obierit; constitutionem Officialis mittit.)

S. Quandoquidem nemo scribit ad me neque diligentius neque frequentius quam tu, non video, in cuius sinum rectius effundam omnia quam in tuum, cum praesertim a te diligenter meas litteras asservari sciam; alii fere aut non respondent, aut saltem perfunctorie respondent. Nunc amicum absens cognosco.

De consilio Dni. Atrebatensis¹, qui perhumaniter ad me scripserat, Antverpiam Lovanio redii pridie natae Virginis², quod eo die Caesar quoque venturus dicebatur³, qui tamen non venit nisi quinto die post. Miseram ad D. Atrebatensem, ut ad Caes. Mtem. aditum mihi pararet. Miseram autem Fricium³, ut simul is et salutaret eum verbis meis et de hora adeundi ad Caesarem certior fieret. Erat istum occupatus nuptiis fratris⁴, qui duxerat unam ex gynecaeo Reginae Mariae. Itaque primum cum misissem, non reperiebatur domi. Bis deinde fuit cum illo: dixit se aut ipsum ad me venturum aut significaturum per aliquem. Qui sermo ipsius huc fortasse spectabat, ut prior eum ipse convenirem. Quod ego quam futurum esset decorum non videbam, cum nondum Caesarem vidissem. Itaque per diem unum significationem expectabam, sed nemo veniebat. Postquam dies intercessit, venit nescio quis ab illo; quaesivit: num Orator Polonus esset domi; responsum est illi: esse. Paulo post rediit. Expectasse dixit D. Atrebatensem heri me toto die neque meas sedes inveniri potuisse, expectare nunc quoque, ut veniam. Mirabar ego importunitatem hanc: neque visum est, ut statim ad nutum hominis advolare. Misi Fricium, ut ex eo, quid me vellet, percontaretur. Ille vero nescio quis, cito ut venirem, instabat; nam herum suum expectare. Sed ego misi Fricium, ut

a) MS.: *dicitur*.

ex eo, quid vellet, rescisceret, simul excusaret me, quod venire tam cito non possem, quod equi mei longius a me abessent. Tum ille: „toto die, inquit, heri expectavi, dum veniret.“ Respondit Fricius, ut ipse mihi narravit: „atqui is nihil ea de re scivit, verum significationem.“ „Quid, inquit, volebat, ut ego venirem ad se?“ Quaesivit deinde Fricius, num convenire mihi Caesarem liceret. Respondit: Caesarem necesse me habiturum sequi Bruxellas, verum Principem Hispaniae convenire posse, modo sciret, qua de re verba essem habiturus. Respondisse dicit se Fricius, quod nesciret: atque ita ab eo discessisse. — Fui anxio animo. Multa mecum versabam ne^b vellet aliquid fieri in despectum *Regiae Mti.* atque hunc ad eam rem conduxisset. Neque fuit mihi gratum, quod ei non dixerit Fricius, me nihil habere praeter officiosam gratulationem et salutationem. Itaque misi mox Podocium⁵, qui schedam offerret, in qua scripseram praeter officiosa illa me nihil habere. Missus est evestigio ad me Dabniczki satelles, ut venirem ad Principem subito. Mirabar ego, quid sibi hoc vellet, neque mihi visum est festinare. Expectabam enim, ut per aliquem deducerer iuxta morem, qui semper antea fuit hic observatus. Et erat mihi prorsus deliberatum non ire, nisi quis alius missus esset, cum praesertim non magni momenti fuerint, de quibus erat cum Principe agendum. — Venit postea Doctor Celtis (!)⁶, qui me deduceret^c; cum eo sum profectus. Cum venissem, aliquandiu manere sum iussus in atrio inferiore, sed per brevi tamen tempore postea intromissus sum: salutavi simul et gratulatus sum⁷. Cum absoluto munere domum reverter, non sum ab eo reductus, qui deduxerat.

Bruxellas deinde sum profectus et Caesaris adventum anteverti. Nosti meum ingenium ab omni fastu prorsus alienum. Non delector istis ceremoniis; verum personae, quam sustineo, memor veritus sum, ne quid *Regiae Mti.* detractum videri posset. Quamobrem visum est prius Atrebatensem accedere, qui prius omnia secum agi vult quam cum *Caes. Mte.* Habere me dixi litteras ad ipsum et mandata a Sermo. Rege meo: sed ne quid praeter decorum facerem, si prius apud illum quam apud Caesarem legatione functus essem, in aliud tempus ea me dicenda reservasse; nunc me ipsum offere illi voluisse; et id genus alia officiosa. Egit mihi gratias, vicissim ipse sua detulit officia; quodque peterem, ut ad Caesarem aditum patefaceret, se facturum. Verborum fuit satis. Dixi ei postea, quae esset legatio, sed prior tantum, qua functus iam sum. Id feci benevolentiae captandae causa, ut se non celari intelligeret. Promisit omnia satis prolixè. — Misi postea ad illum Podocium, ne mihi idem contingeret, quod apud Principem, ut saltem una aut altera hora ante mihi significaret, quam esset veniendum ad Caesarem. Promittere visus est. Ecce autem, cum prandere iam decrevissem, misit puerum, ut subito venirem ad Caesarem. Ego quid facerem dubitabam. Visum est tandem Podocium ad Atrebatensem mittere: me, qui nunquam antea fuerim, deductore tamen opus habere. Equitabat cum eo tum quidam ex aulicis, qui se paratum offerebat me deducere. Ille vero prohibuit hominem, sed sacrificum quendam suum misit, qui mihi pedes viam indicaret. Valde fui animo perturbato. Censebant omnes proficiscendum esse. Paululum cum essem progressus, pedite illo sacrificio praecedente, venit mihi obvius Lactantius quidam Secretarius Caesaris: qui narravit, D. Adrianum, qui praefectus est forte cubiculi, significare, ne venirem nunc, quod Caes. Mtas. prandere iam coepisset; futurum autem, ut qua hora mihi a prandio veniendum esset, certior redderet. Ego vero ac lubens domum reversus sum ac Secretarium

b) Hic est pro quodam nomine proprio signum positum, ei quo Regina Bona designatur simillimum, quamvis non idem esse videatur. c) MS.: *deduxit*.

unacum sacrificio prandio excepi. Non multo post venit Doctor Celtis, ac Caes. Mtis. nomine narravit, errore quodam accidisse, quod non essem tempori factus certior de hora, qua Caesar accedendus foret: petere dixit Caes. Mtem., ne moleste ferrem, quod nunc non esset mihi facta dicendi potestas; a prandio Mtem. eius missuram, qua hora futurum esset illi opportunum. Ego vero vicissim petivi, ut supplicaret Caes. Mti. meo nomine, ut ne durius acciperet, quod non venissem ad constitutam horam: serius enim mihi significatum esse; venturum autem me, simul ut iussura esset Mtas. eius. — Venit post horas aliquot iterum Doctor Celtis: missum se dixit esse a Caes. Mte., ut me deduceret. Itaque profectus sum. Cum venissem, perexiguo tempore subsistere iussus sum ante cubiculum. Ingressus postea cubiculum, sedentem reperi Caes. Mtem., quod e pedibus laboraret. Stans et salutavi et reliqua legationis parte functus sum. Responso mihi dato, cum et Doctor Celtis exire vellet, revocatus et iussus est a Caes. Mte. me domum reducere. Cenavitque mecum ea die et pransus est postridie. — Ea vero me res nonnihil perturbavit, quod stans coram sedente peroravi; sed e Podocio sum factus postea certior, quod cum Cema Palatinus⁸ legatione functus esset^d coram Caesare nonnihil e pedibus laborante in castris, idem ei eveniret.

Sic adhuc hic acta sunt omnia. Quae mihi dixit ...^e de Atrebatensi, ea vera esse cognovi, sabellos vero lubens accepit. Qui sit exitus futurus, nescio. Initia quidem ad hunc se modum habuerunt. In Deo spes est. Vana salus hominis⁹. Maledictus homo, qui confidit in homine¹⁰, praecipue in grandibus velis¹¹.

Ut ne privatorum obliviscar: ego vero non modo procuratorem ad capiendam possessionem constitui nullum, sed ne Officialem quidem quenquam. Itaque nunc mitto constitutionem Officialis cum potestate possessionem adeundi, si ea nondum adita est meo nomine. Quam recte scripta sit, nescio; tui arbitrii facio, num sit mittenda nec ne. Bene vale neque cum omnibus ista communica. Propterea enim tibi scripsi, ut ne multi scirent praeter te et Rmum. Dnum. nostrum. Bruxellis Calendis Octobribus. Tuus ex animo Stanislaus Hosius confir. Culmensis Eps.

d) MS.: esse. e) Signum pro nomine proprio.

B. Jagell. MS. 60, f. 575, chirogrph. partim notis secret. scriptum; quae singulis signis sunt expressa, litteris cursivis distinximus.

¹ Antonii Granvella. ² 7 Septemb. ³ Andream F. Modrzewski, Secret. Reg., qui et Stan. Łaski a. 1547 et Hosium in legatione ad Caesarem est comitatus, cf. Małecki, A. Frycz Modrzewski p. 43 (e V t. Bibliot. Ossolin.) ⁴ Proculdubio Thomae Perrenot de Chantonay. ⁵ Cf. N. 354 adn. 2. ⁶ Georgium Seld, Procancellarium Imperii, deduxisse se ad Phil., in relatione N. 377 dicit. ⁷ Vid. N. 353. ⁸ Marieburgensis, cf. N. 232, 241. ⁹ Psalm. 59, 13; 107, 13. ¹⁰ Ierem, 17, 5. ¹¹ Alludit ad Granvellam.

359. Octobris 2 Niepolomice.

Sigismundus Augustus Rex (Hosio).

(Agat eum Caesare, ne Bonam Reginam in Italiam migrare neve eam testamentum de Baro condere permittat.)

Accepimus Sermam. matrem nostram *Mtem. suam Reginalem Ducatum Barensen* et alia bona sua, quae habet in Regno Neapolitano, vendere, praeterea pecuniam, supellectilem, cimelia et quaevis alia bona mobilia, quae partim Venetias et in alias oras Italiae exportari

curavit, partim in Regno nostro adhuc habet, testamento alienare a nobis velle et ad eam rem assensum *Caesareae Mtis.* petere; et quo minori negotio haec possit perficere, pretextu thermarum e Regno eam nostro migrare statuisset. Aget igitur Ptas. V. quam diligentissime nostro nomine cum *Caesarea Mte.* et postulabit pro necessitudine nostra mutua et fiducia nostra, quam summam secundum Deum in eius *Mte.* collocamus, ne quid huius in detrimentum et praeiudicium nostrum fieri permittat. Nam et soli bona, quae *Mtas. sua Reginalis* hereditario iure a parentibus suis iisdemque maioribus nostris accepit et *Caesar. Mtis.* beneficio singulari in gratiam Divi patris nostri nostramque, nisi fallimur, inprimis retinuit, ad nos filium eius hereditario item iure devolvi aequum est; et pecunia, suppellectilli ceterisque bonis mobilibus, quae *Mtas. sua Reginalis* in Regno nostro acquisivit et ex facultatibus Divi patris maiorumque nostrorum corrasit, nos defraudari aequum non esset; cimelia vero Divi parentis nostri, quae ille seposuisse apud eam, ut ad *[nos]*^a redirent, litteris suis testatus est, in alienas manus pervenire iniustissimum esset et impium. Quod nisi officii nostri meminissemus et matri iustum honorem haberemus, potuisse nos impedire, quominus e Regno nostro pecunia exportaretur, et aliis *Mtis. suae Reginalis* conatibus obviare fortassis adhuc posse; sed nihil nos contra officium facere voluisse neque etiam num velle, studere autem obsequio potius et omni honesta ratione animum eius durum in suos emollire. Quod si tamen illa flecti nequeat, hanc videri nobis commodam et expeditam rationem sine offensione impediendi conatus eius, si *Caes. Mtas.* ipse ex sese, nulla data significatione petitionis nostrae, neque in alienationem *Ducatus Barensis* ac ceterorum bonorum consensum praebeat, neque condendi testamenti potestatem faciat, neque tutum per suas ditiones transitum praebeat. Quae omnia facturam esse *Caes. Mtem. nostra* causa confidimus. Ita vero sibi *Caes. Mtas.* persuadeat, nos multis quidem nominibus esse *Mti.* eius *Caesareae* devinctissimos; sed si haec impetramus, multo etiam fore devinctiores. Ad extremum, si non proficiet precibus Ptas. V., significabit, non obscurum fore suo tempore, num^b quidnam iuris nos habeamus in *Ducatum Barensis*; testamentum vero cuiusque modi ut alibi valeat, in Regno nostro non esse valiturum. Porro quod ad migrationem *Mtis. suae Reginalis* attinet, ut maxime excedere Regno nostro ea velit, nos id non esse permissuros. Nec tam de facultatibus agi, quam de existimatione nostra; nemo enim non esset existimaturus, magna aliqua iniuria aut contumelia affectam et offensam Reginam Regnum, matrem filium reliquisse; cum et a subditis nostris et a nobis ipsis ei suus honor habeatur. Etiam atque etiam animadvertere *Caes. Mtem.* oportere, ne quid aliud spectasse neu quid animi sui magnitudine et gloria indignum admisisse videri possit.

Aget etiam Ptas. V. iisdem de rebus cum Ill. Dno. Granuela filioque eius Rmo. Dno. Episcopo Atrebatensi, ut in iis studium, operam, commendationem

a) deest in MS. b) MS.: nun

et omnem opem suam etiam atque etiam nobis accommodent, experturi nos non ingratos. Haec ut Ptas. V. quam diligentissime curet et ab iis, cum quibus aget, ut haec secreta apud se contineant, postulet et quoad maxime potest diligenter cuncta subodoretur et resciscat, iterum atque iterum eam hortamur. Cum Francisco¹ etiam isto aget sedulo, ut certius etiam cuncta cum alibi tum Venetiis praecipue indagetur et ad nos referat: novit autem et ipse; cui de beneficentia nostra Ptas. V. prolixè polliceatur licebit. *Dux Prussiae* annuente *Caes. Mte.* uxorem ducere dicitur: id an ita sit, Ptas. V. diligenter cognoscet; quodsi ita est, expostulabit cum *Caes. Mte.*, quod nobis quidem iungere cum eo connubium dissuaserit², alii³ vero indulserit. Bene valeat Ptas. V. Nepolomicia postridie Cal. Octobr. — Ex commissione R. Mtis.

B. Jagell. MS. 1131, 2, N. 47, archetyp. fere totum notis secret. scriptum, quibus lectis litteras ipsas edidit I. Łepkowski: *Tajne listy Zygmunta Augusta do Hozyusza* (Vindobon. 1850); non potuit tamen legere nomina propria, quae singulis signis sunt notata, quae vero nos hoc loco litteris cursivis distinximus.

¹ Cum iam ante aliquot menses Bona Regina Alphonsum quendam de eodem negotio ad Caesarem miserat, vid. Szujski, *Scrip. rer. Polon.* I 286, Druffel I N. 315 p. 249, itaque hic Franciscus vel alius nuntius vel quidam ab illo ad negotia curanda Bruxellis relictus esse videtur.

² Vid. N. 329, 350. ³ Duci Brunsvicensi in Calenberg, Erico II, cuius sororem Annam Mariam Dux Prussiae paulo post, 17 Martii 1550, uxorem duxit.

360. [circa Octobris 20 Bruzellis]¹.

Formula ab Hosio composita Caroloque V oblata

qua eum pacta cum Rege Poloniae renovare et confirmare volebat.

Misso ad nos Oratore suo etc. *ut in Rescii vita Hosii I, 14, (vid. supra p. XVI lin. 5 — 10) usque ad verba:* gesserunt; facta simul commemoratione pactorum et foederum, quae primum inter Venceslaum et eius fratrem Sigismundum Roman. Reges et Wladislaum Poloniae Regem, proavum Sertis. illius, deinde inter divos Albertum Archiducem Austriae fratremque eius divum Fredericum Imperatorem proavum nostrum et Cazimirum Poloniae Regem, Sertis. eius avum, sancita fuerunt. Ac quo magis planum faceret ita se rem habere, posteriorum pactorum et foederum exempla, quod ea propius ad nos pertinere viderentur, coram nobis produxit, atque ut laudatis maiorum nostrorum vestigiis, eorum praesertim, a quibus genus ducimus, incederemus, [Sermi. Regis sui verbis] cohortatus, ea renovari per nos et confirmari petivit.

Nos vero etc. *ut loco cit. lin. 10—17^a usque ad verba:* retinenda. Quamobrem ut sumus ipsi etiam natura ad eam rem propensi, non modo quod petivit a nobis per Oratorem suum Sermus. Dnus. Poloniae Rex summa voluntate nostra Serti. illius concessimus, ut vetera pacta cum Alberto Archiduce Austriae et Friderico Imperatore proavo nostro per avum Sertis. illius quondam inita renovaremus et confirmaremus, verum ex abundantia quadam amoris erga Sertem. illius nostri, cum convenisse inter Sermum. fratrem nostrum, Dnum. Ferdinandum Romanorum

a) Ubi tamen pro: *per Oratorem Sermi. Regis* legendum est: *per Sermum. Dnum. Poloniae Regem*; pro: *XII legatos suos* — leg.: *legatos eius*; pro: *paternamque charitatem* leg.: *fraternam* etc.; pro: *Regnique heredes* leg.: *Regnique sui h.*

Hungariae, Bohemiae etc. Regem, et hunc ipsum Oratorem Sermi. Dni. Poloniae Regis plenum et sufficiens mandatum habentem de eorundem pactorum confirmatione cum additione, declaratione et extensione quadam accepissemus: quod factum est a Sermo. fratre nostro, id quoque corroborandum et approbandum esse duximus ac pacta ipsa proxime inter ipsos Sermos. Dnos. Ferdinandum Romanorum etc. et Sigismundum Augustum Poloniae etc. Reges confecta, quibus haec ipsa, de quorum confirmatione nobiscum Orator egit, cum Alberto et Friderico pacta inserta sunt, in hac ipsa charta describi et inseri iussimus. Quae ad verbum ita se habent....

Nos itaque omnia et singula, quae uti in pactis cum Alberto Archiduce Austriae et Frederico Imperatore per Cazimirum Poloniae Regem initis ac superscriptis Sermorum. Dnorum. Ferdinandi Roman. etc. et Sigismundi Augusti Poloniae Regum etc. insertis continentur, itidem ut Sermus. frater noster, communicato cum proceribus et Consiliariis nostris consilio, pro nobis ac Regnis et dominiis nostris confirmamus, renovamus, ratificamus, approbamus, promittentes bona fide verbo nostro Imperiali, quod iuramenti vim habeat, nos ea in omnibus earum punctis, clausulis, conditionibus et articulis firma, rata, grata semper habituros ac sancte et inviolate observaturos ac per officiales et subditos nostros et omnes, quorum interest, ad eum modum prout scripta sunt, observari et manuteneri curaturos, dolo et fraude semotis. Sed et quod factum est a Sermo. fratre nostro Dno. Ferdinando Roman. Rege de eorundem pactorum renovatione, declaratione, extensione itidem auctoritate nostra Imperiali confirmamus et ratum gratum nos habituros pollicemur.

Quoniam vero de exceptione Romani Imperii per Sermum. fratrem nostrum facta scrupuli nonnihil habebat Sermi. Dni. Poloniae Regis Orator ac petivit a nobis, ut eam aut sublatam aut commode saltem declaratam vellemus: planum testatumque facimus praesentibus, nos, cum prius illud praestare nobis non licuisset, ut ita scriberetur, assensos esse: „Excipientes Sacrum Romanum Imperium, cui nos pro fide nostra, quam iureiurando illi obstrinximus, deesse non liceret, si quis illud affectum iniuria vellet.“ Sic enim exceptionem hanc Romani Imperii et non aliter intelligi voluimus et ad hunc modum quasi declarandi verbaque haec pactis, quae cum Sermo. Rege confecit, inserendi Sermo. fratri nostro potestatem fecimus, quemadmodum ipsi etiam praesentibus declaramus.

B. Ossolin. MS. 153 f. 160 comment. manu secretarii Hosii script., et iterum alia manu, ibid. f. 74; primum exemplum sine inscrip., alterum inscript. eadem manu: „Formula a me data“; „Carolo V Imperatori“ additum manu Rescii².

¹ Hoc tempore proculdubio formulam hanc II. composuit; quod post adventum suum primum de omissionem vel de alia magis explicita Imperii declaratione tractavit, die vero 27 Octobris pacta iam confecta sunt, cf. N. 361. — Ceterum litteras suas secundum hanc formulam Imperator non dedit, assensit tamen, ut haec exceptionis Imperii declaratio pactis cum Ferdinando a se confirmandis insereretur. ² Errat igitur Rescius, qui in Vita Hosii, I, 14, haec dicit esse responsum a Caesare Hosio datum.

361. Octobris 27 Bruxellis.

Hosius Ferdinando Regi Romanorum.

(Mittatur sibi diploma pactorum Spiram, quo possit confirmationis litteras a Caesare obtinere.)

Sacra et Serenissima vereque Catholica Regia Mtas., Domine domine clementissime. Humillimam perpetuae servitutis meae et orationum commendationem. Iam

tandem, Deo sit gratia, pactorum confirmationem apud S. Imper. Mtem. obtinui cum ea declaratione exceptionis Romani Imperii, in qua facile Sermus. Rex et Dnus. meus acquiescet. Ac petebam quidem litteras mihi dari iam expeditas cum appenso sigillo S. Mtis. Caesar., quo possem rem certam ad Sermum. Regem et Dnum. meum perferre: verum id obtinere non potui, quod Vestrae quoque S. Mtis. litteras nondum expeditas haberem. Quoniam vero diutius iam absum a Sermo. Rege meo opinione mea, supplico S. Mti. V., ut litteras expeditas cum sigillo suo appenso mittere in manus meas Spiram dignetur, ubi adventum S. Mtis. Caesar. expectare decrevi, ne mihi necesse sit ad S. Mtem. V. proficisci et inde iterum ad S. Imper. Mtem. redeundi laborem novum suscipere. Ego nihilominus, si ita mandaverit Mtas. V., ad illam veniam, si quid forte mandare mihi velit ad Sermum. Regem et Dnum. meum, ut id ea qua par est fide perferam. Deum precor, ut S. Mtem. V. pro sui nominis gloria et Reipub. Christianae commodo quam diutissime servet incolumem et omni felicitatis genere cumulet. Cuius gratiae clementiaeque Regiae me et perpetuam servitutem meam qua summa possum animi mei submissione diligenter commendo. Bruxellis pridie Sanctorum Simonis et Iudae Apostolorum. Eiusdem Sacrae et Smae. Mtis. V. humilis Capellanus et servus addictissimus Stanislaus Hosius Episcopus Culmensis confirmatus, Regiae Poloniae Mtis. orator.

Arch. c. r. Vindobon., Polonica 1548 — 1549, archetyp. inscript. „Sacrae et Sermiae. Regiae Romanorum Hungariae Boemiae etc. Mti. domino domino clementissimo“.

362. Novembris 4 Pragae.

Ferdinandus Romanorum Rex Hosio.

(*Litteras pactorum mittere illi se non posse, facturum se tamen, ne H. cum Viennam venerit, iterum ad Caesarem proficisci necesse habeat.*)

Venerabilis devote sincere nobis dilecte. Accepimus litteras Devotionis V. et ex illis libenter intelleximus, Devnem. V. obtinuisse a S. Caes. et Catholica Regia Mte. petitam declarationem exceptionis Imperii, ut qui Sermo. Regi Poloniae, filio et consanguineo nostro carissimo, omnia ex animi sui sententia succedere peroptamus. Et sane admodum propensi fuisset litteras pactorum sub ea forma, qua apud nos conclusa sunt, expeditas Devni. V. id ipsum petenti transmittere et illi in eo gratificari: sed non potuit fieri pluribus rationibus. Nam quamvis nuntius noster apud Mtem. Caesaream nobis significaverit exceptionem Sacri Imperii in pactis foederum conclusorum fiendam a Mte. Caes. concessam fuisse, tamen postea neque Mtis. eius. Caes. neque nuntii nostri litteris certiores facti sumus, qua omnino forma quoque modo huiusmodi exceptio per Mtem. Caes. admissa sit¹. Id vero ut prius intelligamus, quam litterae huiusmodi pactorum a nobis expendantur, omnino conveniens est. Deinde Devotio V. ab exemplis huiusmodi litterarum expediendarum facile edoceri potest, illas sub tali forma esse conceptas et conclusas, quod utrinque dandae litterae et nostra et Sermi. Regis Poloniae subscriptione et signatura ac utriusque nostrum sigillis simul appendendis communiri et expediri debent. Quamobrem necessarium esse duximus hanc litterarum expeditionem usque ad Devnis. V. reditum ad nos differre. Ne autem Devotio V. iterum ad Mtem.

Caes. ob hanc causam redire cogatur, dedimus ad Episcopum Atrebatensem ac ad nuntium isthic nostrum litteras, quemadmodum Denotio V. petiit, quibus mentem illis nostram aperuimus: placere scilicet nobis, ut litterae confirmationis Caes. Mtis. expediantur cum illa, quam Mtas. eius Caes. admisit, exceptione, observata in ceteris forma apud nos conclusa², quodque illarum datum uno vel altero mense a conclusione Pragae facta ponatur, sicuti sane necesse est, ut confirmatio Caesarea huiusmodi nostram conclusionem aliquo convenienti temporis spatio subsequatur. Quibus rebus confectis poterit Devotio V. commode et parum longiori itinere per Danubium secundo flumine Viennam, quo intra octiduum Deo dante hinc profecturi sumus, descendere. Nos tunc demum litteras iuxta confirmationem et exceptionem Caes. Mtis. expediri curabimus et cum Devne. V. conveniemus, ut huiusmodi litterae quo par est modo utrinque expeditae tradantur. Et haec sunt, quae Devni. V. ad litteras suas respondenda duximus. Datum in Arce nostra Regia Pragae die IV Mensis Novembris A. D. MDXLIX Regnorum nostrorum Romani XIX, aliorum vero XXIII. Ferdinandus. Ad mandatum Sacrae Regiae Mtis. proprium. I. Iordanus.

B. Jagel. MS. 1131, N. 59, archetyp.

Arch. c. r. Vindob., Polonica a. 1548 — 49, comment.

¹ Missa autem est a Caesare Regi Roman. formula exceptionis d. 10 Novembr., vid. Druffel I N. 347 p. 302. ² Cuius exemplum misit Rex Rom. Caesari 25 Novem., Druffel, N. 351 p. 306.

363. [Novembris 7 vel 8 Bruxellis]¹.

Hosii oratio ad Caesarem.

(*Gratiis pro confirmatione pactorum actis petit nomine sui Regis, ut decretum proscriptionis Ducis Prussiae rescindatur, Gedanen. autem et Elbingen. pro subiectis Imperio ne habeantur; tum de pace inter Galliae et Angliae Reges reducenda consultat.*)

Ago Sacrae Mti. V. gratias, quod quae Sermi. Regis et Dni. mei verbis a me petita sunt de veteribus pactis confirmandis et renovandis, in iis facilem et benignam se praebuerit. Etsi enim testes eius rei litterae mihi nondum datae sunt, quoniam tamen S. Mtas. V. se daturam promisit, pro eo habeo ac si iam eas manibus tenerem: adeo certum est et indubitatum apud me, quod verbo pollicetur, id eam esse re praestaturam. Nunc hoc fundamento posito, — quod firmum, fixum stabile ac utriusque Regnis et ditionibus felix, faustum et fortunatum Deus esse velit! — facile superstrui iam deinceps cetera possunt, quae cum ad retinendam stabiliendamque amicitiam, tum ad ea omnia submovenda, quae cursum illius interrumpere quandoque possent, pertinere videbuntur.

Tenet proculdubio memoria S. Mtas. V., quid illud fuerit, de quo toties per Oratores suos divus parens Sermi. Regis mei questus est. Qui se a iudicibus Imperialis Camerae S. Mtis. V. gravi iniuria affectum esse interpretabatur, quod ii Principem, in quem iuris nihil haberent, Regibus et Regno Poloniae subiectum, in ius primum vocaverunt, deinde, cum ne sisteret se coram non suis iudicibus a Divo Rege prohibitus fuisset, eum decreto suo proscripserunt: quem ne in ius quidem vocandi, multo minus ferendae contra eum^a sententiae potestatem ullam

a) illum

habuerunt. Est is Illustris Princeps Dnus. Albertus, Marchio Brandenburgensis, in Prussia Dux, idem et frater amittinus et cliens sive vasallus Sermi. Regis mei. Graviter tulit factum hoc illorum^a divus ille Rex, sed et Sermo. filio huic, qui nunc ad eiusdem Regni sedet gubernacula, non potest id non esse comprimis molestum. Neque enim ignorat S. Mtis. V. manifesti iuris esse, quod actor forum rei sequi debet^b: quo et utuntur mortales passim omnes et ut esset eius usus inter Regiae Rom. Mtis. et Sermi. Regis mei subditos, in eo foedere, quod nunc per utramque Mtem. initum est, disertis verbis cautum est. Nam cum in veteribus pactis obscurius id scriptum videretur iis verbis, quod nemo debeat ipse sibi ius dicere, multo minus autem via facti quicquam attentare contra subditum alterius, R. Roman. Mtis. id ita declarandum esse putavit, ut in quocunque tandem actionis genere pars agens forum rei sequeretur. Cum itaque S. Mtis. V. et ad veterum pactorum confirmationem renovationemque et ad eorum declarationem per fraternam Regiam Rom. Mtem. de assensu Sermi. Regis mei factam pro se quoque benigne assentiri et^c quae pacta sunt per fraternam Mtem., ea approbare atque inviolata^d se observaturam promittere dignata sit: petit Sermus. Rex et Dnus. meus, ut in executionem id poni iubeat, quod et recepti iuris est et observari se curaturam S. Mtis. V. fidem suam obstrinxit. Nam quod Imperio^e terrae Prussiae subiectae non sint quodque cum ipse Ill. Dnus. Albertus Marchio tum qui ante eum terras Prussiae moderabantur, in fide et clientela Poloniae Regum fuerunt, manifestius est quam ut dubitare de eo quisquam possit aut debeat. Multae fuerunt Poloniae Regibus cum iis, qui se Magistros Ordinis cuiusdam profitebantur, gravissimis de rebus actiones et controversiae: nunquam coram Imperatoribus aut Regibus Romanorum tanquam ordinariis iudicibus ulla causa fuit agitata; quod Ordo, cum causam diceret, soli Sedi Apostolicae Prussiae terras immediate subiectas esse fateretur, nulla prorsus Imperii Romani mentione facta, ut ex propria ipsorum^f confessione, qua crebrius usi sunt^g, abunde constare queat^h Prussiae terras Imperio subiectas fuisse nunquamⁱ. Quoniam vero in confesso est Ordinem istum quondam Regum et Principum Poloniae beneficio et sociis eorum armis adiutum Prussiae terrarum esse potitum, vel ea res documento esse potest, quod non in aliorum fide fuerint et esse debuerint, quam per quos ad possessionem terrarum istarum pervenerunt.

Sed nihil est necesse rem altius repetere ac vetera illa commemorare: docet hoc abunde perpetua pax et transactio inter avum Sermi. Regis mei divum Cazimirum. Regem et Magistrum quondam Ordinis Ludovicum ante annos octoginta et amplius de fratrum consensu facta², cui praefuit legatus Apostolicus Rudolphus Laventinus Episcopus a Paulo II Pontifice Maximo missus, cuius auctoritate pax illa fuit conciliata. Quam et maiores V. S. Mtis., divus Fridericus proavus et divus Maximilianus avus, usque adeo non improbaverunt, ut ille auctor fuerit Magistris, quo iuxta transactionem iusiurandum praestarent Poloniae Regi tanquam supremo domino suo, quod etiam fecerunt; hic vero^k datis in eam rem litteris divo parenti Sermi. Regis mei inter alia promiserit „in verbo suo Caesareo — iis enim verbis utitur — sub fide boni, legalis et ingenui Principis“, quod non esset subtracturus Prussiae Magistrum et eius Ordinem ab iis, quae debent Regno et Regibus Poloniae; quae autem debeant, sub calcem litterarum clarius indicans: „Non inhi-

a) eorum b) quod m. iuris est, actorem f. rei sequi debere. c) *deest* d) inviolate e) Romano f) sicut ex p. ipsius Ordinis g) non semel usus est h) potest i) Prussiae — nunquam *desunt* k) autem

mus (inquit) nec subtrahemus Magistrum Ordinis eiusque Ordinem a praestando iuramento, quod debet suae Serenitati et Regno Poloniae, et quae predecessores eius Magistri faciebant, neque auxilium neque consilium illi praestabimus in damnum et detrimentum suae Serenitatis et Regni sui^a 3. Quid esse potest iis verbis planius? aut quibus aliis ostendi possit manifestius Prussiae terras et earum moderatores Regibus et Regno Poloniae subiectas fuisse et esse? Fatetur hoc ille ipse, qui nunc praest; fassi sunt, qui ante eum vel in primo ingressu in eas Ordinis vel iam inde ab octoginta et amplius annis easdem terras gubernabant. Neque vero privatorum aliquorum, sed Sanctae sedis Apostolicae auctoritate perfectum est, ut^a in hunc statum res rediret, in quo fuit etiam ab initio. Huc accessit ex superabundanti avi quoque S. Mtis. V.^b approbatio; qui quae promisit verbo suo Caesareo, non pro se magis quam pro V. S. Mte. promisit. Sic enim in iisdem litteris scriptum legitur: „Promittentes pro nobis atque Ill. nepotibus, Regnis et dominiis nostris“.

Quamobrem cum hoc ita sit clarum et manifestum, ut ne solis quidem lumen clarius esse videatur, Prussiae terras et earum moderatores Regibus et Regno Poloniae subiectas esse et fuisse, quibus et voluntate sua et Sanctae sedis Apostolicae decreto, quod praestare tenentur, fideliter iusiurandum toties iam inde a multis annis^c praestiterunt, quod ratum etiam habuisse constat maximos illos Imperatores divum^d Fridericum proavum et divum^e Maximilianum avum S. Mtis. V.: etiam atque etiam maiorem in modum petit Sermus. Rex et Dnus. meus, quod contra omnem iuris formam a iudicibus Imperialis Camerae suae de vasallo Principe Mtis. illius factum esse videt, id irritum, inane ac prorsus nullum^f esse iubeat, decretum a non suis iudicibus latum rescindat, Illm. Dnum. Albertum Marchionem Brandenburg. in Prussia Ducem a proscriptionis poena liberum et absolutum esse velit, quodque communis iuris est, eo frui et gaudere Sermum. Regem meum permittat; ut qui non praeter voluntatem S. Mtis. V. more maiorum suorum et est et esse se lubens fatetur Sermo. Regi meo subiectum, is ne alibi conveniatur quam coram eo, in cuius tanquam supremi domini sui se potestate esse confitetur. Existimat aliquis habere se, de quo merito possit Illis. Dni. Alberti Marchionis nomen deferre: coram Sermo. Rege meo diem illi dicat, ibi actionem intendat, ibi reum peragat; quod non suo loco frustra quaerit, id apud suum et proprium eius causae iudicem multo minore negotio consequetur. Detur Sermo. Regi meo cognoscendae causae locus: faciet libenter, ut quod iuris fuerit statuatur^g talemque se iudicem praestabit, neutram ut in partem propensior, sed solius veritatis et iustitiae studiosa(!)^h fuisse ab omnibus cognoscatur.

Haec est Sermi. Regis et Dni. mei de Ill. domino Alberto Marchione Brandenburg. petitio. Quae cum iuri sit et aequitati consentanea, cum non aliud postuletur quam ad quod faciendum cumⁱ pactis et foederibus nuper adeo firmatis tum^k divi Maximiliani avi sui promisso litteris consignato S. Mtis. V. obstricta est, iterum atque iterum oro atque obsecro S. Mtem. V., ut pro insigni sua iustitiae et aequitatis laude, quae passim ab omnibus praedicatur, ad hanc Sermi. Regis et Dni. mei petitionem^l clementer assentiri dignetur.

a) octoginta iis et amplius annis b) confessio et quaedam c) *pro*: iam — annis *legitur*: tam longo tempore d) *pro*: maximos — divum, *tantum*: divos e) *deest* f) ut g) decernat h) studiosus i) *pro*: ad — cum *legitur*: quod et communi iure et k) et l) postulationem

Est et aliud, quo non minus graviter afficitur Sermus. Rex et Dnus. meus, de quo et ipso crebro per legatos suos Divus parens olim illius^a questus est: quod subinde nomine S. Mtis. V., proculdubio praeter scientiam illius et voluntatem, ad Gedanenses et Elbingenses^b, qui sunt Sermo. Regi meo subiecti, litterae scribuntur, quibus pecunia illis imperatur, minae etiam intentantur ni imperata fecerint^c, dies dicitur, multae irrogantur, denique haud aliter cum illis agitur, quam si Romano Imperio subiecti essent. Cum illi sicut ab initio in Regni corpore fuerunt, ita nunc quoque non alium quam Poloniae Regem superiorem dominum agnoscunt. Etsi enim^d temporum iniuria divulsi aliquando fuerunt^e, eo tamen^f unde divulsi erant ante centum prope annos ad Regni Poloniae^g corpus redierunt, approbante id per legatum suum Paulo II Pontifice Maximo. Quod etiam divus^h avus S. Mtis. V. Maximilianus Imperator adeo ratum habuit, ut in iisdem litteris, quarum paulo ante mentionem feci, facturum se promiserit, ut prohiberet, ne iudicium Imperialis Camerae quovis modo eas civitates infestaret neque iudicium ullum contra eas ab eadem Imperiali Camera deinceps instrui et fieri permetteret. Quod cum et ipsum aequè pro S. Mte. V. atque pro se ipso promiserit, petit ad eundem modum Sermus. Rex meus, ut memor eius, quod ab avo promissum est, vel pietatis ergo, quam illi defuncto S. Mtis. V. debet, eiusⁱ generis litteras scribi deinceps prohibeat, ne quid sibi iuris in eas terras Imperium Romanum vendicet, quae sicut initio ita et nunc^k ad Regni Poloniae corpus pertinent illique soli sunt subiectae.

Atque haec quidem de iis, quae propius ad Sermum. Regem meum pertinere videntur. Quoniam vero homo cum sit, humani nihil alienum a se esse putat: magnum ex eo dolorem capit Mtis. eius, quod quamvis longiore a se locorum intervallo disiunctos, eiusdem tamen fidei societate coniunctos duos praepotentes Reges, quorum alter Galliis alter Angliae imperat, infestis armis inter se concurrere et magna populi Christiani clade bellum gerere intellexit. Non desunt, qui Mtem. eius hortentur, ut divi sui parentis exemplo, qui pacis inter Christianos Principes conciliandae fuit studiosissimus, dissidentes inter se Reges istos in gratiam reducere conetur; atque aliquam eius rei perficiendae spem ostendunt, si una cum Sermo. Dno. Daniae Rege in pacificationem hanc interponere se velit. Sermus. Rex et Dnus. meus pium id quidem et Christiano Rege comprimis esse dignum intelligit; sed aequum tamen esse putat, ut V. S. Mtis., in cuius quasi conspectu bellum hoc geritur, auctoritate id fiat potius, cuius et aetati et dignitati deferendum hoc esse censet. Quod si vero causa subest aliqua, quamobrem hanc sibi provinciam sumendam esse S. Mtis. V. non existimat, non est quidem aliena voluntate Sermus. Rex et Dnus.^l meus ad id faciendum^m, quod a se postulatur; verum nihil tamen ea de re statuere velit, nisi de consilio et voluntate S. Mtis. V., quod illam consilium impartire sibi cupitⁿ. Nam cum eodem loco S. Mtem. V. habeat, quo divum parentem olim suum^o neque minore sit erga illam studio et observantia, illius consilio et voluntati tum in iis, tum in quibuscunque rebus aliis libenter obtemperabit.

a) Maiestatis eius b) Elbingum c) faciant d) Cum illi non alium superiorem dominum agnoscant, quam Regem Poloniae, quando et ab initio in Regni Poloniae corpore fuerunt. Postea-quam vero e) ab eo aliquandiu fuissent f) *deest* g) eiusdem Regni h) *deest* i) huius k) nunc quoque l) *deest* m) ab eo praestando n) *pro*: quod — cupit, *leg.*: a qua sibi consilium dari petit. o) atque eadem omnia ab illa exspectat.

B. Ossolin. MS. 153 f. 56 — 59, comment. scriptus manu secret. Hosii, inscriptus vero manu Cromeri: „Oratio ad Caesarem“. Rescii manu additum: „eadem fere omnia habentur in relatione superiori“ (nam in MS. 153 Hosii relationis, N. 377, pars altera hanc orationem praecedat).

B. Kornicen. MS. II 126 f. 417 — 424 N. 107, apograph., in fine alia (forsan Stan. Górski) manu inscrip.: „ad Caes. oratio Culmen. Epi. Hosii valedicentis 1549 vel 1550“; verba: „vel 1550“ deleta sunt.

MS. Ossol. secuti varias lectiones MS. Kor. in adnotat. posuimus.

¹ In epist. sua ad fratrem Ferdinandum d. d. 10 Novembr., Druffel I p. 302, Caesar haec sibi „il y a deux jours passés“ ab Oratore Regis Poloniae dicta esse nuntiat, cum omnia, quae secum ab Hosio tractata sint, describat. ² Thorunii a. 1466, d. 19 Octobr., Dogiel IV, 163. ³ Dogiel I 175.

364. Novembris 17 Bruxellis.

Hosius Cromero.

(*Se cito reditum sperare; neque litteras Roma neque nuntium, num possessio Episcopatus iam adita sit, se recepisse; apud Caesarem nihil se sine expressa voluntate Regis sui concludere voluisse.*)

S. Rescripsit mihi iam Regia Roman. Mtas.¹, et quidem eadem, ut arbitror, hora, qua meas² accepit; neque enim tanta est ibi cunctatio, quanta apud vos, ubi ne post quinquaginta quidem dies vel verbum unum rescribitur. Iam hae septimae sunt meae: Regia Roman. Mtas. ad primas vel unas potius statim respondit. Nihil erit iam, quod impedire possit, quominus, si Deus volet, videre vos ineunte hoc anno iubilaei liceat; nisi forte, quod tibi usu venit, me quoque redire ad hanc Aulam de medio cursu iubeatis. Quod si factum sit, da quoque operam, ut de pecunia mihi provideatur. Sed etiam si redire iussus non fuero, tamen aut Augustae aut Viennae si mihi numeratum aliquid non fuerit, unde me sustentare queam, non habebo. Sit tibi curae quaeso. Ex Urbe ne littera quidem hactenus mihi reddita est, quod mirari satis nequeo. Neque scio adhuc, quantum pecuniae sit a Fuggaris acceptum. Sed neque de possessione, num iam adita sit meo nomine, quisquam scribit. Hic initia mihi dura fuerunt: sed eo statu iam sunt res, ut satisfactum vobis iri sperem. Vos voluistis per me fieri omnia, ego contra per vos isthic concludi malui: itaque et de pactis nihil statui, sed exemplum ad vos misi, ut vos statueretis; et ut consentiret Sermus. Rex noster in unum et solum arbitrum³ Sermum. Roman. Regem promittere nolui, sed integrum hoc illius Mti. ut relinqueretur, obtinui. Vos iam isthic ea de re, quod vobis visum fuerit, statuite, nam a me nihil est constitutum: si voletis adiungere alium aliquem ad Sermum. D. Roman. Regem, erit id vobis liberum. Bene vale. Bruxellis XV Calend. Decembr.

B. Jagell. MS. 60 f. 1225, chirograph.

¹ N. 362.

² N. 361.

³ In causa Prussiae cum Magistro Ordinis componenda.

365. Novembris 28 Bruxellis.

Hosius Alberto Duci Prussiae.

(*Se suspensionem banni ad sex menses tantum obtinuisse.*)

Quemadmodum hic res acta sit per me et quid responsi acceperim, scripsi antea Illmae. Dni. V. Ostensa mihi fuit spes suspensum iri bannum ad spatium

unius anni, sed non data est suspensio praeterquam ad sex menses: longiorem obtinere non potui. Quam se libenter daturam fuisse Caes. Mtas. dixit, sed cum extra terras Imperii sit, non relata re ad ordines negabat id sibi facere licere. Itaque ad Regiam Roman. Mtem. Viennam hinc proficiscor ad ea, quae reliqua sunt, exequenda. Si quid potuissem amplius Ill. Dnis. V. causa, pro eo ut debeo fecissem lubens, cuius me gratiae commendo ac Deum precor etc. Bruxellis XXVIII Novembris.

Arch. reg. Regiomont., archetyp.

366. Decembris 15 Bruxellis.

Hosius Sigismundo Augusto Regi.

(Quare de negotio Barensi, v. N. 359, nihil cum Caesare egerit; quae cum Caesari valediceret de causa Prussica dixerit; mittantur sibi Viennam mandata et litterae pactorum; munera a Caesare accepta „in sumptum se collaturum.“)

Subiectissimam perpetuae servitutis et orationum meorum commendationem. Quibus de rebus per Paululum¹ ad me scribere S. Mtas. V. dignata est², de iis egi cum Rmo. D. Atrebatense. Negat is, se quidem sciente quicquam hic de *Ducatu Barensi* actum esse, verum se tamen indagaturum diligentius meque certiorum redditurum. Si nihil erit, non video, quid obstet, quominus hinc semota quavis cunctatione discedam: ridendum enim me propinarem si cum *Caes. Mte.* de rebus agerem non certis. Credo omnino, ut aliis litteris scripsi, terrores de industria iactos esse. — Iam eram omnino discessurus et currum praemiseram, nisi ea ipsa hora, qua fui equum conscensurus, venissent a Paululo ad me litterae, quibus nova se mandata ferre scripserat.

Porro quid a me confectum hic sit, scripsi antea: nam singulis diebus Dominicis Pragae litteras ad S. Mtem. V. perferendas misi, praeter duas, quae praecesserunt, Adventus Dominicas, quod ipse advenire cogitabam. Verum illud non scripsi: cum venissem ad valedicendum Caes. Mti., prius illi me rationem exposuisse eorum, quae hic acta essent per me, quam valedicerem. Dixi itaque, me fuisse missum a S. Mte. V. de veteribus pactis et foederibus confirmandis et renovandis: quod negotium ita confectum esse, ut in eo facile acquiescam; quo nomine iterum egi gratias S. Mti. illius. Dixi deinde, S. Mtem. V. non satis existimasse, si confirmarentur et renovarentur vetera pacta, sed cum solidam cum S. Mte. Caes. et sempiternam sibi amicitiam esse vellet, e re fore putasse, ut etiam semina quaevis, quae fieri possent aliquando, offensionis radicitus extirparentur. Quoniam vero semen huius generis esset bannum istud contra Ill. D. Ducem Prussiae, petivisse per me S. Mtem. V., ut abrogaretur; simul illud detulisse, quod ius dicere parata sit, si quis vasallum hunc eius iudicio convenire vellet. Ventum esse postea ad tractatus cum Rmo. D. Atrebatensi: contendisse illum, quod Ill. D. Dux Imperio sit subiectus atque ita iure contra eum tanquam contumacem sententiam esse latam; neque fas esse, quisquam ut alius causam hanc cognoscat, quam cui semel in Comitibus Imperii cognoscenda vel componenda potius fuit commissae, Regia Roman. Mtas., ad quam litteras etiam commissionis fraterna Mtas. miserit³. Me vero respondisse: graviorem etiam accidisse S. Mti. V. commissionem hanc, quam quod ante complures annos Ill. D. Dux citatus fuit; quod S. Mtas. Caes.

Commissarium aliquem designandi contra S. Mtem. V. facultatem non habeat; deinde vero agi de eo, utrum Imperio an Regno Ill. D. Dux subiectus sit. Hic si non debet iudicis officio fungi S. Mtas. V., certe nec Imperatoria: neque enim idem et pars et iudex esse debet. Quare nec delegandi Mtas. eius facultatem habuit. Potuit pro sua parte, quem vellet, arbitrum designare, sed ita, ut integrum esset Vrae. quoque S. Mti. pro sua parte, quem vellet, nominare. Nihilominus ita me cum Rmo. D. Atrebatensi rem transegisse, ut mutatis plerisque locis in litteris ad Regiam Roman. Mtem. datis spes foret, ut amice causa D. Ducis transigeretur. Me enim certo scire, quod S. Mtas. V. non reiciat sive subterfugiat arbitrium Regiae Roman. Mtis.; utcunque illud affirmare non possim, quod in eius solius arbitrium sit consensura. Quare nihil iam fere fuisse reliquum, quam ut suspensio banni daretur, quo tuto suos mittere posset Ill. D. Dux: quam ego, quod esset causa ardua, in triennium dari petivi. Ceterum accepsisse me, ultra semestre dari non posset(!), quod quidem breve sit tempus admodum. Nam Ill. D. Ducem. longius a S. Mte. V. remotum esse; priusquam illi significetur et ille suam vicissim voluntatem explicet ac suos mittat, sex hos menses abituros. Itaque tam breve spatium suspensionis dare, esse quasi impedire, quominus res ad compositionem veniat. Quamobrem cupere me adhuc, ut in triennium suspensio daretur; sed feret tamen voluntas Caes. Mtis.; a qua per importunitatem aliquid extorquere nollem, illud tamen peterem, si forte, quod ego nescio, S. Mtas. V. propter hanc temporis brevitatem, in arbitrium Regiae Roman. Mtis. non consentiret, ne moleste ferret S. Caes. Mtas. Facturam enim nihilominus omnia sedulo S. Mtem. V., quae ad amicitiam cum illius S. Mte. retinendam pertinerent, ac inviolate pacta observaturam. Sed si quis contra vasallum S. Mtis. V. arma movere vellet, non licere S. Mti. V. nisi armis eum defendere. Petere me, si quid, quod Deus omen obruat, eiusmodi accideret, ne S. Mtas. Caes. pactis derogatum esse aliquid interpretaretur. Quae postulare quidem, ut ne permetteret Mtas. eius subditum aliquem suum contra subditum V. Mtis. vi potius quam iure quicquam conari; sed si prohibere id Mtas. eius non posset, satisfactum iri S. Mti. V., si nullum ei Mtas. eius auxilium tulerit. Non licere Mti. V. nisi vim vi repellere, sed nihilominus colere semper velle Mtem. Caesaream parentis loco.

Respondit mihi D. Doctor Seldius⁴, copiose quidem, sed in hanc fere sententiam: Nihil magis cupere Caes. Mtem., quam quod in cunctis rebus desiderio V. S. Mtis. satisfaciat. Itaque libenter se suspensionem longiorem daturam fuisse, verum id in sua potestate positum non esse. Praeclusam enim esse viam in Comitibus Imperii: nam et semestre, quod dedisset, aegre se excusare posse apud Ordines Imperii. Ad quos cum venerit, tum sibi curae futurum omnino, ut in longius tempus dari suspensio queat.

Hoc responsum tuli. Et revera in eo responso, quod Magfco. D. Palatino Siradiensi⁵ datum est, disertis verbis scriptum habetur, quod neque abrogatio neque suspensio banni fieri debeat. Dixi ego coram Dno. Doctore Seldio: magis in rem id esse S. Mtis. V., quod ei suspensio quasi negata est; nam cum suspectum sit habere arbitrum, cuius interest id, de quo agitur, qualis est Regia Roman. Mtas., non defuturam S. Mti. V. causam honestam illius arbitrium non tam declinandi quam remorandi, quod iustum suspensionis tempus datum non sit. Perinde enim id esse, ac si quis Romae se sistere intra unum mensem iubeatur. Deinde fore S. Mtem. V. a nummis paratiorem et a rebus omnibus bello necessariis, ut-

cunque nihil sit per Dei gratiam, quod metuere debeamus. Me non putare, quod laboratura sit deinceps de suspensione S. Mtas. V.; si vult causam componi Magister, laboret ipse; S. Mtem. V. non renuere, sed neque tamen appetere compositionem, quod minus interest id possidentis. Me, quod tantopere laboraverim de suspensione, fecisse magis tanquam Dei, quam tanquam Regis hominis legatum, quod ex animo sublatam cupiebam omnem futurae aliquando offensionis materiam. Si qui sunt, qui nolunt, ego non modo nuntii Regii, verum et sacerdotis officio functus sum, cuius est officium Evangelium pacis propagare; quod factum est a me pro virili mea, cetera Deus videbit et providebit. — Cum D. Rmo. Atrebatensi paucis egi, quod valde fuerat occupatus: nihil aliud, quam ei brevibus valedixi. Plura scribam S. Mti. Vrae. per Paululum. Deum precor, ut illam diu servet incolumem et felicem. Cuius me gratiae clementiaeque Regiae qua summa possum animi mei submissione diligenter commendo. Bruxellis XVIII Calendas Ianuarias.

Si volet mihi S. Mtas. V. dare mandata aliqua ad Reg. Roman. Mtem. de isto arbitrio seu compositione, mittat Viennam ad D. Niemczkowski⁶ litteras, ut eas ipse mihi reddat. Habui autem litteras a Dno. Genger⁷, quarum exemplum S. Mti. V. mitto. Ex iis cognoscet, quod nihil iam erit in mora. Nam et Rmus. D. Atrebatensis mihi dixit, quod allatae sunt huc litterae pactorum a R. Roman. Mte., cum signo appenso manu Mtis. eius subscriptae, seque missurum ad Mtem. eius Imperatoriae quoque Mtis. litteras promisit. Illud erit providendum, ut cum, Deo bene iuvante, Viennam venero, Vrae. quoque S. Mtis. litteras apud D. Niemczkowski reperiam. Ceterum illud latere S. Mtem. V. nolo, posteaquam e Gandavo redii, allatam mihi fuisse expeditionem, praeterea octingentos coronatos. Dicebam ego me vereri, ne quid offenderem S. Mtem. V., si accepissem, cum ab illa mihi sit abunde de pecunia provisum. Respondit ille: sic dari consuevisse legatis. Itaque accepi, sed de ea pecunia, quam hic mihi rescribendam curavit S. Mtas. V., non plus mihi quam quadringentos numerari iussi. Nolo enim ex legatione mea quaestum facere: Caes. quoque Mtis. munus in sumptum conferam, etiamsi de meo plus certe quam mille iam expendi; probe duo milia cum expeditione.

B. Jagell. MS. 60 f. 901 chirograph., in quo nomen Hosii subscriptum abscissum est, in dor. manu Cromeri: „6 Ianuar.“

¹ Cf. N. 325 adn. 2. ² N. 359. ³ Dogiel IV, 327; cf. N. 352 adn. 4. ⁴ Cf. N. 358 adn. 6. ⁵ Stan. Łaski, Dogiel IV, 323 ⁶ Vid. N. 312 adn. 4. ⁷ Cf. N. 337 adn. 17.

367. Decembris 20 Bruxellis.

Hosius Cromero.

(De Archiepiscopi Rigensis nuntii querelis apud Caesarem; ad quaedam, quae a Cr. sibi de rebus Polonicis scripta sunt, respondet et de commento quodam, quod suam ad Caesarem orationem attinet, miratur; de Cromeri nominatione ad Canonicatum Varmien.; de Cochlaeo ad munus praedicationis vocando etc.)

S. Quae scripsisti de Marchionibus, mihi non parum sollicitudinis attulerunt. *Ducem Prussiae* hic agere quicquam non puto; est in magno odio.

... habere sibi mavult quam . . . ". De eo non est dubitandum. Fuit hic Archiepiscopi Rigensis ¹ nuntius², cuius num ego sum suffraganeus an alterius, nihil scribis: multum eo sum usus familiariter ^b. Is contra Rigenses instituerat actionem de spolio. Nam et Metropolitanam Ecclesiam illi gubernant expulso Capitulo, et bona pleraque possident. Exhibuit is mihi scriptum quoddam, quibus rationibus inire concordiam cum Archiepiscopo cupiebant. Velle se bona restituere, Archiepiscopum pro domino saeculari agnoscere, modo ut ne quam in eos iurisdictionem spiritualem exerceret; ipsi ut providerent de praedicatoribus et in Metropolitana et in aliis Ecclesiis; Canonici si vellent residere, se non prohibeburos, modo ne missas celebrari permitterent et civili iurisdictioni subessent. Commendaveram ego causam Archiepiscopi Dno. Atrebatensi, qui mihi prolixè pollicebatur se adfuturum, nisi quod priore loco cognosci oportere dicebat causam, quae esset propria Caesaris, quod conspiraverant cum rebellibus. Ea causa decisa hic est. Condemnati sunt sex millibus; Archiepiscopi causa commissa est Magistro Livoniensi³ et duobus Episcopis⁴, ut ipsi componerent; cum tamen nihil ea esse poterit magis expeditum, quandoquidem spoliatum ante omnia restitui oportere iuris est manifestissimi, spoliū autem ipsi Rigenses fatebantur. Sic fieri potest, ut aliquid eorum cogitetur, quae tu scripsisti. Quilibet pro se in curia Regis. Poterat a me tractari nonnihil in reditu de^c: sed quando nihil mandatur, nihil est quod laborem.

De testatis inimicitiis nihil fore spero. Ingenium hominis novi terret. Non est hoc novum. De conflagratione⁵ doleo, etsi sacra tuguria disiecta esse gaudeo. Sed utinam vobis tantum sit animi, ut quominus alia aedificentur obsistatis. Huc a quodam scriptum est, quod a fratre nostri Episcopi⁶ incendium sit ortum, quodque turpiter se dederit *Regi*. Utinam Discordiam⁷ Gallinae sequantur; maior esset spes concordiae. Non parum ex eo consolationis accepi, quod illum catholicum esse scribis. Opus autem foret nos diligentius Deo servire, in hoc praesertim rerum statu. — De commento illo mirari satis non possum. Praesertim quod scribis ante septimanas aliquot. Vixdum enim a me fuit habita oratio, quam scripsi ineunte mense Septembri, habui extremis eiusdem mensis diebus⁸. Deinde nulli mortalium exemplum eius dedi; nam neque postulavit quisquam. Mira est hominum vanitas. Vellem illud nescio quid expressisses. — De amico meo quod scribis, videris acerbius cum eo agere. Mallem tractari blandius: in iis motibus praesertim. Et mandatum poenale quod non est missum illico ab Episcopo, recte factum arbitrōr. Prius enim alia sunt remedia tentanda. Fortassis alia via magis profecerit, si volet nervos intendere et si cordi ei negotium istud fuerit. — Video me non esse magnis molestiis cariturum, cum ad Episcopatum meum Deo bene iuvante venero; sed et de tua nominatione⁹ videtur adhuc immaturum. Nihil fuisset in mora periculi, cum praesertim priores alii nominationes habeant. Videor mihi certo scire minime benignum te responsum ab eo¹⁰ relaturum. Scis, quam sit odio quodam Vatiniano in gentem nostram¹¹; putabit hoc agi, ut sui¹² excludantur. Porro mihi non parum ea res turbare adferet; prius motus illos tranquillatos oportuit; praesente me rebusque iam pacatis, minore id negotio confici potuisset. Sed me quid responderit facies certiore: aut nihil aut parum huma-

a) Ubi puncta posuimus, in MS. inveniuntur tres notae pro nominibus propriis, quae conicere nequimus. b) MS.: *familiariter*. c) Eadem nota, quae supra tertio loco posita est.

niter proculdubio. — Synodus ¹³ utinam feliciter vobis eveniret. De Cochleio consilium vestrum probō: verum vix adducetur, ut provinciam hanc tam duram suscipiat; deinde praedicatoris officio haud scio, an sit functus aliquando ¹⁴. — Comititia cuperem haberi, neque de consentiendo in . . . ^a quicquam statui, nisi re ad Consiliarios relata. Quod ad se nonnulli redeunt, gaudeo. Det Deus omnibus spiritum suum. — *Bonae Reginae* quid hic responsum sit, nescio: sed videtur esse non dissimile veri, sicut ex meis ad *Regiam Mtem.* cognosces ¹⁵. De *Duce Prussiae* dixit mihi Doctor Seldius ¹⁶ hoc ipsum, quod ducturus sit Brunsvicensem ¹⁷. Est verisimile. — De Brevi non tempori admones. Ceterum credibile non est, quam sit mihi ^b gratum, quod ita diligenter ad me scripseris de iis, quae isthic aguntur; deinceps ut idem facias quaeso. Bene vale. Bruxellis pridie divi Thomae. Tuus ex animo St. Hosius Epus. Culmensis confirmatus.

Quae tanquam secreta mihi scripsisti, non parum mihi sollicitudinis at/tu/lerunt. Quorsum enim attinebat, ut [ag]erem cum Caesare de iis, quae in illius potestate non sunt, nisi ut fabula essemus omnibus. Sed de his in aliis meis litteris ¹⁸, quae tibi legendae erunt, copiosius. Lactantius mihi remisit 30 aureos.

a) nota, quae verbum: „*coronationem*“ (scil. Barbarae Reginae) significare videtur. b) MS.: *migi* (!)

B. Jagell. MS. 60 f. 143, chirogrph., partim notis secret. scriptum.

¹ Guilelmi Marchionis Brandenb. ² Hieronymus de Kummerstadt, Canonicus Rigensis; vid. A. v. Richter, *Gesch. d. Ostseeprovinz.* I, 2, 302. ³ Ioanni von der Recke. ⁴ Tarbatiensi et Curonensi, vid. Richter, l. c. ⁵ Conflagrationem Arcis Cracov. a. 1549 putat, Orzechowski, *Ann.* 39. ⁶ De Stanislao Maciejowski, Castell. Lublinensi et Curiae Reginalis Magistro, proculdubio loquitur. ⁷ Cf. N. 325 adn. 6. ⁸ De sua ad Caesarem oratione, N. 356, procul ullo dubio loquitur. ⁹ Ad Canonicatum Varmiensem, vid. Eichhorn, *M. Cromer*, p. 24. ¹⁰ Episcopum Varmiensem T. Giese putare videtur. ¹¹ sc. in Polonos. ¹² Gedanenses. ¹³ Dioecesis Cracov., de qua convocanda Maciejowski Capitulum ineunte Octobri consultavit, *Acta Cap. Crac.* ¹⁴ Videtur Maciejowski (aut Capitulum Cracov.) Ioanni Cochlaeo iam seni, qui hoc tempore Canonicus Vratislaviensis erat, cf. Otto, *I. Cochlaeus der Humanist*, (Vratisl. 1874) p. 186, munus praedicatoris in eccl. Cracov. conferre voluisse. ¹⁵ Vid. N. 366. ¹⁶ Cf. N. 358 adn. 6. ¹⁷ Cf. N. 359 adn. 3. ¹⁸ i. e. ad Regem, N. 366.

1550.

368. Ianuarii 18 Cracoviae.

Cromerus Hosio.

(De legatione A. Czarnkowski ad Regem Roman, quam ipse (scil. Cromerus) obire noluerit; proceres ad Regem venire; de peste in Prussia; de valetudine Cancellarii.)

Rme. et observandissime mi Dne. Studium et observantiam meam sedulam officiose in primis tibi defero.

Mirum est Paululum ¹ nondum advenisse. Rumor quidem hic sparsus fuit, eum in itinere ad te proficiscentem fuisse mortuum, sed eum rumorem litterae tuae ante unum mensem datae coaruerunt ². Fuit paucis his diebus apud S. Regem Roman. Andreas Czarncovius ³ a Rege nostro cum aliis quibusdam de rebus missus, tum ut de foederibus istis non modo ad reditum tuum ad nos, verum etiam ad Comititia usque deliberare liceret. Nec difficulter impetravit, quod petebat. Sic vides, quo consilia nostra recidant. Me quidem horum pudet, te etiam

pigere debbit. Sed curabitur, ut mittatur tamen ad te diploma⁴ paucis diebus. Veniat modo Paululus; ibi tunc plura tibi scribam. — Scripsi nunnulla per Czarn-covium, maxime de privatis tuis rebus. Quae litterae an ad te pervenerint, nescio. Mihi eo proficiscendum fuit, sed habui excusationem unam atque alteram; facile autem et Rmus. Dnus.⁵ me adiuvit, eo quod nollet me abesse a Synodo⁶. Cuius eventus adhuc idem est, qui superiorum, et quidem non sine invidia Samuelis. Palatinus Cracoviensis⁷ fuit apud Regem Nepolomiciae una cum Sandomiriensi⁸ et iterum hic paucos dies. Sed iam recessit. Archiepiscopus⁹ vero cras aut perendie venturus esse dicitur; quid acturus, nescio. Duci Prussiae sponsa iam adducitur Ducis Brunsvicensis filia¹⁰. Pestis paucos Picardos¹¹ in ditioe eius reliquisse dicitur. Gdani duos coryphaeos haereseos periisse Episcopus Varmiensis¹² scripsit. Elbingo ipse ope Regia ecclesiasten trium viventium uxorum maritum expulit. Grassari autem ibi adhuc acerbe pestis fertur denuo, cum alibi remiserit. — A Curtio¹³ iam aliquamdiu litteras non accepi. Scripsi autem ei, ut quantum potest pecuniae huc afferat, vel certe mittat in adventum tuum. — Rmus. Dnus. noster periculose nuper aegrotavit, sed iam recte valet. Acceperam ante periculosum ei fore Ianuarium aut Februarium, sed iam credo defunctum esse eo periculo. Vale et ad nos festina. Crac. 18 Ian. 1550. Qui annus pariterque multi deinceps ut tibi prosperi decurrant, opto. Tui observantissimus M. Cromerus.

B. Jagell. MS. 28 f. 378, chirogrph., partim notis secret. scriptum.

¹ Cf. N. 325 adn. 2. ² N. 366. ³ Vid. N. 213; de hac legatione eius cf. Szujski, Script. rer. Pol. I, 288. ⁴ Cf. N. 366. ⁵ Maciejowski. ⁶ Dioecesa-na Cracov., cf. N. 367. ⁷ Petrus Kmita. ⁸ Ioanne Tęczyński. ⁹ Nicol. Dzierzgowski. ¹⁰ Vid. N. 359 adn. 3. ¹¹ i. e. fratres Bohemicos, vid. N. 321 adn. 3. ¹² T. Giese. ¹³ Vid. N. 300 adn. 3.

369. Februarii 4 Cracoviae.

Sigismundus Augustus Rex Hosio.

(Petat a Rege Roman., ut eius et Caesaris Oratores ad Comitia Regni mittantur.)

Renuntiavit nobis nuper Venbls. Andreas Czarnkowski a Sermo. Rege Romanorum inter alia, non dissuadere eius Mtem., ut Comitia Regni hoc tempore instituamus, si quidem ea vulgo et a proceribus expetantur; quo magis autem cum dignitate nostra ea peragantur, velle Mtem. eius Oratores suos, viros primarios, sub ipsum tempus Comitiorum ad nos mittere, qui ex arbitrio et praescripto nostro cuncta agant; et a *Caes. Mte.* impetraturam esse, ut idem et ipsa faciat. Huius igitur utriusque promissi Mtem. eius Ptas. V. admonebit contendetque maiorem in modum, ut in utroque studium eius Mtis. nobis ne desit veniantque utrinque Oratores, qui nos visant, foedera et necessitudines commo-rent et ad omnem usum nostrum studia, consilium et auxilium Sermorum. fratrum publice nobis deferant et, si quid erit opus praeterea, ex praescripto nostro agant, habentes plena et luculenta mandata suorum Principum. Sub finem Aprilis vel initium Mai certe indicere Comitia cogitamus, tametsi adhuc Consiliariorum nostrorum

responsa tam de tempore quam de loco expectamus. Bene valeat Ptas. V. Cracov. 4 die Februarii. — Ex commissione S. Regiae Mtis.

B. Jagell. MS. 1131, 2, N. 55, archetyp. totum fere notis secret. scriptum, quas legit et edidit I. Łepkowski, l. c. (vid. N. 359).

370. [medio vel exeunte mense Februario Vindobonae.]

„Summa eorum, quae petita sunt

a S. Mte. Regia Roman. etc. nomine Regiae Poloniae Mtis.“ (per Hosium.)

(*Regem Polon. petere, ut litterae foederis sibi a Rege Roman. dentur, per alias vero de processu iudiciario ante Comitia non observando caveatur; assentiri, ut Rex Roman. unicus arbiter causam Prussiae componat; petere, ut conventus de damnis et iniuriis disceptandis fiat post Comitia.*)

Primo litteras a S. R. Rom. Mte. dari sibi petit Orator eadem forma, qua dedit ipse, conscriptas, manu S. Mtis. Regiae subscriptas cum sigillo eius appenso.

Quoniam vero periculum est, ne per processum hunc iudicarium pactorum litteris insertum patriis legibus derogatum aliquid videri possit, petit, ut Sacra Mtas. Regia litteras alias dare velit, quibus caveat R. Poloniae Mti., quod ad processum hunc observandum in Regno suo minime obstricta esse debeat, nisi prius in iis, quae instant, Regni Comitii aliquid de eo statuatur. Promittit autem R. Poloniae Mtas. omnem se operam suam navaturam auctoritatemque suam Regiam interposituram, ut ad processum hunc cuncti Regni ordines assentiantur: quod etiam facile se perfecturam Deo bene iuvante confidit.

Assentitur deinde R. Poloniae Mtas., ut S. R. Roman. Mtas. arbitrium sive amicam tractationem et compositionem inter Magistrum Ordinis Theutonicorum et Ill. Dnum. Albertum seniore Marchionem Brandenburg. suscipiat atque tentet; non tanquam delegatus ab aliquo, sed summa voluntate R. Poloniae Mtis. arbiter electus. Duo tantum petit: primum, ne quid ea de re tractare R. Roman. Mtas. incipiat, priusquam Comitia, quae proxime instant in Regno Poloniae, peracta fuerint; deinde, ut Ill. Dni. Alberti Senioris Marchionis Brandenburg., cuius aliud negotium agi videtur, securitati prospiciat atque efficiat, ut proscriptionis decretum contra Illem. eius a iudicibus Camerae latum iustum in tempus aliquod suspendatur, quo et mandatarios suos mittere, si res ita postulaverit, et omni cura vacuus esse queat, ne quis in terras illius impressionem interea faciat; aliter enim de compositione hac recte tractari non posse.

Petit postremo, ut conventus sive cum Hungaris sive cum Silesiis, in quibus de damnis et iniuriis ultro citroque datis et acceptis disceptetur, ne prius institui velit, quam Comitia Regni Poloniae fuerint absoluta; quod ab illis Regni proceres et Consiliarios abesse fas non est.

a) D. *etiam*.

Arch. c. reg. Vindobon., Polonica, archetyp. manu Secretarii Hosii scriptum; eius pars media de causa Prussica typis expressa est in Dogieli Codice diplom. Reg. Pol. IV p. 326.

371. *[medio vel exeunte mense Februario, Vindobonae.]***Hosii scriptum Ferdinando Regi oblatum.***(Nomine Regis sui petit, ut mittantur Oratores ad Comitia, vid. N. 369.)*

Gratias agit S. Regiae Roman. Mti. Regiae Poloniae Mtas., quod Oratori nuper ad se misso paterne polliceri dignata est: quo magis cum dignitate R. Poloniae Mtis. Comitia peragantur, velle se suos Oratores viros primarios sub ipsum Comitiorum tempus mittere, qui ex arbitrio et praescripto eius Mtis. agant omnia, et ab Imper. fraterna Mte. impetraturam esse, ut idem et ipsa faciat. Cogitat itaque R. Poloniae Mtas. aut sub finem Aprilis aut ineunte mense Maio Comitia in Regno suo edicere, tametsi Consiliariorum adhuc suorum tam de tempore quam de loco responsum expectat. Quamobrem petit, ut providere velit Regia Rom. Mtas., quo non a se modo, verum et a fraterna S. Imper. Mte. Oratores veniant, qui Regiam Poloniae Mtem. utriusque Mtis. nomine visant, foedera et necessitudines commorent et ad omnem usum illius Mtis. studia, consilia et auxilia sua deferant et si quid erit opus praeterea, ex praescripto R. Poloniae Mtis. agant, habentes plena et luculenta mandata ab utraque S. Imper. et Regia Mte.

Arch. c. r. Vindobon., Polonica, archetyp. manu Hosii scriptum et sigillo eius obsignatum, sed non subscriptum; in dorso: „Secretius agenda“.

372. *[medio vel exeunte mense Februario.]***Responsum Ferdinandi Regis Hosio.**

„Sacrae Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. Regiae Mtis. responsum Rmo. Dno. Epo. Culmensi, Sermi. Regis Poloniae etc. Oratori, ad ea datum, quae Regis sui nomine ab eius Mte. per eum petita fuerunt“ (vid. N. 370).

(Petitioni de litteris foederis annuit, item de processu iudiciario, qua de re tamen litteris opus non esse putat; de causa Prussiae nihil se nesciente Imperatore agere posse.)

Et in primis Roman. R. Mtas. annuit dare ei litteras eadem forma, qua Mtas. sua a Sermo. Rege Poloniae accepit, conscriptas, manu propria subscriptas et sigillo roboratas unacum litteris confirmationis S. Caes. Mtis., optans, ut quae conclusa sunt, a Deo Optimo Maximo felicem progressum et effectum consequantur.

Quod vero Rmus. D. Orator petiit sibi a Roman. R. Mte. alias litteras dari, quibus Sermo. Regi Poloniae caveretur, quod Sertas. eius ad processum iudicarium, qui litteris pactorum insertus est, observandum in Regno suo minime obstricta esse deberet, nisi prius aliquid de eo in proximis futuris Regni sui Poloniae Comitibus statueretur, Roman. R. Mtas. respondet: Sermum. Regem. Poloniae aliquot diebus elapsis per nuntium suum, Rdum. Dnum. Andream Czarnkowsky, Praepositum Gnesnen. et Scholasticum Cracovien., a Mte. eius petiisse, ut quoniam ea, quae Pragae de huiusmodi foederibus acta et tractata fuerunt, omnium ordinum Regni Poloniae assensu approbari oporteret, Roman. R. Mtas. tantum temporis et spatii sibi indulgeret, quantum ad Consiliarios et ordines Regni sui convocandos

et ad consultandum cum eis de hac re tota sufficere possit; et Regiam. Mtem. suam pro paterno suo erga Sermum. Regem Poloniae amore huiusmodi petitioni libenter acquievisse, prout idem Dnus. Andreas Czarnkowsky tunc responsum accepit. Itaque nunc transmissis iam Mti. suae Regiae a Sermo. Rege Poloniae litteris suis, habita Mtis. Caesareae confirmatione et denique omnibus utrinque confectis et expeditis, videtur grave Mti. suae Regiae atque adeo ipsis tractatibus repugnare, ea quae semel conclusa sunt, rursus in disputationem revocare. Sed ne Regia Mtas. Sermo. Regi Poloniae nusquam non gratificetur, Mtas. sua contenta est, salva tamen et firma manente eorundem tractatum conclusionem, a processu hoc iudiciario tamdiu supersedere, donec proxima Regni Poloniae Comititia peragantur. Et cum Mtas. sua Regia huic promissioni suae haud destituta sit, non videtur Mti. suae Sermo. Regi Poloniae ullis hac de re litteris opus esse.

Quantum autem ad causam et controversiam de terris Prussiae attinet, in qua Rmus. Dnus. Orator ostendit Sermum. Regem Poloniae assentiri, ut Roman. R. Mtas. tractationem inter partes suscipiat et tentet, sed tanquam summa Sermi. Regis Poloniae voluntate in arbitrum et mediatorem electa: Sacra eius Regia Mtas. tenet memoria, cum proximis superioribus mensibus Sermi. Regis Poloniae responsum¹ super emanata Caesarea commissione² accepisset, se tunc perscripsisse illud ad Mtem. Caes.; fuisse enim in hanc ferme sententiam conscriptum, Sermum. Regem Poloniae grave sibi existimare vigore alicuius commissionis in tractationem huiusmodi consentire, alioqui se Mtem. Regiam pro arbitro non detrectaturum esse. Quamobrem tunc super his a Mte. Caes. Regia Mtas. nondum certam resolutionem habuerit, existimat sibi non licere quicquam in hac causa tractandum suscipere sine praescitu et assensu eiusdem Caes. Mtis., tanto minus, cum ipse Rmus. Dnus. Orator Regis sui nomine petat decreti proscriptionis suspensionem³. Quodsi autem Mtas. eius Regia cognoverit hanc Sermi. Regis Poloniae oblationem Caes. Mti. non improbari, Mtas. eius Regia non detrectabit accedente etiam Magistri Ordinis Theutonicorum pari voluntate id oneris suscipere, atque adeo ea, quae communi partium consensu electum arbitrum et compositorem decent, diligenter agere tractareque. Et si ad hoc antedictorum Comitiorum Regni Poloniae finem deveniendum (!) fuerit, Roman. R. Mtas. Sermo. Regi Poloniae, expectando scilicet priusquam agere quicquam incipiat dictorum Comitiorum finem, libenter gratificabitur.

Assentitur praeterea Roman. R. Mtas. iuxta petitionem praefati Rmi. Dni. Oratoris neque in Hungaria neque in Silesia conventus edicere, in quibus de damnis hinc inde datis et acceptis agendum sit, nisi prius dicta Regni Poloniae Comititia absoluta fuerint.

Arch. c. r. Vindobon., Polonica, commentar.; mediam partem (de causa Prussica) typis expressit Dogiel IV, 326.

¹ Dogiel IV, 328; Szujski, Script. rer. Polon. I, 288. ² Dogiel IV 327; Lanz, Korresp. K. V, II 626. ³ Huc referenda est Caroli V epist. ad Ferdin. d. 22 Martii, Druffel I N. 399, in qua scribit, proscriptionem Ducis Prussiae rescindi non posse, ne Magister Theutonicus offendantur, atque se tantum in suspensionem proscript. ad tempus quinque mensium consentire, quod hoc spatium usque ad proxima Comititia Imperii iam praeter'apsum fuerit.

373. [medio vel exeunte mense Februario].

Alterum responsum Ferdinandi Regis Hosio.

(Ad ea, quae secretius sunt acta, N. 371, respondet, se missurum esse Oratores suos ad Comitia, modo de eorum die et loco certo edoceatur.)

Circa articulum, qui per Rmum. Dnum. Oratorem tanquam secretius agendus tractandusque separatim exhibitus est, nempe de mittendis a Roman. R. Mte. Oratoribus suis viris primariis ad Comitia per Sermum. Regem Poloniae in Regno suo edicenda et celebranda, necnon de facienda promotione apud S. Caes. Mtem., ut etiam illius Caes. Mtas. tales Oratores ad ipsa Comitia emandare dignaretur, quo utriusque Mtis. Oratorum praesentia Comitia ipsa tanto maiori cum Sermi. Regis Poloniae dignitate peragantur: S. Roman. R. Mtas. respondet se eorum, quae hac in re se facturum obtulit et Sermo. Regi Poloniae per ipsius nuntium Rmum. Dnum. Andream Czarnowsky Praepositum Gneznen. et Scholasticum Cracovien. proxime praeteritis diebus nuntiavit, bene memorem esse; et quemadmodum eandem oblationem nonnisi ex paterni animi affectu, quo Sermum. Regem Poloniae prosequitur, facere non dubitavit, ita etiam pari eademque propensione et voluntate executioni id ipsum demandare studebit. Cupit autem a Sermo. Rege Poloniae primo quoque tempore edoceri de loco et die certo celebrandorum dictorum Comitiorum, ut eo certius ea omnia, quae ad dictorum Oratorum expeditio- nem pertinere videbuntur, per se constituere et ordinare et apud praefatam Mtem. Caes. id ipsum promovere queat.

Arch. c. r. Vindobon., Polonica, comment.; in dorso: „Dno. Iordano Secretario regio“.

374. Martii 1 [Vindobonae].

Hosius Cromero.

(Ad quinque epist. Cromeri — unam tantum reperimus, N. 368 — respondens de variis rebus cum suis, praesertim suis impensis, tum aliorum agit; novum Papam electum nuntiat.)

S. — Officiale meum¹ diem suum obivisse tanto mihi molestius accidit, quanto maior est in Ecclesia mea talium virorum penuria, qualis ille fuit. Quod suam D. Simon² offert operam, est mihi valde gratum. Nisi quod metuo, ut illi pro dignitate provideri a me possit. Nam ex iis, quae misit ad me Curtius³, minores fructus esse video quam sperabam. Nam ne duo quidem millia florenorum annua ex omnibus proveniunt, nisi quid forte celatur. Videor non minus prope reliquisse quam acceperim; curis tantum, laboribus et sollicitudinibus non parum accessit. Si quid eiusmodi fecit Curtius, quod eum Palatinus⁴ insimulat, ferri nulla ratione potest; sed coram brevi, Deo bene iuvante, cognoscam ipse certius. — De Synodi successu nihil scripsisti postea, neque sermonem⁵ misisti. Sed ex posterioribus litteris, eventus illius qui fuerit, intellexi. Elbingo pulsum esse impurum illum gaudeo⁶. Quin et illud laetor, Rmo. nostro⁷ recte esse, quodque a periculoso morbo fuerit recreatus. Spero fore tanto diutius incolumem; opto quidem certe et Deum precor. Quod scribis D. Palatinum⁸ sexcentos Cracoviae curaturum, gratum est; nisi quod suis ille ad me litteris ne verbo quidem fecit mentionem, ac ne Ludo-

vicus⁹ quidem. Andreae casum hunc infelicem doleo. Frater eius mecum est, doctrina quidem inferior, sed qui non videtur ingenio cedere¹⁰. D. Decanum et Praepositum¹¹ rectius valere gaudeo, utrique commendari per te cupio. — Iter hoc magno mihi constitit. Nam ex eo tempore, quo Bruxellis exivi, ad eum usque diem, quo Viennam perveni, expendi 150 coronatos, 305 Renenses in auro et 400 Valenses. Quos Rosenberger Antverpiae numerari mihi curavit, sed ita ut meam fidem tantum sequeretur: neque Regiae Mtis. ullam in syngrapha mentionem fieri vellet. Itaque ut esset, unde 400 istos solverem, hic dari mihi postulabam 800, ut haberem, unde praeterea sumptum facerem: sed numerati mihi sunt 857 et 10 cruciferi, ita ut accepisse me faterer 1000 nostrates in moneta. Metuo, ne nimis magnam pecuniam expendisse videar; sed certe de meo insumpsi 1500 et amplius Vallenses ac 500 coronatos, auri praeterea nonnihil, nisi quod supersunt mihi adhuc 150 ex iis, qui missi Pragam fuerant. — Vellem quidem ego pro dominica Laetare¹² munus consecrationis accipere; sed si non licuerit, in aliud longius tempus differendum erit. — Pontificem iam habemus: Gallicarum quidem partium, sed qui plurimum commendatur a multis. Is est Ioannes Maria, Praenestinus Episcopus, Cardinalis de Monte; octava Februarii electus, Iulius tertius vocatus. Mitti illum gratulatum nollem. Quin et Nuntius Apostolicus¹³ egit hic mecum, ut mitteretur aliquis ex Aula. — Comitia Deum precor ut feliciter cedant. Si et Prussicis et Regni maioribus interesse oportebit, volandum erit, non equitandum. Et sum iam certe fessus; tum et sumptus unde faciam, nescio. In has angustias vestra me consilia deduxerunt. — De Stuncano (!)¹⁴ quaesivi diligenter; propter haeresim hinc pulsus est; quam vos alitis, etiam stipendia professoribus haereseos numerando. Hispano¹⁵ promissum est hic stipendium 300 florenorum. Sed eum plus millies paenitebit; tantundem effecerint apud nos 150, quantum hic trecenti; ut interea taceam, quod suo hic sumptu vivere necesse habebit. — Quinque tuis epistolis hac una brevibus respondi, coram pluribus acturus brevi, Deo bene iuvante. — In litteris¹⁶ Caes. Mti. dandis admissus est error. Nam ubi sub nomine Ferdinandi Regis scribitur, additum est praeter necessitatem: „consanguineus et pater noster carissimus“; deinde data omissa est. Sed fore spero, ut a me non exigantur. Regiae Roman. Mti. suas iam dedi. Bene vale. Calendis Martii.

B. Jagell. MS. 60 f. 811, chirogrph.

¹ Cf. N. 358 (p. 351). ² Maricius Pilznensis, celeberrimus hoc tempore in Academia Cracov. paedagogus, quem Cracovia Culmam pellicere H. volebat, cf. N. 383, id quod etiam postea factum est; vid. Stan. Węclewski, S. Maricius, in Program. gym. Culmen. 1867. ³ Cf. N. 300 adn. 3. ⁴ Pomeraniae proculdubio, Stan. Kostka. ⁵ Proculdubio de sermone loquitur, quem habuit Cr. in Synodo dioecesis Cracov. a. 1549, qui postea a. 1566 in libro „M. Cr. sermones synodici tres“ etc. Coloniae editus est. ⁶ Cf. N. 368. ⁷ Maciejowski. ⁸ Vid. adn. 4. ⁹ Wersfeld, vid. N. 189 adn. 1 et 327 adn. 2. ¹⁰ De quonam dicat, nescitur. ¹¹ Cracovienses proculdubio, Stan. Borek et Ioan. Przerembski. ¹² 16 Martii. ¹³ vid. N. 337 adn. 14. ¹⁴ Franciscum Stancarum, Veronensem, putat, qui linguae Hebraicae professor in Univer. Vindobon., tum inde iussu Ferdin. Regis propter haeresim a. 1546 pulsus in Poloniam sese recepit et a Maciejowski, qui de ea re nihil scivisse videtur, professor in Univ. Cracov. est factus, postea vero ut haereticus in carcerem coniectus paulo post inde evasit; † 1574. ¹⁵ Petro Maureo Royzio (Ruiz de Moros), Hispano iuriconsulto, qui ab Epo. Cracov. P. Gamrat in Poloniam vocatus professor in Univ. Cracov. est factus. Hunc in Univers. Vindobon. docere Ferdinandus Rex volebat atque de hac re cum eo per nuntium suum I. Langum agebat; remansit tamen R. in Polonia atque edito Cracoviae 1563 libro „Decisiones“ (qui intra 10 annos bis, Francofurti et Venetiis, iterum editus est), Vilnae a. 1571 obiit. Cf. Vitam eius in Ossoliński, Wiadomości histor. kryt. II, 155 — 235. ¹⁶ Foederis.

375. Martii 7 Mistelbach ¹.

Hosius Cromero.

(Se iam reverti.)

S. Revertor tandem Dei benignitate et honorifice et liberaliter dimissus, ut quos de meo sumptus feci, mihi pensati esse videantur. Cetera coram, Deo volente. Tu cura, ut habeam, quo mihi divertere liceat. Bene vale. E Mistelbach Nonis Martiis.

B. Jagell. MS. 60 f. 829 chirogrph.

¹ Oppidum in Austria Inferiori ad flumen Zaya, quo transcendum erat Vindobona in Poloniam proficiscentibus.

376. [Iunii 23 Piotrcoviae] ¹.

„Expositio sive renuntiatio legationis apud Caesarem Rmi. D.
Stanislai Epi. Culmensis.“

(Quae apud Regem Roman. et Imperatorem, tantum de confirmandis pactis egerit, Regi et Senatoribus Regni generatim renuntiat.)

Ago Sacrae Mti. V. gratias, quod mihi tandem aliquando potestatem fecerit, quod pridem cupiebam, legationem meam renuntiandi. Nam cum in hac et dicendi et faciendi quidvis licentia multi de me falsi rumores in vulgus sparsi sint, nihil erat, quod votis ardentioribus expeterem, quam ut gestae per me legationis mihi rationem exponere coram Sacra Mte. V. in hoc amplissimo Regni illius Senatu liceret. Hac enim sola ratione fieri posse mihi persuasi, ut levissimi nescio cuius hominis commenta haud aliter veritas ipsa confutaret, quam solet noctis tenebras exorientis solis lumen dispellere. Dicam itaque quam potero paucissimis ea sola, quae ad rem praeccipue facere videbuntur; neque longior ero in commemorando, qui vel proficiscenti ad Imper. Mtem. vel inde redeunti mihi fuerint honores habiti — vel ipsi potius Mti. V., cuius ego tum indignus personam sustinebam — non a civitatibus modo Germaniae maioribus, verum etiam ab oppidis minoribus; tum quam benigne me Rmus. Dnus. Cardinalis Augustanus ², V. Mtis. observantissimus, in oppido suo Tilingensi ³ exceperit ac per triduum detinuerit; qua humanitate erga me usi sint Herbipolensis et Ratisbonensis Episcopi ⁴ ac Illmorum. Principum Frederici Palatini Rheni Electoris Heldbergae ⁵ et Alberti iunioris Marchionis Brandeburgensis Neistadii ⁶ Consilarii — nam ipsi Principes eo tempore praesentes non aderant. Quin et illud silentio praetermittam, quibus modis R. Roman. Mtas. paternam suam erga Mtem. V. benevolentiam in me excipiendo declarare conata est; quem et ipsa honorem — non mihi, sed S. Mti. V., cuius ego tunc legatus eram — habendum putaverit; quam affabilem quamque benignam se mihi semper praebuerit. Ad rem ipsam explicandam, idque quoad eius fieri poterit paucissimis, aggrediar.

Missus eram a S. Mte. V. de consilio Senatorum, qui in Comitibus anni proximi superioris hoc ipso in loco praesentes aderant, ad Regiam primum Roman., deinde ad Imper. Mtes.: partim de vetustis pactis et foederibus confirmandis ac renovandis, partim de causa Prussica. Veni Pragam ineunte mense Aprili. Facta mihi dicendi potestate, quae ad confirmationem renovationemque pactorum ac foederum antiquorum pertinere visa sunt, ea iuxta formulam hanc ⁷ mihi praescriptam

et in Consilio S. Mtis. V. prius lectam et expensam exposui. Perbenigne me R. Roman. Mtas. audivit ac per Vicecancellarium suum Dnum. Doctorem Ginger⁸ perhumaniter mihi respondit: non modo non abhorrire se a confoederatione mutua cum S. Mte. V. facienda, verum etiam ultro eam, et quidem vehementer, expetere ostendit. Cumque accepisset a me veterum pactorum exemplum, simul formulam⁹ in anni proximi superioris Comitii mihi datam, qua ea confirmari et renovari S. Mtas. V. cupiebat, habitae quoque per me orationis exemplum sibi dari postulavit. Quod ego dedi non gravatim.

Habita fuit sex dierum, nisi me fallit memoria, consultatio; tandem designati sunt, qui mecum de pactorum et foederum confirmatione renovationeque tractarent: Rmus. Dnus. Olauus(!) Episcopus Agriensis Hungariae Regni Cancellarius, Ill. Dnus. Henricus Burgrabius Miznensis Comes in Hertestain(!) Dominus in Plaven Regni Bohemiae Cancellarius, Magnifici Dni. Ioannes Hofmān¹⁰ Stiriae Praefectus, Ioannes a Trauczen¹¹ Curiae Marschalcus, et Georgius Ginger Sveviae Praefectus quibuscum ter sum congressus. Fueruntque variae de multis rebus disceptationes^a, dum illi sui Regis, ego contra V. S. Mtis. et Regni illius rationibus pro virili mea prospicere sum conatus. Quae vero vel cum universis in unum congregatis locum vel seorsum cum singulis eorum vel cum ipsa etiam Regia Mte. non semel egerim, scripsi S. Mti. V.; et quoniam non fere nisi meditatus agebam, ipsa etiam verba, quibus egi, descripta misi. Neque gravarer ea omnia coram S. Mte. V. in praesentia repetere, si id eam velle intelligerem, aut si non metuerem potius, ne prolixiore sermone meo aliquid fastidii S. Mti. V. adferrem. Sed hic tamen praesens adsum de singulis etiam verbis, quae in pactorum litteris continentur, quoties imperaverit S. Mtas. V., rationem redditurus. Quamvis si meo animo obsequi vellem, nihil facerem libentius, quam ut coram S. Mte. V. et coram hoc amplissimo Senatu illius nunc exponerem contentiones meas omnes, quas habui, dum, quoad facultas mea tulit, providere sum conatus, ut non modo nullo detrimento, sed magno etiam et S. Mtis. V. et Regni illius emolumento pacta ista confici possint. Sic enim diligentiae meae constaret ratio futurumque esset, ut omnes intelligerent nihil a me praetermissum esse, quod ad res optime constituendas pertinere videretur. Neque enim egi quicquam iudicio seu arbitrio meo: cui ego cum aliis in rebus tribui semper minimum, tum in hac praecipue tam gravi, de qua nihil mihi nisi de expressa voluntate S. Mtis. V. statuendum esse putavi. Quae etiam causa fuit longioris meae Pragae commorationis, quod de singulis rebus ad S. Mtem. Vram. referrebam, neque constitutum est a me quicquam nisi ex praescripto illius, nisi iuxta expressa mandata, quae litteris illius testata sigilloque corroborata habeo; de quibus etiam, si res postulaverit, docebo. Ea fide, ea cura, ea diligentia res a me acta est, qua summa agi potuit; neque enim spectavi aliud, quam quod spectari a me solum oportuit: V. S. Mtis. dignitatem ac Regni illius commodum, simul publicam quietem et tranquillitatem. Huc omnes cogitationes meae referebantur: in quibus adeo defixa fuit mens mea, nulli ut alii rei vacaret; tantoque studio in hanc curam incubueram, ut si fortunarum, si salutis, si vitae etiam meae periculum adeundum mihi fuisset, non gravatim id facturus fuerim.

Sed est quod immortalis immortalis Deo gratia habeatur; cuius beneficio factum est, quod satis benignam et facilem se R. Roman. Mtas. exhibuit, ut quae non concederet S. Mti. V., magis ut ipsa quam illa confoederationem hanc mu-

a) Primum erat scriptum: *disputationes*, sed postea deletum.

tuam confectam vellet. Itaque convenit de pactis per Dei gratiam, priusquam Praga discessissem; ac ultro se facturam offerebat R. Roman. Mtas., ut litteras mihi confectas daret. Verum ego, quamvis mandato sufficienti instructus, nolui tamen ad plenam eorum conclusionem procedere, nisi prius ea lecta a S. Mte. V. et diligentius essent examinata. Quamobrem subscripta manu Secretarii R. Roman. Mtis. ea S. Mti. V. misi, non contentus eo, quod antehac quoque exemplum eorum, nondum tamen satis correctum, miseram. Factaque est S. Mti. V. deliberandi potestas, num hoc exemplo pacta confici vellet, an mutandum et corrigendum in eo aliquid existimaret.

His rebus ita peractis, cum R. Roman. Mti. valedixissem, acceptis ab ea commendaticiis litteris ad Mtem. Caesar. iter institui. Norembergam cum venissem, accepi litteras a S. Mte. V., quibus in iis acquiescere se significavit, quae ad illam scripta de pactorum ratione miseram. Qua re cognita tanto maiore animi alacritate ad Caes. Mtem., ut residuum quod erat conficerem, iter meum sum prosecutus. Ad quam cum venissem, multo minus ibi negotii reperi: nam quae per fraternam Mtem. Imper. Mtas. facta esse videbat, ad ea lubenti animo assensa est, cum et ipsa nullius rei se magis cupidam esse diceret, quam perpetuae cum S. Mte. V. amicitiae retinendae. Nihil itaque fuit in transigendo de rebus omnibus difficultatis; secus autem in litteris expediendis. Nam eas dare Rmus. Dnus. Atrebatensis recusabat, quod se litteras R. Roman. Mtis., quibus sigillum illius appensum esset, non vidisse diceret. Ego contra habere eum respondi litterarum, quibus pacta descripta containerentur, exemplar non a me productum, sed a R. Roman. Mte. missum, quod in omnibus cum meo conveniret, tuto ut fidem illi habere posset; quapropter nihil impedire, quominus litteras mihi recte daret. Verum cum laborassem plurimum, non profeci quicquam; in carta papyracea scriptas confoederationis litteras mihi dari volebat suo sub sigillo, manu Domini Obernburger, qui est Imperii secretarius, subscriptas, additis etiam verbis nonnullis, quibus fidem suam Dnus. Atrebatensis obstrinxerat, quod hoc ipso exemplo scriptas ad verbum litteras, manu Caes. Mtis. subscriptas, cum sigillo illius appenso ad S. Mtem. V. missurus esset, simul ut R. Roman. Mtis. eadem de re confectas pactorum litteras vidisset. Ego vero non propter papyraceas litteras me tantum itineris emensum esse dixi, verum ut solidi referrem aliquid, neque promissum modo, sed rem ipsam offerrem.

Cumque nihil proficere me viderem, R. Roman. Mti. scripsi¹² atque ab ea petivi, suis ut litteris efficere dignaretur, quo semota quavis cunctatione confectas pactorum litteras ab Imper. Mte. referre possim; nam istius me morae vehementer iam esse pertaesum. Mtas. illius pro paterno suo animo erga Mtem. V. celerius opinione mea mihi clementer admodum respondit¹³; ad ea quae petivi assensa est, ad Rmum. Dnum. Atrebatensem litteras dedit, quibus eum diligenter admonuit, ut nulla prorsus mora interposita confoederationis cum Caes. Mte. litteras mihi confectas daret iuxta formulam, de qua inter illam et me convenerat. Quod ille nihilomagus facere paratus fuerat lectis illis litteris quam ante. Petivit a me, sicut existimationi meae consultum vellem, ut ne cum papyracea carta ad S. Mtem. V. venirem, ita suae vicissim existimationis rationem haberem, quae labefactaretur graviter, si quid eius fecisset, quod a se peterem. Insuper enim oportere litteris Caes. Mtis. confoederationem cum R. Roman. Mte. factam; inseri autem non solere neque debere, nisi quae manu Regia subscripta et eius signo firmata sunt;

quin et Vicecancellarii et Secretarii nomen adscribi consuevisse. Cum ergo nullae eius generis litterae proferantur, sed carta modo simplex, facere se nulla ratione posse, quod postulare; quod ea res labem ipsius existimationi adferre quandoque possit. Iustiores quam vellem suae cunctationis causas eum proferre vidi; quamobrem alias mox ad R. Roman. Mtem. litteras dedi¹⁴, quibus illi significavi, quo in statu essent res meae: haerendum esse mihi diutius in Aula Caes. Mtis. quam sperabam; neque enim me commissurum unquam, ut cum papyraceis tantum litteris ad S. Mtem. V. redirem. Hoc unum superesse consilium, ut ad Mtem. illius proficiscerer ac litteras ab ea confoederationis acciperem, quas ad Caes. Mtem. perferrem atque earum similes dari mihi postea peterem. Futurum autem, ut ea res et sumptu magno et labore non mediocri mihi constaret; conficienda enim fore quadringenta millia passuum minime commodo et perdifficili anni tempore: nam haec sub mensem Decembrem agebantur. Posse autem Mtem. illius hoc me labore et molestia tam gravi levare, si litteras suas manu sua subscriptas cum appenso sigillo ad Rmum. Dnum. Atrebatensem mitteret; sic enim omnes deinceps dubitationis causas praecisas iri. Quod ut faceret, Mti. illius supplicavi: non postulare me, mihi ut litterae istae traderentur, sed una cum litteris Imper. Mtis. ad illius Mtem. remitterentur; modo ut utrasque apud Mtem. illius, cum eo venissem, iam confectas reperirem, abunde mihi satisfactum iri.

Hac quoque in re Mtas. illius ostendit, quanti faceret Mtem. V. Fecit non gravatim, quod petivi: litteras iam confectas ad Rmum. Dnum. Atrebatensem misit, nihil ut iam esset causae, cur Bruxellis haererem diutius. Quibus ex rebus colligi potest, quantus ardor fuerit R. Roman. Mtis. in pactis istis conficiendis; cuius auctoritas nisi intercessisset, nisi cum papyraceis pactis redire voluissem, ad hunc usque diem absolutus ab Imper. Mte. non fuisset. Verum posteaquam Rmus. Dnus. Atrebatensis litteras illas R. Roman. Mtis. acceperat, facturum se promisit, ut eas haberem sine mora, quae ab Imper. Mte. eodem exemplo danda fuerunt, ac ut prius etiam quam ego ad R. Roman. Mtem. pervenirent. Fidem illius secutus, vale dicto Caes. Mti., Viennam sum profectus. Ibi iuxta promissum Dni. Atrebatensis utrasque litteras confectas inveni, quas ad V. S. Mtem. attuli. In quibus cum ipsa acquieverit, me laboris, quem ea de causa suscepi, minime paenitet. Quod autem initio dixi, nunc quoque repeto: quicquid erit ambigui, cuiuscunque non modo clausulae, verum etiam verbuli, quod in utrisque litteris scriptum continetur, ratio per S. Mtem. V. exacta a me fuerit, ad eam reddendam, quoties id mandare dignabitur, me semper offero paratum.

B. Ossolin. MS. 153 f. 50 — 52, comment. manu secretarii Hosii scriptus, manu Val. Kuczborski inscriptus: „Expositio sive etc.“ (ut supra); manu Rescii additum: „Initium relationis superiori similo“ i. e. relationi N. 377, quae in Codice 153 prior habetur.

¹ Hosii epist. ad Ducem Prussiae, N. 378, ostendit, hoc die ipsum legationem suam Regi in Comitibus Piotrcoviensibus exposuisse. Cum vero in Cod. Ossol. 153 duae relationes legationis inveniantur, altera haec brevior (cuius tamen pars altera, de causa Prussiae, deesse videtur), altera multo plenior, quae duabus partibus constat: utramque *hoc loco* ponendam duximus. Verisimile autem nobis videtur hanc breviorē N. 376 ab H. revera in Senatu hoc die pronuntiatam, illam vero, N. 377, scriptam Regi oblatam eodem tempore esse; ceterum ambae eadem manu secretarii Hosii, qua alia legationis eius acta conscriptae sunt. ² Otho Truchsess de Vaßburg, Cardinalis et Episc. Augustanus. ³ Dillingen. ⁴ Herbipolensis i. e. Würzburgensis Epus. erat 1544 — 1558 Melchior Zobel; Ratisbonen. 1548 — 1563 Georgius de Pappenheim. ⁵ Heidelberg. ⁶ Neustadt ad fluvium Aisch, tunc in Ducatu Onolzbach. ⁷ N. 313. ⁸ Cf. N. 337 adn. 17.

⁹ Vid. in Append.¹⁰ Cf. N. 315 adn. 4.¹¹ Trautson, quem tamen etiam Oratores Veneti „Trautzen“ vel „Transen“ vocant, Albèri I. 1, 453 et 3, 157; Font. rer. Austr. II. 30, 211 et 372.¹² N. 361.¹³ N. 362.¹⁴ Quae in Arch. Vindob. non inveniuntur.**377.** (Iunii 23 Piotrcoviae).

Hosii relatio legationis ad Regem Romanorum et Imperatorem.

(Singillatim refert, quae egerit cum — in parte prima — de pactis renovandis et confirmandis vel etiam extendendis, tum — in parte altera — de proscriptione Ducis Prussiae tollenda vel saltem suspendenda.)

Pars prima.

Quod me iubet Sacra Mtas. V. legationem renuntiare, quam obivi mandato illius apud Regiam primum Roman., deinde apud Imper. Catholicam Mtem., id quoad eius fieri poterit quam paucissimis expediam. Nam si quae dicta factaque sunt accuratius mihi singula recensenda forent, cum integer annus in ea re consumptus sit, dies unus ad enarranda omnia non sufficeret. Itaque nolo esse longior in commemorando, qui mihi honores habiti fuerint etc.

sequuntur eadem ad verbum, quae in N. 376 p. 372 usque ad verba: praebuerit. Ad rem ipsam aggrediar. Missus eram etc.

iterum ut in N. 376 p. 372-3 usque ad verba:

iuxta praescriptam mihi formulam exposui. Summa fuit haec:

Hic sequitur summa legationis N. 313, ut in exemplo Vindobon. exhibetur; quae finitur:

Petivi autem primum in genere confirmationem pactorum cum Alberto Archiduce et Friderico Rege, deinde seorsum cum Hungariae et Bohemiae Regno, praecipue vero cum Bohemiae Regno, in quo praesens tum aderat Mtas. eius. — Quae cum perbenigne me audivisset, acceptis a me litterarum, de quibus mentionem feceram, simul et orationis per me habitae exemplis, de incolumitate S. Mtis. V. quaesivit ac nonnulla mecum familiariter collocuta discedendi mihi potestatem fecit.

Statim a discessu meo lecta fuerunt coram illius Mte. ea omnia, quae scripta protuleram; habitaque sex dierum, si recte meminī, consultatione, designati tandem sunt qui mecum tractarent: Rmus. Dnus. Olaus Episcopus Agriensis, Illustris Dnus. Henricus Burgrabius Miznensis Comes in Hartenstein et Dnus. in Plaven Regni Bohemiae Cancellarius, Mgfcī. Dni. Ioannes Hofman Stiriae Praefectus, Ioannes Travcen Marshalcus, Georgius Gingier (!) iurium doctor Vicecancellarius. Cumque congressi fuisset fecit verba Dnus. doctor Ginger in hanc sententiam:

Sequitur summa eorum, quae 11 Aprilis sunt acta, vid. N. 317, paucioribus tamen expressa.

Haec fere fuit eorum summa, quae per Dnum. Doctorem Gingier dicta fuerunt. Mihi non fuit visum nulla deliberatione prius habita ad haec ita multa respondere; sed egi tamen gratias R. Roman. Mti. pro isto paterno animo, quem ostenderet erga Mtem. V., quae vicissim semper in omnibus obsequentis filii officium in se requiri passura non esset, quin omnia factura potius, quae ad retinendam et amplificandam cum illius Mte. amicitiam facere viderentur. Ceterum cum de pactis istis et foederibus confirmandis me S. Mtas. V. misisset ac cum suis, qui tum erant ad manum, Consiliariis consultationem ea de re suscepisset, existimatum non

fuisse, quod aliquid existeret dubitationis aut difficultatis in iis confirmandis et renovandis, quae cum proavo R. Roman. Mtis. avus Mtis. V. sanciverat, quod Sermus. Roman. Rex duplici nomine ad ea confirmanda teneretur: et tanquam successor et tanquam pronepos illius. Nam si tenentur successores ad pacta, quae per alienos etiam firmata sunt, multo magis teneri Mtem. illius ad ea tuenda, quae per proavum sunt sancita. Si quid novi petivisset S. Mtas. V., potuisse dubitationem aliquam oriri; nunc veterum tantum pactorum instaurationem eam postulasse: quae declarandi aut extendendi aut aliquid eis addendi mihi potestatem datam non esse; sed me tamen facile passurum, ut iudicio suo declarationem et extensionem scriberent: eam me transmissurum ad S. Mtem. V. Neque impedimento eam rem esse debere, quominus interea quae producta essent per me pacta generalia cum Frederico Imperatore confirmarentur; aliis litteris eorum declarationem et extensionem fieri posse iuxta formam, de qua inter utramque Mtem. convenisset. Quae vero nova addi postularent, cum de pactis cum Regno Bohemiae et Hungariae ageretur, tum de illis tractari posse rectius. Porro de moneta existimare me frustra nunc agi, quod absque Comitibus Regni Mtem. V. nihil posse ea de re statuere. Ceterum, ita ut in mandatis habeo, relaturum me ad S. Mtem. V. de rebus iis omnibus et informationem ab illa expectaturum; interea vero petere me, ut vetera Frederici pacta confirmentur; seorsum postea de pactis cum aliis Regnis tractari posse et ibi de rebus istis novis agi. Similiter et declarationem ac extensionem aliis litteris describi posse.

Haec ego tum breviter; dare mihi simul scripta petivi, quae dicta per Dnum. Gyngier fuerunt. Responderunt Domini Commissarii, se renantiaturos Regiae Mti., quae a me audivissent.

Postridie (12 Aprilis) bene mane venit ad me Dnus. Gyngier et scriptum (N. 317) attulit iuxta postulationem meam. Quod cum esset a me lectum, respondi seorsum ad quamque particulam. Quod dicerentur foedera cum Divo Frederico Imperatore effectum non sortita neque per successores confirmata nec hactenus esse observata etc.

ut in N. 326 p. 309 lin. 4 (nisi quod hic in relatione H. Regem suum alloquitur et oratione obliqua utitur in eis quae egerit referendis) usque ad verba (p. 309 lin. 24):

Quod autem dicerentur pacta cum Frederico Imperatore effectum non esse sortita: secus in annalibus nostris reperiri. Nam divum Casimirum avum S. M. Vrae. non verbis tantum, ut existimatur, verum re ipsa et exercitu Fredericum Imperatorem contra Mathiam Hungariae Regem adjuvisse, socia cum eo arma iunxisse, cum contra ordo Cruciferorum contra Fredericum Imperatorem confederationem cum eodem Rege Mathia fecerit. Cuius rei notas etiam quasdam reperisse me in archivo S. M. Vrae., cum quaerere vetera pacta iussus essem. Quin et Wladislaum Bohemiae tum Regem eodem tempore de Regno Bohemiae, ad quod legitime vocatus fuerat, armis cum eodem Rege Matthia disceptasse. An autem per successores etc.

iterum ut in N. 326 p. 309 lin. 30^a (mutata tamen orationis forma) usque ad verba (pag. 310 lin. 9): Regnique sui successorem transmittendam pertinere putaverat.

Quod R. Roman. Mti. videretur simul et semel eodemque contextu tractanda esse et generalia et particularia tam Regis utriusque quam Regnorum et provin-

a) Nisi quod ubi loquitur, vid. p. 309 lin. ult., de querelis Ioannis Zápolya, hic in relatione addit audivisse se id ex Polonis: „nominatim vero ex Dno. Officiali Cracov., qui Cancellarius fuit Sermæ. Reginae Isabellæ“. Erat autem a. 1549 Officialis et Canonicus Crac. Petrus Porembski.

ciarum negotia: secus fuisse visum S. Mti. V., sed fieri posse, ut cognita voluntate Sermi. Dni. Roman. Regis ad illam se V. Mtas. accomodaret. — Quod antiqua foedera, quae prolata non sunt, non esse confirmanda existimantur: facile me passurum, ut ea clausula ommitteretur, etiam si nihil ea de re ad Mtem. V. retulissem, cum non sit res magni momenti. Ad Imperatoriam quoque Mtem. de eorundem pactorum confirmatione renovationeque mandata me habere. — De ratione et modo auxilii ferendi me non habere, quod possim promittere; informationem a S. Mte. V. expectare velle. De eo, ut iure quis experiatur neque via facti quicquam attentet: me nescire aliud, nisi quod iure communi cautum est, ut actor forum rei sequatur; si quis laesus aut iniuria sit affectus, ut queratur in foro competenti. Sed declarationem huius articuli esse penes utramque Regiam Mtem. — De Illmo. filio Sermi. Dni. Ioannis olim Regis dixi: me persuasum firmiter habere, modo ut pacta illi serventur et ea quae debentur praestentur, quod S. Mtas. V. [neque auxilio neque consilio illi futura sit]^{a)} si, quod absit, moliri aliquid vellet contra R. Roman. Mtem.; suo periculo faceret, si quid huiusmodi facere vellet: non cum habiturum S. Mtem. V. adiutorem neque fore quicquam, quod illius fiducia tentaret aliquid. Sed hac tamen de re expectandam esse S. Mtis. V. informationem. — De moneta videri mihi frustra nunc egi, cum absque Comitibus nihil de ea Mtas. V. statuere queat. -- De non prohibendis commerciis habere me mandata, sed me iussum esse prius generalem pactorum confirmationem conficere; qua confecta cum ad pacta cum Bohemiae Regno ventum esset, tum demum de ea re verba facere. Me nihil dubitare, quin S. Mtas. V. libenter sit Sermo. Roman. Regi gratificatura, sicut etiam doctori Lango declaravit. De perquirendis puniendisque diffidatoribus putare me facile Mtem. V. assensuram.

Quod excipi vellent Sedem Apostolicam et Imper. Mtem., id mihi supervacaneum plane videri. Nam Sedem Apostolicam libenter S. Mtem. V. agnoscere; illi per legatum suum anno proximo superiore debitam oboedientiam praestitisse ac semper morigerum illius filium esse velle. Quod si maxime — quod Deus omen avertat — hostile quid contra Sedem Apostolicam cogitaret aliquando, longum tamen esse locorum intervallum, ita ut mittendi contra illam exercitum facultas nulla esse videatur. Porro ad Imper. Mtem. iisdem de pactis confirmandis et renovandis me mitti. Itaque re ipsa exceptum iri utrumque, et Sanctam Sedem Apostolicam et Imper. Mtem., etiam si verba haec non adscribantur. De Romano Imperio quod fit mentio, quid sibi vellet, me non satis intelligere. Nam si cum Imperatore et cum Rege Roman. fit confoederatio, quomodo excipitur Imperium? Eadem ratione S. Mtem. V. excepturam Regnum, ut sit cum illa tantum et non cum Regno illius confoederatio: ut sic inter ipsas tantum personas utriusque Mtis. foedera firmata esse, potestasque quodammodo permissa videatur subditis utriusque arma contra se movendi et hostilem in modum agendi. Qualia autem futura essent haec pacta inter personas tantum Regum et non inter populos eorum simul inita, quorum causa maxime pacta inter Reges firmari consueverunt?

Respondit mihi Dnus. Gyngier: si qui ad feudum Imperii pertinentes confoederationem petunt, non solere addi exceptionem Imperii Romani, quod id exceptum intelligatur, etiam si scriptum non sit; si vero cum aliquo Imperii membro fiat confoederatio ab eo, qui non agnoscit Imperium, [addi solere]^{a)}. Tribus de cau-

a) in margine adscripta.

sis oportere id facere R. Roman. Mtem.: et quod Rex Romanorum, qua ratione caput Imperii; et quod Rex Bohemiae, qua ratione unus ex Electoribus; et quod Archidux Austriae sit. — Tum ego: in archivo S. Mtis. V. multas esse repertas, dixi, litteras cum Roman. Imperatoribus et Regibus, cum Venceslao, cum fratre eius Sigismundo, cum Alberto Archiduce Austriae, cum Frederico Imperatore; in nullis exceptum esse Romanum Imperium. Quare petivi, ut more maiorum R. Roman. Mtas. citra exceptionem hanc cum S. Mte. V. pacta renovaret. — Respondit Dnus. Gyngier: nunquam id me obtinere posse. — Tum ego mentionem inieci pactorum, quae inchoata fuerant inter divum parentem S. Mtis. V. et Sermum. Dnum. Ferdinandum, tunc Bohemiae Regem designatum; quae propterea perfecta non sunt, quod ad solius Imperatoris exceptionem Mgfcus. Dnus. Cristophorus a Schidloviecz assentiri noluit. Nunc me sperare dixi de exceptione Imper. Mtis. non fore multum controversiae, modo ut non addatur exceptio Romani Imperii, quae in illis inchoatis pactis per Mgfcum. Dominum Cristophorum a Schidloviecz addita non fuit. Interfuisse tum R. Roman. Mtis., ut pacta conficerentur; quae si confecta fuissent, iure suo petere eam auxilia a divo Rege potuisse, neque illi negare ulla ratione licuisset. Unica hac exceptione pactorum renovationem impeditam esse, neque postea quemquam de renovandis illis divum Regem misisse: periculum esse, ne idem nunc eveniat. Nam si res extracta fuerit, quandoquidem initia fervere solent maxime, metuendum esse, ne refrigeratis studiis nemo deinceps ea de re mitteretur; ac fieri posse, ut cuperet postea Sermus. Dnus. Roman. Rex aut illius liberi eius pacta haec confirmata, sed sero. Quamobrem suasi Domino Doctori Gingier, ut occasionem hanc ne praetermitterent, quod certum non foret, an eadem foret reditura. — Qui respondit iterum: se non videre, qua ratione id facere possit R. Roman. Mtas., cum in Comitibus Imperii sancitum hoc sit, ut nemo Principum Imperii cum quoquam confoederationem faceret nisi cum exceptione Romani Imperii, ne quid in fraudem illius fecisse videretur. Itaque existimare se frustra me laborare. — Tum ego: saltem declararetur, inquam, istud mihi Romanum Imperium; ne enim ita credere, ibi esse Imperium, ubi sit Imperator, Rex Romanorum, Rex Bohemiae, Archidux Austriae. — Minime vero, inquit, immo omnes status. — Quid ergo? inquam, nunquid isti status non pendent ex uno capite? Sermus. Rex meus non excipiet Regnum in suis litteris; non excipiat Rex Roman. Imperium. — Post longam disputationem habitam relaturum se dixit ad Sermum. Regem suum. Postea significavit mihi per Secretarium V. Mtis., quem ad eum miseram, se cum Regia Mte. egisse, verum aliud responsum ferre non potuisse, quam quod nulla ratione possit citra exceptionem pacta haec renovare; permittere autem se arbitrio Caes. Mtis., quandoquidem et ad illam eadem de re mitteretur a S. Mte. V., ut illa aut tolleret exceptionem hanc aut declararet. Suasit autem Dnus. Gingier, ut ipse ad Mtem. Regiam accederem et eadem illa dicerem, quae sibi dixissem.

Feci iuxta consilium eius. Accessi (*exeunte mense Aprili*) ad Mtem. eius, quae sola tum erat in conclavi. Dixi eadem fere omnia, quae Dno. Gingier, ac de Imperii exceptione pluribus verbis egi. Ostendi, non modo in veteribus pactis, quae maioribus V. Mtis. cum Roman. Regibus intercesserunt, nullam factam esse Imperii exceptionis mentionem, sed ne in iis quidem inchoatis, de quibus Mgfcus. Dnus. Cristophorus a Schidloviecz ad hanc ipsam R. Roman. Mtem. missus erat. Petivi Mtem. eius, ut provideret, ne propter hanc solam exceptionem rebus infectis

discedere necesse habèrem; vetusto more maiorum potius pacta conficerentur, quam novi aliquid excogitaretur. — Mtas. eius primum ad ea, quae dixeram de studio in Mtem. eius divi Regis defuncti, minime id sibi obscurum esse respondit, neque se aliud sibi unquam de Mte. illius persuadere potuisse, quam quod de sincero amico credi debet; quin hac etiam de causa se tanto maiore animi alacritate cum S. Mte. V., filio illius et Regni successore, confoederationem hanc inire velle. Sed postulandum a se non esse, quod eam fides et religio facere non permittit: se iusurandum Imperio Romano praestitisse, atque ideo non licere sibi nisi excepto eo foedera cum quoquam sancire. Quod in illis inchoatis pactis, de quibus agebat Mgfcus. Dnus. Cristophorus Schidloviczki, non fuerit facta Imperii exceptionis mentio, se tum Romanorum Regem nondum fuisse. Tum ego: „At fuit, inquam, S. Mtas. V. Rex Bohemiae et Archidux Austriae“. — „Sed nondum (inquit Mtas. eius) iuraveram Imperio“. — Tum ego: „Saltem declarare velit, inquam, Mtas. V., quod sit istud Romanum Imperium, ut Sermo. Regi meo perscribere possim. Nam fieri posset, quod vel e Marchia vel e Saxonia quispiam in terras Mtis. Domini mei impressionem faceret, atque ea par pari deinde referendum curaret; num ideo contra Imperium fecisse iudicari deberet?“ — Respondit Mtas. eius: „si quid eiusmodi contra fas aliquis faceret, scirem, quomodo me gerere deberem“. — In summa ad fraternam Imper. Mtem. remisit. — Feci postea de moneta quoque mentionem; rogavi ne pactis illa per S. Mtem. V. inseri vellet, quae in potestate sua non haberet: me illud certo posse affirmare, pro eo studio, quo est Mtas. V. erga Mtem. illius, quam patris in loco colit et observat, quod libenter in gratiam illius omnia sit factura, quae quidem ipsa facere possit. Sed de moneta non licere S. Mti. V. quicquam extra Regni Comititia statuere, atque ita vel hunc articulum efficere posse, ut inchoatis me rebus discedere sit necesse. — Respondit Mtas. eius: non ignorare se, quod Mtas. V. novam cudendi monetam potestatem non habeat, nisi decretum sit in Comititiis. Nam et se in eadem causa esse: et sibi non licere absque Comitiorum decreto monetam novam cudere. Propterea se illud addidisse in responso mihi dato, ut iustum saltem illius pretium constitueretur. — Tum ego: „Atque hoc quoque dubito, possitne Sermus. Rex et Dominus meus extra Comititia, ne postea queritetur aliquis minus iustum pretium esse constitutum“. Relaturum me dixi ad S. Mtem. V. de rebus iis omnibus et illius informationem expectaturum.

Atque ita ab illius Mte. discessi, petito prius exemplo novae istius confoederationis. Cuius mihi quidem spes fuit ostensa per Mtem. eius; sed postea per Dnum. Gynger significatum est mihi, quod exemplum illius Mtas. datura non esset, ne quicquam praescribere S. Mti. V. videretur. — Respondi: nihil id molestum fore S. Mti. V., quae misisset formulam, qua iuxta suam sententiam renovari pacta vetera cuperet; in qua formula cum non acquiescat R. Roman. Mtas., aequum esse, ut ipsa vicissim daret aliam, in qua insererentur ea omnia, quae Mtas. eius inseri vellet, quaeque ad declarationem et extensionem veterum pactorum pertinerent; ut cum ea a S. Mte. V. diligentius esset expensa, suam vicissim et ipsa sententiam per me R. Roman. Mti. significaret.

Sed nulla ratione persuadere potui, ut formula mihi daretur. Itaque perscriptis diligenter omnibus ad S. Mtem. V., quae acta essent, misso simul scripto per Dnum. Gyngier mihi oblato (*N. 317*) informationem illius expectavi.

Quae posteaquam allata est, accessi (*circa 10 Mai*) iterum ad R. Roman. Mtem.: habere me dixi informationem a Mte. V., cui grata accidisset haec alacritas illius Mtis. in confoederatione hac ineunda. Quam V. Mtas. non alia causa adducta postulaverit, quam ex abundantia quadam amoris erga Mtem. illius, quam patris loco coleret. Eo enim loco per Dei gratiam S. Mtis. V. res esse, nulla ut sit etc.

Sequuntur omnia ad verbum, quae in responso N. 326 (p. 308, lin. 6) omissis tamen iis, quae de pactis cum Friderico Imper., num effectum sortita sint, deque Ioanne Zápolya in N. 326 p. 309 lin. 3 — p. 310 lin. 15 habentur, hic vero in relatione iam supra, p. 377, (uti ab H. antea Regi Roman. dicta) posita sunt; tum etiam omissis argumentis contra exceptionem Imperii, p. 310 lin. 34 — lin. 42, de quibus hoc loco, in relatione sua, se eadem omnia ostendisse, „quae supra commemorata sunt“, Hosius scribit.

Haec cum dixissem, deliberare se velle Mtas. illius respondit, simul quae dixeram descripta sibi dare iussit: quod a me factum est (N. 326).

Venit post unum aut alterum diem ad me Dnus. Gyngier: assensam esse Mtem. illius ad omnia, quae postulaveram, significavit ac exemplum confoederationis scribi iussisse; quod mihi postea descriptum (*vid. in Append.*) detulit. Ego autem eo ipso die transcriptum ad S. Mtem. V. misi. Cui supplicavi, ut revolvi diligenter ac quid in eo mutari et corrigi vellet, mihi primo quoque tempore significari mandaret. Nam quamvis informationem a Mte. V. iam acceperam, volui tamen, ut ipsum etiam exemplum videret ac suam de eo sententiam perscriberet; maxime quod novum illud additum fuit de sale quodque de processu iudiciario nihil mihi certi fuerat perscriptum.

Ac primum quidem seorsum cum quibusdam consiliariis agebam; deinde — cum tardius a S. Mte. V. responsum veniret — accessi (*circa 15 Iunii*) ad Commissarios, qui fuerant ad istos tractatus designati: vidisse me dixi confirmationis et renovationis ac extensionis veterum foederum exemplum, legisse etiam et expendisse diligenter. Agere me gratias R. Roman. Mti. quod etc.

Tum repetitur ad verbum N. 339; omissa tamen sunt in hac relatione verba. „Quid enim aliud — prohibere dignetur“, p. 322 lin. 3 ab imo — 323 lin. 4; tum etiam: „verum illud — confirmatus non est“, p. 323 lin. 9 — 5 ab imo; omissa etiam est pars extrema, p. 324: „Haec sunt etc.“

Haec et alia nonnulla cum dicta fuissent a me iuxta formulam, quam S. Mti. V. miseram, nonnihil mihi offensionis pepererat, sed non diuturnae tamen, posteaquam cognitum est nonnisi optimo animo a me dicta esse. Postulatum autem fuit statim post verba haec a me facta, ut scripta proferrem quae dixissem, quod a me factum est evestigio (N. 339); habebam enim impromptu.

Postridie Sanctissimae Trinitatis (17 Iunii) datum est mihi a Dnis. Commissariis responsum, quod me principio quidem nonnihil perterrefecerat: cum non obscure significarent, quae dicta prius, deinde scripto a me producta essent, iis R. Roman. Mtem. offensam esse, quod aculeis quibusdam referta viderentur. Responsum postea fuit ad ea, quae dixissem. Primum de modo auxilii ferendi: desiderasse R. Roman. Mtem. V. Mtis. declarationem, qua ratione ferenda essent auxilia etc.

Repetitur paucioribus responsum Commissariorum N. 340, nisi quod hic in relatione deest extremus articulus de moneta aestimanda, cuius loco dictum est tantum, rem de moneta ad posteriorem tractationem reiectam esse.

[His ego auditis]“ purgatione usus — quod aliter accepta essent verba mea quam a me intellecta fuerunt; quod nunquam offendendi animo Mtem. eius quic-

a) Primum erat scriptum, sed postea deletum: „Sed ego“.

quam dixerim, cum de offendendo nullum mandatum haberem; sed de concilianda tantum, retinenda et confirmanda benevolentia — cum de moneta aliud mihi responderi, quam erat a me dictum, animadvertissem, admonui de eo Dnos. Commissarios: nullam esse dixi controversiam inter nos de eo, quod in exemplo pactorum insertum esset; me facile assensum praebere, hoc tantum petere, ut interea temporis, dum a Commissariis causa monetaria cognosceretur, R. Roman. Mtas. eodem pretio monetam V. Mtis. accipi mandaret, quo fuit accepta, antequam nova haec Wratislaviae cudi coepisset. — Tum domini Consilarii capita conferebant, ac deliberatione habita, nondum se satis informatos esse responderunt, verum ad R. Mtem. relatuos.

Interea vero venit et a S. Mte. V. informatio: qua accepta conveni (*mense Iunio exeunte*) iterum cum Commissariis. Et quoniam quam ego declarationem de Illmo. filio Regis Ioannis scriptam dederam, ea non fuit accepta, visum est ob certas causas, quas S. Mti. V. perscripsi, temporalia pacta ut fierent. — Itaque animadvertisse, dixi, Mtem. V., quandoquidem ab Imper. Mte. petendum sit, ut solutam vellet R. Roman. Mtem. excipiendi Romani Imperii religione, quoad personam ipsius Mtis. id obtinere posse, spei subesse nonnihil; ut autem obtineatur etiam pro successoribus, sperandum non esse: atque ideo deliberatum esse Mti. V. pacta facere ad vitam modo utriusque Mtis. duratura. — Assensi sunt. — De sale fuit postea magna disceptatio.

Dicebam ego: cum primum illud scriptum (*Nr. 317*) mihi datum esset ante Dominicam Palmarum, priusquam auditum fuit in Silesiam et Hungariam viam apertam esse, nullam factam fuisse de sale excipiendo mentionem. Posteaquam vero per Doctorem Langum obtentum esse diceretur id, de quo per tot insignes legatos frustra cum divo parente Mtis. V. actum est, — atque ita obtentum esse, ut viginti duo millia florenorum, quae decretis Commissariorum utriusque Mtis. V. Mtis. subditis adiudicata sunt, ipsa Mtas. V. se iis, quibus adiudicata sunt, soluturam reciperet, — hanc illi gratiam referri, ut cum aliis omnibus aperta via sit, soli S. Mti. V. ex hoc tempore claudatur. Omnes enim subditos utriusque Mtis. liberam deinceps potestatem habituros merces suas quo velint vehendi; soli S. Mti. V., propterea quod se tam facilem praebuerit in aperienda via, deinceps potestatem hanc adimi, qua divo parenti semper uti licuerit ante interdictum illius per S. Mtem. V. abrogatum^b, quae nihil vendat rerum aliarum praeter salem suum. Rogavi diligenter, ut exceptionem hanc tolli vellet. — Responsum est: ius hoc habere Principes, ut quibus rebus eorum Regna aut provinciae abundant, eas importari ne patiantur. — Respondi ego: non solere in ullum Regnum eas importari res, quibus illud abundat; ex Regno V. Mtis. non importari vinum in Hungariam, ex Germania non agi boves in Poloniam. Futurum enim id hominis parum prudentis, qui iacturam potius facultatum suarum quam lucrum facere velit. In ea itaque oppida Silesiae et Hungariae, quae sale abundant, non esse S. Mtem. V. commissuram, ut salem suum importari faciat: detrimento id enim illi, non commodo, fore; sed in ea tantum, in quibus est penuria salis. Habere S. Mtem. V. ditiones amplas et ingentem salis vim; si quae tamen oppida remotiora sunt ab iis locis, ubi sal foditur,

a) primum: „retinenda“, postea deletum. b) MS.: *abrogato*,

in ea non solere salem V. S. Mtis. importari: in Prussiam transmarinum vehi salem, itidem in bonam Lithuaniae partem; quin et in Maiorem Poloniam permissu divi parentis olim S. Mtis. V., quod et illa longius a salinis abest. — Responsum est mihi: in hoc pactorum exemplo non esse scriptum, ut ne liceat omnino salem importare, verum ne liceat nisi de assensu alterius Regum. — Tum ego: facile me passurum, dixi, ut hoc ita scriptum maneret; dummodo litterae mihi darentur aliae, quibus assentiretur Mtas. R. Roman. faceretque potestatem V. S. Mti. salem suum in quascunque terras illius importandi. — Quod cum illi recusarent, petivi, ut ad Commissariorum saltem cognitionem res de sale reiceretur. — Negabant opus esse Commissariis: quod quicumque Princeps in provincia sua salem habet, ei fas sit prohibere, ne quis exotidum salem importet. — Tandem cum viderent concludi nihil posse, nisi concessissent, postridie de sententia Regiae Mtis. assensi sunt, ut ad eosdem Commissarios de sale reiceretur, ad quos monetaria causa reiecta est.

De processu postea non minor fuit contentio. Cum enim scripsisset mihi S. Mtas. V., ut assentirem ad ea, de quibus Glogoviae inter utriusque Regis Commissarios convenerat: quoniam ibi de processu hoc nihil actum fuit, non fueram ausus assentiri, utcumque plenum et sufficiens a S. Mte. V. mandatum habebam. — Quo quidem tempore scribere me S. Mti. V. memini: „sicut de iis, quae ad religionem pertinent, non libenter sequor sensum meum, sed sensum potius Ecclesiae et Sanctae sedis Apostolicae: ita in iis etiam, quae spectant ad Rempublicam, non libentius meum sensum quam consensum sequor omnium; eius praesertim auctoritatem sequor libenter, cuius me potestati subiectum esse Deus voluit. Posse me quidem, si insanire vellem, mihi tantum tribuere, ut errasse dicerem Apostolos, qui sacerdotibus et diaconis matrimonio sancto contrahendo interdixerunt; errasse Concilia, errasse patres omnes sanctos, qui in eadem sententia fuerunt, non esse sacerdotibus uxores ducendas; me solum sapere cum sancto scilicet illo Ioviniano ante mille prope ducentos annos haereseos damnato, quo auctore sacerdotes et monachi uxores ducebant, virgines vero Deo dicatae egressae e monasteriis nubebant. Posse me dicere non fuisse tum in Ecclesia Spiritum Sanctum, sed in silvis aliqui latitasse. Sed me precari Deum, ut a me procul hanc avertat amentiam: sic et in iis, quae ad Rempublicam pertinent, nunquam me commissurum, ut statuerem aliquid in hac legatione mea, quod non ab omnibus quorum interest approbatum aut saltem a S. Mte. V. non sit mandatum. Sicut nunc religio periclitatur non alia magis ex causa, quam quod uni Christi in terris vices gerenti non obtemperatur, quodque suo quisque iudicio statuere vult de rebus fidei: ita fore ut et Regnum periclitetur, si sibi quisque de eo, quod ad Rempublicam pertineret, statuere licere vellet arbitrio suo et non unius potius praescriptum de consensu omnium sequi in animum inducere. Precari me Deum, ut ne hoc apud nos contingeret, ne sicut de Ecclesiae decretis disputare et ea in dubium revocare, quin et abrogare, nescio qua auctoritate, sibi fas esse imperiti putant multi, ita fas esse putent ea in dubium revocare, quin reprehendere potius et damnare, quae sunt a R. Mte. constituta. Quomodo enim ea, quae sunt ab uno Rege constituta, pondus et firmitatem habebunt, si non habebunt pondus et firmitatem ea, quae sunt a Sancta sede Apostolica, ab omnibus Regibus et Principibus, ab universo Episcoporum coetu, a cunctis totius orbis statibus in Oecumenico Concilio con-

stituta?" Haec ego me iisdem verbis scribere tum Mti. V. memini. — Itaque probari mihi quidem processum Dnis. Commissariis dixi: sed quoniam nonnisi in maioribus Regni Comitibus de Senatorum consilio processus iudiciarios instituere Mtas. V. consueverit, habere me in mandatis, ut ad ea tantum assentirer, quae Glogoviae sunt a Commissariis ex Comitiorum decreto pleno cum mandato missis constituta. De processu ut in praesentia statuam aliquid, me mandatum non habere. Quamobrem petivi, ut tota illa pars, quae ad processum pertinet iudicarium ommitteretur, ac seorsum aliis litteris scriberetur; daturum me operam promisi, ut eae litterae, quae proxime habitura esset Mtas. V., Regni Comitibus ab illa confirmarentur. — Verum illi nequaquam processum hunc ommittere voluerunt. — Itaque sicut de exceptione Romani Imperii, ita et de processu hoc in ampliorem S. Mtis. V. deliberationem reici rem [atque me non assentiri disertis verbis adscribi]^a curavi. — Ac de pactis in Dei nomine conclusi usque ad exceptionem Imperatoris et Imperii et processum, eaque descripta S. Mti. V. misi.

De moneta quoque dari mihi responsum petivi. — Datum est hoc: Quod R. Roman. Mtas., quae semel essent statuta de sententia Consiliariorum iudicio rei monetariae peritorum, ea mutare non posset. Ita compertum esse, quod grossus Mtis. V. pluris quam duodecem denariis aestimari non posset; — simul ut intelligerem. non esse temere quicquam factum, legerunt et obtulerunt mihi scriptum hoc Germanicum, ex eo ut liquido cognoscerem, quanti minoris esset grossus a S. Mte. V. percussus, quam is, qui Vratislaviae cuditur. — Respondi Dnis. Commissariis: In hoc gravari S. Mtem. V., quod haec aestimatio et minutio monetae illius facta sit non communicata re cum S. Mte. V., cui licuisset etiam suos adhibere, qui una cum iis, qui designati erant a R. Roman. Mte. monetam utriusque Mtis. inspicerent et probarent ac pretium constituerent. Nunc quod id factum est a solis Commissariis R. Roman. Mtis., non sine iniuria Mtis. V. factum videri. Me non satis esse peritum rei monetariae, sed ita tamen accepisse, quod qui Vratislaviae nummi cuduntur, non omnes eiusdem ponderis et grani cuduntur, sed maior eorum pars iustum pondus et granum non habeat. Accidere autem posse, ut inter eos, qui Cracoviae cuduntur, non usquequaque iusti ponderis nonnulli grossi reperiantur. Sic itaque dum nummi gravissimi ponderis Wratislavienses, contra levissimi Cracovienses accipiuntur, si fiat ad hunc modum eorum probatio, fieri posse, ponderosiores ut esse Vratislavienses inveniantur. Ceterum si utriusque Mtis. probatores adessent, iusta probatione facta facile compertum iri, Cracovienses neque pondere neque grano Wratislaviensibus esse inferiores. Non posse itaque rem carere suspicione, quando unius tantum partis probatores alienae monetae pretium constituunt. Quis autem futurus esset usus eorum, quae ad constituendum pretium utriusque monetae ab utraque Mte. delegari iuxta pacta debent, si quae semel facta est monetae S. Mtis. V. pretii imminutio, ea rata nihilominus esse debet? Ipsos etiam hoc affirmare dixi Silesios, quod moneta S. Mtis. V. iustior et probior sit quam ea, quae cuditur in Silesia. Cumque per Silesiam iter facerem, re ipsa me comperisse, quod monetam S. Mtis. V. quam suam accipere maluerunt. Quamobrem iterum rogavi, ut ediceret R. Roman. Mtas., ut saltem ad eorum, qui delegari debent, cognitionem usque ne minoris accipiatur moneta S. Mtis. V., quam denariis, ut antea, quatuordecem. — His a me dictis in conclavi me paululum sub-

a) in margine adscripta.

sistere iusserunt, dum ea de re ad Mtem. R. referrent et de illius sententia mihi responderent. — Redierunt non multo post: dixit Dnus. Gingier, quod unusquisque Princeps in sua ditione potestatem haberet constituendi pretii monetae alienae. Hac potestate uti Sanctissimum Dominum Nostrum, uti Caes. Mtem., uti Galliae et Angliae Reges ac alios etiam Principes minores; neque solere ad illum, cuius de moneta agitur, referre, sed probatione tantum facta aestimationem illius indicare. Qua potestate licere etiam uti R. Roman. Mti.: et uti eam solere contra alios; verum pro eo amore et benevolentia, qua semper Sermum. Dnum. Poloniae Regem est prosecuta, contra illius Mtem. uti eam hac potestate noluisse neque persuaderi sibi passam esse, ut de Polona moneta statueret aliquid, non relata prius re ad divum parentem S. Mtis. V. Ad illum se suos misisse nuntios anno 1541; ibi probatam esse monetam utriusque Mtis. non a solius R. Roman., sed ab alterius quoque Mtis. probatoribus; ibi compertum esse, quanti minoris esset divi parentis S. Mtis. V. monetam quam Vratislaviensem: nihil ut a R. Roman. Mte. factum esse temere dici possit; quod nullum amicissimi Regis officium praetermiserit neque de moneta Polona quicquam statuerit, non relata re prius ad divum parentem S. Mtis. V.; non quod ita facere R. Roman. Mtem. necesse fuerit, sed quod ex abundantia quadam amoris erga illam sui id in illius gratiam praestiterit, quod aliis praestare non consueverit. — Ego cum haec audissem, negavi ea comperta mihi antea fuisse et petivi, ut descripta exempla habere possem; quae mihi promissa ac missa postea sunt, ego vero S. Mti. V. trans misi. — Dixit eodem tempore Dnus. Episcopus Agriensis: in Germania Inferiore crebras eiusmodi valuationes — sic enim illi vocant — fieri; ducatum Hungaricum triginta denariis Hungaricis minoris ibi aestimari quam in Hungaria. Quod ita esse comperi, cum eo venissem. — Seorsum quoque Dnus. Gingier mihi dixit: quod singulis tribus mensibus a R. Roman. Mte. valuerit moneta, quod eadem moneta non eodem persaepe grano et pondere cudatur atque ita magna fraus admittitur. Quin et hoc addidit: Norembergum etiam hac uti potestate monetis Regum et Principum valuandi. Accidisse aliquando, quod R. quoque Roman. Mtis. monetam valuate voluerint; verum ut sunt homines prudentes et circumspecti, misisse prius ad Mtem. illius, qui renuntiarent, Lyncii non eo grano et pondere monetam cudi, quo oporteret. Itaque provideret Mtas. eius, ut iusto grano et pondere cudatur; nam nisi id faceret, se valuaturos illam.

Miserat autem ad me S. Mtas. Vra. libellum quendam controversiarum, quae sunt inter subditos V. S. Mtis. et finitimos Hungariae. Quem cum obtulissem R. Roman. Mti., responsum hoc tuli: Qui nomine subditorum egit S. Mtis. V., eum iudicialiter agere quicquam contra subditos R. Roman. Mtis. noluisse; ita neque iura et privilegia producta, neque probationes ullas legitimas factas esse. R. Roman. Mtem., quae nullum ad manum haberet Hungariae Regni Consiliarium praeter unum Dnum. Agriensem, cum uno illo absque reliquis Senatoribus decernere quicquam non posse; cum praesertim nullus processus iudiciarius habitus sit. Itaque causas has omnes ad aliorum Commissariorum cognitionem reicere, quibus adiungat quoque suos S. Mtas. V., ut coram illis iura et privilegia producantur atque iis visis et expensis sententiae proferantur. —

His ita confectis pactisque conclusis usque ad exceptionem Imper. Mtis. et Imperii, valedixi R. Roman. Mti. atque ab ea petivi, ut negotia mea, de quibus a S. Mte. V. mitterer, fraternae Mti. commendare dignaretur. Quod illa se facturam diligenter promisit dixitque, se non habere me pro expedito, quandoquidem

ad Mtem. illius mihi redeundum foret; se maluisse quidem, quod citra ullum scrupulum litterae pactorum iam fuissent expeditae, neque per se stetisse, quominus id fieret; significasse enim se mihi, quod declarationi Caes. Mtis. de exceptione Romani Imperii stare vellet, atque ut id facere teneretur aliis litteris se cavere voluisse; sed quando mihi secus visum foret, expectari declarationem Caes. Mtis. oportere. — Et erat revera ita. Volebat enim dare mihi Mtas. eius litteras expeditas et alias (*N. 348*), quibus declarationi fraternae Mtis. se stare velle promitteret, modo ut idem ego facerem nomine Mtis. V. Sed ego cum ea de re mandatum non haberem, non ausus fui id in me recipere. Illud autem offerebam, ut pacta haec scriberentur iam prorsus expedita cum hac ipsa exceptione, sed aliis litteris, quarum etiam exemplum protuleram (*N. 348*), significaret R. Roman. Mtas., facere se potestatem S. Mti. V. per sex menses deliberandi, intra quos liberum esset Mti. V., si gratam declarationem exceptionis apud Imper. Mtem. obtinuisset, manere pactis et ea rata habere; si minus, litteras has R. Roman. Mti. remittere atque illi renunciare, quod eis teneri nollet. Sed hoc R. Roman. Mtis. Commissariis non probabatur.

Atque ita, conclusis quidem sed nondum ex omni parte confirmatis pactis, discessi Praga (*circa 15 Iulii*). Norembergam cum venissem, accepi de processu quoque iudiciario S. Mtis. V. informationem. — Veni Antverpiam sub finem Augusti mensis. Caes. vero Mtas. unacum Sermo. Principe provincias suas Inferioris Germaniae obequitabat atque iusiurandum ut praestarent filio exigebat. Itaque Lovanium Antverpia sum profectus; ibi substiti dies aliquot ac ad Rev. Dnum. Atrebatensem misi, ut me certiore redderet, quo loco quoque tempore convenire mihi Mtem. Caes. liceret. — Cui visum est, Antverpiam ut me rursus conferrem, quo post dies aliquot venire Mtas. illius cogitabat.

Sed [Antverpiam cum venissem et ibi dies aliquot commoratus essem]^a et Caesarea Mtas. ludis vacabat et Rmus. Dnus. Atrebatensis fratris nuptiis vehementer fuit occupatus. Itaque vix tantum temporis datum est, ut Sermum. Principem salutare nomine S. Mtis. V. liceret. Ad quem accessi, nomine S. M. Vrae. salutavi felicia precatus omnia, simul gratulatus illi sum et ingressum hunc et inaugurationem felicem in terras illas, ac Deum precatus, a quo tanquam a fonte etc.

Repetitur ad verbum *N. 353*.

Cum haec et alia plura dicta a me fuissent, perbenigne mihi responsum est a Dno. Doctore Zeldio, qui me et ad Sermum. Principem et postea ad Caes. Mtem. deduxerat. Fuitque grata admodum Sermo. Principi et salutatio haec et gratulatio nomine Mtis. V. per me facta, negotiaque mea diligenter se commendaturum Caes. Mti. promisit, quo primo quoque tempore ex animi mei sententia ea conficere possem.

Quoniam vero postridie Caes. Mtas. Antverpia fuit discessura Bruxellas versus, Mtem. illius eo sum secutus: ibi enim futurum dixit Rmus. Dnus. Atrebatensis, ut conveniendae Mtis. illius potestas mihi daretur. Sexto die, postquam Bruxellas veneram, a Caes. Mte. sum auditus. In eandem sententiam pleraque dixi, sicut apud R. Roman. Mtem.: exempla maiorum illius et Vrae. M. produxi etc.

Sequitur summa legationis *N. 356* multo paucioribus hic expressae, ita tamen, ut quae de exceptionis Imperii omissione erant dicta, p. 347 lin. 37 — p. 348 lin. 11, ea hic ad verbum referuntur

a) in margine adscripta.

Respondit mihi Dominus Doctor Zelt (!) perhumaniter: Imper. Mtem. libenter maiorum suorum vestigia persequi velle et perpetuam amicitiam cum S. Mte. V. conservare; itaque ab hac pactorum renovatione minime abhorrere. Quoniam vero per adversam suam valetudinem ipsa tractare de iis rebus non possit, daturam se negotium suis Consiliariis, ut quae sunt a me producta, ea diligenter inspiciant ac de pactorum conficiendorum ratione mecum tractent. Haec fere fuit summa responsi mihi dati, quamvis verbis copiosis et expolitis.

Significavit mihi postea Rmus. Dnus. Atrebatensis designatos iam esse Commissarios: se, Dnum. Gerardum (*de Veltwyck?*) et Dnum. Zeldium; crastino die, si vellem, tractatum iri de pactorum renovatione, quo die secum etiam ut pranderem, postulavit. Quod me facturum recepi.

Cum in aedibus illius convenissemus, fecit verba Dominus Atrebatensis: recensuit ea fere omnia, quae dicta per me fuerunt apud Imper. Mtem.; summam eorum hanc tandem esse dixit, quod vetera pacta renovari cuperem. Quae cum inita fuerint per proavum Caes. Mtis. non tanquam Imperatorem, sed tanquam Archiducem Austriae: non ea fere pertinere ad Caes. Mtem., quae nihil in Austria possideat, quam pleno iure nunc obtinet R. Roman. Mtas. Itaque non videre se, quorsum pertineat ea confirmare per Caes. Mtem., cum praesertim exoleta sint neque etiam in usu fuisse dicantur. Non esse terras Caes. Mtis. V. Mtis. terris finitimas, ut non multum utriusque Mtis. intersit pacta aliqua fieri. Itaque sibi videri non aliud petendum esse — ac fortasse nec petere me aliud — quam ut quae sancita sunt foedera inter Vram. et Regiam Roman. Mtes. confirmentur. Quod se existimare Mtem. illius, pro eo vinculo necessitudinis, quo V. Mti. colligata est, alacri animo facturam esse, ut quae nullius rei magis avara sit quam pacis et amicitiae cum omnibus Christianis Principibus, prae ceteris vero cum S. Mte. V., conservandae. — Haec fere Dnus. Atrebatensis, nisi quod verbis pluribus. — Cui respondi: petitionem meam hanc fuisse, ut vetera pacta Alberti et Frederici per Caes. Mtem. confirmarentur et renovarentur. Quod facere teneri Mtem. illius, propterea quod non se magis Fredericus quam heredes et successores suos iis pactis obligatos voluerit. Cum itaque duplici nomine successor sit Mtas. eius, et tanquam pronepos et tanquam Imperator, utroque nomine teneri illam ad ea tuenda et conservanda. Neque vero haec pacta inter Poloniae tantum Regnum et Austriae Archiducatum intercessisse, verum inter omnia utriusque Mtis. Regna; ac subinde repetitis vicibus Regnorum, Principatuum et dominiorum fieri mentionem. — Tum Gerardus: quod Regnorum fit mentio, de Regno Hungariae, inquit, intelligendum est; cuius quamvis possessionem Fredericus adeptus non fuerat, ius tamen habere se praetendebat. — Ego contra de omnibus Regnis et terris aliis verba haec intelligenda contendebam. — Tum Dnus. Atrebatensis: pro sua persona, dixit, Fredericum pacta facere potuisse, Imperii nomine non potuisse, re ad ordines Imperii non relata. Sed non multum tamen referre: quandoquidem ea per R. Roman. Mtem. confirmata, renovata et ad verbum essent inserta, Caes. quoque Mtem. confirmaturam omnia, sicut scripta sunt. — Ego vero nequaquam in eo me acquiescere velle dixi, si fraternae Mtis. tantum factum confirmaret, nisi et ipsa pro se Mtas. eius pacta Frederici renovaret seque illis alligatam esse velle ostenderet. — Fieri posse et hoc, respondit, sed cum ea clausula: „quatenus ad Mtem. eius pertineret“. De exceptione vero nulla ratione fieri posse, ut ea omitteretur. Nam a triginta annis nulla pacta citra exceptionem hanc facta fuisse. — De offensivo autem aut defensivo bello di-

cebat Gerardus: utramque partem affirmare solere se defensivum bellum gerere.— Subiunxit Dnus. Atrebatensis: ita evenisse inter Brusvicensem ducem et Lantgravium.

Tandem post longam altercationem ad eam declarationem ventum est, quae in litteris est perscripta¹. In quibus obtinendis magna fuit difficultas, quod Rmus. Dnus. Atrebatensis negaret sibi licere dare litteras confirmatorias sub sigillo Caes. Mtis. earum litterarum, quas nondum vidisset. Itaque papyraceas tantum litteras dare mihi volebat, quibus significaret ad hunc modum de pactorum renovatione confirmationeque convenisse ac litteras Caes. Mtis. mittendas esse; quam ad rem fidem etiam suam obstringeret. Quas ego litteras accipere nolui; sed perfeci tandem apud R. Roman. Mtem., quae paternam suam benevolentiam erga Mtem. V., ut aliis in rebus multis, ita in hac quoque declaravit, ut litteras iam expeditas cum sigillo suo appenso mitteret. Ita factum est, ut utrasque, hoc est et Imperatoriae et Regiae Roman. Mtum., litteras ad S. Mtem. V. perferrem.

B. Ossolin. MS. 153, f. 30 — 49, comment. manu Secretarii Hosii scriptus sine ulla inscriptione.

¹ Scil.: „excipientes.... Sacrum Romanum Imperium, cui nos pro fide, quam illi iureiurando obstrinximus, deesse non possemus, si quis illud afficere iniuria vellet.“ Vid. N. 360 et in Append.

Eiusdem relationis pars altera.

Absoluta priore " legationis meae parte de veterum pactorum confirmatione renovationeque, iactoque iam isto futurae amicitiae fundamento, quod firmum, fixum, stabile et cum ipsi S. Mti. V. tum Regno ipsius felix, faustum et fortunatum Deus esse velit: visum est iam tempus idoneum, quo cetera quoque superstruere liceret, quae cum ad retinendam stabiliendamque amicitiam, tum ad ea omnia submovenda pertinerent, quae cursum illius interrompere quandoque possent.

Accessi itaque ad Imper. Mtem.: commonefeci eam illorum rerum, de quibus divus parens Mtis. V. toties per Oratores suos cum illius Mte. egit; qui se a iudicibus Imperialis Camerae gravi iniuria affectum esse interpretabatur, etc.

Hic omnia, quae sunt in oratione N. 363 (et quidem in eius exemplo Ossol.), ad verbum repetuntur usque ad verba: „assentiri dignetur“, p. 358 lin. ultim.

Haec a me cum dicta essent, responsum est mihi per Dnum. Zeldium, qui est Procancellarius Imperii, pluribus quidem verbis, verum ita, ut habita deliberatione me certius aliquod responsum accepturum diceret; velle enim per suos etiam Imper. Mtem. informari. Nihil enim agit Mtas. eius nisi de consilio Cancellarii sui Dni. Granvellae aut eo absente eius filii Rmi. Dni. Atrebatensi, quicum hac de re mihi tractandum esse intelligebam.

Itaque conveni illum tempore opportuno; reperi una Dnum. Doctorem Zeldium. Exposui totam causam copiosius etiam quam apud Imper. Mtem. ac docere sum conatus, nunquam ad Imperium, semper ad Reges et Regnum Poloniae Prussiae terras et qui praeerant illis pertinuisse. [Cuius rei hoc etiam argumentum protuli, quod quae primaria est in Prussia civitas Regius Mons, a Rege Poloniae (!) Othocaro, per quem occupata et Prutenis tum idolatris fuit erepta, nomen est sortita; in qua etiam arx ab eodem Rege fuit exaedificata]^a. Petivi, ut apud Imper. Mtem. instaret, quo per illam Illmo. Dno. Alberto Marchioni licere posset

a) primum erat scriptum: „prima“. b) Haec primum scripta, postea deleta sunt.

eo, quod iuris est manifesti, gaudere, ut coram suo iudice S. Mte. V. conveniretur, si quis Illtem. eius iudicio conveniendum putaret: cum praesertim in pactis hoc ipsum etiam expressum sit, quod pars agens forum rei sequi debet; quorum quis futurus esset usus, si non forent in executionem posita?

Respondit mihi Rmus. Dnus. Atrebatensis: non semel iam actum esse cum Caes. Mte., ut abrogaretur proscriptionis decretum contra Illmum. Dnum. Ducem latum. Verum id Mtem. eius facere nulla ratione potuisse, quod ea res non ad solam illius Mtem., sed ad universum Imperium pertineret. Nam quae sententia lata est contra Illm. Dnum. Ducem, eam totius Imperii nomine a iudicibus Camerae latam esse, neque per Caes. Mtem. rescindi posse. Quod enim dicerem terras Prussiae Regibus et Regno Poloniae subiectas esse, contrarium dici a Magistro, qui ad Imperii ius eas pertinere contendit. Se hac de re disputare nolle, sed hoc tamen se scire, quod qui nunc se Ducem vocat in Prussia olim Ordinis Magister, is Imperio iuraverit, locum sive sessionem inter Imperii Principes habuerit atque ita legitime a iudicibus Camerae citatus fuerit tanquam iuratus Imperii Princeps. Quod si pro suis ille iudicibus Imperialis Camerae iudices non agnoscebat, cur non misit aliquem, qui saltem fori declinatoria exceptione uteretur? Cur vel hoc non significavit se prohiberi a Rege et Domino suo, quominus se sisteret? Si quid eiusmodi fecisset, fortasse proscriptus non fuisset. Nunc quando citatus iuratus Imperii Princeps ad diem sibi dictum non venit, quid aliud iudicibus faciendum restabat, quam ut eum tanquam contumacem sententia sua condemnarent et poenam contra eum proscriptionis decernerent? A qua si liber esse velit, alia ratione id effici non posse, quam si aut suam purget contumaciam aut nullam esse sententiam per iudices Camerae latam doceat. Quod cum ille facere coram Imperiali iudicio recusaret, ubi tamen id fieri necesse est, fecisse Imper. Mtem., ut ad status et ordines Imperii ea de re referret, quo tandem aliquando divo parenti S. Mtis. V. satisfaceret. Visum esse in proximis superioribus Comitibus Augustae habitis, ut amice potius causa transigeretur atque ut huic amicabili transactioni sive compositioni R. Roman. Mtas. tanquam Bohemiae Rex praeesset. Nunc extra terras Imperii cum sit Imper. Mtas., ea quae sunt de unanimi sententia omnium ordinum in maioribus Comitibus constituta, ad eadem Comitibus denuo referri oportere, quae brevi Mtas. Imper. edicere deliberatum habet.

Cum haec audissem, non fuit visum ad ea, quae priore loco dixerat, respondere, cum praesertim ratio non succurreret [ac ne nunc quidem succurrit]^{b)}; qua refelli posset, quod de Ill. Dno. Duce dicebat. Itaque postremum illud arripui. Habui autem ad manum et responsum, quod Augustae Mgfco. Dno. Palatino olim Siradiensi fuit datum, et comissionis exemplum ex eo consecutae. Dixi: Pragae cum fuisset, venisse ad me Dnum. Gynger et litteras comissionis in personam Regiae Rom. Mtis. datas (cf. N. 351 adn. 1) mihi exhibuisse. Quoniam vero nullum ea de re mandatum a S. Mte. V. tum habebam, vidisse me quidem eas et legisse, verum nihil aliud quam describendarum earum copiam mihi [dari]^{c)} postulasse. Itaque habere me exemplum earum: quod quidem eiusmodi sit, multo ut gravius id accidere S. Mti. Vrae. debuerit, quam quod antea de Illi. Dno. Duce factum est. [Tunc enim folia cecidisse, nunc arbores cadere]:^{c)} subditum et va-

a) Haec pro deleto: „a Regia Mte. V.“ b) Haec, suptr quae in comment. linea ducta est, in apographo desunt. c) In margine adscriptum.

sallum Principem S. Mtis. V. citatum prius fuisse; nunc ipsam citari Mtem. V. Esse hoc inauditum neque ferri ulla ratione posse citari Regem Poloniae a Rege Romanorum, idque ex delegatione Caesaris; neque aliud hoc esse, quam classicum canere et ad bellum gerendum provocare. Dum ego queror Sacrae Mtis. V. verbis de veteri iniuria, interea nova illam affici multo graviore. Certum hoc esse et indubitatum, prius omnia facturos Poloniae Reges, quam ut citati coram Regibus Romanorum compareant. Non debere existimari, quod S. Mtas. V. compositionem amicabilem refugiat, quodque R. Roman. Mtem. ei praeesse nolit; cuius integritati et incorrupto iudicio tantum tribuit, sed et de paterna illius in se benevolentia tantum sibi pollicetur, ut ultro fuerit Mtem. illius pro sua parte designatura, nisi pro utraque parte Caes. Mtas. illam delegasset. Quam est hoc autem absurdum et praeposterum! Non fert S. Mtas. V. neque ferre vult, ut coram Caes. Mtis. tribunali sistat se subditus illius Princeps: et interea postulari, ut coram delegato Caes. Mtis. ipsa se sistat Mtas. V. Haec nequaquam ad pacem et concordiam spectare: prius ad extrema decursum iri, quam hoc fiat. Agitur, dixi, causa inter Imperium et Regnum Poloniae, et interea sola pars altera, nimirum Imperium, ferre debet iudicem sive arbitrum, quem ipsa velit, non explorata prius partis alterius voluntate. Si (dixi) Rex Galliae scriberet litteras ad Sermum. Regem et Dominum meum, quibus illius Mtem. designaret arbitrum inter se et Regem Angliae, non communicata prius re cum Rege Angliae nec illius voluntate cognita, quid diceret Angliae Rex, si iuxta Regis Galliae deputationem Sermus. Rex et Dominus meus eum ad exponenda iusta sua vocaret? Non ita fieri (inquam) oportet: non una pars aliqua ferre debet alteri iudicem sive arbitrum, sed ab utraque parte in eum ut consentiatur, necesse est. Deputavit Caes. Mtas. fraternam R. Roman. Mtem.; fecerit hoc pro parte sua: liceat vicissim Sermo. Regi meo, quem ipsius quoque Mti. visum fuerit, pro parte sua deputare. Nihil esse potest aequius: fieri posse, quod eundem deputet; nam illud me certo scire, quod patris in loco R. Roman. Mtem. observat et eadem omnia sibi de illius, quae de patris animo sibi pollicetur. Non dentur iudices vel arbitri potius vel amicales compositores ex Imper. Mtis. delegatione, sed ex utriusque partis libera electione. Nec esse quod quisquam existimet fieri id non posse, propterea quod semel in Imperii Comitibus iam est ea de re constitutum. Sit ea constitutio rata quoad Imperii partem, sit arbiter Sermus. Roman. Rex: non reicit illum S. Mtas. V., modo ut ipsi quoque deputare vicissim liceat vel eundem vel quem alium visum V. Mti. fuerit.

Haec et alia in eandem sententiam a me dicta sunt; simul ostendi, quam esset hoc intolerabile Mti. V., quod in eadem commissione scriptum est: „Imperiali auctoritate nostra deputamus ac plenam illi facultatem, potestatem et vicem nostram hac in re concedimus“. Tum illud: „vocatis ad constitutum diem partibus“. Quae enim sunt partes, nisi ipse delegans et S. Mtas. V.? Idem ergo erit et arbiter et pars, maxime cum ad se tantum referri iubeat, nulla S. Mtis. V. facta mentione. Nihil esse Mti. V. cum quoquam super proprietate, iure et dominio provinciae Prussiae controversiae. Itaque mirari me satis non potuisse, cum hoc in initio litterarum commissionis legerem, de Illi. Dno. Duce tantum esse controversiam, num is Imperio an S. Mtis. V. subiectus sit. Agi itaque inter Imperium et inter Poloniae Regnum, non inter S. Mtem. V. et Magistrum; agi non de terris Prussiae, quas ab ipso etiam initio in corpore Regni constitutas optimo iure possidet S. Mtas. V., sed de eo, utrum coram iudicibus Imperialis Camerae an coram

S. Mte. V., quem solum superiorem dominum agnoscit, Illis. Dnus. Dux iudicio conveniri debeat. Nihil ergo fore controversiae S. Mti. V. cum Magistro, sed cum Imperio, quod cum sit pars, idem arbiter esse vult.

Respondit ad haec Dnus. Atrebatensis: non me debere existimare, quod Imper. Mtas. circumvenire Mtem. V. voluerit; nunquam id illi nec cogitare quidem in mentem venisse, neque tulisse iudicem quemquam S. Mti. V., sed arbitrum tantum vel arbitratorem potius deputasse. Cuius arbitrio num se S. Mtas. V. submittere velit, esse hoc in illius voluntate positum. — Atque (inquam ego) eligi solet arbiter ab utraque parte, non ab altera tantum deputari, non requisito consensu alterius. — Tum ille: assensus est, inquit, Orator Mtis. eius, Mgfcus. Dnus. Palatinus Siradiensis. — Dixi: mihi non constare de assensu illius. Verum praesentem adesse, qui tum cum illo fuit et rebus omnibus interfuit, S. Mtis. V. Secretarium. — Ille (*Fricius proculdubio*) vero nescire se dicebat, num sit assensus: nam neque se semper adfuisse et si quando adfuit, saepe Dnum. Palatinum aut Italica aut Gallica lingua usum esse, ut ipse intelligere non potuerit. — Tum ego: docebit nos, inquam, responsum Domino Oratori, quasi per decreti formam Augustae datum (*cf. N. 315 adn. 3*); quod protuli mox, et eam legi particulam, ubi scribitur, quod Imper. Mtas. Sermum. Roman. Regem permovit, ut ipsius Mtas. tanquam Bohemiae Rex huiusmodi tractationem in se susciperet, quem etiam Mtas. ipsius Sermo. Poloniae Regi gratum et neutri partium esse debere suspectum existimat. — Hic, dixi, nulla fit assensus Oratoris mentio, quin etiam illud scribitur, quod existimat fore gratum, non quod certo sciat. Certe si fuit assensus Orator, scriptum illud oportuit in eo, quod vocatur, decreto.

Cum haec dicerem, venit interea quidam a Regina Maria, qui vocavit Rmum. Dnum. Atrebatensem. Is discedens reliquit loco suo Dnum. Doctorem Zeldium, quicum fuit mihi magna familiaritas. Ab eo petivi, ut operam suam interponeret, quo iuris et aequitatis haberetur ratio. Nam ut quicum controversia est, is in sua causa sit arbiter aut arbitrum alteri parti quasi pro imperio ferat, neque iuri neque aequitati esse consentaneum. Non recusare S. Mtem. V., quominus arbiter aut arbitrator sive amicus compositor sit R. Roman. Mtas.; sed nolle eum sibi a parte deputari, verum integrum id sibi potius relinqui velle, utrum in eundem consentire an alium pro sua quoque parte designare malit. Dixi me nonnihil metuere, ut omnia referat Rmus. Dnus. Atrebatensis Caes. Mti., quae sunt a me dicta, propterea quod quasi quidam error in Cancellaria admissus videtur. Sed si responsum ab eo non satis gratum tulero, me non esse quieturum, sed ad ipsam Caes. Mtem. aditurum ac petiturum facturumque omnia, ut tam iustae postulationi S. Mtis. V. locus detur. — Respondit Dnus. Doctor Zeldius: non dubitare se, quod Rmus. Dnus. Atrebatensis fideliter omnia sit relaturus; ac suam quoque operam promisit. Ceterum de suspensione banni non fuit illi visum, ut agerem, nisi prius hoc absoluto negotio.

Postridie venit ad me, formulam quandam attulit, fieri non posse dixit, ut mutetur, quod est in Imperii Comitibus decretum. Nunquam adductam iri Caes. Mtem., ut id faciat. Porro commissio quoque ut alia forma scribatur, esse perdifficile. Habere enim eius exemplum procul dubio Magistrum neque taciturum, si quid in ea mutatum esse cognoverit. Nihilominus Rmum. Dnum. Atrebatensem,

a) pro: „potestate“ deletio.

priusquam relationem faceret, voluisse mihi formulam hanc exhibere, quod si in ea acquiescerem, esse spem iuxta illam litteras alias ad R. Roman. Mtem. obtentas iri. — Ego vero negavi me in ea acquiescere posse, sed aliam scripsi; ad quam paucis mutatis Rmus. Dnus. Atrebaten. fuit assensus. — Nunc utramque formulam profero: et illam, quae ex responso Dno. Palatino Siradiensi dato nata est, et eam, in qua nonnulla sunt immutata. V. S. Mtas. iudicium ferat et quod e re videbitur statuatur.

De banno spes mihi fuit ostensa suspensionis annuae, sed semestre postea tantum concessum est. De quo mihi non est visum operae pretium, ut magnopere urgerem: nam ad hunc diem semestre hoc iam praeterlapsum esset¹.

B. Ossolin. MS. 153 f. 60 -- 65, comment. manu Secretarii Hosii scriptus, inscriptus in fronte manu Rescii: „eadem habentur de verbo ad verbum in relatione superiori“; nam

in eodem MS. f. 23 — 29, apograph. eiusdem temporis, in quo ea, quae in comment. deleta sunt, ommissa, quae addita in margine, hic in contextu scripta sunt; inscriptum autem est hoc apograph. alia manu: „Relatio facta Mti. Regiae de actis apud Carolum Imperatorem de causa Prussiae per Rmum. D. Stanislaum confirmatum Epum. Culmen. MDXLVIII (!)“.

¹ In his duabus partibus nostrae relationis non prorsus omnia referuntur, quae ab H. cum Imperatore et Rege Roman. sunt acta. Nam apud Carolum V egisse eum etiam de Gedanen. et Elbingen. non solum H. oratio N. 363, sed etiam ep. Caesaris ad fratrem, Druffel I p. 302, ostendit: apud Ferdinandum autem cum de processu iudiciario tum de causa Prussiae cognoscenda disceptasse H., cum a Caesare reverterat, N. 370 — 373 demonstrant. Itaque extitisse quondam etiam partem tertiam (quam tamen non habemus) huius relationis verisimile videtur.

378. Iunii 23 Piotrcoviae.

Hosius Alberto Duci Prussiae.

(Se legationem suam exposuisse Regi, a quo mittantur Duci eiusdem legationis acta.)

Scripsi ternas litteras¹ Illmae. Dni. V., ad quarum nullas responsum ullum accepi. Cum tandem aliquando ex legatione mea reversus essem ad Regiam Mtem., cupiebam illam certiore reddere de iis, quae in causa illius acta per me fuerunt, de quibus, Bruxellis etiam cum essem, bis scripseram²; sed expectabam, prior ut id faceret S. Regia Mtas. Quae cum exponere me iusserit hodie legationem meam, ea, quae sunt acta per me, Illmae. Dni. V. descripta mittit³. Quibus quid addi a me possit, non video; hoc tantum Illmae. Dni. V. significandum esse putavi, nihil a me praetermissum esse curae, diligentiae, laboris in tuenda causa Illmae. Dnis. V., quo posset in optimo statu collocari. Sed ita rebus impeditis, ut fuerunt, aliud obtineri non potuit, quam quod a me obtentum est iuxta instructionem mihi datam. Prompta mea voluntas inserviendi honori et commodo Illmae. Dnis. V. mihi neque defuit neque deerit unquam. Quod superest, me gratiae illius commendo etc. Datum Piotrcoviae XXIII Iunii.

Arch. reg. Regiomont., archtyp.

¹ Procul dubio N. 311 et binas Bruxellis datas putat.

² Altera tantum, ep. N. 365, extat.

³ Procul dubio N. 377.

379. Iulii 5 Regiomonte.

Albertus Dux Prussiae Hosio.

(Ad ep. N. 278 respondet.)

Reverende in Christo pater, amice singulariter nobis dilecte. Accepimus R. Ptis. V. litteras, quibus de ternis ad nos datis litteris scribit ac nihil studii, diligentiae et operae suae in expediendis legationis suae negotiis praetermisisse testatur. Ac primo quidem, quod litteras ad nos datas attinet, sciat R. V. Ptis., nos earum nullas accepisse¹: neque enim commissemus....^a; pro studio autem et diligentia tam S. R. Mti. quam nobis praestitis debitae R. Pti. V. habentur gratiae; sedulo enim omnia R. V. Ptem. executam, nec operae suae pepercisse, ex actis R. V. Ptis. satis superque cognovimus. Quod R. V. Ptis. studium ut benevolentia nostra aliquando prosequemur, ita temporum iniquitati et fatis acquiescendum ducimus, quod maius quiddam obtineri a R. V. Pte. non potuerit. Ceterum grata nobis fuit cognitio propensissimae in nos R. V. Ptis. affectionis oblatio(!); quam satis testatam nobis rebusque nostris porro minime defuturam plane confidimus, clementer et amice petentes, ut quo hactenus studio consuevit, nos nostraque iuvare ne intermittat. Quod cum omnino nobis de R. V. Pte. persuademus, ita vicissim in nostra benemerendi de R. Pte. V. voluntate nihil desiderari sinemus. Quam R. V. Ptem. felicissimis successibus frui etiam atque etiam cupimus.

a) Hoc loco aliquot verba deesse videntur, fortassis: *ut illis non responderemus.*

Arch. reg. Regiomont., apogrph., Libri Missiv. 3.

¹ Extant tamen nunc in Arch. Regiom. binae, N. 311 et 365.

380. Iulii 25 Romao.

Iulius III Pontifex Maximus Hosio.

(Inquisitorem haereticae pravitatis in dioecesi Pomesaniensi ipsum constituit.)

Cum, sicut carissimus in Christo filius noster Sigismundus Augustus Poloniae Rex Illustris nobis nuper exponi fecit, in civitate et dioecesi Pomesaniensi variae haereses et pravae circa catholicam Christi fidem opiniones pullulent et vigeant, et ne maiores indies succedant verisimiliter formidetur; et qui pro Episcopo Pomesaniensi ad praesens se gerit¹, praemissis nedum occurrat, sed quantum in eo est foveat et adhaereat: idem Sigismundus Rex nobis humiliter supplicari fecit, ut pro extirpatione dictarum haeresum curam huiusmodi alicui eiusdem Regni Poloniae praelato praemissis occurrere verbo et opere potenti demandari aliasque in praemissis opportune provideri de benignitate Apostolica dignaremur. — Nos igitur volentes pro nostri pastoralis officii debito inconvenientibus huiusmodi providere, Fratrem. tuam, de cuius prudentia, probitate et in Deum pietate certam spem concipimus et quem ad praemissa verbo et opere potentem esse intelleximus, ad haereses et pravas opiniones huiusmodi in civitate et dioecesi praefatis extirpandas Inquisitorem cum plena, libera et omnimoda facultate ea omnis, quae ad officium Inquisitoris haereticae pravitatis a Sede Apostolica specialiter deputati de iure vel

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

50

consuetudine aut alias quomodolibet pertinuerint, faciendi, dicendi, gerendi, exercendi et procurandi Apostolica auctoritate tenore praesentium ad nostrum beneplacitum constituimus et deputamus, curam super criminibus haeresim seu a fide catholica apostasias vel alios errores sapientibus huiusmodi inquirendi ac errantes seu qualitercunque in praemissis culpabiles debitis poenis puniendi et multandi, ad gremium Ecclesiae redire sponte volentes et ad orthodoxam fidem recipi humiliter postulantes ab omnibus et singulis eorum criminibus, excessibus et delictis ac ecclesiasticis seu temporalibus sententiis, censuris et poenis propterea incursis in utroque foro praevia abiuratione ac servatis de iure servandis absolvendi ac aliorum Christifidelium consortio aggregandi et ad famam et ad honores ac patriam et bona restituendi et reintegrandi plenam et liberam tibi, etiam unacum Ecclesia Culmensi, cui praesse dignosceris, plenarie committendo: in illo, qui dat gratias et elargitur praemia confidentes, dirigente domino actus tuos in Ecclesia ipsa, civitate et dioecesi Pomesaniensi diligentiae industria haereses et pravae opiniones huiusmodi tollentur. Non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis ac dictae Ecclesiae iuramento, confirmatione Apostolica vel quavis firmitate alia roboratis statutis et consuetudinibus ceterisque contrariis quibuscunque. Datum Romae apud S. Petrum etc. die 25 Iulii 1550 Anno Primo.

ap. Theiner, *Vetera Monum. Polon.* II N. 646 p. 168 (e Reg. orig. An. I Brev. tom. LIX f. 306).

¹ Paulus Speratus, theologus Lutheranus, a Duce Prussiae Episc. Pomes. factus, † 1554.

381. Augusti 10 Romae.

Siemikowski Hosio.

(*De Cardinalatu et legatione Eppo. Cracov. Maciejowski conferendis; de coadiutoria Varmiensi.*)

Rme. Dne. et Dne. colendissime, praemissa officiorum meorum humili commendatione. Negotium tuae Rmae. Ptis. Culmensis et Pomesaniensis Ecclesiarum quo studio unacum Dno. Praeposito Curzeloviensi¹ egimus, testimonium sufficiens effectus rei docet². Maecenatis etiam nostri dignissimi omnia ex sententia negotia cessere. Etenim ante omnia galerus promissionibus huiusmodi nostro Rmo. obfirmatus est, ut etiam non aliud quam ipsa mors Pontificem ab instituto alienare potest; qui in prima creatione primum Cardinalem Rmum. Dnum. Cracoviensem pronuntiare summa fide statuit. Creationem vero Cardinalium quamprimum futuram nemo dubitat, quandoquidem tam iustitiae quam gratiae officia morte Cardinalium ad praesens vacant, quae soli ipsi Cardinales ut administrarent, statutis cautum est; quorum gratia Cardinalium electio in longum nullo modo potest protrahi³. Ex re itaque Rmi. Cracoviensis plurimum crederem, quod Orator⁴ electionem praeveniret; quod et ipse Pontifex desiderare videtur, cum tempus de adventu Oratoris perquirebat. Is itaque deligatur, qui expectationi satisfaciat. Qua de re cum Dno. Praeposito Curzeloviensi multa egi meamque sententiam illi aperui. Sperandum etiam vel potius credendum est nobis, posteaquam Rmus. in Cardinalem creabitur, quod iustis de causis, quae Pontificem permovebunt, legatio totius provinciae Polonae locorumque vicinorum Rmo. nostro concedetur; pro qua Cardinalis Augustensis statim post creationem moderni Pontificis, ut per totam Germaniam et

Poloniam illi decerneretur, diligenter, occulte tamen, instabat; cui, absque singulari Regis Poloniae assensu ne quidem cogitaret, respondit. Mittatur itaque eo celerius nuntius, cuius auspiciis maiora quam nonnulli iudicant, Dei auxilio assequemur.* Litterae binae, quae Sanctissimo a Rege erant oblatae, quam gratissimae Pontifici⁵, Cardinalibusque admirationi erant. Praepositus de his omnibus atque aliis plurimum necessariis abunde referet; quem singulariter petii atque in locum memoriae eidem copiose descripsi, ut omnia, quaecunque ex re totius Regni atque Rmi. nostri esse cognovimus, illa V. Rmae. Pti. copiose enarraret. Quam ipse Deus optimus pro multorum commodo meaque singulari consolatione sanam multos in annos servare nobis dignetur. Romae IX Augusti 1550.

Litterae Regiae Mtis. ad Farnesium scriptae, ne Episcopus Varmiensis⁶ suscipere absque assensu Regiae Mtis. Coadiutorem admittatur, satis tarde sunt reditae. Nihilominus huiusmodi expeditio ne obtineatur, officiales praemoniti sunt. Nescio qua incuria litterae maximi momenti tardissime nobis saepe redduntur. Causa iudicio multorum nulla est alia, quam quod nullas facere impensas volumus aliorumque officia (mercede nulla oblata) postulamus, a quibus Italia abhorret. Bonus servitor Siemicovski⁷.

Auream portam per Iulium tertium in argento expressam⁸ tuae Rmae. Pti. mitto.

B. Czart. MS. 1602, chirogrph., in dorso manu Cromeri: „Rmus. D. Crac. aperuit“.

¹ Hunc procul dubio Laurentium Warmuntowski, cf. N. 383, et „Lorenzo Secretario“, Theiner II N. 648, esse crediderim. ² N. 380. ³ Non prius tamen quam mense Octobri 1551 est facta, Ciacon. Oldoin., III, 761, toto anno post mortem Maciejowski. ⁴ Ad praestandam oboedientiam nomine Regis Poloniae; missus autem est, sed autumnus demum 1550 a., Andreas Czarnkowski, Theiner II, 650. ⁵ Theiner II, 647. ⁶ T. Giese. ⁷ Quinam sit, nescitur; proculdubio quidam procurator negotiorum cleri Polon. Romae. ⁸ Quam vide in Ciacon. - Oldoin. III, 744.

382. Augusti 12 Heilsbergae.

Tidemanus Giese Episcopus Varmiensis Hosio.

(Omnia scripta sua ipsi mittit — testamentoque suo, cuius particulam hic transcribit — potestatem facit eorum vel edendorum vel supprimendorum.)

Quod R. Dni. V. desideranti a me, ut quae de Regno Christi et historia Christiana olim conscripseram¹, sibi et amicis evulgarem, non obtemperavi, aliud in causa non fuit, quam quod videbam in hoc opere a me properato restare non pauca, quae etiamdum recognoscenda erant et limae rudiori subdenda, nonnulla etiam ad incudem prorsus referenda. Quod me facere valetudo hactenus prohibuit, quamvis proposito nihil minus adhuc, si Dnus. Deus gratiam contulerit, inhaerentem, tametsi multa sint, quae etiam id dissuadeant, hominum ingeniis multa, etiam quae rectissima sunt, transversum agentibus, quorum quidam nunc etiam aspicere aspernantur, quae antea plurimum affectabant. Quorum quale iudicium sit, Deum facio iudicem meorumque simul ac illorum affectuum cognitorem. Nunc cum a purissimorum ingeniorum iudiciis cupiam mea omnia recognosci, unicum fuit mihi consilium omnes lucubrationes meas et quaecunque in sacris litteris vel scripsi vel meditatus sum, in sinum reponere et collocare R. Dnis. V., in cuius fidem solenni fideicommisso iussi et volui omnia illa referri ac omnia a me hactenus scripta et meditata unacum praesentibus litteris meis ad illam transferri et in manus vestras fideles sub spe Christiani et fraterni affectus reponi ac commen-

dari. Quem animum meum etiam testamento meo fide publica conscripto² volui testatum esse his verbis, quae his litteris meis ascribi mandavi:

„Ad investiganda nonnulla in sacris litteris ac mei aedificandi, partim etiam in scripturarum studio exercendi mei causa scripsi et disserui, nondum Episcopus, de quibusdam fidei Christianae locis et quaestionibus, Christianam historiam de Regno Christi inscriptam tribus libris complectens. Quorum relinquo duo exemplaria: unum mea manu scriptum autographum, quod volo archetypi loco in mei memoriam apud heredes meos servari; alterum amanuensis manu scriptum. Quae scripta si post meam migrationem extabunt nondum a me ipso edita, ea nolo haberi pro assertis dogmatibus, quandoquidem sunt in his quaedam, quibus neque ipse adhuc prorsus assentior, diligentiori adhuc recognitioni servata. Eiusmodi haberi volo ea quoque, quae sparsim in chartis vel schedis reperientur mea manu scripta, necdum a me coaequata Ecclesiasticae regulae. Ea igitur, quae talia sunt, iubeo vel premi vel omnino non edi, nisi suadentibus viris piis, doctis et catholicis. Addi vero meis volo nihil, demi aliqua illis iubentibus non veto. Quae autem erronea deprehenduntur, ut humanos lapsus et nondum firmati animi coniecturas haberi postulo, nunquam discessurus sciens ab Ecclesiae catholicae decretis, cui mea omnia submissa volo. Confido tamen in Christo me illa scribentem non prorsus destitutum fuisse spiritu et gratia Dei, quin reperiantur in ipsis non pauca, quae non abhorreant a Christiana pietate, nec reicienda interpreti candido et secundum scientiam iudicanti. Omnia igitur scripta mea, quae reperientur, commendo et committo fidei Rmi. fratris mei Dni. Stanislai Hosii Episcopi Culmensis; cui etiam lego et testamento relinquo praedictum exemplar scriptae a me historiae Christianae, ab amanuensi, ut dixi, scripto exceptum, cum ipsius libri appendicibus et recognitionibus, quae in scriniis meis reperientur, quorum quaedam sunt sub incude. Rogo autem ipsum Dnum. Episcopum et fratrem meum, ut quaecunque in scriptis meis cognoscet cedere in gloriam Dei et Ecclesiae aedificationem, ac quae pietatis nomine commendari et sustineri possunt, ea ne patiat supprihi vel obliterari, quin in ipsam Dei gloriam vertantur et ei serviant, ne talentum meum in terram fodisse et fructu qui expectabatur destituisse coram Deo iudice accuser. Idque per ipsam, quae a me quaeritur, Dei gloriam et nostri fraternam in spiritu Dei coniunctionem precor“.

In istiusmodi lucubrationibus meis si quae videbuntur digna, quae viris piis et doctis nuncupentur aut dedicentur, eius potestatem V. R. Dni. facio, cum mei nominis modesta et meam conditionem non excedente mentione; maxime autem, quo non mea, sed Christi gloria illustretur, in quo caveri cupio, ne sanctum detur canibus neve margaritae iaciantur ante porcos. Quae omnia sinceritate praedicti fideicommissi obsecro esse Rmae. Pti. V. commendata, cuius fidei et amoris rem hanc totam non aliter quam pro gloria et honore Christi salvatoris mei commissam esse cupio, nihil aliud ambiens, quam ut in ipsius Rmae. Dnis. V., cui omnes labores meos dedicavi, fideli sinu sint transscripta et reposita. — Testamenti mei verba fideicommissi nomine inscripta haec sunt, quae solenniter hic repetita, rata et firma esse volo. Offensus ego fortasse non sine ratione nimio supercilio quorundam morosulorum hominum, operi meo otium nactus adieci Protasim, veluti operis appendicem; in quo Rmae. Dni. V. si videbor nimium indulsisse animo meo, vel auctoritati sacrorum Conciliorum nonnihil derogasse ac minus praestitisse, quam par est, vel cum illorum decretis pugnare: potest ea Rma. Dtio. V. pro suo iu-

dicio vel premere vel prorsus expungere, ut quae a me rata habita non sint, salvo tamen iudicio sincero et incorrupto Rmae. Dnis. V., et virorum doctorum ac piorum, quorum in hac causa fidem et sincerum iudicium appello atque invoco. Quae vero in meis scriptis reperientur non consummata, ea Rma. Dtio. V. servare velit, cum Deus concesserit eliminanda et ad calcem deducenda³. Eidem Rmae. Dni. V. me toto spiritu, quantuluscunque is adhuc in me haeret et de Dei gratia superest, fraterno animo commendo, quem hactenus in me sincerum et illibatum comperi; me vicissim Rmae. Dnis. V. ad quaecunque desideria sua promptissimum offero. Ex arce nostra Heylsberg die XII Augusti a. d. MDL. Eiusdem Rmae. Dnis. V. obsequentissimus et studiosus Tidemannus Epus. Varmiensis mea ipsius aegra manu⁴.

Arch. Ep. Frauenb. D. 2, f. 144, Archetyp., typis expr. Fr. Hipler in Spicil. Copernic. p. 356.

¹ De hoc opere vid. Hipler, Bibl. Warmien. p. 103 et Allg. Deutsche Biogr. IX 154. ² Testamentum hoc d. d. 16 Ian. 1550 (archtyp. in Arch. Regiom.) editum est Past. Bl. f. d. Diöc. Erml. X 91 — 93. ³ Quae Hosii de omnibus his scriptis fuerit sententia, ep. eius ad Cracumerum d. 5 Novembr. 1569 (Arch. Ep. Frauenb. D. 19, ep. 149) ostendit: „Gisium quod legis, lubens accepi; si perlegeris ad finem, horrendas in eo libro reperies haereses, earum non dissimiles, quae nunc sparguntur in Polonia. Nihil tamen ea res, quominus Episcopus postularetur, impedit; unicum est apud eos obstaculum, si quis in Prussia natus non sit; pietatis, doctrinae, religionis nullam habendam esse rationem existimant“. ⁴ Brevi post † T. G., 23 Oct. 1550.

383. Augusti 25 Cracoviae.

Samuel Maciejowski Hosio.

(*Quae ex Urbe nuntientur; de morbo suo, quo ingravescente testamentum sibi et epitaphium ab H. componi, se tamen sanum fieri cupit; nova ex Aula et Hungaria; de Turcis et Valachis; de pueris et magistris ad H. mittendis*)

Kempa¹ proximis diebus ex Urbe reversus attulit litteras brevis, quibus illum Summus Pontifex commendat; eundem Maphaeus² et ceteri, quorum auctoritas apud me magna est, mihi commendarunt. Scribit Maphaeus Tridenti iam indictum Concilio locum esse nihilque iam causae futurum, quominus — id quod optant omnes homines — illud ad extremum usque actum perducatur. Expectatur in Urbe Oratoris nostri adventus, qui etiam nihil ipse cunctatus se in iter dabit. Laurentium Warmuntowsky³ omnia ex sententia confecisse Maphaeus scripsit, verum ille diversum Dno. Czarncowsky⁴ significavit; eius adventum in dies expectamus certiusque ex eo ipso de toto negotio cognoscemus.

Ut nihil in rebus mortalium certi est: cum Piotrcoviae frequentibus morbis vexarer, crederemque ex loci atque habitationum incommoditate illud mihi mali accidere solere, ac sperarem Cracoviae in hac urbis et suburbani mei amoenitate me posse recreari: gravius multo et periculosius laborare coepi. Nam praeter ceteras corporis malas affectiones venter mihi, uti medici iudicarunt, aqua intercute propter hepatis et splenis obstructos meatus intumuit; accessit et febris. Qua quamvis liberatus esse videor et venter quoque detumuerit, tamen si(!) uti medici iudicant, diuturni et periculosi morbi haec exordia esse viderentur. Quapropter relictis rebus omnibus, quoad eius fieri potuerit, statui, curatis primum animi morbis et per poenitentiae remedium profligatis, constitutisque quae ad catholico Episcopo dignam mortem pertinere videbuntur rebus omnibus, Deoque per poenitentiam placato, in id solum incumbere, ut valetudo haec medicorum ope curetur, ne videar ea neglecta veluti mea sponte, invito Deo ac natura, stationem hanc vitae

meae deseruisse. Dtio. V. Rma. me quoque orationibus suis apud Dominum Deum iuvabit, curam morbi mei illi, qui solus eum curare posse videtur, commendabit. Porro autem, quoniam disponere domui meae decrevi testamentumque condere, praefationem eius usque eo, ubi legatorum enumerandorum locum esse intelliget, ac epilogum mihi conficiat Dtio. V. Rma. Sacellum, quod sepeliendo corpori meo ante annum institui⁵, etsi non omnibus ornamentis, maxima tamen sui parte absolutum est. Est in eo saxum, in quo sex hexametra carmina excidi possent: cuperem, ut Dtio. V. epitaphium oratione soluta mihi scriberet, quod nomen meum et familiae eorumque, quae in Republica gessi, munerum mentionem breviter ad antiquorum epitaphiorum imitationem contineret. Argumentum ipse propter morbum excogitare non possum; amor Dnis. V. Rmae. erga me excogitabit facilius⁶.

De rationibus curandi morbi non tam theoricorum(!), quam empiricorum medicorum variatur sententiis: sunt qui domi potionibus ac catapoliis quiete utendum censent; sunt qui thermas in Silesia adire me iubent; alii guaiacum bibendum consulunt; alii fomenta variarum herbarum admovenda; alii aliam atque aliam medendi rationem demonstrant, multa singuli de suarum medicinarum efficacia exemplis comprobantes. Mihi aegroto de singulis statuere difficile est; nam ut quisquam celerrimam convalescendi spem ostendit, eo libentius in eius sententiam declinare videor; ita enim cuique medicum se profitenti facile credimus, „cum sit in nullo mendacio, ut Plinius scripsit⁷, periculum maius“. Quare et Dnis. V. Rmae. sententiam expectabo: certum enim est, nullum medicinae genus temere aggressurum esse me, verumtamen omnis spes mea in solo Deo est; sed quoniam is creavit medicinam, non aspernandam a viro sapienti sapiens censet.

Hic in domesticis rebus nostris tranquilla pacataque sunt omnia. Regia Mtas. venationibus se oblectat, quam una cum Regina⁸ Dnus. Palatinus Cracoviensis⁹ Visnicium invitavit. Hesterno die una cum coniuge sua invitandae Maiestatis gratia Nyepolomicium venerat Reginaeque et suam et uxoris observantiam detulit; eaque omnia aggredi velle videtur, per quae Principis sibi gratiam conciliet¹⁰. Vereor, ne fiant novissimi primi et primi novissimi: nam eius exemplum secuturos ceteros certum est. — Verum foris afferuntur parum grati rumores. Commissarii ad res repetendas in fines Thurcarum missi, propterea quod Thurcarum, Thartarorum Valachorumque multa milia in armis iudicium hoc expectare dicantur illique admodum paucos nec ad bellum instructos se esse viderent, veriti vim et insidias, iter suum intermiserunt. Interim hostes, ne per eos stare videretur, quominus res vel repantur vel reddantur, suos retro cedere iussisse dicuntur. Et quidem ea hostium manus non tam contra nos quam contra Hungaros collecta nuntiatur. Hisce enim diebus allatae sunt ex Hungaria litterae, in quibus tumultus plena illic omnia esse scriptum est. Venisse legatum quendam a Caesare¹¹ ad Reginam¹² et eos, qui eius partes hactenus tutati sunt, mandataque exponere voluisse; verum Monachum¹³ et ceteros quosdam audire noluisse nec vocatos respondisse quicquid; qua contumacia illorum visa legatus paucis optimatibus, qui cum Regina erant, Caesarem velle dixit, ut quandoquidem Monachus et ceteri quidam nec sibi dicto audientes essent nec Reginae eiusque filii utiles curatores, muneribus omnibus, quibus vel privatim vel publice funguntur, se abdicent; ni fecerint, armis illum eos persecuturum hostiumque loco habiturum¹⁴. Ac e vestigio iussu auctoritateque Caesaris Valachiae ac Moldaviae regulos arma capere et imperata facere iussisse, eaque propter illos in armis cum magna praeterea subitariorum et volonum manu esse suspicamur.

Quicquid est, iucundum nobis esse non potest. — Est hic Valachicus nuntius, qui regulum suum excusaret, quod de quibus rebus inter eum et nostrum Regem convenerat, legatum suum ad Comitiam non miserit; veritum enim esse praesentiam Thurcarum Oratoris. Excusat se quoque per litteras, quod iussu Caesaris Barum¹⁵ oppugnare erat adortus; tenetur hic a nobis, donec quid illic a nostris rerum geratur, plenius cognoscamus¹⁶.

Dum haec dictarem, venit Swanga¹⁷ cum litteris a Rma. Dne. Vra. Placent mihi vehementer ea omnia, quae Rma. Dtio. V. scripsit. Nondum litteras comitiales vobis redditae et miror et moleste fero: confecta enim iam dudum a nobis, quae ad Pruthenica negotia pertinebant, sunt omnia, sed isti tabellarii odiose nebulones cessant; spero tamen iam isthuc ad vos perlatas.

Scribit Dtio. V. Rma., ne pueros¹⁸ Culmam propter pestilentiae metum mitterem, sed ut recta Lubaviam ad illam proficiscerentur, ubi se eis victum et cetera, quae ad eorum usum pertinerent, suppeditaturam ostendit. Agnosco humanitatem et liberalitatem Dnis. V. Rmae., quae mihi est longe carissima. Verum novi exhaustam esse aliis multis sumptibus eaeque in alieno aere illam coepisse; proinde iniquum esse existimarem, si eam hoc novo magnoque sumptu opprimere vellem. Mittam pueros Lubaviam, uti censet Dtio. V. Rma., verum ne quem in eos faciat sumptum, Dni. V. Rmae. prohibeo; dicoque ac edico eidem Dni. Rmae., ne quid praeter habitationem honorificam aliquam et commodam illis curet, quam tamen conducat ab aliquo honesto cive; reliquum ut sumptu meo fiat, patiat nec se ullis rebus immisceat, quod victum ac cetera impendia attinet. Id duntaxat curae illi esse volo, ut pueri liberaliter honesteque in metu Dei, bonorum morum studio ac in litteris instituantur. Alioquin si vel nummum in eos Dnem. V. Rmam. impendere velle comperero, polliceor fide bona: vel me eos isthuc non missurum vel primo quoque tempore revocaturum. Scio ego, quantum puerorum⁸ usus quotidiani requirant; scio autem, quae sunt Dnis. V. Rmae. facultates: quare quantum me amat Dtio. V. Rma., tantum caveat, ne mihi hac in re morem non gerat. — Doctorem Simonem¹⁹ vix video hinc avelli posse. Universus fere studiosorum grex ad me in suburbanum venit meditataque ac diserta oratione est hortatus: ut quandoquidem Stancorum²⁰ animi, Illicinum²¹ corporis morbus illis ademit, quominus opera eorum uti possent, Simonem saltem, cuius opera utili ac necessaria uti soleant, illis relinquerem. Et quoniam liber est, arbitrium eius ut staret, id permisi; is ostendit malle se hic esse, si paulo liberaliori stipendio retineretur. Proinde vereor, ut in hoc homine ad Dnem. V. Rmam. mittendo gratificari illi queam. Alterum vero Simonem²² quin mittam, nihil negotii erit. — Cupio, ut Dtio. V. Rma. bene valeat. Datum Cracoviae XXV Augusti.

a) Hoc signum tamen certo legi nequit, quamquam 8 simillimum videtur.

B. Czart. MS. 1602, archtyp. manu August. Rotundi (vid. N. 325) script., a Mac. subscript.

¹ Proculdubio Eckhardus de Kempen, brevi post Canon. et Decanus Varm. factus, Erml. Zeitschr. III 361. ² Bernardinus Maffeus, tit. S. Cyriaci in Thermis presbyter Cardinalis, qui † 1553 (Ciacon. — Oldoin. III, 737), erat hoc tempore Viceprotector Regni Pol., cf. Script. rer. Pol. I, 63. ³ Cf. N. 381 adn. 1. ⁴ Qui erat Orator Romam designatus, cf. N. 381 adn. 4. ⁵ In Ecclesia Cathedr. Cracovien. ⁶ Ab Hosione revera compositum sit, quod in tumulo legitur, epitaphium? Est autem hoc: „Samueli Maciejowski Crac. Epis. Reg. Pol. | Cancellario viro omnium seculor. memoria digniss. | qui praeter excellentem in omni genere virtutum | praestantiam ac multas praeclaras animi ingeniiq. | dotes. Hac infelicitate tempor. non modo

veterem | Dei opt. max. religionem ac dignitatem ordinis ecclesi | astici verum etiam totius reip. tranquillitatem consilio | prudentia et integritate sua sustinuit curatores | testamenti patrono b. m. poss. MDLII | vixit an. LII moritur | an. MDL die XXV Octob.⁴ (cf. Starowolski, Series Ep. Crac., 234, ubi tamen aliquot menda in numeris inveniuntur, quae etiam a Łętowski, Katal. II 124, eodemmodo repetita sunt.) — Mortuus autem revera est Mac. „die dominico 26 Octobris ante lucem diurnam alias inter septimam et octavam horas“. Acta act. Capit. Cracov. ⁷ Hist. Natur. 29, 1 (8) ed. Sillig. IV p. 339. ⁸ Barbara. ⁹ Petrus Kmita de Wiśnicz. ¹⁰ Cf. Orzechowski, Annal. p. 56, ed. Dział. ¹¹ Turcarum. ¹² Isabellam. ¹³ Georgium Martinuzzi. ¹⁴ Cf. Fessler-Klein III, 540. ¹⁵ Castrum in Podolia. ¹⁶ De hac legatione Valachica consuluit Rex Senatores Regni, vid. Zebrzydowski Epist. ed. Wiślocki, N. 521. ¹⁷ Fortasse Mart. Alexswange, cf. N. 246, 256. ¹⁸ Proculdubio nepotes suos Culmam in schola, quam H. instaurare volebat, erudiendos mittere M. in animo habuit; nam I. Leżeński, Castell. Matogost., sororis M. maritus, in ep. sua d. 9 Iulii 1551 Hosium benefactorem suorum filiorum vocat, dum illi alium filium suum mittit. ¹⁹ Maricium, vid. N. 374 adn. 2. ²⁰ Cf. N. 374 adn. 14. ²¹ Petrus Illincinus Senensis, iurisconsultus, Graecarum litterarum in Univers. Cracov. professor, de quo vid. Ianozki, Ianoziana I, 144 et Jocher, Obraz bibl.-histor. I p. VII, XXXI 318. ²² Quemnam putet, nescitur.

384. Augusti 29 Cracoviae.

Sigismundus Augustus Rex Hosio.

(Attribuat paroeciam Covalien. ei, qui a Rege sit praesentatus.)

Quod Ptas. V. retulit ad nos de paroecia Covaliensi¹, eine eam attribuere debeat, quem nos commendavimus sive praesentavimus, an quem Tenuarii: facile ipsa iudicare potest, cum Regia sint illa bona nec in obligatione eorum iuspatronatus diserte comprehensum sit, penes Regem id remansisse. Atque hoc etiam iure ubique in Regno utimur. Quocirca hortamur Ptem. V., ut cum in ista paroecia, tum in aliis eiusdem modi sacerdotiis ius nostrum sedulo tueatur. Litteras his adiunctas reddet Ptas. V. Generoso Andreae Coszcieleccki, nuntio nostro ad Conventum Prussorum, priusquam isthic mandata nostra exponet². Quae bene valeat. Cracoviae XXIX Augusti. Ad mandatum S. R. Mtis. proprium.

ex Archetyp. olim. in arch. Eporum. Varmien., nunc in quadam Bibl. privata asservato.

¹ Kowalewo alias Schönsee, oppidum in Palatinatu Culmensi, nunc caput districtus in gub. (Regierungsbezirk) Marienwerder. in Prussia Occid. ² Cf. N. 385.

385. Septembris 3 Cracoviae.

Samuel Maciejowski Hosio.

(Quomodo munere Episcopi fungi H. debeat; litteras Regias mittit; de valetudine sua.)

Cuperem equidem, alium Dtio. V. Rma. suae Dioeceseos statum reperisset. Sed si non ita est, ut volumus, certe non statim perturbatis ac deiectis animis erimus: quin quod mihi aliquando consilium dabat Dtio. V. Rma., eodem ipsa nunc utetur bonoque erit animo. Et cum suam ipsa culpam (!), quoad potest, praestiterit, alienae incommoda moderate feret. In corrigendis autem peccatis istis peritos et solertes medicos imitabitur: qui inveteratos et contumaces morbos non statim admotis violentioribus medicamentis aut sectionibus ustionibusve extirpare contendunt, sed placide et sensim malagmata primum et fomenta adhibent, quo obsequentiore deinde materia utantur. Relinquant etiam interdum nonnihil incu-

ratum, quod sine periculo curari non posse arbitrantur. Ita sane Episcopo quoque in sua functione agendum est. Indulgendum nonnunquam quamvis pravae consuetudini hominum et comitate, facilitate atque benignitate in animos influendum: quo comparata his rebus benevolentia et auctoritate populo deinde utatur suo. Hac ratione Apostolos Christi, quorum nos successores sumus, usos esse, vel ex ipsorum scriptis deprehendere licet. Sed ego in mare aquam, quod dicitur. Itaque nihil addo, nisi ut Dtio. V. Rma. sese recolligat; facile domi reperiet, quid facto opus sit, tam de iurisdictione quam de paroeciis. Ego vero misi ei Regias litteras de Paroecia Cowalewensi ¹, quo minore invidia Rmae. Dnis. V. res peragatur, quippe ex auctoritate Regia magis quam Dnis. V. Rmae. studio profluere videatur. Sunt autem adiunctae iis litteris aliae item Regiae patentes, quibus potestas fit Dnis. Consiliariis Comitibus transferendi, si forte pestis obstat, quominus ea suo loco vel tempore peragantur. Quae vero ad Andream Koscielieczki scripta sunt, ad legationem pertinent: nempe ut D. Consiliarios Prussiae ad celebritatem feudi ² huc evocet. — Ego Deo sit gratia paulatim a morbo recreor. Sed erit nihilominus aliquandiu curatio diligens adhibenda, quo pristinae valetudini restituar. Laurentium ³ in horas Roma expectamus. Si quid is scitu dignum attulerit, faciam ut cognoscat Dtio. V. Rma. Quae bene valeat. Cracoviae III Septembr.

Arch. Capit. Varmien. Vol. 4 ep. 104, archetyp.

¹ Cf. N. 384.

² Ducatus Prussiae conferendi.

³ Cf. N. 381 adn. 1, 383.

386. [mense Septembri Cracoviae].

Samuel Maciejowski, Episcopus Cracoviensis, [Hosio] ¹.

(A morbo paulum recreatus sermonem sibi componi petit.)

Reverendissime Domine! Biduo tantum hucusque gvaia sum usus et nihilominus sentio alleviationem. Spem bonam concipio, quam in Deo defixi, citto mihi bene successuram istam curationem. Si valuer, ut in Deo confido, non erit opus Dnem. V. Rmam. huc venire; verum ut compensetur labor itineris, quo erit liberata, suscipiat alium laborem, rogo, domi. Convenient huc principes viri pro solenni die Katherinae ²; in templo videbunt adornata per me multa in parietibus: vellem, ut videant adornatum quoque animum fide et religione catholica. Dies erit Catherinae; sequitur Dominicus dies, quem attinget sequens festum Andreae: quem aptiorem diem iudicabit, ad illam sermonem mihi conscribere velit. Erit admonendi locus, ne scindant unitatem fidei, cum praesertim unum sit evangelium merum, cum neque nos neque illi salvi esse possimus, nisi id ipsum eodem sensu agnoscamus. In omnibus controversiae articulis non nos, sed qui nos reliquerunt culpandi sunt. Nam evenire non potuisset ista divisio, nisi quidam scientia inflati contemnere fratres indoctiores coepissent et per superbiam atque avaritiam sibi honores et emolumenta deberi, non aliis, in animum induxissent. Calumniae eorum essent detegendae et argumenta eorum de sacramentis Ecclesiae invalida proponenda nostris validioribus propositis. Ne sumant sibi honorem, qui datus illis non est: nam omnes volunt esse sacerdotes et interpretes; perturbatis enim praeposi-

a) Verbum hoc certo legi nequit.

torum functionibus ordo turbatur, absque quo ruunt omnia; et facile postea per licentiam et libidinem is, qui non continetur, contemnit omnia et pervenitur a christianismo ad iudaismum vel paganismum, sicut nunc iam fit ab iis, qui sponte se circumcidendos Turcis offerunt, inquietantes, illorum fidem esse unanimem nostram in opinionibus. Sacramentarii autem omnium pessimi, nam audent omnia. Sed docere doctum nolo, opto nihilominus, ut hoc cito mihi certus nuntius perferat: nunc enim liber ero a tumultu, facile possum meditari.

Verba etiam ad investiendos Principes erunt necessaria vel eorum nuntios; item ad excipiendos et dimittendos. Albertus³ vix erit, sed erunt nuntii; pupillus⁴ etiam per nuntios rem conficiet, Dux Prussiae ipse est venturus.

B. Czartor. MS. 1598, chirogrph. sine anno, die et loco, nec inscriptum nec subscriptum.

¹ Epistola haec languente manu scripta, multo igitur difficilior lectu aliis Maciejowski epistolis, ad Hosium sine ullo dubio erat missa; nullus enim Episcoporum tam arcta familiaritate cum M. coniunctus erat, ut ab illo sermonem poscere posset: ad Episcopum autem quendam epistola haec scripta est, cum solis Episcopis titulus „Reverendissime“ attribuebatur. Quod autem neque inscripta neque subscripta est, id demonstrat eam esse schedam aliis litteris M. manu secretarii scriptis inclusam; id quod saepius fieri consuevit, cum de rebus secretioribus scribendum esset. Obiit autem M. d. 26 Octobris 1550, cf. N. 383 adn. 6; itaque hanc schedam mense Septembri vel Octobri scriptam, verisimillime tamen epist. N. 385 (ubi etiam de feudo Prussiae conferendo loquitur) inclusam fuisse crediderim. ² 25 Novembris, qui dies conferendo feudo Prussiae erat constitutus. ³ A. iunior, in Culmbach, putat. ⁴ De Georgio Friderico, qui fuit postea Prussiae administrator, proculdubio loquitur.

387. Septembris 15 Marienburgi.

Hosius Alberto Duci Prussiae.

(De quadam causa privata.)

Queritur Franciscus Ianius Castri Marienburgi. ex Dioecesi mea, uxorem suam Claram officii sui immemorem contra fidem praestitam et iureiurando firmatam a se transfugisse. Quoniam vero non ignorat Ill. Dtio. V. etiam verbo Dei astringi maritos, ut relicto patre et matre uxori quisquam suae adhaereat¹, maiorem in modum peto ab Ill. Dne. V., ut cum aut ipse maritus ishuc venerit, aut quempiam suo loco miserit revocandae ad officium uxoris gratia, restitui eam illi iubeat, factura verbo Dei consentaneum. Deum precor etc.

Arch. reg. Regiomont., archtyp.

¹ Genes. 2, 24.

388. Septembris 27 Cracoviae.

Mathias Turski Hosio.

(Quod curam fratris sui educandi suscipere promiserit, gratias agit; de quodam Wojanowski; de morbo domini sui — Maciejowskine?)

Zaliecziwszy slusshy swe powolne w laske W. M. mego milosciwego pana, sdrowia y wszego dobrego W. M. na czassy dlugye ziczie.

Przy them, miłoszywy xzoze, oddano my listh W. M., s kthoregom wyrosu-mial wylką laske W. M. przeciwko sobye y ynszy braczy moy. Raczil my W. M.

pissacz o bracie mym, ukazuyacz y mnie y yemu laske wielką, chcżacz go opatrzyć, yakoby miał s lasky W. M. naprzodt wychowanie dobre, po thim zeby umiał łączynsky y nyemieczky yiezyk. The laske, kthorą W. M. mnie sluzebnykowyy swemu okazawocz raczisz, nye przyczitam thego sobie, zeby szie tho za yaką godnoszczą mą dżało, alie tho, czokolwiek W. M. moy m. pan czynicz raczisz, tho wszisthko s wyssoky cznothy swy W. M. raczisz czynicz, a ya rosiumieyacz tho o sobye, ze thego W. M. zassluzicz niebandie umiał, thedy pana boga proszycz bandie za długye sdrowie W. M.

Zaloszczą thego vzywam y wydzywicz szie themu nie mogie, yako my W. M. raczil pissacz o przyaczelu mym, o panu Voyanowskym. Raczybych tho był o kym ynnym slyssal nysz o nym, aby tho był na kogo ynszego zachował. Pisalem do niego. Mam the nadzeye, ze szie W. M. ynaczy zachowacz bandze, czego bych ya y yemu y sobie ziczyl. — Jego Mcz. pan moy yescze they choroby proszen bicz nie może. Na yakye lekarsthffo Jego Mczi. przyssło, W. M. bandzesz raczil s listhu Jego Mcz. wyrosumiecz. Zathim proszie, aby W. M. raczil mym mylosciwym panem bicz. Dath. Crac. ipso die Divi Stanislai anno 1550 W. M. mego M. pana sluga nanyeysz Maczey Tursky ¹.

Arch. Ep. Frauenb., D. 11 fol. 1, chirogrph., inscript.: „Rmo. in Chr. patri et Dno., Dno. Stanislao Dei gr. Epo. Culmen., Dno. colendissimo“; typ. express. in actis diurnis Pelplin. „Pielgrzym“, N. 88 Au. 1879 (5 Aug.), ubi tamen d. 7 Mai scripta haec ep. dicitur.

¹ Qui hanc ep. scripsit M. T. videtur familiaris quidam, ceterum ignotus, Eppi. Crac. esse, cuius frater fortasse inter pueros erat, de quibus vid. N. 383. Dies vero D. Stanislai, quo ep. haec est scripta, procul ullo dubio erat d. Translationis S. Stan. (cf. N. 355 adn. 16); nam mense Maio Hosius nuper Vindebona reversus Cracoviae adhuc vel Piotrcoviae in Comitibus erat, cf. 375, 376.

389. Octobris 1 Lubaviae.

Hosius Alberto Duci Prussiae.

„Divertit ad me Magcus. Dnus. Nicolaus Iarund ¹ Palatinus Lancicien., cuius adventus multo mihi fuit iucundissimus, nam vir est et litteratus et perhumanus“. *Hunc „controversiae nonnihl de bonis nonnullis, in ditione“ Ducis sitis habentem Duci commendat.*

Arch. reg. Regiomont., archetyp.

¹ De Brudzew.

390. Octobris 27 Sobkowy.

A. Zebrzydowski Episcopus Vladislaviensis Hosio.

Cum semper „virtutis studiosus“ fuerit, Canonicorum vero suorum consilio usus sit, minime se meruisse „hos tam atroces insultus, tam saevas denuntiationes et vero tam apertas calumnias, tam acutatos morsus“, quorum plena esset Hosii ad se epistola, atque mirari se magnopere, quod ordinatio sua monasteriorum Pomeranicorum ¹ tam vehementer insectetur. H. debere potius operam in corrigendis vitiis et abusibus in dioecesi ipsius propria consumere; „cui quidem Dioecesi quod se non ambientem, sed renitentem praefectum esse gloriatur (scil. Dtio. V);

glorietur sane, dummodo de ceterorum fratrum vocatione nihil impii nihilque sinistri suspicetur“. *Se a Sigismundo I iam tertiae Ecclesiae praepositum esse; „non unquam a Rege aut Senatu petatum et, ut me vel Senatu abdicaret vel Episcopi dignitate exueret; non unquam questum est, fuisse me adversis cuiuspiam territorii privilegiis Episcopum designatum“. Hosio ordinationis suae rationem exponere non habere se necesse: „nihil verear, ne ipsius Romani Pontificis aut Oecumenici Concilii praesentiam, qua mihi frustra metum incutere V. R. Dtio. nititur, sustinere non possim“. Disputare se nolle, sed administrationem monasteriorum Sedis Apostolicae et Regis auctoritate se suscepisse, post decretum de hac re Episcoporum ante quattuor annos latum. Monachos, quibus operam suam offerat H., inimicos professionis ecclesiasticae esse; videat, ne peccata eorum pudorem ipsi incutiant. Licere autem Episcopo, immo debere eum dissipationem bonorum monasterii prohibere. „Itaque ne illam quidem consequentiam formido, licere idem Regibus in Episcopos, quod Episcopis in Abbates“, cum ceterum non idem sit Rex Episcopo, quod Abbati Episcopus; nam hos ius commune habere ecclesiasticum, illum nihil eiusmodi.*

B. Jagel. MS. 65 f. 459, apogrph, typ. express. Wisłocki, Zebrzydowski Epis. N. 544 p. 271.

¹ Cf. N. 239.

391. Decembris 31 Lubaviae.

Hosius Cromero.

(Causam G. Ferber commendat.)

S. Commendaveram aliis litteris tibi causam Georgii Ferber; quoniam vero visum est iterum mittere celeriore, his quoque tibi commendo: atque ut ne des sis ei rogo. Bene vale. E castro meo Lubaviensi pridie Calend. Ianuarii 1551¹. Tuus Stanislaus Epus. Culmensis est.

B. Czart. MS. 1618 f. 705, chirogrph.

¹ Exeunte a. 1551 erat iam H. Epus. Varmien.

APPENDIX.

EPISTOLAE ET ACTA

QUAE VITAM ET RES GESTAS HOSII ILLUSTRANT.

glorietur sane, dummodo de ceterorum fratrum vocatione nihil impii nihilque sinistri suspicetur“. *Se a Sigismundo I iam tertiae Ecclesiae praepositum esse; „non unquam a Rege aut Senatu petatum et, ut me vel Senatu abdicaret vel Episcopi dignitate exueret; non unquam questum est, fuisse me adversis cuiuspiam territorii privilegiis Episcopum designatum“. Hosio ordinationis suae rationem exponere non habere se necesse: „nihil verear, ne ipsius Romani Pontificis aut Oecumenici Concilii praesentiam, qua mihi frustra metum incutere V. R. Dtio. nititur, sustinere non possim“. Disputare se nolle, sed administrationem monasteriorum Sedis Apostolicae et Regis auctoritate se suscepisse, post decretum de hac re Episcoporum ante quattuor annos latum. Monachos, quibus operam suam offerat H., inimicos professionis ecclesiasticae esse; videat, ne peccata eorum pudorem ipsi incutiant. Licere autem Episcopo, immo debere eum dissipationem bonorum monasterii prohibere. „Itaque ne illam quidem consequentiam formido, licere idem Regibus in Episcopos, quod Episcopis in Abbates“, cum ceterum non idem sit Rex Episcopo, quod Abbati Episcopus; nam hos ius commune habere ecclesiasticum, illum nihil eiusmodi.*

B. Jagel. MS. 65 f. 459, apogrph, typ. express. Wistocki, Zebrzydowski Epis. N. 544 p. 271.

¹ Cf. N. 239.

391. Decembris 31 Lubaviae.

Hosius Cromero.

(Causam G. Ferber commendat.)

S. Commendaveram aliis litteris tibi causam Georgii Ferber; quoniam vero visum est iterum mittere celeriore, his quoque tibi commendo: atque ut ne desis ei rogo. Bene vale. E castro meo Lubaviensi pridie Calend. Ianuarii 1551¹. Tuus Stanislaus Epus. Culmensis est.

B. Czart. MS. 1618 f. 705, chirogrph.

¹ Exeunte a. 1551 erat iam H. Epus. Varmien.

APPENDIX.

EPISTOLAE ET ACTA

QUAE VITAM ET RES GESTAS HOSII ILLUSTRANT.

APPENDIX.

EPISTOLAE ET ACTA

QUAE VITAM ET RES GESTAS HOSII ILLUSTRANT.

1. 1534 Septembris 18 Cracoviae.

Petrus Tomicki Ioanni Chojęński, Episcopo Premisliensi.

(Quibus de causis Hosio faveat, ostendit atque eum Vilnam proficiscentem — vid. N. 10 — quamplurimum commendat.

Quanta fuerit Stanislaum Hosium, servitorem meum, gratia complexus Rmus. Dnus. Conarski, Cracovien. olim Episcopus, qui me suum in locum ipse subrogavit, puto Dnem. V. R. non ignorare. Ego quoque perspecta eius tum *in*^a illius mei antecessoris, tum in meis etiam nepotibus erudiendis fide et diligentia minime vulgari, non putavi mihi committendum, ut maiore in eum liberalitate et beneficentia, quam ego, antecessor meus usus videretur. Itaque et duobus eum auxi sacerdotiis¹, quae non honori minus, quam utilitati ei esse possunt; et cum viderem incredibili visendae Italiae cupiditate ardere, tantae eius et tam honestae voluntati deesse nolui: quin ipse eum sumptu ibi meo alui atque illius esse arbitrii volui, quo *vellet*^b, ibi ut maneret². Cum vero patriae se desiderio teneri mihi significasset, ut iustam sibi apud me et clementem esse servitutem intelligeret, facile passus sum voti sui eum compotem fieri; redeuntem illustri cum gratia excepi; cumque id vehementer cupere intelligerem, non solum proficiscendi ad parentes suos potestatem illi dedi, verum etiam omnia, quae ad iter hoc conficiendum essent necessaria, liberaliter suppeditavi. — Mirabitur fortasse V. R. Dtio., quorsum haec tam longe repetita pertineant: ut intelligat, quo maiora in eum beneficia contuli, eo mihi res eius curae esse maiori. Nam ut pictores et praeclari artifices opera sua paulo maiore diligentia fabricata valde diligere dicuntur et amare, ita nos eos, quos multis beneficiis ornavimus, perinde atque opera aliqua nostra nostris manibus fabricata caros imprimis habere solemus. Fecerit itaque mihi V. R. Dtio. rem longe gratissimam atque omnibus meis vicissim officiis referendam, si gratia sua et auctoritate in omnibus aut eius aut paternis negotiis primo quoque^c tem-

a) In MS. deest. b) MS.: *quod valet*. c) MS.: *quo*.

APPENDIX.

EPISTOLAE ET ACTA

QUAE VITAM ET RES GESTAS HOSII ILLUSTRANT.

1. 1534 Septembris 18 Cracoviae.

Petrus Tomicki Ioanni Chojęński, Episcopo Premisliensi.

(Quibus de causis Hosio faveat, ostendit atque eum Vilnam proficiscentem — vid. N. 10 — quamplurimum commendat.

Quanta fuerit Stanislaum Hosium, servitorem meum, gratia complexus Rmus. Dnus. Conarski, Cracovien. olim Episcopus, qui me suum in locum ipse subrogavit, puto Dnem. V. R. non ignorare. Ego quoque perspecta eius tum *in*^a illius mei antecessoris, tum in meis etiam nepotibus erudiendis fide et diligentia minime vulgari, non putavi mihi committendum, ut maiore in eum liberalitate et beneficentia, quam ego, antecessor meus usus videretur. Itaque et duobus eum auxi sacerdotiis¹, quae non honori minus, quam utilitati ei esse possunt; et cum viderem incredibili visendae Italiae cupiditate ardere, tantae eius et tam honestae voluntati deesse nolui: quin ipse eum sumptu ibi meo alui atque illius esse arbitrii volui, quo *vellet*^b, ibi ut maneret². Cum vero patriae se desiderio teneri mihi significasset, ut iustam sibi apud me et clementem esse servitutem intelligeret, facile passus sum voti sui eum compotem fieri; redeuntem illustri cum gratia excepi; cumque id vehementer cupere intelligerem, non solum proficiscendi ad parentes suos potestatem illi dedi, verum etiam omnia, quae ad iter hoc conficiendum essent necessaria, liberaliter suppeditavi. — Mirabitur fortasse V. R. Dtio., quorsum haec tam longe repetita pertineant: ut intelligat, quo maiora in eum beneficia contuli, eo mihi res eius curae esse maiori. Nam ut pictores et praeclari artifices opera sua paulo maiore diligentia fabricata valde diligere dicuntur et amare, ita nos eos, quos multis beneficiis ornavimus, perinde atque opera aliqua nostra nostris manibus fabricata caros imprimis habere solemus. Fecerit itaque mihi V. R. Dtio. rem longe gratissimam atque omnibus meis vicissim officiis referendam, si gratia sua et auctoritate in omnibus aut eius aut paternis negotiis primo *quoque*^c tem-

a) In MS. deest. b) MS.: *quod valet*. c) MS.: *quo*.

pore expediendis diligenter eum adiuerit. Unum autem habet praecipue negotium, de quo ipse Dnem. V. R. certiore faciet; in quo semotis omnibus arbitris, ne res divulgetur, non vulgari gratia et benevolentia Dnis. V. R. indiget; quam ut ei impertiri dignetur, vehementer oro, atque negotia eius omnia ita Dni. V. R. commendando, ut maiore studio magisque ex animo commendare non possim. Hoc imprimis ut curet quaeso, ne qua mora negotiis eius expediendis afferatur, ut ad nos primo quoque tempore ex animi sui sententia rebus suis omnibus confectis redire possit. Faciet V. R. Dtio. rem et virtute sua et amore nostro et benevolentia dignam, quam ego illi vicissim omni studio et officiis amicitiae referre per omnem occasionem curabo. Datum Cracoviae XVIII Septembris A. D. 1534.

B. Czart. MS. 272 (Acta Tomic.) fol. 497, et Corp. Narusz. vol. 50, 192, apographa saec. XVIII.

¹ Praepositura Vielunensi et Canonicatu Visliciensis, cf. N. 11 et p. CLXVIII adn. b.

² Hos. in Italia primum Bononiae, tum Patavii commoratum esse, orat. et ep. eius (N. 7, 8, 9) ostendunt. De studiis eius Patavinis commemorat etiam Papadopoli, Hist. Gymnasii Patav. II lib. 2 cap. 28 p. 233: „Ex actis et albis nationis Polonae, quae habeo, ex priscis, quas Lignamineus collegit, inscriptionibus et ex iis, quae scribit Thomas Treterus, (Pap. habet: Freherus), Stanislaus Hosius Cardinalis Patavii Artium liberalium disciplinis vacavit quadriennio (!), huc profectus cum nobili Polono Casimiro Gnenski, cuius peregrinationem in Italiam moderabatur“. Quemnam hoc loco putet, conici nequit; forsitan quendam Bniński vel de Bnin Opaleński (quae ambae familiae eodem cum Tomicio insigni cymbae utebantur); nam nomen „Gnenski“ nec est nec unquam fuit in Polonia. — Ceterum H. Patavii non solum Regin. Polum et Othonem Truchsess (vid. N. 74, 120) collegas habuisse, sed etiam Georgium Sabinum, qui postea primus Academiae Regiomontanae Rector erat, eiusdem G. S. poemata, Lipsiae 1563, p. 190 et 287, ostendunt:

I. Ad Stanisł. Hosium Episcopum Varmiensem prosopoeia poematum

G. Sabini (a. 1551).

Qui fuit Euganeae tibi notus in urbe Sabinus,
In viridi genuit nos Helicone parens.
Excipe Pierii natos et pignora vatis,
Praesul, Apollinei candide fama chori.
Est studium nobis (studium si forte requiris)
Dulcia Threiciae plectra movere lyrae.
Inclita magnorum canimus praeconia regum,
In quibus ipse tuus rex quoque nomen habet.
Si dignatus eris praebere canentibus aures,
Nostra canent laudes postmodo plectra tuas.

II. Ad Episcopum Varmiensem Stanislaum Hosium (a. 1554).

Invida me cogit fortuna relinquere sedem,
Quam mihi Regali Bregela monte dedit:
Praepetibusque meus se Pegasus incitat alis
Ad liquidas Viadri iam rediturus aquas.
Ergo vale, praesul, quem Varmia Monsque Salutis
Arbiter et flavi gurgitis Alla colunt.
Sis felix nostrique memor, te nostra vicissim
Semper inoblito pectore Musa feret.
Te canet ad Viadri ripas et ubique locorum
Solvat honorificis laudibus ora tuis.
Quam mihi dulcis amor, quam nomen amabile Bembi,
Lumine vitali cum frueretur, erat,
Et pars quanta mei Dantiscus pectoris olim:
Tu modo pars animae tanta futura meae.
Utque illos colui, sic te, dignissime praesul,
In quacumque licet sim regione colam.
Ac meus ante suas amittat Pegasus alas,
Hosius ex animo quam cadat ipse meo.

2. 1536 Martii 23 Vilnae.

Chojeński Episcopus Plocensis Ioanni Latałski
Episcopo Cracoviensi.

(*Ne Hosius summa voluntate in famulitium suum acceptus — N. 17, 18 — in illius (L.) famulitium concedere cogatur.*)

Scribit mihi Ptas. V. R., ut ei Doctorem Hosium in famulitium faveam, quod ipse cum sim doctus, doctis non indigeam. At, Rme. mi Domine, ego mihi non arrogo docti nomen, sed doctorum conversatio et familiaris conferentia me admodum recreat et oblectat. Verum quod attinet Doctorem Hosium, rem ut se habet paucis exponam. Hunc virum ob virtutes, quibus pulchre adornatus est, iam non a paucis tempore amavi et, quando paedagogum nepotum Rmi. Dni. olim mei Ioannis Konarski Episcopi Cracov. egit, patrocinio fovi, atque post obitum benefactoris mei in gratiam successoris, qui postremo decessit, Petri Tomicii Praesulis Cracov., ut potui insinuavi. Quem cum intellexi sublato patrono suo nullius famulitio se obligare velle, in contubernium aut familiaritatem meam asserui, non ut scribendis epistolis oneretur apud me, sed quo doctrinae suae fructuum interdum familiaribus colloquiis me participem faciat. Quod ipse et se facturum recepit et rogavit, ne propositum hoc meum immutare velim, attestans sibi ea conditione nihil futurum iucundius; nam ob imbecilles vires corporis paulum abfuit ipse a vitae periculo, quod ab olim Rmo. Dno. Cracoviensi scribendis epistolis gravabatur. Cum itaque mihi sit, quamprimum redierimus in Poloniam et absoluto conventu Regni, concedendum ad Episcopatum meum Plocensem et illic agendum, ubi penuria est virorum eruditorum, hic unus multorum loco mihi sit futurus; hic solitudinem illam reddet mihi suavem vita innocua moribusque probatis atque doctrinae suae communicatione. Miror itaque, quod mihi adimere velit hunc hominem Ptas. V. R., quae pro uno centum omni die habere potest, quandoquidem Cracoviense gymnasium habet, cuius Cancellarium agit. Illic commodissime fruetur viris in omni genere scientiarum non vulgariter eruditis; illic facili negotio parabit et sibi et Reipublicae Hosio non solum similes, sed etiam eo maiores viros, quorum obsequiis V. R. Ptas. cum laude sua et Regni utetur. Quid igitur a flumine haurit undam, ut eam mari iungat, quod neque fluminum influxu augeri, neque defluxu minui potest? Imo hoc facere videtur Ptas. V. R., quod habet tritum illud adagium nostri idiomatis: quaerit manticam a paupere; tametsi mihi non possum persuadere, ut credam, quod V. R. Ptas. ea intentione postulet hunc virum in famulitium suum, ut mihi adimat, cum potius me aliquot similibus providere deberet ex ingenti caterva, cui praeest feliciter Cracoviae. Cupio enim et alterum atque etiam tertium, si fieri potest et ferent facultates meae, adiungere mihi viros, cum quibus suavius in Poltowsko peragam reliquum vitae, cuius terminum non plurimum abesse certus sum. Rogo igitur, boni consulat Ptas. V. R. excusationem meam non minus piam quam honestam. Scit enim ordinatam caritatem a se ipso initium sumere; tamen Ptas. V. Rma. habebit et me et Doctorem Hosium ad omnem necessitatem suam; imo et omnes qui mecum erunt, erunt ad arbitrium Ptis. V. R. Scio ego, quam facile est assequi tales famulos Cracoviae; et item, quam difficile est persuadere alicui, ut relicta amoena Cracovia eat in alium

pore expediendis diligenter eum adiuerit. Unum autem habet praecipue negotium, de quo ipse Dnem. V. R. certiore faciet; in quo semotis omnibus arbitris, ne res divulgetur, non vulgari gratia et benevolentia Dnis. V. R. indiget; quam ut ei impertiri dignetur, vehementer oro, atque negotia eius omnia ita Dni. V. R. commendo, ut maiore studio magisque ex animo commendare non possim. Hoc imprimis ut curet quaeso, ne qua mora negotiis eius expediendis afferatur, ut ad nos primo quoque tempore ex animi sui sententia rebus suis omnibus confectis redire possit. Faciet V. R. Dtio. rem et virtute sua et amore nostro et benevolentia dignam, quam ego illi vicissim omni studio et officiis amicitiae referre per omnem occasionem curabo. Datum Cracoviae XVIII Septembris A. D. 1534.

B. Czart. MS. 272 (Acta Tomic.) fol. 497, et Corp. Narusz. vol. 50, 192, apographa saec. XVIII.

¹ Praepositura Vielunensi et Canonicatu Visliciensis, cf. N. 11 et p. CLXVIII adn. b.

² Hos. in Italia primum Bononiae, tum Patavii commoratum esse, orat. et ep. eius (N. 7, 8, 9) ostendunt. De studiis eius Patavinis commemorat etiam Papadopoli, Hist. Gymnasii Patav. II lib. 2 cap. 28 p. 233: „Ex actis et albis nationis Polonae, quae habeo, ex priscis, quas Lignamineus collegit, inscriptionibus et ex iis, quae scribit Thomas Treterus, (Pap. habet: Freherus), Stanislaus Hosius Cardinalis Patavii Artium liberalium disciplinis vacavit quadriennio (!), huc profectus cum nobili Polono Casimiro Gnenski, cuius peregrinationem in Italiam moderabatur“. Quemnam hoc loco putet, conici nequit; forsitan quendam Bniński vel de Bnin Opaleński (quae ambae familiae eodem cum Tomicio insigni cymbae utebantur); nam nomen „Gnenski“ nec est nec unquam fuit in Polonia. — Ceterum H. Patavii non solum Regin. Polum et Othonem Truchsess (vid. N. 74, 120) collegas habuisse, sed etiam Georgium Sabinum, qui postea primus Academiae Regiomontanae Rector erat, eiusdem G. S. poemata, Lipsiae 1563, p. 190 et 287, ostendunt:

I. Ad Stanisł. Hosium Episcopum Varmiensem prosopoeia poematum

G. Sabini (a. 1551).

Qui fuit Euganeae tibi notus in urbe Sabinus,
In viridi genuit nos Helicone parens.
Excipe Pierii natos et pignora vatis,
Praesul, Apollinei candide fama chori.
Est studium nobis (studium si forte requiris)
Dulcia Threiciae plectra movere lyrae.
Inclita magnorum canimus praeconia regum,
In quibus ipse tuus rex quoque nomen habet.
Si dignatus eris praebere canentibus aures,
Nostra canent laudes postmodo plectra tuas.

II. Ad Episcopum Varmiensem Stanislaum Hosium (a. 1554).

Invida me cogit fortuna relinquere sedem,
Quam mihi Regali Bregela monte dedit:
Praepetibusque meus se Pegasus incitat alis
Ad liquidas Viadri iam rediturus aquas.
Ergo vale, praesul, quem Varmia Monsque Salutis
Arbiter et flavi gurgitis Alla colunt.
Sis felix nostrique memor, te nostra vicissim
Semper inoblito pectore Musa feret.
Te canet ad Viadri ripas et ubique locorum
Solvat honorificis laudibus ora tuis.
Quam mihi dulcis amor, quam nomen amabile Bembi,
Lumine vitali cum frueretur, erat,
Et pars quanta mei Dantiscus pectoris olim:
Tu modo pars animae tanta futura meae.
Utque illos colui, sic te, dignissime praesul,
In quacumque licet sim regione colam.
Ac meus ante suas amittat Pegasus alas,
Hosius ex animo quam cadat ipse meo.

2. 1536 Martii 23 Vilnae.

Chojeński Episcopus Plocensis Ioanni Latałski
Episcopo Cracoviensi.

(*Ne Hosius summa voluntate in famulitium suum acceptus — N. 17, 18 — in illius (L.) famulitium concedere cogatur.*)

Scribit mihi Ptas. V. R., ut ei Doctorem Hosium in famulitium faveam, quod ipse cum sim doctus, doctis non indigeam. At, Rme. mi Domine, ego mihi non arrogo docti nomen, sed doctorum conversatio et familiaris conferentia me admodum recreat et oblectat. Verum quod attinet Doctorem Hosium, rem ut se habet paucis exponam. Hunc virum ob virtutes, quibus pulchre adornatus est, iam non a paucis tempore amavi et, quando paedagogum nepotum Rmi. Dni. olim mei Ioannis Konarski Episcopi Cracov. egit, patrocínio fovi, atque post obitum benefactoris mei in gratiam successoris, qui postremo decessit, Petri Tomicii Praesulis Cracov., ut potui insinuavi. Quem cum intellexi sublato patrono suo nullius famulitio se obligare velle, in contubernium aut familiaritatem meam asserui, non ut scribendis epistolis oneretur apud me, sed quo doctrinae suae fructuum interdum familiaribus colloquiis me participem faciat. Quod ipse et se facturum recepit et rogavit, ne propositum hoc meum immutare velim, attestans sibi ea conditione nihil futurum iucundius; nam ob imbecilles vires corporis paulum abfuit ipse a vitae periculo, quod ab olim Rmo. Dno. Cracoviensi scribendis epistolis gravabatur. Cum itaque mihi sit, quamprimum redierimus in Poloniam et absoluto conventu Regni, concedendum ad Episcopatum meum Plocensem et illic agendum, ubi penuria est virorum eruditorum, hic unus multorum loco mihi sit futurus; hic solitudinem illam reddet mihi suavem vita innocua moribusque probatis atque doctrinae suae communicatione. Miror itaque, quod mihi adimere velit hunc hominem Ptas. V. R., quae pro uno centum omni die habere potest, quandoquidem Cracoviense gymnasium habet, cuius Cancellarium agit. Illic commodissime fruatur viris in omni genere scientiarum non vulgariter eruditis; illic facili negotio parabit et sibi et Reipublicae Hosio non solum similes, sed etiam eo maiores viros, quorum obsequiis V. R. Ptas. cum laude sua et Regni utetur. Quid igitur a flumine haurit undam, ut eam mari iungat, quod neque fluminum influxu augeri, neque defluxu minui potest? Imo hoc facere videtur Ptas. V. R., quod habet tritum illud adagium nostri idiomatis: quaerit manticam a paupere; tametsi mihi non possum persuadere, ut credam, quod V. R. Ptas. ea intentione postulet hunc virum in famulitium suum, ut mihi adimat, cum potius me aliquot similibus providere deberet ex ingenti caterva, cui praeest feliciter Cracoviae. Cupio enim et alterum atque etiam tertium, si fieri potest et ferent facultates meae, adiungere mihi viros, cum quibus suavius in Poltowsko peragam reliquum vitae, cuius terminum non plurimum abesse certus sum. Rogo igitur, boni consulat Ptas. V. R. excusationem meam non minus piam quam honestam. Scit enim ordinatam caritatem a se ipso initium sumere; tamen Ptas. V. Rma. habebit et me et Doctorem Hosium ad omnem necessitatem suam; imo et omnes qui mecum erunt, erunt ad arbitrium Ptis. V. R. Scio ego, quam facile est assequi tales famulos Cracoviae; et item, quam difficile est persuadere alicui, ut relicta amoena Cracovia eat in alium

locum, praesertim vero in Masoviam, incipio experiri. Liceat igitur mihi per gratiam Ptis. V. R. vesci nucis similibus, quae supersunt ex dapum abundanti copia mensae eius. Inaudivi, Rme. Dne., quosdam ita suasionibus perurgere Doctorem Hosium, ut concedat in famulitium Ptis. V. R., ut etiam minas nescio quas ei incutiant; haec quam conveniant, permitto illius prudentiae expendendum, persuadeo quidem mihi, haec agi inscia, imo invita etiam, Pte. V. R. Cuius solitae gratiae me plurimum commendo etc. Vilnae 23 Martii 1536.

B. Czart. MS. 258 f. 110 et MS. 275 f. 18 (Acta Tomic. vol. XIV et XV) apogrph. saec. XVIII.

3. 1538 Iulii 20 Pultusk.

Petrus Gamrat, Episcopus Plocensis et electus Cracov. Dantisco.

(Hosium Varmiam proficiscentem — N. 36 — commendat utque illi cito redire ad se liceat, petit.)

Proficiscente ad V. R. Dnem. et eius Ecclesiam Varmiensem Dno. Doctore Hosio mihi addicto et tanquam fratre carissimo, commisi illi diligenter, ut meo nomine V. R. Dnem. viseret et salutaret, cui optimam valetudinem ac felicissima semper omnia a Domino Deo ex corde precor et opto. Quem quidem Dnum. Doctorem non dubito gratum futurum V. R. Dni. cum ob eius singularem doctrinam et mores suavissimos, tum etiam vestram olim communem a teneris annis in fovendis bonis litteris familiaritatem et consensum. Quia vero intellexi, quendam esse morem in eadem Ecclesia Varm., cuius est Canonicus idem Dnus. Doctor, quod initio omnis Canonicus debeat aliquanto tempore apud istam Ecclesiam praesens manere, plurimum rogo R. Dnem. V., efficere velit sua auctoritate apud Capitulum suum, ut hunc Dnum. Doctorem ab hac lege et mansione diuturna missum faceret, atque ei indulgeat mea causa, ut ipse in hoc meo procinctu ad Sedem Cracoviensem tempestive ad me rediret et mecum una proficiscatur; cuius consuetudine, qua utor libenter, ut me V. R. Dtio. interim destitui non patiatur, iterum illam rogo, quod vicissim V. R. Dni. et eidem Capitulo suo meis officiis, si quando usus fuerit, referre curabo. Me V. R. Dni. fraterno amoris etc. Ex arce Poltowiensi d. 20 Iulii A. 1538. Eiusdem V. R. Dnis. obsequens frater Episcopus Plocensis et electus Cracov. sst.

B. Czart. MS. 1597, archetyp., in dor.: „23 Iulii“.

4. De Canonicatu Varmiensi Stanislai Hosii.

1). 1538. Die V Iulii fuit possessio data V. D. Stanislao Hosio per translationem Rmi. D. nostri Ioannis Eppi. de Culmensi Ecclesia ad Warmiensem factam vacantem in persona Mathie Choralis. Qui etiam iuravit. Notarius est Fabianus Emerich.

2). Die Sab. XXVII Iulii (1538) praesente Dno. Praeposito (Paulo Plotowski) Nicolao (Coppernik) et Felice (Reich) fuit personalis possessio Canonicatus et praebendae praedictae data V. D. Stanislao Hosio Canonico. Notarius est Dnus. Hieronymus Mefleisch.

3). 1539. Die XIX Septembr. V. D. Praepositus procur. V. D. Stanislai Hosii optavit allodium in Zcawer, quod vacavit nuper per dimissionem V. D. Praepositi.

4). Anno eodem et mense (sc. 4 Maii 1543) Venerabilis Dominus Praepositus procuratorio nomine V. D. Stanislai Hosii optavit allodium quintum in Czager per V. D. Theodoricum dimissum et dimisit allodium „in der ave“ (quod optavit...) V. D. Georgius Donner.

5). 1545. Die 4 Decembris V. D. Paulus Plutowsky optavit curiam extra moenia sitam vacantem per dimissionem D. Mauricii pro V. D. Stanislao Hosio venditam 10 Marcis.

6). 1547. Die 5 Augusti V. D. Ioannes Hannovius optavit curiam extra muros per spontaneam V. D. Stanislai Hosii dimissionem vacantem.

ex Actis Capit. Varmien.

5 Hosius ad Canonicatum Cracovien. recipitur (vid. N. 64).

1540 die Veneris XXVII Februarii ad Canonicatum Ecclesiae Cathedralis Crac., vigore litterarum apostolicarum per Dominos pro plebeis assignatum, ex resignatione Venerabilis Dni. Stanislai Slumowski, Sczithniczka dicta (!), vacantem, Reverendi et Venles. Dni. Ioannes Zbąsski Decanus, Andreas de Valentinis Praepositus, Georgius Miskowski Archidiaconus, Ioannes Narapinski Custos, Stanislaus Conarski, Stanislaus Borek, Benedictus Izdbyenski, Andreas Zebrzydowski, Paulus Crassowski, Nicolaus Milkowski, Praelati et Canonici, per honorabilem Andream de Radomskye vicarium canonicalem litteris mandati Rmi. Dni. Episcopi legitime requisiti ad effectum implendae constitutionis synodalis in Synodo Pyotrkoviense laudatae, Venerabilem ac Egregium Dnum. Stanislaum Hossivm utriusque Iuris Doctorem in persona propria superpellicio et almucio indutum ad ecclesiam inducentes, receperunt, ad tumbam S. Stanislai orationibus fuis ad altare maius processerunt, ibidemque absolutis psalmis a praefato Dno. Stanislao de observandis statutis et consuetudinibus ecclesiae ad Sancta evangelii scripta corporali iuramento suscepto, stallum in choro, locum et vocem in Capitulo cum plenitudine iuris canonici assignaverunt; a quo iura ecclesiae incontinenti sunt persoluta, praesentibus Honorabili et discretis Ioanne de Ilkusch viceprocuratore, Iacobo Lagowski, Ioanne Blandowski et me Stanislao Venlis. Capituli Notario.

Acta actorum Capit. Crac. sub hoc die.

6. Domus Capitularis Hosio datur.

1540 die Veneris 9 Aprilis, coram Reverendis... Praelatis et Canonicis tum capitulariter congregatis Vlis. Dnus. Benedictus Izdbyenski Cancellarius Gnesn., Canon. Cracov. declaravit, domum canonicalem, quam ad praesens inhabitat, prius ruinosam et fere collapsam, sumptu et impensa eius prius ante conflagrationem instauratam et deinde post ignis voraginem fere de novo constructam, decrevisse favere Vli. Dno. Stanislao Hossio Cracoviensi, Iurium Doctori, Canon. Crac., modo consensus et voluntas gratiosa dominorum accederet, petens diligenter, ut domini habita ratione impensarum et sumptuum ipsius Dni. Benedicti, quibus ea domus

ad eum nitorem reducta est, tum etiam servitiorum et bene meritorum eius, quae mensae Capitulari et Ecclesiae impendere solet laboribus et sumptibus non parcendo, admittere velint, ut domum eandem, quam inhabitat, vel per modum solidi vel alias simpliciter dicto Dno. Doctori Hossio cedere valeat. Rdi. Dni. Georgius Miskowski Archidiaconus, Ioannes Narapinski Custos, audita hac Vlis. Dni. Izdbyenski propositione, assurgentes solenniter sunt protestati, propter tale negotium non esse in capitulo nec resignationi sine praemissione cridae consentire sicque abierunt. Doctor vero Nicolaus in futurum capitulum votum suum reiecit, Dno. Stanislaō Borek et Vilhelmo Iaroczki in perplexitate manentibus. Rmus. vero Dnus. Samuel Maczeyowski et Vles. Dni. Stanislaus Przeborowski, Andreas Zebrzydowski, Mathias Drzewiczki, Ioannes Droyowski, persistentes in votorum suorum conformitate, matura deliberatione intra se habita, perpendentes concessionem solidorum domus decreto Capitulari praeclusam esse, cupientes tamen praefatum Dnum. Benedictum Izdbyenski ratione tantae impensae in domus illius instaurationem factae consolatum reddere ipsumque ad servitia sua et Ecclesiae propensioem efficere, ad ipsius petitionem domus eiusdem cessionem admiserunt facere. Quam ibidem in continenti fecit, et statim domini suprascripti ad petitionem praefati Dni. Doctoris Hossii domum praefatam ex resignatione Dni. Izdbyenski vacantem, attendentes, quia concessio domorum mere in gratia et voluntate eorum collocata est, eidem Dno. Doctori Stanislaō Hossio dederunt et concesserunt ac sibi de eadem providerunt, salva pensione infra annum solvenda, pro qua Rmus. Dnus. Epus. Chelmensis¹ et Stan. Przeborowski Canon. Crac. fideiusserunt; deputaveruntque domini Vles. Dnos. Stan. Przeborowski, Andr. Zebrzydowski et Ioan. Droyewski, Canonicos Crac. propter absentiam procuratorum Capituli tunc aegrotantium ad tradendam sibi Dno. Doctori Hossio praefatae domus realem et actualem possessionem.

Acta Actorum Capit. Crac.

¹ Maciejowski, qui eodem tempore erat Canonicus Cracovien.

7. 1540 Iunii 2 Vilnae.

Sigismundus I Rex Poloniae Paulo Papae III.

(Alexandrum Sculteti se propter haeresim et contumaciam proscripsisse — vid. N. 66 — nuntiat utque decretum suum confirmetur petit.)

Pro ea cura et vigilantia, qua prospectum Regno ditionibusque meis cupio, ne quid in illis haereseon et scismatum existat, cum esset ad me nomen cuiusdam Alexandri Sculteti Canonici Varmien. de haeresi delatum, quoniam is in fide auctoritateque Episcopi sui esse recusabat, diem illi coram me dici iussi. Quem cum, ut est audax et temerarius, minime obivisset, multorumque iuratorum hominum, quorum gravis est existimatio, testimoniis edoctus essem, quod cum annum iam vigesimum et eo amplius sacerdos sit, sacris operatus non sit, atque aliis rem divinam facientibus saepe illuserit, neque obscura signa dederit se unum esse ex detestandis illis haeticis, quos Sacramentarios vocant, quodque mulierem alat, ex qua complures liberos susceperit, quae communi fama atque omnium opinione uxor eius sit, quae et ipsa una cum liberis nullum Sacrosanctae Eucharistiae, ita a marito suo instituta, honorem habeat: eum tanquam rebellem condemnavi eque

finibus Regni et ditionum mearum pestem istam eiciendam atque exterminandam curavi atque ei tanquam proscripto aqua et igni interdixi. Tametsi vero dubitanter id faciebam, ut contra sacerdotem pronuntiarem, qui quatenus sacerdos est, iurisdictioni meae minime subiectus est, tamen addebat mihi ad eam rem animum cum communis Ecclesiae auctoritas, qua cunctis Regibus et Principibus Christianis haereticos spoliandi, bonis omnibus evertendi et quidvis de eis statuendi potestas permittitur, tum diploma Leonis X, antecessoris Stis. Vestrae, quo et ipse potestatem fecit omnibus Regibus et Principibus Christianis in Lutheranos aliosque haereticos animadvertendi et summum etiam de eis supplicium sumendi. Bona itaque spe fui, non modo non reprehensum, verum etiam vehementer probatum iri factum hoc meum a Ste. V. ex summo studio meo et observantia erga Sanctam Christi sponsam Ecclesiam profectum, quam contagione pestilentis huius infici non esse ferendum existimabam. Maluissem quidem ab Episcopo eum suo iudicari, viro cum docto tum pio; sed cum eius iudicium subterfugeret, quid aliud mihi faciendum restabat, quam ut eorum ferociam iure meo potestateque Regia compri-merem, qui contra iusiurandum suum Episcopis suis dicto esse audientes recusant? Iactare fertur se privilegium quoddam exemptionis habere; quod si protulisset coram me, etiam atque etiam deliberassem, neque mihi hoc sumpsissem, ut eum decreto meo condemnarem. Nunc ille non modo non produxit litteras hoc genus aliquas coram me, sed neque per se neque per procuratorem diem sibi per instigatorem officii mei dictum obivit. Quem ego tantum Mtis. meae contemptum ferre nequaquam potui deque audaci homine meritas poenas sumpsit, cum praesertim hoc ipsum, quod neque per se neque per procuratorem ad iudicium venit, non dubiam mihi fidem faceret, esse eum omnium eorum criminum affinem, de quibus fuit accusatus, neque privilegium ullum exemptionis habere; quod concedi cuiquam a Sancta Sede in hoc, ut maiore cum impunitate omnes in se impuritates suscipere atque ut haereticus esse possit, mihi verisimile non fit. Quid enim esset hoc aliud, quam ludum quendam improbitatis aperiri ab ea Sede, a qua punita maxime oporteret cuncta eiusmodi flagitia? — Annus iam intercessit, cum de hoc ipso impuro homine ad Stem. V. scripsi atque ut eum pro potestate sua coerceret rogavi. Sed nihil profici videbam neque minui modo, sed augeri eius insolentiam, ut qui interea temporis magno cum omnium offendiculo filias suas in matrimonium daret, domum Canonicalem doti diceret atque ita se gereret, ut propter eius turpitudinem invisum est totum Collegium Varmiense omnibus, neque longe a magno periculo et discrimine abesset, nisi mature ex eo Collegio exterminaretur. Quibus ego causis adductus sum, ut nulla mora interposita citari eum ex officio iuberem et cum citatus venire nollet, me a contemptu eius, Ecclesiam vero a contagione et periculo liberarem sententia contra eum lata; quam ut approbet Stas. V. et eam auctoritate sua Apostolica confirmet atque omnia eius sacerdotia vacare decernat, maiorem in modum peto. Magno me, magno Ecclesiam Varmien. Stas. V. beneficio affecerit, neque quicquam erit sede ista dignius, quam si planum cunctis fecerit, non modo non esse improbo cuiquam et haeretico ullum apud eam refugium, sed eos isthic debitas poenas nequaquam evolare. Quare etiam atque etiam Stem. V. peto, ut ratum habeat, quod a me factum est, atque una secum reputet, salva dignitate mea Regia me ferre non posse, ut a quoquam decreta mea rescindantur, quod ea firma esse meae dignitatis atque auctoritatis plurimum in-

torsit. Cuius rationem habitam iri a Ste. V. mihi certe persuadeo. Vilnae 2 Iunii 1540.

B. Czart. MS. 281 (Acta Tomic.) f. 145, apogrph. saec. XVI. — Ibidem, f. 148 inest epist. Regis ad Cardinalem Protectorem Regni Pol. eiusdem argumenti.

¹ De vita et rebus gestis Alexandri Sculteti, cuius causam magna epistolarum Hosii pars attinet, nonnulla ex archivis Varmien, hoc loco addenda sunt: eum e dioecesi Vladislaviensi ortum (erat autem procul ullo dubio Gedanensis), primum adolescentem quibusdam officiis in curia Romana functum, post mortem Bernardi Korner provisione Apostolica Canonicatum Varmiensem a. 1519 obtinuisse eodemque tempore Romae sacerdotem consecratum esse (A. Cap. Varm. M. 13). Paulo postquam in Varmiam venerat, propter bellum inter Ordinem et Regem Poloniae primum Elbingam 1520, deinde in Livoniam 1521 sese recepissee, inde a. 1524 demum revertisse videtur (A. Ep. Fr., D. 2, 18; Acta Cap. V. f. 28). Sequentibus annis mox illum collegas suas litibus vexare coepisse, et quidem primum Dantiscum propter Canonicatum post mortem A. Bischof vacantem a. 1528, deinde Ioan. Zimmermann propter Cantoriam Varm. 1531, denique, postquam ut officialis curiae Romanae exemptionem ab iurisdictione Episcopi sui nactus sit, Praepositum Plotowski, Custodem Reich, Hosium. Itaque causa sibi a Dantisco indicta testibusque (8 Canonicis et Vicariis Varm.) auditis (A. Ep. Fr., D. 6 f. 34 sq., f. 286; A. Cap. V., R. 6) apud Regem accusatum (A. Ep. Fr., A 2 f. 23; A. Cap. V., I. 15 App. A.), ab hoc autem, cum dicta sibi die feria II post Trinitatis (24 Mai) 1540 non apparuisset, proscriptum esse (A. Cap. V., R. 6). — Quae ex eo tempore Romae de hac causa acta sint, ex ep. nostris cognoscere licet; hic adiciendum est, Alexandrum ibi gratiam Cardinalis Poenitentiarum Maioris sibi conciliasse (A. Ep. Fr., D. 6 f. 40; D. 24 f. 33; A. Cap. V., L. 33, 37), omnia quae sibi obiecta essent denegasse et ab Auditore Camerae Apostolicae d. 7 Aprilis 1541 absolutum esse, cum theologi, a quibus esset examinandus, nihil heterodoxi in eo invenissent (A. Cap. V., I. 15 App. B). Eodem tamen anno, postquam liber Bullingeri cum Alexandri adnotationibus (vid. N. 81 adn. 1) Romam pervenerat, cum a Rege instaretur, in carcerem coniectum et inde nonnisi a. 1544 emissum esse. Et quamvis iterum in carcerem coniectus esset, tamen favore Cardinalis Farnesii a 4 Cardinalibus, quibus causa eius cognoscenda commissa esset, iterum d. 24 Octobr. 1546 absolutum esse, postquam haeresim abiurasset; et mox litem cum suo in Canonicatu successori Locae, tum Capitulo Varmiensi propter retentos praebendae suae redditus intentasse atque sententiam excommunicationis omnium Varmiae residentium Canonicorum obtinuisse (A. Ep. Fr., A. 88 f. 245; A. Cap. V., I. 15, M. 13). — Quod tamen Romae absolutus, a Rege autem Sigismundo Augusto salvum conductum, quem a Sigismundo I iam diu sed frustra expetierat, tandem nactus (vid. N. 302), in Varmiam non venit, quamvis post mortem Dantisci Episcopus Varmien. factus esset T. Giese, qui illi semper favisse videtur („Poterit tandem Rma. Dtio. V. Sculteto suo iterum frui, Prussia se virum bonum, doctum et pium recuperasse gratulari“, scribit Tidemannus (post salvum conductum concessum) 11 Sept. 1548 Sandomiriae quidam Iacobus ab Allexwange, B. Czart. MS. 240 f. 218 chirogrph., qui ab eo missus ad Regem erat, ut pro salvo conductu laboraret) — hoc ideo effectum est, quia brevi post, defuncto Card. Farnesio, intercedente Sig. Augusto, de causa eius a duobus Cardinalibus iterum inquisitio facta est, qua finita omnia ipsius scelera detecta et pro rei gravitate punita sunt. Paulus IV et Pius IV novas eius accusationes et lites Locae et Capit. Varm. intentatas vanas esse declaraverunt (A. Ep. Fr., D. 10, 69); obiisse diem Alexander a. 1564 demum videtur.

S. 1540 Novembris 16 Varmiae.

Praelati, Canonici atque Capitulum Varmiense Bonae
Reginae Poloniae.

(De accusationibus Dris. Ioannis Benedicti propter allodium Hosio, non illi, concessum —
vid. N. 68, 70, 78 — sese excusant.)

Litteras Sermae. Mtis. V. ad querelas Venerabilis Dni. Doctoris Ioannis Benedicti, confratris nostri carissimi, gratiose ad nos scriptas debita reverentia accepimus et ea, de quibus gravari et queri visus est, sane intelleximus. Et movent nos quidem istae delationes coram Serma. Mte. V. nobis in tergum factae et amaro animo in nos dictae, cum periculum sit, ne nos opinione aliqua minus expectata

onerent et nostram aestimationem apud Sermam. Mtem. V. nostro detrimento^a inclinent. Verum cum minime dubitemus, V. Sermam. Reginalem Mtem. alteram aurem Dni. Doctoris Ioannis querelis accomodasse atque pro aequitatis ratione alteram nostrae responsioni reservasse, certa spe ducimur, nobis coram Sermā. Mte. V. concilii nostri rationem reddentibus, nos dicti Dni. Ioannis delationem evasuros et iniuriae, quae putatur per nos admissa, suspicionem in audientia Sermae. Mtis. V. facile declinatuuros. Quare Serma. Mtas. V. nos benigne audire atque satisfactionem nostram clementer admittere dignetur.

Serma. Regina, clementissima Domina! Constitutiones nostrae iuratae, de quarum praevericatione accusati sumus, articulum quendam habent, qui de hac causa, de qua contra nos queritur, in eum sensum disponit: „quod Canonico non liceat domum videlicet canonicalem vel allodium optare, nisi in praebendae suae reali pacifica possessione per annum fuerit“ etc. Ceterum quod egregius vir Dnus. Doctor Stanislaus Hosius etc. ante et post biennium forte allodium quoddam diverso tempore bis optasset, huius articuli vigore remotus fuit ob litem eidem de praebenda sua motam et nondum (quod sciebatur) extinctam. Contigit autem postea praefatum Dnum. Hosium cum parte adversa coram ordinario Rmo. Dno. Episcopo nostro concordari et sic litem consopiri et extinguere; unde putabat anno post repulsam evoluta tempore debitae vacantiae sibi licere et iuste competere suo iure gaudere et allodium optare posse, sed tempore intereunte procuratoris sui negligentia nihil amplius est sollicitatum et sic optionis causa mansit indefinita. Anno autem praesente in mense Iulio venit huc memoratus Dnus. Ioannes Benedictus et in ista iam enumerata allodii dispositione optavit hoc ipsum. Optione tamen facta, procurator Dni. Hosii Venerabilis Dnus. Paulus Plotowski, Praepositus Ecclesiae huius nostrae, volens secundum fidem et debitum suum rem et commodum principalis sui minime negligere, reduxit nobis omnibus capitulariter congregatis in memoriam, quomodo aliquot vicibus optasset etc., petens sui principalis eandem rationem haberi. His verbis dictis praefatus Dnus. Praepositus atque etiam Dnus. Ioannes Benedictus simul exiverunt et ad capitularem interlocutionem loco cesserunt. Conclusum igitur fuit Dno. Doctori Ioanni dispositionem dictae causae proponere et ius, quod iam putabatur Dnus. Hosius ad rem et in re habere, aperire. Verum Dnus. Doctor Ioannes primum in Gdanum et postea rediens hinc in Lithuaniam discessit, nec praesidentem nostrum de responso requisivit et causam allodii ita in suspenso reliquit, quanquam et statutorum nostrorum vigore optio Venerabilis Dni. Ioannis ad praesens facta fuit nulla, quod ipse ante optionem aliud allodium, quod prius tenuit, non dimisit nec etiam dimissi allodii registra Venli. Capitulo, prout tenebatur, praesentavit. Hoc enim ita faciendum statuta per expressum continent. Non multo tamen ita post Venlis. Dnus. Stanislaus Hosius per litteras nobiscum expostulavit, quaerens, cur in iure suo neglectus esset, maxime cum constaret, eum cum parte adversa concordasse et ad quietam possessionem venisse etc. Quibus omnibus recte expensis et in bilance sani iudicii et orationis debitae ponderatis, putabamus Dnum. Hosium, etiam Sermae. Mtis. Regiae aulicum et servitorem atque confratrem nostrum carissimum, sine iuris sui praeiudicio nos praeterire non potuisse, quia longe ante Dnum. Ioannem toties optasset et etiam ratio et causa, cur hactenus impeditus fuit, plane concor-

a) MS.: *deomamento*.

data et de partis eidem litem moventis consensu consopita esset. Quare iustitia et aequitate suadentibus eundem, maxime de eo requisiti et primum ius in allodio habentem, — cum statuta clare dicant: „diligentia praevenientis considerata“ etc., — praeterire non potuimus.

Istis rebus sic stantibus et ita se in veritate, quae Deus est, habentibus, Serma. Mtas. V. iudicare dignetur, an ulla Dno. Ioanni facta sit iniuria, an eius dignitate fiat, quod nos ita sine merito ante non requisitos traducat et in conspectu Sermae. Reginalis Mtis. V. inconstantiae et iniuriarum nominibus gravet. Possemus contra eius querelam et delationem multum passionate et parum caute factam magno nostro ornamento respondere; sed elegimus ad praesens, prout religionis sacrae ordo docet, potius noxam remittere et percutienti nos in maxillam unam, alteram Domini praecepto in patina exhibere, quam in fratrem nos gravius ulcisci, vindictam ad Dominum referentes. Ideo Sermae. Reginali Mti. V. humiliter et devote supplicamus, dignetur ex Reginali gratia nostra motiva debite ponderare et ex circumstantiis, an nobis ad Dni. Doctoris Hosii praeiudicium aliter licuerit facere, recte existimare, atque etiam Dnum. Doctorem Ioannem ita informare, ut sic nostrae aestimationis rationem habeat, ne sibi et nobis iniuste traducendo negotium faciat. Nos in gratiam etc. Warmia, die 16 Novembri 1540.

B. Czart., Corp. Narusz. vol. 57, N. 160, apogrph. saec. XVIII.

9. De Canonicatu Cracoviensi Ioannis Łaski

(vid. N. 100, 102, 108).

1542 die Veneris 3 Martii. Cum Rdus. Dnus. Ioannes a Lasko ad Canonicatum et praebendam Eccl. cathedr. Crac. per Rmum. in Chr. patrem et Dnum. Dnum. Archiepum. Gnesn. et Epum. Crac. restitutus sit, quibus propter rumorem contracti matrimonii privatus erat, et quod Vlis. Dnus. Mathias Zielenski Canon. Posnan. iuri suo, quo ad ipsos Canonicatum et Praebendam, receptus fuit, per expressum cessit, domini mutua deliberatione praehabita, attendentes huiusmodi restitutionem et cessionem, concordibus votis domum Canonicalem penes portam Casimirien. sitam memorato Dno. Ioanni a Lasko restituerunt et possessionem illius Dnis. procuratoribus dandam et assignandam mandaverunt.

(*eodem die*) Constitutus personaliter Rdus. Pater Dnus. Ioannes a Lasko Gnesnen. et Lancic. Praepos. ac Canon. Cracov. etc. in Rdorum. et Vlium. Dnorum. Praelatorum et Canonicorum suprascriptorum Capitulum tunc representantium praesentia fecit publicam et solennem protestationem in hunc modum: Quod quoniam post proximum nuper hinc suum in Kiezmark discessum intellexisset, iam extitisse, qui novos de se rursum rumores quosdam spargerent eosque quomodo-licet vanos (quae tamen est hominum improbitas) constanter affirmarent, quasi eo consilio illuc iam se contulisset, ut non amplius huc rediret, sed relictis hic iam omnibus suis peregre denuo vellet agere; ut istiusmodi et aliis omnibus, si qui forte exorirentur, rumoribus viam (quod in se quidem est) praecluderet, praesertim cum illi iter in Germaniam instituendum esset, quod illi novas denuo suspensiones posset parere: Primum omnium publice et solenniter recognovit, se fidei suae confessione Rmo. in Chr. patri et Dno. Dno. Petro D. gr. Archiepo. Gnesn. et Epo. Cracov. die lunae sexta Februarii exhibita persistere et stare perpetuo

velle, neque ab illa vel latum unguem unquam velle discedere. Deinde ut omnes suspicionum occasiones amputaret, Germanici huius itineris sui causas istas allegavit, quod non alio consilio neque alio animo illuc proficisceretur, quam ut fratrum liberorum rebus non deesset pro suo officio, deinde vero suam etiam suppellectilem huc secum revehi curaret, quam quidem non contemnendam (incertus adhuc, quemnam finem essent hic res suae habiturae) ea illic conditione reliquerat, ut nemini prorsus alteri, imo ne ipsimet quidem nisi praesenti, omnino redderentur; testatusque est diserte, se mox, ut haec conficeret, huc rursum redire velle atque hic in patria iam deinceps moram suam figere, praeterquam si novis rursum iniuriis, novis violentiis, novis diffamationibus, tantisper dum redit, opprimeretur. Haec ita omnia protestatus est et petiit, ut domini Praelati et Canonici omnes eius rei testes essent et pro fraterno suo erga se officio nomen et dignitatem ipsius adversus omnium rumores iuxta hanc protestationem, sicubi res postularer, tuerentur; petiit item, ut haec ipsius protestatio actis capitularibus insereretur. Praesentibus etc.¹.

Acta actorum Capit. Cracov. sub h. d.

¹ Non revertit tamen I. L. Cracoviam et post unum annum Canonicatum suum renunciavit: „1543 die Veneris 16 Martii. Coram R. et Vlibus. Dnis. suprascriptis personaliter constitutus V. Dnus. Stanislaus Przeborowski Canon. Crac., procurator Rdi. Dni. Ioannis Laski Canon. Crac., de cuius procuracionis mandato manu et signo legali Benedicti de Opoczno Gnesnen. Dioec. clerici auctoritate apostolica Notarii publici rogati subscripto legitima constabat fides, ac vigore dicti mandati Canonicatum et praebendam Cracov. fundi Marchoczka, quos idem Dnus. Ioannes Laski obtinet, in manibus R. Dnorum. Decani et V. Capituli Crac. renunciavit et de illis cessit ac quod in eiusmodi cessione non intervenit fraus, dolus vel simoniaca pactio tactis sanctis scriptis iuravit praesentibus etc.“; ibidem, s. h. d.

10. 1542 Iulii 3 Cracoviae.

Hosius ad Canonicatum Cracovien. fundi Rzemindzice
instituitur (vid. N. 144 adn. 8).

Petrus Dei gratia Archiepiscopus Gnesnen. et Episcopus Cracovien., Legatus natus et Primas Regni Poloniae, Venerabilibus Dnis. Praelatis et Canonicis totique Capitulo Ecclesiae nostrae cathedr. Cracovien., aut illi vel illis, ad quem seu ad quos receptio et installatio Canonorum eiusdem Ecclesiae de iure vel consuetudine spectat et pertinet, Salutem in Domino. Noveritis, quia nos ad Canonicatum seu praebendam Cracovien. fundi Rzemindzicze, morte Venerabilis olim Melchioris Sobek, Canonicatus eiusdem ultimi possessoris, vacantem, Vblem. et Eximium virum D. Stanislaum Hosium, I. U. D. Cantorem Varmien. et Canonicum Cracov., Sacrae R. Mtis. Secretarium, ad praesentationem Illustris et Magnifici Dni. Ioannis Comitis in Tharnow, Castellani Crac. etc., eiusdem Canonicatus ex donatione pro una hac vice S. Regiae Mtis. iurispatronatus unici patroni, instituendum duximus et investiendum, prout per manus nostrae suo capiti impositionem instituimus et investivimus in Dei nomine, per praesentes curam, administrationem spiritualium et temporalium eiusdem ipsi committendo, recepto etiam ab eodem Dno. Doctore oboedientiae, reverentiae et de non alienandis dictorum Canonicatus et praebendae bonis, imo alienata pro posse recuperandis, solito cor-

porali iuramento. — Quare vobis executoribus supradictis in virtute sanctae oboedientiae et sub excommunicationis poena mandamus, quatenus, dum per praefatum Dnum. Doctorem per praesentium tenorem requisiti fueritis seu alter vestrum requisitus fuerit, ipsum in et ad realem et actuale dictorum Canonatus et praebendae possessionem inducatis, facientes ipsi de omnibus et singulis fructibus, proventibus et obventionibus universis responderi, stallum in choro, vocem et locum in Capitulo ipsi assignantes, vos etiam ipsi, quantum in vobis est, respondeatis. In cuius rei testimonium sigillum nostrum praesentibus est subimpressum. Dat. Crac. III die Iulii Anno Dni. 1542, praesentibus ibidem Vbili. et Nobilibus Dnis. Bartholomeo Gathkowski Canonico Crac., Posnan. et curiae nostrae Cancellario, Ioanne Szekulinski notario publico, Ioanne Odachowski et Hieronymo Skrzinski, testibus ad praemissa, ac me Andrea Hyncza, suae Rmae. Ptis. curiae notario et praesentis institutionis scriba.

B. Jagell. MS. 1141 N. 56 archetyp., in dorso alia manu:

Anno quo intra, die IV mensis Iulii ego Ioannes A Barczik in Russiecz praebendarius et S. Apostolica autoritate Notarius publicus requisitus praesentibus litteris pro parte Rdi. Dni. Stanislai Hosy (!) D. I. U. Canonici Crac. etc. introcontenti ad villam Rzandzyenycze (!) descendi et Stanislaum Croderum praefati Dni. doctoris procuratorem in possessionem realem et actuale induxi et kmethonibus omnibus una cum factore oboedientiam iniunxi aliaque feci iuxta tenorem mandati praesentis.

11.

Domus Canonialis Hosio datur.

1543 die 7 Mai domum canonicalem in platea legatorum sitam morte olim Vblis. Dni. Casparis Podlaski Canonici Crac. vacantem Rdi. et Vles. Dni. superscripti in termino cridae debite executae et ad hodie praefixo et assignato Vli. Dno. Stanislao Hosio Iuris utriusque Doctori Canonico Crac. et confratri ipsam domum petenti et postulanti votis concordibus dederunt et contulerunt his adiectis conditionibus, quod videlicet porticum ipsius domus muro competenti circumdare necnon domum anteriorem, si et in quantum muri ipsius domus sustinere poterint, latere cocto desuper tegere debebit et tenebitur infra hinc et trium annorum decursum aliasque conditiones in ea domo faciat pro commodo et utilitate sua quanto poterit meliores. Ad quas conditiones idem Dnus. doctor obtulit se liberaliter peragendas salva praeterea taxa...^a marcarum pecuniarum, pro qua infra annum solvenda Vles. Dni. Benedictus Isdbiensi Cantor et Philippus Padniewski Canonicus Cracov. iuxta statutum eccl. fideiusserunt etc.

a) Lacuna remissa in MS.

Acta actorum Capit. Cracov.

12.

1543 Decembris 2 Pragae.

Ferdinandus Rex Roman. Hosio ¹.

(Nuntium suum commendat.)

Ferdinandus Divina favente clementia Romanorum Hungariae Bohemiae etc. [Rex] semper Augustus etc. Venerabilis Devote sincere nobis dilecte. Commisimus huic Honorabili Ioanni Lango, Legum Doctori, Secretario et Consiliario nostro, ad

Smam. Dnam. Elysabetam Reginam filiam nostram carissimam a nobis impraesentiarum destinato, propterea ut Ministrum et Agentem nostrum apud eam pro recepto more institutoque nostro haberemus, nonnulla vobis nomine nostro referenda, sicuti ab eo coram intelligetis. Hortamur itaque vos, ut illi indubitata fidem in his, quae verbis nostris exposuerit, adhibere, ipsumque nostri causa omniten.....ne commendatum et adiutum habere velitis, sicut de vobis plan[e con]fidimus. Idque s.....andoque gratia Regia recognoscemus. Datum in Arce nostra Regia Pragae die II mensis Decem[b]ris A. D. 1543, Regnorum nostrorum Romani XIII, aliorum vero XVIII.

Ferdinandus.

Ad mandatum Sacrae Regiae Mtis. proprium.

Gienger Vicecanczlr.

Ad. Carolus.

Arch. Ep. Frauenb., D. 132 f. 58 archetyp.

¹ Ep. hanc, quae post N. 147 poni debuit, cum tamen reperta sit, postquam aliae iam typis impressae erant, hoc loco ponendam duximus.

13.

Decimae episcopales Hosio dantur.

1544 die Veneris 16 Mai. Applicatio et appensio sigilli maioris capitularis litteris donationis certarum decimarum Episcopatus Cracov. Vli. et Egregio Dno. Doctori Stanislao Hosio Canon. Crac. per R. Dnum. Archiepum. Gnesnen. et Epum. Crac. donatarum in vim consensus est unanimi Dominorum consensu decreta die sigillationis infrascripto perficienda.

Acta actorum Capit. Crac.

14.

1544 Iunii 3 Varsaviae.

Sigismundus I Rex Paulo III Summo Pontifici.

(De Alexandro Romae e carcere dimisso deque rumore ibidem sparso, quasi litterae a se non lectae subscriberentur, vehementer queritur — vid. N. 156, 160, App. 7.)

Renuntiatum est nobis Alexandrum Sculteti e custodia, in quam suo merito coniectus erat, dimissum esse idque eo nomine, quod quae sunt de illo constituta, insciente me constituta sint, cum ego nunquam eum proscriptum sententia mea voluerim. Mirari satis non possum, quae sit tanta ista hominum audacia atque impudentia, ut haec de me comminisci non vereantur. Quos etiam eo amentiae progressos accepi, ut me aetatis vitio laborare ac plane iam repuerascere coram Rmis. Dnis. Cardinalibus dicere sint ausi; itaque facile concedere omnia, quibusvis litteris suscribere neque multum attendere, quid illud sit, quod mihi subscribendum offertur. Qua sua ficta narratione scriptis meis omniibus fidem apud Sanctitatem V. derogare conantur. Quod mihi molestius accidit quam credi queat, sed magis etiam illud molestum, commentis hominum levissimorum fidem isthuc haberi maiorem, quam subscriptis manu mea et signo meo obsignatis litteris. Ipsa sacro animo reputet Stas. V., — quandoquidem aequales esse dicimur, nihilo ut nostra sit quam Stas. V. aetas provector, — si eadem de illa dicerentur ac fictis eiusmodi sermonibus diplomatis eius fides detraheretur, quo modo id esset latura ac quem-

admodum iniuriam sibi fieri existimaret, si ego tam impudenti figmento credi in animum inducerem. Ita quae sit mens hac in re mea, ex se ipsa coniecturam faciat. Cum esset apud me Stis. V. nuntius, qui nunc est Episcopus Augustensis, Dominus Otto Truchses, ipse ex ore meo audivit, quae sit mea de proscripto Alexandro sententia. Quodsi litterae pondus non habent, quod earum fidei detrahitur, certe ex aurito illo teste cognosci potuit, quae sunt in Alexandrum statuta, summa mea voluntate esse statuta. Tot gravium virorum testimoniis fidedignis convictus est, libello praeterea Sacramentarii manu sua diligenter notato: nihilominus haec omnia parum sunt animadversa ab his, quibus inquirendi in eum a Ste. V. fuit cura mandata; plus apud illos valuit levium hominum commentum quam vel scripta mea vel tot tam aperta testimonia. Sed illi, quod visum illis fuerit, de Alexandro statuunt: mihi fixa manet sententia decretum proscriptionis semel a me latum nunquam inducere. Ornent illi eum, si volent, quantum volent, si tali homine tantopere delectantur; in Regno ditionibusque meis locum eum minime habiturum certum est. Nam hocgenus lupos, qui sub ovina pelle ferinam suam rabiem tegere conantur, quam longissime ab ovilibus esse arcendos existimo. Quare si ad quos ea cura proprie pertinet, *[in]* eos, qui manifesto haereseos crimine sunt notati, animadvertendum sibi esse non putant: per me ut eum etiam ornent isthic licebit; ego nihilominus Christiani Regis fungar officio neque pestibus eiusmodi loci apud me est quicquam futurum. Sed illud Sti. V. supplico, ut ex Rmis. Dnis. Cardinalibus diligenter sciscitetur, quinam sunt illi, qui me propter aetatem errore mentis affici affirmant ac quae scribuntur a me litterae, eas praeter scientiam et voluntatem meam scribi; ut quid mihi in audaces istos homines statuendum sit, rationem inire possem. Deinceps vero ut fidem habeat Stas. V. scriptis meis peto, ne me quoque, qui studio et observantia erga Stem. V. concedo nemini, iustus dolor adigat par pari referre. Quandoquidem utriusque nostrum eadem esse dicitur aetas, curae sit utrique, ut is qui debetur huic aetati honos ab omnibus habeatur potius, quam ut indigna nobis de ea fingendi levissimis hominibus potestas permittatur. Ac sicut ego non modo non auditurus, verum etiam gravius aliquid in eum essem consulturus, qui haec spargere de Ste. V. auderet, ut idem in mea causa faciat, etiam atque etiam Sti. V. supplico. Dat. Varsaviae 3 Iunii 1544.

B. Czart., Corp. Narusz. vol. 61 N. 51, apogrph. saec. XVIII.

15. Pensionem ex domo sibi dimitti Hosius petit.

1544 die Veneris 21 Novembris. Vlis. et Eximii Dni. Doctoris Stan. Hosii Canon. Crac. ad petitionem pro dimittenda sibi pensione triginta marcarum ex domo ipsius per eundem sumptuose et optime constructa et restaurata, in cuius restaurationem circiter quadringentos florenos exposuisse se dixit, ad Rdos. Dnos. suprascriptos factam, Dni. ad proximum Purificationis Mariae generale Capitulum cum suo effectum distulerunt et suspenderunt ibi tractaturi, an decretum illud de non dimittendis huiusmodi pensionibus et similiter de solidis domorum non admittendis in suo robore relinqui debeat et tunc bene deliberati facient facienda. Nihilominus tamen ipse Dnus. Doctor Hosius interim pro huiusmodi pensione molestari debet minime ex praesenti decreto Dominorum.

Acta actorum Capit. Cracov.

16. De Leonardo Concionatore Cracoviensi

(vid. N. 229).

(Concionator in Ecclesia Cathedr. constituitur; vitam suam in periculo fuisse queritur; a Capitulo admonetur per Hosium, ne in mores ecclesiasticorum et ceremonias ab Ecclesia receptas invehatur.)

1544 die Sabbati 22 Novembris. Ad officium concionaturae ecclesiae Cathedr. Crac. per liberam resignationem Vlis. et Eximii Dni. Doctoris Iacobi a Clieparz Canonici Crac. vacans Rdi. et Vles. Dni. suprascripti Eximium Dnum. Leonardum S. Mariae in Circulo Crac. praedictorem verbi divini, virum eruditione insignem et exemplaritate conspicuum, alioquin sine omni controversia ad hoc munus obeundum idoneum, habilem et sufficientem, unanimibus votis et concordii assensu voluntati Rmi. Dni. nostri se conformantes elegerunt, nominaverunt et assumpserunt hoc idemque officium praedicatoris sibi aliquo die competenti vocato eo ad se conferendum promiserunt.

1544 die Martis 9 Decembris. Ad concionaturam primariam ecclesiae Cathedr. Crac. per liberam resignationem Vlis. et Egregii Dni. Iacobi a Clieparz S. Theologiae Professoris, Canonici Crac., iam debilitati et fere emeriti, vacantem Dni. suprascripti de speciali mandato confratrum suorum, voluntati Rmi. Dni. Archiepi. Gnesn. et Epi. Crac. praelati sui sese conformando Egregium Dnum. Leonardum SS. litterarum Doctorem, Praepositum S. Hedvigis in Stradomia, Ordinis Canonorum regularium S. Sepulchri Domini Ierosolimitani fratrem, unanimi electione elegerunt, nominaverunt et assumpserunt, eidemque munus praedicatoris in hac ecclesia cum altari S. Ioannis Evang. pro concionatore ordinario incorporato aliisque omnibus et singulis obventionibus quantum in ipsis fuit contulerunt et concesserunt conceduntque et conferunt a proximo Circumcisionis festo in annos sequentes tenore praesentium mediante. Qui quidem Dnus. Leonardus post longam sui extenuationem et inhabilitatis allegationem officium praedictum praedicationis sibi impositum cum gratiarum actionibus in se suscepit, seque illud pro viribus et iuxta tenuitatem suam executurum promisit et spondit.

1545 die Veneris 6 Februarii. Eximius Dnus. Doctor Leonardus, S. Hedvigis Praepositus, Concionator ordinarius ecclesiae huius Cathedr. Crac., coram Dominis constitutus doloroso animo et amaricato corde questus est in et contra quosdam malevolos et scelestos homines, qui nocte praecedenti insidias illi et vim inferre ipsumque forsitan interimere conati sunt, iamque hoc secundario attentantes. Armis enim diversis et pixidibus illum aggressi fuerunt et, ni Dominus praeservasset illum ab ictu pixidis, pereundum illi fuerat. Petens humiliter suas Dnes., dignentur illius curam et tuitionem habere remque Rmo. Dno. nostro deferre ac tandem Mten. suam orare, ut tali licentiae et audaciae aliquo modo obsistat nocentesque, si qui deprehensi fuerint, pro qualitate delictorum puniri faciat. Et Rdi. Dni. sese id non gravatim facturos esse promiserunt remque hanc inter alias, quas cum sua Dne. Rma. tractaturi sunt, adnotandam mandaverunt.

Petiit praeterea is ipse Egregius Dnus. Doctor Leonardus suas Dnes. Rdas., quatinus pro hoc imminente Quadragesimali tempore, quo illi non parvus labor in colligendis et perficiendis concionibus adauctus est, panes et alea ex sui speciali gratia et liberalitate conferre et donare dignarentur; ac aliquot currus lignorum ex silva capitulari Borek ad praedium ipsius Iugowicze etiam sibi dari petiit, pro-

mittens se id suis Dnibus. promeriturum Deumque Optimum Maximum pro illarum incolumitate ac salute exoraturum perpetuo. — Et Domini praemissis deliberationibus mutuis petitioni praefatae benigne annuentes propter insolitos labores ipsius Dni. Doctoris ex singulari gratia sua singulis diebus per singulos panes ex pistrino suo et a dominis procuratoribus alea tot et diebus iisdem, prout aliis dominis Capitularibus dabuntur, lignorum etiam aliquot currus ad praedium eius Iugowicze dandos et conferendos esse decreverunt donaveruntque ex sua speciali gratia, quae dumtaxat ad arbitrium et beneplacitum suarum Dnum. Rdarum. durare debebit et non alias nec alio modo; solo Rdo. Dno. Benedicto Isdbiensi Cantore et Vicario Crac. ad praedictam largitionem non consentiente, immo per expressum contradicente et protestante, quod sit id contra statutorum Capitularium dispositionem. — Commiserunt insuper Dni. suprascripti Vlibus. Egregiisque viris Dnis. Stan. Hosio U. I. et Iacobo a Clieparz S. Th. Doctoribus confratribus suis, ut vocato ad se ipso Dno. Doctore Leonardo largitionem praefatam illi nomine Dnorum. offerant ipsumque benivole praemoneant, ut invectiones istas, quas sine modo in ordinem ecclesiasticum et praecipue in ecclesia B. Virginis in Circulo praedicando ex ambona facere dicitur, sibi attemperet mitiusque proferat; ceremonias Ecclesiae approbatas et ab universali Ecclesia susceptas in dubium (uti facere dicitur) non revocet, cauteque et circumspecte atque determinate de talibus loquatur¹; habeat rationem imbecillitatis audientium, qui est mutabilis(!) vulgus et facile in deteriora semper prolapsus. Et multa alia illi recensenda et ob oculos ponenda mandaverunt et praesertim diversitatem intellectuum in fide et scismata multa, quae in dies crescunt uberrime, et odia ac inimicitias omnium statuum inter se et praesertim in ordinem et statum ecclesiasticum etc. — Et Domini deputati id in se libenter suscipientes peregerunt singula, veluti imperatum erat. — Et Dnus. Doctor Leonardus admonitionem hanc grato animo accepit pro eademque gratias illarum Dnibus. egit promittens emendam subiciensque se in omnibus iudicio et correctioni earundem Dnum.

Acta actorum Capit. Cracov.

¹ Iam mense Maio 1544 deliberavit Capitulum, an idem Concionator inquisitori haereticae pravitatis deferendus sit; vid. Zebrzydowski Epist. ed. Wisłocki, p. 483 adn. 6.

17. Hosius cum aliis inquisitor de haeresi inter Canonicos Cracov. constituitur.

1545 die Veneris 24 Aprilis.... Praeterea etiam sua Dtio. Rma.¹ in medium proposuit, et hoc dolenti animo, pervenisse scilicet ad aures illius Rmae. Dnis., quod non desint et in hoc ordine Venerabilis Capituli Crac., qui execranda et damnata ista haeresi Lutherana infecti moribus suis depravatis et conversatione scandalosa unitatem Ecclesiae sinceritatemque fidei catholicae ipsumque ovile Domini inficiunt et profanant, auctoritatem Ecclesiae institutionesque SS. patrum deserentes et fere conculcantes. Quibus quidem erroribus R. sua Dtio. pro officio et cura pastoralis sua dixit se opponere et obviam ire, tum per se tum etiam per Officiales suos ad inquirendum de huiusmodi erroribus deputatos contra cuiusque status homines saeculares et spirituales, asserens eius rei executionem manifestissimam esse ex officio suae Dnis. Rmae.; unde absurdum esse ducens, ut si qui sint

in hoc ordine Vlis. Capituli erroribus similibus infecti, non debeant reduci ad integritatem fidei catholicae. Itaque postulavit sua Dtio. R., ut Vle. Capitulum ex iurisdictione sua animadversionem et coercionem fraternam contra eiusmodi Dnos. erroribus infectos, si qui reperti fuerint, adhibeat, examine ad id et diligenti scrutinio prius praemisso, deputatis scilicet de medio sui aliquibus Dnis. probis et maturis viris ad inquirendum et examinandum de huiusmodi erroribus idoneis, prout consuetudinis est.

Et Rdi. Dni. suprascripti actis suae Rmae. Dni. gratiis pro eo studio et diligentia, quam gerit in Ecclesiam Dei et ovile sibi commissum, ut scilicet illud in unitate retineret sinceritateque evangelii et sanis doctrinis imbueret tanquam verus pastor, praemissis deliberationibus mutuis voluntati illius Dnis. R. sese conformantes et obtemperantes, Rdos. Dnos. Erasmum, D. gr. Epum. Laodicen. Suffraganeum, Stan. Borek Decanum, Barthol. Gątkowski Archidiaconum, Egregiosque viros Dnos. Stan. Hosium, Iacobum a Clieparz et Sigismun. a Stężycza Doctores deputaverunt, qui die proximo Lunae hic in loco Capitulari examen huiusmodi et inquisitionem de haeresi inter Dnos. Capitulares inchoare feliciter et continuare debebunt.

1545 die Lunae 27 Aprilis. Rdi. Dni. Decanus, Archidiaconus, Stan. Hosius, Iac. a Clieparz et Sigism. a Stensicz Doctores, unico Dno. Suffraganeo absente, ad inquirendos et examinandos Dnos. Capitulares in articulis fidei, qualiter quisque illorum sentiat in religione et ceremoniis etc. nuper deputati, deputationi suae satisfaciunt Vles. Dnos. Ligeza, Ioannem Drzewiczki, Doctorem Cromerum et deinde in crastino ex ordine Dnorum. examen huiusmodi in loco Capitulari continuantes (!).

Acta actorum Capit. Crac.

¹ Scil. Petrus Gamrat Archiepiscopus Gnesnen, et Eppus. Cracov.

18. Electio Maciejowski in Episcopum Cracoviensem

(vid. N. 202).

1545 Mercurii XV Octobris Electio Pontificis Novi. — Rdi. ac Vles. Dni. Andreas Czarnkowski Scholasticus sedeque vacante Episcopatus Crac. administrator, Stanislaus Borek Decanus, Bartholomaeus Ganthkowski Archidiaconus, Ioannes Andreas Muthinensis Praepositus, Benedictus Isdbiński Cantor, Ioannes Conarski, Andreas Zebrzydowski Episcopus Chelmensis, Sbigneus Ziolkowski, Iacobus Uchanski, Ioannes et Mathias Drzewiczzi, Petrus Miskowski, Stanislaus Gorski, Doctor Stanislaus Hosius, Nicolaus Liezenski, Iacobus a Cleparz Theologiae, Sigismundus a Sthenzicza decretorum Doctores, Mathias Zielenski, Doctor Martinus Cromerus et Ioannes Przerembski, Praelati et Canonici ecclesiae cathedr. Cracov., capitulariter fuerunt congregati.

Rdi. et Vles. Domini Capitulares suprascripti completa et absoluta matura missa de S. Spiritu per universum clerum istius ecclesiae solenniter decantata capitulariter in loco capitulari pro eligendo novo Pontifice congregati, intelligentes imprimis Mgnfcum. Dnum. Thomam Soboczki R. Pol. Cancellarium et Pocillatorem S. Mtis. Regiae habere in commissis ab illius R. Mte. denuntiationem nominationis novi Pontificis Vli. Capitulo faciendam; quapropter ad deducendum ipsum Mgfcum. Regiae Mtis. nuntium ad locum capitularem Rdum. ac Vlem. Dnos. Archidiaconum

et Doctorem St. Hosium Canon. Cracov. confratres suos deputaverunt. Qui quidem Mgfcus. Dnus. Regni Cancellarius ita honorifice ad locum capitularem et congregationem Dominorum deductus atque in primo loco collocatus, satis ampla et magnifica oratione nuntium suum adorsus est, animum et intentionem S. Mtis. R. exponendo: amaro scilicet et dolenti animo pertulisse Sacram illius Mtem., Dnum. nostrum clementissimum, eas tam frequentes sedium episcopalium vacationes rerumque diversas mutationes; his praesertim modernis turbulentissimis et depravatis saeculis, quibus religio ipsa ac fidei catholicae unitas vetus turpissime perniciosissimeque, proh dolor! scinditur, laceratur distrahiturque multifarie. Ibi(!) ea omnia adversa illius S. Mtas. aequissime et patienter ferendo, illa superavit et devicit; novissime autem, cum accepisset Rmum. in Chr. patrem et Dnum. Petrum de Gamratis Archiepiscopum Gnesnen. et Epum. Cracov., Legatum natum et Regni Primatem, ex hac vita decessisse, licet dolenter tulerit mortem ipsius, tamen Dei voluntati contravenire quia sibi non licebat, cor et intentionem suam totam in omnipotenti Deo infixerat et collocaverat, orando divinam illius clementiam, ut inspirare illi dignaretur, quemnam huic Ecclesiae et toti dioecesi Crac. pastorem et praesulem bonum, prudentem et idoneum praeficere deberet, qui et sciat, velit et possit Ecclesiae Dei fideique Christianae labenti et naufraganti succurrere. Ab illo autem toto tempore, quem semel mente concepit, ita hucusque corde gerebat Rmum. in Chr. patrem Dnum. Samuelem Maczieiovium D. gr. Epum. Plocensem et R. Pol. Vicecancellarium, hoc ipsum etiam Sermo. Rege iuniore poscente per litterasque inspirationem divinam significante, Reginalique Mte. interpellante, ut scilicet non alius quam Rmus. Dnus. Samuel Epus. Plocen., vir sane omnium iudicio dignissimus, huic Ecclesiae Cracov. in praesulem praeficeretur, per Venerabileque Capitulum Crac. eligeretur. Itaque is ipse Mgfcus. Dnus. Cancellarius S. Mtis. R. nomine memoratum Rmum. Dnum. Samuelem Epum. Plocen. in Venerabili Capitulo ad Episcopatum Cracov. nominavit ad eligendumque proposuit, postulando, ut dignarentur Domini intentionem suam eo deflectere voluntatique Suarum Mtem. Poloniae voluntatem suam conformare et attemperare, huncque Rmum. Dnum. Samuelem in Epum. et pastorem suum Cracov. assumere et eligere, quo tandem fiet, ut hoc habito pastore et Ecclesiae Catholicae unitatique fidei Christianae saluberrime consuli et statui ecclesiastico ordinique clericali nimium oppresso et gravato legitime poterit consuli et succurri omniaque recte et pro dignitate administrari, et alia.

Et in continenti Rdus. Dnus. Administrator nomine Vlis. Capituli declaravit obiter, contentos esse Dnos. Capitulares ex ea denuntiatione nomine illius S. R. Mtis. facta, agendo gratias ipsi Mgfcu. Dno. nuntio Regio pro tam praeclara denuntiatione, promittendo etiam suas Dnes. Rdas. speciales gratiarum actiones illius Reg. Mti. daturas. Et eo facto Dnus. Cancellarius ex loco Capitulari discessit.

Et Rdi. Dni. suprascripti Capitulares praehabitis desuper maturis consultationibus et deliberationibus suis, imprimis Dno. Deo gratias agentes, quod illis tam sanctum, pium, prudentem et exemplarem pastorem et praesulem dare dignatus sit, a se diu desideratum, unanimibus suffragiis ipsum praenominatum Rmum. Dnum. Samuelem Maczieowski, D. gr. Epum. Plocen. Regnique Pol. Vicecancell., iuxta suprascriptam nominationem Regiam propter illius excellentem doctrinam, summam integritatem et singulares virtutes animique dotes, quibus se omnibus huius Regni ordinibus ac universo populo Christiano in hoc Regno inclito et ubique multis

nominibus commendatum apprimeque carum reddidit facereque curavit, in pastorem et pontificem suum ac huius totius dioecesis Cracov. concordi voce elegerunt, assumpserunt, nominaverunt et deputaverunt, eamque veram et legitimam electionem esse interpretati sunt: ubi scilicet Princeps totius populi sui personam sustinendo sententiam et suam et populi sui tulit et in medio Dominorum declarari fecit; ad quam ipsi quoque Domini Capitulares tanquam electores ordinatione quadam et inspiratione divina alacri studio et sincero affectu mentem suam voluntati divinae et Sermorum. Principum suorum conformantes ipsum Episcopum suum futurum Cracov. esse declaraverunt et pronuntiaverunt. — Quam quidem electionem suam ipsi Dni. Capitulares ex loco capitulari egressi et ante maius altare constituti per medium Rdi. Dni. Andreae Czarnecki, Scholastici et sede vacante Administratoris Eccl. Cath. Crac., clara et intelligibili voce ad populum et universam congregationem Christifidelium detulerunt et declaraverunt, ipsumque memoratum Rmum. Dnum. Samuelem in Epum. et pastorem suum dioecesisque Cracov. nominatum, designatum et electum esse pronuntiaverunt et publicaverunt, cum mox subsequente cantico exultabili: „Te Deum laudamus“ per universum clerum istius ecclesiae et corulam in organis solenniter decantato ac tandem benedictione solenni episcopali, Rmi. videlicet Dni. Andr. Zebrzydowski Epi. Chelmensis in habitu decenti infulari episcopali, voce sonora prolata negotium totius electionis feliciter concludente, universis tunc passim cum gaudio et exultatione de electione praefati praesulis praelibati Cracov. ex ecclesia catervatim discedentibus et abeuntibus.

Acta actorum Capit. Cracov.

19. 1545 Octobris 17 Romae.

Iudicium Magistri S. Palatii

de annotationibus manu Alexandri Sculteti Bullingeri libro adscriptis.

(vid. N. 206).

Percurrendo vidi, quae scribit perfidus haereticus Henricus Bullingerus, super epistolas Pauli ad Romanos et Hebraeos, iuxta commissionem R. D. V. mihi factam. Et ultra principalem haeresim de sacramento Eucharistiae, quod non sit ibi Christus nisi in signo et ad memoriam, quo pessimo dogmate repetito millies respergitur et inficitur totus liber, foedatur etiam aliis haeresibus: utpote negando, quinimmo contemnendo, summum Pontificis primatum et potestatem secundum articulum Lutheri vigesimum quartum a Leone damnatum; soli fidei, i. e. fiduciae in Deum, iustificationem tribuendo secundum articulum decimum quintum eiusdem pariter ab eodem damnatum; indulgentiis viliter detrahendo iuxta decimum sextum et inde articulum eiusdem ab eodem pariter damnatum; purgatorii despiciendo ignem uti fabulam secundum trigesimum sextum Lutheri articulum pariter ab Ecclesia per Leonem damnatum; leges Pontificis contemnendo super celebrandis festivitatibus secundum articulum Lutheri vigesimum sextum damnatum pariter a Leone; — ut non possit ignorantias opponere pro excusatione, quisquis has haereses veluti credendas signis marginalibus honoraverit veluti quaedam notabilia prae aliis eodem praecise modo, quo notabilia quaedam inter catholica dogmata solent annotari. Et qui hoc ipso libro usus est, fecisseprehenditur, ut

ex his suspectus reddatur, quod illi placeant illa falsa aequae ut vera, qui talem librum signavit. Salvo semper meliore iudicio Rmae. D. Vrae., cui me plurimum commendo. Valeat felix. Ex apostolico palatio 17 Octobr. 1545. Servitor frater Bartholomaeus Pisanus Ordinis Praedicatorum, Magister Sacri Palatii.

Arch. Ep. Frauenb. D. 6 fol. 77, apogrph. manu C. Hannovii scriptum, litteris eius ad Dantiscum, d. 16 Novbr. 1545 (red. 1 Febr. 1546) insertum.

20. Ad recognoscenda acta canonisationis B. Hyacinthi
Hosius cum aliis deputatur.

1545 Sabbato 17 Octobris. Ad perlustrandum et revidendum litteras Canonisationis Beati Iacincti (!) ad petitionem Religiosorum fratrum Provincialis scilicet et prioris Conventus S. Dominici in eccl. S. Trinitatis Cracov. in praesentia Dominorum in Capitulo factam, Vles. et Excellentes viri Dni. Iacobus Uchanski Referendarius Regius, Doctores Stanislaus Hosius, Iacobus a Cleparz et Sigismundus a Sthenzicza ex Capitulo sunt deputati.

Acta actorum Capituli Cracov.

21. Villa capitularis Garlica Hosio datur.

1546 Veneris 8 Ianuar... Porro villam Garlica¹ per ascensum Rdi. Dni. Administratoris² ex consequenti vacaturam Venli. et Excellenti Dno. Doctori Stanislao Hosio Canon. Crac. illam in loco senii sui petenti praelibati Rdi. Domini conformibus suffragiis dederunt et concesserunt, dantque et concedunt actu praesenti mediante.

Acta actorum Capit. Cracov.

¹ Non procul a Cracovia.

² A. Czarneckowski Scholastici Cracov.

22. Villa capitularis Zielonki Hosio datur.

1546 die Iovis 1 mensis Iulii. Zyelonki¹ villam praestimoniam per ascensum Vlis. Dni. Petri Miskowski, Canon. et in Spiritualibus Vicarii generalis Cracov., vacantem Rdi. Dni. Capitulares suprascripti Vli. et Excti. Dno. Doctori Stan. Hosio I. U. D. Canon. Crac. id in loco senii sui postulanti, Rdo. Dno. Andrea Czarneckowski Scholastico Cracov. ad praesens loco et senio suo cedente, concordibus votis et suffragiis dandam decreverunt dederuntque et contulerunt actu praesenti mediante cum ea adhortatione, ut sese gerat prout decet quemque bonum hospitem, oeconomum et patrem familias. Cui quidem possessio est per Rdum. Dnum. A. Czarneckowski Schol. Crac. tradita et assignata die 3 mensis Iulii praesentibus Vlibus. Dnis. Stanislao Przeborowski, Petro Miskowski, Martino Cromero, Canonicis Cracov. etc. testibus et me Valentino Brzostowski Capituli notario.

Acta actorum Capit. Cracov.

¹ Prope Cracoviam.

23. Hosius cum aliis de Oratore Tridentum mittendo
ad Maciejowski deputatur.

1546 die Veneris 22 Octobris. In negotio mittendi Oratoris ab universa provincia Gnesnensi vel saltem a Dioecesi Cracov., ex quo Rmūs. Dnus. Archiepiscopus Gnesnen. et R. Pol. Primas¹ id facere negligit, ad Concilium hoc generale catholicum, quod iam fere ab octimestri in civitate Tridentina in Domino congregatum in causa fidei celebrari et continuari dicitur, ad R. Dnum. nostrum D. Samuelem Epum. Crac. et Vicecancell. admonendum eum, ut auctoritate S. R. Mtis. id facere curet, Rdi. Dni. Referendarius², Doc. Hosius, Przerembski et Przeczlawski sunt deputati.

Acta actorum Capit. Cracov.

¹ Nicolaus Dzierzgowski.

² Iac. Uchański.

24. Hosius ad Canonicatum fundi Biezanowska
recipitur.

1546 die Veneris 31 Decembris. Ad Canonicatum et praebendam Ecclesiae Cathedr. Crac. fundi Biezanowska vulgariter nuncupatam, morte et obitu Rmi. patris olim Dni. Erasmi a Cracovia D. gr. Episcopi Laodicensis Abbatis Mogilehsis Suffraganeiue Crac., illorum ultimi et immediati possessoris, vacantem Rdi. ac Vles. Dni. suprascripti litteris provisionis Rmi. in Chr. patris et Dni. Dni. Samue- lis D. gr. Epi. Cracov. et R. Pol. Vicecancell. per Honorabilem Adamum de Bel- zicze Vicarium praefatae ecclae. requisiti, Vlem. et Excltem. Dnum. Stanislaum Hosium I. U. D. Canon. Crac. fundi Sczithniczka pro doctoribus plebeis iuxta dispositionem bullae Leonis Papae X assignati, cognito ante omnia cassatam fuisse per Sanctissimum Dnum. nostrum Dnum. Paulum Papam III modernum ordina- tionem illam assignationis certarum praebendarum et Canonicatum pro praefatis doctoribus plebeis, permissumque esse Rmo. loci ordinario pro tempore existenti quas vult quibuscumque passim doctoribus praebendas conferat, modo ut ipsi doctores numerum non excedant quinarium, prout ea ipsa ordinatio latius in Breui eiusdem S. Dni. Pauli Papae sub sigillo Regiae Mtis. Poloniae Dni. nostri clemen- tissimi transumpto latius continetur exscriptum (!): — Proinde ipsum memoratum Dnum. Doctorem Stan. Hosium tanquam iurium doctorem, superpellitio etc. *ut in App. N. 5.*

Acta actorum Capit. Cracov.

25. Villa capitularis Lososkowice Hosio datur.

(vid. N. 251 adn. 4).

1547 die Lunae 18 Ianuarii. Lossoskowicze¹, villam praestimoniam, per ascensum ad villam Goscza Vlis. Dni. Sbignei Ziolkowski Can. Crac. vacantem Rdi. Dni. Capitulares suprascripti Rdo. ac Excellenti viro Dno. Stanislae Hosio I. U. D. Scholastico Scarbimiriensi et Canon. Crac. illam in loco senii sui in ter- mino hodierno distributionis ex causa ad hodie limitato petenti, cognito, quod in priori villa Zielionki quantum brevis temporis, sex videlicet mensium aut citra spatium, permisit, bonum se oeconomum et patrem familias gessit, dandam duxe-

runt et decreverunt de eademque sibi providerunt sub conditionibus melioribus in dicta villa Lossoskowicze sub tempore perficiendis, de quibus illius Dtionem. Rdam. actu praesenti admonitam esse voluerunt, nihil dubitantes, quod conditiones aedificiorum alioqui iam collapsorum procul dubio sit curaturus ac tractu temporis adimpleturus. Nihilominus tamen iniunxerunt eidem, ut primo quoque tempore piscinam maiorem emundare molendinumque restaurare curet pro maiori commodo suo, item et metas limitum, quae per heredes et incolas villae vicinae Gnathowicze peraratae ac omnino annihilatae sunt, ad pristinum statum restituere et reintegrare curet sub tempore, aliasque conditiones meliores iuxta dispositionem statutorum capitularium ibidem perficere studeat. Cui quidem Dno. Doctori Hosio possessio in eadem villa est per Dnos. Nicolaum Liesenski et Doct. Cromerum tradita et assignata. Praesentibus etc.

Acta actorum Capit. Cracov.

¹ Łososkowice et Gnatowice, villae in distr. Miechov. gub. Kielcen. in Regno Poloniae sitae.

36.

Domus capitularis Hosio datur.

1547 die Iovis 24 Martii. In termino hodierno optionis simulque distributionis domus capitularis morte Rndi. Dni. Doctoris Ioannis Andreae de Valentinis, Phisicij (!) Regiae et Reginalis Mtum., Praepositi Cracov. etc., vacantis, in platea canonicali e regione domus, quae vulgo S. Stanislai appellatur, sitae, Rdi. Dni. Capitulares Vli. et Excellenti Dno. Doctori Stanislao Hosio, Canonico Cracov. et Regio Secretario, petenti et acceptanti, domum praefatam suam habita ratione impensarum ipsius gravium, quas in priori domo fecit, ac benemeritorum eius, quibus se commendatum huic Venerabili ordini fecit, dandam duxerunt ac decreverunt ac sibi de eadem providerunt unanimibus suffragiis suis, ea videlicet lege et conditione, ut in domo praefata parietem intermedium cum Vli. Dno. Doctore Martino Cromero vicino suo ex muro solido erigere ac privetum ibidem necessarium construere, itidem et culinam melius prospicere et ab incendio munire et perficere curet hinc ad quattuor annorum spatium, pensionem vero quadraginta marcarum in ea inscriptam infra annum solvere teneatur. Pro qua Rdi. Dni. Praepositus¹ et Matthias Drzewiczki in solidum fidem suam interposuerunt. Quas quidem conditiones ipse Dnus. Doctor Hosius non gravatim in se suscepit ac se iisdem satisfacturum promisit atque recepit etc.

Acta actorum Capituli Cracov.

¹ Ioannes Przerembski.

37.

Hosius praedium villae Łososkowice sepit.

1547 die Veneris 22 Aprilis. Virgulta seu frutices ad sepiendum praedium villae praestimonialis Lossoskowicze ex gays et silvis praestimonii Goscza Rdi. Dni. Capitulares Vli. Dno. Doctori Hosio in Lossoskowicze regenti danda mandaverunt, in quantum id fieri poterit sine incommodo et notabili damno silvarum praefatarum Goszczensium.

Acta actorum Capit. Cracov.

28. Hosio decimae in Radłów dantur.

1547 Mercurii 11 Mai. Litteras donationis decimarum Rdo. Dno. Doctori Stan. Hosio Can. Crac. per Rmum. Dnum. nostrum Episcopum Cracov. etc. factae seu alias permutationis decimarum clavis Uschwensis pro decimis certarum villarum clavis Radloviensis eidem Dno. Doctori Hosio concessae Rdi. Dni. in vim consensus sigillandas decreverunt.

Acta actorum Capit. Cracov.

29. 1547 Mai 24 Vilnae.

Sigismundus Augustus Samueli Maciejowski.

(Concionatores suos de novis dogmatibus sparsis accusatos defendit atque hominem SS. litterarum gnarum mitti sibi petit — vid. N. 260.)

Hactenus non audivimus concionatores nostros nova dogmata ab Ecclesia catholica non recepta spargere neque inter eos de fide et religione dissidere; neque vero nos et Senatus noster tam imbecilles stupidique sumus, quod duobus tantummodo hominibus¹ de summa rerum, hoc est de fide et religione, aliquid decernere statuereque pateremur. Et negari quidem non potest, quin in mores, abusus et vitia utriusque ordinis plerumque inveherentur. Nova enim fidei Christianae plantatio est in hoc Magno Ducatu nostro Lituaniae: nam extra urbem Vilmensem, potissimum vero in Samogitia, ut ceteras superstitiones taceamus, plebs rudis et inculta silvas, quercus, tiliās, flumina, lapides, denique serpentes pro diis colit eisque publice et privatim victimas et holocausta offert. Praeterea diversae nationes hic sunt: Rutheni, Graeci, Moschi, Tartari et Iudaei; quod ut manifestissimum est, ita non possumus existimare, quod Ptas. V. nesciat. Si igitur concionatores nostri in his particularibus versari docereque soleant, quomodo in Christum Iesum Salvatorem nostrum credi oporteat, deterrentes ignaram plebem ab idolorum cultibus, monentes ceteros, qui iam in fide aliquid profecisse videntur, ne in oblatione cereorum ac bonis operibus et non in merito passionis Christi spem omnimodam ponant: in hoc non videntur nobis a fide et religione nostra exorbitare, cum de sacramentis Ecclesiae caste et pie sentiunt et praedicant. Certe sibi persuadeat Ptas. V., nos christianos esse et fidem a maioribus nostris per manus traditam sanctissime observare in eaque ac pro ea, ubi opus fuerit, et emori velle. Cupe-remus tamen, ut Ptas. V. describeret nobis, quod isthuc defertur, ut eos arguere possemus, si quid huiusmodi esset, vel mittat huc hominem sacrarum litterarum non ignarum, qui audiat et referat. Quod reliquum est, cupimus Ptem. V. bene valere. Vilnae 24 Mai 1547. Ex commissione S. Mtis. R. propria.

B. Czart., Corp. Narusz. 65, N. 32, apogrph. saec. XVIII, in margine manu ipsius Nar. adscriptum: „ex arch. Cap. Varmien.“

¹ Erant autem hi duo Ioannes Cosmius et Laurentius Discordia (cf. N. 325 adn. 6 et 9), quos Iacobus Uchański, hoc tempore Canon. Cracov., Vilnam ad Sig. Aug. misisse dicebatur, vid. Zebrzydowski Epist. ed. Wiślocki p. 484.

30. Hosius piscinam in Łosoškowice reficit.

(vid. Append. N. 25).

1547 die Veneris 23 Septembris. Vlis. et Exctis. Dni. Doctoris Stanislai Hosii, Canon. Cracov. ac villae Lossoskowicze regentis moderni, ad petitionem per medium Ioannis Curcii, familiaris sui, factam Rdi. Dni. Capitulares concorditer decreverunt, quatinus Vlis. Dnus. Sbigneus Ziolkowski, Canon. Crac. ac villae Goscza regens, ex silvis et nemoribus seu rubetis capitularibus Goscensibus ipsi Dno. Doctori Hosio aut eius factori concederet excidereque et evehere permetteret tantum de arbustis, rubetis ac palis, quantum pro reparatione, munitione et obfirmatione maioris piscinae Lossoskowicensis, quam emundare et reformare incepisse dicitur, opus erit, sine tamen magno detrimento et incommodo silvarum praefatarum Goscen., quod discretioni ipsius Dni. Ziolkowski committendum voluerunt, qui diligenter attendere debebit, ne sub hoc nomine quisquam alius modo furtivo ipsas silvas excidere aut attingere praesumat.

Acta actorum Capit. Cracov.

31. 1548 Martii 26 Augustae Vindelicorum.

[Ferdinandus Rex Roman. Paulo III Summo Pontifici].

(Eppum. Cracov. Maciejowski ad Cardinalatum commendat, — vid. N. 284.)

Beatissime etc. Quamvis tanta sint erga nos studia, officia et benemerita Rmfi. in Chro. patris Samuelis, Episcopi Cracoviensis, incliti Regni Polon. Cancellarii, sincere nobis dilecti, quae nobis magnis in rebus iam pridem multis modis declaravit, quaeque in dies magis ac magis augere et cumulare non desinit, ut vel ex confesso ingratissimi haberi possemus, si ad eius dignitatem augendam amplificandamque omnem nostrae auctoritatis opem libentissime non conferremus: ea tamen est etiam erga Sanctitatem V. et istam Sanctam Sedem Apostolicam observantia, studium et pietas nostra, ut cum nunc eundem Episcopum apud Stem. V. commendandum et promovendum suscepimus, memoratis magnis suis a nobis id exigentibus benemeritis, in eo non minus iam dictae Sedis Apostolicae incrementum et honorem, quam animi nostri summum desiderium spectemus perpendamusque. Arbitramur autem, Beatissime pater, Stis. V. et Sedis Apostolicae ac totius denique Reipublicae Christianae plurimum interesse, ut Stas. V. eos potissimum viros ad magnos honorum et dignitatum gradus provehere studeat, quos ubivis locorum in Republica Christiana suis virtutibus et animi dotibus aptos et idoneos comperit, ut inde scilicet amplissimam auctoritatem consecuti eo melius, alacrius et efficacius propugnandae fidei nostrae atque adeo defendendae Stis. V. Sanctaeque Sedis Apostolicae dignitatis causam suscipere possint. Cum igitur inter tales viros memoratum Episcopum Cracov. unum prae ceteris in Regno illo Poloniae annumerandum et habendum plurimis maximisque de causis existimemus: primum ob mirificam suam in Deum Optimum Maximum religionem, singularem erga Sedem Apostolicam Stemque. V. et in nos observantiam, studium, pietatem nobis certissima relatione cognitam et perspectam; deinde propter animi illius magnitudinem admirabilem, mores inculpatos, ingenium excelsum, doctrinam magnam, eximiam

probitatem, raram prudentiam agendisque rebus scientiam non sine magna laude sua antea multis in rebus et postea in munere supremi R. Poloniae Cancellarii, quod etiam nunc gerit, egregie declaratam et probatam aliasque innumeras virtutes et dotes praestantissimas, quibus ipsum excellere nos ipsi optime cognitum perspectumque habemus: — fit sane inde, ut coniuncto Stis. V. et Sedis Apostolicae augmento et honore cum summo animi nostri desiderio praefatum Samuelem, tantum virum et Cracoviensis civitatis, quae est sedes Regum Poloniae et caput illius Regni, Episcopum, Sti. V. ab ea amplissimo Cardinalatus honore condecorandum proponere non dubitaverimus. Itaque eandem Stem. V. si unquam alias, nunc quidem quam diligentissime hortamur, rogamus et obsecramus, ut in prima Cardinalium declaratione dictum Samuelem Episcopum Cracov. tanquam virum pro suo in Deum cultu conservandae tuendaeque religionis studiosissimum et Stis. V. Sanctaeque Sedis Apostolicae honoris et dignitatis cupidissimum, et ad haec in Regno Poloniae apud Sermos. Reges et nationem illam, quae bene adhuc de fide nostra sentit, ob ipsius illustres excellentissimasque virtutes et eximii muneris functionem magna auctoritate atque gratia pollentem, nobisque cumprimis carum et acceptum, Cardinalem nominare et pronuntiare atque in amplissimum eius ordinis collegium cooptare dignetur. Pollicemur enim Sti. V. illum tali honore esse non solum dignissimum, verum etiam eundem ea dignitate affectum in omnibus rebus, quae ad fidei nostrae defensionem et ad Ecclesiae Dei honorem Sanctaeque Sedis Apostolicae auctoritatem dignitatemque conservandam pertinent, V. Beatudini et Sedi Apostolicae magno usui, ornamento, praesidio futurum. Quod si fecerit, uti certo confidimus, Stas. V., tum certo sibi persuadeat se ea ratione atque liberalitate et munificentia sua non solum ingens beneficium pro Sedis Apostolicae augmento et bono Reipublicae Christianae collaturam, verum etiam eadem de causa nobis rem gratissimam optatissimamque facturam esse, quam omni pietatis studio una cum ipso Episcopo erga Stem. V. promereri conaturi sumus. Cui nos humiliter et obsequiose commendamus. Datum Augustae die 26 Martii.

B. Czart. MS. 403 f. 607, apographon, manu Singhmoser, Secretarii Regis Roman., scriptum, in dor.: „ad S. Pontificem pro Rmo. Dno. Epo. Cracovien.“

32.

Controversia inter Hosium et Uchański
de locatione decimae Biezanoviensis.

1548 die Iovis 9 Augusti in vigilia S. Laurentii.... Questus est praeterea memoratus Rndus. Dnus. Iacobus Uchanski, Canon. Cracov. et Regens Biezanoviensis, nomine suorum cmethonum praefatorum contra R. Dnum. Doctorem Stanislaum Hosium pro eo: quod tantisper decimae suae manipularis in dicta villa Biezanow decimare non vult, sed differt et comperendinat decimationem, forsitan in hoc, ut frumenta eorum putrescant, volens hoc modo efficere, ut maiori quam possint aut velint pecuniarum summa apud se decimam praefatam redimant, quamvis super hoc ab ipsis incolis Biezanoviensibus ipse Dnus. Doctor Hosius plusquam ter per longa intervalla fuerit requisitus et expectatus; petens poenam iuxta statuta provincialia in eo sibi decerni ipsumque ob hoc convenienter puniri permittique, ut subditi in decimatione praefata gerant se secundum statuta Regni in casu non tempestivae decimationis edita. Dicensque Dnum. Doctorem excusare

factum suum in seque retorque omnem culpam infamando per hoc ipsum Dom. Uchanski et publicando passim apud homines omnium statuum et ordinum cum gravissima famae ipsius iactura, dicensque eum quasi propriam voluntatem et temeritatem secutum pertinaciter sibi locationem decimae praefatae denegasse denegareque velle: cum tamen ipse Dnus. Uchanski ante omnia protestatus sit de non consentiendo in iurisdictionem Dominorum et citra approbationem eius quoad actum praesentem et in hac causa offerens se demonstraturum palam coram quibuscunque probis hominibus vel ubi de iure venerit loco et tempore convenientibus, quod ipse Dnus. Uchanski in locatione decimae praefatae non modo suam non sit secutus voluntatem, sed ipsius Dni. Hosii; qui ei secum hac de re tractanti assensus fuerit, ut decima eius non apud cmethonem Dembel dictum, sed apud alium dictum Chrzaszcz locaretur. Cui quidem Chrzaszcz ex consensu Dni. Doctoris acervos pro ea locanda Dnus. Uchanski parari iussit, prout et parati extant ab aliquot septimanis. Quem quidem consensum suum ipse Dnus. Doctor salva conscientia sua negare non potest: quod si vero iurare voluerit se non consensisse, ut apud Chrzaszcz decima locetur, extunc iuramento eius stare se velle Dnus. Uchanski obtulit; — in praesentia memorati Dni. Doctoris Hosii Canon. Crac. ad praemissa respondentis, simul et gravi in querela contra Dnum. Uchanski proponentis dicentisque, se habere terminum in hodierno Capitulo cum ipso ex vi monitionis praefixo pro eo:

Quia ipse existens persona ecclesiastica, Praelatus et confrater suus, nescitur quo spiritu ductus, variis coloribus et ingeniis non tam per se quam per factores suos aliasque submissas personas liberam ipsi decimae manipularis, quam ratione Canonicatus et praebendae Cracov. fundi Biezanowska ex villae praedictae Biezanow agris cmethonalibus possidet, decimationem eiusque ibidem locationem impedire et illibertare conatus fuerit, neque apud eum cmethonem, quem sibi ipse Dnus. Doctor Hosius ad locandam et custodiendam decimam praefatam elegit, Stanislaum Dembiel dictum, ipsam locare Dnus. Uchanski permittere vult, quin potius omni ratione persuadet atque urget, ut non apud Dembel, sed apud Chrzaszcz, hominem alioqui ipsi Dno. Doctori suspectum et odiosum, omnino collocaretur. Dicens ipse Dnus. Doctor Hosius, id ad eum forsitan effectum a Dno. Uchanski factoreve eius fieri, ut decimam praefatam eo pretio, quo factor vellet, vendere aut aliquod damnum notabile in ea perpeti et sustinere cogetur. — Praefato Dno. Iacobo Uchanski negante se aut factorem suum malo aliquo et sinistro animo erga Dnum. Doctorem expetere, ut locetur decima praefata apud Chrzaszcz, nisi quod id ipsum sibi Dnus. Doctor aliquoties petenti promiserat non alibi locandam decimam praefatam quam apud Chrzaszcz. — Domino Doctore Hosio e diverso allegante, se promisisse quidem et assensisse ad hoc, in quantum Stanislaus Dembiel neque locum neque acervos in domo sua pro locanda decima praefata se habere neque curare, ut ea apud se locetur, dixerit. Petens ipse Dnus. Doctor Hosius ex Dnis. Capitularibus decerni, ut locationem decimae praefatae liberam habere possit vel prout suis Rndis. Dnibus. aequius visum fuerit super ea re pronuntiari; dicens nihilominus, se non indigere tutoria Dni. Uchanski.

Et Rdi. Dni. suprascripti Capitulares, auditis partium prolixis propositionibus et responsis ac etiam replicationibus eorum mutuis, attestaciones hac de re conscriptas coram se legi mandaverunt atque illis auscultatis et debite intellectis compererunt: Ipsum Dnum. Iacobum Uchanski nullam prohibitionem in cmethones

Biezanovienses vel aliquem eorum de non locanda vel etiam de non emenda decima praefata fecisse neque decimationem aut locationem eius ullo modo unquam impedivisse, verum instituisse, ut ea apud Chrzaszcz locaretur, postquam Dembiel se acervis carere sibi retulit. Quia vero ea controversia vertetur super libera decimarum decimatione et locatione, eoque magis, quod inter personas ecclesiasticas et in bonis capitularibus, ne quod inde malum exemplum ad saeculares aut sequela prava oriatur, inhaerentes iuri communi et statutorum provincialium dispositioni decreverunt ipsi Rndi. Dni. Capitulares unanimibus suffragiis suis ad praesens et in posterum firmiter observandum mandaverunt: ut ne Dnus. Uchanski modernus et pro tempore existens regens Biezanoviensis decimationem, locationem, emptionem et aliam quamvis liberam dispositionem decimae praefatae impediatur neque se de ea invito domino intromittat; sed ex quo ordo in locanda decima ibi nunquam servatus sit, liberam esse dixerunt Dno. decimae de ea pro arbitrio suo disponere omni impedimento Dni. regentis cessante. Quo facto Dni. Capitulares decretum praesens in executionem ponere volentes accessito praefato Stanislao Dembiel in sui praesentiam ipsi invito ac sese excusanti districte praecipiendo sub poena arbitrio suo posthac statuenda mandaverunt: ut decimam praefatam apud se locandam curet acervosque vel paret novos vel stramina et faenum ex veteribus alio deponat et transferat; promittentes illi de indemnitate et quovis alio metu Dni. regentis etc. Qui quidem Dnus. Iacobus Uchanski et Doctor Hosius audito decreto praefato, hic ex eo plane contentus gratias egit dominis, ille vero de gravamine et appellando est protestatus. Nihilominus tamen iussi, antequam ex Capitulo egrederentur, mutuo sese reconciliarunt in gratiamque fraternam dato sibi vicissim osculo pacis redierunt. Praesentibus etc.

Die Sabbato 11 Augusti. Cum rursus questus esset Rndus. Dnus. Doctor Stanislaus Hosius coram Rndis. Dnis. Capitularibus in eum sensum: Quod videlicet, quamvis decretum in proximo Capitulo intercessisset, quod decimatio decimae manipularis in villa Capitulari Biezanow eiusque locatio debeat esse libera neque ullo pacto per quemquam mortalium impedienda, nihilominus tamen cum hodie notarius Dni. Doctoris Hosii, dictus Hanus, ibidem ad hoc missus vellet decimam praefatam decimare et convehere, responsum ei esse ab omnibus incolis Biezanoviensibus, quod factor Dni. Uchanski sub strictissima carcerum poena omnes incolas Biezanovienses vocaret ad labores praediales Dno. regenti suo praestandos; itaque hac de causa neglecta est hoc die optimo et competenti impeditaque decimatio et frugum conductio. Adiciens ipse Dnus. Doctor in vim querelae, quod per nonnullos malevolos et sceleratos, nescitur quo instinctu, adhibitae fuerint minae necis et metus ac exclusionis et alienationis ex bonis Biezanow ipsi Stanislao Dembiel cmethoni, quod locationi decimae apud se fiendae acquieverit. Sciatne hoc Dnus. regens vel nesciat, ipsi Dno. Doctori non constare; petens iustitiam sibi administrari indemnitateque et vitae securitati ipsius Stanislaei Dembiel per dominos provideri, petensque ipse Dnus. Doctor decretum perendie latum in suo robore conservari et in executionem poni. In praesentia memorati Rdi. Dni. Iacobi Uchanski citra approbationem iurisdictionis neque in vim responsionis ad proposita, sed dumtaxat pro informatione dominorum, se de praemissis nihil scire sub conscientia sua cum miris execrationibus dicentis et deierantis quaerentisque, an ipse Hanus die hesterno sub vesperam, ut fit, requisierit factorem de eiusmodi decimatione; fieri enim posse dicentis, ut aliquis praegnans labor curiae interces-

serit; neque de aliquibus minis et terriculamentis ipsius Dembiel etiam se scire iuramento medio negantis etc.

Rndi. Dni. Capitulares auditis praemissis graviter ferentes hos tantos conatus et dissidia suorum confratrum occasione rei tam exilis et vulgaris, sperantes fieri posse, ut factores, qui saepe solent esse licentiosi et multa contra voluntatem dominorum suorum attentare, cavere et prospicere volentes, ut ubique locorum nedum in bonis Ecclesiae decimarum libera decimatio earumque locatio habeatur et cuique homini ecclesiastico praestetur, decretum suum perendie hac de re factum in suo robore et vigore conservandum et in executionem ponendum decreverunt conformibus votis suis, ipsique Dno. Iacobo Uchanski serio et districte sub poenis privationis eiusdem villae Biezanow, refectionum ac exclusionis a Capitulo mandaverunt, ut omnino neque per se neque per quamvis submissam personam ipsum Dembiel cmethonem terreat aut necem, damnum aut alienationem ex villa Biézanow minetur, sed neque ullo verbo, nutu, indicio aut alio quovis colore illi propterea molestus sit, decimationemque omnino liberam decimaeque locationem faciat et admittat, neque similibus modis quibusvis impediatur in effectu et peremptorie. Et Dnus. Uchanski audito decreto praefato priori suae verbali appellationi inhaerendo iterum protestatus est de gravamine et appellando. Praesentibus etc.

Acta actorum Capituli Cracov.

33. 1549 Ianuarii 5 Cracoviae.

Petrus Porembski¹ Cromero.

(Hosium consensisse, ut Episcopus nominaretur, gaudet, amicis vero, quod ad eius electionem promovendam ire in Varmiam recusant, exprobrat.)

Facile credo Dnum. Doctorem Hosium (qua est praeditus modestia) difficilem fuisse ad consentiendum vocationi etiam honoratae; sed tamen gaudeo, quod animum eius tandem expugnaritis. Atque utinam succedat id, quod volumus et optamus! De Dni. nostri Rmi.² voluntate et affectu non dubito; sed amici, in quibus nonnulla spes residebat, videntur esse ad officium praestandum tardiores. Alter dicit se defunctum esse debito officio et iecisse bona fundamenta superstructioni futurae; alter vero negat se mole et vastitate corporis sui, parum commode hoc tempore affecti, itineris incommoda et hiemis iniurias sustinere posse; allegans supervacaneam eius esse profectionem, praesertim cum sit Dnus. Episcopus Culmensis³ inter alios nominatus: qui partim artibus solitis, partim favore suorum, postremo et largitione conabitur assequi, quod cupit; qua in re illum Gedanenses modis omnibus adjuvare studebunt, ut saltem Episcopatus ex manibus eorum non effluat. Hoc etiam est molestum, quod pro extraneo est habitus⁴, cum non defuissent testes locupletes, qui affirmarent eum indigenam esse: sed non est illis creditum. Si fuisset nominatus inter candidatos, non dubito, quin fuisset profectus. Sed non fit tanti hoc tempore vel amicus vel bonum Ecclesiae, ut illorum causa iter honestum suscipiatur. Loquimur speciosa de re communi, de bono Ecclesiae statu, sed interim privata curamus. Si essem paulo abundantior, non dubitarem illis sumptum suppeditare. Suadet uterque, quod electio praesens post festa Paschalia differatur, cui obtulerunt se affuturos et quod videbitur esse pro dignitate et com-

modo Ecclesiae facturos⁵. Bene valeat etc. Cracov. in Vigilia Epiphaniarum 1549. D. V. R. obsequens frater Petrus Porembski.

B. Czartor. MS. 1603, chirograph.

¹ Canonicus et Officialis Cracov., Acta Capit. Crac. ² Maciejowski. ³ T. Giese. ⁴ Scil. Hosius. ⁵ Episcopus Varmien. hunc in modum eligi solitos esse, ut statim postquam Episcopatus vacavit, album omnium Canonorum Varmien. Regi per nuntium Capituli deferretur, Rex autem ex eodem albo quattuor per suum nuntium nominaret, quorum unus a Capitulo eligendus erat, — notum est. Itaque postquam Dantisco mortuo Capit. Varmien. Eustachium a Knobelsdorf nuntium suum ad Regem misit, vid. N. 310, hic aut de eo agi videtur, quis in Varmiam nuntius Regis ire debeat, ut Capitulum ad electionem Hosii inter istos quattuor nominandi impellat; aut potius de eo, quod isti duo amici, quorum segnicem Porembski vituperat, quamvis Canonici Varmien. fuerint, ad electionem in Varmiam proficisci noluerint. Quinam illi fuerint, nescitur; fortasse Dr. Ioannes Benedicti et Albertus Kijewski, qui ambo Canonici Varmien. electioni 25 Ianuar. non interfuerunt, Erml. Zeitsch. I, 346. Ceterum H. iam tum inter nominatos a Rege fuisse, verisimile videtur; nam paulo post in Comitibus Prussicis questum est Capit. Varm., quod inter 4 a Rege nominatos nonnulli non indigenae Prussici erant, Lengnich II, 29, 37. Cui Sigismundus Augustus Piotrcoviae d. 3 Febr. 1549 inter alia respondit: „Mirum itaque nobis fuit, quod ex vestra nos sententia in nominandis iis, qui Eppli. Varmienses eligendi essent, dependere Dnes. V. cupiunt, cum multo convenisset magis, vos nostram expectare auctoritatem ac eorum pactorum interpretationem, quae nondum a Sede Apostolica approbata esse scimus. Quod tamen eam personam, quam nobis fore gratam per nominationem ostendimus“, (unanimiter) „in Eppatum. sublegerint et postularint“ (scil. T. Giese), „fecerunt pro officio suo“. (Arch. reg. Regiomont., archetyp.).

34. 1549 Februarii 3 Piotrcoviae.

Sigismundus Augustus T. Giese electo Episcopo Varmien.

(Hosium a se Episcopum Culmensem nominatum quam maxime commendat).

Sigismundus Augustus etc. Rev. in Chr. Pater sincere nobis dilecte. Gratam accidisse Pti. V. nominationem nostram gaudemus ac honorem per Vle. Capitulum illi delatum gratulamur. Litteras commendaticias ad Pontificem et ad Cardinalem protectorem mittimus, in quibus ea omnia diligenter conscripta sunt, de quibus Ptas. V. nobis supplicavit. Ceterum illud Pratem. V. latere nolumus, quod in locum illius Culmensem Episcopum nominavimus Venerabilem Stanislaum Hosium Cantorem et Canonicum Varmiensem. Quamobrem, si gratum esse sibi Ptas. V. ostendere vult, quod illi per nos praestitum est, hac re potissimum id illam declarare volumus, ut Nominatum hunc nostrum favore suo prosequatur et eius huic accessioni dignitatis faveat seque ita erga illum gerat, ut cognoscere possimus, servitorem nostrum bene de nobis merentem apud Ptem. V. esse in gratia atque ab illa amari. Sic existimet velimus, quod nobis gratissimum sit factura, si in successorem hunc suum eo quo decet animo fuerit neque benignitatem erga illum suam claudi patiatur. Pertinebit hoc Pti. V. ad gratiam nostram Regiam demerendam; ipse etiam Nominatus omnibus officiis atque obsequiis suis officium hoc Ptis. V. per omnem occasionem conabitur compensare; quem quanto cariorum esse cognoverimus Pti. V., tanto et nos illam uberiore gratia nostra Regia prosequemur. Cupimus Ptem. V. bene valere. Piotrcovia III Februarii, A. D. 1549, Regni vero nostri 19. Ex Comissione S. R. Mtis. propria.

B. Czart. MS. 1618, f. 73, archetyp., in dor. manu T. G.: „8 Febr. per Erasmus nuntium meum 1549“.

35. 1549 Februarii 3 Piotrecoviae.

Samuel Maciejowski Tidemanno Giese.

(Hosium Epum. Culmensem nominatum esse nuntiat, neque ei obesse posse demonstrat, quod in Prussia indigena non est.

Episcopatum Varmiensem gratulatur litterasque Regias Romam mitti, ut taxae aliqua moderatio fiat, nuntiat.

Succedit in Episcopatum Culmensem Rmae. Dni. V. Dnus. Stanislaus Hosius, vir doctus, pius, gravis, cuius fides, integritas, innocentia pene iam hominibus nostris in proverbium abiit, ut, si quem insigni aliqua virtute praeditum vident, Hosium appellare soleant. Dubium non est, quin paterna pietate Rma. Dtio. V. in eam, cui tot annis praefuit, Culmensem Ecclesiam propendeat, quin ei sua destitutae praesentia optime consultum velit; quin, ne deteriore conditione deserta a Rma. Dne. V. fiat, sit non minus quam de Varmiensi sollicita. Hanc omnem sollicitudinem adimet hic talis successor, qui non minore fide, diligentia, cura in Episcopatus illius administratione versabitur, quam qua Rmam. Dnem. V. illi praefuisse notum testatumque nobis omnibus est. Nam si forte hoc Rmam. Dnem. V. offendit, quod indigena Prussiae non sit Dnus. Hosius, hanc offensam facile caritas patriae mitigabit. Ego profecto neutiquam Rmam. Dnem. V. ex iis esse existimo, qui odiose verba legis amplecti potius quam sententiam solent; quamvis non temere in quemlibet sensum verba quoque deflectenda et ipse censeo: tamen si quid rectius, utilius, veritati magis consentaneum videmus, quam leges vel privilegia vel consuetudines praescribere verbis videntur, ibi moderata interpretatio interdum adhibenda est. Nam quod indigenas Episcopos leges, privilegia consuetudinesque patriae vestrae requirunt, vix adduci possum, ut credam Rmae. Dni. V. id per omnia probari; quae nec evangelicis nec canonicis litteris usquam hanc gravissimam in Ecclesia functionem ulli patriae esse alligatam non ignorat: vocantur sine discrimine omnes, Hebraei, Graeci, barbari, modo ii sunt, quos Paulus Apostolus esse vult. Si quae tamen causae extant, propter quas electio Episcoporum in provinciis ad indigenas restringi debeat, id ut Sedis Romanae auctoritate approbetur oportet. Sunt enim et apud nos personarum delectus lege et consuetudine introducti, quos Summorum Pontificum auctoritas iam confirmavit; a quibus tamen, si quando ex Reipublicae usu esse arbitramur, discedimus non inviti: exempla recenserem multa, nisi notiora essent, quam ut referri ea opus sit. Quamvis quid laboro? non video certe, cur Dnum. Hosium indigenam vestrum esse negetis, qui linguae vestrae magis quam nostrae est, quique magnum iam dudum amicitiae usum cum Pruthenis habet, ut mihi certe natus illic esse semper videretur. Est Pruthenicae nationis amantissimus, cuius rei testis ipse sum: nullas enim causas, nulla negotia maiore diligentia, cura, sollicitudine in Aula dum mecum fuit, quam Pruthenorum tuebatur unquam, idque multo iam anteacto tempore, ut a fato prorsum eum Pruthenis destinatum esse Episcopum iudicem. Nam et Divus ille Rex veluti deorum voluntatis interpret Sermo. filio suo id praecepit, ut si ita accidisset, ut in Prussia Episcopus — ut sunt omnia caduca — desideraretur, ne quem Dno. Hosio anteferri sineret. Gaudebit itaque potius Rma. Dtio. V. hoc tali ab ipso Deo sibi collega dato quam maerebit; in me enim recipio futurum, ut

Prutheni nihil sint in eo, quam in cive indigenaque suo requirent, caritatis benevolentiaeque desideraturi. Atque utinam nobis tales duo contigissent in tota Polonia, quales vos isthic duo eritis, Episcopi! de quibus ego mihi plus certe persuadeo — bona cum venia collegarum meorum id scriptum esse volo — quam de nobis hic omnibus.

Multa possem in laudes Dni. Hosii scribere, nisi eius mores, religionem, fidem, doctrinam et Rmae. Dni. V. et omnibus fere hominibus perspicuam esse et illustrem existimarem. In V. certe Rmam. Dnem. summa eius est observantia; quod cum antea semper, tum certe hoc tempore perspexi, cum pro Rma. Dne. V. ut inter nominatos referretur ita laboravit, ut maiore studio, fide, contentione possit nemo. Proinde peto maiorem in modum, ne facto hoc quicquam in patriae leges commissum Rma. Dtio. V. putet: sequatur Dei voluntatem, sequatur evangelica et canonica praescripta, sequatur mirificum Principum pro D. Hosio studium, sequatur denique commoda, quae ad patriam Rmae. Dnis. V. uberrima sunt hoc Episcopo redundatura. Excipiat illum fraterno amore talemque illi Episcopatum tamque expeditum, tam integrum relinquat, quam erat ei relictura, quem carissimum habet, quamque ipsa Varmiensem accipiet. Ea re et S. Mti. Regiae et mihi rem pergratam faciet et quanti consensum hunc prope publicum in D. Hosii electionem inclinatum faciet, declarabit....

B. Duc. Saxo-Gothana MS. 384 f. 16 archetyp.; typ. express. apud Cyprianum: Tabular. p. 570.

36. Hosius Eppus. Culmen. nominatus petit a Capit. Cracov.

ut sibi villam et domum Capitulares etiam per aliquot menses possidero liceat.

1549 die Veneris 1 Martii. Cum Rmus. Dnus. Stanislaus Hosius, Iuris utriusque Doctor Canon. Cracov. et nominatus Episc. Culmensis, e medio Venerabilis Capituli assurgens primum declarasset, se invitum quidem et fortuna mediocri contentum Dei Optimi Maximi nutu ac voluntate simulque Mtis. Regiae gratia ad Episcopatum Culmensem in terris Prussiae nominatum, mox ad Caesaream et Sermi. Roman. Regis Mtes. Oratorem designatum esse, quo se propediem profecturum illicque per non paucos menses iniuncta sibi negotia obiturum esse referebat, postulassetque subinde a Dominis, ut possessionem praestimonii sui Lossoskowicze¹ ac domus capitularis², quam in vico Canonicali hic Cracoviae obtineret, hinc ad Octobrem mensem futurum continuandam sibi prorogarent, eo quod ad tempus illud legatione sibi iniuncta perfungi se posse sperabat et consecrationis munus suscipere posset, pollicens se taxam domus praedictae, quam nondum solverit, illo ipso tempore exsoluturum. Quod vero attineret conditiones extruendorum nonnullorum aedificiorum domus eiusdem circa collationem illius sibi per Vle. Capitulum iniunctas et impositas, quoniam his satisfacere adhuc minime potuerit partim ex eo, quod domum praefatam brevi admodum tempore possederit, partim quod per hoc temporis, quo illam possedit, Aulam Regiam per diversas Regni partes sequi publicisque negotiis vacare eum oportuerit: petiit deinde a Dominis, ut de conditionibus aedificiorum eiusmodi secum dispensare dignarentur, habita praesertim ratione impensae, quam in restaurandam curiam et villam Lossoskowicze praestimoniale parvo admodum tempore ab se possessam non

modicam fecerit, ipse vero pecuniae modo inops et indigens esset; cuius tamen facultas si aliquando sibi affulserit, voluntas habendae tum rationis et earum conditionum sibi non deesset. — Et Reverendi Domini attendentes petitionem hanc Rmi. Dni. nominati Culmensis esse cum iustam rationique consonam, tum vere piam et magnae indolis in illius Dne. Rma. indicem, quippe in qua et iurisiurandi sui et collegii huius rationem habere videatur, qualem paucos pari fortuna affectos habuisse antehac sint experti, quin cum illorum plerisque fundos praestimoniales et domos capitulares de facto et contra iuramenta sua detinentibus et occupantibus iure experiri sint coacti; utque exemplo ipsius Rmi. Dni. Stanislai Hosii, nominati Episcopi Culmensis, discant ceteri in posterum et conscientiae bonae et iurisiurandi sui in casu promotionis suae ad Episcopatus habere rationem: — hoc illius petitionis institutum unanimiter collaudarunt actisque suis praesentibus inscribi mandaverunt. Quod autem attinet ea, quae Dtio. eius Rma. ab eis postulavit, omnia alacribus animis precibus eius concesserunt, pollicentes videlicet, se ad mensem usque Octobrem nec villam praestimoniam neque etiam domum cuipiam alteri de fratribus esse collaturos. A conditionibus autem aedificiorum domus Dnem. suam R. eo respectu emiserunt liberamque fecerunt, quod parvo admodum tempore illam possederit et taxam ex ea sit soluturus. Praesentibus etc.

Acta actorum Capituli Cracov.

¹ Cf. App. N. 25.

² Cf. App. N. 26.

37. Hosius se vendidisse suas decimas in Capitulo Crac. exponit.

1549 die Veneris 8 Martii. Rmus. Dnus. Stanislaus Hosius I. U. Dr. Canon. Crac. et Nominatus Episcopus Culmensis coram Dominis in capitulari consessu assurgens exposuit: quod quemadmodum sua Dtio. Rma. post resignatum a se Rdo. Dno. Alberto Kijewski Canonicatum et praebendam Eccl. huius Cathedr. Crac. Biezanowska nuncupatam¹ reservaverat sibi loco pensionis annuae in eisdem Canonicatu et praebenda decimas Biezanovienses et in Pieczęniegi, nunc discedens in legatione ad Caesaream et Sermi. Regis Roman. Mtes. easdem decimas Canonicatus et praebendae Biezanowska praenominatas nec non decimam in Sczithniki Canonicatus et praebendae suorum Sczithniczka nuncupatae ad annum praesentem tanquam ad se legitime pertinentes Rdo. Dno. Alberto Kijewski Canon. Crac. pro centum marcis pecuniarum polonicalibus vendidisse se dixit, ac easdem centum marcas per illum sibi iam integre et totaliter esse persolutas recognovit, de quibus ipsum quietavit et quietat per praesentes.

Acta actorum Capit. Cracov.

¹ Cf. N. 300 adn. 2.

38. Formulae ab Hosio nomine sui Regis Regi Roman. oblatae.

(Quemadmodum litterae pactorum renovandorum tam a Rege Roman. quam a Rege Poloniae conscribendae sint, — vid. N. 313 p. 286 et N. 317 p. 294.)

Quandoquidem qui Christi locum in Sigismundus Augustus etc. Significat-
terris gerunt, eos in hoc elaborare ma- mus tenore praesentium etc. Cum nihil

xime decet, ut cuius locum obtinent, eius vestigiis incedant: Nos memoria tenentes, quod non aliunde potestas nostra sit quam ab eo, a quo nomen ducimus, cuius appellatione censi volumus, domino nostro Iesu Christo, qui quos ipse nobis subiecit populos, eos loco suo regere nos voluit et gubernare, huc omnes curas et cogitationes nostras convertendas duximus, ut quatenus id ab homine praestari potest, adiuvante eo, cuius id solius munere contingit, quam proxime ad similitudinem eius accederemus, per quem Reges regnant, per quem Principes imperant et potentes decernant iustitiam. Quoniam vero non ille potentiam suam, non sapientiam, sed eam solam, qua societas hominum inter ipsos continetur, dilectionem, qua nos prior ipse praeter meritum ullum nostrum persecutus est, imitari voluit, ut sicut ipse dilexit nos, ita vicissim et ipsi diligeremus invicem, ac pacem, concordiam tranquillitatemque mutuam inter nos conservaremus, neque potest illi sacrificium ullum a mortalibus offerri gratius, quam sit fraterna caritas inter unius corporis membra: hanc illius dilectionem, qui nostro imperio tot civitates, tot populos lingua, moribus, habitu inter se dissidentes, tot tam late patentes provincias, tot amplissima Regna subiecta esse voluit, praecipue pro virili nostra imitandam esse duximus. Itaque cum per nuntium suum Sermus. Dnus. Sigismundus Augustus Rex Poloniae, filius noster carissimus, certamen amoris benevolentiaeque mutuae nobis indixisset atque nos ad id provocasset, summa animi alacritate fecimus, ut id susciperemus. Cum praesertim inter nostros et illius Mtis. maiores iam inde a longissimo tempore certamen hoc amoris mutui susceptum fuisse cognovissemus, cuius rei tanquam testes coram nobis productae sunt pactorum et foederum litterae, quae inter nostram et Iageloniam domum

aeque deceat Christianos Reges et Principes atque pax, tranquillitas, amicitia, benevolentia fraternaue caritas, quod qui quasi Dei locum in terris gerunt, eos iis abundare virtutibus oportet maxime, quibus solis proxime ad Deum acceditur, qui non aliud diligentius nobis quam pacem caritatemque mutuam commendavit, eius nos heredes instituit atque hac sola nota liberos suos agnoscere voluit: visum est nobis quoque planum testatumque cunctis facere, quod quantum per Dei gratiam possumus, cuius hoc solius donum est, cupimus et ipsi non esse prorsus patris nostri caelestis dissimiles et eas virtutes prae ceteris amplecti, quas a Dei spiritu praecipue commendatas esse videmus. Itaque cum inter inclitam Austriae et nostram Iageloniam domum iam inde ab avis et proavis tam nostris quam Sermi. et Excelmi. Dni. Ferdinandi, divina favente clementia Romanorum etc. Regis, parentis nostri observatissimi, non aliud certamen institutum semper fuerit, quam amoris, amicitiae benevolentiaeque mutuae: nos qui maiorum nostrorum vestigia libenter persequimur, maxime vero sancti illius parentis nostri Sermi. Dni. Sigismundi primi Poloniae Regis nuper in Chro. defuncti — qui cum ex hac ipsa clarissima Austriae familia maternum suum genus duxerit, ita se fortem et strenuum praestitit in hoc pulcherrimo amoris, amicitiae benevolentiaeque certamine, quod ei fuit cum Sermis. et Excelmis. fratribus Dno. Carolo quinto Imperatore etc. ac Ferdinando Romanorum etc. Rege cumque avo eorum divo olim Maximiliano institutum, ut se in eo vinci nequitiam pateretur — hoc ipsum certamen nobis non modo cum ipsis Sermis. et Excell. fratribus Imper. ac R. Roman. Mtibus., quos non minore quam parentem olim nostrum pietate colimus, verum etiam cum eorum liberis ineundum esse putavimus; idque tanto maiore ani-

quaeque inter utriusque domus Regna, imperia, provincias, populos, nationes intercesserunt, nominatim vero Divi Alberti Romanorum, Hungariae et Bohemiae Regis Archiducis Austriae cum genero suo divo Cazimiro Poloniae Rege et proavi nostri divi Friderici Imperatoris cum eodem Cazimiro Rege.

Nos maiorum nostrorum exemplo provocati, qui cum domo Iagelonia summam semper necessitudinem et amicitiam conservare studebant atque eam arctis praeterea affinitatis vinculis fortius colligabant, quam ut dissolvi facile posset, libenter ad ea pacta et foedera assensi sumus, quae inter maiores nostros divos Imperatores et maiores Sermi. Dni. Sigismundi Augusti Poloniae Reges constituta fuerunt et ea inter nos quoque et inter Sermum. Dnum. Sigismundum Augustum Poloniae Regem filium nostrum carissimum continuanda, confirmanda, instauranda et renovanda duximus, ita ut continuamus, confirmamus, instauramus et renovamus praesentibus in omnibus earum punctis, clausulis, conditionibus et articulis. Promittentes verbo nostro Regio pro nobis ac pro liberis et legitimis successoribus nostris, quaecunque in litteris pactorum et foederum inter maiores nostros et maiores Sermi. Regis et Dni. Sigismundi Augusti, nominatim vero inter divos Imperatores Albertum et Fridericum ac divum Cazimirum Poloniae Regem scripta continentur, quae quidem hic pro insertis et expressis haberi volumus, ea nos et liberos successoresque nostros rata grata semper habituros ac inviolate observaturos.

mi nostri ardore, quod litteras pactorum et foederum vidimus, quae non modo inter proavum Sermorum. et Excell. fratrum Dnum. Fridericum Imperatorem, verum etiam eo antiquiorem Albertum Romanorum Hungariae et Bohemiae Regem Archiducem Austriae et avum nostrum divum Cazimirum intercesserunt. Quae nos cum instaurata, renovata, confirmata corroborataque cuperemus, legatum nostrum ad Imperatoriam et Regiam Romanorum Maiestates misimus, per quem de hac pactorum et foederum instauratione, renovatione, confirmatione corroboracioneque nostris verbis ageretur.

Qua de re cum inter Mtem. R. Roman. et legatum nostrum convenisset, nos rata habentes, quae per legatum nostrum nomine nostro acta sunt, quod felix, faustum et fortunatum Deus esse velit utrique nostrum et utriusque nostrum imperiis, Regnis, terris, civitatibus, populis, nationibus, in Dei Optimi Maximi nomine, a quo tamquam a fonte perenni manat quicquid est bonarum rerum, litteras omnes pactorum et foederum, quaecunque inter Sermorum. ac Excell. fratrum Caroli quinti Imperatoris et Ferdinandi Rom. etc. Regis ac nostros maiores olim conscriptae sunt, nominatim vero quas ipsi vidimus divi Alberti Roman. Regis et eius successoris Friderici Imperatoris cum avo nostro divo Cazimiro, instaurandas, renovandas, confirmandas, corroborandas duximus, ita ut instauramus, renovamus, confirmamus, corroboramus praesentibus in omnibus earum punctis, clausulis, conditionibus et articulis, atque omnia, quae scripta in eis continentur, rata grata habemus et habituri semper sumus. Ac verbo nostro Regio pro nobis et pro liberis, si quos Deus nobis concesserit, et legitimis successoribus nostris promittimus, quaecumque in eiusmodi pactorum et foederum litteris scripta continentur, ea nos, liberos et successores nostros sancte inviolateque semper observaturos.

Ac primum quidem, sicut in litteris divi Alberti Regis perscriptum est, ipsum Ser-
mum. Dnum. Sigismundum Augustum,
filium nostrum carissimum, omni ho-
nore, fide et amore prosequi et promo-
vere debemus et volumus in locis omnibus
et temporibus, ubi nobis id faciendi

Ac primum quidem sicut divus Cazi-
mirus avus noster divo Alberto Rom.
Hungariae et Bohemiae Regi litteris suis
se facturum promisit, ita et nos Sermo. et
Excell. Dno. Ferdinando Roman. Hun-
gariae, Bohemiae etc. Regi, patri nostro
observatissimo, promittimus, quod Mtem.
eius omni honore, fide, amore, pietate
atque omnibus officiis, quae a bono filio
benemerenti patri praestari convenit, pro-
sequi debemus et volumus in locis omni-
bus et temporibus, ubi nobis obsecun-
dandi Mti. eius et bonum illius promo-
vendi provehendique

se facultas obtulerit, citra dolum et fraudem aliquam. Neque committemus unquam,
ut aut Mti. ipsius aut familiaribus eius, [clientibus]^a, vasallis et subditis quibus-
cumque, Regnis, ducatibus, terris, civitatibus [eius Mti.]^b subiectis et sub eius oboe-
dientia et defensione constitutis, quacumque ex causa bellum inferamus, inimicitias
denuntiemus, diffidemus aut hostiliter eos impetamus per nos aut per submissas
personas [fraude et dolo semotis]^c. Ac non modo ipsi ab eiusmodi rebus abstine-
bimus, verum etiam subditos nostros et quicumque in fide potestateque nostra
sunt [prohibebimus ac]^e eos ab omni vi modo superius descripto temperare sibi
cogemus. Habebunt etiam potestatem homines [Sermi. et Excell. Dni. Ferdinandi
Romanorum etc. Regis]^d cuiuscunque status et conditionis fuerint ex quibuscumque
terrīs Mti. illius Regiae subiectis in Regnis, principatibus, ducatibus, terris, domi-
niis, civitatibus nostris et nostrae iurisdictioni^e subiectis, agendi et commorandi
atque etiam inde libere et secure, cum illis visum fuerit, discedendi.

Deinde sicut etiam litteris divi Friderici
cautum est, quibus etiam nos, heredes
et successores suos, obstrinxit, ita nos et
Sermum. Dnum. Poloniae Regem

Deinde vero, sicut aliis litteris inter divos
Fridericum Imperatorem et Cazimirum
avum nostrum datis cautum est, quibus
nos etiam heredem et successorem suum
divus Cazimirus obstrinxit, ita nos et Ser-
mum. ac Excellmum. dominum Ferdi-
nandum Romanorum Regem

uniendos, obligandos, alligandos, confoederandos duximus, quemadmodum unimus,
obligamus, promittimus, alligamus, confoederamus praesentibus, quod ex hoc ipso
tempore perpetuo, realiter et cum effectu invicem et mutuo obligati, alligati, con-
foederatique simus et erimus, et inter nos, liberos, heredes et successores nostros,
simul Regna, principatus et dominia, quae nunc uterque nostrum possidet et
quae Deo concedente in futurum acquiramus et possidemus, firma, fixa, stabilis,
perpetua, indissolubilis Christiana pax esse et servari debet et debebit et in
omnibus utriusque nostrum liberorum et heredum nostrorum honorem [digni-
tatem]^g, statum et augmentum concernentibus et concernere valentibus, mutuo
nobis auxiliabimur, consulemus invicem, promovebimus et assistemus, nec alter-

a) V. deest. b) V. ei. c) in O. tantum. d) O.: *Sermi. Dni. Sigismundi Augusti.*

e) O. pro *iurisdictioni* habet *oboedientiae*. f) O. *necon*. g) in O. tantum,

uter nostrum quicquam faciet, cupiet, pertractabit aut molietur, quod contra alterutrum nostrum, eius liberos, heredes, Regna, principatus, dominia, subditos, honorem, statum, dignitatem, augmentum sit seu esse aut tendere possit, neque alter alteri nostrum, ipsius liberis, heredibus, Regnis, principatibus, dominiis et subditis bellum, damnum seu quodvis aliud nocumentum infert, nec a suis quovis quaesito colore inferri permittit; sed uterque contra subditos suos, qui huiusmodi faciunt aut facere aut moliri vellent, totis viribus suis et potentia in terris et dominiis suis consurget et eos pro huiusmodi excessibus poena condigna puniet et castigabit, donec damnorum datorum integram refusionem et compensationem faciant. Praeterea neuter^a nostrum ad alterius hereditaria Regna, principatus dominiaque aspirare aut anhelare debet nec alterius nostrum Regna, principatus, dominia et subditos, si — quod Deus omen obruat — ab altero nostrum aut alterius nostrum liberis et heredibus deficere, recedere aut rebellare contingeret, contra alium, eius liberos, heredes, Regna, principatus, dominia et subditos suscipere, tenere, protegere, iuvare, assistere neque consulere aut favore prosequi debet, neque a suis talia fieri patiatur; sed contra tales infideles et rebelles unus alteri auxiliabitur et assistet atque dominiis suis eos excludet. Si vero alter nostrum, eius liberi, heredes, Regna, principatus, dominia aut subditi contra alterum, ipsius subditos, principatus aut dominia actionem realem seu personalem, civilem seu criminalem, aut qualemcumque querelam habet aut in posterum habuerit, si super ea non poterimus amicabiliter concordari: tum neque ipse neque subditi eius contra alterum ipsiusque subditos, Regna, principatus et dominia quicquam via facti attentare neque sibi ipsi ius dicere aut ulcisci, sed super eo iure et non aliter experiri debet. Haec omnia suprascripta [in verbo nostro Imperiali et Regio]^b, rata, grata [nos habituros ac firmiter et inviolate]^c observaturos promisimus, pacti et polliciti sumus, ita ut praesentibus [litteris nostris]^d promittimus, paciscimur et pollicemur [sub iuramento nostro, quod nos Sermo. Dno. Sigismundo Augusto et Mtas. illius vicissim nobis praestare debebit, si quando coram inter nos colloqui et convenire utrique nostrum dabitur]^e. [In cuius rei testimonium et fidem maiorem sigillum nostrum est appensum]^f.

a) O. nullus. b) in O. tantum. c) O. et firma inviolabiliter nos. d) in V. tantum. e) in O. tantum. f) in V. tantum.

B. Ossolin. MS. 153 f. 71, inscript.: „Exemplum litterarum etc. (vid. N. 313 p. 290).

Arch. c. r. Vindobon., Polonica 1548—49, comment. — Textum O. ad laevam, textum V. ad dextram partem posuimus.

39. Formula confirmationis pactorum

nomine Regis Romanorum Hosio proposita (vid. N. 339 et p. 381).

Cum litterae foederis, quod revera confectum est, secundum eam formulam paucis tantum locis mutatis conscriptae sint, hic tantum ea notanda duximus, in quibus formula differt ab ipsis litteris, in Dogieli Cod. Dipl. Reg. Pol. I f. 213—219.

Primum omissa est passim in litteris heredum et successorum mentio, quae in formula facta erat, cum initio, Dogiel p. 214 col. 1 lin. 6: Recognoscimus pro nobis, liberis et heredibus nostris e nobis legitime descendentibus; tum p. 214

col. 2 lin. 10, ubi pro verbis *litterarum*: ad vitam saltem nostram, in formula scriptum erat: et heredes nostros; tum p. 215 col. 2 lin. 17: vel ipsius liberis, heredibus, Regnis etc.; deinde p. 216 col. 1 lin. 4, 21, 53; p. 217 col. 1 lin. 15, 48 (in his omnibus locis erat in formula: vel heredum nostrorum); denique p. 219 col. 1 lin. 44, ubi in litteris ante verbum: praeinserta, omissa sunt iterum verba formulae: pro nobis, liberis et heredibus ex nobis eisdemque legitime descendentibus^a.

Item deest in formula totus articulus de auxiliis ferendis et voluntariis militibus conducendis, qui in litteris p. 215, 2, 10 — 16 legitur a verbis: quum initio usque ad: ita tamen ut.

Tum articulus de filio Ioannis Regis in litteris p. 215, 2, 30 — 56: quodsi forte — nec debemus, in formula hunc in modum erat expressus: ut casu, quo nostri ex sororis nepotis quondam Regis Ioannis filii causa inter nos Ferdinandum Regem et eundem amicabile compositione (cuius tamen summa spes sit) transacta non fuerit, eundem nepotem nostrum contra nos Ferdinandum Regem nostrosque liberos et heredes nec iuvare nec eidem assistere seu auxilia aliqua ferre velimus nec debeamus.

Deinde in articulo de sale, post verba: frui posse et debere, Dog. 216, 1, 8 erat in formula scriptum, quod in litteris omissum est: hoc unum caventes, ne sal, quod in salinis ditionum nostrarum conficitur, in alterutrum nostrum Regna et provincias educatur, sed quilibet nostrum sal suum intra limites ditionis suae retineat, nec alter alterum contra voluntatem eius sale suo gravare praesumat.

De moneta aestimanda pro verbis *litterarum*, Dog. 219, 1, 23 — 33: id quod — exegerit, erat in formula scriptum: salva alioqui utrique nostrum libertate de moneta statuendi id, quod cuiusvis ac Regnorum et provinciarum suarum necessitas exegerit.

Dogiel 219, 1, 10 ab imo, post verba: fraude semotis omissum est in litteris, quod in formula legitur: Speciatim tamen privilegiis, immunitatibus seu statutis Regnorum et provinciarum nostrarum contra praescripta forsitan facientibus expresse derogantes, eisdem alioqui extra promissa per omnia salvis.

Denique desunt in formula, quae in litteris leguntur, cum explicata exceptio Imperii Romani, Dog. 219, 1, 3 ab imo: cui — vellet, tum reservatio a Sigismundo Augusto facta, 219, 2, 7 — 12: sic vicissim — duximus.

Arch. c. r. Vindobonen., Polonica; apographon commentarii Lango missum (vid. Append. N. 42), in dorso: B.; subter verbis, quae in litteris pactorum erant omittenda vel mutanda lineae ductae sunt, in margine vero altera manu adscripta sunt ea, quae addenda vel commutanda erant. Eadem altera manu in fine additum:

Cum autem super praeinserta minuta concludendum iam esset, atque adeo confoederationis litterae expediendae, Sermi. vero Dni. Poloniae Regis Orator Rmus. Dnus. Culmensis affirmaret, se expressum habere mandatum, ne circa articulum processus iudicarii ultra ea, quae in tractatu Glogoviensi caventur, quicquam novi concederet neve exceptionem S. Imper. Mtis. ac Romani Imperii admitteret; ac contra Sermus. Roman. Rex de his, quae in dicta minuta descripta sunt, nihil

a) Ceterum in formula hac repetitur mirus ille error de pactis cum Alberto Roman. Rege, vid. N. 313 adn. 8; nam pro: *Alber. Archiducem Austriae*, Dog. 214, 1, 52 — 53, scriptum erat: *Alb. Roman. Hung. et Bohem. Regem cum genere suo*; et pro: *Alberti Archiducis Austriae*, D. 214, 2, 19 — *Alberti Regis*.

remittere posset: idcirco conclusio et expeditio praesentis confoederationis in reditum Dni. Oratoris a S. Imper. Mte. suspensa est, ut interim scilicet liberum sit utrique Regi de mente et voluntate sua latius deliberare¹.

Denique tertia manu additum:

Fuit expeditum ac in curiam Caesaream transmissum per R. Mtem. 26 Novembris 1549.

¹ Eadem inveniuntur etiam in fine commentarii ipsarum litterarum foederis, qui a Secretario Regis Roman. Marco Singkhmoser scriptus et subscriptus in MS. Ossolin. 153 f. 78 invenitur, proculdubio idem exemplum, quod ad Regem se misisse Hos. in relatione sua, p. 374 lin. 5, commemorat. In margine iuxta scriptum est manu Cromeri: „Haec non scribantur“.

40. 1549 Mai 11 Dillingae.

Otho Cardinalis Augustanus Sigismundo Augusto.

(Annuere Imperatorem, ut Regis Poloniae soror Marchioni Alberto iuniori nubat, in matrimonium tamen alterius cum Duce Prussiae nullo modo consentire velle — N. 339.)

Serenissime Rex Princeps et Domine, Domine mihi observandissime. — Litteras, quas Sertas. V. 4 Aprilis ad me dedit, accepi 7 Mai per servitorem Sermae. Reginae¹, Dnae. meae observatissimae. Ex quibus intellexi, V. Sertem. cupide de rebus omnibus responsum a me expectare. Quod cum ego per nobilem cameraarium nostrum ac fidelem dilectum Ioannem Liesnouski copiose dederim, non existimo de iisdem pluribus ad V. Stem. scribere; praeterquam quod post discessum Liesnouski accepi responsum a Caes. Mte. et Dno. Granvellano circa voluntatem suae Mtis. de matrimoniis cum Marchionibus Brandenburg. contrahendis. In quibus (!) Sua Mtas. animum suum aperte declaravit: sibi gratissimum fore, si V. Stas. Marchioni Alberto² iuniori unam ex sororibus suis matrimonio collocet; summopere enim suam Mtem. favere honori et commodis eiusdem Alberti. Quod vero ad Marchionem Albertum seniore, Ducem Prussiae, attinet, Suam Mtem. nullo pacto consentire velle, ut aliquod matrimonium cum ipso contrahatur: esse enim contra leges et iuramentum suum praestitum. Praeterea amplius mihi sua Mtas. indicavit, nihil sibi magis displicere posse, quam si V. Stas. in tale matrimonium consentiret, confidereque suam Mtem. V. Serti. propter veterem amicitiam et animorum coniunctionem. Mihi etiam serio commisit, ut de ista sua voluntate Stem. V. certiore facerem atque omnibus viis et modis curarem tale illegitimum matrimonium apud V. Stem. impedire. Reliqua omnia V. Stas. ex Liesnouski cognoscet, qui a me bene instructus dimissus est. Unum autem maxime V. Sertem. oro atque rogo, ne tarditatem responsorum negligentiae meae potius adscribat, quam rerum difficultati, longissimo locorum intervallo et horum temporum et curiarum qualitati, quibus fere nihil suo tempore expediri potest; quemadmodum etiam multi Oratores V. Sertis. in his regionibus experti sunt. Quapropter me excusatum habeat rogo atque certissime sibi persuadeat, nulla me in re V. Serti. et amplissimo eius Regno, quantum in me est defuturum. His me V. Serti., cui omnia felicia precor, maiorem in modum commendo. Datum Dilingae XI Mai.

B. Czart. MS. 1602, apogrph. manu Secretarii Cardinalis scriptum, litteris N. 329 inclusum.

¹ Bonae.

² Alcibiade in Culmbach.

41. [1549 mense Maio Cracoviae].

Ioannes Cosmius (Koźmińczyk) Episcopo Cracoviensi
Maciejowski.

(*Ne moleste ferat, se sacerdotis, qui duxit uxorem, patrocinium suscepisse — vid. N. 325.*)

Reverendissime et amplissime praesul, Dne. clementissime. Venit ad me sacerdos ille, qui duxit uxorem, qui mihi hactenus semper ignotus fuit, oravitque me impensis et precibus et lacrimis, ut illi aliquod patrocinium ex verbo Dei doctoribusque pro tutanda causa sua adferrem, ne plane et absolute impius hoc suo facto saltem videretur. Quod mihi aliquot de causis faciendum putavi, ut eum si non ex errore et vitio (peccatum enim est contra consuetudinem), saltem ex impietate asseram, ne si propter eius ruditatem inscitiamque simpliciter condemnaretur impietatis, et matrimonii sacramento id esset probro et Ecclesiae Apostolicae detrimento (quae olim haec indulserat) et toti ordini sacerdotali periculo.

Sed tamen id facere nolui sine consensu et voluntate Ampl. tuae, quam ego (Deus mihi testis est) ita serio amo observoque ac observare semper volo, ut eius indignationem nulla in re temere incurrere (excepta ara Verbi Dei) velim.

Si scirem, amplissime praesul, contra te tuamque existimationem hanc causam pendere, tantum abest, ut illi suppetias occurrerem, ut illum opprimi omni meo studio contenderem. Sed quia haec causa Dei solius est ad Ecclesiamque Christi pertinet, ergo discutienda est diligenter, idque ex Verbo Dei et doctorum auctoritate. Conciliorum autem decretorumque...^a est, ne vel eius sacerdotis inscitia aut nostrorum affectuum precoci temeritate contumeliosi in Deum eiusque Spiritum simus.

Certe Samuelem id offendere non debet, etiamsi eius iudicio appareat: Sacerdotibus melius nubendum quam fornicandum. Praesertim cum non id agitur, ut ex hoc suo iudicio Rma. Ptas. tua restituat Polonis sacerdotibus uxores, id quod Rma. Ptas. tua citra Generalis Concilii assensum facere non tam non debet quam non potest; sed hoc saltem agetur, ut cum id iam factum sit non satis consulte, ne impie quoque et scelerate et capitaliter fecisse videatur.

Si igitur causas hominum legibus hominum discutimus, cur non magis Dei causae id faciendum putare debemus? ubi non adfectu nec quovis praeiudicio aut vetustatis praerogativis nudis, sed canonica scriptura Conciliisque iudicare debemus, praesertim cum haec causa scripto agi debet, ut citra omnem tumultum transigi posse videatur.

Accedit huc, quod fama est Rmam. Ptem. tuam velle et hanc et alias multas causas in Concilii examen mittere. Quodsi id verum est, ergo necessarium est, ut hic prius diligenter ventiletur, ne simpliciter ea res condemnationem hic accipiat, quae et olim Ecclesiae Apostolicae assensum usumque, et semper a condito orbe verbum praeceptumque Dei habuit.

Si igitur vincetur de inordinario matrimonio hic sacerdos, os omnibus obstruetur, ne opprobrent nobis habendas uxores; si vero causam suam potiore probaverit, optimam nanciscetur Ampl. tua occasionem referendi ad Concilium de ea re, sicque fiet, ut Rma. Ptas. tua et novandarum rerum in Ecclesia invidiam et opprimendi matrimonii sacerdotalis indicta causa odium et calumnias apud homines omnes evitabit.

a) Verbum, quod legi nequit.

remittere posset: idcirco conclusio et expeditio praesentis confoederationis in reditum Dni. Oratoris a S. Imper. Mte. suspensa est, ut interim scilicet liberum sit utrique Regi de mente et voluntate sua latius deliberare¹.

Denique tertia manu additum:

Fuit expeditum ac in curiam Caesaream transmissum per R. Mtem. 26 Novembris 1549.

¹ Eadem inveniuntur etiam in fine commentarii ipsarum litterarum foederis, qui a Secretario Regis Roman. Marco Singkhmoser scriptus et subscriptus in MS. Ossolin. 153 f. 78 invenitur, proculdubio idem exemplum, quod ad Regem se misisse Hos. in relatione sua, p. 374 lin. 5, commemorat. In margine iuxta scriptum est manu Cromeri: „Haec non scribantur“.

40. 1549 Mai 11 Dillingae.

Otho Cardinalis Augustanus Sigismundo Augusto.

(Annuere Imperatorem, ut Regis Poloniae soror Marchioni Alberto iuniori nubat, in matrimonium tamen alterius cum Duce Prussiae nullo modo consentire velle — N. 339.)

Serenissime Rex Princeps et Domine, Domine mihi observandissime. — Litteras, quas Sertas. V. 4 Aprilis ad me dedit, accepi 7 Mai per servitorem Sermæ. Reginae¹, Dnae. meae observatissimae. Ex quibus intellexi, V. Sertem. cupide de rebus omnibus responsum a me expectare. Quod cum ego per nobilem camera-rium nostrum ac fidelem dilectum Ioannem Liesnouski copiose dederim, non existimo de iisdem pluribus ad V. Stem. scribere; praeterquam quod post discessum Liesnouski accepi responsum a Caes. Mte. et Dno. Granvellano circa voluntatem suae Mtis. de matrimoniis cum Marchionibus Brandenburgen. contrahendis. In quibus (!) Sua Mtas. animum suum aperte declaravit: sibi gratissimum fore, si V. Stas. Marchioni Alberto² Iuniori unam ex sororibus suis matrimonio collocet; summopere enim suam Mtem. favere honori et commodis eiusdem Alberti. Quod vero ad Marchionem Albertum seniore, Ducem Prussiae, attinet, Suam Mtem. nullo pacto consentire velle, ut aliquod matrimonium cum ipso contrahatur: esse enim contra leges et iuramentum suum praestitum. Praeterea amplius mihi sua Mtas. indicavit, nihil sibi magis displicere posse, quam si V. Stas. in tale matrimonium consentiret, confidereque suam Mtem. V. Serti. propter veterem amicitiam et animorum coniunctionem. Mihi etiam serio commisit, ut de ista sua voluntate Stem. V. certiore facerem atque omnibus viis et modis curarem tale illegitimum matrimonium apud V. Stem. impedire. Reliqua omnia V. Stas. ex Liesnouski cognoscet, qui a me bene instructus dimissus est. Unum autem maxime V. Sertem. oro atque rogo, ne tarditatem responsorum negligentiae meae potius adscribat, quam rerum difficultati, longissimo locorum intervallo et horum temporum et curiarum qualitati, quibus fere nihil suo tempore expediri potest; quemadmodum etiam multi Oratores V. Serti. in his regionibus experti sunt. Quapropter me excusatum habeat rogo atque certissime sibi persuadeat, nulla me in re V. Serti. et amplissimo eius Regno, quantum in me est defuturum. His me V. Serti., cui omnia felicia precor, maiorem in modum commendo. Datum Dillingae XI Mai.

B. Czart. MS. 1602, apogrph. manu Secretarii Cardinalis scriptum, litteris N. 329 inclusum.

¹ Bonae.

² Alcibiade in Culmbach.

41. [1549 mense Maio Cracoviae].

Ioannes Cosmius (Koźmińczyk) Episcopo Cracoviensi
Maciejowski.

(*Ne moleste ferat, se sacerdotis, qui duxit uxorem, patrocinium suscepisse — vid. N. 325.*)

Reverendissime et amplissime praesul, Dne. clementissime. Venit ad me sacerdos ille, qui duxit uxorem, qui mihi hactenus semper ignotus fuit, oravitque me impensis et precibus et lacrimis, ut illi aliquod patrocinium ex verbo Dei doctoribusque pro tutanda causa sua adferrem, ne plane et absolute impius hoc suo facto saltem videretur. Quod mihi aliquot de causis faciendum putavi, ut eum si non ex errore et vitio (peccatum enim est contra consuetudinem), saltem ex impietate asseram, ne si propter eius ruditatem inscitiamque simpliciter condemnaretur impietatis, et matrimonii sacramento id esset probro et Ecclesiae Apostolicae detrimento (quae olim haec indulserat) et toti ordini sacerdotali periculo.

Sed tamen id facere nolui sine consensu et voluntate Ampl. tuae, quam ego (Deus mihi testis est) ita serio amo observoque ac observare semper volo, ut eius indignationem nulla in re temere incurrere (excepta ara Verbi Dei) velim.

Si scirem, amplissime praesul, contra te tuamque existimationem hanc causam pendere, tantum abest, ut illi suppetias occurrerem, ut illum opprimi omni meo studio contenderem. Sed quia haec causa Dei solius est ad Ecclesiamque Christi pertinet, ergo discutienda est diligenter, idque ex Verbo Dei et doctorum auctoritate. Conciliorum autem decretorumque...^a est, ne vel eius sacerdotis inscitia aut nostrorum affectuum precoci temeritate contumeliosi in Deum eiusque Spiritum simus.

Certe Samuelem id offendere non debet, etiamsi eius iudicio appareat: Sacerdotibus melius nubendum quam fornicandum. Praesertim cum non id agitur, ut ex hoc suo iudicio Rma. Ptas. tua restituat Polonis sacerdotibus uxores, id quod Rma. Ptas. tua citra Generalis Concilii assensum facere non tam non debet quam non potest; sed hoc saltem agetur, ut cum id iam factum sit non satis consulte, ne impie quoque et scelerate et capitaliter fecisse videatur.

Si igitur causas hominum legibus hominum discutimus, cur non magis Dei causae id faciendum putare debemus? ubi non adfectu nec quovis praeiudicio aut vetustatis praerogativis nudis, sed canonica scriptura Conciliisque iudicare debemus, praesertim cum haec causa scripto agi debet, ut citra omnem tumultum transigi posse videatur.

Accedit huc, quod fama est Rmam. Ptem. tuam velle et hanc et alias multas causas in Concilii examen mittere. Quodsi id verum est, ergo necessarium est, ut hic prius diligenter ventiletur, ne simpliciter ea res condemnationem hic accipiat, quae et olim Ecclesiae Apostolicae assensum usumque, et semper a condito orbe verbum praeceptumque Dei habuit.

Si igitur vincetur de inordinario matrimonio hic sacerdos, os omnibus obstruetur, ne opprobrent nobis habendas uxores; si vero causam suam potior probaverit, optimam nanciscetur Ampl. tua occasionem referendi ad Concilium de ea re, sicque fiet, ut Rma. Ptas. tua et novandarum rerum in Ecclesia invidiam et opprimendi matrimonii sacerdotalis indicta causa odium et calumnias apud homines omnes evitabit.

a) Verbum, quod legi nequit.

Vivit (!) Dominus, quod ego id bono affectu facio. Et utinam et omnium aliorum meorum consiliorum rationes cognitae haberet! non tantum praevalerent calumniantes me iniqui apud Ampl. tuam, quibus omnia sordent, quae puram et sinceram de Christo doctrinam redolent. Sed iudicet illos Dominus. Datae ex hortis etc.¹. — Eiusdem Ampl. Ptis. tuae Ioannes Cosmius concionator servus deditissimus.

B. Czart. MS. 1598 chirogrph. sine loco, die, anno, inscrip. „Sue Rme. et amplis. D. Samueli Epo. Crac. Domino colendissimo“.

¹ Eiusdem Cosmii epistola iam N. 325 adn. 9 citata „Cracoviae ex suburbanis hortis Domini Hechlar“ est data, ubi etiam haec scripta videtur.

48. 1549 Iulii 3 Pragae.

Ferdinandus Rex Roman. Ioanni Lango¹.

(*Quomodo cum Hosio de pactis confirmandis tractatum sit.*)

Ferdinandus etc. — Honorabilis docte fidelis dilecte. Redditae fuerunt nobis mensibus istis proxime elapsis plures et diversae litterae tuae, quibus nos de statu negotiorum nostrorum et rerum occurrentis certiores fecisti; quam tuam in tractandis et perscribendis iis pristinam tuam (!) nobisque gratissimam fidem et diligentiam clementer admodum probamus. Ceterum hactenus ad illas tuas litteras nihil respondimus: neque enim quid certi ante factam aliquam cum Oratore Sermi. Regis Poloniae conclusionem apud nos statuere potuimus. Quoniam vero dicti Oratoris negotia praeter expectationem et voluntatem nostram hucusque fuerint protracta, voluimus sane te quoque summam tractationis istius universae intelligere. Petiit autem ipse Orator nomine praelibati Sermi. Regis sui confirmationem foederum et pactorum, quibus maiores nostri cum Sermis. praedecessoribus suis coniuncti et copulati fuissent. Cui dederamus responsum in scriptis, cuius exemplum littera A signatum² hisce litteris nostris iussimus adiungi. Quo scripto nostro a praefato Oratore ad Regem suum transmissio, iterumque desuper allata ei tractandi commissione, petitaque a nobis confoederationis minuta, eandem iuxta exemplum littera B notatum³ confici curavimus; quam tamen primo (omissis saltem additionibus marginalibus) totam perleges. Porro minuta ista Serti. eius Regiae iterum remissa et accepto responso, praedictus Orator obtulit aliud scriptum littera C notatum⁴, nos vero rursus eidem Oratori replicam nostram grammate D inscriptam⁵. Ac post longas et prolixas tandem tractationes et oblatam postremo per eundem Oratorem scripturam littera E a reliquis distinctam⁶ res eo deducta est, ut nonnulla in praememorata minuta littera B signata mutarentur corrigerenturque hoc modo, quod loco linearum subductarum ponerentur ea, quae sunt annotata in margine. Quae quidem omnia tibi eo latius explicanda censuimus, si quando talia fuerint te praesente in disputationem aut quaestionem vocata, quod non offendaris imparatus, sed facilius pro dignitate nostra respondere valeas. Quanquam minime dubitamus, quin ex omni illa tractatione et causa cuius liquido constare queat, nos summo studio et animo sincero benevolentique agere et fungi veri patris erga filium officio, ac maximopere denique procurare, quae tam Serti. eius Regiae quam cunctis suis Regnis, dominiis et subditis omnibus votis sunt exoptanda ac magna (!) comparanda.

Ceterum quae circa deputationem Commissariorum decrevimus, intelliges ex aliis nostris litteris per Cancellariam nostram Bohemicam expediendis. Quibus negotiis confectis tibi gratiose permittimus, ut impetrata benigna a saepedicto Sermo. Poloniae Rege venia in patriam redeas, modo significes nobis per litteras, quid amplius isthic in negotiis et rebus nostris tractatum conclusumque fuerit. In quibus exequeris bene gratam et seriam voluntatem nostram. Datum Pragae 3 Iulii 1549.

Arch. c. r. Vindobon., Polonica, comment. in margine inscript.: „Lango“.

¹ Nuntio in Polonia, cf. N. 320 adn. 2. ² Vid. N. 326. ³ Vid. App. N. 39. ⁴ N. 339.
⁵ N. 340. ⁶ N. 347.

43. Iulii 12 Cracoviae.

Sigismundus Augustus cavet Ordinibus Prussiae

se privilegia eorum, quibus nominatione Hosii derogatum videtur, observaturum.

Sigismundus etc. Quod cum ante aliquot menses Rdum. Dnum. Stanislaum Hosium, U. I. doctorem Cantorem et Canonicum Varmiensem, Secretarium nostrum bene merentem, ad Episcopatum Culmensem in locum Rdi. in Christo patris Dni. Tidemanni ad Varmiensem Episcopatum postulati nominassemus: supplicatum est nobis nomine Consiliariorum totiusque conventus Prussiae, ut privilegia sua salva esse vellemus, quae in eo viro Polono et non Prusso ad Episcopatum in Prussia promovendo labefactari viderentur. Nos igitur, quoniam quod semel factum est infectum reddere nolumus et, si maxime vellemus, non possumus, volentes nihilominus supra memoratis Dnis. terrarum Prussiae Consiliariis et omnibus ordinibus satisfacere et solatium aliquod praestare, si quid forte in eodem illo Dno. nominato Culmensi derogasse privilegiis ipsorum videmur, promittimus in posterum in nullo alio nos derogaturos esse; harum litterarum vigore, quibus sigillum nostrum est appensum. Datum Cracoviae 12 Iulii 1549, praesentibus etc.

Arch. Ep. Frauenb. D. 70 f. 407, comment. vel apogrph., i. dor. inscrip.: „Dis hot mir Konig. Mtt. gegeben, wie er das laudt wolde versichern, vnd ist Cromeri handt. B. N. 152“¹.

¹ Cautio haec oblata quidem a Rege videtur, cum Palatinus Marienburg. nomine Comitiorum Prussicarum de privilegiis Hosii nominatione laesis quereretur, v. N. 354 et Lengnich II 44—45; ex iis tamen, quae ibidem p. 56 leguntur, conicere licet, eam revera datam non fuisse, proculdubio quod idem Palatinus non satisfieri terrarum Prussiae voluntati putabat.

44. 1549 Iulii 30 Marienburgi.

Stanislaus Kostka Palatinus Pomeraniae (M. Cromero).

(Cum T. Giese ipsi nuntiasset, cessurum se Episcopatu Culmen. statim post acceptam confirmationem suam in Eppum. Varmien., ipsum paratum esse ad suscipiendam nomine Hosii administrationem bonorum Eppatus. Culmen.)

Reverende Dne. amice colendissime. Commendatis mutuis amicitiae nostrae officiis. Rmum. Dnum. nominatum Episcopum Culmensem ex votis Mtis. S. Regiae commissa peregisce, plurimum est quod gaudeo; de quo ut nos Deo dante quietem, ita ille gloriam reportabit, quam suae Rmae. Dni. ex animo faveo; utque

apud Caes. Mtem. eo modo omnes res succedant, est ut omnes optemus. Quod vero ad Oeconomiam Rmae. Dnis. suae pertinet, ante redditas litteras Rdae. Dnis. V. negotium cum Rmo. Dno postulado Warmiensi¹ egi, prout ex copia litterarum ad illum scriptarum, tum ex responso Rda. Dtio. V. intelliget, quod R. Dni. V. hisce transmittit; ex quo non aliud colligere licet, saltem animus propensus in Rmum. Dnum. nominatum Episcopum Culmensem; idque ut correspondeat, non deerit cura et opera mea. Cum autem litteris suis significat, quamprimum litterae a Sanctissimo adferentur, Episcopatu Culmense cessurum, idque me sciente, dans mihi occasionem, ut non aliter intelligere licet, saltem ut Episcopatus Culmensis administrationem in temporalibus suscipiam; quod et libentissime ex re Rmi. Dni. nominati facturus sum, quemadmodum et Mtas. S. R. id ex me postulat; atque quid per me praestare non possum, praestabit Ludowicus², quemadmodum et R. D. nominatus Culmensis specialibus litteris ex me et illo optavit: commodum tamen videtur, ut speciales dentur litterae Regiae ad omnes officiales tam castrorum et oppidorum, tum omnes subditos Episcopatus Culmensis, ut quamprimum postulatus Dnus. Warmiensi illic migraverit, nominatum Dominum Culmensem pro Dno. suo agnoscant; idque mihi aut Ludovico, quem meo nomine illic delegavero, iniungatur, iisdem subditis vigore mandati Mtis. Regiae denunciaret, proventusque omnes accepta possessione conscribat, prout et prioribus litteris Rmus. Dnus. Culmen. haec postulavit. Quae ita facere non recuso ac stabo informatione R. Dnis. V., si hoc modo aut per quenquam alium — quandoquidem et Dnum. Ioannem Curtium Rmus. Dnus. nominatus adventurum significavit; tum si Dni. Capitulares in eo negotio admittendi sunt, expecto informationem R. Dnis. V. Interea tamen si contigerit Rmum. Dnum. postulatam hinc migrare et mihi significabit, quemadmodum litteris suis pollicetur, ego iussis Mtis. S. R. auctoritate transmissi mandati proventuum Episcopatus curam suscipiam ac habita declaratione R. Dnis. V. me observabo. Videtur tamen, ne Officiales Castrorum, qui adventum nominati Rmi. Dni. in officiis expectare voluerint, a locis moveantur, cum incommodum esse videtur in primo congressu vetera mutare: accepta nihilominus ab iisdem fide, quatenus sub eo debito futuri Dni. res curent, qua hactenus praedecessoris Dni. curaverunt. In quo ut et in toto negotio expecto mentem R. Dnis. V., cui me unice commendo, quam diu bene valere opto. Datum Marienburgi 30 Iulii Anno 1549. E. R. D. V. sincerus amicus Stanislaus Kostka Pomeraniae Palatinus³.

B. Czart. MS. 1603, archetyp.

¹ Tid. Giese. ² Wersfeld, vid. N. 189 adn. 1. ³ Hosii cum Kostka familiaritatem illustrant eiusdem K. ad Cromerum litterae d. 25 April. 1549 (B. Czart. MS. 1603, archetyp.): „Przithym W. M. oznaymuye yako memu mylemu wielkiemu przyacielowuy, ysz Jego M. kxiądz doctor Hosius dziszeczy Byskup Chelmyenyski gdy byl na thym myesczyu, na kthorym therasz V. M., wszithki sprawy szwoye y krolewskie thayemne snaszalem do Jego M. a J. M. ye zawsdy sprawowal, gdym mu yedno pyszal; nyemnyeysza nadzieye o V. M. mam, ysz my szie thesz V. M. w thym raczy zachowacz etc.“...

45. 1549 Septembris 14 Lubaviae.

Ioannes Curcius Cromero.

(*Se possessionem Episcopatus Culmensis nomine Hosii accepisse*).

Salutem in Domino et diligentem sui commendationem. Quod hucusque nil litterarum ad R. Dnem. V. dedi, nulla alia causa factum, nisi propter infec-

tionem aeris, quod certos nuntios habere non potui. Prima die mensis Septembris data est possessio a Venerabili Capitulo in Ecclesia cathedrali Culmen. Rmo. meo, die vero 13 subditi suae Rmae. Pti. homagium praestiterunt. Cogebat illis promittere nemini alio comittendum Episcopatum sive Administratorem in saecularibus usque ad adventum suae Rmae. Ptis. ea de causa, quod hic rumor erat Palatinum Pomeraniae¹ Episcopatum arendasse a Rmo. meo.

Rmus. Warmiensi² pecora et alia pertinentia ad oeconomiam omnia in praediis Rmo. reliquit, nihil eorum secum accepit; de his omnibus bonam informationem dabo suae R. Pti., cum Deo iuvante ad nos salvos venerit. Rogo, R. Dtio. V. velit nobis impetrare mandatum Regium ad Palatinum Pomeraniae ad extorquendum aratrales pro festo S. Martini. R. Dtio. V. in litteris domini Ludovici³ informationem habebit; audio R. Warmiensem magnas semper habuisse difficultates (in admovendo aratrales) cum nobilitate. Rogo R. D. vestra velit mihi scribere de adventu suae R. Ptis.⁴ Deum precor, ut R. D. vestram diu servet incolumem et felicem, cuius me gratiae commendo. Lubaviae 18 Cal. Septembris (!)⁵ a 1549. Servitor addictissimus Ioannes Curcius Epis. Culmen. administrator.

B. Czart. MS. 1615, chirograph.

¹ Kostka Stan. ² T. Giese. ³ Wersfeld. ⁴ Iam ineunte anno 1550 expectabatur Hosii in diocesim suam adventus: „Rmum. Dnum. Culmen, nostrum libenter hic expectamus, verum ante exitum mensis huius venturum esse vix spes est. Maxime gaudeo non male ab illo publica negotia esse confecta“; scribit quidam Iacobus Mstowski Cromero (Lubaviaene?) 1 Ianuar. 1550 (Arch. Ep. Frauenb. D. 71, 1). ⁵ Proculdubio pro: *Octobris* scriptum.

46. Hosius debita sua Capitulo Cracov. pro taxa ex domo cedit.

1550 die Veneris 18 Aprilis. Cum Rmus. Dnus. Stanislaus Hosius Episcopus Culmensis suum per familiarem Kuczborski coram Rdis. Dnis. in Capitulo exponi fecisset, quod tametsi ipse anno superiore, hoc est mox a nominatione sui ad Episcopatum hunc Culmen., et villam praestimoniam Lossoskowicze et domum capitularem, quae ratione Canoniciatus sui possidebat, sponte in manus Vlis. Capituli resignaverit de illisque ultro et libenter cesserit, taxam etiam marcarum 40 ex eadem domo capitulari non invitus esset persoluturus nisi functio ista legationis, quam apud S. Caesar. et Regis Roman. Mtes. Reipublicae causa uno integro anno gessit, illi obstitisset aerariumque et crumenam ipsam pecunia illi evacuasset; et quamquam etiam nunquam dubitasset petere a Vli. Capitulo atque obtinere se posse, ut taxa praefata cum ex eo, quod illo ipso tantulo tempore in conditiones meliores domus praedictae, parietis scilicet muralis cum Dno. Doct. Cromero erectionem ac caminorum instaurationem etc., plus minus flor. C. expenderit, illi gratiose condonaretur atque remitteretur, uti aliis quoque dominis antehac fieri solebat: verumtamen cavere cupiens, ne aliquod male exemplum in hoc Vli. consessu aut iurium eius aliqua diminutio vel labefactatio eius causa oriatur, certa nomina debitorum infrascriptorum taxae praefatae nomine eidem Vli. Capitulo sua Rma. Dtio. obtulit atque proposuit, petens eiusmodi debitorum summam marcas plus minus viginti sex constituentem ab se suscipi et Dnos. fideiussores pro solutione taxae eiusdem ex cautione sponsoria dimitti, absolvi et liberos pro-

Hosii epist. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).

nuntiari. — Et Rdi. Domini, ea omnia ita se plane habere, quemadmodum dicuntur, pro comperto habentes, intuitu etiam sumptuum suae Dnis. Rmae., quos partim in restaurationem domus suae prioris capitularis, partim etiam in evidentes conditiones meliores villae praestimonialis Lossoskowicze fecit, creditorum praefatam summam suscipiendam, reliquum taxae respectibus supra scriptis gratiose condonandum ac sponsores ex cautione fideiussoria absolvendos unanimibus voluntatibus suis decreverunt decreto suo praesenti mediante.

Debita autem praefata haec esse dictus Dnus. Kuczborski familiaris suae R. Dnis. unacum factore dicto Marcinkowski in certa scheda demonstravit atque in scriptis exhibuit:

Rdus. Dnus. Sigismundus Sobek Canon. Crac. pro acervis et rebus praedialibus emptis in praedio Rzemieniczke residuum tenetur, marcas videlicet, 17 et grossos XXX. — Russok cmetho de Rzemieniczke pro bobus sibi venditis tenetur marcas 3. Idem pro conseminatione agrorum ipsius ex pacto tenetur marcas 4, verum gratiam illi aliquam in hoc debito fieri idem Marcinkowski petiit. Molendinator in Buskow Domini Czussowski census retenti marcam unam tenetur, ut probe novit factor de Rzemieniczke. — Paulus de Rzemieniczke quidam etiam unam marcam certo nomine tenetur, sed hanc iam forsitan idem factor Dni. Sobek ab eodem exegit, ut habuit in commissis. Summa marcae 26 gros. 30¹.

Acta actōrum Capit. Cracov.

¹ Persoluta est haec pecunia Capitulo post aliquot menses: „1551 die Veneris 9 Ianuarii Rdus. Dnus. Albertus Kijewski Canon. Crac. et Vlis. Capituli procurator recognovit numeratas esse ad manus suas per Rdos. Dnos. Mathiam Drzewiczki et Doc. Iacobum a Clieparz Can. Crac. ut et tanquam executores testamenti Vlis. olim Dni. Sigismundi Sobek Canon. etiam Crac. marcas 26 et gr. 30 pecuniarum, quas Rmus. Dnus. Stanis'aus Hosius Episcopus Culmensis taxae nomine ex domo olim sua apud dictum Dnum. Sobek pro rebus in praedio et villa Rzemieniczke eidem venditis Vli. Capitulo demonstraverat et resignaverat iuxta obligationem in actis praesentibus sub die 18 Aprilis A. D. 1550 desuper contentam, de qua quidem solutione dictos Dnos. executores Dni. Sobek ac ipsum Dnum. Episc. Culmen. ex taxa praefata dictus Dnus. Procurator quietavit etc.“ Acta Cap. Crac.

In fine huius appendicis Clementis Ianitii poetae laureati elegiam (Vtam) ponendam duximus, in qua „musam alloquitur, utque ei Stanislaum Hosium conciliet mandat“. Quae elegia primum Cracoviae 1542 „apud viduam Floriani Ungleri“ typis expressa („Cl. Ianitii p. laur. Tristium lib. I, Variarum elegiarum lib. I, epigrammatum lib. I“, p. 18), tum a l. E. Boehmio („C. Ian. poemata“, p. 61) Lipsiae 1755 iterum edita, ad hoc tempus, quo Hos. Canonicus Cracov. erat, referenda est.

Ergone semper eris turpi taciturna timore,
Musa? quid o! tantum rusticitatis habes?
Solve pusillanimitas stultum de fronte pudorem,
Ante oculos docti cogeris ire viri.
Vade, meaque illi dic multam voce salutem,
Hisque tuae purga crimina longa morae:
O titulis vir note tuis! sed notior arte
Aonidum, nostri sidus honorque soli!
Da veniam, tibi si videor temeraria, quod sum
Ignota ante oculos ausa venire tuos.
Non equidem ventura fui, prohibente timore:
Est adeo nondum mens animosa mihi.
Non aquilae soboles, ut primum prodit ab ovo,
Audet in aethereos tollere lumen equos:

Sic ego dum recolo, sim quantula, quantus et ipse es,
Ad radios timui lumina ferre tuos.
Sed me cunctantem domini violenta potestas
Urgentis duram iussit inire viam.
Ille mihi querulis fecit convitia verbis,
Fallor? an illius iusta querela fuit?
Sex abeunt menses, ex quo pulcherrima Craci
Moenia, sic certa sorte iubente, colo.
Interea multos, quos ipse volebat, amicos
Ilanitio potui conciliasse meo.
Unus abest votis Hosius, cumuloque meorum,
Qui prior, ante alios, conciliandus erat.
Et facile adsequerer, tu nanque facillimus esse
Diceris, elatus quem fugiatque tumor.
Scilicet ingenuas quo quis magis imbibit artes,
Hoc magis humanae pectora mentis habet:
Et minor ipse sibi, quam multis, esse videtur,
Iudicio de se fallitur atque suo.
Omnibus est placidus, sibi nil, quum possit, honoris
Arrogat et cunctis se facit ille parem.
Quo magis indignor nostro nunc ipsa pudori,
Qui vetuit faciles me reserare fores.
Has quia iam reserare mihi est concessa facultas,
Laetor, et ut capias paucula verba, rogo.
Ilanitium tibi trado meum, quod tempore multo
A superis vana quaesiit ille prece.
Perpetuo tuus esse cupit venerator et optat,
Ut sit amicitiae pars quotacunque tuae.
Magna petit, fateor, sed apud te nulla repulsa est,
Magna, sed esse tamen forsitan iniqua neges.
Quo maiora aliquis debet, sibi credita, tanto
Solvere maiori foenore nonne solet?
Nec quod adhuc tener est, paene et puerilibus annis,
Respue, in hoc uno, nil levitatis habet.
Plurima concedet senibus, constanter amando
Aut aequare senes aut superare potest.
Inseritur, quod scis, maturo virgula trunco
Annua, concrescit firmiter illa tamen.
Semina sic cu'tae commissa recentia terrae,
Irrita non unquam vota colentis habent.
Sed quid opus talem multis obtundere verbis,
Qui quamvis taceas, sponte petenda facit?
Desino: semper ama iuvenem te semper amantem,
Sospes et ut possis semper amare, vale.

INDEX

rerum et personarum.

In hoc indice notantur numeri Epistolarum vel actorum, quae cum longiora sint, numeri paginarum in parenthesi adduntur. Littera A numero praeposita Appendicem, numeri fractionum numeribus cardinalibus additi, adnotationes indicant; numeri vero arabici iuxta romanos positi, lineas eiusdem paginae. — Dignitarii et officiales cuiusvis loci non alphabetico ordine, sed secundum dignitatis prioritatem (et quidem primum ecclesiastici, tum saeculares), eiusdem vero dignitatis viri ordine chronologico recensentur.

Absalon 114.

accisa (axisa) 124, 215, 233.

Adamus de Belzicze Vicarius Eccl. Cath. Cracov. A 24.

— Caroli, Secretar. Regis Roman. 114, 148, A 12.

Adler Melchior 228, 229, 291.

Adrianus praefectus cubiculi Caroli V, 358(350).

Agriensis episcopus vid. Olaus Nicolaus.

Aichler Joannes 131.

— Stanislaus Dr. 22, 381, 47, 54, 551.

Alanus Guilelmus LXXXIV 25.

Albae (Albensis) Dux 119, 354(342).

Albertus Austriae Archidux 340(326), 356(345), 360, 377(379); eius pacta cum Rege Polon. 312(280), 313(284), 317, 339(320, 322) 377(384).

— Archieppus. Moguntinus, Cardinalis, Brandeburg. Marchio 50

(iunior) Marchio Brandebur. (in Culmbach) 227, 230; legatum ad Sigis. I mittit 184(178); — ad feudum Prussiae non admissus 185; — Sigis. Augusti soror in matrimonium illi destinatur 281, 291, 298, summa voluntate Caesaris A 40; — de Prussiae negotio cum Caesare tractaturus est 331, 332, 343; — ad feudum Prussiae admissus 352(339), legatos Cracoviam missurus est 386. — *Consiliarii* eius 376(372).

— (senior) Marchio Brandebur., in Prussia Dux XXIV, XXXIX 14, XL 19, LXXVII 25; 140; in metu 279, 291; — causa cum Magistro Ordinis 370; — a iudicibus Camerae Imper. proscriptus 363; — proscriptio sive bannum

98(117), 118, 182(176), 187, 227, 228, 312, 313(289), 314, 330; banni suspensio 343, 350, 363, 365, 366(361), 370, 372, 377(391-2); — Ducis sententia in tractando de proscriptione exquirenda 323, 332; — eius iudex ordinarius Rex Polon. 313(290), coram quo conveniatur 315(293), 363, 377(389); = Danica negotia curat 115, 145, 147, 149, 151, 283; — cum Duce Lignicensi congregitur 145, 148; — monetam suam e Regno Polon. proscriptam 215, 220, 222, 227, graviter fert 230; — Vilnam ad Sig. Augustum proficiscitur 227, 228, qui pro eo apud patrem intercedit 227; — apud Reges Pol. nomine protestantium legationem obit 227; — ad Comitum Regni vocabitur 265; = appellationes ab eo ad Regem 182(176), 184(178); — subditi eius in Comitibus Regni condemnantur 163; — partes limitaneas Lithuaniae occupat 98(117); = oratores et nuntios ad Regem Pol. mittit 132, 147, 151, 153, 167, 175, 182(176) 183, 184(178); — oratorem apud Regem Galliae habet 312(282); — a Rege Pol. ad eum legatus mittitur 253; — A. Czernam Regi commendat 309; = spes est eum ad unitatem Ecclesiae rediturum 196(192); — in Concilio de eo tractandum est 276; = de matrimoniis filiarum Regis Pol. negotium ei non est datum 181; — Bona Regina filiam suam in matrimonium ei destinat 298 id quod nullo modo vult ferre Carolus V 350, A 40, apud quem in magno est odio 367; — uxorem ducturus est 359

- (353) Ducissam Brunsvicensem 367(365), 368; = in scholam Regiomontanam invitat 177, de qua consultandum est in Comitibus Regni 182(176); — ad feudum conferendum Cracoviae expectatur 386; = mandata eius exequi pollicetur Hosius 85, cui munus mittit 188; H. nuntio eius operam praestat 311; Hosio non fudit 319, moleste fert H. ad Caesarem et Regem Roman. missum esse 337; instructionem H. datam non probat 320; H. de legatione sua ei scribit 378; pro studio Hosio gratias agit 379.
- Albertus**, Romanorum, Hungar. et Bohem. Rex 356 (345); eius pacta A 38; — filia vid. Elisabeth Casimiri Regis Pol. uxor.
- de **Alden** Felix, Vicepalatinus Culmensis, et frater eius, qui servit Eppo. Vladislav. 182(175).
- Allensteinensis** administrator 194(189).
- Alexander** Poloniae Rex, II 5, CLV, 326.
— Sculteti vid. Sculteti.
— Valachiae Voyvoda (Palatinus) 78.
- Alexswange** Iacobus Consul Elbingensis 246, A 7.
— Martinus filius eius 246, 256, 383.
- Aliphius** Ludovicus Secretarius Bonae Reginae 16.
- Alliopagus** (Knobelsdorf) 57.
- Aloysius** Cardinalis Estensis CIV 41.
- Alphonsus** de Arragonia, Bonae Reginae propinquus, legatus Caroli V in Poloniam 170, 171, 172, 187(181).
— quidam Bonae Reginae servitor 359¹.
- Alvares** Ioannes Cardinalis Burgensis 122.
- Amerbachius** Vitus XVIII 1.
- Andreas** Dr. vid. de Valentinis Ioan. Andr.
— Friderici Eleutheropolites CXL.
— (Lascaris) Posnanien. Episcopus LV 37.
— quidam, et frater eius 374.
— de Radomskye, Vicarius canonicalis Cracovien. A 5.
- Andrzejów** bona Episcop. Plocen. 160, 161.
- Angliae** Rex 23(45), 181, 209, 256, 363(359), 377(385, 390); = *Regina* XLVI 12, LIII 13.
- Anglorum** cum Elbingensibus contractus 193, 196(191).
- Anhalt** Vincentius, civis Gedanensis 130, 152, 306.
- Anianus** 16.
- Anna** Iagellonica Regina Poloniae XCII 29, CXIII 26.
- annatae** 29, 208, 209, 230.
- Anser** vid. Gaska.
- Antoninus** de Cassovia artium et medicinae doctor CXXXIX 33, CLXVIII 44, 148(150).
- appellationes** e Prussia 98, 116, 251, 267, 269, 272, 274, 276, 278, 279.
- aratrales** A 45.
- Archintus** Philippus 197, 198.
- Arciszewski** (ab Erdzeschow) Iacobus, Canonicus et Officialis Cracov. 4.
- Assermannus** Ioannes Soc. Iesu LXI.
- Atrebatensis** Episcopus vid. Granvella Antonius.
- Auctus** Dr. 30.
- Audoenus** Ludovicus, Archidiaconus Cameracensis LXXXIV 25.
- Augustani** conventus constitutiones 322.
- Augustanus** Cardinalis vid. Truchsess Otho.
- Aurelianensis** Dux 202.
- de **Auria** (Doria) Andreas, Dux classis Caroli V 39, 42.
- Austria** 352(338); — Archiducatus 377(387); pacta cum eo 326(308); — Archiduces 321(301); — domus 326(308), — inter eam et Iagelloniam domum amicitia 313, 356(343), A 38; — vid. Albertus, Carolus V, Ferdinandus.
- ab **Azpilcueta** Martinus Dr. CXXIII 34.
- Badenses** Marchiones 280.
- a **Baisen** Ioannes vid. Bażyński,
- Balthasar** de Lublin, Canonicus Culmensis 327⁵.
- Bambergensis** Episcopus XLI 41.
- bannum** vid. Alberti Ducis Prussiae proscriptio
- Baptista**, Italus, servitor Samuelis Maciejowski 95, 164.
- Bar** castrum in Podolia, oppugnatur a Valachis 383; = *Capitaneus* Pretficz Bernardus 65.
- Barbara** Radziwiłłówna, Sigism. Augusti uxor, Regina Polon. 276, 280, 287, 291, 305, 383.
- Barbarossa**, dux classis Turciae 39(60), 46.
- Barczik** Ioannes, in Russiecz Praebendarius, Notarius publicus 27(48), A 10.
- Barense** castrum et Ducatus in Neapolitano 98(117), 359, 366(361).
- a **Barthen**, Magister Iacobus, Secretarius Gedanensis 131, 146, 147, 148, 150, 172, 173, 174, 182(174).
- Bartius** Vincentius 242.
- Bartfa** (Bartpha, Bardyjów) 139; *Bartfenses* 323.
- Bartholomaeus**, Notarius provincialis Pomeraniae 178.
— Pisanus, Ordinis Praedicat., S. Palatii (Romae) Magister 206, A 19.
- Barzjus** Stanislaus, Palatinus Cracov. LXVII 33.
- Bastien** vid. Ziegler Sebastianus.
- Baszinski** vid. Bażyński.
- Bathori** Andreas 127.
- Bavariae** Dux 39(61), 291, XLI 38, LIV 30, LXXXVI.
- Bażyński** (a Baisen, Basinski, Baszinski, Bazinski) Ioannes, Succamerarius Marienburg. 161¹, 191, 214; Castellanus Elbingensis 243, 249, 251, 256, 259, 268, 275; † 309.
- Bechimius** Petrus 16(36).
- Belzensis** (Belz) *Palatinatus* vacat 92; = *Palatinus* Sieniawski Nicolaus 136.
- Bembus** Petrus Cardinalis 23(45).
- Benedictus** a Cozmin, artium Magister, S. Theol. professor, apud S. Florianum in Cleparz Canonicus 216¹.
— de Opoczno Notarius publ. A 9¹.
- Ber** Hieronymus, sororis Hosii Maritus 300.
- Beroaldus** Philippus, professor Bononiensis CI 421.
- Bertano** Petrus, Eppus. Fanensis, Nuntius Apost. apud Caesarem 351.
- Beza** XLV 39, XLVI 3, XI 41 36, LXIX 19, LXXIII 9, LXXXV 19, XC 20.
- Bieczenses** 319, 323; = *Castellanus* vid. Bonar Sever., Ocieski Ioan.
- Bielsko** 160.
- Biezanów**, villa praestimonialis Capit. Cracov. A 32.
- Biliński** Ioannes Eppus. Plocensis fit 207; † 230.
- Bischof** A. Canonicus Varmien. A 7.
- Blandowski** Ioannes A 5.
- Blandrata** LXXIV 14.
- Bninski** A 1².
- Bodzencin** CLXV 26.
- Bohemia** 352(338); — Regnum 321(301); — pacta cum eo Poloniae 326(308), 339(322), 377(376-8); = *Rex* vid. Venceslaus, Alber-

- tus, Vladislaus, Ludovicus, Ferdinandus; = *Cancellarius* vid. in Hartenstein comes Henricus; = *Procancellarius* vid. Zabka.
- Bolechowice** CLXV9.
- Bona** Regina Poloniae, Sigismundi I uxor: pertinax 28, 82; omnipotens 73, 121; imperium sibi vindicat 142; consultationibus apud Regem interest 227; — in consuetas litteras dari iubet 166(164); — luno 191; — nemini parcat 78; — gratia eius saepe mutatur 169; — officiales absque auctoritate esse vult 194(189); — res novas sibi nuntiatas celat 95, 141, 147; — filium litteras subscribere prohibet 116; = pestem metuit 139, 253; — Varsaviae 302; — marito iter ad hiemem inire non permittit 94; — de matrimoniis filiarum nesciente Rege (filio) tractat 297; — ius in Ducatum Mediolanensem 98(117); — bona sua a filio alienare et Polonia excedere vult 359; = erga Caesarem male propensa 141, 147, 196(191); ad illum mittit 144, 151, 359; quid ab eo responsum 367(365); = Alexandro Sculteti favet 215, 225, 226, 232, 234; — B. et Dantiscus 312, 83, 118, 148(150), 165, 169, 241; — B. et Hosius 28, 78, 184(178), 225, 226, 329; — B. et Dr. Leonardus 229; — et Maciejowski Sam. 165, 202, A18; — et Werden 164, 220, 265; — B. commemoratur A40, X34, LXXV39.
- Bonamicus** Lazarus professor Patavinus 7, 8, 9, 14, 16, 346, IX29, CLXIII13.
- Bonar** Franciscus 30.
- Ioannes, Magnus Procurator Arcis Cracov. et Zupparius 12.
- Severinus, Castellanus et Capitaneus, Magni Procurator, arcis Crac. et Zupparius 92, 95, 100(119), 110, 141, 127, 322, 328, † 337, 351.
- Bonaventura** concionator Gedanensis 279.
- Boncompagnius** Hugo X5, postea Gregorius XIII.
- Borek** silva Capitularis Cracovien. A16.
- Borek** (Borgeck, Borgek, Boryk) Stanislaus, decretorum Dr., Tomicii familiaris CLIX, 19(37), 27, 52; Canonicus Cracovien. A5, A6; fit Cantor Cracov. 71, 1104; Decanus Cracov. 111, 355(343), 374, A17, A18.
- Borromaeus** Cardinalis XLV19, CII15.
- Bracław** castro a Tartaris periculum imminet 54.
- Brandenburgensis** Dux XL139; = *Elector* XL113; vid. Ioachimus II; = *Marchio* vid. Albertus Archiepus. Moguntinus, Albertus iunior et senior, Georgius, Georgius Fridericus, Guilelmus Archiepus. Rigensis.
- Branicki** Sebastianus Eppus. Chelmensis, fit Posnaniensis 55; — † 164.
- Brandt** Asverus, Consiliarius Ducis Prussiae 167.
- Bartholomaeus, Proconsul Gedanensis 124.
- Petrus 151, 153.
- Braunsbergensis** Capitaneus vid. Georgius et Joan. a Preuck.
- Brentius** XXIV36, XXVII13, XLIV10, XLVI.
- Brestensis** (Brześć) *Palatinus* (quis?) 82, 90, 95, 207; = *Castellanus* Kretowski Erasmus 39.
- Brodericus** Eppus. Vacienis, legatus Joannis Zápolya in Polonia 46.
- Brok** bona Episc. Plocen. 160.
- de Brudzew** Iarand (Iarund, Iarund) Nicolaus fit *Palatinus* Lancicien. 207; 389.
- Brunsvicensis** *Dux* 280, 291, 377(388); XXXIX14, LIV9; = *Ducis* soror sponsa Ducis Prussiae 3593, 367, 368.
- Buda**, caput Hungariae 86, 94, 96, 106.
- Bullingerus** A19, XLVI4; — eius libellus ab Alexandro adnotatus 80, 206, A71, A19.
- Burgo** Antonius, Hispanus, professor Bononiensis CLIV23.
- Byel** de Nova Civitate, Magister, Decanus ordinis Philosoph. in Academia Cracov. CLIII1.
- Brzostowski** Valentinus, Capituli Cracov. Notarius A22.
- caducum** 194(189), 211, 212, 217.
- Calissiensis**: *Praepositus* vid. Stomowski; = *Palatinus* vid. Tomicki Stanislaus; = *Castellanatus* vacat 92.
- Calvinus**, passim in Vita Resciana.
- camera** Imperialis 350, 352(338), 363, 377(388 90)
- Camenecensis** (Kamieniec Podolski) *Episcopus* vid. Wilamowski Ioannes, Dziaduski, Drohojowski, Izdbieński, Dr. Leonardus; = *Capitaneus* 54.
- Campegius** Alexander, filius Laurentii 8(15).
- Antonius Maria, frater Laurentii 8(16).
- Ioannes, filius Laurentii 8(15).
- Laurentius, Cardinalis, Legatus 8.
- Maioracensis Episcop. XXXVIII26.
- Canisius** Petrus XVII1, XXVII28, XLII, L45.
- Caraffa** Petrus Ioannes Cardinalis Teatinus (postea Paulus IV) 122.
- cardinales** vid. Romani Cardinales.
- Carolus** V Imperator, Hispaniae Rex; res gestae eius commemorantur 25, 26, 29, 39, 60, 92, 102, 104, 108, 116, 141, 144, 166, 170, 174, 191, 193, 194, 196, 197, 209, 233, 254, 279, 280, 312(282), 363(359), 377(386); = eius valetudo 355(342), 358(351); — laudes 353; = cum Sigis. I coniunctio 21(42), 196(190), 313(284); — de matrimoniis sororum Sigis. Augusti sententia 320, A40; — scribit Regi Polon. de Gedano 180; = eius legati in Polonia eorumque gesta 153, 170-172, 175, 177, 179, 187(181), 252, 253, 369, 371, 373; — nuntii vel oratores Poloni ad eum mittuntur 64, 82, 98, 144, 186, 187, 196(191), 228, 232, 241, 243, 278, 311, 331; = quae cum illo ab Hosio agenda erant vel acta sunt 312(279), 323, 347, 358, 359, 363, 366, 377(388); — foedus cum Poloniae Rege renovare paratus 376(374), 377(387); — pacta confirmat 361, 362, 363, 372, quorum litterae mittendae 366(363).
- Archidux Austriae XI137.
- IX Galliae Rex XCIII33, XCV27, XCVI.
- Casimirus** Rex Poloniae 326(308), 339(320), 356(345), 360, 377(377), A38; — ecclesiam Cracov. ornat 1353; — pacta eius cum Alberto et Friderico 313(284), 317, 356; — cum Ordinis Cruciferorum Magistro 363(357).
- Castellum** Novum a Turcis expugnatum 59.
- Catharina** Regina Galliae XCV27.
- — Poloniae LXXXVIII30.
- — Sueciae LXXXV.
- Cema** vid. Czema.
- cerita** quidam 140.
- Chelmensis** (Chelm) *Episcopus* vid. Branicki Sebast., Dzierzowski Nic., Dziaduski, Zebrzydowski A., Drohojowski; = *Castellanus* vid. Grabia Nic.
- a **Chlevice** familia clarissima CLXIV1.

Chodźewski Nicolaus de Potulice, Palatinus Brestensis 821.
Chojęński Ioannes Episcopus Premisliensis, Secretarius Maior Regni Polon. 10, 13, A1; — Plocensis Eppus. 17, 18, A2; — Cancellarius Regni 24; — fit Eppus. Cracov. 26, 27, 30; — parcus 32; — Hosio iuveni patrocinator A2; — in familiaritatem eum accipit 17; illi favet 31²; — commemoratur post † 33, 41, X33.
Chotel villa Custodis Visliciensis 254, 260.
Chotkiewicz (Kotkevicius) CLX24.
Christophorus quidem 352(338).
Chrzęszczy (Chrzaszcz), cmetho Biezanoviensis A32.
Clara uxor Francisci Ianii Castri Marienburg. 387.
clarigationes 321(302).
Clebitius XLII22.
Clemens VII Pontifex Maximus 7(10).
Clevensis Dux XXXIX14, XL139.
a Cleparz Iacobus vid. Iacobus.
cmethones Biezanovienses A32; in Rzemiedzice A46.
de Cobilino vid. de Kobylino.
Cochlaeus 367(365); CLXIII14.
Columba vid. Gołab.
comitia Imperii 355(342), 366, 377(379).
 — Lituanica 161, 171.
 — Regni Poloniae A2; — Piotrcoviae habenda nisi fuerit causa legitima in alium locum ea transferre 286(257); — in c. tantum statuta conduntur 339(323); — in c. consultandum est de sale, moneta 343; de processu iudiciario 343, 350, 377(384); — sine c. nihil de moneta statuendum 326(310), 377(377-80); = c. non interesse nemini Senatorum conceditur libertas 116⁴; — nuntii ad c. habeant plenam potestatem 58(82); — in c. de rebus Danicis deliberandum 148(149); — de legatis Gedanum mittendis 149; — de societate armorum contra Turcas 187; — de moneta Ducis Prussiae 230; — de causa Prussiae 355(342); — de concilio et cortisanis 243, 302; — in c. legati ad Concilium designati 271; — ad c. causarum cognitio reiecta 291; = *Comitia* anni 1536 21(42); — a. 1539. 58, 59; — a. 1540. 61, 62, 64; — a. 1541/2 94, 100, 102, 106, 107; — a. 1543 129; — a. 1544 139, 140-143, 145, quae Varsoviā nonnulli transferre cogitant 146; 147, 149, 150, 151; — a. 1545 168, 171, 175, 180-182, 184; — a. 1545/6 199, 208, 211, 212, 217; — a. 1547 241, 259, 265, 270, 276, 277, 279; — a. 1548 286, 291, 308, 321(300), 342, 352(338); — a. 1550 367(365), 369, 370-72, 374.
 — terrarum Prussiae 15, 115, 125, 127, 141, 153, 158, 174, 222, 226, 302, 324, 327, 337, 338, 345, 374, 384, 385, A35⁵.
Commendonis Cardinalis LIX5, LXV26, LXXI40, XCI34.
commercia cum Silesia prohibita sint libera 153, 313(288), 314, 317(297), 321(302), 377(378).
commissarii ad diiudicandam causam caduci 194(189).
 — de causa Pucensi 190.
 — de iniuriis et damnis Polonorum et Silesiorum 58(80), 153, 313(288), 321.

commissarii de controversiis Pol. cum Hungaris 323, 377(385).
 — deputati a Ferdinando ad foedus cum Hosio componendum 339, 352(338), 376, 377(377).
 — missi in fines Turcarum ad res repetendas 383.
Conarski vid. Konarski.
conilia oecumenica 377(383).
concilium Tridentinum 25, 132, 181, 191, 194(189), 196(192), 197, 209, 217, 227, 243, 251, A41, 383, 390; — in Polonia edicitur per Nuntium Apost. 119; — ut congregaretur Sigis. I semper cupiebat 271; — in c. orator a provincia Gnesnen. mittendus A23; — duo legati in comitiis designati sunt 271; — ne transferatur Bononiam synodus Lancien. petit 264; — in c. de Prussiae Duce tractandum est 276; — c. Tridentum rursus transferre Papa non vult 279; — ad c. Bononiam legatos Regis Polon. Nuntius Apost. invitat 302; — quod ibi non venerunt, queritur 303.
Condeus IC44.
Conopniczki vid. Konopnicki.
consilarii Regni Poloniae 213, 222, 321, 332, 369, 370.
 — terrarum Prussiae 67, 81, 82, 98, 124, 128, 141, 151, 153, 176, 182, 184(178), 252, 272, 274, 385.
Constellatus 148¹²; vid. a Werden Ioannes.
Contareus Gaspar Cardinalis 23.
conventus (comitia) particulares 58; — Sredensis 145.
Coppernik Nicolaus Canonicus Varmien. A4.
Coppleus Thomas LXXXIV32.
Copus Alanus LXXXIV24.
Cornelius vid. a Staden Corn.
coronati, moneta 366(363).
Cortesius Georgius Cardinalis 195.
cortisani sive Romanistae CLXVI10, 79; — de c. statuta 63, 302.
Cosmius (Kozmińczyk?) Ioannes 325(305) A29, A41.
Costcka vid. Kostka.
Cotwitz (Kotwicz) 179.
Cracovia: pestis in C. 139.
Academia CLII-III, A2, 131; — *Rector* vid. de Kobylino Stanislaus; — *Vicecancellarius* vid. Ioannes de Pylcza; — *philos. ordinis decanus* vid. Mgr. Iacobus de Gostynin, Mgr. Byel; — *professores* vid. Benedictus a Kozmin, Iacobus a Cleparz, Illicinus, Iibanus Georgius, Maricius, Stancarus; — *studiosi* vel scholares 383(399); eorum dissipatio 349.
arx conflagratur 21, 367; — in a. *ludus* literar. CLXIII25; — a. *Magnus procurator* vid. Bonar Ioannes et Severin.
Dioecesis A23; — haeresi infecta 325(306); = *synodus* d. vid. Synodus.
Ecclesiae: *Cathedr.* A5; laetatur adventu sponsae Sig. Augusti 135; a Maciejowski adornata 386; — in e. c. altare S. Ioannis Evang. pro concionatore incorporatum A16; — in e. c. sacellum Maciejowski 383, Tomicii CLXIV 10; — e. c. concionator vid. Iacobus a Cleparz, Dr. Leonardus, Lucas Aquilinus; — e. c. Vicarius vid. Adamus de Belzicze. — *Ec. B. Mariae in foro* CLIX18, 12, 2161; eius concionator vid. Dobrogost Martinus, Dr. Leo-

nardus; — *Ecl. S. Trinitatis* cum conventu S. Dominici A20; — *Ecl. S. Aegidii*, eius canonicus Tomicius CLVI7; — *Ecl. B. Michaelis* in arce CLXV2; eius Praepositus Tomicius CLVII26; — *Ecl. S. Stanisłai* in Skalka VIII 27, XI38; — *Ecl. S. Floriani* in Cleparz, eius Praepositus vid. de Valentinis Dr. Andr.; canonicus vid. Benedictus a Kozmin; — *Ecl. S. Hedvigis* in Stradomia, eius Praepositus vid. Dr. Leonardus.

Episcopatus 77-79, 82; *Eppi.* eligendi dies constitutus 200; — *Episcopi* vid. Konarski Ioannes, Tomicki Petrus, Latałski Ioan., Chojeński, Gamrat P., Maciejowski Sam.; — *Administrator* Ep. sede vacante vid. Czarnkowski Andr.; — *Suffraganeus* vid. Erasmus Ep. Laodicensis, Szpot Andr.; — *Officialis* vid. Arciszewski, Porembski; — *Vicarius* in spiritualibus vid. Izdbieński, Myszkowski Petrus;

Praelati, evangelium praedicant 45; — *Archidiaconus* vid. Tomicki Petrus, Myszkowski Georg., Gątkowski Bart.; — *Cantor* vid. Wilański Ioan., Borek Stan., Izdbieński, Padniewski; — *Custos* vid. Naropiński Ioan., Wolowski Stan.; — *Decanus* vid. Maciejowski Sam. Zbąski, Borek; — *Praepositus* vid. Latałski Ioan., de Valentinis Dr. Andr., Przerembski Ioan.; — *Scholasticus* vid. Czarnkowski Andr.;

Canonicatus pro doctoribus plebeis assignati A5, A24; — c. fundi Bieżanowska A24, A32, A37; — fundi Bossutów 224; — fundi Marchocka A9; — monetalis 224; — fundi Rzemiedzicka 134⁸, 355 (343), A10; — fundi Szczytnicka 64, 300, 355 (343), A5, A24, A37; — fundi Topolska 100; — fundi Żyrawska 224; — *canonici* CLIX16, CLXVIII3, 38, 41 (63), 110; vid. Arciszewski, Borek, Cromerus M., Drohojowski, Drzewicki I. et M., Gątkowski, Górski, Iacobus a Cleparz Dr., Iarocki, Izdbieński, Konarski I. et S., Krassowski, Łaski I., Lezeński I., M. et N., Maciejowski Sam. Miłkowski, Myszkowski P., Naropiński F., Nicolaus Dr., Niemieczkowski, Padniewski, Podłęski, Porembski, Przeborowski, Przecławski, Przerembski, Słomowski, Sobek M. et S., Tarło, Uchański, Zbąski, Zieleński, Ziolkowski; — *vicarius* Canonialis vid. Andreas de Radomskye.

capitulum (Dni. Capitulares) 325¹⁰, 355 (343), A6, A13, A15-A18, A20-28, A30, A32, A36, A46; — *procurator* vid. Kijewski Alb.; — *Viceprocurator* vid. Ioannes de Ilkusch; — *Notarius* vid. Stanislaus, Brzostowski Valentin; — *domus* A6, A9, A11, A15, A36, A46; — *villae* praestimonialis: Bieżanów A32; Garlica A21; Goszcza A25, A27, A30; Łosoškowice A25, A27, A30, A36, A46; Zielonki A22, A25.

castellanus vid. Tarnowski Ioan.; — *palatinus* vid. Szydłowiecki Christ., Kmita Petrus; — *capitaneus* vid. Kmita P.; — *theloneorum praefectus* vid. Lutomiński Nicolaus; — *consul* vid. Cromer Barth., Daniel P., Salomonis Stanislaus.

Crassowski vid. Krassowski.

Crescentius Paulus CXXXIX34.

— Virgilius CVIII11.

Cricius vid. Krzycki Andreas.

Crida A6, A11,

Croderus Stanislaus, Hosii Canonici Crac. procurator A10.

Cromerus Bartholomaeus, Consul Cracovien. investigator officii contra Gedanen. institutus 185.

— Martinus, Ioannis Chojeński familiaris 17; — Canonicus Poltaviensis Patavii commoratur 32; — Bononia Hosio scribit 39(60); — epistolas ex Italia Dantisco mittit 59; — paroeciam acceptare recusat 71, 76; — Canonicus Cracov. A17, A18, A22, A25, A26, A46; — Custos Visliciensis 254; — Hosii successor in Cancellaria Regia A44³; — decimas a Maciej. obtinet 355(343); — ad Canonicatum Varmien. nominatus 367; — Romam ire se parat 131; — ad Synodum dioecesis. a Capit. Cracov. deputatus 254⁴; — Vilnam mittendus est a Maciejowski 260; — Romam nuntius Regis mittitur 289, 298, et ad Regem Roman. 276¹⁰; — de moneta cum Ferdinando egit 330; — ex legatione revertens iterum redire iussus 364; — cancellarius Barbarae Reginae fieri cupit 304; — ad Regem Roman. nuntius ire non vult 368; — historiam scribit 254; — orationem funebrem Sigis. I componit 297¹; — eius sermo in Synodo dioecesis Crac. 374; — adnotatio in litteris pactorum A39; — Hosium valetudinem curare admonet 71; — plebanatum Gołb ei gratulatur 87; — H. epipatum. Culmen. accipere hortatur est 324; — H. negotia curat 322, 328, 349, 355¹⁰, A44, A45; — ab H. rogatus, ut celerem et exactum responsum ei curaret 319, 320, 324, 334, copiose ei nuntiat, quae in Polonia agantur 349, 368, nonnulla tamen celat 341; I.LXXXII19.

— Nicolaus, Martini frater 254.

— Martini frater (Andreas?) 32.

Cruciferorum ordo 15, 184 (178), 312(280-1), 363 (357), 377 (377); — ordinis Magister 280, 312(280), 363(357), 366(363), 370, 372, 377(389-91).

Culma (Chelmno): pestis in C. 383; — *schola* 92, 140; — *Ecclesia* (dioecesis) 380, 381, A35; — ad Gnesnensem provinciam pertineat 259; — status deploratus 385; — *episcopatus* redditus exiles 374; — *oeconomia* A44; — *episcopi* vid. Konopacki Ioan., Dantiscus, Giese Tid., Hosius; — *episcopi cancellarius* 39(59); — *capitulum* 301, 327, 349, A45; — *officialis* 327, 355 (342), 358 (351), 374; — *canonici* A44: Czema Martinus, Kerger Vincentius, Balthasar a Lublin, Lysman Caspar 327⁸.

palatinus vid. de Lusianis Ioan., = *castellanus* vid. Działyński Nic., Sokołowski Ioan., Kostka Stan.; — *succamerarius* vid. Locca Ioan., = *vicepalatinus* 185.

Curtius Ioannes (Kurczysz Hans), Hosii familiaris, negotiorum gestor et administrator 300, 333, 337, 354, 355, 368, 374, A30, A44, A45. Curonensis Episcopus 367.

Curzelovens Praepositus vid. Warmuntowski Laurentius.

Cutzer Carolus 209.

Cytardus XXXV25.

Czarnkowski Andreas Canonicus Gnesnen. 31; — S. Pontificis camerarius et Regis Pol. Romae nuntius 43, 51⁴, 59; — Scholasticus Cracov. ad Regem Roman. nuntius 78; — in Hungariam legatus 86; — ad Comitum legatus

- Regis 100; — Praepositus Gnesnen., Custos Ploc. et Administrator sede vacante Eppatus. Cracov. A18, A21, A22; — a Maciej. ad Eppatum. Posnan. commendatur 213; — 216⁴, 355¹⁰, 368; — ad Regem Roman. nuntius 369, 372, 373; — Romam nuntius destinatus 381, 383.
- Czema** (Cema, v. Zehmen) Achatius, Castellanus Gedanen. 72, 73, 78, 95, 134, 150, 182(176); — Castell. Elbingen. nominatur 191; — Gedanensis manere mavult 194; — apud Sig. Augustum in gratia ib.; — 196(191); Palatinum ambit 212; — Palatinus Pomeraniae a Bona designatus dicitur 214; — Palatinus Marienburg. factus 215; — 302; a Duce Prussiae commendatur 309; = nuntius vel legatus: in Daniam 126⁸; Gedanum 142; ad Caesarem 151, 228, 232, 233, 241, 358; iterum in Daniam legatus designatur 283; — ad Regem Roman. mitti cupit 318; = Hosio infensus 337, 354(351), A43; — eius puer 255; — *famulus* 256.
- Fabianus VII²⁷, 194, 319; Castellanus Gedanen. 351.
- Martinus Canonicus Culmen. 327⁸.
- familia, e qua uxor Ioannis a Preuck XX11.
- Czimmernann** 200, 201, 217.
- Gotschalculus 209, 211.
- Ioannes frater eius 209.
- — Administrator Capituli Varmien. 194(189).
- Czussowski** domini molendinator A46,
- Dabniczki** (Dębnicki?) satellites 358(350).
- Dambnicki** Stanislaus, cubicularius P. Tomicii CLXVIII45.
- Dandolo** orator venetus Romae 346.
- Dania**: negotium D. curae Duci Prussiae est 145; — consilium D. Dantisci 150; in D. nuntius 126, legatus 283; = rex 115, 363(359); — adiutum cupit Dux Prussiae 148(149); — de causa eius mitti ad Caesarem decretum 151; — pax cum Caesare 166, 170.
- Daniel** Petrus Consul (Cracoviensis) sororem Hosii sibi despondet 214.
- Dantiscus** Ioannes, orator Regis Polon. apud Caesar., nominatur Eppus. Culmen. 6; — coadiutor Eppi. Varmien. 24; — Eppus. Varmien. postulatus 31⁸; — confirmatus 33; = D. *opera*: epigrammata in mortem Tomicii 19, 20; Carmen ad Alliopagum 52, 54, 55, 57; libellus hymnorum 291; = perhonorifice a Bonamico commemoratur 9; — a Sigis. I laudatur A7; — D. *laudes* 292; = D. apud Regem gratus 165. quem admonet, ut a venationibus absteineat 145; — Bonae Reginae mittit litteras 78 et epithalamion 148(150); — Proconsules Gedanen. citat 124, 150; — D. et Alexander Sculteti 63, 67, 206, 209; — de rebus Danicis consultat 115, 147⁷, 148(149), 150; — cum Duce Prussiae in gratia 166(163); — commissarius in causa Ducis Prussiae 118, in causa Pucensi 160, 161, 168, 180; = Cracoviam ad nuptias Sig. Augusti venit 114, 131, 133, 134; — Cracoviae iterum expectatur 182-184; — ad comitia Regni vocandus est 265; = officiales dissidentes in Prussia in gratiam reducit 196(191); — ex distributione castrorum Prussic. non indigenis mala timet 222; — de moneta Ducis Prussiae sententia 228; — quae in Prus. agantur, occulte describit 249; — diplomata de causa Prussiae cum Imperio in Cancellarium Regni mittit 256, 274, 278; — instructio legato ad Caes. data mittitur D. 295; — D. de eventu huius legationis et de Gallis opinio 274; = — Franciscanus Wartenbergen. apud Regem accusat 63; — invitatus pro Gedanen. apud Reg. intercedit 182(174); — Czema promotum cupit 78; — cum Maciejow. coniunctus 70, 169, 173, 194, 281; = in Hosium benevolus 6, Canonicatu Varmien. ei cedit 31⁸, A4; equum ei donat 88, libellum Archinti ei mittit 196(191), annuum ei solvit 233, 251, 291; = D. mala valetudo 265, = † 308, 310; commemoratur A1⁸, A35⁸. CXLVIII29
- Dantisci** frater 195.
- David** LXXIV15.
- decimae** 254, 300, 355(343), A13, A28, A32, A36.
- Decius** Iustus † 209.
- filia Agnes nubit Ulrico Hosio 300.
- Dembel** (Dembel) cmetho Biezanoviensis A32.
- Dericke** Bartholomaeus, civis Gedanensis 117.
- diffidatores** 317(297), 321(302), 343, 377(378).
- Dirssaviensis** bona 182(175).
- Discordia** Laurentius, concionator 325, 367, A29.
- Dłuski** Andreas 9.
- Petrus, arcis Lipowiec praefectus CLVIII25.
- Dobratycki** 206(200).
- Dobrogost** Martinus, praedicator in Eccl. B. Mariae in foro Cracov. CLXVIII1.
- Dobrowoda** CLXV9, 139.
- Dobrzinensis** (Dobrzyń) Succamerarius Lassocki 191.
- a **Domanów** Praepositus Vilmensis 66.
- s. **Dominici** Conventus Cracov. apud Eccl. S. Trinitatis provincialis et prior A20.
- Donner** Georgius, Canonicus Varmien. A4.
- Doria** vid. de Auria.
- Drascovilius** Georgius Eppus. Quinqueeccles. postea Archiep. Colocensis et Cardin. XXXV123.
- Drohajowski** (Droński, Droyowski) Ioannes Canonicus Cracov. 110⁴, A6; Episcopus Camenec. nominatus 191; Ep. Chelmenensis 207.
- Drożejowice** (Drosdziewice) villa 355(343).
- Drzewicki** (Drzewiczki) Ioannes, Canon. Cracov. A17, A18, 110⁴.
- Mathias, Episcop. Vladislaviensis, Archiepus. Gnesnen. CLX27, 161.
- — Canon. Cracov. 110⁴, A6, A18, A26, A46¹.
- Duditius** (Dudocius) Sbardellatus, Eppus. Tinnensis, LIV; haeticus LXXIII17.
- Dziaduski** Ioannes, Episcop. Margaritensis, Suffraganeus Vladislav. nominatur Epus. Camenec. 103; 121; Ep. Chelmenensis fit 129; Ep. Premislensis promotus 191.
- Działyński** (Dzialini, Dziailinski) familia CLX24.
- Ioannes, Castell. Gedanen. nominatur 191.
- Nicolaus, Castell. Culmen, fit Palatin. Pomeraniae 150⁶.
- Dzierżowski** (Dziergowski) Ioannes, frater Nicolai, Palatinus Masoviae nominatur 174.
- Nicolaus Episcop. Chelmen. 121; Vladislavien factus 129; Gedanum mittendus 153; a Maciejowski accusari videtur 165; — 196(191); — Archieppus. Gnesnen. nominatur 202; — 207, 259, 264, 289, 368, A23 532⁰, XXI39.

ecclesiae ruinam eremita quidam denuntiat 65.
ecclesiasticus ordo belli contra Turcas onera
ferre consentit 151.

Ederus, Imperii Consiliarius LXXXVII4.

Eggerdus 229.

Eichstatensis Episcopus XL141; eius Suf-
fraganeus XLIX10.

Elbinga (vel *Elbingum*) pulsus sacerdos, trium
uxorum viventium maritus 368, 374; =
Elbingenses 220, 251, 272, 274, 291; —
cum E. Anglorum contractus 193, 196,
(191); — citantur contra pacta a Camerae
Imper. iudicio 312(280), 313(290), 314, 332,
350, 363(359); — E. statio donata a Rege
Maciejowski 279, 281; — *Magistratus* ad
Regem citatus 267; — nuntii 255, —
in exequiis Sigis. I, 295; — *consul* vid. ab
Alexswange Iacobus, a Lohe Iohannes; —
Secretarius 267; = *Castellanus* vid. Soko-
łowski Ioan., Kostka Stan., Bażyński I.

electores principes Imperii 326(310), 339(322),
377(379); — *ecclesiastici* VLI38.

Elisabeth filia Alberti Roman. Regis, uxor Ca-
simiri Polon. Regis 135, 313(284^b).

- — filia Ferdinandi Rom. Regis, Sig. Augusto
desponsata 213, 131, 133, 134; — Craco-
viae excipitur 135; — misere tractatur
141; — A12; a marito amatur 160; —
apud omnes gratiosa 166(163); 171; — Vil-
nam proficiscitur cum Sig. Aug. 173; —
feliciter sibi omnia cedere nuntiat 177; —
dos eius nondum soluta 153, numeratur
179; — † 195; — eius iusta 196(191); —
eius parapherna patri restituntur 211.

Emmerich Fabianus, Notarius Varmien. A4; Ca-
nonicus Varmien. 249, 251.

epithalamia in nuptias Isabellae Reginae Hun-
gariae 37; — quaedam 148.

Eplinius XLIX19.

Erasmus de Cracovia, Episcop. Laodicensis, Suf-
fraganeus Cracov., Abbas Mogilensis A17,
A24.

ab *Erdżeschow* vid. Arciszewski.

Eseingreinius Martinus XVII1.

Eustachius, Canonicus Vilmensis † 211.

evangelici principes 22.

exceptio vid. Romani Imperii exceptio.

expeditio generalis, bellica 29, 181.

Fabianus vid. Wojanowski Fabianus.

Faernus XXXVIII41.

Falczewski Petrus, Episcop. Luceoriensis 55.

Farnesius Alexander, Cardinalis, fit Protector
Regni Poloniae 177; — Alexandro Sculteti
favet 218; — 290; — Alex. Sc. restitui pe-
tit 302; — 381, A71, A34; X7.

— — — (junior) CXVI18.

— Octavius 39(60), X9

Fauserus XXXIV.

Feierabendts 97.

a *Fels* Leonardus 96.

Ferber Georgius 391.

— Mauritius, Episcop. Varmien. 203, † 27.

Ferdinandus, Romanorum, Bohemiae et Hunga-
riae Rex: Praga per vim potitus 254, 256; —
Norimbergae 64; — in Hungaria 78, 96,
116, 119; — F. et Zápolya Ioannes 25,
26, 39(60), 317(297); — F. cum Turcis
bellum vel indutiae 64, 96, 102, 118, 139; —
Archieppo. Rigensi superintendentem dat
148; — cum Caesare per Granvellam trac-

tat 352(338); = Sigismundo I affinitate
iunctus 21(42), amicitiam cum eo coluit
317(295); — in Sig. Augustum benevolus
362, 377(388), qui patris loco ipsum ob-
servat 377(390) et eius (F.) consilium ex-
quirat 344; = ad Sigis. I scribit 60; —
ad ipsum de dote filiae scribitur 179; =
eius in Poloniam legati vel nuntii 45, 112,
114, 121, 129, 184(178), 211, 255, 256,
313(285), 369, 371, 373, 377(385), A12; —
ad ipsum nuntii vel oratores Poloni 61, 78,
94, 277, 368, 377(379); = quae cum ipso
et quomodo ab Hosio tractata sunt de
pactis renovandis: 317(295-6), 321, 339(320),
A38 A39, 240, 347, 348, 363(357), 376,
377(381, 385); — cum H. ter semotis ar-
bitris colloquitur 319; — litteris suis Ca-
rolo V H. commendat 376(374); — accepta
H. epistola statim respondet 364; — arti-
culum de exceptione Imperii id pactis ad
Caesarem reiecit 356(347); — quae cum
H. egerit, Lango nuntiat A42; — F. et
causa Prussiae 98(117), 312(281), 315(293),
330, 332, 350, 352(338), 364, 396(362),
370, 377(389 391); — Praga Viennam ire
cogitat 362; — Sam. Maciejowski ad Car-
dinalatum commendat A31; = Imperator:
XXXIII, XXXVI23, XL136, XLVIII, LVIII31,
LXVII28; = eius uxor 244; — filia 39(60);
vid. Elisabeth; — *aula* religiosissima 322,
327; — *Consilarii* commissarii ad pacta
tractanda deputati 317, 376(373), 377(376);
— *Cubiculi Magister* vid. Gusman; — *Cur-
riae Marsalcus* vid. Trautson; — *venator*
344.

Ferdinandus Archidux Austriae XL137.

Ferrariae Ducis filiam uxorem ducere Rex
Galliae Sig. Augusto proponit 276.

— Cardinalis, Protectoratum Regni Poloniae
ambit 177.

Fidelis Cubicularius Summi Pontificis XXXVI10.

Firlej (Fyrley) Ioannes de Dombrowica, Pala-
tini Russiae filius, ad Caesarem nuntius
187, 196(190).

— Petrus, Palatinus Lublin, fit Pal. Prussiae
191; 305.

fiscus Regis 286(257).

Fisher Ioannes, Episcop. Roffensis, Cardinalis
23, LXV.

Flacius Illyricus XLII, XLIII, XLVII30.

Foller (Folder, Fulder) Wolfgangus 75, 78,
80, 93.

Forsterus XXIV38.

Franciscani monachi Wartemburgenses 63.

— commissarius vid. Lismaninus.

Franciscus, Bonae Reginae servitor 359(353).

— Marienburg. castrilani 387.

— Notarius Cancellariae Regiae 141.

— Prussiae Ducis nuntius 184(178).

— (Kuhshmidt) Varmiensis Episcopus LV33.

Fricius (Frycz Modrzewski Andreas) Secretarius
Regius 243, 358, 377(391); LXXIV17.

Fridericus Cardinalis, Casimiri Regis filius
CLIV-V.

— Imperator 340(326), 356(345), 360, 363; —
eius pacta cum Polonia 312(280), 313(284),
317, 326(308-9), 339, 356, 377(376-7, 387);
A36.

— Palatinus Rheni, Elector, 196(191), 376(372).

Friedwald (Fridewalt) Adrianus 196(191), 199,
200, 201, 272, 276, 278, 279.

- Regis 100; — Praepositus Gnesnen., Custos Ploc. et Administrator sede vacante Eppatus. Cracov. A18, A21, A22; — a Maciej. ad Eppatum. Posnan. commendatur 213; — 216¹, 355¹⁰, 368; — ad Regem Roman. nuntius 369, 372, 373; — Romam nuntius destinatus 381, 383.
- Czema** (Cema, v. Zehmen) Achatius, Castellanus Gedanen. 72, 73, 78, 95, 134, 150, 182(176); — Castell. Elbingen. nominatur 191; — Gedanensis manere mavult 194; — apud Sig. Augustum in gratia ib.; — 196(191); Palatinum ambit 212; — Palatinus Pomeraniae a Bona designatus dicitur 214; — Palatinus Marienburg. factus 215; — 302; a Duce Prussiae commendatur 309; = nuntius vel legatus: in Daniam 126⁸; Gedanum 142; ad Caesarem 151, 228, 232, 233, 241, 358; iterum in Daniam legatus designatur 283; — ad Regem Roman. mitti cupit 318; = Hosio infensus 337, 354(351), A43; — eius puer 255; — famulus 256.
- Fabianus Vli27, 194, 319; Castellanus Gedanen. 351.
- Martinus Canonicus Culmen. 327⁵.
- familia, e qua uxor Ioannis a Preuck XX11.
- Czimmernann** 200, 201, 217.
- Gotschalcus 209, 211.
- Ioannes frater eius 209.
- Administrator Capituli Varmien. 194(189).
- Czussowski** domini molendinator A46,
- Dabniczki** (Dębicki?) satellites 358(350).
- Dambnicki** Stanislaus, cubicularius P. Tomicii CLXVIII45.
- Dandolo** orator venetus Romae 346.
- Dania**: negotium D. curae Duci Prussiae est 145; — consilium D. Dantisci 150; in D. nuntius 126, legatus 283; = rex 115, 363(359); — adiutum cupit Dux Prussiae 148(149); — de causa eius mitti ad Caesarem decretum 151; — pax cum Caesare 166, 170.
- Daniel** Petrus Consul (Cracoviensis) sororem Hosii sibi despondet 214.
- Dantiscus** Ioannes, orator Regis Polon. apud Caesar., nominatur Eppus. Culmen. 6; — coadiutor Eppi. Varmien. 24; — Eppus. Varmien. postulatus 31⁸; — confirmatus 33; = D. opera: epigrammata in mortem Tomicii 19, 20; Carmen ad Alliopagum 52, 54, 55, 57; libellus hymnorum 291; = perhonorifice a Bonamico commemoratur 9; — a Sigis. I laudatur A7; — D. laudes 292; = D. apud Regem gratosus 165. quem admonet, ut a venationibus abstineat 145; — Bonae Reginae mittit litteras 78 et epithalamion 148(150); — Proconsules Gedanen. citat 124, 150; — D. et Alexander Sculteti 63, 67, 206, 209; — de rebus Danicis consultat 115, 147¹, 148(149), 150; — cum Duce Prussiae in gratia 106(163); — commissarius in causa Ducis Prussiae 118, in causa Pucensi 160, 161, 168, 180; = Cracoviam ad nuptias Sig. Augusti venit 114, 131, 133, 134; — Cracoviae iterum expectatur 182-184; — ad comitia Regni vocandus est 265; = officiales dissidentes in Prussia in gratiam reducit 196(191); — ex distributione castrorum Prussic. non indigenis mala timet 222; —
- de moneta Ducis Prussiae sententia 228; — quae in Prus. agantur, occulte describit 249; — diplomata de causa Prussiae cum Imperio in Cancellariam Regni mittit 256, 274, 278; — instructio legato ad Caes. data mittitur D. 295; — D. de eventu huius legationis et de Gallis opinio 274; = — Franciscanus Wartenbergen. apud Regem accusat 63; — invitatus pro Gedanen. apud Reg. intercedit 182(174); — Czernam promotum cupit 78; — cum Maciejow. coniunctus 70, 169, 173, 194, 281; = in Hosium benevolus 6, Canonatu Varmien. ei cedit 31⁸, A4; equum ei donat 88, libellum Archinti ei mittit 196(191), annum ei solvit 233, 251, 291; = D. mala valetudo 265; = † 308, 310; commemoratur A1⁸, A35⁸, CXLVIII29
- Dantisci** frater 195.
- David** LXXIV15.
- decimae** 254, 300, 355(343), A13, A28, A32, A36.
- Decius** lustus † 209.
- filia Agnes nubit Ulrico Hosio 300.
- Dembel** (Dembel) cmetho Biezanoviensis A32.
- Dericke** Bartholomaeus, civis Gedanensis 117.
- diffidatores** 317(297), 321(302), 343, 377(378).
- Dirssaviensis** bona 182(175).
- Discordia** Laurentius, concionator 325, 367, A29.
- Dłuski** Andreas 9.
- Petrus, arcis Lipowiec praefectus CLVIII25.
- Dobratycki** 206(200).
- Dobrogost** Martinus, praedicator in Eccl. B. Mariae in foro Cracov. CLXVIII.
- Dobrowoda** CLXV9, 139.
- Dobrzinensis** (Dobrzyń) Succamerarius Lassocki 191.
- a **Domanów** Praepositus Vilnensis 66.
- s. **Dominici** Conventus Cracov. apud Eccl. S. Trinitatis provincialis et prior A20.
- Donner** Georgius, Canonicus Varmien. A4.
- Doria** vid. de Auria.
- Drascovitus** Georgius Eppus. Quinqueeccles. postea Archiep. Colocensis et Cardin. XXXVI23.
- Drohojowski** (Droiwski, Droyowski) Ioannes Canonicus Cracov. 110⁴, A6; Episcopus Camenecen. nominatus 191; Ep. Chelmenensis 207.
- Drożewice** (Drosdziovice) villa 355(343).
- Drzewicki** (Drzewiczki) Ioannes, Canon. Cracov. A17, A18, 110⁴.
- Mathias, Episcop. Vladislaviensis, Archiepus. Gnesnen. CLX27, 167.
- Canon. Cracov. 110⁴, A6, A18, A26, A46¹.
- Duditius** (Dudecius) Sbardellatus, Eppus. Tiniensis, LIV; haereticus LXXIII17.
- Dziaduski** Ioannes, Episcop. Margaritensis, Suffraganeus Vladislav. nominatur Epus. Camenecen. 103; 121; Ep. Chelmenensis fit 129; Ep. Premisliensis promotus 191.
- Działyński** (Dzialinii, Dzialinski) familia CLX24.
- Ioannes, Castell. Gedanen. nominatur 191.
- Nicolaus, Castell. Culmen, fit Palatin. Pomeraniae 150⁶.
- Dzierżowski** (Dziergowski) Ioannes. frater Nicolai, Palatinus Masoviae nominatur 174.
- Nicolaus Episcop. Chelmen. 121; Vladislavien factus 129; Gedanum mittendus 153; a Maciejowski accusari videtur 165; — 196(191); — Archieppus. Gnesnen. nominatur 202; — 207, 259, 264, 289, 368, A23 53²⁰, XXI39.

ecclesiae ruina[m] eremita quidam denuntiat 65.
ecclesiasticus ordo belli contra Turcas onera
ferre consentit 151.

Ederus, Imperii Consiliarius LXXXVII4.

Eggerdus 229.

Eichstatensis Episcopus XL141; eius Suf-
fraganeus XLIX10.

Elbinga (vel *Elbingum*) pulsus sacerdos, trium
uxorum viventium maritus 368, 374; =
Elbingenses 220, 251, 272, 274, 291; —
cum E. Anglorum contractus 193, 196,
(191); — citantur contra pacta a Camerae
Imper. iudicio 312(280), 313(290), 314, 332,
350, 363(359); — E. statio donata a Rege
Maciejowski 279, 281; — *Magistratus* ad
Regem citatus 267; — — nuntii 255, —
in exequiis Sigis. I, 295; — *consul* vid. ab
Alexswange Iacobus, a Lohe Iohannes; —
Secretarius 267; = *Castellanus* vid. Soko-
łowski Ioa., Kostka Stan., Bażyński I.

electores principes Imperii 326(310), 339(322),
377(379); — *ecclesiastici* VL138.

Elisabeth filia Alberti Roman. Regis, uxor Ca-
simiri Polon. Regis 135, 313(284^b).

• — filia Ferdinandi Rom. Regis, Sig. Augusto
desponsata 213, 131, 133, 134; — Craco-
viae excipitur 135; — misere tractatur
141; — A12; a marito amatur 160; —
apud omnes gratiosa 166(163); 171; — Vil-
nam proficiscitur cum Sig. Aug. 173; —
feliciter sibi omnia cedere nuntiat 177; —
dos eius nondum soluta 153, numeratur
179; — † 195; — eius iusta 196(191); —
eius parapherna patri restituntur 211.

Emmerich Fabianus, Notarius Varmien. A4; Ca-
nonicus Varmien. 249, 251.

epithalamia in nuptias Isabellae Reginae Hun-
gariae 37; — quaedam 148.

Eplinus XLIX19.

Erasmus de Cracovia, Episcop. Iadicensis, Suf-
fraganeus Cracov., Abbas Mogilensis A17,
A24.

ab *Erdgeschow* vid. Arciszewski.

Eseingreinius Martinus XVII1.

Eustachius, Canonicus Vilmensis † 211.

evangelici principes 22.

exceptio vid. Romani Imperii exceptio.

expeditio generalis, bellica 29, 181.

Fabianus vid. Wojanowski Fabianus.

Faernus XXXVIII41.

Falczewski Petrus, Episcop. Luceoriensis 55.

Farnesius Alexander, Cardinalis, fit Protector
Regni Poloniae 177; — Alexandro Sculteti
favet 218; — 290; — Alex. Sc. restitui pe-
tit 302; — 381, A71, A34; X7.

— — (iunior) CXVI18.

— Octavius 39(60), X9

Fauserus XXXIV.

Feierabendts 97.

a *Fels* Leonardus 96.

Ferber Georgius 391.

— Mauritius, Episcop. Varmien. 203, † 27.

Ferdinandus, Romanorum, Bohemiae et Hunga-
riae Rex: Praga per vim potius 254, 256; —
Norimbergae 64; — in Hungaria 78, 96,
116, 119; — F. et Zápolya Iohannes 25,
26, 39(60), 317(297); — F. cum Turcis
bellum vel indutiae 64, 96, 102, 118, 139; —
Archieppo. Rigensi superintendentem dat
148; — cum Caesare per Granvellam trac-

tat 352(338); = Sigismundo I affinitate
iunctus 21(42), amicitiam cum eo coluit
317(295); — in Sig. Augustum benevolus
362, 377(388), qui patris loco ipsum ob-
servat 377(390) et eius (F.) consilium ex-
quirat 344; = ad Sigis. I scribit 60; —
ad ipsum de dote filiae scribitur 179; =
eius in Poloniam legati vel nuntii 45, 112,
114, 121, 129, 184(178), 211, 255, 256,
313(285), 369, 371, 373, 377(385), A12; —
ad ipsum nuntii vel oratores Poloni 61, 78,
94, 277, 368, 377(379); = quae cum ipso
et quomodo ab Hosio tractata sunt de
pactis renovandis: 317(295-6), 321, 339(320),
A38 A39, 240, 347, 348, 363(357), 376,
377(381, 385); — cum H. ter semotis ar-
bitris colloquitur 319; — litteris suis Ca-
rolo V H. commendat 376(374); — accepta
H. epistola statim respondet 364; — arti-
culum de exceptione Imperii id pactis ad
Caesarem reiecit 356(347); — quae cum
H. egerit, Lango nuntiat A42; — F. et
causa Prussiae 98(117), 312(281), 315(293),
330, 332, 350, 352(338), 364, 396(362),
370, 377(389 391); — Praga Viennam ire
cogitat 362; — Sam. Maciejowski ad Car-
dinalatum commendat A31; = Imperator:
XXXIII, XXXVI23, XL136, XLVIII, LVIII31,
LXVII28; = eius uxor 244; — filia 39(60);
vid. Elisabeth; — *aula* religiosissima 322,
327; — *Consilarii* commissarii ad pacta
tractanda deputati 317, 376(373), 377(376);
— *Cubiculi Magister* vid. Gusman; — *Cur-
riae Marsalcus* vid. Trautson; — *venator*
344.

Ferdinandus Archidux Austriae XL137.

Ferrariae Ducis filiam uxorem ducere Rex
Galliae Sig. Augusto proponit 276.

— Cardinalis, Protectoratum Regni Poloniae
ambit 177.

Fidelis Cubicularius Summi Pontificis XXXVI10.

Firlej (Fyrley) Iohannes de Dombrowica, Pala-
tini Russiae filius, ad Caesarem nuntius
187, 196(190).

— Petrus, Palatinus Lublin. fit Pal. Prussiae
191; 305.

fiscus Regis 286(257).

Fisher Iohannes, Episcop. Roffensis, Cardinalis
23, LXV.

Flacius Illyricus XLII, XLIII, XLVII30.

Foller (Folder, Fulder) Wolfgangus 75, 78,
80, 93.

Forsterus XXIV38.

Franciscani monachi Wartemburgenses 63.

— commissarius vid. Lismaninus.

Franciscus, Bonae Reginae servitor 359(353).

— Marienburg. castris Ianus 387.

— Notarius Cancellariae Regiae 141.

— Prussiae Ducis nuntius 184(178).

— (Kuhshcaltz) Varmiensis Episcopus LV33.

Fricius (Frycz Modrzewski Andreas) Secretarius
Regis 243, 358, 377(391); LXXIV17.

Fridericus Cardinalis, Casimiri Regis filius
CLIV-V.

— Imperator 340(326), 356(345), 360, 363; —
eius pacta cum Polonia 312(280), 313(284),
317, 326(308-9), 339, 356, 377(376-7, 387),
A36.

— Palatinus Rheni, Elector, 196(191), 376(372).

Friedwald (Friedewalt) Adrianus 196(191), 199,
200, 201, 272, 276, 278, 279.

Friesbach Hieronymus 111.

Fuggari, mercatores Norimbergenses, 322, 328, 334, 337, 349, 351, 364.

Funf Winoldus 98(117).

Galczewski (Galczewski) 303.

— Hosii familiaris 336, 337; eiusdem frater N. 336.

Galler Quirinus vid. Quirinus.

Galli, de eis Dantisci opinio 274.

Galliae Rex 26, 39(60), 104, 139, 181, 209, 363(359), 377(383, 390); — *Delinus* 119; — in G. legatus Polonus 165, 169; — in G. orator Ducis Prussiae 312(282); — G. Regis in Polon. legatio 274, 276, 278, 279.

Gallinae 367.

Gallinius, Dr. Martinus 325(305).

Gamrat (de Gamratis) Ioannes, Palatinus Masoviae † 174.

— Petrus, Premislien. Episcopus, Plocensis nominatur 26; — Cracoviensis 39(59), 40; — Eccl. Crac. ingrediens salutatur 41; — in Synodo Piotrcov. 1539 53; — 65(90); — Archiepiscopatum Gnesnen. ambit 71; — Archieppus. nominatus 77; — Romam. mittit 81; — Cracov. Eppatum. retinere vult 87⁴; — 95, Ag, 110, 134; — oratione sponsam Sig. Augusti excipit 135; — Concionatorem in Eccl. Cracov. constituere cupit A16; — Capitulum Cracov. admonet, ne Lutheranismum foveant A17; — in Concilium vocatur 264; — 196; † 199, 203, A18; — laudes ab Hos. ei tributae 41; — Hosio favet 36¹, A3, 38²; H. Canon. Crac. instituit A10; de H. queritur 194(188); decimas episcopales H. donat A13, 194¹²; — G. et Maciejowski Sam. 60¹, 82, 194(189); — G. et Werdenus 148(149), 153, 164, 184(177), 185, 190(186); — eius *Curiae Cancellarius* vid. Gatkowski; — eius *Curiae Notarius* vid. Hyncza.

Garlica villa praestimonialis Capituli Cracov. A21.

Gaska (Anser) 254, 260, 300.

Gastoldus (Gasztold) Albertus, Palatinus Vilnensis et Cancellarius Lituaniae † 61.

— Stanislaus, Palatinus Novogroden. 84.

Gatkowski (Gantekowski) Bartholomaeus, Posnanien. et Eppi. Cracov. Cancellarius, fit Canon. Cracov. 71, A10; — Romam a Gamrato mittitur 81; — ex Urbe revertitur 89, 93; — 95, 96, 98(118), 110⁴; — Archidiaconus Cracov. 355¹⁰, A17, A18.

Gedanum, *Gedanenses* 327; — decreta confirmari solent in Comitibus Prussicis 98; — appellationes 116, 127; — subsidium petunt 146; — prorogatus tempus solvendi annui 166(164); — statio 265, 279; — de bonis Pucensibus causa 171, 173, 175, 182(176), 184(178); — Consilarii Prussiae pro eis intercedunt 182(178); — ad Regem citantur 183; — causa eorum apud Regem agitur 186; — religionis status 159, 165, 228, 368; — legati Regis in G. 137, 150, 151, 153, 160; — G. nuntii vel legati 95, 172, 229; — monetam cudunt 228, 241; — cum G. commerciorum dura conditio 191; — Tid. Giese ad Eppatum. Varmien. adiuvant A33; — Alexandro Sculteti favent 39(59), 40, 67, 68; — Saxoniae Electorem captum credere nolunt 249; — a Zebrzydowski,

Eppo. Vlad., G. acta 235, 240; — pro subiectis Imperio habiti, a iudicio Camerae Imper. citantur 180, 183, 187, 312(280), 313(290)¹, 314, 332, 350, 363(359); — *commendatoria* 170, 180, 184; — *Magistri piscaturae officium* 182, 184; — *Pfundcoll* 182, 184; — *senatus*: 93, 106, 163; — *Magistratus* 159, 180, 291; — *Proconsules*: Brandt Bartholomaeus et Giese Tideman. a Dantisco citati 124, 134, 141, 146, 148, 150, 151, 153; — vid. Werden I.; — *Burggrabiatus*, quem Schewke G. et Werden I. ambiunt 153, 160, 182(176), 186, 191, 220; — *Syndicus* vid. Lagus Conrad; — *Secretarii* vid. a Barthen Iacobus; Magister Thomas 184(178); — *praedicator* (concionator): Pancratius 159(157), 164, 196(191) 214, 218; — quidam, cui silentium impositum est 207; — Bonaventura 279.

Castellanus vid. Czema Achatus, Dziayński I., Czema Fabianus.

Genger vid. Gienger.

Gentilis LXXIV13.

Georgius, Marchio Brandenburg., Ducis Prussiae frater 148(149).

— Fridericus, Marchio Brand., Georgii filius 386.

Gerardus (de Veltwyck?), Imperatoris Consiliiarius 377(387-8).

Gienger (Genger, Gingier, Gynger) Dr. Georgius, Sueviae Praefectus, Regis Roman. Vicecancellarius A12, 337, 339(320), 366(363), 376, 377.

Giese Tidemannus, Custos Varmien. 20⁴, 22, 31²; — Eppus. Culmen. factus 37; — 59, 73, 118, 124, 131, 140, 196(191), 251; — inter candidatos ad Eppatum. Varmien. a Rege nominatur A33; — Eppus. Varmien. postulatus 311(278); confirmatus 327, 328, 349; — Coadiutorem suscipere cogitat 381; A43; — † 382⁴; — laudes A35; — testamentum 88, 92, 382; — eius scripta 382; Hosii de iis iudicium 382³; — Alexandro Scult. favet A7¹, 232; — contra haereticos agit 368; — pro citatis Proconsul. Gedan. supplicat 121, 148; — a quodam ipse citatur 265; — nuntius Regis Gedanum designatus 142; — nuntius e Prussia ad Sig. Augustum mittitur 247; — Archieppum. Gnesnen. Metropolitanum agnoscere non vult 259; — odit Polonos 367; — ad A. Zebrzydowski scribit 247; — G. et Hosius 39, 44, 67, 134, 148, 308, 319, 354(341), 328³, 335, 337, 357, A35, A44, A45.

— Tidemaunus, Proconsul Gedanensis 121, 124.

Glandinus Stanislaus vid. Aichler Stan.

Glasaur 166.

Glogoviensis tractatus et constitutio Commissariorum Regum Bohemiae et Poloniae 347, 377(383), A39.

Głuchowski 106.

Gnaphaeus Guilelmus 86⁴.

Gnenski (?) Casimirus A1².

Gnesna (Gnieszno), Gnesnensis: Provincia A23; — ludus litterar. CLII; — *Archiepiscopus* XLI 41; — vid. Nicolaus (Trąba), Łaski Ioannes. Drzewicki M., Krzycki, Latalski, Gamrat, Dzierzgowski N., Karnkowski; — *Suffraganeus* vid. Żydowski Seb.; — *Praepositus* vid. Łaski Ioannes Czarnecki A4; — *Canthoria* 256; Cantor Tomicki Petrus CLV16,

- = *Cancellarius* vid. Izdbieński B.; = *Canonicus*: vid. Czarnkowski, Maciejowski Sam., Słomowski; = *Castellanus* vid. Tomicki Nicolaus, Opaliński Petrus.
- Godwel* Thomas Eppus. Asaphensis LXXXIV23.
- Gołąb* (Golombia, Columba) villa et plebanatus 27(48). 28, 30, 86, 87, 92, 137, 139. XII21.
- Golubensis* Capitaneus vid. Kostka Stan.
- Gonzağa* Hercules, Cardinalis XI31.
- a *Górka* Andreas, Castellanus Posnaniensis, Capitaneus Maioris Poloniae, in Hungariam legatus Sigis. I, 86, 94, 95; — orator ad Turcas 96; revertitur 98(117), 100; — in Comitibus 1545 expectatur 182(176); — iactat non datum iri decimas clero 234; — 335. — Lucas, Episcopus Vladislaviensis, 63, 77, 94, 100, † 119, 121.
- Górski* Stanislaus, Canonicus Plocensis, notarius publicus CIL39, CLXVIII45, 167, 21(42), 351, 135; — Canonicus Cracov. A18; — Secretarius Bonae Reginae 226, 243.
- Goszcza* (Goszcza), villa praestimonialis Capituli Cracov., A25, A27, A30.
- Gożadinus* Ludovicus, professor Bononiensis 8(15).
- Grabia* Nicolaus, Succamerarius Siradiensis, familiaris Bonae, 78, 122, 126; Castellanus Chelmensis, Vicecancellarius Regni, 265, 305.
- Grabow* Achatius 250, 252.
- Granvella* Antonius Perrenot, Episcopus Atrebatensis, Caroli V Consiliarius 312(282), 315(294), 354(340), 358, 359(352), 362, 366, 367, 376, 377.
- frater Eppi. Atrebat. 358(349).
- Nicolaus Perrenot, Cancellarius Caroli V, 312(282), 314, 315(293), 352(338), 359(352), 337(338), A40.
- Gregorius* XIII Papa LXXXV1, XCIII11, XCVII41, CIV43, CXV, CXVI43.
- Trideista LXXIII45, LXXIV14.
- Guasti* (del Guasto) Marchio, Caroli V exercituum dux, 166(163), 196(191).
- Guicciardini* Franciscus, urbis Bononiae praefectus, 7, 8.
- Guidiccionus* Bartholomaeus Cardinalis 122.
- Guilelmus*, Marchio Brandenburg., Archiepiscopus Rigensis, 148, 367(364).
- Guisius* Dux LXIX24.
- Gurcensis* Episcopus XLI42.
- Guzman* (Cusmannus) Martinus, Ferdinandi Roman. Regis Cubiculi Magister, 337, 348.
- Hannovius** (Hannow) Caspar, Dantisci nepos, Romae commoratur 59, 62, 70; — sacerdotia Alexandri Sculteti impetrat 75; — 79, 80, 83, 86, 92; — cedit Canonicatu Varmien. Locae 109; — 118, 119, 131; — iure suae nominationis ad Canon. Varmien. Hosius ei cedit 148(149), 150; — 156, 160, 164, 181, 182(176); — Eppi. Maciejowski negotium gestor Romae constituitur 185; — 186, 196(191), 207, 208, 209; — nominatur ad Canon. Varmien. 228; — 229, 241, 243, 244, 255, 265, 277, 279, 282, 291; — Roma reversus in Varmiam proficiscitur 299; — 301, 302, 305, 308.
- Ioannes, Casparis frater, 52, 54; — Canonicus Varmien. 228⁹, A4.
- Simon 88.
- Hanus* (Curtius Ioannes?), Notarius Hosii A32(433).
- in *Hartenstein* comes, Henricus, Burgravius Misnensis, dominus in Plauen, Regni Bohemiae Cancellarius 376(273), 377(376).
- Harthowski* Ioannes de Curiis, patruelis Dantisci, Secretarius Sam. Maciejowski, 189, 190(186) 229, 233, 241, 247, 251, 259.
- Hector* von Watt vide Watt.
- Hedvigis*, Sigismundi I filia, Ioachimi II Electoris Brandenburg. uxor, CLXVII, 21(42), 59, 77, 172.
- Hegel* Georgius, mercator Cracovien, qui negotia Dantisci Cracoviae curabat, 54, 82, 83, 122, 141, 148(150), 233, 249, † 251.
- Heidebrecher* Ioannes 98.
- Henricus* Rex Poloniae XCIII32, XCV27, CXVI42.
- Herberstein* (ab Erberstein) Sigismundus 96, 114, 176, 179, 184(178), 241.
- Herbest* Ioannes LXXXV26.
- Herbipolensis* (Würzburgen.) Episcopus, Zobel Melchior 376(372).
- Hermannus* (Hermann) Leonardus de Posnania, Canonicus Sredensis, procurator Romae, 327, 328, 337, 345, 354(341).
- Hermensdorff* Martinus 91, 98(117), 105, 107, 113; — vidua, Martini uxor, 123, 152, 154, 192, 204, 231, 236-8, 258, 261-3, 266.
- Heshusius* XLVII.
- Hessiae* Landgravius 167, 193, 194(189), 254, 377(388).
- Hieronymus* Cardinalis Clarevallensis XCVIII46.
- Hippolytus* Cardinalis Ferrariensis CIV42.
- Hlebowicz* Ioannes, Palatinus Polocensis, 84; in Moscoviam orator 106, 107.
- Hoffmann* Iacobus 85.
- (Howman) Ioannes, Stiriae praefectus, Consiliarius Ferdinandi Roman. Regis, 315, 376(373), 377(376).
- Holstein* Ioannes 83, 89, 90, 98(117), 103, 106, 153.
- Holszański*, Paulus Algimund Dux, Episcopus Vilmensis 107.
- Hosius* pater Cardinalis, Ulricus, procurator arcis Vilmensis II, X, 6, 10, † 13, 16.
- mater Anna, II, III.
- frater (Ulricus vel Ioannes?) 10, 13, 325(306)
- Ioannes III6, — de Bezdan, Capitaneus Smolainensis XLI5, CIX5, CXIII.
- Ulricus 300.
- nepos Stanislaus de Bezdan CXXII36.
- soror † 16(34).
- Petro Danieli desponsata 214.
- Barbara, nubit Hieronymo Ber. 300.
- vidua 349.
- Hungari** 350, Hungaria 377(382); — Regnum 317(297), 321(301), 326(308), 340(327), 377(385); — cum H. pacta Poloniae 316, 377(376-7); — in H. proficisci mercandi causa interdictum 313(288); — in H. via aperta 377(382); — cum H. conventus de damnis diiudicandis 370, 372, 377(385); — tumultuum plena 383; — de H. pax inter Ferdinandum et Zápolya Ioan. 39(60); — in H. clades Germanorum 95, 96; — in H. Turcae 47, 58(81), 104, 106, 159, 160, 171, 254; — H. rebus omnes in Polonia occupati 78; — in H. legati Poloni 61, 86; — in H. nuntius Apost. 60; — *Comitia* 102; = *Rex* vid. Matthias, Vladislaus, Ludovicus, Ferdinandus, Zápolya Ioannes; = *Regina*

vid. Maria, Isabella; = *Cancellarius* vid. Verbócz, Olaus Ep. Agr.
Huss Ioannes XLIII.
Hyacinthus (Iacincthus) Beatus A20.
Hyncza Ioannes, Curiae Gamrati Eppi. Cracov. Notarius A10.
Iacobus de Gostynin Magister, ordinis philos. in Academia Cracov. Decanus CLIII^a.
 — a Kleparz (Clieparz), S. Theol. Dr., Theol. professor, Concinator Eccl. Cathedr. Crac., Canonicus Cracov., A16-18, A20, A46¹.
Iagello (Wladislaus) Rex Poloniae LXXIV¹⁹.
Iagelloniae domus cum Austriae domo amicitia 356(346), A38.
Ianicus (Ianicus) Clemens 32¹, 35¹; — ad Hosium elegia (450).
Iansenius CVIII⁴².
Iarand de Brudzew vid. de Brudzew.
Iarocki Guillemus, Canonicus Cracov., Praepositus Vojnicensis, 110⁴, A6; † 224.
Iasiński Iosephus, Archidiaconus Vilmensis 206(200).
 a *Iastowiec* (Iazłowiecki) familia clarissima, CLXIV¹.
Iesu Societatis patres LIX-LXI, LXXV¹⁹, LXXXV²⁴.
Illicinus Petrus, Senensis, in Academia Cracov. professor, 383(399).
imperium Romanum vid. Romanum Imper.
Ingilfildus Franciscus LXXXIV³².
inquisitor haereticae pravitatis A17, 380.
instigator officii A7, 148, 150, 185, 189.
interdictum commerciorum 313(288), 314, 350.
Ioachim II, Marchio et Elector Brandenburg., Sigismundi I gener, CLXVII, 21(42), 22; — reformationem sacrorum facere vult 59; — scribit Sigismundo I, 94; — oratores, nuntium mittit 106, 172; — in Hungaria 119.
Ioannes III, Suetiae Rex LXXXIV⁴⁰.
 — (Abezir), Episcopus Varmiensis LV38.
 — Albertus, Poloniae Rex, 326(309).
 — Andreas de Valentinis vid. de Valent.
 — Benedicti (Solpha), Dr., physicus Regius, Canonicus Varmiensis, Sandomirien., Trocensis; — Alexandrum Sculteti iuvare cupit 66, 67, 68; — Alex. causam describit 72, 80; — denuo Al. favet 83, 89, 92, 166(163), 209; — Dantisco scribit 70; — de Capitulo Varmien. prop. er. allodium queritur 78, A8, — falso † dicitur 140; — in Turbia commoratur 141; — a Hos. ad Regem adducitur 144; — Praepositus Varmien. nominatur 251; — Hosii morbum curat 70, 78, 256; — 291, 301, A33³.
 — de Ilkusch, Viceprocurator Capituli Cracov. A5.
 — Magni, Upsalensis Archiepisc. CXLVIII²⁹.
 — Plonisco, Magister CXXXIV.
 — de Pylcza Magister, S. Theol. Professor, Canonicus Cracov., Vicecancell. Academiae CLIII^a.
 — Zápolya vid. Zápolya.
Jordanus, Ferdinandi Roman. Regis Secretarius 362.
Isabella, filia Sigismundi I, Ioannis Zápolya Regis Hungariae sponsa 46; — abducitur ad maritum 47; — vidua 84, 100, 106, 254, 280, 291, 377(377^a), 383.
Iugowice villa Praepositi Eccl. S. Hedvigis in Stradom, Cracoviae A16.

Iuliacensis Dux 141.
Iulius II Papa II 5.
 — III — 374, 380, 381, 383.
iulii, moneta 109.
Iunivladislavia (Inowrocław): *Palatinus* vid. Tomicki Stan., Kościelecki Ioan.
ius nominationis Regiae ad Canonicatus 31², 49, 50.
 — patronatus CLXVI¹⁹, 223, 293, 298, 384, A10.
Izdbieński (Isdbyenski) Benedictus, Canonicus Cracov., Secretarius Regius, 77, 110⁴, A5; — Cancellarius Gnesnen. A6; — Cantor Cracov. A18, A11; — Vicarius in spiritualibus Cracov. A16; — Episcopus Camenecen., mox Posenanien. nominatus 218, 219; — 254, 305, 349.
Kamieniecki Stanislaus, Castellanus Sandomirien. 212.
Kargów, bona Episcop. Cracov. CLXV²⁰.
Karnkowski Stanislaus, Referendarius Regius, postea Archieppus. Gnesnen., LV43.
 a *Kempen* (Kempa) Eckardus; Canonicus et Praepositus Varmiensis 383.
Kerger Vincentius, Canonicus Culmen. 327⁵.
Ketingi 184(178), 220.
Kielce, bona Episcop. Cracov. CLXV¹⁰; — pestis in K. 254.
Kierdey, Turcarum Caesaris in Poloniam nuntius, 55, 58(81), 129.
Kijewski (Kiewski) Albertus, Canonicus Vladislav. et Varmien. 201; — fit Canon. Cracov. 300²; — 319, A33³, A36; — procurator capituli Cracov. A46¹.
Kirchspurgense iudicium 251.
Kitta Ioachim 241.
Klocko Matthias, Palatinus Vitebscensis 84.
Kmita Petrus, comes de Wiśnicze, Palatinus et Capitanus Cracov., Marschalcus Regni 61, 127, 133, 230, 368, 383.
 a *Knobelsdorf* Eustachius, Canonicus Varmien. 310, 349, A33³.
 a *Kobylińo* Stanislaus, Decretorum Dr., Canonicus Scarbimiriensis, Rector Academ. Cracov. CLII^a.
Komorowska 325(305).
 a *Konary* (Konarski, Conarski) familia clarissima CLXIV¹.
 — quidam 167; — servitor Sam. Maciejowski. 106, 118, 243, 249, 251.
 — Christophorus, in Germaniam Inferiorem nuntius, 126.
 — Ioannes, Episcopus Cracov. CLVIII-I.X, A1, A2.
 — — Canonicus Cracov. 110⁴, A18.
 — Stanislaus Canon. Cracov., 109, 110⁴, A5.
Konopacki (Conopaczki) Georgius, Palatinus Pomeraniae, 95; — † 150⁶.
 — Ioannes, Episcopus Varmien. † 61.
 — — Palatinides Pomeran., Canon. Varmien. 20².
 — Raphael, Palatinides Pomeran. 28³, 51; — Canon. Varmien. 83.
 — quidam 191.
Konopnicki Thomas, amanuensis Sam. Maciejowski, Romam missus, 102, 109, 118, 160, 166(163).
Korner Bernardus, Canonicus Varmiensis, A7¹.
 a *Kościelec*, Kościelecki (Cosszcielecki) familia clarissima, CLXIII³⁰.

- a Kościelec**, Andreas 384, 385.
 — Beata, vidua. uxor Eliae Ducis de Ostrog 90.
 — Ioannes, Palatinus Lanciens. † 200.
 — Palatinus Iunivladislav. 305.
- Kostka** (Costcka) Ioannes, Palatinus Sandomirien. LXXVIII7.
 — Stanislaus, Thesaurarius terrarum Prussiae, Capitaneus Golubensis, 66-68, 73, 75, 90, 100, 141, 145⁷, 148; — Castellanus Elbingensis nominatus 150⁶, 171, 172, 176, 182(176), 185, 186, 189, 190(185); — Culmensis Castellanus factus 191, 194(189), 212, 214, 215; — Palatinus Pomeraniae factus 233, 234, 355(342), 374, A44, A45.
 — N., Stanislaus nepos 174.
- Koszycki** v. Koszycki, notarius Barbarae Reginae 304².
- Kotwicz** (Cotwitz) 179.
- Kowalewo** (Schönsee) 384, 385.
- Kowski** (Coualski), Sam. Maciejowski thesauri praefectus, 324.
- Koźmińczyk** vid. Cosmius.
- Krassowski** (Crassowski) Paulus, Canon. Cracov. 110¹, A5; † 200.
- Kretkowski** Erasmus, Castellanus Brestensis, in Turciam orator, 39(60).
- a Kreutz** (Kraicen) Ioannes, Cancellarius Ducis Prussiae 151, 152, 154, 155.
- Krzycki** (Cricius) Andreas, Episcopus Premisliensis CXXXIV-VI, CXI.VIII, 1, 167; — Eppus. Plocensis CLX, 5; — Archieppus. Gnesnen. CLXVIII22; † 29.
- Kuczborski**, Hosii familiaris, A46.
- de Kummerstadt** Hieronymus, Canonicus Rigensis, 367.
- Kun** Ioannes 98(117).
- Kunów**, bona Episc. Cracov. CLXV9.
- Labacensis** Episcopus Textor Urbanus 328.
- Lactantius**, Secretarius Caesaris Caroli V 358 (350), 367(365).
- Lagowski** Iacobus A5.
- Lagus** Conrad, Syndicus Gedanensis, 124, 126, 127, 128, 131, 170, 180, 182, 185.
- Lancia** (Łęczycza): Synodus provincialis vid. Synodus; = *Palatinus* vid. Kościelecki Ioan., de Brudzew Iarand; = *Praepositus* vid. Łaski Ioannes; = *Tribunus* vid. Sobocki Thomas.
- Lang** Paulus 320, 334.
- Langus**, Dr. Ioannes, Ferdinandi Roman. Regis Consiliarius, 139, 170, 184(178), 211, 255, 256, 320, 341, 343, 377(378, 382), A12, A42, CXXXIX35.
- Lank** Mathias 91.
- Laodicensis** Episcopus, Suffraganeus Cracov. vid. Erasmus de Cracovia, Szpot Andreas.
- Łaski** (Laszki, Lascanus, a Lasco, a Lascho) Albertus (?) 314, LXXXI13, CX.
 — Hieronymus, Palatinus Siradiensis, 64, 100.
 — Ioannes, Archiepiscopus Gnesnen. CLXII, 167.
 — — Praepositus Gnesnen. et Lancien., Canon. Cracov. CXXXIX36; — Hosium sibi coniungere cupit 16(35); — 55; — Canonicatu Cracov. propter contractum matrimonium privatus 100¹³; — sacerdotia sua repetere cupit 98(117); — Cracoviam venit 100; — sacerdotia repetit 102; — restituitur 108, A9; — Canonicatu Cracov. cedit A9¹.
 — Stanislaus, Castellanus Prementensis 100; —
- Palatinus Siradien. ad Caesarem orator destinatur 253; — collegam legationis ferre non vult 256, 265; — apud Caesarem legatus 276, 277, 279, 280; — ex legatione revertitur 283, 291; — legatio eius commemoratur 315(298), 332, 343, 355(342), 366(362), 377(389, 391, 392).
- Lassocii** CLX33.
- Lassocki** Succamerarius Dobrzinensis 191.
- Lassota** (Liaszota), Bonae Reginae aulicus, ad Caesarem missus, 144, 149, 243.
- Latański** Ianussius, Palatinus Posnanien., 153, 214, 335.
 — Ioannes, Praepositus Cracov., Episcop. Posnan. factus CLX2; — Eppus. Cracov. 17², A2, 21; — Archieppus. Gnesnen. 53; — † 68.
- Latinus** Latinus XXXVIII41.
- Lavantinus** Episcopus Rudolphus, Legatus Apostolicus 363(357).
- Laurentius** Alberti LIII41.
- Laureus** Vincentius, Episcopus Montis regalis, XCV33, CXVI40.
- Lechus** Sebastianus 346.
- Leo** X Papa A7, A19, A24.
- Leonardus** de Wyszegrad (Altipolita; Stończewski?), SS. litterarum Dr., Praepositus S. Hedvigis in Stradom, Ordinis Canonicorum Regularium S. Sepulchri, Concionator in Eccl. S. Mariae Cracov., fit Concionator Eccl. Cath. Cracov. A16; — ab insidiatoribus petitur A16; — a Capitulo Cracov. admonitus A16; — a Bona Regina Eppus. Camenecen. factus 229; 243¹⁵; — contra mores ecclesiasticorum praedicat 289; — in magna gratia apud vulgus 294.
- Leopoliensis** conventus (expeditio generalis) 29, 53(74).
- Leopolitanus** Ioannes, theologus CLXVI35.
- Leśniowski** vel Lesznowski (Liesniowski, Liesznowski, Liesnouu-ki, Leszniouuski) Ioannes, Camerarius Cardinalis Augustani Othonis Truchsess, 320, 323, 324, 329, A40.
- Leżeński** (Lieszenski) Ioannes, Capitaneus Przedborsiensis, Sam. Maciejowski sororis maritus, fit Castellanus Połanecensis 142, 143; 224; — Castellanus Małogostensis 293, 383¹⁸.
 — — nepos Maciejowski, Canonicus Cracovien., postea Aulicus Regius 224.
 — Marianus, Canon. Cracov. 224.
 — Nicolaus, Canon. Cracov., A18, A25, 224.
 — quidam 337.
- Libanus** Georgius, linguae graecae in Academia Cracov. professor, 12.
- Ligeja** (Ligeza) Felix, Canon. Cracov. A17.
- Lignicensis** (Legnicensis) Dux 148(149).
- Lindanus** Guilelmus, Episcop. Roremundensis, IC38.
- Lipomanus**, Nuntius Apostolicus, XXVII17, XXX6, XXXI15.
- Lismaninus** Franciscus, Franciscanorum Comissarius, 63, 133, 183.
- Lituani**, Lituania, CLV.118; — a Moschis in periculo 15; — in L. primariae dignitates vacant 84, 92; — senatores omnes iam demortui 104, 107; — in L. Sigis. I vult proficisci 58(81); — L. administratione filio Sig. I cedit 172; — in L. annonae caritas 160; — L. limites cum Prussia Ducali 9⁸(117); — in L. multae superstitiones A29; — 377(383); = *L. comitia* vid. Comitia; = *Cancellarius*

vid. Gastoldus Alb. = *Marsalcus* vid. Radziwiłł N.

Livoniae Magister Ioannes v. d. Recke 367.

Locka (Loca, Locca) Ioannes, Succamerarius Culmen., 234.

— Nicolaus, cliens Sam. Maciejowski, ad Canonicatum Varmien. Alexandri Scult. destinatur 67, 68, 75, 79; — Canon. Varmien. obtinet 109; — in Varmiam proficiscitur 121, 122, 125; — ad possessionem Canon. a Capitulo non admissus 126; — 137, 140, 160, 166(163); — Romam proficiscitur 169, 170; — proventus a Capitulo retenti 181; — parum aptus ad res Romae gerendas 185; — 206(200), 215, 217, 234, 243; — Roma reversus in Varmiam proficiscitur 253.

a *Lohe* Consul Elbingensis 296; eius filius ibid., 299.

Loiola Ignatius C29.

Łosońkowie (Lossoscovice), villa praestimonialis Capituli Cracov., A25, A27, A30, A36, 355.

Lotharingus Cardinalis (Carolus Guisius) XLV40.

Lublin: *Palatinus* vid. Firlej Petrus, Tęczyński Andreas; = *Castellanus* vid. Maciejowski Bern., Tęczyński Andr., Maciejowski Stan.

Lubomirski Petrus, Aulicus Regius, 106.

Luborzycza, villa Episc. Cracov. CLXV9.

Lubrański Ioannes, Episcopus Posnanien CLV21, CLVII20, CLIX33.

Lucas Aquilinus (de Orłów), Concionator eccl. cathedr. Cracov. 289⁷, 294, 304⁸, 355(343).

Luceoria (Luck): *Episcopus* vid. Falczewski.

Ludovicus, Hungariae et Bohemiae Rex, 11(27), 313(288), 356(346), 363(357).

de *Lusianis* (Lossainen) Ioannes, Palatinus Culmen., 131, 176.

lustratio 151, 185, 186.

Lutherus 22, 83, A19, † 215, 217; in vita Hosii Resciana passim; — *Lutherani* 16⁷, A7, 50, 181; — *haeresis*, doctrina, perfidia 36, 53⁷, 63, A17; — *secta* 148(149); — *Lutheranismus* 51⁸, 314.

Lutomirski Ioannes, Thesaurarius Curiae. 3254.

— Nicolaus, theloneorum Cracov. praefectus 230.

Lysmann Caspar, Canonicus Culmen., 327⁶.

Lysmanova, mulier Torunensis, 181, 201, 207, 215, 217, 229.

Maciejowski (Matzeiowski, Matziowski, Maczeyowski) Bernardus, Castellanus Lublinen., Epipi. Cracov. pater, 100; — † 141; — eius iusta 142, 143.

— Epipi. Cracov. frater, Castell. Radomien., 212, 293.

— Nicolaus 95.

— Samuel, Canonicus Gnesnen., Cracov. et Sandomir. CLXVIII42; — Decanus Cracov. Secretarius Regius, Plebanatus Gotąbiensem obtinet 27(48), 28; — *Secretarius Maior Regni* designatur 30; — *Vicecancellarius Regni* factus 48; — episcopatum assecuturus 54; — in Synodo provinciali 1539 53⁸⁰; — ut Eppatum. Premisliensem obtineat, Hosius cupit, 55; — *Eppus. Chelmen.* factus 57; — iam Eppus. Chelmen. capitulo Cracov. interest ut Canon. Cracov. A6; — libellum Vincentii Lirinensis edit 60, 61; — de Alexandro Scult. proscribendo Dantisco scribit 63; — de Alex. salvo conductu cum

Rege agit 66; — omnia fiunt clam M. 77; — M. Eppum. Cracov. nominare Rex cupit, ille tamen munus Vicecancellarii retinere mavult 79; — Dantisco gratus 83; — *Eppus. Plocensis* nominatur 85, 86; — cum *Rege* venatum proficiscitur 94; — nomine Regis cum Nuntio Apost. expostulat 125; — aliquot dies Cracovia abest 127; — in Comitibus 1543 negotiis obrutus 131; — obviam it sponsae Sig. Augusti 132; — morte patris perturbatus 141; — Gedanum et in Prussiam mittitur 153, 156; — homines Ducis Prussiae in Comitibus Polon. iudicari non vult 163; — l. a Werden prandio excipit 164; — M. Gedano rem male gessisse Bona Regina putat 165, ille vero conditionem Consiliarium Regni deplorat 165; — Locae annum praestat 169, 170; — Dantisci consilium probat 173; — l. a Werden cum Hosio de causa Gedanensium tractare iubet 184; — Hannovium gestorem negotiorum suorum Romae instituit 185; — a Werdeno contemnitur 185; — contra voluntatem suam nuntios Gedanen. excipere cogitur 190 (186); — Gamrato fit magis gratus 194(189); — a Dantisco Regi ad Eppatum. Cracov. commendatur 199; — Bonae Reginae in visus 202; — *Eppus. Cracov.* nominatur et eligitur 202, A18, 207; — Comitibus occupatus 212; — A. Czarnkowski ad Eppatum. Posnan. commendat 213; — cum Bona Regina de Alex. Scult. contendit 215; — Eppatum. Cracov. adit 216; — collationem praefectarum Prussiae differre vult 217; — in terris Russiae parum versatus 222; — dissidia inter Kmitam et Ioan. Tarnowski sopire contendit 230; — credere non vult, Zebrzydowski cum l. a Werden dissidere 241; — *Cancellarius Regni* 244; — quae in Prussia agantur, a Dantisco occulte descripta accipit 249; — cum Rege in Zator proficiscitur 251; — testamentum Regis Angliae Principibus legit 256; — se Eppo. Culmen. contra Archieppum. praesto esse offert, si hic contra illum non iure agere vellet 259; — de oratore Tridentum mittendo a Capitulo suo admonetur A23; — Synodo provinc. Lancic. 1547 praesidet 264¹; — cum iustis Sigis. l. comitia coniungenda esse putat 286(257); — Sig. Augustum post † patris Cracoviam venientem oratione excipit 288; — suspicione matrimonii Regii liberatur 291; — ad *Cardinalatum* commendatur a Rege Roman. A31 et a Sig. Augusto 284; — convivio Regem et aulam excipit 325(305); — *Cardinalatus ei a S. Pontifice* promittitur 381; — M. laudes 45, 51, 203, 205, A18; — contra M. *invidia* 368; — M. *valetudo et morbi* 136, 194(189), 248, 275, 324, 335, 368, 374, 383, 386, 388; — *mortis dies* 383⁶; — *epitaphium* ibid; — M. natura mitis et benignus 230, 289⁷, 325, 385; — Sedis Apost. honorem curat 290, 298; — Eppum. Camenecen. admonet, ne quid contra ceremonias ab Ecclesia receptas praedicet 294; — ipse evangelium praedicat 325(305); — contra haereticos leniter agit 325; — causam, an sacerdotibus uxores habere liceat, in examen Concilii mittere velle dicitur A41; — Eccl. Cracov. adornat 383, 386; — apud Sig. Augustum

- in gratia et magnae auctoritatis 194(189), 222, A29, 298, 325(306); — eximius consultus Regis 312(279); = munus ei Consilarii Prussiae mittunt 81, 82, 83, 88; — a Sigis. I caducum ei donatur 194(189), 228; item stationes a civitatibus Prussiae Regi debitae 279, 281; = M. gratia et benevolentia erga *Hosium* 351, 393, 422, 64, 139, 148, 223, A24, A28, A33, A35, 335, 349, 357, 383(399), qui ei orationes componit 38, 41, 159, 297, 307, 386; — ab Hos. tantum prohibitus dicitur evangelicam doctrinam amplecti 325(306); = M. erga *Cromerum* voluntas 260, 355(343), 368; = M. commemoratur X41, XI133, XVI21.
- Maciejowski** Stanislaus, Samuelis frater, Aulicus Regius, aJ Carolum V nuntius 82, 98(117); — Castellanus Zarnoviensis Capitaneatum Zawichosten. obtinet 143; — Castellanus Radomien. nominatur 168; — Castell. Lublinen., Barbarae Reginae Curiae Magister 287, 293, 367.
- Madrutius** (Madruzzi) Christophorus, Cardinalis Eppus, Tridentinus 279, 352(338); X7, CIV29. — Ludovicus, Cardinalis, LVIII20.
- Mailath**, Palatinus Transilvaniae 78, 93.
- a **Małolin** Mathias, Praepositus Trocensis, Secretarius Regius, 2117, 2897.
- Malaventura** vid. Bonaventura.
- Malogostensis** (Małogoszcz) **Castellanus** vid. Leżeński Ioannes; = *praepositus* Rumeles 32.
- Mallitz** Christophorus 111.
- Maltzan** Ioachimus, orator Ferdinandi Roman. Regis in Poloniam 129.
- a **Mansfeld** comes, a Duce Prussiae receptus 312(282).
- Maphaeus** Bernardinus, Cardinalis, viceprotector Regni Poloniae 383. — quidam 119.
- Maraunienses** 184 (178).
- Marcellinus**, Summus Pontifex LI13.
- Marchia** 377(380).
- Marcinkowski** (Marczinkowski, Marczinchoffsky), Hosii factor, 260, 333, 355(344), A46.
- Margaretha**, filia Caroli V, 39(60).
- Maria** Regina Hungariae, Caroli V et Ferdinandi I soror, 29, 126, 358(349), 377(391).
- Maricius** Simon, Dr., in Academia Cracov. professor 374, 383(399).
- Marienburg**: **Comitia** terrarum Prussiae 324, 327, 338, 345; = **Palatinus** vid. Czema Achacius; — **Succamerarius** vid. Bażyński Ioan.; — **castrilanius** vid. Franciscus.
- Marszewski** (Marschewski) Sebastianus 47.
- Martinengo** Hieronymus, Abbas, homo saecularis, Nuntius Apostolicus in Poloniam, 300, 302, 303.
- Martinuzzi** Georgius (Monachus) 96, 145, 150, 160, 283.
- Masovia** 39; = **Palatinus** vid. Gamrat Ioan., Dzierzgowski Ioan.
- Matthaeus** Dr., theologus (a Costen?) 196(191).
- Matthias**, Hungariae Rex, 326(309), 377(377). — Maximiliani II Imperatoris filius LVIII14. — choralis Varmiensis, A4.
- Mauricius**, Dantisci famulus, qui cum litteris mittebatur, 84, 92, 100, 114, 118, 131, 139, 148, 160, 166, 168, 173, 177, 181, 182, 183, 185, 189, 196, 217, 234, 251, 256, 272, 274. — Canonici Varmiensis, A4.
- Hosii** eplst. tom. I (Acta Polon. histor. tom. IV).
- Mauricius**, Saxoniae Elector 343.
- Maximilianus** I Imperator II5, CLVI, 356, 363; eius pacta cum Sigis. I, 312(280), 313(284). — II, Bohemiae Rex, postea Imperator XXXIV — V, XI136, XCVII5.
- Mechelburgensis** (Meklemburg.) Dux XXVIII20.
- Mediceus** Alexander, Florentiae Dux, 39(60). — Cosmus, 46.
- Medina** Michael, Hispanus, theologus CVI30.
- Mediolanensis** Ducatus 39(60).
- Mefleisch** Hieronymus, Notarius Varmiensis A4.
- Melanchthon** Philippus 167, XXIV—VI, XXVIII4, XLII35, XLVII30, LIII42, LIV1, LXXXV35.
- Merecensis** praefectus sive Capitaneus 90.
- Merlinus** (Mörlin) LIII25.
- Mersburgensis** Episcopus XLI41.
- Mevensis** (Gniew) praefectura in Prussia 214, 251.
- Miastkowski**, Canonici Sandecensis, 32.
- Miedziedzensis** parochus haeresim disseminat 326(306).
- Milkowski** (Milkowski) Nicolaus, Canonici Cracov. A5.
- Miskowski** vid. Myszkowski.
- Mogilensis** (Mogila, Clara Tumba) Abbas vid. Erasmus de Cracovia, Szpot Andr.
- Mogilnensis** Abbas 325(305).
- Moldavia**: profugi e M. an restituendi 136; — regulus sive vayvoda 136, 383.
- Monachus** vid. Martinuzzi.
- moneta**, 323, 340(327), A39; — in comitiis de m. consultandum est 343; — de m. non licet Regi sine comitiis statuere 326(310), 377(377-80); — m. cudunt Gedanenses 228, 241; — Prussiae Ducis e Regno exterminatur 215, 220, 222, 227, 130, 253; — adaequatio a nuntiis Ferdinandi Roman. Regis postulata 211; — negotium inter Reges Poloniae et Roman. controversum 317(297); — de m. inter Hosium et Regis Roman. commissarios disceptatur 377(384-5); — exaequatio vel aestimatio 321(302), sine assensu ordinum Regni fieri non potest 326(310); — valor 350; — diminutio 377(384); — probatio et valuatio 377(385); — m. Polonae in Silesia et Moravia valor imminutus 330; — grossus polon. permutatur 12 tantum denariis 347; — accipiat eodem pretio, quo antea 377(382); — m. Vratislaviensis 339(324), 377(382); — probatores 377(384). — monetariae rei periti 323, 326(310); = coronati 366(363), 374; denarius, ducatus Hungaricus 377(385), iulii 109; renenses 374; vallenses 328, 334, 337, 351, 354(341), 374.
- Montluc** Ioannes, orator Regis Galliae in Poloniam 276.
- Moravia** 330.
- Morus** XLV21.
- Mosci**, Moschi, Moscovia XXIX15, 321(301), A29; — cum M. indutiae 58(81), 110; — in M. orator 106, 107; — a M. nuntius, legati 86, 146, 326(308), 344; — a M. emuntur pelles 337.
- Moszyński** 94.
- Mstowski** Iacobus A454.
- Myszkowski** (Miskowski, Mieschkowski) Castellanus Sandecen. 151. — Georgius, Archidiaconus Cracov., 45, 52, A5, A6; — † 139.

Myślkowski Nicolaus 166(163); — Dapifer Regius, ad Caesarem nuntius 196(191); — Romam missus 208.
 — Petrus, Canonicus Cracov., 190(186), 191, A18; — Vicarius in Spiritualibus Cracov. 254, A22.
Nandor alba (Belgrad ad Danubium) 118.
Napolski 174, 175, 177, 180.
Naropiński (Narapiński) Ioannes, Custos Cracovien., 110, A5, A6.
 — Felix, Canonicus Cracov. 108.
Nasi Ioannes XXVIII46.
Nausea Fridericus de Weissenfels, Episcopus Vindobonensis (Viennensis) 325 (305)
Nepesinus Episcopus, Cardinalis, CXV7, CXX139.
Nicolaus (quidem) 181.
 — Dr. Canonicus Cracov. A6.
 — Gallus, Hosii familiaris LVI35.
 — — LXXX36.
 — Plocensis Episcopus LV57.
 — de Shadek (Szadek) Magister, CXXXIII — IV.
 — (Trąba) Archieppus, Gnesnen LV37.
 — de Wyelyczka (Wieliczka), Canonicus Poltaviensis CLXVIII44.
Niderhoff Leonardus, Decanus Varmien., 79 95.
Niemieckowski Iacobus, Canonicus Cracov., Ioannis Tarnowski familiaris et filii eius institutor, 224, 285, 312(280, 282), 366(363).
Niszczycycki Bartholomaeus, Canonicus Cracov. 100¹³.
nominationis Regiae ius vid. ius.
Nortong Richardus LXXXIV32.
Noskowski Andreas Episcopus Plocensis nominatur 230; 305.
Novogrodensis (Nowogródek) *Palatinus* vid. Gastold Stan.
Numburgensis Episcopus XLII41, XLII20.
Nybschitz, nuntius Regius 30.
a Nypczicz Martinus, in Turciam missus 61.
Obernburger, Imperii Secretarius 376(374).
Ochinus Bernardinus Senensis LXIV31, LXXIV16, LXXXVIII41.
Ocieski (Ocziescki) Ioannes, olim cliens Christophori Szydlowiecki, ad Caesarem nuntius 64; — Romam mittitur 79; — R. revertitur 93, 96; — Castellanus Bieczensis 324; — postea Regni Cancellarius XXXII 34, XLIX39.
Oczaków a latrunculis incensum 218.
Odachowski Ioannes A10.
Odrowąz (Odrauasch) Stanislaus, Palatinus Russiae, † 191.
Olaus Magni (Støre) Archiepiscopus Upsalensis, 210, 218, 223, 251, 255, 575, 277, 280, 287.
 — Nicolaus Episcopus Agriensis, Cancellarius Regni Hungariae, 319, 377(385).
Oleśnicki familia CXLVIII-IX.
 — Sbigneus, Episcopus Cracov., Cardinalis, LXVII, LXXI27, LXXV44.
 — Stanislaus, Episcopus Posnaniensis † 51.
Oliverius, Soc. Iesu, CXIX-CXX, CXXII.
ab Opalenica (Opaliński), familia clarissima CLIV1.
 — Petrus, Castellanus Gnesnen., Sigis. Augusti Regis (iunioris) Curiae Magister, 108, 179.
Opatowiec, bona Episc. Cracov. CLXV23.
Oracowski 147.

Orichovius (Orzechowski) Stanislaus XLIII22.
Orlyk, notarius exercitus, 325(305).
Osiander XXI18, XXIV-VI, LXXIV15.
Osorius Hieronymus, Algarbiorum Episcopus, XCVIII35, CVIII.
Osterdorferin 85, 99.
de Ostrog (Ostrovienses) Duces CIX25.
 — Ducis Eliae vidua vid. Kościelecka Beata.
ab Ostroróg familia clarissima CLXIII30.
 — dominus 109.
Ostrów villa 355(343)
Othocarw Rex Poloniae (!) 377(388).
Pacimontanus LXXIV16.
Paczanow Michael, procurator Romae, 31.
Paczynski Iacobus, scriba et servitor Petri Tomicki, 11(22).
Padniewski (Padniowski) Philippus 109; — Canonicus Cracov. nuntius Romam designatus 196(191); — A11; — Cantor Cracov. 264¹, 288¹.
Paez Iacobus XCIII21.
a Pampow familia clarissima CLXIII30.
Pancratius (Klemme), praedicator Gedanensis, 164, 196(191), 214, 228.
de Pappenheim Georgius, Episcopus Ratisbonensis, 376(372).
Parisius (Parrhisius) Petrus Paulus, iuris professor Bononensis, postea Cardinalis, 7(12). 8(15), 122.
Paulus II Papa 363(357, 359).
 — III — A7; — eius laudes 23; — aetas A14; — eius ordinatio A24.
 — IV — XXIX44, XXX, XXXIII, LVII35, LXVII25.
 — Cremonensis LXXXV10.
 — quidam de Rzemiedzice A46.
 — — (Lang) 338, 352(337).
Pauterus Ioannes, Ducis Prussiae legatus 151.
Pawlik (Paululus) 325, 366(361), 368.
von Pelcken Ioannes 145.
pelles: armellinae 337; — mardoreae ibid; — sabellinae 344, 352(338), 358(351).
Pelleveus Cardinalis, Archiepiscopus Senonensis CXXIII30.
Pelplinensis Abbas 166, 170, 250; — conventus 250, 252.
Pereguet Antonius Castillejo, Episcopus Tergestinus, 337.
Perenni Petrus 46, 119.
Persarum rex, Sophi 24, 54, 55, 78.
pestis: Cracoviae 137, 139, 141, 142, 253; — Culmae 383; — in Kielce 254; — in Niepolomice 139; — in Prussia 368, 385; — Varsaviae 253; — p. fabula 251; — fama maior quam res 252.
Petrus (quidam) 14.
 — Hispanus Doctor 337.
 — Martyr XLVI4.
 — Vayvoda (Palatinus) Valachiae 39(60), 40, 42, 136.
Phae Petrus, Soc. Iesu LX.
Philippus, Hispaniarum princeps, Caroli V filius, 315(293), 353, 355(342), 377(386); — Rex LXXV38, XCII34.
Picardi 368.
Piotrcovia conflatur 171; — comitia 1539, 1543, 1547 vid. Comitia; — synodus 1537, 1539 vid. Synodus.
de Pisis Scipio Cardinalis CIV18.
Pius IV Papa XXX46, LIV20, LVII18, LXVII26, LXXVI32, CXI19.

Pius V Papa LXXVI32, LXXXIV35, LXXXV2, CXI, CXVII16.

Plemiński (Pliemenski), Hosii familiaris, 337, 338.

Plocensis (Płock) Episcopatus A2; — minus dives 17; — *Episcopus* vid. Nicolaus, Krzycki A., Chojeński, Gamrat P., Maciejowski Sam., Biliński, Noskowski; = *custodia* 293; — *custos* vid. Czarnkowski Andr. = *decanus* vid. Uchański I.; = *canonicus* vid. Górski St., Wityński I.; = *palatinus* vid. Srzeński F. de Sokołów.

Plotowski Paulus, Praepositus Varmiensis, Secretarius Regius, 15, 22, 36, 39, 47, A4, 59, 63, 67, 75, 79, 82, 93, 108, 109, 114, 118, 125, 161, 170, 196(191), 217, 234, 241; † 249; — ab Alexandro Sculteti litibus lacescit A7; — Hosii in Capit. Var. mien. procurator A4, A8.

Podlachiae Palatinus vid. Sapieha.

Podlęski (Podlaski) Caspar, Canonicus Cracov., 1104, A11.

Podocius (Podoczki; Podoski Lucas?) Secretarius Regius 354(340), 358.

podwodae sive cursus publici 94.

Pogianus XXXVIII41.

Polaniec (Polaniecz) oppidum, 139; = *Castellanus* vid. Tęczyński Andr., Leżeński I.

Polocia (Połock): *Palatinus* vid. Hlebowicz Ioannes.

Polonia: caedes frequentantur in P. 58(80), et periuria 307; — defendendi Regni ratio stabilis inveniendae est 58(82); — in P. quies omnia 326(308).

Rex vid. Vladislaus Iagiello, Casimirus, Ioannes Albertus, Alexander, Sigismundus, Sig. Augustus; — *regis* funus quoad celebratum non fuerit, alendi sunt omnes, quos alebat rex demortuus 287(257); — regi de moneta statuere sine comitiis non licet 377(380); — a r. subditi eius prohiberi non possunt, quominus in militiam, quo velint, proficiscantur 326(309); — r. nominat episcopos a Capitulo eligendos A18; — item canonicos vid. ius nominationis; — regem P. a Rege Roman. citari nullo modo ferendum est 377(390); — reges P. semper cupiebant reges et principes christianos sibi amicitia coniunctos habere 356(345); — foedera cum Imper. et Regibus Roman. ineunda semper curaverunt 326(308); — regum P. beneficio ordo Cruciferorum Prussiae potitus est 363(357).

regina vid. Bona, Elisabeth, Barbara.

reginulae (regis filiae) vid. Hedvigis, Isabella; — de earum matrimoniis deliberatur 181, 280, 291, 298, 314, 329, A40.

comitia, consilarii, senatus vid. sub his verbis.

Regni Marsalcus vid. Kmita P.

cancellaria tardior ad rescribendum 338; — ut res novae c. perscribantur, Bona Regina ferre non vult 140; = *cancellarius* vid. Szydłowiecki, Chojeński, Wolski Dunin Paulus, Sobocki Th., Maciejowski Sam.; = *vicecancellarius* vid. Tomicki P., Maciejowski Sam., Grabia; = *secretarius maior* vid. Chojeński, Maciejowski Sam.; = *Secretarii Regii* vid. Fricius, Izdbieński; Maciejowski Sam., a Makolin, Plotowski, Podocius, Przecławski, Przeremski, Rotundus; quidam

anonymus 377(379); = *cancellariae notarius* Franciscus 141.

Thesaurarius vid. de Tarnów Spytek.

Curiae Regis (iunioris) *Magister* vid. Opaliński P.; — *cubiculi praefectus* (quis?) 247.

— *Thesaurarius* vid. Lutomirski I.

— *Referendarius* vid. Uchański.

Pocillator Regis vid. Zborowski M., Sobocki Th.

Dapifer vid. Myszkowski N.

Aulici vid. Maciejowski Stan., Sobocki Th., Strzałkowski, Wilamowski Iac.

physicus regis supremus vid. de Valentinis; — *physicus* vid. Ioannes Benedicti.

Polonia maior 377(383); = *Capitaneus* vid. a Górka Andr.

Poltovia vid. Putusk.

Polus Reginaldus IX39, 16(35); — Cardinalis 23, 39, 74, 120, 210, 223, A12, 242.

Pomerania 187(183); — *duces* CLV39, 314; — monasteria 39; = *Palatinatus* 189, 214; —

palatinus vid. Konopacki Geor., Sokołowski I., Kostka St.; = *Notarius* provincialis Bartholomaeus 178.

Pomeranus XXIV37, LIII24.

Pomesania: diocesis 380, 381; — episcopus vid. Speratus Paulus.

Porembski Petrus, Secretarius Isabellae Reginae Hungariae 100; — Canonicus et officialis Cracov. 377(377), A33.

Portugaliae rex 55, XXXVIII36.

Posnania: *Episcopus* vid. Andreas (Lascaris), Lubrański, Tomicki P., Latalski Ioan., Oleśnicki Stan., Branicki, Wolski Paulus, Izdbieński; = *praelati* et Canonici CLVII33; = *decanus* vid. Przecławski A.; = *cancellarius* vid. Gątkowski B.; = *canonici* vid. Słomowski, Zieleniński M.

Palatinus vid. a Szamotuły Andr., Latalski Ioan.; = *castellanus* vid. Górka Andr.; = *vexillifer* vid. Tomicki Nic.

Prądnik (Pradnik) villa episc. Cracov. 325.

Premisla (Przemysł): *Episcopi* vid. Tomicki P., Krzycki A., Chojeński, Gamrat P., Tarło, Dziaduski.

Pretficz Bernardus, Capitaneus Barenensis 65.

a *Preuck* Georgius, Capitaneus Braunsbergensis 145.

— Ioannes, Capitaneus Braunsberg. XX9.

processus iudiciarius in pactis cum Rege Romanorum constituendus 317(297), 330(323), 340(327), 343, 350, 370, 372, 377(381, 3, 4, 6), A39.

a *Promnitz* Balthasar, Episcop. Vratislaven., Ferdinandi Rom. Regis in Poloniam legatus, 153, 313(288).

proscriptio Ducis Prussiae vid. Albertus Dux Prussiae.

protestantes 227.

Prussia: terrae P. regibus Poloniae semper subiectae erant 363, 377(388, 390), Imperio nunquam 363; — ius regis Pol. in eas demonstratur 187(183); — Magistri semper erant in fide regum Pol. 313(289); — de P. negotium cum Ordine 312; — quae de eo pollicitus est Maxim. I, 313(289); = de P. causa libri 338; — commissio Caesaris 351, 355(342), 372; — nihil pertinet ad Regem Roman. 312(281); — quomodo cum eo expedienda sit 330; — arbiter vel

compositor acceptandus est 315(293), 350, 352(338), 370, 372; — quae ab Hosio eum Caesar acta sint 377(388sq.); = Pr. terris imminet periculum a Cruciferis 15; — motus bellici metuendi sunt 58(81); — pericula imminere non videntur 308.

leges et statuta indigenas Episcopos requirunt A35, A43; — statutis cautum est, ne quis indigena ad Regem citetur nisi in appellatione 127; — appellationum modus 98; — praefecturae non indigenis distributae 214; — motus propterea metuendi 222; — legati ad Sig. Augustum missi 247, qui tamen res suas tantum spectant 249; — alii oratores ad reges mittendi sunt 251, 259, 268; — quo modo pecunia e contributione asservanda sit 176; = Hosium Eppum. Culmen. esse nonnulli e P. cupiebant 354(341), tumultus tamen in comitiis P. propter eius nominationem metuendus 327, 351; — privilegia sua hac nominatione laedi putant A43; — abdicari Hos. episcopatu petunt 390; XIV27; = comitia, consilarii vid. Comitia, consilarii; = thesaurarius non potest esse palatinus 190(186), 212; vid. Kostka Stan.; = schola in P. instituenda est 118; = pestis 385.

Ducatus: ad feudum Albertus iunior admittitur 352(339); — feudum conferendum 385, 386; — limites cum Lituania 98(117); = Dux vid. Albertus senior; — Ducis Cancellarius vid. Kreutz loan.; — Ducis locumtenentes 204.

Przeborowski Stanislaus Canonicus Cracov., 110⁴, A6, Ag¹, A22.

Przeclawski Andreas, Decanus Posnanien., Canon. Cracov., Cancellarius Eppi. Maciejowski, Secretarius Regius, 224⁶, A23.

Przeczyca CLXV17.

Przemontensis Castellanus vid. Łaski Stanislaus.

Przerembski Ioannes, Canonicus Cracov., Cancellarius Eppi. Maciejowski, Secretarius Regius, 220, 224⁶, A18, A23; — fit Praepositus Cracov. 260¹⁰, A26, 264¹, 301, 374.

Psitacus, cursor Dantisci, 149, 156, 161, 168, 173, 177, 193, 194, 196(191), 200, 212, 217, 218, 221, 227, 229, 273, 274.

Pucci Antonius, Cardinalis SS. Quattuor Coronatorum, Protector Regni Poloniae 24, 37, 39(60), 80, 96, 106, A7; † 175, 177.

Pucko (Puczko, Putzig), Pucensia bona regia Gedanensibus obligata, a Rege redimenda deque iis causa cum G., 160, 161, 170, 171, 172, 175, 182, 184, 189, 190, 194(188) 214, 215.

Pulleo I. O. CXXXVI.

Pultusk (Pultowsko, Poltovia) 403; = Canonicus vid. Cromerus M., Nico'aus de Wieleczka.

Puteus Cardinalis XXX10, XXXII44.

Quirinus Galler 108, 109.

Rabus Ioannes XII16.

Rack 272.

Radł6w, bona Episcop. Cracov. CLXV12; — plebanus v. Hosius; — decimae 355(344). A28.

Radom: Castellanus vid. Maciejowski Stanislaus, Maciejowski Bernardus.

Radzievovensis (?) Palatinides 230.

Radziwitt (Radivil), Olicae et Niesvisi Duces CIX.

— (quis?) venit ex Italia 118.

— Barbara vid. Barbara, Sig. Augusti uxor.

— Georgius, Castellanus Vilnensis. † 84.

— Cardinalis, Eppus. Vilnen. CIX37.

— Ioannes, Capitaneus Samogitiae, 84; † 104, 107.

— Nicolaus, Marsalcus Lituaniae, a Sigis. Augusto ad Regem Roman. missus 276, 277; — Palatinus Vilnen. LXXI6.

Raszecki, Hosii familiaris, 349.

Ratisbonensis Episcopus Georgius de Papenheim 376(372).

Razek Lucas 314.

v. d. Recke Ioannes, Livoniae Magister 367.

Regensburg (Resennberg) a Dirskowitz, Ioannes, Regis Rom. in Poloniam nuntius, 211.

Regiusmons (in Prussia) 377(388); — pfundczoll in R. 184(178); — schola 177, 182(176); — cives 138.

Reich Felix, Custos Varmiensis, 36, 39; † 49; 51⁴, A7¹, A4.

religio, de r. motus 290; — periculum 294; — discordiae 325(305).

repressalia 317(297), 321(302).

Rescius Stanislaus LV134, XCV26, CIV6, CVIII29, CXII23.

Resennberg vid. Regensburg.

v. Reusch, Eck 96.

Rey Nicolaus LXVIII11.

a Rheden Theodoricus, Canon. Varmien. 92.

Rhedensis districtus 131; — praefectura 241, 265.

Rheni palatinus elector vid. Fridericus II.

Rigenses 367(364); = Archiepiscopus vid.

Guilelmus Brandeb; = canonicus vid. de Kummerstadt

Roffensis Episcopus vid. Fisher.

a Roggensdorff Guilelmus, Regis Roman. exercitus dux, 96.

Rolings Ioannes 245.

Roma: Sedes Apostolica CLXVI, 377(383), A35; — Summus Pontifex 34, 37, 51,

377(383), 390; — Urbanum vult Ecclesiae vindicare 46; — Tridentum venturus est

132; — Caesarem urget, ut Lutheranos armis opprimat 181; — sacerdotia in Polonia Archieppo. Upsalen. confert 210; —

Placentiam tantum spectat 249; — Sigismundo I potestatem nominandi ad Cardinalatum concedit 284; — ut dispensationem

in matrimonia Regularum concedat, petendum est ab eo 298; — in pactis Sig.

Augusti cum Rege Roman. excipiendus 317(298), 321(301), 340(325), 347; — vid.

Paulus II, Iulius II, Leo X, Clemens VII, Paulus III, Iulius III, Pius IV et V, Gregorius XIII, Sixtus V; = curia: eius mores

83; — rapacitas 327, 335, 354(341); = Cardinales: creandi sunt 381; — Tridentum

praemissi 132; — quattuor causam Alexandri Scult. cognituri 122, 125, 126, 128,

131, A14; — vid. Albertus Brandenburg. (Card. Moguntinus), Aloysius C. Estensis,

Alvares (Card. Burgensis), Bembus, Borromaeus, Campeggius, Caraffa (C. Teatinus),

Commendonus, Contarenius, Cortesius, Farnesius, Ferrariensis, Fisher, Fridericus.

Gonzaga, Guidicionus, Lotharingus, Madru-

- tius Chr. et Lud. (C. Tridentinus), Maphaeus, Parisius, Pelleveus, de Pisis, Polus, Pucci (C. SS. Quattuor Coronatorum), Puteus, Sabellus, Sadoletus, Sirletus, Truchser Otho (C. Augustanus); = *S. Palatii Magister* vid. Bartholomaeus Pisanus. = *Nuntii Apostolici* in Poloniam vid. Rorarius, Truchsess Otho, Martinengo; — quidam mittendus 290; = *N. Ap.* apud Caesarem vid. Bertano; — apud Regem Rom. vid. Santa Cruz; = *nuntii vel legati Regis Polon.* Romam. vid. Sobocki, Czarnkowski A., Wilamowski Eppus. Camenec, Ocieski, Cromerus M., = *Romae* de annatis tractatur vid. annatae; — donationes Regiae rescinduntur 514; — sententia Regis de Alex. Scult. confirmatur 109; — dignitati Regis Pol. detrahitur 166(163); = *Hosii* confirmationis in Eppum. negotium 322, 324, 328, 351, 364.
- Romanum Imperium:** de exceptione eius in pactis Sig. Augusti cum Ferdinando disceptatio 317(298), 321(301), 323, 326(310), 330, 339, 340, 343, 347—350, 352(338), 356(348), 361, 362, 377, A39; = *imperatores et reges* coniunctos sibi habere Polon. reges semper studebant 326(308), 356(345); — vid. Venceslaus, Sigismundus, Albertus, Fridericus, Maximilianus, Carolus, Ferdinandus; = *ordines* 365, 366 et *status* 377(389); = *comitia* vid. comitia; = *consiliarii* 352(338); = *camera* vid. camera; = *Viccancelarius* vid. Seld.; = *Secretarius* vid. Obernburger.
- romanistae* vid. cortisani.
- Romulus** Amaseus, professor Bononiensis, X4, 7(11), 8(14).
- Rorarius** Hieronymus, Nuntius Apostolicus in Poloniam, 60, 61.
- Rosenberger** 374.
- Rotundus** Augustinus, Secretarius Regius, 325, 344, 346; — advocatus Vilmensis III1.
- Royzius**, Petrus Mauricus Hispanus, 374.
- Rudka** Cl.XV15.
- Rudolphus** Episcopus Lavantinus 363(357). — Maximiliani Roman. Regis filius LVIII24.
- Rumelius** 32.
- Rumfeld** Ioannes 116, 118.
- Rupoldus**, Canonicus Vratislaviensis. et Varmiensis, 26, 28.
- Russia** a Valachis vastata 15; = *Palatinus* vid. Odrowąż, Firlej P.
- a *Russoc* familia clarissima Cl.XIV1.
- Russok**, cmetho de Rzemienzdice, A46.
- Rzęczycza**, Dr. Ioannes, procurator in Urbe, 79, 118.
- Dr. Stanislaus, — — 28, 31, 75, 103.
- Rzemienzdice** (Rzemienzcicze, Rzandzyenycze) villa canonialis Cracov., 1348, 355(343), A10, A46.
- Sabaudiae Dux** 354(342), LXIX26.
- Sabellus** Cardinalis CXVI31.
- Sabinus** (Georgiusne an Bartholomaeus?) 289.
- Bartholomaeus Dr. 324.
- Georgius, Academiae Regiomontanae rector, A12.
- Sachs** Donatus 229, 233.
- sacramentarius**, sacramentarii, 86, 386, A7, A14.
- Sadoletus** Cardinalis 23.
- sal:** quae de eo e Polonia exportando in pactis cum Ferdinando constituenda sint, 339(323), 340(327), 343, 347, 350, 377(381-3), A39.
- a *Salm* comes 96.
- Salmeronus** Alphonsus C26.
- Salomonis** Stanislaus, civis et consul. Cracov. 2161.
- Salviatus** Anton. Maria, nuntius Apost. in Gallia XCV33.
- Salzburgensis** Archiepiscopus XLI40.
- Samborkius** CXXXIX35.
- Samogitia:** in S. mutae superstitiones A29; = *Capitaneus* vid. Radziwiłł Ioannes.
- Sandecensis** (Sącz) *Canonicus* vid. Miastkowski; = *castellanus* vid. Mysłowski, Bonar. Sever.
- Sanderus** Nicolaus LXXXV111, LXXXIV24, XCIII21, CIII40.
- Sandomiria:** *Capitulum* generale 139; — *praepositus* vid. de Valentinis A; = *custos* vid. Tomicki P; = *canonicatus* Hosii 355(343); = *canonicus* vid. Ioannes Benedicti Dr., Maciejowski Sam.
- palatinatus* vacat 92; = *palatinus* vid. Tęczyński Ioan.; — *castellanus* vid. Kamiński.
- Santa Cruz** Prosperus, Eppus. Chysanensis, nuntius Apost. apud Regem Roman., 337, 374.
- Sapieha** (Sapia) Ioannes, Palatinus Podlachiae, Capitaneus Drohicensis et Marsalcus, officiis spoliatus 90, 98, 102, 104, 107, 110.
- familia ClX24.
- Saxonia** 377(380): — *elector* captivus 254, 354(342); — *Dux* Augustus 280; XLI13, LXXXVI.
- Sbanski** vid. Zbąski.
- Sborowski** vid. Zborowski.
- Sborzewski** Paulus, parochus Skrzinensis 206(201).
- Scarbimiria** (Skalbmierz): *scholastris* Hosii 355(343); — *scholasticus* Hosius; *canonicus* vid. a Kobylino Stan.
- Scelleus** Richardus, magnus Angliae prior LXXXIV32.
- a *Schamotuly* vid. Szamotuły.
- a *Schedlin* (Schadlinski) Christophorus 182(175), 185, 186, 251.
- Schellcy** (?) Alexandrowicz Vayvoda Valachiae 40.
- Schewke** (Scheveke, Scheffke) Georgius, Proconsul et Burggravius Gedanensis, Dantisci affinis 153, 165, 186; — iterum Burggrab. factus 191; 217, 228, 249; † 251; — eius vidua 260, 272, 274, 276, 278, 291.
- Schidloviczki** vid. Szydłowiecki.
- Schlomowski** vid. Stomowski.
- Schnellenberg** Canonicus Varmiensis 49.
- Schroter** 241, 251.
- Scotiae Regina** LXIX25.
- Sculteti** Alexander, Canonicus Varmiensis: eius vita A71; — ad Regem a capitulo missus 28; — causa eius cum Hosio 36, 37, 39, 42, 43, 51, 59; — privilegio exemptionis gloriatur 51. A7; — Lutherana labe infectus 36; — a Rege Romae accusatur 51, A7; — ad Regem citandus 63, 64; — testes de eo examinati 126, A7; — proscribitur 66, 67, A7, 225; — in Urbe 78, 79, 86; — absolutus dicitur 89, 92; — condemnatur 95; — in carcere 109, 118, 119; — ad causam eius cognoscendam cardinales

deputantur 122; — de restituendo nuntius Apost. agit 125; — e carcere missus 156, A14; — iterum in periculo 181, 208; — de adnotationibus eius in librum Bullingeri iudicium A19; — favent ei: Dr. Ioannes 66-68, 83, 89, 92, 166, 209; Dr. Andreas de Valentinis 195; Tid. Giese A7¹; Card. Farnesius 218; Bona Regina 215, 232; — in gratia in Urbe 220; — nihil melior factus 206; litem Locae intentat 215; negotium hominibus facessit 217; — se absolutum esse scribit 241; — causa eius procul dubio iam finita 229; — haeresim ab iurare iussus 243; — iterum in carcere 244; — saluum conductum petit 181, 195, 200, 206, 208, 209, 218, 220, 226; de quo apud Regem laboratur 202, 207, 209; — iterum e carcere missus 251; — queritur 291; — urgente nuntio Apost. saluum conductum a Sig. Augusto obtinet 302; — in suos impius 93; = eius *arca* 66-68, 70, 73, 75, 80; = *domus* 72; = *gener* 67; = *propinqui* 84.

Sculteti Ignatius, Alexandri frater, 93.

Sczithniczka vid. Cracov. Canonici fundi *Szczytnicka*.

Secygnowski (*Sieczigniewski*, *Zeczigniewski*) 314, 320.

Seld (*Seldius*, *Zeldius*, *Celtis*) Dr. Georgius, Vicecancellarius Imperii, 358, 366(362), 367(365), 377(386-8, 391); XLIV23.

senatus, senatores: de societate armorum contra Turcas consultat 187; — in s. decretum de causa Pucensi legitur 190; — item instructiones oratoribus ad externos reges dandae 279, 376; — Hosium ad Caesarem et Regem Rom. mitti decernit 311, 376; — Hosium Eppum. Culmen. nominari vult 319; — de pactis concludendis consultat 342; — in s. Hosium legationem suam exponit 376; — de s. consilio in comitiis processus iudicii instituantur 377(384).

Servetus LXXIV14, CXI29.

Sichardus CLXII14.

Sidovius 71.

Siedlec villa Episc. Cracov. CLXVg.

Siemkowski quidam sacerdos 381.

Sieniawski Nicolaus, Palatinus Belzensis 136.

Sienovitz, cubicularius Isabellae Reginae Hungariae 100.

Siernicki, familiaris L. a Górka, Epipi. Vladisl. 77.

Siewierz, bona Episcop. Cracov. CLXV27.

Sigismundus I Rex Poloniae: eius itinera 24, 64, 94, 98(117), 137, 139, 148(150), 156, 160, 251; — ius nominandorum canonicorum 31²; — instat, ut ordo eccles. aliquid pecuniae conferat 29; — Alex. Scult. persequitur 39(59), 40, 51⁴, 66, 75, 200, A14; — quamvis dubitanter, sacerdotem haereseos damnat A7; — sententia eius Romae confirmatur 109; — per Vicecancellarium cum nuntio Apost. de non habita Romae ratione litterarum suarum expostulat 125; — rumores de se Romae sparsos moleste fert 166(163), A14; — Electorem Brandeb. hortatur, ne ab Ecclesia discedat 59; — concilium generale congregari cupit, tamen ut Bononiam transferatur non vult 271; — se in concilium nuntios suos missurum esse pollicetur 121; — nuntios suos mittit: Romam 43, 63, 79; in Turciam 39(60), 54;

ad Ferdinandum 339(322); ad Caesarem 232, 363(356), cui se mediatorem ad pacem in Germania reducendam offert 243; — pro Archieppo. Rigensi apud Caesarem intercedere pollicetur 148(149); — ne quis extra Regnum in militiam proficiscatur interdicit 233; — pecuniam e contributione Prussica loco moturus non est 141; — in Gedanenses offensus 173, 184(178); — decretum in causa Pucenci a Hosio scriptum approbat 190(186); — Eppus. Cracov. per Hosium eum consolatur post arcem Cracov. combustam 21; — in Eccl. Cracov. spon-sam filii sui excipit 135; — filio administratione Lituaniae cedit 172; — commercia cum Silesia et Hungaria interdicit 313(288); — contra voluntatem eius multa fiunt 81, 82, 83; — iustitiae administrandae modum constituere cupit 58(80), propter quam tamen in senectute neglectam accusatur 307(273); — eius valetudo et morbi 42, 59, 61, 62, 96, 114, 124, 144, 145, 148(148), 151, 184(178), 186, 200, 227, 251, 253; — de morte eius rumor in Prussia spargitur 244; — † 282; — mortem eius dolent omnes 286; — eius sepultura 285, 286; — exequiae 291, 313(285); — oratio funebris 297; — laudes 11(27), 21, 38, 265, 288, 307(273); — non alia re crudelior, quam quod malis parcit 225; — apud omnes homines gratus 313(283); — pacis inter christianos principes studiosissimus 363(359); propterea in Germania laudibus effertur 241; — cum domo Austriae amicitia A38, 356(345), et pacta 313(284), 326(309); — in Ferdinandum studium 377(380); — nulla auxilia tulit Ioanni Zápolya 326(309-10); — quo animo fuerit in Tomicum CLVsq, 11; in Dantiscum 124, 145, 148, 165; in Sam. Maciejowski 45, 79, A18; in Hosium 10, 26, 33, 40, A35, XIII.

Sigismundus Augustus Rex Poloniae 15 annos natus a Tomicio per Hosium de officiis suis instruitur 11; — ab exercitu Cracoviam redit 38, 39(60); — in Lituaniam proficiscitur 137; — ibi manet 139; — e Lit. rediturus expectatur 141; — item in Brześć expectatur a patre 166(163); — Lituaniam administrandam obtinet 172; — de vita eius in Lit. perferuntur iucunda 177, 182(176); — in comitiis 1547 expectatur 259; — in Lituani. cito redire cupit 276; — praefecturas in Prussia non indigenis datas esse gravissime fert 215, 217; — in dignitatibus distribuendis nulla eius ratio habetur 219, quod tamen ferre vult 222; — pro Duce Prussiae apud patrem intercedit 227; — A. Czernam commendat 150⁸; — ut sibi bona in Prussia redimere liceat, impetrat 196(191); — annatas impetrare conatur 208, 109, quas a S. Pontifice obtinet 230; — post mortem patris in Poloniam adventurus expectatur 285, 287; — Cracoviam veniens ab Episcopo excipitur 288; — comitia cum iustis patris iungere vult 286, 287; — patris vestigia in omnibus sequi promittit 291; — ius suum cuique tribueri cupit 307; — si quis matrem eius Varsaviae adit, moleste fert 305; — ne mater Regno excedat, timet 359; — pro matrimoniis sororum sumptus facere non vult 298; — aulam convivio excipit 325(305); — venatio

- nibus vacat 383; = in aula sua Vilnae sacerdotes dissolutos alit 254, 260, 279, quos tamen defendit A29; — se in iurisdictionem episcoporum ingerere non posse nuntio Apost. declarat 302; — episcopos suos in Concilium ire non prohibet 303; — de moderatione taxae episcoporum nominatorum Romam scribit A34, A35; — ut cura dioecesis Pomesan. alicui demandetur Romae supplicat 380; — ne coadiutor Eppli Varmien. sine assensu suo Romae admittatur petit 381; = Elisabeth, Ferdinandi filia ei desponsata est 213; — nuptiae prorogantur 110, 112, 116, 122; — sponsa adducitur 131, 132; — Cracoviae excipitur 135; — nuptiae celebrantur 136; — uxorem amat 160, 168. 177; — dotem uxoris expetit 179; — de paraphernis uxoris demortuae ad Regem Roman. mittit 276, 277; — filiam Ducis Ferrariae a Rege Galliae sibi propositam uxorem ducere recusat 276, 312(282); — Barbaram Radziwiłł matrimonio sibi iungit 276, id quod omnibus displicet 280; — de hoc eius matrimonio Hosius scribere non vult 281, 287, 291; = maximo studio est in Ferdinandum Regem Roman. 377(380), quem patris loco observat 377(390), eiusque consilium de subditorum contra se conatibus expetit 344; — pacta cum domo Austriae renovare cupit 313, 326(307); — Carolum V patris loco colit 367(359), quocum pacem vel saltem indutias concludere vult 331; — foedus inire Ferdinando proponit A38, de quo confirmando tamen deliberare vult 342, 350, 368; — commercia libera cum Ferdinandi terris restituit 377(382); — Ferdinandum arbitrum de causa Prussiae non recusat 377(391), 364; — Duci Prussiae quae ab Hosio in legatione acta sint descripta mittit 378; — Ioanni Sig. Zápolya auxilium laturus non est 317(297), 350, 377(378); — ut oratores Caesaris et Regis Roman. ad comitia Regni 1550 mittantur, petit 369; = Sig. Augusti in Sam. Maciejowski animus 147. A18, 293, 325(306); — in Hosium 327, 3283, 366, A34, A44; = commemoratur passim in Resciana vita Hosii.
- Sigismundus*, Romanorum, Hungariae et Bohemiae Rex 356(345). 360, 377(379); — eius iuramentum 315(292); — eius pacta cum Polonia 339(321).
- de *Stężyca* (Stansicza, Sthenzicza), Dr. 28, 31; — Canonicus Cracov. A17, A18, A20.
- Silesia* 330; — S. Duces CLVI1; — in S. via 129; — in S. commercia libera concessa 153; — in S. commercia interdicta (inhibita via) 312(281), 313(288), 314, 320; — interdictum relaxatum (via aperta) 350, 377(382); — cum S. conventus de damnis 370, 372; — in S. thermae 383.
- Simon* (quidam) 383(399).
- Singmoser*, Secretarius Regis Roman. A31, A39.
- Siradia* (Sieradz): *Palatinus* vid. Łaski Hier. et Stan.; = *Succamerarius* vid. Grabia.
- Sirletus* Cardinalis XXXIII11, XXXVIII40, IC28.
- Sixtus* V Papa, I.
- Skrzyński* (Skrzinski) Hieronymus A10.
- Stomkowski* (Słomkowski) 324.
- Stomowski* (Schlomowski, Sclomowski) Stanislaus, Praepositus Calisien., Canonicus Gnes-
- nen. et Posnan., 300; — Canon. Cracov. fit 35510.
- Slucenses* Duces CLX25.
- Sluchovens* (Człuchów. Schlochau) praefectura in Prussia Palatino Posnan. collata 214, 217.
- Smidelinus* X15.
- Snopeck* Canonicus Varmien. 47.
- Sobek* Melchior, Canonicus Cracov. A10.
- Sigismundus, Canonicus Cracov., 1348, 355(343), A46.
- Sobocki* (Soboczki) Thomas, Tribunus Lanciensiensis, aulicus Regius, Romam nuntius 29; — Pocillator Regis, in Turciam legatus 60, 61, 64; — 108; — Cancellarius Regni factus 186; — ad camarinam Bonae Reginae pertinet 208; — a Rege in Capitulum Cracov. mittitur ad episcopum nominandum A18; — commemoratur 209, 214, 217, 228, 229, 243; † 244.
- de *Sokołów* Felix Srzeński, vid. Srzeński.
- Sokołowski* Ioannes, Castellanus Elbirengensis, 88, 92; — Castell. Culmensis 1508, 1611, 181; — Palatinus Pomeraniae 191.
- Solicovius* Ioan. Dem., Archieppus. Leopoliensis. CLX43.
- Solpha*, Dr. Ioannes vid. Ioannes Benedicti.
- Sophi* vid. Persarum Rex.
- de *Soto* Dominicus XVI47.
- Petrus XVII14, XLVI46.
- Speratus* Paulus, Episcopus Pomesaniae, Lutheranus 380.
- Spiegel* quidam, in Aula electoris Brandenburg. 22.
- Sredensis* conventus, comitia 145; = *canonicus* vid. Hermann Leonardus.
- Srzeński* de Sokołów (vel Sokołowski de Srzeńsko), Palatinus Plocensis 153, 214, 249, 251.
- a *Staden* Cornelius 151, 153, 215, 220, 243, 281, 291.
- Stancarus* (Stuncanus) Petrus 374, 383(399).
- Stanislaus* Capituli Cracov. notarius A5.
- Staphylus* Fridericus XVII1.
- Stapletonus* Thomas LXXXIV24.
- statio* Gedanensibus condonata 265; — Prussiae civitatum donata Sam. Maciejowski 279.
- de *Stężyca* Sigism. vid. Sigismundus de Stęż.
- Stephanus* Poloniae Rex XCVII, CXIII25, CXVI42.
- Valachiae Vayvoda (palatinus) 40, 42, 54, 78.
- Storei* LXV21.
- Strasoldus*, Cubicularius Summi Pontificis XXXVI10.
- Strigoniensis* Archiepiscopus XXXVII18.
- Strzałkowski*, Sigismundi I Regis aulicus, CLVI16.
- von *Suchten* Canonicus Varmiensis 47.
- Surius* CVIII41.
- Swanga* vid. Alexswange Mart.
- Sylvanus* XLIX30.
- synodus* dioecessana Cracovien. Visliciae a. 1547 254, 260; — a. 1549 367, 374.
- provincialis Piotrcovien. an. 1537 29; — a. 1539 53; — a. 1542 2593; — Lanciensiensis a. 1547 254, 259. 264; — in s. contributio decreta 124; — s. *constitutiones* A5.
- Szafrańiec* qui sponsalia contraxit cum nepti Sam. Maciejowski 212.
- a *Szamotoły* (Schamotuli) familia clarissima CLXIII30.
- Andreas Palatinus Posnan., P. Tomicii avunculus CLII.
- Anna, P. Tomicii mater, ibid.

Szekulinski Ioannes, notarius publicus, A10.
Szpot Andreas de Krajów, Abbas Wąchocen. et in Mogiła, Episcopus. Laodicensis, Suffraganeus Cracov. 254.
Szydłowiecki (Schydloviczki, a Schidlovicz) Christophorus, Palatinus et Capitaneus Cracov., Cancellarius Regni Poloniae, 1, 64, 313(287), 326(309), 340(326), 377(379-380).
Tanczinski vid. Tęczyński.
Tapper Roardus XVI47, XXIII21.
Tarbatensis Episcopus 367.
Targowicki Sigismundus, Cardinalis Friderici Cancellarius CLIV36.
Tarło Stanislaus, Canonicus Cracov., Episcopus, Premislien. nominatur 26; — Posnaniensis fieri sperat 55; — 121, 129, 134; † 24.
a Tarnów familia clarissima CLXIII30.
 — comes Ioannes, Castellanus Cracoviensis, 100, 224, 230, 291, 312, A10.
 — — Ioannes Christophorus, Castellani Cracov. filius 224, 312⁴, 328.
 — Spytek, Castellanus Vojnicensis, Regni The-saurarius, 139 286(257), 325⁴.
Tartari incursiones in Russiam 15; — copiae in procinctu 48; — invasisse Regnum dicuntur 50; — exercitus 51; — arcem Bractaw oppugnatur 54; — incursiones 58(81); — nuntii donativum petunt 61; — 321(301); — nuntium de pace mittunt 326(308); — in armis in finibus 383.
Tęczyński (Tanczinski) filius Castellani Vojnicensis 102.
 — Andreas, Castellanus Polaniecensis, fit Castell. Lublinen. 142, 143; — Palatinus Lublinensis 305.
 — Ioannes, Palatinus Sandomirien. 174, 368.
Teltones LXV21.
Tergestinus Episcopus, Antonius Peregruez Castillejo 337.
Textor Urbanus, Episcopus Labacensis 328.
Thador 136.
Theodoricus Canonicus Varmiensis A4.
 — de Rheden, Canon. Varmien. 92.
Thomas Magister, qui nepotes Dantisci erudit 64.
 — — Secretarius Civitatis Gedanensis 184.
Ticinensis Georgius, Camerarius Gregorii XIII Papae CXVI3.
Tinecensis (Tyniec) abbas CLXV16.
Toletus Franciscus Soc. Iesu CXXIII34.
Tomicki (a Tonice, Tomicius) CX24.
 — Anna, Petri Eppi Cracov. mater CLII8.
 — Magdalena Wrzesieńska, Petri soror CLXVII25.
 — Nicolaus Vexillifer Posnan., Petri pater CLII8.
 — — Castellanus Gnesnen., Petri frater CLXIV30.
 — Petrus: eius vita CXLVIII sq.; — in Italia CLIII; fit Cancellarius Friderici Cardinalis CLV; — Archidiaconus Cracov. ibid; — Canonicus Vladislaviensis ibid; — Sandomirien. Custos, Gnesnen. Cantor, Canonicus S. Aegidii CLVI5; — Episcopus Premislien., Regni Vicecancellarius ibid; — praepositus S. Michaelis in arce Cracov. CLVII26; — Episcopus Posnaniensis, ibid; — Episcopus Cracov. CLVIII; — ei Hosius sua vel aliorum scripta dedicat CXXXIII, CXXXV, 1, 2, 3; — eius

morem in conferendis beneficiis laudat 10; — T. beneficia sua in Hosium collata recenset A1; — studiis litterarum graecarum patrocinatur 12; — Bonamicum in Poloniam pellicere vult 14¹; — post † commemoratur 16(34), 17, 21(42), 41, 81, A2; — epigrammata Dantisci in mortem eius 19, 20; — IX21, X32.

Tomicki Stanislaus, Palatinus Iunivladislav., postea Calissien., frater Petri CLXVIII25.

Tonstallus Cutbertus 1.

Torunenses (Thuronenses) XVII17, 96, 193, 209, 214, 291, 324, 327.

Transilvania in periculo a Turcis 39(60); = *Palatinus* vid. Mailath.

Trautson (Trauczen) Ioannes, Regis Roman. curiae Marsalcus 376(373), 377(376).

Treterus Thomas CXX4, CXXI, CXXIV; — eius vita CXXV sq.; — eius oratio funebris CXXVIII.

Tricesius Andreas CVIII32.

Tridentinum concilium vid. Concilium.

— cardinalis vid. Madrutius.

Trocensis (Troki) *praepositus* vid. de Valentinis, a Małolin M.; = *Canonicus* vid. Dr. Ioannes Bened.

Truchsess de Waldburg Iacobus, Othonis frater, in Hungaria a Turcis occisus 119.

— Otho, in studiis Patavinis Hosii collega 120, A1²; — nuntius Apost. in Polonia (concilium edicit) 119, 120, 121, 125, A14; — Episcopus et Cardinalis Augustanus Sig. Augustum pacem cum domo Austriae retinere hortatur 291; — eius nuntius in Polonia expectatur 305; — Regis Poloniae res apud Caesarem promoturus est 314, 315, (294); — Sig. Augusto scribit 329, A40; — Hosium ad se invitat 329; — de causa Prussiae acturus est cum Caesare 330, 331, 332, 343; — legationem per Germaniam et Poloniam Romae expetit 381; — 376(372), X7, XVI32, XXIII17, XLIX8, LVII22, CLII3.

Turbia villa canonicalis Sandomirien. 141.

Turcae: — tyrannus LXIX10, 24; — cum Caesare et Venetis bellum 26, 29, 42, 55, 59, 142; — T. in Hungaria 47, 54, 55, 78, 86, 94, 95, 96, 102, 104, 103, 116, 118, 119, 127, 139, 160, 171, 254; — classis submersa 47; — contra T. societas armorum Regi Pol. a Caesare proponitur 153, 187(181); — de bello Caesar consultat 191, — cum T. Caesaris et Regis Roman. indutiae 64, 182, 193, 194, 196(192), 209; — T. in pactis Regis Rom. cum Sig. Aug. excipiuntur 317 (298), 321(301), 347; = T. mos in bellis gerendis 58(81); — T. caesaris facies 108; — T. caesar vetat Tartaros Poloniam populari 55; — Regem Pol. ad nuptias suas invitat 60, 61; — contra T. generalis expeditio decreta 151; — T. caesaris filius rebellare dicitur 170; — T. contra Georgianos expediuntur 209; — T. pacem cum Sig. Augusto cupiunt 326(308); = in T. Regis Poloniae nuntii vel legati 39(60), 54, 60, 61, 64, 96; — T. nuntii in Poloniam 55, 129, 218, 219, 222, 227, 230; — in Hungariam 383; — T. in armis in finibus Regni 383; — Turcis nonnulli se sponte circumcidendos offerunt 386.

Turski Matthias 388.

Uchański Iacobus, Decanus Plocensis, Canonicus Cracov., Curiae Reg. Referendarius, 209, A18, A20, A23, A29, A32.

Ungler Florianus typographus Cracov. 12.

Upsalensis Archiepiscopus vid. Ioannes Magni, Olaus Magni.

Urbini Dux 46.

Uscensis (Uście) tenuta 94.

Uschwenses (Uszew) decimae episcopales A28.

Wachock: abbas in W. vid. Szpot.

Valachi, Valachia, CLV39; — Russiae imminet 15; — in armis 383; — contra V. bellum Polonorum 24, 39(60), 58(79); — Turcarum 39, 40, 42, 48; — in Turcarum potestate 53(74); — V. fidere non oportet 58(81); — tres palatinos intra paucos menses habet 84; = *vayvoda* (palatinus) vid. Petrus, Stephanus, Alexander; = *nuntii* ad regem Poloniae 54, 326(308), 383.

Vaciensis Episcopus Brodericus 46.

de *Valentinis*, Dr. Ioannes Andreae (vel Andreas), Mutinensis, Supremus physicus Regius, Praepositus Cracovien., Sandomirien., Trocensis et S. Floriani in Kleparz, 195, 202, 207, A5, A18; † A26.

Valentinus, plebanus de Krzczonów, 325.

vallenses, moneta, 328, 334, 337, 351, 354 (341).

Varmia: *ecclesia*, dioecesis A35; — in V. e. moris est, ut omnis canonicus initio praesens apud Eccl. maneat A3; — sacerdotum in V. e. defectus 49; = *Episcopi*: vid. Ioannes (Abezir), Franciscus (Kuhshmidt), Mauritius Ferber, Dantiscus, Giese T.; — V. eppi. electionis modus A33; = *Coadiutoria* Dantisci 20^a, 24; — c. Romae ne admittatur 381; = *praepositura* iurispatriatus Regii est 251, 256; — praepositus vid. Plotowski, Dr. Ioannes Benedicti; = *decanus* vid. Niderhoff Leonardus, a Kempen E.; = *custos* vid. Giese T., Reich Felix; = *cantoria*: in c. nihil iuris Rex habet 256; de c. lis inter Hosium et Alex. Scult. 59; — cantor vid. Zimmermann I., Hosius; = *praelati* nimum duri in exigendo 181; = *canonici* in fratrem inhumani 215; — ne intrudantur in Varmia 249; — instante Alex. Scult. Romae excommunicati A7; — vid. Bischof A., Coppernik N., Donner G., Emerich F., Ioannes Benedicti, Hannovius C. et I., Kijewski, a Knobelsdorf, Konopacki I., Korner B., Locka N., Mauritius, Rupoldus, Schnellenberg, Sculteti Alex., Snopeck, v. Suchten, Theodoricus, Wojanowski Fabianus; = *capitulum* 31², 118, 201, 202, A3, A33⁵, A34; — ab Alexandro Scult. infamia aspersum 36; — apud Bonam Reginam excusatur 78, A8; — nuntium ad Regem mittit 310; — in c. triumviratus dives 217; — capituli constitutiones A8; = capituli *allodia* 59, 67, 70, A4; = c. *domus* vel curia 220, A4, A7; = cap. *administrator* 128; — I. Czimmermann 194 (189); = cap. *notarius* vid. Meßleisch; = *choralis* vid. Mathias.

Warmuntowski Laurentius, Praepositus Curzeloviensis 381, 383.

Varsovitii (Warszewicki) CLX32.

Wartembergenses 177; — Franciscani 63. de *Vasthi* vid. del Guasto.

a. *Watt* Hector, sororis Hosii maritus, 147, 327, 333, 337.

— Ioannes (Hans), Hosii nepos 333.

Vayvoda vid. Valachiae *vayvoda*.

Wawrzyńczyce, villa Episc. Cracov. CLXV11.

Venceslaus, Romanorum et Bohemiae Rex 330, 339(321), 340(326), 356(345), 360, 377(379).

Vendonius LXXXIV26.

Veneti: contra Turcas bellum gerunt 26, 29, 39(61), 64; — S. Pontificem Urbino potiri prohibent 46; — coniuratio 119; — orator Romae 346.

Werbōcz (Verbeutz), Hungariae Cancellarius 46.

a. *Werden* Ioannes, Proconsul Gedanensis 131; — Burggrabiatus Gedan. ambit 153, 164; — in gratia aqua Archiepiscopum Gamrat 148, 153, 164; — item apud Bonam Reginam 164, 169; — orator in Galliam designatus dicitur 165, 170; — de Sam. Maciejowski queritur 165; — cum Hosio colloquitur 166, 184; — Archieppo. confidit 185; — pecuniam pro bonis Dirsaviensibus accepit 182 (175); — Gedanensium causam Pucensem promovere studet 186, 189, 190, 194; — de Hosio queritur 194; — Cracoviae denuo expectatur 207; — cum Hosio colloquitur 214; — Burggrabiatus non vult 215; — commemoratur 217, 233, 243; — Burggrabiatus fit opera Bonae 220; — operam suam in abrogandis Gedani erroribus de religione promittit 228; — honorifice acceptus 241; — apud Regem queritur 265; — quidam concionator Gedanen. ei displicet 279; — legatus in Daniam designatur 283; — Hosio Eppo. nominato infensus 319.

Vergerius Petrus Paulus XXVII11, XXIX43, XLIV11, XLVII19, LIV.

Vernerus Georgius CXXXIX35.

Wersfelt Ludovicus, Palatini Pomeraniae St. Kostka secretarius, 189, 190(185), 194(188), 319, 327, 374, A44, A45.

Vesalius Dr. 354(342).

Vielamowski vid. Wilamowski.

Wielawieś (Vieliviesz) villa 139.

Vietor Hieronymus, typographus Cracov. 54, 197.

Wilamowski (Vielamowski) Iacobus, Aulicus Regius, in Turciam nuntius, 54, 55.

— Ioannes Cantor. Cracov. 45; — Episcop. Camienecen. nominatus 55; — ad Regem Roman. et S. Pontificem nuntius 61, 63.

Vilna: *sacellum* S. Martini in castro superiori 98(117); = *Episcopus* vid. Holszański Paulus; = *praepositus* 66, 72, vid. a. Domonów; = *archidiaconus* vid. Iasiński; = *canonicus* vid. Eustachius.

Palatinus vid. Gastold A.; = *castellanus* vid. Radziwiłł Geor.; = *advocatus* vid. Rotundus A.; = *arcis procurator* vid. Hosii pater Ulricus.

Vincetii Lirinensis libellum 60, 61; XLI11.

Vindobona (Vienna): congressus CLVII, 356 (346); — *episcopus* Nausea 325.

Virtembergensis Dux XL139.

Vislicia: Synodus vid. synodus dioecesana Cracov.; = *custos* vid. Cromerus M.; = *canonicus* Hosius.

Vitebscensis *palatinus* vid. Klocko Matthias.

Wityński (Vitinski) Ioannes, Canonicus Plocensis, 43.

Vladislaus Hungariae et Bohemiae rex, CLVI30, 326(309), 377(377).

Vladislaus (Jagello) Poloniae rex LXXV44, LXXX8 356(345), 360.
Vladislavia (Włocławek): *Episcopi* vid. Drzewicki Math., a Górka L., Dzierzgowski N., Zebrzydowski; = *Canonici* vid. Kijewski A., Tomicki P.
Wlossek, Secretarius Sigis. Augusti 287.
Vogt Bartholomaeus 104, 108.
Wojanowski (Voyanowski) vel Dąbrowski (a Dammerau) de Wojanów Fabianus 283, 312, 45, 46; — *Canonicus* Varmiensis 64. — quidam 388.
Wojnicensis (Wojnicz): *Castellanus* vid. Tarnowski Spytek; = *praepositus* vid. Jarocki G.
Wolfgangus Silesius CXLVIII29.
Wolski Martinus, nuntius apud Caesarem 164, 166(163); 183(175).
 — Paulus Dunin, Cancellarius Regni 121, 136, 150; — nominatur *Episcop.* Posnan. 168, 213.
 — Stanislaus, Custos Cracov., ad Caesarem nuntius 251, 253.
Wrantius (Verancsics) Michael Dalmata 161, 2351.
Vratislavia: moneta vid. moneta; — transactio per commissarios 334; = *episcopus* vid. a Promnitz Balthasar; = *canonicus* vid. Rupoldus.
Wrzesieńska Magdalena, Tomicii soror CLXV25.
Vulcanius Petrus Maria, notarius publicus CXIX9.
Zabierzowska Wola CLXVII.
Zabka Georgius, liber Baro in Lunberg, Bohemiae Procancellarius, 121, 153, 313(288).
Zakrzewski CLXVI16.
Zalasowska Catharina 537.
Zápolya Ioannes, Hungariae rex 24; — de pace cum Ferdinando tractat 26; — pacem facit 39(60); — legatos in Poloniam mittit et matrimonium cum Isabella init 46; — 47, 55, 317(296), 326(309-10), 377(377, 381).
 — Ioannes Sigismundus, Rex Hungariae a Turcis declaratur 96; — eius causa cum Ferdinando 317(297); — quomodo in pactis

Sig. Augusti cum Ferdinando excipiendus est 317(297) 321(301), 323, 330, 340(327), 343, 345, 347, 350, 377(378, 382), A39.
Zarnowiec (Sarnoviensis): *Castellanus* vid. Maciejowski Stanislaus.
Zawichostensis Capitaneus vid. Maciejowski Stan.
Zbąski (Sbanski) Ioannes, *Canonicus* Cracov., postea Decanus Cracov., 55, 1104, A5.
Zborowski (Sborowski, Zborovii) CLX24.
 — Martinus, Poccillator Regius 65.
Zebrzydowski (Zebrzydowski, Sebridowski) Andreas, *Canonicus* Cracov., A5, A6; — *Episcop.* Camenecen. nominatur 129; — fit *Eppus*. Chelmensis 191; — tamen electioni *Eppi*. Cracov. in Capitulo Cracov. interest A18; — *Eppus*, Vladislavien. nominatur 207; — Hosio praeceptore est usus 235; — procuratorec monasteriorum in Pomerania loco movet 239, 240; — de eo queruntur Prussii 241; — ad eum epistola Consiliariorum Prussiae 243; — *Eppum*. Culmen. Giese laudat 247; — Z. et Hosius invicem excusantur 247, 248; — ad Hos. humanissime scribit 251, qui tamen consuetudine eius sibi temperat 256; — Hosio scribit 390.
Zeczyniewski vid. Secygniewski.
von Zehmen vid. Czema.
Zeldius, Zeld vid. Seld.
Ziegler Sebastianus (Bastian), sororis Hosii maritus 333.
Zieleński Matthias, *Canonicus* Posnanien. et Cracovien. Ag, A18.
Zimmermann Ioannes, Cantor Varmiensis A71.
Ziołkowski Sbigneus, *Canonicus* Cracov. A18, A25, A30.
Złotorya, bona *Episc.* Plocen. 230.
Zobel Melchior, *Episcopus* Herbigolensis (Würzburgen.) 374(372).
Zolcinius CXXXI38.
Zwinglius LXIX32.
Zydowski Sebastianus, *Episcopus* Nturiensis, Suffraganeus Gnesnen., 712.

INDEX AUCTORUM

qui in Hosii scriptis laudantur

atque personarum et rerum ex mythologia, historia sacra vel antiqua

quae ab Hosio commemorantur.

(Hae litteris cursivis in indice distinguuntur.)

Aegyptiorum virulentia 3(4).
Aeneas CXXXV10.
Aeschines 4(6).
Agricola Rudolphus 4(7).
Alcaeus 3(3).
Alexander Magnus 8(16), 11(25), 353.
Amasis Aegyptiorum Rex 21(41).
ambrosium melos CXXXVI4.
Ambrosius 53(74).
Aoniae deae CXXXIV19.
Apollinis ales CXXXVI3; — chorus CXL20.
Apollonius Tyaneus CXXXV11.

Apuleius 3(3).
Arctinus Leonardus 4(6-7).
Argyropilus Ioannes 4(7).
Aristeus CXXXIII20.
Aristoteles 4(7), 8(15-16), 11(24).
Athanasius 3(4).
Atlas CXXXIII20, 2, 7(10).
Athenae 8(19).
Atticus lepos CXXXVI20.
Augustinus CLXIX29, 3(3), 16(36), 53(74).
Augustus (Octavianus) 38, 57.
Babius CXXXVI10.

- Barbarus Hermolaus 4(7), 8(15).
 Basilius 3(4).
 Biblia Sacra
 Genesis 41, 387.
 Exod. 3, 41.
 Deuteron. 3(4).
 Regum 21, 288, 307.
 Psalm. CLXII 11, 358(351).
 Proverb. 307.
 Sapient. 38.
 Esaias 3(4).
 Ierem. 33, 216, 358.
 Baruch 216.
 Ezech. 3, 5, 41, 53, 76.
 Oseas 3.
 Evang. Matth. 53, 288.
 — Marci 292.
 — Lucae CLIX 24, 3, 53, 288.
 — Ioann. 205.
 Pauli epist. 41, 53, 76, 203, 205, 307, 313, 356, A35.
 Iacobi epist. 36.
 Brixius 4(7).
 Brutus Marcus 11(24).
 Calcidius 4(6).
 Callimachus experiens CXXXV.
 Camoenae CXXXIV 18.
 Cassiodorus 3(5).
 Cato CXXXIII 32, CXXXV 26, CXXXVI 19.
 Catullus 3(3).
 Cicero 3(4), 4(6), 8(14), 12, 16(35), 53(74);
 Arpinas CXXXV 27.
 Circeus poculus 11(26).
 Cordus CXXXVI 17.
 Cyprianus 3(4).
 Daemon CXXXVIII 23.
 David 3(3).
 Demosthenes 4(6), 8(13).
 Dioscorides 4(7).
 Dryadae CXXXV 29.
 Epicurus 71.
 Erasmus Desiderius Roterodamus CXXXVII-IX,
 CXLIX 27, CLXIII 13; 1, 2, 4, 23; XI 7.
 Eusebius 3(3).
 Ezechias Rex Iudaeorum 21(42).
 Fabricius 4(7).
 Gerson 3(4).
 Golias 3(4).
 Gomer filia Debelaim 3(4).
 Gregorius Nazianzenus 3(4), 4(7).
 Halcyonius Petrus 4(7).
 Hercules 2, 7(10).
 Hesiodus 3(4), 4(7).
 Hieronymus 3(3).
 Homerus CXXXV 8, 3(4), 4(7).
 Horatius 3(3).
 Ianus Pannonius 4(7).
 Iesrael 3(4).
 Iethrus 41(63).
 Ioannes Chrysostomos 3, 4.
 Iob 3(3).
 Iosephus Flavius 3(3).
 Isocrates 4(7).
 Iulius Caesar 11(24), 353.
 Iuno 191.
 Iuvenius 3(4).
 Labeo CXXXVII 30.
 Lactantius 3(4).
 Licentius 3(4).
 Linus 3(3).
 Lucianus CXXXVIII 16, 4(6).
 Lucina CXL 19.
 Mars 11(27), 22.
 Marsilius Ficinus 4(6).
 Mecaenas (Moecenas), passim.
 Metzlerus 4(7).
 Midas CXXXVI 12.
 Mosellanus 4(7).
 Moyses 3(3), 41(63).
 Musae 3(5), 22.
 Musaeus 3(3).
 Nestor CXXXIII 30, CXXXVI 17.
 Nicolaus Damascenus 3(4).
 Nicolaus Vallengensis 4(7).
 Nonnius 3(4).
 Numa CXXXIII 31, CXXXVI 18.
 Oecolampadius 4(6, 7).
 Orestes CXXXVII 29.
 Origenes 3(3), 8(15).
 Orpheus 3(3).
 Ottomarus 4(7).
 Ovidius 12, 16, 196.
 Pallas CXL 21.
 Parcae CXL 14.
 Paretonius Lesbicus CXXXIII 38.
 Pelignus CXXXV 28.
 Pericles 2.
 Pharsalia pugna 11(24).
 Pherecydes Syrus 3(3).
 Philadelphus 4(7).
 Philippus Macedonum Rex 8(16, 18), 10.
 Philo 3(3).
 Phoebeum carmen CXXXV 28.
 Phormio 8(15).
 Picus (Mirandulus) 8(15).
 Pindarus 3(3).
 Plato 4.
 Plautus 53.
 Plinii epist. 4(6).
 — Hist. natur. 383.
 Plutarchus 4(7).
 Poggius 4(7).
 Politianus 4(7).
 Polycrates Samiorum Rex 21(41).
 Polydorus 4(6).
 Prilis CXXXIII 39.
 Prudentius 3(4).
 Psaphonis aves CXXXVII 27.
 Pyrcckheymerus 4.
 Quintilianus 3, 7.
 Ruffinus 4(7).
 Salomon 3(3).
 Sallustius 307.
 Sanaballat 17.
 Sappho 3(3).
 Sardanapalis 71.
 Saturni saeculum 3(3).
 Scipio 353.
 Sedulius 3(4).
 Serenus 3(3).
 Sidonius 3(3).
 Simonides 3(3).
 Spartianus 3(5).
 Stanislaus Divus 135, 203.
 Stoici 38(57), 57.
 Sybariticae lasciviae 3(4).
 Tacitus 3(3).
 Terentius 33, 53.
 Tertulianus 3(4).
 Theodorus Gaza 4(7), 8(15).
 Theseus 2, 7(10).
 Theseiades CXXXV 29.

Titus Imperator 313(284).
 Tmolus CXXXVI29.
 Traianus 38(57).
 Trapezuntius Georgius 4(6, 7).
 Troicum excidium 3(3).
 Vatablus 4(71).

Venus 3(4).
 Vergilius 3, 182, 247; Andinus CXXXV10.
 Volaterranus Raphael 4 (6, 7).
 Xenophon 4(6).
 Zacharias 131.

Corrigenda.

Pag.	CLIX	versus	39	pro	Tomiciam	legendum est	Tomicium
"	CLXII	"	15	"	pollitiori	"	politiori
"	CLXIV	"	17	"	cognaturi	"	cognituri
"	CLXVII	"	17	"	frebili	"	febrili
"	13	"	5 ab immo	"	iaetitia	"	laetitia
"	"	"	4	"	illum	"	illum
"	15	"	4	"	sumtum	"	sumptum
"	25	"	primus	"	mino	"	minor
"	40	"	2	"	Cracoviensi	"	Cracoviensis
"	75	"	7 ab immo	"	N. 128	"	N. 135
"	87	Nr. 63	adn. 2:	Fr. Lismaninus, qui post aliquot annos revera Commissarius Franciscanorum Provinciae Poloniae erat, anno 1540 hoc munere nondum functus videtur; nam in MS. Bibl. Czartor. N. 403 fol. 627 invenitur quaedam epistola ad Dantiscum d. d. Cracoviae 4 Decembr. 1539 hunc in modum subscripta: „Marcus a Turri Venetus, Provinciarum Poloniae Bohemiae ac Austriae ordinis minorum Commissarius et S. Reginalis Mtis. confessor, et fr. Franc. Lismaninus Corcireus Mgr. cum toto Capitulo patrum et fratrum Cracov. conventus.“			
"	88	versus	8	pro	prosus	legendum est	prorsus
"	146	N. 145	adn. 7	"	1544	"	1543
"	154	"	160	"	11: villa Brok non in Podlachia sed in Masovia sita erat.		
"	164	versus	18	pro	MS. 361	legendum est	MS. 381
"	"	adnot.	14	"	N. 165	"	N. 164
"	195	N. 201	versus 4	"	quaeat	"	quaerit
"	233	adnot.	4	"	1544	"	1547
"	269	N. 301	versus 3 ab immo	"	MS. 361	"	MS. 381.
"	273	"	304	adn. 2:	Erat quidem St. Koszucki notarius vel secretarius Reginae Barbarae, sed non eius Cancellarius, quo munere fungebatur, teste Górnicki (Dzieje p. 28 ed. Turowski), Georgius Podlodowski Canonicus Cracoviens; qui cum averso animo ab Eppo. Cracov. Maciejowski esset (cf. epist. eius in Dziennik Warszawski 1826, VI 69), nominationem eius aequale moleste tulisse Hosius videtur.		
"	286	versus	23	pro	iussit et iis	legendum est	iussit ex iis
"	291	"	4	"	Regii neunte	"	Regi ineunte
"	295	"	27	"	proficamquae	"	proficuumque
"	315	"	ult.	"	autem ³	"	autem
"	318	N. 336	"	ult.	Galczeński	"	Galczeuski.
"	"	"	337	"	5	"	ex litteris
"	319	adnot.	7	"	Ioannem Bonar	"	Severinum Bonar
"	380	"	b)	"	supter	"	subter
"	417	N. 10	versus 3	"	N. 144	"	N. 134.

EDITIONES COLLEGII HISTORICI ACADEMIAE LITTERARUM CRACOVIENSIS.

a) Libri editi:

1. *Scriptores rerum polonicarum*. Tomus I. Diaria comitiorum Regni Poloniae a. 1548, 1553, 1570, ed. J. Szujski (XVI, 311) 1872.
2. *Scriptores rerum polonicarum*. Tomus II. Chronicorum Bernardi Vapovii, pars posterior 1480—1535, ed. J. Szujski (XXX, 363) 1874.
3. *Scriptores rerum polonicarum*. Tomus III. Commentarius Stephani Medeksza (1654—1668), ed. Dr. W. Seredyński (XX, 526) 1875.
4. *Scriptores rerum polonicarum*. Tomus IV. Collectanea ex archivo collegii historici. Tom I. 1878.
5. *Monumenta medii aevi historica*, res gestas Poloniae illustrantia. T. I. Cathedralis ad S. Venceslaum ecclesiae Cracoviensis diplomatici Codicis pars I. (1166—1366), ed. Dr. Fr. Piekosiński (XLI, 375) 1874.
6. *Monumenta medii aevi historica* etc. T. II. Codex epistolaris saeculi decimi quinti (1384—1492), ed. Dr. A. Sokołowski et Dr. J. Szujski (LXX, pars I. 158, pars II. 368) 1876.
7. *Monumenta medii aevi historica* etc. T. III. Codex diplomaticus Poloniae Minoris (1178—1386), ed. Dr. Fr. Piekosiński (LIV, 552) 1876.
8. *Monumenta medii aevi historica* etc. T. IV. Libri antiquissimi civitatis Cracoviensis (1300—1400), ed. Dr. Fr. Piekosiński et Dr. J. Szujski. (LXXXIII, pars I. 247, pars II 354) 1878.
9. *Starodawne prawa polskiego pomniki*. T. III. Correctura statutorum et consuetudinum Regni Poloniae anno MDXXXII confecta. Ed. Dr. Michael Bobrzyński. (XXVI, 280) 1874.
10. *Starodawne prawa polskiego pomniki*. T. IV. Statuta synodalia episcoporum Cracoviensium XIV et XV saeculi. Ed. Dr. Udalricus Heyzman. (XVI, 288) 1875.
11. *Acta Poloniae historica* an. 1492—1795). T. I. Epistolarum libri Andreae Zebrzydowski, epi. Vlad. et Crac. 1546—1553) ed. Dr. W. Wistocki. (XXXII, 579) 1878.
12. *Monumenta Poloniae historica*. T. III. Dalszy ciąg wydawnictwa ś. p. Augusta Bielowskiego, prowadzony przez grono lwowskie członków komisji historycznej, pod przewodnictwem Dr. A. Małeckiego a redakcyą Drów W. Kętrzyńskiego i X. Liskego. (XII, 876) Lwów 1878.
13. *Monumenta medii aevi historica* etc. T. V. Codicis diplomatici civitatis Cracoviensis (1257—1506) pars I, ed. Dr. Fr. Piekosiński. (LXXX, 372) 1879.
14. *Acta Poloniae historica*. T. III. Acta regis Joannis III. T. I. Acta ex archivo ministerii rerum ext. Gallici an. 1674—1677, ed. Dr. Casim. Waliszewski (XXVIII, 546) 1879.
15. *Acta Poloniae historica*. T. IV. Stanisłai Hosii Epistolarum T. I. (1525—1550), ed. Dr. Hipler et Dr. V. Zakrzewski. (LII*, CLXIX, 476) 1879.

b) Imprimuntur:

1. *Acta Poloniae historica*. T. II. Acta Joannis Sobieski usque ad an. 1674, ed. Fr. Kluczycki.
2. *Scriptores rerum polonicarum*. T. V. Collectanea ex archivo collegii historici T. II.

